

DICȚIONARUL
ENCICLOPEDIC ILUSTRAT
„CARTEA ROMÂNEASCĂ“

PARTEA I

DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE
DIN TRECURT ȘI DE ASTĂZI

DE

I.-AUREL CANDREA

PROFESOR LA FACULTATEA DE LITERE DIN BUCUREȘTI

PARTEA II

DICȚIONARUL ISTORIC ȘI
GEOGRAFIC UNIVERSAL

DE

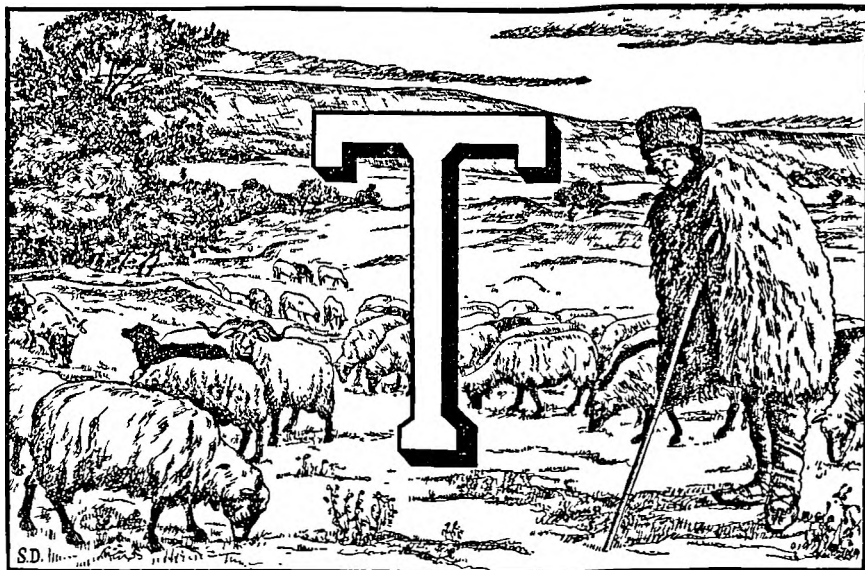
GH. ADAMESCU

PROFESOR, MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ“ S. A. — BUCUREȘTI
BULEVARDUL REGELE CAROL I, No. 3—5 (fost Academiei)

www.dacoromanica.ro

TURMĂ

T sm. A douăzeci și doua literă a alfabetului, a șaptesprezecea din seria conșonanțelor; purta în alfabetul cirilic numele de „tvirdo”, „tverdu” sau „ferdu”.

TA TAU.

† TABAC¹ = TABĂCAR.

TABĂC², Trans. TABĂC (pl.-acuri) sn. ① Tutun măcinat ca praful și care se trage pe nas: își bucoșea nările ou tabacul roșiatie (GRG.); Dragu mi-l bădița, drag, Care nu trage tabăc (K.-ERS.); a trage ~, a priza ~, a trage tabac pe nas: bătrîna... purta ochelari și priza tabac (NEGR.); PRIZĂ ① ② Trans. Bucov. † Tutun: am o buruiană ce se cheamă tabac sau tutun, tare minunată și bună de multe leacuri (SE.); Fetele din Arpățac Mereu și pă la tăbac (K.-ERS.) [comp. germ. T a b a k, rut. t a b a k, pol. t a b a k a, etc.].

TĂBĂCAR, † TABAC sm. ③ Cel ce tăbăcește piele, argăsitor (Mold. Bucov. Maram. „dubălar”): La tabaci oine slujește, Pielea i se tăbăcește (PANN) [tc. t a b a k a].

TĂBĂCĂREASCA sf. Mold. ♣ Un fel de joc de cărți: mai aveam noi ou ce trece vremea, cînd voiam, țencușa, ba ~ sau concina (CRG.) [tăbăcar].

TĂBĂCĂRIE sf. ④ ⑤ Loc unde se tăbăcesc pieile, argăsitorie (Mold. Bucov. Maram. „dubălărie”) (□) 4791) † Meseria tăbăcarului.

Fig. 4791. Tabăcărie.

TĂBĂCEALĂ pl.-sil) sf. ⑥ ⑦ Faptul de a tăbăci, argăseală: de tăbăceala puțin iscusită a su-telor de optinci... s'a îmblesit aerul (LUNG.) † Amestecul de substanțe cu care se tăbăcesc pieile, argăseală (Mold. Bucov. „dubală”): In a-casă ~... stau pieile șase săptămîni (PAMF.).

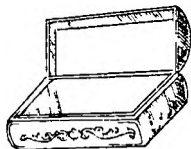

Fig. 4792. Tabachere.

TABĂCHERE¹, TABĂCHERĂ (pl.-re) sf. Cutioară (de lemn, de metal, etc.) în care se ține tutunul, țigaretile sau tabacul (□) 4792): Imi ia de pe mesioară tabacherea ou țigaret regale, scoate una, o pune în gură și mă salută militărește (CAR.); Impre-

ună cu basmaua și tabacherea, am băgat și oartea d-tale în sin (NEGR.) [Dgr. табукар:ера < it.].

*TABĂCHERE² sf. ⑧ Ferestruică pe acoperișul unei case, pentru luminatul unei mansarde, și care se deschide în felul capacului unei tabacheri (= 4793) [fr. t a b a t i è r e].

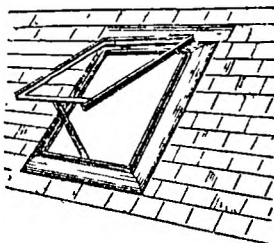

Fig. 4793. Tabachere.

TĂBĂCI (-ăcesu) vb. tr. și refl. A (se) argăsi (Mold. Bucov. „a dubi”); ⑨ F ~ pielea ouiva, a-i trage o bătaie strașnică, a snopi: lupii îndată li tăbăciră pielea (oaprei) (PANN); La tabaci oine slujește, Pielea i se tăbăcește (PANN) [t a b a c¹].

TĂBĂCIT 1. adj. p. TĂBĂCI: (opinca) se face dintr'o bucată de piele ~ă, de formă dreptunghiulară (MAN.) † C NETĂBĂCIT.

2. subst. Faptul de a tăbăci, tăbăceală, argăsit, argăseală: ~ul pielilor.

*TABĂGIE sf. Loc unde se fumează mult, unde aerul e îmbesit de miros de tutun [fr.].

*TABĂGISM subst. † Intoxicare cronică cu tutunul [fr.].

○ TĂBĂIAȚĂ (pl.-teje) sf. — TĂBUIET.

TABAN¹ subst. Oțel fin de Damasc: de brin ațrina o pală de ~ împodobită ou aur și rubine (BALC.) [tc. t a b a n].

TABAN² subst. ⑩ Parțea dinăuntru a tălpilor încălțămîntelor † ⑪ = PLAZ [tc. t a b a n „talpă”].

TABĂRĂ (pl.-bere, † -beri) sf. ⑫ ⑬ Locul unde se așază o armată și-și întinde corturile, lagăr: Leșii, văzînd atîta Tătărime... și-au întărit tabăra ou șanțuri pen preștur (N.-COȘT.); Moscalul acolo și-au întemeiat tabăra ou șanțuri și ou tunuri pe de toate părțile (MUST.) † ⑭ Ceată: In două taberi era despărțită ceta copiiilor (GN.); jocul se începe alegîndu-se două tabere: una de trei copii, tabăra I, cealaltă de ori-cîți copii vor fi la joc, tabăra II (USR.) † ⑮ Maram. † Oaste, oștire: Se bat două taberi grele, D'asa trec plumbii prin ele Ca frunzele prin nutele (BRU.) † ⑯ Convoiu (de care): O ~ de oare mergea la țîrg ou oale (DON); tabăra de cară a poposit în Poiana-Țiganului (SAD.) † ⑰ Grămadă; a lăsa ~,

TĂB.
TAB

a lăsa grămadă, în neorinduală: văzu și că nu este (sic!) toate ~, cum le lăsașe (DEF.) [vsl. t a b o r u].

TĂBĂRAȘ *sm.* ✕ Soldat dintr'o tabără: Pe oale mi-l puneai cu vr'o cincizeci de nuntași, Toți aieși din ~ (ALECS.F.).

TĂBĂRCI = **TĂBROI**.

TĂBĂRI (-ărașc), † **TĂBĂRI** (-ărașc) *1. vb. intr.*

① ✕ A așeza t a b ă r a: **TĂBĂRIȘEM** la Golești, unde am aflat că Isailant prinsese un viclesug pe Slingeru și-i tăiașe capul (O.GH.); *pr. eol.*: aci, în cale, am dat peste mai multe cete de Țigani ce **tăbărișeră** cu cotorile pe cîmpie (DEF.) ¶

② A se năpusti, a se arunca (în spec. grămadă, în mare număr asupra cuiva: au **tăbărit** cu toții pe dinsul și l-au schingiuit după placul lui Dănilă (CRG.); cum **văzură** pe Ercule dormind, **tăbăriră** pe dinsul (DEF.); un gălăgan de școlar, cit un bivoli de mare, **tăbărise** pe un băiat slab și pîrpîriu (O.GH.); caprele... au **tăbărit** pe gardul popii, de l-au stins o lăcusteie (SLV.) ¶ ③ A se ținea de capul cuiva stăruind pentru ceva: ne trebuia o tirlic și am **tăbărit** pe el să ne facă una (BR.VN.) ¶ ④ *Băn.* A osteni: ticătosul măgar, fiind împovărat preste măsură, au început sub sarcină a **tăbări** (TCH.).

⑤ *vb. refl.* † A așeza tabăra: au venit mulțime de Țărari de s'au **tăbărit** împrejurul Țighinei (LEV.); venit-au oastea Ieșească și s'au **tăbărit** aproape de Eoții (MUSR.).

TĂBEICĂ (pl.-ei) *sf.* Sac mai mic (R.-COD.) [comp. **TABUIET**].

TABEL (pl.-ele) *sn.* Tablou: încingeau, ca cu un cerc plumburu, acest curioș ~ (ODOB.); negreșit că ~ul ce s'a prezentat la ochii scriitorului a fost măreț (ODOB.) [t a b e l ă].

TABELĂ (pl.-ele) *sf.* Tablă: într'un colț, o ~ neagră, pe care erau niște semne neînțelese, scrise cu crida (GNJ) [germ. < lat.].

TABELAR *1. adj.* În formă de tabelă.
2. (pl.-are) sn. † Zațul special pentru registre [fr. t a b e l l a i r e].

TABERNAȚOL (pl.-oale) *sn.* Cort (în stil biblic); în spec. cortul în care era așezat chivotul legii (la vechii Evrei) [lat.].

TABES *sbst.* † = ATAXIE LOCOMOTRICE [fr.].

TABET = **TABIET**.

TABETIC *adj.* și *sm.* † = ATAXIC 2.

TABIE (pl. tăbii, † tabii) *sf.* ✕ Reduță; bastion: făcuse Leșii în cele trei zile o ~, adică o baștă den afară de șanțuri (M.-COST.); își întări tabăra cu valuri și șanțuri adînci... făcînd tăbii de pămînt ca niște turnuri (SALC.); vrăjmașii, năpădind toți cu totul asupra Făgărașului, puseră mina pe tabla lui Mihai (DEF.); ei aduceau cu dîșii, din tăbiiile Griviței și ale Plevnei, cele mai mari și mai scumpe trofee (VLAH.) [t c. t a b i i ă].

TABIET, † **TABET** (pl.-eturi) *sn.* ① Deprindere regulată, fel de viață, apucături cu care s'a deprins cineva și în care găsește comoditățile vieții: nu i-a cam plăcut lui Negoită că i-au turburat tabietul (CAR.); nu-l soții cu una o două de la tabietul lui (GNJ); președintele era bărbat în vîrstă, înșurat, cu tabeturi, fiind de oameni de rînd, ajuns prin munca lui (O.-ZAMF.); de trei luni acum de cînd v'ați înșurat, ați dus-o cu bencheturiile, ou zăfeturile, ar fi vreme poate de a vă mai schimba tabietul (ALECS.) ¶ ② Confort, comodate: în față se așezau ou tabiet respectabile mame de familie (O.-ZAMF.) ¶ ③ A-și face ~ul, a bea cafea și a fuma din ciubuc (după obiceiul turcesc): își făcea după prînz tabietul boieresc, ou cafea și ciubuc, în pridvorul lui de la țară (CAR.); după ce-și făcu tabietul, aruncă o privire severă și observa toare asupra țărănilor (FIL.) [t c. t a b i e t].

TABIETLIU *adj.* și *sm.* Care e deprins cu t a b i e t; căruia-i plac comoditățile vieții; căruia-i plac mîncările și băuturile fine: se aduseseră cafelele și nenea Antonache era srozav de ~ la cafea (BR.-VN.) [t c. t a b i e t l i u].

TABINET *sbst.* ♠ Un joc de cărți: joacă ~ ou ginere-său și ou alți spînzurați (CAR.); l-a luat boierul Manolache la un ~ (BR.-VN.) [fr. t a b l e n e t t e].

TĂBILTOC, **TĂBULTOC**, **TĂBOLTOC** (pl.-oace) *sn.* *Mold. Bucov.* † Sac mic; sac mare, umplut numai pe jumătate (ca să-l poată dace omul în spinare): Lasă-mă, bade, să joc, C'am risnit un **tăbiltoc** (ROC.); a pus pe ea un **tăbultoc** de nucă (VAS.); lua la subsoară un **tăboltoc** de grăunțe și cobora la moara Zadoinei (SADJ.); și-a dat moara 'napoi la loc și-i-a măcinat un **tăboltoc** (VOR.) ¶

② (F) Om scurt și îndesat (ca un sac) (SEZ.) [comp. vsl. t o b o l i c i, rut. t o b o l e c i, srb. t o b o l a c, etc.].

③ **TĂBİRCEA** (pl.-cele) *sf. Trans.* ¶ Un par care se fixează cu un capăt între birnele stînei, și căruia i se atîrnă o greutate la celălalt capăt; servește la stoarcerea zărilor din cașul pus pe crînta așezată sub par (vc.) (4794) [comp. **TĂBIRCI**].

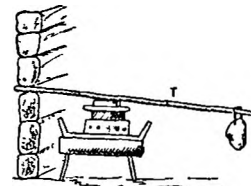

Fig. 4794. T. Tabircea.

TĂBİRCEALĂ (pl.-eii) *sf.* Paptul de a t a b i r c i.

TĂBİRCI (-oșo) *1. vb. tr. Mold.* ① A ridica ceva de jos cu multă greutate, a aburca: atunci femeia lui Ipate și ou argatul tătine-său **tăbircise** sacul, cum pot, (și) îl pun... pe cuștor (CRG.); a încărcat un sac ou popușoi din tindă (și) l-a **tăbireit** în spinare (PAMF.) ¶ ② A căra o povară în spinare: ...în sac o bagă și atîta-l năucește, Fin' la nuntă-o **tăbirceste** (SEV.).

③ *vb. refl.* ① A se căra de colo pînă colo cu ceva greu în brațe sau în spinare: unii aveau surioare sau trătoari mai mărlșori, cari se **tăbirciau** ou ei în brațe (S.-ALD.); toți rămaseră încrămășiți cînd... văzură pe Vlad, **tăbircindu-se** ou ușile în spate (SEZ.) ¶ ② A se aburca, a se urca, a se cățara cu greu pe ceva: s'a suit pe umerile lui Vasile... și după ce s'a mai **tăbireit**, cit s'a mai **tăbireit**, a ajuns pe gard deasupra (SEZ.) ¶ ③ A se trudi: pe cînd negustorul se **tăbircia**... s'o scutură ou măturița, conul Iordache se prefăcea că nu vede colbul (GRJ.).

TABLA (pl.-iale) *sf.*

① Tavă mare sau masă rotundă pe care o poartă plăcintarii și rahagiții pe cap (4795): ou ce nerăbdare așteptam să-și puie plăcintarul jos tablaua din cap (NEGR.); acolo se așezau pe vine, în șir, unul lîngă altul, merarii, simigii și bragagiții ou tabelele și panerale lor (O.-GH.); simigii ou tabelele lor așerice puse pe cap... făceau contrast ou alunarii și ou vînzătorii de șerbet din Fanar (FIL.) ¶ ② *Mold.* = TĂVĂ: după masă, intrăram în saloni unde ne așteptau două mari tabele cu vîntoi și virginapuri (GNJ); hai, lute, mergeți de gătiți tabelele ou dulocși (ALECS.); să ței o ~ ou jăratie și s'o pui în mijlocul grajdului (VAS.) [t c. t a b l ă].

Fig. 4795. T. Tabla.

TABLĂ (pl.-le) *sf.* ① Placă de piatră sau de metal, de diferite forme și de dimensiuni variabile, pe care se poate grava sau zugrăvi ceva; Tabele Legii, lespezile pe care erau săpate legile lui Moise; scri-te cătră mine în munte... și-ți voi du la tablele cele de piatră, legea și poruncile care le-am scris (SIBL.); Legea celor 12 Tabele, legi romane promulgate de decenviri în a. 450 în. de Chr., săpate pe 12 table de aramă, și din care s'au păstrat numai cîteva fragmente ¶ ② F Scindură dreptunghiulară, de culoare neagră, pe care se scrie cu cretă (4796): în clasă dascălul, la ~, Măsoară oalea dintre aștele (VLAH.); a scris pe ~; a șterge tabla ou buretele; a scoate la ~, a chema pe un școltar la lecția de scriere, de gramatică, de aritmetică, etc. ¶ ③ Placă de fier, în spec. tinichea cu care se învelesc casele: toaia (de aluat)... se pune... pe o ~... în toc, ca să se coacă turta (PAMF.); biserică e învelită ou ~ de aramă ¶ ④ Scară, cuprins, înșirarea materiilor, capitolelor, etc. cuprinse într'o carte, ou indicarea paginii unde se află: tabla de materii ¶ ⑤ Foaie, tablou în care sînt grupate metodic și pe scurt, diverse materii didactice, istorice, etc., spre

Fig. 4796. Tabla.

G. D. MIREA. — Virful eu dor.

OBEDEANU. — Santinela.

GRIGORESCU. — Fata cu zestre.

TĂTĂRESCU. — Nemesis.

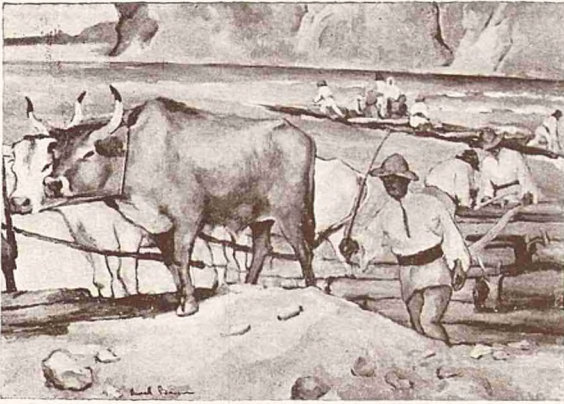
GRIGORESCU. — O dimineață de vară.

LUCHIAN. — O fată care toarce.

T. AMAN. — După culesul viei.

A. BĂEȘU. — Plutași la lucru.

ST. DUMITRESCU. — În circiumă.

A. VERONA. — Bourul la păscut.

C. ISACHIE. — Peisaj de iarnă.

N. GRANT. — Natură moartă.

TEODORESCU SION. — La fântână în poiană.

T. PALLADY. — Doamna cu fructe.

D. STOICA. — Ștefan cel Mare pe patul de moarte.

Tablourile fac parte din colecția „Cărții Românești”.

a fi cuprinse cu ochii dintr'o singură privire: table cronologice, astronomice, statistice; ~ genealogică, spița neamului ¶ ⊕ ± Tabla înmăștiții sau tabla lui Pitagora ➤ INMULȚIRE ⊕ ¶ ⊕ ¶ Lecție: băieții schimbau tabla în toate zilele și Simbata proclamate (CRO.) ¶ ⊕ ⊕ Listă: i-an sorla (Mihai-Vodă) pre oameni și an dat tablele la visterie (NEC.). Vidra... din tabla amindurilor monarhilor să se rază (CANT.) ¶ ⊕ Mold. ~ Strat (de legume) (PAMP.) ¶ ⊕ ♪ Scindura de care se prind coardele la diferite instrumente de muzică ¶ ⊕ (mai adesea pl.) ⊕ Joc ce se joacă cu zaruri și cu dame pe fundul unei cutii cu două compartimente; pe marginele de sus și de jos ale acestui fund sunt încrustate douăzeci și patru de săgeți albe alternând cu altele negre, pe care se așază damele (= 4797): ctud veni counn Dinn, si gâsi luodn tablele, foarte îniștiți (D.-ZAMP.); — *pr. ext.*

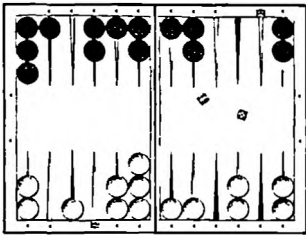

Fig. 4797. Table.

o partidă de table: am lucat două table și le-am cști-gat pe amindouă; — cutia pe care se joacă tablele: băieie, adu tablele! [comp. vsl. t a b l a < lat. t a b u l a]; în parte cu accepțiunile fr. t a b l e j.

† TABLA-BASĂ *sm.* ⊕ † Cal de paradă, din grajdul împărătesc, pe care Sultanul îl trimetea în dar noului Domn: mai pe urmă de toți vine vel Comis pe calul cel împărătesc, care se numește ~ (LET.): el și-a făcut intrarea în București cu alaiu domnesc, călare pe tabla-bașa (A.-GH.) ¶ ⊕ *adv.* F Comod, fără să-i pese de nimeni și de nimic: nu e nici un omvnt ca să fim, ticșiti ca sardelele, șapte înși într'un compartiment, iar în altul să doarmă tabla-bașa un singur vtoalor (VLAM.); leneșea dormea tabla-bașa, iar călugărul cu ai lui nu se mai vedeau (R.-COD.) [tc. t a b l a - b a ș a „întiul din grajd”].

○ TABLĂLUȚĂ (pl.-țe *sf.* Mold. *dim.* TABLA. Tavă mică: se dan și ospătează și îndată se face o ~ cu pahare și garafe (VAS.).

*TABLATURĂ (pl.-turi) *sf.* ♪ ⊕ Vechiul sistem de notație muzicală cu ajutorul literelor alfabetului și altor semne așezate pe linii paralele ¶ ⊕ La începutul unei metode pentru învățarea unui instrument, înșirarea părților din care e alcătuit acel instrument [fr.].

*TABLE D'HÔTE (*cit.* tabl-d'ot) *sbst.* Masă luată în comun, la un ceas hotărât, de pasagerii dintr'un hotel, de pe un vapor, etc. [fr.].

*TABLETĂ (pl.-țe) *sf.* ✕ Preparațiunea alimentară uscată, în formă de tăbliță: ~ de ciocolată [fr. t a b l e t t e].

TĂBLIE *sf.* Ori-ce parte a unei lucrări de arhitectură, de tâmplărie, de fierărie, etc. închisă într'un pervaz și împodobită de jur împrejur cu săpături, ciubucuri, etc.: tăbliie unui perete, unui tavan, unei uși (4798): în casele sătenilor celor mai avuți, ușile sînt cu tăblii (MAN.) [ngr. ταβλι, influențat de t a b l a].

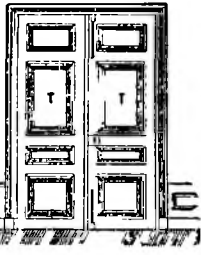

Fig. 4798. T.T. Tăblii.

TĂBLIȚĂ (pl.-țe) *sf.* ⊕ *dim.* TABLA ¶ ⊕ Placă de scris ¶ ⊕ Mică placă de metal, cu inscripție, bătută la poarta unei case sau pe o ușă.

*TABLOU (pl.-ouri) *sn.* ⊕ ⊕ Pictură executată mai adesea pe pînză: ~rile lui Grigorescu ¶ ⊕ ⊕ Totalitatea obiectelor, priveștiilor, scenelor care impresionează vederea: figurile lor expresive, pletele lor lungi, costumul lor pitoresc... compuneau un ~ demn de pensul unui mare artist (ALECS.) ¶ ⊕ Reprezentare naturală și izbitoare a unui lucru, prin acțiune, prin viul graiu sau prin scris ¶ ⊕ ⊕ Fie-care parte a unei drame caracterizată printr'o schim-

bare de decor: dramă în opt tablouri ¶ ⊕ Foaie, listă, registru în care sînt trecute numele membrilor unei societăți, unei organizațiuni, după ordinea înscrierii lor: a șterge pe un avocat din ~ ¶ ⊕ Foaje sau tablă pe care sînt grupate, metodic și pe scurt, diverse materii didactice, spre a fi cuprinse cu ochii dintr'o singură privire: tabloul conjușărilor ¶ ⊕ ♪ ~ de distribuție, placă așezată în apropierea unui dinamometru și pe care se află instrumentele de control și de măsură necesare pentru a asigura regularitatea serviciului într'o instalațiune electrică ¶ ⊕ ✕ ~ de avansare, listă de militari așezați în ordinea după care urmează a fi înaintați la gradul superior [fr. t a b l e a u].

TĂBLUȚ (pl.-ușo) *vb. tr.* ⊕ A înveli (o casă cu t a b l ă, cu tinichea).

○ TĂBOLȚOC ➤ TĂBILȚOC.

○ TABON (pl.-onuri) *sn.* ⊕ Islaz, pășune (pentru cai), ceair (R.-COD.) (CIAUS.) ¶ ⊕ Cîrd, turnuliță (de oi: cum ai cutezat tu, c'eu ~ de oi, să vîrezi și să iermezi atita vreme în pădurea mea? (FURT.) [rut. t a b u n ū].

*TABU *sbst.* Instituțiune în insulele Polinesiei care arată că o persoană sau un lucru are un caracter sacru și de care nu-i e permis nimănuși să se atingă [fr. t a b o u].

TĂBUIEȚ (pl.-iețe) *sn.* ⊕ Mold. — TĂBILȚOC ⊕ : 34.500

fata moșneagului la deal, fata moșneagului la vale... ea cu ~ul în spate la moară, ea, în sfîrșit, în toate părțile după treabă (CRO.) ¶ ⊕ ⊕ F Om, femeie mic(ă) la stat și îndesat(ă): La crîșmăta cea de piatră, Stan feciorii să se bată Pentr'nu ~ de fată; Stați, feciori, nu vă băteți, Că mai vine-un ~ (SEZ.) ¶ ⊕ Trans. Față de pernă (usc.) [comp. TĂBILȚOC].

*TABULA RASA *loc. lat.* A face ~, a se lepăda de părerile ce a avut înainte, a da cu buretele peste ce a fost, a distruge tot ce a fost înainte.

*TABULATURĂ = TABLATURĂ.

† TABULHANĂ *sf.* ♪ Muzică militară turcească în care predominau tobele, timpinele și teaurile: au șezut amindoi în scaune și au început... a zicere surlele, trimbițele și a bătore dobele, pe obicei, tabulhanaua (NEC.); și așa într'acea zi s'au veselit în casa cea mare, cu toții, cu tabulhanana (N.-COST.) [tc. t a b l h a n ă].

† TABULHANAGIU *sm.* ♪ Muzicant (care făcea parte din t a b u l h a n a): strîna-an mehterli și tabulhanagii a țării și punea de băteau chindie în toate zilele în curte (N.-COST.).

TĂBULTOC ➤ TĂBILȚOC.

*TABUREL (pl.-ele ,

TABURET (pl.-ete) *sn.* ¶ ¶

⊕ Scaun mic, pătrat

sau ro-

tund, fă-

răspătar

(4799):

taburetele

sînt ac-

operite cu

adevărate

mozaicuri

din buca-

țele de hlăni

(ALECS.) ¶

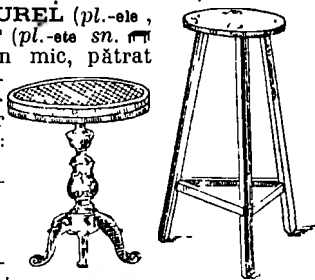

Fig. 4799. Taburete.

⊕ Scaunul pe care o persoană ce șade își pune picioarele [fr. t a b o u r e t].

TAC¹ (pl.-ouri) *sn.* ✕ Baston lung cu care se împing bilele la biliard (= 4800) [ngr. τάχος; comp. și srb. tak „grindă”].

TAC¹² ➤ TAC-TAC!

TĂCĂI (-ăsc, -ăiu), TICII (-olesc, -ctiu)

vb. intr. ⊕ A ciocăni, a tocăni, a țacă-

ni (cu ciocul): pasărea aceasta uneori, cînd

sboară, tăcăște cu ciocul, ca și cînd s'ar lovi

donă scîndrele de olaltă (MAR.) ¶ ⊕ A face

tic-tac (*verb.* de ceasornic): nu ceasornic

cu cno tăcăia cu glas familiar (DEM.) ¶ ⊕ A

Țac de svlčni (*verb.* de inimă), a bate: îi ticția

inima, de sta să-i sară din piept (SP.); fetei

ii ticția inima, nu-i ticția, dară lui știn că-i ticția

(SP.); această idee îi strîngea de gît și făcea să-i

ticțiească inima

cu putere (DEM.) [t a c - t a c i sau t i c - t a c i].

TĂCĂIALĂ, TICĂIALĂ (pl.-ieți) *sf.*, TICIIȚ *sbst.*

Fig. 4800.

⊕ A Țac de biliard.

⊕ A Țac de inimă.

⊕ A bate: îi ticția inima.

⊕ A face tic-tac (*verb.* de ceasornic): nu ceasornic

cu cno tăcăia cu glas familiar (DEM.) ¶ ⊕ A

Țac de svlčni (*verb.* de inimă), a bate: îi ticția

inima, de sta să-i sară din piept (SP.); fetei

ii ticția inima, nu-i ticția, dară lui știn că-i ticția

(SP.); această idee îi strîngea de gît și făcea să-i

ticțiească inima

cu putere (DEM.) [t a c - t a c i sau t i c - t a c i].

Faptul de a t l c i; bătaia inimii, svfneală, pal-pitație: eu toată tlelala inimii, îl vedeam lămurit în minte (OLVR.); o tlelală de inimă era atunci în toată suflarea vie românească (MF.); Imi auzii atunci tlelțul inimii (OLVR.).

TĂCĂITOARE sf. ♀ = LUPUL-VRĂBIILOR [tăcăi].

TĂCEA (tac 1. vb. intr. ① A nu vorbi, a nu zice nimic, a nu deschide gura: dacă vrei să trăiești liniștit, să nu vezi, să n'auzi, să taci (FANN); oioănașii tăcu din gură și-și căută de drum (SP.); ledul cel cuminte tăcea molecum în horn, cum tace peștele în borș la foc (CRG.); **MILCOM 2**, **PĂMÎNT ②**, **PEȘTE 1**, **PITIC ②**; tăcu din gură și înghiți rușinea ce-î tăcură frații (SP.); **de aci**, a tăcea și a înghiți (noduri), a înghiți și a tăcea, a suferi cu răbdare, fără să cirtească: nevasta ne mai avînd încotro, tăcea și înghițea noduri (CRG.); aicea țipa... numai dumnezei, iar dumnezeii asculta, înghițea și tăcea (CAR.); înghițe și taci, că n'ai ce să faci (ZNN.); taci tu, să vorbeșo eu, vorba celui mai tare, mai cu autoritate, care are tot dreptul să spună ce vrea, fără ca cel slab sau inferior să aibă dreptul de a cîrți sau de a-și spune și el păsul; taci, să taci dacă vrei să nu mai spun nimic, să nu mă mai cert, să nu mai înjur, încetează și tu cu vorba sau cu cearta; la taci! nu mai spune! exprimă mirare, îndoială, neîncrederea cu privire la cele relatate de cineva; tac (sau tacu-mă) mă chiamă, nu spun nimic, nu pot sau nu vreau să scot o vorbă din gură (②) Cine tace, merge'n pace, cine nu vorbește unde nu trebuie, n'are nici o su-părare de la nimeni; mai bine taci, decît să-ți pară rău că ai zis, ferește-te de a vorbi fără socoteală, ca să nu te căești pe urmă; cine (încrează și) tace, mai multă treabă face; tace și face, se zice despre cel ce nu se lasă a fi influențat de vorbele unora și altora și urmează înainte cele începute; eînd nu tace o gură, nu tace o lume întreagă, e de ajuns să scoață unul o vorbă rea despre cineva, că se lățește cu iuteală și o repetă toată lumea (①) A nu vorbi de cineva sau de ceva, a nu pomeni: Întimpl-se ce va vrea, Eu de badea volu tăcea (IK.-BRȘ.); și la Mosc... mulți și de alte feluri multe decît firești Muscali sînt; ...tace de Turci, că-mi pare nici unul neaș Turc nu e (LET.) (①) A înceta (de a mai vorbi, de a mai face sgomot): vîzînd că tot strănută (Barnovski-Vodă), un boier să fi zis: „viermi, Doamne!” și cum i-au zis „viermi, Doamne!” au și tăcut de strănutat (NEC.); și poruncii volburii și stătu în liniște și tăcură valurile ei (OOS.).

2. vb. tr. A nu spune ceva, a nu pomeni numele CUIVA: or-cine va ascunde și va tăcea uciderea și moartea tăcîne-său... acela face prepus cum că fie... soție cu acel ucigător (PRV.-MB.); Eu oînt tot un cîntec d'aseară și-asa mi-e de silă să-l oînt, și-l tac, dar nevrînd îl oînt iară (COȘA.); o mahala tîcniță a cărîia nume îl vom tăcea de frica poliției (NEGR.) [lat. t a c e r e].

TĂCERE sf. ① Starca cuiva care nu vorbește: cuvîntul e de argint, oea e de aur (ZNN.); Sau taci, sau zi ceva mai bun decît ~a (FANN); (F) a reduce pe cineva la ~, a-i închide gura, a-l face să tacă, a-l pune în imposibilitate de a răspunde (① Lipsa de informații scrise cu privire la cineva sau ceva: zările au păstrat ~a asupra acestei întîmplări; a trece cu ~a sau sub ~, a nu pomeni: aicea nu putem trece cu ~a de lucrurile țării-ungurești ce s'au prilejit întru aceste vremi (MUST.); o îmi răzbu, treacă sub ~ numele acestui om (BOL.) (① Lipsă de sgomot, liniște: ca 'n țîntirim ~a e 'n oetate (EMIN.); ~a pădurilor; în ~a nopții; în ~, în liniște, fără sgomot; taceți ~i stați liniștiți! nu faceți sgomot! **de aci**, tăcere! **interj.**: Dar, ~i sus pe-un trasin, treamăt în vîzduh s'aude, Toți rămîn în așteptare; cîntăreața 'nest prelude (ALECS.).

* **TACHIGRAFIE** sf. = STENOGRAFIE [fr.].

* **TACHIMETRU** pl.-tre sn. ♀ Nuire dat unor instrumente destinate să măsoare în special întelile [fr.].

* **TACHINA** (-inez vb. tr. A supăra, a necăji (în glumă) cu vorba: nu țî-am spus că nu mă pot stăpîni? eînd mă magnetizez, eu tachinez stranie (CAR.) [fr. taquiner].

* **TACIT** adj. Care se face pe tăcute, care nu se exprimă formal, dar e subînțeles sau se poate subînțelege: un acord ~; consimțire ~ă [fr.].

* **TACITURN** adj. Tăcut din fire, care nu prea vorbește [fr.].

TĂCIUNA (-unez) vb. refl. ♀ A se ataca de tăciune (verb. de grîne și de porumb): uneori porumbul se tăciuna, ba lăcusta, ba potop, ba toate relele numai pe capul lui cădea (SP.).

TĂCIUNAȘ sm. dim. TĂCIUNE ①.

TĂCIUNE sm. ① Rămășiță (stînsă sau aprin-

să) dintr-o bucată de lemn, din care s'a ars o parte: Toderică... îndată puse pe tăciunii ce fumeau în vatră un braț de vreasouri (NEGR.); eînd lei un ~ pentru foc de la un vacin, trebuș să lași un cărbune, ca semn (GOR.); eînd vula în sobă tăciunile aprina... sau eînd țîula tăciunele, despre care se zicea că te vorbește cineva de rău, mama îl muștra acolo... și-l buchisea cu celește (CRG.); (F) nu-l ard tăciunii în vatră (CIAUS), n'are nici un ~ în vatră (ZNN), e foarte sărac; (P) a sta la un ~ (cu cineva) (R.-COO.) (PAMF.), a duce viața împreună (verb. de soți); F: mi-e drag ca ~le la nas (ZNN), nu-l lubesc, nu-l pot suferi de loc, mi-e drag ca sarea în ochi (①) Boală a porumbului, a grînelor, provocată de o ciupercă (*Ustilago carbo*) care atacă și distruge toate boabele de pe cocean sau din spic, lăsînd din el numai coceanul sau fusul golaș (② 4880, 4802): să nu măsturi cu mâinile de pîna, că face grîul ~ (GOR.); să arunci cenușă în grîu, eînd pleci la semănat, ca să nu facă ~ (GOR.) [lat. t i t i ō n e m].

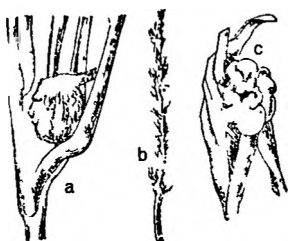

Fig. 4801. Tăciune. a) la meiu; b) la grîu; -c) la porumb.

TĂCIUNOS adj. ① Ars pe deasupra. Fig. 4802. pra, înnegrit de foc: să nu slăbească sufle. Porumb cu tul tău de două lemne tăciunoase, afamîndu-tăciune. se (M.-COȘ.) (①) Atacă de tăciune: cumpărăto-riul acesta se mai uită olecă la grîu și, pîrîindu-l-se cam se-căret, ba și cam ~, merse la alte cără (RET.).

TĂCIM (pl.-turi) sn. ① Serviciu de masă (cuțit, lingură, furculiță, farfurii, pahare, față de masă, șervet): poruncii să ridice masa și să strîngă ~urile (NEGR.); rămase împărțut stîlbit eînd văzu masa viînd singur. talerele, lingurile și celelalte ~uri cu vîtașeli lor (SP.); du-te de mai adaugă două ~uri la masă, ca să fie 14 (ALECS.) (①) Serviciu de tratat oaspeții cu dulceață și cafea: era pusă o tavă cu ~ul dulceații și al ca-telei (FIL.) (①) Taraf de lăutar, cu tot felul de instrumente: adusesse pe cel mai vestit ~ de lăutar, tot meșteri aleși dintre cei mai buni (I.-GH.) (①) Toate ha-murile unui cal: Le-au găsit toate supt pod, îngropate în nășip, Cu a calului ~ (STAM.) (①) Tot complexul obiectelor trebuincioase pentru diferite împreju-rări, dichisuri: (în casa mea se afla) ca întregire a gos-podăriei, tot ~ul unui vinător înverșunat, cum sînt eu (UR.); tot în rînd cu acestea, veneau grăjdurile, ambarele și soaprele cu toate ~urile de drum (COOȘ.) (①) † Un număr oare-care: să facem un ~ de pităce către zapoții hătămănești de prin județe (FIL.) (①) † Suită, alaiu, Cortegiul: Domnul au porces de la Frumosa cu tot ~ul și obiectivul domnescul său alaiu, de au venit la scaunul sîn (LET.); (F) pe fețele altora se vedea cît de colo zugrăvită sărăcia, lipsa, neaverea, cu tot ~ul lor de neajun-suri (SP.) (①) F tron. Soiu (de om), sculă, poamă (bună sau rea): taci! domnișorul ăla care se hrănește cu ouă coapte? prost ~! (ALECS.); voiau de sigur mai întîiu să știe ce ~ de om sînt (I.-GH.) [t. t a k y m].

TĂCLALE sf. pl. Mold. Palavre: noaptea, ne pu-neam la ~, pînă se făcea ziua albă (CRG.); astfel mergînd împreună, Peruzescu tot înșira la ~ (GN.).

TĂCLÎT (pl.-ite, -ituri) sn. ① Cîngătoare de stofă vîrgată ce se lega pe mijloc sau la cap, țurcește: Dascălul Chioșea. bătrîn cu antereu de calam-cheriu, la cap cu cauc de ~ vîrgat cu cearăș alb, se prim-bia pe dinaintea băieților (I.-GH.); clococi... încoșii cu ~e, așezate astfel încoț la acoperia pîntecelui și o parte din plect (FIL.) [t. t a k l i d].

† **TĂCRÎR** (pl.-ituri) sn. rî ① † Interogatoriu:

am auzit ou urechile mele pe logofătul mitropolitului luiud ~ vizitului (FIL.); in loc să mă 'ntrebi... „ti-o fi foame?”; dumeasta lui iei ~ul pe nemincate (CAR.) ¶ ⊕ † Raport: Insumi l-am văzut să scrie un ~ la devlet (ŞAIM.) ¶ ⊕ † Proce-verbal [tc. t a k r i r].

TACSID... = TAXID...
 † **TACSIM** (pl.-imul) sn. ↓ Cîntare populară executată din cobză sau din scripcă: nu voreşti să-ţi fac un ~ (sez.) [tc. t a k s i m].

***TACT¹** (pl.-turi) sn. ⊕ ⊕ Pipăit (unul din cele cinci simțuri) ¶ ⊕ ⊕ Judecată fină și sigură în ce privește gustul, felul de a se purta cu lumea, spre a nu jigni pe cineva: alutată... de prețiosul sprîin al soției sale, femeie desteaptă și plină de ~ (BR.-VN.); Doamna Guvidă, deși foarte tinără... asoundea mai mult ~ diplomatic (CAR.) [fr.].

***TACT²** (pl.-turi) sn. ↓ Măsură a timpului în cîntare și în dans: a cînta, a juca după ~; a bate ~ul, a arăta, prin mișcarea ordonată a minilor a piciorilor sau picioarelor, felul măsurii, indicînd fie-care timp în parte: cînd se cîntă dintr'un instrument muzical, tactul se bate cu piciorul, mîinile fiind ocupate; la piano, tactul se numără din gură, iar la solfegeu, se bate cu mîna; șeful de orchestră bate tactul cu bagheta, după anumite figuri (= 4803):

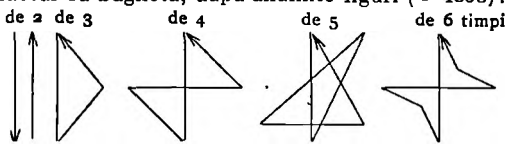

Fig. 4803. Figuri de tact.

mișcă brațele în ~ul unei doine (VLAH.); la JOc, se bate tare cu picioarele în pămînt: s'adună cere și iar se 'ntînd și bat pămîntul tropotînd în ~ ușor (COȘB.) [germ. T a k t].

† **TACT³** = TAHT.

TAC-TAC! interj. Imită șgomotul produs de ciocnirea, bătaia regulată și repetată a unui lucru: potcoavele calculi rotii sunau rar și dulce pe șosea: tac-tac! tac-tac! (SAO.) [onom.].

***TACTICĂ** (pl.-ce, -ci) sf. ⊕ ✕ Arta de a conduce trupele sau vaporarele de războiu într'o luptă ¶ ⊕ Mijloacele întrebunțate de cineva, calea pe care o urmează pentru a izbucni într'o afacere [fr.].

***TACTICIAN** sm. ⊕ ✕ Cel ce înțelege și cunoaște bine tactica ¶ ⊕ F Cel ce știe să manevreze în treburile politice, etc. [fr.].

TACTICOS adj. și adv. Cu mișcări regulate, cumpănite, domoale: respectabilii și tacticoși boieri grași... din vecinătate (SAO.); colonelul... (e) ~ și moale (VLAH.); (avea) un condețu de plumb, un căpătîial căruia ciocănea ~ în tribună (CAR.); se zărește și judecătorul... lufnădu-și ~ ocauana la umbra brășilor (LUNG.); registratorul, ou ochelarii pe nas, trece ~ în registrul de intrare hirtilele soșite (BR.-VN.); își scoate luleaua din gură, ~ și întoarce capul (GR.) [ngr. τακτικός, τακτικός].

***TACTIL** adj. ⊕ ⊕ Care se poate percepe prin simțul pipăitului ¶ ⊕ Ce ține de simțul pipăitului: corpuscule ~ = CORPUSCUL [fr.].

TĂCUT 1. adj. ⊕ p. TĂCEA ¶ ⊕ Căruia nu-i prea place să vorbească, taciturn: Stan era om ~ în felul său, dar și cînd da cîte o vorbă dintr'însul, vorba era vorbă, la locul și (CRG.) ¶ ⊕ Care nu vorbește, care păstrează tăcerea: seara se despărțeau de vreme; tăcuți se încheidau amîndoi în odale (VLAH.) ¶ ⊕ Fără șgomot, liniștit: Tu mă întemești, pădure Cînd pe sub bolți ~ e și pline de 'ntunerio, Las pașii să mă poarte și gîndul să mă ture (VLAH.).

2. sbst. Faptul de a tăcea; tăcere: sudalma se iartă unele ori ou cuvîntul, iară mai de multe ori se iartă și ou ~ul (PRV.-MB.); loc. adv. de tăcute, în tăcere, fără să vorbească: se furisă printre bălării și pe ~ e se apropie de butoiul nostru (COȘB.).

***TĂEL** sm. ⊕ Greutate chineză egală cu 37 gr., 50 ¶ ⊕ Monedă de argint în China în valoare de 3 lei, 81 (valută aur) [fr.].

○ **TĂFĂLUC, TĂFĂLŪC** = TĂVALUC.

○ **TĂFĂRĂG** sf. Băn. Trans. Brînză de vacă [vsl. t v a r o g ū].

TAFT = TAHT.

TAFTĂ (pl. tafti), **TAFTA** (pl.-tale) sf. Mătase subțire și lucioasă, foarte moale la pipăit: aducîndu-i în tipăse acoperită ou taftă rosie cheile tîrgului (MEC.); își învălea capul slujitorii Rimului ou taftă subțire ca lu chip de oună (M.-COȘB.); ve! stolnic... îmbrăcat în cattan și ou tafta legat peste umăr. este purtător de grîlă ouhnei și bucatelor (LET.); Viră mina 'n buzunare, Fe sub poale de taftale și ne dăruștea parale (VOR.); F ca tafta, cum e tafta adv. taftă, foarte curat, foarte neted: pe afară era cum e tafta de curat: vacile mulse, grădina cum e o floare. ograda măturată (PAMF.); ne-a uns de cîte două, trei ori pe zi, cu noapte, pînă ce în Vinerea-sacă ne-am trezit vindecăți taftă (de rîle) (CRG.) [tc. t a f t a, pol. t a f t a].

○ **TAFTALUC, TAFTALIC** sm. Mold. Bușcan de făcut plute (sez.) [tc. t a f t a „scîndură”].

TAFTUR (pl.-ure) sf. Chingă de piele ce trece pe sub pîntecele calului și strînge șaua sau poclada de pe el (= 4801): În șapte obîngi că mi-l (In)chînga, Șapte chîngi, șapte ~e, Care face paisprezece (TOC.) [tc. t a p k ū r].

TĂGĂ sf. Tăgadă, tăgăduială; † a prînde ~, a tăgădui, a contesta: de va iscăli preotul veri la fie-ce lucru ce va fi, și apoi pre urmă va prînde ~ de iscălitură... aceluia să i se la popia (PRV.-MB.); fără ~, incontestabil, de netăgăduit: Bătrînimii, tinerimii fără ~ sînt dorită (PANN) [t a g a d a].

TĂGĂDĂ sf. ⊕ Faptul de a tăgădui, negațiune: păgubașul neștiind

ce s'aleasă din arătările băiatului și din tăgăda șetului, s'a plîns procurorului (BR.-VN.) ¶ ⊕ = CONTESTAȚIUNE: gloaba... alungea lîntiu ou lungimea gîtului... ca să nu mai încapă vorbă ori ~ (CAR.); ~ de justiție.

TĂGĂDUI (-usc) 1. vb. tr. și intr. A nega: și zise Domnul lu Avraam: „căce rise aceea Sara...?” și Sara tăgădui și așa zise: „n'am ris!” că se tacea (PAL.); el persista a tăgădui tot ce privea pe ceilalți boieri (U.-GH.); nu tăgăduesc că asemenea opere trebuie să existe prin mulțimea de picturi (COȘB.); Grigorie-Vodă tăgăduia, zicînd că-l năpăstuește înaintea divanului împăratesc (MEC.); dacă-i cerură Arapii inelul, el tăgăduia ca un nemernic (ISP.).

2. vb. refl. † A nega; a se lepăda: ceta ce va fi oumpărat otravă face prepus cum să fie otrăvit pre cel mort, mai virtos cînd să va tăgădui că nu o oumpărat (PRV.-MB.); ceta ce să va tăgădui de mone și de cuvîntele mele... și îmi omanesc se va tăgădui dîns (VARL.) [ung. t a g a d n i].

TĂGĂDUIALĂ (pl.-lei), **TĂGĂDUINĂ** (pl.-te) sf. Faptul de a tăgădui, tăgadă, negațiune.

TĂGĂDUIT adj. p. TĂGĂDUI. Negat; contestaț ¶ ⊕ NETĂGĂDUIT: e un adevăr ~.

○ **TĂGIRȚA** (-tez) vb. refl. A se sui și a țirna de cineva ca o tăgîrță: țigăniile însă, cum l-au văzut, au început să se țagîrțeze pe lîngă moș și să-l lîngă (R.-COȘB.) [comp. și ATĂGIRȚA].

TĂGIRȚĂ (pl.-te) sf. Traistă: mai are moșul la ~ încă ou sumă bună de țelul acestora (ISP.); ~ ruptă te 'm-prumută și cere la soroc să-i dai sac nou în loc (PANN) [comp. tc. t a g a r g y k, ngr. ταγάρτζα].

TĂGMĂ (pl.-me) sf. ⊕ Totalitatea persoanelor care au aceeași ocupațiune, aceeași meserie, clasă (socială), categorie: tagma preotască; romanismul avea un înțeles insultător pentru tagma evghenistă (ALECS.); de nu va fi (hoțul) dîntre boieri, apoi tot ou tertipuri prin tagma prostimei să-l cante (ISP.); vrednic ești să fii din tagma noastră (GN.) ¶ ⊕ Breașlă: am găsit multă lume adunată, și din holerime și din tagme și prostime destulă (CAR.) ¶ ⊕ Iron. Clică: această ~ de literați... de la începutul lumii și pînă în ziua de astăzi, a fost cam lîngășitoare și vanitoasă (FIL.) [ngr. ταγμα].

TAHARĂU sm. = BABUȘĂ ⊕.

TAHÎN sbst. ✕ Un fel de făină preparată din semințele de susan măcinate și din care se gătește supă de post și altele: ~ul se oumpărat în boreane pe la băcălii și subțîindu-se ou apă caldă, servește ca lapte la cafea (VOR.) [tc. t a h y n].

† **TAHMIN** sbst. Aproximație: să vă fac ou socoteală ou ~, ca să vedeți oit de mult vă amăgiți (FIL.) [tc. t a h m i n].

† **TAHT, TAFT, TACT** (pl.-turi) sn. ⊕ Reșe-

TAC-TAH

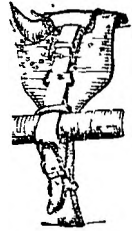

Fig. 4804. Taftur.

TĂH. dința unei subprefecturi, subprefectură: în Neouale, se află, pe lângă tahțul subprefecturii, înfăcătoră de ocol cu un judecător (OLVR.); ne tot trimit la tătă este un clofingar vinat și rupt de foame (JIP.); tactul subprefecturii era ceva mai însuflețit decât înainte (D.-ZAMF.); e grăbit s'ajungă la tact, de aceea lasă bacșii bune (ALECS.). ¶ **Pr. est.** Reședința unei autorități, sediul unei administrații: la tactul de mai sus al poștii, se întâmplase peste noapte o călcare cu omor în hanul unui jidov (CAR.); l-ar fi dus la tactul jandarmeriei și l-ar fi dat în mîna șefului (BR.-VN.) [tc. t a h t .

○ **TĂHU!**... — TEHU!

TĂIA (taiu) **1.** *vb. tr. și intr. A.* ○ A împărți ceva în două sau mai multe bucăți cu un obiect tăios: ~ pinea cu cuțitul; ~ cu toporul, cu foarfecele, cu ferstrăul; cînd va tăia nu om niscare lemne în pădure... și va cădea asupra vre-unui dobitoc și-l va omori, acela să dea suflet drept suflet (PRV.-MB.); F F poți tăia lemne pe dinșul, doarme bustean; cuprins de ameteală, pe loc cade jos și adoarme mort, de putea tăia lemne pe dinșul (CRG.); să nu tai mămăliga cu așa de jos în sus, căci se scumpește păpușoii (COR.); F s'o tai cu cuțitul, se zice despre lucrurile dese, îngroșate, despre un lichid care e mai consistent decît ar trebui să fie: se îngroșase zeama, de putea s'o tai cu ouțitul; se lăsase o ceafă deasă, de putea s'o tai cu cuțitul; ○ limba tale mai mult decît sabia, o vorbă rea vatămă mai mult decît o armă ¶ **abs.** A fi tăios: brîntul meu s'a tocit, nu mai tale bine; ~ ca dinții babeli — **DINTE** ○ ¶ A scoate dintr-o materie, cu un obiect tăios sau alt-cum, ceea ce e de prisos, pentru a-i da o formă, pentru a putea fi întrebuințat, a ciopli: ~ piatra; ~ diamantul; S'a dus Chiriac la luncă, să tale Măriței furcă, și-a tăiat o săptămînă, și-a tăiat o strămbătură; Mai bine ședea o lună și tăia o furcă bună (PAMF.) ¶ ○ A despărți cu un obiect tăios o parte dintr'un tot: a-și ~ unghile; ~ o cracă uscată dintr'un pom; ~ părul, a tunde: (bărbatul) să-l tale părul, că de va avea mulțarea păr tăiat sau tuns, ea să-și acopere capul (COR.) ¶ ○ Ca pedeapsă: ~ capul, limba, mințile, urechile outva: Roman-Vodă... neputînd răbda păgînatatea unchitului său, Ștefan-Vodă... i-au tăiat capul și s'au apucat de domnie (GR.-UR.); acela ce va tăia vite roditoare... aceluia să-l tale mințile (PRV.-MB.); de... să va vădi și să va arăta cu doi sau trei marturi, oameni de credință, cum au girnat străimb... să i să tale limba (PRV.-LP.); Senatul, înțelegînd că ea să fie otrăvit pe Constantin, au prins-o și tăindu-i limba, au trimis-o la ... (ICANI.); ~ nasul — **NAS** ○ ¶ ○ A omori: au cunoscut pre Barnovski-Vodă Turcii că au fost drept și s'au căit pentru că l-au tăiat și s'au girurat ca să nu mai tale de acum Domn de Moldova (NEC.); — **SPINZURA** 1 (C.); F să mă tai, că..., chiar dacă m'ai omori, n'am să...: să mă tai, că nu ți-oiu spune (PAMF.); căpitanul... stă la noi la masă; în altă parte nu s'ar duce, să-l tai (SAD.); ~ zilele outva, a curma firul vieții: curînd puternica mină a lui Dumnezeu i-au tăiat zilele (M.-COST.) ¶ ○ A junghia: ~ o vită, o găină; la Crăciun, cînd tăia tata porcul, și-l pîrlea și-l opărea... eu încălecam pe porc (CRG.); găina trebuie tăiată Sîmbătă seara, că de o tai Dumneacă dimineața, în timpul slujbei, mor de boală găinile (COR.) ¶ s F A stîrpi: ~ răul de la rădăcină ¶ ○ A distruge efectul, a alunga: să-ți dea mămuloa leacuri cari să-i tale farmecele (SP.) ¶ ○ A îndepărta, a înlătura: dăca vre-un episcop oprit... ar îndrăzni a sluji sfînta liturgie... unul ca acela de linoavă să se tale de la biserică (PRV.-MB.) ¶ ○ A scoate, a rupe, a opri o parte din ceva; a suprima: ~ leafa ¶ ○ A răgului: diugarul să nu tale cu plugul den hotarul altuia, să-și mai lătească pămîntul său (PRV.-MB.) ¶ **13** A tăia, a înlătura o parte bolnavă a corpului, a amputa: ~ piciorul, brațul; ~ o bubă, a-i face o inciziune, o înpătură, ca să se scurgă puoriul; ○ ~ în carne vie, a) a nu nimeri în gol, a nu greși ținta, lovînd în cineva; b) a lua măsuri energice pentru a pune capăt unei situații rele ¶ ○ A despica, a spinteca; ca ofrmaoii cînd tale valurile mării toama d'a curmeziișul (COL.) ¶ ○ P A ara: n'a mai mîncat și i-a ajutat Dumnezeu de a tăiat pînă în a treia zi jumătatea de pagon (R.-CON.) ¶ ○ ~ drumul outva, a trece pe dinaintea lui; a-l împiedica de a trece înainte: le țese înainte Orfanu cu trei sute de arnăuți, cari stau ascunși, le tale drumul... (și) se năpustese asupra lui Tudor (I.-GH.) ¶ ○ ~ comunitățile, a împiedica pe cei asediați de a comu-

munica cu cei din afară ¶ ○ A despărți, a separa, a desface în două; cînd două persoane cad la învoială în urma unei tocmeii sau asupra oricăru-l lucru, e datina în popor ca să-și dea mina, iar o a treia persoană, în chip de consfințire, desface cu palma întinsă vertical, ca și cînd ar tăia, mințile împreunate: ~ aldămașul; Mă rog, primești? Eu primesc, da să nu mă păcălești. — Ce-ți pasă? Adă mina; tale, domnișoară! Ana nu știa cum și ce să tale, și trebul să-i explice datina poporului (VLAM.) ¶ ○ A încruciașa: acest drum tale calea spre Mizil ¶ ○ A face să-i treacă, a-i lua, a-i ridică: ~ pofta de mîncare; se cerca în tot felul să-i tale pofta de plecare (SP.); ~ setea ¶ ○ A desfința: din poronca domnească s'an tăiat, ca nîoi de cum obiceiul acesta să nu mai fie (LET.) ¶ ○ A opri: fumul mi-a tăiat respirația ¶ ○ ~ vorba, cuvîntul outva, a-i curma vorba, a-l întreprinde, luînd însuși cuvîntul: biata fată... se încercă să zică și ea ceva, dară împăratul îi tale cuvîntul (SP.); — **MIERE** ○ ¶ ○ A-i produce o senzație ca și cînd l-ar tăia cu cuțitul (vorb. de un vînt glacial, de un ger strașnic, de o apă rece ca ghița, etc.): sufla un vînt rece de te tăia la obraz; ne odîhnim pe mîsuralele de țarbă din preajma șipotului, a cărui apă te tale la dinți (VLAM.) ¶ ○ A simți o durere ca și cînd l-ar tăia cu cuțitul: La stomah deodată începe să-l frămînte și să-l tale (SPER.); cînd văzu pe tata răzemat de ușorul odăii... simții... că mă tale la inimă (GN.).

B. ○ A amesteca cu apă (pentru a-i slăbi tăria): ~ rachii, vinul ¶ ○ ~ scurt, a curma, a pune capăt: ~ scurt o cuvorbire ¶ ○ A lua, a apuca drumul cel mai scurt spre a ajunge undeva: an tăiat drept la Don, cale de patru ceasuri din mare (NEC.) ¶ ○ P A o ~, a o șterge: o tatu pe poartă atară ¶ ○ A fixa; ~ prețul, a rupe prețul (— RUPÉ 1); opaniții au tăiat nartul grîului la schelele Dunării pe șase lei (I.-GH.) ¶ ○ ○ ~ bani, a bate monedă ¶ ○ A lua cu un atu o carte a adversarului ¶ ○ A separa în două un pachet de cărți, după ce a fost amestecat de alt jucător ¶ ○ ~ o bancă, a ținea banca, a juca în calitate de bancher împotriva tuturor celorlalți jucători: tăia ei o bancă de stoa și Dimcea... se încapătînează cu dama de caro și pierde trei sute de leușori (VLAM.) (— BANCĂ² ○) ¶ ○ Locuțiuni diverse: ~ la palavre, a îndruga, a croi la minciuni: mă mustră ouetului... cînd începi a tăia la palavre vîntorești (POPS.); a-l ~ puterea (sau puterile), a-i îngădui forțele: la sat nu e de rușine a lucra la cri-ce... și a face cum îi tale puterile (JIP.); a-l ~ apa de la moară, a-l împiedica de a mai face ceva; a (nu-l) ~ capul, a (nu se) pricepe: să te aperi de toate relele, cum îi putea și cum te-o tăia capul (CAR.); nu mă tale capul la astfel de lucruri (SP.); — **CARNE** ○, **CÎINE** ○, **POALĂ** ○, **UNGHIȘOARA**.

2. *vb. refl.* ○ A se răni cu un instrument tăios: a se ~ la un deget ¶ ○ A se omori unul pe altul: Ștefan-Vodă, Îmbrăbătindu-i pre ai săi, cu ajutorul lui Dumnezeu rămaseră biruiți Turcii, cit ei îndesine s'au fost tăind (GR.-UR.) ¶ ○ A i se ~ (mințile și) piciorarele — **MÎNA** ○ C, **PICIOR** ○ ¶ ○ A se despica, a se crăpa; cînd mămăliga se tale în două pe masă, to călătorești (COR.) ¶ ○ A se încruciașa: drumurile se tale la marginea satului; două linii, două planuri care se tale perpendicular ¶ ○ A se strica: laptele s'a tăiat ¶ ○ A se muia: gerul s'a mai tăiat [lat. vulg. t a l i a r e].

TĂLAT **1.** *adj. p. TALĂ* ¶ ○ **NETĂLAT.**

2. *sbsl.* Faptul de a tăia, tăiere.

TAICĂ *sm.* F ○ Tată (mai ales cînd i se adresează vorba, ca termen de mîngiere): fata Brincovanului-Vodă, fiind tinără și desmerdată de tată-său... zicea: aoloi aoloi că va pune taica pungă dă pungă din București pînă în Tarigard. și, zău, nu ne va lăsa așa! (NEC.); Voleu! mă omoară taica, Voleu! mă omoară maica (BR.-VN.); taică împărate, să te întreb ceva...: de ce ești așa, taică, cu o parte de trup uscată și cu una verde? (R.-CON.) ¶ ○ Se întrebuințează ca termen de respect la adresa unui preot, unui moșneag: îi vedea lucrînd cînd la alde neica Bureilă, ...cînd la taica Popa (SP.); Dar Gheorgh-e-al nostru, cum o duce? — Sub gîie, taică, și sub cruce, Lovit în piept de-un iatagan (COȘA.) ¶ ○ Adesea întrebuințat de un preot, de un bătrîn la adresa celor mai tineri, de tată către copil, etc.: Avocatul! Trebuie să găsim motive... Părintele: Găsește-le, taică, de ce ești dumneața avucit? (CAR.); un țaran bătrîn...

aprijinindu-se de masă, întrebă încet și serios: „ce s'a făcut, taică, cu jalba mea?” (SR.-VN.) [SRB. t a j k o].

TĂICUȚĂ, TĂICUȚĂ, OM TĂICULEAN *sm. dim. TAICĂ.*

TAIE-FUGĂ *sm. iron.* Om fricos: știa unde adevărat și ziceau că dascălul e un ~ (RET.) [(c a r e o) t a i e (l a) f u g ă].

○ **TAIER** *Olten., TAIER Olten. Băn. (pl.-ere) sn.* Taler, farfurie [ung. t á n y é r].

TĂIERE *sf.* ○ Faptul de a tăia; Tăierea capului sfântului Ioan Botezătorul, sărbătoare bisericească ce cade la 29 August; e numită de popor și „Sf. Taică”.

Fig. 4805. Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul (după *Cazania lui Varlam, Iași, 1633*).

Ioan-de-toamnă” (4805) ¶ Locul unde se taie vitele, abator, zahana.

TĂIETOR *1. adj. verb. TAIA.* Care taie; tăios: ca piatra de ascuțit ce pe cuiștii îl face foarte ~, iar ea niciun cun postă tăia (COL.).

2. sm. ○ ~ de lemne, muncitor ce taie lemne: un vânător... umbra printre munți după vînat și au văzut de departe pre un ~ de lemn (NICU.) ¶ ~ de bani, falsificator de monedă: oștii se vor vîdi ~i de bani, să se ostindească la moarte (LEG.-CAR.).

3. (pl.-toare) sn. Buștean, trunchiu pe care se despică lemne cu toporul: ~ul pe care se taie lemne, să nu se pună pe foc, căci... pe lumea cealaltă îl va duce în spinare (COR.); de-l trimetea la ~ după vre-o două lemne, sta și se juca cu secura (RET.); eu mi-ăs pune capul pe ~, că Doca mi-a făcut-o (S.-ALC.); scoate cuiștii de la brâu, pune degetul cu inelul pe un ~ și, țao! îl taie și-l aruncă... în apă (R.-COO.).

TĂIETURĂ *(pl.-turi) sf.* ○ Rană produsă de un obiect tăios: la ~ pui mina în apă rece, pînă ce stă singele, apoi te ungi cu undeleam, te presări cu sare și legi strîns (PAMF.) ¶ ○ Drumul pe care și l-a croit o apă în curgerea ei: de pe larza ~ a Susșii, o luăm pe la cîmpuri în sus (VLAH.) ¶ ○ Locul unde un lucru a fost tăiat: tu cu sabia să-i tai capul și pe urmă să pui sabia pe ~ (VAS.) ¶ ○ Felul cum un lucru a fost tăiat: tăietura părului ¶ ○ Croiala unei haine: o droaie de ocnași... întorși din Paris, radioși de tăietura corectă a pantaloniilor (VLAH.) ¶ ○ Supresiune făcută într'o carte sau într'o piesă de teatru ¶ ○ Separarea de către un jucător a pachetului de cărți amestecate ¶ ○ *pl.* ¶ ○ Senzațiune de durere ca și cînd l-ar tăia cineva: totă țafa i se încrețește, parcă are tăieturi de colici (VLAH.) ¶ ○ IARBA-TĂIETURII, FRUNZA-TĂIETURII = VINDECEA [t a i a t].

TĂIETEI *sm. pl.* × Fășii înguste de aluat întins subțire, care se pun în supă (*Mold.* „tocmagi”): zeamă de pasăre, purcel sau miel, cu ~, orez sau alte (PAMF.); Tăie, mamă, ~, Doar vin pețitorii mei, Chiamă-i mamă pînă n casă și-l juble cu mîncare (BRU.); De-oiu fi. Doamne, vinoat, Vrednic sint de splazurat, Pe pocîntup de pătrînel cu funii de ~ (IK.-BRS.) [t a i a t].

† **TAIFA** *sf.* Personal, ceată: au trecut cu taifaoa lui după cealaltă la Italia (CANT.); au așteptat pînă s'au deschis poarta... și așa au intrat ceauș-bașa și Hasielul cu taifaoa lor (LET.) [tc. t a i f a].

○ **TAIFĂ** *sf. Băn.* Ceată, adunătură [t a i f a]. **TAIFAS** *(pl.-asuri) sn.* Conversație familiară,

vorbă, sfat: bătrîni stau la ~, sorbind cafeaua și vorbind cite nagode toate (ISP.); la geamie acolo, ai să găsești stînd la ~ un iman și patru bătrîni cu barba albă (CAR.); să sed eu cu dinșii la ~uri pe divan, cu ciubuce (ALECS.); nu cumva ai pofti oare să te pui la ~uri cu Dumnezeu? (CRG.) [ngr. ταιφάς].

***TAIFUN** *subst.* ○ Ciclon, în mările chineze și japoneze, care se ivește primăvara și mai ales toamna [germ.].

TAIN *(pl.-touri) sm.* ○ Porție de pline, carne, etc. ce se dedea pe zi ienicerilor sau ostașilor pămînteni; întreținerea zilnică ce acordau odinioară Domnii și boierii subalternilor lor; astăzi: bani pentru pline dată zilnic slugilor de către stăpîni. În afară de simbric: te-am spus că aveam cite treizeci de lei pe lună și ~ îmbelugat de carne, pline și vin (FIL.); dascălul Stan... mai avea de la biserică ~ de mîlalu, de fasole și de lemne (S.-OH.); să vii, bade, să-ți dau ~ pe mai multe zile, că... eu nu mai pot să fiu pe-aioi tocmai plină Lună (VAS.); nu se ivi nici o cîrteală din partea nimănui, căci ea toate ~urile le împărțea cu cumpănă și cu dreptate (ISP.) ¶ ○ Porție de orz sau de ovăz ce se dă cailor: cail s'au odîhnit, și-au mîncat ~ul de ovăz (VLAH.); drept să spun, am obosit cu un cal de postă ce nu-și are ~ul la vreme (ALECS.) ¶ ○ Provizie, capital: pescuitorii au ~ul lor de rîume. cîntec și povești (OLVR.); rumegam în cap ~ul meu de gînduri, cînd aud tropolind prin sală cioboatele grele și cu pînteni... ale căpitanului (VLAH.) [tc. t a y i n].

TAINĂ *(pl.-ne) sf.* ○ Adeveră al religiei creștine pe care nu-l poate pătrunde rațiunea omească, mister: cele șapte taine ale Bisericii creștine ortodoxe sint: botezul, ungerea cu sfîntul mir, împărtășirea sau euharistia, preotia (hierotonia), pocălnia sau mărturisirea, nunta și masulul; spămintati, i s'au închinat și au cerut grabnic taina botezului (VLAH.); se crede că acei copii care plînge pe timpul săvîririi tainei botezului va trăi lung (COR.); trebuie să-l întrebare, ce gînd are spre taina cununiei, carea iaste de o ține beserlea, și, de să va găsi să fie eretic, atunci se va certa cu moarte cumplică (PRV.-MB.); cîna cea de ~ CÎNĂ ○ Ceea ce trebuie ținut ascuns, ce nu trebuie spus nimănui, secret; ceea ce nimeni nu știe sau ce nu poate să pătrundă cu mintea, ceea ce e tainiul, ascuns, mister: nemică nu e acoperit ce să nu se descopere și ~ ce e neștiută să fie (COR.); taina lui Dumnezeu nime nu o știe (ZNN.); i-au spus Turcului toate tainele împărătești lui belzadea (NEC.); e o ~ grozavă, pe care numai tata o știe (VLAH.); are gură împedecată, dar taina o spune îndată (PANN); își păzește taina de Joi pînă mai apoi, tocma cu o miere (COL.); ○ taina să n'o spuî nevastă; tainele politice, diplomatice; † logofăt de ~, secretar domnesc; secretar intim. privat: logofătul său de ~ îi deta în mină o scrisoare (FIL.); în ~, † p(re) ~, † cu ~, într'ascuns, în secret: împăratul... chiamă în ~ pe un credincios al său și dă poruncă să-l culce în casa cea de aramă înfocată (CRG.); Gondole negre multe se depărtau de maluri și luncan în ~ pe negrele-ți canaluri (ALECS.); Brîncovanul-Vodă chemă pre boierii pribezi la dînsul și făcură sfat pe ~ (NEC.); au început a-l întrebare cu ~ și a-l lăpădire pentru acele lucruri (NEC.) ¶ ○ F. Mijloc cunoscut de o singură persoană sau de prea puțini inși de a face anumite lucruri în științe sau în arte, de a izbuti într'o anumită întreprindere: taina de a se îmbogăți în scurtă vreme ¶ ○ Loc ascuns, tainiul, ascunziș: un lepure răsară deodată din tainele pădurii (S.-ALC.) ¶ ○ **TAINIȚĂ:** stau tainele și pînă astăzi degărate, unde au fost acea avere (NEC.); pre Despot-Vodă l-au înohis Laski într'o ~ a sa, unde nime nu intra acolo (LET.) ¶ ○ † Sfat ținut în taină: și au făcut ~ numai cite trei, oratul, Nicolai-Vodă și secretarul, și au vorovit v'o două ceasuri (LET.) ¶ ○ *Olten.* Conversație, convorbire, talais: să ierți că te țiu mai multical la ~ azi (MIF.) [vsl. t a j n a].

† **TAINGIU** *sm.* Cel ce împărțea tainurile (în spec. ostașilor); furier: Niște taingii mult scrinavi, din cei boierești ciocoi, De-a săracel țară pradă vedeai cu turme de oi (LET.); cine împarte, parte-și face, ca taingiu la tainuri (COL.) [tc. t a y i n g y].

○ **TĂINI** (-neso) *vb. într.* A sta de vorbă, a sta la t a i n ă, la talais: știi că Românul îi place să tăinești cu el (LUNA); pentru noi, scoate un boroișas de țulec... că noi o să mai tăinim niște de-ale noastre (R.-COO.); (țărâni)

TĂI-TĂI

se culcă pe lângă foc... unde tâinesc. nedormind de loc, să nu vie boții ori dihania la vite (J.P.).

TAINIC 1 adj. ① **red** Care stă în legătură cu tainele religiei: stăm neclintăți ca într-o ~ă rugăciune (VLAM.) ¶ ② Ascuns, neștiut sau neînțeles de nimeni, misterios: vom avea, credem, prilejul a dovedi ~a Intrărire ce unește aceste popoare (TOBA.); o ~ă tristeță îi lunea inima (GM.) ¶ ③ Care tâinește toate, care nu destăinuște ce știe, tăcut: un om ~.

2. sm. † Secretar intim: pe urmă i s'au dat titlul „Expositorul”, adică ~ul din lăuntru la împărăție (M.-COST.) [vsl. t a j n i k ũ].

TĂINȚ sbst. Faptul de a t a i n i; conversație; taifas: ~ul se întinde vioțu și guraliv (LUNG.).

TĂINIȚĂ (pl.-țe) sf. ① Groapă, încăpere suterană, coridor sub pământ, cu multe cotituri, care servea odinioară ca ascunzătoare pentru oameni și avuții: mănăstirile aveau... bește boltite și tainițe pentru ascunderea sculelor (ALECS.); coborâm și ajungem la o ~ adâncă, unde îmblăcșea aerul roșește flacăra făclilor (CAR.); ne povestește cum a trăit în tainița asta Zamolae, zeul Dacilor (VLAM.) ¶ 2 **Pr. ext.** ASCUNZIȚĂ: cuiu ieși din tainița sa și cîntă de douăsprezece ori (GM.); strigăte de trimbiți, sbucnind din tainițele oodurului, sporiri spaima năvălitorilor (VLAM.) [vsl. *t a j n i c a < t a j n ũ „tainic”].

TĂINUȚ (-nesc) 1. vb. tr. A nu lăsa să se cunoască, să se știe, să se afle, să se vadă, a ascunde, a păstra t a i n a despre ceva: cîți se vădesc gazde de tîlhari, să se cerceteze și cînd, sîiți fiind de frieă, primeau pe tîlhari și-l tîinuia, să se ierțe (LEG.-CAR.); au dat Moscalii pre toți robii Turci înapoi... fără cît vr'o 70 de copii și fete... i-au tîinuit de i-au luat cu sine (M.-COST.).

2. vb. refl. A se ascunde, a păstra incognito: Iescinski... agîtungînd în hotarul prusesc, n'au mai putut să se mai tîinuască, ce nu căutau numai a se spune (NEC.).

3. vb. intr. Offen. = TĂINI: am fost la ei să mai tîinuim, că nu ne-am văzut de mult (S.-ALD.); Domnitorul nostru cu Tencu Brătianu șed pe pod, tîinuese acolo amîndoi (G.-M.).

TĂINUȚ adj. p. TĂINUȚ. Ascuns, tainic: în locurile acestea ~e... plutesc umbrele strămoșilor noștri (VLAM.); Mai de vale în cea dumbrăvă cu potană ~ă... Coasele sub teaca udă zăngănesc răsunător (ALECS.).

TĂINUȚOR sm. Cel ce tîinuște; cel ce ascunde lucrurile furate de altul [t a i n ũ i].

TĂIOS adj. ① Care taie: cuțitul, sabia, toporul, toatecele sînt obiecte tăioase ¶ ② Bine ascuțit, care taie bine: Ca cu brieu ~ de parcă într'o clipă fusese ras (PANN); Il-l tăioasă limba ca spata oos. ¶ ③ (F) Care-ți dă senzația că te taie la obraz (vorb. de vînt, de ger, etc.): Incepuse a ninge tare și a sufla un vînt ~ (GRL.).

○ **TAISTRĂ — TRĂISTĂ** [rut. t a j s t r a].

TĂIȘ, TĂIȘ (pl.-surii) sn. Partea tăioasă, a unui cuțit, a unui topor, a unei arme, etc.: de cumva s'a pus pe masă un cuțit cu tăișul în sus, se crede că oarecine din familie o să plece la drum (FAC.); tăișul sabiei foarte bine lucrat era de șapte palme lungime și patru lățime (BALC.); printre foile lui verzi... ascuțite pe margini ca un cuțit cu două tăișuri, se desluseau pe alocuri moșoare ruginii de sămîntă (S.-ALD.); Măi voinice, voinicele, ia-ți tăișul de plăsele, Pune mîna pe oțele (ALECS.); Că toporul mi-l vrăjit, Cu tăișul oțelit (ALECS.-P.) [t a i a].

TĂIU-MĂLAIU sbst. Un jos de copil: se încau de-a ~ cu mine și cu cellalți (sev.) [t a i u + m a l a i u].

TĂIUȘ — TĂIȘ.

***TAL¹ (pl.-luri) sn.** † ① Mlădiță ce crește din rădăcină la piciorul unui arbore ¶ ② Lăstare ce crește sau din rădăcină sau din partea ascunsă în pământ a unei tulpine la plantele anuale sau ierboase și care formează un mic tufiș [fr. t a l l e].

***TAL² (pl.-luri) sn.** † Organ care constituie la criptogame corpul plantei [fr. t h a l l e].

TAL³ (pl.-luri) sn. Băn. Parcelă, parte: hotarul întreg e împărțit în mai multe părți care... se numesc ~ (no.) [Srb.].

TALAI — TALA-TALAI

TĂLĂI — TĂLĂLĂI

TALAJI, TALASI sm. pl. Așchii late și subțiri, învîrtite în spirală, ce se scot de la lemnul dat cu rîndeaua: (cobza) am așezat-o pe un strat de talasi, unde

urma să se usuce (vrb.); **pr. anal.:** părul negru- iatrina în talaji (vlvr.) [tc. t a l a ș].

TĂLĂLĂI, Offen. TALAI (-ăesc) vb. tr. și intr. F ① A îndruga, a flecări, a tăia la palavre, a vorbi vrute și nevrute ¶ ② A umbla fără nici un rost, a hoinări, a vagabonda: I-a găsit hoful și mare tălălând prin sat, cu mîinile goale (LUNG.) [comp. TĂLĂLĂU].

TĂLĂLĂU 1. sm. F Prost, nătîng, bleg: ce dracul iar te-ai înecat, măi ~ (ALECS.); dar ce zici, ~, că mori de sete, cînd tu tot meru bei? (RET.) ¶ ② A umbla ~, a umbla hoinărind, fără rost.

2. sbst. Tărăboiu, tîmbălău: boteral îi așteptă în porțiță c'o bită bună, și dă, dă, pînă se strinseră vecinii în ~ul lor (RET.) [comp. TELELEU, BĂLĂLĂU].

TALAN sbst. † = DALAC ①: a doua zi Roibul era mort, îi fulgerase ~ul (S.-ALD.); spînz, bun de ~ la dobitoace (JIP.).

TALANCA (pl.-ănci), TALANGĂ (pl.-ăngi) sf. = BALANCA, BALANȚA (4806): stropitul de Ioan, cu o talancă de la oi, ... face o hodoroșală și un tărăboiu, de-ți ia auzul (COR.); caii, duși de frîu, trec înainte, umplînd desigurile de sunet tătăncilor (vrb.); un sunet răgușit de talangă răsună a spart la gîtul unui bou (D.-ZAMF.); în preajma stinei sună tătăngile răgușite ale mînzărilor (LUNG.); din lunci răsună tătăngi, fîiere s'au doindind (VLAM.).

Fig. 4806. Talanca.

TĂLÂNCĂNI (-ănesc) vb. intr. = BĂLÂNCĂNI: tătăncăneau mereu într'o dună cîlopte mari de aramă (LUNG.) [t a l a n c â].

TALANGĂ — TALANCA.

TĂLÂNGI (-gesc) vb. intr. A bălâncăni; a suna din t a l a n g ă: se crede că spre a scăpa de lupii cari s'au luat după cineva, este bine a ~ cu un clopot (GOR.).

TĂLANIȚĂ (pl.-țe) sf. Femeie stricată, care-și vinde trupul; curvă de rînd: de tămeie ~ fecior ești tu (BIL.); ca tălanita desmățată, pre uliță a se purta... pricină dați (CANT.); îi toacă starea mai rău decît o talaniță de circiumă (FL.) [comp. rut. t a l a n n i c a „femeie fericită”].

† **TALANT sm.** ① (F) = TALENT ②: Doamne, doi talanți dedeși-mi și alți doi talanți dobîndii cu ei (COR.) ¶ ② **pl. ⊕ Bani (de metal)** ¶ ③ **F** Talent, dar natural sau dobîndit prin abilitate: mă duc la Dumnezeu, că iaca ce noroc am la furat, să mă biagoslovească să fie aista ~ul meu (vrb.) ¶ ④ **Pr. ext.** Maximă, normă de viață: nu vreau plată, zise omul, ci vreau numai un ~, ca să pot trăi și eu în lume (ss.) [vsl. t a l a n t ũ < gr.]. ○ **TALAP!** (mai adesea repetat **TALAI TALAI!**) **interj. Bucov.** = LIP!¹ la urmă, vede că vine și fata ei, ~! ~! cu ciobotele pline de lacrimi (vrb.) [rut. t a l a p!].

TALASI — TALAȘI.

TALĂȘMAN sm. Mold. Epitet dat bouului sau calului: Florina, mîinindu-l cu țepoiul: „Hăis, ~, ță, bourean! (ALECS.) [comp. tc. t a l a s m a n „artăgos” sau bg. t a l a s m ũ „iazmă, strigoiu”].

TALA-TALAI interj. Aidel aidel se puseră în niște corăbii și plecară pe mare, ~! pînă ce se pomeniră la țara Amazoanelor (SP.); și pe cînd mergeam noi așa, ~! dondăniind, vedem două cîți de fin (LUNG.).

TALAZ (pl.-azuri)

sn. Valmare = 4807): Ca ale mării repezi și groznică ~uri, De vîntul relei soarte spre stînci am fost gonit (ALX.); oștile se puseră în mișcare și veneau unele asupra altora ca ~urile mării și se încăierară (SP.); ce trece prin apă și ~uri nu face? (GOR.); **ghicitoare despre „fulg”;** ②: în depărtări, o pulbere albastră pluteste peste ~uri de codri (VLAM.) [tc. t a l a z].

Fig. 4807. Talazuri.

TĂLBĂCII sf. pl. Trans. Lemne groase și rotunde ce se aștern pe fundul carului, răzimate pe perinocul dinainte și pe cel de dinapoi, cînd carul se încarcă cu fin (vrb.) (FAC.).

***TALC sbst.** † Mineral format dintr'un silicat

de magneziu, de culoare albă-verzuie, verde-cenușie, etc., unuros la pipăit și moale, de se poate șgria cu unghia; e întrebuințat la fabricarea pasturilor [fr.].

TALÉ **TALU**.

TALÉNT (pl.-ta) *sn.* ① △ Numele unei greutăți, la vechii Greci, care era egală cu 26 kg., 178 ¶ ② ● △ Numele a două monede întrebuințate de vechii Greci: ~ul de argint, care valora 5660 lei, 90 bani (valută aur) și ~ul de aur, de o valoare de 56600 de lei (valută aur) ¶ ③ ● Mare capacitate, dar de la natură sau dobândit prin muncă, destoinicie remarcabilă pentru anumite științe sau arte: are un mare ~ la desen, la matematici; pentru ~ele cu care îl înzestraseră natura... era foarte iubit de împărat (PANNI); n'am mai înclinat în viață om care să știe atâtea cîntec... și care să le povestească cu așa ~, cum povestea el (SR.-VN.); om de ~, cel ce are talent: societatea Persei nu produce oameni de ~ (BOL.) [fr.].

TALÉNTAT *adj.* Care are talent.

TALER *sm.*, *f.* (pl.-ere) *sn.* ① ● Veche monedă austriacă, de argint, ce circula în Muntenia și Moldova cu începere din sec. al xvii-lea pînă la începutul sec. al xix-lea și a cărei valoare era, pînă la jumătatea veacului al xviii-lea, de 133 de bani, și de aci înainte numai de 40 de parale, adică egală cu un leu vechiu (■) 4808); macar de-are face neștine bani olt de bunii, galbeni prinsi de aur curat, sau taleri... tot o certare va să aibă (PRV.-LP.); acela de nu va da la domnie dozo sute de talere bătute, atunci i se va tăia o mină (PRV.-ME.); Au pieptul ele Alb de taleri și măregele (COȘA); ¶ ② **Maram**, Florin austriac: Numai noi te-om cumpăni De trei ori cu talerii și de trei ori galbenii (SR.) [germ.].

Fig. 4808. Taler (Măriaș) al Mariei Tereza.

TALER, *Mold.* **Maram**, **TALGER** (pl.-ere) *sn.* ① Blid de lut, de faianță, de porțelan, de lemn sau de metal, în care se pune mîncarea pe masă, farfurie: cu lingura cea mare de argint scoate Domnul pe talger supă (LET.); tipsiile pe care aduceau bucatele, talgeretele și păharele erau de argint (NEGR.); găsite de așezat niște talgere sus pe blidar (GON.); ce e dulce și mai dulce și pe taler nu se tale? (SR.), ghicitoare despre „SOMN”; ② taler cu două fețe, om ipocrit, fățarnic; a minoa pline și sare pe un taler cu cineva, a duce un traiu comun, a împărți cu cineva binele și răul: dacă nu-ți vei duce fata de-aloi, pline și sare pe un taler cu tine nu mai mîncino (SR.) ¶ ③ Bucatele puse într'un taler: adă, pruteasă, bătefulu o bucată de ocol și un talger de brînză (VAS.) ¶ ④ ● Disc cu care se umblă în biserică spre a primi ofrandele în bani; a umbla om ~, a umbla de la unul la altul să strîngă bani pentru săraci, pentru o operă de binefacere sau pentru sine, a face o colectă, a face chetă ¶ ⑤ Pie-care din cele două discuri ale unei balanțe: nu vezi cum s'a-zață dimoni de talerul dreptilor (PLVR.) ¶ ⑥ pl. ♪ — CIMBALE: o muzică militară bate din talgere pe o plată (URG.) [comp. bg. taler ū, rut. talir < germ. Teller, dial. T aller].

TALÉRAȘ, *Mold. Bucov.* **TALGERAȘ** (pl.-așe), **TALÉREȘ**, *Mold.* **Bucov.** **TALGEREȘ** (pl.-eșe) *sn. dim.* **TALER**, **TALGER**.

TALHAR... = **TILHAR**...

‡ **TALHÎȘ**, **TALHÎȘ** *sbst.* Raport al vizirului către Sultan pentru numirea sau mazilirea unui Domn [tc. telhis].

TALHUI = **TILHUI**.

TALIAN *sm.* ② = **ITALIAN**.

TALIAN² (pl.-ane) *sn.* ➤ Un fel de plasă de pescuit întrebuințată pe coastele mării Negre [rus. t a l i j a n ū].

TALIE *sf.* ① Statură: om de ~ mică; F a fi de ~, a fi destul de mare, destul de tare, etc. ca să se măsoare cu altul: cînd juătorii sînt toți de ~, se înțimplă să se joace o contra și adesea partida să fie remisă (CAR.) ¶ ② Conformarea corpului de la umerii pînă la brîu ¶ ③ Mijlocul trupului: are o ~ subțire; fi

incură talia, strîngînd-o tare la piept (EMIN.); cînd își încinea talia în betelie de aur... la toți ai curții îi se făcea trică (PLVR.) ¶ ④ ● Partea unei haine care încunjoră mijlocul trupului: un copil de vre-o opt, nouă ani... ou... un gheroc mare, a cărui ~ îi vine pînă la glezne (CAR.) ¶ ⑤ ● Partea unei rochii care acopere bustul ¶ ⑥ ● În anumite jocuri de cărți (bacara, stos, etc.) seria întreagă de lovitori ce urmează pînă ce bancherul isprăvește pachetul de cărți cu care joacă: cînd isprăvește talia, își făcea mina greblă și aduna mizele în banc (VLAV.) [comp. pol. t a l i a, rus. t a l i j a < fr. taille].

TALIENESC *adj.* ② = **ITALIENESCU**.

TALION¹ *sbst.* ♀ (P) Blastru făcut din ceară galbenă amestecată cu terebentină și diferite substanțe farmaceutice, ce se întrebuințează ca emolient [fr. diachylon].

TALION² *sbst.* Peceapsă prin care un vinovat e tratat în același chip cu care a tratat și el pe victima sa: dînte pentru dînte și ochiu pentru ochiu este legea ~ului; legea ~ului este pusă în practică printre ei (BOL.) [fr.].

TALISMAN (pl.-ane) *sn.* Fragment de piatră sau de metal pe care erau săpate unele constelații, figuri cabalistice, caractere magice și căreia i se atribuia proprietatea de a apăra de rele pe persoana care-l purta sau avea darul s'o înzestreze cu puteri miraculoase, supranaturale (■) 4809; ②: avea un ~ de a se face iubit de toată lumea [fr.].

Fig. 4809. Talisman de argint din Cașmir.

TALIŢĂ (pl.-ta) *sf.* ① *dim.*

TALIE ②: supt tăliuța de muselină i se ghicea sîmul frumos (S.-ALD.).

TALIM (pl.-imuri) *sn.* Închinăciune ceremonioasă (după obiceiul turcesc), temenea: Liploesou... prezintă ciubucul lui Hircobeanu cu ~ turcescu (ALECS.) [tc. t a l i m „instrucție, exercițiu militar”].

○ **TALIMB** *adj.* și *sm.* F Nerod, tembel: regii, prea moi și prea blînzii și prea ~i... nu văd poporul... decît prin prisma strălucitoare a oamenilor curții (IUP.); Aia carii-i dreseseră lucrurile erau toți ciăcași a'ia lui Badea Radu, că pe ~ îi duruseră, pe semne, mințile să le coasă (RV.-CRG.).

TĂLMĂCI, **TILMĂCI** (-ăcesc) *v. tr.* ① A traduce: avea trebuință de un om ca acela să poată tîlmăci cărțile cele lătinesti (LET.) ¶ ② A interpreta, a tîlci: neliniștit de această vedenie, chema pe Arifia, vestită vrăjitoare, să-mi tîlmăcească visul (GN.); Se temea să nu greșească nici olt bobul de nisip, Nu cumva să-l tîlmăcească în vr'un deosebit chip (PANNI) ¶ ③ A explica, a lămuri, a desluși, a face să înțeleagă ceea ce nu e destul de limpede: scotînta mea este să închipuim niște întrebări atît de grele, încît să nu le poată tîlmăci (NEGR.); nora cea mai mare tîlmăci apoi celelalte despre ochiul soacră-sa cel a-toate-văzător (CRG.).

2. *v. refl.* A avea cu cineva o explicație: de ce nu te tîlmăcești cu dînsul? (ALECS.) [vsl. t l ū m a ă i t i].

TĂLMĂCITOR, **TILMĂCITOR** *sm.* Cel ce tîlmăcește: Bucuroș, moș Neagu zise, acum am tîlmăcitori și o să încep a spune la altfel de ghicitori (PANNI).

TĂLMĂCITURĂ, **TILMĂCITURĂ** (pl.-turi) *sf.* Faptul de a tîlmăci; rezultatul acestei acțiuni; lămurire, deslușire, explicațiune.

TĂLMĂCIŪ, **TILMĂCIŪ** *sm.* Cel ce explică la două persoane ceea ce-și spun una alteia, în cazul cînd nu se pot înțelege, vorbind fie-care din ele într'o limbă deosebită, interpret: Iliaș-Vodă... fiind născut, crescut în Tarigrad, nu știa limba țării, ce grăia cu tîlmăciua la divan (NEC.) [vsl. t l ū m a ă i].

TĂLMEȘ-**BĂLMEȘ** *sbst.* ① *Olten.* (MAN.) X ♀ = **BĂLMUȘ** ¶ ② F Amestecătură, îngrămădire confuză: trebuie să mă urmez... într'o lungă controversă, în care filologia are să se amestece cu istoria naturală și să facă un ~ (ODOB.).

TĂLMŪD *sbst.* Culegere de datine, de tradiții și de precepte, privitoare la viața religioasă și civilă a Evreilor, alcătuită de rabini din Palestina și din Babilonia [fr.].

TĂLMŪDIC *adj.* Ce ține de Talmud [fr.].
TĂLMŪDIȘT *sm.* ① Bun cînosător al Tal-

TAL-TAL

TAL- mudului; comentator al Talmudului ¶ ⊕ Evreu care urmează tradițiunile și preceptele Talmudului fr.).

TĂL

***TALOFITE** *sf. pl.* ⊕ Una din despărțiturile regnului vegetal în care intră ciupercile și algele [fr. *thallophytes*].

***TALON** (*pl.*-oane) *sn.* ⊕ ☞ Chenarul cu inscripție, tipărit vertical pe fie-care din foile unui registru de chitanțe cu matcă, une-ori perforată spre a se putea rupe ușor, sau care se taie la mijlocul ei cu foarfecile, când se liberează o chitanță din registru ¶ ⊕ ☞ Cărțile ce rânin în pachet după ce s'a împărțit fie-căruia din jucători acelea ce i se cuvneau ¶ ⊕ ☞ Fie-care din partidele de preferans ce se joacă de aceeași jucători: cum poți să stai în fie-care și patru ceasuri pe scaun, să faci două taloane de preferanță...*p* (BR.-VN.) [fr. *talon*].

TALPĂ (*pl.* tălpi, † talpe) *sf.* ⊕ ☞ Partea dedesubt a piciorului (la om și la animale) de la degete până la călcîiu: mergeam pe șesul întins parcă mă împingea cineva din urmă și tălpile mele abia atingeau pământul (ON.); oînd te mîntîncă tălpile, ai să joci (GOR.); cînd gîditi pe cineva la tălpi, nu crește (COR.); din creștet pînă 'n tălpi, din tălpi pînă la creștet, † din ~ pînă în cap, din cap pînă 'n picioare: ne-a uns peste tot trupul, din creștet pînă 'n tălpi (CRG.); cînd m'am deșteptat, eram scîldat într'o sudoare rece din tălpi pînă la creștet (OLVR.); stau oîte un minut înaintea fiște-cărlia muliere de o tîmbliază și o privește din ~ pînă în cap (LET.);

☞ **BATE 1** : GISCĂ ⊕ ¶ ⊕ I Partea dedesubt a încălțămîntei de la virf pînă la toc sau pînă la călcîiu (= 4810); partea dedesubt a ciorapului care acoperă talpa piciorului: își scoase de sub pat cizmele cele mari, cu talpa de trei degete (ISR.) ¶ ⊕

☞ Fie-care din cele două lemne groase, orizontale, numite și „butuci”, „craci”, „drugi”, „fofeze”, etc., care alcătuiesc patul, stratul sau trupul războiului de țesuț (☞ 4104 ¶ ⊕

☞ Extremitatea, capătul unui pat de pușcă ¶ ⊕ ☞ Fie-care din cele două suporturi de lemn sau de fier, recurbate la capătul dinainte, pe care se sprijinește sania și care alunecă pe zăpadă (☞ 4811): zăpada scîrșia sub tălpile săniilor (VLAH.); vecinul Andrei sta răzîmat de niște tălpi de sanie întoarse (CRG.); zăpada acoperise grunzii, posesem trăsura pe tălpi de sanie și alunecam ca năluca pe șesul alb (I.-GH.) ¶ ⊕ ☞ Fie-care din cele două suporturi de lemn circulare de sub unele leagăne (☞ TAB. XXXI, figura 1): se mai fac leagăne... (ou) tălpi... pe care se leacăină (MAR.) ¶ ⊕ ☞ *Olten. Băn. Trans.* / ☞ **FLAZ** ¶ ⊕ ☞ Partea dedesubt a rîndelei: talpa rîndelei se unce din oînd în cînd cu cîteva picături de ulei, ca să alunecă mai bine ¶ ⊕ ☞ Laviță sau scîndură pusă pe niște picioare în apropierea ușii, lîngă perete, și pe care se așază donița și alte vase de apă: pe oînd sta femeia la foc și frămînta pîine, diavolul sta și el acolo pe ~ (R.-COD.) ¶ ⊕ ☞ Trunchiurile groase de stejar, cioplite, pe care se sprijinește întreaga cherestea a morii (☞ TAB. XXXVII, A, 18) ¶ ⊕ ☞

Talpa casei, fie-care din grinzile care alcătuiesc temelia casei și pe care se sprijinește întreaga clădire (☞ = 935, C, 11): puul de șarpe era oîf o ~ de casă de mare și de gros (RET.); Pîing tălpile de la casă Unde sînt femei rămase (BRL.); apoi se duce prin pădure și începe a chîti copaciil trebuitori: ista-l bun de amînare, ceta de tălpi, ista de grînzii (CRG.); ☞ nîci talpa casei cerc de bute, nîci moșionul om de frunte ¶ ⊕ *Pr. ext.* Temelle: oînd valul se retrage, el se întorc, își ridică iar bordesele din ~ (VLAH.); din ~, temeinic: numai cine a trăit mult cu Agatocle Leuștean, precum am trăit eu, putea să-l cunoască din ~ (ON.); ☞ : țărînimea este talpa casei, temelia nației (JAF.); opînca o talpa țării (ZNN.); oasa țărînilor de la sate, talpa casei, cum s'ar zice (I.-GH.); Bună seara, zise unul din călători. — Bună să vă fie inima, zise talpa (= stăpînul) casei (RET.) ¶ ⊕ ☞ Talpa iadului ☞ **IAD** ⊕ ¶

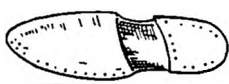

Fig. 4810. Talpa.

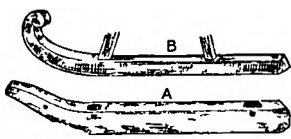

Fig. 4811. Tălpi de sanie: A. de lemn; B. de fier.

☞ ☞ **TALPA-GÎSTII** ☞ GÎSOĂ ⊕; — **TALPA-GÎSTII** = SPANAG-FORCESC ¶ ⊕ ☞ **TALPA-LUPULUI** = COADA-MÎTEI ¶ ⊕ ☞ **TALPA-MÎTEI** = FARPAN ¶ ⊕ ☞ **TALPA-STÎNCII**, mică plantă ierboasă din fam. cruciferelor, cu tulpina culcată, ramificată; face flori mici, albe, așezate în ciorchini scurte. opuse frunzelor; posedă proprietăți diuretice și antiscurbutice și se mîntîncă ca salată (*Coronopus Ruellii*) (☞ 4812) ¶ ⊕ ☞ **TALPA-URSULUI**, frumoasă plantă ierboasă din fam. acanta-ceelor, cu tulpina cilindrică și frunze mari, ai căror lobi și dinți se termină prin cîte un spin scurt; florile, mari, trandafirii, sînt grupate într'un spic lung la virful tulpinii; e cultivată uneori ca plantă ornamentală, pentru frunzele și florile ei mari și frumoase (*Acanthus longifolius*) (☞ 4813); ☞ și **ACANT**; — **TALPA-URSULUI**

Fig. 4812. Talpa-stîncii.

Fig. 4813. Talpa-ursului.

= CRUCEA-PĂMÎNTULUI [ung. *talp*; comp. și bg. *sr. talpa*].

☞ **TĂLPĂLAGĂ**, **TĂLPĂLOAGĂ**, **TĂPALĂGĂ**, **TĂPALIGĂ** (*pl.*-ge, -ogi, -ăgi, -îgi) *sf.* F (P) ⊕ I încălțămînte grosolană, mare și picotită (SEZ.). (STAM.): ca să nu l se cunoască a doua zi urma încotro l-a dus... a încălțat pe bou în tălpălăgi și a venit ou el acasă (SB.) ¶ ⊕ ☞ Picioar încălțat cu astfel de încălțămînte (SEZ.) ¶ ⊕ ☞ Picioar de a cărui încălțămînte s'a prins mult noroiu, încet apare diform: fin plouat și tăpălăgi la se-cere, (e semn de) ecuruz din belșug toamna (GRM.) ¶ ⊕ ☞ Labă (de pasăre): cînoșul zice: eu și-ou aduce lemne, dar tu să-mi ștergi tăpălăgile (VOR.) ¶ ⊕ ☞ † încălțămînte de fier ce se strîngea pe picior cu șurupuri, ca instrument de tortură: (Județul) învăță de-l încălțară în tăpălăge de fier înfocate și-l siliră să alege 'naintea lui (OOS.) [comp. ung. *talpalló*].

☞ **TĂLPĂLAȘ** *subst. Trans.* Crestătura ce se taie în partea de jos a unui butuc, la facerea unei plute (SEZ.) [ung. *talpalás*].

† **TALPAȘ**, **TALPOȘ** *sm.* ✕ Soldat dintr'un corp de pedestrimie, întocmit de Șerban Cantacuzino în a. 1688, după modelul infanteriei ungurești: p'atunci avea țara dorobanți, roșiori, ...talpași, leșegii și slujitori (I.-GH.); avangarda se compunea din... talpașii dorobăntesții pedestri, cu tobele, chitverele și cimpoșele lor (BR.); *iron. verb.* de un inger unguresc, îmbrăcat militărește: talpoșul de Gabor, cum primi porunca, într'un suflet se duce acasă de-și scoase de sub pat cizmele cele mari... cu niște pînteni de doi coși (SR.) [ung. *talpas*].

TĂLPĂȘITĂ *sf.* F A și lua tălpășița, a o lua la ~, a se căra, a o șterge, a o lua la sănătoasa: mai bine-ți caută de nevol și-ți la tălpășița, pînă nu vine neneaca ca să te dea de urechi afară (ALECS.); mai șede el oîf șede, de cască gura prin țîrg, apoi își la tălpășița spre casă (CRG.); am trebuit s'o iau la ~ și să-mi scap așa pielea și cîolanete (SB.) [t a l p ă].

TALPEȚ *sm. Olten.* ☞ = TALPA ⊕ ¶ ⊕ ☞ *Băn.* — **TĂLPİGĂ** ⊕.

☞ **TĂLPİCĂ** (*pl.*-lei, -loe) *sf.* ⊕ *Trans.* ☞ = TĂLPİGĂ ⊕ ¶ ⊕ ☞ *dim.* TALPĂ ⊕ (R.-COD.) ¶ ⊕ ☞ *dim.* TALPĂ ⊕ : dase o zăpadă... ne trebuia o fîrle și... pe cînd îl luara tălpicile, eu, nerăbdător, îl zoresam (BR.-VN.).

TĂLPİGĂ (*pl.*-le, -le) *sf.*, ☞ **TĂLPİG** (*pl.*-le) *sn.* ⊕ ☞ Fie-care din cele două scîndurele de sub războiul, pe care țesătoarea pune picioarele, ca să

schimbe itele; numite și „tâlpice”, „jepe”, „călători”, „po(d)nogi”, etc. (☞ [p] 4104): au început a țese, adică a țese bătătura prin urzală, cu ajutorul tâlpicilor, al scripților și al itelor (CRG.); din acesta se făcu un războiu de aur, cu fire de aur, cu fuscel, brigele, ite, spată, tâlpici... toate de aur (RET.); când mintul pinza, se toarnă apă pe tâlpice, se udă spata, ca să rodească cinepa (VOR.) ☞

☞ **TALPĂ** (pl.-te) *sf.* ☞ **Băn.** = TÂLPICĂ ☞
 ☞ **Olten.** ☞ *dim.* TALPĂ ☞: tetele s'au rinduit pe tâlpice, pe scăunele, pe prag și scarmână rar lina neagră, înflectită (LUNG.).

TALPIZ = TELPIZ.
TALPOAIE *sf.* ☞ Talpa casei: Pipărus Petru lăsa atunci talpoaia și mai jos, de țivil biata femeie ca în gura șarpelui (MERA); au rămas numai talpile pe care se așază dușumeaua și pe alături niște gropi, de ești nevoit să sări din ~ în ~ (ISP.) ☞ **Băn.** (AUS.) ☞ Talpă de opincă veche cu care se cirpește pe din năuntru o opincă ruptă.

TALPOIU (pl.-oale) *l. sn.* ☞ = TALPOAIE ☞
 2. *sm.* F ☞ = TALPA-IAȚULUI: alături cu oasa scoru-tân este o căsuță tupilată, în care sede un ~ de habă (CRG.).

☞ **TALPOS** = TALPAS.
TALPUTĂ (pl.-te) *sf. dim.* TALPA.

TALŪZ *sbst.* Panta, inclinarea ce se dă unui terasament, unui zid sau unui șanț [fr. talus].

TĂMĂDUI (-uesc, uia) *vb. tr. și refl.* ☞ A (se) vindeca, a (se) lecu: amestecă ierburile și leacurile de le dă bolnavilor de tămăduiește pe fiacearele de fie-ce boală (FRV.-ME.); și unde te doare? — Aici, la inimă. — Te vreau tămădui eu, n' ai bi grijă, adause ea (GN.); (era) foarte stimată și cunoscută în toată țara pentru minunata doborâre cu care tămăduia de albeață la ochi (I.-GH.); toată împărăția mea aceluia care va tămădui pe domnița (OLVR.); rânile ce făceau ele nu se mai tămăduiau (ISP.) ☞ **Pr. cat.** A scăpa: când or găsi motanul scrum, au să creadă că era copilul, și poate s' o tămăduim (CRG.) [ung. tamadni „a se scula”]

TĂMĂDUIALĂ (pl.-le) *sf.* Faptul de a (se) tămădui, vindecare, leuire: cine se va afla lînged sau cu boală... și... se va timpla altui cuiva... strîn să-1 ia la casa lui și va purta grijă cu nevoită de tămăduiala lui... atunci acela să-1 moștenească (FRV.-ME.).

TĂMĂDUIRE *sf.* ☞ Faptul de a tămădui, vindecare ☞ ☞ Izvorul tămăduirii ☞ IZVOR ☞.

TĂMĂDUITOR *adj. verb.* TĂMĂDUI și *sm.* Care tămăduiește, vindecător, lecuitor: mirîndu-se bolerii de... puterea tămăduitoare a frunzelor hurulenii, au cerut ca să le împărțeau și lor... sâmintă de aceea (SEI).

TAMAȘ *adv.* F ☞ Tocmai, întocmai: ~ atunci venea și Ghită de la vară-sa (TR.-VN.); și-aș da ~ cîmi cei dumneața (ISP.); să-1 slujești ~ trei ani de zile, cu credință, la ce te-a pune el (CRG.); se va bate ~ ca holi când trag la plug (COR.) [tc. tamam].

TAMAȘ *sbst. Mold.* Piedică ce se pune sub un butoiu, ca să nu se rostogolească (FRV.-CRG.) [ung. támasz].

TĂMĂȘAG (pl.-aguri) *sn. Mold.* Glumă, vorbă hazlie, de spirit: ițișia și ~urile nu mai aveau capăt pînă se crăpa de ziuă (FLOR.) [comp. srb. tamaza „glumă”; ~ și TAMJĂ].

☞ **TĂMĂȘALNIC** *adj. Mold.* Glumeț, șagalnic; sfatos, care știe să povestească multe și cu rost [tămășag + șagalnic].

TAMAZLIC (pl.-leuri) *sn.* Ci-readă de boi sau de vaci, cu taurul lor de prăsilă (☞ 4814): acel ce va voi ca să facă ~, să nu se amăgească a

Fig. 4814. Tamazlic.

stringe vaci de rînd (ORAGH.); faci, fa, că sparii ~ul satului! (ALECS.); ațit era de cuprins, de s'au umplut munții... de turmele și ~urile lui (CRG.) [tc. tamazlyk].

TAMBĂLAU (pl.-ăuri) *sn.* F Larmă de oameni ce vorbesc tare, chefulness, petrec cu veselie:

~l era acum pînă 'n slava cerului (D.-ZAMF.); acolo, mare înghesușă și ~, de nu puteai răzbate cu sufletul (GN.); ziafeturi peste ziafeturi și și noapte... chef și ~ cu zeci de musafiri și de lăutari (CAR.); la nunta lui Joe cu Junona fu mare ~ (ISP.); nuntă cu ~, nuntă cu

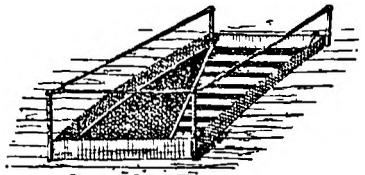

Fig. 4815. Tambuchiu.

lăutari: s'apoi de-acolea nuntă cu temelul, măi, și cu ~ (VAS.) [ung. tomboló].

TAMBUCHIU *sbst.* ☞ Deschizătură dreptunghiulară pe puntea unui vapor, pe unde se poate cobori pe trepte în încăperile dedes ibt ale vasului (= 4815).

TAMBUR *sbst.* ☞ ☞ Cilindru de fontă pe care se virează parmele ☞ ☞ Acoperiș cilindric, de fontă, deasupra roților unui vapor [it. tamburo].

☞ **TAMBURĂ** (pl.-re) *sf.*, ☞ **TAMBURĂ** (pl.-ure) *sn.* ☞ Mandolină cu gîtul lung și cu coardele de metal (= 4816); îi zicea beizadea în tambură, că așa știa zice de bine în tambură, cît nici un Tarigradean nu putea zice bine ca dînsul (NEC.); căpitanul scoase de sub mîntean o tambură mică cu strune de sîrmă (ALECS.); deodată harfele și tamburele, alăutele și dairele începură o cîntare îngerească (CAR.); sfîind bine în tambur, îl chemau agii la ospete pentru zăcămri (N.-COST.) [tc. tambur].

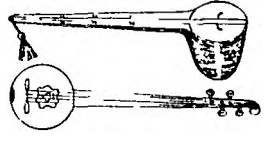

Fig. 4816. Tambure.

☞ **TAMBURICĂ** *sf.* ☞ *dim.* TAMBURĂ: luă o ~ lungă cu care se însoți și cîntă (COL.).

* **TAMBURINĂ** (pl.-ine) *sf.* ☞ — DAIREA [fr. tambourin].

* **TAMBUR-MAJOR** *sm.* ☞ Șeful unei muzici militare, care, în fruntea muzicanților și purtînd un ciomag respectabil, conduce muzica în mers (☞ 4817) [fr. tambour-major].

Fig. 4817. Tambur-majori.

TĂMIA (-fiez, -tu) *l. vb. tr.* ☞ A afuma cu tămie ☞ A afuma cu tămie în biserică pe muleri, stau oare un minut înaltea fîste-cărela mulere de o tîmiază și o privește din talpă pînă în oap (LET.); femelle... și-au fîstec doctoria creștinească oare

pece să-și tîmie morții, să-1 jalească... și să se roage pentru păcatele lor (LUNG.); cînd se tîmie un mort la mormînt, se ferește a se lăse cărbuni pe el, căci îngreuează sufletul mortului (COR.) ☞ ☞ F A parfuma, a îmbălsăma: adia ușurel vîntul... tîmîind aerul cu parfumul celor din urmă rozate din brazde (D.-ZAMF.) ☞ ☞ F A lăuda peste măsură, a linguși cu laude exagerate: îi tîmîia ca să le intre în favor (NEGR.).

2. *vb. refl.* ☞ A se afuma cu tîmie ☞ ☞ F A se lăuda unul pe altul peste măsură, a-și adresa laude exagerate: ce ar zice Moliere dac' ar trăi să văză oamenii de gașcă se tîmie și se canonicizează între dînsii P (I.-GH.) ☞ ☞ F A se îmbăta: Cu oala de dimineață, se tîmie 'n toată viața (PANN).

TĂMIAT *l. adj. p. TĂMIA.* ☞ Afumat cu tîmie ☞ ☞ Lăudat peste măsură, ca lingușire ☞ ☞ F Beat, afumat cu luleaua, ameiț de băutură: ...de vinul din ploacă ~ și ameiț, Eram ca bătut în piua, capul îmi atîrna greu (PANN); cînd a venit pentru prima oară să mă cheme în serviciu, era ~ (CAR.); ne tragem cu popa Buligă... tîmieț și agheasmit gata des-dimineață (CRG.).

2. *sbst.* Faptul de a tîmia.

TĂMIE *sf.* ☞ Substanță rășinoasă, cu miros plăcut și aromatic, ce se ardea odinioară în tem-

plele păgine și cu care se afumă și astăzi în bisericile creștine în timpul slujbei și, în afară de biserică, la anumite ceremonii: ar da ~ lui Dumnezeu, și nu se îndură să dea parale (PANN); nimică-i tămia din biserică, pe lângă o jertă așa de mare ca aceasta (PS); cînd atară e furcă, Românii aprinde ~ în casă, (căci) după credința poporului, necuratul nu se apropie de ~ (COOR); ○ a fugi ca dracu de ~, a se îndepărta, a fugi, a se feri de un lucru de care se teme sau pe care nu-l poate suferi: nu-i vezi că fug de înșurat ca dracu de ~? (ALECS.); ○ cum e sfîntul și tămia ~ SFÎNT ②; ucigă-l tămia ~ UCIGĂ-L-TAMIA ① ○ F Miroso îmbătător, parfum: din palele finului costit se înalță către soare tămia cîmpului (D-ZAMF.) ① ○ Laudă peste măsură, linguire jositică [lat. vulg. *t h y m a n e a (de unde și sard t i m a n z a < t h y m u s, în locul clas. t h y m i a m a < gr. θυμίαμα)].

TĂMIER 1. *sm. Mold. & Ienupâr; fructele lui servesc uneori la afumat (wg.).*

2. (pl.-sara) *sn. Trans.* Vas în care se pune tămia pentru afumat (= 4818).

○ **TĂMIERNIȚĂ** (pl.-te) *sf. Trans.* ○ = TĂMIER 2 [tămie + (căd) elni-tă].

TĂMIETOARE *sf. ○* ○ = TĂMIER 2 ① ○ = CĂDELNIȚĂ [tămia].

TĂMIŢOARĂ (pl.-re) *sf. & ○* Mică plantă ierboasă din fam. violaceelor, cu flori mari, mirositoare, ale căror petale, trandafirii, sînt împetrișate cu pete purpurii; crește prin locurile pietroase din munți; numită și „micșunea”, „viorea” sau „toporași” (*Viola Jooi*) ① ○ = VIOREA ①: dacă oîntă ocului, nu mai miroso tămioarele (GOR.); era atita frumusețe risipită 'n văzduh și atita miros îmbătător de ~! (S. ALD.) ① ○ = TOPORAȘ ② ① ○ ~(-DE-MUNTE) = ZMEŢOIE ① ② ○ ~SĂLBATICĂ = CATIFELUȚĂ [tămie].

TĂMIŢOȘ 1. *adj. ○* Cu miros de tămie ① ○ Cu miros plăcut, pătrunzător, aromat: struguri tămioși; vin ~; poama busuiocă sau tămioasă... cînd se face, poate să dea pînă la 4 vedre de vin din zece butuci (ION.).

2. **TĂMIŢOASĂ** *sf. ○ & ** Varietate de struguri, cu boabele rotunde, cănoase, dese și verzi, cu miros plăcut, pătrunzător ① ○ Vin făcut din struguri tămioși: sticlele se umplură cu ~ într-o clipă (FIL.); spune să scoată o jumătate de ~ (CAR.).

TĂMIȚĂ (pl.-te) *sf. & Plantă ierboasă, cu miros aromatic puternic și foarte plăcut, cu flori verzi grămădite în ghemușoare, dispuse într-o ciorchină la vârful tulpinii; originară din Mexic, e cultivată la noi ca plantă medicinală (*Chenopodium ambrosioides*) ① ○ Plantă viscoasă, cu flori verzi-gălbui, cu miros plăcut, pătrunzător; crește prin pietrișul de pe malul rîurilor și pe locuri umede și nisipoase; numită și „studenită” (*Chenopodium botrys*) (= 4819) ① ○ **VINERIȚĂ**: ooplul bolnav de habiți se scaldă în apă fiartă cu ~ și bobovnică (SEZ.); ~... e bună de scaldat, de lăut pe cap, pentru drăcoste, cînete, pentru crescut părul, precum și pentru boale, ca ceasul cel rău, etc. (VOR.) ① ○ ~DE-CÎMP, mică plantă păroasă, cu flori galbene, solitare la subțioara frunzelor, cu miros de rosmarin (*Ajuga chamaepithys*) [tămie].*

○ **TĂMÎNDA** (-nda) *vb. tr. și refl. Trans.* A (se) amîna; a trece vremea: așa se tîmînda vremea, cele patru săptămîni erau plinite, dar grajdul... nu era gata (RET.).

TĂMÎNJER (pl.-ere) *sn. Mold.* Băt de bătut (în spec. cașul) (rv.-cro.) (PAMF.).

TĂMÎNJI (-jiso) *vb. tr. Mold. Bucov.* A mînji, a

Fig. 4818. Tămier.

Fig. 4819. Tămiiță.

mîzgăli: apropiindu-se de Ileana, începu s'o tîmînească pe obraz (SAD.); ei poartă un hîrb cu tîmîngine și, dacă nu-i curat (în casă), tîmînește tot (VOR.); un mîzgălitor a tîmînjit la 1849 niște obipuri pe care le-a calificat de Ștefan cel Mare și Petru Rareș (URG.).

○ **TAMJĂ** *sf.* Chestie, pricină, afacere (R.-COD.) (PAMF.) [srb. t a m a ž a „glumă, batjocură”].

TAM-NISAM *loc. adv.* = NITAM-NISAM.

***TAMPON** (pl.-oane) *sn. ○* Astupuș făcut dintr-o bucată de pînză sau de hîrtie mototolită ① ○ Vată sau scamă ce se pune pe o rană ca să oprească scurgerea

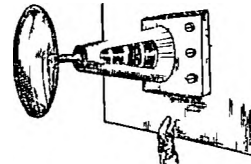

Fig. 4820. Tampon.

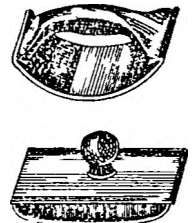

Fig. 4821. Tampoane.

singelui ① ○ Fie-care din cele patru capete de resorturi, în formă de discuri groase, așezate cîte două la capetele vagoanelor de drum de fier (4820) ① ○ Accesoriu de birou, alcătuit dintr-o placă de lemn sau de metal, de formă recurbată, acoperită cu hîrtie sugătoare (= 4821) ① ○ Bucată de taftă umplută cu bum-bac cu care se întinde vîpseaua pe o placă pe care se lucrează o aqua-forte (= 4822) [fr. t a m p o n].

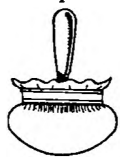

Fig. 4822. Tampon.

***TAMPONA** (-onez) 1. *vb. tr. ○* A pune pe o rană un tampon de vată sau de scamă, spre a opri curgerea singelui ① ○ A ciocni, a lovi un tren, un vagon de drum de fier cu altul.

2. *vb. refl. ○* A se ciocni, a se lovi (vorb. de două trenuri sau de două vagoane de drum de fier) [fr. t a m p o n n e r].

***TAM-TAM** (pl.-amuri) *sn. ○*

Disc de metal, în felul gongului, întrebuițat în China, și care, lovit cu un ciocănel, vibrează multă vreme, producînd un sunet din ce în ce mai tare (= 4823): ne trezi dimineața în sunetul unui lighean de alamă, lovit ca un ~ chinezesc (ALECS.); și auzul se resimte de vibrații asurzitoare, De răsunetul metallic al tam-tamului de bronz (ALECS.) [fr.].

Fig. 4823. Tam-tam.

***TANANA** *sf.* Danț primitiv, în care se bate pămîntul cînd cu un picior, cînd cu altul, obicînit mai ales de copiii de Țigani de sătră, în fața străinilor, de la cari așteaptă să li se dea vre-un ban de pomană: cum și-au așezat (Țigani) corturile... nevestele rămîn la șetre, pentru ca să gătească de mîncat, în vreme ce copiii lor aleargă goi pe cîmp, jucînd tananana (ALECS.); ei jucau tananana mai rău ca Gavrilă (FLOR.) [probabil de origine tinănească].

TĂNASE *npr. m.* Tipul prostului, nerodului: măi, dar ~ mai ești ○ ~ tot ~, prostul rămîne tot prost, ori-cît ai încerca să-l cumînești; a se face ~, a face pe prostul, a se face că nu știe nimic despre un lucru; teleleu ~ TELELEU [vsl. A t h a n a s i j < gr.].

***TANAT** (pl.-ate) *sn. ○* Sare formată din combinarea acidului tanic cu o bază: cerneaia obținută este, în realitate, un ~ de fier ținut în suspensie prin guma arabică care i s'a adăugat [fr. t a n a t e].

TĂNĂU *adj. și sm. Mold.* Tont, nătărău, prost (SEZ.) (rv.-cro.): iesi-ți-ar ochii pe oasă, tănăule! trebuia să-l legi bine cu lanț de gît și să-l fi adus (PAMF.).

***TANC** (pl.-uri) *sn. ○* ○ = VAGON CISTERNĂ ① ○ Mare rezervoriu de apă pe vapoare, construit din fier ① ○ × Car de luptă, blindat și armat, cu propulsione mecanică și destinată să ușureze

inaintarea infanteriei pe un cimp de bataie (4824) [engl. tank]

TANDA npr. f. numai in legatura cu Manda, in diferite locutiuni: s'a intilnit ~ cu Manda, s'au po-

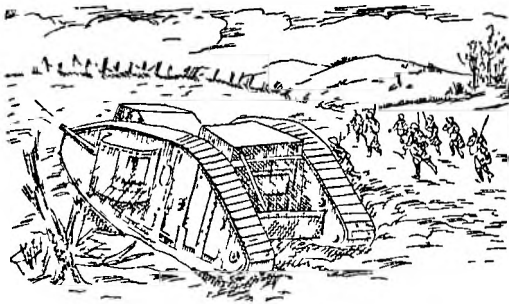

Fig. 4824. Tanc.

trivit bine impreună, sint de aceeași tcapă, s'a nimerit oala cu capacul; cum e ~ așa e și Manda, unul nu e mai bun, mai procospit decit celălalt; Ride ~ de Manda, ride de altul și nu-și vede cusururile lui care sint la fel sau chiar le întrec pe ale celui datjocorit; nu-i ~, ci-i Manda, e tot una, ce mi-e una, ce mi-e alta; — tnda-manda loc. adv., e tot una: tnda-manda, zise împăratul, oe e al meu e al meu, ce e al altuia încă să fie al meu (RET.) [comp. și srb. t a n d a r a - m a n d a r a „clăie peste grămadă”].

TÂNDALĂ... = **TINDALĂ...**

TÂNDĂ-MANDA = **TÂNDĂ.**

TANDEM (pl. -eme) sn. Bici-cletă pentru două persoane (4825) [fr.]

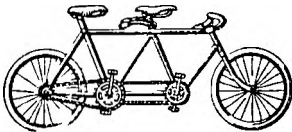

Fig. 4825. Tandem.

TANDREȚĂ pl.-te sf. Duiosie, gingașie [fr. t e n d r e s s e].

TANDRU adj. Duios, gingaș [fr. t e n d r e].

† **TANDUR** (pl. -ure) sn. Mold. Masă pătrată, acoperită cu covoraș, sub care se pune un mangel de încălzit picioarele (în spec. în casele turcești) (4826): cucoana nu se mai cadădesește să caute de gospodărie... șede toată ziua pe

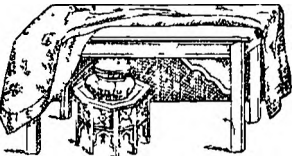

Fig. 4826. Tandur.

(ALECS.) [tc.].

TANGAJ sbst. Mișcare de balansare a vaporului în sensul lungimii lui (4827) [fr. t a n g a g e].

Fig. 4827. Tangaj.

TANGENTĂ adj. Care atinge o linie sau o suprafață într'un singur punct: arc ~ la o curbă; două cercuri sint tangente cînd circumferențele se ating într'un singur punct [fr.].

TANGENTĂ (pl.-te) sf. Linie dreaptă care atinge o curbă sau o suprafață într'un singur punct; tangenta la cerc este perpendiculară pe raza dusă la punctul de contact (4828) [fr.].

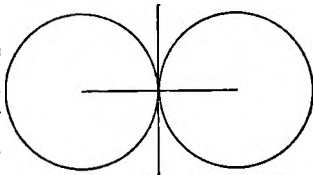

Fig. 4828. Tangentă.

TANGENȚĂ sf. A Starea a două linii sau a două suprafețe care se ating într'un singur punct ¶ O Funct de ~, punctul unde două linii sau două suprafețe sint tangente între ele [fr.].

***TANGENȚIAL** adj. Care este tangent; privitor la tangentă ¶ O Forță ~ă, proiecțiunea pe traiectoria unui mobil a forței care lucrează asupra lui [fr.].

***TANGIBIL** adj. Ce se poate pipăi, ce se poate percepe prin atingere [fr.].

***TANGO** (pl.-ouri) sn. Dans modern de salon, originar din Argentina [fr.].

***TANIC** adj. Care conține tanin ¶ O Acid ~, alt nume al taninului [fr. t a n n i q u e].

***TANIN** sbst. Materie organică, foarte solubilă în apă, foarte astringentă, care există într'un mare număr de vegetale și cu deosebire în scoarța de stejar; se întrebunțează la argăsitul pieilor [fr. t a n n i n].

TANT... = **TINT...**

***TANTAL** sbst. Metal foarte dur și maleabil, descoperit în anul 1801; nu se disolvă în nici un acid și însăși apa regală n'are nici o acțiune asupra lui [fr.].

***TANTIEMĂ** (pl.-me) sf. O parte, atita la sută din câștig [fr.].

***TAPAȘ** sbst. Gălăgie, larmă [fr. t a p a g e].

○ **TĂPĂLAGĂ** = **TĂLPĂLAGĂ.**

○ **TĂPĂLĂGOS** adj. și sm. iron. Mold. (Om sau animal) cu picioarele mari, cu mers greoiu; (om) cu încălțăminte mare, urîtă, pocită: După ce-am îmbătrînit... Hid nume că mi-a stîrînit... Puiu de urs ~, Ia-l de cap și-l pune jos (tez.) [t â p â l a g â].

○ **TĂPĂLIĞĂ** = **TĂLPĂLAGĂ.**

○ **TĂPĂLĂGOS** adj. și sm. Oten. (CIAUS) = **TĂPĂLĂGOS**: (calul) cel ~ ce vei zări svîrcolindu-se în gnoțul oailor (conv.).

○ **TAPANGEA** (pl.-gele) sf. Mold. F Calca-vură: era nevoită bistă mama... să ne dea cîteva tapangele la spinare (CRG.) ¶ O Oten. Pistol: De geaba mă țiu haidiu, La picioare cu ourele și la piept cu tapangele și la gît cu iminele (R-COD.) [tc. t a p a n g â].

***TAPET** (pl.-ete) sn.

○ Hîrtie colorată și imprimată cu diferite deseneuri care se lipește pe pereții unei odăi, în loc de zugrăveală (4829) ¶ O F A pune (o chestiune, o afacere) pe ~, a pune în discuție: să punem în curînd castiunea acesată pe

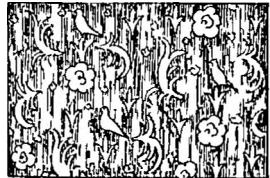

Fig. 4829. Tapet.

~ (I-GH.); a ții pe ~, a fi subiectul convorbirii [germ. Tapete < it. tappeto].

***TAPETA** (-etez) vb. tr. = **TAPITA** [t a p e t].

***TAPIOCĂ** sf. Feculă alimentară, de culoare albă, ce se extrage din rădăcina maniocului; în comerț, în loc de ~ adevărată, se vinde un produs fabricat din amidon de grâu sau din feculă de cartofi [fr.].

***TAPIR** sm. Gen de mamifere erbivore caracteristice prin nasul lor prelungit ca o trompă

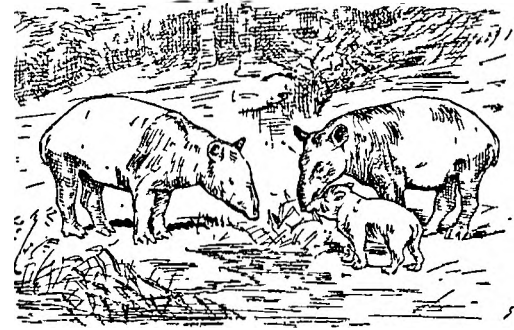

Fig. 4830. Tapiri.

mobilă; pielea lor e groasă și netedă, fără sbircituri; coada e scurtă și aproape rudimentară; trăesc în America (*Tapirus americanus*), în India și în insulele Sonde (*Tapirus indicus*) (4830) [fr.].

TAPIȚA (-itez) *vb. tr.* ① A căptuși pereții unei odăi cu tapete ¶ ② A împodobi pereții unei odăi cu tablouri, etc. ¶ ③ A îmbrăca o mobilă cu o stofă: ~ o canapea ¶ ④ A acoperi un perete, un zid: ledera tapitează toată fațada despre grădina [germ. *tapezieren* < *it. tapezzare*].

TAPIȚER *sm.* ① Meșteșugar ce îmbracă mobilele cu stofă, face draperii, etc. [germ. *Tapezierer*].

TAPIȚERIE *sf.* ① Meșteșugul *tapițerului* ¶ ② Atelierul și prăvălia tapițerului: el sta pe atunci în Podul Mogoșoalei, deasupra unei tapițerii (VLAH.) ¶ ③ Lucru de mână cusut cu lână, mătasă, cu fir, etc. pe o canava [fr. *tapisserie*].

TAPONISI *sm. pl.* ♣ = NEMȚIȘORI-DE-CIMP.
TAPOSNIC *sbst.* ♣ ① Plantă din fam. labiatelelor, cu tulpina foarte ramificată de la bază, acoperită cu peri moi, cu flori roșii-purpurii, dispuse în verticale la subțioara frunzelor; numită și „fața-miței” sau „zeabre” (*Galeopsis ladanum*) ② = LUNGURICĂ ¶ ③ = ZEABRĂ

TĂPȘAN (*pl.-ane, -anuri*) *sm.* ① Mic podiș pe un munte sau deal: ajunseră pe un ~, de unde începeau să se vadă culmile altor munți (D.-ZAMF.); casele albe ale satelor, răvărșate pe ~, strălucesc printre livezile de pruni (VLAH.) ¶ ② Răzor: straturile trebuie să fie niște ~uri mari, iar în fie-care ~ să se semene numai un solu de legume în fie-care an (ION.) ¶ ③ *Trans. (GENS.)* Vatra focului [comp. TĂPȘI].

TĂPȘANAȘ (*pl.-așe*) *sm.* ◀ *dim.* TĂPȘAN: după ce lese din pădure, iată că nu departe, pe un ~, vede doi oameni bătrâni lucrând (VAS.).

TĂPȘI, **TEPȘI** (-șeșo) *vb. tr. Mold.* A bate cu un bătător sau cu ceva analog spre a așeza, spre a netezi, spre a îndesa; a bălători: o lopătică cu care se tapăște sau tepăște mămăliga înainte de ce se răstoarnă din ceanup pe fund (MAR.); cind mămăliga e gata de meste-cat se tepăște cu leața ori cu dosul lingurei (SEZ.) [ung. *tapósni*; comp. și srb. *tapsati* „a bate în palme” < ung.].

† **TAR** *sbst.* ① *Trans.* Sarcină, povară (ce se pune pe un cal, pe un măgar, etc.): jugul lui Dumnezeu bun laște și ~ul lui înșura (PR.-GOV.); nice fie-ce ai încăleacă husarii, ei tot cai mari, groși, să poată birui a purtare ~ul (M.-COST.) ¶ ② *Trans.* Plută mică, alcătuită din patru sferturi („fărtaie”) prinse laolaltă (VIC.) [ung. *tár*].

TARABĂ (*pl. tarabe, târâbi*) *sf.* ① Masă formată dintr'un oblon, așezat pe niște picioare sau prins cu balamale, ca să se poată lăsa în jos; pe ea se expune marfa în piețe, la măcelării, brutării sau la diverse prăvălii (= 4831): obloanele grele stănesc ziua drept târâbi (GRU.); cind vezi carnea svirlită pe târâbi și poamele ascunse într'un nor negru de muște, îți vine să te hotărăști a muci de toame (ALECS.); aromea pe ~, în cămașă, cu picioarele goale, cu capul pe un vraf de simțiți (CAR.) ¶ ② Teighea (de circiumă: în mironul amestor al vinului vărsat pe ~, pe dușumea... Sentino tresare din visuri (DLVR.); la circuma Grecului, taraba era încă întinsă (D.-ZAMF.) [tc. *t a r a b* „teighea” (SAIN.)].

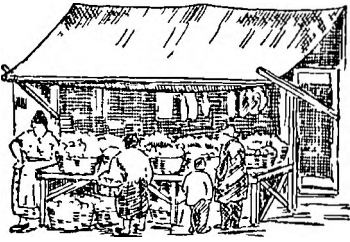

Fig. 4831. Tarabă.

TARABAGIU *sm.* ♣ Prăvăliaș, boltaș [t a r a b ă].

TARĂBOANȚĂ (*pl.-țe sf. Mold.* ROABĂ ②: care săpau cu cazmalele, care cărau cu țărăboanțele, care cu căruțele, care cu covățiile (CRG.) [ung. *t o r b o n c a l*].

TARĂBOIU (*pl.-oale*) *sr.* F ① Gălăgie, lărmă: cu cleștele și cu vâtratul face o hodorozeală și un ~ de-ți la auzul (CRG.); a început... să tropăie din picioare, făcând așa un ~, încet a trebuit bancherul să ceară ajutorul forței publice (CAR.) ¶ ② Zarvă, tâmbălău: vei fi aflat din gazete ce ~ am avut noi pe aici cu alegerile (VLAH.).

TARABOLUS = TARABULUS.

TĂRĂBUC, **TĂRĂBUȚ** = TÎRBOC.

TARABULUS, ♣ **TARABOLUS** (*pl.-usa*) *sn.* ① Un fel de șal oriental, întrebunțat de musulmanii din nordul Africii ca să-și lege capul de jur împrejur: cucoanații nu lăssau să le scape nici un prilej... a se lega la cap cu tarabolus și a-și încerca stiehalul de la brtu cu pistolele (A.-GH.) [tc. *t a r a b u l u s* „Tripoli”].

TĂRĂBUȚA (*pl.-țe*) *sf.* ① ◀ *dim.* TARABĂ ¶ ② *pl.* Catrafuse (propriu marfa de pe tarabă: umbliac cu târăbuțele de culo pînă colu (SR.); F a-și lna târăbuțele, a-și lua catrafusele, a se căra: nu rămîne altceva de făcut decît să-mi lau târăbuțele și, p'lei țî-e drumul, băiete! (PAMF.).

TARAȚ *sm.* Par gros sau stîlp bătut în pămînt, ce sprijinește un pod, un zăgaz, un gard sau coastele prispelor: se strecoară pîșpalacul limbaret... pe un heleșteu cu zăgaz de ~i (ODOB.); orivășul vnaia, sîrmele telegrafului sulerau, ~ii sclîrșian, pîrliau, trosneau (S.-ALD.) (comp. TARĂȘ).

② **TARADAICĂ** (*pl.-ce*) *sf. Mold. Bucov. (rv.-CRG.)* = DARADAICĂ: i-a dat un cal și o ~ veche (GRIG.).

TARAF (*pl.-afuri*) *sm.* ① † Partid, tagmă: să lingusești toate ~urile și toți să-ți bată joc de tine (FIL.); oit pentru ceilalții ce nu sînt din ~ul nostru, îi stigmatizăm cu numele de procleți (ALECS.); mă gîndesc la... veselul ~ al spornicilor caricaturisti de la „Charivari” (ODOB.) ¶ ② Bandă de lăutari: de la biserică vin acasă, unde-i așteaptă un ~ de lăutari (VLAH.); a mai adus și ~uri de lăutari și cîntăreții cei mai vestiți (CAR.); Aduci ~ de cîntători, vioarele ~n privighetori (D.-ZAMF.) [tc. *t a r a f*].

TĂRĂGAȚ (-ăesc), **TĂRĂGĂNI**, **STRĂGĂNI** (-ănesc), **TĂRĂGĂNA** (-ănez) *vb. tr.* = TRĂGĂNA: aici (Ștefan) tot țărăgăi pînă ce dete iarna peste Turci (SR.); împărțutul însă nu-i prea plăcu zorul ce da sfetnicul pentru nuntă și mai țărăgăni iururile (SR.); divorțul a țărăgănit mai puțin și copilul mi-a fost dat mie (SR.-VN.); marse deci pe la toate dregătorile și fu străgănit prin judecări mai mulți ani (SR.).

TĂRĂGĂIALĂ, **TĂRĂGĂNEALĂ**, **STRĂGĂNEALĂ** (*pl.-eii*) (S)TRĂGĂNIRE *sf.* Faptul de a țărăgăi (n i: trebuia să se curme numai decît cu această țărăgăială (VLAH.); eu aș zice să lași la păcatele toate țărăgăneala (GRIG.); după multe țărăgăneli, gîf cîntecul omului și prinse a-i scriși la urache (SAD.); după mai multe străgăneli... pe la sfîrșitul lui Octombrie, Caragea a putut lași din Constantinopol (A.-GH.); să plătești la timp fără străgănire (JIF.).

Fig. 4832. Tarantelă.

TĂRĂGĂNA, **TĂRĂGĂNI** = TARĂGAȚ.

TARANTULĂ (*pl.-le*) *sf.* ① Dans originar din Tarent și foarte iubit de Napolitani (= 4832): învîrti hora strămoșească și danturile cele vesele, care se deosebesc foarte puțin de tarantela neapolitană (FIL.) ¶ ② Arie adaptată acestui dans [fr. < *it.*].

TARANTULĂ (*pl.-le*) *sf.* ♣ Specie de păianjen mare care se găsește mai ales în Italia, în Spania și în sudul Franței și a cărui mușcătură era considerată ca primejdioasă (= 4833) [fr.].

Fig. 4833. Tarantula.

TARAPANĂ (*pl.-nale*) *sf.* ① Monetărie (a Statului), fabrică de bani: le-am făcut bulgări de aur și de argint și i-am trimis... ca să-i bată la ~ cu tura de mahmudele și beșleji (A.-GH.) [tc. *t a r a b h a n ă*].

TARARĂ *sf.* ① Băn. TĂRĂRAIU *sbst.* F Cînteclung și monoton: ține ca Neamul țărăraiu (NOV.) [onom.].

TĂRĂRAIE *sf.* F ① Poveste lungă (care nu se mai sfîrșește); e o ~ lungă (CIAUS); e o poveste lungă, cu multe peripeții ¶ ② Șir lung: femele țîu ~ lungă (sărbătorile), vre-o trei zile 'n șir cu a Marinei (LUNG.) [comp. TARARĂ].

② **TARAȘ** *sm. Mold.* Stîlp de poartă, de zăgaz, etc. :

mai toți pun (rămusele) și prin garduri, dar mai ales pe la ~ii porții (PAMF.); se ridică deasupra și se cântăre de un ~ al opustului (SAD.) [rut. t a r ă s; comp. și TARAC].

TĂRĂȘENIE, TIRIȘENIE sf. (P = ȘIRETENIE²: să vă spun TĂRĂȘENIA cum este (SEZ.); hei! cu ei e TĂRĂȘENIA mare! (UANC.); el îi spuse TĂRĂȘENIA babel (CR.-N.); pe cînd se clorovoiu, vine o slugă și spune Măriei Sale tĂRĂȘENIA (R.-COB.).

TĂRĂȚACĂ sf. Datină barbară, în Muntenia, prin care se chinuesc cîinii în prima Luni după lăsată secului: se fac cete de cite 10-20 de oameni, cari intră prin curți, scot cîinii la drum și apoi doi inși cu două lemne groase și cu o frînghie, prind cite un cîine și-l învîrtesc atita timp pînă cade amețit și de multe ori chiar mort; alte ori se splinzură cîinele cu capul în jos și-l învîrtesc pînă amețește: prinesc un cîine jigărit de mahală. îi legase o tîmboacă de coadă și-l aruncase în milcolul stradai, să-l dea garda în ~, după o veche datină consacrată a acestei instituții urbane (CAR.); de aci (F: a lua la ~, a da (sau prin, la) ~, a-și bate joc de cineva în chip foarte răutăcios, a-l face de ris și de ocară cu vorbe batjocoritoare.

TĂRĂȚEALĂ (pl.-eii) sf. F Faptul de a t ă r b ă c i; a da în ~, a lua la ~, a) a lua la TĂRĂȚACĂ: îl cam dedeau în ~ cu gratii care mai de care mai păcălitoare (SP.); își fac de cap domnișorii ăștia, o să-l dau prin ~ (CM.); b) a trage o bătaie strașnică: începură a-l răsuca și a-l buchia infundat... (epoi) îl luară din nou la ~ (SP.).

TĂRĂȚI (-ăcesc) 1. vb. tr. ○ A bate strașnic: Marele Ștefan... puse pe Moldoveni, înbrăcați în haine leșști. de-l TĂRĂȚI și-l svîntă din fața pămîntului (SP.) ¶ ○ A batjocori rău, a da în TĂRĂȚACĂ.

2. vb. refl. A se murdări de noroiu: scroafa Yăcu ce făcu, se avîrcoli prin ăi noroiu și se TĂRĂȚI, de nu o mai cunoștea (SP.).

TĂRĂȚII = TĂLBĂȚII.

TĂRBUȚ = TIRBOȚ.

TĂRȚĂȚ adj. Pestrîț, cu pete de diferite culori: o Notă de cîini TĂRȚĂȚ... înainteză pînă la o distanță respectuoasă (D.-ZAMF.); noi cunoștem două soluri de mălăiu, cel mărunțel roșu și acel ~ măscat (CM.); Am o cățea neagră, ~ă, Tot timpul aleargă și-l calcă (COR.); ghicitoare despre „Coasă”: (F: prin Hîrlău de Duminecă, vesel, șgometos și foarte ~, spre Côtari (RG.) [comp. ung. t a r k a].

TĂRȚĂȚURĂ (pl.-turi) sf. Împestrițătura: e divin... prin această albăstrime de cer și ~ de balne (RG.) [t ă r c a t].

○ **TĂRȚUȘ adj.** Pestrîț (despre oi): ce-ți pare mai blînd, mai plăpînd ca oțele, berbecii... ~i și ~e? (MF.); despre lînă: finu-meu poartă cîotulă neagră, albă și ~ă, ori pâlărie de Brașov (MF.) [ung. t a r k a].

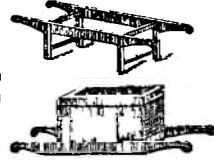
* **TĂRDIV adj.** ○ Care intrîzie mult pînă să facă ceva ¶ ○ Care se întîmplă, care se face prea tîrziu ¶ ○ Care se naște, se desvoltă sau se coace tîrziu: fructe ~e [fr. < lat.].

* **TĂRDIVITATE sf.** ○ Înșuirea a tot ce se face prea tîrziu: înoă de la pornirea procesului, simțise puterea incidentului de ~ ce i se putea ridica (BR.-VN.) ¶ ○ Creștere, coacere tîrzie [fr.].

TARE 1 adj. și sm. f. ○ Puternic, care are multă putere; cel ce vătămă limbi multe și ucise împărați tari (RS.-SCH.); înălțate împărate, nu sînt cersitor, că sînt mai ~ și mai bogat ca tine, ou toate că eu nu asupresc pe nimeni, oum asupresți în țara (RET.); cînd ~le se înarmează, păzește și curtea lui, în pace sînt avuțiile lui (COR.); ~ și mare SAU mare și ~, atotputernic, foarte influent: pre atuncișea Turcii erau mari și tari, oft lumea se cutremura (M.-COST.); Turoul... ajunsese ~ și mare, devenise acoi Horos vizir Mustafa Batriactaru, spaima ienicerilor (U.-GH.); ajunse ca el să fie ~ și mare în pădure (SP.) ¶ ○ Pr. ezl. Care are pentru sine forța morală, autoritatea: dreptul oelui mai ~ ¶ ○ De temut, prin marele număr, prin armament, prin poziția ce ocupă: o armată ~ ¶ ○ Care e în stare să opună rezistență atacurilor vrămașului (vorb. de poziția unui loc, de un oraș, etc. în timp de războiu): tabăra cea mare nemțească era între niște bălți, la loc ~ (NEC.) ¶ ○ Rezistent, care suportă ușor, fără a suferi prea mult: Tiganul e frate cu dracu, de aceea e așa ~ la frig (SEZ.); în afîrșit, mama, cîț era ea de ~ de cap, de la o vreme pierde răbdarea

(CRG.); F ~ de ureche, cam surd: pasă-mi-te împăratul era oam ~ de urechea dreptă (OLVR.); Bîlșiftu... nu era cu desăvîrșire surd, dar era ~ de ureche, foarte ~, Intr'ătt de ~, înct glumeții, mișcînd din buze, fără a scoate glas, îi făceau să creadă că-l spunea ceva (U.-GH.) ¶ ○ Solid, tracic, care poate să reziste loviturii, apăsării, întrebunțării multe: ziduri tari; ~ ca piatra, ca abanosul, ca fierul, ca oțelul; Să 'nfloriști... Ca un măr, Ca un păr, Ca un fir De trandafir, Tare ca piatra, Inte ca săgeata, Tare ca fierul, Inte ca oțelul (1900) ¶ ○ Mare și puternic de trup, care are multă putere musculară, vînjos, robust, viguros: un om ~; un cal ~; era odată o babă care avea trei feciori 'nălți ca niște brazi și tari de virtute, dar slabi de mînt (CRG.); cel slab ou cel ~, ou houl ou bivoul, anevolei trag la jug (COL.) ¶ ○ Virtos (C MOA-LE): cașcaval ~; pîine ~ ca piatra; o pâlărie ~ ¶ ○ Care se aude bine, de departe (vorb. de glas) (C IN-CET): a vorbi cu glas ~ ¶ ○ Care face o mare impresie asupra gustului sau mirosului (C SLAB): vin ~; rachiu ~; ○ oțetul ~ vasul și-l strică (ZNN.); ○ apă ~, acid azotic ¶ ○ Energic, ferm, care are tărie de suflet (C SLAB): un suflet ~; de inger ~ INGER ○ ¶ ○ Dibaciu, priceput, versat: e mai ~ decît mine la biliard; e foarte ~ la matematici ¶ ¶ C NETARE: Domnul netare face vrămașul lui (RS.-SCH.).

2. adv. ○ Cu putere: bate vîntul ~ ¶ ○ Cu glas tare: a strigat ~; vorbește mai ~ (C: sus și ~, în azul tuturor și cu tărie: protestă sus și ~ în contra intențiunilor ce i se atribuiau (U.-GH.) ¶ ○ Foarte: am ~ multe trebi pe capul meu și numai ou un argățel ce-l am, de-abia le pot vedea (CRG.); șarpele îi ieși babel în cale și, văzînd-o ~ necălită, o întrebă că ce-a zis împăratul (MERA) ¶ ○ Mult, foarte mult: Post-a taica băutor și-a rămas la hîrt dator, Eu aștind să mă plătesc, Mai ~ mă 'ndatoresc (UK.-BRS.); lăcu! drept aceea Israel în Eghipte și... ținură pămîntul. crescură și ~ se înmulțiră (PAL.); răscolnicul sirimanul ~ crede că care își rade barba, cu totul pierde chipul și asemănarea lui Dumnezeu (ICM.) ¶ ○ Trans. lute: mină mai ~ l [lat. t a l e m].

TĂRFAȚOG = TERFEȚOG.

TĂRGĂ (pl.tărgi, ț targe) sf. ○ Pat portativ de scînduri sau de nuiele împletite, pentru cărat diferite lucruri (= 4834): s'au întors cîteva rînduri de soldați ou targele pline de răniți (GRIG.) ¶ ○ = PATAȘCĂ¹ ¶ ○ Băn. = COȘ ○ ¶ ○

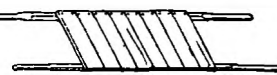
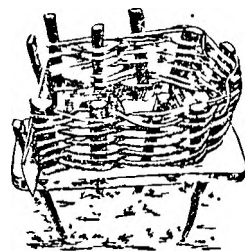
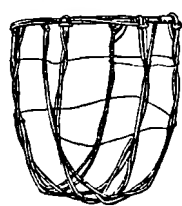
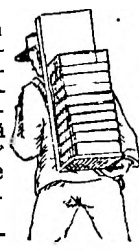

Fig. 4834. Tărgi.

Fig. 4835. Tărgi.

Trans. (adv.) Coș de fum alcătuit din nuiele împletite ¶ ○ Mold. (vz.) Coșar de porumb ¶ ○ Trans. (sic.) Coșarcă de nuiele (= 4835) ¶ ○ Δ Scîndură cu un scăunaș, atîrnată de umeri cu niște frîngii, cu care se cară cărămizile la o bina (□ 4836) ¶ ○ Grămadă de paie și de pleavă ce cade la arie din treierătoare [comp. bg. t a r g a < germ. T r a g e].

TĂRHAN, TĂRHAN, TORHAN, TĂRHON sm. Bucov. * - ȘFAB¹ ○ [rut. Fig. 4836. Tărgă. t a r h a n].

TĂRHAT, TIRHAT (pl.-atari) sm. ○ Toate untele trebuincioase ciobanilor la stîlă și care, în

TĂR-migrațiunile lor, se încarcă de măgar: cu găleți, cu
TAR tirhat de tot felul. aleargă oțiva măgari (LUN.) [comp.
 ung. t e r h, t e r e h, rut. t e r h].

TĂRHÎTĂ pl. -te) sf. *Trans.* (EUD.) 2 POTRÎN-
 CHE.

TARHON sbs. 2 ① Plantă ierboasă, cu mi-
 ros pătrunzător și aroma-
 tic, cu frunze lungi,
 lanceolate; face flori al-
 burii, dispuse în mici ca-
 pitule, aproape globu-
 loase și plicate în jos;
 originară din Siberia și
 Mongolia, e mult culti-
 vată la noi pentru tre-
 buințele culinare (*Arte-
 misia dracuncululus*) (=

Fig. 4837. Tarhon.

437 1 ② **SELCUTĂ** ②
 [t. t a r h u n].

TARHON 2 = **TARHAN**.

TARHOȚIT sbs. *Trans.* (CONV.) ② Lapte acru,
 pregătit cu chiag [ung. t a r h ó].

TĂRICEL, f. -ICIGĂ adj. dim. **TARE**. Cam tare:
 bătu și a treia oară (în poartă, dar nîl mai ~ (SP.)).

TĂRIE sf. ① **Insușirea** celui puternic în sens
 moral și fizic, putere, vigoare, 2 virtute: mare e
 Domnul nostru și mare **tăria** lui (PS.-SCH.); Ruven, născutul
 meu de-a prima, tu **tăria** mea și puterea mea de-a prima
 (PAL.); Miroasa își dase obștescul stîrșit pe scaunul domne-
 sesc în mijlocul **tăriei** sale (COB.) 1 ② **Forță** mecanică,
 putere: pietrele... loviri pe fie-care în oap cu așa ~, înolt
 rămăseră morți (SP.) 1 3 2 ✕ **Oaste** puternică, nu-
 meroasă: Sultan Mehmet... s'au gătit cu ~ mare și au
 trecut Dunărea (N.-COST.) 1 ④ **Rezistență**, putere de a
 rezista: **tăria** oilor noastre țurcane e nesfîrșită, ocol ele
 suportă drumurile lungi, lipsa de nutreț și viscoale, fără a
 se prăpădi 1 ⑤ **Soliditate**, trăinicie: **tăria** zidurilor 1
 ⑥ 2 **Întăritură**: Pazvân... s'au dus a casa lui și... și-au
 făcut ~ împrejur, de parcaei groși (TKT.) 1 ⑦ **Tăria** (ce-
 rului sau cerurilor), bolta cerească, firmamentul: era
 și drăgălas, puiul de împărat... și întelep ca și întreagă **tăria**
 cerurilor (COB.); răsunau **tăriile** cerurilor de bubuitul tunu-
 rilor vrăjmășești (SP.); fulger după fulger spintecă **tăria** și
 tunetele se năteșe (VLAH.) 1 8 **Insușirea** a tot ce e vir-
 toș: **tăria** diamantului 1 ⑨ 2 **Strășnicie**: acesată por-
 nică ou ~ mare (ținură Jidovii) oum nici un lucru nu făcură
 în aceea zi (CDR.) 1 10 **Insușirea** a tot ce e tare la gust,
 ce face o mare impresie asupra mirosului: **tăria** rachi-
 ului; droghia se treacă din nou în mîni... cînd gospodina
 socotește că n'a leșit toată **tăria** din plantă (PAMF.) 1 **tăria**
 mirosului de tutun, de tuberoze 1 ⑪ **Energie** morală;
 statornicie: (tăranii) suferă și tac bărbătește, avînd **tăria**
 de suflet (MF.); ~ de caracter 1 ⑫ **Autoritate**, pu-
 tere: hotărîrea nescrisă a judecătorilor să nu aibă nici o ~
 (LEG.-CAR.) 1 ⑬ **Dibăcie**, pricepere, destoinicie: **tăria** lui
 la billiard e cunoscută de toți; **tăria** lui la matematici e
 fără pereche 1 ⑭ **Toiu**, mijloc, putere: toate acele mii
 de glasuri se năltă ou răsunet potolit în **tăria** nopții (COB.) 1
 ⑮ **pl.** 2 **Minuni**, miracole: lăuda Dumnezeu ou glas
 mare de toate **tăriile** ce văzuse (CDR.) 1 ⑯ *Trans.* **CU** ~,
CU DE-A TĂRIA (CONV.), loc. adv. cu (de-a) sila: cine
 nu crede, nu asculte, că eu nu fac pe nime cu **tăria** să asculte
 (RET.) [t a r e].

TĂRIE pl. -ite) sn. Listă oficială de prețurile
 cu care se vînd unele mărfuri, de taxele ce se
 percepe la trenuri, la vamă, etc. [fr.].

TĂRIFA (-itea) vb. tr. ① A aplica un tarif, a
 taxa 1 ② A fixa printr'un tarif taxele de plătit
 pentru unele mărfuri; ③ A tarifăză prețurile succe-
 sorial și decernă lauri (CAR.) [fr.].

TĂRIȘOR 1 adj. = **TĂRICEL**.

2. adv. 1 Cam tare: atunoi bătu încă odată ceva mai ~
 (D.-ZAMF.) 1 ② *Trans.* lutișor: Să 'mpungem în hoșiori Să
 meară mai ~ (MAR.).

TĂRIȘOR 2 (pl. -imuri) sn. ① În basme: regiune care
 se întinde sub pămînt, în care lucrurile și ființele
 sînt cu totul altfel făptuite decît în lumea noastră;
 e locuită de zmei, de păsări măiestre, de zîne, etc.
 și făt-frumos pătrunde în ea, printr'o peșteră,
 prăpastie sau printr'un puț adînc, spre a scăpa
 fețele de împărat pe care le-au furat zmeii,
 sau ca să urmărească pe hoțul merelor de aur;

se mai numește celălalt ~ sau ~ul de jos, sau Lumea
 neagră, spre deosebire de ~ul acesta, ~ul de sus, sau
 Lumea albă, care reprezintă lumea noastră: Prîslea
 ajunsă pe ~ul celălalt... și cu mirare văzu toate lucrurile
 schimbate: pămîntul, florile, copacii, lighioni alții făptuite
 erau p'acolo (SP.) 1 ② **Regiune** îndepăr-
 tată de ținuturile locuite de oameni, unde nu răz-
 bește aproape niciodată omul pămîntean, și în
 care ființele și natura sînt cu totul deosebite de
 cele cunoscute de toți: Pe alte ~uri te-ai crede, Nici
 cer, nici pămînt nu se vede (VLAH.) 1 ③ = **TEREN**: răs-
 pundera lui devine ou atît mai mare, ou cît poate intra mai
 adînc pe ~urile libertății; fie-cărui (D.-GH.) [comp. tc. t a r
 y m „locuință” sau ung. t e r e m „sală mare”].

TĂRIȚE sf. pl. ① Pulbere roșcată ce rămîne
 în sită după cernerea făinei (de grîu, de porumb,
 etc. măcinate gros și care provine din poighița
 boabelor: (contra durerii de cap) te afumi ou fum de ~
 de grîu presărate pe un fier întierblîtat (PAMF.) 1 ②; găina,
 cînd se vede în ~, dă cu piciorul (ZMM.), despre cei ce se
 vād în belșug și fac risipă; ~ **FĂPĂ** ②, **FORC** ②
 1 ③ *Trans.* ~ de firiz (VC.) = **RUMEGĂTURĂ** ② [vsl.
 t r i c e l].

TARLA (pl. -lale) sf. 2 Porțiune din cîmp pe
 care s'a pus un singur fel de semăntură: pentru fa-
 cerea seminței, alegem cea mai bună ~ (ION.); cînd au ajuns
 în ~ua dinspre Obala, s'au lungit în grîu (S.-ALD.) 2; pe de-
 luri, departe, ~lele lungute par niște velinți întinse la soare
 (VLAH.) [C.].

TARLATAN sbs. Muselină de bumbac
 foarte străvazătoare [fr.].

① **TARLIȚĂ** (pl. -țe) sf. **Băn.** Δ = **TARGĂ** ②
 [comp. **TARNIȚĂ** și rut. t e r l i c a].

TARNIȚĂ (pl. -țe) sf. ① Șa țărănească de
 lemn, peste care se pune o pătură, un țol sau o
 perniță (M. 4719): pune **tarnița** pe cal, anină armele
 la obîlnă... și a treia zi cătră sară pornește (CRG.); Coborîră
 ei la sate, Cu părătu creț pe spate, Cu **tarnițe** tătărăști Pe trei
 cai moldoveniști (BRL.); I-au deștărnîțat și I-au întins po-
 colizile și **tarnița** la soare, să se usuce (SB.); Am o isăpă în-
 tărnițată, Cînd ieși **tarnița**, I se vād mațele (PAMF.), **ghici-
 toare** despre „fadă” 1 ② = **ȘA** ② 1 ③ **Coamă**
 de munte în chip de șa: ne scoborim pe partea cealaltă
 a Pădușii și scăpătăm pe o ~ întinsă, acoperită de o țarbă
 subțire (VLAH.); un buluc mare de omăt... își luase însă drum-
 ul din spre Panaghia, pe **tarnița** muntelui în jos (GRIG.)
 [rut. t a r n i c a, srb. t a r n i c e].

④ **TĂROASĂ** adj. f. *Trans.* **Oaș.** **Băn.** Însărcinată,
 grea: cînd veri îi tărō(a)să, în dureri naște-veri fiilorii
 (PAL.); Evva... fu tărōasă și născu pe Cain (PAL.); Nevasta
 o fost ~ și-o născut fată frumoasă (BRL.) [t a r].

TĂROȘ sbs. ① Joc de cărți care se joacă
 cu niște figuri deosebite de ale cărților obicinuite
 1 ② Partidă jucată cu aceste cărți [germ. T a r
 o c k < it.].

TARSA 2 = **TERSANA**.

① **TĂRTAC** = **TĂRĂCUTĂ**.

TĂRTAC 2 sm. 2 ① Pitic răutăcios și per-
 fid din basmele române, cu statul de o palmă. cu
 barba lungă de un cot, care locuște prin păduri
 și călărește mai adesea pe un iepure șchiop; mai
 e numit **BARBA-COȚ**, **STATIOȚ** (-CU-BARBA-DE-UN-
 COT), **STATIOȚ-PALMA-PICIOR** sau **STATU-PALMĂ**
 (-BARB-COȚ): acest **Tartac** era o stîrptură de om cu
 barba de un cot, cu trup cu tot (SP.); Cînd a venit **Tartac**
 ou barba de-un cot, ou statu de nouă, vîntul turbat s'a um-
 flat, Fir din barbă I-a luat și pe foc I-a aruncat (dintr'un
 descîntec) (SEZ.); Cine sus în arbor geme? E sârmanul
Barba-cot Spînzurat de multă vreme (ALECS.); mie nu mi-e
 frică de nima, numa de **Statioț** ou barba d'un cot (R.-COD.);
 a tăiat voinicul pe **Statioț** dar I-a rămas căpătîna și aia a
 dat fuga pe gaura pămîntului (R.-COD.); Iacă vine **Statioț**-
 palma-picior ou barba cît grapa, ou dinții cît grebla și cu
 ochii cît roțițele de la plug, călare pe jumătate de iepure (MERA).

TĂRTACUȚĂ 2 = **TĂRĂCUTĂ**.

TĂRTAJ 2 = **TRĂȚAJ**.

① **TĂRTĂLAȚ** sm. 2 = **AUȘEL** ② [comp. srb.
 t r t a k].

TARTAN (pl. -ane) sn. ① Stofă ecoseză, de
 lînă, cu mici pătrate de diferite colori 1 ② Șal de
 lînă ce servă ca pled, cu care-și acopere cineva pic-
 cioarele în trăsură sau pe care-l pune pe umeri,

cînd e frig: bătrînel... vecinic ou un ~ cenușiu pe umeri, nu stă o clipă (BR.VN.); pleacă, ducînd pe mîna un ~ castaniu (BAS.); te întorci în vagon, apoi te înfășori bine în ~... (și) dormi ca acasă vre-o nouă ceasuri (A.-OH.) ¶ ⊕ Legătură de lînă împletită, de înfășurat gîtul [fr.]

TARTANĂ (pl.-ne) sf. ⊕ Mic vas de transport și de pescuit, de formă lungăreață și cu o singură pînză triunghiulară, întrebunțat pe marea Mediterană (□ 4838) [fr.]

Fig. 4838. Tartana.

TĂRTANAȘ (pl.-așe) sn. dim. TARTAN ⊕: își retrage capul în paneraș, unde l-î acopere iar cocoana cu un ~ de lînă roșie (CAR.).

TĂRTANET adj. Rotund (R.-COD.): acel cap ~ închide în el un talent excepțional (OLVR.).

TARTAR, † TARTAR (pl.-aruri) sn. ✚ Sălașul întunecos așezat în adîncimile Infernului celor vechi, și care era locul unde se chinuiau cei cari au păcătuit mai rău față de zei; pr. ext. iad: Alexandru... Machedon... aceiași veste și laudă... supt ~urile pămîntului și-au coborît (CANT.); mai trimise pe Ercule să-i aducă din iad sau din ~ pe oțelul cel cu trei capete (SP.); Am dat al meu suflet la negrul ~ (ECL.); trînti un bobot de ris, de se cutremurară păreții ~ului și se spăriră toți dracii (NEGR.) [gr. τάρταρος, vsl. t a r t a r u].

TARTOR sm. ✚ ⊕ Căpetenia (zeilor, dracilor, zmeilor, etc.): vezi că era p'acolo și ~ul zeilor, pe nume Joe (SP.); merge el mult... întrebînd ba pe unul, ba pe altul, cam unde ar putea găsi pe ~ul dracilor (FLOR.); zmeii se dușeseră la vînat... și aveau să se întoarcă, unul de cel seara, altul la miezul nopții și ~ul cel mare despre ziuă (SP.); ~ul (zmeilor) era grozav de puternic, că speriască și pe Finlete (R.-COD.) ¶ ⊕ Drac: mai îngăduște puțin, ~ule, că nu te trag copiii de poale (CRG.); cînd dedea diavolul în habă, nu făcea nîci o ispravă... pe cînd haba dedea sănătos cu mesteaul, fără gres, numai în ~ (FURT.) ¶ ⊕ Căpetenie, capul răutăților, mai marele peste o ceată de oameni răi: măi Ioane, care-i mai colțat în Obala P... (că) trbuie să fie un ~ între ei (S.-ALD.) ~ul și mare al Jidovilor (R.-COD.); cine dară este vinovatul, ~ul relelor trecute, prezente și viitoare P. (M.P.) [t a r t a r a].

TARTORIȚĂ (pl.-țe) sf. Drăcoaică, diavoliță; femeie afurisită: cum văzură mărul, ofte trele tartorițele de zețe se tepeziră la el (SP.); tartorița (de zmeoică)... se opîni din toate puterile să soarbă pe Sufia-Murgă (FURT.) [t a r t o r i].

TARTRAT sm. ⊕ Sare rezultată din combinarea acidului tartaric cu o bază [fr.]

TARTRIC adj. ⊕ Acid ~, compus organic care se găsește într-un mare număr de fructe, mai cu seamă în mustul de struguri; e un corp solid, alb, cristalizat, cu gust plăcut și e solubil în apă; cînd e pus pe cărbuni aprinși sau pe o placă de fier înroșită la foc, dă un miros de pîine arsă [fr.]

TARTRU subst. ⊕ ⊕ Substanță salină care se depune pe doagele buturilor de vin, unde se întărește și se face ca o coajă ¶ ⊕ Depozit calcaros, de culoare negricioasă, ce se formează pe dinți [fr. t a r t r e].

TARTUȘ sm. Fătarnic, ipocrit: nevinovata po-veste servi de pretext ~ilor politici ca să închidă jurnalul și să exilieze pe autor (NEGR.) [după numele personajului principal, Tartuffe, dintr-o celebră comedie a lui Molière].

TARTUFISM, TARTUFERIE sf. Fătarnicie, ipocrizie (în spec. în materie religioasă): după această scenă de tartufism... ciocotul părăsi camera (FL.) [T a r t u f: fr. tartufferie].

TĂRTIU, TĂRTIU = INTER-TIU.

TAS, TEAȘ (pl.-suri) sn. ⊕ ⊕ Cească de lut (din care se bea cafea): la Burgaz... se lucrează lulele, teasuri și alte lucruri de lut, po-lete ou aur (LTV.) ¶ ⊕ Lighean; ligheana de bărbier (□ 4839): tu ucis în țeredu, lovinădu... ou... tasul cel ce se spală în cap (CANT.) ¶ ⊕ Tîpsie, disc: își goleşte pînsa pe... teasuri de aramă cizelate cu arabescuri minunate (ALECS.) ¶ ⊕ Taler cu care se umblă în biserică pentru

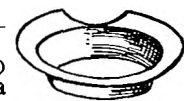

Fig. 4839. Tas.

stringerea milelor: Stan, cîtorul, a umblat cu tasul prin biserică (SLV.) ¶ ⊕ Disc de roată; taler de balanță, tîpsie de cîntar [tc. t a s].

TASĂ (pl.-se sf. Cească (de cafea): Soarbe ceaiul aromatic din o ~ distană (ALECS.) [fr. t a s s e].

TASMA¹, TASMA (pl.-male sf. Mold. Bucov. Panglicuță: dă cuvîntului un așteptoc de bosuțoc proaspăt, legat cu o cochetă tasma neagră (NEGR.); și-ou lna de la Folticeni o pălărieuță cu tasma (CRG.); a sărit Frintul la păpușii boierului o tasma foarte frumoasă de mătasă (SS.) [tc. t a s m a].

TASMA² (pl.-male) sf. Olten. = CAZMA.

TĂSMĂLUȚĂ (pl.-țe) sf. Mold. Bucov. dim. TASMA¹: rochia de vară e... cu aceleași tăsmăluțe pe la gură și minei (IVOR.).

TAȘCĂ (pl. tăști) sf. Mold. Bucov. Maram. ⊕ Geantă, torbă (de vinătoare): pădurarul acesta era... cu tașcă înflorită cu alături la șoldul stîng (SAD.); Adă tașca cu bumbii să jucăm fata popii (ERL.) ¶ ⊕ (mai adesea TEAȘCĂ. Pungă de piele pentru bani, tutun, etc.): Să vă iau pielea... să-mi fac tașcă de tutun (VOC.); rut. t a ș k a, ung. t á s k a].

TĂȘCULIȚĂ (pl.-țe sf. ⊕ dim. TAȘCĂ ¶ ⊕ ⊕ = TRAIȘTA-CIOBANULUI (= CIOBAN) ¶ ⊕ ⊕ PUNGULIȚĂ ⊕.

TĂȘCUTĂ (pl.-țe) sf. ⊕ dim. TAȘCĂ ¶ ⊕ ⊕ TAȘCUTA-CIOBANULUI = PUNGULIȚĂ ⊕.

TAȘILĂ (pl.-le) sf. Trans. (DENS.) TAȘCĂ ⊕ [comp. TEȘILĂ].

TĂT = TOT.

TĂTĂ (pl. tați, † tătini; în legătură cu adj. pos. meu, tău, său, și cu nostru, vostru, lor, mai ales la gen.-dat., se întrebuință în limba veche, încă astăzi popular și dialectal, formele tătina, tătini) sm. ⊕ Acela care are un copil sau mai mulți; termen cu care se adresează cineva aceluia care i-a dat naștere, părinte: cineștește tatăl și mama: cea ce va cuvînta rău tată-său sau mămă-sa, cu moarte să moară (COR.); omul va lăsa tatăl său și mama și se va lepi muleriei și vor ti amîndoi un trup (PAL.); un tată poate să hrănească zece fii, dar zece fii nu pot să hrănească pe un tată (ZNA.); cea ce va fura de la tatăl său, veri mult, veri pușin, acela nice o certare să nu aibă (PRV.-LP.); Albert, crăul leșesc, fiind ales de țară crăul, după Cazimir tată-său, au uitat prieteșugul tătine-său ce avea cu Stefan-Vodă (GR.-UR.); Isav... tare cu amar fu și zise tătini-său: blagosloveste și pe mine, drag tată (M.-UR.); pcmul ce are tătine-meu în grădina sa (SP.); Merg muminile gemînd și tătini suspinînd (K.-BRS.); — ⊕: parcă am omorît pe tata, se zice cînd suferă cineva prea multe neajunsuri sau cînd i se cere să facă un lucru greu, peste puterile lui; urit (sau prost tată a mai avut) se zice despre un om foarte urît (sau foarte prost); = DRAC ⊕, OM' s, SPINZURĂ 1 ⊕ ¶ ⊕ Despre Dumnezeu: Tatăl vostru den ceru lăsa-va voa greșalele voastre (COR.); = TĂTĂL-NOSTRU ¶ ⊕ F Tata mare, tata bătrînel (PAMF.), bunicul, moșul ¶ ⊕ F Cap, căpetenie, îndrumător (în spec. la rele): ei e tată răutăților (PAMF.) [lat. t a t a].

TĂTĂIȘ = TĂTĂIȘĂ.

TĂTĂIȘĂ (pl.-se) sf. Trans. Băn. ⊕ Cumnată; termen cu care se adresează cineva cîteodată unei femei mai tinere: Tătăișă, draga mea, Nu te tare supăra (K.-BRS.) ¶ ⊕ ⊕ Plantă din fam. compozeelor, cu flori galbene-aurii, ce crește prin locuri umede, pe lângă bălți și mlaștini; femeile de la țară prepară din ea culoarea galbenă; numită și „tătăiș” sau „punga-babei” (Pulicaria dysenterica) (□ 4840) ¶ ⊕ ⊕ = TURȚĂ ⊕ ¶ ⊕ ⊕ = MĂRGĂRIȚĂ.

Fig. 4840. Tătăișă.

TĂTĂIT adj. F Mold. Care vorbește peltic (pronunțînd t, a, în loc de s, z): Doi prieteni: unul hietul cepeleaz și ~, iar cellalt un surd ca surzii și buzat de prăpădit (SPER.) [ONOM.].

TĂTĂL-NOSTRU subst. Rugăciunea de toate zilele care începe cu aceste cuvinte, orațiune

**TĂT-
TĂU**

dominicală: ea mă crescuse pe brațe, mă învățase ~ și se deprinsese a mă privi ca pe copilul ei (GN.); F Fa și ceva ca pe ~, a și ceva foarte binc.

TĂTĂNEASĂ, TĂTINEASĂ *sf.* * Plantă acoperită cu peri aspri, cu flori roșii, purpurii, mai rar albe, dispuse în ciorchini scurte. Îndreptate în jos; rădăcina ei, fusiformă, neagră pe din afară. c întrebuițată de popor pentru lecuirea rănilor și vătămăturii; numită și „tatîn(ă)”, „iarba-lui-Tatin” sau „iarbă-băloasă” (*Symphitum officinale*) (= 4841.)

Fig. 481. Tătăneasă.

TĂTAR *sm.* * Care face parte din neamul Tătarilor, popor de rasă mongolă care locuiește în platoul central al Asiei, la sudul și vestul Siberiei, în Turkestan, la răsăritul și nord-estul Rusiei; incursiunile și prădăciunile făcute de aceștia în Moldova, în decursul veacurilor trecute. au rămas de pomină și expresiuni întrebuițate până astăzi ca: mai stăi, că doar' nu dau Tătarii sau era grăbit, parcă-l alungau Tătarii din urmă (ALECS.), ne dau o iconă vie de groaza ce inspira aparițiunea lor: tot astfel

Fig. 482. Tatar calare (după o stampă veche).

☉ țara pierde de Tătari și ei bea cu lautar, despre un om care nu se sinchisește de nimic, care-și petrece viața obișnuită, lipsită de griji, nu toate că lumea din juru-i e în frământare (= 4842) ☉ ☉ Serviciul de corespondență într-o Moldovă și Poartă fiind făcut de curierii Tătari. cuvântul ~ se întrebuițată uneori ca sinonim cu stafeta, curier: Împăratul... Trimise scri-soarea c'un ~ aci Pofindu-l să vie și lui a-i ghici (PANN) ☉ ☉ GOTCAN ☉ ☉ Băn. ☉ = MĂTURĂ ☉ [tc. 't a t a r. vsl. t a t a r i n ũ].

TĂTARCA (*pl.-ce sf.*) ☉ Femeie din neamul Tătarilor: neftind Tătarii acasă, au trimis Tătarele pe omul robit să le pască caii (sa.) ☉ ☉ lapă tătărească ☉ ☉ Înfrăcăniinte a capului, împodobită cu blană, obișnuită la Tătari: se arată înaintea junelui un arnăut... cu ~ roșie (FIL.) ☉ ☉ - MĂTURĂ ☉ ☉ HRIȘCĂ ☉ ☉ TĂTĂRCUȚĂ [rut. t a t a r k a, ung. t a t a r k a].

TĂTĂRCUȚĂ, TĂRTĂCUȚĂ (*pl.-te sf.* * Plantă din fam. cucurbitaceelor, cu tulpina lungă, subțire și acățătoare; face flori albe, solitare și are ca fruct o tivgă lungăreată, de culoare roșiatică, adesea brăzdată de dungi; originară din Asia tropicală, e uneori cultivată și pe la noi; numită și „t a t a r c ă” sau „curcubeiea” (*Coccinia indica*): de jur împrejur sînt înșirate gutui, mere domnești și tătăcuțe (VLAH.); toți copiii au pepeni tătăcuțe și tivgulițe mici, numai eu n'am de unde (DLVR.); Tărtăcuță vinăță, Gurgulăță omătră (NEOD.), ghicitoare despre „biserică”; Tărtăcuță unsă, în frunziș ascunsă (GOR.), ghicitoare despre „icpure”.

TĂTĂRESC, † TĂTĂRĂSC *adj.* ☉ De Tă t a r, al Tătarilor: neamul tătărăsc pre cartile împărăția persiească .. nu l-au bîrîut (CANT.); cai tătărăști ☉ ☉ F Strășnic, grozav, crunt: t-am aruncat o ochire de cele tătărăști (ALECS.) ☉ ☉ MEIU-~, MĂLAIU-~ = MĂTURĂ ☉: era... în spre răsărit un rînd de meu-tătărăsc ce crescuse de două ori cît omul (S.-ALD.) ☉ ☉ Forumb ~, varietate de porumb cu bobul foarte mic, alb și rotund (PAMP.) ☉ ☉ PASĂRE-TĂTĂRĂSCĂ - NAGIȚ.

TĂTĂREȘTE, † TĂTĂRĂȘTE *adv.* Ca Tă t a r i i, în felul Tătarilor; în limba Tătarilor: nici te-am prins, nici te-am înțeles, că doar' n'am învățat tătărăște (ALECS.).

TĂTĂRIME, † TĂTĂRĂIME *sf.* ☉ Neamul tătărăsc; mulțime de Tă t a r i i: ~a, cuprinsă din două părți, se măcina și se mistuia ca pleava într'un vîrtej de

două furtuni ce se ciocnesc (GN.) ☉ ☉ † Țara Tătarilor: spre părțile Crivățului, unde acum Tătărăștea cea mare se cheamă (CANT.).

TĂTĂROAICĂ (*pl.-ce sf.* = TĂTARCA ☉. **TĂȚIC(A)** *sm. dim.* TATA: tăticule, uite mămica vine încoace cu un domn (BR.-VN.).

TATIN ☉ *npr. m.* ☉ ☉ IARBA-LUI-TATIN = TĂTĂNEASĂ.

TĂTINEASĂ = TĂTĂNEASĂ. **TĂȚIȘOR** *sm. dim.* TATA: ei, ~ule, povestea împărăției acestuia este mare (ISP.).

TĂȚINE... = TATA. ***TATŪ** *sm.*

Gen de mamifere nedîinate, cu trupul îmbrăcat în plăci, ca niște paveze osoase și cornoase; trăește în America de Sud (*Dasyurus*) (☐ 4843) [fr. t a t o u].

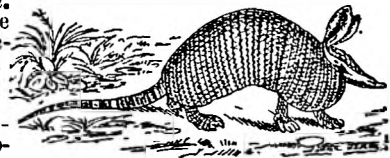

Fig. 483. Tatu.

***TATUA** (-tusz) *vb. tr. și refl.* A(-și) face pe pielea trupului, cu împunsături și cu diferite vâpșeli, fel de fel de figuri ciudate, care nu se mai pot șterge (cum obișnuiesc sălbăticiii) [fr. t a t o u e r].

***TATUAJ** *sbsl.* ☉ Faptul de a (se) tatua ☉ ☉ Desen neșters ce se face pe pielea trupului tatuînd-o (☐ 4844) [fr. t a t o u a g e].

***TATUAT** *adj. p.* TATUA: (purta) cămașă de borangic subțire, prin care se străvedeau două brațe viguroase, păroase și ~e (D.-GH.).

TĂTUC(A), TĂTUȚ(A) *sm. dim.* TATA: uu te teme, tătuță, fi zise ea, că-i viu eu lui de hac (ISP.); da cum nu, ...mi-oiu tăvăli minuțele mămuțel și-a tătuțel (VOR.); Tătuță! sîntem flămînzii tare (PANN); bine, tătuțule, ca ca să fie asta de n'am înțîlnit eu... nici n'am sutițel de om F (ISP.).

Fig. 484. Tatuaje.

TĂU *1. adj. pos. m.* (f. ta; — *pl. m.* tăi, f. tale): calul ~; casa ta; copiii tăi; cărțile tale.

2. Al ~, a tă, ai tăi, ale tale *pron. pos.* [lat. vulg. *t ō u s = clas. t u u s].

○ TĂU *2. (pl. tauri) sm. Mold. Trans.* Baltă, heleşteu; băltoacă mocirloasă: ...să-ți fie rușine Odată a grăi despre toți rău și a te gînta ca și broasca n ~ (SD.-DEL.) [ung. t ō].

○ TĂUJER(IU), TĂUJĂR(Ū) (*pl.-jere) sm.* ☉ Băt de lemn de stejar, despicat de mai multe ori la capătul de jos, cu care se amestecă zărul în cazanul pus pe foc, ca să se alcăgă urda sau jîntița (☐ 4845); *pr. exf.* băt, ciomag: oiu lua un tăujeriu și v'oiu oțnii (FLOR.).

TAULĂ *sf.* * ☉ Mic și frumos arbust, cu tulpina cilindrică, cu frunzele de culoare verde-albăstrie pe fața inferioară; face flori roșii sau albe, dispuse în corimbe terminale; originară din China și Japonia, se cultivă prin grădini ca plantă ornamentală (*Spiraea callosa*) ☉ ☉ Varietate a acestui arbust, cu flori trandafirii sau albe, originară din America de Nord (*Spiraea o-pulifolia*) ☉ ☉ Altă varietate a acestui arbust, cu florile trandafirii sau alburii, dispuse în dese panicule terminale, în formă de piramidă; e originară din Europa meridională și se cultivă prin grădini și parcuri ca plantă decorativă (*Spiraea salicifolia*) ☉ ☉ = TAVALGĂ ☉ ☉ = CRETUȘCĂ ☉ ☉ = CUNUNITĂ ☉ [comp. pol. t a w u l a].

Fig. 485. Tăujer.

***TAUMATURG** *adj. și sm.* Păcător de minuni [fr. t h a u m a t u r g e].

TAŪN(E) *sm.* * Muscă de culoare neagră-ca-

fenie, cu ochi mari și verzi, cu un rind de pete galbene, triunghiulare, la mijlocul inelelor de pe abdomen; e foarte supărătoare pentru cai și vite, pe care le înțeapă spre a le suge singele; numită și „bondar” sau „bonzar”, „bonzâlău”, etc. (*Tabanus bovinus*) (4846): de tăun nu fuge vîta așa de tare, cum fuge de strecle (MAR.); nu făcu ca la o sută de pași și istă că dete peste un tăune (ESP.) [lat. vulg. *tabonem* = clas. *tabanus*].

Fig. 4846. Tăun.

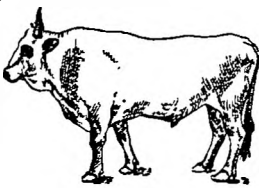

Fig. 4847. Taur.

TAUR, **TAURE**, † **TAORE sm.** ♂ **Bou** neju-gănit (4847): în-oungurără - mă vitei multă, tauri grași cu-prinsără-mă (OOS.); în minia sa... cea orbitoare omorîră pre taore (PAL.); Am un balz mare de aur, Joacă p' o piele de taur (ESP.). **ghicitoare despre**

„soare” ♀ ♂ **TAURUL**, a ☆ **TAURUL**, a ☆ **constelațiune a zodiacului**, care conține o stea de mărimea Intliu, numită **Aldebaran** și două grupuri de stele, **Hiadele** și **Pleia-dele** (4848) ♀ ♂ **RAĐAȘCĂ** ♀ ♂ **TAURUL-LUI-DUMNEZEU = CARABAN** ♂ [lat. *taurus*].

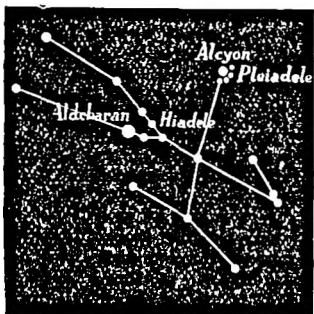

Fig. 4848. Taurul.

TAUREL, ♂ **TAUREAN** (O), ♂ **TAURENCIU sm.** **dim.** **TAUR**: miei nu le venea lor la scooteală o să țină cineva la ei în sat tăureano (RET.); oște un tăurenoiu bonoăne cu coarnele în pămînt (LUNG.).

TAUROMAHIE sf. Luptă de tauri [fr.].
TAUTOLOGIE sf. Defect al stilului care consistă în exprimarea de mai multe ori a aceleiași idei în termeni diferiți [fr.].

TAVA adv. F A da ~, a trînti la pămînt și a bate rău: trase-i pumni, palme și pe urmă... dă-l ~ prin noroiu (CAR.).

TAVĂ (pl. tăvi), Mold. Bucov. **TAVA, TĂVA (pl. -vale) sf.** ♂ Vas de metal, de formă dreptunghiulară sau circulară, cu marginile puțin ridicate, ce se întrebunțează în bucatărie pentru copt mălaiul, diferite aluaturi, fripturi, etc. (4850): calcul ai să-i poți alege, pîntind în mijlocul hergheliei o tavă plină cu jărătie (CAR.); cum a văzut-o preotul cu niște tăvile în mîni, a crezut că le-a adus lor de mîncat (SB.); ziua tăva, noaptea dirmoia (PAMF.); **ghicitoare despre** „cer” ♀ ♂ **Tablă de argint sau de alt metal, de diferite forme, pentru**

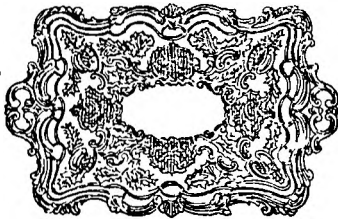
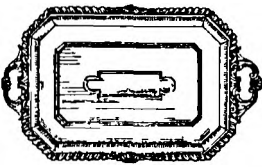

Fig. 4849. Tavi.

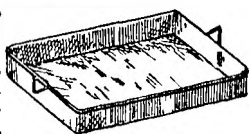

Fig. 4850. Tavă.

TAVĂNI (-ănesc) vb. tr. ♂ A face **tavani** unei odăi.

servit cafea, ceaiu, dulceață, etc. (4849): o a doua călătărăasă dnoea pe tava de argint florile cu cari se împodobeau cununile (U-ON.); femeile aduseră tăvile cu dulceață și cafea (PL.).

♂ **TĂVALĂ (pl.-le) sf.** Băn. Bucov. ♀ = **TĂVALUC**: Și-gi luase bătătorul Tăvala și plugușorul (TEON.).

TĂVĂLEALĂ (pl.-eii) sf. ♂ **Faptul de a (se) tăvăli** ♀ ♂ F Trînteală, bătaie: să scouăm tot satul și să-i tragem o ~, să se ducă nouă cu a brînzei (OLVR.); s'ar fi strînit rău pentru mustrării înfloritoare ~, dacă nu-l deeda fratelui prin mînta o stratagemă (CAR.) ♀ ♂ F A (o) duce la ~, a fi rezistent, a nu se strica ușor, pînd fi întrebunțat multă vreme și în ori-ce împrejurare; haine de ~, haine de purtat la lucru, care nu se rup ușor, care pot rezista la ori-ce.

TAVALGĂ sf. ♀ Frumos arbust din fam. rozaceelor, cu ramurile rotunde, cu flori albe, dispuse în corimbe, ce crește prin pădurile și pe dealurile calcaroase; cravașele de ~, făcute din mai multe vîrguțe răsucite împreună, sînt foarte căutate de Turcii din Dobrogea, considerîndu-le că pot lecul, prin simplul contact, toate boalele cailor; numit și „taulă” (*Spiraea crenata*) [rus. rut. *tavolga*].

TĂVĂLI (-ălesc) vb. tr. și refl. ♂ A (se) rostogoli (*în spec.* pe pămînt, în iarbă, în noroiu, în ceva murdar): luară... veșmintul lui Iosif și în singele unui ied giunghiat tăvăliră (PAL.); într-aceste zile alese se cade să se fie, iară nu să se tăvălească de pururea, oa poroul întru țină (PR-GOV.); puterea mea... stă într'o soroață care se tăvălește, eî e zîlulca, într'o lăcoviște de lapte dulce (ESP.); pe locul unde s'a tăvălit un cal, să nu calci, oă faci bătături la picioare (GOR.); Am un bou roșu, Unde se tăvălește, Iarbă nu mai crește (PAMF.), **ghicitoare despre** „ioc” ♂: A, nu-ți tăvăli talentul prin saloanele bogate, Unde capul nu gîndește, unde inima nu bate (VLAK.) ♀ ♂ **Pr. exl.** A (se) murdări, a (se) mînji: mi-am tăvălit țîrții (RV-CRO.); eu să m'apno de un lucru ca acesta și să-mi tăvălesc mînuțele mămuții și ale tătușii? (SA.) [comp. *srb. tavoljiti* „a duce o viață grea, mizerabilă”].

TĂVĂLIC = TĂVALUC.

TĂVĂLITURĂ (pl.-turi) sf. ♂ Locul cu iarbă călcată, unde s'a tăvălit cineva (*în spec.* un cal, o vită, sau alt animal): cînd dai de ~ de ~ și treci peste ea, să scripi acolo, că nu mai faci bătături la picioare (GOR.); uite-i nrma, uite-i dîra și tăvălitura (*vorb.* de un iepure) (R-COD.) ♀ ♂ **Buboiu** ce se face pe călciu: nu este bine a călca în locul unde s'a tologit un cal, oăoi... ar căpăta pecingini, după alții ~ (GOR.).

TĂVĂLUC (pl.-uce, -ucuri), **TAVALUC**, **TAFALUC (pl.-uce, -ucuri)**, ♂ **TĂVALOG (pl.-oage)**, ♂ **TĂVĂLIC (pl.-ice) sn.** ♂ ♀ Un fel de sul alcătuit dintr'un buștean de stejar, lung de vre-un stîmjen și gros ca de două palme prin mijlocul căruia trece o osie, în jurul căreia se învîrtește; se întrebunțează la sfîrșitul bolovanilor și bulgărilor mari de pămînt, după arat; prin unele părți, ~ul e de piatră, cu șanțuri adînci săpate de-a lungul ei, din distanță în distanță (4851) ♀ ♂ **Tăvălug**, bucată de lemn cilindrică ce se pune sub piatra morii, după ce s'a ridicat cu o pirghie, cînd piatra trebuie ferecată (DAM.) ♀ ♂ De-a tăvălucul, de-a rostogolul: negustorul... deeda jos de-a tăvălucul valurile de șaiac de Văratec (ORL.); cînd oinele se dă de-a tăvălucul pe omăt, are să se moale vremea (GOR.) [comp. *tăvăli*].

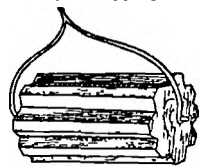

Fig. 4851. Tăvălug.

TĂVĂLUCI (-uceso), TĂVĂLUCI (-uceso) vb. tr. ♀ A sfîrșima bulgării cu tăvălucul: unii în loc de grăpare, îi tăvălesc, pentru a-i rupe scoarța și a-i sfîrșima bulgării (MAL.).

TAVAN (pl.-anuri) sn. ♂ Partea deasupra a unei camere, opusă dușumelei; plafon: ~ul este atît de pitic, de-l ajungi cu mîna (ESP.); i se părea oă se lasă ~ul pe el (VLAK.) ♀ ♂ Scîndura de brad, lungă și subțire, din care se clădește podul casei [ta.].

TĂVĂNI (-ănesc) vb. tr. ♂ A face **tavani** unei odăi.

TAVERNĂ (pl.-ne) sf. Cîrciumă: Pe bănoii de

lemn. In scunda ~ mohorită, Unde pătrunde ziua printre fe-
rești murdare (EMIN.) [fr.].

TĂVIȚĂ (pl.-te) sf. dtm. TĂVĂ: ia pliocul ... (și)
pecețuște-l cu pecetea de pe tăvița cu călimărie (l.-GH.).

† **TAVLIE sf.** ⊕ = TABLĂ ⊕: episcopul sau preotul
sau diaconul carele joacă în tavlii și e bețiv, sau să se
părăsească sau să li se la darul (PRV.-MB.).

TAVNICĂ, TAVNIȚĂ sf. ⊕ = PLEVAIȚĂ.

* **TAXĂ (-zez) vb. tr.** ⊕ A fixa, în mod legal,
prețul mărfurilor, taxele de plată pentru impozit,
pentru vamă, etc. † A supune unui impozit
temporar unele clase de indivizi † ⊕ A în-
vinui, a acuza: Il taxază de șgireit [fr.].

* **TAXĂ (pl.-ze) sf.** ⊕ Preț temporar fixat de
autorități pentru unele articole de consumațiune †
⊕ r. Fixarea de judecător a cheltuielilor de jude-
cată, etc. † ⊕ Contribuțiune indirectă ce se plă-
tește pe anumite lucruri [fr.].

* **TAXATOR sm.** ⊕ Funcționar care, la vamă,
stabilește taxele de plătit pentru mărfurile impor-
tate din străinătate † ⊕ Funcționar care, într-un
birou de poștă, taxează scrisorile și pachetele [fr.].

† **TAXID sbst.** † Călătorie făcută de negustori
în străinătate spre a aduce marfă de acolo: (negu-
storii) se și tautoarsă de la ~, fie-care cu încărcătura lui,
la potrivit vreme (CAR.) † ⊕ Marfă adusă de un ne-
gustor din străinătate: negustorul... în ziua aceea pri-
mise un mare ~ de prospătură (CAR.); am desfăcut astăzi ~ul
de marfă ce am primit (FIL.) [ngr. ταξίδι].

† **TAXIDAR, † TAXILDAR sm.** Stringător de dări:
le vindea cu un preț de zece ori mai mare... lăsând pe taxi-
dari să rupă oț puteau (l.-GH.) [tc. ta h s i l d a r].

† **TAXIDARIE sf.** Incasarea dărilor: tata mă lua
cu dînsul prin județ, de-l ajutam la ~ (FIL.) [t a x i d a r].

† **TAXILDAR = TAXIDAR.**

* **TAXIMETRU (pl.-tre) sn.** Automobil de
piață prevăzut cu un aparat care înregistrează
prețul cursei făcute [fr.].

⊕ **TAZMA = TASMA.**

TEACĂ (pl. teaci) sf. ⊕ Fructul lungăret, și
mai adesea turtit, în care sînt închise
boabele sau semințele leguminoaselor
sau altor plante, păstăie: ~ de fasole, de
mazăre, de ardei † ⊕ Înveliș de lemn,
de metal, în care se păstrează sabia,
pumnalul, cuțitul, etc. (⊕ 4852): a scoate
sabia din ~; a băga, a viri sabia în ~; ~
SABIE; ⊕: că-l ~, că-l pungă ~ **PUNGĂ** ⊕;
a se face ~ de pămînt, a se viri undeva, a se
ascunde de frică: copilii se făceau ~ de pă-
mînt, cînd auzeau că vine Muscalul (OLVR.); ră-
mășițele ostrii leaștei, cu craiul lor, se făcuse
~ de pămînt și nu puteau să lase Cosminul
de frica Moldovenilor (NSP.) [lat. t h e c a].

TEAFĂR adj. ⊕ Deplin sănătos,
nevătămat, neatins: am alergat acasă și,
cînd oolo, am săsîit copila ~ă (CRG.); biata fată,
bucuroasă că și-a aflat copilul încă ~, a mul-
țumit babei (SB.); mulțumeste cerului că ai scăpat ~
(l.-GH.); puțin ai putut să se mai tautoară teferi în țara
lor (NSP.) † ⊕ Cu mintea întreagă. sănătos la
minte: Să-l aducă, drept dovadă, Vr'o trei oameni 'nalți,
să-l vadă Fi-vor teferi ori nebuni (SPER.)

* **TEAMĂ sf.** Sentiment de neliniște ce cuprinde
pe cineva în fața unui rău pe care-l prevede, care
i se poate întîmpla (~ **FRICĂ** ⊕): a-i fi ~; a avea ~;
Bădită cu peană verde, Mult mi-e ~ că te-oiu pierde (K.-BR.);
Nu spera și nu ai ~, Ce e val, ca valul trece (EMIN.) [lat.
vulg. *t i m a < t i m e r e „a se teme”].

† **TEAMĂT sbst.** Teamă, frică: acioea iaste... pă-
cătoșilor ~ de fricioșatul județ și a vécilor muncă, iară de-
reptilor nădejdea iaviersi (COR.) [t e m e t].

* **TEANC (pl.-cursi) sn.** ⊕ Grămadă de lucruri
de același fel așezate unele peste altele: ~ de hîrtii,
de cărți, de furturi; se așează în fața unui ~ de gazete
(VLAH.); ~uri de trofologice grecești, latinești... era toată
averea sfîntiei sale (CRG.) † ⊕ Grămadă de măruri
impachetate strîns în hîrtie sau în pînză, balot:
știrii de cămîle încărcate cu ~uri grele (ALECB.) † ⊕ Can-
titate de 10 topuri de hîrtie [tc. t e n k].

* **TEAPĂ sf.** ⊕ Soiu, fel, fire; de teapa lui, de ace-
lași soiu, de aceeași fire, cu aceleași apucături ca și

dînsul: avea pre lîngă dînsul tot prieteni de teapa lui (NSP.);
se înhățează în tinerețe cu mai mulți de teapa lui (CAR.);
a-și da în ~, a reveni la vechile deprinderi: Iși da
toțdeamna în ~, tîind-o peste cîmp (O.-ZAMP.); ~ **APĂ** ⊕ †
⊕ Stare, treaptă, rang social: fie-care trebuia să poarte
iglicul după teapa lui (l.-GH.); nu vezi că cei mai mulți de
teapa d-tale se țin cu nasul pe sus? (CRG.); măcar de ori-ce
~ ar fi fost, îl poțtea politicon să-i facă cîinstea a veni să
cineza... la dînsul (CAR.).

⊕ **TEAPȘĂ sf. Mold. (SEZ.)** Lopățiță mică cu care
se t e p ș e t e în mămăliga, după ce s'a mestecat,
leafă.

* **TEARĂ sf.** Urzeala învîrtită pe sul (FR.-COR.):
teara să n'o mintui Simbăta, n'oi s'o începi (VOR.); Lelea-l
naltă și subțire Face teară Din trei fire și pe sulu dîna-
poi Saptazece de lătunoi (BRL.) [lat. t e l a].

⊕ **TEARFĂ (pl. terte) sf.** ⊕ **Mold. Trans.** Sdreanță,
petec de pînză sau de stofă: o ~ animată pe o prăjină
(O.-DEL.); din oămeșă sau ruță, peste oțva timp ai să te faci
~, din care se face scamă (CRG.); aruncă-mi o ~ să mă acop-
r (OOS.) † ⊕ **Trans. (DENS.) (RV.-CRG.)** † Opincă ruptă
† ⊕ = TIRFĂ [comp. TIRFA].

- **TEAS = TAS.**

* **TEASC (pl.-cursi) sn.** ⊕ Mașină mare în care
se strivesc struguri,
măslina sau semințe
oleaginoase, pentru a
scoate must, untde-
lemn sau uleiul (⊕
4853, 4854): opresc pă-
rîntii... să chîmie (crești-
nii) și să pomenească nu-
mele lu Dionis pre la
~ure, cînd cală vinul
(PRV.-MB.); Atenianii... în-
hămau pe lloji la pietre
de moară și-i învîrteau

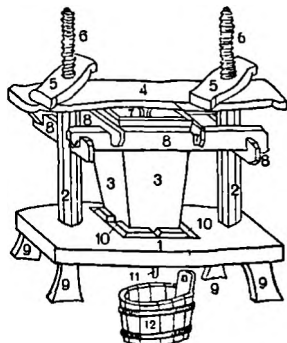

Fig. 4854. Teasc de struguri.
1. Masa, strat. — 2. Stilpi. — 3-3. Coș, ladă, cutie. — 4. Grindă, punte. — 5-5. Giște, broaște. — 6-6. Șurupuri. — 7. Pop. — 8-8. Chingi, miini, argea, clește. — 9-9. Picioare. — 10-10. Jgîniab, șant, vatră, girliciu. — 11. Jiță, burluiu, uluc. — 12. Dejă, curătoare.

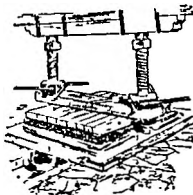

Fig. 4853. Teasc de măslina.

Fig. 4852. Teacă.

cu bîcîul la ~urile de untdelemn (l.-GH.); Tuțulenii... sînt
vestiți pentru ~urile de făcut oțiu (CRG.) † ⊕ Mașină
de tipărit, presă: a fi sub ~, a fi la tipar; a pune
sub ~, a da la tipar; a ieși de sub ~, a apărea (de
sub tipar); începîți și mîzgăleli copilărești leaște cu du-
iumul de sub ~urile tipograficilor (VLAH.) [vsl. t e s k ū].

* **TEAȘĂ = TAȘCA.**

* **TEATRAL adj.** ⊕ Ce ține de teatru: de-
coruri ~e † ⊕ Afectat, care caută să producă efect
asupra spectatorilor: omoară-mă dar, adăuse Iliescul
cu un aer ~ (NEGR.); ai, cam ~, făcu un pas spre dîna și o
luă de mină (O.-ZAMP.) [fr.].

* **TEATRU (pl.-tre) sn.** ⊕ Clădire sau
loc unde se dau spec-
tacole, unde se repre-
zintă comedii, drame,
tragedii, etc. (⊕ 4855,
4856): în timpul lui Ca-
ragea... clădi ~u de
scîndur în curtea banului
Mancioșe Brîncoveanu
(FIL.) † ⊕ **Scena** †
Profesiunea de actor:

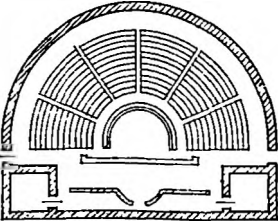

Fig. 4855. Teatru antic.

a face ~, a exercita profesiunea de actor; a părăsi
~, a renunța la această profesiune † ⊕ Litera-
tura dramatică: a cunoaște regulile ~ului † ⊕ Cu-
legere de toate piesele unui autor dramatic:
~ul lui Alecsandri, lui Caragiale † ⊕ Totalitatea pie-
selor dramatice scrise într-o limbă oare-care: ~ul
Grecoilor † ⊕ Locul unde se petrece un eveniment:

piata bisericii, unde se retrageau Rușii, era să devie ~ de luptă (scl.) ¶ ⊕ F Scenă, petrecere hazle ca la o reprezentație teatrală: eu toată ziua am ~ aici: alaltă-

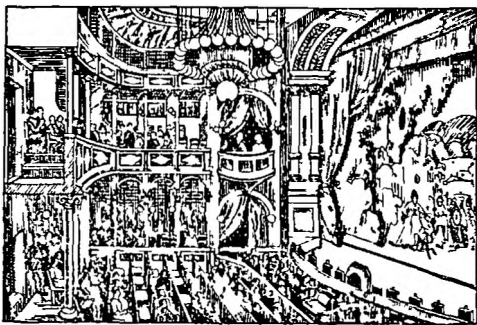

Fig. 4856. Sală de teatru.

ieri era s'o bată, se oprise lumea 'n stradă și se uita aici ca la comedia (VLAH.) [fr. théâtre].

○ **TEAUCĂ** *sf.* *Trans.* Javără; ⊕ flecar: fire-al fi lost a draacului, ~ încălșoasă ce eștil (PAC.).

○ **TEBEICĂ** (pl.-ei) *sf.* *Ofen.* Săculeț [comp. TĂBULEȚ și srb. tobocić].

○ **TECAR** (pl.-are) *sn.* *Trans.* Teacă de piele neagră în care ciobanii își țin limba (MC).

○ **TECĂRĂU** *sbst.* *Trans.* (DENS.) = CEATLĂU ⊕ [ung. tekerő].

TECĂRI (-ăresc) *vb.* *tr.* *Trans.* (DENS.) A cetlui [tecărău].

TECHER-MECHER *adv.* F Pe sus, cu nepută masă: să mi-l trimiți ~, legat și ferecat (ISP.); l-au adus pe Negoiță ~, drept la scara palatului domnesc din București (CAR.) [tc. teker-meker].

TECLE(LE) *sf.* *pl.* Sărbătoare băbească ce se păzește de femeile din Muntenia în ziua de 24 Septembrie, cind Biserica ortodoxă cinstește amintirea Martirei T e c l a: Tecele se păzesc cu mare strănșnicie... crezându-se că ar fi rele de foc, dar mai ales de lupi (R.-COD.).

TECNEFES, TICNAFES, TIGNAFES *sbst.* Astmă (a cailor), stenoză; emfizem pulmonar: își ampluse satrul și hainele cu sîngele unui cal al său, stătut de bătrîn și plin de tecnefes (ISP.); iapa avea totdeauna cite ceva: ori tignafes, ori vre-o rană (CAR.) [tc. teknefes, tiknefes].

*TECNO... = TEHNO...

○ **TECSILĂ, TEȘILĂ** (pl.-le) *sf.* *Ofen. Băn.* ⊕ Săculeț de piele, geantă, tașcă ¶ ⊕ Pungă de piele în care țărănul ține tutunul: strîngînd, scoase țesila cu tutun de sub cușeaua lată... și-și întesă luleaua (LUNG.) [comp. TAȘCĂ].

TECȘOIU (pl.-oale) *sn.* = TECSILĂ ⊕: în ~ bagă tutunul tăiat, oremenea, lasca și amnarul (JIP.).

***TE-DEUM** *sbst.* Slujbă și cîntare bisericească de mulțumire, de slavă, la împrejurări solemne [lat. t e d e u m (l a u d a m u s)] „pe tine, Dumnezeu (te slăvim)”].

TEFLUG = TAVALUC: vezi... cîmpul... străbătut de tot felul de mașini și instrumente: grape, tafeluga, secărători (G.-GH.).

† **TEFERICI, TIFERICI** (-iceso) *vb.* *intr.* *Mold.* A se desfăta: Cine 'n codru viețuște Acela tifericoește (PAMF.) [tc. teferrög].

† **TEFERICIE, TIFERICIE** *sf.* *Mold.* Desfătare, petrecere: Dumitrașco-Vodă... cu cele cînăti și tefericile multe, se hămesise de nu se putea să se mai grîlășcă nimic (NEC.); îmi vine să-mi lau lumea 'n cap de-așa tifericie (FIL.) [teferici].

TEFLU *sbst.* Rît (de porc): O jurată de porcea mi-si deta ou ~ în ea (R.-COD.) [comp. TIFLĂ].

† **TEFTERDAR** = DEFTERDAR.

TEGLICIU, TIGLIICIU *sbst.* *Ofen.* ⊕ = CIO-CĂLTĂU ¶ ⊕ Unealtă a cojocarului și a cizmarului cu care se întinde pielea: după ce (pielea) se usucă... se trage la tiglioiu, ca să se întindă și să se poată rade bine, pînă ce rămîne pielea albă (COM.) [srb. tegleci „trăgător”].

***TEGUMENT** (pl.-te) *sn.* Înveliș exterior al corpului sau al pielii [fr.].

***TEHNIC** 1. *adj.* ⊕ Propriu unei arte, unei științe, unui meșteșug: învățămînt ~ ¶ ⊕ Termen ~, cuvînt întrebunțat numai de aceia cari exercită un anume meșteșug sau practică o anumită artă.

2. **TEHNICĂ** *sf.* Totalitatea procedurilor întrebunțate într'o artă sau într'o meserie [fr. t e c h n i q u e].

***TEHNICIAN** *sm.* Cel ce e versat în cunoștințele t e h n i c e ale unei arte sau meserii.

***TEHNOGRAFIC** *adj.* Privitor la tehnografie [fr.].

***TEHNOGRAFIE** *sf.* Descrierea meseriilor și a procedurilor lor [fr.].

***TEHNOLOGIC** *adj.* Privitor la tehnologie [fr.].

***TEHNOLOGIE** *sf.* ⊕ Tratat despre arte și meserii în genere ¶ ⊕ Explicarea termenilor proprii unei arte, unei științe sau unei meserii, terminologie [fr.].

○ **TEHUI, TAHUI** (-uesc) *vb.* *tr.* *Mold. Bucov. Trans.* A zăpăci, a năuci, a ameți: acela se prefăce în ori-și-oe și tăhuesc pe om, că nu știe pe unde merge (VOR.).

○ **TEHUIALĂ, TAHUIALĂ** (pl.-leli) *sf.* *Mold. Bucov. Trans.* Faptul de a t e h u i; zăpăceală, năuceală.

○ **TEHUIU, TAHUIU** *adj.* *Mold. Bucov. Trans.* Zăpăcit, năuc, amețit; smintit: numai dimineata îl vedeam, ou ochii roșii și tēhuiu de cap, întîrînd pe poartă (SAD.); Și Tiganul, cum băuse, Cam tēhuiu de cap era (SPER.); bătu-l-ar Dumnezeu să-l bată de moșneg tēhuiu (GRU.); Ce poate avea un Săcuiu Cu cap năuc și tēhuiu? (RET.) [comp. ung. t a h o n j a „trîndav”].

TEICĂ 1, **TEUCA** (pl.-ei) *sf.* ⊕ ✕ Cutie mișcătoare în care cad grăunțele din coșul morii, pentru a trece apoi între pietre: moara hîrlia și hadaragul toată ziua pocănea în teică (SA.); Grul oădea în teică, Din teică pe piatră, Din piatră 'n covată Curgea făină curată (STR.-VB.) ¶ ⊕ *Mold.* Mic vas de lemn înfîpt într'o prăjină cu care se scoate apă de băut dintr'o fîntină ¶ ⊕ = JGHIAB ⊕ ¶ ⊕ *Trans.* Hirdău cu apă din care se adapă porcii, etc. (VC).

○ **TEICĂ** 2 (pl.-ei) *sf.* *Băn.* Mătușă [srb. t e t k a].

○ **TEICUȚĂ** (pl.-țe) *sf.* *Mold. dim.* **TEICĂ** ⊕: s'a oprit la o fîntină, a scoas apă o'o ~ înfîptă într'o prăjină, și a băut (VLAH.).

TEIOS *adj.* ⊕ Tare, virtos (vorb. de un lemn): tată, uite ce lemn ~, bau ar mai fi de butuci de roată (RET.) ¶ ⊕ Tare și fibros, cum sînt păstăile bătrîne, unele ciuperci, etc. (SEZ.) ¶ ⊕ ✕ Strugure ~, varietate de struguri (JIP.) [t e i u].

***TEISM** *sbst.* ✕ Crediința aceluia cari admit existența lui Dumnezeu, dar nu cred în revelațiune [fr.].

***TEIST, TEISTĂ** (pl.-te) *adj.* și *sm. f.* Persoană adeptă a teismului [fr.].

TEIȘOR *sm.* ✕ ⊕ *dim.* **TEIU** ¶ ⊕ Frumos arbust, cu scoarță verde, din fam. rozaceelor, cu ramurile lungi și subțiri; face flori mari, galbene-aurii, așezate la virful rămurelelor; originar din China, se cultivă la noi ca plantă ornamentală; numit și „trandafir-galben” (*Kerria japonica*) ¶ ⊕ = AGLICĂ ⊕ ¶ ⊕ = CUNUNITĂ ⊕.

○ **TEIȚĂȘ** *Bucov.* ✕ ⊕ = ODAGACIU ⊕ ¶ ⊕ ~ ROȘIE = LIPICOASĂ ⊕.

TEIU *sm.* ✕ ⊕ Mare și frumos arbore, cu frunzele acoperite cu peri scurți; face flori de un galben-deschis, cu un miros foarte plăcut; fructul e lemnos, un fel de nucă cu 5 muchii puternice; teiul

Fig. 4857. Teiu.

TEJ-TEL este, la fel cu bradul, și stejarul, unul din copacii cei mai iubii și mai întrebunțați de popor; la Duminică-mare, se duce ~ la biserică; atunci preotul citește o rugăciune, numită moliftetele ~ului; irunza de ~ sfințită, pe care a stat preotul în genunchi la citirea moliftetelor, e bună ca leac contra tusei; din floarea de ~ (□ 4858) se face un ceai calmant; din coaja de ~ se fac oboroace și alte vase; din fibrele coajei de teiu se fac funii, ginjuri și diverse alte legături; catapetesmele bisericilor se fac din lemn de ~, ca să nu-i mănânce carii, sau poate din pricină că spiritele necurate, după credința poporului, nu se pot apropia de ~; praful de cărbune de ~ e bun pentru răpuciugă la cai (sez.) (*Tilia platyphyllos*) (□ 4857); — alte varietăți ce cresc la noi: **TEIU-ALB**, cu florile gălbii (*Tilia tormentosa*) (□ 4859), **TEIU-PĂDURET**, cu florile albe-gălbui (*Tilia cordata*) și **TEIU-ROȘU** (*Tilia vulgaris*): covățioa în care se scaldă copiii să fie de lemn de brad sau de ~ (gor.); ~ din biserică, de la Duminică-mare, este bine a-l pune în grădina, ca să rodească penelii frumos (gor.); rădăcina stufoasă răspinde, prăpită de soare, un miros ca floarea de ~ (olvr.); ¶ Coajă de teiu; funie făcută din această coajă: pe Dna-Vodă... îl pusese într'o sanie cu doi cai, unul alb și altul murz, și cu hamari de ~, ca vai de dinzul (mec.); altul... să nceingea un ~ (nos.); boierul încoș și on ~, tot boier rămîne (mp.); ¶ a lega donă în ~, a face față cheltuelilor cu puținul ce câștigă și a pune de-o parte câte ceva: numai astfel putuseră să lege și ei donă în ~ (asp.); ¶ **CURMERIU** (lat. vulg. *Tilius* = clas. *Tilia*).

Fig. 4858. Floare de teiu.

Fig. 4859. Teiu-alb.

mai adesea pe două roate, cotigă (□ 4863); ~ de poștă (□ 4864); și spre el înalta o sprintioară, Aurită, dăbi-oră, Ca un canț de zămisoră (ALECS.); dot oameni străini coborâ dintr'o ~ la marginea satului (săd.) ¶ = **COTIGĂ** ○ dar plug, grapă, ~, sanie... nioi că se aflau la casa acestui om necocotit (CRG.); și mirla de pe ~ Tot striga la boi să meargă (K-ERS.) [vs. t e l e g a].

Fig. 4860. Teighca.

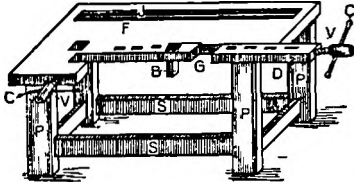

Fig. 4861. Teighca de timplar. F. Față, blană, masă. — J. Ighiabul uneltelor, șanț, găvan, uluc. — P.P. Picioare. — S.S. Stinghii, chingi. — V.V. Virtejurii, clești, șurupuri. — C. Cuilul șurupului. — B. Bancazân. — G. Gura teighcei. — D. Drug, broască, giscă.

TEJGHEA, TEJGHEA (pl. ghele) sf. ○ Masa de lucru a unui meseriaș, în spec. aceea pe care lucrează timplarul (□ 4861): a. oltorii se serveau de foartecele cele mari de teighes (A-OM.) ¶ ○ Masa pe care sunt expuse sticlele cu băuturi într'o circiumă și unde se face plata (□ 4860): se trezea și domnul Gavril, orșmarul, care dormise puă atunci on capul pe teighes (SAD.); hangifa lăă de mai multe ori bani în bătătură, pe teighes (S-ALD.); venea lume peste lume la han... și curgeau banii 'n teighes, sporea meru agoniseala (LUNG.) [tc. t e z g j a h].

TEJGHETAR sm. ¶ Băiatul, vnzătorul dintr'o prăvălie care stă la teighca, care încasează banii: prăvălia lui nchitu-tân... a rămas pe mna băieților și a lui Iordache ~ul (CAR.) [tc. t e z g j a h t a r]. ○ **TEL** (pl. -tari) sn. ○ Sirmă de fier, de oțel sau de alamă ¶ ○ Fir de aur sau de argint întrebunțat la cusături: pe zădii se oos desemeu foarte frumoase,

în colorii, cu fluturi și ~ (VOR.) ¶ ○ Beteală (în Dobrogea) ¶ ○ Arc în spirală ce se pune la canapele, la fotolii, etc. ¶ ○ Mică coardă la un instrument muzical: Ti-am stujit, sârăce, ție, mititelul, că mi se rupse la tambură ~ul (PANN) [tc.].

TELAL sm. ¶ ○ Strigător public, crainic, pristav: Telaini pun ca să strige... Citi vor avea cai și arme, să le-aducă de vindut (LET.); taina când trece de la unul la altul, ca când așidat-o în gură de ~ (COL.); îndată au început a strigare ~ii pe ulițe să se închiză tot omni la casă-și (N-COST.) ¶ ○ Cel ce face strigările la un mezzat: ~ul strigă îndată: zece galbeni fata îndului l cine dă mai mult? una, două, trei, harecii (ALECS.) ¶ ○ Negustor ambulant de haine vechi (□ 4862): Merg la ~ îndată, se 'mbracă pe sine 'ntin (FANN); ~ de strale vechi, apoi crainic... toate le încercase dnpă accidentul care-l făcuse să-și piarză locul (CAR.) [tc. t e l l a l].

Fig. 4862. Telal.

~ **TELAL-BAȘA** sm. Starosteale telailor: am dat lui telal-bașa lei 1500, ca să nu strige prin toate răspntiile (PIL.) [tc. t e l l a l - b a ș y]. ○ **TELALIȚĂ**, TELELIȚĂ (pl. -țe) sf. Mold. = TELELOAIȚĂ: auz telalița cum își laudă marfa? (ALECS.); se chibzine el că un fecior singur nu ajunge și chemase pe telaliță să-i aducă încă unni, vremele (O-ZAMP.) [t e l a l i].

† **TELALIC** (pl. -licuri) sn. ¶ ○ Meseria, negoțul telalului ¶ ○ Marfa telalului [tc. t e l l a l y k].

TELEAGĂ (pl. -egi) sf. ○ † Mold. Cărută mică de transport,

Fig. 4863. Teleagă.

mai adesea pe două roate, cotigă (□ 4863); ~ de poștă (□ 4864); și spre el înalta o sprintioară, Aurită, dăbi-oră, Ca un canț de zămisoră (ALECS.); dot oameni străini coborâ dintr'o ~ la marginea satului (săd.) ¶ = **COTIGĂ** ○ dar plug, grapă, ~, sanie... nioi că se aflau la casa acestui om necocotit (CRG.); și mirla de pe ~ Tot striga la boi să meargă (K-ERS.) [vs. t e l e g a].

Fig. 4864. Teleagă de poștă din Basarabia (după Demidoff).

○ **TELEAP!** (mai adesea repetat) interj. Mold. Imită trlritul picioarelor, o-pincilor sau papucilor în mers: — Hai, ascenții-vă dinții și porniți după mine! și odată pornesc ai, teleapi teleapi teleapi (CRG.) [rut. t a l j a p i].

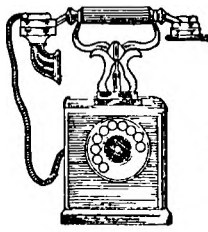

Fig. 4865. Telefon automat.

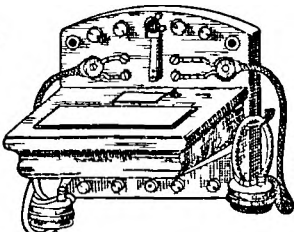
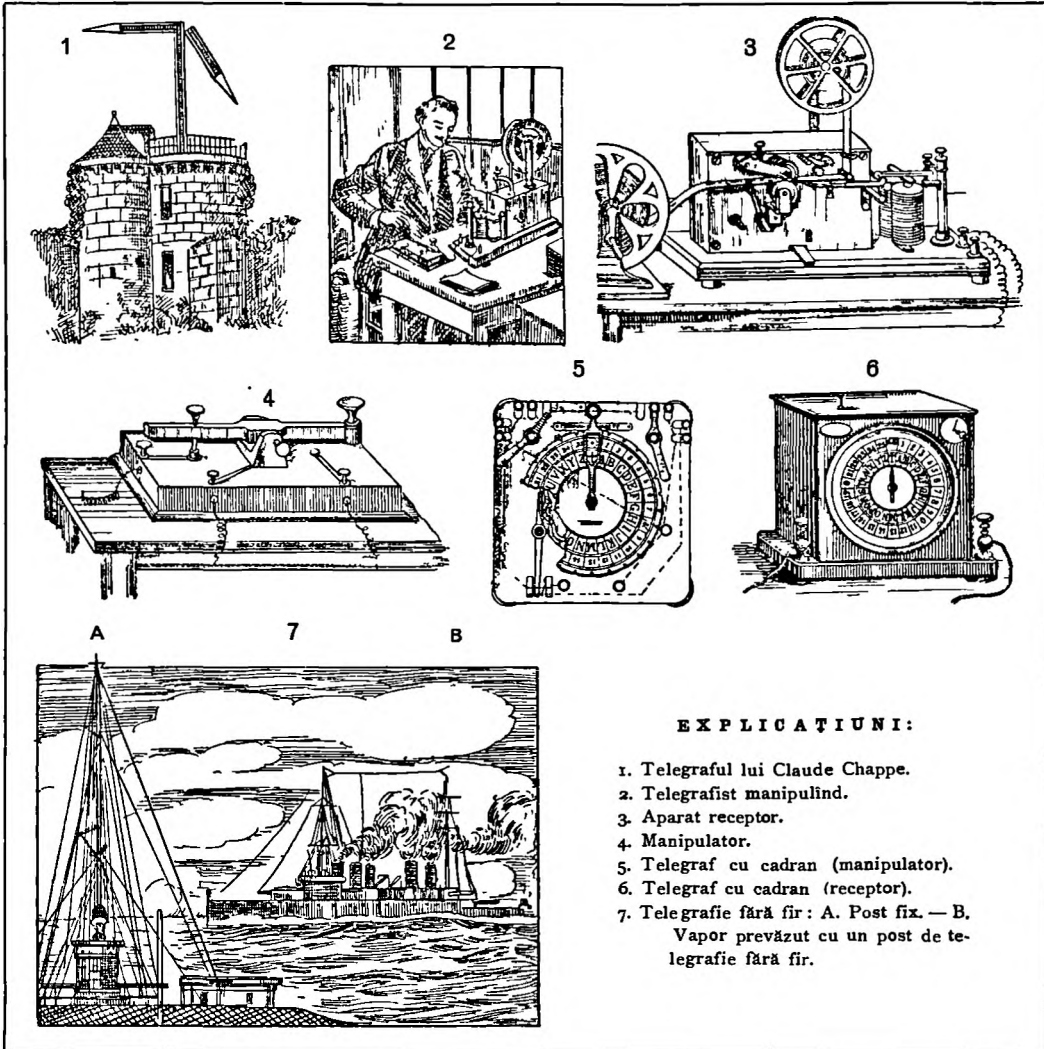

Fig. 4866. Telefon de perete.

* **TELEFON** (pl. -oane) sn. ○ Aparat cu ajutorul căruia se poate transmite vorbirea la mare dis-

EXPLICAȚIUNI:

1. Telegraful lui Claude Chappe.
2. Telegrafist manipulind.
3. Aparat receptor.
4. Manipulator.
5. Telegraf cu cadran (manipulator).
6. Telegraf cu cadran (receptor).
7. Telegrafie fără fir: A. Post fix. — B. Vapor prevăzut cu un post de telegrafie fără fir.

tanță; inventat de doi Americani, fizicienii Bell și Gray, și perfecționat apoi de Edison, acest aparat e bazat pe vibrațiunea sunetelor, transmisă pe sîrme printr'un curent electric (4865, 4867): firele ~ului; a chema, a vorbi la ~; numărul ~ului; abonat la ~ [fr. téléphone].

*TELEFONA (-onez vb. tr. și intr. ☞ A vorbi la telefon, a comunica cu cineva prin telefon [fr.].

*TELEFONIC adj. ☞ Privitor la telefon, ce ține de telefon: linie ~ă; convorbire ~ă; cabină ~ă [fr. téléphonique].

*TELEFONIE sf. ☞ ① Artă de a construi, de a instala și de a manipula telefoanele ☞ ② Transmisune electrică a vorbirii la mare distanță ☞ ③ Serviciu public de comunicații telefonice ☞ ④ ~ fără fir = RADIOFONIE [fr.].

*TELEFONIST sm., TELEFONISTĂ (pl.-te) sf. ☞ Funcționar(ă), la oficiile centrale ale telefonului ori într'o administrație publică sau privată, însărcinat(ă) să stabilească legăturile cerute de persoanele ce voesc să vorbească la telefon [fr.].

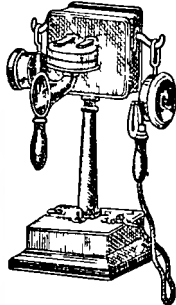

Fig. 4867. Telefon de birou.

*TELEFOT *sbst.* ☞ Aparat prin care se pot transmite diferite semnale, cu ajutorul unor lămpi electrice, roșii și albe [fr. téléphoté].

*TELEFOTOGRAFIE sf. ☞ Partea științei care se ocupă cu transmiterea la distanță a fotografiei prin fir electric [fr.].

TELEGAR sm. Cal de trăsură sau de căruță, tînăr, frumos și voinic: zîna poranoi și trase la soară o oăruță tereoață în aur, cu patru ~i de mincau foc (1871); au poposit la hanul de la drumul mare, să se mai hodinească ~ii (LUNG.); moșule, la sama de ține bine ~ii oela, să nu lea vînt (CRG.) [teleagă].

○ TELEGĂRI (-ăresc) vb. tr. ☞ Often. (CIAUS.) A ține tot timpul caii la ham, a-i obosi din cale afară [telegar].

TELEGEA (pl.-gele) sf. dtm. TELEAGĂ: Dumnezeu să nu-ți mai dea Decît una ologea, Să ți-e pul în ~, Să umbli cerșind cu ea (IK-BRE.).

*TELEGRAF (pl.-ate) sm. ☞ Sistem de aparate cu ajutorul cărora se transmite o comunicare la mari depărțări și într'un timp foarte scurt (☞ TAB. LXIV); ~ aerian, sistem de telegrafie prin semnale, inventat la sfîrșitul secolului al xviii-lea de abatele Chappe; ~ electric, telegraf bazat pe întrebuințarea electricității ce trece pe un fir de metal și permite să se comunice la distanțe foarte mari cu ajutorul unor aparate înregistratoare sau cu cadran; ~ marin, sistem de aparate și de pavilioane

TEL. - cu ajutorul cărora vapoarele comunică între ele sau cu stațiunile de pe uscat; ~ optic, aparat întrebuințat de armate, cu ajutorul căruia pot cores-

TEL

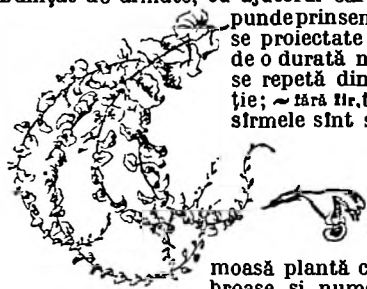

Fig. 4868. Telegraf.

punde prin semnale luminoase proiectate la intervalele de o durată neegală și care se repetă din stație în stație; ~ fără fir, telegraf în care sirmele sînt suprimate, comunicațiunea fiind transmisă prin ajutorul undelor hertziene ¶ ⊕ ⊖ Frumoasă plantă cu rădăcini fibroase și numeroase tubercule aglomerate, cu tulpina roșiatică, ramificată, ce crește foarte repede, ajungînd pînă la o lungime de 5-6 metri; florile mici, albe au un miros suav și sînt dispuse în ciorchini lungi; originară din America de Sud, se cultivă la noi, mai ales pentru decorarea balcoanelor, chioșcurilor, ferestrelor, etc. (*Boussingaultia baselloides*) (⊕ 4868) [fr. t é l é g r a p h e].

***TELEGRAFIA** (-tez) *vb. tr.* ✱ A transmite o știre, o depeșă cu ajutorul telegrafului, a depeșa [fr.].

***TELEGRAFIC** *adj.* ✱ ⊕ De telegraf, privitor la telegraf: fir ~; alfabet ~ (☞ TAB. LXV) ¶ ⊕ Birou ~, instalațiune unde se primesc depeșile care trebuesc transmise prin telegraf ¶ ⊕ Transmis prin telegraf: depeșă ~ă; știre ~ă [fr. t é l é g r a p h i q u e].

***TELEGRAFIE** *sf.* ✱ ⊕ Arta de a construi, de a instala și de a manipula telegrafele: ~ electrică; ~ fără fir ¶ ⊕ Serviciu public de comunicațiuni telegrafice [fr.].

***TELEGRAFIST** *sm.*, **TELEGRAFISTĂ** (*pl.-te*) *sf.* ✱ ⊕ Persoana care se ocupă cu instalarea și manipularea aparatelor telegrafice ¶ ⊕ Funcționar(ă) însărcinat(ă) cu transmiterea depeșilor prin telegraf [fr.].

***TELEGRAMĂ** (*pl.-me*) *sf.* ✱ ⊕ Știre transmisă prin telegraf, depeșă [fr. t é l é g r a m m e].

***TELEGUȚĂ** (*pl.-te*) *sf.* ⊕ *dim.* TELEAGĂ ⊕: Bucureștii toți alergau la Colentina, care cum putea, pe jos, oălare, în căruță, în caleașcă sau în ~ (l.-GM.); îndată venită mai mulți păzitori, îi luară și oai și ~ și butoi și tot... de-î scoaseră din glodul unde se nomolise (isp.); ☞ CĂRUȚĂ ⊕ ¶ ⊕ *dim.* TELEAGĂ ⊕.

***TELELEICĂ** (*pl.-ce*) *sf.* F Femeie care are nărvul să birfească, să flecărească într'una, să caute cearta cu luminărea: cînd e îndrăjit Român pe femeia lui, îi zice ce-î vine în gură, adică: mulere, miterușcă, ...scorpie, lazmă, puin de lele, ~, talpa iadului (isp.) [probabil din t e l a l; comp. TELELOAICĂ].

○ **TELELEU** *adv. Mold.* A umbra ~ (Tănase), a umbra fără rost, pierzîndu-și vremea de geaba, fără nici o treabă: Stăricea-și risipește ș'apoi umbra ~ (NEGR.); într'o zi, umblînd ~ prin pădure, găsesec un puin de șerpe (FLOR.); în oaste am fost numai de ebutum... de-atunci încoace am umblat, la așa, ~ Tănase (CRG.) [comp. ruț. t a l a j „flecăc” sau rus. dial. t e l e t j u j „gură-cască”].

TELELIȚĂ ☞ TELALIȚĂ.

***TELELOAICĂ** (*pl.-ce*) *sf.* ⊕ = SAMSAROAICĂ: ar fi lăsat la degetul cel mic pe cea mai limbută ~ ce a fost vre-odată pe lume (isp.); aceeași femeie este scurtă și grasă, guralivă de n'o întrec nici stăile, nici o teleloaică (isp.) ¶ ⊕ Vinzătoare ambulată de haine vechi [t e l a l].

***TELEMEA** *sf.* ☞ Brînză fabricată în Muntenia („brînză de Brăila”) din cașul bine stors de zăr, presărat apoi cu neghinică, tăiat în felii dreptunghiulare și așezat în putini cu saramură, unde se întărește.

***TELEMETRIC** *adj.* Privitor la telemetrie [fr. t é l é m é t r i q u e].

***TELEMETRIE** *sf.* Arta de a măsura distanțele cu ajutorul telemetrului [fr.].

TAB. LXV. ALFABETUL TELEGRAFIC MORSE

Litere	Semne	Cifre și punctuație	Semne
a	---	1	----
ă	----	2	----
b	----	3	----
c	----	4	----
d	----	5	----
e	----	6	----
é, ê, ë	----	7	----
f	----	8	----
g	----	9	----
h	----	0	----
i	----	Punct.	----
j	----	Alineat.	----
k	----	Virgulă.	----
l	----	Punct și virgulă.	----
m	----	Doi puncte	----
n	----	Semn de întrebare	----
ñ	----	Punct de exclamație	----
o	----	Apostrof	----
ö	----	Trăsură de unire	----
p	----	Linie de diviziune sau de fracție . .	----
q	----	Subliniat	----
r	----	Ghilemele	----
s	----	Paranteză	----
t	----		
u	----		
ü	----		
v	----		
w	----		
x	----		
y	----		
z	----		
ch	----	Semnul care separă anunțarea adresel. adresarea textului și semnătura	----

***TELEMETRU** (*pl.-tre*) *sm.* Instrument întrebuințat în armată pentru a măsura distanța pînă la un loc inaccesibil (⊕ 4869) [fr.].

***TELEOLOGIC** *adj.* ✱ Privitor la teleologie [fr.].

***TELEOLOGIE** *sf.* ✱ Doctrina cauzelor finale [fr.].

***TELEPATIC** *adj.* Privitor la telepatie [fr.].

***TELEPATIE** *sf.* Impresiune pe care cineva o resimte la oare-care depărtare de persoana sau obiectul care cauzează această impresiune, presimțire, viziune a unei întâmplări, a unui lucru care nu e în raza simțurilor noastre [fr. t é l é p a t h i e].

***TELESCOP** (*pl.-oape*) *sn.* ☞ Instrument de optică, cu un obiectiv puternic și o oglindă con-

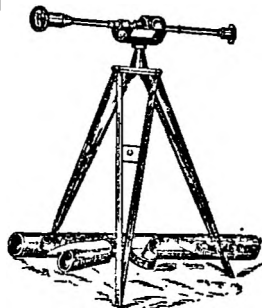

Fig. 4869. Telemetru.

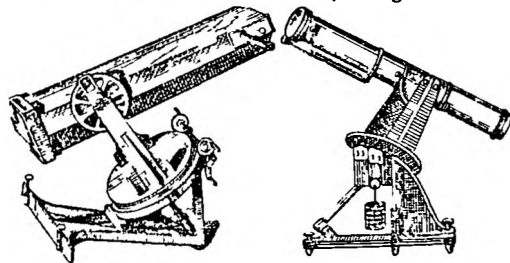

Fig. 4870. Telescoape.

cavă, cu ajutorul căruia se cercetează corpurile cerești, arătîndu-le ochiului cu mult mărite (⊕ 4870) [fr.].

***TELESCOPIC** *adj.* ⊕ Privitor la telescop ¶ ⊕ Care nu se poate vedea fără telescop: planete, stele ~e ¶ ⊕ Care se face cu ajutorul telescopului: observațiuni ~e [fr. t é l e s c o p i q u e].

TELETIN (*pl.*-turi) *sn.* Piele de vacă sau de cal, iuft: olzmele se fac din piel de vacă, lucrato de tabaci și făcure ~ (ON.) [srb. teletina].

TELINCA = TILINCA.
○ **TELIȘCĂ** (*pl.*-șuri) *sf. Trans.*
♣ Plantă cu rizomul tiritor și tulpina acoperită cu peri moi; face flori trandafirii, mai tirziu albe, dispuse în ciorchine; fructul uscat este acoperit cu peri lungi, încoligați; numită și „vrăjitoare”, „iarba-vrăjitoare” sau „vrotlică” (*Circaea luteiana*) (4871).

Fig. 4871. Telișcă.

***TELLUR**, **TELUR(U)** *sbst.* ♣ Metaloid solid foarte rar din grupul sulfului, descoperit în anul 1793; se găsește în Transilvania și în Rusia [fr.].

***TELLURIC**, **TELURIC** *adj.* ○
♣ Acid ~, compus oxigenat al telurului ♣ Ce ține de Pământ: caldură ~: mișcare ~, cutremur [fr.].
‡ **TELPİZ**, **TALPİZ** *adj.* Viclean, șiret: Dumitrașco-Vodă, fiind prea telpiz și fricos, și neavind nici o milă de țară, punea pircini asupra boierilor (NEC.); seamănă să fie niște tâlpizi, de vreme ce au aprins rogojina pe cap (LET.) [tc. telbis; comp. și srb. telbiz].

‡ **TELPİZLİC**, **TELPİZLİO** (*pl.*-cui) *sn.* Viclenie, șiretenie: caută acum de vezi telpizlicul la ce cinsto aduce pe omul mare (NEC.) [telpiz].

***TELUR(IU)**... = **TELLUR**...

***TEMĂ** (*pl.*-me) *sf.* ○ Subiect, teză ce-și propune cineva să desfășoare sau să demonstreze ♣
♣ Bucată de lectură ce se dă unui școlar să traducă din limba maternă în aceea străină pe care o învață ♣
○ Partea esențială, invariabilă, a unui cuvânt, spre deosebire de terminațiune, de sufix sau de prefix, radical, rădăcina ♣
♣ Pașaj dintr-o bucată de muzică pe care se pot face variațiuni [fr. thème].

***TEMATIC** *adj.* ○ Ce ține de tema, de radicalul unui cuvânt [fr. thématique].

TEMĂTOR *adj. verb.* **TEME** ○ Care se teme: ~ de Dumnezeu; este firea Moscalilor temătoare de vicleșug (NEC.) ♣
○ Gelos: bărbatul ~ își învață nevasta rea (FANN) ♣
♣ **NETEMĂTOR**: Geții erau viteji, mândri și netemători de moarte (VLAM.).

TEMBEL *adj.* și *sm.* = **INDOLENT**: ceilalți fii de împărați... erau năzuroși, ~ și deșchilați (SP.); toată lumea ~ să sare în sus (CAR.); A' început să i se nfundă Cu viața de ~ (VLAM.) [tc.].

TEMBELIC *sbst.* Indolentă [tc.].

TEME (*tem*) *1. vb. tr.* ○ ‡ A avea teamă de cineva sau de ceva: amu știu eu că temi pre Domnezau (PAL.) ♣
○ A-i fi teamă să nu i se la ceva, să nu piarză un lucru ce posedă: zic uite să fie murit otrăvit de un vizir, temându-și vizirul de el (M. COȘT.) ♣
○ A fi gelos: a-și ~ nevasta, bărbatul; voiu o femeie cu ochii plinși, cu fața mhnită, care să mă teamă (NEOR.); ♣
♣ Iși oam temea bărbatul și, Doamne fereste, n'ar fi tomit slujnice tinere în casă (ON.); el se făcu dîrz, începînd a-și ~ nevasta (SP.).

2. vb. refl. ○ A-i fi teamă de cineva sau de ceva, a-i fi frică să nu i se întîmple ceva: un judecătoriu era într-o cetate, de Dumnezeu nu se temea și de oameni nu se rușina (COR.); Decebal... au început cu ascuns vicleșug pe Tralan să omoare, că de el foarte se temea și se îngrozea (LET.); cine se teme de brumă, să nu sădească vie (ICH.); ♣
○ de ce se teme omul, nu scapă ♣
○ F (P) Mă tem că, mi se pare că, socotesc că: Cine să fie, moș Toma? întrebai eu... Mă tem că-i cuoana Zamfiruța, vecina noastră (ON.) [lat. vulg. timēre = clas. timēre].

○ **TEME** *sf. Olten.* ○ Creștetul capului [srb.].

TEMEINIC *1. adj.* Ce are temei u, pe care poți pune temei u, solid, durabil: pre acele vremi, în toată lumea nu era altă oaste nici mai ~, nici mai stătătoare... ca ostenii Rimalui (M. COȘT.); cetățile făcute la Tirgoviște și la București nu erau o ocrotire ~ (M. C.) ♣
○ **NETEMEINIC**: Anna simțea oit de netemeinice și erau gîndurile (O. ZAMP.).

2. adv. Cu temei u, în mod solid, durabil: veacuri de liniște și de siguranță au îngăduit omului să-și lege ~ viața lui și a urmașilor lui (VLAM.).

TEMEINICIE *sf.* Însușirea a tot ce e temeinic, soliditate, durabilitate ♣
○ **NETEMEINICIE**.

TEL-TEM

TEMEIU (*pl.*-euri, -e) *sn.* ○ ♣ ‡ Temelie: podobnic iaste omului ce zidește o casă... și pune ~ și pre piatră (COR.); ruga și blagoslovenia tatălui și a muminii întărește casa feciorilor, țară blestemul desrădăcinează și temeliele (PRV. MB.); într-o zi a căzut bietu de foc pe căminul nostru: nu s'a ales praful din ~ casei (OLVR.) ♣
○ **Trans.** ♣ Birnel ce se pun la casă peste temelia de piatră și care servesc ca sprijin construcției: ~rile se făceau mai de mult din lemn de stejar, astăzi însă numai de brad (PAC.) ♣
○ (P) Lucrul de căpăteneie, partea cea mai însemnată: boul și vaca sînt ~ neguțitoriei și a gospodăriei (DRAGH.); la țară hora e ~ jocului (VLAM.) ♣
○ (P) Sprijin, elementul pe care se bazuște, se întemeiază ceva, bază, fundament: consului... ne mai puțin pune ~ pe vorbele boierilor... a părăsit Sibiu, oprit chiar de guvernul său (I. GH.); pe spursele oamenilor, firește, mare ~ nu putem pune (CAR.) ♣
○ (P) Valabilitate: nu act făcut în închisoare nu poate avea ~ (M. C.) ♣
○ Cu ~. a) în mod solid, durabil: de la a doua domnie a lui Alexandru-Vodă Lăpușeanu, au început Domniile a se așeza mai cu ~ în scaun în Iași (NEC.); b) bine de tot, de-a binele (și din ~): încal despre a rumânească, zic zice, fără să mă laud, că o știu eu ~ (CAR.); în închise... zăvorînd ușa cu ~ (FLOR.); afară ploaia cădea cu ~ (UR.); cînd ieși Comăneștanu, ningea din ~ (O. ZAMP.); — *adv.* (P) a) serios, cu stăruință: și-a luat omul tainul și apoi s'a dus și s'a apucat ~ de lucru (VAS.); b) în mare cantitate: sînt struguri ~ (CIAUȘ.) ♣
○ Toiu: cam la trei Duminiile după Sim-Pietru, în ~ lui Cuptor, văzîndu-l în crocea de arsura soarelui (OLVR.); tocmal pe cînd era ~ mesei (CAR.) ♣
○ ‡ Grosul armatei: Lești... au mers cu toată tabăra drept asupra temeiului oștii turcești (M. COȘT.) [vsl. temelj < gr. θεμέλιον].

TEMELIJE *sf.* ♣ = **BAZĂ** ○: a pune temelia unei case; a clădi, a dărîta din ~; ~ de piatră; temelia se face din cea mai bună piatră de munte (PAC.); V'oiu zidi pe voi, V'oiu zidi de vii, Chiar în temeliile (ALECS. P.) [comp. vsrb. temelije < gr. θεμέλιον].

TEMENEA (*pl.*-nele), ‡ **TEMENA** (*pl.*-nale) *sf.* Închinăciune, ploconire adîncă, după obiceiul turcesc, plecîndu-se corpul înainte, cu mina dreaptă înțiu lăsată în jos și apoi apropiată de buze și în urmă de frunte (4872); Fanarioții se deosebiau prin cochetăria umbrelutei lor și prin deseale complimente și temenele ce făceau în dreapta și în stînga (FIL.); Măsurat a trecut înainte, potîndu-l cu multe temenele pe calif în ce-lălalt salon (CAR.); (holerici) au făcut trei temenele pînă la pămînt (LET.); (P): pungile cu bani, mai mult decît temenele și jurămintele lui, stîrșiră prin a îndupleca inima cea aspră cu ghiaurii a Sultanului (VLAM.) [tc. temenâ].

Fig. 4872. Temenea.

TEMENI (-enes) *vb. refl.* A face temenele, a se ploconi: Ienicarii de-mi sosea, Bună ziua că-i dădea și frumos se temenea (TEO.) [temene].

***TEMERAR** (*recl.*) Îndrăzneț peste măsură, cutezător pînă la nesocotință [fr. téméraire].

TEMERE *sf.* ○ Faptul de a se teme ♣
○ Teamă: nici o scăpare fără sminteață ca ~a de Dumnezeu (GOL.) ♣
○ Gelozie: ~a la inimă rictie, ca găina la moară (GOL.).

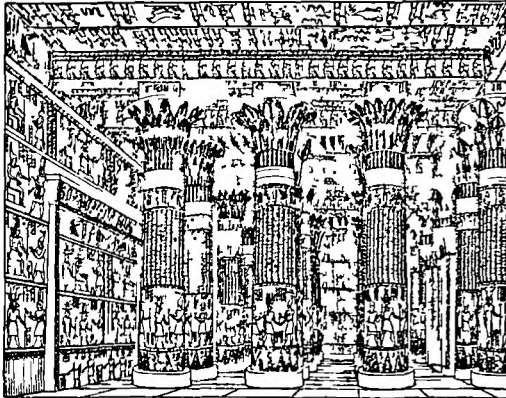
***TEMERITATE** *sf.* Îndrăzneală peste măsură, cutezantă pînă la nesocotință [fr.].

○ **TEMETEŪ** (*pl.*-tee) *sn. Tr.-Carp.* Cimitir, țintirim: Dacă voi mi-ți omori, Pe mine nu mă ~ngropați Nici în sfîntu ~, Fără unde-oju ales eu (SRL.) [ung. temető].

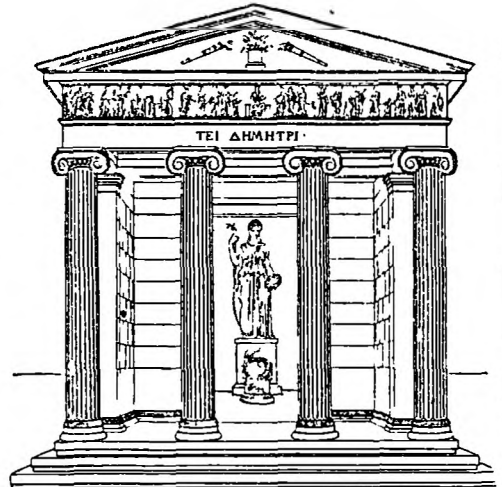
TEMNIC (*pl.*-ice) *sn.* ♣ Săpătură anume făcută în pămînt unde se stîm stupii iarna: scoțîndu-se stupii din ~, se așează în prisacă (ON.) [vsl. *timnik ū < timin ū „întunecos”].

TEMNICER *sm.* Păzitorul unei temnițe: știu că într-o zi, spre amurg, veni ~ul (ON.).

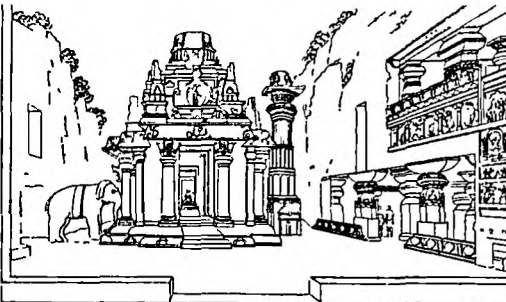
TEMNICIOARĂ (*pl.*-re) *sf. dîm.* **TEMNITĂ**: Să mă ducă-a treia țară, Să mă facă-o ~ (IVOR.).

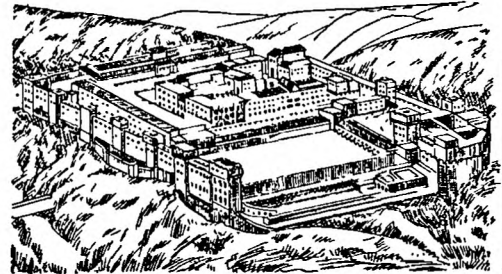
Templu egiptean.

Templu roman (al zeiței Ceres).

Templu indian.

Templul din Ierusalim (pe vremea Mântuitorului).

TEMNITĂ (pl.-te) *sf.* Închisoare întunecoasă: pentru greșala ce va face... (1) I va bate pnen tot sfngul si-l va închide în ~ cu obéde în picioare (PRV. MB.) [Vsl. t I m I n i c a].

‡ **TEMOARE** *sf.* Teamă, frică, spaimă [lat. t I m o a r e m].

***TEMPERA** (-erez) *1. vb. fr.* ⊕ A micșora intensitatea unui agent fizic, a unui sentiment, a unei stări morale, a potoli: ~ frigus; ~ durerea † ⊕ A alina, a ușura, a micșora prin expediente, prin concesiumi.

2. *vb. refl.* A se potoli, a-și micșora intensitatea [fr.].

***TEMPERAMENT** (pl.-te) *sn.* ⊕ Constituțiune fizică a corpului omului sau animalelor: ~ sanguin, limfatic † ⊕ Fire, caracter: om de un ~ și de o putere de sugestivne extraordinară (CAR.); Dan... (era) pururea gânditor, contemplativ, figură și ~ de artist (VLAH.) [fr.].

***TEMPERANȚĂ** *sf.* Cumpătare [fr.].

***TEMPERAT** *adj.* ⊕ *p.* **TEMPERA** † ⊕ Cumpătat, moderat † ⊕ Așezat, potolit † ⊕ Nici prea rece, nici prea cald: oimă ~ă † ⊕ Zone ~e, zonele cuprinse între tropice și cercurile polare (M. = 5061).

***TEMPERATURĂ** (pl.-turi) *sf.* ⊕ ⊕ Starea aerului care-l face mai mult sau mai puțin favorabil sănătății noastre, bunei funcționări a organelor noastre † ⊕ Grad de căldură ce se poate constata în corpul nostru sau într'un loc oarecare prin întrebuintarea termometrului [fr.].

***TEMPLIER** *sm.* ‡ Membru al unui ordin militar și religios întemeiat în Palestina, în anul 1118, cu scopul de a apăra locurile sfinte și de a lupta împotriva musulmanilor; înainte de sfârșitul cru-

ciatelor, ordinul Templierilor se răspîndi în toate țările din Europa; persecutat în urmă în Franța, fu desființat, în anul 1312, de papa Clement al v-lea (☐ 4873) [fr.].

***TEMLU** (pl.-ple) *sn.* ⊕ ⊕ Edificiu consacrat cultului, la vechii Greci și Romani, la Egipteni, Indieni, etc. (M. TAB. LXVI) † ⊕ Clădire consacrată oficiului divin la protestanți și la mozaici † ⊕ Edificiu monumental, clădit de regele Solomon la Ierusalim, ca loc de închinare lui Dumnezeu † ⊕ *poet.* Biserică catolică † ⊕ Ori-ce casă locuită de templieri Fig. 4873. Templier. [lat. t e m p l u m].

***TEMPORAL** *adj.* ⊕ Vremelnic, trecător, pieitor, care nu ține de veci (în opoziție cu „večnic”, „etern”): plăceri ~e † ⊕ Privitor la viața actuală (în opoziție cu „spiritual”) † ⊕ Civil și politic, deosebit de autoritatea religioasă, secular, mirenesc (în opoziție cu „bisericesc”, „ecleziastic”): putere ~ă [fr. t e m p o r a l].

***TEMPORAL** *1. adj.* ⊕ Care ține de tîmple; os ~, fie-care din cele două oase așezate unul la dreapta și altul la stînga părții inferioare și laterale a craniului.

2. *subst.* Os temporal [fr. t e m p o r a l].

***TEMPORAR** *adj.* și *adv.* Vremelnic, provizoriu, care trebuie să dureze numai cîtva timp [fr. t e m p o r a i r e].

***TEMPORIZĂ** (-izez) *vb. intr.* A târăgana, a

tot amina o acțiune, în așteptarea unui prilej favorabil [fr.].

***TEMPORIZĂTOR** *sm.* Cel ce temporizează [fr.].

***TEMUȚ** *adj. p.* TEME. De care se teme cineva ¶ ¶ ¶ **NETEMUȚ.**

***TENAC** *sbst.* † Clește de lemn ce ține manuscrisul de pe care se culege la tipografie și care se pune în fața zețarului [4874] [germ. Tenakel].

***TENACE** *adj.* † Care se acată, care se prinde, care se lipește tare de corpuri ¶ ¶ Strins unit, ale cărui părți cu greu se pot desface, care rezistă la rupere: dintre metalele ordinare, fierul e cel mai ~ ¶ ¶ Greu de desrădăcinat, anevoie de stlprit ¶ ¶ Care ține cu îndrjire la ideile sale, încăpăținat [fr.].

***TENACITATE** *sf.* † Inșuirea a tot ce e tenace ¶ ¶ Ținere cu îndrjire la o idee, la un proiect ¶ ¶ Proprietate pe care o au corpurile, în special metalele, de a rezista la rupere [fr.].

† **TENCHIU** *sbst.* A patra parte dintr'un dram [tc. t e n k e].

○ **TENCHIU** *sbst.* † † Băn. *Trans.* Porumb, cucuruz ¶ † Plantă din fam. gramineelor, cu spicul scurt, foarte îndesat și comprimat lateral; fructul e o cariopsă sticloasă, care dă o făină gălbuie; se cultivă mai cu seamă pe terenurile mai sărace de la munte (*Triticum monococcum*) ¶ † = **GRU-MOALE** [comp. ung. t e n g e r i].

***TENCUI** (-uesc) *vb. tr.* † A acoperi cu un strat de mortar un perete, un zid: Grigorie-Vodă... s'au apucat de au acoperit mânăstirea Balcea cu oale și au tencuit-o pre din afară (NEC.); meșterul Dinoă... a tencuit zidul de la poartă și mi-a bătut numărul 6 d'andoasele (CAR.) [rut. t y n k u v a t y < germ. t u n c h e n].

***TENCUIALĂ** (pl.-leii) *sf.* † † Faptul de a t e n c u i ¶ † Mortar de var sau de ghips ce se așterne pe un perete, pe un zid.

***TENCUIT** *adj. p.* TENCUI: pereți tencuiți cu var ¶ ¶ **NETENCUIT.**

2. *sbst.* Faptul de a tencui: ~ul peretilor.

***TENDENȚĂ, TENDINȚĂ** (pl.-țe) *sf.* † † Forță care face ca un corp să se miște într-o direcțiune oare-care ¶ † Direcțiunea unui corp în mișcare ¶ † † Aplecare, pornire pentru un scop determinat: are ~ la absolutism [fr. t e n d a n c e].

***TENDENȚIOS** *adj.* Care arată o tendență spre un scop sau o doctrină, spre o stare de spirit determinată: o stare tendențioasă [fr. t e n d a n c i e u x].

***TENDER** (pl.-ere) *sm.* † Vagon de fier și de tablă de fier, așezat imediat îndărătul locomotivei unui tren, și care conține proviziunea de apă și de cărbuni necesară pentru producerea aburului [4875] [fr.].

***TENDON** (pl.-oane) *sm.* † † Tesut în formă de funie sau de lamelă, compus din fibre rezistente, de culoarea sidelui, și care leagă extremitatea unui mușchi de un os sau de o altă parte a trupului [fr.].

***TENEȚRE** *sf. pl.* Intunec, beznă [fr.].

***TENEȚROS** *adj.* Intunecos [fr.].

○ **TENECHÉ(A)** = **TINICHEA.**

○ **TENGHELIȚĂ** (pl.-țe) *sf. Trans.* (eov.) † = **STICLETE** [ung. t e n g e l i c e].

***TENIA, TENIS** *sf.* † = **PĂNGLICĂ** [fr.].

***TENOR** *sm.* † † Voce bărbătească care poate atinge cu ușurință notele de sus ¶ † Cîntăreț care posedă această voce [fr. < it.].

***TENSIUNE** *sf.* † † Stare a tot ce e întins; încordare: ~a mușchilor; ¶ † a spiritului, mare încordare a minții ¶ † A ~ electrică, diferență de potențial, forță electromotrice: o ~ de 100 de volți [fr.].

Fig. 4874. Tenac.

***TENTA** (-tez) *vb. tr.* † † A încerca ¶ † A ispitit [fr.].

***TENTACUL** (pl.-ule) *sm.* Fie-care din apendicele mobile ce au unele animale, cum e, de pildă, caracatița, și care le servește de organ tactil sau de apucare [4876, 4877] [fr.].

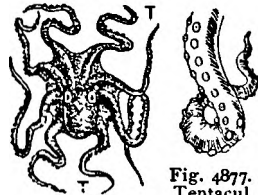

Fig. 4876. T.T. Tentacule.

Fig. 4877. Tentacul de caracatița.

***TENTACULAR** *adj.* † † De natura tentacului ¶ † Format din tentacule [fr.].

***TENTATIVĂ** (pl.-ive) *sf.* Încercare de a izbuti [fr.].

***TENTATOR** *adj. și sm.* Ispititor [fr.].

***TENTAȚIUNE, TENTATIE** *sf.* Ispită, ispitire [fr.].

○ **TEOC** = **TOO**.

***TEOCRAT** *sm.* † † Membru al unei teocrații ¶ † Cel ce exercită o putere teocratică [fr.].

***TEOCRATIC** *adj.* † † Ce ține de teocrație ¶ † Care are caracterul teocrației [fr.].

***TEOCRAȚIE** *sf.* † † Guvern în care preoții exercită toată autoritatea în numele lui Dumnezeu [fr. t h é o c r a t i e].

○ **TEOCUȘ** *sbst. Trans.* † † Vas pentru fragi și rășină, făcut din scoarță de brad și prins la margini cu tepeșe (FAC.) [4878] [teoc].

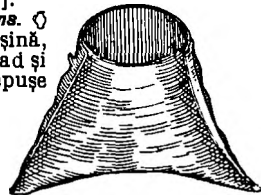

Fig. 4878. Teocuș.

***TEODICEE** *sf.* † † Partea filosofiei care tratează despre existența lui Dumnezeu, despre atributele sale și despre raporturile sale cu omul [fr.].

***TEODOLIT** (pl.-ite) *sm.* Aparat de precizie, întrebuințat în geodezie și topografie pentru măsurarea unghiurilor [4879] [fr. t h é o d o l i t e].

***TEODOSIAN** *adj.* † † Codice ~, culegere de legi ale împăraților romani, începând de la Adrian, dar mai ales de la împărații creștini, promulgat de Teodosiu al II-lea [fr.].

***TEOGONIC** *adj.* Privitor la teogonie [fr. t h é o g o n i q u e].

***TEOGONIE** *sf.* † † Genealogia zeilor păgânismului: ~ greacă ¶ † Ori-ce sistem religios al celor vechi: ~ asiatică [fr.].

***TEOLOG** *sm.* † † Cel ce știe teologia, care scrie despre teologie ¶ † Student în teologie [fr.].

***TEOLOGAL** *adj.* † † Ce ține de teologie: cele trei virtuți ~, credința, nădejdea, caritatea [fr.].

***TEOLOGIC** *adj.* † † Privitor la teologie [fr.].

***TEOLOGIE** *sf.* † † Știința care tratează despre dogmele și preceptele unei religii ¶ † Studiul științelor teologice: student în ~ ¶ † Doctrină teologică ¶ † Scriere teologică [fr.].

***TEORBĂ** (pl.-be) *sf.* † † Instrument de muzică din familia lautei și care pe lângă coardele obicinuite, mai avea pentru sunetele grave, alte coarde. prînse în partea opusă a gîtului [4880] [fr.].

***TEOREMĂ** (pl.-eme) *sf.* † † Propozițiune matematică care devine evidentă numai după ce a fost demonstrată, spre deosebire de „axiomă”, propozițiune evidentă prin ea însăși [fr. t h é o r è m e].

***TEOREȚIC** *adj.* † † Care aparține teoriei ¶

TEM-TEO

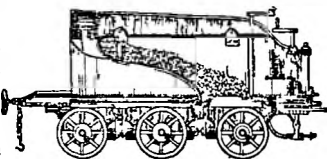

Fig. 4875. Tender.

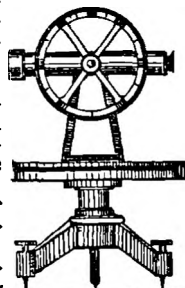

Fig. 4879. Teodolit.

Fig. 4880. Teorbă.

TEO- Privitor la teorie: teo[ti]ne ~ă [germ. the o -
TER retisch].

***TEORETICIAN** *sm.* ① Cel ce cunoaște principiile unei arte sau științe, fără a le practica ¶
② Acela care se întemeiază numai pe raționament fără a ține seama de experiență [t e o r e t i c + fr. t h é o r i c i e n].

TEORETICON *subst.* ↓ Carte de psaltichie cu primele noțiuni de muzică orientală bisericească [ngr.].

85.000 ***TEORIE**¹ *sf.* ① Studiul rațional ce se face despre ceva, fără a trece la practică: a trece de la ~ la practică ¶ ② Totalitatea principiilor fundamentale și de raționament înălțuite în așa fel încât să dea explicația unui anumit ordin de fenomene: teoria gravitației; teoriile electricității ¶ ③ Sistem de doctrină, de opinii politice: teoriile socialiste; teoriile liberale ¶ ④ ✕ Principiile manevrelor militare [fr. t h é o r i e].

***TEORIE**² *sf.* △ Deputațiune, procesiune pe care o cetate elenică o trimitea la un sanctuar spre a face ofrande unei divinități [fr.].

***TEOSOF** *sm.* ✕ Cel ce practică teosofia [fr. t h é o s o p h e].

***TEOSOFIC** *adj.* ✕ Privitor la teosofie [fr. t h é o s o p h i q u e].

***TEOSOFIE** *sf.* ✕ Doctrina mistică a acelor care se pretind iluminați de divinitate și strîns uniți cu ea [fr. t h é o s o p h i e].

TEPSIE = TIPSIE.

TEPȘI = TAPȘI.

† **TEPTIL** = TIPTEL.

***TERACOTĂ** (*pl.-te*) *sf.* Lutfăcut plăci, țigle, oale, statuete, etc. și ars în foc [it. t e r r a c o t t a].

***TERAPEUTIC** ¹ *adj.* ✕ Privitor la tratamentul boalelor.

² **TERAPEUTICĂ** *sf.* Partea medicinei care se ocupă de proprietățile medicamentelor și de întreținerea lor în tratamentul boalelor [fr. t h é r a p e u t i q u e].

***TERASĂ** (*pl.-se*) *sf.* ① Ridicătură de pământ terminată în partea de sus printr'o suprafață

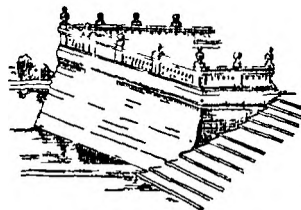

Fig. 4881. Terasă.

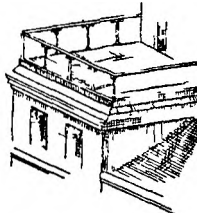

Fig. 4882. Terasă.

plană și susținută mai adesea de un zid, care se face într'un parc, într'o grădină, pe un loc de plimbare: în stînga, pe o ~ verde, se văd linile drumului de fier (VLAH.) ¶ ② Lucrare de zidărie, în formă de balcon, de galerie, ridicată deasupra solului, în partea dinaintea unei clădiri (□ 4981) ¶ ③ Platformă pe acoperișul unei clădiri (□ 4882) ¶ 4 Porțiunea de pe trotuar din fața unei cafenele sau unui restaurant, unde sînt așezate mese (□ 4883) ¶ ⑤ Ridicătură de pământ naturală, mai ales la țărmul mării, provenită din retragerea treptată a apelor [fr. t e r r a s s e].

***TERASAMENT** (*pl.-te*) *sn.* Lucrare care consistă în nivelarea solului, prin scoaterea pămîntului mai înălțat și astuparea adînciturilor [fr.].

***TERASIER** *sm.* Muncitor care sapă și cară

pămîntul în lucrările de terasament [fr. t e r r a s s i e r].

***TERATOLOGIC** *adj.* Privitor la teratologie [fr.].

***TERATOLOGIE** *sf.* Partea științelor naturale care se ocupă de anomalii și de monstruozițiile ce apar în organismul animalelor sau vegetalelor [fr.].

TERBENTINĂ = TEREBENTINĂ.

***TERBIUM** *subst.* ✕ Metal din familia aluminului, descoperit în anul 1843 [fr.].

TERCHEA-BERCHEA *sm.* F Fleac, individ de puțină valoare: nu voiu să-mi zică lumea că sînt dascăl d'ăia ~, trei lei perechea (OSP.); să nu mă crezi vre-un ~: eu sînt negustor cu vază și om de omenie (CAR.) [comp. ung. t a r k a b a r k a „împeștriat ca o brezaie; grotesc”].

TERCIU (*pl.-ciuri*) *sn.* ① ✕ Mămăligă aproape lichidă, preparată din puțin mălaiu fiert în apă sărată: nevasta... dacă vede că nu e de-o mămăligă... face un ~ copililor, înă' o ulcioa (R.-COB.); Mai mult ~ cu mămăligă, zise el, mînăm la noi (FANI); ②: cine are piper mult, bagă și în ~ PIPER ② ¶ ③ Ceva moale sau lichid ca terciul: scoate și trîntește jos ouăle din sîn, de s'au făcut ~ (R.-COB.); tăvălindu-se într'un ~ de noroiu, cu trei soldați în brațe (A.-GH.).

TERCIU¹ (-use) *vb. tr.* F A transforma într'o masă moale, lichidă: (măntîncă) primăvara urzicii fierte... (pe care) le terciuesc și le măntîncă cu ardeii (MAN.) [terciu].

***TEREBENTINĂ, TERBENTINĂ** *sf.*, (P) TERPENTIN, TEREMENTIN, TREMENTIN *subst.* ① Ori-ce suc lichid, mai mult sau mai puțin viscos, transparent, mirositor, format dintr'un ulei esențial și dintr'o rășină extrasă din conifere și din alți arbori rășinoși, în spec. din terebint ¶ ② Lichid incolor, limpede, de un miros pătrunzător și neplăcut, solubil în alcool, format din carbon și hidrogen, care se obține din rășina de mai sus; numit și „esență de ~”: să fumezi ori să te ungi pe frunte cu terpentin (MAR.) [fr. t e r é b e n t h i n e]; pentru celelalte forme, comp. it. t r e m e n t i n a, ngr. τερπινθίνη și germ. T e r p e n t i n, pătruns în graiul poporului prin intermediul farmaciștilor].

***TEREBINT** *sm.* ✕ Gen de mici arbori totdeauna verzi, mai adesea rășinoși, cu fructul uscat, aproape sferic, ca mazărea; dintr'o varietate a acestora, care crește în insulele Chios și Cipru, se extrage terebentina (*Pistacia terebinthus*) (□ 4884) [fr.].

***TEREN** (*pl.-enuri*) *sn.* ① Întindere mai mare sau mică de pământ, porțiune oare-care din suprafața solului; a se duce pe ~, a se bate în duel; a cîștiga ~, a) a înainta (în luptă) împingînd pe dușman înapoi; b) a se lăși, a se întinde, a se împrăștia, a se propaga; a sonda ~ul, a căuta să-și dea seama de cele ce se petrec, a căuta să afle cum stau împrejurările, înainte de a începe o acțiune ¶ ② Materie pe care o cunoaște bine cineva: as discuta tocmal despre muzică, eram deci pe ~ul meu ¶ ③ Felul pămîntului, solului considerat din punctul de vedere al naturii și rodniciei sale: ~ pietros, nisipos, argilos, lutos, humos, vâros ¶ ④ ~ geologic, nume dat rocilor considerate în raport cu întinderea lor și după modul și epoca formațiunii lor: ~uri primare, secundare, terțiare; ~ jurasic [fr. t e r r a i n].

TEREREM (*pl.-emuri*) *sn.* ① Tremolo, tril (în spec. în cîntarea bisericească): puse mina pe un flaut... și... dete drumul la niște ~uri strasnice, pe cari Pa-nastopolu le însoțea cu glasul lui spart (D.-ZAMP.) ¶ ② F Podoabă, înfloritură, zorzoană (în spec. la îmbrăcămintea femeilor) ¶ ③ F Ifos: Acum avem Mil de gogoșari Ce au ~ De patrioți mari (ALECS.).

***TERESTRU** *adj.* Ce ține de pămînt, de pămînt, pămîntean [fr. < lat.].

TEREZIE, TIRIZIE *sf.* Cîntar mic cu talere, cumpănă [tc. t e r a z i].

Fig. 4884. Terebint.

Fig. 4883. Terasă de cafeana.

○ **TERFARI** *sm. pl.*, **TERFĂROAIE**, **TERFĂRIT** *sf. pl. Trans.* Rudele și prietenii (prietenele) miresii cari o însoțesc la nuntă și duc în casa mirelui hainele (terfele) tinerei căsătorite: terfăroaiele, niște rude mai de aproape, aduc terfele, hainele tinerei neveste (PAC.) [comp. DIRZARI].

TERFELEGOS *adj. Mold. (rv.-crg.)* Sdrențaros [tearfă + (te)legos].

TERFELI (-elesc) *vb. tr. F* ○ A murdări, a mlnji (în spec. îmbrăcămintea): a-și ~ hainele; băgară de seamă că hainele lor sînt murdare și terfelite de bucate (usp.) ¶ ○ **Ⓣ** A face de ocară, a necinsti: prea ne terfelești și tu breasla (ORL.); m'am deprins să cinstesc numele de Rămurea și nu pot suferi ca el să fie terfelit (E.-ALD.) [tearfă].

TERFELOG, ○ **TĂRFĂLOG**, **TÎRFĂLOG** (*pl.-oage*) *sn.* **TERFELOGĂ** (*pl.-ge*) *sf.* ○ Catastif vechiu ¶ ○ Act vechiu: a adunat terfeleoge vechi, petec cu petec. și a jerfrit odihna multor noapți, buchinind slovă cu slovă (VLAH.); dîintr'un smoc de tîrfăloage de moșe... scoase o hirtie afumată, pe care mi-a dat-o (NEGR.); își aduc o terfeleogă de jalbă pentru penste, ca toată inima (ALECS.) [tearfă + felegă].

TERGHIE = **TIREGHIE**.
TERGIMAN, **TERZIMAN** *sm.* Tilmaciu, dragoman [tc. tergûman].

TERGIMĂNIE, **TERZIMĂNIE** *sf.* Starea, funcțiunea de tergiman, de tilmaciu.

TERIAC = **TIRIAC**.
TERIACHIU = **TIRIACHIU**.

TERIBIL *adj. și adv.* Grozav, groaznic, înrozitor: din creștetul cerului se sparge un trăsnet ~ (DLVR.) [fr. terrible < lat.].

TERITORIAL *adj.* ○ Ce se aplică unui teritoriu ¶ ○ ✕ Armată ~ă, alcătuită de toți cei ce și-au făcut anii de serviciu în armata activă și în rezervă și care e destinată la apărarea internă a teritoriului, în caz de război [fr.].

TERITORIU (*pl.-orii*) *sn.* Cuprinsul unei țări, unei diviziuni administrative (județ, plasă), unui oraș sau al unei comune: din punctul de vedere administrativ, ~ul României e împărțit în județe, iar județele în comune [lat. territorium].

TERLIȚI = **TIRLIȚI**.

TERMAL *adj.* Se zice despre apele minerale întrebuițate în medicină, care izvorăsc calde din sinul pămîntului: ape ~e; stațiune ~ă, localitate unde izvorăsc ape termale și unde vin bolnavii să se folosească de ele [fr. thermal].

TERME

sf. pl. △ La Romani, edificiu public în care erau instalate toate cele trebuincioase unui stabiliment de băi: ~le lui Caracalla (4885, 4886); ~le lui Dioclețian (4887) [lat. thermae].

TERMEN (*pl.-ne*) *s. sn.* ○ Limită, hotar, margine, capăt, sfîrșit: ~ul vieții ¶ ○ Vreme hotărîtă dinainte

pentru facerea unei plăți, soroc, vadea, scadență: i-am plătit polita la ~ ¶ ○ Operațiunea la ~, operațiunea de bursă care trebuie să fie lichidată într-o zi anumită fixată dinainte ¶ ○ ~ = CÎȘTIU: e dator două ~e din trecut.

2. sm. ○ Cuvînt, ziceră, expresiune: se exprimă în ~i aleși; ~ propriu = **PROPRIU** ○; a vorbi de cineva

în ~i buni, răi, a-l vorbi de bine, de rău ¶ ○ Expresiuine particulară unei arte, unei științe: ~ de medicină, de pictură, de arhitectură, de țesătorie ¶ ○

TER-TER

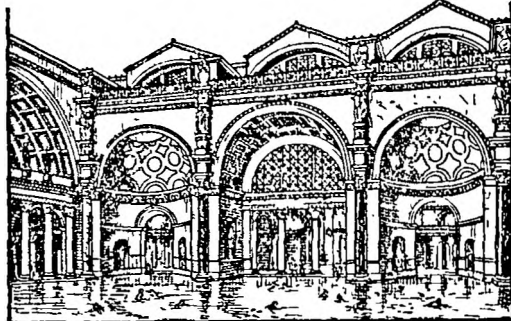

Fig. 4886. Termele lui Caracalla (reconstituite).

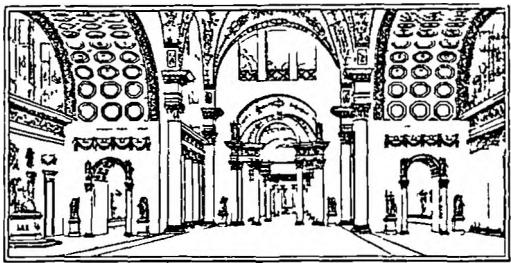

Fig. 4887. Termele lui Dioclețian (reconstituite).

Fie-care din elementele principale ale propozițiunii: subiectul este unul din ~ii principalii ai propozițiunii ¶ ○ ~i de comparațiune, fie-care din obiectele ce se compară între ele ¶ ○ ~ii unui silogism, cele trei elemente ale silogismului, ale căror idei, combinate două câte două, formează cele trei propozițiuni ¶ ○ ~ii unui raport, unei fracții, unei progresiuni, fie-care din cantitățile care compun raportul, fracțiunea, progresiunea ¶ ○ ~ii = **MONOM** ○ ¶ ○ Condițiune, clauză: ~ii contractului ¶ ○ *pl.* Starea în care se află o afacere, în care se găsește o persoană față de alta sau în raport cu o afacere: a fi în ~i buni, răi cu cineva, a se avea bine, rău cu cineva [lat. terminem, cu accepțiunile fr. terme].

TERMENTIN = **TEREBENTINĂ**.

TERMIC *adj.* ○ Provitor la căldură ¶ ○ Mașini ~e, se zice despre mașinile motrice care au nevoie de o anumită căldură, spre a putea funcționa, precum sînt mașinile cu abur, cu gaz, etc. [fr. thermique].

TERMIDOR *sbst.* ○ A unsprezecea lună a calendarului republican (de la 19 Iulie pînă la 18 August) [fr. thermidor].

TERMINA (-in) *vb. tr. și refl.* ○ A (se) sfîrși, a (se) isprăvi ¶ ○ **ω** A avea o terminațiune gramaticală [fr.].

TERMINAL *adj.* ○ Care termină un lucru ¶ ○ ~ Care se află în vîrful unei tulpini sau unei ramuri: floare ~ă [fr.].

TERMINAT *adj. p. TERMINA*. Sfirșit, isprăvit ¶ ○ **NETERMINAT**.

TERMINAȚIUNE, **TERMINAȚIE** *sf.* **ω** Literă, una sau mai multe silabe, ce se găsește la sfîrșitul unui cuvînt variabil și care-i modifică înțelesul [lat.].

TERMINOLOGIC *adj.* Ce ține de terminologie [fr.].

TERMINOLOGIE *sf.* Totalitatea termenilor întrebuițați într-o artă sau într-o știință: ~ medicală; terminologia țesătoriei [fr.].

TERMIT *sm.* ✕ Gen de insecte nevroptere din țările calde, de felul furnicilor, care trăesc în

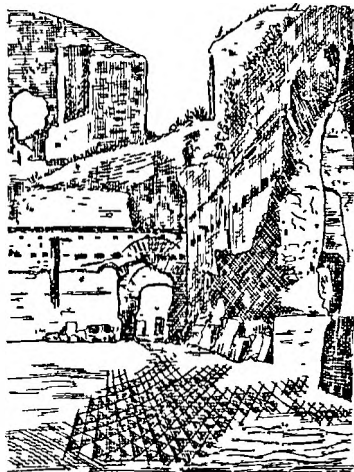

Fig. 4885. Termele lui Caracalla (ruinele actuale).

TER- societăți și-și construiesc cuiburi de o mărime colosală (*Terres bellicosus*) (4888) [fr.].

TERMIT *sbst.* ☞ Amestec de pilură de aluminiu și de oxid de fier (sau de alt metal) care la inflamare, desvoltă o căldură foarte mare [germ. *Thermit*].

Fig. 4888. Termit.

TERMO-, prefix, de origine grecească, care intră în compunerea unui oarecare număr de termeni științifici [fr. < gr. *θερμος*].

TERMOCAUTER (*pl.-ere*) *sn.* Aparat chirurgical, cu un vîrf de platină care devine incandescent la flacără sau prin electricitate, și care se întrebuințează la cauterizări (4889) [fr.].

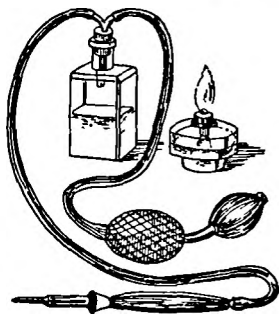

Fig. 4889. Termocauter.

TERMOCHIMIC ☞ Privitor la termochimie [fr.].

TERMOCHIMIE *sf.* ☞ Partea chimiei care tratează despre cantitatea de căldură desvoltată ori absorbită în reacțiile chimice [fr.].

TERMODINAMICĂ *sf.* ☞ Parte a fizicii care tratează despre forța dinamică a căldurii [fr.].

TERMOELECTRIC *adj.* ☞ Ce ține de termoelectricitate; curent ~; element ~; aparat care transformă direct energia calorică în energie electrică [fr.].

TERMOELECTRICITATE *sf.* ☞ Totalitatea fenomenelor electrice care rezultă din neegalitatea de temperatură ce există între părțile unui corp ☞ Partea fizicii care tratează despre aceste fenomene [fr.].

TERMOGENIE *sf.* ☞ Producerea căldurii [fr.].

TERMOGRAF (*pl.-ate*) *sn.* ☞ Termometru înregistrator [fr.].

TERMOLOGIE *sf.* ☞ Partea fizicii care tratează despre fenomenele căldurii [fr.].

TERMOOMETRIC *adj.* ☞ Privitor la termometru [fr.].

TERMOOMETRIE *sf.* ☞ Măsurarea căldurii [fr.].

TERMOOMETRU (*pl.-tre*) *sn.* ☞ Instrument destinat să măsoare temperatura; ~ centigrad (sau al lui Celsius), a cărui scară e împărțită în 100 de grade, și la care zero corespunde cu punctul de topire a gheții, iar 100° cu punctul de fierbere a apei, sub presiunea atmosferică normală; ~ Réaumur, după numele inventatorului, a cărui scară coprinde numai 80 de grade între punctul de topire a gheții (0°) și punctul de fierbere a apei (100°); ~ Fahrenheit, întrebuințat în Germania și în Anglia, a cărui scară conține 180 de grade între punctul de topire a gheții, însemnat cu 32 și punctul de fierbere a apei, însemnat cu 212 (4890, 4891); ~ de baie, întrebuințat pentru a măsura căldura apei într'o cadă de baie ☞ Indiciu, semn: ~ l'opinel public; instrucțiunea este ~ l'civilizației unei țări [fr. *thermomètre*].

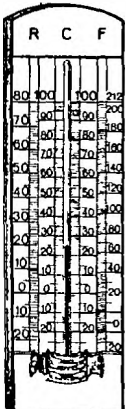

Fig. 4890. Termometru.

Fig. 4891. Termometru medical.

TERMOS (*pl.-ose*) *sn.* Vas, sticlă pentru conservarea la aceeași temperatură (rece sau caldă) a substanțelor puse înăuntru, izolându-le de tem-

peratura exterioară; se întrebuințează în călătorii (4893) [germ. *Thermos (flasche)*].

TERMOSCOP (*pl.-oape*) *sn.* ☞ Un fel de termometru cu aer care servește la studierea diferențelor de temperatură între două mediuri (4892) [fr.].

TERMOȘIFON (*pl.-oane*) *sn.* ☞ Aparat destinat la încălzirea

Fig. 4893. Termos.

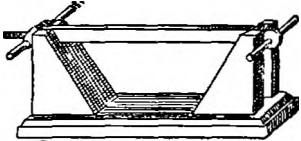

Fig. 4892. Termoscop.

serelor, etc. bazat pe circulațiunea unei coloane de apă caldă într'o conductă închisă [fr. *thermosiphon*].

TERMOSTAT (*pl.-ate*) *sn.* ☞ Aparat în care se menține o temperatură constantă [fr.].

TERMOTERAPIE *sf.* ☞ Tratarea boalelor prin căldură, băi sau aplicațiuni calde [fr.].

TERNAR *adj.* ☞ Compus din 3 unități; număr ~, numărul 3 și multiplii lui ☞ ☞ Compus ~, conformat din combinarea a trei corpuri simple; aliment ~, aliment compus din carbon, oxigen și hidrogen, cum sint, de pildă, materiile făinoase, zaharurile și materiile grase [fr. *ternaire*].

TERNAT *adj.* ☞ Se zice despre frunzele reunite câte trei în același loc pe tulpină (4894) [fr. *terné*].

Fig. 4894. Frunză ternată.

TEROARE *sf.* ☞ Groază: Buciumele sună, răspîndesc ~, Unul ia d'a fuga, toți îl urmăresc (col.); ~ panică ~ PANICĂ ☞ ☞ TEROAREA ~ P. IST. [lat. *terror*].

TERORISM *sbst.* ☞ Sistem de guvernare aplicat în Franța în timpul Teroarei ☞ Ori-ce sistem analog; dominațiunea prin teroare [fr.].

TERORIST *sm.* Partizan, agent al terorismului [fr.].

TERORIZA (-lez) *vb. tr.* A governa prin teroare, a îngrozi, a inspira groază [fr.].

TEROS *adj.* Care e de natura pămîntului; care e amestecat cu pămînt: oxide teroase [fr. *terreux*].

TERPENE *sf. pl.* ☞ Clasă de hidrocarbure din care fac parte esențele, balsamurile, rășinile, cauciucul și gutaperca [fr.].

TERPENIE *sf. Mold.* Stăruință; eu ~, cu tot dinădinsul: m'am dus eu ~ să-l bat (PAMF.) [terpi].

TERPENTIN ~ TEREBENTINĂ.

☞ TERPI (-peso) *vb. intr.* A persevera, a stăruii: mulțea iaste datoare să lmbie după bărbat... de să va duce aturea, să-i fie mai binisor, că acolo nu poate terpi (PRV.-MB.) [vs. *trupeti*].

TERRA-NOVA ☞

n. pr. geogr. ~ P. IST. ☞ ☞ (Cline de) cline mare, cu părul mătăsoș, foarte bun înnotător, originar din Terra-nova (4895).

Fig. 4895. Cline de Terra-nova.

TERSANA, TARSANA (*pl.-nale*) *sf.* ☞ Arsenal de marină; șantier naval: are și o tarsana foarte mare, unde să lucrează corăbiil (C.-RAD.) [tc. *tersana*].

TERTEL *sbst.* Șnur de fir împletit: purta una dintr'acele scurte cașaveici... broderia căreia, cu fir și eu ~, îl acoperea tot pieptul (NEGR.) [tc. *tyrtyl*].

TERTELEAC, TERTELECIU *sbst. Olten.* ☞ Tîțire (la moară); a făcut moara, dar nu putea să porneaască terteleciul pe boabe (C.-COD.).

TERTIȚ (pl.-ipari) sn. ① † Procedeu, sistem, plan: înocit s'atinge despre dreapta judecată, despre ~ul lumii, nu m'ajungi nici la călău (ALECS.). ¶ ② Mijloc (mai adesea necinstit) prin care caută cineva să scape dintr'o încurcătură, șiretlic, chichiță, stratațagemă: pe drum, calul spuse feței ou ce ~uri umbra tată-său ca să-l încerce bărbăția (ȘP.); găsișe cîtiva oameni sdraveni cari îl ajutau la desăvîșirea ~urilor lui (I.-GH.); cum să fac? dac'as găsi vr'un ~ ou să schimb zdelca, și să scot cuiul din ea (ALECS.) [tc. tertib].

***TERTIA (pl.-te) f.** sf. ① Interval muzical de la o notă

Fig. 4896. Tertă.

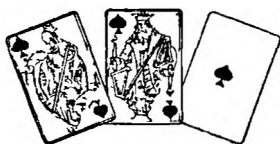

Fig. 4897. Tertă majoră.

pină la a treia, urcînd sau coborînd: do-mi, la-do, sol-mi (□ 4896) ¶ ② ♠ Serie de trei cărți, de aceeași culoare, care se urmează; tertă majoră e formată din as, rege și damă (la pichet și la alte jocuri) (□ 4897) ¶ ③ Numele uneia din cele opt parade simple, la scrimă (□ 4898) ¶ ④ A șaizecea parte dintr'o secundă, în măsurarea timpului și a unghiurilor.

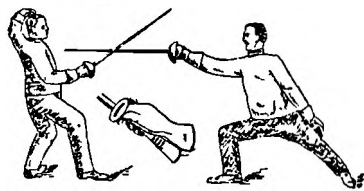

Fig. 4898. Tertă.

2. **adj.** Tertă persoană, a treia persoană [it. t e r z a, fr. tierce].

***TERTET (pl.-ete) sn.** ♪ Grupare de trei voci sau instrumente, executînd o lucrare scrisă anume în trei partide: merse înainte pină la faimosul ~ din care se formează finalul primului act (FIL.) [it. tertetto].

***TERTIA sf.** ♣ Corp de caractere tipografice de 16 puncte (— TAB. XIX) [germ. T e r t i a].

***TERTIAR adj.** ⚡ Se zice despre perioada geologică care a urmat după cea secundară sau mezozoică; în această perioadă s'au produs cele mai multe prăbușiri ale scoarței pămîntului, s'au ridicat munții de mii de metri și s'au format scufundături întinse, care alcătuiesc astăzi marea Neagră, marea Adriatică, marea Ionică, marea Caspică, etc.; animalele care trăiau pe acele timpuri erau în special mamiferele, de o mărime care întrece pe a celor de astăzi, ca paleotierium, dinotierium, mastodontul, etc.; vegetațiunea de atunci se apropie de aceea a timpurilor noastre [fr. t e r t i a i r e].

***TERTIȚĂ (pl.-ne) sf.** ♣ Strofă de trei versuri din care primul și al treilea vers rimează cu al doilea din strofa precedentă [it. t e r z i n a].

TERTIU — INTERTIU.

○ **TERVELI** (-elesc) *vb. tr.* *Oftan.* A țiri pe jos [comp. srb. t r v e n j e „frecare”].

† **TERZI-BAȘĂ sm.** Stărostele croitorilor (în epoca fanariotă): isihou cu patru colțuri al marelui terzi-bașa părea că reolamă prioritatea nobleței asupra călăului de cazacii (FIL.) [tc. t e r z i - b a ș y].

† **TERZIMAN** — TERGIMAN.

TESAC (pl.-ace), ○ TESACĂ (pl.-ce) sf. ♣ Sabie scurtă și lată, purtată odinioară de infanterie și de sergenții de stradă; sabie-baionetă (□ 4899): N'am tesac la mina mea, Pe-amîndoi i-aș înjunghia (PAMF.); așeza chivara, pușoa, tesaca și tot buclucul său cătănesco toric.) FRUS. t e s a k ū.

† **TESCHEREA** — TESCHEREA.

† **TESCHEREGIU sm.** Secretar al divanului și al marelui Vizir erau doi și citeau alternativ jalbele înaintate divanului (□ 4900) [tc. t e s k e r e g i j].

Fig. 4899. Tesac.

TESCOVINĂ, TISCOVINĂ (pl.-ne) sf. ① Ceea ce rămîne în teasc după stoarcerea strugurilor, sfelei, etc. și din care se face rachiu: rachiu de ~; Moldovanii obiceinesc a face gardină de ~ împrejurul vrîni, ca să nu dea vinul jos (GOM.); Bursiașul însă cel ou tiscovina... Era voin de dînsul, sus, pe-o policoară (PANN); le dă cite un ciocan de rachiu de prune, de tiscovina ori de bucate (ȘP.) ¶ ② Ferment, dospeală: în capul lui dospește tiscovina tuturor discuțiilor de răspîntii și cafenele (VLAM.) [comp. vsl. t e s k ū].

TESCUȚ (-uesc) vb. tr. ① Astoarce în teasc: îl băgară (pre sfînt) în teasc de-l tescuiră cu grea și cumplită muncă (COS.) ¶ ② Pr. ext. A strivi, a țurti, a îndesa: fără voie el se uță la palma care a tescuit și trîmîntat mărgelele (GM.) [vs. t e s k o v a t i].

TESCUȚ adj. p. TESCUȚ. ① Stors în teasc ¶ ② Îndesat, presat: țire ~.

TESLĂ (pl.-le) sf. ⚡ Unealtă a dulgherului și a dogarului, în formă de topor, cu muchea foarte ascuțită și cu coada scurtă (□ 4901): lucrează din bardă și din ~ și din dală (LUNG.); cu o ~ rău mînută, o călă de dulgher stinga un cioclîrtește birna (COS.) [bg. srb. tesla]. † **TESLAR sm.** Mold. ① Dulgher [srb. t e s a r, influențat de t e s l a].

† **TESLĂRIE sf.** Mold. ① Dulgherie: se duce Ivan repede ou cele două M. Muche. — L. carboave, el știe unde, și cumpără unelte. Leafă.—C. Coadă, de ~ (CRG.) [t e s l a r].

† **TESLIM, TESLIMAT sbst.** Predare: cîți împrumutatori nu vor primi teslimatul averii datornicului, rămîn bunii împrumutatori (LEA.-CAR.) [tc. teslim, pl. teslimat].

***TESTA** (-tez vb. într. r.) A lăsa prin testament: două sau mai multe persoane nu pot testa prin același act, una în favoarea alteia, sau în favoarea unei a treia persoane (COD.-CIV.) [fr.].

***TESTACEU f. adj.** Al cărui corp e acoperit cu un țest, ou un înveliș calcar.

2. (pl.-cee) sn. Molusc, al cărui corp e acoperit cu un înveliș calcar [fr.].

TESTAMENT (pl.-te, ț-turi) sn. ① † Edict, lege privitoare la cler, promulgată de Domn în înțelegere cu episcopii: s'au umilit Domnul și au făcut procfilor ~ de așezare (N.-COS.); și s'au făcut ~ legat ou mari blăstămuri și l-au iscălit și sfîntia sa Patriarhul (LEA.) ¶ ② Vechiul Testament, cărțile sfinte ale Evreilor scrise înainte de nașterea lui Is. Chr.; Biblia, Legea Veche: pină țipărea o mămăligă, mîntuia de spus, pe de rost... toată istoria Vechiului Testament (CRG.); Noul Testament, cărțile sfinte scrise după nașterea Mîntuitorului și care cuprind Evangheliile, Faptele Apostolilor, Epistolele și Apocalipsul ¶ ③ r.) Act prin care cineva declară ultimele sale voințe și regulează felul cum trebuie împărțită averea sa după moarte; diată: ~ul este un act revocabil prin care testatorul dispune pentru timpul înscăririi sale din viață, de tot sau parte din avutul său (COD.-CIV.); nu mult au putut a ținea dragostea frățească și a păzi testamentul carile părintele lor aproape de moarte le făcuse (CANT.) [lat. t e s t a m e n t u m, pătruns în literatura română prin veacul al XVII-lea].

***TESTAMENTAR adj.** r.) ① Ce ține de un testament, ce derivă dintr'un testament: moștenitor ~; dispoziție ~ă; drept ~ ¶ ② Executor ~ — EXECUTOR ③ [fr.].

***TESTATOR sm., TESTATOARE sf.** r.) Persoana care face un testament: testamental trebuie să fie iscălit de testator (COD.-CIV.) [fr. t e s t a t e u r].

TESTEA (pl.-tele) sf. ① † Număr de 10 bucăți: o ~ de fuse, de linguri de lemn, de ace ¶ ② Duzină: în trăsură făcuți cunoștință ou mai bine de jumătate de ~ de ținte omenestii, bărbaiți și femei (ȘP.) ¶ ③ Număr de 24 de coale de hirtie, Mold. „cont”: o ~ de hirtie [tc. t e s t e „duzină”].

TESTEMEȚ, TISTIMEȚ (pl.-e) sn. ⚡ Basma

TER-
TES

Fig. 4900. Tescheregiu.

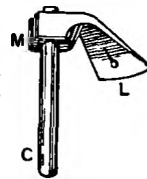

Fig. 4901. Tesla.

TES-TEU mare, pătrată, de bumbac, colorată și împodobită pe margini cu diferite deseneuri sau flori, cu care își împodobesc capul femeile de la țară și din mahalalele orașelor: unele, la timp, își potriveșc oțte un testemel colorat, ca un testelor pe creștet (ARG.); dar acum privește, pară-s un testemel vechiu și clătit în lește elocințită (ALECS.); coana Prohira, cu un testemel desbrohodit pe creștetul capului... sta pe scătunele de lemn (D.-ZAMF.) [tc. d e s t - m a l ; comp. bg. t e s t e m e l].

TESTICUL (pl.-nle) sn. ☉ Fie-care din cele două glande care secretază sămînța de reproducere la animalele de sex bărbătesc [lat.].

TESTICULAR adj. ☉ Ce ține de testicule [fr.].

TESTIMONIAL adj. rî ☉ Care servește de dovadă, de mărturie ☉ Probă, dovadă ~ă, dovadă cu martori [fr.].

TESTIMONIU (pl.-onii) sn. ☉ Certificat, adevărită, atestat: Nu se poate citi asta în românește?... — Fără îndoială, zisei, și începea să traduce ~l (ALV.) [germ.].

TEȘ adj. ♥ Adus de tot pe spate (vorb. de coarnele vitelor) [t e ș i].

† **TEȘCHEREA**, ‡ **TEȘCHEREA** (pl.-rele) sf. ☉ Adevărită, certificat; înscris: trimișind Nicolai-Vodă niște teșcherele și fermanuri împărătești... le-au trimis Dumitrașco-Vodă și le-au luat la sine (M.-COSR.); iată și teșchereaua prin care faci cunoscut că toată marfa vîndută ai prim-it-o înapoi prin mine (M.L.) ☉ Răvaș de drum, pașaport: ca să ne ducem... peste graniță sau peste Dunăre, ne trebuia pașuș nemțesc sau teșcherea țurească (I.-GH.) [tc. t e z k e r e].

○ **TEȘCOAVĂ**, **TIȘCOAVĂ** (pl.-ve) sf. *Olten. Trans.* ☉ Burdușel cu brînză: pentru păstrarea unor cantități mai mici de brînză, servește teșcoava, burduful mai mic, făcut din petece de piele (PAC.) [probabil din t (e) a - ș c a].

TEȘI (-eșesc) 1. vb. tr. ○ A reteza oblic; a subția (un lemn) la un capăt: ~ un par; mai teșește-l odată, să se potrivească (R.-COD.) ☉ A turti.

2. vb. refl. ○ A se reteza oblic: măturile se teșesc: de-o parte și de alta pămîntul se așterne pustiu și neted ca o apă (VLAH.) ☉ ○ F A se sinchisi: se pomenaște cu uriașul că-i intră pe poartă: nu se teșește însă de loc, pune toporul jos și începe să sufle în mîini (R.-COD.) [vsl. t e ș a < t e s a t i].

TEȘILĂ ♥ **TEȘILĂ**.

TEȘIT adj. p. **TEȘI**. ○ Retezat oblic; subțiat la un capăt ☉ Turtit ☉ ○ F F Tare de cap, care nu pricepe ușor: la-mă încetinel, că-s ~ la cap (JIP.).

TEȘITURĂ (pl.-turi) sf. ○ Semn făcut pentru recunoașterea oilor, retezindu-se oblic virful urechii (4902) ☉ Locul unde un lemn, un par a fost teșit ☉ Ceea ce a rămas din

Fig. 4902. Teșitură.

Fig. 4903. Teșitură.

trunchiului unui copac retezat aproape de pămînt (= 4903): (băiatul) s'a dus la o ~ din apropiere, a pus degetul cel mic pe dinaș și l-a mîșștit singur îndată (SB.); apoi dă biciu țepelor și iar mai trage un ropot, cînd numai lată că atunge roata de o ~ și iar se rupe capătul (CRG.).

○ **TEȘMECHERIE** sf. *Mold.* Înșelătorie, pungășie: au fugit din Focșani, ca să scape din mina administratorului, fiindcă desbrăoseră lumea cu teșmecheriile lor (ALECS.) [comp. SMECHERIE].

TEȘOS adj. Pieziș, oblic, povîrnit: urcăm prin strîmtoare, cărara-s-i teșoasă, caii trudiți (VLAH.) [t e ș].

○ **TEȘTURĂ** — **TEȘITURĂ**.

TETANIC 1. adj. ♥ ☉ Privitor la tetanos; de natura tetanosului ☉ Bolnav de tetanos.

2. sm. Bolnav de tetanos [fr.].

TETANOS sbst. ♥ ♥ Boală microbiană, mai adesea mortală, caracterizată printr'o înțepenire convulsivă a mușchilor [fr.].

TETE (art. teta) sm. F = **TATA**.

TETRA-, prefix de origine grecească, care însemnează „patru”.

TETRADACTIL adj. Se zice despre animalele care au cîte patru degete la fie-care picior [fr.].

TETRADRAHMA (pl.-me) sf. ☉ Monedă greacă antică care valora patru drahme (4904) [fr.].

Fig. 4904. Tetradrahmă.

TETRAEDRIC adj. A Ce ține de tetraedru [fr.].

TETRAEDRU (pl.-dre) sn. A Poliedru regulat cu patru fețe, formînd fie-care cîte un triunghi echilateral (4905) [fr.].

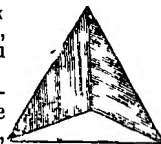

Fig. 4905. Tetraedru.

TETRAEVANGHEL, **TETRAVANGHEL** (pl.-ele) sn. ♥ ☉ Carte ce cuprinde cele patru evanghelii, evanghelii: ședea în pridvorul casei... și citea pe tetraevanghel (M.L.); ~ul lui Coresi [ngr. τετραεγγέλιον].

TETRAGON (pl.-oane) sn. A Poligon regulat cu patru laturi, patrulater [fr.].

TETRAGONAL adj. A Cu patru unghii: piramidă ~ă (4906) [t e t r a g o n].

TETRALOGIE sf. ♥ ☉ Reunire de patru piese de teatru, formată din trei tragedii legate între ele și dintr'o dramă satirică, pe care poezii greci o prezentau la concursurile publice [fr.].

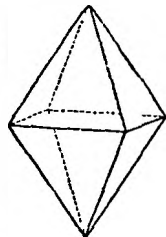

Fig. 4906. Piramidă tetragonă.

TETRAPOD (pl.-oduri) sn. ♥ ☉ Un fel de măsuță cu patru picioare pe care se pune, la anumite ocazii, icoana Mintuitorului, a Sfintei Fecioare, a hramului bisericii ori sfînta evanghelie (4907, 4908): Mintuitorul, care stă pe un ~ în fund, luminează acest loc funerar (NEGR.); precuț, sîtînd ~ul în mijlocul bisericii, pune sfînta evanghelie pe dinaș sev. [ngr. τετραπόδος].

TETRARH sm. ‡ Guvernator sau suveran peste un sfert dintr'o țară care împarte autoritatea împreună cu alți trei: Herod, ~ul Galileei [gr.].

TETRARHIE sf. ‡ ☉ Dem. (Mân. Rînic). Fig. 4908. Tetrapod. Nitatea de tetrarh ☉ Teritoriul jurisdicțiunii lui ☉ Timpul cît guvernează în calitate de tetrarh [fr.].

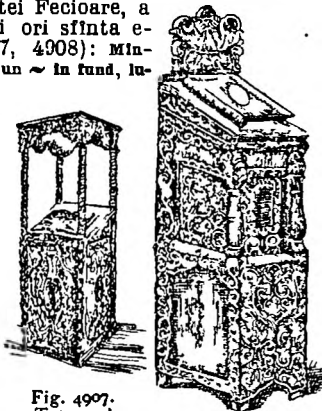

Fig. 4907. Tetrapod.

TETRASILAB(IC) adj. ☉ Format din patru silabe: Dîmbovița e un cuvînt ~ [fr.].

TETRAVANGHEL — **TETRAEVANGHEL**.

TETREA sf. ✕ Dulceață de chitră: le învîța (să facă)... serbeturi de trandafir și de vișine, peltele de gutui și de mere, ~ de chitră și deosebite vutol (A.-GH.) [tc. t e t r e].

○ **TEU**¹ = **TĂU**.

○ **TEU**² (pl. teuri) sn. Linie de desenat în formă de T (4909) [fr. t é].

○ **TEUCĂ** ♥ **TEICA**.

TEUTON 1. adj. German, de rasă germanică: idiom ~; Ajung acum la pleșuri, ou pumnii-și fac ei cale Prin șiruri ~e... (COȘA).

2. sm., **TEUȚONI** sm. pl. ♥ P. IST [fr.].

Fig. 4909. Teuri.

***TEUTONIC** *adj.* Ce ține de vechii Teutoni, privitor la vechii Germani [fr.]

TEVATŪRĂ *sf.* F Larnă, gălăgie, tărăboiu: nu credea să se facă atita ~ pentru nimicul ăsta de mărunt-tate (ASF.); un șgomot și o ~ la poarta rașului, de gîndea că vin Tătarii, nu alt ceva (CAR.); după o lungă ~ cu chelnerul... gonaci să-i dea o frigărnie făcută anume pentru dînsul (PUN.); Eu în astă ~... Cînd îl văd, mă zăpăcesc (SPER.) [tc. tevatūr]

TEVELECHIE = TIVILICHIE.

○ **TEVNIC** = TEMNIC.

○ **TEVNITĂ** = PIVNITĂ.

***TEXT** (*pl.-te*) *sn.* ① Cuvintele proprii ale unui autor, în opoziție cu comentariile sau notele de care pot fi însoțite: ~ul legii; variantele unui ~; a reproduce, a cita un ~; ~ de limbă scrierea unui autor stimată pentru puritatea limbii în care e redactată; a adăuga note la un ~ ¶ ② Pasaj din sfînta Scriptură pe care un predicator îl ia ca temă de dezvoltat în predica lui ¶ ③ Subiect de conversație, de prelegere ¶ ④ Caiet mai gros ¶ ⑤ Corp de caracter de 20 de puncte (TAB. XIX) [fr. t e x t e].

***TEXTIL** *adj.* ① Din care se pot face fire de țesut: plantă ~ă ¶ ② Privitor la țesătorie: industria ~ă [fr.]

***TEXTUAL** *adj.* Care reproduce un text, sau spusele cuiva vorbă cu vorbă [fr.]

***TEXTURĂ** (*pl.-turi*) *sf.* ① Țesătură, starea unui lucru țesut ¶ ② Dispoziția, aranjarea specială a părților care alcătuiesc un corp: textura oaselor [fr.]

***TEZĂ** (*pl.-ze*) *sf.* ① Propozițiune, aserțiune pe care o enunță cineva cu intenția de a o apăra împotriva celor ce o contrazic ¶ ② Lucrare făcută de un student spre a obține gradul de licențiat sau de doctor: ~ de licență în litere; ~ de doctorat în medicină ¶ ③ Examenul trecut de un student înaintea unei comisii, spre a susține această teză: a-și susține teza de doctorat [fr. t h e s e].

***TEZAUZ** (*pl.-re*) *sn.* ① = COMOARĂ ①-② ¶ ② ~ul public, vistieria Statului, veniturile Țării, sumele destinate pentru plata cheltuielilor publice ¶ ③ Titlul unei opere de erudiție lexicografice: Tezaurul limbii latine al Academiei din Berlin [lat. t h e s a u r u s].

THEZIC = TIZIC.

***THALLIUM** *sbst.* ☉ Metal alb, descoperit în 1861, și care există în unele pirite [fr.]

***THORIUM** *sbst.* ☉ Metal cenușiu, foarte rar, descoperit în anul 1828; e întrebuințat într'un aliaj de săruri la fabricarea sitelor pentru lămpi cu incandescență [fr.]

***THULIUM** *sbst.* ☉ Metal care face parte din familia pământurilor rare, care n'a putut fi izolat și e cunoscut numai prin razele sale spectrale [fr.]

TII sau **TII** *interj.* Exprimă mirarea, uimirea, nelămurirea: tii! ce frumoasă cațaveică am să fac nevastă mele! (CRG.); tii! bată-l Dumnezeu! nu e chip să scap de el (R.-COO.); tii! frate Naș, să fi fost el aici să mă fiarbă așa, că-i vârea ochelarii din nas (CAR.)

***TIARĂ** (*pl.-re*) *sf.* ① Un fel de mitră care era semnul puterii la vechii Perși și la alte popoare orientale (☉ 3188) ¶ ② Mitră pe care o poartă papa în solemnitățile religioase (☉ 4910) [fr.]

***TIBET** (*pl.-aturi*) *sn.*

① Țesătură de lînă: și-au pierdut ~ul roșu din coditele care le joacă pe spate (DLVR.) ¶ ② Blană de oaie din Tibet [fr. t h i b e t].

***TIBIA** *sf.* ① Unul din cele două oase ale fluierului piciorului, Țurloiu (☉ 4911) [fr.]

***TIBISĂRIE** (*pl.-ire*) *sn.* = CRETĂ ②: trecea 'n caștăi însemnările făcute din repezeală cu ~ pe țigheea (LUNG.) [tc. t e b e ș i r].

Fig. 4910. Tiară.

Fig. 4911. Tibia.

***TIC** (*pl.-ouri*) *sn.* ① Mișcare convulsivă și obișnuită a cite-unui mușchi la unele persoane: vedea figurile, cu zîmbetele, cu pleștănătura, cu ~urile lor nervoase (VLAR.) ¶ ② Deprimere mai mult sau mai puțin ridiculă pe care a contractat-o cineva fără să-și dea seama: tie-care își avea ~ul său (D.-ZAMF.) [fr.]

○ **TIC** (*pl.-curei*) *sn.* ① *Olten.* Rîtul porcului (VTRC.) (PSC.) ¶ ② *Băn.* Cioc de pasăre.

TICĂ *sn.* F Tată, taică, tăicuță: vino 'ncoac, ~, că ăsta e al tău (R.-COO.) [(t a) t i c ă].

TICĂI (*-ăscu, -ătu*) *vb. intr.* = TĂCĂI: o sudoare rece îl trecu și inima începu să-i ticăiască (ASF.); îmi ticăi inima și abia putai crede urechilor, cînd îl auzii chemîndu-mă (DLVR.)

TICĂI (*-ăscu*) *vb. intr.* A lucra încet, a migăli: De geaba șade-acasă, pierde vremea ticăind (SPER.)

TICĂI (*-ăscu*) *vb. refl.* A se chinui, a se mortifica: el începu a-și frînge mințile de durere și a se ticăi, de-i plîngea de milă (ASF.)

‡ **TICĂIRE** *sf.* ① Faptul de a se ticăi ② Chin, mizerie, ticăloșie.

TICĂIT *adj. p. TICĂI*. Domol, care lucrează încet, alene: oftă în strîcăt și mușcăit... (nu) vede cineva pe la gospodarii cel ticăiți? (ION.); — *adv.*: se mișcă ~ și fără nici o treabă prin casă (SLV.)

TICĂIT *adj. p. TICĂI*. Sărman, vrednic de plîns, într'o stare ticăloasă: se puse pe gînduri și cugătă la această ~ă de lume (ASF.); ~ul boler răcnea oftă putea, vrînd să se împotrivescă (NEGR.); să n'ăibi grija, că nici de tine nu va avea milă, cînd te vor vedea înfrînt și ~ (COOB.); Ticăita, vai de ea, șade într'un virț de nula, nu se teme o'a cădea (GOR.), *ghicitoare despre „alună”*.

‡ **TICALĂ** (*pl.-le*) *sf.* Mizerie, stare vrednică de plîns, ticăloșie: merg oamenii la berărie, cum aoolo... să facă rugăciune... derept toate ticalale și nevoile meserătății tuturora (TICĂ) [t i c ă l ă].

TICALOȘ, **TICALOȘĂ** (*pl.-se*) *adj. și sm. f.* ① Care e în mizerie, într'o stare jalnică, vrednic de plîns, nenorocit, sărman: nu ți-e milă de o ticăloasă fată pe care ai ademenit-o cu juruții mincinoase? (NEGR.) ¶ ② Nemernic, mișav, păcătos, mizerabil [ticală].

TICALOȘI (*-oșesc*) *vb. tr.* ① A face să ajungă într'o stare ticăloasă ¶ ② A plînge, a jeli starea-i ticăloasă.

‡ *vb. refl.* A ajunge într'o stare ticăloasă, vrednică de plîns: Căci, după ce sint săracă, să n'ajung să mă slutesc, să pierz vr'un ochiu ori vr'o mină și să mă ticăloșesc (PANN.)

TICALOȘIE *sf.* ① Stare ticăloasă, vrednică de plîns, mizerie: toată ticăloșie și stricătoare țării acesteia nu este dintr'altă, fără numai dintr'acea dăjde stricătoare și urtă (LET.); Mihaiu expuse adunării tirania asupritorilor, cruzimile ce făceau ei în țară, ticăloșia poporului (BALC.); grija lui cea mare era ca să nu... moară în ~, în săracie și cu rușine (ASF.) ¶ ② Stare sau faptă de om ticălos, nemernic, mișavie: în el știam omul petrecitorilor și al ticăloșilor (SAD.)

○ **TICAR** *sbst. Olten. Băn.* † Tufiș des.

TICĂ-TACAI = TIC-TAC!

***TICHET** (*pl.-ete*) *sn.* ① Bilet de călătorie cu drumul de fier, de intrare la o sală de spectacol, la o expoziție, etc. ¶ ② Locul pe care tichetul cumpărat îi dă dreptul să-l ocupe în vagon: recunoscut dreptatea invocată și mă ghemulam în limitele ~ului meu (L.-GH.); profit de ocazie și mă instalez pe toată lungimea unui ~ (VLAR.) [fr. < engl.]

TICHIE, *Mold. CHITIE* *sf.* ① Un fel de acoperemînt al capului, ca un fes, ce purtau boierii sub căciulă (☉ 4912); — **CHEL** ② ¶ ③ Scufie de noapte sau de copil cîrînd născut; — se zice despre strigoi că se nasc cu ~ pe cap;

— **STRIGOIU** ④; despre copiii norocoși se zice că se nasc cu scufiță sau cu ~ pe cap: apoi poți să mi te lauzi că ești născut cu tichie în cap (COOB.) ¶ ⑤ Căciuliță, scufiță de catifea sau de postav ce poartă bătrîni Evrei ortodocși, prelații catolici, internii spitalelor, etc.: Iuda... scoțîndu-și tute oușma și obția de pe cap, le puse lîngă dînsul (ALECS.); prietenul era costumat ca palaiță și purta pe cap o tichie fuguiată cu olopoșel (CAR.); — poporul crede că diavolul poartă ~ roșie:

Fig. 4912. Tichie.

TEU-
TIC

neacaratul umblă cu tichie și ... să te păzești de-a te juca cu tichia draoului (MF.); de aci numirea de „Tichiută” ce i se dă uneori [tc. takije, tikije].

TICHIUȚĂ (pl.-te) sf. ⊕ ⊕ dim. TICHIUȚE : I-am aranjat frisura deranjată sub tichiuȚa de catifea și i-am deschis ușa secretă (CAR.); parcă avea tichiuȚa draoului în cap (U-OR); ¶ ⊕ ⊕ (p Una din numeroasele denumiri populare ale diavolului (⇒ TICHIUȚE): dracul poartă fesa roșu ca tichia, de aceea și dracului i se mai zice și Tichiută (SEZ.).

TICLUI (-ueso) vb. tr. și refl. A (se) potrivi, a (se) aranja, a (se) întocmi: hainele nu le cunoaște nimeni, fiindcă am un lădan care mi le ticlește de și se par că-s noi (M.-ZAMP.); ideea aceasta îi veni lămurită, sigură ca și cum ar fi gândit-o și ticleuit-o mai dinainte (VLAM.); deocamdată... ticleștia circuliari, aduna date (SLV.); se ticleșiau pregătiri de nuntă (ORIC.).

TICLUIȚ adj. p. TICLUI. Potrivit, aranjat, întocmit: adresându-se către Ileanuța, îi spuse un compliment bine ~ (DEM.); ⊕: o minciună bine ~ plătește mai mult decât un adevăr (PANN.).

TICNĂ ⇒ **TIHNA**.

TICNAFES ⇒ **TECFEFES**.

TICNEALĂ Mold.Tr.-Carp., **TIGNEALĂ** Trans. (pl.-eli) sf. Tihnă, pace, liniște neturburată: locurile Dachiei mai cu odihnă și mai cu tigneală scotind, ... scaunul și șederea intr'însa și-au mutat (CAN.); N'am tigneală la mîncare, Nici sara la culcare (RET.); Dar casa săracului în afară-i cu mînjală, Din lăuntru-i cu tigneală (M.-BR.); Și din scorm să-l facă pară, Să se ducă fum în țară, Să vadă și-a mea tigneală (BRL.); Să i-o văz, mîncă-o-ar para, Cum mi-a mîncat el tigneala (M.-BR.); [ticni, influențat în înțeles de tihnă].

TICNIȚ, Trans. **TIGNIȚ** (-neso) vb. intr. A-i prii (mîncarea, petrecerea, somnul, etc.), a avea mulțumire de pe urma unui lucru: vițelii... trebuș să se pască numai de răcoare, căci atunci le tignește mîncarea (DRAGH.); Nici masă, nici somnul, nimic nu-ți tignește (VLAM.); ori-cite bunăți să am, singur la masă nu-mi tignește (CAR.); nu-i tigneala lui să știe că mîșă-i singură acasă (VAS.); la zile mari, ca să le tignească veselia, împărțeau bucățile de pine cu orfanii (CRG.); Intr'această lume mare Nu-mi tignește de mîncare (RET.); Nu-mi tignește nici ce mînc, Nici ce beau, nici-otind mă culc, Fînă otind nu mă n'îlinesc Cu tine, să mă iubesc (M.-BR.); [comp. slov. t e k n i t i].

TICNIT, **TIGNIT** adj. În t i h n ă, liniștit, neturburat: urmasse timp de opt ani o viață tignită care-i pria de minune (BR.-VN.); el plămăia acum și traulu tignit și fără de grijă ai oamenilor (SP.); nu se mai pomenea așa mahala tignită și harnică (DLVR.); Intr'o mahala tignită... locuia dumnealui Postolnicului Andronache Zîmbolici (NEGR.).

TICȘI (-seso) vb. tr. și refl. ⊕ A (se) îngrămădi cît mai mulți. strîns lipiți unul de altul ¶ ⊕ A (se) înghesuți ca să încapă cît mai mulți într'un spațiu restrîns, a (se) înțesa, a înțesa: cît pentru actori, să-i tîosești într'o trăsură de barabagiu (ALECS.); In fine toți intră și se tîsesse într'o cameră și balul începe (ALECS.).

TICSIT adj. p. TICȘI. Strîns lipit unul de altul; înghesuți într'un spațiu restrîns, înțesat, înțesat: boul acel tare de vină... se cunoaște pe dinți, care tre-

Fig. 4913. Tifan.

bue să-i aibă ticsiți unul lângă altul (DRAGH.); plantele se vestejeac... otind cresc ~ sau strînsse unele de altele (ON); săceau ~ trupurile Nemților dent'acea năvală la ripă (M.-COST.); o noapte întregă m'am chinuit într'un

vagon ~ de lume (VLAM.); dă și ea de pîrul cel ~ de omide (CRG.).

TIG-TAC! sau **TIGA-TACA!** interj. și sbst. Imită un sgornot cadențat, des și regulat, ca bătăile unui ceasornic, palpitările inimii, etc.: se azează... lîngă vatră... ascultînd... tie-tacul ceasornicului bătrîn (SAD.) [onom.].

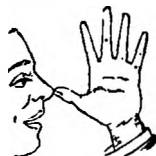
TIDVĂ ⇒ **TIGVĂ**.

TIFAN (pl.-ane) sn. ⇒ Plasă mare de pescuit (□ 4913).

† **TIFERICI...** ⇒ **TEFERICI...**

***TIFIC** adj. Care e de natura tifosului; care ține de tifos: bacil ~ [fr. typhique].

TIFLA (pl.-le) sf. F ⊕ Gest făcut, în bătaie de joc, în semn Fig. 4914. Tifla. de dispreț, apropiindu-se virful degetului mare de nas, cu palma întinsă și cu celelalte degete îndepărtate (□ 4914); a da cuiva ou tifla, a face acest gest împotriva cuiva: iaca tao... și ai dată să-mi dai ou tifla dacă țî-oiu mai spune ceva (CAR.); ¶ ⊕ Noroc orb: unde dă Dumnezeu să cază o asemenea ~ peste mine! (SP.); a dat o ~ preste outare și e putred de bozât (SP.) [ngr. τύφλα „orb”]; Grecul însoțește gestul acesta de cuvintele: τύφλα εις τή μάτια σοῦ! „orbia în ochii tăi!” (M.).

***TIFOID** adj. Care e de natura tifosului; friguri ~, boală infecțioasă, acută, pricinuită de prezența în organism a bacilului tific (□ 4915) [fr. typhoide].

***TIFON**¹ (pl.-onuri) sn. Țesătură de bumbac foarte rară întrebuințată la pansamente: țasă de ~ [comp. engl. tiffany].

***TIFON**² (pl.-onuri) sn. ⊕ = **TAIFUN** [fr. typhon].

***TIFOS** sbst. Nume generic dat mai multor boale febrile, infecțioase, adesea epidemice, datorite introducerii în organism a unor bacili descoperiți de Eberth; atacă în special sistemul nervos și bolnavul e aproape în continuă înțezeală; ⊕ lingoare; ~ exantematic ⇒ **EXANTEMATIC** [fr. typhus].

TIGAIIE sf. ⊕ ⊕ Vas de metal

sau de pămînt, cu coadă lungă, întrebuințat la bucătărie pentru prăjit (□ 4916): tot îmi părea că avea în mintă tî-

Fig. 4916. Tigaie.

găia cu ceară țartă (U-OR); ¶ ⊕ Gaură, scobitură, făcută în lemn sau în piatră, în care intră capătul unui fus, unui stîlp, etc. ¶ ⊕ ⇒ **TIGAIȚĂ**: un ianțier avînd fitilul aprins la pușoa sa, tocul prinse în ~ și... acele terbării săltară în aer (BALC.) [srb. bg. t i g a n j < ngr. τήγανι].

TIGAIȚĂ (pl.-te) sf. ⊕

dim. **TIGAIIE**: mai ceru o ~ și o azeză și pe dina pe foc (SP.); ¶ ⊕ Adîncătură la vechile arme de foc, în care se punea praful de pușcă, care se aprindea cu un fitil sau prin căderea cocoșului (□ 4917): ei își examinează armele, reținocesc praful în tîgăițele puștilor și a pistolelor (ALECS.); udase, pe semne, și ploaia praful pe tîgăițele sinetelor (ORIC.).

TIGHEL (pl.-eluri, -ele) sn. ⊕ Cusătură vizibilă făcută pe marginea unei plîze, cu acul sau cu mașina de cusut, pe locul unde s'a însăilat întiiu (□ 4918); a coase în ~; Drăgan... joacă, bată-i puștia l parc'ar trage ~ (DLVR.); F ⊕ a trage cuiva un ~, a dojeni, a muștra: a băgat... în răcori... și pe papa de la Roma; ...ba încă cel i-a tras un ~ de i-a plăcut și lui (CAR.) [tc. vulg. t e g e l].

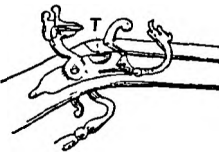

Fig. 4917. T. Tigaiță.

Fig. 4918. Tighele.

TIGHELȚ (-alesc) *vb. tr.* ① A coase în tighel.

TIGLICIU = **TEGLICIU**.

TIGNĂ = **TIHNA**.

TIGNAFES = **TECFEFES**.

TIGNEALĂ = **TIGNEALĂ**.

TIGNI = **TICNI**.

TIGOARE, *Ofen.* (CIAUS.) **TİHOARE** *sf.* F (P) Nemerinc, ticălos; trintor; puteare (aplicat adesea vitelor slabe, prăpădite): mai bine moartea decît așa ~ de bărbat stîfîț și mămăligos (VLAM.); nu-l vezi că-l o ~ de băiet cobăit și leneș P (CRG.); Slab e, puhab, o ~, Să-l lovească odată, moare (SPER.); cînd e îndrîjîț Rumănu pe femeia lui, îi zice ce-l vine n gură, adică: muliere, mulierușcă, ... tigoare, îngălată, trintorită (MP.).

TIGROAICĂ (pl.-ce) *sf.* ① ♀ Femela tigru-lui ② ♂ Femeie crudă [t i g r u].

TIGRU *sm.* ①

♂ Mamifer car-nivor din neamul pisicii, cu trupul cît al leului și chiar mai mare, de culoare galbenă roșcată pe spinare, cu dungi negre de-a curmezîșul, și albă pe pîn-tece; e unul din animalele cele mai crude, de aceea e vînat fără cruțare; trăește numai în Asia, început de pe lîngă marea Caspică pînă în China și din sudul Siberiei pînă în India de miază-zi (*Felis tigris*) (■) 4919 ② Om foarte crud, nemilos, ca o fiară sălbatică [cuvînt semi-savant din lat. *tigris*; comp. vsl. *tigrû*].

TİGVĂ, **TİDVĂ**, **TİTVĂ** (pl.-ve), **TİVĂ**, *Ofen.* **TİGVĂ** (pl.-și) *sf.* ① ♀ Plantă acățătoare sau trifloare din fam. cucurbitaceelor, ale cărei frunze, frecate, dau un miros de mosc; face flori mari, albe, la subțioara frunzelor; fructul, mare și bombat, sugrînat adesea în partea de sus, verde și cărnos în tinerete, devine gălbui și lemnos la maturitate; servește, după ce a fost golit și uscat, ca vas pentru lichide; originară din Asia și Africa tropicală, țigva e adesea cultivată și prin părțile noastre (*Lagenaria vulgaris*) (■) 4920: cine mănîncă

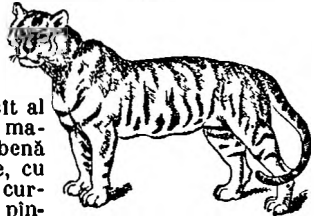

Fig. 4919. Tigru.

Fig. 4920. Tigvă.

sămîntă de țigvă, îi cade părul (COR.) ② ♀ **TİDVĂ-DE-APĂ** = **NUFĂR-ALB** ③ ♀ **TİDVĂ-DE-PĂMÎNT** = **IMPĂRĂTEASA** ④ ♀ ⑤ Fructul țidvei, golit și uscat, care servește ca vas pentru lichide, pentru sare, grăunțe, ouă, etc.: o habă bătrînă... venea cu țigva să ia apă de la fîntînă (MP.); pîrăleabii, nu luau numai acele două ouă... ce luau niște țidve mari cîte de patru, cîntă ouă (NEC.); Și-a găsit hîrbul capacul, țigva dozul și lelea hîrbatul (IPANN); dete dintr'un picior și vîrsă o țigvă cu lapte (GRL.); sîmîntă de țutun... o pun în țitve pe care le țin spinareze la uscăciune (ION.); hofului îi merge țigva pînă la a nouăzeci și noua ouă la apă, dar la a o suta ouă îi se 'ntîndă (MP.); ⑥ a umbla cu țigva cu minciuni (CIAUS.), a umbla cu minciuni, cu birfeli pe la unii și pe la alții ⑦ F Cranii, țeastă: juputud pîtelea de pe aceste capete, o răzua cu o coastă de bou și-și făcea servete pentru masă, iar din țidva uscată, cupă de băut (VLAM.); să nu ascuți de porunca domneasă, dacă ai poțtă să-ți vezi țidva la călcie (GN.); țigva de om arsă în foc e bună de ameteală (COR.); cît mă întore într'un picior, stărm cîntă cîntă țidve o o lovitură (ALECS.); un șgomot s'auzi... la întîlnirea celor două țitve smăcinate una pe alta (CAR.); — se zice în *spec.* despre un cap pleșuv: i se prinde peruca într'un ou și rămîne cu capul țigvă (I.-GH.); Cu pleșuvul cînd vorbești, țigvă nu pomenesti (IPANN) [srb. bg. t i k v a].

TİGVULIȚĂ, **TİGVULIȚĂ**, **TİDVULIȚĂ**, **TİGVULIȚĂ** (pl.-te) *sf.* *dim.* **TİGVĂ**... ①: toți copiii au pepeni, țărăcuțe și țigvulițe mici (MLVR.).

② **TİHĂRAIE** *sf.* *Mold. Bucov.* ♂ Loc rîpos și îm-

pădurit; povîrniș repede, rîpos, pe coasta unui munte: pe vîrtul unui deal înalt și plin de țihări, se află vestita Cetatea Neamțului (CRG.); se ivea ofte un pîrete de stîncă prăpăstios și desîrat de țihări, cu pietrișuri roșiatice (ORIG.); în sus, spre trunchiul păduratic... duce numai o potecă îndrăzneată, drept peste țihăraia și fîgasele izvoarelor de munte (POD.).

TİHNA, *Mold. Bucov.* **TİCNA**, *Trans.* **TİGNĂ** *sf.* Liniște neturburată de nimic: îi făcură otonoseți tutu-
lor lighioanelor, de puteau umbla în țihnă prin pădure (MP.); Dar lăsați-mă în țihnă. Gînduri orbe și deșarte (VLAM.); apoi am început a mă scîlda în țicnă pînă la astîlnitul soarelui (CRG.); dacă vrei să trăești bine și să aibi țicnă, să te silești a îi totdeatna la mijloc de masă și la colț de țară (NEGR.); am trăit totdeatna în țicnă și cu îndestulare (SB.); Bndulea nu-și mai găsea țigna de mai 'nainte și era mereu dus în drumuri (SIV.) [vsl. t i h n a t i „a sta liniștit”].

TİHNIT = **TİCÎT**.

② **TİHOARE** = **TİGOARE**.

③ **TİJ** *adv.* De asemenea, idem: așezîndu-se Grigorie-Vodă în Iași... scos-au hîrtii... și circimărit, ~ ofte cîntă lei de circimă (NEC.); Eu de-acum sînt a matala de veol. — Și eu a matala, ~, scumpul meu Franț (ALECS.) [comp. vsl. t ū z de sau pol. t e z „idem”].

TİJGHEA

= **TEJGHEA**.

④ **TİLBURY**

sbsf. Un fel de cabrioletă ușoară, cu două roate și cu două locuri (■) 4921 [fr.].

⑤ **TİLEAGĂ** = **TE-LEAGĂ**.

⑥ **TİLINCA** (-lnc) *vb.*

tr. și *intr.* Oaș. **J** A cînta din t i l i n c ă. din fluiet: Mere hîreș voinicîu... Din țilincă țilincînd și prunca tot blăstămind (BRL.).

TİLINCĂ, **TELINCĂ** (pl.-ci) *sf.* **J** Fluiet cio-bănesc, fără găuri, făcut din lemn scobit sau din scoarță de teiu, de paltin ori de răchită: și 'n vremea cît s'au annunat s'a 'ntins poporul adunat Să joace 'n drum după țilinci (COȘA.); Rumănu cîntă din gură, din vioară, din foaie... din drîng, din țilincă (MP.); se vād copii cîntînd din țilinci (LUNC.); ...caravane numeroase ce se coboară încet spre Dunărea... cu sunetul țelțnelor aninate de gîtul măgarilor (AL.TCS.) [comp. ung. t i l i n k a, rut. t y l y n k a, împrumutate de la Români].

TİLIPIN = **TULIPIN**.

TİLIȘCĂ = **TELIȘCĂ**.

⑦ **TİMAR** *sm.* *Băn.* ① Pielar, tăbăcar: cîntii... au vătut niște piel într'un rîu, puse de ~l să se moale (IGH.).

② **TİMBRA** (-brez) *vb. tr.* A aplica, a lipi un timbru: ~ o petiție [fr.].

③ **TİMBRAT** *adj. p.* **TİMBRA**. Pe care se află timbrul legal: hîrtie ~ă ④ **NETİMBRAT**.

⑤ **TİMBRU** (pl.-bre) *sm.* ① **J** Calitatea sunetului

după care se recunoaște felul vocii sau al instrumentului care a produs acest sunet; ~l face să recunoaștem o persoană după voce, să deosebim un sunet cîntat de un bas sau de un sopran, de o vioară sau de un flaut; o voce frumoasă sau urîă e datorită timbrului: ~ plăcut, dulce, aspru, metalic; Andrei are... un ~ de voce grozav de dulos, între bas și bariton (BR.-VN.) ② **J** Marcă imprimată pe o hîrtie pe care legea o face obligatorie pentru acte și unele tipărituri: ~l unei polițe ③ **J** Pecete particulară pe care un birou de poștă a imprimă pe fiecare scrisoare ④ **J** Marcă postală ⑤ **J** Un fel de marcă ce se lipește, ca impozit, pe petițiuni, pe chitanțe, pe actele civile și judiciare, etc. (■) 4922 [fr. t i m b r e].

Fig. 4922. Timbru fiscal.

TIG-TIM

† **TIMF** *sm.* ● Monedă veche rusească ce circula în Moldova: alți bani nu prea erau, fără est copeice și dăuce de cîte patru bani și ~i de cel noi moschicesti (M.-COST.) [pol. t y m f].

* **TIMID** *adj.* Sfios [fr.].

* **TIMIDITATE** *sf.* Sfială: puțină ~ nu șade rău unui tânăr, cînd face în lume cel dintîiu pași (CAR.) [fr.].

○ **TIMNIC** = TEMNIC.

TIMOFTEIU, **TIMOFTIE** ① *npr. m.* † ● † IARBALUI ~ = TIMOFȚICĂ [vsl. Timothej < gr. Τιμόθεος].

TIMOFTICĂ *sf.* † Plantă din fam. gramineelor, de un verde-deschis, cu tulpina înaltă ca de un metru, care constituie o excelentă plantă de nutreț

(*Phleum pratense*) (4923) [Timofteie].

TIMP (*pl.*

-puri) *sn.* și (*pl.*

-pi) *sm.* ① Du-

rată ce se poate

măsura; parte

din ceas, din zi,

din lună, din an,

etc., în care se

întîmplă ceva,

vreme: ~ tre-

cut, prezent, vi-

tor; oliva ~ †

② Durată mărgi-

nită, în opoziție

cu eternitatea †

③ În mecanică:

durată în care se

întîmplă un fenomen: pătratul

~urilor †

④ ☆ ~ astronomic, timpul împărțit în

24 de ceasuri care se numără de la o amiază pînă

la cealaltă; ~ civil, timpul împărțit în două perioade de cîte 12 ceasuri fie-care, începînd de la miezul nopții; ~ sideral, timp regulat după mișcarea sferei cerești; ~ solar, timpul regulat după mișcarea soarelui †

⑤ Timpul, divinitate păgînă, pe care cei vechi o reprezentau cu chipul unui bătrîn cu aripi, ținînd în mînă o coasă †

⑥ Succesiunea zilelor, ceasurilor, momentelor, considerate în raport cu lucrările, cu ocupațiunile; ~ul lucrului; ~ul mesei; în ~ul prînzului; ~ul clasei; ~ul vacanțelor †

⑦ A(-și) pierde ~ul, a sta de geaba, fără să lucreze, a se ocupa cu lucruri fără importanță, fără nici un folos †

⑧ Veacurile, diferitele epoce: ~urile eroice = **EROIC** ①; ~urile istorice, preistorice †

⑨ Se întrebuintează în raport cu starea bună sau rea în care sînt treburile într'o țară, cu felul de viață pe care-l duc oamenii, etc.: la timp de pompăna grea, i-am văzut pe toți unindu-se cu trupul și cu sufletul la glasul țării (M.-COST.); ~urile sînt grele; ⑩: gardul fără propolei cade în ~uri grele (ZNN.) †

⑪ **RĂGĂZ**: lasă-mi timp să mă gîndesc †

⑫ Epoca prielnică pentru ceva: ~ul soarelui †

⑬ Anotimp: cele patru ~uri ale anului; în ~ul varii; ~ul florilor, primăvara †

⑭ Starea atmosferei: ~ ploios, noros, uscat, frumos †

⑮ Una din părțile egale ce alcătuiesc o măsură; bătaie: măsură în doi, în trei, în patru timp †

⑯ Fie-care din formele pe care le ia verbul spre a arăta momentul cînd se săvîrșește acțiunea pe care o exprimă: ~ul prezent, ~ul viitor †

⑰ Precadat de cîte o prepoziție, formează diverse locuțiuni adverbiale: a ~ = **ATIMP**; cu ~ul, după trecere de oare-care timp: cu ~ul se va îndrepta și el; din ~, de timpuriu, cînd nu mai e prea tîrziu: pomul cînd începe să se strîmbeze, trebuie îndreptat din ~; din ~ în ~, din cînd în cînd; la ~, la vremea potrivită, nici prea de vreme nici prea tîrziu: Lucrul la ~ dăruit Prețușe Indoit (PANN.) [lat. t e m p u s].

* **TIMPAN** (*pl.-ane*) *sn.* ① ● Membrană transparentă, întinsă ca o piele de tobă, care se află în urechea mijlocie, în care sînt oscioarele auzului; a sparge oliva ~ul, a asurzi pe cineva; de la o vreme nu mai știam decît bătaia cadentă a vorbelor care-mi răpăiau regulat pe ~ (VLAM.) †

② Un fel de tobă, de aramă de formă semi-sferică, întrebuintată în orchestră (= 4924) †

③ Suprafața triunghiulară pe care o înconjoară cele trei cornișe ale unui fronton

Fig. 4923. Timofteică.

și care este netedă sau decorată cu sculpturi †

④ ● Suprafața cuprinsă între lîntelul unei porți din evul-mediu și arcul de deasupra și care de obicei e decorată cu basoreliefuli (4925): cu întreite trize, cu ~ și cu medaliaone sculptate (DOB.) [fr. t y m p a n].

† **TIMPINĂ** =

TIMPINA.

TIMPURIU 1.

adj. Ce se face, ce se întîmplă înainte de timpul normal

(TIRZIU): lucrătorii seceră curatul rod a pămintului îndelung răbdînd... pînă cînd va veni ploaie timpurie și tirzie

(COR.); mă gîndeam la situația mea în care rămînea soția... prin moartea atît de timpurie a bietului băiat (SR.-VN.); poamă timpurie, care se coace de vreme.

2. *adv.* (mai adesea de ~) Înainte de timpul normal, de vreme: grîul care va fi semănat ~ va fi bun (GAST.); atuncea se va ivi de ~ lumina ta (BOL.) [lat. vulg. t e m p o r i v u s].

† **TINĂ** (*pl.-ni*) *sf.* Trans. Noroiu, glod: întinau-mă în ~ adîncată (SR.-SCM.); Domnul... au ascultat ruga mea și m'au scos din groapa patîmlor și din tîna cea adîncă (MEC.); preste noapte plouase și era ~ (REV.); se date los și se tăvăli în noroiu, pînă se făcu una cu tîna (ISP.); Ce trece priu ~ și nu se 'ntîna ? (COR.); *ghicitoare despre* „Umbra” [vsl. t i n a].

* **TINCTORIAL** *adj.* Ce servă la boit; plante ~e, acelea din care se scot colorile pentru boitul linei sau țesăturilor [fr.].

* **TINCTURĂ** (*pl.-turi*) *sf.* ● Soluție obținută prin macerarea unei substanțe medicamentoase în apă, în eter sau în alcool: ~ de iod, soluție roșie de iod în spirit, întrebuintată ca antiseptic [fr. t e i n t u r e, refăcut după lat. t i n c t u r a].

TINDĂ (*pl. tindă*) *sf.* ① ● Sălița, vestibulul de la intrarea u-

nei case țărănești (4926): oaseni locuiesc numai în camera de dîndărăt și în ~ (PĂC.); ② o ca săcurteze din oale, de cu seară a plecat și în ~ s'a culcat (PANN); se zice în ironie despre cei leneși ce se grăbesc la început, dar cari lasă apoi treaba incurcată; ③ a face treaba pînă 'n ~, a face treaba pe jumătate †

④ Incăperea de la intrarea unei biserici, despărțită de naos printr'un perete; pronaos (487): se îngroapă trupurile oamenilor morți... pren tindile bisericilor (PRV.-MB.); Grigorie-Vodă... s'au apuțat de au acuperit mînaștirea Balica cu oale... și i-au făcut și ~... și zid împiegur (MEC.) [lat. vulg. t e n d a < t e n d e r e].

TINDE (*tînd; pf. tinsei; part. tîns*) 1. *vb. tr.* și *refl.* † A (se) întinde: tînsură afară mîinile bărbății și pre Lot traseră în casă la ei (PAL.); dascălul tînsu brațul spre cuvintele scrise cu un geat malestos (NEGR.); ael on luntrea tîndea vîsla de-i punea cîte 16 galbeni de om (M.-COST.).

2. *vb. intr.* * A năzui, a fi stăpînit de gîndul, de dorul de a dobîndi ceva, de a ajunge la ceva, a aspira [lat. t e n d e r e; înțelesul 2 după fr. t e n d r e].

TINDECHE, **TINDEICA** (*pl.-ci*) *sf.* ● Vergea de lemn cu dinți de fier la capete, cu ajutorul căreia se ține pinza întinsă la războiul, cînd se țese; unealta e uneori întregă de fier (4927): Franză verde toaie lată N'am tîndeche, n'am nici pinza-i gă-

Fig. 4924. Timpan.

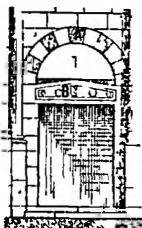

Fig. 4925. T. Timpan.—A. Arhivolta.—B. Lintel.

Fig. 4926. La sfat pe pragul tîndei.

487): se îngroapă trupurile oamenilor morți... pren tindile bisericilor (PRV.-MB.); Grigorie-Vodă... s'au apuțat de au acuperit mînaștirea Balica cu oale... și i-au făcut și ~... și zid împiegur (MEC.) [lat. vulg. t e n d a < t e n d e r e].

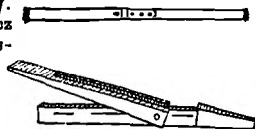
TINDE (*tînd; pf. tinsei; part. tîns*) 1. *vb. tr.* și *refl.* † A (se) întinde: tînsură afară mîinile bărbății și pre Lot traseră în casă la ei (PAL.); dascălul tînsu brațul spre cuvintele scrise cu un geat malestos (NEGR.); ael on luntrea tîndea vîsla de-i punea cîte 16 galbeni de om (M.-COST.).

2. *vb. intr.* * A năzui, a fi stăpînit de gîndul, de dorul de a dobîndi ceva, de a ajunge la ceva, a aspira [lat. t e n d e r e; înțelesul 2 după fr. t e n d r e].

TINDECHE, **TINDEICA** (*pl.-ci*) *sf.* ● Vergea de lemn cu dinți de fier la capete, cu ajutorul căreia se ține pinza întinsă la războiul, cînd se țese; unealta e uneori întregă de fier (4927): Franză verde toaie lată N'am tîndeche, n'am nici pinza-i gă-

tită toată (PANN); războiul în gata, întreg întreguț de aur, cu tâpli... cu tindelăo, cu sucală de aur (RET.) [lat. tēndi cula < tēndere].

TINDUȚĂ (pl.-te) sf. *dīm.* TINDĂ: cu rozog verde 'nvalită, Cu tinduța deslipită (VOR.).

TINE = TU.
TINEREL, f. TINE-REA. **TINERICĂ** (pl.-rale) adj. dīm.

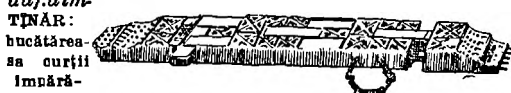

Fig. 4927. Tindechi.

TINERET sbst. col. **TINĂR**. Oamenii tineri, tinere: cum o să-și răsucescă mustața de grozav printre ~ (OLVR.).

TINEREȚE sf. pl. (și f. sg.) ① Starea unei persoane tinere, vîrsta între copilărie și bărbătie; vîrsta unui animal tinăr, a unei plante răsărite de curînd (C) BĂTRINEȚE; împăratului i se făcu milă de ~le lui și-l sătula să-și caute mai bine de treabă, decît să se răpue (TSP.) ② Epoca vieții cînd omul e tinăr: cu mijlocirea lui Șerban-Vodă au stătut Domn și din tinerețe lui au arătat semne de bună chiverniseală (MUST.) ③: ce înveți la ~, aceea știi la bătrînețe; — adună la ~, ca să ai la bătrînețe ④ Tinimere, oamenii tineri ⑤ Frăgezime, vioiciune.

TINERIME sf. col. **TINĂR**. Oamenii tineri, toți tinerii: descrie-mi tabloul societății ieșane sub domniile lui Sturdza și Gheca-Vodă cu ~a ei vioale, elegantă (ALECS.). ① **TINERIT** sbst. Mold. ① = TINERET: așă e ~ul ists, bată-l să-l bată, zise moș Bodring (CRG.) ② Vitele tinere: pîrloagele și imășurile cele nouă sînt folositoare ~ului (ION).

TINGIRE sf. ① Vas de tuciu, de fier smălțuit sau, mai adesea, de aramă cositorită, în care se fac bucate (4928): a spoi tingirile; vizitiul... avea mania de a fura tingirile din curțile boieresci, pe unde pîrîntele meu se ducea în vizită (A-ON); ②: și-a aflat ~a capaul CAPAC ③ [tc. t e n g e r e].

Fig. 4928. Tingiri.

TINICHEA, f. TENECHEA (pl.-chele) sf. ① Tablă de fier cositorită, din care se fac vase sau burilane, se învelesc casele, etc.: li se arată, ca la o bătaie de glonț, coperișul nou de tinichea al turnului, strălucind la soare (CAR.) ② Vas, cană de tinichea: săteanul... bea din această ou bîrdacul, ou cana și cu tinicheaua (MAN.) ③ Scindură subțire: ~ de brad; prețul chereștelei variază după felul ei... se plătesc... tenechele 7 pină la 10 florini sută (ION) ④ F f iron. Decoratie, medalie: isprăvnicăsa l de acum să vedeți bontonuri și tenechele! (ALECS.) ⑤ P Lefter, lăra lăascaie, sărac lipit: li lăsașea tinichea: nu mai avea băiatul nici ou ce să vie înapoi acasă (CAR.) [tc. t e n e k e].

① **TINICHER** sm. **Trans.** ① = TINICHIGIU: Toți din Lelești au introdus între Români din acest ținut datina de a merge în țară ca ~i (RET.) [tinichea]. ② **TINICHERIE** sf. **Trans.** ③ = TINICHERIE: cam p'atunci, pe cînd începă mai bine a se plăti tinicheria în țară, era în Reteag un Petre Pop (RET.) [tinicher]. **TINICHIGERIE** sf. ① Meseria tinichigiuului ② Atelier unde se lucrează și prăvălia unde se vind obiecte de tinichea ③ Obiecte, vase făcute din tinichea [tinichigiu]. **TINICHIGIU** sm. ① Meșesugar care lucrează obiecte de tinichea sau care învește casele cu tablă de fier (4929) [tc. t e n e k e g i].

† **TINOS** adj. **Trans.** Noroios, glodos, mocirlos, plin de tină: mergea tahăra, ales căzăcească, cu greu, prin locuri strîmte și tinose (M. COST.).

† **TINS** 1. adj. p. TINDE. Îtins: pe podiș despre Niștru, acolo era ~ seivanul pașii și corturile (M. COST.).

2. adv. = INTINS 2: Moscalii... au mers ~ la ceata și au început a bate cetatea cu combarale (NEC.).

① **TINTĂ** (pl.-te) sf. **Trans.** Bîn. Cerneală [germ. T i n t e]. ② **TINZAICĂ** sf. Bân.

③ = TINDECHE. **TINZĂTORI** sf. pl. = TINZĂTORI.

① **TIQ** 1 interj. **Mold. Bucov.** Strigăt cu care se alungă vitele, cîinii, etc.: Răzvrătosu, alungat de olni ce hămăse: tiol haită, țihă! tiol (ALECS.).

② **TIQ** = TOC.

③ **TIQHAI** (-ăse), **TIUHOI** (-oese), **TIUI** (-ueso) vb. tr. și intr. **Mold. Bucov.** A huidui; a alunga un animal cu strigăte de tiol au început a-l stupi și a-l tiohăi de hid ce era (VOR.); încep a striga și a tiohăi împrejurul otior (VAG.); După ce i-a tihoit, intră 'n oasă și se culcă bucuros și liniștit (SPER.); o rîs de mine cu hohot și m'o tiuit ca p'un dulău cu tîngirea 'n coadă (ALECS.).

* **TIP** (pl.-puri) sm. ① Exemplar primitiv și original ② Plantă ale cărei caractere formează trăsăturile esențiale ale unei familii: micsandra este ~ul cruciferelor ③ Totalitatea caracterelor distinctive ale unei rase de oameni sau de animale: ~ul mongol ④ Reprezentantul cel mai dezvoltat al unei categorii de oameni: e ~ul actorului de provincie; e un ~ de frumusețe; tăcuta mînăstire se transformă într'un mic oiășel: ~uri de observat alte pozești (VLAH.) ⑤ Simbol: mielul de Paști e ~ul Mîntuitorului ⑥ F iron. Individ: în adevăr, ~ul, grăbindu-se să-și ridice arma, a uitat cartea de vizită (CAR.) [ir. t y p e].

TIPAR (pl.-are) sm. ① Mașină tipografică, teasc ② Tipografie: scriitorii carii izvodesc puțini se află, iară tipariu nu este (M. COST.); eu Șerban Diacon, meșterul mare a ~elor (FAL.); Carte românească de luvățătură... în tipariul domnesc s'au tipărit, în mînăstirea a Trei-Svetitele în Iași (PRV. MB.) ③ Tipăritură, faptul de a tipări, imprimat: Viața și pîdele... lui Esop, prin acest tipariu mai îndreptate (GAST.); a îndrepta greșelile de ~; a da la ~, a pune sub ~, a da să se tipărească; bun de ~, autorizația dată de autor, de a se tipări, după scoaterea corecturii ④ Scobitură, săpătură în care se află forma obiectului de obținut, în care se toarnă o materie lichidă, un metal topit, etc. ⑤ Ciubucul zidarului ⑥ Model de hirtie după care se croșel hainele (4930) ⑦ Urmă, împărire: picioarele cailor... lăsu ~ (în noroiu) la fie-care pas (A-ON) ⑧ Model, tip, înfățișare: marele arhitect al Vicenței a făcut teatrul acesta uriaș după ~ul teatrului grecești (ARG.) [gr.-biz. τυπάριον, vsl. t i p a r i].

Fig. 4929. Tinichigiu.

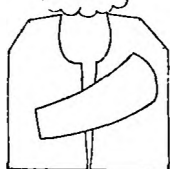

Fig. 4930. Tipar.

⑧ **TIPĂRI** (-ăresc) vb. tr. ① A face să iasă pe o foaie de hirtie, prin apăsare sau cu ajutorul mașinei tipografice, urmele caracterelor de imprimare: ~ o carte, un afiș, un bilet de invitație, cărți de vizită ② A face toate lucrările necesare pentru confecționarea unei cărți ③ A reproduce prin apăsare, pe hirtie, pe o stofă, un desen săpat pe o placă sau cu cerneală sau cu o culoare ④ A împări ⑤ A da o formă unui lucru moale, frămîntindu-l cu mîna, îndesîndu-l sau apăsîndu-l cu o lopățică: musteaciorul Davidici... pină tipărea o mămăliga, mîntula de apus, pe de rost, repede și fără gros, toată istoria Vechiului Testament (CRG.); olădînd în ele palele deopotrivă și tipărindu-le bine (ION) [t i p a r i].

TIN-TIP

TIPĂRIT *1. adj. p. TIPĂRI* ¶ ¶ ⊕ **NETIPĂRIT**.
2. subst. Faptul de a tipări.

TIPĂRITURĂ (*pl.-turi*) *sf.* ⊕ **Lucrare tipărită**, carte tipărită: cele mai vechi tipărituri românești sînt din a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

⊕ **TIPARNĂ, TIPARNE** *sf.* ⊕ **Tipografie, imprimerie** [vs. *t i p a r i n ŭ*].

⊕ **TIPARNIC** *adj.* ⊕ **Tipărit, imprimat**: am făcut alegere din multe, bogate pravile... căoi n'am vrut să scriu după cele ~e (PRV.-MS.) ¶ ⊕ **De tipar, de tipografie**: au adus meșteri ~i și de slove grecești și slovenești (LET.) [t i p a r n ă].

⊕ **TIPARNIȚĂ** (*pl.-țe*) *sf.* ⊕ **Tipografie, imprimerie** [t i p a r l].

TIPAROĂSE = **CEIPAROĂSE**: el își stropoa li-niștit ~le (SR.-VN.).

TIPIC *1. adj.* ⊕ **Caracteristic; însușiri, trăsături** ~ ¶ ⊕ **Simbolic, alegoric** [fr. *t y p i c u e*].

TIPIC *2. (pl.-iciuri) sn.* ⊕ **Carte** care cuprind rînduiala după care se săvîrșesc zilnic slujbele divine în biserică: înnoada o lerturghie, cu vai de ea, cu ~ul desohis pe masa din altar (VLAH.); popolații se pricep mai mult la citire pe oondao, pe ~, pe psaltire (LIP.) ¶ ⊕ **Rînduiala** după care se săvîrșesc slujbele în biserică, spre deosebire de textul rugăciunii: preotul răspunde bine, cînd îl întrebă despre ale ~ului (SR.); cum intră în biserică, încep a căuta pîrlina părintelui Oglobanu, care slujea, că nu se ține de ~ (CRG); cînd hotezi copilul... să ia și nașul den unt și să ungă copilul pre toate mădulărilor, cum iaste rînduiala ~ului (PRV.-MS.) ¶ ⊕ **F Regulă, formulă** obicinuită: ei își obeltuoso o bună parte din energia și spontaneitatea minții lor orunde pe ~urile pedante (VLAH.); a se ținea după ~, a urma întocmai normele stabilite, a nu se abate de la formele obicinuite [ngr. *τυπικόν*, vs. *t i p i k ŭ*].

TIPICAR *adj. și sm.* ⊕ **Care se ține întocmai după t i p i c**, care nu se abate de la cele arătate în tipic: preot ~ ¶ ⊕ **F Formalist; pedant**: programele sînt greșite și mulți dascăli ~i (VLAH.).

TIPOFOTOGRAFIE *sf.* ⊕ **Arta de a obține clișee tipografice prin fotografie** [fr. *t y p o p h o t o g r a f i e*].

TIPOGRAF *1. sm.* ⊕ **Cel ce cunoaște și care practică arta imprimeriei; — și adj.**: lucrător ~ [gr.-biz. *τυπογράφος*].

TIPOGRAF *2. (pl.-afe) sn.* ⊕ **Mașină tipografică** cu care se culege și se toarnă în același timp textul de tipărit [fr. *t y p o g r a f e*].

TIPOGRAFIC *adj.* ⊕ **Privitor la tipograf; ce**

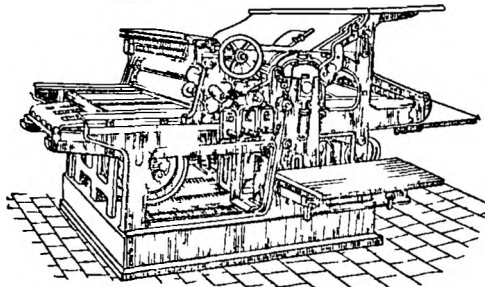

Fig. 4931. Mașină tipografică.

ține de tipografie: mașină ~ă (□ 4931) [fr. *t y p o g r a f i c h e*].

TIPOGRAFIE *sf.* ⊕ **Arta de a tipări cu caractere mobile, imprimerie** ¶ ⊕ **Stabiliment, atelier** unde se tipăresc cărți, etc. [gr.-biz. *τυπογραφία*].

TIPSIE, ⊕ **TEPSIE** *sf.* ⊕ **Tavă mare de metal, de formă orientală**: seșind la masă, în otava tepsii au fost puind balegă de cal, sicînd că mai frumos miros decît balga calului altul nu mai poate fi (CANZ.); tepsille pe care aduceau bucatele... erau de argint (MEGR.); ducindu-l numai decît să-l tăi capul și puindu-l într-o tepsie, să-l aduci la mine să-l văz (FANN); oulese otava mere din pom, le puse pe tepsie de aur și le duse la tatăl său (SR.) ¶ ⊕ **pl.** ⊕ **CIMBALE** ¶ ⊕ **TAMPON** ⊕ **sări în lături** tocmai în momentul cînd locomotiva își izbea tepsille elastice de șirul de vagoane (VLAH.) [tc. *t e p s i*].

TIPTIL, ⊕ **TEPTIL** *adv.* ⊕ **Travestit, îmbrăcat astfel ca să nu-l recunoască nimeni; incognito**: Dimitrașco hatmanul au fugit teptil preste Dunăre, trăgîndu-se la frate-său Mihai-Vodă (NEC.); lată că trece oailful Harun-al-Rașid, îmbrăcat tipil, așa ca să nu-l cunoască nimeni (CAR.); a se îmbrăca ~, a se travesti: îmbrăcat tipil, eram introdus ca oălungur în odaia răposatului cocoan Taoba, tatăl dumitale (G.-OH.) ¶ ⊕ **Încet și pe furie**, ca să nu-l audă nimeni: ieși tipil pe ușa din dos, spre a nu face vuet (GN.); s'a soulat tipil și a mers pe nesimțite de a repezit lute pe căpitan de pe pragul ușii (SB.); pășesc tipil, misterios și plini de extazul surprizei pe care au s'o facă (VLAH.); adesea repetat: se la tipil-tipil pe urma ei și se duce tocmai la locul de unde Stan încoărase lemnele (CRG.); bătrîna se duce tipil-tipil la culcușul lui Constantin (MERA) [tc. *t e p t i l*].

TIR *1. (pl.-ruri) sn.* ⊕ **Tragere la țintă cu o armă de foc** ¶ ⊕ **Locul unde se fac exerciții de tragere la țintă** [fr.].

TIR *adv.* ⊕ **Tir... tir...**, a) cum... așa și...: ~ mi-e baba Rada, ~ mi-e Rada baba, ce mi-e una, ce mi-e alta; cum e unul, așa și celălalt; ~ mi-e serbarea... biruntel soarelui asupra vrăjmașilor, ~ mi-e serbările libertății... ~ mi-e veselile de la nașterea Mîntuitorului (SR.); b) Ori... Ori..., fie... fie...: ~ că beau, ~ că nu beau, tot înșetat sînt (PAMF.) [comp. srb. *t e r „și”*].

TIRADĂ (*pl.-de)* *sf.* ⊕ **Pașaj în care un autor sau un orator devoltă pe larg o idee**: am asouitat cu toată atenția frumoasa ~ (CAR.) ¶ ⊕ **Totalitatea frazelor** pe care un actor le debitează fără a fi intrerupt [fr.].

TIRAJ (*pl.-aje, -ajuri*) *sn.* ⊕ **Tipărirea** coalelor unei cărți, jurnalelor, foilor de afișe, etc. ¶ ⊕ **Numărul de exemplare în care se tipărește o carte, un ziar, etc.**: acest jurnal are un ~ de peste două sute de mii de exemplare ¶ ⊕ **Retipărirea** unei lucrări cu aceleași forme: a ajuns la al treilea ~ ¶ ⊕ **Mișcare ascensională** a unei coloane de aer care se ridică în interiorul unui coș (de fum) [fr.].

TIRALIOR *sm.* ⊕ **Soldat ce iese din rînduri și stă la pîndă izolat spre a trage asupra vrăjmașului**: erau rispite în ~ cîteva oompanii vrăjmașe (S.-ALD.) [fr. *t i r a i l l e u r*].

TIRAN *1. sm., TIRANĂ* (*pl.-ne)* *sf.* ⊕ **Cel ce, într-o republică din vechea Grecie, se făcea singur stăpînitor, pretinzînd că exercită puterea în favoarea poporului și împotriva aristocrației** ¶ ⊕ **Principe care guvernează despotice și cu cruzime, asuprind pe supuși săi**: să-ți arză plămîni d'o sete adîncă și apă, ~, să nu poți să bei! (COL.) ¶ ⊕ **Oricine abuzează de autoritatea și de influența sa, asupritor** ¶ ⊕ **Ceea ce domină, stăpînește în mod absolut**: moda e un ~ căruia mai toți se supun.

2. adj. **Crud, nemilos, nelndurat, asupritor**: (a fost) om foarte crud și ~ împotolva creștinilor (GAST.); Toată lumea mi-l ~ă, că port la oșculă pană (PAMF.); un bărbat ~; o lege ~ă [gr.-biz. *τύραννος*, în parte cu accepuțiunile fr. *t y r a n*].

⊕ **TIRĂNESC** *adj.* **Tiranic, de t i r a n**: (boierii) vîind fără grijă de primejdie, nîse gîndind de faptă tirănescă ca aceea (N.-COST.).

⊕ **TIRĂNEȘTE** *adv.* **Ca un t i r a n**, în mod tiranic: o samă de Gotthi... în Epir piciorul își puse și ~ stăpînea (CANZ.).

TIRANIC *adj.* ⊕ **Ce are caracterul tiraniei, nedrept, violent** ¶ ⊕ **Care caută să supună pe ceilalți sub autoritatea sa, să-i stăpînească după caprițile sale**: guvernul acela... devine din ce în ce mai arbitrar și mai ~, se corupe și cade în descompunere (G.-OH.) ¶ ⊕ **F Care are o înfrîngere mare asupra hotărîrilor, asupra actelor noastre**: puterea ~ă a banului [gr. *τυραννικός*, cu înțelesurile fr. *t y r a n i q u e*].

TIRANIE, ⊕ **TIRANIE** *sf.* ⊕ **Suveranitate uzurpată și nelegală, binefăcătoare sau vătămătoare**: tirania lui Cromwell ¶ ⊕ **Guvern nedrept, asupritor, crud, dar legitim** ¶ ⊕ **Autoritate asupritoare și violentă**: Ungurii, nerăbdînd tirania Nemților, erau mai bucuroși să piară cu toții, să iasă de sub jugul Neamțului (MUSZ.) ¶ ⊕ **Purtare de tiran, asuprire, cruzime**: nerăbdînd norodul tirăniile și spursăstăniile lui Comod, fu sugrumat (N.-COST.) ¶ ⊕ **Puterea pe care unele lu-**

cruri o au de obicei asupra oamenilor: tirania banului [tir an și fr. tyrannie].

***TIRANIZA** (-izez) *vb. tr.* ① A avea o purtare de tiran, a governa cu violență și cruzime ¶ ② A căuta să-și impună, în mod tiranic, voința sau caprițile ¶ ③ A exercita o influență aproape irezistibilă, a avea o putere tiranică: patimile tiranizează sufletul [fr. tyranniser].

***TIRBUȘON** (*pl. -oane*) *sn.* Unealtă de destupat sticlele, rac [4932] [fr. tire-bouchon].

***TIREGHIE,**

TREGHIE, TIRIGIE,

Oiten. (VIRC.) **STRIGHIE** *sf.* Substanță

care se depune ca

o coajă în interiorul bușilor de vin : (pentru galbenul ruginos... se iau 50 (de) dramuri otrăviți, 6 dramuri

bașachină și 3 dramuri tirigie (PAMP.) [ngr. τρυγία; comp.

bg. tirgija, tregija].

***TIRIAC** *sbsf.* ✕ Un fel de licitar (mașin) preparat

cu opiu, întrebuințat odinioară ca leac pentru multe boale: Eu acela care am puteri de mac ș'amețesc simțirea ca un ~ (PANN) [tc. tirjak < gr. θηρ:αχή].

***TIRIACHIU,** ✕ **TERIACHIU** *sm.* Cel ce se amțește fumind opiu.

✕ *adj.* Amețit (ca un fumător de opiu), beat:

Italianul ciocnea cu Țigani: Furfantă era deja teriachiu bine (D.-ZAMP); ... la dînele mă uitam Tiriachiu, în cap cu fumul (PANN) [tc. tirjak].

○ **TIRIFOIU** = **TRIFOIU.**

○ **TIRIGIE** = **TREGHIE.**

○ **TIRIMI** = **TIR**.

***TIRIPLIC** *sbsf.* ✕ Bumbăcel de împletit: cămeșile... se fac din plină de burangiu, cu urzeală de bumbac sau ~ (PAMP.); 1 cearăș cu împletitură de ~, 2 perne de tulpan cu flori de ~, cu rețele de tir... (dintr'o foaie de zestre) (DOB.) [tc. tirè-iplik].

***TIRIZIE** = **TEREZIE.**

***TIROID** *adj.* ① Se zice despre o glandă situată în partea dinainte din porțiunea superioară a traheei [fr. tyroïde].

***TIRS** (*pl. -suri*) *sn.* ✕ Un fel de suliiță pe care erau incolăcite frunze de viță și de iederă, și în virful căreia era înșipt un cucuruz de pin; era purtată de Bacchus și de bacante [4933] [fr. thyrsè].

***TISĂ** (*pl. -se*) *sf.*, ✕ **TIS** *sm.* ✕ Mic arbore, totdeauna verde, cu frunzele

lineare, ascuțite și lucitoare: crește prin pădurile de la munte, însă a devenit foarte rar în țara noastră; se cultivă adesea ca plantă decorativă; lemnul ei roșiatic, care putrezește greu, e întrebuințat în industria casnică și în sculptură; rădăcina de tisă e întrebuințată de popor ca leac în contra unor boale de vită; în inima oamenilor morți, despre care se crede că ar fi strigoi, se bate, pe alcouri, cîte un par de tisă; sâtenii de la munte cred că sub tisă nu trebuie să se culce nimeni, că moare (*Taxus baccata*) [4934]: și bea și se răcoarea.. pînă... iar la loc vasul de lemn de tisă, asinat cu un lanț (oric.) ; a lăsat aici, în fața peșterii, o bisericuță dintr'un tis bătrîn (VLAM.) [vsl. tisă, tisû].

***TISCOVINĂ** = **TESCOVINĂ.**

○ **TIST** (*pl. -turi*) *sn. Trans.* ✕ Ofițer: Ungurii au

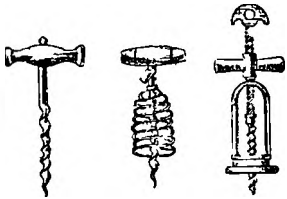

Fig. 4932. Tirbușoane.

Fig. 4933. Tirs.

Fig. 4934. Tisă.

puscărît în toate părțile pînă cînd a strigat ~ul lor și s'au oprit (GR.-N.); De-ar fi pușca de hâmeiu, Regimentul de femei și ~uri de pătrușei (K.-ERS.); Împăratul se duse pe acolo cu alte ~uri (RET.); ~ul sau șeful lor venea în urma trăsorii (ALX.); a fost ~ de vardiști de noapte la Ploiești (CAR.) [ung. t i s z t].

***TISTIMEL** = **TESTEMEL.**

○ **TIȘCOAVĂ** = **TESCOAVĂ.**

○ **TIȘITURĂ** = **TEȘITURĂ.**

✕ **TIT** = **TITLU.**

***TITAN** *sm.* ① ✕ Fie-care din cei doisprezece uriași (șase bărbați și șase femei), copiii Cerului și ai Pământului, cari, după povestirile mitologice, răscolindu-se împotriva zeilor, au fost trăsniți de Jupiter și precipitați în adîncimile Tartarului ¶ ② ¶ Ființă de o îndrăzneală ne mai pomenită, care se încumete să săvîrșească lucruri ce întrec puterile omenești: De prin tinuturi de ~! Se lasă spre contemporani Dorința timpului de-a fi Oprit o clipă și-a iubi (D.-ZAMP.); în vîlmășagul acestei ciocniri de ~!, fie-care val parcă strigă (VLAM.) [fr.].

***TITAN** *sbsf.* ✕ Metal foarte rar, care seamănă cu cositorul, descoperit în anul 1789 [fr.].

***TITANIC** *adj.* ① Gigantic, uriaș ¶ ② ✕ Acid ~, combinațiune a titanului cu oxigenul [fr.].

○ **TITICOT** = **STATICOT.**

○ **TITILIC, TITILIG** = **TILINCĂ.**

***TITIREZ** (*pl. -esuri, -ese*) *sn.*, ✕ *sm.* ① ✕ Bățul legat cu un capăt de piatra alergătoare, lingă teică; e mișcat necontenit de învîrtiturile pietrii, făcînd să cadă boabele din coșul morii; numit și „terteleac” sau „hădărag” ¶ ② *Mold.* = **SFRLEAZĂ** ③: oft l-oitu zări pe șatrarul, am să-l suceso ca pe-un ~ (ALECS.); acum înfățîșează-ți toate acele ființe înofens, sîrînd, învîrtindu-se ca niște ~!, bătînd din pintini (ALECS.) ¶ ④ ¶ F Om sau copil scund de tot, pitic: mița precum și copiii din casă... să nu treacă preste copilul nebotezat... (că) nu crește și rămîne ~ ori ghbos (IMAR.); ~ul era mic la statură, dară ajuns la cap (SB.); Am un ~ creșt, Mi-titel ca un ou, Dar traie oft un bou (GOR.), *ghicitoare despre „cîntar”* [comp. TERTELEAC și bg. t ũ trăck a].

○ **TITIRIG** *sm. Trans.* (PSC.) = **TITIREZ** ③.

***TITLU** (*pl. -luri*), ✕ **TITUL** (*pl. -ule*), ✕ **TITULUȘ,**

✕ ✕ **TITLUȘ** (*pl. -ușuri*) *sn.*, ✕ *Trans.* **TITULĂ,** ✕ **TITLĂ**

(*pl. -le*) *sf.* ① ✕ ✕ Cele citeva rînduri tipărite cu litere groase în fruntea unei cărți spre a arăta cuprinsul ei și numele autorului ¶ ② ✕ ✕ Rîndurile tipărite în fruntea unui capitol, spre a arăta cuprinsul lui ¶ ③ ✕ ✕ Subdiviziune a unui cod, a unei scrieri de jurisprudență: Codul civil este împărțit în cărți, titluri, capitole și articole ¶ ④ Cuvînt care arată demnitatea, rangul ce ocupă cineva în societate: suveranul unui regat poartă titlul de rege; Papa... le-au dat titlulul de se chema împărași ai Apusului (LET.); trimis-au Turcii un sol de al lor la Leși, la orașul Friderio, de i-au dat titlul de orăie (NEC.); banii în Țarămuntenească... tot acel vechiu titlu de ban își țin (CAN.) ¶ ⑤ Calificațiune ce se dă unei persoane pentru relațiunile, pentru actele ei: titlul de prieten, de taci, de binefăcător ¶ ⑥ Profesiune pe care o poate exercita cineva numai în virtutea unui brevet, unei diplome: are titlul de inginer silvic ¶ ⑦ Act, document, hrisov, în care e stabilit un drept, o calitate a cuiva: titlu de nobletă; titlurile de proprietate ale casei ¶ ⑧ ✕ titlu de rentă, acțiune prin care Statul se obligă să plătească o dobîndă, o rentă anuală purtătorului acestei acțiuni; titlu nominativ = **NOMINATIV** ¶ ⑨; titlu la purtător, titlu de rentă care nu poartă numele proprietarului, iar renta trebuie plătită ori-cui la prezentare ¶ ⑩ Dreptul de a cere, de a face ceva ¶ ⑪ Capacitate, servicii, calități care dau dreptul la ceva: are destule titluri la deputație ¶ ⑫ Proporția de aur și de argint curat ce conține o monedă, un obiect, etc., probă ¶ ⑬ ✕ Greutatea unei substanțe chimice conținute în fie-care centimetru cub dintr'o licoare cu ajutorul căreia se pot analiza unele lichide [cuvînt cărturăresc din lat. t i t u l u s; comp. și vsl. t i t l o, t i t l a, pol. t y t u l].

***TITUR** = **CTUR.**

***TITRAT** *adj.* și *sm.* Care posedă un titlu, o calificațiune onorabilă, un grad de nobletă, etc. ¶ ¶

○ **NETITRAT.**

TIT- : **TITUL** = **TITLU**.

TITULAR *adj.* și *sm.* Cel ce în mod regulat și legal e investit cu o demnitate sau însărcinat cu o slujbă [fr.].

***TITULATURĂ** (*pl.-turi*) *sf.* Titlul care precede numele unei persoane, conform demnității sale, sau rangului ce ocupă în societate: titlatura de Domn, de Alieță; titlatura de chir se da, în epoca fanariotă, numai hoțierilor celor mari și Mitropolitului [germ. *Titulatur*].

‡ **TITULUȘ** = **TITLU**.

TITVĂ = **TIGVĂ**.

TIU! sau **TIYCU!** (**TIYGU!**) *interj.* Strigăt cu care se chiamă găinile: Tineai tiucul puța de rată, Vină la bădita 'n brațe (SEZ.) [onom.].

○ **TIUHOI**, **TIU?** = **TIOHĂI**.

○ **TIULEIU** = **TOLSEU**.

○ **TIUTIUN** = **TUTUN**.

TIV (*pl.-vuri*) *sn.* Îndoitoră făcută de-a lungul marginii unei țesături, la minciile sau poalele unei rufe, etc. și prinsă prin cusătură, refec (□ 4935) : a face un ~ lat. îngust [t i v i].

TIVA *adv.* *Mold.*

= FUGA? : am țiguit odată cu târna 'n cap și ~ la mama acasă (CRG.); l-a luat de picioroare și ~ ou el pe scări de-l sună capul ca o tărăcută (S. ALD.); mai adesea în locușinea ~, băiete, șterge-o, pe ici ție drumul: lapa a scos frumusețea oapăstrul din cap și... ~, băiete... tocmai în pădure (VAS.); ței la ocolcul între umere și biceul în mină și, ~, băiete! (CRG.); nici n'a apucat a găti bine vorba și... ~, băiete! (SEZ.).

TIVDĂ, **TIVGĂ** = **TIGVĂ**.

TIVEALĂ (*pl.-eli*) *sf.* = **TIVITURĂ** [t i v i].

TIVI? (-vesc) *vb. tr.* ○ ① A coase îndoitora făcută la marginea unei țesături, la minciile sau poalele unei rufe, etc. † ② (F A forma un chenar, a mărgini: țivoare o sculpiri de oțel țivesc poalele codrilor (VLAM.); linia ferată țivesc drept, ca un chenar regulat, marginea apei pînă la Turnu-Severin (VLAM.).

○ **TIVIG** *sbst.* *Băn.* Lemnul orizontal din coș de care e atârnat lanțul căldării; pe ~ se pune slămina de afumat.

○ **TIVILICHIE** *sf.* ① Pieptar fără mțeci purtat de țărance.

○ **TIVILICHIU** *adj.* Vioiu, bine dispus: la horă era flăcăul cel mai ~ dintre toți (LUNG.); se făcuse un flăcău-drum frumos ~, de nu mai erau alții ca dînsul (SEZ.) [tc. t e v e k e l i].

TIVIT 1. *adj. p.* **TIVI** † † ① **NETIVIT**.

2. *sbst.* Faptul de a țivi.

TIVITURĂ (*pl.-turi*) *sf.* ① ① Faptul de a țivi și rezultatul acestei acțiuni; țiv: A trimis Vodă la Vodeasă să-i începă-o cusătură, Fără leac de ~ (GOR.), *ghicitoare* despre „carte” † ② Chenar: jupînul din Rădăuți trase peste taraba sa o pînză gălbuie cu ~ roșie (GRIG.).

TIXI = **TIGSI**.

TIZ *sm.*, **ȚIZĂ** (*pl.-ze*) *sf.* Persoana care poartă același nume de botex cu alta: Cozma țizul tău iaste de la Ierusalim (COS.) [vsl. t i z i].

***ȚIZANĂ** (*pl.-ne*) *sf.* ① Apă în care s'a fiert o substanță vegetală medicamentoasă și care se bea de bolnavi ca și un ceaiu, îndulcindu-se cu apă sau miere: ~ de floare de teiu † ② ~ (de șampanie), șampanie ceva mai dulce și mai puțin alcoolică decît șampania obișnuită [fr. t i s a n e].

ȚIZIC, **ȚEȚIO** *sbst.* Balegă uscată la soare cu care țărani fac foc: nu prea avem păduri și lemnele-s scumpe foc: ardem țizic și pale (GR.-N.); petreaca serila de țarnă tu ținda lăptăriei, la un foc de vreașcuri și țizic (D.-ZAMF.).

ȚICII = **TĂCĂI**.

ȚILC (*pl.-uri*) *sn.* ① Explicația înțelesului adinc al unui text (*tn spec.* din Biblie, din Evanghelie) al unei pilde, etc.: eu cunosc ~ul acestor pilde obișnuite la Sefi (VLAM.); ~ul evanghelilor; Evanghelie cu ~ † ② Pildă, povestire cu înțeles adinc: înț-

leptul Solomon își crescuse copiii, învățîndu-i de mici, pe lingă oalele bisericii, multe alte pilde și ~uri (R.-CON.); a vorbi în ~uri, a vorbi în pilde, a întrebuița vorbe adînci, pline de înțeles: fi zios lumea moș de cînd era mio, pentrucă vorbea în ~uri, și tot ou oamenii mai fi plăcea să stea (VLAM.); *postoronoa* de dascălul Simion Fosa... vorbește mai în ~uri decît alții (CRG.) † ③ (P) Glumă: tătuta... ce om deștept are! dar și sugubă și bun de ~uri..., comedie mare! (GR.-N.); Ion Otocol era oșinovatic și bun de ~uri (FLOR.) [vsl. t l ū k ū].

‡ **ȚILCOVANE** *sf.* Interpretare, comentariu, exegeză [vsl. t l ū k o v a n i j e].

ȚILCU? (-vesc) *vb. tr.* ① A tălmăci, a explica, a comenta, a interpreta: a lor părare vrînd să întărească... cursul istoriilor și lucrurile... într'alt chip le țilcuesc și le prețao (CANF.); cuvintele cele de svat mai mult se țilcuesc spre bine decît spre rău (PRV.-LP.); el s'a mirat foarte că ce să fie toate lucruri, oă el nu le putea pricepe nici nu și le putea țilci (SA.); știa mai ales să țilcuască de minune buchile bătrînești (GRIG.) † ② A tălmăci în altă limbă, a traduce: pe atunci mai marele șeilor se numea Săturn ori Cronos, ceea ce pe limba noastră se țilcuște Timpul sau Vremea (SP.) [vsl. t l ū k o v a t i].

ȚILCUIȚOR *adj. verb.* **ȚILCU?** și *sm.* Care țilcuște, tălmăcitor, comentariu: ~ de vise.

ȚILHAR *sm.* ① Hoț de drumul mare, bandit: ~i sînt oști înarmați ție înaintea oamenilor sau fi pîndea la drumuri (LEG. CAR.); oala ce va primi în casa lui ~i de drum, pre acela ce pe un țilhariu să-l certe ou moarte (PRV.-MB.); o sută de ~i nu pot despuța pe un sărac gol (ZNN.); nu-i bine ca mama să sărute pe copil pe palmă, că se face ~ (MAR.) † ② Hoț: pe ~ul de casă nu-l poți prînde (ZNN.) † ③ (F) Ștrengar: Strigă popa din altar cătră slugă că-i ~; Prețteasa de pe vatră Jură că sluga-i doreaptă (IK.-BRB.) † ④ * IARBA-ȚILHARULUI = ORBALT ④ [ung. t o l v a j].

ȚILHĂREA *sf.* * ① Plantă cu flori galbene, adesea roșietice pe din afară, dispuse într'o paniculă la vîrf tulpinii; numită și „crestățea” sau „susaiu” (*Lactuca sagittata*) † ② = **SUSAIU** ② † ③ = **SUSAIU-PĂDUREȚ** † ④ = **SALATA-ȚEPUREȚULUI** [t i l h a r].

ȚILHĂRESC *adj.* ① De țilhar, hoțesc: o'o mișcare pripită, țilhărească, își țurți palaria și o băgă în sin (VLAM.) † ② ‡ Criminal: trimisese Duca-Vodă pe Dumitracu Buhus să omoare pre... Bogdan hatmannul; ce Buhus... n'au vrut să facă acel lucru ~ (NEC.).

ȚILHĂREȘTE *adv.* Ca un țilhar, cum procedează țilharii, hoțeste: lucrurile s'au petrecut repede, aproape ~ (VLAM.).

ȚILHĂRET, ‡ **ȚILHĂRIȚ** (*pl.-turi*) *sn. col.* **ȚILHAR**. Multime de țilhari, toți țilharii: țara atunci era stricată rău de țătări și de Mocali și de țilhăriț (NEC.).

ȚILHĂRI? (-aresc) *vb. intr.* A umbli jefuind la drumul mare ca un țilhar: cînd vor țil: cînd vor ție soții multe de vor ținea drumul de vor țilhari sau vor fura, atunci pre acela pre toți să-i splînzure (PRV.-MB.); scoase toate avuștile ce adunase de cînd țilhărea și le țiau douăsprezece părți deopotrivă (ISP.).

ȚILHĂRIE *sf.* Meserie, faptă de țilhar; jaf ca la drumul mare: vîșîndu-se într'o nevoie așa de mare a scocoti să învețe țilhăria, oă poate ț-a merge cu această mai bine (SB.).

ȚILHĂRIME *sf. col.* **ȚILHAR**. Multime de țilhari, toți țilharii: în puțină vreme toată țara... de ~a tătarască au curățit-o, pre unii prînzîndu-i, pre alții omorîndu-i (CANF.).

ȚILHĂRIȚ *sbst.* ① ‡ = **ȚILHĂRET** † ② Meserie de țilhar: eu v'as stătu o să nu cercăm însădarea lui Dumnezeu pînă în al țilșit, ci să ne lăsăm de ~ (SB.).

ȚILHĂRIȚĂ (*pl.-țe*), **ȚILHĂROAȚIOĂ** (*pl.-oae*) *sf.* ① Femeie ce exercită meseria de țilhar: apoi și femele attea țilhărițe unde era? (M.-COST.) † ② (F) Ștrengăriță: această învățată țilhăroaică se acunsesse într'un ocol de mare, cine știe, la care capăt de lume (MERA).

ȚILHĂROU *sm. augm.* **ȚILHAR**: Nu-i vrednic un ~ ca ține să-mi spuere armele nemuritoare (SB.-DEL.).

‡ **ȚILHU?** (-vesc) *vb. intr.* = **ȚILHĂRI?**: cînd vor fi neste soții multe de vor ținea drumul de vor țilhu sau vor fura, pre toți să-i splînzure (PRV.-LP.); n'au mai mers la oaste, ce au rămas țilhuind prin țară pe la prisecile oamenilor (M.-COST.) [ung. t o l v a j o l n i].

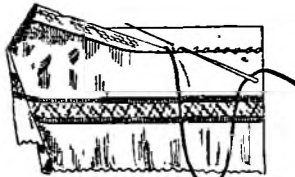

Fig. 4935. Tiv.

† **TÎLHUȘAG** (pl.-aguri) *sn. Mold. Tîlhărie* [ung. *tolvaj* s.ă.g].

TILMACIU... = **TALMACIU**...

† **TILNI**... = **INTILNI**...

TILV (pl.-vuri) *sn.* Un fel de țevăv, făcută adesea dintr'o specie de țigvă, cu care se trage afară vinul dintr'o butie (*Băn. „trăgula”*) [Ⓜ 4936]: cei mai mototoli au rămas la gura canalof, pe la vrâni, cu ~ul în gură (LUNG.).

Fig. 4936. Tilv.

○ **TILVĂ** (pl.-ve) *sf. Băn. (ULV.)* ☞ Munte cu coama lungăreață.

† **TIMBAR** (pl.-are) *sn. Bucov.* ① ① † Veșmint, haină: împărțită veșmintele mele loruși și pre timbarul mieu aruncară sorti (COR.). † Manta căptușită cu blană: oa îmbrăcăminte de iarnă pe deasupra se poartă niște blane mari, soumpe, numite ~e, acoperite cu fețe scumpe (IVOR.) [comp. gr.-biz. ταμάρου].

TIMP *adj.* ① Cu vârful tocit: sabia aceasta... au ~ă custruți băbească și numai de oovăți răzătoare iaste P (CANT.); simăluț este un ouțit gros, ~, nu mult încovoiat, cu două minere (PAMF.). † ② ② Timpit, idiot: femela îngreunată să nu mănince Dumineca fructe păstioase, căoi copilul se face bolnă și ~ la minte (GOR.); eu mă credeam atunci ~, cu oapul bun de hătuț garampoi (GN.); Trăsnea era înaintat în vîrstă, buoher de frunte și ~ în felul său (CRG.) [vsl. t a p ũ].

† **TIMPANĂ** = **TIMPINĂ**.

TIMPEALĂ (pl.-eii), **TIMPENE** *sf.* Starea celui timp la minte, celui lipsit de inteligență din naștere, idiotie, stupiditate, negliobie: băutura de prisos odorogeste mințile Rumănuului și-l aduce timpeală la căpătîină (MF.); turbare de oap și frintură de limbă ca la acești netericiți dascăli nu s'a mai dat a vedea: oumplit meșteșug de timpenie, Doamne fereștel (CRG.).

TIMPI (-peso) 1. *vb. tr.* ① A face t i m p, a toci vârful † ② A ciuinti: singure numai aceste două neamuri au timpit nasul acelor vîrmași (CANT.) † ③ ③ A toci mîntea, a face idiot, stupid: cu hăutuț otrăvitoare... și timpeso mîntea, și amorfese simțirile, plîină redue în stare de dobitoocle (G.-GH.); *abs.*: să nu mai bea atîta bere, că berea multă timpeste (CAR.).

2. *vb. refl.* ① ① A se toci: toate săgețile viclesugului se timpiseră în inima de piatră a ciocotului (FIL.) † ② A deveni timpit, a-și toci mîntea.

† **TIMPINĂ**... = **INTIMPINĂ**...

TIMPINĂ (pl.-ne), † **TIMPANĂ** (pl. timpene, timpene) *sf.* † Tobă: să te petrecem cu veselie, și cu cîntece, ou glas de timpene și ou glas de ceteră (PAL.); slujitorii dederă în timpine și în surle și în toată îmbrăcîria se ținu veselie mare o săptămîină întregă (SP.) [vsl. *t a p a n ũ (> hg. t a p a n ũ) < gr. τὸμπανον].

TIMPIT *adj.* ① p. **TIMPI** † ② ② Cu mîntea tocită, îndobitocit, idiot, stupid, năting: se uită o'o privire ~ă la apa limpede din Rîul-Tîrgului (OLVR.).

TIMPITOR *adj. verb. TIMPI.* Care timpeste (mîntea) la vîrstă de 11 ani, copilul a învățat... sintaxa și cu toate obichilele ei abstracte, anoste și timpitoare pentru o mîntă neformată (VLAH.).

† **TIMPLA**... = **INTIMPLA**...

TIMPLĂ (pl.-pie) *sf.* ☞ Fie-care din părțile laterale ale capului cuprinse între ureche, ochiu și frunte: cit de clare mi se 'nșiră toate din trecut, în mîntă, Cînd de-a orioii multe rece îmi lipese timpla fierbînte (VLAH.); te-a freca la timple cu oțet de trandafir, oînd te-a durezza capul (ALECA.); timpla stîngă de să va clăti, într'o veselie vei petrece (GAST.) [lat. vulg. *t ě m p l a = clas. t ě m p o r a, pl. din. t ě m p u s].

TIMPLĂ (pl.-pie) *sf.* ☞ = **ICONOSTAS** ① [gr. τῆμπλον < lat. t e m p l u m, influențat în fonetism de t i m p l ă].

TIMPLAR *sm.* ☞ Meșteșugar ce face lucrări de lemn pentru casă, precum uși, ferestre, mobile, etc. (Ⓜ 4937): ~ de bînale, de mobile (*Mold. „stoler”, Trans. „măsar”*) [din sensul primitiv de „meșter de t i m p l e de hiserică”].

† **TIMPLARE** = **INTIMPLARE**.

TIMPLĂRIE *sf.* ① ① Meseria de t i m p l a r (*Mold. „stolerie”*): ~ de bînale, de mobile † ② Ateierul timplaruului † ③ Obiecte lucrate de timplar.

TÎNĂR (pl. tineri) 1. *adj.* ① Care nu e înaintat în vîrstă (☞ **BĂTRÎN**): la greșalele ne se ceartă cu bani, se ceartă tocmă și oel hătrîn ca și oel ~ (PRV.-LP.); se crede că cel ce moare ~, pe ceea lume va trăi ~, iar cel ce moare hătrîn, pe ceea lume va trăi oa om hătrîn (COR.); vai de acea cetate unde este Domnul ~ (M.-COST.) † ② ② Despre o plantă crescută de puțină vreme: un pom ~ † ③ Care arată tinerețea: un obraz ~ † ④ De ~ (ă), de cînd era tinăr(ă): s'a însurat de ~; Bătă-te crucea de Neamț, De ~ m'ai pus în lanț, De ~, fără mustață, Îmi țipași tu pușca 'n brațe (IK-BRS.); ⑤ sculatul de dimineață și însuratul de ~ nu strică niciodată (ZNN.).

Fig. 4937. Timplar.

2. *sm.*, **TÎNĂRĂ** (pl. tinere) *sf.* Om tinăr, femeie tinără [lat. t ě n ě r u m].

† **TÎND** *adv.* Tînd... tînd..., cînd... cînd..., aci... aci...: Grecii, oa un om cînd trage de moarte, ~ leșîînd, ~ larăși mai răsuflînd... au năvîit în Latini (CANT.); oruce iaste aceea, cîndu-și pune mîna ~ într'un umăr, ~ într'alt, ~ în frunte, ~ în piept (VARL.) [lat. vulg. *t a n d o, corelativul lui q u a n d o, format după modelul altor corelative, ca: t a m q u a m, t a n t u s q u a n t u s, t a l i s q u a l i s, etc.].

TÎNDALĂ (pl.-le) *sf.* ① ① Om de nimic, fleac, secătură, care nu e bun de nici o treabă, în care nu poți avea nici o încredere: amu avea bărbat, nu ~, ca Nuou Brusture (RET.); apoi doară e vointe, nu ~ (RET.); ② ai zis o'ai părădit pe tîndalele acestea de copil (RET.) † ③ Tip ce apare în povești, alături de Păcală, cu care adesea e confundat (☞ **FĂCALĂ**) (comp. **TÎNDĂLI**).

TÎNDĂLI (-ăleso) *vb. intr.* ① *Trans.* A-și pierde vremea umblind de colo pină colo fără nici o treabă; a lucra fără spor, a migăli: mergînd sărăcia așa tîndăliînd, dă cu ochii de un om mergînd pe cîmp cu doi ofni (RET.); și cioplea și moocoșea și tîndălea, să treacă ziua (RET.) [comp. germ. t a n d e l n].

○ **TÎNDĂLITURĂ** (pl.-turi) *sf.* ① *Trans.* Faptul de a t î n d ă l i: după atîta ~, oamăni i-au pus numele de Popa Tînda (SLV.).

TÎNGĂ *sf. Mold.* Mîhnire adîncă, jale, amărăciune [vsl. t a g a].

TÎNGUI (-uesc, -uiu) 1. *vb. tr.* A plînge de mila cuiva, a compătîmi; a jeli: fi tînguia tot țîrgul pe hieții oamăni (GRG.); tînguește-mă, doamna mea și nu mă ostîndi (NEGR.).

2. *vb. refl.* ① A se jeli, a-și plînge soartea amară: Incepu cu jale petrea să-și plîngă, Să se tînguească mîntile să-și frîngă (PANN); se tînguî el, se jeli, plînese ou amar că pierduse pe Siminoc (SP.); Iata de împărat Incepu a se tînguî de răsuna întreg ostrovul serilor (MEREA) † ② A se plînge cuiva (de cineva sau de ceva): se tînguia la toată lumea de beleaua ce-l venea pe oap (D.-ZAMF.); toți oamăni locuului se tînguiau de răutatea și de frica balaurului (SP.).

3. *vb. intr.* A jeli, a se plînge: a pornit ou ele, tînguînd mai mult oa o femeie dect ca un călugăr (OLVR.) [vsl. t a g o v a t i].

TÎNGUIALĂ (pl.-leii) *sf.* Faptul de a (se) t î n g u i: mărturisim și, nu fără puțină ~, ne outremurăm de mare și de nepurtat greuînta carea asupra-ne vine (CANT.).

TÎNGUIOS *adj.* Jahnîc, foarte trist, tînguitor: uneori o pasăre de noapte... își la șorul, scoțînd un țpăt sfîștor și ~ (ODOB.); Tînguioșul buclum sună, L-ascultăm cu-atîta drag (EMIN.) [t î n g u i].

TÎNGUIRE *sf.* Faptul de a (se) t î n g u i, plîngere; jale: în glasul ei era o ~ și o dojană dulce (VLAH.); astă slăbiciune nu era numai o năzărire a mîntii lui, ci o ~ a întregului său trup (BR.-VN.).

TÎNGUITOR *adj. verb. TÎNGUI.* Care (se) tînguește; jahnîc: din cînd în cînd mi se pare că aud glasuri tînguitoare, bocîndu-se pe valuri (VLAH.); a doua zi de dimineață mă trezește același glas ~ al cîineului (BR.-VN.); Cîntări

TIL-
TÎN

TIN- tinguitoare prin zidurile reci Cerși-vor pentru mine repa-
 TÎR sul de vesel (EMIN.).

TINJALĂ (pl. -jale, -jele) sf. ○ Un fel de proțap suplimentar, cu un jug la capăt, care se leagă de proțap cu ajutorul cîrcele, cînd, în loc de doi boi, se înjugă la car patru boi (■ 4938):
 Dragă, hai de mă sărută, Că-ți dau boii de la rudă, Pulcă, hai și-a dous oară, Că-ți dau și cel din ~ (IK-BRS.); Mîndra maichii se ogîndă și gunciuil plîm 'n grîndă, Pune boii la ~ și scoate gunciu-afară (R-COD.); F (P) Cînd o face plopii mere și tinjala viorele (ZNN), niciodată ¶ ○ Un fel de lemn gros, prins de jug, ce servește la trîntul greutăților ce nu se pot pune în car sau pe sanie (sez.); la ~ se prind boii cînd au să scoată, de pe muchi de dealuri și de prin prăpăstii, trunchiurile groase de brad sau de iag (PAC.); (P): a se lăsa pe ~, a lucra alene, fără a se grăbi; a amîna lucrul; a lăsa greul pe alții: cată de nu te lăsa pe ~, pune mîna pe așteptat mai repede și vin' acasă (CRG.); orde-mă, unchiule, nu te grăbi cu însuratul, lasă-te pe ~ (ALECS.), [VSI. * t e z a l o].

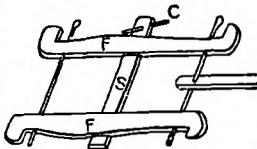

Fig. 4938. Tinjală. F.F. Fălcele, fofeze, lopățele. — S. Spetează, stinghie, jiglă, lopățică, bulfeu. — C. Cuiul lopățelei.

TINJELAR (pl. -are) sn. / Tinjală, iden- tică ca formă cu proțapul, care se întrebuințează la arat, cînd, în loc de doi boi, se înjugă la plug patru boi (PAMF.) (R-COD.) (■ 4939).

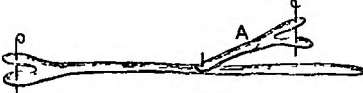

Fig. 4939. Tinjelar. — A. Tinjeluță.

TINJELUȚĂ (pl. -țe) sf. / Partea tinjelarului, corespunzătoare jupitei proțapului, de care se prinde jugul boilor de la roate (PAMF.) (■ precedentă) [t i n j a l ă].

TINJI (-jeso) vb. intr. ○ ‡ A se mîhni, a se în- trista adînc, a fi amărit ¶ ○ ‡ A cîrți, a mur- mura: pre vreme de mare foamete tinjind săborul... sîntul tot îi dojenea pentru mica oredință (DOS.) ¶ ○ A lin- cezi, a fi într'o stare de slăbiciune fizică sau mor- ală; a fi bolnăvicios: Albu împărat avea doi copii, pe Mugur Voevod, care era cam schilod și tot tinjea de mic... (CAR.); unul din tovarășii se plînsese că nu știe ce au oile de tinjese de azi dimineață, pasă-mi-te dase boala în ele (SP.); șofrișele, gonite din culoururile lor de năvala apei, tinjese pe lingă drum (VLAM.); — despre lucruri: începură a-i tinji trebile împărăției, începuse adevăc a da îndărăt (SP.) ¶ ○ ‡ A nu-i merge bine (unei plante), a se ofili, a se vesteji: Trandafirul rîn tinjește, Dacă-l smulgi de unde orăște (IK-BRS.); sora-soarelei... se uită drept la soare pe oft timp el e pe Orizon; îndată însă ce apune..., floarea tinjește, se pleacă în jos (NEGR.); frunza tinjea, se îngălbenea (GRU.) ¶ ○ (P) A se topi de dorul cuiva, a duce dor- ul unui lucru: Tinjim de dorul altor locuri, Ca niște pă- sări călătoare (VLAM.); eu unul știu că n'as mai tinji după secături ca acele care fură mințile boierilor (ALECS.) [VSI. t a z i t i].

TINJITOR adj. verb. TINJI. Care tinjește, care încezește; galeș: Vezî-1 ~, cum doarme 'n frumu- șetea îngerească (VLAM.); nu mai știu ce se face, cînd mă uit la ochii tăi cei frumoși și ~ (SP.); sloboade niște sonuri tin- jitoare și regulate ca muzica din Califul de Bagdat (NEGR.).

○ TINT... = TONT...
 ○ TINTĂI (-ăse) vb. refl. Trans. A se zăpăci, a se ameți de băutură (PAC.): a băut puțin vinars și s'a tîntăit de osp (VIC) [t i n t].
TIRBAN (pl. -ane) sn. Băn. BĂRDĂHAN: la casele din vechime... în loc de... sticlă era... piele de pe ~ul de bou... prin care străbătea vederea în chilii (LUS.) [SRB. t r b a „pîntece”].
 ○ TIRBĂNOȘ adj. Băn. Burduhos, pîntecos [t i r b a n].

TIRBOC, TIRBOG, TARABUC, TARABUF sbst. Un fel de sac de pescuit, ce seamănă cu ciriontul și cu hălăul, cu care se prinde pește mărunt (■

4940): voesc să plece cu tirbocul la riu să prindă pește (GOR.) [SRB. t r b o c, t r b u k].

○ TIRCAV adj. ○ Chel pe alocuri; gol, ciumpăvit, lip- sit de arbori pe ici pe colo: de se va smulge cuiva capul din față, este ~ (BIBL.); pădure ~ă (R-COD.) ¶ ○ Oțten. Chircit, mărunt, nerăsărit (CIAUS.) [RUT. t y r k a v y j].

Fig. 4940. Tirbo.

○ TIRCAVI (-ăvesc) vb. refl. Oțten. (CIAUS.) A se micșora, a se piper- nici, a se chirci [t i r c a v].
TIRCOL (pl. -oale) sn. Umblare de jur împrejur, ocol, numai în loc. a da ~ (sau tirocoale), a) a umbra de jur împrejur: am dat tiro- coale în jurul casei, plîm cînd am văzut ieșind din curte o țărăncă (OLVR.); după ce a dat oțteva tirocoale în fața com- paniei, a venit iar la mine (CAR.); b) a umbra, a se învîrți pe lingă cineva, făcîndu-i ochi dulci, cău- tînd să-i câștige simpatia: juca bine și da tirocoale fe- telor cu zestre mare (VLAM.); titul împăratului îi da ~ (tetei) și se tot miuna de frumusețea și de gingășia ei (SP.) [BG. t r ū k a l o, influențat de t i r c o l i].

TIRCOLI (-oleso) vb. intr. A da tirocoale, a umb- bla, a se învîrți de jur împrejur: așteptau tremurînd, bombănînd, tirocolînd... să arunce nenorocitul sîrîn în ograda vrăjmașei (OLVR.) [BG. t ū r k o l j a v a m ū].

TIRFĂ (pl. -te) sf. Femeie stricată, depravată, ce-și vinde trupul [comp. și TEARFĂ].

TIRG (pl. -sur) sn. ○ Loc public unde se vind și se cumpără cele trebuincioase pentru hrană și altele, piață: femeia cînd pleacă cu marfa la ~, pune apă în ciur și zice: „cum nu stă apa 'n ciur, așa să nu stea marfa mea!” (GOR.); Tîrgul-Moșilor, mare bîlcu ce se ține la București în fie-care an, în luna Maiu; Tîrgul-Cneului, mahala în Iași, unde era locul de tîrg odinioară; de aci (P) F: două femei și o gîscă fac Tîrgul-Cneului, aluzie rîutăcioasă la gălăgia ce se face cînd se string femeile la sfat; — PĂDURE, SOCOTEALĂ, SPART 2 (P) ¶ ○ ~ (de vite), locul unde-și aduc oamenii vitele de vînzare (■ 4941):

Fig. 4941. Tîrg de bivoli în Ardeal (după Sigerus).

s'au suit prin ~ul boilor și au ieșit în cîmp (MUST.); un om mergea la ~... cu doi boi, ca să-i vînză (RET.); Mă dusei Miercurea 'n ~, Să văz boii cum se vînd, Văcile cum se plătesc, Mîndrele cum se iubesc (IK-BRS.) ¶ ○ Multimea de vînzători și de cumpărători dintr'un tîrg: ~ul era foarte însulțit ¶ ○ Invoială din preț, cumpără- toare, vînzare; a se ajunge cu ~ul, a găti (sau a sîrși) ~ul, a cădea la invoială, a se învoi din preț: se vede că nu s'au ajuns cu ~ul (ALECS.); în sîrșit, gătîră ~ul, El cojoc pe leancă-a dat (SPER.); — RUPE 1 (P), VORBĂ ¶ ○ Tocmeală, tîrguiață: ~ul n'are supărare sau ~ul minie n'are, se zice cînd cumpărătorul și vînzătorul nu se invoesc cu prețul ¶ ○ Zi în care se ține tîrgul: era tocmă Lunea, într'o zi de ~ (CRG.); azi e ~ ¶ ○ ● Orașel ¶ ○ ● ‡ Oraș: luînd cattan de

domnie, au mers în ~ în Galați și s'au strins toată boierimea la dînsul (nec.) [vsl. tr ū g ū].

† **TÎRGAR** sm. ♂ ⊕ † Zaraf: **tîrgarilor** rîsipi banii și scîndurile răsturnă (cor.) ¶ ⊕ **Trans.** Om ce vine la tîrg să-și facă cumpărăturile: ~ii vor fi îndărăpt tare, că nu văzui suflet de om afară de domnia-ta (RET.) [vsl. tr ū g a r i].

TÎRGOVEAȚĂ (pl.-ete) sf. Locuitoare dintr'un orașel, dintr'un tîrg: tîrgovețele și-au pus pălăriile cele mai mari și rochia de mătăse (uro.) [tîrgoveț].

TÎRGOVEȚ, ⊕ **TÎRGOVĂȚ** 1. sm. Locuitor dintr'un orașel, dintr'un tîrg; orașan: trec tîrgoveți cari au păstrat vechitul port orașeneasc (urg.); educațiunea și instrucțiunea agriculturii este mai necăutăată decît a tîrgovețului (l.-gh.).

2. **adj. Mold.** Orașeneasc, de oraș: Un șoarece de la țară pre altul tîrgovăt, Ca pe-un vecin prieten, îl cheamă la ospăt (oon.) [vsl. tr ū g o v e ț i].

⊕ **TÎRGOVEȚI** (-eșesc) **verb. refl. Olten.** A se face tîrgoveț, a se îmbrăca, a se purta, etc. ca cei de la oraș.

TÎRGUI (-neso) 1. **vb. tr.** A cumpăra (din tîrg): moșneagul se duce la tîrg, tîrguștele el ce are de tîrguit și... vine acasă (cro.); or să nu-ți place mustarul din prăvălie, pînă nu va tîrgui, bate în prag... o potcoavă d'andaratele (gor.).

2. **vb. refl.** ⊕ A se tocni ¶ ⊕ † A se învoi din preț [vsl. tr ū g o v a t i].

TÎRGUIALĂ (pl.-leii) sf. ⊕ Faptul de a tîrgui ¶ ⊕ Faptul de a se tîrgui, tocmeală: tîrguiala pentru trăsura pînă la Constanța începe (urg.) ¶ ⊕ **pl.** Cumpărături, lucruri cumpărate în tîrg sau pe la prăvălii: își făcuse toate tîrguiele și le trimisese înainte la han, cu vizitiul (vlah.).

TÎRGUIȚOR sm. Cel ce tîrguiește, cumpărător [tîrgui].

TÎRGUIEȚ (pl.-ete), **TÎRGUIȘOR** (pl.-șoare) sn. **dim.** TÎRG ⊕ ⊕ ⊕ : Na-ți, măicuță, trei parole și te du prin tîrgușoare (mar.); un tîrgușor mic, dar curat, vesel, cu case albe, vărute, gătite ou de sîrbătoare (gn.).

TÎRHAT = TĂRHAT.

TÎRI (tirăso), ⊕ **TÎRIȚI** (-rii) 1. **vb. tr.** ⊕ A trage după sine pe cineva sau ceva în așa fel încît să se frece de pămînt: Capul Grecului tăia, Apoi trupul tîrîia... și sub pod Ilarunca (ALECS.F.); omul... a legat mresana peste mijloc și-a tîrîit-o pînă ce-a dat-o în apă (vas.; sfintele iocane) le tîrîia pre mijlocul tîrgului și le călca, arzîndu-le și aculîndu-le (PRV.-ME.); otrăvește cărăuța și-o tîrîște cum poate pînă 'n polană (cro.); li se părea să împărăteasa umbliă tîrînd după sine rochia cea de mătăse (isp.) ¶ ⊕ A trage cu sila, cu anevoie, pe cineva după sine: armașul și căpitanul de leșegii începură a-l tîri (NEGR.); două tinere elegante mergeau înaintea mea, tîrînd de mîna un băiețel (l.-gh.) ¶ ⊕ A mișca cu anevoie un lucru dintr'un loc: abia-și tîrîia picioarele de beteag ce părea (ALX.) ¶ ⊕ F A-și ~ zilele, a duce o viață grea, pînă de necazuri: mai bine să-și lege o piatră de moară de sît... decît să-și tîrîsoa zilele înăncărate de așa păcate (OLVR.).

2. **vb. refl.** ⊕ A înainta atîngînd pămîntul cu pîntecele (**verb.** de animale): s'ar mulțumi să sară oa o broască, să se tîrîie ca o șopîrlă (OLVR.); bălaurii n'au picioare pe care ar putea îmbla, ci ei sau se tîrîso saușoară (sa.); — despre oameni: se uita acum nemîșcat și cu ochii holbați cum Petrea Dascălul se tîrîia încet, încet în vizuina (gn.); **mai adesea** a se ~ pe brînci, a înainta, mișcîndu-și corpul rîzîmat pe mîini și pe picioare: se tîrîste pe brînci, țîndu-și răsufleaza (BR.-VN.); ⊕ F: de aceea vedem atîți lingușitori ce se tîrîie pe brînci, pentru ca să ajungă la oulmea oncăreilor (ALECS.) ¶ ⊕ A înainta cu greu, abia mișcîndu-și picioarele: Castor se tîrîște cu greutate după mine pînă la maldanul de peste drum (BR.-VN.); **îată-ne...** tîrîți de opt cai ce aveau multă greutate să se tîrîsoa singuri (ALX.); **verb.** de oameni rîniți sau bolnavi: mi-a slutat Mărioara să mă tîrîso pînă la ferăstra pe care a deschis-o (BR.-VN.); eu mă tîrîiam cum puteam pînă la flîncîă în dosul stinei (CRG.) ¶ ⊕ A atîrîna pînă jos, a atînge pămîntul: se vede viind din zarea muntelui o niște dihăniți bizare, cu aripi lungi și albe ce se tîrîiau pe jos (VLAH.) ¶ ⊕ ⊕ A umbli prin locuri unde omul se murdărește ca și cînd s'ar tîri pe pămînt (comp. Eu mă tîriu prin noroaie, se plutește 'n cer albastru (VLAH.)): cred că judecata are să-mi găsească dreptate, deși nu m'am tîrîit prin judecări de cînd sînt (cro.) ¶

⊕ A nu fi așezat, rînduit, păstrat la locul cuvenit: cînd are cineva hîrtii de valoare așa de mare, nu le lasă să se tîrîie astfel de colo pînă colo (CAR.).

3. **vb. intr.** A atîrîna pînă la pămînt, a atînge pămîntul: împinșeră pe bietul Miroca, desoult, fără căciulă, numai în cămașă și cu brîul tîrîind, pînă la ferăstra și-l îmbrînciră jos (OOS.); veni acoloa un omuț numai olt un prunc, cu o barbă lungă de tîrîia după el de lungă ce era (RET.) [vsl. tr e ț i].

TÎRIE-BRÎU sm. F Individ ce caută cearta cu lumina (lăsînd înadins să-i tîrîie brîul pe jos, ca să-l calce cineva și să aibă pricină de a-i cere socoteală). nu țîe-rusine obrazului să te porți cu Adela ca un ~ (ALECS.).

⊕ **TÎRIȘ** **adv. Mold.** Tîriș, tîrînd după sine: și s'a luat băiețelul, cu palușul ~, și s'a poroit înainte (VAS.); de-a ~ul **loc. adv.** tîrîndu-se: de sus se prăvăleau de-a ~ul pînă în șant peoți bălani, cu ochii lucitori (SAO.) [tîrîi].

⊕ **TÎRIȚOR** = TÎRIȚOR.

TÎRIȘ 1. **adv.** ⊕ Tîrînd pe jos, tîrînd după sine: îl luă de piept și cu el ~, se duse la curtea boterului (ISP.); îl înhătă de ochică și-l duse ~ pînă în curte (C.-ZAMP.) ¶ ⊕ Tîrîndu-se pe jos, abia mișcînd picioarele de oboeală, de slăbiciune, etc.: mergi ~ prin întinerie oa vr'o zece pași, pînă dai sub o boltă înaltă (VLAH.); cînd d'odată s'arată... vulpea cu coada ~, ca într'un fulger el la pușca la cătare și trage (OOS.); cam pe inserate, ne luăm ~ cu moș Bodringă cu tot, și ne băgăm într-o cinstită crîsmă, la fata vornicului de la Rădășeni (cro.) ¶ ⊕ **TÎRIȘ-GRĂPIȘ**, tîrînd(u-se) cu cîniu, cu chiu, cu vai, cu mare greu: și luară pe bietul Cărbuș de subțioară și-l duseră tîriș-grăpiș în sacnastu (FL.); Tîriș-grăpiș bietul moș Sări afară din coș (PANNI); atîcea organe care funcționează și întrețin tîriș-grăpiș echimoniceonul nostru de Stat otvilizat în Orient (VLAH.).

2. (pl.-teari) sn. Buștean adus tîriș cu tînjala sau sarcină de lemne, de nuiele, de paie, etc., legate cu o funie și duse tîriș după sine: din-te, frate, pînă 'n pădure să aduci un ~ de lemne cu măgărița asta (R.-COO.); ~urile de paie... se îngărîmădeau mai încoolo, porcoale, porcoale (S.-AL.O.) [tîrîi].

TÎRIȚOR, ⊕ **TÎRIȚOR** 1. **adj. verb.** TÎRIȚOR ⊕ Care se tîrîște: lîngioile tîrîtoare și săcătore ale pă-

Fig. 4942. Tulpină tîrîtoare.

durii s'au ascuns (cro.); Am un șarpe tîrîtoare, Pe lume-î stăpînit (cor.), ghicitoare despre „drum”; plantă, tulpină tîrîtoare, care e întînsă pe pămînt (□4942) ¶ ⊕ ⊕ Care se înjosește peste măsură față de cei mari, lingușîndu-i, spre a-și ajunge scopurile.

2. **TÎRITOARE**

sf. ⊕ = REP-TIL ¶ ⊕ Unealtă specială de care se servesc pescarii pentru a scoate cega din gropi; numită și „trandădale” (□4943).

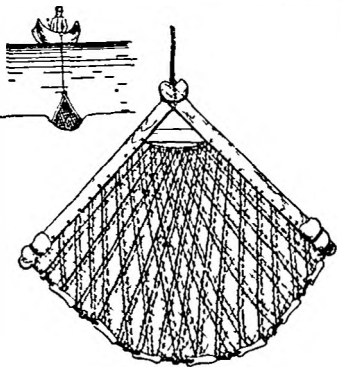

Fig. 4943. Tîrîtoare.

TÎRIȚURĂ (pl.-turi) sf. ⊕ Faptul de a tîrî ¶ ⊕ ⊕ Femeie josnică, depravată, desfrînată.

TÎR-TÎR

TIR- **TIRLĂ** (pl.-le) *sf.* Locul neîmprejmuit și neacoperit unde se odihnesc oile; *pr. excl.* stîna cu toată preajma ei: Doinind, s'aude trișca de la ~ (VLAH.); a venit de la ~ pînă la lăptărie, ca să mă caute (D-ZAMF.); el îi apăra de oîinii de la ~ (BR.-VN.); Ungurean cu două oi, Mută-ți tirla lîngă noi (ZNN.) [bg. t ū r l o, srb. t r l o, rus. t y r l o].

TIRLAȘ *sm.* Stăpînul unei tirla de oi: ~ul tăia un butuc de salcie (S.-ALD.).

TIRLI (-leso) *vb. intr.* A-și așeza tirla într-un loc: a fost un Bucur, cioban burlac, el și-a făcut o ~ de oi în mîllocul cîmpului, și după ala... a făcut o bisericuță (GR.-N.).

TIRLIȚI, † TERLIȚI, ○ STIRLIȚI *sm. pl.* ① † Pantofi garnisiți pe dinăuntru cu postav, peste cari se puneau papucii (ca să-i aperse de praf): un boierinas de provincie... cu tirlitici și lîminei roșii în picioare (FIL.) ② Pantofi de casă, fără tocuri, făcuți din postav; se întrebuintează pe alocuri și la încălțatul mortului: începură a scoate din lada babei valuri de plînză, a-și da ghiont una alta și a vorbi despre stirlitici, tolag, nășălie... (CRG.) [tc. t e r l i k].

TIRLIE *sf.* Sanie mică: ne trebuia o ~ și am tăbărit pe el să ne facă una (BR.-VN.).

TIRLIȘTE *sf.* Locul unde a fost odată o tirlă: cinepa se samănă la noi în siliste, în gunoște, ~ (ION.) [bg. t ū r l i ș t e].

TIRLIȚĂ, TIRLUȚĂ (pl.-te) *sf.* *dim.* TIRLĂ.

TIRN (pl.-nuri) *sn.* ① Mătură de mărăcini sau de nuiete de mesteacă (4944): ne oprim puțin să aspirăm pînă 'n adînc praful sănătos, ridicat spre firmament de ~ul municipal (CAR.) ② Grapă de mărăcini [vsl. t r ū n ū].

③ **TIRNĂ** (pl.-ne) *sf.* *Olten. Trans.* ④ Coșarcă, coș de nuiete împletite, mai mare la gură decît la fund și cu două toarte; servește la cules, la încărcatul în car al porumbilor de pe cîmp, al dovlecilor, strugurilor, etc. (4945): popa Marin... ne ia 'n fie-cu an tîrna de porumb și puica de găină (GR.-N.) ⑤ Stup de albine făcut din nuiete împletite, coșniță ⑥ *Olten.* Un fel de botniță de sîrmă ce se pune boilor la gură, spre a-i împiedeca de a smulge din bucate [bg. t r ū v n a, srb. t r n k a].

TIRNĂCOP (pl.-oape) *sn.* Unealtă de fier, cu coadă de lemn, care servește la săpat, la sfărîmarea pietrelor și pămîntului virtos, la scoaterea bolovanilor, etc. (*Mold.* „cazma”) (4946) [bg. t ū r n o k o p, srb. t r n o k o p].

TIRNAȚ (pl.-ate) *sn.* Prispă mai ridicată în partea dinainte sau de jur împrejurul casei țărănești, la care se ajunge, suind 5-6 trepte; spre deosebire de prispă, ~ul e u-neori așternut cu lespesi sau chiar cu dușumea (= 4947): ote un ~... ocolește casa... sprijinind streașina pe stîlpi (UR.); domnul era în ~, cu pipa cea lungă (RET.); s'a apucat de a aprins luminările stînze de pe ~ul părăsit (ORIG.) [ung. t o r n á c].

TIRNECIU *sbst.* (R.-COD.) *dim.* TIRN.

TIRNOMATĂ (pl.-mete) *sf.*, *Olten.* (CIAUȘ.) TIRNOMET (pl.-eturi) *sn.* Gunoii din ocolul vitelor, bălegar: de ote ori își tîdormit în stroh și pe tîrnomată, să am eu acuma atîția bani în pungă (CRG.) [comp. srb. t r n o m e t „tîrn de măturat arie”].

† **TIRNOȘANIE** *sf.* Faptul de a tîrnosi, sfințirea unei biserici: să se pule stîntele moaste la ~ în sfințele biserici (PRV.-M.).

TIRNOȘEALĂ (pl.-ei) *sf.* ① Faptul de a tîrnosi, sfințirea unei biserici, unui lăcaș dum-

nezeesc: și au adus la tîrnoseala casei Domnului tauri 100 (BOL.) ② *Olten.* Ceara ce se ia de la biserici cînd se tîrnosec (UR.).

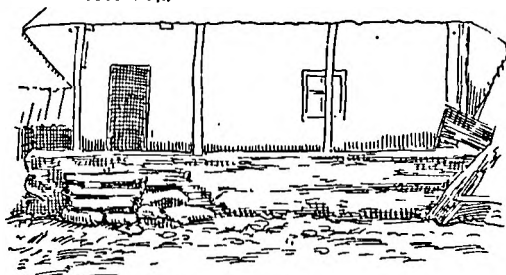

Fig. 4947. Tirnaș.

TIRNOȘI (-osess) *vb. tr.* ① A sfinți o biserică [srb. t r o n o s a t i].

② **TIRNOȘIE, TIRNOȘIVĂ** (pl.-ive) *sf.* *Olten.* ③ Un fel de prune (VRC.) ④ Corcodușă; zarzără (UR.) [srb. t r n o ș l j i v a].

TIRNOȘIRE *sf.* Faptul de a tîrnosi, sfințirea unui lăcaș dumnezeesc: ote tîrnosiți și stîntiri de biserici din nou (CRG.).

TIRNOȘIT *adj. p.* TIRNOȘI. Sfințit (*verb.* de un lăcaș dumnezeesc): în lăuntru în biserică ~ă să nu îndrănească cineva a îngropa trupuri de om (PRV.-M.); cum se poate... să nu pot alîrși astă sfință biserică? Iată am chel-tuit toată starea, și ea nu este încă ~ă (ISP.) ⑤ **NETIRNOȘIT**.

TIRNUȚI (-neso) *vb. tr.* ① A mătura aria cu un tîrn ② FA tiri de păr, a părui: nu-l lăsam pînă nu-l tîrnutam o leacă (LUNE.); își infigse labele 'n părul meu... (și) mă tîrnosește prin toată casa (M.P.).

TIRNUIALĂ (pl.-iei) *sf.* Faptul de a tîrnui; păruială: o clipă a lipsit să nceapă tîrnuiala din partea multîmii (LUNE.); după ce se potolește tîrnuiala, prostul povestește împăratului tot (FLOR.).

③ **TİROMEALĂ** (pl.-eii) *sf.* *Olten.* (CIAUȘ.) (UR.) Moleșeală, lincezeală, lene, tărăgănare [t i r o m i].

④ **TİROMI** (-omeso) *vb. intr.* ⑤ A se codi, a-i fi lene, a trăgăna ⑥ A lincezi, a boli, a n'o mai putea duce de bătrînețe.

† **TİRPENIE** *sf.* Răbdare, puțință de a îndura [vsl. t r ū p e n i e].

† **TİRPI** (-peso) *vb. tr. și intr.* Băn. A răbda, a îndura, a suferi cu răbdare [vsl. t r ū p e t i, srb. t r p e t i].

† **TİRPIE** *sf.* Băn. (NOV.) ⑦ Umflarea pîntecelui [srb. t r p i j a].

TİRSĂ (pl.-se), **TİRSAICĂ** (pl.-ce) *sf.* Băn. A Partea din pădurea în care s'au tăiat copacii, pînă a nu începe să crească alții [t i r s i].

⑧ **TİRSĂ** (pl.-se) *sf.* *Mold. tron.* Barbă mareșă înclciată (SEZ.) [rut. t y r s a].

⑨ **TİRSI** (-seso) *vb. tr. Trans.* (CONV.) A curăți un loc de mărăcini, de tufe, pentru a-l transforma în loc de arat.

TİRSİNĂ¹ (pl.-ne) *sf.* ① Împletitură de păr negru de capră: cele mai bune ațe (de legat opincile) sint de ~, păr de capră neagră împletit (SEZ.); plașca are o ~ lungă, o tîn pe cot și-o dau în băiță (VRC.) ② **NOȚĂ** ③: cînd i-ei vedea, va să fii înhăimurat curat, cu opincile ne'ntinate, cu tîrna nouă (M.P.) [vsl. t r ū s t i n i n a].

TİRSİNĂ² (pl.-ne) *sf.* *Mold. tron.* Barbă mareșă înclciată [t i r s â].

TİRSINĂR *sm. tron.* Purtător de opinci, opincar, țaran: pînă și ostașii, ~i d'ai noștri, mă căiau (M.P.) [t i r s i n â].

TİRȘOCĂ *sf.* ④ = FAIȘ ⑤ ⑥ = TROȘCOT [t i r s â].

⑦ **TİRȘOAGĂ** (pl.-ge) *sf.* *Mold. tron.* Barbă mareșă și încălciată: cei mai mulți, cu niște tîrșoage de barbe oit badanalele de mari (CRG.) [TİRȘĂ].

⑧ **TİRȘ** *sm.* și (pl.-șuri) *sn.* ⑨ Arbust pipernic, tufă; brad sau molidv pitic, crescut mic: acolo sus, în frig, sint numai ~i uscăți de vînturi (VLAH.) ⑩ *pl.* Tîrșuri, crăci uscate, vreascuri (PAC.) (R.-COD.); să stringem niște ~uri și să facem toată noaptea foc (CRG.).

Fig. 4944.

Fig. 4945. Tirnă.

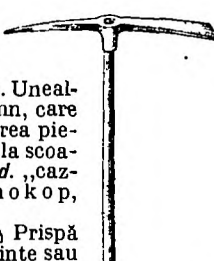

Fig. 4946. Tirnăcop.

○ **TÎRSAR** *sm.* (RV.-CRG.) ♣ = **TÎRS** ○: prin părțile goase, ~ii de *tag* împiedecau mersul călătorilor (UR.).

TÎRSI (-șesc) 1. *vb. tr.* ○ *Băn. Trans.* ♣ A curăți un loc de pădure, scoțind rădăcinile rămase în pământ, a tîrși (FR.-CDR.) ¶ ○ = **TÎRSII**: cum tîrșește opinea! (R.-COD.) ¶ ○ / A grăpa (cu grapa de mărăcini).

2. *vb. refl. Mold.* (RV.-CRG.) (PAMF.) F ○ A sta cu picioarele descăcărâte (ca ramurile unui tîrș) ¶ ○ A deschide gura mare, a rinji.

TÎRSII, **TÎRȘII** (-șiu, -știu) 1. *vb. tr. și intr.* A tîrși frecînd de pământ (*in spec.* încălțămîntea): paucii cari tîrșiau prin casa lipită cu pământ galben (DLVR.); ofiterul plecă spre masa cocoanelor... tîrșind picioarele, ca să-și asculte zornăitul pîntecilor (DLVR.).

2. *vb. refl.* A se tîrși, frecîndu-se de pământ: se duce iehul tîrșindu-se, cînd dă cu dinșul la joc (ISP.).

TÎRȘIIT, **TÎRȘIIT** *sbst.* Faptul de a tîrși i: în urma lor se auzea tîrșitul scîndurilor (VLAH.); de-a ~e, în așa fel încît să atingă pămîntul, frecîndu-l pe o distanță oare-care.

TÎRȘIITURĂ (pl.-turi) *sf.* Faptul de a tîrși i: mă trezi o ~ de pași (DLVR.).

TÎRȘIT 1. *adj.* ○ p. **TÎRȘI** ¶ ○ *Mold. Trans.* Turtit (ca și cînd ar fi fost frecat mult): țî-i cam ~ nasul ca la cine (PSC.); Nemții erau cu niște șepci în cap, de postav, ~e, ca bănarii de la tîrș (GR.-N.).

2. *sbst.* / Grăpat (cu grapa de mărăcini): grăpatul...sau ~ul are de scop de a netezi bucata arată (PAMF.).

TÎRTAN 1. *sm.* F Poreclă de ocară dată Evreului: ~ul meu tremura ca de friguri (ALECS.); ascuns sub gang, o trăgea de căpătîlul celălalt, tocmai cînd da ~ul să pășească peste stoaară, și-l trîntea în bot (I.-GH.) [germ. Untertan „supus (austriac)“].

TÎRTAN 2. *sm.* ♣ ○ = **SĂRIȚIȚĂ** ○ ¶ ○ Plantă din fam. cruciferelor, cu tulpina mare, foarte ramificată, cu frunzele acoperite cu peri aspri în tinerețe; face flori albe și crește prin fînețele și pe colinele sterpe (*Crambe tartarica*): se desprindea din întinderea cîmpului... țelina subaturilor pe care putrezeau ~i răsucii de vînt (D.-ZAMF.).

TÎRTIȚĂ (pl.-țe) *sf.* 1. Partea dindărătul corpului unei păsări în care sînt înfipte penele de la coadă: fratele mai mare își apucă el o pulpă (de gîină), fratele mezin, altă pulpă, iar lui Petrea îi rămase tîrtițea (SLV.) [bg. trŭtica, srb. trtica].

TÎRȚIU = **INTERȚIU**.

TÎRZĂI (-ășco) *vb. tr.* ○ *Olten.* A tîrși pe jos ¶ ○ *Băn.* A sgudui, a mișca încoace și încolo (spre a smulge dintr'un loc) (srb. trzati).

TÎRZELNIC *adj.* Cel ce sovăște de a face un lucru la timpul lui, care-l face tîrziu, șovăielnic: după ce am pășit alageaua, am priceput și eu, ~ul de mine, cum merge șiretenia prioimii (ISP.).

TÎRZIOR *adj. dim.* **TÎRZIU**. Cam tîrziu: să împungem în bolșori, să meargă mai tîrșior, că-i noapte și-i ~ (IMAR.).

TÎRZIU 1. *adj. și adv.* ○ Care se face, care se întîmplă după ce a trecut vremea hotărîtă sau momentul priincios (C „de vreme”, „cînd”): m'am sculat ~; am venit prea ~; al cincilea semn iaste ofînd va face greșala ~, trecînd multă vreme după ce l-a fost sfătuit (PRV.-MB.); ○: mai bine ~ decît niciodată; iarnă tîrzie; lucrătorii seceră curatul rod a pămîntului îndelung răbdînd... pînă cînd va veni ploaie timpurie și tîrzie (COR.); ¶ tîrzie vreme, după trecere de multă vreme: tîrzie vreme după aceea îndreptatu-s'au Persul și au început a bate pe Mirvez (MEC.); Harap-Alb și eu ai săi mai merg ei cît merg și, într'o tîrzie vreme, ajuns la împărăție (CRG.); cînd se trezi slujnica într'o tîrzie vreme și nu văzu cloșca, s'a supărat de moarte (MERA) ¶ ○ ♣ Care nu se coace de vreme (C „timpuriu”): poame tîrzi ¶ ○ Care se naște tîrziu (C „timpuriu”): miel ~, miel născut după trecerea timpului cînd față de obiceiul oile ¶ ○ Spre sfîrșitul zilei, către seară, spre apusul soarelui: să pleci de dimineață, ca să nu ajungi tîrziu la pădure și să te apuce noaptea acolo; pleca dimineața și... se întorcea acasă... de obicei foarte ~ și rupt de oboseală (VLAH.).

2. *sbst.* Vreme tîrzie; într'un ~, după trecere de multă vreme: într'un ~ am adormit cu gîndul la soarta fetică a lui Alfred (VLAH.); tocma 'ntr'un ~... afla-

răm... că arsele pînă 'n pămînt hanul lui Mînjoală (CAR.) [lat. tardivus].

TOACĂ (pl.-ce) *sf.* 1. ○ Scîndură sau placă

groasă de fier încovoiată pe care se bate, la biserică și mănăstiri, cu unul sau două ciocănașe, la orele fixate pentru rugăciune; bătaia se face în mod ritmic și cu multe întorsături muzicale (□ 4949, 4950); toaca de lemn e adesea o scîndură de 2-3 m., lată ca de 20 de cm. și se poartă adesea, la mănăstiri, de către un călugăr sau călugăriță, care o ține de mijloc cu mîna stîngă, iar cu cea dreaptă bate în ea cu un ciocănaș, în preajma chilior (□ 4948): o măicuță bătrînă... în mîna-i atîngă cumpănește toaca ușoară la înălțimea umărului, în dreapta ține-un ciocănaș de lemn... pășește încet pe lîngă zidul bisericii, bătînd în ~, la început citeva lovituri tari, hotărîte, răzlete, apoi, treptat, depărtarea dintr-ele se micșorează, pînă ce nu mai auzi decît o ploaie de sunete mărunte, dulci, oadente (VLAH.); Clopotnița trosnește, în tălpi izbește toaca (EMM.); hălăngănesc clopotele, tocănesc toacele (LUNC.); în timp de ascetă, flăcăii fură toaca de la biserică și o așvîr în fîntînă, nespunîd nimăru și lășînd pe alții s'o scoată (GOR.) ¶ ○ Timpul cînd se bate toaca; pe la ~, pe la ceasurile 3-4 după amiază (cînd se bate toaca de vecher-nie): într'o zi, cam pe la ~, își ia frîn și se duce s'aducă niște cai din țarina de la păscut (VAS.); fîind nopțile mari, mă puteam repezi din cînd în cînd, plîșînd-o cam pe după ~ (CRG.); o să vin aici în toate Duminicile, după ~, să-vă povestesc ote un basmă (ISP.) ¶ ○ Toaca în cer, toacă care, după credința poporului, se bate în cer și o aud numai cocoșii și oamenii cu multă știință de carte: cocoșul eîntă totdeauna la același timp, pentru că numai el aude toaca în cer (PAMF.); cine-ș patrioti, liberali, progresiști... oameni mari, învățați de știu și toaca 'n cer (ALECS.) ¶ ○ (P) Uscat ca toaca, uscat ca un schelet, ca o scîndură: cînd ajunse, sora lui... era uscată ca toaca (SEV.); — *adv.* gol ca sunetul toacei (despre o casă pustie sau săracă): așa era ~casa lor și gol împrejurul ei (RET.); amîndoi bătrînii dară ortul popii, rîmînd în urma lor casa ~ (ISP.) ¶ ○ Uclă-i-toaca ~ **UCIGA**-L-TOACA ¶ ○ ☆ **TOACA** ~ **PEGAS** [toaca; comp. și alb. t o k e , ung. t ó k a].

Fig. 4948. Toacă de lemn (Mănăstirea Văratec după o stampă din a. 1855.

Fig. 4948. Toacă de lemn (Mănăstirea Văratec după o stampă din a. 1855.

Fig. 4949. T. Toacă de fier (Mănăstirea Tigănești).

Fig. 4949. T. Toacă de fier (Mănăstirea Tigănești).

Fig. 4950. Toacă (Mănăstirea Tismana).

Fig. 4950. Toacă (Mănăstirea Tismana).

Fig. 4950. Toacă (Mănăstirea Tismana).

TOACĂ-GURĂ *sm.* F Flecar [(cărui-a-i) toacă g u r a (Intr'una)].

TOADER *npr. m.*; Sin-Toader = **SINT** 1.

○ **TOAIE** 1. *sf.* *Mold. Bucov.* ♣ = **OMAG**: ~ se întrebunțează pentru a vindeca răul copilor, fierbindu-se cu alte bu-

TOAIE² *sf.* *Olten. Trans.* ⚡ Baltă adincă; bulboacă (conv.) (v.c.) [comp. TAU¹].

TOAIPĂ (pl.-pe) *sf.* ⚡ Bardă sau topor cu leafă mare, întrebuințată de dulgheri (PAMF.) (rv.-crg.).

TOALEȚĂ (pl.-te) *sf.* Ⓣ Mobilă pe care se află vase de spălat obrazul și mâinile, perii de cap, piepteni, etc.; lavabo (Ⓣ 4951) ¶ Ⓣ Faptul de a se spăla, de a se găti, de a se îmbrăca, găteală, dichiseală: a-și face toaleta ¶ Ⓣ Ⓣ Imbrăcămintă, găteală: o ~ elegantă, simplă; a-și schimba toaleta, a se îmbrăca cu alte haine; (Ⓣ) bunul oraș începu a-și schimba toaleta (NEGR.) ¶ Ⓣ Cabinet de ~, odăie de spălat, încăpere în care se află instalate cele necesare pentru a se spăla și a se găti ¶ Ⓣ Pr. ext. = CLOZET [fr. toilette].

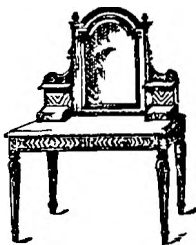

Fig. 4951. Toaletă.

TOALPĂ (pl.-pe) *sf.* *Bucov.* Mulțime, droaie, grămadă: după un cescuț numal, iată că vede omul o ~ de oameni înaintea sa alergând și strigând (ss.) [rut. tolpă].

TOAMNĂ (pl.-ne) *sf.* Ⓣ Ⓣ Unul dintre cele patru anotimpuri, între vară și iarnă; din punctul de vedere astronomic, începe la 22 sau 23 Septembrie și se termină la 21 Decembrie; din punctul de vedere meteorologic, cuprinde lunile Septembrie, Octombrie și Noiembrie: țara Italiei iese ca aceste de la noi nu are niciodată, ci foarte blinde, cum sînt la noi toamnele (M.-COST.); cînd înfloresc copacii spre ~ sau de se fac două rînduri de fragi, are să fie ~ lungă (GOR.); grîu de ~ GRÎU Ⓣ; mești de ~ MOȘ 2 Ⓣ; la ~, toamna viitoare; astă ~, toamna trecută ¶ Ⓣ Ⓣ Toamna adv. În timpul toamnei: cînd îmbobocesc toamna Hilecii, are să fie toamna lungă (GOR.); săcara toamna trebuie ca să se samene (DRAGH.); cu glumele și cu minciunile se ouleg toamna prunelă (JF.); Ⓣ toamna se numără bobocii BOBOCI ¶ Ⓣ Ⓣ Toamna vieții, vîrsta care precede bătrînețele [lat. a u t u m n u s, trecut la feminin după analogia termenilor i a r n ă, v a r ă, etc.].

TOANĂ¹ (pl.-ne) *sf.* ⚡ Copcă, produh, gaură făcută în ghiată pentru a prinde pește (DAM.): și ei frate se ducea la oada Vidrosului, Unde-i toana pestelui (GR.-M.).

TOANĂ² (pl.-ne) *sf.* Ⓣ = CAPRIȚIU: vîntului îi veni toana să tragă o raită prin capitala noastră (SAD.); Așa dar ale ei toane de nevoie împinzind (STAM.); cu toane, cu capricii, capricios: Zilele Babei sînt niște zile nesuferite și cu toane, ca și babele (GRM.); îi lăsat la o parte ca pe un om cu toane (GN.); în toane bune, cu voie bună, bine dispus: oătă acum vreme cu prilej să poată intra la Vodă, cînd o fi în toane bune (JF.); bun mai era și părintele Duhu, cînd se afla în toane bune (CRG.) ¶ Ⓣ pl. Atac, izbucnire fără veste a unei boale: mă fac din vreme în vreme că am toane de nebunie (ALECS.) ¶ Ⓣ Ⓣ P o ~, un moment, citva (timp), puțintel: fata plecă ochii 'n jos și urmă iar o ~ de tăcere (S.-ALD.); cară-te, cit e cu cîntă, oă-ți mai lungeso urechile o ~ (CAR.); se mai căl ei o ~ de neghiobia ce făcuse (JF.); se oprî o ~ l'alde tata Daroffei (DLVR.).

‡ **TOAPSEC, TOAPSĂC** *sbst.* Otravă, venin: de se va afla la voi venin și toapsăc oa acestă... carile supt limba Hamelssonului din fire izvorăște (CANT.) [lat. t o x i c u m].

TOARCE (torc; pf. torsel, † tors; part. tors) *vb. tr.* și *intr.* Ⓣ A răsuuci lina, cînepa, inul, etc. în fire subțiri, depănînd-o pe fus: mama însă era în stare să toarcă 'n furcă și să 'nvăț; mai departe (CRG.); o babă săracă ce torcea în furcă să-și agonisească hrana și comîndul său, trebuia la acea vreme să dea și ea bani la vîcărît (LET.); plină pe vremea fînului, femelle n'au voie să meargă cu furca în brîu torcînd, că bate piatră (GOR.); ¶ LIMBA Ⓣ ¶ Ⓣ A scoate un fel de sforăit (verb. de pisică): Spui vorbe dulci și dai gurită Unui piscin ce-ți toarce 'n poală (VLAM.); cototul sta lîngă dîștii și torcea (JF.); mîrtanul, torcînd, se freca de umărul moșneagului (RET.) [lat. vulg. torquere = clas. torquere].

TOARTĂ (pl. toarte, torți) *sf.* Ⓣ Partea ieșită în afară, de obicei încovoaiată, de care se apucă un vas, un coș, etc., mînușă (Ⓣ 4952): după ce oiarul a făcut oala, unde vrea îi pune toarta (ZNN.); ceanul, ca să se

poată lua cu înlesnire de pe loc, are o ~ (SEZ.); împrejurul fînții, multe oăni de argint, legate de torți cu lanțuri de argint (VAS.); Ce stă în cuiu fără ~ ? (GOR.); ghicitoare despre „ou”; după credința poporului, cerul și pămîntul au cîte una sau două torți: (IAPA) se face un corb și sbeacă toarma la torțile cerului (VAS.); Vă duceți în gura vîntului să vă vîrți de toarta pămîntului (ALECS.-P.) ¶ Ⓣ Partea cercului care trece prin gaura urechii: privirile... și se opresc pe urechile puțin rășohirate, dar frumos întoarse, ca două torți de cercei (GR.); Am un cercei cu toarta de fier, se anină la oasă în față (GOR.); ghicitoare despre „lăcăt”; pr. ext. (Ⓣ) cercei: cu toarte ca niște balciuge de argint în urechi (DLVR.) ¶ Ⓣ F La ~ = LA CĂTĂRAMĂ (= CĂTĂRAMĂ Ⓣ): împăratul a zis una, împărăteasa două, doica nouă... și de-aoclea ceartă la ~ (CAR.); sînt prieteni la ~ [lat. t o r t a < torquere].

Fig. 4952. Toartă.

TOAST (pl.-turi) *sn.* Închinarea unui pahar de vin în sănătatea, în cinstea cuiva; cuvintele rostite cu această ocaziune: a rădăta, a rosti un ~ [fr.].

TOASTA (-tate) *vb. intr.* A închina un pahar de vin în sănătatea cuiva, a ridica un toast [fr.].

TOBĂ (pl.-be) *sf.* Ⓣ Ⓣ Cilindru gol, de lemn sau de metal, pe fundurile căruia sînt întinse cite o piele de măgar, pe care se lovește cu două bețe de lemn, umflăte la capăt, spre a scoate sunete ritmice (Ⓣ 4953); sînt tobe de diferite mărimi, mici, mijlocii și mari, după destinația lor; toba mare (Ⓣ 4954) e între-

Fig. 4953. Toba.

buițată mai ales la muzicile militare și la orchestre (Mold. Bucov. Trans. = DOBĂ): a bate toba; pîrcălabul carele era în capul Moldovenilor porunci să bată din tobe (JF.); Sus bat tobele, Jos cad neg(ure)le (TRON.); ghicitoare despre „sită”; = BATE 1 Ⓣ; (Ⓣ) a bate toba, a spune la toată lumea, a trîmbița ceva, a divulga la toți: cînd și le-ar spune, ai bate toba, cum faci și pentru ale tale (ALX.); a vînde cuiva averea cu toba, a bate toba spre a strînge oamenii la vînzarea prin licitație a averii cuiva; a-i face spina-re ~, a-i bate strașnic; a se face ~, a-și umplea pîncecele; F a se face ~ de carte, a se îndopa cu învățătură, a deveni foarte învățat ¶ Ⓣ Ⓣ = CARO: o carte de ~; riga de ~ ¶ Ⓣ Ⓣ = DOBĂ Ⓣ [d o b ă].

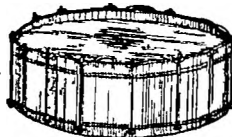

Fig. 4954. Toba mare.

TOBAS *sm.* ♪ = TOBOȘAR.

TOBLĂ (pl.-le) *sf.* Băn. Scîndură groasă [ung. tábla].

TOBOȘAR *sm.* ⚡ Soldat, individ care bate toba (Mold. „doboșer”, Tr.-Carp. „dobaș”) (Ⓣ 4955):

Fig. 4955. Toboșari români.

după dînsule veneau ~ii și trîmbișii... bătînd din tobe (JF.) [ung. d o b o s + suf. - a r].

TOC! *interj.* Imită șgomotul surd produs de o lovitură, de o ciocănitură: N'ai nici cînd închide ochii, Căci te chiamă toc! toc! toc! Toc! toc! toc! la rugă-

ciune (SPER.) (e verb. de toaca de la mănăstire) [onom.].

TOC², *Mold. Olten. Tr.-Carp.* **ТОС, ТИОС** (pl.-curt) 1. *sn.* ① Cutie de diferite forme, de lemn sau de carton, în care se păstrează ceava: ~ de țigară ① ② Un fel de teacă de piele în care se ține pistolul sau revolverul (4956): două perechi (de) pistoale băgate în tocuri de piele (FIL.); mi-am scos revolverul din toc și am pornit încet (S.-ALD.) ③ ④ *Trans. Maram.* Cutie de lemn, rotundă și turtită, de forma unei găleți, în care se ține apă, lapte, etc.: De-î în tocuri astupate, De-î în bărbăți înfundat... Toate să se sparte, Toate să se risipească (PAP.) ⑤ ⑥ Un fel de teacă pe care o poartă țărânul atârnată de brâu, cu un cîrlig, și în care ține cuteda de ascuțit coasa (4957): de Crăciun, se pune pe marginea mesei din dreapta coasa, tiocul, cuteda (VOR.) ⑦ ⑧ = PERVAZ ⑨ ⑩ Unealtă de scris la capătul căreia e fixată penița (4954).

Fig. 4956. Toc.

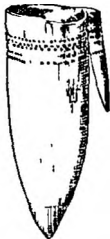

Fig. 4957. Toc de cuteda.

2. **TIОС** (pl. tiocae) *sn.* *Băn. Ciob, hîrb:* se cunosc mai multe vetre de foc vechi, lângă cari se află tiocae de oale și bîlde de pămînt (LUS.) [ung. srb. slov. t o k].

TOC³ (pl.-ocuri) *sn.* 1. Partea mai ridicată de sub călcîiul încălțămîntei (*Mold* „călcîiu”) (4959): ~ de pantof, de ghiată, de cizmă; ~uri înalte, joase; m'a călcatu tocul; un oțîțer de roșiori... Iși ciocni ~urile (VLAH.) [bg. t o k ū].

2. **TOC⁴** (pl.-ocuri) *sn.* ① Un fel de pălărie mică purtată de cucoane: pe oap purtau un fel de pălărie... numite ~uri (VOR.) [t o c ă; comp. și rus. t o k ū].

TOCA (toc) 1. *vb.* *tr.* ① X A tăia mărunt cu sațrul, cu cuțitul, etc.: ~ carne, ceapă, pătrunjel; o nevastă oincărită pe un scănel toacă varză (URG.) ② ③ F A risipi, a prăpădi, a cheltui încetul cu încetul (banii, averea, moștenirea, etc.): locuri, vite, vii, unele de gospodărie, toate le tocase (RET.); tocase cu băutura și cu traul bun o moșie (RET.); Neavînd ce să mai toace, după cum era învățat, Ori se-apuce de hoție, ori de înșelătorii (PANN); Îi toacă starea fără mustrare de ouget (FIL.) ④ ⑤ F A storce toată starea cuiva, a ruina pe cineva, a-l săraci, păpîndu-i încetul cu încetul averea, nu te slăbește din dragoste, din vorbă și din lingușală, pînă nu te bea și nu te toacă (SP.) ⑥ F A izbîi, a lovi tare: Îmi vine să-î toc în cap, să-î omor... oă încă atîta neoză nime nu mi-a făcut ea mișelul acesta (RET.) ⑦ ⑧ A nu da pace cuiva tot îndrîgîndu-i și repetîndu-i cite și mai cite: se îngrețosase și el de palavrele lui ce pe toată ziua îi toaca (SP.); toacă la ureche Domnului cite ale toate (SP.).

2. *vb. intr.* ① A bate toaca: nu se auzea de dimineață pînă în sară dect tocînd și în trăgînd clopotele (NEGR.); de la biserica din vale s'auze tocină de privighiere (VLAH.) ② A ciocăni, a bate, a hodorigi: el a tocat la ușa și ea a întreat că ome-î acolo (SB.); Incepe a toca în stative de pîrlele păreții casei (CRG.) ③ ④ F A îndruga, a flecări: du-te pîrlești că doar n'am să-î toc la ureche pînă mine (ALECS.); Îi toacă gura într'una, vorbește într'una, nu mai face din gură ⑤ ⑥ Se zice despre glasul berzei: o barză, destăpăntă din somn, Incepu deodată să toace pe vre-un coperiș (S.-ALD.); ...ocostireii, înșiși într'un picior, Dau gîlul peste aripi, tocînd din ciocul lor (ALECS.) [lat. vulg. *toccare > it. toccare, span. port. cat. tocar, fr. toucher, etc.].

Fig. 4959. Tocuri.

***TOCĂ** (pl.-ci) *sf.* ① Acoperimînt al capului, fără borduri, purtat de avocați sau de magistrați (4960): iacă una care seamănă cu o ~ de magistrat (UR.) ② Pălărioară sau căciuliță purtată de cucoane (comp. TOC⁴): ea poartă malscoț exagerat, ~ de catifea neagră cu flori (ALECS.) [fr. to que].

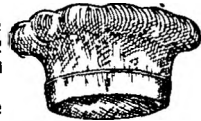

Fig. 4960. Tocă.

TOCĂLIE *sf.* ① Un fel de morișcă care, învîrtită de vînt, produce o scîrțîitură ce sperie păsările de pe lanuri (PAMF.): Voi sîntați tocălii De spăriat păsări în vii (SEV.) ② = TOACĂ: dracul a început să boncăne cu ciocănele în ~ (R.-COD.) ③ = CORDENCIU ④ [t o c a].

TOCANĂ (pl.-ne) *sf.* X ① Mîncare pregătită din bucăți de carne cu ceapă prăjită și grăsimi: De-ar fi pușca de ~, Bucuroș aș fi cătană (K.-BRG.) ② *Maram.* (SRL.) (PAP.) Mămăligă [ung. t o k ă n y].

TOCĂNI (-ănesc) *vb. intr.* ① A ciocăni, a boncăni: ~ în ușa ② ③ F = TOCA ④ ⑤: Cîte baba-î tocănis, Toate dreptele-a luat (SPER.) ⑥ ⑦ = TOCA ⑧ ⑨ [t o c a].

TOCĂNIT *sbst.* Faptul de a tocăni; ciocănit: dacă se aprinde undeva o oasă, (barza) vestește oamenii prin ~ul cu ciocul (SEZ.).

TOCAT 1. *adj. p.* TOCA ① ② NETOCAT.

2. *sbst.* Faptul de a toca.

TOCĂTOR (pl.-toare) *sn.* Scîndură de lemn tare întrebunțată la bucătărie, pe care se toacă carne cu sațrul și altele (4961).

TOCĂTURĂ (pl.-turi) *sf.* ① Faptul de a toca ② Lucru tocat mărunt: ~ de paie ③ X Carne tocată: în ~ se pune și ceapă, verdețuri, sare (SEZ.).

Fig. 4961. Tocător.

TOCÎ (tocesc) *vb. tr. și refl.* ① A (se) strica tășul, ascuțitul, vîrlul după multă întrebunțare: oușital s'a tocit, trebuie dat la ascuțit; a tocit toporul, tăind atîtea lemne; s'a tocit și condeiul de atîta scris; dinții nu i-au căzut, dar s'au tocit toți pînă în gingii (VLAH.) ② A (se) roade de multă frecătură, de multă întrebunțare: oercă să umble sprînjîndu-se în tolagul său, dară îî în cu neputință, căci și acesta se tociase (SP.); s'au tocit potcoavele calilor [srb. t o č i ŭ, bg. t o č a, etc.].

TOCILĂ (pl.-le) *sf.* Piastră circulară pe care se ascuț uneltele tăioase (4962): a da cușitele, bricele, foarfecile la ~ [bg. t o č i l o].

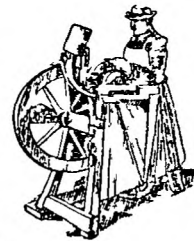
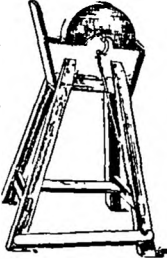

Fig. 4963. Tocilar.

TOCILAR *sm.* Cel ce ascute la tocî.

2. *sm.* Cel ce ascute la tocî. Fig. 4962. Tocilă. Fig. 4963. Tocilar. 1. ① (4963).

TOCÎT 1. *adj. p.* TOCÎ. ① Care și-a pierdut tășul, care nu mai e ascuțit: un oușit, un brîeu ~ ② ③ Slăbit, uzat ④ ⑤ NETOCÎT.

2. *sbst.* Faptul de a toci.

TOCITOARE *sf.* Cadă mare, de formă lungă-reastră, cu cercuri de fier, în care se pun strugurii sdrobiți, prunelile pentru rachiu, borhotul, etc.: buțile stau bine întepenite pe chezașii lor, tocitorele sînt așezate frumos pe căpătîle (DOB.); pînă una alta, umplu gazdei două tocitore de bani (SP.) [comp. vsl. t o č i t i „a lăsa să curgă”].

TOCMA = TOCMAI.

① **TOCMA** (pl.-me) *sf.* *Băn.* ① Tocmeală ② Logodnă [t o c m i].

TOCMAC (pl.-ace) *sm.*, **TOCMAG** *sm.* *Mold.* Ciocan mare (POL.) [t. c. t o k m a k].

TOCMĂGEL = TOGMĂGEL.

① **TOCMĂGI**, **TOGMĂGI** *sm. pl. Mold.* *Trans.* X = TĂIETEI: pe la praznice, în borșul cu fasole, se pun și tocmagi (SEZ.) [probabil din t o c m a c].

TOÇMAI, † **TOÇMA**, ○ **TOÇMAI**, **TOÇMAI**
adv. ① † Deopotrivă, la fel, egal: acești de apoi un ceas lucrură și i-au făcut tocma cu noi (BIL.); în ~ = **INTOÇMAI** ¶ ② ~ ca (și), la fel cu, ca și: cea ce... va sfârși pre altul ca să facă acest lucru, acela să se certe tocma ca și cea ce ar fi făcut el singur (PRV.-MB.); E hătu la cap Tocmai ca un țap (PANN) ¶ ③ ~ de ~, a) deopotrivă, la fel, egal; cît unul, atît și celălalt; b) deplin, în-tocmai: Mercur îndepîntî porunca tocmai pe tocmai, ca o slugă credincioasă (ISF.) ¶ ④ Chiar (acela), nu altul: ehei neică, tomnai ăla mă omoară pe mine (R.-COD.); nu i-a toat teamă să lăntuească astfel tocmai pe un titan (COOB.) ¶ ⑤ Urmat de un adverb de timp; în momentul, în timpul acela chiar: însă tocmai cînd era să se spargă nunta, ea perî de lingă dînsul din horă (ISF.); tocmai acum la dică, n'am nîci o mîngiere (CRG.); subînțelegindu-se adverbul: tocmai visam oî am vîndut toată marfa (OLVR.); și, fiindcă tocmai era trebuință de găinreasă, o primi (ISF.) ¶ ⑥ Abia, nu mai 'nainte (sau nu mai tîrziu) decît: Muscalii, cam greci, au ajuns tocmai tîrziu, cînd noi ne băteam de un ceas cu Turcii (R.-OH) ¶ ⑦ Chiar, nu mai departe decît: după ce și-i făcut pomană de i-ai dat un petec de loc, el tocmai lingă mine și-a ales să-și facă bordeiul (ISF.); s'a înneecat tocmai la mal ¶ ⑧ Departe, nu mai aproape decît (*Mold.* „hăt”): de-acolo ne-am întors la munte îndărăt, tomna 'n Dealu-Boului (GR.-N.) [VSI. t ū k ū m a].

TOÇMEALĂ, † **TOÇMALĂ** (pl.-meli sf. ① Faptul de a (se) t o c m i (la tîrguială): ai noștri îi îmbrățișară, tîrguind mai mult de la dînsii decît de la pămînteni, și încă fără tocmeală (ISF.); așa s'a hotărît să intre la tocmeală, crezînd că doar l-o împacă cu un zapicîlc (R.-OH); ② tocmeală în tîrg și ursul în crîng = ursul în pădure și el îi vinde pielea în tîrg (= PĂDURE); ③ mai bine ~ țigănească și plată negustorească (ZNN) ¶ ④ Învoială, convențiune, contract: tocmeală este o făgăduială deopotrivă, de doi sau mai mulți însi (LEG.-CAR.); de se vor tocmi doi plugari să-și schimbe pămînturile... de nu va fi semănat nice unul, atîncea pot să strice acea tocmeală (PRV.-MB.); simbririe în bani să nu primești de la dînsul, ci să faci tocmeală oă, după ce și-i împlini anii, să ai a lua din casa lui ce-i vrea tu (CRG.); la stăpîn nu te băga fără tocmeală (PANN); ~ agricolă **INVOLALĂ** ⑤ ⑥ † Ordine, regulă, bună rînduială; organizație: au căntat a dare dōs oștile lui Mihai-Vodă, însă nu de tot în risipă, ce cu tocmeală (M.-COST.); își tocmi oștile... cum știa el în legea lui, (și) toți rămaseră mulțumiți de tocmelile lui (ISF.); ⑦ bună țară, rea tocmeală, țara e bună, dar rău cîrmuită ¶ ⑧ † Întocmire: au făcut chip cetății Căminței de ceară, cu toate tocmelile ei din lăuntru și din afară (MEC.) ¶ ⑨ † și Testament: cea ce va să facă tocmeală sau carte, aceluia trebuie să-i fie mîntea întreagă și sănătoasă, iar nu trupul (PRV.-MB.) ¶ ⑩ † Ordin, hotărîre, dispozițiune: acest obicei a fost legiuit de legiuitoarii oei bătrîni, iară în vremea de acum cesti mai tineri... au schimbat acea tocmală (PRV.-LP.) ¶ ⑪ † Rînduială, precept, normă: au scos din cărți elnești și lătimești toate tocmelile cele bune și județele celor buni creștîni și svinți împărași (PRV.-MB.) ¶ ⑫ † Acord, înțelegere deplină, unire (în păreri, în sentimente): vînd Zigmund au zis cătră toți să fie într'o tocmală (M.-COST.) ¶ ⑬ † Menstruație: muiarea, mai 'nainte plînu nu se va curăși de tocmala ce-i iaste, prescuri să nu facă (PRV.-LP.).

TOÇMI (-mesc) 1. vb. tr. ① † A pune în rînduială, a face ordine, a îndrepta o situație: au șezut oțeva zile pașă și cu Domnii amîndoi de au tocmit cetatea (M.-COST.); Vasile-Vodă... au trimis de la sine boierii la sultanul... și au tocmit lucrul cu sultanul au daruri (M.-COST.) ¶ ② † A așeza: după ce au ajuns bivoliu la stăpînul lor și vînzîndu-l bucățele, au început... a tot tocmi bucățile lingă bucățile (SB.) ¶ ③ † A întocmi: se așeză în scaunul împărației și-și tocmi oștile, boierimea și prostimea, cum știa el în legea lui (ISF.) ¶ ④ † X ~ oastea (de războiu), a pregăti de războiu, a așeza în ordine de bătaie: oraul încă tocmise șvezii și sta supuși la locurile ce tocmise (LET.) ¶ ⑤ † A drege, a îndrepta, a repara: unde glonturile zîna spargeau... ei noaptea tocmeau cu pămînt (M.-COST.); mai tocmi-au și cîteva case în ourțile domnești (MEC.); să stai dirz înaintea lui și să te faci că tocmești straturile și că îndreptî cărările (SB.) ¶ ⑥ † A ordinea, a hotărî prin soartă, a destina, a urși ¶ ⑦ † A pune, a așeza într'o anumită slujbă, a da

o anumită însărcinare ¶ ⑧ A desbate prețul cu cineva (pentru a-i face o slujbă, pentru a-l lua în serviciu, pentru a-i cumpăra ceva); a lua pe cineva cu leafă, cu simbririe ca să-l slujească, a angaja, a năimi: am tocmi o trăsură să mă ducă pînă acolo; iesi dîns demineasă să tocmescă lucrători la via lui (BIL.). 2. vb. refl. ① † A se așeza, a se instala ¶ ② † A se pregăti: Pepelea... scoțîndu-și fluietul, a început să se tocmescă la zis (SB.); s'au tăbărit aproape de Hotin și s'au tocmi după rînduiala ce au ei de războiu (MUST.) ¶ ③ † A se potrivi, a fi de acord, a fi într'o înțelegere ¶ ④ A conveni, a face o învoială, a încheia o convențiune: toată tocmirea ce se tocmeste omul unul cu altul pre un lucru, și cu scrisoare și fără scrisoare, să fie adevărată (PRV.-MB.) ¶ ⑤ † A cădea la învoială, la înțelegere: sudalma să chiamă lertată, cînd să tocmăso amîndoo părțile și să împacă și dau mîna unui ou alții (PRV.-LP.) ¶ ⑥ A discuta prețul (unui lucru de vînzare, unei slujbe de făcut, etc.), a căuta să cadă la învoială, desbătînd prețul: să ne tocmim, și să-mi dai banii cu cît ne-om învoi (ISF.); te tocmeste dușmănește și plă-tește omeneste (ZNN.); Cînd te tocmesti, cere să-ți dea plată bună, Nu lua în grabă pe nimio arvună (PANN) ¶ ⑦ A se băga slugă, a intra la stăpîn: din ziua în care s'a tocmi Chirică la Ipate, norocul îi curgea gîrlă din toate părțile (CRG.) [VSI. t ū k ū m i t i].

TOÇMIRE sf. Faptul de a (se) t o c m i; tocmeală.

* **TOCSIN** sbst. Clopot de alarmă: ~ul sunase: cauza stîntă a poporului îi chema pe cîmpul de onoare (CAR.) [fr.].

TODORUSALE = RUSALII ②.

○ **TOFĂI** (-ăeso) vb. intr. *Mold.* A bălăci prin apă, prin noroiu (onom.).

* **TOGĂ** (pl.-ge) sf. ① △ Manta lungă de lînă pe care o purtau Romanii deasupra tunicii, lăsînd numai brațul drept liber (□ 4964); ~ virilă, togă de lînă albă ce purtau la Romani copiii patricienilor, cînd treceau de vîrsta copiilor; fîlăci lor... încă nu îmbrăcaseră gravitatea togei virile (COOB.) [lat.].

○ **TOGMĂ** = TOÇMAI.

○ **TOGMĂ** = TOÇMA.

TOGMĂGEL sm. † ① Ciupercă de culoare gălbuie, cu trunchiul subțire, foarte ramificat; crește prin mușchiu și la baza trunchiurilor de copaci bătrîni, toamna: numită și „barba-caprei”, „burete-creș”, „opintici”, etc. (*Clavaria crispula*) ¶ ② = MELOȘEL ¶ ③ = RĂMURELE ¶ ④ = CRESTEA-COCOȘU - Fig. 4964. Togă. LUI' [t o c m a g i].

○ **TOGMAGI** = TOÇMAGI.

TOHARCĂ, **TOHOARCĂ** (pl.-ce) sf. *Mold. Trans.*

① ☞ Cojoc ciobănesc, lung pînă la glesne, făcut din piei de oaie nelucrate, fără mîncei și cu lînă în afară; și-l cos ciobanii înșiși: ciobanul dormea pe toharcă (VAS.); duceau de subsuori un mocan sdravăn, îmbrăcat c'o tohoarcă mîtoasă (SAC.).

○ **TOI** (toeso) vb. tr. și intr. *Trans. Maram.* ① A certa, a ocări, a mustră: împărțitul a vrut să toască pe Fătrufos cum de nu ascultă poruncile să meargă la el cînd îl chiamă (RET.) ¶ ② A face gălăgie (BRL.) (CONV.).

TOIAG (pl.-lege) sn. ① Baston, băț pe care se sprijinește cineva cînd umbliă sau cu care se apără la nevoie: pornei lor nemică să-și ia pre cale, numai un ~ (COR.); ou cel ~ lovi Moisi piatra în pustii și ieșiră 12 izvoare și băură (VARL.); văcariu ce va arunca cu ~ul oela ce paște vacile și va vătămă vre-o vită... va plăti paguba stăpînului (PRV.-LP.) ¶ ② Baston ca semn de distincțiune a unei demnități: nu se va lua de la Iuda ~ul orăso (PAL.); el este vrednic să primească ~ul stăpînirii (NIC.); mergem cu alți postelnici împreună, ou toiage amînă, pe gîos, înaintea Domnului (MEC.); ~ul (arhierului) se chiamă și ~ de păstorie cu carele paște turma lui Hs (PRV.-MB.) ¶ ③ ☞ Sprîjin: vînul e ~ul bătrînețelor și nebunia tineretelor (PANN) ¶ ④ *Pr. ext.* Lovitură dată cu toiagul: oela ce va omori oține de turmă cu otravă, aceluia să-i dea 100 de toiage (PRV.-MB.); să-mi înași pe dumnealui, jupînul pîrcălab, și să mi-l dați cincizeci de toiage de oele beșicote

(isp.) ¶ ③ Luminare de ceară curată, făcută după lungimea trupului mortului și încolăcită apoi în formă de roată, care se pune să arză la capul răposatului: numită și „lumină de stat”: în locui unde a murit cineva, se arde trei zile ~ de ceară curată, oa sufletul să aibă lumină... În drumul ce l-ar face la Dumnezeu (GOR.) ¶ ④ ☆ **TOIEGELE pl.**, cele trei stele luminoase, așezate în rând, la mijlocul constelațiunii Orionului, care formează mînerul Sfredelului; numite și „Trisfetitele” (— ④ 3462) [vsl. t o j a g ũ].

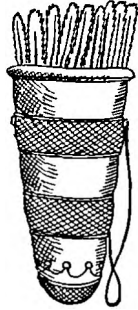
TOIEGEL (pl.-ale) sn. dim. TOIAG: aduse ou dinsoa o turcă și un ~ (ISP.).

○ **TOIEGI (-ieșesc) vb. intr.** A o întinde la drum, a apuca drept spre un loc oare-care: ia să mă duc și pe la ei să văd..., și o toiește spre casa celui mare (R.-COD.) [t o i a g].

TOIU sbst. ① † *Mold. Trans.* Gălăgie, tărăboiu, zarvă: nuntași miresei, făcînd un ~ îngrozitor, le ies înainte cu zicăvălii (MAR.) ¶ ② † **Încăierare:** slabă bătaie făcînd, ori-cînd sta cu dinși la ~, puțin cevași procopsea (CANT.); fiind om viteaz și cu alți rechizitori s'au luptat cîțva și au ieșit din ~ l Tătarilor (N.-COST.) ¶ ③ **Punct culminant, temeiu, mijloc:** în vara anului 1829, războiul era în ~ lui (A.-GH.); se apropie de adunarea nuntașilor, toamăi cînd era în ~ chefului (ISP.); în ~ căldurilor, pe la două ceasuri după amiază, străzile sînt aproape pustii (VLAM.); în ~ verii, îndată ce venea rupt de oboseală, ne ospătam bine (OLVR.) [comp. t c o j „benchetaire”].

TOLĂNI (-ănesc) vb. refl. A se lungi, a se întinde în voie, într'o poziție comodă: am încuiat ușa și m'am tolănit în pat (VLAM.); se tolăniră fie-care pe ce avea, la umbra de copaci și la răcoare (ISP.); parcă i s'a mai potolit foamea și s'a tolănit iar cu capul pe sac (CAR.) [comp. TOLOGI].

TOLBĂ (pl.-be) sf. ① Toc în care stau săgețile (④ 4965): Imbrăcat numai cu arbi și cu ~ cu săgeți, gîndea că era chiar fiul cel tubit al Afroditei (A.-GH.); cum veni seara, se duse, își luă oșți de oțit, două țepuse, arcul și tolba cu săgețile (ISP.); s'a așezat într'o groapă, cu calu-l năprasnic și cu tolba de săgeți (VLAM.) ¶ ② = **TOREBĂ:** vinătorul vesel o asvîrle stîngărată în tolba sa (CODB.); după prînz... își aduse tolba cu oalabății de la hanul lui Chir Năstase (DEM.) [TOREBĂ, probabil influențat de vsl. t u l ũ „tolbă de săgeți”].

TOLBAȘ sn. (POL.) ¶ Marfa-giu, bocceagiu, negustor ambulant Fig. 4965. Tolbă. [t o l b ă].

○ **TOLCER (pl.-ere) sn. Often. Băn. Trans.** Pilnie de tinichea, leică [ung. t o l c s é r].

○ **TOLDĂU sbst. Băn.** Cuiu gros de fier [ung. t o l d ă u].

○ **TOLDUI (-uesc) 1. vb. tr. Băn.** / A înjuga încă doi boi la plug sau la car.

2. *vb. refl.* A se acorda, a se înțelege: s'au fost tolduit oamenii mei să aducă lemne de la pădure (CAR.) [ung. t o l d a n i].

***TOLERA (-arez) vb. tr.** ① A lăsa să se facă, a îngădui un lucru nepermis, ce ar trebui împiedecat, ce se pedepsește de obicei: ~ abuzurile ¶ ② A suporta, a putea suferi, a răbda: ~ fumul de țigară, un narcotic [fr.].

***TOLERABIL adj.** Care se poate tolca, de îngăduit ¶¶ ③ = **INTOLERABIL** [fr.].

***TOLERANT adj.** Care tolerează, îngăduitor, indulgent ¶¶ = **INTOLERANT** [fr.].

***TOLERANTISM sbst.** Părerea acelor care susțin că se poate îngădui existența tuturor cultelor [fr.].

***TOLERANȚĂ (pl.-țe) sf.** ① Faptul de a tolera un lucru nepermis, care ar trebui împiedecat sau pedepsit, îngăduială, indulgență ¶ ② Lipsa ori-cărei animozități față de aceia cari au altă credință religioasă, alte vederi politice sau filosofice ¶ ③ Obicinuința de a suporta un medicament luat într'o cantitate care ar constitui o primejdie pentru alții ¶¶ ④ = **INTOLERANȚĂ** [fr.].

○ **TOLOACĂ (pl.-ce) sf. Mold. Bucov.** / Pămînt cul-

tivabil pe care-l lasă oamenii să se odihnească și să se mai îngrășe, lăsînd vitele să pască pe el, pîrlig, obleagă: sfîntu Ion de la Suceava, cînd era băiat, păstora vitele tătălui său pe ~ (IVON.); locurile ce hrănesc vitele... sînt nu numai livezile, toloacele, oțavile, dar și țarinile învechite și oboșite de a ne mai da pîui (ION.) [rut. t o l o k a].

TOLOBONI sm. pl.

Trans. (DENS.) 1 Un fel de ciorapi groși de pănură, de forma unor cizme, ce poartă, iarna și vara, bărbații și femeile, în special în regiunea Pădurenilor (④ 4966).

Fig. 4966. Tobloni.

○ **TOLOCĂNEALĂ (pl.-eni) sf. Mold.** Faptul de a tolocăni: să nu-ți fie tolocăneala în dodii (FLOR.).

○ **TOLOCĂNI (-ănesc) vb. tr. și intr. Mold.** A morocăni, a nu mai tăcea din gură, a tot certa pe cineva: n'as crede eu că moșneagul s'o zică din inimă rea, așa-i firea lui, să tolocănească de geaba (GR.-N.); se urcă în copac, lăsînd camenii să tolocănească pentru a-și gonii somnul (FLOR.); una, două, 11 tolocănea, muștrindu-l... că nu vorbește drept românește, cum vorbeau părinții lor (CAR.).

○ **TOLOCI (-oesc) vb. refl. Mold.** / A fi călcat și îngrășat de vite (*verb.* de un loc cultivabil, lăsat să se odihnească): să rupi țolină sau tolocă... și... să o lași să se pască de vite... oa să se tolocească (DRAGH.) [rut. t o l o c i t i].

○ **TOLOGI (-ogesc) 1. vb. tr.** A călca în picioare ogrorul, semănăturile (*verb.* de vite): semănăturile le tologeau cu oailor cei mîoi și sprinteni (SEZ.).

2. *vb. refl.* = **TOLĂNI:** după prînz, ne-am dus în grădină și ne-am tologit subț un bătrîn plop ce ne umbrea cu tufcasele lui ramuri (NEGR.); parcelul spurda și se tologea numai pe ocoara (COR.); nu este bine a călca în locul unde s'a tologit calul (GOR.) [t o l o c i; comp. și **TOLĂNI**].

○ **TOLOLOIU sbst. Mold. Trans.** F ③ Zarvă, gălăgie, tărăboiu: făcea un ~ de nu-ți pricepeai vorba (MERA) ¶ ④ Individ căruia nu-i mai tace gura, care tot tolocănește (SEZ.) [comp. TALĂLAU].

○ **TOLOȘCAN sm. Mold.** Copil durduliu, dolean: găsi soția stînd de vorbă despre trebile împărătești cu un ~ de băiet (FLOR.).

○ **TOLTEU (pl.-tee) sn. Trans.** (CONV.) (DENS.) Coșarcă [ung. t ă l t ă u].

***TOLUEN sbst.** ② Hidrocarbură ce se extrage din gudronul de huiță și anume din uleiurile ușoare; e un lichid incolor, cu miros de benzen [fr. t o l u ă n e].

***TOM (pl.-muri) sn.** Volum: „Doamna Chajna” s'a tipărit în ~ul întâiu al Operelor complete de Odobescu [fr. t o m e].

○ **TOMA¹ = TOCMAI.**

TOMA² ① *npr. m.* ¶ ② **Duminea Tomii** = **DUMINECĂ** ③ [vsl. < gr.].

† **TOMBATERĂ (pl.-re) sf.** ① † Un fel de acoperimînt al capului sau o îmbrăcăminte purtată pe la începutul veacului trecut: de la zaveră, ei lepădase lebedeaua și tombatera și se îmbrăcașe nemîtește (A.-GH.) ¶ ② Cu idei învechite, retrograd (și *adj.*): te oredeam om de progres, ou idei mai nouă, dar te găsesc tombatera de tot, cum se zice la noi (A.-GH.) [NGT. τὸν πατέρα („care imitează” pe tata”].

***TOMBOLĂ (pl.-le) sf.** Loterie de societate unde se cîștigă diverse obiecte: dac' am văzut oă mă omoară concurența străinilor, am deschis ~ ou obiecte la Mosi (CAR.) [fr.].

○ **TOMITE adv.** = **TOCMAI** [t o m a² + *suf.* -m i t e < bg. -m i t e l].

○ **TOMNA¹ = TOCMAI.**

TOMNA² (-nez) *vb. tr. și intr.* A ținea undeva (vitele, oile) peste t o a m n ă; a petrece undeva toamna.

○ **TOMNĂ = TOCMAI.**

○ **TOMNAI = TOCMAI.**

TOMNAT sbst. ③ Faptul de a t o m n a ¶ ④ Plata pentru lăsarea peste toamnă a oilor

Intr'un loc: primăvăratul și sul lor vine plătit deosebit (RET.).

TOMNAȚIC, TOMNAȚEC *adj.* ① De toamnă: liliacii și gîndacii tomnațici încep să zboare prin aer (sl.v.); poame ~e ¶ ② Care nu mai e în prima tinerețe, căruia i-a trecut vîrsta de înșurătoare sau de mărițiș; nu mai are destul de tînăr, ca să întoarcă mințile la flăcăi tomnațici ca Scatiu și alții (D.-ZAMF.); era o mătușă sarbădă și tomnațică (GN.).

○ **TOMNEALĂ = TOCMEALĂ.**

○ **TOMNIȚI = TOCMI.**

○ **TOMNIU** *adj.* — **TOMNAȚIC:** Cîta poamă e tomnie, Nioe una nu-i dulce Ca mălăuța cea dintîie (K.-BRS.) [t o a m n ă].

***TON** ¹ (*pl.-nuri*) *sn.* ① Ridicarea glasului pe silaba unui cuvînt, accent tonic: în cuvîntul p r e p e l i ț ă, sul cade pe prima silabă ¶ ② Grad de ridicare sau de coborîre a vocii ¶ ③ Fel de a vorbi care trădează starea de spirit a celui care vorbește; a coborî sul, a o lăsa pe coarda de jos, a-și mai nuiia glasul; a schimba sul, a vorbi (sau a se purta) altfel, a o întoarce pe altă foaie ¶ ④ Gradul de înălțime sau de profunzime a unui sunet muzical ¶ ⑤ Interval între două note consecutive ale gamei, afară de intervalele între „mi” și „fa”, și între „si” și „do”, care sînt numai de cite un semiton ¶ ⑥ ~ major, gama modului major; ~ minor, gama modului minor (□ 4967) ¶ ⑦

Gamă ce se adoptă pentru compunerea unei arii, a unei bucăți muzicale, și care ia numele primei note a acestei game ¶ ① A da sul, a indica, cu vocea sau cu diapazonul, tonalitatea unei cîntări vocale ¶ ② sul face muzica, un cuvînt poate avea un înțeles sau altul, după modul cum a fost rostit, felul în care se exprimă cineva arată adesea intențiunea cu care a rostit cele spuse ¶ ③ Gradul la care se ridică sunetul unui instrument de muzică ¶ ④ Felul în care vorbește sau scrie cineva: a lua un ~ magistral ¶ ⑤ Intensi-tatea, strălucirea unei colorii; ~ caldă, coloare vie care pare că proiectează o lumină purpurie [fr.].

***TON** ² *sm.* Pește de mare ce seamănă cu lacherda (*Oreymus thynnus*) (□ 4968) [fr.].

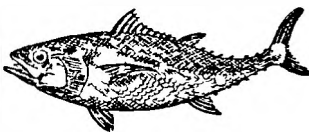

Fig. 4968. Ton.

***TONĂ** (*pl.-ne*) *sf.* Greutate de 1000 de kilogr. întrebunțată ca unitate de măsură în marină, la mine, la drumuri de fier, etc. [fr. t o n n e].

***TONAJ** (*pl.-aje*) *sn.* ③ Capacitatea unei corăbii, unui vapor, evaluată în tone [fr. t o n n a g e].

***TONALITATE** *sf.* ① Proprietatea caracteristică a unui ton ¶ ② Rezultatul înșirării unor sunete grave și ascuțite așezate astfel ca, în compoziția scării sunetelor, tonurile și semitonurile să se succedeză într'un mod determinat ¶ ③ Calitatea unei bucăți muzicale scrise într'un ton bine determinat [fr.].

○ **TONAȚIC** *adj. Trans.* Cu toane, capricios: dacă astăzi este cea mai ~ă femeie, vîna... este a mea (sl.v.).

***TONIC** ¹ *adj.* ① Se zice despre un medicament care are proprietatea de a mări încetul cu încetul puterea de rezistență a unui țesut anatomic sau a unui organ ¶ ② Accent ~, tonul mai ridicat cu care se rostește una din silabele unui cuvînt ¶ ③ Notă ~ă, nota cea dintîiu a unui ton

sau a unei game; ea dă numele gamei sau tonalității: în sol major, nota ~ă e sol.

② (*pl.-ice*) *sn.* ③ Medicament tonic.

③ **TONICA** (*pl.-ce*) *sf.* ④ Nota tonică [fr. t o n i que].

○ **TONOȘ** ¹ *adj.* Cu toane, capricios.

② **TONOASA** (*pl.-se*) *sf. Bucov. Trans.* Poznă, năzblîie, șotie: s'a făcut nebun și a prins a face fel de fel de tonoașe și alte blazgonii (MAR.); Peplea se bucura numai de tonoașele sale cele nimerite (SB.).

***TONSURĂ** (*pl.-nuri*) *sf.* ① Ceremonie în care un episcop catolic taie părul unui seminarist, pe creștetul capului, spre a arăta intrarea sa în tagma bisericească ¶ ② Spațiul gol, de formă rotundă, prin raderea părului, pe creștetul capului, la preoții catolici (□ 4969) [fr.].

Fig. 4969. Tonsură.

TONT, TOANTĂ (*pl.-te*), **TINT, TÎNTA** (*pl.-te*) *adj. și sm. f.* Neghiob, prost, bleg: mi-ar părea mai bine să fiu slută și pocită... și să am și eu puțintel duh, decît să fiu așa de frumoasă și toantă cum sînt (CAR.); Nu mai plînge, toantă, fa, Că dracul te-o mai lua, De-i fi, toantă, tot așa (K.-BRS.); aproape de Moși, îndeamnă păcatul pe bădîta Vasile tintul... să pule pe unu... să mă procitească (CRG.) [comp. it. sp. port. t o n t o].

○ **TONTĂLĂU, TANTĂLĂU, TONTALAN** (SEZ.) *SM. Mold. Bucov.* Neghiob, prostănac, bleg: noi am cugetat că nici lumea n'treagă n'a fi în stare să săvîrșească lucrul acesta... și iată că tontălăul ăsta de Ion l-a făcut singur (SB.) [t o n t].

TONTOLETE, TONTOLOG, Dften. TONTOROG ^{35.50} *adj. și sm.* Prostănac, neghiob, bleg: atîta se sperie Midas împărat, încît din aceea, după ce că era acum tontolete, rămase și zînstic (SP.); Corcoduș... era un cățel liniștit, oam tontolog (D.-ZAMF.) [t o n t].

***TONTOROJU** *sbsl.* Foc deșanțat, cu săltături nebuhatice, fără nici un tact: ai înnebunit de foc și singură, fără flășnetă măcar ? (CAR.); sarea și el ~l de oolo plînșe colo, fără să vrea, căci nu era chip să stea la un loc fără a sălta, cînd cînta muzica aia (SP.).

TOP (*pl.-nuri*) *sn.* ① Douăzeci de teste de hirtie (=480 de coale): (a-1 postului) o cutie de penite, un clondir cu cerneală și trei ~uri mari de hirtie (CAR.) ¶ ② *Dften.* (rv.-cro.) Pachet de bumbac ¶ ③ Val (de postav) (PAIN) [tc. t o p].

***TOPAZ** (*pl.-aze, -azuri*) *sn., † TOPAZIE* *sf.* ④ Piatră prețioasă, de culoare galbuie, cristalizată și transparentă [fr. t o p a z e; vsl. t o p a z i j a < gr. τ o π ά ζ i o ν].

○ **TOPCĂ, TOPCE** (*pl.-ci*) *sf. Dften.* Minge de pâr de bou (comv.) (M.) [bg. t o p k a, t o p c e].

† **TOPCIU** *sm.* × Tunar (□ 4970): acela care luă crucea de pe turnuri era un ~, numit Ibrahim-Pașa (SALC.); Să arză fitilul Topcii la locul Odată, de două, a trei ori, foc t. (M.) [tc. t o p c i].

TOPENIE *sf. F* ⑤ Prăpăd: avea o oănătură și... niste mustăți totdeauna bine răsuoite, de-ai fi crezut că-i ~ de bietele femei (GN.); a ~ de noi! (M.), ne-am dus pe copcă ¶ ⑥ Nevoie mare, lucru grozav, din cale afară, peste măsură, extraordinar: mi-a dat sfîntul miere harnică, dar rea topenia pămîntului (OLVR.); obosisem ~, alergînd atîția ani... după dreptate (MIF.) [t o p i].

TOPI (-pesc) ¹ *vb. tr.* ① A face să treacă din stare solidă în stare lichidă, sub acțiunea căldurii: soa-rele a topit ghiata, zăpada; ~ grăsimea; (fetele) topecă într'o lingură sau în altceva plumb și apoi îi toarnă în apă (MAR.) ¶ ② A face să se combine moleculele unei substanțe cu un lichid, a dizolva: ~ zahărul, sarea în apă ¶ ③ ~ cineva, înlui, a le lăsa cîțva timp să stea în apă, pentru ca să se poată desface mai ușor fibrele textile ¶ ④ A slei, a mistui, a consuma: în trei ani să-și topecă trupul lui cu postul și cu rugăciunea (PR.-GOV.); se poacău la Flumbruită... și în ceele

Fig. 4972. Topciu.

de la Telea, topindu-și sănătatea și averea (I.-GH.) ¶ ④ ⑤ A prăpădi, a nimici, a distruge: pedestrețimă altă au avut, toată au topit-o Nemții și Leșii acolo pre loc (N.-COST.); și infrângându-i ai noștri, i-au topit pre toți (GR.-UR.).

2. *vb. refl.* ④ A trece din starea solidă în stare lichidă sub acțiunea căldurii: cum se topește ghiata de soare, așa vor peri păcatele tale (PRV.-MB.) ¶ ④ ⑤ A-și combina moleculele cu un lichid, a se dizolva: zahărul se topește în apă ¶ ④ A sta citva timp în apă pentru ca fibrele să se desfacă mai ușor (*verb.* de plantele textile): cinepa de vară se topește ca și inul, însă acea de toamnă șade în baltă și două săptămâni (ION.) ¶ ④ A se mistui, a se consuma: se uita la lemnele ce se topeau în puterea mistuitoare a focului (O.-ZAMP.) ¶ ④ A lincezi, a lînji, a slăbi din zi în zi: fial lor se topea d'a-n-picioarele și nimeni nu știa din ce pricină (ISP.); a se ~ de dor, de dragoste, de mănărire ¶ ④ A se prăpădi, a se nimici, a pieri; a se ruina, a se duce pe copcă: ciurma... n'au mai fost leșii (din țară), olt mai bine de douăzeci de mil de oaste s'au topit într'însa (NEC.); F: cei șase bătrâni cari ascultă pe conu Alecu rid și ei de se topeșc (BR.-VN.); de-o începe iar (să ningă), m'am topit mline cu Crăciunul, rămîiul fără colaci (OLVR.) ¶ ④ ⑤ A se teme grozav, a se prăpădi de frică: plîngeau ca muierile și se topeau de frica țigăniei (ISP.) [vs. *topiti*].

*TOPIC 1. *adj.* ¶ Privitor la un loc determinat, ce privește o localitate: nume ~; curiozitățile ~ ale unei țări.

2. (pl.-te) *sn.* ¶ Medicament aplicat pe o parte a corpului [fr. *topique*].

TOPIĂ (pl.-ie) *sf.* Locul, balta unde se topește cinepa sau inul [to p i].

TOPIT 1. *adj. p.* TOPI: unt ~; plumb ~ ¶¶ ④ NETOPIT.

2. *sbs.* Faptul de a topi: ~ul costorului; ~ul cnepei, inului.

TOPITOR 1. *adj. verb.* TOPI. Care topește. 2. *sn.* Cel ce topește.

TOPIŢOARE *sf.* = TOPIĂ: băut și stilit cum era, te-au dus la baltă și te-au pus în ~ (CRG.).

TOPIŢURĂ (pl.-turi) *sf.* ④ Lucru topit; lichid în care s'a topit o substanță: Dudaia mai dă prin topitura de zahăr cîte o răsucoală cu poloniul (CRG.) ¶ ④ X Mîncare preparată din bucățele de carne macră, desprinse de pe slănină, prăjite în tigaie cu ceapă tocată mărunț (FAMF.).

○ TOPLIŢĂ (pl.-te) *sf.* ④ *Olten.* (VIRC.) Izvor cu apă caldă, minerală ¶ ④ Băltoacă, loc cu apă, prăiaș mociros: lătașul se află prin topliți și prin prăușele Hantîilor (MAR.) [sl. *toplica*].

*TOPOGRAF *sm.* ¶ Cel ce se indeletnicește cu topografia [fr.].

*TOPOGRAFIC *adj.* ¶ ④ Privitor la topografie ¶ ④ Care reprezintă configurațiunea exactă și amănunțită a unui loc, a unei regiuni, etc.: hartă ~ă ¶ ④ Peniță ~ă, peniță fină întrebunțată la desenat, la hărțile topografice, etc. [fr.].

*TOPOGRAFIE *sf.* ¶ ④ Descrierea amănunțită a unui loc, a unei regiuni, a unui zăcămint de petrol, de cărbuni sau metali ¶ ④ Arta de a reprezenta pe hirtie un teren cu toate accidentele de pe suprafața lui (TAB. LXVII) [fr.].

*TOPONIMIC *adj.* ¶ Privitor la toponimie [fr.].

*TOPONIMIE *sf.* ④ Nomenclatura topică, totalitatea numelor de orașe, sate, ape, munți, etc. dintr'o țară sau dintr'o regiune oare-care ¶ ④ Studiul originii numelor de localități [fr.].

TOPOR (pl.-oare, ț-oare) *sn.* ④ Unealtă de fier, cu coadă de lemn, care servește la tăiatul copacilor, la spintecatul lemnelor, etc., secure (4971): Trebuie să știți însă, și pot să dau dovadă, că pe vremea aceea ~ul n'avea coadă (ALX.); cînd bate piatra, se nîzge ~ul în pămînt și se pune sare pe muche, ca să stea (piatra) (GOR.); coada de ~ nu se pune pe foc, că-i rău de tăieturi (GOR.) ¶ ④ ¶ = BALŢAC: Cîmpulungenii... erau cu săneș și cu topoare lungi în coadă și luau pre Nemți și-l duceau pînă la cetate (MUST.) ¶ ④ Lovitură dată cu toporul: a pus zmeul mîna pe ~ și din vr'o zece topoară, oapacul numai n'a cămărit (VAS.) ¶ ④ F: de oase, acela asupra cărăuia cade toată munca cea grea, cel care trebuie să îndure toate: noi, plîngarii, sîntem,

ca să zic așa, ~ de oase... noi ducam greul țării (CAR.); și a scris, și a fînt discursuri și a fost ~ de oase, ba s'a bătut și în duel (VLAH.) ¶ ④ ⑤ Din ~, ca din ~, (în mod) grosolan, fără nici o artă: deși ti spuneam că erau cam din ~ lucrute, el tot stăruia să ne împuie urechile, citindu-ne odele și satirele sale (I.-GH.); tu faci lucruri mai din ~, eu mai delicate (CRG.); spune-le nișel mai cu moț, iar nu hodorone-trone! ca din ~ (ISP.) ¶ ④ ⑤ Coadă de ~, cel ce servește cuiva ca unealtă, ca ajutor la săvîrșirea unei fapte rele ¶ ④ ⑤ F: A face cuiva chica ~, a-i face un ~, a apuca pe cineva de păr și a-l bate sdrăvăn, a-i trage o părulială: acuși te scarpîn, dacă vrei, ba și un ~ îți fac... de-t zice „aman, puțule!” (cînd ti scăpa din mîna mea (CRG.); de-abia am scăpat din mîinile jupîneșei cu ~ B. Barbur. — C. chica ~ (ALECS.); *Olten.* a-i face cuiva un Călcîiu. — T. Coadă ~, a-i face ~ul, a-i face o poznă, un neajuns, a-i trage o păcăleală, a juca un renghiș (CIAUȘ.) (R.-COD.); (vulpea) a tăcut, că ce poate face una la attea împotriva P și a scootit să-i facă (măemuțului) un ~ (MCH.) [vs. *topor*].

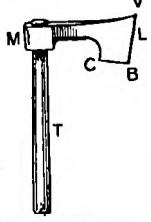

Fig. 4971. Topor. M. Muchie. — L. Leafa. — V. Virf. abia am scăpat din mîinile jupîneșei cu ~ B. Barbur. — C. chica ~ (ALECS.); *Olten.* a-i face cuiva un Călcîiu. — T. Coadă ~, a-i face ~ul, a-i face o poznă, un neajuns, a-i trage o păcăleală, a juca un renghiș (CIAUȘ.) (R.-COD.); (vulpea) a tăcut, că ce poate face una la attea împotriva P și a scootit să-i facă (măemuțului) un ~ (MCH.) [vs. *topor*].

† TOPORAN *sm.* X Ostaș înarmat cu un topor, cu un baltac: în aripa stîngă puse pe ~ii armași cu securi (ISP.).

TOPORAȘ (pl.-așe) 1. *sn. dim.* TOPOR.

2. TOPORAȘI *sm. pl.*

¶ = PINTENAȘ ④ ¶ Mică plantă fără tulpină, cu flori miro-sitoare, mai adesea violete sau roșietice, rar albe; numită și „micșunea”, „viorea”, „tămlioară”, etc.; crește pe marginea pădurilor, prin tufișuri, livezi și poieni (*Viola odorata*) (4972): o duceam într'un cîntec, strîngînd vioarele și ~i (CRG.); Toporași ce se închină gingașelor lăcrimioare (ALECS.) ¶ ④ = VIOEA ④ ¶ ④ = TAMIOARĂ ④ ¶ ④ = CATIFELŢĂ ④ ¶ ④ = CĂLDĂRUȘĂ ④ ¶ ④ = SUBGUCIU ④.

Fig. 4972. Toporași.

TOPORAȘIU *adj.* Violet, de culoarea toporașilor: catifeaua toporașie a hainelor sale (NEGR.).

TOPOREL (pl.-ele) *sn. dim.* TOPOR.

TOPORIȘCA (pl.-iști) *sf.* ④ *dim.* TOPOR ¶ ④ Bărdiță.

TOPORIȘTE, ○ TOPORIȘTE *sf.* Coadă de topor; *pr. est.* coada coasei (= coporlie), a biciului (= codăriște); (P) a o pune în ~, a pune (o treabă) la cale: nevasta se întoarce înapoi și spune cum s'a pus treaba în toporiște (VAS.) [vs. *toporiște*].

○ TOPORIE *sf.* / = COPORIE [topor + (copor)ie].

† TOPSĂCA, TOPSICA *vb. tr.* A învenina, a otrăvi: M'a mușcat, m'a topsicat, la inima m'a săgetat (NEO.) [lat. *toxicare*].

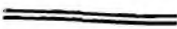

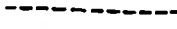
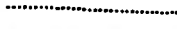

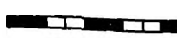

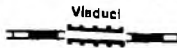
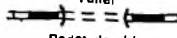

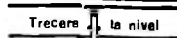

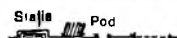
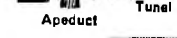

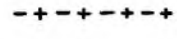
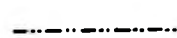

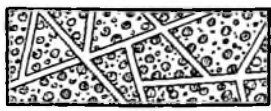
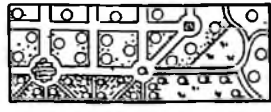
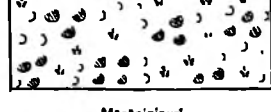
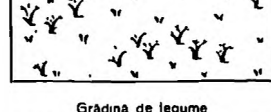
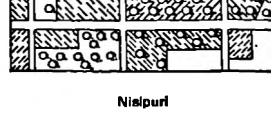

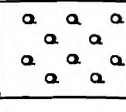
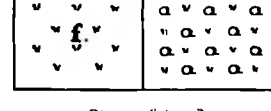
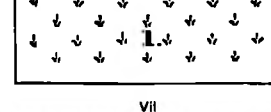
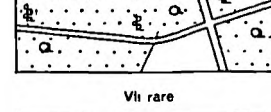
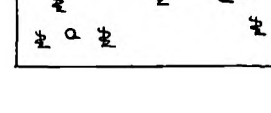
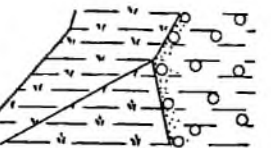

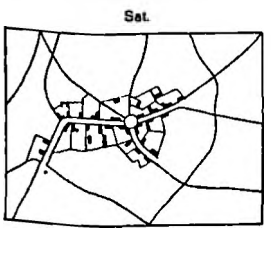
† TOPSĂCAT, TOPSICAT *adj.* ④ p. topsaca. Înveninat; otrăvicios, veninos; apare desori în descîntece: bubă ~ă, brîncă ~ă, etc. ¶ ④ Amărit peste măsură (CONV.) (CIAUȘ.).

TOPTAN *sbs.* ④ cu ~ul, a) în cantități mari (nu cu mărunțișul), cu ridicata: a cumpăra, a vinde cu ~ul; deoit cu ~ul și banii la anul, mai bine te tocmeste dușmănește și plătește omeneste (FANM); b) cu grămada, cu ghiotura: a răscolit vraturile de hîrtoage... svirlite cu ~ul prin poduri și becuri mănăstirești (VLAH.) [tc. *top t a n i*].

TOPTANGERIE *sf.* ¶ ④ Comerț de marfă în cantități mari, cu toptanul: ¶ ④ Prăvălia toptangului [top t a n g i u].

TOPTANGIU *sm.* ¶ Negustor ce vinde marfă cu toptanul: Drăghicel era fiul unui ~ de pinzeturii (VLAH.); (era) fată a mai mare a lui Hași Căntăță, ~ pe vremuri (CAR.).

† TOPUZ (pl.-uzze) *sn.* ④ Un fel de măciucă, asemenea unui sceptru, împodobit cu săpături și cu diamante, pe care o primea Domnul de la Sul-

<p>ȘOSELE</p> <p>Șosea națională </p> <p>Șosea județeană </p> <p>Șosea vicinală </p> <p>Șosea comună </p> <p>Poteacă pentru care </p> <p>Poteacă pentru oameni </p> <p>Valul lui Traian </p> <p>CĂI FERATE</p> <p>Drum de fier cu linie simplă </p> <p>Drum de fier cu linie dublă </p> <p>Cale ferată în construcție </p> <p>Cale ferată îngustă </p> <p>Hală </p> <p>Gară </p> <p>Viaduct </p> <p>Tunel </p> <p>Podet de zid </p> <p>Trecere deasupra </p> <p>Trecere la nivel </p> <p>Trecere dedesubt </p> <p>CANALURI</p> <p>Mare canal navigabil </p> <p>Canal navigabil </p> <p>Siajă </p> <p>Pod </p> <p>Apeduct </p> <p>Șanț </p> <p>Dig </p> <p>APE</p> <p>Râu </p> <p>Pirau </p> <p>HOTARE</p> <p>Jari </p> <p>Hotarul județului </p> <p>Hotarul plășii </p>	<p>Păduri</p> <p>Parcuri</p> <p>Crânguri</p> <p>Marăciniguri</p> <p>Grădina de legume</p> <p>Nisipuri</p> <p>Terenuri cultivabile</p> <p>Livezi </p> <p>Finete</p> <p>Pășuni (islazuri)</p> <p>Vii</p> <p>Vii rare</p> 	<p>Teren inundabil</p> <p>Lac cu stuf</p> <p>Mlaștini</p> <p>Mlaștini cu stuf</p> <p>Munți</p> <p>Oraș</p> <p>Port de mare</p> <p>Sat</p>
--	---	--

tan, odată cu sabia, tuiul și calul împărătesc: Padigabul mi-a dat sabie și ~, ca să vă stărim casele, fiind vă veți răzvrăți (FIL.) ¶ ① Sceptru: în virtul scării sociale, un Domn cu ~ în mână și cu legea sub picioare (ALECS.) ¶ ② Buzdugan hărăzit de Domn boierilor, marilor demnitari: au suit agia după vel comia, dându-i Domnul cu mîna lui semn să poarte ~, adică buzdugan (LET.) ¶ ③ Bătaie la țalpi cu măciuca (obiceiuită în timpul Fanarioților): de mi sput minciunii, îți voi da cincizeci de ~ la țalpi (FIL.) ¶ ④ Cuvîntul s'a mai păstrat astăzi în numele de ~, dat pietrei mari în jocul copiilor „In-cinci-pietre”: una din pietre trebuie să fie nițel mai răsarită, pe care o numesc și ~ (ISP.) [tc. topuz].

TOR *sbst.* ① *Olten.* (CONV.) (RV.-CRG.) = **TIZIC** ¶ ② *Băn.* Gunoii din staul, resturile de fîn rămase în iesle [bg. torul].

***TORACE** *sm.* ① ② Coșul pieptului, cavitatea mărginită la spate de vertebrele regiunii spatelui și de amîndouă lateralele de cele 12 perechi de coaste (4973) ¶ ③ Partea corpului în sectoarele de care sînt legate picioarele [fr. thorax].

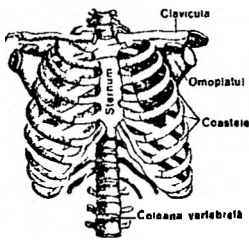

Fig. 4973. Torace.

***TORACIC** *adj.* ③ Ce ține de torace: cavitatea ~ă; membre ~e, brațele [fr.].

TORBĂ (*pl.-be*) *sf.* ① Un fel de sac de drum ce se poartă atîrnat la șold (4975): Te trimet cu torba în sat Ca să-mi aduc de vinat (sev.)

¶ ② Geantă în care se pune vinatul împușcat (4974): avea cu el treizeci de încărcături gata, o ~ nouă și o pușcă de Lepage cu două țevii

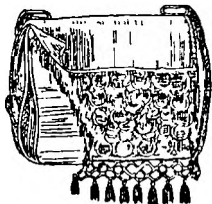

Fig. 4974. Torbă de vînătoare.

Fig. 4975. Torbă.

(ALECS.) ¶ ③ = **TOLBĂ** ①: își puse barda la brîu, torba cu săgețile în spate și plecă în susul pirăului (GN.) [srb. bg. rut. etc. torba].

TORCĂTOR *sm.*, **TORCĂTOARE** *sf.* ① Acela, aceea care toarcă și ține, cîneșă, etc.: Împărătesei îi păru bine că feciorul i-a adus o fată atît de harnică, o torcătoare atît de nădrăvănă (RET.); Draga mamei torcătoare, Cînd te-i duce în șezătoare, Spune-i badei la ureche că ești tinerică veche (IK.-BRG.).

***TOREADOR** *sm.* Acela care se luptă cu taurii în arenele din Spania și din sudul Franței (4976) [fr.].

***TORENT** (*pl.-te*) *sn.* ① Șuvoiu, puhoiu ¶ ② ③ Șiroiu: de lacrimi ¶ ④ ⑤ Tot ce se năpustește ca valurile furioase ale unui puhoiu: un ~ de barbă ¶ ⑥ ⑦ Exploziune a patimilor, a sentimentelor: nimic nu poate opri ~ul miniei sale ¶ ⑧ ⑨ Mulțime, grămadă: ~ul de traduceri covârșește, înseacă puținele noastre produceri originale (VLAH.) [fr. torrent].

Fig. 4976. Toreador.

***TORENȚIAL** *adj.* Ce seamănă cu un puhoiu; ploaie ~ă, ploaie repede, ca și cînd ar turna cu găleata [fr. torrentiel].

① **TORHAN** = **TARHAN**.

***TORID** *adj.* ① Arzător, fierbinte: căldură ~ă ¶ ② ③ Zonă ~ă, porțiune din suprafața pămîntului cuprinsă între cele două tropice, străbătută la mijlocul ei de ecuator, și unde temperatura este foarte ridicată în tot cursul anului [fr. torride].

① **TORINĂ** *sf.* *Olten. Băn.* Resturile de pale, fîn, coceni, rămase în iesle din nutrețul vitelor [srb. torina].

① **TORIȘTE** *sf.* *Olten. Trans.* = **TORINĂ** [dg. toriște].

① **TORMAC** *sbst.* *Băn.* = **BREAN** [ung. tormac].

① **TOROAPĂ** (*pl.-pe*) *sf.* ① *Trans.* Mirtoagă, gloabă de cal (PAC.) ¶ ② **BOCLUC**, belea: puneți pieptul cîțiva pentru el și cu bîntșorul scoateți-l din ~ (JIP.) [comp. rut. toropa „om neîndemnatec”].

① **TOROCĂNI** (-ăneso) *vb. intr.* ① *Bucov.* A ciocăni cu ciocul (*verb.* de ciocănitoare): pe ploplu bătrîn... sălta o ciocănitoare pestrule, torocăcind în dreapta și în stînga (SIC.) ¶ ② A toca mereu din gură, a nu-i mai tăcea gura, a trîncăni [comp. rut. torokotaty, serb. torokati].

TOROIPAN (*pl.-ane*) *sn.* ① Ciomag, măciucă: își luă ~ul... pe care și-l cioplise el dintr'un lemn nodoros de măsline sălbatec și și-l terosea cu fier (ISP.) [comp. TOROPALĂ].

TOROIPĂNI (-ăneso) *vb. tr.* A lovi, a doborî cu ciomagul, cu toroipanul: săgetă pe unii, tăie pe alții, toroipăni pe cei mai mulți și mi-i cărăbăni ca pe ei (ISP.).

① **TORONTOC** *adj.* și *sm.* *Olten.* (CIAUS.) Tont, nă-tîntoc.

① **TOROPALĂ** (*pl.-le*) *sf.* *Mold.* Ciomag, măciucă, toroipan: îl splanzură și-l bătură cu toropala (DOB.) la anzi-i cum se mai fasolesc i să nu-i tel cu toropala ? (ALECS.) [toropi].

TOROPEALĂ (*pl.-eii*) *sf.* Amorțeală; nesimțire: de la o vreme, căzuse într'un fel de ~ care-i sloise ori-ce scînteiere de viață (GRU.) [toropi].

TOROPI (-opaco) *vb. tr.* *Mold. Trans.* ① A copleși, a strivi, a sdrobi: i-ar toropi carăle și căruțele, de nu i-ar trage de-o parte cei creștini, cînd cade beat (RET.); oft pe ce să ne toropească bradul aprina (CRU.); ②: Muscelenii... au toropit pe Ungurii Mării Sale puternicului craiu Sigismund (URG.) ¶ ③ A birui, a năpădi, a doborî, a cuprinde: m'a toropit somnul (FR.-COR.) ¶ ④ A amorți, a face să cadă într'o stare de nesimțire, de lincezeală: în stație, căldura toropește, aerul inferibîntat zace greoiu asupra cîmpului uscat (URG.).

⑤ *vb. refl.* † A se exalta: luați de mînte, să toropea și ca cum ar fi din duh înflăți, în gura mare striga (CANT.) [rut. toropyty „a chinui, a neliniști”].

TOROPIRE *sf.* ① Faptul de a toropi ¶ ② Copleșeală ¶ ③ Amorțeală, lincezeală: singura emoțiune pe care am avut-o, în ~ă și lincezeala în care mă fosilizez aici... mi-a procurat-o neașteptata întîlnire cu un vechiu prieten (VLAH.).

TOROPIT *adj. p.* **TOROPI**. ① Copleșit; biruit: ~ de somn, de căldură ¶ ② Amorțit, amețit, căzu grămadă în noroiu și adormi ~ de băntură (VLAH.).

TOROSI (-osesc) *vb. tr.* A flecări: v'ați plitotial auzindu-mă torosind la verzi și uscate (ISP.).

***TORPILĂ** (-ilez) *vb. tr.* ③ A distruge cu ajutorul unei torpile [fr. torpiller].

***TORPILĂ** (*pl.-le*) *sf.* ① Pește de mare cartilaginos, de genul calcanului, care are, în vecinătatea creierului, niște organe electrice care produc descărcături foarte dure-roase pentru aceia cari se ating de el; trăește în Ocean și în marea Mediterană (*Torpedo marmorata*) (4977) ¶ ② Unealtă de războiu, umplută cu un exploziv, pe care un anume aparat o face să explodeze sub apă în direcțiunea voită; sînt torpile fixe și torpile mobile: cea fixă este un depozit de explozibil închis ermetic, care, așezat în fundul apei sau la o distanță voită sub suprafața apei, explodează prin lovire sau prin comandă de la țărni; torpila mobilă este un aparat purtător care, fiind lansat de la bord contra unui vas inamic, își urmează drumul singură pînă la țintă; se mai numește și torpilă automobilă [fr. torpille].

***TORPILOR** (*pl.-oare*) *sn.* ③ ④ Mic vas de războiu care aruncă torpile (4978) ¶ ⑤ ~ submarine, vas care pluteste sub apă și pîndește vapoarele inimice spre a le torpila [fr. torpilleur].

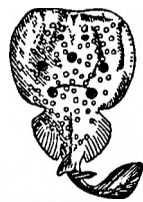

Fig. 4977. Torpilă.

TORS ¹ *adj. p.* TOARCE: lină toarsă ¶ ¶ © NE-
TOARS.

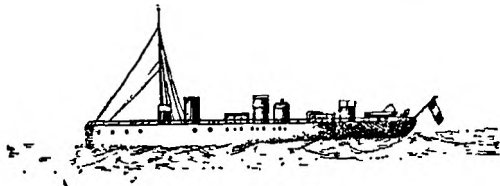

Fig. 4978. Torpilor.

². *sbst.* Faptul de a toarce: ~ul linei, cinepei, bo-
rangicului (□ 4980).

***TORS** ² (*pl.-suri*)
sn. Ⓞ ♀ Statue fără
cap și fără mem-
bre (□ 4979) ¶ Ⓞ

Fig. 4979. Tors.

Fig. 4980. Torsul la vechii Greci.

Bust, trunchiul corpului unei statui întregi sau al
unei persoane vii [fr.].

***TORS** ³ *adj.* Învîrtit: coloană ~ă, CO-
loană învîrtită în spirală (□ 4981) [fr.].

TORSĂTURĂ (*pl.-turi*) *sf.* ■ Ceea
ce s'a tors; tort.

TORT (*pl.-turi*) *sn.* ■ Cantitatea de
fire (de lină, de cînepă, de in, de bo-
rangic) toarse: a scăpat fata moșneagului
ghemul cu ~ul într'un pîrau (sb.); alte femei
obicioase... a așeza ~ul pe cuptor, în loc de
a-l așeza în ciubăr, pentru fierț sau înălbîț
(PAMF.); poate să descolicească ori-ce ~, cit de
rău ar fi el înclorit (GOR.) [lat. tortus
< torquere].

***TORTĂ** (*pl.-te*) *sf.* × Prăjitură ro-
tundă și turtită, preparată cu cremă,
cu ciocolată, cu fructe, etc. [germ. T o r t e].

TORTEL, **TORTEL** *sbst.* ♀ Două
genuri de plante parazite, fără frunze,
cu tulpina în formă de fire ramificate,
de culoare roșiatică sau galbenă-ver-
zuie, care se fixează în jurul plantelor
pe lângă care trăesc; fac flori roși-
etice sau albe; cresc prin
tufișuri și bălării, pe
lîngă urzici, cînepă, ha-
mei și alte plante; nu-
mite și „întortel”, „bo-
rangic”, „îniță”, „iriță”,
„lipiciu”, „părul-sfințel-
Mării”, „steagul-zine-
lor”, etc. (*Cuscuta eu-
ropaea*, *Cuscuta epilhy-
mum* (□ 4982) [tort]).

TORTIȚĂ (*pl.-țe*) *sf.*
dim. TOARȚĂ Ⓞ : oa un copil
să trăască, l se pătrunde urechea pe care se naște, apol i se
pune ~ (GOR.).

TORTOTEL *sbst. Trans. (PAC.)* ♀ = **TORTEL**.

***TORTURĂ** (-urea) *vb. tr.* Ⓞ A supune la
chinuri, la cazne pe un acuzat, pe un criminal ¶
Ⓞ A chinui, a munci, a face să suferă cumplit:
gîndul acesta mă torturează zi și noapte ¶ Ⓞ ♀ ~ un text,
o lege, a-i da o interpretare greșită, abuzivă [fr.].

***TORTURĂ** (*pl.-turi*) *sf.* Ⓞ = CAZNĂ Ⓞ Ⓞ : în
fața acestor instrumente de ~, mi-am năbușit un oțtat
(VLAH.) ¶ Ⓞ Chin, supliciu, mare suferință fizică
sau morală [fr.].

***TORTĂ** (*pl.-te*) *sf.* = MARALĂ [fr. torche,
it. torcia].

TORTEL = **TORTEL**.

TOS *sbst.* Zahăr ~, zahăr pisat [tc. t o z „Draf”].

TOȘCĂ = **TOȘCĂ**.

TOT ¹ *adj. nehot.* (*f.* toată; — *pl. m.* toți, *f.*
toate; *gen.-dat. m. f.* tuturor, Ⓞ și Ⓞ tuturor) Ⓞ Care
cuprinde întregul număr, întreaga cantitate, fără
a lăsa afară nimic sau pe nimeni: încă am dat voao
toată iarha ce face sămînță spre pămînt, și toți pomii... și
toate jigăniile pămîntului și toate păsările cerului (PAL.);
toți oamenii; din pomul căzut, toată lumea tale jeme
(ZNN.); lui Enea îi murise femela de groază, cînd au văzut
din toate părțile arzînd cetatea Troada (M.-COST.); în „Divanul
ad-hoc” din Moldova erau boieri de toată mina (CRG.); hă-
iatul se puse cu toată inima pe muncă (ISP.) ¶ Ⓞ Fie-
CARE: au scos atunci nevoie în țară de ~ omul să dea un
leu (NEC.); toată pasărea pe limba ei pierc (CRG.); Veneau cu
fete și feciori Trăsnind rădvanele de orău... La ~ rădvanel
patru cai (COȘA.); toată țara își avea împăratul și ~ satul
popa (RET.); în toți anii, pe ~ anul, în fie-care an: ni-
tîndu-se cu dor spre Buda sau Brașov, de unde le veneau
pe ~ anul calendare cu povești (NEGR.); nu sînt în toate zilele
Paștile (NEC.); *Mold. Tr.-Carp.* în toată ziua, în fie-care zi:
Dărintele mai în toată ziua da pe la școală și vedea ce se po-
trece (CRG.); se și pun la pază, ci nu toți trei odată, ci în
toată ziua unul (RET.) ¶ Ⓞ Ori-ce, ori-care: ~ copacul
de la rădăcină se usucă (ZNN.); ~ pățitul e priceput (ZNN.); nu
toate muștele fac miere (SP.); ~ felul, ori-ce soi: cumpără ~
felul de lucruri netrebuicioase; am văzut acolo animale de ~
felul ¶ Ⓞ Dinaintea numelui unui popor, unei țări,
unei oraș, etc. exprimă totalitatea locuitorilor sau
un mare număr din ei: sub domnia regelui Ferdinand s'a
înălțat unirea tuturor Românilor de dincoace de Dunăre;
toată țara s'a răsucit; toată Moldova, toată Oltania; ~ Pa-
risul l-a sărbătorit ¶ Ⓞ Precadă de obiceiul substan-
tival însușit de articol, dar se poate pune și în
urma lui: Mă cunoșteau vecinii toți, Tu nu m'ai cunoscut
(EMIN.); și cu oile toate și cu lupul sătul nu se poate (ZNN.);
Lumea-i toată 'n sărbătoare, Ceru-i plin de cîciorii (ALECS.);
Cînd trăește omu 'n gloată, Rău o duce viața toată (PAMF.);
— însușit de un *pron. pers.*, se pune în urma lui:
noi toți, voi toate; tot astfel se pune adesea în urma
substantivului, cînd acesta e precedat de un *adj.*
dem.: au luat acea avere toată, de s'au dus cu dînsa de au
făcut oaste în Tara-Ieșească (NEC.) ¶ Ⓞ Genitivul *sg.*
se exprimă cu ajutorul *prep.* a: îndată s'au apucat
Noe a lucra pămîntul, fiind însuși stăpîn a ~ pămîntul
(M.-COST.); faptele noastre se vor ceti înaintea a toată lumea
(VARL.); în limba veche, formele a toți, a toate înlo-
cuesc uneori pe tuturor: cu stîrea și cu voia a toți dom-
nilor mari... și Ardealului (PAL.); acea țară este acum...
oibul a toate dascăliile și învățăturile (M.-COST.); — pentru
dat. sg. se întrebunțează construcția la ~ (toată),
ș a ~ (toată): să dai la ~ omul cîntea ce i se cuvine;
mîncare a toată pelița dede (PS.-SCH.); cade-se a ~ omul
creștin într'acesta chip să-și facă oruce (VARL.) ¶ Ⓞ Ală-
turi de toți trei, toți patru, toți cinci, etc. se întrebun-
țează mai adesea formele tustrei (*f.* tustrele),
tuspatur, tuscinci, etc. ~ aceste cuvinte.

². **TOTI** *pron. nehot. m. pl.* (*f.* toate; *gen.-dat.* tu-
tutor, tuturor) Ⓞ Toți oamenii, toate femeile, toate
ființele, toate lucrurile: bărbați, femei, copii, toți să-
riră și s'apropiară de tahlă, strigînd bravo de răsună sala
(NEGR.); au dat toți ca oile la podul oestății (M.-COST.); rîde om
de om și dracu de toți (PANN); cîți merg la țîrg, toți nu cum-
pără (ZNN.); Dragele mele nepoate, Nu vă pot juca pe toate,
Faceți bine și țerțați, Că pe rînd toate jucați (K.-ERS.); Vremea
trece, vremea vine, Toate-s vechi și nouă toate (EMIN.); gă-
sește răspuns la toate; după ce căzu la pat, toate-i mergeau în-
tor (RET.); Ⓞ toate la vremea lor; — toate-s plîă la o vreme
¶ Ⓞ Toți cîți, toți aceia cari: nu zic înăă că toți, toți cîți
astăzi se alăă lăcutorii într'această țară că sînt toți Români
(M.-COST.); în corolațiune cu cîți, ofte: pe mine cîți cîți
m'au lătrat, toți au turbat (PANN); toate limbile ofte făceși
veni-vor și închina-se-vor înaintea ta (nos.) ¶ Ⓞ În le-
gătura cu un *pron. demonst.*: toate acestea le știu
pe de rost; înțelegți acestea toate? (COR.); cu toate acestea,
chiar așa fiind, chiar dacă ținem seamă de acestea, totuși:
l-am stătut de bine, cu toate acestea nu m'a ascultat;
toate cele(a), (p. toate alea, a) toate lucrurile; b) toate
nimicurile, toate lucrurile mărunte: înistea

Fig. 4981. Coloană
torsă.

Fig. 4982. Tortel.

singurătății eoprinase din temelii toate celea (R.-ZAMF.); și abajurul și toate cele lucrute cu Iglia în fel de fel de fețe (CAR.); încă n'am văzut așa femeie să plîngă de toate cele (CRG.); cel fi ziseră, mai crezi și tu la toate alea P (ISP.) ¶
 ④ Cu toții, cu toate (le), toți, toate laolaltă: cu toții într'un gând erau de părere să ducă păsurile fărîli la cunoștița Intîlului Consul (R.-GH.); adesea amplificat, toți cu toții, toate cu toate, toți fără excepție: toți cu toții, cu mie cu mare, și-au îndulecit inima (MP.); dacă s'au adunat ei toți cu toții, împăratul s'a tras de făcăle, scrișind strasnic (CAR.); săriți, surioarelor, toate cu toate, că iată niste cărîni venit-au și ne răpiră pe împărăteasa (ISP.) ¶
 ⑤ De toate, tot ce e de trebuință, fără să-i lipsească nimic: totdeauna supăra pe alții, iară mai ales pe frata-său care avea de toate (CRG.); multe și de toate, multe și felurite: multe și de toate a încercat el în viața lui (CAR.) ¶
 ⑥ Toate ca toate, toate celelalte se mai pot îngădui, mai pot fi trecute cu vederea: toate ca toate, numai poveștele ce ti-am dat, să nu le uți niciodată (ISP.); toate ca toate, dar uritul îi venea de hac (CRG.); Pin' aci toate ca toate. Impăratul le-a iertat (PANN) ¶
 ⑦ Cu toate că, deși, măcar că: cu toate că e prost, se ține și mîndru; a ieșit la plimbare, cu toate că tuna și fulgera; las' că-i bine, cu toate că e rău (ZNN.) ¶
 ⑧ Genitivul se formează adesea cu ajutorul prep. a: copil rătășit și a toate crezător (VLAR.); nora cea mai mare talmăci apoi celelalte despre ochii soacră-sa cel a toate văzător (CRG.).

3. **TOT, TOTUL** sbst. ① Un lucru considerat în întregime sau, un lucru întreg: un ~ organic; un ~ perfect; o parte din ~; vreau ~ sau nimic; Tot e alb pe cîmp, pe dealuri, împoreur, în depărtare (ALECS.); asta-i ~, iată ~, nu mai e nimic de adăugat, nu mai lipsește nimic ¶
 ② Precedat de o prepoziție. A ~, construit cu un substantiv sau un adj. ATOTPUTERNIC, ATOTȘTIUTOR, ATOTȚIUTOR, ATOTVĂZĂTOR; — o u ~, împreună, laolaltă: cîntărește numai 50 de kilograme cu haine cu ~; e u ~ul, în întregime, cu desăvîrșire: îgădănește marea cu sarea și Olul cu ~ul (ZNN.); adesea repetat cu ~ul și cu ~ul, (P) cu ~ul ~ului, ¶ cu ~ului ~, ¶ cu ~ului ~: împăratul poronea de-i făca o colivie cu ~ul și cu ~ul de aur (ISP.); secol care a adus cu dînsul o civilizațiune cu ~ul și cu ~ul nouă (R.-GH.); făcu... doi feți-țogofeți, cu ~ul ~ului de aur, în ciurul pe care-l ținea Tigănea la gura podului (ISP.); Traian, biruindu-l și omorîndu-l, arăa Daehlor cu ~ului ~ s'au stîna (CANT.); stîniții părinți dac' au văzut așa, oprit-au aceasta cu ~ului ~ nici-cum să nu se facă (PRV.-MR.); toți cu ~ul, toți cu toții (mai sus 2 ④); — d e ~, cu desăvîrșire: a sărăcit de ~; crîmul în gunoia de ~ se usucă (ZNN.); și ne temeam să nu ne bată, Că prea l-am zăpăcit de tot (COȘA.); — l n t r u ~, în toate, în toate privințele: acest Stefan-Vodă intru ~ semăna cu firea moșu-său, lui Stefan-Vodă cel bun (GR.-UR.); — p e s t e ~, a) în total, cu totul: am cheștat cu cumpărăturile și cu drumul peste ~ vre-o 2000 de lei; b) în tot locul, pretutindeni: l-am căutat peste ~ și nu l-am găsit ¶
 ③ ~ ce, tot lucrul care: ti-am spus ~ ce știu; pot spune și scrie ~ ce te vine la gură și la condătu (R.-GH.); ④: nu ~ ce shoară se mînlîncă.

4. **adv.** ① Numai: Iar la ospăț... tot ospașii rari, Tot oraș și tot crășie mari, Alăsturea cu ghînării (COȘA.); pe unde se ducea, ~ în gol umbra (CRG.); alcătui o ceată de oameni, ~ unul și unul, și porni la sfînta hotezului (ISP.); De-sicî pin' la munte, Tot zale mărunte (COR.); **ghicitoare despre „furnicar”** ¶
 ② Într'una, mereu: nu știu de ce, dar imi ~ vine să plîng (ISP.); M'a făcut maica pe lună, Să știu ~ cu vobă bună (IK.-BRȘ.); Și gîndirea mea furată se ~ duce înec la vale (ALECS.); Cîne ~ vorbește Luernu nu-i sporește (ZNN.); ③ ~ una, neconținut, într'una: nu ședea nici-cînd pe-acasă, ci îmbla ~ una 'n vitejii (SS.); ~ de-a-una **TOTDEAUNA** ¶
 ④ Din ce în ce: și pieptul lor plîm de amar Se bate ~ mai rar (ALECS.); plouă ~ mai tare ¶
 ⑤ De asemenea: ciubuc Clopotarul, ~ din Ardeal, știa puțin carte ca și mine (CRG.); ~ stîf(a), aceeași cantitate; ~ acolo, în același loc; ~ asta, același lucru, ~ acela, același; ~ așa, la fel; ~ una, deopotrivă, egal, la fel; ~ decădată **TOTDEODATĂ** ¶
 ⑥ În continuare, ca și pin' acum, încă: am întrebă și pe unii și pe alții și ~ nu știu nimic; în sfîrșit, oit s'a bălăbănit mama cu tata din pricina mea, ~ pe-a mamei a rămas (CRG.); pe Arap oit de mult îl vezi spăla, ~ negru va rămînea (ZNN.) ¶
 ⑦ Totuși, cu toate acestea: Deși mulțina zis-o, eu ~ o mai zice: Gloria străbună pe strămoșii cîntăte

(ALX.); ~ însă mai rămăsese o școală... unde se învăța încă românește (NEGR.); De-ar iubi bătăia sece, De dorul meu ~ nu-l trece. De-ar iubi badea o sută, Pe mine ~ nu mă uită (IK.-BRȘ.) ¶
 ⑧ Cel mult: Domnul Seneca Romii să ~ aibă cincizeci de ani și e spin (GR.L.); omul să ~ fi avut patruzeci de ani (S.-AUD.); ~ să fie cineai ani de-stănei, și totuși... mi se par așa depărtate unele scene de pe vremea aceea (VLAR.) [lat. t o t u s].

⑨ **TOT² sm. Trans.** Slovac: acești Toți drotari au fost chiar subiectul unui poet de-al nostru, care le făcu cîntecul (RET.) [ung.].

***TOTAL 1. adj.** Întreg, deplin, desăvîrșit: sumă ~ă; rulină ~ă.

2. (pl.-alari) **sn.** ① Ceea ce rezultă din reunirea tuturor părților unui lucru ¶
 ② ± Suma întreagă, rezultatul unei adunări.

3. **IN TOTAL loc. adv.** Una peste alta, peste tot, cu totul [fr.].

***TOTALITATE sf.** Total, tot, întreg: ~a filmelor de pe pămînt [fr.].

***TOTALIZA (-izez) vb. tr.** A forma un total, a aduna [fr.].

***TOTALIZATOR 1. sm.** Cel ce dă totalul rezultatelor parțiale a mai multe operațiuni.

2. (pl.-oare) **sn.** Aparat care servește să totalizeze mecanic mai multe numere [fr.].

TOTDEAUNA, ① TOTDAUNA adv. În toată vremea, pururea, necurmat, fără sfîrșit: Rusăliile cad ~ a cincizecea zi după înviere; dreptul totdeauna umbilă cu capul spart (ZNN.); ori-unde mergea numai singur, totdeauna făcea prostii (RET.); cine deschide ochii după ce cumpără, cumpără totdeauna marfă proastă (ZNN.); vrabia e totdeauna puia (PANN) [t o t + d e - a - u n a].

TOTDEODATĂ, ① TOTODATĂ adv. În același timp: e doctorul și totădată spîterul satului; dar acum a făcut și nunta și cumătrăia totădată (CRG.) [t o t + d e - o d a t ă].

***TOTEM sm.** Animal considerat, la unele triburi sălbatice, în spec. în America de Nord, ca strămoș al rasei și onorat ca atare [fr.].

***TOTEMISM sbst.** Credința în totemi [fr.].

TOTIME sf. T o t, totalitate.

① **TOTILCA (pl.-oi) sf.** Olten. Trîșcă, fluier făcut din coajă de salcie (CIAUS.).

② **TOTIRLA (pl.-ie) sf.** Olten. ① Rotiță la scripetii itelor (DAM.) ¶
 ② Rotiță de lemn pusă pe un fus, cu un cîrlig la capăt; pe ea se răsucește lina (CONV.).

③ **TOTODATĂ = TOTDEODATĂ.**

④ **TOTOLÔȚ sm.** Mold. Boț, cocoloș; trecăteii se fac din făină de grîu; ei stînt niște ~i mici (ȘEZ.); se mestecă în lapte, ca făina să nu se facă ~i (ȘEZ.).

TOTUȘI adv. Cu toate acestea, tot: Dar uite, roata stă pe loc și totuși umbilă într'una (COȘA.); i-am dat oit a cerut și ~ se plînge că l-am nedreptățit [t o t].

① **TOVAL sbst.** ① Piele întregă de bou sau de vacă, din care se face încălțăminte ordinară ¶
 ② (P) Obraz (de scoarță) [t o v a r].

† **TOVAR (pl.-ară) sn.** ① **Băn. Trans.** Povară, sarcină: umerele sale le plecă de-a purtarea ~ă (PAL.) ¶
 ② **I = TOVAL** [srb. tovar „povară”]; rus (s a p o ž n y I) t o v a r ū t, rut. t o v a r „piele”].

TOVARĂȘ sm., TOVARĂȘĂ (pl.-șe) sf. ① Acela, aceea care duce cu altul același fel de viață, care ia parte la aceleași întreprinderi, care merge împreună pe același drum, soț, camarad; ~ de școală, de luptă, de suferință; tovarăși de jucăria copilului îl erau florile cîmpului (ISP.); înadul are doi tovarăși: prostia și sărăcia (ZNN.); ②: Fă-te tovarăș cu draoul, Plină treci cu el laeul (PANN) ¶
 ③ Cel ce e însoțit cu altul într'un negot, într'o întreprindere, împărțind cîștigul și paguba, asociat: cînd un tovarăș, bez (tovarășii săi, se va întovărăși cu alții, acela nu se scotoțese tovarăș(i) cu tovarășii săi (LEG.-CAR.); se puseră tovarăși și se făcură negustori (ISP.) [vsl. t o v a r i š t i, rus. t o v a r ы ŝ i].

TOVARĂȘIE sf. ① Starea, calitatea de tovarăș; a fi în tovarășia cuiva; a pleca în ~; a ținea cuiva ~, a sta pe lângă cineva, care e singur, ca să-i fie de urt ¶
 ② Negustorie, întreprindere făcută în comun de doi sau mai mulți tovarăși, asociație: a face ~; a desface, a strica tovarășia; și ținea

in ~; cît cîstig aduce tovarăşia, se împarte la toţi tovarăşii (LEG.-CAR.); spune-mi drept, m'ai înşelat cu ceva în tovarăşia noastră ? (ISP.).

○ **TOVARĂŞIŢĂ** (pl.-te) *sf. Mold.* T o v a r ă ş ă : trebuia să mărturisesc că aceeaşi pretacere o vedeam şi în tovarăşitele mele de drum (GN.); ...lipsa, astă nedespărţită ~, care-l ţinea strîns în înghetele ei braţe (NEGR.).

TOVARI (-ăraşo) *1. vb. tr.* A încărca cu o povară.

2. vb. refl. A tăbări, a se năpusti asupra cuiva: De oătră usă să da şi pre Turci să tovărea (POP.) [srb. t o v a r i t i].

† **TOVAROŞ...** = **TOVARĂŞ...**: tovaroşii de drum, după ce atîrnă de gîtul oailor trăstitele cu grăunţe, se aseză la o masă (CAR.).

* **TOXIC** *1. adj.* Otrăvicios: substanţă ~ă.

2. (pl.-ice) sn. Otravă, substanţă toxică [fr.].

* **TOXICOLOG** *sm.* Cel ce se ocupă cu studiul otrăvurilor [fr.].

* **TOXICOLOGIC** *adj.* Privitor la toxicologie [fr.].

* **TOXICOLOGIE** *sf.* Ştiinţa care se ocupă cu studiul otrăvurilor [fr.].

* **TOXINĂ** (pl.-ne) *sf.* # Otravă secretată de microbi [fr.].

TPRIU *1. sau* **TPRU** = **PTRU**

* **TRABUCO** *sbst.* Țigară de foi: miroase straşnic a funingine de lignit, amestecat cu ~ popular (CAR.) [germ. T r a b u k o < sp.].

TRABUI... = **TREBUI...**

TRAC! *interj.* Imită şgomotul produs de tragerea unei săgeţi, de descărcarea unei arme, etc.: scoase o săgeată din tolbă, o aseză la arc, şi ~! trase o săgeată (usp.) [onom.; comp. şi **TRANC**].

* **TRACH...** = **TRAH...**

○ **TRACIŢĂ** (pl.-te) *sf. Olten. Băn.* = **TRAIŞTĂ**.

‡ **TRACT** (pl.-turi) *sn.* Drum de ţară, drumul mare: purcegînd cu oastea spre răsărit, şi lînd ~ul pe de ceea parte de Dunăre, în cale unde l s'a timpilat nescari-va varvari... pre toţi i-au biruit (CANT.) [rus. t r a k t ū].

* **TRACTA** = **TRATĂ**.

TRACTAT (pl.-ate) *sn.* ○ Invoială, legătură încheiată între două State; ~ de pace, legătură de pace: într'această an au început a umbla şi ~ de pace între Turci no Nemţii (N.-COST.) ¶ ○ Carte în care se tratează special despre o artă sau ştiinţă: ~ de zoologie [○ pol. t r a k t a t, rus. t r a k t a t ū ¶ ○ fr. t r a i t é, influenţat de t r a c t a t ○].

TRACTIR (pl.-truri) *sn. Mold.* ○ Ospătărie, birt: îndată s'a mutat de la ~ într'un palat mare (NEGR.); de-otu mai şedea multe zile la masa de la ~ul d-lui Regensburg, sălbăticii ce-or vroii să mă prefacă în triptură, n'or găsi pe mine deolt pielea şi oasele (ALECS.) ¶ ○ = **BORDEL** [rus. t r a k t i r ū].

TRACTIRGIU *sm.* Cel ce ţine o ospătărie, un t r a c t i r, birtaş: toamă atunciœa vîlnă ş' ~!, acesta l-au oserit să-i plătească cele ce băuse şi mîncase (STAM.).

* **TRACŢIUNE** *sf.* ○ Tragere, acţiunea unei forţe care trage un corp, fie direct ca un cal înhămat la o trăsură, fie cu ajutorul unei funii, cum trag, de pildă, caii o barcă la edec; ~ a limbii, mijloc de a restabili respiraţiunea la cei asfixiaţi, înecaţi, etc. (□ 4983) ¶ ○ ~ electrică, aplicarea electricităţii la mişcarea vagoanelor de drum de fier, de tramvaiu, etc. [tr. t r a c t i o n].

TRĂDA (-dau) *1. vb. tr.* ‡ = **PREDĂ**.

2. (-dex) vb. tr. ○ A lucra pe ascuns împotriva cuiva, cu gîndul de a-i face rău, de a-l pierde, în loc de a-l ajuta: ~ pe un prieten; a-şi ~ ţara ¶ ○ A nu răspunde la încrederea ce s'a pus în noi: ~ încrederea stăpînului său ¶ ○ A lucra împotriva: a-şi ~ jurămîntele ¶ ○ A destăinui, a da pe faţă: ~ un secret ¶ ○ A da pe faţă fără voie, din întîmplare, ceea ce trebuia ţinut ascuns: a-şi ~ planurile, intenţiunile.

3. (mă trădex) vb. refl. ○ A lucra împotriva propriilor sale interese ¶ ○ A da pe faţă fără voie, din întîmplare, ceea ce ar fi voit să tănuască

[formaţiune cărturărească din lat. t r a d e r e, influenţat de a d a, a p r e d a].

TRĂDARE *sf.* ○ Faptul de a trăda; pre-dare ¶ ○ Papta aceluia care trădează; orîmă de înaltă ~, aceea care ameninţă siguranţa Statului.

TRĂDĂTOR *sm.*, **TRĂDĂTOARE** *sf.* Care comite o trădare: ~ de patrie [t r ă d a].

* **TRADIŢIE** = **TRADIŢIUNE**.

* **TRADIŢIONAL** *adj.* Intemeiat pe tradiţie: legi ~; am oîtit... ou o vie plăcere descrierile unor obiceiuri ~e (ODOB.) [fr.].

* **TRADIŢIONALISM** *sbst.* Aderare la vechile tradiţii, la datinele şi obiceiurile din trecut [fr.].

* **TRADIŢIONALIST** *sm.* Partizan al tradiţionalismului [fr.].

* **TRADIŢIUNE**, **TRADIŢIE** *sf.* ○ # Predare ¶ ○ Transmitere din generaţie în generaţie, prin graiul viu şi fără ajutorul vre-unei scrieri, a datinelor, credinţelor, legendelor, etc. din trecut ¶ ○ Datinele, credinţele, legendele, etc., transmise pe această cale de generaţiile trecute: culegere de tradiţii populare [fr.].

* **TRADUCĂTOR** *sm.*, **TRADUCĂTOARE** *sf.* Acela, aceea care t r a d u c e.

* **TRADUCE** (-duc; *pf.* -dusel; *part.* -dus) *1. vb. tr.* ○ A tălmăci dintr-o limbă într'alta ¶ ○ A explica, a interpreta, a lămuri, a tilcui ¶ ○ r i A trage la judecată.

2. vb. refl. ○ A fi tradus, a se tălmăci în altă limbă ¶ ○ A se manifesta: durerea lui se traducea prin gemete şi strigăte [lat. t r a d u c e r e].

* **TRADUCERE** *sf.* ○ Faptul de a t r a d u c e ¶ ○ Ceea ce s'a tradus în altă limbă, scriere tradusă.

* **TRADUCTIBIL** *adj.* Ce se poate traduce ¶ ¶ ○ **INTRADUCTIBIL**.

* **TRADUCTI(UN)E** *sf.* = **TRADUCERE** [fr.].

* **TRAFIC** (pl.-icuri) *sn.* ○ # Negoţ cu mărfuri ¶ ○ # Profit necinstit ce se trage din anumite lucruri: ~ de influenţă, cîştig ce trage cineva din influenţa ce exercită asupra cuiva, din trecerea pe care o are pe lîngă cineva ¶ ○ *Mold. Tr.-Carp.* Tutungerie [fr. ¶ ○ < germ. T r a f i k].

* **TRAFICA** (-ichea) *vb. intr.* ○ # A face trafic, a face negoţ ¶ ○ # A trage un folos nepermis, necinstit, ruşinos din ceva [fr.].

* **TRAFICANT** *sm.* # Cel ce face trafic, negustor ¶ ○ *Mold. Tr.-Carp.* Tutungiu [○ fr. ¶ ○ germ.].

* **TRAFORA** (-orea) *vb. tr.* A tăia, a lucra obiecte delicate de lemn cu un ferestruu a cărui pinză e cît un fir de subţire [it.].

* **TRAFORAŞ** (pl.-aşe) *sn.* Lucrare de obiecte delicate de lemn cu un ferestruu de traforat: o călimară înaltă de lemn, lucrată prin ~ (BAS.) [t r a f o r a].

* **TRAFORAT** *sbst.* Faptul de a t r a f o r a; ferestruu, maşină de ~, ferestruu, maşină cu o pinză foarte subţire cu care se traforează scindurile subţiri, delicate.

○ **TRĂGĂ** (pl.-gi) *sf. Olten.* Săniuţă de copii sau de cărat lemne (CIAUS.) (RV.-CRG.): aduceam lemne cu traga şi... nu mă întreba nimeni (GR.-N.) [t a r g ă, influenţat de t r a g e; comp. însă **TRĂGĂCE**].

○ **TRĂGĂCE**, **TRĂGĂCIŢĂ** (pl.-te) *sf. Băn.* = **TRAGĂ** [srb. t r a g a ō e].

TRĂGĂCIU *1. adj.* Care t r a g e bine (*verb.* de boi sau de cal): vită trăgăce.

2. sm. Cel ce trage bine (cu arcul, cu puşca, etc.), Țintăş: călăreţi buni, trăgăci isouşti... Şoţii ar fi putut întemeia ou vremea o stăpînire puternică şi trainică pe văliele acestea (VLAH.).

3. (pl.-ace, -acuri) sn. Partea armei pe care se apasă cu degetul spre a o descărca (□ 4984): stam ou degetul pe ~l revolverului (S.-ALD.); am ocolit puţin ş'i am apăsă de ~ (LUNG.).

TRĂGĂN *sbst.* # Umflătură, gîlcă, bubă rea ce se face sub pielea vitelor ş'i cailor (mai ales la gt): făcîndu-i-se o bolă la grunzai în chip de ~ (N.-COST.) [comp. ngr. τραγανόν „cartilaj, şgirciu”].

Fig. 4893. Tracţiunea limbii.

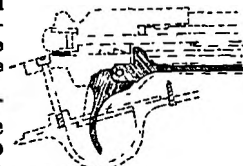

Fig. 4984. Trăgăciu.

TRĂGĂNA (-ănez, ○ traḡan) **1. vb. tr. și într.**
 ○ A lăsa să treacă vremea tot amîndînd ceva, a lungi vorba: eu mă făceam că-l asouit și l-am tot trăgănat cu cuvinte îngăimate, pînă ce a sosit bărbatu-meu (GN.); omenii... trăgănau cu plata birului (ENIG.); aici ne oaută a trăgăna ocoedul istoriei noastre, să păgim a serie și alta neamuri de care s'au risipit țările aceste (M.-COST.);
 ○ A grăi cam alene, lungind vorbele: bană seara, Costane, grăi ei, trăgănd vorbele (SLV.) ¶ **Maram.Trans.**
 A cînta din gură sau din frunză (CONV.): Că și eu mi-am trăgănat Frunză de codru pălit, și-aceea m'o 'mbătrînit (BRU.).

2. vb. refl. ○ A trece vremea încet, încet, cu zăbavă multă, cu amînări continue: s'au trăgănat stada pînă la stingerea de tot a Troadei (M.-COST.); trăgăndu-se trei luni și auzindu-se la împărăție de rădicoarea aceluia sultan și Tătarilor lui... îndată au trămis un pașă cu oaste multă; nu s'au trăgănat tare mult și sosi și Petrea Făt-frumos sau alaiu mare (ES.);
 ○ A păși încet, anevoie, abia tirînd picioarele: Pe timp plin de zăpadă se trăgănează 'ncet pe jos ○ Jaintă grămadă (ALECA.); ¶ ○ † A-și trage obîrșia: Neamul țării Moldovei de unde să trăgănează (M.-COST.) [lat. vulg. *traginare < trahere (vulg. *tragēre)].

TRĂGĂNAT *adj. p. TRĂGANA.* ○ Făcut încet, cu zăbavă, cu multe amînări ¶ ○ Rostit cam alene, lungind vorbele; prelung: polițiml zise el cu glasul ~ al bolezilor bătrîni (O.-ZAMP.); se propti ou spatele de nouul cel tînar și începu dolna ~ă (SLV.) ¶ ○ În pantă ușoară, care se întinde în sus, departe, pe un urcuș abia simțit: pe cînd suia un deal lung și ~, alt om venea din spre tirg ou un car nou (COC.); înaintea noastră, dunga vînată a drumului, ușor ~ă în sus, se 'ncolăcește pe grumajii mărețelor stînci (VLAH.).

TRĂGĂNI... **TĂRĂGĂL**...
TRĂGĂTOR **1. adj. verb. TRAGE.**
 ○ Care trage ¶ ○ Care trage bine la jug sau la ham, trăgaciou: vite trăgătoare.
2. sm. ○ Vită de jug, cal de ham: am dejugat la un puț și ne-am adăpat ~ul (S.-ALD.) ¶ ○ = TRĂGACIU **2** ¶ ○ Cel ce iscălește o poliță: imprumutătorul banilor poliței se zice stăpînul poliței, iar cel imprumutat, ~ de polițe (LEG.-CAR.).

3. (pl.-toare) sm. ○ = TRĂGACIU **2**: a prins... să cerce cartușele și ~ul armei (GRIG.) ¶ ○ Mic instrument de oțel cu care se trag linii, cînd se desenează (4935).
4. TRĂGĂTOARE sf. ○ Pie-care din cele două curele de care sînt atîrnate scările la șa (4987) ¶ ○ Vină de bou sau cu-rea cu care se bate: a venit miliția scolo și i-a bătut săracii, de i-a spart, ou ~ă (GR.-N.) ¶ ○ **Băn.** Ureche de cizmă sau de scăune în care se viră călcîiul cizmei sau altei încălțăminte, spre a o descălța fără ajutorul cuiva; numit și „călțel” sau „slu-gă” (PAMF.) (4986) ¶

○ = TRĂGACIU **2**: cu pustiile la ochi și degetele pe trăgători, ste-teau gata să a-prindă în diha-nia ce se vesteă (GN.) ¶ ○ Vas pentru grăunțe, cam de mărimea unei banițe: grîul roșu, greu la bob, curgea 'n trăgători și venea la vînturătoare (S.-ALD.); m'a minat Neag-Sărac să-mi dai ~ă să măsure franci (R.-COD.).

TRAGE (trag; *perf.* trăsai; *part. tras*) **1. vb. tr. A.** ○ A căuta să miște un lucru din locu-l îndrep-tîndu-l spre sine: ~ cenusa ou vătraful; după ce veți vedea... că trînghia se mișcă de loveste marginile groapei, s'o trageți afară (SP.) ○ A apuca pe cineva de o parte a corpului sau a îmbrăcămîntei și a-l smuci: ~ de pâr, de urechi; Unii îl trageau de spate, alții îl trageau de mîini (PANN); i se părea că-l trage cineva de la spate de

haine (SP.); el își tragea barba și zicea ou mîndrie cătră gardă; aștia-s mînzii popii, fiulei (CRO.); pre Lot trăsese în oasă la ei și încuiară ușa (PAL.); ~ COADĂ ○, LIMBĂ ○, MINEGĂ ¶ ○ ~ zăvorul, a închide ușa ou zăvorul: iesii închid ușa după dînsa și trag zăvorul (CRO.) ¶ ○ ~ ușa după sine, a o închide după ce a trecut pragul ¶ ○ A mișca, a căra, a tîri după sine: calul trage trăsura; și oasi lui Ahil care prooroceau, Negreșit c'au fost, de vreme ce-l trageau (ALX.); Făt-frumos... puse mîna pe căpăstru și tragea iapa după dînsul (SP.); mularea lui să tragă măgariul de dălecul căpestrului ou mîinle ei (PRV.-MB.); au mers vre-o două zile, oft și puștele au lăsat înapoi, neavînd ou ce le trage, oă le murise caii (NEC.); *abs.*: la omul sărac, nîci boli nu trage (ZNN.); i-au fost împungînd ou strămurările, ca pre bol, să tragă (NEC.); Am un titirez oreș, Mititel ca un ou, Dar trage oft un bou (GOR.), *ghicitoare despre „cîntar”* ¶ ○ A apuca de capătul unui lucru și a-l aduce spre sine: el își tragea binîșor plapoma peste cap și, ou ochii deschiși, trăia în lumea lui de mîinzi (VLAH.); amîndoi trag ceargaturile din paturi în mîllocul oasei (CAR.) ¶ ○ A mișca în jos: ~ căciula peste urechi ¶ ○ A întinde bine pe mîna, pe picior: a-și ~ mînușile, ciorapii ¶ ○ A ridica sau a lăsa în jos: ~ perdelele ¶ ○ A descălța: ~ ciorapii, cizmele; dac'ar fi să iasă toți în-vătați... n'ar mai avea cine să ne tragă ciubotele (CRO.); ~ MARE ○ ¶ ○ A scoate un lucru de undeva: ~ afară un ghîmp; ~ sabia din teacă; ~ sabia împotriva cuiva, a se bate cu el în duel; ~ să nu-l slăbiți pînă nu va scoate inelul ce mi-a tras din deget mîseleste (SP.); ~ ou loterie, a scoate numerele unei loterii; ~ lotul cel mare; ~ SOARTE ○ ○; ~ ou carte (de joc) ¶ ○ A scoate un lichid dintr'un vas, din locul în care se află: acum să vedem și vinurile la trageti-mi încoa cîte o cînceacă de la oep (COC.); cea ce trage apa și o scoate den matcă, de o duce... la pomătul său... să se certe ou un fur (PRV.-LP.) ¶ ○ A scoate prin distilare, a extrage: ~ sucul din ferburi ¶ ○ A îngrămădi peste ceva, a căra dintr'un loc într'altul: leul îmi va face groapa și tu vei trage pămînt peste mine (SP.); ~ SPUZĂ ○ ¶ ○ A da o lovitură: oum se desteptă, fi trase o palmă, de anzi ofimii din Giurgiu (SP.); mergi... de-i trage vr'o oțeva ou biocul iesta, de să-i crepe pielea (SS.); rădăcă deodată cîrja... și... trage una în spinarea Mitropolitului, așa de tare, oă i-a plesnit antereul (CRO.) ¶ ○ A arunca o săgeată: cîud trase a treia (săgeată), înfiștal se auzi din nou, și el pricepu oă stolul de păsări trebuie să fi sburat (SP.) ¶ ○ A descărca o armă de foc: ~ focuri de pușcă; ~ saive de artilerie: ipistatul, beat frînt, obiștia și tragea la pistoale (CAR.) ¶ ○ A săpa, a croi: pe unde mergea, drumuri mari de piatră și șanțuri groaznice tragea (LET.); ~ brazde cu plugul ¶ ○ A desena, a duce: ~ ou linie dreaptă; ~ un plan pe hîrtie ¶ ○ **P.** ○ A fotografia: mi-a tras poza; m'a tras în poză ¶ ○ ○, a copia, a copia: a tras mai multe copii de pe acest act ¶ ○ † A tipări: a tras numai 1000 de exemplare din această carte; au tras pînă acum 80 de coale din dictionar ¶ ○ † ou poliță asupra cuiva, a face o poliță care trebuie plătită purtătorului de către un corespondent: cînd trăgătorul va trage polița, și platnicul nu o va primi, atunci ce o înfățișeze într'acea zi la judecată, și să o întoarcă înapoi (LEG.-CAR.) ¶ ○ A avea un folos, un venit, un cîștig din ceva: bălțile, stuhăriile și pădurile din insule, de la cari Românii nu puteau ~ nici un venit (I.-GH.).

B. ○ A avea ca origine, ca obîrșie, a proveni: Împărăția Rimului... numele său trage de pe orașul Roma (M.-COST.) ¶ ○ A avea ca urmare, a scoate ou încheiere: ~ consecințe, concluziuni ¶ ○ A suna: ~ clopotelul; într'acea zi iară au trecut încuste multe prin Iași și trageau toate clopotele pe la toate mănăstirile (LET.); clopotele să le tragă Ziua 'ntreagă, noaptea 'ntreagă (EMIN.); ca să fi se vestească o vită furată, să tragi noaptea clopotul bisericii (GOR.) ¶ ○ A toarcă: ~ gogoșile de mătase; Mîndruleana mea ou dor Nu mai trage din fuior, Fă fuitorul canura, Nu mai trage oțnega (PAMF.) ¶ ○ A ascuți: ~ brici-ou pe curea; ~ ouțitul pe cută; ~ oasa ¶ ○ A freca: scoase din stî ou lumină de ceară, trase un chibrit pe horn și o aprinse (SAD.) ¶ ○ A viri, a înțepa: ~ în țepă, în țirigă ¶ ○ A îndemna: pe fiul cel mai mic, însă, nu-l tragea înima a pleca în peștî (SP.); Pe semne păcatul și ata îl trage Amîndoi viața în nevoi să-și baze (PANN); ~ ATĂ ○ ¶ ○ a se sfioră, a înșela ~ SFOARĂ , CHIUL ¶ ○ A respira, a răsufla: a-și ~ sufletul; ou oăi-

Fig. 4985. Trăgător.

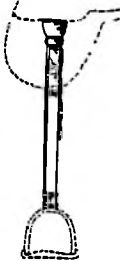

Fig. 4987. Trăgătoare.

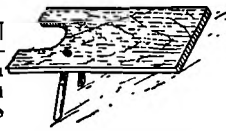

Fig. 4986. Trăgătoare.

dură amestecată cu duhoarea de oameni adormiți, de nu-ți putea ~ sufletul (I.-OH.); dar! oală era năzdrăvan și, cum vede mînărea stăpînului său, s'apropie de căldare și trage vre-o trei răsnițări (RET.) ¶ A aspira: aprindea țigara, din care trăgea fumul cu o poțcă nespusă (D.-ZAMF.); ~ în piept; făina arzînd, tragi pe nas fumul care se face (PAMF.); ~ o țigară, o lulea, un ciubuc, a fuma: du-te de te primbi în grădina pin' ce și-or trage ciubucele hoțierii (ALECS.); ~ tabac, a priză: dascoala... trase tabac, strănută, tuși spre a-și drege glasul (MEOR.); Dragu mi-l bădita, drag Care nu trage tăbac (IK.-BRS.) ¶ A bea: trăgeau pe gît cite un pahar de vin de Odobești (ALECS.); Il mai trase o dușcă de apă și se sculă să plece (VLAH.); ¶ F ~ la masea, la mustață, a bea strănic: cînd tragi norocoveții la mustață, de ce nu te olicăești atîta ? (CRO.) ¶ A săd-sorbi: ~ apa, umezeala din pămînt; dacă cenusa din fundul uceleii va trage toată apa din căsu, e semn că baghița va trece și bolnavul se va însănătoși (PAMF.) ¶ A simți un curent de aer, a sta în curent: nu sta la fereastră, că te trage și ai să răcești ¶ A atrage: ~ în partea sa; au lîmbat Constantin-Vodă cu bani să-l tragă la sine (LET.); Ochii lelei tare-mi plac, De pe uliță mă trag și grozav năcăz îmi fac (IK.-BRS.) ¶ A retrage: văzînd acea primejdie... Ștefan Vodă... au tras oastea mai spre Iași (M.-COST.); împăratul nu-și poate trage vorba, trebuie să împlinească făgădușul (RET.) ¶ A chema: ~ la, în judecată, a da în judecată: fără de nîoi o frică are voie să-l tragă la judecată (LET.) ¶ ~ nădejde ~ NĂDEJDE ¶ A suferi, a pătimi, a îndura: multe necazuri... au tras bieții pămînteni, de la un făcător de rele ce fu Duca-Vodă (M.-COST.); Moscaili cei din războiu trăgeau atunce mare greu de sete (NEC.); iară Constantin-Vodă l-au scos minciogoi înaintea pașii, începînd el a spune ce trag bieții săraci din mina lor (LET.); și cite a tras pînă s'a văzut la casa lui, numai unul Dumnezeu știe (CRO.); iar acum, de cînd îi și boleac, numai Dumnezeu mă știe ce trag cu el (RET.) ¶ ~ un păcat, a ispăși: dar se vede că l-a fost sortit să-și tragă păcatul (GN.); și și d-ta, că ai avut să tragi un păcat strămoșesc (CRO.); Ionică, Ionică, sufletul mamei, ce păcate-a fost să tragem noi pe lumea asta (VLAH.) ¶ F A executa, a face, a îndeplini: ~ un somn, un chef, un danț, un cîntec, etc.; popa... se culcă și-l trase un puț de somn pînă a doua zi la amiază (FLOR.); apoi se puseră la masă și traseră un chef de să se ducă pomina de bucurie (ISP.); m'am ospătat și am chefutit cu împărații și... am tras după masă o horă cu cele șase fermecătoare (NERA); iar lăutarii trăgea niște hore de te rădica în sus nu altai (SA.); și pe la scaldat am tras o raită cu prietenii meu Chiriao a lui Goian (CRO.) ¶ A face un masa], a masa, a freca pe trup: ea ne descinta cînd eram deochiați, ea ne trăgea cînd eram răciți (BR.-VN.); baba... face de grabă leșie... la puercelul, îl scaldă (și) îl trage frumuseț cu untușă din opaleț pe la toate încheieturile (CRO.) ¶ A unge: trage cu usturoiul peste înodăpămînte, ori pe picioare, dacă vrei să-ți vină șarpele (GOR.).

2. vb. tritr. ① A mișca, a căra, a țîri după sine: boui cu bivotal anevoie trag la jug (ZNM.) ¶ ② A duce o linie, a face o trăsătură: ~ cu condetul peste ceva ¶ ③ A șterge: ~ cu buretele peste ceva ¶ ④ A fi, a se simți atras: ban la ban trage ~ BAN! ⑤; Joacă, leleo, joacă bine, Văd că tragi mersu la mine (PAMF.); fîlur de la crucea popel la Bohotează e bun de pus la pinza volocului sau a mureții, ca să tragă peștele, cum trag băleții după popă (GOR.); înseam ceaslovul deschis, și cum erau filele cam unse, trăgeau mureții și bondarii la ele (CRO.) ¶ ⑥ A simpatiza cu cineva, a-i ținea parte, a-i fi favorabil: hoțierii erau deslînați: unii trăgeau spre Nemți, alții spre Ruși (VLAH.); nîoi cu un Domn trăgean, alții pre alți Domn să rădica din cei mazilii imblau (MUS.) ¶ ⑦ A umbra să ajungă undeva, a se îndrepta către un loc, a lua drumul spre: trage întins la crăie și fără opreală (FLOR.); de la Fălciu au pures în sus pre Prut, (și) au tras la Huși (M.-COST.); nu mersu mult și sări fum gros înaintea lui și trase atî într'acolo (RET.) ¶ ⑧ A se abate, a se opri să locuească undeva, a poposi, a mînea: pînă și Vodă cîo'ar îi tras odată în gazdă la Ciubuc (CRO.); acolo într'un oraș aproape de Iac, a tras la un ban (R.-COD.); mă întrebă unde trag, ca să-mi aducă pașaportul la gazdă (I.-OH.); He-oare oșpe ce trăgea la odala lui era primit cu dragă inimă (CRO.) ¶ ⑨ A ținde, a fi pornit, a avea dorința: unii trăgeau să fie Duca Domn la Moldova, alții șlceau pre un Eremie din boțierii de țară (M.-COST.); Il im-

brăcără (pre Isus) într'u veșmînt mohorit, ca să-și rîză c'au tras să fie împărat Jidovilor (VARL.) ¶ ⑩ ~ de moarte, a fi în agonie, a se lupta cu moartea, a fi aproape să-și dea sufletul ¶ A a năzui, a aspira: ~ a mare ~ MARE! ⑩ ¶ A meni, a prevesti, a cobî: cînd îți urlă cinele pe lingă casă, trage a pustietate (GOR.); să nu umbli vara cu căcută, că tragi a iarnă (GOR.) ¶ A arunca o săgeată: au tras Petru-Vodă înapoi în popă cu arcul și l-au lovit cu săgeata (NEC.); Ercule... trase într'însul cu o săgeată, trase o două, trase cu toate săgețile ce le avea el în tolbă (ISP.) ¶ A descărca o armă: ~ în cineva cu pușca, cu pistolul, cu revolverul; colonelul Enghel... mă și învăță cum s'o umplu, cum să ochesc și cum să trag (TOBA.) ¶ A cu ochiul, cu coada ochiului, a arunca o căutătură ascunsă, a se uita pe furis: Badesa trece pe uliță, Mîndra trage cu ochiul (IK.-BRS.); din vreme în vreme tetele trăgeau cu coada ochiului și aruncau flori sau nuduri de petală în partea fiicărilor (I.-OH.); trăgea cu coada ochiului spre a vedea dacă o bagă în seamă cei de prin prejur (USP.) ¶ A ~ cu urechea, a căuta să prindă ceea ce vorbește alții, a pîndi să asculte: nu e bine... să tragi cu urechea pe la geamurile caminilor (OLVR.); trăgea cu urechea la păretele din dosul casei (CRO.); ceasuri întregi am tras cu urechea la conversația lui (CARG.) ¶ A cînta din vioară, etc.: d'odată auzi niște balauri de lăutari trăgînd, de gîndea că mîncă foc (ISP.) ¶ A sufla, a bate: subțirea boare trăgea și un brad se călina (PR.-COR.); trăgea un vîntător care abia adia (ISP.) ¶ A fi curent: nu sta la fereastră, că trage ¶ A sforâi: cînd trage cinele pe nări, e semn rău de moarte (GOR.) ¶ A aspira (fumul) ⑩ urmă a face pași mari prin căsu și a trage adine din țigară (D.-ZAMF.); el stă smerit la vatră și trage din lulea (VLAH.).

3. vb. refl. ① A se țîri: toți viermii ce se trag pe pămînt (PAL.) ¶ A se țărăgăna: văzînd Traian că în lung se trage acol răboiu... (LET.) ¶ ② A se retrage: ai noștri începură a se trage înapoi mai la strîmtoare (BALC.); s'a statornicit în satul acela pentru totdeauna, trăgîndu-se la casa lui și muncind ca pentru dînsul (CRO.); se trase dinaintea împăratului, cu totul smerită, și se așeză lîngă soțiorul ei (ISP.); haida, trage-te și te cară din ușa noastră (MCH.) ¶ ③ A scădea (verb. de ape): cînd apele au început să se mai tragă, Noe a trimis un corb să se ducă și să vadă usoaturile (PAMF.) ¶ ④ A slăbi, a se usca la față: Inimioara mi s'a ars, Fețișoara mi s'a tras (PAMF.) ¶ ⑤ A se simți atras, a avea simpatie pentru cineva sau ceva: s'a stătuit omul cu femela să se dea fata după dînsul... că și fata se oam trage după dînsul (SB.); se bucura grozav cînd vedea că mă trag la carte (CRO.) ¶ ⑥ A-și lua naștere, a proveni, a izвори, a-și avea originea: ne este amestecat graiul nostru cu al vecinilor..., măcar că de la Elm ne tragem (GR.-UR.); l-au și făcut boier mare pre Furice, și dintr'acel Furice aprodul s'au tras neamul Movileștilor (NEC.); nu vreau să fi se tragă moartea de la mine (CAR.); nenorocirea mea doar de la tine mi se trage (GN.) ¶ ⑦ A moțieni aceleași apucături: e negru la suflet o moșu-său și o tată-său: se trage după neam ¶ ⑧ A se ascuți: după ce coasa s'a bătut, se trage cu... o gresie sau cută, de l se netezește și ascute gura (PAMF.) [lat. vulg. *tragere = clas. trahere].

*TRAGEDIAN sm., TRAGEDIANĂ (pl.-lene) sf. ① Actor, actriță care joacă tragedia [fr.].

*TRAGEDIE sf. ① ② Piesă de teatru, în versuri sau în proză, făcută pentru a excita mila sau groaza, și care se termină de obicei în mod lugubru, printr'un omor, prin otrăvire, etc. și al cărei subiect e luat mai adesea din mitologie sau din istorie ¶ ③ Arta de a face o tragedie ¶ ④ Întîmplare tristă, funestă, sîngeroasă [fr.].

*TRAGERE sf. ① Faptul de a trage: ~ de urechi; ~ a trăsuri; ~ a cizmilor; ~ a unei loterii; ~ la sorți; ~ a unui foc de armă; ~ a clopotelor; ~ a fumului pe nas; ~ în judecată; ~ a unei linii, etc. ¶ ② ~ pe stoară, înșelăciune, păcăleală ¶ ③ ~ de moarte, lupta între viață și moarte în ceasurile cele mai de pe urmă ale ființei, agonie ¶ ④ ~ de inimă, zel, rîvnă, ardore: mie-mi place să mă servescă funcționarul cu ~ de inimă (CAR.); e păcat o așa băiat cu ~ de inimă la învățătură să nu meargă mai departe (BR.-VN.).

*TRAGIC 1. adj. ① Ce ține de tragedie: genul ~; acțiune ~ ¶ ② Care scric, care joacă

tragedii: poet ~; actor ~ ¶ ② ③ Funest, lugubru, sîngeros: un ton ~; moarte ~ă; întîmplare ~ă; gînduri ~e, gînduri de moarte; și 'n ~ul apus, plî' și tunica și manta lui Isus așa de albă, Cu toc păreau tivite (VLAM.).

2. sm. ① Autor de tragedii: ~ii greci.
3. sbst. ① Genul poeziei tragice ¶ ② Sfîrșit funest [fr. t r a g i q u e].

*TRAGI-COMEDIE sf. ① ② Piesă de teatru care diferă de tragedie numai prin faptul că des-nodămîntul e fericit și că unele incidente din piesă au un caracter comic ¶ ③ ④ Întîmplare tristă amestecată cu incidente comice [fr.].

*TRAGI-COMIC adj. Care te face să rîzi, cu toate că e vorba de ceva supărător sau funest: urmarea acestui roman ~ o știe publicul din darea de seamă ... a contraiilor nostri (CAR.) [fr.].

○ TRĂGLĂ (pl.-le) sf. ① Mold. Trans. = COBLĂ ② [comp. TRĂGĂ].

† TRAGODIE sf. = TRAGEDIE: Euripid, scriitorul de tragedii (LET.); Jalinca = a Moldovei e scrisă de vornicul Alexandru Belidman [gr. τραγωδία].

○ TRĂGULĂ (pl.-le) sf. Olten. Băn. Trans. = TILV [trage].

TRAHANA sf. X Aluat de făină frămîntat cu ouă, lăsat să se usuce, și apoi frecat cu palmelle, pînă se face măruntel ca crupele; se întrebunțează în loc de tăietei la supă: cum să fac un felu de crupe cu gust, care să chiamă ~ (ORAGH.) [tc. t a r h a n è].

*TRAHEE sf. ② Nume dat vaselor care transportă aerul în toate părțile corpului unui animal sau unui vegetal [fr. t r a c h e e].

*TRAHEE-ARTERĂ sf. ① Tub format din inele cartilagineose care merge de la laringe pînă la bronhii și care conduce aerul din afară la plămîni, beregată [4988] [fr. t r a c h e e - a r t e r e].

*TRAHEOTOMIE sf. ① Operațiune chirurgicală prin care se practică o deschizătură în traheea-artēră, deasupra laringelui, pentru a face să intre aerul, în cazul cînd nu mai poate pătrunde prin glotă [fr.].

*TRAHIT (pl.-ituri) sm. Rocă eruptivă, constituită, ca și porfirul, din cristale mari, albe-gălbui, dintr'un soi de feldspat, împlîntate într'o masă aspră la pipăit [fr. t r a c h y t e].

*TRAHITIC adj. Alcătuit din trahit [fr. t r a c h y t i q u e].

TRĂI (-ăesc) 1. vb. intr. ① A fi în viață, a viețui: nu trăiește să trăească omul în lume, dacă nu a avea noroc (NEC.); a trăit peste o sută de ani; doar n'am a trăi olt lumea, ca să moștenesc pămîntul (CRG.); ② omul olt trăește învață și tot moare nelnvățat; — mult trăești, multe pătimești (ZNN.); — MÎNCA 1 ① ¶ ② A-și petrece viața într'un mediu oare-care, într'un fel oare-care, a duce un anumit traiu: ~ la țară, la aer curat; ~ în sărăcie, în lux; astăzi, vere, trăim în timpul șarlatanismului (ALECS.); dacă vroși să trăești liniștit, să nu vezi, să n'auzi, să taoci (PANN); — AVRAM¹, MOARĂ ② ¶ ③ A duce o viață comună cu cineva: trăia în pace și în liniște cu soția și cumnatele sale (SP.); și plînă astăzi se vede pe la marginile țărilor oare trăsesc cu altă limbă, că lesne iau unii de la alții cuvînte (M.COST.); n'oi n'ai ou cine trăi, n'oi ou cine muri (PAMP.), nu e chip să te poți înțelege cu dînsul, să duci o viață liniștită cu dînsul; ~ bine ou cineva, a fi în relațiuni amicale cu cineva, a duce o viață conjugală plină de mulțumire; ~ ou cineva, a avea relațiuni cu cineva, fără a fi căsătorii între ei ¶ ④ A-și consacra viața: nu trăește decit pentru stîntă ¶ ⑤ A dura, a ținea, a dăinui: au pus Ștefan-Vodă de... au semănat ghindă și n'au făcut dumbravă oare trăsțe și în ziua de astăzi, de se văd copaci mari și groși (LET.); ⑥ A nu muri, a se păstra în amintirea tuturor, a nu fi uitat: gloria acestui om va trăi veacint ¶ ⑦ A se hrăni: ~ ou legume, ou carne ¶ ⑧ A-și scoate existența: ~ din munca mîinilor sale; ~ din venitul moșiei; moșul... luora pe bani și din ce oștiga, trăia și el și baba (MERA); cine nu lucrează nimie și oel ce trăsțe din iafuri... este trîntor al

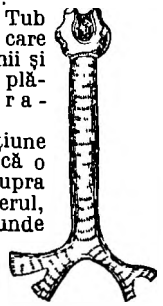

Fig. 4988. Traheea-artēră.

nației și al omenirii (M.P.) ¶ ⑨ Să trăsții! a) urare de viață lungă adresată cuiva; așa să trăsco, formulă de jurămînt, de încredintare că un lucru e ade-vărat; F așa să trăsști, te conjur pe viața ta: spu-ne-mi, așa să trăsști, dacă... ¶ ⑩ Trăsescă! interj. În-trebunțată pentru a ura unei persoane, unui lu-cru, viață lungă, durată, prosperitate: trăsescă re-gele! trăsescă România! trăsescă libertatea!

2. vb. tr. ① A accorda viață lungă, a lăsa să trăsescă: Domnul să-l păzească pre el și să-l trăsescă pre el (SISL.); Dumnezeu să te trăsescă! Să trăsști! (urare în diferite împrejurări) ¶ ② A duce un anumit traiu, un anumit fel de viață: ~ vremuri grele; are ce-l trebue, sănătos e, copiii sînt mari, casa îmbelugată și trăsțe zile albe (RET.) ¶ ③ A-și petrece viața: și-a trăit traiul, și-a mîncat mălaiul = MALAIU ④ ¶ ⑤ A i se întîmpla în viață: scenele îi păreau asît de vii, încot le trăia din nou (OLVR.) [vsl. t r a j a t i].

*TRĂIECT... = TRĂIECT...

TRĂINIC adj. ① Care ține multă vreme, du-rabil, solid: Sciții ar fi putut întemela cu vremea o stă-pînire puternică și ~ă pe văile acestora (VLAM.); o stofă, o încălțămînte ~ă; nici o înșurătoare cu farmeci nu-i ~ă (GOR.); F: opincile de la botoz (= picioare goale) ts cele mai bune și mai ~e (ZNN.) ¶ ② Care trăește, care rămîne în viață: dacă la vre-o nevastă îi mor copiii, le strămută numele... ca să fie ~i (GOR.) ¶ ¶ ③ NETRĂINIC [vsl. t r a j a n ũ].

TRĂINICIE sf. Înșușirea a tot ce e trai-nic, durabilitate, soliditate: de fie-care biruință înălța ote o biserică spre mărturie neperitoare de trăinicia neamului nostru și de bunătatea lui Dumnezeu (GM.).

TRAIȘTĂ, Băn. STRAIȘTĂ (pl. traiste, trăisti) sf.

① Sac dreptunghiular de pîn-ză groasă, cu o bairă, ce poartă țărâmul, ciobanul, dru-metul de-a umăr, atîrnat la șold sau mai adesea în băț, și în care-și pune merinde și altele [4989]: porunci lor ca nemică să nu la pre cale, numai to-lag, nici traistă nici pline nici bani în pungă (SISL.); cum se întorcea sara de la lucru... ridică ori-ce-i venea în cale și băga în traistă (MERA); oum vorbea, numai iată că vede viind un om dinainte, ou traista în băț (CRG.); — BĂȚ ②; rân te hrănești ou mîncoarea în traista altuia (ZNN.); la culesul viei, nu merge ou struguri în ~ (ZNN.); F tron. a-și băga mîințile în ~, a-și băga mîin-țile în cap; a umbia ou traista ou mîncoati, a umbia cu mîncoati, cu birfeli pe la unii și pe la alții, a umbia cu plosca; oimă ai donă trăisti goale, pune pe una în cealaltă și si că-i plină (PANN); — CINE ①, DUMNEZEU ②, FALĂ ②, FUNIE ①, MÎNĂ B, a, PISICĂ ①, RA-TĂ ① ¶ ③ Sac cu grăunțe ce se atîrnă de gîtul calului [4990]: tovaroșii de drum, după ce atîrnă de gîtul oailor trăistile ou grăunțe, se așează la o masă (CAR.); își puneau traistele în capetele oailor ca să nu apuce iarbă, că, oazi oum apucou, oum mureau (NEC.) ¶ ④

Fig. 4989. Traistă.

5. TRAIȘTA-CIOBANULUI = CIOBAN ② [† taistră, Băn. Olten. traicită; cuvînt probabil moștenit din limba autohtonă, vorbită înainte de venirea Ro-manilor, trecută apoi, prin migrațiunile ciobanilor noștri, în diversele graiuri ale popoarelor cu care au venit în contact, în migrațiunile lor; comp. gr.-biz. τράιστρον, alb. traste, trajste, t r a s e, s t r a (j) t s e, rut. pol. rus. (dial. Smolensk) tajstra, rut. tajnistra. slovac taňis-tro, ceh tanystra, ung. tarisznya (dial. tanisztra, etc.).

Fig. 4990. T. Traistă.— B. Baieră.

TRĂISTAR sm. ② Cel ce face traiste (PASC.).

TRĂISTIOARĂ (pl.-re), TRĂISTUȚĂ, ○ STRĂIS-TUȚĂ (pl.-țe) sf. dim. TRAIȘTĂ, STRAIȘTĂ: Cu o trăist(i)oară 'n umăr și 'n mînă o'mn tologel (PANN); fata... a juat și ea o trăistiuță de țărîte și a 'nceput a presura... pe drum (VAS.); lei la inelul, ceasul și lădița într'o străis-tuță și dă să trăsco grănița peste apa cea mare (RET.).

TRĂIȚOR adj. verb. TRĂI. ② Care trăește,

În viață: cum au mai rămas om ~ în tine, de mare mirare este (NEC.) ¶ Care locuște undeva: el a fost odată, când a fost, ~ în mahalana Țuțeniului din Tîrgul-Neamțului (CRG.); au adus prefeetorul Hincului... de unde era ~, și i-au tăiat capul (LET.).

TRAIU (pl.-aiuri) *sn.* ① Viață: eu mi-am trăit ~ și mi-am îndeplinit datoritiile de părinte și de creștin (ALECS.); ~ MĂLAIU ①; a trăi un ~ și cu al morții două (ZNN) ¶ ② Viața pe care o duce cineva, fel de viață (bună sau rea), existență: prea cu greu ~ au oamenii ce sînt nedepriși cu acel fel de oameni (NEC.); toacău cu băutura și cu ~ul bun o moște (RET.); a duce ~ bun (rău) cu cineva, a trăi în deplină înțelegere (în neînțelegere, în ceartă) CU CINEVA: fiind se cerne făina cu care se presară mirii peste oap, dacă se ciocnesc sticle, va fi ~ rău în casa tinerilor (OCR.); *tron.* m'am învățat cu ~ul rău și trăiesc bine (ZNN); F a se pune pe ~, a se pune să trăească bine, s'o ducă într'un cheț ¶ ③ Ceea ce e necesar pentru hrană și întreținere: a (nu) avea mijloace de ~; ~l s'a scumpit [t r ă i].

***TRAIVAN** (pl.-ane) *sn.* ① = TRAMVAIU.
***TRAJECT** (pl.-te) *sn.* Spațiul, drumul care trebuie străbătut spre a ajunge de la un loc la altul [lat.].

***TRAJECTORIE** *sf.* Linia pe care o descrie centrul de gravitate al unui corp în mișcare: trajectoria unui obuz [fr.].

TRALALA! *interj.* Imită cîntarea din gură: Utău și ~, Mă cunoaște mîndra mea (PAMP.) [ONOM.].
○ **TRALALELA** *adv.* ① *Mold.* = LELA: umbliă ~ (RV.CRG.).

○ **TRAM** = TREAM.

***TRAMBULINĂ**

(pl.-ne) *sf.* Scindură flexibilă și înclinată de pe care își iau vînt săritorii pentru a face salturi (mai adesea în apă) (4991) [germ. T r a m p o l i n < it.].

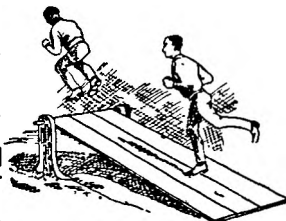

Fig. 4991. Trambulina.

***TRAMCAR** (pl.-are) *sn.* Trăsură mare de transportat persoane, un fel de tranvaiu mic, care nu umbliă pe șine: vagoane de tramvaiu..., ~e, trăsură boleroști... și lume multă pe jos (CAR.) [engl. tram + car].

† **TRĂMETE...**, **TRĂMITE** = TRIMITE...

TRAMPĂ¹, **TREAMPĂ** (pl.-pe) *sf.* F *Mold.* ¶ Schimb: hai să facem treampa: dă-mi carul și na-ți boii (CRG.); au făcut treampa: copiii s'au dus cu paralele, iar bălățul nostru a apucat drumul înainte cu mișiorul (PAMP.) [tc. t r a m p a].

***TRAMPĂ**² *sf.* = TEAPĂ: deasupra lor... și tot de trampa lor... izbutește să se ridice cite unul (VLAM.) [fr. t r e m p e].

TRAMȚĂ... = SDRĂNTĂ...

TRĂMUR... = TREMUR...

***TRAMVAIU** (pl.-aie) *sn.* ① Vagon, tras de cai sau pus în mișcare prin electricitate, etc., care circulă pe șinele așezate de-a lungul străzilor unui oraș, transportînd persoane (4992) ¶ ② La jocul de biliard: lovirea cu tăcul a două bile, fără a fi dat primei bile lovitură reglementară [fr. t r a m v a y < engl.].

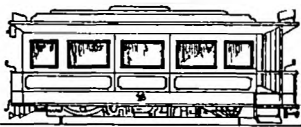

Fig. 4992. Tramvaiu.

TRANC! *interj.* Imită șgomotul unei trîntituri, unei izbîturi cu ușa, cu capacul, al arcului asvîrînd o săgeată, etc.: oiarul... numai face ~l capacul la flintă și se pune deasupra (VAS.); zăvorul face ~l și... domnul Niță deschide ușa (BR.VM.); întînese... arcu, dete drumul săgeții, și ~l lovi drept în capacul orăcătiței (ISP.) [ONOM.].

TRANCA-FLEANCA = TREANCA-FLEANCA.

○ **TRĂNCĂLĂU** *sm.* F *Mold.* Flecăr, cel ce t r ă n c ă n e ș t e într'una, căruia nu-i mai tace gură: și el un prostălu și un ~ are să-mi fie de vre-un folos ? (VAS.).

TRĂNCĂNAI, TRANCANALE *sf. pl.* F ① = CATRAFUSE: nevastă, hai să adunăm ale trăncăni de pe atară, să le dăm pe lingă oasă (ISP.); caută-le 'n sus, caută-le 'n jos, răscolește toate trancanalele din casă, nimic! (R.-COO.) ¶ ② Flecacuri, vorbe goale: De-aste vorbe de-ale tale, Gogocile, trancanale, Sîntem sătui de ajuns! (PANI) [t r ă n c ă n i].

***TRĂNCĂNEALĂ** (pl.-eii) *sf.* Faptul de a t r ă n c ă n i și rezultatul acestei acțiuni; hodorogală.

TRĂNCĂNI (-ăneso) *vb. tr. și intr.* F ① A hodorogi, a face șgomot cu un lucru stricat, hîrbuit ¶ ② A-i toca gura, a fleoncăni: ea să nu ajungem la scandal, l-am lăsat să trăncănească, dar m'am interesat să-l află numele (VLAM.); ia nu mai trăncăni și tu de acolo... I ziseră frații rîzînd (MF.); bătrîna cocheta... trăncănește verzi și uscate (TOBOȘ.) [t r ă n c i].

TRANDADAE *sf.* = TIRITOARE.

TRANDAFIR *sm.* ① Arbust, de obicei acoperit de ghîmpi, cu flori solitare sau numeroase, cu un foarte plăcut miros caracteristic (miros de ~); ele sînt de culoare albă, galbenă, roșie sau roșiatică (= trandafir); crește sălbatic sau cultivat în grădini, după ce a fost altoit (*Rosa*) (4993): boboc de ~; ② nu e ~ fără spinii; — de departe ~, de aproape bors cu știr, Se zice despre un lucru sau de- spre o persoană care pare a fi frumoasă de departe, dar care e cu totul dimpotrivă văzută de aproape; dulceață de ~, dulceață făcută din petalele de trandafir; oțet de ~, oțet în care s'au lăsat să se macereze petale de trandafir ¶ ③ ~ DE-CIMP, ~-PITIC = RĂȘURĂ² ¶ ④ ~ DE-MUNTE = SMIRDAR ¶ ⑤ ~ GALBEN = TEIȘOR ⑥ ¶ ⑦ ~ SĂLBATEU = MĂCIEȘ ¶ ⑧ ~ PATRICIAN ⑨: stia unde se găsea pelinul cel mai bun și unde se frigeau ~ii cei mai gustoși (A.-GH.) ¶ ⑩ ~ PĂDUȘCHE-DE-TRANDAFIR = PĂDUȘCHE ⑪ [ngr. τριαντάφυλλον].

Fig. 4993. Trandafir.

TRANDAFIRĂȘ *sm.* ① *dim.* TRANDAFIR ②: și se duse vesel ca ~ul (PANI) ¶ ③ = RĂȘURĂ² ¶ ④ ~ DE-MUNTE = SMIRDAR.

TRANDAFIRIU *adj.* ① Roșiatic, roz, de culoarea trandafirului: acolo vei găsi dotul pe de dafini, unul cîreșu și altul ~ (ISP.); sărîți mai multe figuri rotunde și drăgălașe cu pelița trandafirilor (COO.) ¶ ② ③ Cu înfățișare plăcută, cu perspective ferice: a dous și a putut să-și dea seama ce ~ viitor se întîndea negoțului duminisale (BR.VM.).

TRANDAFIRUȘ *sm.* ① *dim.* TRANDAFIR ②: și se duse vesel ca ~ul (PANI) ¶ ③ = RĂȘURĂ² ¶ ④ ~ DE-MUNTE = SMIRDAR.

***TRANS-**, *pref.* Imprumutat din lat. și care adaugă înțelesului cuvîntelor cu care se compune înțelesul de „dincolo”.

***TRANSACȚIE** = TRANSACȚIUNE.

***TRANSACȚIONAL** *adj.* ① Care conține o transacție ¶ ② Care rezultă dintr'o transacție [fr.].

***TRANSACȚIUNE**, **TRANSACȚIE** *sf.* ① Act prin care se termină o neînțelegere, un proces, făcîndu-și unul altuia unele concesiuni; învoială: nu se poate admite ca transacțiunile libere... să poată fi vreedată vătămătoare și păgubitoare (A.-GH.) [fr.].

***TRANSALPIN** *adj.* ① Care este dincolo de Alpi, în raport cu locul în care se găsește cel ce vorbește ¶ ② Situat dincolo de Carpați: Dacia ~ă [fr.].

***TRANSATLANTIC** *1. adj.* Care străbate oceanul Atlantic de un capăt pînă la celălalt; cablu ~, cablu care, scufundat în fundul Oceanului, face să poată comunica telegrafic Europa cu America.

2. (pl.-ice) sn. ② Vapor mare care face serviciul de pasageri între Europa și America (4994) [fr.].

***TRANSBORDA** (-dez) *vb. tr.* ① A transporta dintr'un tren într'altul, dintr'o corabie într'alta ¶ ② A trece dintr'un vapor sau dintr'un tren într'altul [fr.].

***TRANSCARPATIN** *adj.* ① Situat dincolo de Carpați [t r a n s - + c a r p a t i n].

***TRANSCAUCAZIAN** *adj.* ● Care este dincolo de Caucaz; care străbate Caucazul [fr.].

***TRANSCENDENT** *adj.* ① Eminent în gradul cel mai înalt: geniu, merit ~ ② Care aparține

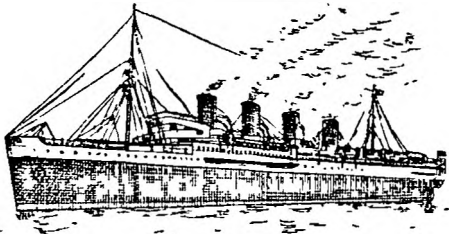

Fig. 4994. Transatlantic.

părții celei mai înalte a unei științe ② ✱ Care trece peste limitele experienței: ideal ~, care derivă imediat din rațiunea pură; filozofia ~ă, sistem filosofic care constă în studierea facultăților sub raporturile cele mai înalte ale metafizicii ③ ± **Matematicii** ~e, geometrie ~ă, care se servesc de calculul diferencial și de calculul integral [fr.].

***TRANSCENDENTAL** *adj.* ✱ Care aparține rațiunii pure, anterior ori-cărei experiențe [fr.].

***TRANSCENDENȚĂ** *sf.* Superioritate marcată a unei persoane asupra alteia, a unui lucru asupra altuia [fr.].

***TRANSCRIE** (-scria; *pl.* -scrisei; *part. -scriis*) *vb. tr.* ① A scrie din nou ceea ce s'a scris odată, a copia ② A face transcripțiunea unei bucăți de muzică, a unui act [fr. **transcriere**].

***TRANSCRIȚIUNE, TRANSCRIPTIE, TRANSCRIERE** *sf.* ① Faptul de a transcrie pe o altă hirtie ceea ce s'a scris odată ② Copie, textul ce s'a transcris ③ *fr.* ~ ipototecară, copie literală, pe un registru anume, a actelor privitoare la ipotecă ④ Mutarea în scris a unui cîntec, de la o cheie la alta, păstrînd exact tonalitatea, măsura și deci valorile ⑤ Prelucrarea unei compozițiuni scrise anume pentru o voce sau un instrument, spre a fi executată de astă dată, într-o formă mai ușoară sau mai complicată [fr.].

***TRANSDANUBIAN** *adj.* ● Care e așezat sau care locuiește dincolo de Dunăre: țară ~ă; locuitor ~ [fr.].

***TRANSEPT** (*pl.*-te) *sm.* Partea care, într-o biserică în formă de cruce, închipuiește brațele acestei cruce [fr.].

***TRANSFERA** (-er) *vb. tr.* ① A muta dintr'un loc într'altul ② A muta sediul unei autorități, unei jurisdicțiuni dintr'o localitate într'alta ③ A ceda un lucru cuiva îndeplinind formalitățile cerute [fr.].

***TRANSFERABIL** *adj.* Care se poate transfera [fr.].

***TRANSFERARE** *sf.* ① Faptul de a transfera ② Cedarea unui lucru, în spec. a unei rente, a unei acțiuni, etc.

***TRANSFIGURA** (-urez) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) schimba la față ② A (se) schimba în mai bine (*verb.* de starea unui lucru) [fr.].

***TRANSFORMA** (-form) *vb. tr.* ① A prefăce, a preschimba, a da o formă nouă ② A schimba starea actuală, destinația, însușirile, compoziția unui lucru.

② *vb. refl.* A se prefăce, a se preschimba, a-și schimba forma sau caracterul [fr.].

***TRANSFORMARE, TRANSFORMAȚIUNE** *sf.* ① Faptul de a (se) transforma și rezultatul acestei acțiuni, prefăcere, preschimbare ② ± ~a unei ecuațiuni, schimbarea unei ecuațiuni în alta, ale cărei rădăcini au o relațiune determinată cu acelea ale celei dinainte [fr.].

***TRANSFORMISM** *sost.* = DARVINISM [fr.].

***TRANSFORMIST** *sm.* Partizan al transformismului, darvinist [fr.].

***TRANSFUG** *sm.* ① Soldat care dezertează la inamic ② Cel ce-și părăsește partidul spre a intra într'alt partid advers [fr.].

***TRANSFUZIUNE, TRANSFUZIE** *sf.* ~a stăgălat, operațiune chirurgicală prin care se introduce în singele omului sau unui animal, singele luat de la un alt om sau animal sănătos (4995) [fr.].

***TRANSHUMANT** *adj.* ① Se zice despre o turmă de oi care se duce să vâreze în pășunile de la munte ② Care-și duce turmele vara în munți [fr.].

Fig. 4995. Transfuziunea singelui.

***TRANSHUMANȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* Obiceiul de a duce turmele să păască de pe munți, în locuri adesea foarte depărtate de regiunea unde iernează [fr.].

***TRANSIGE** (-igez) *1. vb. intr.* A pune capăt unei neînțelegeri, unui proces, făcîndu-și unul altuia anumite concesii.

② *vb. tr.* A pune capăt unei neînțelegeri între o administrație și un particular, făcîndu-și concesii reciproce [fr.].

***TRANSILVĂNEAN** *1. adj.* ● Din Transilvania, ardelenesc.

② *sm.*, **TRANSILVĂNEANCA** (*pl.*-ence) *sf.* Locuitor locuitoare din Transilvania, Ardelean(că).

***TRANSIT** *sost.* Facultate acordată de vamă sau de contribuțiunile indirecte de a trece printr'o țară mărfuri, alimente, etc. fără a plăti vamă [fr.].

***TRANSITA** (-itez) *vb. tr.* și *intr.* A trece (mărfuri) în transit [fr.].

***TRANSITIV** *adj.* Se zice despre un verb care exprimă o acțiune făcută de subiect și care poate avea după sine un complement direct; un verb ~ se poate recunoaște ușor dacă se pune întrebarea ce? Sau pe cine? Ex.: Am citit o carte (ce am citit? — o carte); l-am văzut pe frate-tău (pe cine l-am văzut? — pe frate-tău) ③ **INTRANSITIV** [fr.].

***TRANSITORIU** *adj.* Trecător, care trebuie să dureze numai puțin timp: stare, dispoziție, lege transitorie [fr.].

***TRANSIȚIUNE, TRANSIȚIE** *sf.* ① Mod de a trece de la o ordine de idei la alta, de a lega între ele două părți consecutive ale unei opere literare ② Trecerea de la o stare de lucruri la alta, de la un regim politic la altul: ele sînt mai mult o colecțiune de tablouri adevărate și vii ale obiceiurilor și morăvurilor noastre din epoca de tranziție (1-18) ③ Trecerea de la o natură de rocă la alta prin modificări treptate: ~a trahiturilor la bazalturi ④ Stil, arhitectură de ~. stil, arhitectură intermediară între genul roman și cel gotic (secolele xii - xiii) [fr.].

***TRANSLATOR** *sm.* Traducător, oficial, în și din limbi străine, atașat pe lângă ministerul de externe [lat.].

***TRANSLAȚIUNE** *sf.* ① Transferarea unei averi de la o persoană la alta ② Mișcarea de ~ a pământului împrejurul soarelui, drumul pe care-l face pământul în spațiu, descriînd o elipsă al căreia unul din focare e ocupat de soare [fr.].

***TRANSLUCID** *adj.* Care lasă să treacă lumina fără a permite să se vadă prin el obiectul aflat îndărăt: porțelanul e ~ [fr.].

***TRANSLUCIDITATE** *sf.* Inșușirea a tot ce este translucid [fr.].

***TRANSMARIN** *adj.* ① Care este situat dincolo de mări ② Care vine, care e adus de dincolo de mări [fr.].

***TRANSMIGRA** (-grez) *vb. intr.* A-și părăsi cu toții țara pentru a se duce să se stabilească în alta, a pribegi cu toții [fr.].

***TRANSMIGRARE, TRANSMIGRAȚIUNE** *sf.* ① Faptul de a transmigra, pribegire în masă ② ~a în Babilon, transportarea și locuirea Evreilor în Babilonia ③ Trecerea sufletelor dintr'un corp într'altul [fr.].

TRA-TRA

***TRANSMISIBIL** *adj.* Ce se poate transmite altuia, ce poate să treacă de la unul la altul ¶ ¶
① **INTRANSMISIBIL** [fr.].

***TRANSMISIBILITATE** *sf.* Inșușirea a tot ce e transmisibil, puțința de a se transmite [fr.].

***TRANSMISIUNE**, **TRANSMISIE** *sf.* ① Faptul de a transmite, transmitere ¶ ② = **CUREA** ③ [fr.].

***TRANSMITE** (-it) *1. vb. tr.* ① A face să treacă, să ajungă la altul ¶ ② A comunica, a face să treacă asupra altuia: părinții transmit adesea firea lor copiilor ¶ ③ A face să ajungă la cunoștința altuia.

2. *vb. refl.* ① A fi trecut la altul ¶ ② A fi comunicat altuia [fr. *transmettre*].

***TRANSMITERE** *sf.* Faptul de a transmite, transmisiune.

***TRANSMIȚĂTOR** *1. sm.* Cel ce transmite.

2. (*pl.-toare*) *sn.* ¶ ① Aparat care servește să transmită semnalele telegrafice sau telefonice.

***TRANSMUTA** (-mut) *vb. tr.* A prefăce, a schimba un lucru în altul: ~ plumbul în aur [lat.].

***TRANSCOANIC** *adj.* ● Care este dincolo de Ocean [fr.].

***TRANSPARENT** *1. adj.* ① Care lasă să treacă lumina și permite să se străvădă prin el obiectele, străveziu, străvăzător; ¶ ② ciuruit: soldații... ghemuși în noroii, învelșiți în mantale ~ de vechitură și de gloanțe turcești (r.-gh.) ¶ ③ ④ Al cărui înțeles e lesne de ghicit: o alegorie, o aluzie ~ ¶ ⑤ ⑥ Care apare în-dărătul altei colorii secundare: colorii ~.

2. (*pl.-te*) *sn.* ① Foaie pe care sînt trase linii negre paralele și care se pune dedesubtul hîrtiei pe care se scrie, spre a putea scrie drept (□ 4996) ¶ ② = **JALUZEĂ**: Dan ridică ~ul (VLAH.) [fr.].

***TRANSPARENTĂ** (*pl.-te*) *sf.* Inșușirea a tot ce este transparent [fr.].

***TRANSPERANT** (*pl.-te*) *sn.* = **TRANSPARENT**

2 ③: adesea noaptea... dă ~ul la o parte și se uită la ferestra lui Dan (VLAH.); se strecură la răcoare pe țesul din colț, lângă ~ul lăsat (BAS).

***TRANSPIRA** (-ir) *vb.*
intr. ① = **NĂDUȘI** 1: boala unui a transpirat toată noaptea ¶ ② ③ A lăsa să se străvădă: viața transpiră prin această pictură ¶ ④ ⑤ A ajunge să fie cunoscut de public, a răsufla: știrea neînțelegerii i-vite între miniștri a transpirat [fr.].

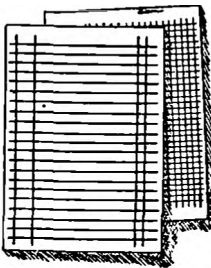

Fig. 4996. Transparente.

***TRANSPIRAȚIUNE**, **TRANSPIRAȚIE** *sf.* Ieșirea continuă și pe nesimțite prin porii pielei a unui lichid mai mult sau mai puțin abundent, compus din sudoare și gaze, în care predomină acidul carbonic, nădușală [fr.].

***TRANSPLANȚA** (-tez) *vb. tr. și refl.* ① ② A (se) răsădi ¶ ③ ④ A (se) duce în altă țară, a (se) strămuta [fr.].

***TRANSPORT** (*pl.-turi*) *sn.* ① Faptul de a transporta, cărat, dus ¶ ② ③ Corabie destinată să transporte trupe, provizii, munițiuni, etc.; numită și corabie, vas de ~: vasele transformate în corăbii de ~, duceau ~ proviziuni și trupe proaspete (r.-gh.) ¶ ④ ⑤ r. ¶ Cedarea unui drept pe care-l are cineva asupra unui lucru: a face ~ul unei creanțe ¶ ⑥ ⑦ Emoțiune violentă pricinuită de un sentiment, de o pasiune: a avea un ~ de bucurie, a sălta de bucurie, a nu mai putea de bucurie ¶ ⑧ ⑨ ~ la orești, delir provocat de o boală, prin suirea singelui la cap [fr.].

***TRANSPORTĂ** (-port) *1. vb. tr.* ① A căra, a duce dintr'un loc într'altul ¶ ② A strămuta într'altă țară, într'o colonie ca măsură politică sau în urma unei condamnări, a deporta ¶ ③ A schimba înțelesul unei expresiuni: ~ înțelesul unui cuvînt întrebîndu-l la figurat ¶ ④ r. ¶ A ceda altuia dreptul pe care-l are asupra unui lucru: ~ o creanță ¶ ⑤ A încînta peste măsură, a face să simtă o emoțiune puternică: frumusețea acesteia au-dîștii lui ne-a transportat.

2. *vb. refl.* ① r. A se duce la fața locului spre a face o constatare judiciară: președintele și supleanții Tribunalului, însoțiți de ajutorul de grefier, se transportau la fața locului (D.-ZAMF.) ¶ ② A-și închipui că se află într'un loc anumit la un moment dat: să ne transportăm cu mintea în una din aceste insule depărtate [fr.].

***TRANSPORTABIL** *adj.* Ce se poate transporta ¶ ¶ ① **INTRANSPORTABIL** [fr.].

‡ **TRANSPORTARISĂ** (-taeso) *vb. tr.* = **TRANSPORTA**.

***TRANSPORTĂTOR** *sm.* Cel ce are o întreprindere de transporturi [după fr. *transporteur*].

***TRANSPOZITIV** *adj.* ω Se zice despre limbile greacă și latină, în cari raporturile cuvintelor între ele sînt indicate prin terminatiunile lor, așa că vorbele se pot așeza într'o ordine variabilă: latina este o limbă ~ă [fr.].

***TRANSPOZIȚIUNE**, **TRANSPOZIȚIE**, **TRANSPUNERE** *sf.* ① Faptul de a transpune și rezultatul acestei acțiuni ¶ ② ± Trecerea termenilor unei ecuațiuni algebrice în alta ¶ ③ ④ Scrierea, executarea unei bucăți de muzică în alt ton decît acela în care a fost compusă ¶ ω Schimbarea ordinii obicinuite a cuvintelor în frază [fr.].

***TRANSPUNE** (-pun; *pl.-pusi*; *part.-pus*) *vb. tr.* ① A așeza un lucru în alt loc decît acela unde se afla: ~ cuvintele într'o frază ¶ ② ③ A scrie sau a executa o bucată de muzică pe un ton diferit de acela în care a fost compusă [trans-+ pune, după fr. *transposer*].

***TRANSPUNERE** = **TRANSPOZIȚIUNE**.

***TRANSRENAȘ** *adj.* ● De dincolo de Rin [fr.].

***TRANSSAHARIAN** *adj.* ● Care străbate Sahara: drum de fier ~ [fr.].

***TRANSSIBERIAN** *1. adj.* ● ① Care străbate Siberia ¶ ② Care e situat dincolo de Siberia.

2. *subst.* ① Linie de cale ferată care străbate Siberia de la un capăt pînă la celălalt [fr.].

***TRANSUBSTANȚIAȚIUNE** *sf.* ① Prefacerea plîinii și a vinului în trupul și singele lui Isus Cristos [fr.].

***TRANSVERSAL** *1. adj.* Care trece, care taie de-a curmezișul: dungă ~ă.

2. **TRANSVERSALĂ** (*pl.-le*) *sf.* A. Ori-ce linie care taie oblic două laturi sau două fețe opuse ale unui poligon sau unui poliedru [fr.].

***TRANȘĂ** (-șez) *vb. tr.* A rezolva: ~ o chestiune, o dificultate [fr. *trancher*].

***TRANȘĂ** (*pl.-șe*) *sf.* Una din părțile în care e divizat un lucru; felie: s'a încasat prima ~ a împrumutului [fr. *tranche*].

***TRANȘEE**, ① **TRANȘEA** (*pl.-șee*) *sf.* ✕ Șant săpat de asediații unui loc întărit spre a se pune la adăpost de focul asediaților, și care e apărat în partea îndreptată spre inamic de un parapet sau de saci umpluți cu pămînt scos din săpătură (□ 4997, 4998): Pămîntul împrejuru-mi, săpat de lungi tranșee, e plin de arme rupte, de gloanți și de ghiulele (ALECS.) [fr. *tranchée*].

Fig. 4997. Tranșee.

② **TRANȘĂ** *sf.* = **SDREANȚĂ**.

③ **TRĂNȚĂROȘ**, **TRĂNȚOȘ** *adj.* = **SDRENȚĂROȘ**.

④ **TRĂNȚĂ** = **SDRENȚĂ**.

***TRANZ...** = **TRANS...**
***TRAP**, ① **TREAP** *sôsb.* Mersul calului, catirului, măgarului, etc. între pas și galop; treapăd; cursă de ~, cursă făcută pe un hipodrom în care caii aleargă în trap (□ 4999, 5000): cail... porniră în trap înțins (S.-ALD.); Arabii țoți răsar din oort, Să-mi vadă roibul,

Fig. 4998. Tranșee (profil).

cind îl port și-l joa tu frtu și-l las tu trap (coșă) [germ. Tra b].

○ TRAPĂD = TREPĂD.
○ TRĂPĂDA = TREPADA.

TRĂPĂNAĞ
sbst. ♀ = LINARITĂ.
○ TRĂPĂT = TREPĂD.

*TRAPEZ (pl.-eze, -ezuri) sn. ○ A Cuadrilater care are două laturi paralele și două neperalele; laturile

Fig. 4999. Trap.

Fig. 5000. Cursă de trap.

paralele sint bazele trapezului (□ 5001); ~ isos-cel, trapez cu laturile neperalele egale ↑ ○ A Aparat de gimnastică format din două frînghii verticale, legate la capătul de jos de o bară de lemn orizontală (□ 5002) [fr.].

TRAPEZĂ (pl.-ze) sf. m. ○ = TRAPEZARE ↑ ○ = PRE-STOL [vsl. < gr.].

TRAPEZARE, TRAPEZĂRIE sf. m. Sală unde se ia masa în comun într-o mănăstire, rectoriu: care masă se făcea... la o trapezare, unde se găsea loc mai larg (LET.); să mergem și noi la biserică, zise Mircea călugărului ce-l însoțise cu felinarul de la trapezărie până la sălașul lor (ODOS.) [gr.-biz. τραπέζιον, τραπέζαριον].

*TRAPEZOEDRU (pl.-dre) sn. ○ Formă secundară a cristalelor din sistemul octaedric, caracterizată prin 24 de fețe cuadrilaterale [fr.].

*TRAPEZOID (pl.-ide) sn. A Cuadrilater ale căruiia nici-una din laturi nu e paralelă cu alta [fr.].

*TRAPIST 1. sm. m. Călugăr dintr'un ordin întemeiat în veacul al XVII-lea în Franța; membrii acestui ordin duc o viață foarte austeră și sint obligați să tacă.

2. sbst. X Brinză fabricată de călugării trapiști [fr.].

TRAS 1. adj. ○ p. TRAGE: o trăsură ~ de patru cai ↑ ○ ~ de păr, nefiresc, siluit ↑ ○ ~ la față, slăbit, scoflit: niciodată un-l văzuse așa ~ la față (VLAH.) ↑ ○ ~ ca prin inel, svelt, cu talia subțire: Era volnic și tinerel, înalt și ~ ca prin inel (COȘA); ciobănașul, un flăcăias chipos și ~ ca prin inel... își luă și el lumea în cap (ISP.).

2. sbst. Faptul de a trage, tragere.

*TRASA (-asea) vb. tr. ○ A descrie; a zugrăvi ↑ ○ A emite o poliță [fr. tracer ↑ germ. trassieren].

*TRASAN sm. m. Cel ce emite o poliță [germ.].

○ TRĂSĂRI... = TRESĂRI.

*TRASAT sm. m. Persoană care urmează să plătească o poliță emisă asupra ei [germ.].

TRĂSĂTURĂ (pl.-turi) sf. ○ Linie, urmă tr a s ă cu condeiul ↑ ○ Desen sau gravură care înfățișează numai conturul formelor ↑ ○ Expunere în linii generale, fără amănunte: din acea epocă a vieții tale eu au-mi aduc aminte decât unele trăsături po-

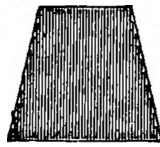

Fig. 5001. Trapez.

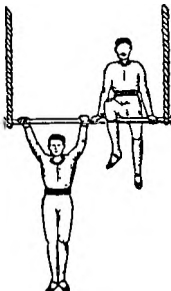

Fig. 5002. Trapez.

vestite mie de veselul nostru amic (I.-OH) ↑ ○ Trăsăturile feței; liniile feței: era o femeie grasă... cu trăsături bărbătești (UNG.); trăsăturile feței... fac să tresară în adnoul amintirilor mele o locașă cunoscută (VLAH.).

○ TRASC, TREASO (pl.-ouri) sn. Băn. Pluă în care se pune o materie explozibilă și care produce o pocnitură răsunătoare; se obțineste la petreceri, la sărbători, la hramul bisericii, etc.: Iar când alaiul s'a oprit și Falin orău a stărosit A prins să sune sunet viu De treaso și trimbiți și de ohu (COȘA); la biserică trageau clopotele și se auzeau pocnituri de treasouri (CAT.) [ung. t a r a c k; comp. și vsl. t r ę s k ū].

○ TRĂSCĂRI (-ărese) vb. intr. Băn. ○ A hodorogi ↑ ○ A face șgomot aruncând pietre în apă, ca să iasă peștii din ascunzători [srb. t r a s k a t i, t r e s k a t i].

○ TRĂSCĂU sbst. ♀ Rachiu tare, basamac; vin prost, acru (rv.-cro.).

*TRAȘEU (pl.-seuri) sn. ○ Direcțiunea pe care o urmează o linie de tramvai sau de drum de fier ↑ ○ Înfațișarea prin linii a conturilor unui desen. unui plan [fr. t r a c ę].

TRĂSNAIE sf. ○ F Idee ce-i trăsnește cuiva în cap, pe neașteptate; născocire: Ia te uită ce e mai lesit: cizme cu creșteri, ghete roșii cu botul negru... apoi este trăsnai toate (UNG.) ↑ ○ Furt prin spargere.

○ TRĂSNEALĂ (pl.-eli) sf. Often. (CIAUȘ.) = TRĂSNAIE ○.

TRĂSNET (pl.-te) sn. ○ Descărcarea electricității din atmosferă, însoțită de fulger și de un tunet puternic: cum de nu cade ~ul să ardă pe niște asemenea necredincioși? (MEOR.); ~ul de ar fi ploaie aici n'ar fi produs efectul ce produse această veste (MOL.); lemnul atins de ~ nu e bine să se folosească la zidiri, și cu deosebire la case (GOR.); la citirea acestei scrisori, căpitanul rămasă ca lovit de ~ (ISP.); ○ Lovitură de ~, întâmplare neprevăzută și dezastruoasă ↑ ○ Șgomot asurzitor, bubuitură: se auzi deodată un ~ de pușcă, urmat de un gemet sălbatic (EN.); de ~ul puștelor și al sinetelor și de fumul prafului ce era un se cunoștea unul cu altul (M.-COȘ.) [t r ă s n i].

TRĂSNI (-neso) 1. vb. intr. ○ A cădea, a lavi trăsnetul într'un loc: să nu sezi în prag și să nu lași cinei să stea în prispă, oind fulgeră, că trăsnește (GOR.) ↑ ○ A plesni cu biciul sau cu ceva care produce o pocnitură sau un șgomot asurzitor ce se aseamnă cu lovitura trăsnetului; a trosni: trăsni de trei ori cu biciul în fața fie-cărui drac și-i împietri acolo locului (ISP.); nici n'au gătit bine vorba, cind iată că trăsnește buzduganul în poartă, de s'au cutremurat toate (SA.); nu făcea oaste împotriva păgînilor, carii în toate părțile fulgerau și trăsneau cu armele lor (GR.-UR.) ↑ ○ A-i ~ prin (sau în) cap, prin (sau în) minte, prin (sau în) gând, a-i trece deodată prin minte, a-i veni o idee subită, ciudată, a-i plesni prin cap: nici nu-i trăsnea prin cap cam în ce parte de loc cade acest orăș (ISP.); deodată o idee îi trăsni prin cap și-l scoase din hui măcașă ce-l stăpinea (EN.); numai puțința unei reînnoțări! Inapoi nu le trăsnișe prin minte (BR.-VN.); mai stă el Ivan o leacă așa... și-l și trăsnește în gând una (CRG.).

2. vb. tr. ○ A-l lovi, a-l ucide trăsnetul: oind sezi lângă carpen, în timp de ploaie, nu-i bine, că te trăsnește (GOR.); despre urgia lui Dumnezeu și Cel-de-sus îi cunoaște nelegiuirile, îi înțelege gândurile, și nu-l trăsnește! (D.-ZAMF.); de aceea, în blesteme: trăsni-te-ar Dumnezeu să te trăsnească! (IVOR.) ↑ ○ A plesni, a pocni, a izbi: cind te-oia trăsni odată! (PAMP.); s'o trăsnești cu capul de pârtelele cel despre răsărit, oit îi putea (CRG.); Albert Kiraly așază cele două tunuri... și stă gata a trăsni pe vrăjmași, de vor îndrăzni a trece podul (BALC.) [vsl. t r ę s n ę t i].

TRĂSNIT adj. ○ p. TRĂSNI. Lovit de trăsnet ↑ ○ Lovit, izbit, plesnit; F (P) ~ cu un leoaș = LEUCĂ ↑ ○ F Amețit de băutură, beat: așa, sic mitocanului, țapo, că era ~; am auzit că de la o vreme 'ncoace într'o hântură o duce (CAR.) ↑ ○ Trans. (P) Afurisit, blestemat: ~a asta de față are să-mi măninoe zilele cu îndărătmia el (RET.).

TRĂSNITOR 1. adj. verb. TRĂSNI. Care trăsnește.

2. sm. ○ Spărgător, hoț care fură prin spargere.

TRA-
TRĂ

TRĂȘURĂ (pl.-suri) sf. ① = **TRĂȘĂTURĂ** ① ¶
② ~ de unire, liniuță pusă între două cuvinte unite
prin scris ¶ ③ = **TRĂȘĂTURĂ** ①: trăsăturile feței postal-
nicului... arătau acum o mulțumire pacinică (FIL.) ¶
④ Car pe arcuiri, de diferite forme, care servește
la transportul persoanelor (= TAB. LXXVII): ~ cu un
cal, un patru cai; ~ deschisă, descoperită; ~ de piatră, birjă;
a pleca cu trăsura; a se pimba în ~; a pune oail la ~ ¶
⑤ = **OBRAȚ**: prin încheșul Mușcel, obrazul se numește
~ și are o lungime de 6 prăjini (PAMF.) [t r a s].

***TRATA** (-tez) 1. vb. tr. ① A se purta cu cineva
într'un mod oare-care: ~ cu respect, cu dispreț; ~
bine, rău; ~ pe cineva cu merit ¶ ② A numi (cu un
termen de ocară), a califica, a face de: m'a tratat de
hoț, de prost, de mincinos ¶ ③ = A căuta, a îngriji
pe un bolnav, cu scopul de a-l vindeca: ~ prin elec-
tricitate, cu băi calde; ~ o boală ¶ ④ A modifica
compoziția sau proprietățile unui corp, prin ac-
țiunea unei substanțe chimice sau printr'o ope-
rațiune oare-care: ~ o substanță, un metal, etc. prin-
tr'un acid, prin electricitate, prin căldură ¶ ⑤ A cinsti,
a ospăta cu băutură, etc.: domnul senator îl tratează
cu cafea și rom (CAR.) ¶ ⑥ A mijloci, a negocia o afa-
cere cu cineva: ~ o afacere ¶ ⑦ A scrie, a vorbi
despre, a expune verbal sau prin scris: ~ un sub-
iect ¶ ⑧ = A executa o lucrare de desen, de pic-
tură.

② vb. intr. ① A negocia, a mijloci: ~ despre pace ¶
② A discuta, a scrie despre ceva: ~ despre alcoolism,
despre progresele științei.

③ vb. refl. ① A se căuta, a se îngriji (cu scop-
ul de a se vindeca): a se ~ cu iod, cu băi calde ¶
② A se cinsti, a se ospăta unul pe altul ¶ ③ A se
numi, a se califica unul pe altul: s'au tratat de ne-
ghiobi și de mincinoși [it. t r a t t a r e].

***TRATA** (pl.-te) sf. = Poliță de platit de către
persoana căreia i s'a făcut credit [it. t r a t t a].
† **TRATAJ** sm. și (pl.-aje) sn. Cărtică, broșură:
am mai adaus la această istorie și niște răspunsuri din niște
~ moschicesti tiparnice (M.-COST.); un preot, un apostol des-
cut, scoate din sin un ~ latinesc și prinde a citi (VLAM.);
din... fila ou... bncibile sorise de bădăta Vasile... am ajuns
la ~, de la ~ la ceaslov, s'apoi dă Doamne bine! (CRG.)
[gr. τερτάδιον].

***TRATAMENT** (pl.-te) sn. ① Mod de a se
purta cu cineva: ~ blând, sever, neomenos ¶ ② =
îngrijire medicală, mijloacele întrebunțate pen-
tru a combate și vindeca o boală, cură: ~ul cu băi
a dat bune rezultate; a urma un ~ [it. t r a t t a m e n -
t o].

TRATAPOD = TETRAPOD.

***TRATAT = TRACTAT.**

***TRATATIVE** sf. pl. Negocieri, discuțiuni ur-
mate spre a ajunge la o învoială: a intra în ~ de pace
[it. t r a t t a t i v e].

***TRATAȚIE** sf. f = CÂNȘTE ①: a face ~ [t r a t a].

TRATAVANGHEL = TETRAVANGHEL.

***TRAVERSA** (-sez) vb. tr. A trece dincolo; a
trece prin, a străbate [fr.].

***TRAVERSĂ** (pl.-se) sf. ① Grindă de fier
ce se așează ori-
zontal între eta-
jele unei clădiri
¶ ② Grindă de
stejar sau de
fier pusă sub șine,
de-a curmezisul,
și de care șinele
se fixează cu șu-
ruburi (□ 5003)
[fr.].

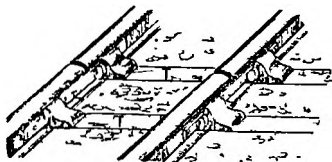

Fig. 5003. T.T. Traverse.

***TRAVEȘȚI** (-teso) vb. tr. și refl. ① A (se) îm-
brăca în alte haine, spre a nu fi recunoscut ¶ ② =
A schimba înțelesul unui text, dându-i un sens
fals, nefavorabil [fr.].

① **TRĂZVI = TREZVI.**

TREABĂ (pl. trebi, treburi) sf. ① Îndeletnicire,
lucrul pe care-l face cineva, afacere: deotz zeco trebi
și rele, mai bine una și bună (ZNN.); atunci erau niște
boieri, de aiol de țară, la Poartă, trimiși de Cantemir-Vodă
cu trebile țării (NEC.); tată-său venea la țară numai vara
pe șase săptămâni, avînd trebi însemnate în oraș (GN.);

toată treaba oimpuului era în sama lui (VAS.); nu-mi văd
capul de trebi (CRG.); am foarte mult de lucru; ②:
vorbă multă și ~ puțină (ZNN.); — graba strică treaba,
de multe ori, vînd să facă cineva un lucru în
prîpă, îl face rău, îl strică; — Românului i-e greu
pînă se apucă de ~, că de lăsat îndată se lasă (ZNN.);
a-și oănta de ~ (SAU de trebi), a-și vedea de ocupați-
unile sale, fără a se amesteca în trebile altora: am
tăcut mică și mi-am oăntat de ~ (ISP.); Ba să-ți cauți
treaba, că mîncinci triteală (ALX.); își căuta de trebi cum
știa el și lăsa pe bunioa într'ale sale (CRG.) ¶ ③ (P) Neces-
itate trezească, nevoie firească: bietul Tigan... a
văzut pe un om subț un gard, făcîndu-și treaba (SB.) ¶
④ **LUCRU**: treaba mergea strună: băieții schimbau tabla
în toate zilele și Simbăta proclamație (CRG.); (asta e) treaba
mea, aceasta mă privește pe mine; nu e treaba ta,
asta nu te privește; dacă e treaba așa, dacă așa merg
lucrurile; dacă văzură țărani că astfel merge treaba, se
înarmară și ei spre apărare (ISP.); dac'a văzut și a văzut
că-l treaba pe ohef... a strigat să mai aducă o vadră din cel
vechit (VLAM.); se vede treaba că... pe semne, probabil;
= **INGROȘĂ** ¶ ⑤ **Nevoie, trebuință, necesitate; fo-
los**: de ce ~ sînt biocle alea ce le ții atrinate fie-care în
oștii său? (ISP.); să orînduească omaca pentru treaba oștii
(NEC.); cela ce va ajta furului... și... i va da niscare lu-
cruri carele sînt de treaba lui, omu-i sfredeli sau topor...
pre acela ca pe un fur să-l certe (PRV.-MB.); cela ce va lua bani
de la cineva ca să-i fie, și-l va chealui pre trebele sale...
să să certe ca un fur (PRV.-LP.) ¶ ⑥ De ~, a) † de tre-
buiță, util, folositor; dibaciu, priceput; † nici de
o ~, nefolositor, nedibaciu, nepriceput: tot la munci
grele și fără spor o mină, ca s'o pîrască pe urmă la Dragomir
că nu-i nici de o ~ și s'o izgonească din casă (VLAM.); —
b) cum se cade, cum se cuvine, cu purtări bune:
ei era de ~, smerit, sfiosci ca o fată mare (ISP.); Ionică
a dumitale, cum băgăm noi de samă, nu calcă a om de ~
(VAS.); ⑦: bainele nu fac pe om mai de ~ (PANN) ¶ ⑧
⑨ **Obieciu, deprindere, fire; bivotii**, cum le e treaba
cînd dă căldura, au lăsat drumul și tot o fugă au ținut pînă
ce-au ajuns la apă (VAS.) [vs]. t r e b a].

TREACĂ-MEARGĂ = MERGE ②.

TREACĂ sbst. ① **Mold**. Locul, drumul pe
unde trebuie să t r e a c ă cineva ca să ajungă un-
deva; (loc de) trecere: pe acel drum era ~ul urdilor ce
veneau să pustiască țara (SEZ.) ¶ ② In ~, trecînd, în
trecere; la întimplare; pe scurt: țărani noștri glumești
...ne tot sfîșiau, în ~... de ne era mai mare rîznea
(CRG.); așa ca să vorbesc în ~ de aceste cusururi, voiu zice
că nu era lenș (GN.); nu mă potiu opri de a spune în ~
cîteva amăduțe care ne-au interesat (ALX.).

① **TREAM** (pl.-muri) sn. **Băn. Șopron** [srb. t r e m].

② **TREAMPĂ = TRAMPĂ** 1.

TREANCA-FLEANCA, TRANCA-FLEANCA (ME-
RE ACR). Locuțiune familiară cu care se arată că
cineva vorbește fleacuri, prostii: tranca-fleanca, mere
sore! vorbești prostii (VLAM.) [t r ă n c ă n i + f l e a n c ă].

TREANȚĂ = SDREANȚĂ.

① **TREAP** 1 = **TRAP**.

② **TREAP** 2 sbst. **Olten**. Groapă în care se toarnă
zăr cîinilor la țirlă (conv.) [srb. t r a p].

TREAPĂD, TREAPĂT, TRAPĂT sbst. ① Alergă-
tură multă încoace și încolo: de va fura neștine cal
sau bou... să plătască și treapădul boului cîtu-l va fi purtat
(PRV.-LP.) ¶ ② = **Urdinare**, diaree: oamenii ce beau
jintă de această apă pînă un treapăd așa de mare, că nu-
mai de abia se pot ținea pe picioare (MAR.); tutunul aduce
la acel carî nu sînt deprinși cu dînsul, amețală, durere de
cap, vîrsat și treapăd (ION.) ¶ ③ = **TRAP**: la războaie nici-
odată nu alergă mai mult din tre-
pădul calului (M.-COST.); să poredem
rînd după rînd în treapădul calului
cel mare (M.-COST.); se luă în fuga
mare după fericicii țineri ce se de-
părtase în treapădul oaulni (COOB.) ¶

④ **Tropăit**: ciocnirile ritmate ale
trapădul de potocave pe luajul asfal-
tului (CAR.) [t r e p ă d a].

⑤ **TREAPCĂ** (pl. trepce) sf. = **FREATCĂ**.

TREAPTĂ (pl. trepte) sf. ①

② Fie-care din planurile ori-
zontale (de piatră sau de lemn)

Fig. 5004.
T.T. Trepte.

tuită scara unei case (☐ 5004): a uroa, a cobori treptele; drept de piatră, de marmură; cine sare multe trepte deodată, i se frînge piciorul (znn.) ¶ ② Săpăturile făcute pe un urcuș în formă de trepte: o potecoasă cu trepte scobite în piatră te duc... la gura unei vălmuiri înguste (vlah.) ¶ ③ = SPITĂ ③: puse iarăși, oapătiiu la oapătiiu, celelalte ocaziune și... închipuiri teptele unei scări (isp.) ¶ ④ Grad, rang, pozițiune: a ajuns la treapta cea mai înaltă a magistraturii [lat. t r a j e c t a].

TREASC = TRASC.

TREAZ, † TREAZV *adj.* ① Deștept, care nu doarme (© ADORMIT): după ce căzu de vr'o două ori, i se sperie somnul și rămase treaz și neblîntit de piroteală (isp.); de ce să nu-și scurteze stina, oînd e atît de bine să dormi și atît de rău să fii treaz? (slv.) ¶ ② Care veghiază cu atenție, vigilent: boierii ungurești... dau stire lui Ștefan-Vodă să fie treaz prejor sine (n.-cosr.) ¶ ③ Care nu-i amעיט de băutură, care nu-i beat: să fii treaz, nemîncoat, de-ți va zice lumea că ești beat, mergi de te culcă (panni) [vsl. t r e z v ū].

○ **TREBĂLUJ** (-ueso) *vb. tr. Mold.* ① † A întrebuința, a folosi (con.) ¶ ② A face t r e a b ă, a lucra, a face cîte ceva: unul din ei apucă spre păduri, să vadă de n'a putea trebăluji ceva și pe-acolo (cro.); o găsi trebăluind prin casă, îmbrăcată cu un cojoc fără minci (o.-zamef.).

TREBNIC¹ (pl.-ce) *sn. m.* ① Altar ¶ ② Ritual ortodox, tipic [vsl. t r e b n i k ū].

‡ **TREBNIC**² *adj.* ① Folositor, ce poate servi la ceva: nece în pămînt, nece în gunciu ~ iaste (cor.) ¶

② Trebuincios, necesar [vsl. t r e b n ū].

TREBȘOARĂ = TREBUȘOARĂ.

TREBUI (-utu, -ueso) *vb. intr.* ① A fi nevoie de ceva, a fi necesar, a se cere neapărat: la lemnul tare, trebus secure ascuțit (znn.); la satul ce se vede, călăuză nu trebus (panni); la cuptoral oald, puține lemne trebueso (znn.) ¶ ② A avea nevoie de ceva (cu *dativul persoanei*): îmi trebus bani; nu-mi trebus nimic; ③: Ce-i trebus ohelului? — Tichie de mărgăritar ¶ ④ A fi dator, silit, obligat (*urmă de subj.*): și o babă săracă ce torcea în furcă să-și agonisească hrana... trebuia la acea vreme să dea și ea bani la văoșrit (let.); Dunărea... a trebuit să spintece munții, să-și sape albia în piatră de-a curmezisul Carpaților (vlah.); dacă ai intrat în cușcă, trebus să cinți cocoșete (ret.); ⑤: ai intrat în horă, trebus să joci; banii îi găsești în drum, și tot trebus să-i numeri (znn.) ¶ ⑥ În locul subjonctivului pasiv, se întrebuințează adesea, în limba modernă, participiul: cine se laudă că nu e mîncinos, trebus orenzi pe jumătate (znn.); năruvirile rele trebus stîrpite din vreme ¶ ⑦ † A întrebuința, a se folosi de ceva: de va da acele lucruri pentru alte tocmeli bune, iară acela le va trebui spre alte lucruri rele, atunci sfîntînu nu se va pedepsi cu cel vinovat (prv.-mb.) [vsl. t r e b u a t i].

○ **TREBIALĂ** (pl.-iei) *sf.* Trebuință: Cînd erați de ~, Vă făceați neagră cernelă (gr.-n.) [t r e b u i].

TREBUINCIOS *adj.* De care e nevoie, care e de t r e b u i n ț ă, necesar: și-a luat merinde, banii trebuincioși, haine de primeneală... și a plecat (mera); el își cîștiga cele trebuincioase numai cu osteneală mare și cu multă greutate (sb.).

TREBUINȚĂ (pl.-te) *sf.* ① Ceea ce t r e b u e și să aibă cineva neapărat, nevoia ce se simte de un lucru; lucrul, persoana de care are nevoie, necesitate: Timacă tocmai era ~ de o găinăreasă, o primi (isp.); e de neapărat ~; la ~ în caz de ~; te voui chema, cînd va fi (de) ~; să-mi trimiți oile de ~ ¶ ② FOLOS: toiașul său... se tocise, încoit nu mai era de nici o ~ (isp.).

TREBUITOR *adj. verb.* TREBUI. Care trebus, necesar, de trebuință, trebuincios: Leșilor nu le era trebuitoro Riga, numai le era vota să începă gilceavă cu craini Șvedului (mec.); ne-a lăsat cu sănătate și s'a întors acasă, trimișindu-ne din cînd în cînd cele trebuitoro (cro.).

TREBUȘOARĂ, TREBȘOARĂ (pl.-re) *sf. F dim.* TREABĂ: mai am și alte trebușoare, nu numa grija dumitale (car); trebușoara îi merge bine, căoi are chlag (isp.); mai bine le place să se uite în gura oaspeților decît să facă vre-o trebușoară (sb.).

TRECĂTOR 1. *adj. verb.* TRECE. ① Care trece, care nu ține mult, de scurtă durată: nime pentru cîinste din lumea această trecătoare să nu îndrăznească a

călca legea și sfîntele posturi (must); dragostea lui Radu... nu e dect o copilărie de școlar, nevinovată și trecătoare (vlah.) ¶ ② Care trece printr'un loc, pe un drum, fără a se opri: oameni ~i ¶ ③ Peste care trebus să se treacă, într'o călătorie: să nu duai miță la mutat peste apă trecătoare (gor.) ¶ ④ ~ cu vederea, care trece cu vederea: Românul e bun la suflet, bun la inimă, îngăduitor și lesne ~ cu vederea celor ca-1 păcătuiesc (isp.).

2. *sm.* Cel ce trece pe drum: se uitau ~i la dînsul ca la urs.

3. **TRECĂTOARE** *sf.* ① Faptul de a t r e c e pe undeva, trecere: tăiau funiile podului, ca cine va veni în urma lor să se zăbovească cu ~a (let.) ¶ ② Drum pe unde se trece, loc de trecere: în vreme de ploaie, cînd pîrîu se umfla, ea slujea întregului sat de ~ (slv.) ¶ ③ Δ Drum îngust, spîntecătură între doi munți, pe unde se poate trece, cheie: ~a de la Turnu-Roșu.

TRECE (trec; *pf.* trecut; *part.* trecut) 1. *vb. tr.* ① A merge dîncolo, de partea cealaltă a unui loc: ~ marea, rîul, munții, un pod, pragul; Hatmanul și cu o samă de Căzacl ai dată trecă Nistrul și mulți s'au înneocat (gr.-ur.); Nu pot trece valea mare, Că valea-1 cu pietricole, Nu pot trece peste ele (ik.-brs.); Iarocărările vieții, sînd grele și înguste, Ei încearcă să le trecă prin protecție de fuste (emin.); = PUNTE ① ¶ ② A duce dîncolo, a transporta: de trecea pe cineva cu luntrea peste Someș, căpăta 2 creștari (ret.); Turoul înfîtu trecuse lunurile cu ienicerii de preste Dunăre în această parte (n.-cosr.) ¶ ③ A transmite, a da, a înmîna: trece-mi, te rog, scințita; oala cu vin pe care cei mai în vîrstă și-o treceau unul altuia (vlah.) ¶ ④ ~ mîna, a ceda rîndul altuia de a juca, de a împărți cărțile: întinse de oțeva ori pachetul cu cărți, făcu semn că trece mîna, apoi și-o retrase (olvr.) ¶ ⑤ A ceda: ~ cuiva casa, averea ¶ ⑥ A face să intre într'un loc, a introduce, a băga, a vîri: Domnul Vucea... ne trecea pe toți într'o odale (olvr.); ~ mărțuri în țară; ~ așa prin urechea acului; cînd îmbracai cămașă nouă, treci prin ea bani, ca să fii nerocoos (gor.); a-și ~ mîntine în păr ¶ ⑦ A cerne: ~ făina prin sită ¶ ⑧ A strecura, a face să se scurgă picătură cu picătură prin ceva: ~ ceaiul prin strecurătoare ¶ ⑨ A omite, a scăpa din vedere, a nu ținea seamă: ~ cu vederea, cu cîndelul, etc.; trece cu vederea durerea patimilor lor aprinse (ur.); mai sînt țări și mai mînnunte care le trec cu cîndelul pentru zăbavă (m.-cost.); tocmai ea cînd ar fi nîște istorii vechi trecute, așa le trecem și noi cu auzirea (ant.-iv.) ¶ ⑩ ~ sub tăcere, ~ cu tăcerea, a nu pomeni, a nu vorbi despre ceva ¶ ⑪ A lăta: ~ cuiva o greșală; nu-i trec muierei nici atîtca din al meu (car.) ¶ ⑫ A nu fi bîntuit, lovit de o nenorocire, de o primejdie, etc.: oasnda lui Dumnezau prea pe rar cm de-1 trece (mec.) ¶ ⑬ ~ sub sabia, etc. = SABIE ¶

⑭ A examina, a cerceta pe rînd: ~ în revistă ¶

⑮ A întrebuința, a petrece vremea, a-și pierde vremea: își trece nopțile jucînd; hai să intrăm tot în ograda asta, ...că ne trecem vremea sînd în mijlocul drumului (cro.) ¶ ⑯ A continua să trăească, a trăi încă cîtăva vreme: bolnavul n'o să treacă noaptea ¶ ⑰ A-1 cuprinde, a-1 umplea: a-1 ~ fiori, ameteți, nădușeli, etc.; pe omul nostru îi treceau sudorile de frio (gic.); muncea bistul om de dimineață pînă seara, alături cu muiera, de-1 treceau nădușelile (isp.); aleargă săraca de dă inima din ea, și o trec ameteți și sudori de zăpușală (vlah.) ¶

⑱ A merge prea departe, a se prea întrece, a se întinde prea mult, a depăși măsura: ~ pe cineva cu gluma, cu dădociul; deși Talpă-lată mă trece cu șaga, nu mă mîniu (aleca.); de-1 va fi prea trecind cu bătaia... atunci poate fiul să se rădice asupra tătine-său (prv.-mb.); poate să... certe bărbatul pre mulțare-și... și încă să o bată... cînd va fi cu vină... și atunci cu măsură, să nu o prea treacă (prv.-lv.) ¶ ⑲ A înainta într'o clasă superioară: am dat examen și am trecut clasa; profesorul m'a trecut în clasa a doua ¶ ⑳ A înscrie: ~ în condiție, în ostanții; ~ la (sau în) socoteală.

2. *vb. intr.* ① A merge dintr'un loc într'altul, a-și urma drumul, a străbate un loc fără a se opri: masafirii au trecut din sufragerie în salon; Dimbovița trece prin București; ② cînd treci prin țara orbilor, închide și tu un ochiu = ORE 1 ①; În sunet de fanfare, trece oastea lui întreagă (emin.); Tămărimea tot trecea în sus spre Huși, drept pradă, pe la bejenii, ea lupii, cum ar trece niște lăcuste, așa treceau de mulți (mec.); Treceau drumeții de lîngă ea șoptînd, dar fata nu-1 vedea (coșb.); o oalească trecu în fuga

oailor pe ulița mare (NEGR.); **BABĂ** ①; a nu ~ cuiva pe dinainte, a avea respect de cineva, a-l cinsti din cale afară: cînd aș avea o slugă ca aceasta, nu i-aș trece pe dinainte (CRG.) ¶ ② A merge dincolo, de partea cealaltă a unui loc, luînd drumul de-a curmezisul: trecem pe partea cealaltă a Oltului pe un pod plătitor (VLAH.); serie Miron Logofătul, în izvoarele sale, s'au trecut singur peste acest sant, aproape de Nipru (N.-COSR.); trecînd peste munți... au pîdat orașele Săuilor (OR.-UR.); împăratul au răspuns că-l giurată pînă nu va trece ou calul preste dînsul, să nu-l iase (MEC.) ¶ ③ A merge de la unul la altul, a fi luat de la unul spre a se da pe rînd altora, a ajunge, a încăpea pe rînd din mîna, din stăpînirea, din gura celorlalți, a se transmite: pachetele de cărți treceau din mîna în mîna, trîntite pe masă de acei care pierdea (DLVR.); boala a trecut de la unul la altul; aceste tradiții au trecut din generație în generație, din tată în fiu, din timpurile cele mai vechi, păstrîndu-se la urmași pînă în ziua de astăzi; ④: averea stringătorului trece în mîna risidictorului (ZNN.); de va sudul neștine muiarea cuiva, sudalma va trece spre bărbatul ei; și de va sudul neștine pre vra o slugă, sudalma trece la stăpînu-său (PRV.-LP.) ¶ ⑤ A lăsa pe ai săi și a se uni cu alții, a schimba partidul: ~ în (sau de) partea cuiva; a trecut la liberali; ~ la inimă, a dezerta ¶ ⑥ A se abate la cineva, a intra la oineva a cărui casă se află în drumul lui: am trecut ieri pe la tine, dar nu te-am găsit acasă ¶ ⑦ A-și schimba starea, situația, dispoziția: ~ de la bogăția la sărăcie; ~ de la dragostea la ură ¶ ⑧ A schimba felul de expunere: ~ de la stilul grav la cel glumeț ¶ ⑨ A depăși, a întrece, a se întinde mai departe decît: scurtelea fi trece de genunchi; greutatea pachetului să nu treacă de 5 kgr.; numărul lor trecea de 800 ¶ ⑩ A merge mai departe, dincolo de un anumit punct: trenul a trecut de Chitila; a trecut de 60 de ani ¶ ⑪ A curge, a se scurge: apa trece, pietroale rămin ¶ AFA ⑫ ¶ ⑬ A avea urdinare: pentru că deochiul mîncăca mafele deochiatului, de aceea trece prin el (COR.) ¶ ⑭ A se scurge (verb. de timp): Treceau și zilele sturînd, Treceau și luni, treceau pe rînd, Treceau și ani, ei nu-i trecea Răbdarea așteptînd (COSB.); aceea judecată nu se cade să fie desăvîrșită, pînă nu vor trece treizeci de zile (PRV.-MB.) ¶ Sînt ani la mijloc și 'noă mulți vor trece Din ceasul sînt în care ne 'ntîlnîrăm (EMIN.); nu trece mult și baba pune la cale și pe feciorul cel mijlociu (CRG.); pînă să s'adune feciorii de împărat, trecu vreme la mijloc (DLVR.); poveștea și verzi și uscate ca și la treacă timpul (M.P.); însoară-te pînă nu-ți trece vremea (ZNN.); ce-a fost a trecut, ce-o mai fi o mai veni (ZNN.) ¶ ⑮ A dura numai puțin timp, a se pierde, a nu mai fi, a dispărea: frumusețea trece; ce-a fost a trecut ¶ ⑯ A înceta: îndată ce va trece primejdia, ... să stăpînești cu blîndețe și cu dreptate (ODOB.); poate c'asa ne-o ajuta soarta să trecem și d'astă primejdie (DLVR.); astă vară ai fluterat, acumă joasă, ca să-ți treacă de toamnă (PCH.); ca să-mi mai treacă de urît, m'am ocupat însămi de toaletă lor (NEGR.); Udă oirpa 'n apă rece, Te leagă la cap și-ți trece (K.-BRS.); pune în sînu unui fecior o broască de grădînă, dacă vrei să-ți treacă frigurile; de-abie i-a mai trecut băietului istuia de spîrit, că mult pâr îmi trebuia de la tine ca să-l ațum (CRG.) ¶ ⑰ A ocupa numai un scurt timp mintea, a se gîndi un moment la ceva: a-i ~ prin cap, prin minte, prin gînd; de nume am auzit, măcută, dar că te aflî în lumea asta, nici prin cap nu mi-a trecut vredodată (CRG.) ¶ ⑱ A se introduce: acest cuvînt a trecut în limba literară ¶ ⑲ A schimba ocupația, a se apuca de altceva: ~ la alt exercițiu; ești acum la ceaslov și mine, poimîne ai să treci la psaltire, care este cheia tuturor învățăturilor (CRG.); ~ la ordinea zilei, a se ocupa de chestiunile ce urmează a fi discutate în acea zi, într-o adunare ¶ ⑳ A se transforma, a se prefăce, a se schimba: I intervocalic trece la (sau în r în cuvintele de origine latină; ~ de la starea lichidă la starea gazoasă ¶ ㉑ A fi primit, a izbuti: a dat examen și a trecut ¶ ㉒ A fi adoptat: legea a trecut la cameră ¶ ㉓ A fi suportabil, tolerabil: hăutura asta mai trece; asta tot mai trece ¶ ㉔ A avea de suferit, de îndurată: ~ prin multe nevoi; timpurile grele prin care trecem; am trecut pe-acolo, am îndurată și eu toate aceste ne-cazuri ¶ ㉕ A conveni, a admite, a îngădui: treacă de la mine paharul acesta; treacă! fiie; treacă-meargă **MERGE** ⑥ ¶ ㉖ A trece drept (sau de), a fi so-

cotit, considerat ca: trece de om învățat; locotenentul... trecea de foarte bogat (VLAH.).

3. vb. refl. ① A-i fi drumul pe undeva: pe-aioi se trece, cînd vrei să mergi la pădurice ¶ ② A se scurge (verb. de timp): s'au trecut vremea aceea, pe cînd nuzai boierii făceau totul în țara aceasta (CRG.); vameșul hoierii nu-și va lua vama de la neguțătoru pînă în cinci ani, acela de-acia nu va putea lua nemica, pentru că s'au trecut o vreme (PRV.-MB.); Supărate-s fetele Că se trec ciglegile (K.-BRS.) ¶ ③ A se ofili, a se vesteji: florile s'au trecut ¶ ④ A dispărea, a nu mai fi, a înceta: precum se trece sunetul clopotelor și al toacii, așa să se treacă și semnul lui N. (COR.); Pe păreți, în bezna rece, Fîmîind ca o aripă, para focului se trece (VLAH.) ¶ ⑤ A fi prea copt, a nu mai fi bun de mîncat, nefiind cules la timp: mugurul orpă, frunza se desvelia, floarea se deschidea, poama lega, creștea, se ocea și se trecea totdeauna (CANT.); unu (din pepeni) se cam trecuse, al doilea era toomai bun de mîncare, al treilea dase în copt (SP.); un pepene era trecut de copt, sec; al doilea începuse să se treacă și altul era toomai bun, știi colea în pîrgă (R.-CON.); despre vîrstă: vremea trece, flăcăul începe și el a se trece, margînd tot înainte cu hurlăcia (CRG.) ¶ ⑥ A depăși măsura, a merge prea departe, a se prea întrece, a se întinde prea mult: inul și cînepa puse în baltă trebușco păzite și cercate des, ca să nu se prea treacă cu toțitul (ON.); ca să nu se treacă bucatele de fier, ei mîncasera mai 'nainte (M.P.); seara au cinat împreună, eu vin vechiu de Drăgășani... și se cam trecuseră din pahare (CAR.); fie, că prea e de oais, boierule, prea de tot, prea v'afți trecut! (M.P.); fetelor, hăil s'au trecut de sară, voi lucerați, că eu mă duș cu prăgătesc ceva de-a mîncării (CRG.) ¶ ⑦ A i se lua în seamă, a i se îngădui, a i se ierta: nu se trece la Dumnezeu viclesug (PANN.); Vă mîrați cum de minciuna astăzi nu vi se mai trece? (EMIN.); ⑧: minciuna are și ea loc pe unde se trece (ZNN.); dacă nu ți se trece vorba, nu-ți mai răci gura (PANN.) ¶ ⑨ A se întrebuința; a se consuma: s'au trecut multe lemne la bucătărie; rămase pe 'ntunerio, se trecuse toată lumina (VLAH.); se oredă că dacă se trec toate bucatele puse pe masă, va urma un timp trumoso (COR.) ¶ ⑩ A se vinde; a avea căutare (o marfă, un meșteșug): vinul, marfa se trece bine pe-aci; să fi văzut oamenii mai cîte greble făcure!... și socoți că am adus vr'una înapoi? toate se trecură ca piporul (RET.); muiarea iaste datoare să îmble după bărbat... cînd va auzi că i se trece undeva meșteșugul mai bine (PRV.-MB.) [lat. traicere].

TRECERE sf. ① Faptul de a (se) trece: ~ a podului; ~ a peste munte; în ~, trecînd pe undeva, în treacă: scrisoarea... pe care factorul... lăsesse în ~ (UR.); după ~ de cîteva zile, într-una din seri, ... se culc-oară mai tîrziu (SP.) ¶ ② **TRECERE-DUNĂRII**, medalie comemorativă, în formă de cruce, conferită năltarilor și asimi-lațiilor de ori-ce grad cari au luat parte la campania din 1877—1878 în Bulgaria ¶ ③ Loc pe unde se poate trece: strada e infundată, nu e nici o ~ pe aci ¶ ④ Căutare (verb. de o marfă): această marfă are multă ~ pe aci ¶ ⑤ Influență, considera-ție: avînd Căpăriul ~ și cîinste la Poartă, au isprăvit lucrul de domnie pentru Dabția vornicul (MEC.); scris o lungă scrisoare lui Zătreanu... care avea mare ~ la minister (BR.-VN.).

TRECÎND ① part. prez. TRECERE ¶ ② **adv.** Afară de: vedeți că eu sînt și nu e Dumnezeu ~ de mine (COR.).

† TRECLET, TRECLET **adj.** ¶ De trei ori afurisit [rus. trikljaty I, bg. triklet].

TRECUT 1. **adj. p.** TRECERE. ① Care (s')a trecut: săptămîna ~ă; anul ~; Cantemir-Vodă, mai în trecut și ani... s'au hătut ou Legii la Boian, pe Frîț (MEC.); cîntecso pe bătrîne în amintirea trecutului lor frumuseți (NEGR.); era să sîngem la 9 și 10, și acuma... o să sîngem pe la 11 ~e (CAR.) ¶ ② Cernut, strecurat: ~ prin cînr și prin dir-

Fig. 5035. Trecerea-Dunării.

mon **CIUR** ④ ¶ ③ Ofilit, vestejit; care nu mai e tînăr: florile sint cam ~; Lima era așa de ~ă la față ca și mîsa (VLAK.); cu toate că erau trecuți cu anii, nu aveau nîei un copil de care să se bucure (RET.) ¶ ④ Prea copt, care nu s'a cules la timp, și a început să se treacă: un pepene era trecut de copt, sec; a doilea începuse să se treacă și altul era tocmai bun, știi colea în plrăg (R.-COD.) ¶ ⑤ Consumat: cînd se cunnă doi tineri... dacă lumînarea unuia e mai ~ă ca a celuilalt, e semn că va muri înainte (COR.) ¶ ⑥ Care a băut prea mult, amețit de băutura: au cerut să le mai dea ceva de băutura, dar Lizandru s'a împotrivit, văzîndu-i cam trecuți (BR.-VL.)

2. (pl.-utari) **sn.** ① Timpul care a trecut (în o-poz. cu „prezentul” și „viitorul”): amintiri din ~; a uitat ~ul ¶ ② ⚡ Timp al conjugării care exprimă lucrarea săvîrșită în trecut: ~ul are patru forme: imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus și mai-mul-ta-oa-perfectul.

TREERA... = **TREIERA**...

***TREFLĂ** (pl.-ie) **sf.** ① ♣ Una din cele patru colori la cărțile de joc, caracterizată printr-o figură în formă de frunză de trifoiu; (P) „spatie” (— ④ 4559): fantele de ~ cu nouă de caro fac tot nouă (OLVR.) ¶ ② ✕ Găitan cusut în formă de frunză de trifoiu la umerii hainelor ofițerești (④ 5006) [fr.].

③ **TREGHER** **sm.** Mold. **Trăgă** Hamal (la o gară) [germ. Tr ä g e r].

TREI 1. **num.** ① Număr egal cu doi plus unu: ~ oameni; ~ lucruri; ~ sterturi; ~ la sută; F: unde sint doi, cu el ~, ori-unde te duci, dai de el; nu lipsește de nicăieri; ~ **PARA** ①; **FAZI** 1 ①; cîtăși ~, toți trei; cîtăși trele, toate trei: cîtăși trele zezele cerură de la... Jos ca să le faci judecată dreaptă (SR.)

¶ ② ♣ **TREI-FRAȚI** 1, varietate de micșunele, numite și „micșunele-gălbioare” (*Vitola saxatilis*); — **TREI-FRAȚI** 2 = **TRIFOIȘTE** ②; — **TREI-FRAȚI** 3 (PĂ-ȚAȚI) = **UNGHIA-PASĂRII** ¶ ③ ♣ **TREI-FRAȚI-PĂȚAȚI** = **CATIFELUȚA** ② ¶ ④ ♣ **TREI-RAI** = **POPIVIC-IE-PURESC**.

2. **sm.** Cifra, nota trei: i-a dat un ~ la purtare [lat. trēs].

TREIA = **TREILEA**.

TREIER, **Mold. Tr.-Carp. TRIER** **sbst.** ♣ Faptul de a treiera, tricerat: udatul... se face seara, în ajunul zilei de treier (FAMF.); se văd arii de grîu și o mașină de treier se îndreaptă către una din ele (CRG.); de cu primăvară, Venjel al nostru era prins și tocmit la trier (GRIG.).

TREIERA, **Mold. Tr.-Carp. TRIERA** (-ier) **vb. tr.** ♣ A bate sau a călca grîul ori alte cereale, spre a desface grăunțele: unii treieră cu boii, alții cu oșii și alții cu mașinile (L.-M.); i se urise cu această goană rotocolită, întocmai ca alergătura cailor cînd treieră la arie (DOB.); cînd ajunsese acasă, Chirică triserase, vînturase, măcinase (CRG.); să nu legi gura bouului care trieră (BUL.); de aci ③: bouul nu treieră cu gura legată, pentru ca sluga să se servească bine, trebuie s'o și hrănești de ajuns [lat. tribulare].

TREIERAT, **Mold. Tr.-Carp. TRIERAT** 1 **adj. p.** **TREIERA**: grîu ~ ¶ ① ② **NETREIERAT**.

2. **sbst.** Faptul de a treiera: ~ul grîului (④ 5007):

Fig. 5007. Treieratul grîului.

mașină de ~; îndată după săvîrșirea secerîșului, se face o-ratul snopilor la arie și se începe trieratul (ION.).

TREIERĂTOR, **Mold. Tr.-Carp. TRIERĂTOR** 1 **adj. verb.** **TREIERA**. ♣ Care treieră.

2. **sm.** Cel ce treieră: se plătește trierătorilor pentru munca lor și a vitelor cîte 5 pină la 9 lei de merță (ION.).

3. **TREIERĂTOARE**, **Mold. Tr.-Carp. TRIERĂTOARE** **sf.** ① Batoză, mașină de treierat (— ④ 422): în tîndul curții lucra o treierătoare cu o locomobilă de putere de patru cai (L.-GH.) ¶ ② = **TĂVALUC** ①.

TREIERIȘ, **Mold. Tr.-Carp. TRIERIȘ** (pl.-isuri) **sn.** ♣ Vremea treieratului: sintem pe vremea treierîșului, nu-1 așa? (D.-ZAMF.) [treiera].

TREILEA **num. ord.**: **m.** al ~; **f.** a treia, care urmează după al doilea: etajul al treilea; a treia parte; a treia oară; venit-au Duca-Vodă cu a treia domnie în țara Moldovei, din Tara-muntenească, în anul 7187 (NEC.); ③: cînd doi se ceartă, al treilea cîștigă [trei].

TREIME **sf.** ① ♣ Un singur Dumnezeu în trei persoane: Tatăl, Fiul și Duhul-Sfînt, Troiță ¶ ② ③ Sfînta ~, Lunea Rusaliilor ¶ ④ TRIADĂ ¶ ⑤ A treia parte [trei].

TREISPREZECE **num.** Zece plus trei; — **MESERIE** ① [trei + spre (peste + zece)].

TREISPREZECILEA **num. ord.**: **m.** al ~, **f.** a treisprezecea, care ocupă locul, rangul, șirul arătat prin numărul treisprezece.

TREIZECI **num.** De trei ori zece: lunile Aprilie, Iunie, Septembrie și Noembrie au cîte ~ de zile.

TREIZECILEA **num. ord.**: **m.** al ~, **f.** a treizecea, care ocupă locul, rangul, șirul arătat prin numărul treizeci.

③ **TRELA-LELA** **adv.** (P) **Mold. Bucov.** — **LELA**: Mirsută... umbra ~ în puterea lernii pe la tărăbăle jidovești, întrebînd ba teacă de cosor, ba oăstre de purici (CRG.) [COMP. TRALA-LELA].

TRELE = **TREI** 1.

***TREMĂ** (pl.-me) **sf.** Nume dat celor două puncte ce se pun pe o vocală (a, ă, i, ă, u) spre a arăta că trebuie rostită separat de vocala precedentă; se întrebuițează în special în ortografia latină și în cea franceză. Ex.: c o e r c e o; h e r o i n e [fr.].

TREMENTIN = **TEREBENTINĂ**.

† **TREMETE** = **TRIMITE**.

***TREMOL** **sbst.** ♣ Ușoară tremurătură, de un efect plăcut,

ce se produce executîndu-se o bucată de muzică cu un instrument sau cu voce; se însemnează cu **tr.** ce se pune deasupra portativului (④ 5008) [it.].

Fig. 5008. Tremolo.

③ **TREMTĂROȘ**, **TREMTEROȘ**, **TREMTUROȘ** = **SDRENTĂROȘ**.

TREMTUȚI = **SDRENTUȚI**.

TREMUR (pl.-ure) **sm.** Faptul de a tremura; tremurătură: mare somn vine pre Avraam, și iaca ~ și mare întunec vine pre el (PAL.); pe babă o și apucă un de spaimă (CRG.); pară și-acu m'apucă ~ul cînd mi-aduc aminte (VLAK.); De-al genei tale gingaș ~ Atîrnă viața mea pe vezi (EMIN.).

TREMURA (-ur) 1. **vb. intr.** ① A fi ușor scuturat de mici mișcări repezi și nereglate, din pricina frigului, spaimii, durerii, etc.: ~ de frig, de frică, de triguri, de minie; a-i ~ mințile, picioarele, tot trupul; ~ ca varza; Îi sărise inima de frică și-1 tremurau toate oărnurile (SR.); Îmi tremură inima în mine de frică; a început a mi se face negru pe dinaintea ochilor și a ~ de minie (CRG.) ¶ ② Vorbind de un glas nesigur, care pare a fi agitat de o tremurătură: a-i ~ glasul ¶ ③ A fi mișcat, sgduiut (verb. de lucruri): tremură frunzele de adierea vîntului; detunătura a făcut să tremure geamurile; tremura podul sub picioarele trecătorilor; ¶ ④ Iei și colo, pe lucrul apoi, tremură stropi de lumină (VLAK.) ¶ ⑤ A-i fi frică: cînd se încrunta, tremurau toți dinaintea lui; ~ după ban, a fi foarte sgîrcit, a-i fi teamă să nu-1 piarză: lega paraua cu zece noduri și tremura după ban (CRG.).

2. **vb. tr.** = **AGITA** 1 ①: valuri de ape fantastice care-și tremurau necontant orbitoarea lor solipire (E.-ALD.); lumînările de ceard din sfesnice își tremurau vîpăile (EAD.);

TRE-TRE

TRE- TRE Motrul... ca un balaur ostent își tremură solzii scilpitori în soare (VLAM.).

3. *vb. refl.* A se cutremura: Cerul... se 'ntoneca, Pământul se tremura (MOD.) [lat. trēmūlare].

TREMURAT *sbst.* Faptul de a tremura, tremurătură: un sgomot de pași pe scară, o vizită, o scri-soare, dadeau minilor lui slabe un ~ supărător (VLAM.).

TREMURĂTOR 1. *adj. verb.* TREMURA. Care tremură: bălind-o încet peste obraz cu degetele lui tremurătoare, o trimetea să se culce (VLAM.); un glas ~.

2. **TREMURĂTOARE** *sf.* ♀ Frumoașă plantă ierboasă din fam. gramineelor, cu flori verzui sau violacee; numită și „iarba-ic-purelui” sau „părășin” (*Briza media*) (□) 5009.

TREMURĂTURĂ (pl.-turi) *sf.* ① Scuturătură, vibra-re ușoară a trupului sau a unei părți a corpului, provocată de frig, de frică, de o boală, etc.: ceea ce mucește acum pe Leiba mai mult decât tremurătura frigurilor este o amenintare (CAR.); a scăpat de ~ vasul din mână, când a dat cu ochii de Domn (MP.); când era să vorbească, îl apuca o ~ din buze (A-OM.) □ ② Sguduitură ușoară (*verb.* de lucruri): tremurătura geamurilor unei ferestre □ ③ Șir de sunete precipitate produse de voce sau de un instrument [tremuratură].

TREMURĂCIU (pl.-ciuri) *sn.* ① Tremurătură, tremur: l-a apucat ~ul de frică □ ② Tremurătura glasului □ ③ *Ofen.* Băn. ✕ Piftie □ ④ *Ofen.* Trans. Floare artificială, pusă pe sirmă foarte subțire în spirală, care o face să tremure într-una (CIAUS.) (VIC.) □ ⑤ ♀ (VIC.) = TREMURĂTOARE □ ⑥ ♀ Ciupercă necomestibilă, cu pâllăria moale, gelatinoasă, tremurătoare, fără picior sau cu un picior scurt, cu spini moi pe dedesubt; crește în pădurile de brad, pe pământ și pe trunchiurile putrede (*Tremelodan gelatinosum*) (□) 5010.

***TREN** (pl.-enuri) *sn.* ① Șir de vagoane trase de o locomotivă (□) 5011; a pleca cu ~ul; mersul

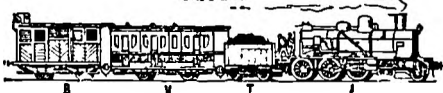

Fig. 5011. Tren. L. Locomotivă. - T. Tender. - V. Vagon de persoane. - B. Vagon de bagaje.

~urilor; **ACCELERAT** ②, **EXPRES** 2, **FULGER** ① □ ② ✕ ~ de echipajii militare, trupă însărcinată cu transportul în trăsuri a tot ce privește aprovizionarea, (în afară de munițiuni de război) cu cele necesare unei armate în campanie; totalitatea acestor trăsuri □ ③ ✕ de artilerie, trupe de artilerie însărcinate să conducă echipagiile de asediu și aprovizionările artileriei [fr. train].

***TRENĂ** (pl.-ne) *sf.* ① Coadă lungă de rochie (□) 5012 [fr. traine].

TRENCEA-FLENCEA = TREANCA-FLEANCA.

TRENTAR *sm.* Cel ce strânge trențe.

TRENTĂROS, **TRENTEROS** = **SDRENTĂROS**. ① **TRENTĂTURĂ** (pl.-turi) *sf.* *Ofen.* (CIAUS.) Sdreanță, buleandră, haină veche, ruță ruptă [trentatură].

Fig. 5009. Tremurătoare.

Fig. 5010. Tremurici.

Fig. 5012. Trenă.

TRENȚOS = **SDRENȚOS**.

TREPTUI = **SDREPTUI**.

TREPĂDA (treapăd, ♀ trapăd) *vb. intr.* ① A umbra mereu dintr'o parte într'alta, a tot alerga încoace și încolo: toată ziulica, așgerul lui vestitor, Ermes, trepăda în sus și în jos, ca să ducă în toate părțile poranclile sale (ODOS.); toate trebuie să vi le aduc deodată, ca să nu tot trepăd în fie-care zi după dinsele (SA.); Iară el tot trepădă 'nainte Pe drumul care înfiiu apucase (OD.-DEL.) □ ② A merge în trap: (caul) cal din mijloc, cu un cerc mare peste cap, trepăda de abia se puteau ține de dinsul cei doi lătușai (A-OM.) □ ③ ♀ (P) A avea urdinare: dacă voește cineva să-l facă pre altul ca să trepede, îi dă fâină de cariu de bănt, în vin sau în apă rece (MAR.) [lat. trēpīdare].

TREPĂDARE *sf.* ① Faptul de a trepăda; alergătură, umblare continuă încoace și încolo: după mari osteneți și anevoioase trepădări, ajunse Ercule... la acea grădină a Esperidelor (ISP.) □ ② ♀ (P) Urdinare: aluatul de pe covată, care rămâne, e păstrat, fiind bun de ~ (GOR.).

TREPĂDĂTOARE *sf.* ♀ ① Plantă cu rădăcina fibroasă, cu tulpina ramificată și flori verzui; are proprietăți laxative și e stricăcioasă vitelor; numită și „breiu (de-climp)”, „buruiană-clinească”, etc. (*Mercurialis annua*) (□) 5013 □ ② = BREIU ① [trepăda].

TREPĂDĂTURĂ (pl.-turi) *sf.* = TREPĂDARE ①.

TREPĂDUȘ *sm.* F Cel ce alergă într'una încoace și încolo, care nu mai stă locului, umblind pentru sine sau pentru alții după trebi: își dete demisia și se lipi pe lângă un avocat din Bucoresi în calitate de ~ (VLAM.); Piorușul picură, Trepădușul trepădă, Mongea șade 'n dosul tușei (GOR.), *ghicitoare despre* „porcul, jirul și lupul” [trepăda].

***TREPAN** (pl.-ane) *sn.* ♀ ① Instrument de chirurgie, în formă de burghiu, cu ajutorul căruia se sfredelește teasta capului (□) 5014 □ ② Operațiune făcută cu trepanul [fr.].

***TREPAN** (-anez) *vb. tr.* ♀ A face cuiuva operațiunea trepanului [fr.].

***TREPANĂȚIUNE**, **TREPANĂȚIE** *sf.* ♀ = TREPAN ② [fr.].

① **TREPCĂ** (pl.-ce) *sf.* Mold. ♀ = PREȚCA.

TREPETNIC (pl.-ice) *sn.* ♀ (P) Precizări ce se fac după clătirea fie-căreia din părțile corpului (bătaia timpelor, pleoapelor, sprincenelor, tremurătura buzelor, clătirea șgirciului urechii, etc.); carte care tâlmăcește aceste precizări [vsl. t r e p e t n i c ū].

TREPTAT *adj.* și *adv.* Care înaintază cu măsură, treaptă cu treaptă, succesiv, gradat: Treptat omătul spulberat se 'ntinde ca o mare și crește, și sub el, ~, Convoiu 'ntreg dispăre (ALECS.) [format după tit. graduato].

***TRESA** (pl.-se) *sf.* ♀ Găitan de fir (galben sau alb) ce poartă ofițerii cusută la mîncea tunicii și la chipiu (□) 5015: sublocotenentul poartă o singură ~, locotenentul, două tresse, iar căpitanul trei tresse; cine nu răsună, fericit și mîndru de nu-l încapă lumea, la cea dintîiu ~ pe care și-o coase pe mîncea tunicii? (VLAM.); o vorbă a domnului Lambrino i-ar pune imediat a treia ~ la chipiu (VLAM.) [fr. tresse].

Fig. 5013. Trepădătoare.

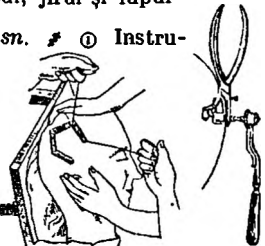

Fig. 5014. Trepan.

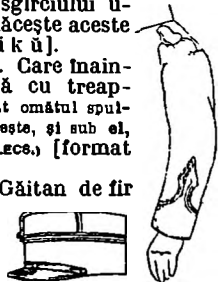

Fig. 5015. Tresa.

***TRESĂLȚA** (-salt) *vb. intr.* ① A tresări, a sălta ușor ¶ ② A se mișca, a se sguđu ușor: perdeana de creton portocaliu tresălta (GAL.) [fr. tressauter, modificat după sălta].

***TRESĂRI** (-sar) *vb. intr.* ① A simți deodată, pe neașteptate, o emoție vie, dar trecătoare: prăiau vresecurile, tresăreau tufanii, tresărea și inima mea (GAL.); Iar Fulga, cum o zărea, Crunt de spaimă tresărea (ALECS.P.); deodată tresar și rămlin cu ochii țintă în ochii lui (VLAH.) ¶ ② ~ din somn, a sări în sus speriat, trezit pe neașteptate din somn, a răsări: astă noapte, abia dormisem și tresării din somn (OLVR.) [fr. tressailir, modificat după sări].

***TRESĂRIRE** *sf.* Faptul de a tresări; rezultatul acestei acțiuni: bogăția ei năbșește ori-ce ~ a omului (OLVR.).

○ **TRESFETITELE** = **TRISFETITELE**.

TRESTIE *sf.* * ① Mare plantă ierboasă de 4-5 metri înălțime, din fam. gramineelor, cu tulpina găunoasă, groasă de un deget, rigidă și cu numeroase noduri; florile, dispuse în spicule, sînt verzi-gălbui, pătate cu violet și grupate într-o mare paniculă compactă; crește pe lângă ape; tulpina e întrobunțată în industrie pentru diferite împletituri și îngrădituri (*Arundo donax*) (GAL.) 5016); omul ca o ~ de ori-ce vînt se elatină (GAL.); trestia care se pleacă vîntului niciodată nu se frînce (FANNI) ¶ ② ~-DE-BALTĂ = **STUF** ¶ ③

~ -DE-ŢIMPURI, ~-MIȚĂ, plantă ierboasă, cenușiu-verzuie, cu rizomul gros, tulpina înaltă și robustă; crește prin fînețele nisipoase, pe marginea pădurilor și pe malurile râurilor; numită și „stuf(-de-climp)” sau „iarbă-roșie” (*Calamagrostis epigeios*) (GAL.) 5017) ¶ ④ ~-MIROȘITOARE = **OBLIGEANĂ** ¶ ⑤

~ -DE-MARE, specie de palmier, cu tulpina flexibilă, foarte lungă și subțire, care se acoț pe arborii din vecinătate; frunzele sînt lungi de peste un metru, iar florile mici, de culoare trandafiriu sau verziu; originară din India orientală, se cultivă

Fig. 5016. Trestie.

Fig. 5017. Trestie-de-cimpuri.

Fig. 5018. Trestie de zahăr.

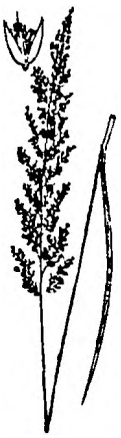

Fig. 5019. Trestioară.

prin florării și, cînd e tînăr, servește la decorarea apartamentelor; din tulpina, subțire și elastică, se fac bastoane, diverse împletituri pentru scaune, etc. (*Calamus rotang*) ¶ ⑥ ~-DE-ZAHĂR, mare și frumoasă plantă din fam. gramineelor, cu tulpina vîrtoasă, înaltă de 3-4 metri, lucitoare, de culoare verde-gălbui, violetă sau purpurie; origi-

nară din Asia tropicală, această plantă se cultivă astăzi foarte mult, în mai toate țările calde, pentru zahărul ce se extrage dintr'nsa (GAL.) 5018) [vs. trestii].

TRESTIOARĂ (pl.-re) *sf.* * ① *dim.* TRESTIE ¶ ② Plantă ierboasă din fam. gramineelor, înaltă de 60 de cm. pînă la 1 m., 30, cu tulpina netedă, cu florile albastrii dispuse într-o paniculă lungă de 10-25 de cm.; crește prin pădurile din regiunile muntoase și pe marginea țărilor (*Calamagrostis arundinacea*; *C. litorea*) (GAL.) 5019).

† **TRETI** *num.* Al treilea (în rang); preceda numele unui titlu: ~ logofăt; ~ armaș [vs. trettii].

TREȚIN *adj. și sm.* * Cal în al treilea an: cal ~; lapă ~; calul se și scutură de trei ori și îndată rămîne cu părul lîns, preline și tînăr ca un ~ (CRG.); cînd s'au face mînzul ~, sper să lan pe dînsul cel puțin o mie de franci (G.-OM.); — *pr. ext.* om bătrîn (VICR.) [vs. trettii „al treilea” + (no)ătin].

TREȚIOR *adj. și sm. dim.* TREȚIN: cal ~ (FAMF.); — *pr. ext.* bătrînel, bătrînica (despre oameni): se tot nîtau la fete, (și) le vedeau cam bătrîne, stii colea trectioare (R.-COO.).

TREUCĂ = **TROACĂ**.

TREZI (-zezo), † **TREZVI** (-vesc) 1. *vb. tr.* ① A scula din somn, a deștepta: acela-i copilul meu cel mai mic... cînd l-ou trezi din somn, să te lei după el (CRG.); *pr. ext.*: el atunci se alia într'un solu de letargie, din care nu l-ar fi trezit nici tunul (G.-OM.); ajunsă la urechile lui niște vorbe ce-l treziră, ocler era dus pe gînduri (ISF.); — (P): un chiot trezi pădurea (VLAH.) ¶ ② (P) A provoca, a ațîța, a deștepta în minte, în suflet: ~ în minte; acel sunet trezi fiori fierbinți în inimile noastre (ALECS.).

2. *vb. refl.* ① A nu mai dormi, a se deștepta, a se scula din somn, din amețea: M'am culcat și-am adormit, Anevoie m'am trezit (K.-ERS.); femela lui Ipate și cu baba, cînd se trezesc din amețea, nici tu drumet, nici tu oclil, nici tu nimică (CRG.); împărțat... au amețit de miță; s'au dus la oort de l-au udat împărțea cu niște apă și s'au trezvit (NEC.); toate bănele și oucuvolele se treziră între ruine (ALECS.) ¶ ② A se desmeți, a se deștepta din amețea la băutura: și se trezvi Noe den vin și cunoscu ofte-i făcn faciorul lui (BIBL.); se îmbătă boierni de se coclise turtă; atunci și cocana... îl puse pe cîntor de dormi pînă se trezi (ISF.) ¶ ③ A se pomeni: se trezește într'o zi on sooru-sân ca vine și l-i chiamă la nunta unui frate al femeii sale (CRG.); Turcii încep să se creadă biruitori, cînd deodată se trezesc izbîți în fața de oastea învâpăiată a lui Mihai (VLAH.); cînd eram să mă pui la masă, mă trezesc cu un vulpou înăg mine (ISF.) ¶ ④ A-și pierde țaria, a se strica (*verb.* de o băutură): ai lăsat sticla destupată și vinul s'a trezit [vs. t r e z v i t i].

TREZIE, † **TREZVIE** *sf.* ① Starea celui care nu doarme, celui deștept, t r e a z ¶ ② Starea celui cu mîntea limpede, celui neamețit de băutură (C) **BETIE**: El ce face la betie se oăste la trezie (FANNI); beatul carele... se ceartă și se stădește on toți, acela să se certe deplin ca și cum ar fi greșit în trezie (PRV.-MS.).

TREZIT *adj.* ① *p.* TREZI: ~ din somn, din amețea, din betie ¶ ② Care și-a pierdut țaria, stricat (*verb.* de o băutură); stătut, învechit: cînd te-ai lăsa... de năraul de-a tot gîlgi pe gît poștroă ~ă (ISF.); (P): aveau prileul să asonite... nouăți ~e (BAS.).

TREZVI... = **TREZI**...

○ **TRI** = **TREI**.

***TRIADĂ** (pl.-de) *sf.* Reunire de trei divinități, de trei persoane, de trei entități într'una singură, treime [fr.].

***TRIAJ** *sbst.* **ترياج** Gară de ~, totalitatea liniilor de garaj așezate aproape de o bifurcație importantă și unde se face alegerea vagoanelor de marfă, fie-care după destinaținea lui [fr. triage].

***TRIANDRU** *adj.* * Care are trei stamine [fr.].

***TRIANGUL** (pl.-ule), **TRIANGLU** (pl.-gie) *sr.* ① A = **TRUNGHIU** ¶ ② Instrument de muzică, întrebunțat în orchestră; constă dintr'un triunghiu de metal, ce stă suspendat și e ținut de executant cu mîna stîngă, cu ajutorul unui cordon; sunetele se produc lovind cu

Fig. 5020. Triangul.

mina dreaptă interiorului triunghiului cu o bagnetă din același metal (☐ 5020) [fr. triangle].

***TRIANGULAR** *adj.* = **TRIUNGIULAR** [fr.].

***TRIANGULAȚIUNE** *sf.* Operațiune geodezică care constă în determinarea virfurilor triunghiurilor care vor servi la schițarea hărții unei țări, sau ale căror elemente vor trebui să fie întrebuițate la măsurarea unui arc de meridian [fr.].

***TRIAS** *sbst.* Prima perioadă a erei mesozotice, ale cărei terenuri se împart în trei etaje: cel inferior, cu sisturi argiloase, gresuri și conglomerate; cel mijlociu, în mare parte calcaros; cel superior, unde predomină mările [fr.].

***TRIASIC** *adj.* Ce ține de trias: fosilă ~; teren ~ [fr.].

***TRIATOMIC** *adj.* Se zice despre un corp al cărui un singur atom se combină cu 3 atomi de hidrogen [fr.].

***TRIB** (*pl.-iburi*) *sn.* Subdiviziune principală a națiunii în vechile republici grecești, la Romani și la citeva alte popoare din antichitate ¶ La vechii Evrei: toți urmașii fie-cărui din cei doisprezece fii ai lui Iacov, seminție ¶ Populațiune care face parte dintr'o națiune mult mai mare: ~urile arabe ¶ Toți membrii unei aceleiași familii ¶ Fie-care din diviziunile principale ale unei familii de animale sau de vegetale [lat. tribus, cu înțelesurile fr. tribu].

***TRIBAZIC** *adj.* Se zice despre ori-ce sare formată din trei molecule de bază și dintr'o singură moleculă de acid: fosfat de oaleiu ~ [fr. tribasique].

***TRIBORD** (*pl.-duri*) *sn.* Partea dreaptă a unei corăbii, a unui vapor, când e îndreptat cineva cu fața spre proră: nimic mai supărător pe o corăbrie mare de războiu, pe vremea rea, ca urletul ghulelelor din oală, când se rostogolesc de la babord la ~ (n. gh.) [fr.].

***TRIBUN** *sn.* La origine, șeful unui trib ¶ ~ militar, fie-care din cei șase magistrați cari, în Roma veche, înlocuiau pe consuli, de la anul 444 pînă la 366 în. de Chr. (☐ 5021); — ~ al plebei, ~ al poporului, fie-care din magistrații anuali, instituiți la Roma, în anul 493 în. de Chr., pentru a apăra interesele poporului împotriva tiraniei patricienilor; creați doi la început, numărul lor creșcu pînă la 10; acțiunea lor fu salutară la început, dar cu timpul deveniră demagogi ¶ Demagog, orator care, sub cuvînt că apără drepturile și interesele poporului, servește propria sa ambițiune ¶ În Franța, membru al tribunalului creat prin constituțiunea din anul viii [lat.].

***TRIBUNĂ** (*pl.-ne*) *sf.* Un fel de estradă pe care stau oratorii greci și romani, când vorbeau poporului ¶ Estradă pe care stau de vorbesc oratorii în adunările deliberante; elocuența tribună, aceea proprie desbaterilor din adunările politice ¶ În biserică și în sălile de adunări publice, loc înălțat de unde vorbește predicatorul sau oratorul ¶ Pe cîmpul de curse, la anumite festivități care se desfășură pe stradă, la parade, etc., podeală ridicată unde sînt așezate în amfiteatru, mai multe rînduri de scaune, pentru persoanele care plătesc o taxă specială sau pentru cei privilegiați (☐ 5022) [fr.].

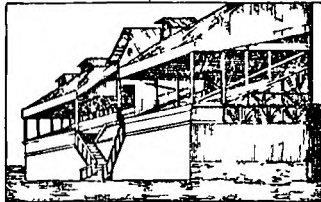

Fig. 5022. Tribunal.

***TRIBUNAL** (*pl.-ale*) *sn.* Sediul magistraților unde judecă procesele ce cad sub jurisdicțiunea lor; magistrații cari judecă într'un tribunal;

~ de comerț, tribunal unde se judecă afacerile comerciale; ~ corecțional, tribunal unde se judecă delictele; ~ instanță ¶ ~ militar, consiliu de războiu ¶ ~ Judecată pe care o pronunță o putere morală: ~ al opiniei publice ¶ ~ Judecarea, cumpănirea intimă a faptelor noastre: ~ ul conștiinței [fr.].

***TRIBUNAT** (*pl.-ate*) *sn.* Sarcina, funcțiunea de tribun (în Roma veche) și durata ei ¶ În Franța, adunare politică instituită prin Constituțiunea din anul viii (1799), care discuta legile fără a le vota [fr.].

***TRIBUT** (*pl.-uturi*) *sn.* Dare pe care o țară care depinde de alta e obligată s'o plătească acesteia la epoci fixe, haraciul ¶ Pr. ext. Birul ce se plătește Statului ¶ Ceea ce e silit cineva să acorde, să îndure, să îndeplinească: daterăm un ~ de recunoștință binefăcătorilor noștri; în fiecare seară trebuie, înainte de culcare, să-ți plătesc ~ ul de hasma (er. vn.) ¶ A plăti ~ ul naturii, morții, a-și da obșteșcul sîrșit, a muri [fr. < lat.].

***TRIBUTAR** *adj.* Care plătește tribut unui Țat, unui suveran sau care este sub dependența sa: va să zică vrei să fii în veci ~ străinului? (n. gh.) ¶ Care e supus, care e sub dependența unei cauze morale de la care nu se poate sustrage: sîntem toți ~i durerii!

2. *sm.* Cel ce plătește tribut sau care este sub stăpînirea unui Stat, unui suveran ¶ ~ ul unui fluviu, afluent al acestui fluviu [fr.].

† **TRICAPEL** *adj.* Hirtie ~ (a), hirtie de scris de calitate bună, hirtie ministerială (avînd ca filigran trei pălării): oinoventu... asterne o otușenie pe hirtie ~ (alecs.) [it. tre cappelli].

***TRICEFAL** *adj.* Cu trei capete: divinitate ~ă; monstru ~ [fr. tricéphale].

***TRICHER** (*pl.-ere, -eruri*) *sn.* Șesnic bisericesc cu trei luminări

Fig. 5021. Tribuni militari.

Fig. 5023. Trichină.

Fig. 5024. Tricher.

(Inchipuind Sf. Treime); e întrebuițat de arhieru cînd slujește (☐ 5024) [ngr. τρικέριον].

***TRICHINĂ** (*pl.-ne*) *sf.* Vierme parazit microscopic care se găsește în mușchii unora din animale, în special ai porcului; e foarte primejdios pentru om la care se poate introduce prin mîncarea cărnii de porc nefripte de ajuns (☐ 5023) [fr.].

***TRICHINOZĂ** (*pl.-ze*) *sf.* Boală mortală provocată de prezența trichinei în organism [fr.].

***TRICICLU** (*pl.-cluri*) *sn.* Velociped cu trei roți (☐ 5025 [fr. tricycle]).

TRICLET = **TREOLET**.

***TRICLINIU** (*pl.-inii*) *sn.* La vechii Romani, masă de sofragerie, la ale cărei trei laturi se afla

Fig. 5025. Triciclu.

Fig. 5026. Tricliniu.

cîte un pat, pe care erau întinși trei comenseni, pe cînd a patra latură era lăsată liberă pentru serviciu (☐ 5026, 5027) ¶ Pr. ext. Sală de mîncare, sofragerie [lat.].

*TRICO = TRICOU.

TRICOLICIU *sm.* ♂ (P) = PRICOLICIU (O): tri-

colicii sînt niște dihanii, daburi provenite din lupii orii sau mîncat un om; ei umbliă pînă la miezul nopții (GOR.); E vr'o tabără de care sau un rond de tricollor! (ALECS.).

*TRICOLOR *adj.* De trei culori: drapel ~.

2. (pl. -ouri) *sn.* Cele trei coloriale unui drapel național:

~ul român e albastru, galben și roșu, cel francez e albastru, alb și roșu [fr.].

*TRICORN (pl. -nuri) *sn.* ♂

Pălărie în trei colțuri; șleapcă (5028): figurine mici, palide și buclate, sub largi ~uri panasate (VLAH.); o pălărie de pislă în ~ (CAR.) [fr.].

*TRICOTA (-otez) *vb. tr.* A împleti cu cîrlige, cu undrele (ciorap, broboade, tricouri) [fr.].

*TRICOTAJ (pl. -aje) *sn.* Împletură (ciorap, broboadă, tricou) cu cîrlige [fr.].

*TRICOU,

TRICO (pl. -ouri) *sn.* ♂

Țesătură făcută cu ochiuri, lucrată cu undrele sau la războiu (HAINĂ bine întinsă pe trup făcută din această țesătură: zice că are niște costume numai luișuri și că... o să joace cancan frantozeste numai în trico (L.-OH.) [fr. tricot].

*TRICOTAC (pl. -acuri) *sn.* ♂ = TABLĂ (O) [fr.].

*TRIDENT (pl. -turi) *sn.* ♂ Furcă cu trei dinți cu care e înfășurat de obicei zeul Neptun (5029) [fr.].

*TRIEDRU (pl. -dre) *sn.* A unghiu solid format de trei planuri care trec prin același vîrf și se întretaie două câte două după niște linii care sînt muchiile triedrului; colțul format de tavan cu pereții unei camere e un unghiu triedru (5030) [fr.].

*TRIENAL *adj.* ♂ Ce ține trei ani (CARE are loc din trei) Fig. 5030. Triedru.

○ TRIER... TREIER...

TRIF = TRIFON.

*TRIFID *adj.* ♂ Împărțit în trei părți pînă la mijlocul lungimii sau lățimii sale: tranză ~ă [fr.].

TRIFOIAS *sm.* ♂ (dim. TRIFOU) (O) Plantă din fam. leguminoaselor, cu frunze cît ale trifoiului, cu flori galbene, dispuse în capitule dese, globuloase sau ovale; numită și „fapt” sau „trifoiu (-galben)” (*Trifolium procumbens*).

*TRIFOIȘ *adj.* ♂

MĂRIȘ- ~ MĂCRIȘ (O) [trifoiu].

TRIFOIȘTE *sf.* (O) Loc semănat cu tri-

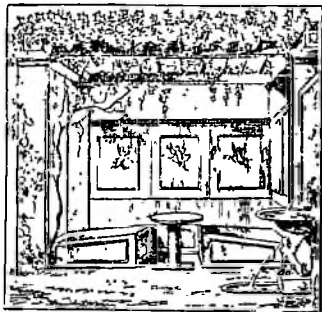

Fig. 5027. Tricliniu (în casa lui Salust, la Pompeii. roșu, cel francez e albastru, alb și roșu [fr.].

Fig. 5028. Tricorn. Fig. 5029. Trident.

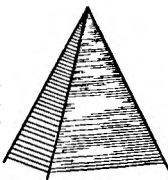

Fig. 5030. Triedru.

Fig. 5031. Trifoiste.

foiu (O) ♂ Plantă acvatică, cu rizomul gros, cu frunze ca ale trifoiului, care face flori albe-trandafirii, dispuse într'o ciorchină deasă la vîrful unui lung peduncul care iese de la subțioara frunzelor; crește prin lacuri și mlaștini; numită și „trifoiu-amar”, „trifoiu-de-baltă” sau „trei-frați” (*Menyanthes trifoliata*) (O) (F031) (O) ♂ = GHIZDEU-MĂRUNT, GHIZDEU-MARE.

TRIFOIU *sbsl.* ♂ (O) Plantă ierboasă din fam. leguminoaselor, cu frunzele alcătuite din cite

Fig. 5032. Trifoiu.

Fig. 5033. Trifoiu.

Fig. 5034. Trifoiu-roșu.

trei foliole, cu flori purpurii, foarte rar albe, așezate cite două la vîrful tulpinii; fructul este o păstăie ovală, acoperită de caliciu și de corolă; crește prin livezi și fînețe, în poieni și pe marginea pădurilor (*Trifolium alpestre*) (O) (5032) (O) ♂ = CULBECEASĂ (O) ♂ = PAPANAS (O) (O) ♂ Mică plantă ierboasă, cu tulpina culcată pe pămînt, cu frunze alcătuite din cite trei foliole, cu flori albe sau trandafirii; e cultivată uneori ca plantă de nutreț; numită și „trifoiu-alb” (*Trifolium repens*) (O) (5033) (O) ♂ Plantă leguminoasă cu frunzele compuse din trei foliole ovale sau eliptice, acoperite cu perimoi; face flori roșii-purpurii, rar albe, dispuse în capitule globuloase; crește prin fînețe și e adesea cultivată pe mari întinderi, fiind o excelentă plantă de nutreț; numită și „trifoiu-roșu” (*Trifolium pratense*) (O) (F034) (O) ♂ = TRIFOIAS (O) (O) ♂ ~AMAR, DE-BALTĂ = TRIFOIȘTE (O) (O) ♂ ~GALBEN = TRIFOIAS (O) (O) ♂ ~MĂRUNT, plantă leguminoasă, cu tulpina mai adesea întinsă pe pămînt, cu flori mici, galbene, dispuse în ciorchini spiciforme (*Medicago lupulina*) (O) (5035) (O) ♂ ~MARE = SULFINĂ (O) (O) ♂ ~SĂLBATIC = CULBECEASĂ (O) ♂ TRIFOIUL-CAPRELOR = SULIȚICĂ [lat. trifolium].

Fig. 5035. Trifoiu-mărunt.

TRIFON, (P) TRIF *npr. m. sf.* ~, sărbătoare băbească ce cade la 1 Februarie, pe care o păzesc mai ales femeile de la țară, pentru ca să nu le strice lupii vitele și pentru ca holdele și grădinile să fie ferite de viermi, de omizi și de lăcuste.

*TRIFTONG *sm.* ♂ Silabă alcătuită din trei vocale și semi-vocale rostite odată, Ex.: iau, lei, etc. [fr.].

*TRIGLIF (pl. -ite) *sn.* ♂ Ornament al frizei dorice (O) (F036) [fr. triglyphe].

TRIGON (pl. -oane) *sn.* X Prăjitură în trei colțuri, în formă de triunghi [ngr. τρίγωνον].

*TRIGONOMETRIC *adj.* A Ce ține de trigonometrie; unii ~e, linii întrebunțate în trigonometrie pentru determinarea unghiurilor: sinus, cosinus, tangentă, cotangentă, secantă și cosecantă [fr.].

*TRIGONOMETRIE *sf.* A Partea geometriei

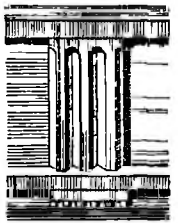

Fig. 5036. Triglif.

care are de scop măsurarea triunghiurilor, determinând prin calcul unghiurile și laturile după unele date numerice [fr.].

***TRIL** (pl.-luri) *sn.* ♪ Ornament muzical care constă în executarea cît mai grăbită a două note la o distanță de un ton sau de un semiton și alternativ de mai multe ori în șir într'un timp dat; se însemnează cu *tr.* sau *tr.* sau numai prin *tr.*

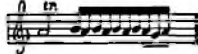

Fig. 5037. Tril.

scrie deasupra notei (☐ 5037): cînd isprăvea într'o oascadă de ~uri... Își venea s'o aplauzi ea pe-o primadonă (SR.-VN.); despre cîntarea păsărilor: un ~ de multime izvori din gusa ciocotriei (GR.L.) [it. trillo].

***TRILATERAL** *adj.* A Care are trei laturi [fr.].

***TRILINGUŪ** *adj.* Scris în trei limbi [fr.].

***TRILION** (pl.-ioane) *sn.* Un miliard de milioane (= 1.000.000.000.000.000) [fr.].

***TRIOBAT** *adj.* ♣ Împărțit în trei lobi: frunză ~ă (☐ 5038) [fr.].

***TRIOBIT** *sm.* și (pl.-ite) *sn.*

♣ Importantă diviziune a crustaceelor paleozoice; aceste animale par a fi primii reprezentanți ai crustaceelor (☐ 5039) [fr.].

Fig. 5038. Frunză trilobată.

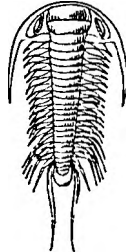

Fig. 5039. Trilobit.

***TRIOLOGIE** *sf.* ☉ Reunire de trei tragedii grecești ale căror subiecte constituie fie-care urmarea celei precedente ☉ Poemă divizată în trei părți [fr.].

TRIMES = TRIMIS.

***TRIMESTRIAL** *adj.* ☉ Care ține un trimestru ☉ Care apare, care se întîmplă odată la trei luni [fr.].

***TRIMESTRU** (pl.-tre) *sn.* ☉ Timp de trei luni ☉ Leafă pe trei luni [fr.].

TRIMETE = TRIMIȚE.

TRIMIȘ, TRIMES 1. *adj. p.* TRIMIȚE, TRIMETE: par niște gloanțe trimise din senin (OLVR.) ☉ NETRIMIȘ.

2. *sm.* Cel trimis cu o misiune oare-care, mesager, sol: Copiile împărțite prin înadînsi trimiși Tulbură toți eteriștii din afară și din Iași (LET.).

3. (pl.-isuri) *sn.* (P - FAPT² 1 ☉): unde este găină neagră la casă, nu se apropie făcăturile de casă, nu vin nici trimisurile (COR.).

TRIMIȚE, † TREMIȚE (-mit; *pf.* -misei; *part.* -mis), † **TRIMETE, † TREMETE**, ☉ **TRĂMIȚE** (-met; *pf.* -mesei, †-mes; *part.* -mes) *vb. tr.* ☉ A spune, a porulici cuiva să se ducă într'un loc: nu numai că nu băgau în seamă formantul, ce-l suduiau și pe dinsul și pe cine l-au trimis (LET.); Domnul... tremițe-va ingerul său ou tine și va năroci calea ta (PAL.); tremise Dumnezeu pre Moisi prooroc să scoată Izraeltenii din robia Eghiptenilor (VARL.); eu vreau tremițe cătră voi proorocii și prea minări cărțulari (COR.); ~ să cheme pe cineva, ~ după cineva, a spune cuiva să se ducă să cheme la dinsul pe cineva: auzind împăratul că este la un sat, aproape, un unchiș dibacu, a trimis să-l cheme (SP.); Stefan-Vodă... îndată au trimis după Craiu de l-au pohtit să nu ia spre odru, ci pre urma pre unde au venit (GR.-UR.); ~cuiva vorbă, a pune pe cineva să se ducă la altul să-i repete vorbele spuse de dinsul; ☉ ~ pe lumea cealaltă, a omori: Mi-haiu... nimiei ou totul silia lui Mustafa, ba și chiar pe dinsul îl trimise pe lumea cealaltă (SP.) ☉ A încredința cuiva un lucru să-l ducă undeva, să-l remită altuia: au trimis boierii și Mitropolitul (lui Petru Rareș) haine soumpo, domnești și oareți domnească, ou slujitorii (NEC.); tătini-său iară tremese ou marhă den Eghipte încă zece astini încărcăți (PAL.); ~ o scrisoare [lat. tramittēre].

TRIMIȚĂȚOR, † TREMIȚĂȚOR *adj. verb.* și *sm.* TRIMIȚE. Care trimite (ceva sau pe cineva).

***TRIMORF** *adj.* ☉ Care poate să se cristalizeze în trei sisteme diferite [fr. trimorphe].

***TRIN** (pl.-isuri) *sn.* (P) ☉ = TREN.

***TRINCĂ** *sf.* ☉ Pinză mare, prima de jos de la catart [it.].

***TRINCHET** (pl.-sturi) *sn.* ☉ Întîiul catart de pe o corabie, așezat în vecinătatea prorei [it. trinchetto].

***TRINITATE** *sf.* = TREIME ☉ ☉ [fr.].

***TRINOM** *sm.* ± Cantitate algebrică alcătuită din trei termeni separați prin semnele + (plus) sau - (minus): A+B-C este un ~ [fr.].

***TRIO** *sbst.* ☉ ♪ = TERTET ☉ ☉ Grupare de trei persoane intime sau clică de trei inși de aceeași teapă [fr. < it.].

***TRIOŢ** (pl.-oduri) *sn.* ☉ ☉ Carte ce conține cîntărele din postul mare, începînd cu Dumineca Vameșului și a Farseului pînă la Paști [vsl. trio d'Y < gr.-biz.].

***TRIOLET** (pl.-ete) *sn.* ☉ ☉ Mică poezie de opt versuri, în care primul vers se repetă după al treilea și care se încheie prin repetarea primelor

Fig. 5040. Triolet.

două versuri ☉ ☉ ♪ Grup de trei note ce trebuie executate într'o singură bătaie; se notează cu cifra 3 și cu un arc deasupra (☐ 5040) [fr. < it.].

***TRIOR** (pl.-oare) *sn.* ☉ ☉ Mașină de vînturat, vînturătoare (☐ 5041) [fr. trieur].

***TRIPARTIT** *adj.* ☉ Spintecat în trei pînă dincolo de jumătatea lungimii sau lățimii: frunză ~ă [fr.].

***TRIPED** (pl.-ede) *sn.* ☉ ☉ Suport cu trei picioare întrebunțat în spec. la aparatele de fotografie, de geodezie, etc. (☐ 5043) ☉ ☉ = TRIPOD [lat. tripodem].

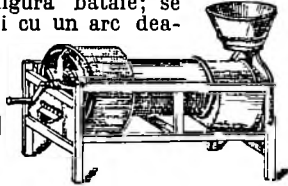

Fig. 5041. Trior.

Fig. 5042. Tripletă.

Fig. 5043. Triped.

***TRIPLĂ** (pl.-plez) *vb. tr.* A întrei, a da întreit [fr.].

***TRIPLEȚĂ** (pl.-te) *sf.* Bicicletă pe care pot șede a trei persoane (☐ 5042) [fr.].

***TRIPLICE** *sf.* = TRIPLA-ALIANTĂ [fr.].

***TRIPLU** *adj.* Întreit; Tripla-allantă = ALIANTĂ ☉ [lat.].

TRIPOD (pl.-ode) *sn.* Scaun sau suport cu trei picioare: simțigii ou tabelele lor șterice puse pe capi și ~ele de lemn la subțioară... făceau oontrast cu alunarii, (FIL.) [ngr. τριπόδι].

***TRIPOLI** *sbst.* ☉ Praf foarte subțire și tare, de culoare roșiatică, care, amestecat cu apă sau cu ulei, se întrebunțează la lustruitul pietrelor și metalelor; e un bioxid de siliciu, de origine organică, format din scoici și infuzorii [fr.].

***TRIPŢU** (pl.-pouri) *sn.* Casă de joc (în spec. frecventată de oameni nu prea recomandabili) [fr. tripot].

***TRIPTIC** (pl.-ioe) *sn.* ☉ La anticii, trei tăblițe, prinse ou balamale, care se deschideau ca o carte ☉ ☉ În evul mediu, tablou format din trei părți prinse ou balamale, ale cărui cele două oboane laterale se închideau peste fața din mijloc; se întrebunța în mănăstiri și biserici pentru a se zugrăvi

pe ele sfinți sau să se înscrie, ca într'un pomelnic, numele binefăcătorilor, etc. (5044): pomelnicul citorilor în val zugrăvit e deschis încă în altar (M.P.) [fr. triptyque].

***TRIREMĂ** (pl.-me) sf. ≙ Galeră cu trei rânduri de lopoți (5045) [lat. trirēmis].

***TRISECTIUNE** sf. ≙ Împărțirea unui lucru în trei părți egale ¶ ≙ A ~ a unui unghiu, mod de a împărți un unghiu în trei părți egale [fr.].

TRISFETITILE, (P) **TRISFETITILE** sf. pl. ≙

Numele slavon al sfinților Trei Ierarhi (Vasile, Grigore și Ioan), prăznuiți de Biserica ortodoxă la 30 Ianuarie; — păstrat în numirea bisericii consacrate lor în Iași: stați locului ca turnul Trisfetitelor

(ALECS.) ¶ ≙ ☆ = TOLEGELE (TOIAG) [vsl. tri svētiteli].

***TRISILABĂ** (pl.-be) sf. ≙ Cuvânt format din trei silabe [fr.].

***TRISILABIC** adj. ≙ Format din trei silabe [fr.].

TRIST adj. ≙ Căruia i se vede pe față suferința morală, mhnirea, supărarea ce-l consumă, mhnit, intristat, amărit, fără chef (VESELIE): Iosif... văzînd ie cum că-ă tristă, întrebă ei și zise: căce astăzi atîta tare sînteți așa trîști? (PAL.); el mhnit tu de cuvînte și se duse ~ (COR.); de la o vreme Incoace... nu știu ce avea că era tot gales, ~ și dîns pe gînduri (ASP.) ¶ ≙ Pricinuit de mhnire, melancolic: a avea gînduri ~ ¶ ≙ Care inspiră intristare, jalnic, de plîns: o ceremonie ~ ¶ ≙ Nenorocit, funest: a avut un sfîrșit ~; Dar cînd avu toporul o coadă de lemn tare, Futeți judeca singuri ce ~ă întimplare (ALM.) ¶ ≙ Penibil, supărător, neplăcut, plicticos: nesurîmarea puse pe comandantul lor în ~a pozițiune de a ordona mai multe execuțiuni capitale (L.GH.) ¶ ≙ Intunecos: o locuță ~ă ¶ ≙ Acoperit de nori negri, posomorît: vremea e ~ă [lat. tristis].

TRISTEȚE, **TRISTEȚĂ** sf. Starea a tot ce e trist, intristare, mhnire (VESELIE: o tainică tristeță îi înneca inima și pe marginea genelor ei aurii se iviră două picături de lacrimi (GN.) [trist, format după fr. tristesse].

TRIȘCĂ (pl.-ste) sf. ♪ Fluier primitiv, scurt, astupat la capătul prin care se suflă, unde se lasă numai o mică deschizătură lungăreață; se face din trestie, din soc, etc. (5046): Doinăd s'aude trișcă de la țiră (VLAH.); o ~ întorcea undeva o horă veselă (S.ALD.); a vîrît mina printră grații și a tăiat o creangă pentru ~ (VOR.).

TRIȘCAR sm. ♪ Cel ce cîntă bine din trișcă (SEZ.).

TRIȘCUȘOARĂ (pl.-re) sf. ♪ dim. TRIȘOĂ: își țîou o ~ dintr'un soc (SEZ.).

TRISTE, † **STRISTE**, † **STRINȘTE** sf. Soarte (bună sau rea), noroc, nenoroc: așa mi-a fost tristeța, vîz eu că n'am încotro (SP.); Ileana Simziana se căina și se intrista în sufletul ei că n'avea triste (SP.); oînd se întorcea

Fig. 5044. Triptic.

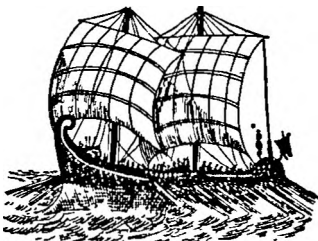

Fig. 5045. Triremă.

Fig. 5046. Trișcă.

la soțul ei... îi găsea vîltîndu-și tristeța, lungit sub tulpina brazilor (DOB.); Dumitrașco-Vodă... nici acoum la această domnie n'au avut trișțe să domnească mult (N.COȘT.) [vsl. s ū r e ș t a „,întîlnire”].

***TRITON** 1. npr. m. ≙ Zeu al mării, fiul lui Neptun și al Amfitritei, care avea bustul unui om și al cărui trup se termina printr'o coadă de pește: E... carnavalul himeric al unei lumi de sirene, de ~, de nimfe (D.-ZAMF.).

2. sm. ≙ Gen de moluște marine gasteropode ¶ ≙ Gen de salamandre acuatice, un fel de șoprlie de apă (5047) [fr.].

Fig. 5047. Triton.

○ **TRITĂ** (pl.-te) sf. Bucov. Lumina de la Jordan sau Bobotează: dacă-și pîrlește cineva părul capului cu ~, apoi nu se va speria de lupi (MAR.) [rut. t r i y ó a].

***TRIUMF** (pl.-turi) sm. ≙ ≙ Onoarea ce făceau Romanii unui general care cîștigase o mare bătălie, în care pieriseră cel puțin 5000 de dușmani; ea consista într'o intrare solemnă și pompoasă a învingătorului, urmat de armata biruitoare, de captivi și de prăzile făcute; car de ~, carul pe care sta generalul biruitor (879, 880) ¶ ≙ Arc de ~ ≙ ABO ¶ ≙ A duce, a purta pe cineva în ~, a-l purta pe brațe în semn de mare onoare ¶ ≙ Victorie strălucită: ~al armatelor noastre la Mărășești și la Mărăști ¶ ≙ Motiv de glorie, fală: e un adevărat ~ a sta în ura unor astfel de oameni (VLAH.) ¶ ≙ Succes mare, izbîndă strălucită [lat. t r i u m p h u s].

***TRIUMFA** (-tez) vb. intr. ≙ ≙ A-și face intrarea solemnă, în Roma veche, în urma unei victorii strălucite, a fi primit cu alaiu ¶ ≙ A birui, a învinge în războiu ¶ ≙ A dovedi, a birui, a ieși învingător (în ori-ce împrejurare): Justiția a triumfat ¶ ≙ A nu mai putea de bucurie, în urma unui succes obținut ¶ ≙ A se fîli, a se mîndri cu o izbîndă [lat.].

***TRIUMFAL** adj. ≙ ≙ Intrebuințat la un triumf: car ~ (879, 880) ¶ ≙ Care arată un triumf: intrare ~ă [lat.].

***TRIUMFĂTOR** 1. adj. verb. **TRIUMFA**. ≙ Care triumfează: un general ~ ¶ ≙ Care a ieșit biruitor dintr'o luptă, la o întrecere, etc. ¶ ≙ Irezistibil: un argument ~ ¶ ≙ Splendid, glorios ¶ ≙ Care zugrăvește încrederea în succesul obținut, care arată mulțumirea de a fi ieșit biruitor: o mină triumfătoare.

2. sm. ≙ ≙ General roman care se întorcea în triumf după o victorie strălucită ¶ ≙ Biruitor într'un războiu ¶ ≙ Cel ce a ieșit învingător într'o împrejurare oarecare.

***TRIUMVIR** sm. ≙ ≙ La început, titlul unui magistrat roman însărcinat, împreună cu alți doi colegi, cu o parte din administrația publică ¶ ≙ Nume dat, la Romani, lui Pompeiu, lui Cezar și lui Crassus (primul triumvirat) cari se asociaseră pentru a se împotrivi partidului oligarhic al Senatului (60 a. Chr.) și, mai târziu (43 a. Chr.), lui Octav, lui Antoniu și lui Lepid (al doilea triumvirat), care se înțeleseră să pună stăpînire pe puterea absolută [lat.].

***TRIUMVIRAT** (pl.-ate) sm. ≙ ≙ Funcțiunea de triumvir (la Romani) ¶ ≙ Asociațiunea a trei cetățeni puternici, înțelegîi între ei să pună stăpînire pe cîrma Statului ¶ ≙ F Asociațiune, înțelegere între trei persoane influente [lat.].

***TRIUNGHIU** (pl.-ghituri) sm. A

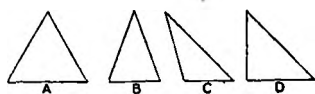

Fig. 5048. Triunghiuri.

A. echilateral; — B. isoscel; — C. obtusunghiu; — D. dreptunghiu.

Figură geometrică formată din trei drepte care se taie două câte două (5048): suprațata unui ~ este egală cu jumătatea produsului bazei prin înălțime; ≙ DREPTUNGHIU 2, ECHILATERAL, ISOSCEL, OBTUSUNGHIU, SOALEN [fr. tri (angle) + unghiu].

***TRIUNGHIULAR** adj. A Care are forma unui triunghi; prismă ~ă, piramidă ~ă, a căror bază

TRI-
TRI

TRI-e un triunghi (triunghi + fr. (triang) u-
laire).

TRĪ **TRIVALENT** *adj.* ☞ Se zice despre un corp
simplu al cărui un atom se combină cu trei atomi
de hidrogen: aurul și aluminiul sînt ~ [fr.].

TRIVIAL *1. adj.* ☉ Foarte comun, cunoscut
de toți (vorb. de lucruri abstracte): adevăr ~; o viață
nouă apare din viața ~ă și comună tuturor (OLVR.) ☐ ☐ JOS-
NIC, Scribos: glumele nesărate și ~ pe care le aud... or
să mă facă într-o zi să-mi iasă din minți și să iau cîmpii
(VLAH.); expresiune ~ă.

2. subst. Ceea ce e trivial [fr.].

TRIVIALITATE *sf.* ☉ Inșușirea a tot ce e
trivial, prea comun, obicinuit de toți: singurul mijloc
de a scoate pe oameni din linoceza, din ~a vieții de toate
zilele era înființarea unei muzici bune (SR.-VN.) ☐ ☐ JOS-
NIC, scriboșeni; vorbă sau faptă trivială: au în-
vățat... a rosti unele cuvinte create de dinșiși, care poartă
semnele trivialității celei mai revoltante (ALECS.) [fr.].

TRIVIUM *subst.* ☐ Partea elementară a învă-
țămîntului din evul mediu care cuprindea grama-
tica, retorica și dialectica [fr.].

† **TRIVOGĂ** *sf.* ☒ Alarmă: De-aiți va răsuna tri-
voga Destepătoarelor ouvințe (VLAH.); trivoga oheima la arme
gwardia națională (CAR.) [RUS. trevogal].

○ **TRICNEA** (pl.-nele) *sf.* Olten. (CONV.) = **STRICNEA**.
○ **TRICNI** (-neso) *vb. tr.* Olten. = **STRICNI**.

TRIMBA (pl.-be) *sf.* ☐ Pinză strînsă în sul,
val de pinză (☐ 5049): ză-
branco, vîlnico, trimbe de pinză
de cîmp se ridicau... în oale
(DEM.); cealaltă oftînd după casa
ei așa frumos directată... după
trimbele de borangio neșute
(COOB.); unei Trînci (II) dase
~ de nouă cămeși ghicire
scartel pe stela (OLVR.); brațul
Sulina... s'astarne drept și alb
ca o ~ peste neteziul acesta verde,
pustiu, nemărginit (VLAH.) ☐ ☐ (F
Dungă, fâșie; o frunză galbenă de
ceț, pe care se risipea o ~ de lumină,
părea un fluture de aur (S.-ALD.);
cășuțe albe, rari, încep să se ipească
pe trimba de fîneată ușor înclinată
pe spatele rotund al muntelui
(VLAH.); vînturile aduseră umezeală
și scutpaseră trimbe de omăt
(SAD.) ☐ ☐ ☐ Șir neîntrerupt,
rînd, lanț: o ~ de prășitori,
desbrăoți, aduși de spate, ridică și
izbea săpîle, ou mișcări regulate
(LUNG.); o ~ de care răsări în
departare, abia lămurindu-se prin
...păburerea albă (S.-ALD.); ~ de
oști pustitoare nu se rădica decât
în primăvară (VLAH.); ei se
așezară, trimbe, trimbe, pe toată
olimpia de la Dunăre pînă la
Călugăreni (SP.) [vsl. tr. q b a].

† **TRIMBACIU** *sm.* ☐ ☒ = **TRIMBITAȘ** [vsl.
*tr. q b a c i > pol. tr. q b a c z,
rus. tr. u b a c ū, etc.].

○ **TRIMBI** (-beso) *vb. tr.* Olten. (CIAUS.)
A face pinză tr. i m b i.

† **TRIMBICER** *sm.* ☐ ☒ = **TRIMBITAȘ**:
Constantin Duce-Vodă au mers...
din conso în conso, tot cu surle
și cu dobe, încă și cu ~i leșești
(N.-COST.) [tr. i m b i ț a].

† **TRIMBIT**... = **TRIMBIT**...

TRIMBITA (-iteș, * -it), † **TRIMBITA** (-it) *vb.*
intr. și ** tr.* ☉ ☐ A suna, a cînta din tr. i m-
b i ț a; trimbitași în luna nouă cu
trimbite (SIL.); La săvîrșita
luminii, Trimbita-vor ingerii în
pătru cornuri de lume La tot
omul p' a lui nume (FAP.); *pr. est.*
despre cîntatul cocșilor, a vesti
(cu glas, cu sunet de trimbiță):
cînd ocoșii trimbitară ivirea
zorilor, Varlam abia aștepa
(DEM.) ☐ ☐ ☐ (vb. tr.) A svoni,
a lăți vestea: faptele cunoscute
ale lui... trimbitau numele
lui în toate părțile țării
(SALC.); legătura de rudenie
cu Conu Dinu... o trimbiță pe
toate drumurile (D.-ZAMF.);
abs.: dacă faci bine, nu trimbiță
în lume (ZNN.).

TRIMBITĂ (pl.-te), † **TRIMBITĂ** (pl.-te) *sf.* ☐
☉ Trompetă: la vremea trimbităi
de apoi... trimbita va da
glas și morții se vor scula
într'altă făptură (COR.); unde
este hatmanul, ascultă și oștile
mai bine, și alta, oă are tobe
și trimbite și se dă știre
oștenilor la purces și la alte
trebi (CET.); au sîs și trimbițele
de purcosul oștii (M.-COST.);
răsună glasul știrilor al
trimbitelor cîntînd marșul
soldatului mort (SR.-VN.) ☐ ☐
Maram. Oas. = **BUCIUM** ☉ ☐
Pneți-mi, frați, trimbiță,
Să-mi zici sora dintr'însa...
Cînd trimbiță a trimbița,
Oile toate-or șhiera (SRL.);
...oînd vîntu

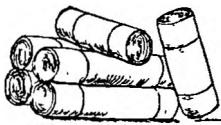

Fig. 5049. Trimbe.

și-a sufla. Trimbita și-a trimbita,
Fluiera și-a fluiera (FAP.) [vsl. tr. a b i c a].

TRIMBITAȘ, † **TRIMBITAȘ** *sm.* ☐ ☒ Cel ce
sună din tr. i m b i ț a: acolo sînt
și harpiste... și trimbitași
și toboșari... poate chiar și
cîntăreți din gură (COOB.);
Puse om îndată cu un trimbitaș,
Ca să publiceze, strigînd prin
oraș (PANN); am închîriat
doi trimbitași cari... Imi
trimbită meritele ce le am
în foșia lor (ALECS.); Oțîrîții
ou oarda, Trimbitaș cu
trimbita Aceia le-o foșta
papa (FAP.).

TRIMBITOIU (pl.-oale) *sm.* ☐ *augm.* **TRIMBITĂ**.
○ **TRIND** *adj.* ☉ Bucov. Trans. Trîndav
(MAR.) (FAC.) ☐ ☐ *Mold. Băn.* ☒ Se zice
despre pline cînd nu e coaptă
bine, și e lipicioasă (sez.) [comp.
vsl. tr. q d ū „un fel de boală”].

TRINDAV *1. adj.* ☉ Leneș: ~a-mi
fire nu m'a iertat să deviu
vinător (COOB.); precum omul
~ pirotaste, se dărapăna, se
molește și pierd între oameni...
așa și cu mașile codelnice
și ~e (LUP.) ☐ ☐ *Rînced.*

2. sm. Om leneș: îi ducem
la spînzurătoare ca să curățim
satul de un ~ (COR.); în oasa
~ului e sărăcie lucre (PANN)
[tr. i n d]; comp. și *tr. u n t a v*.

TRINDĂVI (-ăvesc) *1. vb. intr.* A fi
leneș, tr. i n d a v.

2. vb. refl. A deveni trîndav,
a se lenevi.

TRINDĂVIE *sf.* Firea, starea
celui tr. i n d a v, lene: pe tine,
nu osteneala, ci trîndăvia te
face să oauți somnul (SP.);
mulți tineri... petreceau o
viață de ~ și de disoluțiune
(D.-GH.); Lucrul face
sănătate, Trîndăvia tot
păcate (ZNN.).

TRINDĂVU *1. adj.* Bucov. (MAR.)
Trîndav, leneș.

2. sm. ☐ = **BĂLGAR** ☐ ☐ [tr. i n d].

TRINJI *sm. pl.* ☐ ☐ Tumori
foarte dureroase care se fac,
la unele persoane, la anus
și în partea inferioară a
rectum, și care, deschizîndu-se,
provoacă o scurgere de sînge;
hemoroizi ☐ ☐ ☐ Larvele
muștei-calului, care trăiesc în
stomacul și în intestinele
calului (MAR.) ☐ ☐ ☐ Plantă
din fam. orchideelor, cu flori
galbene sau brune, ce
răspîndesc un miros plăcut
de miere; crește prin
pădurile umbrasoase și
umed; numită și „cuibul-
pămîntului” sau „cuibușor”
(*Neottia nidus avis*) (☐ 5050)
☐ ☐ ☐ **BURU-
IANĂ-DE-** ~ = **ȘOALDINA**
[tr. i n d]; comp. și *bg.*
tr. q d ū „hemoroizi”].

○ **TRINJIN** *sm.* ☐ = **ȘOALDINA**
[tr. i n j i].

TRINJOAICĂ (pl.-ce) *sf.* ☐ *Fig.* 5050.
Trinji. Plantă cu flori mari,
galbene-aurii; e întrebuințată
de popor la vindecarea
trinjiilor (*Ranunculus
illyricus*) [tr. i n j i].

TRINTĂ (pl.-te) *sf.* Luptă
corp la corp, luptă dreaptă:
trîntă dreaptă e cînd se
cuprind în brațe crucii
(VOR.); părțile protivnice
se apucă la ~ și oare din
doi biruți, acelaia îi rămîneau
toate dreptățile (COOB.);
doară împărății nu se luptă
îac'asa, oă ciobanii, să-și
dea o ~ (RET.) [tr. i n t i].

TRINTEALĂ (pl.-eli) *sf.* F ☉
Bătaie: Băteson, deși cel
mai slab dintre noi toți,
dar oăta trînteala cu
luminarea (D.-GH.); Ba
să-ți oauți treaba, oă
măntui (ALX.); dacă
pisica răsturna oară
ceia sau lapte, al minca
(SLV.) ☐ ☐ Incăierare,
trîntă: Pentru ris al ei
se ceartă și din joc se
prînd feciorii La trînteli
(COȘA.) ☐ ☐ ☐ Arestare
[tr. i n t i].

TRINTI (-tesc) *1. vb. tr.* ☉ A
dobori la pămînt, a arunca,
a lepăda cît colo cu putere
(de necaz, de desgust,
etc.): mi-l trînti și-l
băgă în pămînt pînă
în gît și-l tăie
oșpul cu paloșul (SP.);
cazul unde te trînteste,
acolo bate-l (ZNN.);
cazul trînteste și pe
călărețul cel bun (ZNN.);
maiorul... scoate de
după gît toba pe care o
trînteste cît colo (CAR.);
oacneale vorbeau
toate 'odată și trînteau
furios cărșile (OLVR.) ☐ ☐
A izbi, a lovi: trînteste
ou pămînt în masă
de sar stegnicele (SR.-VN.) ☐ ☐
trage: îi trîntea cîte
o sută de nuiela la
tălpi (D.-GH.) ☐ ☐
☐ ☐ A arunca o vorbă,
a spune deodată: ~ o
înturătură; ori nu
răspundea de loc...
ori îți trîntea te miri
ce

neghiobie boacăă (CAR.) ¶ ④ A face să cadă, a re-
fuza (la examen); profesorul l-a trîntit la examen.

2. *vb. intr.* A asviri lucrurile incoace și incolț; a face șgomot trîntind lucrurile: se sculă ou noaptea 'n cap și începu a trînti și a plesni prin casă (CRG.).

3. *vb. refl.* ① A se arunca jos cu putere, a se asviri cit colo ¶ ② A se izbi cu putere: femeia mai pe urmă s'a trîntit ou capul de păreți (VAS.) ¶ ③ A se lua la trîntă, a se lupta corp la corp: Stan de mi-l privesc... Cum mi se smucea, Cum mi se trîntea (ALECS.P.) ¶ ④ A se tăvăli pe jos (*verb. in spec. de cai*) [vsl. *tra'ititi > rut. trutyty, ceh' troutiti, pol. tració].

TRÎNTITURĂ (pl.-turi) *sf.* ① Faptul de a trînti; aruncătura la pămînt; asvirlitură cit colo; izbitură: înăuntru se auzi un bombănit și o ~ de scaun (SAD.); de trîntitura ușii a sărit olanța (BR.-VN.) ¶ ② A Bătătura la talpă: cînd calul în tăvălitură de cal, faci trîntituri (GOR.).

TRÎNTOR *sm.* ① Bărbătușul albinei, care nu face alta decît, bizăe, cîntă, joacă și mîncă din miera stupului, fără a munci (—) [58, G]: ~ii sînt muzicanții roșini; dnpă ce însă s'a isprăvit roșul, albinele se pun și omoară ~ii (ION.); adică, mă rog, de ce să se hrănească o mulțime de ~i pe lângă albina? (ALECS.) ¶ ② Om care trăește fără să muncească, care se hrănește din munca altora: ei devin vagabonzi uitelor, oăscăunzii răspîntilor, ~ii cafenelelor (VLAM.); mi-e ou ciudă cînd văz ațfăia ~ii ajunși și trîind în largul lor (SP.) [vsl. tra'itū].

TRÎNTORIT *sbst.* Exterminarea trîntorilor dintr'un stup [trîntor].

TROACĂ, *Mold. TREUCĂ* (pl.-ce) *sf.*, *Trans. Olten. TROC* (pl.-oace) *sn.* ① Trunchiu de copac scobit în care se adapă vitele la fîntînă, jghiab (—) [2732, 4039]: era și o fîntînă, adică mai mult așa un izvor ou troacă, pentru adăpat caii (CRIC.); puhoțelele de la ochi se vindecă dacă se apală respectiv ou apă din troacă unde beau caii (GOR.) ¶ ② Jghiab dintr'un trunchiu scobit, sau vas de doage de unde beau găinile, porcii, etc.: De-aș ști cine mi-ar fi soacră, Da-l-aș da hîlbe din troacă (BRL.); ③ a face pe cineva troacă de porci, a băt-jocori, a face de rușine, de ocară (comp. **ALBIE** ②): încep a-l probosi și a-l face troacă de porci (RET.) ¶ ④ Copaie, covată, albie scurtă și largă (în care se ține făină, sare, etc.): Răduoanu venea ou o troacă încălțată ou nisip (OLVR.); luă un troc mare, îl umplu de jăratio și se duse (SLV.); Am un troc de alună și între ele numai ou nucă (GOR.); ghicitoare despre „stelele și luna” ¶ ⑤ *Trans.* Postavă, lada în care curge făina măcinată la moară (FAC.) ¶ ⑥ Vasul de lemn, plin cu apă, în care se udă continuu roata de la tociă, cînd se invirtește (DAM.) ¶ ⑦ *Trans.* (FAC.) Un fel de albioară ce servește la împiedecarea roții [5051] ¶

Fig. 5051. Troacă.

⑧ Carapace, țeasta broaștelor țestoase (PAMF.): broască ou ~, broască țestoasă ¶ ⑨ *Olten.* ¶ = **TRAVĂ** ① [germ. dial. Trok = Trog și dial. (švab.) Trucke = Truhe].

TROAHNĂ (pl.-ne) *sf.* ¶ ① Gripă, influență; catar: ~ de boală... Intrase în oameni (CANT.); dacă ești ou... și sârui pe cineva în spate, fără să știe el, se ia catarul de acela (GOR.).

○ **TROASCI** = TROSCI

○ **TROC** = TROACĂ.

TROCAR *sm.* Transilvănean din mahalaua Șcheilor (Brașov) și *pr. est. iron.* poreclă dată Ardeleanului de către Românii din vechiul Regat [t r o c a]; după unii, numirea aceasta și-a luat naștere de la obiceiul femeilor din acele părți de a împleți găitane într'o mică troacă (WA.); după alții, de la troacele cu poame pe care le expuneau bărbaiți spre vânzare în piață (MIS.).

○ **TROCHIȚĂ** (pl.-țe) *sf. Trans. Băn. dim.* TROACĂ: în umbra unui teiu era o ~; Scormon e culcat lângă ea și privește... oum copilul se joacă ou minuțele lui (SLV.).

○ **TROCNĂ** *sf. Băn.* ¶ ① Guturaiu; t r o c h n ă.

TROCUȚĂ, ○ **TREUCUȚĂ** (pl.-țe) *sf. dim.* TROACĂ, TREUCĂ: luă o trocuță ou ovăș și una ou jar și piecă cătră stavă (RET.); trecuța să se așeze lângă oușcă și să stea totdeauna plină ou apă (ION.).

***TROFEU** (pl.-tee) *sn.* ① Îmbăcămîntea și armele luate de la vrăjmașul biruit și care se puneau pe un trunchiu de arbore, curățit de crăci, sau cu care se împodobeau învingătorul [5052]; *pr. est.* prada luate de la vrăjmaș: ei aduceau ou dinșii... cele mai mari și mai scumpe trofee cu care s'a putut vreedată mîndri ou armată victorioasă (VLAM.) ¶

Fig. 5052. Trofeu.

② Monument ridicat în amintirea unei victorii și care consta din armele luate de la vrăjmaș ¶ ③ Sculptură sau pictură ce înălțează un monument de felul acesta ¶ ④ Victorie, biruință ¶ ⑤ Totalitatea atributelor unei arte sau unei științe, reprezentate printr'ou lucrare de sculptură sau de pictură [fr. trophée].

TROFTOLOG (pl.-oage) *sn.* (CRG.) = TERFELOG.

***TROHEU** *sm.* și (pl.-hee) *sn.* ¶ Picior în versul grec sau latin compus dintr'ou silabă lungă, urmată de una scurtă (—); e contrariul iambului: Iambii suitorii, troheii, săltărețele dactile (EMIN.) [fr. troché < gr.].

TROIAN (pl.-lene, ț -lanuri) *sn.* ① Val, șanț preistoric sau șăpat de romanii și atribuit împăratului Traian: șanțuri groznicce trăgea (Traian) pe undeși țmbia, precum și pină astăzi se văd și la noi în țară, cărora încă ~uri le zicem (LET.) ¶ ② = **NĂMETE**: suflă cu țarie vîntul cel de miază-noapte, aducînd ou sine troiene de zăpadă deasă (FIL.); nici nu prinse de veste cînd ajunse în pădure peste nămeți și troiene (SP.); oa de omăt erau troiene de pulbere (GR.-UR.); Flăvianii ~ul despică, și 'ntînd, să se rupă, din greu (VLAM.) ¶ ③ *Pr. anal.* Grămadă, morman: ei atia prav au fost, oit se strîngea troiene la garduri, cînd bătea vîntul (GR.-UR.); ș'un ~ de orengi de arbori pe-a lui urmă se clădește (ALECS.) ¶ ④ *Olten.* Potecă prin fin sau pe unde mîncă apă (VIC.) ¶ ⑤ *Olten.* Dîra, urma lăsată de sanie (VIC.) [vsl. Trojan ū „Traian”].

TROICĂ (pl.-ce) *sf.* Sanie trasă de trei cai înhamați unul lângă altul [5053] [rus. trojka].

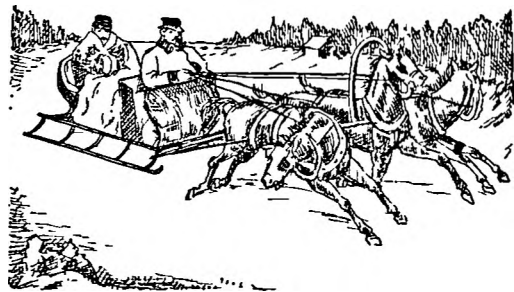
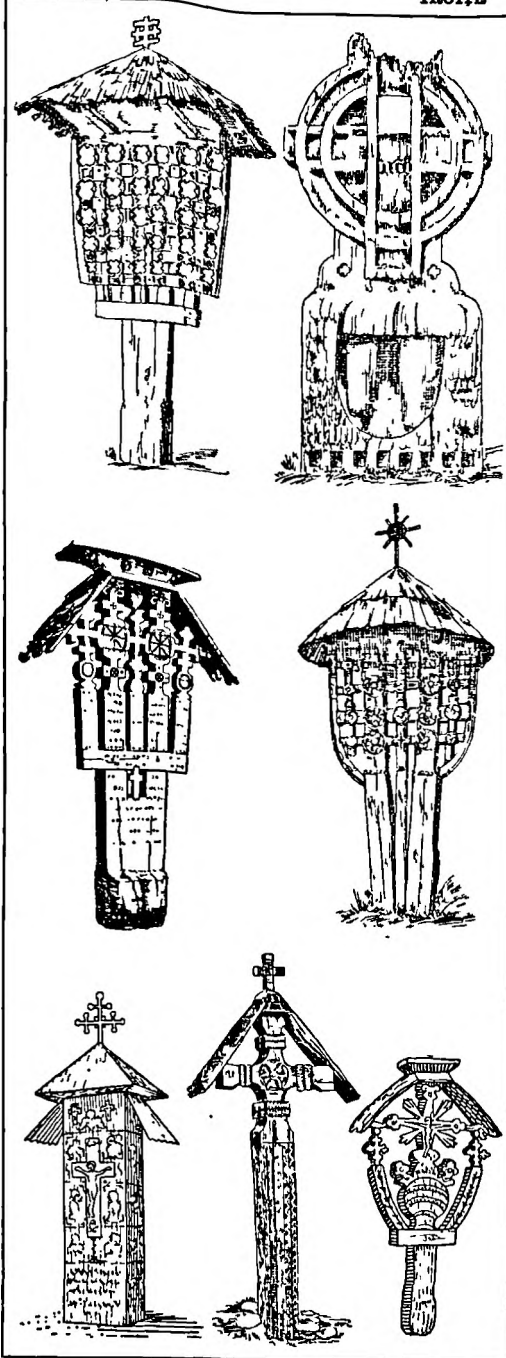

Fig. 5053. Troică.

TROIENI (-lenesc) *vb. tr. și refl.* ① A (se) îngrămădi troiene de zăpadă, a (se) astupa cu omăt mult, a (se) înzăpezi, a (se) omeți, a (se) nemeți: s'a fost pus... niște viscolu și omete de se troieniseră cărările (CRIC.); Iarna viscolu-l ascultă Crengile-mi rupîndu-le, Troienînd cărările și gonînd ointările (EMIN.); *pr. est.* a forma grămezi, mormane: Pe cînd odruul, dragul odruu, troienîndu-și frunza toată, își deschide-a lui a dîncuri fața lunii să le bată (EMIN.) ¶ ② A rămînea în loc, a nu mai putea înainta din cauza troienelor de zăpadă: adevărat că l s'a troienit sania, cale de trei poștii P (ALECS.).

OTROINIC *adj.* Mold. Care zace în nesimțire, buimăcit de boală, apatic; mhnit (sez.) (rv.-crg.).

TROIȚĂ (*pl.-te*) *sf.* Ⓞ cruce = TREIME Ⓞ cruce sfânta ~, Lunea Rusaliilor cruce Ⓞ Triadă, treime: baba ...vola cu ori-oe chip să aibă o ~ nedespărțită de nurori (crg.) cruce Ⓞ Cruce mare, de lemn sau de piatră, ridicată la încrucișarea drumurilor, alcătuită mai adesea din trei cruci împreunate și acoperite cu o streșină; e împodobită de cele mai multe ori cu zugrăveli și inscripții (TAB. LXVIII) cruce Ⓞ Icoană formată din trei bucăți din care două obloane laterale, prinse de cea din mijloc cu balamale, ca un trptic: în părete, o mică candelă lumina o veche ~ de lemn (cooa.) [vs. troica].

***TROLEY** *subst.* A Ori-ce aparat mobil care aduce curentul de la o sîrmă aeriană la un tramvai electric (□ 5054) [engl.].

Fig. 5054. Trolley.

Fig. 5055. Trombă.

***TROMBĂ**¹ (*pl.-be*) *sf.* Ⓞ Coloană de apă, de formă conică, ridicată de vârtejurile de vînt, și care se învîrtește în juru-i cu o mare iuteală, producînd stricăciuni enorme, înneecînd corăbii, doborînd la pămînt case, etc. (□ 5055) [fr.].

***TROMBĂ**² (*pl.-be*) *sf.* Ⓞ trompa = TROMPA Ⓞ cruce : Pîndind noaptea, elefanții cu lungi trombe înarzați (ALECS.) cruce Ⓞ Tub de mare diametru, puțin încovoiat și cu o deschizătură în formă de pîlnie la capătul de sus, cu ajutorul căruia se reinnoește aerul în compartimentele de jos ale unui vapor (□ 5056) [gr. τρομπα].

***TROMBON** (*pl.-oane*) *sm.* 1. cruce Instrument de muzică, de alamă, mai mare decît o trompetă, cu două tuburi, din care unul alunecă în interiorul celuilalt; e numit din cauza acesteia și „trombon cu culisă”; sunetele ce scoate sînt aspre și viguroase (□ 5057): să tei un ~ d'alea marile, de la muzică, să-ți umfli bucle, să suni cu putere și să suni... oa o picuțică (BR.-VN.); ~ cu piston, trombon în care culisele sînt înlocuite prin pistoane.

2. *sm.* Muzicant care cîntă din trombon [fr.].

***TROMPĂ** (*pl.-pe*) *sf.* Ⓞ corn Corn de vîntătoare (□ 1476) cruce cruce Trîmbiță: trompetii începură a sufla în trompe (S.-ALD.) cruce cruce Prelungirea nasului elefantului (□ 5058) cruce Prelungirea ritului tapirului

cruce cruce Gură în formă de tub la insectele sugătoare: trompa muștei cruce cruce Partea unei bolți care se prelungește dincolo de sprijinul pe care i-l oferă stîlpul cruce cruce Aparat cu care, prin ajutorul unui curent de apă sau de un alt lichid, se poate scoate aerul sau vaporii dintr'un vas cruce cruce Canal în ureche care comunică printr'un capăt cu cavitatea timpanului, iar prin celălalt cu partea superioară și laterală a faringelui (□ URECHE) [fr.].

***TROMPETĂ** (*pl.-te*) *sf.* cruce Cel ce cîntă din trompetă, trîmbițaș: să-1 faoi ~ pe asta, oăvîtane, că nu te dă de rușine (S.-ALD.) [fr. trompette].

***TROMPETĂ** (*pl.-te*) *sf.* Instrument demuzică, cunoscut din timpurile cele mai vechi; cîntă

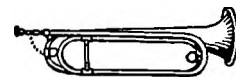

Fig. 5059. Trompetă.

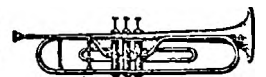

Fig. 5060. Trompetă de armonie.

dintr'un tub de alamă, lung de peste doi metri, îndoit de două ori, cu o îmbucătură bombată și cu pavilionul larg; trîmbiță (□ 5059); ~ de armonie sau ~ cu pistoane, trîmbiță prevăzută cu pistoane (□ 5060) [fr. trompette].

* **TROMPETAȘ** *sm.* = **TROMPET**: și hotărât să te faci ~? (ALECS.).

TRON¹ (*pl.-onuri, ♀ -oane*) *sn.* ⊙ = **LADĂ** ⊙: n'ai nici lăscăie chioară în pungă, ori în ~, ori în lăcră (J.P.); ea găsește un ~ vechiu, argisit într'un colț din bordeiul Neagului (SP.); nu împlinise încă cincisprezece ani, cînd troanele de zestre... erau pline (slv.) ♪ **Olten. Trans.** Sicriu, **COȘCIUG**: așchile de la ~ul mortului să se lapede pe apă (gor.); [germ. dial. T r u h (e) n].

* **TRON²** (*pl.-onuri*) *sn.* ⊙ Scaun; jeț mai înălțat pe care șed împărății, regii, etc. în zilele de ceremonie (— [5] 4340); a se uroa pe ~, a se face împărat, rege, Domn ♪ ⊙ Puterea suverană a împărăților, regilor, etc.: mostenitorul ~ului; mesajul ~ului, discursul pe care-l ține suveranul la deschiderea corpurilor legislative [fr. t r o n e].

○ **TRONĂ** *sf.* Băn. = **TROCNA**.

TRONC! *interj.* ⊙ Exclamațiune la ivirea neașteptată a unui lucru neplăcut: ~! că mi-o dat năucăsară 'n ochii. (ALECS.); după ce se cunnară la biserică și venită acasă de se așezară, ~! (sosește) șarpele (R.-COD.); **hodotrone** ~! = **HODORONC-TRONC** ♪ ⊙ ~, Măricol! ex-clamație întrebuințată cînd cineva aruncă dintr'odată o vorbă nepotrivită ori face ceva la care nu te așteptai de loc: zicînd adese niște vorbe chîlnovate, la care tată-meu răspundea: ~, Măricol! (COD.); ♪ ⊙ F A-i cădea, a-i pica (ou) ~ (la inimă), a se amoreza (de la prima vedere) de cineva: cînd a văzut fata, zîna din aer picotă, i-a căzut și lui cu ~ (R.-COD.); Dinu Țiganul îi căzuse cu ~ la inimă (SP.); v'a picat ~ la inimă vre-o cucușniță frumușică (ALECS.) [onom.].

TRONCĂNI (-ănesc, ♀ -ăn) *vb. tr. și intr.* = **TRANCĂNI**: tu să suni, să troncăni pe vatră (GR.-N.); le era lehamite de moș Nichifor, care îndată troncănea oite una (CRG.); Tot să troncănească-i place (PANN).

TRONCĂNIT *sbt.* Faptul de a troncăni și rezultatul acestei acțiuni; troncăneală, hodoro-găală: iar de ~ul potoavelor grele în munți se răsună (STAM.).

TRONCĂT, TRONCOT (*pl.-te*) *sn.* Troncăneală, hodoro-găală: Nici chiar troncăutul de sdraveni bolovani în rostogol Nu 'ngrozese oa Urșului... Cu făclii negre, scrișen-tonce (ALECS.); a auzit troncotat prin pivniță și se teme oă a intrat cineva (slv.) [t r o n c i].

TRONCA-TRANCA! *interj.* Imită sgomotul unei troncăneli, unei hodorogeli: păcărnita cu fest-leocul și postena... se izbeau una de alta cînd mergea căruța. și făceau ~! ~! (CRG.) [comp. **TRONC!** și **TRANC!**].

TRONECIU (*pl.-ecuri*), **TRONIȘOR** (*pl.-soare*) *sn.* *dim.* **TRON¹**: s'au aprins lumini, candelă n' troneciuri (LUNG.); tot pe Mercur îi trimise Joe de fură tronșorul în care înholdea Prometeu rețele ce trimetea Joe oamenilor (SP.).

* **TROP¹** *sm.* ω Figură de retorică care consistă în întrebuințarea unui cuvînt într'un înțeles mai larg sau mai restrîns decît sensu-i propriu. *EX.*: o sută de f u m u r i, în loc de o sută de case; cincizeci de p i n z e, în loc de cincizeci de o o r â b i i [fr. t r o p e].

TROP! sau **TROPĂI!** *interj.* Imită izbirea picioarelor de pămînt: Ipate... se prinde în joc lîngă o fată... Și tropai, tropai, ropai, ropai! i se aprind lui Ipate oălețele (CRG.) [onom.; comp. și **TROPĂI!**].

TROPĂI (-ăiu, -ăso) *vb. intr.* A face sgomot cu picioarele, cu copitele (umbilind, alergînd, jucînd, etc.): își purta trupul mare de tot color, tropăind cu ciubo-tele grele, unse cu răbutilă (SAD.); țaranul, cînd merge, tropăește, și cînd vorbește, hodoro-găește (CRG.); tropăiau prin casă drăgălașele ei piciorușe (VLAH.); a început să se jelească... și să tropăie din picioare (CAR.); calul pe pod nu mai vrea să meargă, ci țorăia și tropăia (RET.) [bg. t r o p a i i, rut. t r o p a t y, etc.].

TROPĂIT *sbt.*, **TROPĂITURĂ** (*pl.-turi*) *sf.* Faptul de a t r o p â i și rezultatul acestei acțiuni: aud într'o parte a codrului focuri de pușcă și tropăituri de om (MAI.); atunci s'a pornit un hohot, aplause, tropăituri, suiere, răcnete (CAR.).

TROPĂR (*pl.-are*) *sn.* ω Scurtă cîntare de laudă, bisericăscă: două oște de tineri, îmbrăcați în alb, cu luminări aprinse, cîntau ~ul adormirii (VLAH.); ~ele se ridică mai mult nesigure, falșe, oboșite (RO.); cîntăreți... cîntînd tropărilor și cîndaoul zilei (LET.) [vsl. t r o p a r i < gr.-biz. τροπάριον].

* **TROPIC** (*pl.-ice*) *l. sn.* ⊙ ☆ Fie-care din cele două mici cercuri ale sferei cerești, duse prin punctele solstițiale perpendiculare pe axa lumii și depărtate de ecuator de 23° 27' 27"; acela care trece prin solstițiul de vară este ~ul Cancerului, iar cel ce trece prin solstițiul de iarnă e ~ul Capricornului ♪ ⊙ ●

Fie-care din cele două paralele terestre, depărtate de ecuatorul Pămîntului de 23° 27' 27" și între care este cuprinsă zona toridă; cel din emisfera boreală se numește ~ul Cancerului; ~ul Capricornului ♪ ⊙ ●

Fie-care din cele două paralele terestre, depărtate de ecuatorul Pămîntului de 23° 27' 27" și între care este cuprinsă zona toridă; cel din emisfera boreală se numește ~ul Cancerului; ~ul Capricornului ♪ ⊙ ●

Fig. 5061. Tropice. TRP. CNC. Tropical cancerului; TRP. CPR. Tropical capricornului; CERULUI, iar acela din emisfera australă e ~ul Capricornului (5061).

2. *adj.* An ~ = AN 1 ⊙ [fr. tropique].

* **TROPICAL** *adj.* ⊙ ☆ ● Ce ține de tropice ♪ ⊙ ● Ce se află, ce crește între tropicele pămîntului: regiunea ~ă; plantă ~ă ♪ ⊙ ● Foarte cald (ca în regiunea tropicelor): oltimă ~ă; Dan se întorcea de la redacție pe o căldură ~ă (VLAH.) [fr.].

TROPOI (-oia, -oasă) *vb. intr.* **TROPĂI**: aud tropolind prin sală ciuboatele grele și cu pînteni... ale căpitantului (VLAH.).

TROPOIT *sbt.*, **TROPOITURĂ** (*pl.-turi*) *sf.* = **TROPĂIT, TROPĂITURĂ**: La joc, la tropoitură pe fete le îmbulze (PANN) [t r o p o i].

TROPOS *sbt.* Manieră; chip, mod: trebuie să-l facem a înțelege cu ~ subtile că... își neolnătește evghenia, cînd se lasă pe lene (ALECS.) [ngr. τρῶπος].

TROPOT (*pl.-ote*) *sn.* Tropot de cai: ~ul calilor și sunetul zurgălăilor aveau ceva fantastic (ALECS.); Cu ~e roșii de spaimă pe mal Rup frînele 'n sbucium și saltă (COȘB.); — de oameni: Dar cine-o fi? Aud prin casă Un ~ de picioare mici (VLAH.) [bg. rus. t r o p o t u].

TROPOTI (-otese), **TROPOTĂ** (-ot) *vb. intr.* A tropăi: Atunci popa tropotește Cu ciobota în pămînt (RET.); S'adună oero și iar se 'ntînd își bat pămîntul tropotînd (COȘB.); cai și arme se auzise tropotînd și zornînd pe-atare în vremea slujbei (COD.); Mihnea încalecă, calul său tropotă, Fuge ca vîntul (SOL.) [t r o p o t i].

* **TROSC!** *interj.* ⊙ Sgomotul ce imită plesnetul palmei sau biciului; pocnirea cu ceva tare, răsunător: Dănilă... ia o drughineată groasă de stejar... și pic! la temple dracului cea dreaptă una... trosc! și la stînga una (CRG.); **mai adesea trosc!** pleosc! = **FLEOSC!** ⊙ ♪ ⊙ Imită sgomotul căderii unui corp: numai ce se auzi un durăt și după aceea un ~! în tindă jos, cu polococ o totul (ss.) [onom.; comp. și rut. t r o s k].

TROSCĂNI (-ănesc), **TROSCĂI** (-ăso) *vb. intr.* = **TROȘNI**: Beau volnicii și se duc, Din pistoale troscănd și din gură cîntînd (K.-BRS.) [t r o s c i]. ♪

TROSCOT *sbt.* ω Plantă ierboasă cu tulpina întinsă pe pămînt, cu ramurile pline de frunze pînă la vîrf; face flori verzi, pe margine roșii sau albe, ce cresc la subțioara frunzelor; numită și „țirșoacă”, „troscovă”, „troscotel”. „sporîș”, etc. (*Polygonum aviculare*) ([5] 5062); Ca să uit ce-am învățat, Tu mi-ai aternut în pat Troscot și mîline (COȘB.); vor paste ~ ca niște dobitoace ce sînt (NEGR.); ~ul ouluc Vinerea și

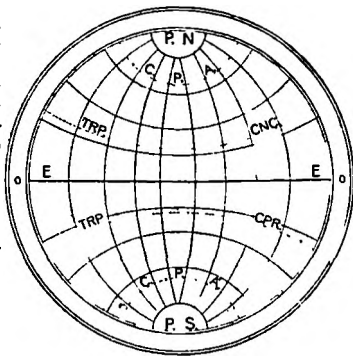

Fig. 5061. Tropice.

TRP. CNC. Tropical cancerului; TRP. CPR. Tropical capricornului; CERULUI, iar acela din emisfera australă e ~ul Capricornului (5061).

2. *adj.* An ~ = AN 1 ⊙ [fr. tropique].

* **TROPICAL** *adj.* ⊙ ☆ ● Ce ține de tropice ♪ ⊙ ● Ce se află, ce crește între tropicele pămîntului: regiunea ~ă; plantă ~ă ♪ ⊙ ● Foarte cald (ca în regiunea tropicelor): oltimă ~ă; Dan se întorcea de la redacție pe o căldură ~ă (VLAH.) [fr.].

TROPOI (-oia, -oasă) *vb. intr.* **TROPĂI**: aud tropolind prin sală ciuboatele grele și cu pînteni... ale căpitantului (VLAH.).

TROPOIT *sbt.*, **TROPOITURĂ** (*pl.-turi*) *sf.* = **TROPĂIT, TROPĂITURĂ**: La joc, la tropoitură pe fete le îmbulze (PANN) [t r o p o i].

TROPOS *sbt.* Manieră; chip, mod: trebuie să-l facem a înțelege cu ~ subtile că... își neolnătește evghenia, cînd se lasă pe lene (ALECS.) [ngr. τρῶπος].

TROPOT (*pl.-ote*) *sn.* Tropot de cai: ~ul calilor și sunetul zurgălăilor aveau ceva fantastic (ALECS.); Cu ~e roșii de spaimă pe mal Rup frînele 'n sbucium și saltă (COȘB.); — de oameni: Dar cine-o fi? Aud prin casă Un ~ de picioare mici (VLAH.) [bg. rus. t r o p o t u].

TROPOTI (-otese), **TROPOTĂ** (-ot) *vb. intr.* A tropăi: Atunci popa tropotește Cu ciobota în pămînt (RET.); S'adună oero și iar se 'ntînd își bat pămîntul tropotînd (COȘB.); cai și arme se auzise tropotînd și zornînd pe-atare în vremea slujbei (COD.); Mihnea încalecă, calul său tropotă, Fuge ca vîntul (SOL.) [t r o p o t i].

* **TROSC!** *interj.* ⊙ Sgomotul ce imită plesnetul palmei sau biciului; pocnirea cu ceva tare, răsunător: Dănilă... ia o drughineată groasă de stejar... și pic! la temple dracului cea dreaptă una... trosc! și la stînga una (CRG.); **mai adesea trosc!** pleosc! = **FLEOSC!** ⊙ ♪ ⊙ Imită sgomotul căderii unui corp: numai ce se auzi un durăt și după aceea un ~! în tindă jos, cu polococ o totul (ss.) [onom.; comp. și rut. t r o s k].

TROSCĂNI (-ănesc), **TROSCĂI** (-ăso) *vb. intr.* = **TROȘNI**: Beau volnicii și se duc, Din pistoale troscănd și din gură cîntînd (K.-BRS.) [t r o s c i]. ♪

TROSCOT *sbt.* ω Plantă ierboasă cu tulpina întinsă pe pămînt, cu ramurile pline de frunze pînă la vîrf; face flori verzi, pe margine roșii sau albe, ce cresc la subțioara frunzelor; numită și „țirșoacă”, „troscovă”, „troscotel”. „sporîș”, etc. (*Polygonum aviculare*) ([5] 5062); Ca să uit ce-am învățat, Tu mi-ai aternut în pat Troscot și mîline (COȘB.); vor paste ~ ca niște dobitoace ce sînt (NEGR.); ~ul ouluc Vinerea și

Fig. 5062. Troscot.

TRO-TRU - fiert cu vin în altă Vinere e bun de fulgerătură (SEZ.) [vsl. troskot u].

○ **TROSCOT** *sbst.* Bucov. Trosnet: un ~ ca reascouri zdrobite... venea deslușit dinspre pădure (GRIG.) [rut. troskit].

TROSCOTEȚ *sbst.* ♂ ① = TROSCOT¹: Frunză verde ~, Mi-a trimis badea înel, Să-mi stimpăr dorul cu el (IK-BRS.); calu-i păstea la ~ de pe marginea drumului (RET.) ♀ ② = SCIRȚITOARE ♀ ③.

○ **TROSCOVĂ** *sf.* Trans. (SUD.) ♀ = TROSCOT¹.

TROSNET (pl.-ate) *sn.* Faptul de a trosni; sgomotul produs de tot ce trosnește, de strivirea unor crengi uscate, de crăparea (de căldură sau de ger a) unor lemne groase, etc.; pocnet: deodată auz un ~ de frunze uscate dinspre izvor (UR.); niște ~e și pocnete se auză, de credeală o s'a despicat pământul să-și înghită (ISP.); vîntul izbea cu ~ surd ușa în țiftinele ruginite ale cămării (GRIG.).

TROSNÎ (-neso) *vb.* intr. și tr. ① A pocni, a răsună cu sgomot (verb. de o pușcă care se descarcă, de lemne care crăpă, de crengi uscate care se strivesc, etc.); vilvorii de foc țeseau pe gura vetrei și grinzile trosneau, scăpărînd țândări înflăcărâte (ODOB.); pe unde atîngea cu mințile, erăcile trosneau, că săreau așchile din ele (OLVR.); în urma lor, podul se prăbuși trosnind sub greutatea gloatei înghesuite (VLAM.); am oăscat de mi-au trosnit făloile (CAR.) ♀ ② A plesni: cînd va avea biciul în mîna și va trosni asupra vrămașilor săi, îi împietrește (USP.) [probabil din trăsni].

TROSNITOR *adj. verb.* TROSNÎ. Care trosnește: descăleca la flăcărila trosnitoare a brazilor (ODOB.).

TROSNITURĂ (pl.-turi) *sf.* Trosnet: în aceeași clipă auzi o ~ și simți că s'a rupt ceva în mințile lui (VLAM.); un sgomot se auzi, o ~ care cu nimic nu se poate compara, la înfîlțirea celor două țitve smăcinate una pe alta (CAR.) [trosni].

TROTOAR (pl.-re) *sn.* Drum de-a lungul caselor, de o parte și de alta a unei străzi, ceva mai înălțat decît caldarîmul, pe unde umbliă pietonii (5063): unde se pomenea ~ sau bulevard pe acel timp (G-GR.); soarele... pune aerul înolocot și topește asfaltul de pe ~ (VLAM.) [fr. trottoir].

TRUBACIU *sm.* Trîmbițaș: acele pașini pe care stau figurați... trubacii gălănași, cu cornul de vîntătoare înocălit subț umere (ODOB.) [rus. trubaciu].

TRUBADUR *sm.* Nume dat poezilor provenșali din veacul al XI-lea pînă la al XIV-lea (5064): Unde ni-s entuziaștii, visătorii, ~ii, Să ne dînte rostul lumii și splendorile naturii? (VLAM.) [fr. troubadour].

TRUDĂ (pl.-de) *sf.* ① Oșteneală mare, muncă oboșitoare: după multă ~ am găsit drumul și... cătră sară am ajuns la bunicul David, în Pipirig (CRG.); Mihai se străduia să-și îngrădească pentru vremile viitoare rodul biruinței și agonisita trudei lui (VLAM.) ♀ ② Caznă, chin: Joe începu a trimite oamenilor pra pământ fel de fel de trude, de necazuri și de nevoi (USP.) [vsl. trudu].

TRUDÎ (-ndesc) *1. vb.* tr. A căzni, a chinui; a oboși din cale afară: în toate serile pînă trăsia își trudește ochii; i-a trimis răspuns împăratului-Negru... să vie el cu oastea lui aici, să nu mai umble a trudi o mulțime de norod pînă la dînsul (VAS.).

2. vb. refl. ① A se osteni din cale afară, a munci din greu: Cînd se trudește săracul, Dumnezeu îi umple sa-

oul (PANN); pentru asta mă trudesco eu, ca să vă cresc și să vă dau învățătură (ISP.) ♀ ② A se chinui în durerile facerii: muierea mi se trudește cu durerile nasterii (RET.); și *vb. intr.*: trudește de copil (SEZ.) [vsl. truditii].

TRUDNIC *adj.* Oboșitor din cale afară, plin de trude: împrejura-i, chipurile oboșite a vre-o oltorva plugar: ce-și pregătose elna, prin care vor sfîrși ~a lor și de muncă (ODOB.); oodrul de brad ofta numai în răstimpuri ca după o luptă ~ă (ISAD.) [vsl. trudinu].

TRUFĂ (pl.-te) *sf.* Trufie: venea cu mare ~, cu vre-o 500 (de) oameni, cum îi-i firea Leșilor (N-COST.) [lat. vulg. *trufa < gr. τρυφή].

TRUFĂ ² (pl.-te) *sf.* ♂ Gen de ciupercă foarte gustoasă, de culoare violetă negricioasă și de forma unui cartof; crește ascuns în pămînt, mai ales prin pădurile de stejari din sudul Franței și din nordul Italiei; pentru căutarea ei, s'au dresat anume cîini și porci, cari, cu mirosul lor foarte dezvoltat, o descoper cu ușurință (Tuber) (50 i5) [fr. truffe].

Fig. 5065. Trufe.

TRUFANDA (pl.-dale) *sf.* Cele dintîiu poame sau roade ale pămîntului din fie-care an, pingă, premii; ori-ce alt aliment pus în comerț, pentru înțlia oară în acel an: el o să se tot pingă oă nu i-ai dat mezelii și trufandale (ODOB.); coborînd Negoița în țîrg cu niște vișine trufandale de vinzare (CAR.); el cel dintîiu în oraș știa cînd sosese stridiile sau lerele prospete, el cel dintîiu minca trufandale (GN.) [tc. turfan dâ].

TRUFAȘ *adj.* ① Mîndru, plin de trufie, fălos: s'au stîrșit victoria... cu ușoară truda și cu puțin sînge împotriva ~ului nevrîten (N-COST.); zeul ~ își arată nelegiuirea (CAR.) ♀ ② Superb: la ce să călcăm orbește pragul sumet al ~elor palate? (ODOB.) [trufăși].

TRUFĂȘIE *sf.* Mîndrie, trufie, starea, însușirea celui trufaș.

TRUFÎ (-ntesc) *vb. refl.* A se mîndri, a se arăta trufaș: niminea să nu se trufească sau să se laude întru zilele cele bune ale sale (GRG.); în toate zilele sale, cel nădrept se trufește și numărul anilor nestiut este tirăniei lui (AET.) [trufăși].

TRUFIE *sf.* Mîndrie deșartă, fală: niot mînia cerului nu domolea trufia lor (VLAM.); Ștefan muie girbița și înfrînse trufia spurcățiilor Agareni (USP.) [trufăși].

TRULĂ = TURLA.

TRUNCHIA (-chiez) *vb.* tr. ① A ciuinti, a reteză, a mutila ♀ ② A suprima un pasaj important dintr'o operă literară [fr. tronquer, modificat după trunchiu].

TRUNCHIAT *adj. p.* TRUNCHIA. ① Ciuintit, lăsat neîntreg prin mutilarea sau retezarea uneia din extremități sau a amîndurora: statuă ~ă ♀ ② Care n'are sau n'a avut niciodată partea-i superioară: coloaană ~ă; con ~; piramidă ~ă ♀ ③ A cărei formă naturală pare a fi rezultatul unei ciuintiri: frunză ~ă.

TRUNCHIU (pl.-chiuri) *sn.* ① ♂ Partea cea mai groasă a unui copac, de unde pornesc ramurile și la al cărei capăt de jos e rădăcina; tulpină ♀ ② Trunchiu de copac retezat, buștean, butuc (5066): se hotărî a sta în picioare pe un ~ de pom, tăiat astfel înelt, cînd

Fig. 5066. Trunchiu.

Fig. 5067. Trunchiu.

1-ar veni somn și ar moțâi... să cază loa și să se deștepte (ISP.) ♀ ③ Butuc pe care se taie și se spintecă lemne de foc (5067): poda tăia lemne la ~ afară (CRG.); banii nu se culg de la ~ ca surcelele (ZNN) ♀ ④ Scaunul pe care taie măcelarul carnea ♀ ⑤ Scaunul de

cioplit al rotarului ¶ ⊙ ⊕ Trupul omului sau al unui animal fără cap și fără membre (⊕ 5068) ¶

⊙ Fragment dintr-o coloană ¶ ⊙ A ~ de piramidă, volum obținut tăind o piramidă printr'un plan paralel cu baza ei (⊕ 5019); ~ de con, ceea ce rămâne dintr'un con

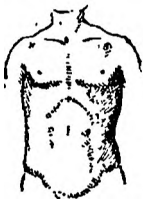

Fig. 5068 Trunchiu.

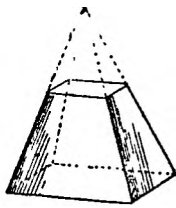

Fig. 5069. Trunchiu de piramidă.

căruia i s'a tăiat vârful printr'un plan (⊕ 5074); ~ de prismă, porțiunea prismei cuprinsă între una din bazele ei și un plan care nu e paralel cu baza ei (⊕ 5070) [lat. trunchiulus].

TRUP (pl.-part)

sn. ⊙ ⊕ = CORP ⊙:

nu vă tĂmĂrești de ceea ce ucig ~ul, sufletul nu pot ucide (COR.); acrimitorul fără norod, ca un cap fără ~ (GOL.); omul fără omenia e oa și ~ul fără suflet (ZNM); se îmbrăcă în pielea de urs care se lipi de ~ul său ca și cind ar fi fost de acolo (SP.); ⊕: cu ~ul în biserică și cu gîndul la draou, despre cel fățarnic; Trupul îl bagă în casă, iară capul afară îl lasă (GOR.); ghicitoare despre „cuiu”; ~ SUFFLET ⊙ ¶ ⊙ ~ de moște, parte de moște ¶ ⊙ ✕ Corp de armată: împărțindu-și armata în șapte ~uri, oare toate se urcau la numărul de douăzeci și șase mil călăreți (BALC.) ¶ ⊕ Patul războiului de țesut [vsl. trup u].

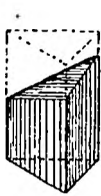

Fig. 5070. Trunchiu de prismă.

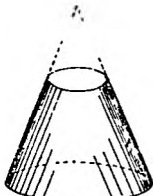

Fig. 5071. Trunchiu de con.

*TRUPĂ (pl.-pe) sf. ⊙ Ceată ¶ ⊙ ⊕ Grup de actori cari joacă împreună: îl vorbește de nouă ~ a operei (PLVR.) [fr. troupe].

TRUPEȘC adj. ⊙ De corp, privitor la trup, corporal: ori-cine venea, pătimaș de boală trupească ori sulfetăsoasă, aloc își găsea alinare (VLAH.); aceasta să oareță și ou gloabă și ou alte oareții trupești (PRV.-LP.) ¶ ⊕ Sensual: poftă trupești.

TRUPEȘ adj. Bine făcut la trup, voinic, corpulent: Dacii erau oameni ~i (VLAH.); îndată apare un om înalt, ~, frumos îmbrăcat (I.-GH.); scosce din grajdul doi cai înalți și ~i și-i duse de căpăstru la fîntina din fundul curții (SLV.).

TRUPEȘIE sf. Mărimea și grosimea trupului; starea celui trup eș, corpulență: pe samne oă ai mintea oă de pruno într'ăita ~P (OODOS.).

TRUPEȘTE adv. Cu trupul; în ce privește trupul.

TRUPINĂ = TULPINĂ.

TRUPITĂ (pl.-te) sf. ↗ Părțile plugului care atrîna de grindeiul în jos și care umblă prin pămînt [srb. trupica].

TRUȘOR, TRUȘOR (pl.-oare) sn. ⊕ dtm.

TRUȘ: e un înțor oare suferă în trupușorul acesta plînd (VLAH.); Trupușorul sprintenei Paroă-1 tras printr'un inel (K.-BRS.).

*TRUSĂ (pl.-ze) sf.

Portofel în care sînt așezate instrumente de chirurgie sau altele: ~ de ohrîns (⊕ 5072) [fr. troussel].

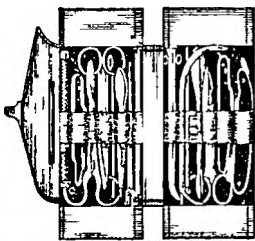

Fig. 5072. Trusă de chirurg.

*TRUSOU (pl.-ouri)

sn. Hainele și rufele ce se dau unei fete cînd se mărită [fr. troussEAU].

*TRUST (pl.-turi) sn. ↗ Asociațiune de indivizi pentru a acapara un produs, o marfă, etc. [fr.].

TRUȘNIC sbst. Turta ce rămîne din semînteale oleaginoase (de cîneapă, de in, de floarea soarelui, de dovleac, etc.) după ce s'a stors în teacă uleiului din ele [comp. srb. trušnici „de tărîțe”].

TU pron. pers. sg. de persoana a doua; dat. ție, aton ți, îți; ac. pe tine, aton te; — pl. voi; dat. vouă, aton vă, vi; ac. pe voi, aton. vă, v': prietînii ou care venisem îl cunoștea din copilărie, își ziceau ~ (VLAH.); ⊕: ~ mare, eu mare, oine să tragă oizmăle? MĂRE! ⊕; ce și te nu-ți place, altuia nu-i faoe; înțiu te judecă pe tine, apoi judecă pe alții; oum îți vei așterna, așa vei dormi; bate și îți se va deschide, oere și îți se va da; ce și-e scris în frunte și-e pus; nu te amesteca nepoțit în vorba altora; oaprelor, mugurul ăla voi o să-l minoați (PANN); vă faceți de ris; parcă vi s'au înneac oarăbille [lat. tu; tibi; te; — vos; vobis].

TU adv. ⊕ Intrebuînat după nici, pentru a da mai multă tărie expresiunii: nici ~, poștă, nici ~ șosea, nici ~ drum de fier, nimic! dară nimio oare să-ți arate drumul în acea parte de loc (SP.); nici ~ jungħiu, nici ~ friguri, nici o altă boală nu s'a lipit de noi (CRG.); oum să dai înainte? nici ~ bol, nici ~ cărută, nici ~ măcar o leacă de pămînt (PAMF.).

*TUB (pl.

-buri) sn.

Teavă de metal, de sticlă, etc.

(⊕ 5073):

~ul barometralui; ~ de fontă, de beton;

~ CAPILAR

⊕, ACUSTIC

⊕; ~ de vâpșe,

tub de aluminiu ce conține vâpșea ce se întrebuințează

la pictură (⊕ 5074);

~uri de Geissler, tuburi

de sticlă, de forme dife-

rite, care conțin aer sau

gaze rareficate și prin

care se face să treacă descărcări electrice (⊕ 5075)

[fr. tube < lat.].

*TUBERCUL (pl.-ouă) sn. ⊕

✦ Umflătură ce

se formează la partea de sub

pămînt a tulpinii la unele plan-

te și care e constituită mai ales

dintr'o îngrămădire de feculă

(⊕ 5076): ~ul unui cartof ¶ ⊕

✦ Umflătură ce se produce pe

pielesau pe ori-ce altă parte a or-

ganismului ¶ ⊕

✦ Producțiune

morbidă, datorită prezenței bac-

tilului lui Koch, și care poate

lua naștere în plămîni, în in-

testine, în oase, etc. [fr.].

*TUBERCULOS adj. ⊕

Fig. 5076. Tubercule.

Care prezintă umflături la

suprafață ¶ ⊕

✦ Care este

de natura produsului morbid

numit tubercul: materie tuber-

culoasă.

2. sm. ✦ Ftizic, ofticos [fr.].

*TUBERCU-

LOZĂ (pl.-ze)

sf. ✦ Oftică,

ftizie (⊕ 5077)

[fr.].

*TUBEROȘ

adj. ✦ Care prezintă umflături,

tubercule: ră-

dăcina tuberoasă

(⊕ 5078) [fr.].

*TUBERO-

ZĂ (pl.-ze) sf. ✦ = CHIPAROASE [fr. tubé-

reuse].

*TUBULOȘ adj. Care e în formă de tub: tui-

pină tubuloasă [fr. tubuleux].

⊕ TUCHI (-choso) vb. tr. și refl. Mold. A (se) piti,

a (se) tupila, a (se) ascunde: oum ajunsse, tuchi plelea

TRU-
TUC

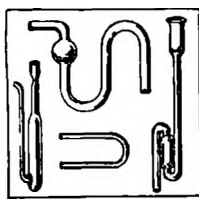

Fig. 5073. Tuburi de sticlă.

Fig. 5074. Tub de vâpșe.

Fig. 5075. Tuburi de Geissler. gaze rareficate și prin care se face să treacă descărcări electrice (⊕ 5075) [fr. tube < lat.].

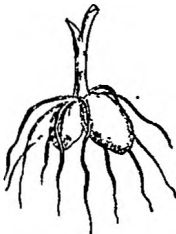

Fig. 5076. Tubercule.

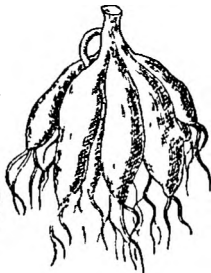

Fig. 5078. Rădăcina tuberoasă.

Fig. 5077. Bacterii de tuberculoză.

și capul într-o hirtopă (FLOR.); toți s'au tucit jos și pîn-deau pe TUCI (GR.-N.) [comp. TUPILA].

TUCIU (pl.-ciuri) *sm.* ○ Metal obținut din topirea fierului cu diverse cantități de cărbune, de siliciu, de mangan, etc. și care se întrebuințează în industrie la fabricarea vaselor, tuburilor, etc.; fontă (Mold. „spijă”); ligheanul și lbriciul de ~ (VLAK.) ¶ ○ = CEAFN : a trăa căldărușa oii ~ ul de cirilgul orăoanelor (L.P.); puneu cu cofa din căpistere niște pielin în ~ (R.-COD.) [tc. t u c i].

TUCIURIU *adj.* De culoare negricioasă ca t u c i u l, oacheș.

TUDESC *adj.* Germanic; nemțesc: genial ~ se vedește ou toate naivele sale amănunte (ODOB.) [fr. t u d e s q u e].

○ **TUȘ**, **TUȘ** *adj.* Mold. F Țicnit, smintit: te scoot un om cum se cade, cum tuș, dar sînt sigură că ești în stare a face fericirea unei femei (ALECS.).

TUF (pl.-turi) *sm.* ○ Pătură pietroasă, moale, fărîmicioasă, de obicei neroditoare, care există adesea dedesubtul pămîntului vegetal ¶ ○ ~ vulcanic, cenușa avsrilită dintr'un vulcan, întărită prin apa ce a străbătut-o și formînd pături de o rocă ușoară și poroasă ¶ ○ ~ calcaros, calcar care s'a depus în sol în urma evaporării apelor încărcate cu bicarbonat de calciu [fr.].

TUFA (pl.-te) *sf.* * ○ Arbust, copăcel stufos: Mi-e cubul lîngă drum într'o ~ de aluiu (K.-BRS.); cînd va avea neștine piră ou altul pentru nisoare tufe de via... și va tăia acele tafe sau alt pom... să-l plătească prețul acei pagube (PRV.-MB.); în spec. *Trans. Maram. Oaș.* alun ¶ ○ Tușiș, stușiș, desiiș, crîng: se ~ nvrte mai pe depărțitor Imprejurul tufei și decodată se repede la ~, cum s'ar repezi uliu la găini (VAB.); Ce-l viu sub ~ și nu suția ? (GOR.); *ghicitoare despre „ou”* ¶ ○ = TUFAN ○ : sînt lemne bune, de ~ curată (SR.-VM.) ¶ ○ ~ RHOASĂ = TUFAN ○ ¶ ○ Gogoși de ~ = GOGOASĂ ○ ¶ ○ F Nimic, de loc: să fii nevoit să trăești cu una bateagă pînă la sfîrșitul vieții, și copii, ~ ! (CRG.); toți cereau numai de mîncare și de purtat, iar treabă, ~ (FLOR.) I am alergat prin toate erșmele și surugii, ~ ! (ALECS.); el vedea acum destul de limpede c'au rămas ou bușele inflație și cu ~ în pungă (SB.); CU același înțeles, și ~ de Venetia ! [lat. t u f a < gr. τὸψη].

TUFAN *sm.* * ○ Varietate de stejar, numit și „tufă-albă”, „tufă-roșie” sau „sledun” (*Quercus pubescens*): din virtul ~ului ochește în depăriere ou lumină ca ou stea (FIL.) ¶ ○ = GORVN [t u f ă].

TUFANICĂ (pl.-nici -nele) *sf.* * ○ Specii de plante, o-riginare din China și Japonia, cu tulpina ramificată, cu frunzele pîsoase și păroase; florile mari, galbene, roșii, albe, violet, etc. sînt dispuse în mari capitule; numite și „cizantemă”, „dimitrițe”, etc.; se cultivă ca plante decorative, care formează toamna și iarna podoaba apartamentelor și serelor (*Chrysanthemum indicum*; *Chr. sinense*) (M 5079) ¶ ○ = AURATĂ [t u f a n].

Fig. 5079. Tufanică.

TUFAR *sm.* Arbust stufos, t u f ă; tufiș: în stînga, aînt lanț de dealuri, îmbrăcați(1) ou ~ l sălbatic (ALECS.); Am un ~ scorburos, Uriă un lup bătaios (GOR.); *ghicitoare despre „biserica”*: ou din pușcă, sări ou căprioară dintr'un ~ (SLV.) [t u f ă].

TUFĂRIE *sf.* * Loc unde cresc mulți t u f a r i; crînguleț, stușiș: d'a-lungu tufăriilor dese și verzi... Rîul-Tîrgului își răstîră apele pe minunata sa albă(OLVR.); se string toți lupii de pe lumea asta și se dau la cîntat prin toate vînzările, prin toate tufăriile (VAB.).

TUFĂRIȘ, ○ **TUFĂRIȘ** (pl.-șuri) *sm.* * Crîng, loc unde cresc copăcei mici, t u f a r i: se speriau toți graurii din tufărișuri (OM.); ne trîiam ou niște dibăniți prin încrăutatele tufărișuri ale lunoci (SAB.); cîrmeso boii într'un

tufariș, și hal! din butură 'n butură (LUNG.) [comp. și STUFARIȘ].

* **TUFECCI-BAȘA** *sm.* * Șeful gardcii domnești: eram edecliu și aveam oada în curtea domnească alături ou oada lui tufeci-bașa (A.-OM.) [tc. t u f e k c i - b a ș y].

○ **TUFECCIU** *sm.* ○ * Lefegiu ce servea în garda domnească: trecea pe ulița Izvorului, oclăre pe un armăsar arăbesc și însoțit de patru tufecoi (FIL.) ¶ ○ = ARMURIER ○ : o țeară de pușcă adusă, ~ l îi pune strat și oțale și... oapătă de la 54 pînă la 64 de lei (ION.) [tc. t u f e k c i].

TUFIȘ (pl.-șuri) *sm.* * Crîng, copăcei mici crescuți unul lîngă altul, tufăriș [t u f ă].

○ **TUFLI** (-flesă) *vb. tr.* Mold. A Indesa (căciula, pălăria, etc.) pe cap, cu o mișcare repede: el tuflește cusma pe cap, ou Indesa pe urechi și habar n'are (CRG.); tuflește-și, măi, cusma pe o ureche, pune-ți floare 'n stînga și să nu-ți pese (SB.); nevetele și-au tufliț și un fel de cauo mănăstiresc pe care-l acopere tulpanul (URG.).

TUFOȘ = STUFOȘ.

TUFOȘOARĂ (pl.-re) *sf.* * *dim.* TUFĂ: s'apuca și-și pune căciula în virtul unei tufșoare (VAB.).

○ **TUICĂ** *sm.* Olten. = TAICĂ.

* **TUIE** *sf.* * Frumos arbore ou tulpina piramidală, înaltă uneori pînă la 15 m., cu ramurile întinse orizontal; fructele lui sînt niște conuri ovoide, de obicei cu 6 solzi trunchiați; numit și „arboarele-vieții”; originar din America de Nord, e cultivat pe la noi prin parcuri și mai ales prin cimitire (*Thuja*) (M 5080) [fr. t h u i a].

Fig. 5080. Tuie.

○ **TUIȘ** = TUES.

* **TUIU** (pl. tuiuri) *sm.* Steag, făcut din două sau trei cozi lungi, albe, de cal, împletite cu măestrie și atrî-nate de o lance văpsită roșu, ou semiluna în vir; Sultanul avea șase ~ri, Vizirul trei, iar Domnii români două (SAIN.) (M 5081): Vezirul au dat Ucraina cea mică Ducăi-Vodă... și un ~, atară de cele două ce avea a țării Moldovei (MUS.); purtau... steagul cel mare și două ~ri turcești date de la împăratie (ODOB.); în oada dintîiu sînt arme turcești... ~ri și altele multe semne ostășești (C.-RAD.) [tc. t u i u].

○ **TUJLEAN**, *Olten.* TULEAN *sm.* * = COCEAN ○ [comp. STRUJAN și srb. t u l a j].

* **TUL** (pl.-turi) *sm.* Țesătură de in, de bumbac sau de mătase, foarte subțire și străvezie [fr. tulle].

○ **TULAI** *interj.* *Trans. Băn.* ○ Ajutor! strigăt de desperare (întrebuințat adesea în mod ironiic): Mă duși la rîul sec, Dorul mîndrei să-l lueoc, și-l băgai în vales seacă: ~ ! ~ ! că se 'nneacă ! (K.-BRS.) ¶ ○ = SBUGHII¹: copîlul mă inelul, îi ascunse în buzunar și, ~ l pre ușă atară (CAT.) [comp. ung. t o l v a j „tilhar”].

Fig. 5081. Tuiuri.

○ **TULBĂ** (pl.-be) *sf.* = TOLBĂ ○ : ... scoțind Săgeata din tulba sa (STAM.).

TULBENT (pl.-te) *sm.* *Trans. Băn.* ○ Văl de mireasă, sovon ¶ ○ = FRUNTAR ○ [tc. d ū l b e n t].

○ **TULBÎNĂ** *sf.* Băn. ~ ○ = DULBÎNĂ: numai ou văzu omul că încopie apa a se cloceți și'a se tulbură lu ~ (CAT.) ¶ ○ * (LUS.) = IAZ ○.

TULBURA... = TURBURA...

○ **TULCER** (pl.-ere) *sm.* Olten. = TOLCER.

○ **TULDĂU** = TOLDĂU.

○ **TULEAN** *sm.* Olten. ○ = TUJLEAN ¶ ○ Cotorul penelor la păsări, cînd le ies întîiu, tuluiu (MUR.).

TULEIU (pl.-eis), **TULEU**, *Mold.* **TIULEU** (pl.-lea) *sn.* ① **Cotorul penelor la păsări, cînd le ies întîiu: găsi... zece pușori de găină, pînă somnorosî sub tullele lor umede (VLAM.); un puțu mai mic scoate un tîuleu din aripă și-l bagă în el pe Vasile a Popii (VAS.).** ② **Fir de mustață sau de barbă care abia miște:** admir stărînta cu care trage de zor din niște biete tullele de mustață (VLAM.); cînd abia începuse tullele bărbii să-l umbrescă pelița copilărească, el vorbea pe de rost toate limbile de pe lume (ODOB.); îi mișea mustața și-l dăduse tullele prin barbă (FLOR.) ③ = **COCEAN** ①: copții, veind a imita pe cei mari, își fac pipe de tulen (RET.); Smulge un copaciun așa cum este și-l du repede acasă... — Eu să-mi pingăresc minile cu un tuleu de-astea? (SR.) [Comp. vsl. tul ū, srb. tula j, rut. t ul i j].

TULI (-ulesc) ①. *vb. intr.* ① **A porni a o lua pe un drum: La Sîntă-Măria mare Tulesco oia la vale (R.-COD.); mai adăcea a o ~: prietenii o tulesau meren de-a lungul șleaului apoi (UR.); o tulli pe o cărare lăturișă pînă-l ieși înainte (RET.)** ② **F A o lua la fugă, a o șterge: o tulli spre casă ne mai puțin de bucurie (PLVR.); oaspeții de pe pat se scoală și înhață slăbina și o tulesc la fugă cătră pădure (SB.); cum dote florile, o tulli d'a fugă și se apucă de lucru prin grădina (SP.).**

②. *vb. refl.* ‡ **A se ascunde** (DOB.), [vs. *tuliti (> zatuliti „a ascunde”)] > bg. tulja, rut. tulyty s ja, etc.]

TULICHINĂ *sf.* = **TULIP.**

***TULIPĂ** (pl.-pe) *sf.* ① ‡ = **LALEA** ① ② ③ **Sticla de lampă de forma unei lălele** (5082) [fr.]

TULIPAN *sm. Trans.* ‡ = **LALEA** ① [germ. (srb.) Tulipan(e) < it. tulipano].

TULIPIN *sm.* ‡ Mic arbust veninos, cu florile mirositoare de culoare trandafir, acoperite cu peri moi; fructele

sînt niște boabe roșii de mărimea celor de mazăre; crește prin pădurile de la munte; numit și „tilipin”, „tulichină”, „cleiță”, „piperul-lupului”, etc. (*Daphne mezereum*) (5083).

① **TULNIC** (pl.-ice) *sn. Trans.* ① Un fel de buciom din scoarță de teiu sau de salcie, lung uneori pînă la 2 metri; e obicinuit în ținuturile muntoase și mai ales de ciobani (5084) [comp. bg. tul ū].

TULPAN (pl.-ane) *sn.* ① ② **Țesătură de bumbac, de lînă sau de mătase foarte subțire și străvezie, muselină: peste mijloc era 'noins cu un brin de ~ alb (PL.)** ③ **Basma de muselină cu care se leagă femeile la cap: își legă ochii bine cu un ~ și începu a boțbăi ca prostul prin casă, ca să pună mina pe unul dintr'înșii (SB.)** [ngr. τουλπάνι].

TULPANEL (pl.-ele) *sn. dim.* **TULPAN:** cu ~ul tras peste ochi, părăduia de dimineată pînă 'n seară gospodăria (GRIG.).

TULPINĂ, ① **TRUPINĂ** (pl.-ni, -ne) *sf.* ‡ ① Partea arborelui care crește de la rădăcina în sus și din care pornesc ramurile, trunchiul: se învoară ca Făt-Frumos și cu credinciosul său să aștepte la tulpina unui copaciun bătrîn, pînă s'o întoare lupul (SP.); Am un pom: la tulpină verde, la mijloc uscat, la vîrle înflorit (GOR.); *ghicitoare despre „pămîntul, aerul și cerul”:* ou-vintele și grauriile lătinești, ca niște orăngi dintr'o trupină și ca niște zmicele dintr'o rădăcină, dintr'acea elinească răsar și să despart (CANT.); pînă dimineată toată pădurea din fosa de casa ta să fie tăiată, trupinele scoase, locul arat (RET.); POAMĂ ①; ②: ideea de patrie încoțeste pe tulpina secată

a religiuin (ODOB.) ③ Partea unei plante ierboase din care pornesc ramurile și frunzele, fir, lujer, vrej: ~ acătătoare; ~ tîrtoare [bg. srb. trupina].

TULPINIȚĂ (pl.-țe) *sf.* ‡ ① *dim.* **TULPINĂ:** de ce se încolăceie oare tulpinița aceea fragedă și subțire pe un fir de grîu? (S.-ALD.) ② Partea plantei care devine tulpina, cînd vegetalul se desvoltă.

† **TULT** *sm.* ① Veche monedă care valora 15-20 de parale: trebuind bani, au scos văcărit înțiași dată, un ~ de vită și doi orți de cal (NEC.) ② **Bân.** Veche monedă de 20 de crețari [tc.].

① **TULUC** *sm. Trans. Maram.* ‡ Junc, bou tînăr de la 1-3 ani: se bat doi ~ și bine trebuie să bagi de samă ca să nu te ajungă virtul unui corn (MERA); Am drăguță, nu-i de aici, Nici nu umblă cu opinci, Ci cu cizme de ~, Cînd îmi vine dor, mă duc (SR.) [ung. t ul o k].

① **TULUCAN** *sm. Trans. Maram.* ‡ Juncan: Am acasă șase boi, Tulucani mai mici vr'o doi, Și-un botciu mîndru de oi (SR.) [t ul u ç].

① **TULUG** = **TUJLEAN.**

† **TULUM** (pl.-umuri) *sn. Mold.* ① Burduf (pentru unteleam) ② Număr de 40 de bucăți de blănuri sau de piei [tc. t u l u m].

TULUMBĂ (pl.-be) *sf.* Pompă de incendiu (5085): din pteptul calcului ținea ca dintr'o ~ un șiroiu de sînge (S.-ALD.) [tc. t u l u m b a].

TULUMBAGIU *sm.* Pompier: trimisese tulumbagii să stropescă butoalele într'una, ca nu cumva să se încingă la arșița soarelui (CAR.) [tc. t u l u m b a g i u].

TULUMBIȚĂ (pl.-țe) *sf.* ① *dim.* **TULUMBĂ** ② **Clistir.**

① **TUMA** = **ȚOCMAI.**

TUMBĂ (pl.-be) *sf.* Rostogol, dare peste cap: vedeai broasca sărînd în aer ca o minge, făcînd o ~, ba și două, dacă-și lua vînt bine (CAR.); eu, făcînd în aer o ~ ne-așteptată, mă trezii pe pavea (ALECS.); a se da (de-a) tumba, a se da peste cap, de-a rostogolul, de-a berbealecul: îi venea să se dea tumba de bucurie (S.-ALD.); lupit... se porniră să joace, să salte, să se dea de-a tumba și să facă fel de fel de învîrituri (SLV.) [lat. vulg. *t ū m b a > port. t u m b a, sp. t u m b o „dare peste cap”, fr. t o m b e r „a cădea”, etc.].

TUMBAC *sbst.* Alamă, amestec de cel puțin 80% aramă și aproape 20% zinc, la care s'a adăugat și o mică cantitate de cositor: în mijlocul camerei era un scaun de brad cu trei picioare, pe care erau puse patru sfeșnice de ~ cu luminări (FIL.) [tc. t u m b a k].

† **TUMBELECHIU** (pl.-chiuri) *sn.* ‡ Mică tobă de aramă, de formă semi-sferică, care făcea parte din instrumentele mehterhanelei (5086): în tot timpul acestei ceremonii, îi bătea în curte mehterhaneaua, cu surle, cu tobe și ~ (C.-GH.) [tc. t ū m b e l e k].

① **TUMNA** = **ȚOCMAI.**

***TUMOARE** *sf.* ‡ Umflătură (pe o parte a corpului) [fr. < lat.].

***TUMULAR** *adj.* De mormînt, mormîntal [fr.].

***TUMULT** (pl.-turi) *sn.* ① Sgomot, gălăgie, larmă, zărvă ② Turburare a sufletului: ~ul pașunilor [fr. < lat.].

***TUMULTUOS** *adj.* Sgomotos, gălăgios [fr. < lat.].

***TUMULUS** *sbst.* Îngrămădire de pămînt sau de pietre, de formă conică, pe locul unde a fost îngropat un mort; astfel de îngrămădiri, numite la noi movile, mături sau gorgane, se văd aproape în tot cuprinsul Europei și sînt rămășițe de la popoarele străvechi [lat.].

TUMURLUC *sbst.* Închisoare, pușcărie, gros [tc. t u m r u k „butuci”; comp. BUTUC ①].

TUMURUG *sm.* Lemn lung, gros și rotund, întrebuițat la construcții: o curte imensă... se încheia

TUL-TUM

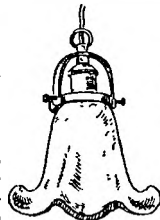

Fig. 5082. Tulipă.

Fig. 5083. Tulipin.

Fig. 5084. Tulnic.

Fig. 5086. Tumbelchiu.

In donă porți de lemn, cu niște ~i de stejar cît bușile (D.-ZAMF.) [tc. t u m r u k].

TUN (pl.-nuri) *sn.* Ⓞ Ⓢ † Tunet: cînd fulgeră fără ~, însemnează căldură și secetă (GRM.); cine se teme de ~, să apuce atunci donă bețe, paie, ce va găsi de jos, și cu acelea să se atume (VOR.); trăsnească-te ~ul să te trăsnească! (SN.); la noi este o poveste, că cine este de glonț de tun să piară, tot era de ~ de fulger să moară (M.-COST.) ¶ Ⓞ Ⓢ Armă de războiu, grea, așezată pe un suport numit „afet”, și cu care se trag la mari depărțări ghiulele și obuze, de un calibru foarte mare (Ⓞ 5087): In cinci zile a lui Iulie au început a batere ce-

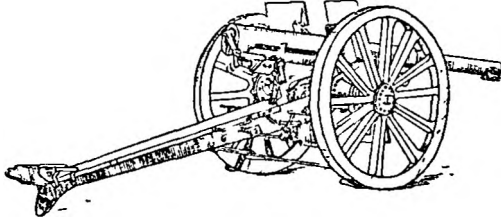

Fig. 5087. Tun.

tatea din ~uri (NEC.); să tragi cu ~ul (și n'auze, și nu se deșteaptă), despre cel tare surd sau de cel ce doarme buștan ¶ Ⓞ *adv.* F Sdravăn: e înghetat ~; e sănătos ~; e beat ~: doarme ~; s'a culcat îmbrăcat pe mindir și a dormit ~ pînă la ziuă (CAR.) [lat. t ō n u s „ton; tunet”].

TUNA (tun) 1. *vb. tr.* Ⓞ A-l lovi tunetul: Vas, tuna-te-ar, lume real! (K.-SRS.).

2. *vb. intr.* Ⓞ Ⓢ A bubui (verb. de tunet): cînd auzi tunind înția dată primăvara, să atîngi fruntea cu mureașă țoporului, ca să-ți fie capul tare și să nu te doară (GOR.); F: tună și fulgeră de minie, despre cel infuriat; Ⓞ ADUNA 1 Ⓞ ¶ Ⓞ A bate cu tunul în ceva: îndreptară gurile tunurilor de peziduri spre tabăia turcească și începură a tuna asupra-i (M.A.C.) ¶ Ⓞ *Oiten. Băn. Trans.* A intra în, a pătrunde: boierii tremurau de frică, cînd tunam la ei în oasă (GR.-N.) ¶ Ⓞ *Trans.* A porni dintr'un loc așezat sus, a se coborî (VIC.) (DENS.) [lat. t o n a r e].

TUNACIU *adj. Băn.* Îndrăzneț, aprig, care se năpustește asupra cuiva fără cruțare [t u n a].

TUNAR *sm.* ✕ Artillerist, canonic [t u n a].

TUNĂRI (-ăresc) *vb. intr.* ✕ A trage cu tunurile [t u n a r].

TUNĂRIRE *sf.* ✕ Faptul de a tunări, canoadă: ai noștri... se mărginiră a urma cu ~a intricoșătoare de bombe și ghiulele (M.A.C.).

TUNĂTOR *adj. verb.* TUNA. Care tună; F: glas ~, glas, puternic, răsunător.

TUNDE (tund; *perf.* tunsei; *part. tuns*) 1. *vb. tr.* Ⓞ A tăia părul: muiarea, de-și va tunde părul ei, ...de nu va lua chip călugăresc și va îndrăzni a face aceasta, anatomă să fie (FR.-GOV.); a oap, din două, la ceață tundeă părul, să fie capul tot clobod de sudori și în răcoarea la ostenelă (M.-COST.) ¶ Ⓞ A tăia lina: Lavan iară era mers a tunde oile lui (PAL.); stăpînu-meu a pus de-și-a tuns oile și a tuns și oaia finului său (ISP.); Ⓞ tunde oaia, dar nu-l lua și pielea (ZNN.) ¶ Ⓞ *Pr. est.* A tăia iarba, virfurile copăcelor, etc. ¶ Ⓞ ~ stupii (PAMP.), a rețeza stupii ¶ Ⓞ F A o ~, a pleca fuga dintr'un loc, a o șterge: apoi lese pe ușă, pune mina pe lapă și pe-o secure și tunde-o! (CRG.).

2. *vb. refl.* A-și tăia părul capului: e păcat să mătur tu sau altul părul după ce te-ai tuns: trebuie să-l iei cu mina și să-l duoi în gard (GOR.); Ⓞ multe-am tras și nu m'am ras, nici de asta nu m'oiu tunde (ZNN.), am pățit multe alte nevoi mai grele și nu m'am lăsat a fi doborît [lat. vulg. t ō n d e r e = clas. t o n d e r e].

***TUNDRĂ** (pl.-re) *sf.* Nume dat stepelor mlăștinoase din nordul Europei și din Siberia, acoperite numai cu mușchiu [fr. < rus.].

***TUNEL** (pl.-eluri) *sn.* Drum săpat sub pămînt, subt albia unui riu, sub un braț de mare sau în inima muntelui, în spec. pentru trecerea unui tren (Ⓞ 5088): trecînd odată pe sub o hrubă lungă,

care-l zio ~... șoacăta de baron și-a întins botul ca să mă sârute (ALECS.) [fr. t u n e l].

TUNET (pl.-ete) *sn.* Ⓞ Ⓢ Bubuit, sgomot prelung ce se aude îndată după fulger:

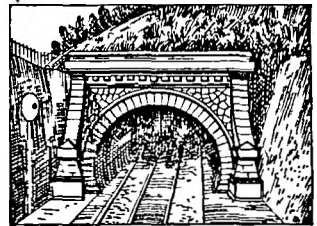

Fig. 5088. Tunel.

norii deca se lovesc unul cu altul... lasă sunet și foc, adecă ~ și fulger (FRV.-MB.); ~ul de primăvară, pe cînd este încă omăt, se ține de semn că vara va fi grîndină multă (GOR.) ¶ Ⓞ *Pr. est.* Sgomot răsunător ca bubuitul tunetului: ~ de glasuri s'aud strigînd (VLAM.)

[lat. t ō n i t r u, modificat după s u n e t].

***TUNGSTEN** *sbst.* Metal rar, de culoare cenușie, foarte lucitor, extrem de tare și foarte greu (densitatea 17,5); întrebuit în industrie pentru a da mai multă tărie fierului și oțelului, etc. [fr.].

***TUNICĂ** (pl.-ci) *sf.* Ⓞ Haină de desubt, în formă de bluză, ce purtau cei vechi (Ⓞ 5089) ¶ Ⓞ Haină deasupra ce face parte din uniforma militarilor și liceenilor, mondir ¶ Ⓞ Membrană ce servește de înveliș unui organ al corpului sau care formează pereții unei cavități ¶ Ⓞ Inveliș carnos ce intră în constituțiunea unui bulb, cămașă: tunicile copii [lat. t u n i c a, fr. t u n i q u e].

Fig. 5089. Tunici.

TUNSI 1. *adj. p.* TUNDE. Ⓞ Căruia i s'a tăiat părul, barba, lina: păr ~; miei tunși; Ⓞ ba e ~ă, ba e rasă, unul susține una, altul alta; Ⓞ POPĂ Ⓞ ¶ Ⓞ Retezat: stup ~ ¶ Ⓞ Fără mustăți (verb. în spec. de grlu) (Ⓞ 2474): grlu ~ este de două soluri: umbliștorii și de toamnă (ORAGH.) ¶ Ⓞ NETUNS: mai bine cu oapul ~ decît cu el tăiat (ZNN.).

2. *sbst.* Ⓞ Faptul de a tunde (părul, lina, etc.): părul ce cade la... ~ul fetelor se strînge și se pune într'un gard, lipindu-se o baligă peste el, ca să crească părul din oap (GOR.) ¶ Ⓞ Retezat: ~ul stupilor (PAMP.).

TUNSOARE *sf.* Ⓞ Tunsul ierbii, copăcelor, etc. ¶ Ⓞ *Trans.* (FR.-CDR.) Culesul poamelor [t u n s].

TUNSURĂ (pl.-ri) *sf.* Ⓞ Tunsul părului: donă feluri de ~ au luat Ardeleanii noștri de la Rîmleni, care o țin în seamă și pînă astăzi (M.-COST.) ¶ Ⓞ Lina tunsă: miștele sînt tunsura mieilor (JAF.) [lat. t o n s u r a].

***TUPEU** (pl.-suri) *sn.* Îndrăzneală, cutezanță obraznică [fr. t o u p e t].

TUPIA = PITULA.

TUPILUȘ = PITULIȘ.

TUR 1. *sn.* Ⓞ Fundul nădragilor, pantalonilor, etc.: Șoarecii... Mi-au ros fundul căcutilii și chiar ~ul nădragilor (TEOD.) (pl.-suri) [fr. t u r].

***TUR** 2. (pl.-ruri) *sn.* Ⓞ Mișcare de jur împrejur, ocol, învîrtitură: numai eu unul am făcut un ~ de valț cu dînsa (NEGR.) ¶ Ⓞ Mică plimbare: mă duc să fac un ~ prin parc [fr. t o u r].

TURĂ *sf.* Ⓞ Monograma Sultanului pe vechile monede turcești, pe firmame, etc.: De cînd n'am văzut paraua, I-am uitat cum e turaua (PANN) ¶ Ⓞ F ÎSCĂLITURĂ: (vizitru) nici nu știa să iscălească... și așa își punea el turaua pe toate răvașele stăpînirii (EGD.) ¶ Ⓞ Fața monedei, pe care se află turaua; jocul de-a rișca: unii jucau nuci, alții iastic și ~ (FIL.) [tc. t u r a].

TURALIŢU *adj.* Ⓞ Pe care se află turaua (verb. de monede): Parale turaliți, Luate de la beștii (VOC.) [tc. t u r a l y].

***TURAN** = P. IST.

***TURANIC** *adj.* Privitor la T u r a n i, ce ține de Turani: limbă ~.

TURA-VURĂ *interj.* Exprimă vorbăria lungă a unuia și a altuia într'o discuție: ce mai ~P ce mai

atita vorbă de geaba? ~, ne-am învoit, așa cum spuseseam eu (s. AL.C.); și de colera pină colera, ~, c'o fi tunsă, c'o fi rasă, l-a pus pe Galibardi de l-a botezat un codil (CAR.) [comp. DUR²].

TURBA (turb, -bez) *vb. intr.* ① **TURBA** A se bolnăvi de turbare: pe fereastră nimănui să nu-i dai de mîncare, că turbă (GOR.); să nu dai cu mătura în oine, că turbează (GOR.); clinele, oînd e mai sătul, turbă (ZNN.); cine a fost mușcat sau numai îmbălat de un tricoliciu prelat în oine, turbă și el și trebuie să moară (SS.) ② **TURBA** A se înfuria peste măsură, a face spume la gură de minie: cînd auzi dasoăliu de fuga copiilor, turbă de minie (SP.); oînd se întoarse cu oail, haba începu să turbe (EMIN.) [lat. t u r b a r e].

TURBĂ¹ *sf.* ① **Turbare**: se scoală Ovreil de Jos, apucat ca de ~ (CAR.) ② **GÎNDAC-DE-TURBĂ** = **GÎNDAC** ③ [t u r b a].

TURBĂ² (pl.-be) *sf.* Un fel de cărbune de pămînt, ușor și afinat, de culoare negricioasă, care se formează în locurile mlăștinoase, prin putrezirea plantelor acvatice; arde încet cu miros neplăcut, lăsînd multă cenușă (fr. t o u r b e j).

† **TURBĂCIUNE** *sf.* = **TURBARE**: n'o să poată să te îndrept de ~ (FLOR.); Deoi cu ~ paloșul își smulge (STAM.); ...Greoi se rădăc toți Cu atita ~, înalt a crede nu poți (LET.) [lat. t u r b a t i o n e m].

TURBAN (pl.-ane, / 'anuri) *sf.* ① Broboadă de tulpan alb cu care Turcii și alte popoare orientale își înfășoară capul: abia intrărăm în casă, și iată multime de Turci cu ~e oit bănișile și trențăroși (BOL.); cădeau ~ele sub brațele lor, ca spițele sub seceri (VLAH.) ② Broboadă analogă, purtată odinioară de doiceroaice: encoanele cele tinere se purtau legate la cap cu ~ (G.-GH.) [fr.].

TURBARE *sf.* ① Faptul de a turba ② **TURBARE** Boală grozavă, caracterizată prin accese de delir furios; se dezvoltă spontan la cline, la lup, la pisică și se transmite omului și altor animale prin mușcătură; Pasteur a descoperit un tratament eficace împotriva acestei boale care, pînă la dînsul, secerase mii de vieți ③ **TURBARE** Furie grozavă ④ **GÎNDAC-DE-TURBARE** = **GÎNDAC** ⑤ ⑥ = **LAUR** ①.

TURBĂRIE *sf.* Loc de unde se scoate t u r b ă: întinse turbării se găsec la noi prin Maramureș (SIM.).

TURBAT *adj. p. TURBA*. ① **TURBAT** Bolnav de turbare: a fost mușcat de un cline ~ ② **TURBAT** Infuriat peste măsură: conul Mihalache se plimbă prin odale ~ (CAR.) ③ **TURBAT** Apă ~, care vine năvalnic, care curge cu repeziune și cu violență: ea venea în urma lui ca o apă ~, gîndea că-l înneacă (VOR.); ④ **TURBAT**, **DUNARE** ⑤ ⑥ **TURBAT** Vîntul ~, vînt extrem de vijelios care, după credința poporului, bate prin straturile cele mai înalte ale văzduhului, unde abia poate să se înalte vre-o pasăre: și loviuă-l cu aripa, îl făcu un puț de corb și-l viri într-un stol de corbi ce se urcase pînă la vîntul ~ (SS.).

TURBINĂ (pl.-ne) *sf.* Roată hidraulică, sau verticală și cu fusul orizontal, sau orizontală și cu fusul vertical, acționată de un curent lichid sau de aburi; e utilizată ca forță motrice (5090) [fr.].

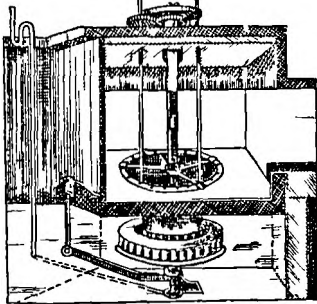

Fig. 5090. Turbină.

○ **TURBINĂ** (pl.-ci) *sf. Mold.* Torbă în care soldații ruși își țîn pîinea: blagoslovește-mi turbina asta, că ori pe cine-oiu vrea eu, să-l vir într'însa (CRG.) [rus. t o r b i n k a].

TURBULENT *adj.* Gălăgios, sgomotos [fr.]. **TURBURĂ, TULBURĂ** (-bur) *1. vb. tr.* ① A face turbure: inger pogoria ...la scăldătoare și turbura apa (BBL.); izvoarele își tulburau adîncul ca să-și asvirle afară

unde lor (EMIN.) ② **TURBURĂ** A produce o amestecătură, o zăpăceală, o încurcătură: să pogorim gios și să turburăm limba lor, cum nice unul să înțeleagă beseda alifua (PAL.) ③ **TURBURĂ** A provoca o agitațiune violentă, a neliniști: turbura a turburat aerul; visuri urite mi-au turburat somnul; mișcările lui stăpînite, înocete, o tulburau (VLAH.); dacă ideii politicești mă turbură, un andante grazioso mă liniștește (NEGR.) ④ **TURBURĂ** A întreprinde, a distruge ordinea, pacea, liniștea, buna înțelegere; a provoca răscoale, a semăna vrăjdi: nici un sgomot nu tulbura liniștea pădurii (VLAH.); ~ ordinea, pacea într'o țară ⑤ **TURBURĂ** A întreprinde, a suspenda acțiunea, exercițiul, mersul normal, progresul unui lucru: a înăsturat toate piedicile ce stau să-i turbure mișcările; nimio n'a turburat ferocirea lor; nici un nor n'a turburat seninătatea vieții lui ⑥ **TURBURĂ** A împiedeca de a judeca limpede, a zăpăci mîntea, a distruge facultățile sufletului: eram oare-cum în mirare cum această prozaică femeie a putut să tulbure mințile atitor oameni (GN.); Căci n'ai zîmbet nici privire... Ca să scoți pe om din mînt și să tulburi vr'o simțire (VLAH.) ⑦ **TURBURĂ** A întreprinde în mod neplăcut: ~ o convorbire; ~ somnul cuiva; un incident a turburat această serbare ⑧ **TURBURĂ** A împiedeca, a stingheri: ~ digestiunea.

2. vb. refl. ① A deveni turbure: după atita ploaie, apele rîurilor s'au turburat; a călîinat prea mult sticla și s'a turburat vîntul ② A nu mai fi senin, a se acoperi de nori: cerul s'a turburat ③ A se întuneca, a se pînjini: vederea mea, ochii mei se turbură ④ A sîni și o neliniște, o emoție care-l face să-și piardă cum-pătul: la întrebarea mea, s'a turburat și n'a știut ce să răspundă; se turbură de neoz și nu mai vedea înaintea ochilor (SP.); inima mea s'a turbură în mine și spaimă de moarte căzu asupra mea (OOS.) ⑤ A se agita, a fi gata să se răscoale: să dede știre la căpitanul poloului că tot Ierusalimul s'au turburat (BBL.); atunci, la acea vreme, toată Europa se turburase (LET.) [lat. vulg. * t u r b u l a r e < t u r b a r e].

TURBURARE, TULBURARE *sf.* ① Faptul de a (se) t u r b u r a: ~a apei, vîntului ② **TURBURARE** Confuziune, desordine: Radul-Vodă... trăgea pe boieri cu cuvinte blînde, să nu facă vre-o tulburare (LET.); odată se făcu o tulburare între meseni (SP.) ③ **TURBURARE** Neînțelegere, încurcătură ④ **TURBURARE** Stare a minții care nu mai e în deplina posesiune a facultăților sale, buimăceală ⑤ **TURBURARE** pl. Șir de răscoale, de desordini ce se petrec într'o țară: turburări civile, religioase; a potoli turburările.

TURBURAT, TULBURAT *adj. p. TURBURĂ*: cerul era turburat, nori groși se primblau ca niște munți pe el (NEGR.) ⑦ ⑧ **NETURBURAT**.

TURBURĂTOR, TULBURĂTOR *adj. verb. TURBURĂ*. Care turbură: din pacineti ce erau mai 'nainte, deveniseră arțăgoși și turburători (G.-OH.); Zîmbet dătător de visuri și turburător de minți, Șterge-te din al meu cuget... (VLAH.).

TURBURE¹ **TULBURE**¹ *adj.* ① Care nu e limpede: apa este ~ oînd conține în suspensiune particiole mici de nisip, de materii argiloase fine, etc.; nu arunca apa cea turbure, înainte de a avea pe cea limpede (ZNN.); ② **TURBURE** Care nu e senin, acoperit cu nori, ceșos: vremea e turbure, oîrînd a să tune (NEGR.) ③ **TURBURE** Prin care nu se vede limpede: sticla ~; ochelari turburi ④ **TURBURE** Ochi turburi, a căror privire nu e limpede; a avea vederea ~, a nu vedea deslușit; — *adv.*: ochiul vedea turbure la țintă (DOB.) ⑤ **TURBURE** Încurcat, undu nu se poate desluși ce se petrece: o situațiune ~.

2. sbst. ♀ = **TURBUREL** 2 [lat. vulg. * t u r b u l u s = clas. t u r b i d u s].

TURBURE² *sbst.* ♀ = **ASMAȚUȚIU** [ung. t u r b o l y a, modificat după t u r b u r e].

† **TURBUREALĂ, TULBUREALĂ** (pl.-eii) *sf.* Turburare, starea a tot ce e t u r b u r e: au ajuns la un munte atît de înalt, de se pierdea cu creștetul în turbureala norilor (MERA); scoală-te și fugi în Haran... și rămîi acolo puținea vreme, pînă se va turna turbureala frățini-tău (PAL.).

TURBUREL, TULBUREL¹ *adj. dtm. TURBURE*. Cam turbure.

2. sbst. ♀ Vin nou, de curînd făcut din must, care nu s'a limpezit încă: vine frîntură de porc și un turburel aoru care te dă în boală a doua și (RG.).

TUR- **TURBURIU, TULBURIU, Trans. Maram. TULBURUȘ**
adj. Cam t u r b u r e: sus, cerul turburiu, cum e cerul
adeș pe mare (BAS.).

TURC 1. *sm.* ① ● Locuitor din Turcia; *pr.*
ezl. Mahomedan: cit se vintaru Turcii prin țară și pe
la hotare, nici el, nici boierii, nici norodul nu mai aveau
chip să răsunle de sălbătăciile lor (VLAH.); Turoul, de e Turo,
și tot te lasă înțiu să mai măninci și apoi te omoară (ZNN.);
②: cum e Turcul, și pistolul, se potrivesc laolaltă,
sînt unul ca și altul; — Turcul plătește sau Turoul să
plătească (A.-GH.); se zice cînd cineva trebuie să plă-
tească, vrînd nevrînd, paguba făcută de alții; —
Turcul te bate, Turcul de judecă sau Cine te pîrăște? — Tur-
cul. — Cine te judecă? — Turcul (ZNN.), se zice cînd nu
te aștepți să ți se facă dreptate, pentru că cel ce
te judecă e interesat în cauză; — parcă se bat Turcii
la gura lui, mîncîncă, înghite cu atîta lăcomie, de
te sperie; — parcă te-alungă Turcii sau doară nu dau
Turcii, se zice cuiva care e grăbit din cale afară ¶
③ ♣ FLOAREA-TURCULUI = MARGĂRITARELE.

2. *adj.* Turcesc: poporul ~; limba ~ă [vsl. t u r
û k ū, ngr. τούρκος, etc.].

○ **TURCĂ, TURCĂ** (pl.-ei) *sf.* Mold. Bucov. *Trans.*
Mască cioplită din lemn, înfățișînd un cap de cerb
(alte ori un alt cap de animal sau de pasăre cu
cioc lung), împodobit cu tot felul de panglici și
șiraguri de mărgelă printre coarne și cu clopoței
pe la urechi; de falca de jos sînt
legate niște sfori, cu care cel ce
poartă masca o poate pune în miș-
care cum îi place; capul e înfe-
penit într'o biță mică și groasă,
iar împrejurul ei e croită, din co-
voare, o haină largă, întocmai ca o
fustă femeiască, împodobită cu
tot felul de năfrămi de mătase și
curele cu ținte; datina de a se
împodobi astfel e obicinuită mai
ales în Transilvania, în preajma
Crăciunului, și corespunde acele-
ia cunoscute aiurea sub numele de
„brezaie” sau „capră” (BRE-
ZAIIE, CAPRĂ) (5091): s'au îm-
brăcat cu niște sumăleșe și cu turci pe Fig. 509r. Turcă.

cap... și au mers la o casă în cetatea
aceea unde era împăratul (ss.); — cu înțelesul de
stafie care viră spaima în om: (noaptea) toate sti-
hille năpădesc pe mine, strigoiți, moroiți... pînă și papaluga,
plină și turoa (ALECS.).

TURCALEȚ *adj.* (zmeu ~) și *sm.* ① Zmeu tur-
cesc ¶ ② *sm.* ♣ = PĂTLAGINĂ-MOALE.

○ **TURCAȘ** *sm. Trans.* Cel mascat cu o t u r c ă
(FAMF.).

TURCESC 1. *adj.* Al Turcilor, privitor la
T u r c i: limba turcescă; alfabetul ~ (TAB. LXIX);
Țara-turcescă, Turcia; legea turcescă, religionea ma-
homedană; cafea turcescă, cafea preparată prin
fiorberea cafelei măcinate în apă; judecată tur-
cescă, judecată pripită, fără multe forme și tără-
găneli.

2. **TURCESCĂ** (pl.-cești) *sf.* ☿ Cafea turcescă.

TURCEȘTE *adv.* ① Ca Turcii, în felul
Turcilor: cu poturi scurți pînă la genuchi... și legat la
oap ~ (A.-GH.); a seada, a sta ~, a sedea cu picioarele în-
crucișate, ca Orientalii, a sedea grecește: acolo stînt...
și cîntăreți cu flautul, cari sed ~, cu picioarele încrucișate
(POBOS.) ¶ ② În limba turcescă: a vorbi ~; stai cu
Țiganul, înveți țigănește, ou Turcul, ~, cu Neamțul, nem-
tește (ZNN.).

TURCHEZ *adj.* Olten. Albastru [comp. fr. t
urquoise „turcoază, peruzea”].

TURCI (-cesc) 1. *vb. tr.* A face T u r c, a face
să treacă la religionea mahomedană: au și luat pe
doamna lui Grigorie-Vodă, cu toată casa sa și averea, în sa-
raiele împărătești, să-i turcescă (MUST.).

2. *vb. refl.* A trece la religionea mahomedană, a
se face Turc: Magdala era fata multului, de dragostea
cărui se turcise (A.-GH.); Elias-Vodă, feciorul lui Petru-
Vodă, după ce s'au turcît, zic să-i fie rămas o fată creștină,
după moartea lui (LET.).

‡ **TURCIE** *sf.* Pe ~, în limba turcescă, turcește,
în felul Turcilor [T u r c].

TABELA LXIX.

ALFABETUL TURCESC

Izolată	Final	Medial	Inițial	Valoarea	Numele
ا	ا	ا	ا	a, e, i, o, u, ö, ü	elif
ب	ب	ب	ب	b (p)	be
پ	پ	پ	پ	p	pe
ت	ت	ت	ت	t	te
ث	ث	ث	ث	s	se
ج	ج	ج	ج	ğ	ğim
چ	چ	چ	چ	ç	çim
ح	ح	ح	ح	h	ha
خ	خ	خ	خ	h (k)	hy
د	د	د	د	d (t)	dal
ذ	ذ	ذ	ذ	z	zel
ر	ر	ر	ر	r	re, ry
ز	ز	ز	ز	z	ze
ژ	ژ	ژ	ژ	ž	že
س	س	س	س	s	sin
ش	ش	ش	ش	ş	şin
ص	ص	ص	ص	s	sat
ض	ض	ض	ض	d, z	dat
ط	ط	ط	ط	t, d	ty
ظ	ظ	ظ	ظ	z	zy
ع	ع	ع	ع	spirit aspru	ain
غ	غ	غ	غ	g	gain
ف	ف	ف	ف	f	fe
ق	ق	ق	ق	q	qaf
ك	ك	ك	ك	k, g (n)	kef
ل	ل	ل	ل	l	lam
م	م	م	م	m	mim
ن	ن	ن	ن	n	nun
و	و	و	و	v	vav
ه	ه	ه	ه	h	he
ی	ی	ی	ی	y (semi-cons.)	ie

TURCISE *sf. col.* TURC. Multime de Turci;
neamul turcesc.

***TURCISM** (pl.-me) *sm.* ① ω Vorbă, expresi-
une împrumutate din turcește sau modelată după
limba turcescă ¶ ② Influența turcescă; tot ce
constitue naționalitatea turcă [T u r c].

TURCOAICĂ (pl.-ce), † **TURCOAIE** *sf.* ● Locui-
toare din Turcia; nevasta unui T u r c; mahome-
dană.

***TURCOAZĂ** (pl.-ze) *sf.* ● = PERUZEĂ [fr.
turquoise].

TURCOLEȚ *sm.* ① dim. TURC ¶ ② Copil de
Turc: cadinele... fugeau desculți și cu năprile de ~i în
brațe, de le plîngea de milă (isp.) ¶ ③ Băn. ♣ = STI-
CLETE ④ ¶ ⑤ = FLOAREA-PAȘTILOR (FLOARE ⑤).

TUREAC (pl.-reaci), † **TURIAÇ** (pl.-jeaci) *sm.*,
Mold. Bucov. **TUREATCĂ** (pl.-etci, -etce) *sf.* ¶ ① Ca-
rîmbul cizmei: în fie-care seară lovește slujnicul ou tu-
reacul peste virtul nasului (MERA); smucea din tureaca ciu-
botei harapnicul și începea să bată 'n bustrucul cel alb
(SAC.); otrpea niște ciubote de străjer, știți de cele ou tu-
reaci cit ziua de mine (TOIC.); peste o dimerie de fasole i-au

curs atunci din turetea, pe care de obicei la purta suflecată (cas.). ¶ @ pl. Un fel de ghetre largi, de dimie, purtate de țărance și în care picioarele, de la glezne până la genunchi, sînt vîrîte ca în niște saci (MAN.) [lat. vulg. *t h y l a c u s < gr. θόλακος].

TURELA (pl. -le) sf. ✕ ⊕ Cu-polă metalică care adăpostește tunurile pe puntea unui vas de războiu sau într'un port (5092) [fr. t o u r e l l e].

TURF sbst. Locul unde se fac a-lergările de cai, hipodrom [fr. < engl.].

TURHAN sm. ✕ = TAR-HAN.

TURICEL sm., **TURICEA** sf. ✕ Plantă din fam. cruciferelor, cu frunzele dispuse în rozetă și acoperite cu peri; face flori mici, albe sau gălbui; crește prin locuri pietroase și nisipoase (*Turritis glabra*) (5093) [formațiune savantă din lat. t u r r i t i s].

TURICIOARĂ sf. ✕ = TURITĂ-MARE [t u r i ț ă].

TURISM sbst. Gustul, deprinderea de a face călătorii de plăcere [fr. t o u r i s m e].

TURIST sm., **TURISTĂ** (pl. -te) sf. Persoană care călătorește de plăcere sau pentru a se instrui: un turist care a petrecut cîteva săptămîni în București... vrea să-și plătească datoria de recunoștință pentru ospitalitatea ce primise (-GH.) [fr. t o u r i s t e].

TURIȘTE sf. = TORIȘTE.

TURIȚĂ (pl. -țe) sf. ✕ ⊕ Plantă acățătoare, cu tulpină în patru muchii, acoperită cu peri aspri, îndreptată în jos; face flori albe sau verzi; fructele, acoperite cu peri rigizi, cu vîrfurile încovoiate, se acăță de hainele omului, de lîna oilor, de părul vitelor, și abia se poate desprinde; numită și

Fig. 5094. Turitza.

Fig. 5095. Turitza-mare.

„asprisoară”, „cornătel”, „lipici”, „lipicioasă” sau „scăiu-mărunt” (*Galium aparine*) (5094) ¶ ⊕ ~-ALBĂ = GĂINUȘI (= GĂINUȘĂ ⊕) ¶ ⊕ ~-MARE, plantă foarte păroasă, cu numeroase flori galbene-aurii, dispuse în ciorchine lungi spiciforme; numită și „turicioară” sau „coada-racului” (*Agrimonia eupatoria*) (5095) [srb. t u r i c a].

○ **TURJAN** = TUJLEAN.

TURLĂ, ✕ **TRULĂ** (pl. -le) sf. Turn (în spec. de biserică), turnuleț de castel: o biserică își ridică peste copaci turlile-1 nalte și strălucitoare (VLACH.); privi lung la turla bisericii din sat (OLVR.); Mihai-Vodă... răsipi... și tînda bisericii și... lăsa numai oltarul și biserica cu turla cea înaltă (MEC.) [gr.-biz. τροπέλα, ngr. τούρλα].

TURLAC adj. F amestit de băutură: și-a încăl-

zît măsseau, este ~ (ISP.) [comp. tc. t o r l a c „agca-miu, ușuratic”].

TURLĂCI (-ăcesu) vb. refl. A se ameți de băutură, a se chercheli: Eroule își încălzi măsseau și se cam turlăci (ISP.) [t u r l a c].

TURMĂ (pl. -me) sf. ⊕ Mulțime de animale de același soi care umblă grămadă și se hrănesc în același loc: o ~ de porci; se zice în spec. de oi (5096): Intrat-au Tătarii în țară oa lupii în turma de oi (MUST.); turma nu stă dintr'o oale (ZNM.); ⊕: o oale rîicoasă molipsește turma 'ntreagă (ZNM.); un singur element rău într'o adunare e în stare să-i strice pe toți ¶ ⊕ / Cîrd, stol de păsări: pe vîrfurile gunoaiului rîicoa o ~ de găini (D.-ZAMF.); dacă toamna vin turme de grauri și se pun printre vite la cîmp, e semn de toamnă lungă (GRM.) ¶ ⊕ /

Fig. 5096. Turmă de oi.

Ceată: (mă văzu în mîllocul) ...unei turme de băieți ce făceau o larmă auzitoare și se uitau la mine oa la urs (GEO.) ¶ ⊕ () Ceată de credincioși (în stil bisericesc): sculă-se lupul pre păstorii și intrară lupii în turma în Hs. (MK.); l-a povățuit să se poarte frumos și să păzească înainte cu stîpînie casa Domnului și turma ce i se încredințează (VLACH.) [lat. t u r m a].

TURMAC sm., **TURMACĂ** (pl. -ce) sf. ⊕ ✕ Vițel, vițea de bivoli în al doilea an; ⊕: oînd s'or îndrîji turmacii așa de boleri pe noi, te pomenești că ne-or pune și la jug (ISP.) ¶ ⊕ ⊕ Om scurt și gros (R.-COO.); ~ de om, om volnic (VIRC.) [comp. bg. t u r m a k].

TURMALINĂ (pl. -ne) sf. ✕ Mineral cristalizat, format dintr'un amestec de bor, siliciu și aluminiu; e întrebuințat la aparatele de optică [fr.].

TURMENTA (-tez) vb. tr. și refl. ⊕ A (se) chinui, a (se) canoni, a (se) trudi, a (se) tortura; a (se) sbuciuma ¶ ⊕ A hărțui, a supăra, a împor-tuna [fr.].

TURMENTAT adj. p. **TURMENTA**. ⊕ Chinuit, canonic, torturat, trudit; sbuciumat ¶ ⊕ F Beat.

TURMULIȚĂ (pl. -țe) sf. **TURMUȘOARĂ** (pl. -re), ○ **TURMUȚĂ** (pl. -țe) sf. dim. **TURMĂ**: Il puse să-l ducă turmulțița de oi la pășune (ISP.); Il dădură o turmulțița de giște în seamă (MERA); Turmușoara cea de oi, Ciobănașii amîndoi (VOR.).

TURN (pl. -nuri) sn. ⊕ Construcție rotundă, pătrată sau poligonală, care se ridică deasupra unei clădiri, unei biserici, unei fortărețe, etc., pînă la o mare înălțime în raport cu baza: să zidim o cetate și ~ul cui vîrfuri să agîntă la ceru, cum să facem nume noao (PAL.); de primăvară s'au apucat de au făcut un ~ pe poarta curții domnești foarte frumos (MUST.); ~ul Colții = COLTEA; ~ul de la Galata (5097) ¶ ⊕ ⊕ Piesă la jocul de șah, în formă de turn (5098): Cade 'n șahul de pe masă și răstoarnă pe cover Doi nebuli peste un rege și un ~ peste regina (ALECA.) [germ. dial. T u r n].

TURNĂ (torn) 1. vb. tr. ⊕ ✕ A înturna, a întoarce, a aduce înapoi, a face să vie înapoi ¶ ⊕ A vărsa un lichid în sau peste ceva: ~ vin în pahar; vasul cel fără de fund, măcar oîtă apă ai turna în-tr'însul, nu-l mai poți împlera (GR.-UR.); haba într'o noapte turnă apă pe vatră și stinse focul ce-l învălîse fata anchiașului de cu seară (ISP.); 2. stl.: nu mai turna foc peste pară aprinsă (ZNM.); ⊕: toamnă cu găleata, ou cofta, plouă foarte tare; începu o ploaie d'alea de părea că toamnă cu găleata (ISP.) ¶ ⊕ A vărsa metal topit într'un tipar: ~ gloanțe; ~ tunuri; cînd se toamnă un clopot, pentru

TUR-TUR

ca să sune frumoasă, trebuie să se scornească o micină mare

care să colinde multă lume și s'o minuneze (COR.); ②: La ce-ași începe să încerc... A turna în formă nouă limba veche și înțeleaptă (EMIN.); frumusețea lor e așa de profund legată de limba în care le-a turnat maestrul (VLAM.); ① ② ③ F A clădi, a construi: împărțitul porunci să-l toarne lui Neghință o casă cu zece caturi (OLVR.); ① ② ③ F A fabrica în grabă, a da gata: într'un ceas îți toarnă un foileton (VLAM.); Ghiță polițaiul alegea până-l ieșea limba de un ceț și (-l) toarnă pe d. Cațavencu deputat la colegiul II (CAR.).

2. *vb. refl.* † A se întoarce, a veni înapoi, a se înturna: slobozi un corb a sbura, care ieși și nu se turnă până nu secară apele spre pământ (PAL.) [lat. t o r n a r e].

*TURNANT 1. *adj.* Care se învîrtește; placă ~ă = PLACĂ¹ ③.

2. TURNANTĂ (pl.-te) *sf.* Mică bi-bliotecă care se învîrtește în jurul unui fus (5099) [fr. tournant].

TURNAT 1. *adj. p. TURNA.* ① Vărsat: apa ~ă în lighian; vinul ~ în pahare ① ② Format prin vărsarea unui metal topit într'un tipar: clopot ~ ① ③ Potrivit bine pe trup, ca și cînd s'ar fi turnat de într'un tipar: hainele pare că erau ~e pe dinsele (ISF.).

2. *sbst.* Faptul de a turna.

TURNĂTOR *sm.* ③ Cel ce fabrică obiecte din metal: ~ de clopote; ~ de litere (tipografice) [t u r n a].

TURNĂTORIE *sf.* ③ ④ Arta de a turna obiecte de metal ① ② Uzină, atelier unde se toarnă metale și se fabrică obiecte de metal ④

Fig. 5097. Turnul dela Galata.

Fig. 5098. Turn (de șah).

Fig. 5099. Turnantă.

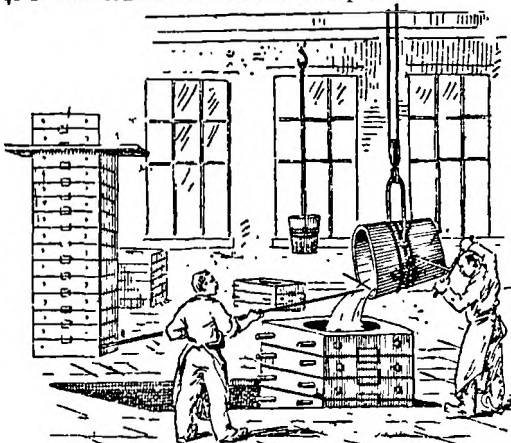

Fig. 5100. Turnătorie.

(5100): ~ de fier, de clopote, de litere [turnător].

TURNĂTURĂ (pl.-turi) *sf.* Boală provocată prin turnarea unei ape vrăjite în calea cuiiva (vor, [t u r n a]).

TURNĂȚEI *sm. pl.* × Sdronețe, aluat făcut din făină, ouă și puțin lapte sau apă, bătute bine într'o strachină, pînă ce fac bășici, și care se toarnă apoi puțin câte puțin în supă ce clocotește la foc [t u r n a t].

*TURNEL (pl.-ele) *sm.* ① = TURNURĂ ②.

*TURNER = TURNIER.

*TURNESOL *sbst.* ② Materie colorantă albastră extrasă dintr'un fel de licheni fermentați cu urină; tinctoră de ~, lichid format dintr'o soluțiune apoasă a materiei precedente și care se întrebunțează în chimie spre a se recunoaște prezența acizilor sau bazelor [fr. t o u r n e s o l].

*TURNEU (pl.-neuri) *sm.* ③ Călătorie ce întreprinde cineva cu intențiunea de a vizita pe rînd mai multe localități sau mai multe persoane ④ ⑤ Călătorie pe care o face un funcționar spre a inspecta locurile, stabilimentele în care și exercită autoritatea ⑥ ⑦ Călătorie făcută de o trupă de actori spre a da reprezentații în diferite localități [fr. t o u r n e e].

*TURNIR, TURNER (pl.-re) *sm.* † Serbare militară în evul mediu în care cavalerii, îmbrăcați cu zale și armuri, se întreceau la lupte cu armele lor: da acestei priveliști o pompă solemnă ce aducea aminte de turnerile cavalerilor vîștei de mijloc (NEGR.) [germ. T u r n i e r].

TURNULEȚ (pl.-ețe) *sm. dim.* TURN: erau și niște ulmi umbroși, cari se tupilau chiar sub ~ul bisericuței (terea).

*TURNURĂ (pl.-uri) *sf.* ① Conformatiunea exterioară a corpului, boiu ② Înfașurarea sub care se prezintă lucrurile ③ ④ Felul cum sînt așezate cuvintele într'o frază, întorsătură ⑤ ⑥ Bucată de stofă sau pernă ce puneau femeile sub rochie, în partea dindărăt, mai jos de talie (5101) [fr. t o u r n u r e].

*TURPITUDINE *sf.* Nerușinare, faptă nerușinată, mișcăvie [lat.].

TURTĂ (pl.-te) *sf.* ① × Piine turtită și rotundă, de mălaiu sau din aluat de făină nedospit, coaptă în spuză sau în țest, pînă se îmbracă cu o coajă: fie-oare trage spuză pe turta lui = SPUZA ②; Ștefan... de oște ori îi ceruse ajutor, îl stătuse în loc ca turta în foc (ISF.); ③ F: a coace turta cuiiva = COACE ① ④; ~ peste ~ și la mijloc urdă (COR.), ghicitoare despre „rîșniță”; a țae ~, a strivi: am să te țae ~! (OM.); F: a se face (beat), a se îmbăta ~, a se îmbăta peste măsură: am văzut într'o după amiază de vară, în fața prăvăliei, pe destrînații aceia beți ~ (CAR.); dnpă aceea se puse să bea rachin și bău pînă se îmbăta ~ (D.-ZAMF.) ⑤ × ~ dulce, aluat de făină de grâu, amestecat cu miere, cu migdale, nuci, etc. și copt în cuptor: cococa moașă... rupe o bnoată de ~ dulce de la madam Georgesou (CAR.) ⑥ ~ de ceară, de in, de cîneapă, etc., pasta tescuită ce rămîne după storsul mierei, uleiului, etc.; galben ca turta de ceară, galben (la față) ca ceara: pică cartea din mințile tremurătoare ale bătrînului, galben ca turta de ceară (BR.-VN.) ⑦ ⑧ × Plantă spinosă, fără tulpină sau cu o tulpină scurtă, cu flori alburii, dispuse într'un mare și frumos capitol, ce seamănă cu oștea cu raze argintii; numită și „turtea”, „turtică”, „ceapă-ciorască”, „ciortopoloc”, „ciurul-zinelor”, „sita-zinelor”, „punga-babei”, etc. (Carlina a-caulis) (5102) ⑨ × × TURTA-LUPULUI, semin-

Fig. 5102. Turnură.

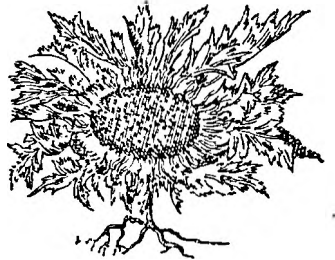

Fig. 5102. Turtă.

țele foarte toxice ale unui arbore din India (*Strichnos nux vomica*), din care se extrage stricnina (□)

5103) ¶ ⊙ ⊕ **TURTA-VAOI**, ciupercă comestibilă cu pălăria convexă, galben-roșcată sau cafenie și acoperită de o substanță viscoasă, brună, mai cu seamă în tinerete și pe timpul umez, care apoi dispare, rămînd suprafața pălăriei de un galben strălucitor; carnea, alburiu sau gălbui, e moale, are un miros plăcut de poame și un gust acrișor, puțin amar; crește mai ales, toamna, prin pădurile de pini (*Boletus luteus*) (□ = PL. I, 41) [lat. vulg. tūrta].

Fig. 5103. Turta-lupului.

TURTEA sf. ♀ = **TURȚĂ** ⊙.
TURTEL sm. ♀ ⊕ **Băn.** (wg.) **Trans.** (DENS.) = JNEAPAN ¶ ⊙ = **TORTEL**.

TURȚĂ (-teso) 1. vb. tr. A întinde, a lăți (ca o t u r ț ă) prin apăsare, prin tescuire, prin strivire: a-și ~ nasul; ou un gest de strengar, își turtește pe ceafă pălăria spartă în fund (VLAH.).

2. vb. refl. ⊕ A se face t u r ț ă, a se lăți, a se întinde prin apăsare ¶ ⊙ ⊕ F A se îmbăta peste măsură: Bea de se turtește și oacă se face (FANM); un strănțuz, dînd ou ochii de vinul Drăgășanului, a lăcomit de-a băut pîn' s'a turțit (JF.).

⊕ **TURȚICĂ**, **TURȚIE** sf. ♀ = **TURȚĂ** ⊙.
TURȚICĂ (pl.-icele), **TURȚIȘOARĂ** (pl.-re) sf. dim. **TURȚĂ**.

TURȚIT adj. p. **TURȚI**. Lătit ca o turtă prin apăsare, prin strivire: e gras... frunța congestionată, nasul gros și puțin ~ la vir (VLAH.).

TURȚIȚĂ (pl.-țe) sf. dim. **TURȚĂ**: fie-care fată trîmțită lăina și-si face ote o ~ (MAR.).

TURTUREA = **TURTURICĂ**.
TURTUREL sm. ♂ Bărbătușul turtureleii (MAR.): Vai, sărmanul ~, Greu și-amar a fi de el (SEZ.).

TURTURICĂ, **TURTUREA** (pl.-urele) sf. ♂ Pasăre de speța porumbelor, ceva mai mică decît aceștia și cu pene mai adesea cenușii; zboară totdeauna ote două, bărbătușul cu femeiușca, și e luată ca simbol al fidelității (*Columba turtur*) (□ 5104): turturica e sficoasă, singașă oa o fată mare (GRL.); adu mie trei giunoi de ote un an... și o turturea și un puț de porumb (PAL.); Iar mai jos, pe râmurele, Cîntă două turturele, Una rîde, una plînge Tot ou lacrimi de sînge (K.-BRS.).

Fig. 5104. Turturică.

⊙ **TURUGĂ** (pl.-gi) sf. **Olten.** Băturugă; copac căruia vîntul i-a rupt crăcile din vir și a rămas ca rețezat [lat. torus + suf. -ugă].

TURUI (-ruu) vb. intr. și tr. ⊕ A-i merge gura ca o moară, a înșira vorbele lute lute, fără a se opri: sporovoeste și-i turuse meru gura și spune fel de fel de taine și pîre (CAR.); te uși la dînșii că le turuse gura, spuind și verzi și usoațe (JSP.); școlarul... o'un ton declamator, își turuse un voitod sau o bățalie, aproape pe nerăsuflate (VLAH.); Îmbulzindu-i în minte ovintele pe care le turuse într'una... îl duse gura anapoda (OLVR.) ¶ ⊕ A gongoni, a gurlui (ca porumbelii) [onom.].

⊙ **TURUIAC** (pl.-ieci) sm. **Olten.** I = **TUREAC** ⊙.
TURUIALĂ (pl.-ieli), **TURUITURĂ** (pl.-turi) sf. Faptul de a turui.

TURUNGIU adj. Portocaliu [tc. t ū r ū n g y].
TURVIN sbst. **Băn.** Convorbire [ung. törveny].

⊙ **TURVINI** (-ineso) vb. intr. **Băn.** A sta de vorbă, a convorbi [turvin].

⊙ **TUSA** = **TUSE**.
TUSCINCI num. Toți cînci: ține-te, săraoa țară Moldova, de acum înainte de iacurile și mîncăturile a toți acești ~ feciori a Cupariului celui bătrîn (LIT.).

TUSE, **Mold.** **TUȘA** sf. ♀ Șir de expirațiuni convulsive și sgomotoase ale aerului din plămîni: oînd ai mîncea vre-un pîr de miță, te apucă tusa și poți muri (GOR.); ~ convulsivă, ~ măgărească = **MĂGĂRESC** ⊙; eufemistic și iron.: Îl apucase pe bietul oucănăsel o tusa de cele ou urechile lungi, ca să nu zle vorbă proastă (ALECS.) [lat. tūssim].

TUR-TUT

TUSPATRU num. Toți patru: A început oul a se da îndărăt, a forăi, a avîrli din ~ picioarele (SA.); Din ~ părți a lumii se ridică 'nalt pe ouaruri, Ca balturi din poveste, nouri negri plîni de geruri (ALECS.).

TUSȘAPTE, **Mold.** **TUSȘEPT** num. Toți ș a p t e: i-a tăiat virful limbilor de la tusșepte capetele (VAS.).

TUSȘASE, **Mold.** **TUSȘESE** num. Toți ș ase: Cînd treci, bade, plîngă noi, Fune clopote la boi și fi plensnă de mătasă și pconaste 'n boi tusșase (K.-BRS.); cum ajung, odată intră buluo în ogrădă tusșese (CRG.).

TUSTREI, f. **TUSTRELE** num. Toți trei (trele): Cel doi oîntă, oudrul sună și tustrei merg împreună (COȘE.); au plînit atunoe tustrele birurile de le-au trimis la Poartă (LIT.).

***TUȘ** (pl.-suri) sm. ⊕ Substanță uscată și neagră, importată înainte din China, unde se prepară dînt'un negru de fum obținut prin arderea unei rășini; se prepară acum din chinoros, gelatină și camfor; servește la facerea unei cerneli pentru desenuri și e pusă în comerț sub formă de bastonașe dreptunghiulare (□ 5105) ¶ ⊕ Cernelă preparată din această substanță (□ 5106) [germ. Tusche].

Fig. 5105. Tuș.

Fig. 5106. Sticluță de tuș.

de bastonașe dreptunghiulare (□ 5105) ¶ ⊕ Cernelă preparată din această substanță (□ 5106) [germ. Tusche].

TUȘĂ (pl.-se, -și) sf. F = **MĂTUȘĂ**.

***TUȘĂ** (pl.-și, -se) sf. ♀ = **OLAPĂ** ⊙: podelele joacă oa tușile olavirului (NEGR.); Îndreaptă degetele mele pe tușele olavirului, pentru ca să improvisez un vals neocunoscut (ALECS.) [fr.].

TUȘI (-șeso) vb. intr. ♀ A expira în mod convulsiv și cu sgomot aerul din plămîni, a avea un acces de tuse: daoă mîncînt din mămăliga pe care a mîncat-o mița, vei tuși (GOR.); vorba pe unde a leșit, mai bine să fi tușit (ZNN.) [lat. t ū s i r e].

TUȘICĂ sf. F = **MĂTUȘICĂ**.

***TUȘIERĂ** (pl.-re) sf. Perniță îmbibată cu cernelă de tuș, întrebuintată pentru sigilii (□ 5107) [tuș].

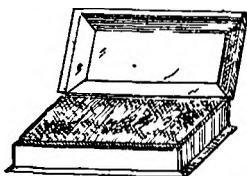

Fig. 5107. Tușieră.

TUȘINA (-inez, -in) vb. tr. ⊕ A tunde oile pe sub pîntece, la coadă și pe picioarele dinapoi ¶ ⊕ Pr. ext. A tunde scurt; a tăia destrămăturile: În urmă se tușinează rogojina, adică i se rătăază capetele firelor de papură, spre a se îndrepta (FAMF.) [lat. *tonsiōnare < tonsionem].

TUȘINAT 1. adj. p. **TUȘINA**. ⊕ Tuns: oi ~e; lînă ~ă ¶ ⊕ Pr. ext. Tăiat scurt: umbra cu barba țapoasă... și cu mustața ~ă drept deasupra buzei subțiri (SAD.) ¶ ¶ ⊕ **NETUȘINAT**.

2. sbst. Faptul de a tușina.
TUȘINĂTURĂ (pl.-turi) sf. Lînă scurtă și de proastă calitate, tunsă de sub pîntecele și de pe picioarele oii [tușina].

TUȘIT sbst. Faptul de a tuși: fata nu mai înceta cu ~ul (ERIC.).

TUȘITURĂ (pl.-turi) sf. Faptul de a tuși; fie-care din expirațiunile convulsive și sgomotoase provocate de tuse: din oînd în oînd niște tușituri înnăbușite se auzeau venînd din o odăle lăturălnică (SAD.).

⊕ **TUTCĂ** (pl.-ci) sf. **Băn.** ♂ = **OURCĂ**: se îngimfase și se imțlase în pene oa o ~ (CAT.) [srb. t u k a].

⊕ **TUTCAN** sm. **Băn.** ♂ = **CURCĂ** [tuțcă].
TUTEĂ sf. ♂ Oxid de zinc [tc. tuță].

***TUTELĂ** (pl.-le) *sf.* ① *sf.* Sarcină publică și gratuită pe care legea o impune unei persoane capabile, sau pe care aceasta o acceptă de bună voie, de a avea grijă de persoana și de averea unui minor sau unui interzis, epitropie ¶ ② ③ Ocrotire, protecțiune: niste ipocriți și fanatici cari, vrind să fie lumea sub tutela lor, iacodeau feluri de basme ca să o sparis (NEGR.) [fr. tu t e l l e < lat.].

***TUTELAR** *adj.* ① *sf.* Privitor la tutelă, ce ține de tutelă: autoritate ~ a ¶ ② ③ Ocrotitor, care protejează: niste altare antice pe care se ard ofrande unui zeu ~ (CAR.) [fr. tu t é l a i r e].

○ **TUTELCĂ** (pl.-ci) *sf.* *Olten.* ♪ = TILINCĂ [comp. TUTOIU].

‡ **TUTINDENEA, TUTINDEREA, TUTINDINEA, TUTINDINILE** *adv.* = PRETUTINDENI.

TUTOIU, TUTUREZ *sbst. Trans.* ♪ Un fel de buciom mic, făcut din scoarță de alun (vc.) (PAC.) (5108) [comp. lat. tu tu l u s].

***TUTOR(E)** *sm.* ① *sf.* Persoană însărcinată de justiție, prin testamentul lăsat de părinți, sau de consiliul de familie, ca să poarte grijă de persoana unui minor sau unui interzis și de a-i administra averea, epitrop ¶ ② ③ Ocrotitor, protector [fr. tu t e u r < lat.].

***TUTTI-FRUTTI** *sbst. pl.* ① × (Hajeg—după Mincare din tot felul de fructe ¶ T. Papahagi). ② ③ Potpuri [it.].

***TUTTI-QUANTI** *sbst. pl.* Toți cîți sînt [it.].
○ **TUTUȚ** *sbst. Olten. Băn.* Bucată de lemn scurtă (tăiată cu ferestrăul); butuc: se duse omul în cutină, aduse de acolo un ~ de lemn și începu a căra în biata muieră de o invineți toată (CAR.); — *adv.* (Oltețul) a înghețat tutuc (CIAUS.), a înghețat buștean.

TUTUI¹ (-neso) *v. tr.* A zice cuiva „tu” în vorbire: tutuia pe toată lumea în convorhirea lui imaginată cu camentii de la putere (D.-ZAMF.).

v. refl. A-și zice unul altuia „tu” în vorbire: frate își zicean, dar de tutuit nu se tutulau (SR.-VN.) [fr. tu t o y e r, modificat după tu].

TUTUI² (-neso) *vb. intr.* ♪ A sufla, a buciuma din tutoiu (PAC.).

TUTUI³ (-neso) *vb. tr. Olten. Trans.* A alunga, a scoate pe cineva din casă, a-l lua la goană (vc.) (R.-COD.).

TUTULOR = TOT¹.

TUTUN, MOLD. TUTION (pl.-nuri) *sm.* ♀ ① Plantă cu tulpina dreaptă, înaltă de un metru pînă la un metru și jumătate, cu frunzele, alterne, foarte mari, moi și de un verde-închis; face flori trandafirii, mirositoare, reunite în buchete elegante la vârful tulpinii; toată planta răspindește un miros puternic, neplăcut și are un gust greșos; e anuală în clima noastră, dar vivace în America, de unde e originară, putînd dura acolo de la zece pînă la doisprezece ani: introdusă în Europa în anul 1560 prin Nicot, ambasador al Franței la curtea din Lisabona, s'a răspîndit în întregul continent mai cu seamă de la începutul secolului al xvii-lea; e

cultivată la noi, pe seama Statului, care a monopolizat-o, pentru frunzele ei care se prepară pentru a fi fumate, prizate sau mestecate (*Nicotiana tabacum*) (5109); o varietate a acesteia, numită **TUTUN-TURCESCU**, „tutun-țigănesc”, „bacon(iță)”, etc.,

Fig. 5109. Tutun.

Fig. 5110. Tutun-turcesc.

cu flori galbene-verzui, e de asemenea cultivată la noi (*Nicotiana rustica*) (5110): de pogonul de popsoiu... el le lua cîte un zlot și de pogonul de tutun este patru lei (NEC.) ¶ ② Frunzele acestei plante care, după ce au fost supuse unei preparațiuni speciale, se fumează, se prizează sau se mestecă în gură: un pachet de ~; ce atita vorbă pentru o lulea de tutun ? (ZMN.); pescarii... mestecă tutun, sculptind oisloș și galban (OLVR.); a bea ~, a fuma: Doisprezece Turci s'arată, spre mănăstire vinînd, Fără niot o îngrijire, bînd tiutun, alții cîntînd (CET.) [tc. t u t u n.].

‡ **TUTUNĂRIȚ** *sbst.* Odinioară: dare ce plăteau sătenii pentru tutunul ce cultivau: taxidarii luau întreită zeceaiulă pentru oierit, terbărit, ~ și vinărit (FR.).

TUTUNGERIE *sf.* ¶ Prăvălie unde se vinde tutun, țigări, chibrituri, etc. [t u t u n g i u].

TUTUNGIU *sm., TUTUNGIOAICĂ (pl.-ce) *sf.* Negustor(easă) ce vinde tutun, țigări, etc. [tc. t u t u n g i u].*

TUTUNI (-neso) *vb. tr. și intr.* ② A bea tutun, a fuma: la statul miniștrilor tainim, tutunim, mai ne spunem păsul ăla la ăla (M.P.).

TUTUNI *adj.* De culoarea tutunului, cafeiniu (CIAUS.) [t u t u n].

○ **TUTUREZ** = TUTOIU.

○ **TUTURIGĂ** *sf. Olten.* (CIAUS.) (RV.-CRG.) ① Roată (la diferite unelte), rotiță, cerc ¶ ② ③ Rotula genunchiului.

TUTUROR(A) = TOT¹.

TUZLAMA (pl.-male) *sf.* × Mincare preparată din burtă și din picioare de vitel [tc. t u z l a m a].

TUZLUȚI *sm. pl.* ¶ ① Odinioară: ghetre de aba încheiate dîndărăt cu copci sau cu șireturi ¶ ② *Olten.* Un fel de cizme de demie, cu carmbii înalți, cu talpa groasă, ce poartă bărbații și femeile (MAN.) (CONV.) (RV.-CRG.) [tc. t o z l u k].

TVERDU, TVERDO, FERDU *sm.* Numele slovei T, τ din alfabetul cirilic: intr'o zi era să mă înnađuș cu un tverdu ce mi se prinsese în gît (NEGR.) [vsl. t v r ū d o].

‡ **TVORENIE** *sf.* m. Creațiune [vsl.].

‡ **TVOREȚ** *sm.* m. Creator [vsl. t v o r i c i].

U
Sec. XVU
Sec. XVU
Sec. XVIU
Sec. XVIU
Sec. XVIIU
Sec. XVIIU
Sec. XVIIIU
Sec. XIX

TIGAKI

Ţ *sm.* A douăzeci și treia literă a alfabetului, a optsprezecea din seria consoanțelor; purta în alfabetul cirilic numele de „ѣ”.

ŢAI *interj. Mold.* = CEA!

ŢACI *interj.* ○ Imită șgomotul făcut de un lucru care se taie: (biletele de abonament sint) cu numere: 1-am ras, Ţac! îl taiu numărul (CAR.); scoate cuțitul de la brâu, pune degetul cu inelul pe un tăietor și, Ţac! îl taie și-l aruncă... În apă (R.-COD.); Ţac! Ţac! prin oopac, Fiș! Fiș! prin păș (GOR.), *ghicitoare despre „COȘĂ”* ¶ ○ Imită un țacănit: subprefectul auzi, Ţac! căzind cocoșul revolverului, fără ca însă să plece lovitura (D.-ZAMF.) [onom.].

ŢACALĂ *sf.* Pușcă veche, rugină de pușcă (CIAUS.) [refăcut din Ț a c a l u ș și modificat sub influența lui Ț a c l; comp. ȚACĂLUȘ].

ŢACĂLIE *sf.* ○ F Bărbiță lăsată să crească numai sub buza de jos: împăratul s'a tras de ~, scrișnind strâșnic (CAR.) ¶ ○ *Trans. (vc.)* Frigare de lemn pentru fript slănină.

ŢACĂLUȘ = SĂCĂLUȘ = o bubufură de ~ a pătruns atunci în văzduhul făcut al nopții (GRIC.).

ŢACĂNEALĂ (pl.-ele) *sf.* Șgomotul produs de loviturile ritmice ale potcoavelor cailor, de o ciocănitură ușoară și repetată: țacăneala potcoavelor... îmi izbea neplăcut urechile (LUNG.) [Ț a c a n e a l i].

ŢACĂNI (-ănesc, -ân) *vb. intr. și tr.* A produce o ciocănitură, o izbitură ușoară, adesea repetată: pistolul țacănește și nu ia foc (A.-OH.); vinătorii începură a copleși, oțelele țacăniră (S.-ALD.); calul își țacănea potcoavele pe prundul drumului (SAD.); ceasornicul țacănea în perete (CAR.); aici în arhivă unul țacănea la mașina Yeat (BR.-VN.) [Ț a c l].

ŢACĂNIT *subst.*, ŢACĂNITURĂ (pl.-turi) *sf.* Faptul de a ț a c a n i; rezultatul acestei acțiuni: vorbește numai țacănitul șapelor și al tirăcoapelor (JIP.); țacănitul din ce în ce mai obosit al rătăcelor (CAR.); se auzeau țacănituri pripte: ghioncașa neagră sfredelește trunchii copacilor (UR.); să mai auzi și înșirăturile perșilor, țacăniturile armelor (BR.-VN.).

ŢACĂRAIE *sf.* Bălângănit subțire (de clopot mic): numai cînd și cînd... răsună cite o ~ de clopot (LUNG.).

ŢAFANDACHE *sm.* = MUTUNACHE: un ~ cu sticlă în ochiu, cu ștal pus oa ntr'un proțap, cu gulerul gata să-l apuce de nas (ISP.).

ŢAGĂR (pl.-ăre) *sn. Băn.* Arătătorul de la ceas [germ. Zeiger].

ŢAGLĂ (pl.-le) *sf.* ○ † Virf de săgeată ¶ ○ *Trans.* Fie-care din prăjiniile pe care se poartă coșciugul mortului (vc.) ¶ ○ F A rămînea ~, a rămînea cu ochii pironiți, incremenit: am rămas incremenit, cu ochii ~ (OLVR.).

ŢAGRĂ (pl.-re) *sf. Băn.* Pirostie.

ŢAICĂ *sf. Olten.* = TATĂ.

ŢAL I. *interj.* Plata! strigăt cu care se chiamă chelnerul la plată: nu vezi că bat de un ceas și nu vrea să vie mizerabilul. Tal! (CAR.).

2. *sm.* Chelner căruia i se face plata (intr'o cafeenea, berărie, etc.): i-a tras două palme ~ului (CAR.) [germ. zahlen! Zah! (kellner)].

ŢAL = TEL.

ŢĂLINĂ = TELINĂ.

ŢĂLUI = TELUI.

ŢAMBAL, TIMBAL (pl.-ale) *sn.* Instrument

de muzică, alcătuit dintr'o ladă de rezonanță pe care sînt întinse numeroase rînduri de coarde duble, pe care executantul lovește cu două ciocănele; e nelipsit la un taraf de lăutari și înlocuiește efectul acompaniamentului de piano (□ 5111): lăutari cu țambalul și flășnete și olaranețe... și strigăte, și șbierete, și chiotele o plăcere! (CAR.); știe să cînte cu gîtlara, ou flautul și ou țîmbalul (CAR.); veneau balaurii flămînzii, ou cobză, scripcă, ou naiu și ou țîmbal (GRIC.) [ung. cimbalom, germ. Zimbal < lat. cymbalum].

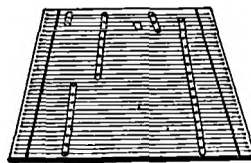

Fig. 5111. Țambal.

ŢAMBALAGIU, TIMBALAGIU *sm.* Lăutar care cîntă cu ț a m b a l u l: țîmbalagiul se da de ceasul morții, bătînd din ciocăneșe, doar o aduna vlocarele răzlețe (D.-ZAMF.).

ŢAMBRĂ (pl.-re) *sf.* Căptușala de scinduri a galeriei unei ocne de sare [pol. c z a m b r y].

ŢANC' *subst.* ○ Măsură, distanță, hotar: Dumnezeu a desfășurat de pe un ghem așa cît era ~ul cerului (PAMF.) ¶ ○ *Băn. Trans.* Bățul cu creștături cu care ciobanii măsoară laptele ¶ ○ *Olten.* Bețișor cu mai multe creștături care se întrebunțează la cazan spre a măsura țuica ¶ ○ F L a ~, la momentul potrivit, exact cînd (sau cum) trebuie: ai scos! la ~; vrea să i se potrivească toate la ~ (SLV.).

TANC² (pl.-curi) *sn.* **▲** Muchie pietroasă și înaltă, stîncă: și-au luat fie-oare ote o stîncă din ~ul muntelui, oum am lua noi o piștircică (VLAH.); căprioara... sare în picioare și porneste spre ~urile de stîncă (GER.) [comp. germ. Z i n k e, dial. Z a n k e n].

TANC¹ *interj.* = TAC¹ și se auzi deodată o lovitură de fier în fier (DEM.).

○ **TANCUSĂ** = TENCUSĂ.

TANDĂRĂ, *Mold. Tr.-Carp. TANDURĂ* (pl.-ri) *sf.* ○ Cioplitură ce se desface, ce sare dintr'un lemn, cînd se taie cu secura, cu barda, etc., așchie: **lău** cu dînsa o surcea ce căzuse de la o tandără a bradului și o duse acasă (ISP.); a apucat o tandură de jos și a început ou ea a tot socotiri primprejurul fîntîni (SS.); de-oiu putea să mă 'ntînd să poameasă oopaoul și să sară tînduri din el, apoi să stîl că-l numai bun (VAS.); Ce merge pe drum cu tandura 'n fund? (GER.), **ghicitoare despre „coșofană”**; Tandură uscată, în oulu acătată (GER.), **ghicitoare despre „scripcă”**; ○ tandără nu sare departe de bustean (OLVR.), se zice despre cineva care seamănă la fire cu părinții lui; F: a-i sări tandără, a se aprinde de minie, a se infuria: Din ceva atunca tandără imi sare (PANN); nu mă zădări, că-mi sare tandără (FLOR.) ¶ ○ *Pr. est. Bucată:* fiul de boier tăie solindurile, făcîndu-le tîndări mărunte (SP.); e tandără de pămînt, de mămăligă (GR.-N.); o tandără de pine (PAMP.) ¶ ○ *pl. Cioburi, hîrburi:* trîntește paharul de masa de marmură, prefăcîndu-l în tîndări (CAR.); Tînerete, farmec, vizuri, toate-s tîndări de vas trînt (VLAH.) [comp. ung. c a n d r a, c o n d o r a].

TÂNDĂRI (-ăresc), *Mold. Bucov. TÂNDURII* (-uresc) *vb. tr. și refl. A* (se) preface în ț â n d ă r i: usa tîndărită oăzu ou totul din țîni (ON.); iar mîndracele s'au rupt, în așchii s'au tîndurii (STAM.).

TÂNDĂRICĂ, *Mold. Bucov. TÂNDURICĂ* (pl.-rele) *sf. dim. TÂNDĂRĂ:* alții fac gropițe în pămînt, (și) împîntă într'însele tîndurile de lemn aprinse (MAN.); Tîndurica bradului, Vesella satului (SS.), **ghicitoare despre „scripcă”**; Tîndurică lemn uscat face larmă 'n Tarigrad (GER.), **ghicitoare despre „pușcă”**.

TÂNDĂROS *adj.* ○ Așchios ¶ ○ F (CIAUS.) Artăgos [ț a n d ă r ă].

TÂNTOȘ *adj.* Fudul, semet, mîndru și arrogant: în mersul lui ~, în îmbrăcămîntea lui îngrijită... se vedea omul înclîntat de el și de soarta lui (VLAH.); umbielul lui oel ~ și boiul lui semăna a boier mare (ISP.); de atunci, zi ou zi, cocoana se făcea mai aspră și mai ~ă (CAR.); — *adv.*: Tîntoșul mergea ~ ou nemișii, cînd aleg deputat (RET.); oncoșul lusa mergea ~, iar păsările după dînsul (CRG.).

TAP *sm.* ○ Bărbătușul caprei, al cărui corp răspîndește un miros foarte neplăcut (□ 5112): au doară mîncă carne de tauri și au doară sînge de ~ beauf (OOS.); F a ședea ou un ~ logodit, a fi dus pe gînduri: ba nu, zău, ce ai tu, Graure, de stai așa, ou un ~ logodit? (VLAH.); (P): beaște ~ul, se zice de un om beat, cînd varsă ¶ ○ Termen de ocară aplicat Grecului: boi ~ule, că mai sint și ou pe-aloi (ALECS.) ¶ ○ *Mold.* ○ = ICHIU ¶ ○ Termen de berărie: pahar de bere de

Fig. 5112. Tap.

vre-un sfert de litru (□ 5113) ¶ ○ Par: un pat alcătuit din patru ~i bătîți în pămînt ¶ ○

Fig. 5113. Tap.

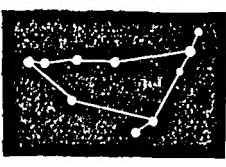

Fig. 5114. Tapul.

BARBA-POPUI ¶ ○ ☆ **TAPUL**, constelațiunea zodiacului între Săgetător și Vărsător, în care intră soarele în solstițiul de iarnă (□ 5114) [cuvînt înrudit cu alb. s k j a p, c a p și care a fost împrumutat de la Români de popoarele cu care ciobanii au venit în atingere în migrațiunile lor]. ○ **ȚAPĂ** = TEAPĂ.

○ **ȚAPĂN** = TEAPĂN.
○ **ȚAPĂRUȘIE** *sf. Trans. Băn. Tepușă;* fie-care din parii subțiri și ascuțiți la capete ce se pun la car, mai ales la încărcatul finului, paielor sau al grului, spre a-l încărcă cît mai mult: răstele și țapărulie sint din virtuti de brad (FR.-COR.) [ț a p ă].

TAPIN, **SAPIN** (pl.-ine) *sn.*, **ȚAPINĂ**, **SAPINĂ** (pl.-ne) *sf.* Cîrlig de fier gros, cu coadă virtuoasă de lemn, care se infîge în bușteni, spre a-i putea mișca din loc sau spre a-i cobori din munte [comp. slov. c a p i n].

○ **ȚAPLIGĂ** (pl.-ări) *sf. Olten. Băn. Trans. Așchiuță.*

ȚĂPOAICĂ (pl.-ce) *sf.* Unealtă de pescuit, un fel de coș lung, de formă conică, care se ține de o coadă lungă (□ 5115) [ț ă p o i u].

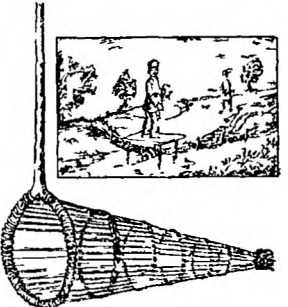

Fig. 5115. Țăpoaică.

ȚĂPOIAS, **ȚĂPOIEȘ** (pl.-eș) *sn.* / *dim. ȚĂPOIU:* la 9 zile să mergi și să cauți, și găsești în oală un țăpoieș și o grebluță (VR.).

ȚĂPOIU (pl.-oale) *sn.* / Furcă cu coadă și coarneau drepte, care servește la ridicarea paielor și finului, cînd trebuiesc aruncate în pod; țăpoiul înțeapă fiul, îl ia în coarne, în loc de a-l lua pe coarne (□ 5116): m'au împuns ou țăpoalele și m'au svîrlit în car (SEZ.); un om ou un ~ în mîna voia s'arunca niște nucî din tîndă în pod (CRG.) [ț (e) a p ă].

Fig. 5116. Țăpoi.

ȚĂPOS = TEPOS.

ȚĂPOȘ *adj.* ○ Cu coarneau drepte și ridicate în sus ca la ț a p (vorb. de boi, de capre, etc.): fratele cel sărac... avea și el o păreche de boi... 'nalți de trup, ~i la coarne (CRG.) ¶ ○ Se zice și despre pîr cînd stă drept ca gîmpii ariciului sau despre mustăți, cînd cresc sau sint răscuțite în sus: zîrînd la lumina lui ochii flo-roși și mustățile ~e ale haidouului, își simți Țăpoi. balamalele șiăbind (GN.).

ȚĂPOȘICĂ *sf.* * ○ Plantă din fam. gramineelor, cu tulpina rigidă și aspră în partea superioară ou spicele lungi de la 3-6 cm.; crește prin pășunile din regiunea muntoasă; numită și „iarbă-aspră”, „păișiiță”, etc. (*Nardus stricta*)

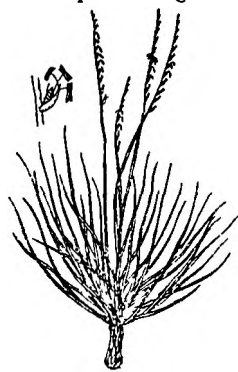

Fig. 5117. Țăpoșică.

Fig. 5118. Țăpoșică.

ta) (□ 5117) ¶ ○ Plantă păroasă din fam. umbeliferelor, cu flori albe sau trandafirii dispuse în umbelae compacte; fructul, oval sau orbicular, este acoperit cu peri rigizi (*Tordylium maximum*) (□ 5118) [ț e p o s].

ȚĂPUȘ *sm.* / *dim. ȚĂPUȘ:* un ~ aștepta ou răbdare și curtenitor (VR.).

ȚĂPUȘ... = TEPUȘ...

ȚAR *sm.* / Titlu împăratului Rusiei, adoptat mai tîrziu de regele Bulgariei și de al Muntenegrului [vsl.].

ȚARĂ (pl. țări) *sf.* ○ Intindere mare de pă-

mint, teritoriul reprezentat ca o unitate, locuit de un anumit popor și stăpinit de un suveran: Taromânească, România; Tara-ungurească, Ungaria; Taranemească, Germania; Tara-rusească, Rusia; Tara-găduiașii = FAGĂDUIȚĂ (L.); s'au scornit și o cîlmă mare în toată țara, în zilele acestui domn (NEC.); sau trâmăș Dumnezeu urgia sa asupra acesti țări, lăcuste, de au împlut țara prin toate finiturile (LET.); doi domni într-o ~ nu pot fi (MUST.); (L.): fie plina oit de rea, tot mai bună 'n țara mea; — cum e țara, și obiceiul; = CALE (L.), MARE (L.), PROROG (L.), TĂTAR (L.), TOCMEALA (L.) și Țara în care s'a născut, în care trăiește cineva, patrie: m'am întors în ~; de ~, băștinaș: Grecii... erau mulți în toate boierile și piroclăbile... iară boierii de ~ nu puteau încăpea la nimie (NEC.) (L.) La ~, la sat (în opoz. cu orașul): trăste la ~; a plecat la ~ (L.) și Poporul de rînd (în opoz. cu boierii): cum au murit Matei, au și ridicat domn pre Constantin-Vodă slujitorii, boierii și țara (NEC.); Duca-Vodă, văzînd că s'a rădăcat alina ~ asupra-i, au ieșit cu toată oasa lui din curte și au purces în glos (MUST.) [lat. tērra].

ȚĂRAN *sm.* (L.) Om de la țară, sâtean: ~ul, cînd merge, tropăște și cînd vorbește, hodorogește (CRG.); boierul, cînd i-e foame, se plimbă, Țiganul fluteră, ~ul își bate nevasta (ZNN.); Preotii, protopopi, la talpe ca pe ~li bătea (LET.) (L.) *Trans.* Locuitor de la șes, cimpean (în opoz. cu „muntean“).

ȚĂRANȚĂ (*pl.-ance, -ânci*) *sf.* (L.) Locuitoare de la țară, sâteancă (L.) = BABUȘCĂ [țăr-an].

ȚĂRĂNCUȚĂ (*pl.-țe*) *sf. dim.* ȚĂRANȚĂ (L.) (L.)

ȚĂRĂNESC *adj.* De țăran; a locuitorului de la țară: port ~; nunta țărănească; casă țărănească; palmele aceste țărănești ale noastre... pline de bătauri, cum le vedeți, vă țin pe dumneavoastră de-afta amar de vreme (CRG.).

ȚĂRĂNEȘTE *adv.* Ca țăranii: dau desetină, ~, toți boierii și maziții și mănăstirile (LET.); a se îmbrăca ~.

ȚĂRĂNIE *sf.* (L.) Țărănime (L.) (L.) Vorbire de țărani; asurzesti lumea cu țărăniile tale (CRG.).

ȚĂRĂNIME *sf.* Clasa țăranilor, țăranii (L.) (L.) aiergaa Țătarii, lovind prin Tara-leșacă ~a și le aduceau capetele (M.-COST.); noi ~a de la cornele piugului avem să știm ce-i bine și ce-i rău (CRG.).

ȚĂRĂNOIU *sm.* Termen de ocară aplicat unui țăran sau unuia cu apucături de om de rînd, bătăran, mojie: mări, ce tot mi se vîră în ochi ~li ists (ALECS.); în ooadă trăsuri... sta un ~ încălțat cu ciubote (O.-ZAMF.); proastă glumă!... să spară așa omul din somn, ~ moșio (CAR.).

ȚĂRĂ (*pl.-cari*) *sn.*

(L.) Mic ocol adăpostit sau colibă în care se țin mieii fătați de iarnă, ca să nu înghețe de ger (BR.); și-a ales tot omul întitu mieii, punîndu-i în ~uri anume făcute (LUNG.); văd într'un ~, alături de grajd, doi miei cari se

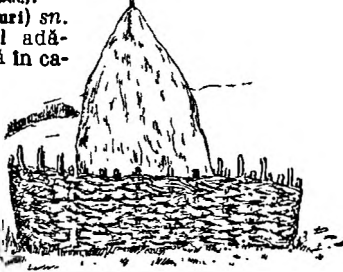

Fig. 519. Țărc.

sorose (SAD.); Am un ~ plin de miei albi (PAMF.); ghicitoare despre „dinti“ (L.) (L.) Impletitură de nuiele făcută de jur împrejurul unui stog de fin, ca să împiedece vitele de a minca din nutreț (□ 5119) (L.) (L.) Coșul teasului de struguri.

ȚĂRĂ (*pl.-aroi*) *sf. Mold. Tr.-Carp.* = COTO-FANĂ (L.) (L.) pe cite un măcieș sălbatic, țările se adunau glicivitoare (GR.); cînd oîntă țărca pe lînsă casă, are să-ți vie cașpeți (GOR.); dacă în zori de zi, din cutbul de ~ numai una zboară afară, putem ști că de bună seamă va să plonă (MAR.) (LUNG.) S Z A R K A].

ȚĂRĂCALAM (*pl.-amuri*), **ȚĂRĂCALAN** (*pl.-annri*) *sn. Mold. Trans.* (L.) Țărc (L.) (L.) = CEARCĂN (L.) cînd luna-l în țărcaiam, are să fie vreme rea (GOR.); deaș pe ceru sint țărcaiani... e a vînt (GRM.) [ung. cirkalom].

ȚĂRĂCALĂU (*sbst. Trans.*) = Compas (PAC.) [țăr-căl-am].

ȚĂRĂCALĂU (*sbst. Olten. Băn.*) Țărc mic, țăr-cuș.

ȚĂRĂCUI (-ueso) *vb. tr.* A împrejmuî cu UR țărc, a îngrădi: mi-am țărcuit semănătura (PAMF.); Să țaiem niscaiva pari, Țara să ne-o țărcuim și de țesme s'o ferim (ALECS.-P.).

ȚĂRĂCUȘ (*pl.-ușe, -ușuri*), **ȚĂRĂCUȘOR** (*pl.-oare*) *sn.* (L.) *dim.* ȚĂRĂC (L.) *Trans.* (PAC.) Ocol mic în interiorul strungii, de unde ies oile la muș.

ȚĂRĂEAN *sm.* (L.) Olten. = ȚĂRĂN (L.) (L.) Băn. Om din țară, din vechiul regat.

ȚĂRĂVICIU *sm.* Fiul cel mai mare al Țărului Rusiei, care urma să moștenească tronul [rus.].

ȚĂRĂNĂ (*pl.-ni*) *sf.* Cîmp semănat, ogor; hoidele și fînățele cuprinse la un loc: erau țesti mai toți în ~ la arat (VAS.); Jolie după Paști se prăznuiesc pînă la înălțarea Domnului, ca să nu strice grîndina țarinei (GOR.) [vsl. carina „bir“].

ȚĂRĂNĂ (*pl.-ne*) *sf.* Soția Țărului, împărăteasa Rusiei [rus.].

ȚĂRĂȘOARĂ (*pl.-re*) *sf. dim.* ȚĂRĂ (L.) de acolo au mers mai înainte și au mai dobindit vre-o două, trei țărșoare (NEC.); în găsi închis într'unul din stăulele lui Erice, săpîntorul unei țărșoare mici (SER.).

ȚĂRĂNĂ, **ȚĂRĂNĂ**, **ȚĂRĂNĂ**, **ȚĂRĂNĂ** (L.) Pămînt țărmînat, făcut praf: întîlnește un om care năruia munții în mină, de-l făcea țărna și apoi îl arunca în pîrău (CRG.); i-a tras o băntă mocănească, de a curs țărina din pod (VLAM.); mai adesea despre pămîntul cu care se acopere mortul: Cine strică-ăgeșamint, M'aiabă țărna pe mormînt (OK.-BR.); E uscată-acuma țărna ce te odere, și mie Parcă tot nu-mi vine-a crede că ești dusă pe vechi (VLAM.); fie-l țărina ușoară! odihnească-se în pacer! Ușoară să-i stea țărna și sufletul ferice! (COM.) (L.) Lutul, pămîntul din care s'a plămuit cel dintîiu OIU: Cea ce cu sfînta mină M'ai făcut om din țărina (GAST.); căru mort și îndată se și făcu țărina (SER.) [țăr-ă].

ȚĂRĂM (*pl.-muri*), **ȚĂRĂMURE** *sn.* Marginea unei mări, unui rîu mare, mal: înmulți-volu sămînta ta ca stelele cerului și ca năsipul ce iaste pre țărmurele mariei (PAL.); ședea pe țărmurele apelor și se Juca cu pestii (MERA); pe țărmure ală o căsuță goală, dar curată și bună (RET.) [lat. tērmynus „hotar, margine“, cu sufixul schimbat; forma țărma a fost refăcută mai tirziu din pl. țăr-muri].

ȚĂRĂMONIE *sf.* (L.) = CEREMONIE.

ȚĂRĂMURE = ȚĂRĂM.

ȚĂRĂMURI (-ueso) *vb. tr.* A mărgini, a limita, a pune un hotar: a înleșa... că cineva vrea să-i țărmurească libertatea (GR.).

ȚĂRĂMURIT *adj. p.* ȚĂRĂMURI. Mărginit, limitat: o holdă cultivată... ~ă printr'un pîrău mult adînc (BALC.) (L.) (L.) = NETĂRĂMURIT.

ȚĂRĂMURUȘ *adj.* Cu țărmuri abrupte, cu maluri înalte: au început cătanele a cădea acolo în pîrău, fiind ~ (NEC.); și iată 'n oșlea sa Un riu lat și ~ (STAM.).

ȚĂRĂNĂ = ȚĂRĂNĂ.

ȚĂRĂNĂ = ȚĂRĂNĂ.

ȚĂRĂTAMURI, **ȚĂRĂSAMURI** *sf. pl.* Tot felul de ciucuri și împletituri ce atîrnă de jur împrejurul chenarului unei țesături, unei broderii, etc.: împiedecîndu-se în țărătamurile și patfațele înclăite, a căzut în genunchi (GRG.); pe margine oos un desen îngust în așur, apoi mai jos miei găurele și pe urmă vin țărătamurile (VOR.).

ȚĂRĂȘ, **ȚĂRĂȘ** *sm.* și *f.* (*pl.-ușe*) *sn.* Bucată de lemn scurtă și ascuțită care se înfige sau se bate în pămînt (□ 5120); pămîntul geme cînd bat țărășii corturilor (VLAM.); pre la conace era grîjit tot ce trebuia, pine, orz... lemne, țarbă, țărășii (MUR); Incepu... a bate la țărășe Fig. 520. Țărăș. și în lung și în larg (SER.); Imprejur gard nu era, ci numai niște lungi țărășe ascuțite (EMIN.).

ȚĂRĂȘ... = TEST...

ȚĂRĂ (*pl.-țe*) *sf. F.* Titlu cu care se adresează cineva surorii sale mai mari, mătușii sale sau unei femei mai în vîrstă decît dînsul: ~ Sultano, la Viena nu ne oprim decît la întorcere (BR.-VN.) [ngt. τούτα].

TĂȚICĂ, Mold. TĂȚACĂ, ȚITACĂ sf. dim. TĂȚA: viu și eu după tine numai deoc, numai să vorbească ceasile cu țatică (CAR.); hai că ne-asteaptă țiticole (ALECS.).

ȚEAPĂ, ○ TAPĂ (pl. țepi) sf. ○ Par bine ascuțit la unul din capete care servea ca instrument de supliciu în Turcia și se practica cindva și la noi, străpungându-se cu el prin șezut corpul osindului: a pune, a trage în ~; la tot pasul erau capete înțipte și trupuri puse în țeapă (A.-GH.) ¶ ○ Virful ascuțit al unui par, bold ¶ ○ Așchiuță, ghimpe cu care se înțepă cineva: a se înțepa ou ○ ~; mi-a intrat ○ ~ în deget ¶ ○ * Barba, mustața, părul țepos de la virful spicelor de orz, etc. ¶ ○ Părul ghimpos de pe corpul unor animale, ca ariciul, etc. ¶ ○ - **BOLD** ○ [comp. vsl. c ă p a t i „a spinteca”].

ȚEAPĂN, ȚAPĂN adj. ○ Care nu se încovoiaie, care nu se poate mlădia, virtuos, tare: copacii... își întindeau crengile țepene... în aerul plinos și greu al toamnei (VLAH.) ¶ ○ Sdrăvăn, puternic, vinjos, viguros, robust: băiatul, țeapăn, a trîncit slujitorii și agramenții și a scăpat (A.-GH.); (boul) a răzbit el alții mai mari și mai țepeni (R.-COD.); boierii Moldovei pe aceea vreme erau mai țepeni, mai putincioși (NEC.) ¶ ○ Solid, trainic, rezistent: ziduri țepene ¶ ○ F Strașnic, grozav de tare, cum se cade: i-a tras o palmă țeapănă; a mîncat o bătaie țeapănă; am auzit azi pe stăpînul viei că are să pui... să-i dea o sâpătură țepănă, căci prea s'a înțelenit pămîntul (ASF.) ¶ ○ Nemișcat, lipsit de viață: trupu-i era țeapăn [vs. c ă p ă n ū].

ȚEASTĂ (pl. țeste) sf. ○ ○ Cutia osoasă a creierilor, craniu, hîrcă, scăfirile: cu buzdugane și cu țite Desface țestele la Unguri (D.-ZAMF.); o mînie de foc, închisă într'o ~ de os (OLVR.) ¶ ○ Învelișul osos, coaja care acopere spinarea broaștelor țestoase, carapace [lat. t e s t a].

ȚEAVĂ (pl. țevi, țeve), Mold. ȚEVIE sf. ○ Cilindru găunos, mai adesea de metal, care servește de canal pentru scurgerea lichidelor sau gazelor (□ 5121): ~ de plumb; un frig de ghiță îi serpuia prin șira spinării, împrăștiindu-se, ca prin niște țevi, în tot trupul (OLVR.) ¶ ○ ~ de pușcă, cilindrul de oțel prin care trece glonțul unei puști: colonelul Enghel îmi dăruî o pușcă cu două țeve (COB.); ¶ ○ Bucată de trestie pe care se deapănă tortul de pus (□ 5122) (→ și □ Țevi.

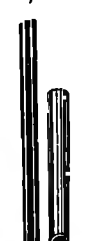

Fig. 5121.

***ȚECHIN sm. ○** Odinioară: monedă de aur italienească și arăbească: o mie de ~ este aproape lafaa unui domn (GN.); O mie de ~ primești? (COB.); [it. z e c c h i n o].

○ ȚECHIRĂ (pl. -re) sf. Trans. Coșniță, coș de papură: Mînc o măr și două pere, La inimă tot nu mere, Să mînc o ~ plină, Inima nu mi-o alină (M.-BRS.) [germ. Z e c k e r].

ȚEDULĂ = ȚIDULĂ.
† **ȚEFT sbst. ○** = STEAJER ○: ca o artie ou ~ ul la mijloc (COL.) ¶ ○ (P) CTRU, mijloc: mult prăpăd făcură atunci Tătarii... plină ce prînsă de veste oel de la ~ (ASF.) ¶ ○ Curea la crucea trăsorii (COL.).

ȚEL, ○ TĂL (pl. -lari) sm. ○ Punctul, semnul pe care-l ochetește cineva cînd trage cu arma; a trage la ~, a trage la țintă, la semn: acolo era o mulțime de cătane la pușcate 'n tăl (RET.) ¶ ○ (P) Scop, țintă: Ea păsește un pas mare cătr'un țel de mult dorit (ALECS.); viața ei avea un țel (D.-ZAMF.) ¶ ○ = CĂTARE ○: scoase o luminărică de ceară albă, (și) o lipi la buza puștii, deasupra țelului (GN.) [ung. c ă l, rus. c ă l], etc. < germ. Z i e l].

ȚELENI = INTELENI.
ȚELER sbst. Băn. Trans. * = TELINĂ [germ. dial. Z ä l l e r].

ȚELINĂ¹, TĂLINA (pl. -ini) sf. ○ Pămînt ce nu s'a lucrat încă sau care s'a lăsat mulți ani nearat: țelină și mărăciina va fi tot pămîntul (SBL.); Ștefan ar

fi înjugat pe Poloni la plug și, arînd cu ei o țălină din preajma Coaminului, ar fi semănat ghindă (VLAH.) [bg. c ă l i n a, srb. c j e l i n a].

ȚELINĂ², țSELINA (pl. -ine) sf. * Plantă foarte aromatică din fam. umbeliferelor, cu rizomul gros, cărnos și fusiform, cu tulpina foarte ramificată; face flori mici, albe, dispuse în mici

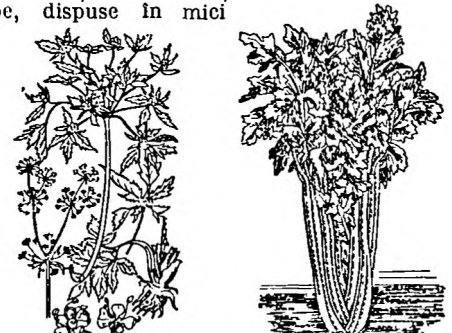

Fig. 5123. Țelină.

umbele; se cultivă ca plantă culinară pentru frunzele ei care se mîncă ca salată, se murează sau se gătesc (*Apium graveolens*) (□ 5123) [ngr. c ă l t v o v].

ȚELINȘOȘ adj. / Nelucrat, necultivat (verb. de pămînt), lăsat ț e l i n ă: Cinci sute pluguri ară pămîntul ~ (ALECS.); roatele tocară mai departe de pămîntul ~ al cîmpului (D.-ZAMF.).

○ ȚELUI, TĂLUI (-neac) vb. tr. și intr. Trans. * A trage la semn, a ținti cu pușca: lufundu-și pușca cea ruginoasă... se pune în rînd ca să țaluiească și el ca celălți (RET.) [ț e l i].

† **ȚENCHIU¹ (pl. -chiuri) sn. = TANC¹ ○:** așa au nemerit ~ l său Ion-Vodă, după ce au domnit trei ani (OR.-UR.); nu se punea ~ sau hotar supărărilor, grelelor și nevoilor ce veneau asupra țării (LET.); alce cum ~ l vieții tale un an sau zece sau o sută să pui nu este (CANȚ.); umbă din ~ în ~, din loc în loc, și nu găsește ce să mînce (RV.-CRG.).

○ ȚENCHIU² (pl. -chiuri) sn. Oftea. Dîlmă, ridicătură mică de pămînt în drum (șsc.) [comp. TANC²].

ȚENCUȘĂ, TĂNCUȘĂ, TÎNCUȘĂ (pl. -se) sf. ○ Bucată lunguiață ce se taie afară din ceva, cu unul din capete în formă de virf de săgeată: proscomidia ce scoate praetul țincușă den prescurse, cînd pome-neste (MŢ.); ¶ ○ Bucata cea scurtă tăiată afară din răboj pe care o păstrează ca mijloc de control, la facerea socotelilor, cel ce trebuie să primească plata (→ □ 4042) ¶ ○ ○ Un fel de joc cu boabe ce seamănă cu țîntarul: mai aveam noi cu ce ne trece vremea, cînd voiam, țencușa, la tăbăcăreasca sau concina (CRG.) [comp. germ. Z i n k e l].

ȚEP sm. = TEAPĂ.
○ ȚEPENI = INTEPENI.
○ ȚEPENIE sf. Starea a tot ce e ț e a p ă n .
ȚEPERIG¹⁻² = TIPERIG¹⁻².

ȚEPOS, ○ TĂPOS adj. Înțepător, plin de țepi, ghimpos: vrezurile de doivleci se încolăciseră unul peste altul, acoperînd gardurile ou foi țepoase (OLVR.); spițerul, un Neamț boțit la față, cu mustățile țapoase, pline de tabac (GN.); îi dete să mai îmbrace niște haine arde din piele țepoasă de arioiu (MERA).

ȚEPOȘICĂ = TĂPOȘICĂ.

ȚEPUȘĂ, TĂPUȘĂ (pl. -ușe, -uși) sf., ȚEPUS, TĂPUS sm. ○ Par ascuțit, ț e a p ă : în loc de arme, ei întrebunțau copacii scoși din rădăcină, holovanți de piatră, tăciuni aprinși și țepușe (ASF.); colo 'n ios... e un frate al meu omorît, pus într'o țepușă și păzit de doi-sprezece străjeri (LUNG.) ¶ ○ Par ascuțit ce se înfige vertical în opleanul să-nieii (SEZ.) (□ 5124) ¶ ○ Virful ascuțit al unui par: am să poronesc ca să i se taie capul și să-l pună, la acolo,

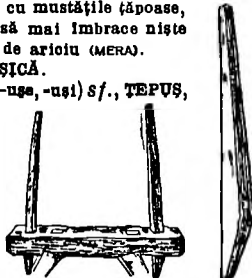

Fig. 5124. Țepuși.

intr-o țapuşă de șarampoi din gardul de prin prejurul curții (ss.) ¶ ④ Bân. Strămurare, bold ¶ ④ Bân. Frigare ¶ ④ Corn de furcă, de țapoiu: Iordache purta o furcă cu trei țepuși (sac.) ¶ ④ Așchluță: le-am bătut țepuși de trestie pe sub unghii (fil.) ¶ ④ Bețișor subțire și ascuțit care servește să astupe o găurice sfredelită într-un butoiu: ori-ce lemn nu face țapuşa la bute (znn.) ¶ ④ Ghimpe: arma la om a-l țapuşa la scatiu (BO-DEL.).

○ TEPUȘCĂ, TĂPUȘCĂ sf. Trans. (vic.) Scobitoare de dinți [ț e a p ă ș].

TEPUȘCĂ, ○ TĂPUȘCĂ (pl.-sele) sf. dtm. TEPUȘĂ: (cașcavalul) să-l împună cu o țapuşică și să toarne cu mina salamură deasupra, ca să-și iae sare în borticele (ORAGH.).

TEREMONIE = CEREMONIE.

○ TERNĂ sf. = TĂRNĂ: Din țerna mormintală ră sare ăure floare (ALECS.); au arșpădurile, lăsînd țerna sură (URG.).

○ TERUȘ = TĂRUȘ.

TESALĂ, Mold. CESALĂ ¶ (pl.-ăli), SĂCEALĂ (pl.-ăli) sf. ④ Un el de perie de fier, dințată, cu care se perie părul calului, măgarului, etc. (□ 5125) ¶ ④ F Bătaie sdravănă [srb. č e s a l o].

TESĂLA, Mold. CESĂLA (-ăli), SĂCELA (-e) vb. tr. ④ A peria cu ț e s a l a : vizitîul... în loc de a da calului ovăș, el îl țesăla și îl spăla oite de două ori în zi (TICH.).

Fig. 5125. Tesală.

TESĂTOR sm., TESĂTOARE sf. ④ Cel ce, aceea care țese: băiatul a intrat învățăcel la un țesător de pinză (MAR.); Tie-ți trebuie țesătoare, Ea se culcă tot cu soare și se scoală 'n ziua mare (UK-BRS.).

TESĂTORIE sf. ④ Arta, meșteșugul țesutului ¶ ④ Atelier, fabrică unde se fac diferite țesături ¶ ④ Diferite mărfuri de țesături [ț e s ă t o r].

TESĂTURĂ (pl.-turi) sf. ④ Pinză sau stofă țesută la războiu: țesături de lînă, de bumbac, de mătase ¶ ④ Felul cum o stofă e țesută: o ~ deasă ¶ ④ ⑤ Împletitură: stejarii de sute de ani bolteau șosseaua cu o ~ fantastică de ramuri (O-ZAMF.) ¶ ④ ⑥ Dispoziția uniformă a celulelor din care sînt formate organele corpului: ~ musculară ¶ ④ ⑦ Înlanțuire, felul cum un lucru e urzit, uneltit: este supus unui interogatoriu în toată regula, al cărui scop era de a afla țesătura compoziției (U-GH.) ¶ ④ ⑧ Felul cum sînt dispuse diferitele părți ale unei opere literare: țesătura subiectului mi se pare deslinată și fără noimă (OLVR.) [ț e s e].

TEȘE (tes; pf. țesu; part. țesut) vb. tr. ④ A face pinză, stofă, etc. împletind firele la războiu: De s'ar țese pinza 'n baltă, Fără țță, fără spată, Fără leac de suveioată, Ar țese și-a mea drăguță (UK-BRS.); unți țes la pinză și alții o poartă (ZNN.) ¶ ④ ⑤ A urzi, a unelti: ~ întrizi [lat. t e x e r e].

TEST, ○ TĂST (pl.-turi, -te) sn. ④ † = TEASTĂ ④: țerecă Cram țestul capului lui Niohifor cu aur și dede tuturor de bea vin dintr'Insul (MX.).

¶ ④ † Teastă de broască țestoasă, carapace: își fece țeritoitul trup cu țestul broaștei de mscăturilie (înțarilor ce era în pădure (OOS.);

Fig. 5126. Testuri.

ea se dușe apoi, luă un țest de broască... și începu să adune în el alifia (SLV.) ¶ ④ Un fel de cupțoraș, în formă de strachină, de lut sau de tuciu, în care se coace pîinea, azima, mălaiul, etc.: se înfierbîntă înțliu bine, se pune înăuntru aluatul, se așază pe vatră și se copere cu jăratec (□ 5126): încălzise

țestul și băgase o plăcintă să se coacă (ISP.); milne dimineață să arzi țestul pentru azimă (OLVR.); țăstul spart să nu-l arunci în drum sau în gunoale, că faci buboale (GOR.).

TESTOS, ○ TĂSTOS adj. ④ Care are ț e a s t ă ; acoperit cu un țest ¶ ④ F = CAFĂTINOS ¶ ④ BROASCĂ-TESTOĂSĂ = BROASCĂ ④.

TESUT 1. adj. ¶ p. TEȘE: pinză ~ă în casă ¶¶ ④ NETESUT.

2. sbst. Faptul de a țese: ~ul pinzei; dacă se grățește de urzit, se toarnă apă pe urzitor, ca să se steargă lenea și ca ~ul să sporească (GOR.).

3. (pl.-turi) sn. † = TESĂTURĂ ④.

○ TEVIE = TEAVĂ.

TI = TU.

ȚIBĂ 1 sau ȚIBA 1 interj. Mold. = NI²: țibă! că-țelule, mormăi părintele Manoil (SAC.) [rut. c i b a].

○ ȚIC sbst. Mold. Un fel de joc cu mingea (PAMF.).

○ ȚICA sbst. Mold. Băiețeală, picurile: pe semne te măzină șpinarea, cum vâd eu, măi ~i (CRG.).

○ ȚICHIRE sf. Trans. (PAC.) = TECHIRĂ.

○ ȚICLĂU, ȚICLĂU (pl.-ăuri) sn. Mold. Trans., ȚICLĂ, ȚICLĂ (pl.-le) sf. Maram. Ț Pisc, vîrf de munte, stîncă foarte ascuțită și înaltă (SEZ.) [comp. ȚIGLĂ², ȚICLĂU].

ȚICLETE, ○ ȚICLETE sm. † = FITIGOIU-MARE [comp. TIGLEAN].

ȚICNIT, ○ ȚICNIT adj. F Cam smintit, căruia-i lipsește o doagă: esti tu nițel cam țicnit, adică ce nițel? ești bine de tot, de mult ți-ai pierdut sărita (CAR.); se credea că Fană Trăsnea e cam țicnit (BR-VN.).

ȚIDULĂ, ȚEDULĂ (pl.-le) sf. Bilet: fie-care are lipit pe el oite o țidulă pe care e însemnat numele celui ce l-a purtat (NEGR.); subțelul vămii nemțești strigă, după o țidulă galbenă, numele omului și oite capete de vaoi are (LUNG.) [rut. c i d u l a, pol. rut. c e d u l a, etc.].

ȚIE = TU.

ȚIFLOAIE, TIFOAIE sf. ④ Pintece umflat, îndopat: țărănimea să fie bine hrănită, nu pepene, țifloaie, adică îngrășată (ISP.); Se umflase-acuma, era plin țifloaie, Nu putea sărmanul batră să se 'ndoaie (SPER.).

ȚIFLOIA vb. tr. A îndopa, a umplea doldora: și-au țiflolat pintecele nouă zile și răbdară de toate 99 de zile (ISP.) [ț i f l o a i e].

ȚIFLOIAT adj. p. TIFLOIA. Îndopat, umflat: după ce se satură, pleacă cu pintecele ~e (ISP.).

ȚIFNĂ... = ȚIFNĂ...

TIFOAIE = TIFLOAIE.

ȚIFRĂ... = CIFRĂ...

ȚIGAIE = ȚIGĂU.

ȚIGAN sm. Individ din neamul Țiganilor (≡ P. IST.) pe care Românul îl ironizează în tot chipul și-l încarcă cu toat păcatele pe care și le poate imagina omul: e obraznic (obraznic ca ~ul), lăudăros și fudul (tot ~ul își laudă cicoanul ≡ CIO-CAN² ①), hoț (~ul, pină nu țură, nu se ține om), mincinos (minte ca ~ul), necredincios (și-a pierdut credința ca ~ul biserică, aluzie la biserica de caș, pe care și-ar fi clădit-o Țiganii ≡ CREDINȚĂ ①), lipsit de cinste (bani au și ~ii, dar n'au cinste ≡ BAN² ①), prost și neîndeminatec (s'a înneocat ca ~ul la mal ≡ INNECA 2 ①), nu știe să prețuească ce e bun (ce știe ~ul ce e sofranul ≡ SOFRAN ①), cerșește, se milogeste, se tocmește din cale afară, etc. etc.; ≡ și CIRLAN 1 ①, MGARTE ①, NOROC ①, SPINZURĂ 1 ①; ca fizic, e „negru ca fundul ceaanului”, de unde și porecele de „cioară”, „cotofană”, ce i se dau mai adesea, pe lângă altele numeroase care fac aluzie la presupusa lui origine (≡ FARAON ①, IGHIPTEAN), la numele ce adoptă de preferință (≡ STANCA ①, DANCIU), la oite o pățanie ce i se atribuie, etc. etc.; după felul lor de viață, se deosebesc Țiganii „netoți” (≡ NETOT ①), „de laie” sau „lăieși” (≡ LAIE ①, LĂIAS), „de sătră” (≡ SAȚRĂ ①) și „de vatră” (≡ VATRĂ ①); după ocupațiune, Țiganii sînt fierari, lăcătuși, spoitori, cărămidari, salahori, lăutari, ursari, etc.; numeroase sînt superstițiile privitoare la Țigani: oind te întîlnești cu un ~, îți merge bine (GOR.); să nu dai de pomană ouă la ~, că-ți țură cioara puii (GOR.); ~ să nu botzei, că pe ceea lume te trage la iad (GOR.), etc. [vs. c i g a n i n ũ].

○ ȚIGANĂ (pl.-ane) sf. = TIGANĂ: rușine să-ți fie, soroză și ~ă! (TICH.).

ȚIGĂNĂRIT *sbst.* Dare asupra Țiganilor ce-i avea cineva ca rob: au scăzut și desetina și ~ul și morârtilu... care le scoase Mihai-Vodă (NEC.); numai odată au scos ~ul pentru o nevoie ce au avut atunci, iară apoi n'au mai scos nici ~ul (LEJ.) [Țigan].

ȚIGĂNAȘ *sm.* ♂ *dim.* TIGAN ♀ ⊕ = SCRIPCAR ⊕.

ȚIGĂNCĂ (*pl.*-anoe, -anoi) *sf.* ⊕ Femeie din neamul Țiganilor (⊕ 5127): împăratul... avea mai înainte, ca Țitoare, o ~ foarte blătră (ss.); copilul care va suge Țiță de la o ~ nu se va deochia (GOR.); E lungă, nu-i furcă, E neagră, nu-i ~, E albă și nu-i doamnă (GOR.), *ghicitoare* despre „coțofană” ♀ ⊕ = SUGEL ⊕ [Țigan].

ȚIGĂNCUȘĂ (*pl.*-ușe) *sf.* ⊕ *dim.* TIGĂNCĂ ♀ ⊕ *pl.* ♀ = VIZDOAGĂ ⊕.

ȚIGĂNCUȚĂ (*pl.*-uțe) *sf.* *dim.* TIGĂNCĂ: iată că găseco o ~ sdrențoroasă și lăbntă (CAR.).

ȚIGĂNESCU *1. adj.* ⊕ De Țigan, privitor la Țigani: traiu ~; neamul ~; limbă țigănescă; cinate țigănesco = CINSTE ⊕ ♀ ⊕ = PAPAGAL- ~ = CIOARĂ; — PASĂRE-ȚIGĂNESCO = CODOBĂTURĂ ♀ ⊕ = PEȘTE-ȚIGĂNESCO¹ = AVAT; — PEȘTE-ȚIGĂNESCO² = PALĂMIDA-DE-BALTA.

2. țigănesco *sf.* Un fel de horă ce se joacă în Dobrogea (P.PRV.).

ȚIGĂNEȘTE *adv.* ⊕ Ca Țiganii: a înjură ~ ♀ ⊕ În limba Țiganilor: a vorbi ~; stai ou Țiganul, înveți ~, ou Turcul, turcește, ou Neamțul, nemțește (ZNM.).

ȚIGĂNI (-ănesco) *vb. refl.* A se tocni mult (ca Țigani): (SIRBU) ... se țigănea pînă i se ura Românilui, cerind să-i mai adăoge pe deasupra cîte o jumătate de banită (SP.).

ȚIGĂNIE *sf.* ⊕ Mahala locuită de Țigani; așezare de Țigani: aproape sînt oasele fără nume ale unei țigăni murdare (PRO.); unde a fost o curte mare de boier însemnat... alături a fost și o ~ (SP.). ♀ ⊕ Fire de Țigan, fel de a trăi și de a se purta ca Țiganii ♀ ⊕ F Sgîrcenie cumplică.

ȚIGĂNIME *sf.* ⊕ Neamul țigănesc ♀ ⊕ Mold. — TIGANIE ⊕ [Țigan].

ȚIGĂNOS *adj.* (P) Foarte sgîrcit: era așa de ~, de-si mîncă de sub unghii, cum se zice (SP.) [Țigan].

ȚIGĂNUȘ *sm.* ⊕ *dim.* TIGAN ♀ ⊕ = SITAR-NEGRU.

TIGARĂ, TIGARE (*pl.*-ari) *sf.* ⊕ Mic sul de tutun tăiat mărunt și învelit într'o foiță: a răsuci o ~; a aprinde o ~; Omenirea-i o țigară Care se prefăco 'n scorum (ALECS.); cînd îți arde țigara într'o parte, vei primi bani (GOR.); sâ nu pleci ou țigara aprinsă din casă cu copil mîc, că plînge (GOR.) ♀ ⊕ ~ de foi, mic sul de foi de tutun care se aprinde la un capăt și se fumează (⊕ 5128) [germ. Zigarre].

Fig. 5128. Țigări de foi.

TIGAREȚ (*pl.*-ete) *sn.* = TIGARETĂ ⊕: nenea Guță, pufînd dînt'r'un ogeamite ~ de chîlimbar, își rotea ochii peste mulțime (BR.VN.).

TIGAREȚĂ (*pl.*-te) *sf.* ⊕ = TIGARĂ ⊕: priveam prin fumul albastru al țigarețelor cîmpilte și munții (ALECS.) ♀ ⊕ Mic tub de chîlimbar, de os, de lemn, etc., în care se introduce capătul de jos al unei țigări pentru a o fuma (⊕ 5129) [germ. Zigarettel].

Fig. 5129. Țigareță.

TIGĂRIT, TIGĂRIT *adj.* Mold. Bucov. Uscat, slab, plîpînd: sînteți așa de țigărîți și gîngăși încot, de v'ar vedea stră-bunii noștri, ar plînge de jale (NEGR.); sâ nu imblîi mult, că te-i osteni și apoi îi arăta țigărîtă și prizărită (ss.) [comp. ung. cigăr].

TIGĂU, O TIGĂU, f. TIGĂIE, O TIGARE *adj.* și *sm. f.* ⊕ Se zice despre o varietate de oi cu lînă fină, mătăsosă, scurtă și creată: (berbeco) țigău (⊕ 5130), (oaie) țigăie (⊕ 5131); lînă țigăie; un Țigan negru ce un fund de cean, creș la cap ca o oaie țigăie...

Fig. 5130. Țigău alb și negru.

Fig. 5131. Țigăie albă și neagră.

Imi țesi înainte (GN.); țigăile sînt mai bune decît cîrnăile, țuștile și oltencele, pentru că au o lînă mai bună, mai moale, mai subțire și... mai scumpă decît a celorlalte solari (GN.). ⊕ **TIGHERIU** *sbst. Trans. (vc.)* ⊕ Muste de mere [ung. csiger; comp. CIGHER²].

TIGIU *sm.* ⊕ Specie de gîndac mare, negru, cu pete galbene, care trăește prin pădurile de conifere, făcînd mari stricăciuni prin roaderea mugurilor (*Hyllobius abietis*) (⊕ 5132).

Fig. 5132. Țigii.

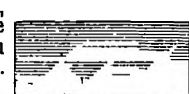
TIGLĂ, O TIGLĂ (*pl.*-le) *sf.* Cărămidă subțire, bine arsă, întrebuintată la învelitul caselor [srb. cigla < germ. Ziegel].

O TIGLĂ², O TIGLĂ² (*pl.*-le) *sf.* Mold. Bucov. Frigare lungă de lemn: a smuls porumbul, l-a curățit și l-a pus pe o ~ și, după ce s'a făcut un jaratec foarte mare, începu să-l frigă (ss.); după ce a umplut desagiul, a mai umplut și cîte o ~ de păsări întregi (vas.).

TIGLAN = TIGLEAN.
TIGLAR, TIGLAR(U) *sm.* ⊕ Cel ce face țigle (de acoperit casele): pentru aceea e secetă, că Țiganii ~i au legat ploile (GRM.).

TIGLEAN, TIGLAN *sm.* ⊕ = PITIGOIU-MARE [comp. TIGLETE].

TIGLINĂ (*pl.*-ne) *sf.* ♀ = Placă de oțel drept-unghiulară, cu muchiile tăioase, întrebuintată de timplari și de parchetari pentru a răzui sau a netezi lemnul (= 5133) [germ. Ziehklinge].

TIGNAL (*pl.*-ale) *sn.* ⊕ ♀ ⊕ = FLUIER ⊕ ♀ ⊕ Fluierătură cu țignalul: iese 'n ușă, dă un ~, sergentii răsar ca din pămînt (CAR.) [comp. SIGNAL].

O TIHLĂ = SIHLA.
O TIHLIȘ, TIHLIȘ (*pl.*-șuri) *sn.* ♀ = SIHLA: mierle ou ciocul galben tresăreau speriate din țihlișuri (SAD.) [țihliș].

Fig. 5133. Țiglină.

ȚIITOR *1. adj. verb.* TINEA și *sm.* Care ține; care stăpînește: eu rădic mînaule mele cătră Domnul Domnezou, țitiitorul cerului și al pămîntului (PAL.); Petru-Vodă... agiutorit de Iani Huniad, ~ul Țării-ungurești, au venit cu oaste și au împins pre Roman-Vodă den țară (GR.UR.); = ATOTȚIITOR.

2. ȚIITORE *sf.* ⊕ = CONCUBINĂ: și-au fost luat o slujnică ~ dintre acele țări streine (NEC.); tot mai bine să-i fie nevastă decît ~ (CAR.) ♀ ⊕ *pl. Ofen.* Locul unde stău la pîndă, unde se ațîn vînătorii (VTRC.).

ȚIITORIE *sf.* Concubinaj: însuși Domnul Vasilile-Voevod... luîndu-le fetele, peste voia părinților, la ~ (M.COST.) [țiiitoare].

ȚIITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ⊕ = Stăpînire, dominațiune ♀ ⊕ Joc cu lăutari, numit mai adesea „ca la ușa cotelui”: măi bălaura, cîntă țittura... pe gîtul scripcii, ou să nu te-auz nici ou nici tu (ALECS.) [țin e a].

ȚILINDRU = CILINDRU: pe semne om îi căutat mult obhîbrîturile, că ~l lămpii se răcise de tot (CAR.); umbra gătit, ou guler nou, ou ~ (CAR.) [germ. Zylinder].

ȚIMBAL = **TAMBAL**.

ȚIMBALAGIU = **TAMBALAGIU**.

ȚIMBALE, **ȚIMBALE** *sf. pl.* = **CIMBALE**:

David și tot Israelul iuculă înaintea lui Dumnezeu... cu oțpuze și cu alăute și cu timpene și cu țimbale și cu trimbite (SIBL.); muzica pornește c'o izbuonire de țimbale și de clarinete care șgduce ferestrele (VLAH.) [pol. c y m b a l < lat. c y m b a l u m].

ȚIMBURUȚ, **ȚUMBURUȚ** (*pl.-uce*), **ȚIMBURUȘ** (*pl.-ușe*) *sn.* Mică ridicătură, bumbușor, buton, gămălie (în mijlocul unei uneite, unui nasture, la capătul unui mîner, etc.).

***ȚIMENT** = **CIMENT** [germ. Z e m e n t].

○ **ȚIMP**, **ȚIMP** *sbst. Băn.* ○ Partea piciorului de la genunchiu în sus [ung. c o m b].

○ **ȚINC¹**, **ȚINC** *sm. Mold.* ○ Ț Puiul unei fiare sălbatică; cățel: țincii leului (CANT.) Ț ○ Ț **UL-PĂMINTULUI** = **CĂTELUL-PĂMINTULUI** Ț ○ **F** *iron.* Copilaș, băiețaș; picior: vezi dumneața țincul cum te-a cunoscut, zise conu Alecu (D.-ZAMF.); pe căteana asta voiu s'o tain în patru bucăți împănă cu ținculei (NEGR.); un ținc... scobora niște capre de vale (VLAH.) [ung. c e n k].

ȚINC² (*pl.-ouri*) *sn.* = **SLIT** [germ. Z i n k e].
○ **ȚINCĂ** (*pl.-ce*) *sf.* Cățelușă: pe numele unei țince ce o chiamă Molda... s'au numit Moldova apa Moldovei (M.-COST.). [Ținc¹].

○ **ȚINCĂRIU**, **ȚINCĂRIU**, **ȚINCĂRIU** *sm. Mold.* = **ȚINC¹** ○ să te mărite pe ține cu țincăriul eif (ALECS.).

○ **ȚINCȘOR** *sn. dăm.* ȚINC.

ȚINCUȘĂ = **TENCUȘĂ**.

ȚINEA, **ȚINE** (*țin, țin; perf. ținut; part. ținut*) **1**.
vb. tr. A. ○ A avea în mână sau în mîini: ~ condeiul în mîni; ~ un copil în brațe; ședea Craiu la adunare cu Stefan-Vodă... ținînd amină Stefan-Vodă steagul țării, cu pecetea ei (GR.-UR.); nebului ține limba, iar intelteptul mîncă (ZNN.); țineam ocașoalul deschis, și, cum erau filele oam urse, trăseau muștele și bondarii la ele (CRO.); oine ține doi degeti într'o mîni rămîne fără nici unul (ZNN.); = **PALMĂ**¹ ○ Ț ○ Ț ~ în mîini, a avea în puterea, în stăpînirea sa Ț ○ A avea mîna sau mîinile undeva, pe ceva, în ceva, a sta cu mîna sau cu mîinile în atingere cu ceva: ~ mîna în buzunar; ~ mîinile pe solduri; a-și ~ oșul în mîini; ținînd mîinile la spate și utîindu-se la o cadră din perete (CAR.) Ț ○ A avea strîns între dinți, a fi cu gura prinsă de ceva: ~ cu dinții Ț ○ A sta într'o poziție oare-care: ~ capul plecat Ț ○ Ț ~ pe cineva de scurt; ~ pe cineva în frîu, a nu-i lăsa destulă libertate; = **SCURT** **2**, **FRÎU** ○; ~ pe cineva de aproape, a-l supraveghia cu grijă Ț ○ A duce, a purta, a susține: de-abia țineau picioarele de trudit ce era (CRO.); De-aș fi așa blăstămat Precum Is de judecat... Pămîntul nu m'ar ținea (K.-BRS.) Ț ○ ~ plept cuiva = **PIEPT**¹ ○ Ț ○ A poseda, a ocupa, a stăpîni: ~ o țară; atîlă vreme Stefan-Vodă ca să se mintuască de frate-său Iliș și să ție toată țara însuși (GR.-UR.) Ț ○ Ț ○ A reține, a domina, a stăpîni: a-și ~ ținea = **ȚIRE** ○ Ț ○ A avea sub dînsul (în calitate de stăpîn): ~ în slujbă pe cineva; ~ slugi Ț ○ A avea în posesiunea sa: ~ vite, trăsură; dacă ții oi, să nu dai sare, căci pot să piară (VOR.) Ț ○ A ocupa un anumit timp: ~ o casă, un apartament cu oțirie; sfoară de moșie din Poiența pe care o ține taciș-său în arendă (CAR.) Ț ○ ~ casă cu cineva, a trăi în căsnicie, a duce un traiu comun, în calitate de soți: casă ce o să ție astă păreche are să ție fără seamă (ȘF.); mă mir o'am avut răbdare să țin oasă cu baba vin' acou (CRO.) Ț ○ ~ locuț cuiva, a-l înlocui Ț ○ A conține, a cuprinde, a încăpea, a avea ca întînder: moșia Săndulești care ținea mai bine de o jumătate de plaiu (ȘF.-VN.); a fost o țară făloasă care ținea o mie de mil de pași împrejur (PLOT.); n'o mai ținea pămîntul de bucurie (ȘF.) Ț ○ A ocupa un loc oare-care pentru a exercita un negoț sau o meserie: ~ prăvălie, un han, o scoală, o pensiune Ț ○ A ocupa un rang, o situație: ~ un rang onorabil Ț ○ A îndeplini (o slujbă): ~ un rol la teatru Ț ○ A păstra: ~ în bună stare; ~ vinul în pivniță; ~ banii la bancă; Ia cea de sărbătoare și-o ține după cuptorin (K.-BRS.) Ț ○ A conserva sănătos, în viață; a lăsa să trăiască: s'a dus el și s'a dus, multă lungă împărăție, ca Dumnezeu să ne ție (MERA); pe părintele Trandafir să-l țină Dumnezeu (SLV.); Doamne, ține pe împărat ani mai mulți a vieții (FANN); cînd vor vedea ține Egiptului... mine vor omorî, și ține vor ținea (PAL.) Ț

○ A serba: s'au înțeles ținerii, cînd și cum să-și ție nunta (MERA) Ț ○ A păzi cu sfințenie, a observa o lege, o datină, anumite orîndueli: Avraam au îngăduit glasului meu și au ținut... tocmeara mea și legea mea (PAL.); această iaste orînduirea creștinilor, și cine o va ținea, va merge în viața de veci (VARL.); ~ rîndul, a păzi, a observa rîndul; ~ o sărbătoare, a nu lura în aceea zi: ziua de sf. Ilie o țin oamenii ca să ție scutiți de țoc (GOR.); Foca e sărbătoare mare, căci doar o țin și păgînii; bătrîni spun c'o țineau și Turcii (V.-CRO.); ~ zile, a posti, a ajuna: Să ții zile pentru mine, Ca să țiu în sat cu ține (K.-BRS.) Ț ○ A îngriji, a administra: ~ bine, rîu pe cineva Ț ○ A întreține: de-alot înainte cu aceste alune... și-a ținut ea zilele (ȘF.); N'am nici vin și nici rachiu Zilele să mi le țin (PAMF.); acum ești bun de însurat, pentru că ai cu ce să ții nevasta și copiii (CRO.); băstul are să ajungă boier și el are să vă ție pe voi toți (VAS.).

B. ○ A trata (bine, rîu, într'un fel oare-care) pe cineva: la casa tătîni-nostru... așa au ținut noi ca nește strîini (PAL.); boierilor le era ca un părinte și la mare cinste ție ținea (GR.-UR.); Dimitrașco-Vodă... s'au arătat cătră toți cu dragoste și cu blîndețe și pre toți boierii ție ținea la cinste (MUS.) Ț ○ ~ de rîu, a muștra, a blama: în loc să mă ții de rîu că am făcut o faptă rea, tu găsești că am făcut bine (D.-ZAMF.); Pentru ori-ce rea purtare, nimeni nu-l ținea de rîu (FANN) Ț ○ A considera, a socoti: acou om carile-l acolo acelu pămînt domn... ne ținu așa ca cînd am vrut fi iscoade (PAL.); dacă stătu împărat Adrian, se arăta blînd, ca să-l ție de bun sfetnicul lui (M.-COST.); toți te țin de om drept și cu frica lui Dumnezeu (ȘF.); se scribește rîu bietul Alexandru, că-l țineau frații așa de prost (VAS.) Ț ○ A avea de soție: Iliș-Vodă au fost ținînd o soră a oțrăsei Sofie (GR.-UR.); au ajuns în sfîrșit la curtea smeluii oare ținea de nevastă pe sora lui cea mai mare (MERA) Ț ○ ~ în gazdă, a găzdui Ț ○ A face pe cineva să stea într'o poziție, într'o situație oare-care: ne-a ținut două ceasuri în picioare; ~ pe cineva cu mintea încordată Ț ○ A costa: cît te ține casa? mă ține scump Ț ○ A lua parte cu altul sau cu alții la o consfățuire: ~ ședință, consiliu; ținură sfat în aseana... șoptind numai ca'n biserică de tare (RET.) Ț ○ A vorbi: ~ o conferință, un discurs, o predică, a desvolta înaintea publicului subiectul unei conferințe, etc. Ț ○ A reține, a opri: cașul, ținîndu-și răsuflarea, zise: „stăpîne, stringe oținga cît poți de mult” (ȘF.); Iar el își ținu suflarea, să nu simtă că e viu (FANN); ~ pe cineva ou vorba, a-l opri în loc, a-l amîna ou vorba, cu făgădueli Ț ○ ~ oalea, poteca cuiva, a-i aținea calea, a-i sta în cale, a-i pîndi trecerea, a-l opri în drum împiedicîndu-l de a trece înainte: au socotit Skindir-Pașa să ție oalea den frunte și au purces înainte (M.-COST.); lupul, țlămînd, ieșise din pădure și ținea poteca (ȘF.); Ce e drag țue de mine și uritl călea-mi ține (FANN); țlămîndu-l în cale o femeie, fi ținu oalea, rugîndu-l să meargă pe la oasa ei să-i blagoslovească casa (OCS.) Ț ○ ~ drumurile, a umbla pe drumuri; a sta în calea trecătorilor spre a-i jefui: oarele va ținea drumurile și căile oamenilor de va fură... pre acesta să-l scoată și să-l gonească dentr'acel loc (PRV.-LP.) Ț ○ A merge pe un drum, a urma un drum: țapul, țind pitic, umbla nici pe drum, nici pe lîngă drum, căci țapul nu ținea drumul drept (ȘF.); ține-o drept înainte! Ț ○ Ț ~ partea cuiva, a urma vederile, părerile cuiva, a fi de partea cuiva; ~ hangul, isonul = **HANG** ○, **ISON** Ț ○ A executa, a îndeplini o făgăduială, a fi credincios făgăduelii date: a-și ~ cuvîntul, promisiunea, făgăduiala; eu n'oiu șăgii, oi de bună samă am să te țalu, de nu ții ținea cuvîntul (ȘF.); ~ un tractat, o convenție Ț ○ A urma fără întrerupere, a continua într'una: tot o fugă a ținut pînă ce-a ajuns la apă (VAS.); Gheorghe însă a ținut înainte oți soarele răsare dinspre apus (R.-COP.); ocellăți zel țineau într'una, ba că uneia, ba că ocellălate se ouvine mărul (ȘF.); ~ una și bună, a stărui, a rămînea neclintit: o ține una și bună, oțiar ea un palamar cu isonul la biserică (ALECS.); la toate propunerile lui Vodă, răspundea țlămînd-o una și bună ou vorba... (D.-GH.) Ț ○ A nu lăsa, a nu da pace, a nu slăbi: cînd te-apuoa, mult te ține? boala asta l-a ținut două săptămîni; tusea ti apuoa mai des și-l ține mai mult (OLVR.) Ț ○ A nu pierde, a păstra: ~ miroșul, culoarea Ț ○ Ț ~ oasa, regiștrele, a fi însărcinat cu administrarea banilor, cu înscrierea în registre; ~ socotelile, socoteala, a face toate socotelile, a înscrie tot ce s'a cheltuit, etc.:

ȚIM-ȚIN

de cind mi-au venit băieții de la învățătură, imi țin socoteala ban cu ban și huzurea de bine (CRG.) ¶ @ ~ socoteală, ~ cont, a avea în vedere = SOCOTEALĂ @, CONT; ~ seamă = SEAMA @; ~ minte = MINTE @.

2. *vb. intr.* @ A fi prins, legat de ceva: ~ de un fir, de o ață ¶ @ A fi înțepenit într'un loc, a fi greu de scos, de mișcat, a opune rezistență: ușa ține bine, nu se poate deschide; cuiul nu e bănt bine, n'are să ție ¶ @ A fi atașat prin legături morale; a fi de partea cuiva: aglungindu-se cu Lesii, ei îi cheamă să vie mai curând, că ei încă vor ținea cu dinții asupra Turcilor (LET.); Fină țineam cu codrul, Eram roșu cu focul, Dar de cind ți u țara, Gălbenuit-am ca ceara (K.-BRS.) ¶ @ A afecționat, a avea drag, a avea o patimă pentru cineva SAU CEVA: ~ la viață, la bani, la părerile sale; ~ la cineva ca la ochii din cap; dacă părinții voesc ca un copil născut să țină mai mult la tată, îl înfășoară, cind se naște, într'o oămașă a tatălui său (GOR.) ¶ @ A dori, a vrea: țin să te conving; am ținut să arăt că Humuleștenii nu-s trăiți ca 'n birlogul ursului (CRG.); Vodă... ținea foarte mult să-și lumineze poporul (CAR.) ¶ @ A depinde de: metohul acesta ținea de mănăstirea Neamțului ¶ @ A persista, a se menține în aceeași stare, a se prelungi, a continua să fie; a dura: în vîrf muntelui zăpada ține, fără a se topi, pînă în Iulie; pieptănătura nu ține; vremea frumoasă n'o să ție mult; trei ani și trei luni și trei zile țin călătoria pînă să ajungă la satul părinților lui (ISP.); oit ține nunta, slugile sînt scutite de bătaie (ZNN.) ¶ @ A încăpea, a cuprinde; a se a întinde: toarnă din această băutură oit ție lingura; am apucat pe șosea, pînă unde țin ea (ISP.) ¶ @ A prinde, a servi: haina împrumutată nu ține de cald (ZNN.); ~ de toame, de sete; ~ de urit, a face să-i treacă uritul, plictiseala: îi ținea de urit sputându-i fel de fel de basme și snoave (USP.) ¶ @ A merge, a apuca pe un drum: Cotoșmanul... o apucă înainte și zise vizitilor să ție pe urma lui (ISP.); ~ la dreapta, la stînga.

3. *vb. refl.* @ A sta cu mina prinsă, lipită de CEVA: a se ~ de masă; Dănilă se ținca cu mina de inimă (CRG.); ~ MINA: ¶ @ A se ~ de mină, a sta cu mina lui prinsă de a altuia: la horă, jucătorii se țin de mină; ¶ @ a se ~ de mină, a fi înțelesii unul cu altul ¶ @ A fi dus, purtat în mină: oștii cei miei se țin în brațe; ¶ PEFENE ¶ @ A se ~ bine, a) a fi bine conservat ca sănătate, putere: Te afli sărvăn, Jupin Firvale?... — Slava Domnului, Măria-Ta, ne ținem și noi cum pntem (DOB.); Paisie era bătrîn, dar se ținca bine (VLAH.); b) a fi cu băgare de seamă, a nu se lăsa a fi doborît: acum țin-te bine și de aci înainte! (DOB.); stringe chinga cît poți de mult și încalcează să te ție bine și în scări și de oama mea (ISP.); ¶ FİRLE(A), FÎNZĂ @ ¶ @ A fi legat de ceva, a fi prins unul de altul: Cu antereu de canavată Ce se ținca numa 'n ață (CRG.); ¶ ATĂ @ ¶ @ A se sprijini: boarul nu s'a mai putut ținea acum pe picioare și a picat jos (SB.) ¶ @ A sta: Polcovnicul Ion-țiță... le împărțea larbă și alică... desemnînd ție-căruta locui unde să se ție (I.-OH.) ¶ @ Se zice despre unele dispozițiuni morale, intelectuale; a sta: a se ~ în rezervă ¶ @ A avea loc (*verb.* de adunări, etc.): ședințele Academiei se țin Vinerea; bileciul se ține la Ispas; examenele se țin la știrșitul lui Iunie ¶ @ A se serba, a se prăznui: la hramul bisericii se ținca praznicul oite o săptămînă încheiată (CRG.) ¶ @ A se reține, a se opri, a se împiedeca, a se stăpîni: nu mă pot ținea de via; tocmai fiindcă mă țineam să nu-l ascult, nu-mi puteam lua gîndul de la el (VLAH.) ¶ @ A se crede, a se considera: fie-care se ținca mai înțelept și mai iscusită (MERA); fie-oare se ținca mai omlinte decît altul (PANNI); rămăsesem increment cu ochii bolbăți, cu gura căscată, căoi nu înțelegeam nimic, eu care mă țineam cît știu ceva (NEGR.); Bădă cu părul oreș Ce te ții așa măreț (K.-BRS.); țin-te mare, cît ai mălăiul în căldare (ZNN.) ¶ @ A fi convins, a socoti, a crede: mă țineam cît obia și la mine (CIAUS.) ¶ @ A se păzi, a se observa cu strictetă, cu sfințenie: Stratenia se ținca pentru vite să nu streche (VOR.); Foca se ținca pentru arsuri, focuri; se ținca și de Turci (RV.-CRG.) ¶ @ Ase păstra, a se conserva: nerozia se ținca cu obelcuiată (ZNN.); ¶ CHELTUIALĂ @ ¶ @ A continua în șir, a urma unul lingă altul: beleslele se ținca meru de capul lui; din distanță în distanță linia grădinilor era întreruptă de un șir de magazii, care se țincau lanț una de alta (I.-OH.); țin-te, pețitori peste pețitori (CAR.) ¶ @ A stărui, a plictisi cu stăruița, a nu-i da pace: Iesînd boterii înainte Vezirului, se ținca

cela de cela să-i aleagă de domnie (NEC.); o urmăriti, vă țineți ca niște duhni necurate de ea, pînă ce... leapădă cîntea ca să s'arune în brațele voastre (NEGR.) ¶ @ A se lua după cineva, a nu se deslipi de cineva sau de ceva, a-l urma de aproape: ochile de la ouă să le pui pe un băț, oa să se ție pui de cloacă (GOR.); vezi tu, măi, ce e norocul cînd se ținca de capul omului (ALV.); mergea înainte... așa de iute, înoit căruțele nu se puteau ținea de dînsul (ISP.); ¶ MINZ @ ¶ @ A urma ¶ drept înainte, a nu se abate de undeva, de la ceva: țin-te pe calea dreaptă! vechii traducători ai textelor bisericesti s'au ținut strict de verșunea slavonă ¶ @ A se înțelețnic, a se ocupa numai de CEVA: a se ~ de oarte, de nebulni, de drăci; se țincau de strîngării și ajunseră a fi spaima mahalalelor (I.-OH.); țin-te numai de una, nu sări din una într'alta (ZNN.) ¶ @ A păzi, a nu călca: a se ~ de vorbă, de cuvînt, de țărădușală, de tocmală: poruncindu-i să se ție de tocmala ce au făcut bărbatu-său în viața lui (N.-COST.) ¶ @ A se întreține: vom munci împreună și ne vom ținea cum ne va răndui Dumnezeu (RET.) ¶ @ A trăi împreună, a avea raporturi extraconjugale cu cineva: Ce am ausit, mă Gheorghă, că stăpîniul-tân se ținca cu soră-sa? (FIL.); directorul îl mergea numele că se ținca cu cea ocoană (OLVR.); și de ținea zicea lumea că te ții cu Floarea lui Stînga (D.-ZAMP.) [lat. t. ținere].

ȚINERE *sf.* @ Faptul de a ținea: ~ a brațelor înrociutate; ~ a unei case ou chirie; ~ de cuvînt, etc. ¶ @ ~ de minte, memorie: grozavă ~ de minte mai ai tu! (GRU.).

○ ȚINGĂLĂU, ȚINGĂLĂU (*pl.-lae sn. Mold. Trans. Maram.*) @ Clopot ce se atîrnă la gîtul vitelor ¶ @ Clopot: la Rusaliu, cînd se sfințeste apa, fetele beau apă sfințită din țingăliul bisericii, ca să poată... cînta bine (GOR.) [comp. *srb.* cingara și ung. cse ngöl].

ȚINGĂU, ○ ȚINGĂU *sm. F iron.* Flăcăias, tînar căruia nu i-a răsarit încă mustața: un țingău trimise de săpînire (SAD.); tu nu ai un ~ de flăcău de înșurat? (SEZ.); mă, țingăule, zicea unohiul, ia-ți oaiul și mergi de-ți caută de treabă! (CAR.) [comp. *ținc* și ung. cinkó „fată tînară”].

ȚINTĂ, ○ ȚINTĂ (*pl.-te*) 1. *sf.* @ Cuișor fără cap întrebuințat de cizmari, de țimplari, etc.: Fă-mă, Doamne, țintă 'n grindă, Să văd mîndra cînd se schimbă (K.-BRS.) ¶ @ Cuișor de fier sau de alamă cu capul lat, adesea înflorat întrebuințat de tapițeri, de curelari, etc. (5134): ciuberele ou care adăpau caii erau de argint; și cote și barile și ținte la hamuri... tot de argint (M.-COST.); ~ de planșetă, cuișor cu capul lat, întrebuințat de desenatori spre a fixa hîrtia pe planșetă (5135)

¶ @ Băn. *Trans. Ic.* pană de despicat lemne: lemnele se sparg... cu ținte în oari se dă cu maui (UOS.) ¶ @ Mică pată albă pe fruntea calului sau unei vite ¶ @ Locul, punctul unde ocheste cineva, cînd vrea să tragă cu o armă de foc: ochiul vedea turbure la țintă, brațu-i nu mai stia să nimeresească țelul (DOB.); a trage la ~ ¶ @ SCOP final, țel: ținta lui era să ajungă deputat.

2. *adv.* Fix, neclintit, cu ochii pironiți într'un anumit punct: ia privește-i cum ținca de planșetă. stau toți trei și se uită țintă în ochii noștri (CRG.); nrorile cele mari ale împăratului ținca ochii țintă la zina (ISP.); stai și aștepți în țafa pădurii ou ochii țintă spre lumina care moare (BR.-VN.) [vsl. c e t a „monedă”].

ȚINTAR' *sm.* Ț = INĂRIȚĂ.

ȚINTAR' (*pl.-are sn.*) @ ¶ Filieră a fierarului pentru fabricarea țintelor (5136) ¶ @ ¶ Joc cu bobii ce se mișcă, după anumite reguli, pe trei patrate încadrate unul în altul (5137): doi din ei își urmau glumele, fără să se turbure, mutînd cu multă seriozitate bobii din unul săpat pe lavită (I.-OH.); erau table pentru jocul de satränge și pentru ~ (FIL.) [țință].

ȚINTĂT *adj.* Cu o țintă albă în frunte

Fig. 5134. Ținte.

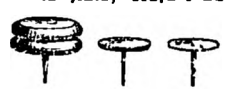

Fig. 5135. Ținte de planșetă.

(*verb.* de cai, vite sau de alte animale) (☐ 5138):
istă erașul codrului (= cerbul), ~ în frunte, cu coarnele
rămuroase ca crengile
unui stejar (GM.); Frin-
de-mi pe murgul cel ~
(ALECS.-P.); avea și el o
păreche de bol... po-
rumbi la păr... țintăși
în frunte (CRG.); Am
pe un munte O mi și
sute, Toate sînt ~e 'n
frunte (GOR.), ghici-
toare despre „nu-
iele”.

Fig. 5136. Țintar.

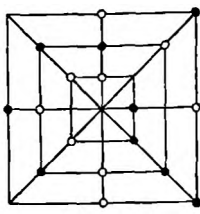

Fig. 5137. Țintar.

ȚINTĂȚEL *adj.*
dim. ȚINTĂȚ: și din ocol a luat
Doisprezece boi bourei,
În coadă cudașel, în frunte țintățel (MAR.).

ȚINTAURĂ (*pl.-re*) *sf.*
♣ = FIEREA-PĂMÎNTULUI; FRIGURICĂ: ei mă credeau bolnav
și-mi dedeau foale de leandru și
~ (OLVR.) [cuvînt cărturăresc
din lat. centaurea].

Fig. 5138. Cal țintar.

ȚINTERIM = ȚINTIRIM.
ȚINTEȘ *adj.* Care ocheste
bine, care trage bine la țin-
tă: arcaș cu ochiul ~ (ALECS.).

ȚINTEȚĂ = ȚINTEȚĂ.

ȚINTI (-tesc) *vb. tr.* ① = ATINȚI ① ② ③ ④
⑤ A năzui: nu ținti unde nu poți
ajunge (ZNM.) ⑥ A ținde, a avea
de scop: vorbele marelui... ținteau
a pune țel îndemnrilor inimii lui (GM.) [ținti].

ȚINTIRIM, ȚINTERIM (*pl.-imuri*) *sn. Mold.*
Tr.-Carp. Cimitir: și țintirimal
singur cu strîmbe cruci
veghiază (EMIN); zidul nou a
mai prins o bucată de loc gol,
pentru mormintele ce nu mai
încăpeau în țintirimal cel
vechiu (ORIG.); bocca toți morții
din ținterim (CRG.) [ung.
cinterem < lat. coemeterium].

ȚINTIȘOARĂ (*pl.-re*) *sf. dim.* ȚINTĂ:
și mă doare sub picioare, De papoi
cu țintisoare (IVOR.).

ȚINTIȚĂ (*pl.-ze*) *sf.* ♣ = ȚINTEȚĂ ①:
o să sară într'un picior ca o ~ (OLVR.).

ȚINTIȚOIU = ȚINTEȚOIU.

ȚINTUI (-ueso) *vb. tr.* ① A bate
cu ținte: ~ un drapel; ~ cu ținte
de aramă; pe măcelari și pe
brutari, cînd îi prindea cu
oacă mică, îi țintuia de-o
ureche în mijlocul tîrului (A.-GH.)
② A înțepenii, a face să
stea neclintit, a fixa: o putere
mai mare decît voința și
cinstea mea mă țintuia la
fereastră (OLVR.); durerea
îi țintuia pe totului (O.-ZAMF.).

ȚINTUIȚ *adj. p. TINTUI.* ① Bătut
cu ținte: orele ~e cu ținte
de aramă (FR.-COR.); ghioagă
mare nestruițată, Cu piroane
~e (ALECS.-P.) ② A înțepenii,
nemisă: Pandora rămasă ~ă în
loc dinaintea tronșorului (ISP.).

† **ȚINTĂR** = ȚINTĂR.

ȚINUȚ *adj.* ① *p. TINEA* ② Obligat,
silit: nu sînt ~ să țau și reparații
③ NEȚINUT.
Ț. (*pl.-uri*) *sn.* ① Stăpînire,
posesiune, loc stăpînit ② Mare
întindere de țară, parte de loc,
regiune, cuprins, teritoriu,
provincie: spune-mi... de ce
neam ești și 'n ce ~ petreci?
(OOS.); nu trecu mult și
vestea se duse în toate ~urile
și împărățiile vecine despre
numele lor (ISP.) ③ *Mold.* ●
Județ: Dabija-Vodă... era
de locul lui din ~ul Putnei
(NEC.); s'au pornit ploii grele
și au înnoat multe dobitoace
și oameni, ales la ~ul Tecu-
ciului (MUST.).

ȚINUTĂ (*pl.-te*) *sf.* ① Modul
de a se purta în societate;
atitudine: tonul, ținuta,
mișcările, toate la ei sînt
de comediant (VLAH.) ②
Felul de a fi îmbrăcat,
costumul: a fi în ~ de gală;
în spec. uniformă: mare
~, uniformă de paradă;
mică ~, uniformă de serviciu
[fr. tenue, modificat după
ținuț].

○ **ȚINUTAL** *adj. Mold.* De ținuț,
județean: autoritate ~ă (ALECS.).

○ **ȚINUTAȘ** *sm. Mold.* Locuitor
din județ, din ținuț: oaut
să oștig dragostea ~ilor
de Roman, făcînd bine pe
oit pot (ALECS.).

ȚIPĂ (*tip*), **ȚIPĂ** (*tip*) *vb. intr.*
A striga tare, cu glas
ascuțit: odată țipă pasărea
și, oit ai zice metu, se
văzu înconjurat de
păsări, oari mai mici,
oari mai mari, țipînd
pe limba lor (ASP.); țipa
oit îi lua gura (VLAH.);
~ ca din gură de șarpe =
ȘARPE ①.

○ **ȚIPĂ** (*tip*), **ȚIPĂ** (*tip*) *vb. tr. Trans.* ① A
arunca: Țipă condreul pe
masă și mi se plîmbă
prin oasă (K.-BRG.); a
treia și după Bobotează
nu se țipă cenușa din
vatră, pentru că
mîncă alborul găinile
(GOR.) ② A lepăda:
Novac... țipa haine
boieresti și 'mbrăca
călugărești (FR.-COR.).

ȚIPAR *sm.* ① Peste cu
corpul subțire, lung,
cilindric, ca de șarpe,
rotunjit spre cap și
lătăreș spre coadă;
capul, tot ca la șarpe,
e mic și ascuțit; corpul
e alunecos, mucos, iar
solzii, foarte mici,
sînt vizibili numai
cînd pielea e uscată;
colorațiunea lui seamănă
cu aceea a unui
purceluș de-abia
fătat: e verde-gălbui
pe spate, galben-cafeniu

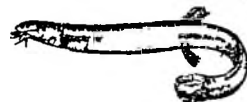

Fig. 5139. Țipar.

Fig. 5140. Țipar.

pe laturi, portocaliu sau
galben-auriu pe burtă;
de-a lungul corpului
are niște dungi
deschise și închise,
bătînd în aceeași
colori; trăește mai
ales în apele limpezi,
stătătoare, cu
fundul cît mai
ierbos și nămolos;
numit și „piscar”
sau „șerpar”
(*Cobitis fossilis*) (☐ 5139)
② Peste, cu corpul
lung și cilindric ca
al țiparului, tescuit
numai spre coadă;
botul e prelung și
ascuțit, gura mititică,
cu falca de jos mai
lungă decît cea de
sus; pielea e
groasă și băloasă,
acoperită cu solzi
mici, lunguieți,
vizibili numai
cînd corpul e
uscac; culoarea
lui variază după
timp, ape și
împrejurări: de
obicei spatele e
verde, albastrui și
brun pînă la
negricios, iar burta
e albă, cenușie,
argintie sau
gălbui; poate
ajunge pînă la o
lungime de 1 m.,
80 și la o greutate
de peste 12 kg.;
carnea lui e
îndesată, grasă și
foarte gustoasă;
se prinde la noi
la gurile Dunării
și în bălțile
dîmprejurul ei
(*Anguilla vulgaris*)
(☐ 5140) ③ ȚIPAR-DE-MARE =
ȘTIȚUȚA-DE-MARE.

ȚIPĂȚ (*pl.-pete*) *sn.* Strigăt
tare și ascuțit: a
scoate, a da un ~; împărăteasa
dote un ~ și se
deșteaptă (ISP.); cale
de jumătate de ceas
se anzeau țipetele
și vaielele nenorociților
din timpul
Dudeștilor (A.-GH.) [țipăȚ].

ȚIPĂȚURĂ (*pl.-turi*) *sf.* = ȚIPĂȚ:
vazărăm vreo
șase lupi... olăntînd
dinții, cu niște
țipături
naplăcute (BOL.).

○ **ȚIPĂȚURĂ** (*pl.-turi*) *sf. Trans. Maram.* (P) =
ARUNCĂȚURĂ ①: ~ e
aruncarea în
cărare a
obiectului
părăsit, peste
care s'a făcut
ceva
farmecătură;
cine va
trece peste
el sau l-a
lua de jos,
se va lega
de dînsul
ceva răutate
(BRU.); Riuțet,
Sprinten,
oreș, Să
ne soapi
de țipături
în anul
următoriu,
Să fim ca
niște flori
(MAR.) [țipăȚ].

○ **ȚIPĂU, TIPOU** *sbst. Trans. Maram.* ×
Pline mică,
rotundă: putem
sta pînă
volu mîncă
un ~ de
pîne (RET.);
Decît ~ și
cu unt și
să-l mînci
o'un om
urît, Mai
bine mălaiu
sguros
și să-l
mînci o'un
om frumos
(K.-BRG.) [ung. cipó].

ȚIPENIE *sf.* (P) Ființă
omenească,
suflet de om:
n'am
înlînit
nici ~ de
om pe
margine
(ALECS.); ~
de om nu
outeza
să mai
treacă
pe-aici
(CRG.);
oit timp
e plînea
'n ouptor,
nu se
vede ~
de om
pe lîngă
oasă
(GRIG.);
dacă n'are
tată mare
și ~ de
copil
în oasă,
să nu
capete
și ea o
mîna
de ajutor
de nicîri
(LUNG.).

ȚIPIRIG, **ȚIPERIG** *sbst.*
♣ Sare
amoniacală:
clorură
de amoniu
(*AzH₄Cl*)
[comp.
srb. caparika].

ȚIPIRIG, **ȚIPERIG** *sbst.*
♣ ① Plantă
ierboasă,
cu paiul
în trei
muchii
obtuse,
cu foile
plane,
late și
de obicei
mai
scurte
decît
tulpina;
face
flori de
un verde-
închis,
dispuse
în mici
spicușoare
ovale,
numeroase,
grupate
în glomerule;
crește pe
lîngă
fînețele
umede,
pe lîngă
piraiele
din păduri
și pe locuri
mlăștinoase;

Fig. 5141. Țipirig.

numită și „cipirig” sau „pipirig” (*Scirpus sylvaticus*) (= 5141): stătea pe malul unei văcele pline de pipirig (s. ALD.) ¶ ⊕ = PIPIRIG ⊕ ¶ ⊕ = RUGINĂ ⊕ [comp. lat. cypereus și CIPIRIG, PIPIRIG].

TIPLA, TIPLĂ (pl.-le) sf. Pielită din bășică de bou uscată ce se întrebunțează la țară în loc de geam de ferestră: (Sultăneoa) încai oind rîde, sparge țiple (OLVR.) [comp. ngr. τσιτα, bg. cipa].
TIPOȚI (-oțesc) vb. intr. Trans. (sub.) A scoate țipete, a țipa, a striga tare: ea venea tot țipotind de supărare (RET.).

○ **TIPOU** = TIPĂU.

TIRĂ TIRĂ.

TIRCĂI = TIRCII.

‡ **TIRCĂLAM** TĂRCĂLAM.

TIRII = TIRII.

TIRLI = TIRLI.

‡ **TIRULIC sm. (CANT.)** = CHIRURG [pol. c y r u l i k].

TISTI sau TISTI interj. St! sunet prin care se reclamă tăcerea: țisti! oă ne-a auzi cineva (ALECS.); sezi binisor, nu crici, țisti! să nu-ți aud gura (ALECS.) [onom.].

TISTUI, TISTUI (-ness) vb. intr. A striga cuiva țisti spre a reclama tăcerea: cine țistueste, nu știe, ce altuia... a tăcea îl poruncește (CANT.); mulți țistuiu (VLAH.).

TISNI... = TISNI...

TISTI = TISTI!

TITERĂ = TITERĂ [germ.].

TITA... = TITA...

○ **TIȚEICĂ, TIȚEICĂ sf. Otten. Trans.** Un fel de leagăn făcut dintr'o scindură orizontală ce se poate învîrți în jurul unui fus vîrît în capătul de jos al unui stlp.

TIȚEIU sbst. ⊕ ⊕ Un fel de zer fierț, acrițos: sărul numit ~, ori se amestecă cu urzici și se dă la porci, ori se opărește cu el rufele ciobanilor (NOV.) ¶ ⊕ ⊕ Petrol brut, așa cum țisnește din pămînt.

○ **TIȚII** = TIȚII.

‡ **TIȚIIU sbst.** ⊕ = TIȚEIU ⊕: păstorii, neavînd apă, f-au dat zer de lapte... și bînd puțin din acel ~, au trimis pe un păstor să-i aducă apă (N.-COST.).

○ **TIȚINĂ** = TIȚINĂ.

○ **ȚIU, ȚIU (pl. țiuiri, țiuiri) sm.** ⊕ ⊕ Un fel de secure mică ¶ ⊕ Băn. Daltă de fier (ov.).

ȚIUI, ȚIUI (-uiu, -uesc) vb. intr. A șuiera, a vîlji, a produce un șgomot șuierător: urechile-i țiuiau și inima i se bătea de spaimă (ALECS.); țipați și faceți larmă de-mi ține urechile (CRG.); șrapnelele... șburau pînînd, țiuînd ca niște păsări nevăzute (S.-ALD.); acea nennumărată lume de insecte ce se strecoară prin ierburii, țiuînd, șofr-țiuînd, țiuierînd (ONOB.); un liliac îmi țiuie pe la ureche (O.-ZAMF.); vîntul de toamnă, rece și umed, ține în rămășițele frunzelor rispite (OLVR.); și prin ferestre sparte, prin uși ține vîntul (EMIN.) [onom.].

ȚIUIT sbst., ȚIUITURĂ (pl.-turi) sf. Faptul de a țiu i u i; rezultatul acestei acțiuni, șuierătură ascuțită și prelungă: țiuitul olopotului vestei că s'au scuit ai din casă (M.P.); scoate, nene, boțogarul de zeu, niște țiuitori din naiul lui, de șgîrlia și ștredelea auzul (I.S.P.).

ȚIUITOR adj. verb. ȚIUI. Care țiuie: ofruri întregi de gîste, de curei și de ciaponi, cu biblicii țiuitoare (O.-ZAMF.).

ȚIUITURĂ = ȚIUIT.

ȚIUVLIC sm. ‡ = GIOVLICĂ ⊕.

ȚIVIL adj. și sm. (P) = CIVIL.

ȚIVIL, OTIVIL (-iesc) vb. intr. A țipa, a striga, a șbiera: un lăstun de apă țivil ascuțit de două ori și trecu dincolo, șburînd la fața apii (SAD.); dă să prîndă pe copil de ureche, dar el țivil una ca un căpel (RET.); Pipăruș Petru lăsă atunci țâlpoala și mai jos, de țivil biata femeie ca în gura șarpelui (MERA); se auzeau pocnete de bice și glasuri țivilite (I.G.I.) [Vsl. C.V.I.I.I.I.].

ȚIVLITORE sf. Fluier de diferite forme care imită strigătul cite unei păsări și de care se ser-

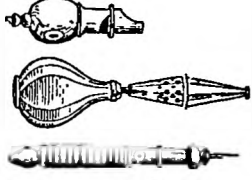

Fig. 5142. Țivlitori.

vește vîntorul spre a le ademini (⊕ 5142) [țivli].

○ **ȚIVNĂ...** = ȚIVNĂ...

○ **ȚICĂ¹ sf. Otten.** Neam, soiu: se cunoaște că e țica noastră (CONV.); e o ~ a draacului de om (CIAUȘ.).

○ **ȚICĂ² sf. Băn.** ‡ = GHIONOALE-PESTRITĂ.

○ **ȚICĂLIE sf.** = ȚACĂLIE ⊕.

○ **ȚICL...** = TICL...

○ **ȚICNIT** = TICNIT.

○ **ȚICNITOARE sf. Băn.** ‡ = GHIONOALE-PESTRITĂ.

○ **ȚIFLĂ sf. Mold. Bucov. (sez.)** ⊕ = TICLĂU [țiclă].

ȚIFNĂ, ȚIFNĂ (pl.-ne) sf. ⊕ ‡ Pielită ce crește sub limba găinii, care face să i se usuce gîtul și limba, și să nu mai poată răsufli (Mold. „cobe”): protopopul de-abia mai otria, școțînd cite o notă de cocos cu țifnă (O.-ZAMF.); ⊕: mi s'a pătut un om moroănos, îngîmfat și cu țifna pe limbă (LUNG.) ¶ ⊕ ⊕ F İfos, arganță: provocaci în adevăr, sau numai porniți de țifnă, au început să injure franțuzește (CAR.); nu umbra cu țifna în nas (PANN); a-i sări țifna, a-i sări țandăra, a se înfuria: (H) sare omului țifna din șenin, din iarbă verde (OLVR.) [ngr. τσόφνα].

ȚIFNI, ȚIFNI (-ness) vb. intr. A forăi (despre căi): (gloaba) strănuta, țifnea, ștorăia, necheza, făcea o larmă a draacului (CAR.); pr. ezl.: Neamțul tot țifnea pe nările mașinei (O.-ZAMF.) [țifniș].

ȚIFNOS, ȚIFNOS adj. Arogant, cu ifose, trușag; arțăgos: nu este țifnă mai țifnoasă ca poetul fără talent (ALECS.); fata babei era slută, leneșă, țifnoasă și rea la inimă (CRG.) [țifniș].

○ **ȚIGARE** = ȚIGĂU.

○ **ȚIGARIT** = ȚIGĂRIȚ.

○ **ȚIGĂU** = ȚIGĂU.

○ **ȚIGLĂ...** = ȚIGLĂ...

○ **ȚIFLĂ (pl.-le) sf. Otten. (R.-COD.) (PURT.)** ⊕ = ȚIFLĂ.

○ **ȚIMBURUC** = ȚIMBURUC.

○ **ȚIMP** = ȚIMP.

○ **ȚIMPOR sbst. Otten. Trans.** ⊕ Pucioasă [srb. s u m p o r].

○ **ȚINC...** = ȚINC...

○ **ȚINEA** = ȚINEA.

○ **ȚINGĂLĂU** = ȚINGĂLĂU.

○ **ȚINTĂ** = ȚINTĂ.

ȚINTAR, ȚINTAR sm. ‡ Insectă dipteră, de culoare cenușie sau verzuie, cu corpul subțire, cu picioarele și antenele lungi, ale cărei larve trăcesc și se dezvoltă în apele stătătoare; e foarte vioaie și scoate un bzilît pitigăiat; cînd se pune pe piele, împunge întiu cu sulțile și apoi suge cu trompa; de aceea e foarte supărătoare, nu numai pentru că produce mîncărime în locul înțepat, dar mai ales pentru că poate transmite boli molipșitoare de la un animal la altul; frigurile palustre se capătă numai prin înțepătura țintarilor cari se găsec cu miile prin locurile miăștinoase (*Culex pipiens*) (⊕ 5143): un țintar îl înțepă așa de tare, încît îl destepă (I.S.P.);
 = ARMĂȘAR ⊕ [lat. vulg. z i n z a l a; comp. it. z e n z a r a, sp. z e n z a l o, etc.].

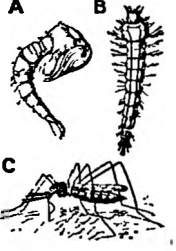

Fig. 5143. Țintar. A. Larvă. - B. Nimfă. - C. Insecta perfectă.

ȚINTĂRAȘ sm. (P) dim.

ȚINTAR ¶ ⊕ Un fel de horă, învîrțită (P.PR.V.).

ȚINTĂRIMES sf. ‡ COR. ȚINTAR. Multime de țintări: așa-țiviața cîmpenească, zise moș Luca, cîșmolîndu-se și învîrțindu-se, ca pe jăratie, de răul țintărimii (CRG.).

ȚINUT... = ȚINUT...

ȚIPA = ȚIPA.

○ **ȚIPĂ (pl.-pe) sf. Trans.** ‡ Fluier cu găuri, din coajă de șalcie (vc.).

ȚIR¹ sm. ⊕ ⊕ Mică scrumbie de mare, sărată și uscată: dac'ai fi bun, mai bine un pahar de vînșor, mîncai niște afurisiți de ~1 (CAR.); salată de ~1; ⊕: uscat, slab ca un ~, foarte slab ¶ ⊕ ⊕ iron. Om foarte slab: mai bine era de-mi dam țefița după ~ul ăla de Georgesou de la percepție? (BAS.) [ngr. τσῆπος].

ȚIR² sbst. ⊕ ⊕ Unealtă a rotarului cu care în-

semnează obezile cât trebuie (DAM.) (5144) ¶ @ Custură mică cu care se sapă flori la căpăținile roților (R.-COD.).

ȚIRĂ¹, **ȚIRĂ** *sf.* F @ o ~, puțin(tel), o leacă, un pic: o străchină pe fundul căreia a rămas o țiră de mojdele (VLAM.); Harap-Alb numai o ~ e la stat de s'a uitat, a făcut fușuri la gură (CRG.); te roș să-mi dai numai o țiră răgaz, ca să-mi jălesc viața (SB.); la soare pare că te-ai fi putut uita o țiră, dar la ei ha (RET.); *foarte adesea* o țir': La țigădăul din deal Mî-o rămas al meu suman Pentr'o țir' de bătură (R.-BR.); @ *adv.* Țira, țira, puțin cîte puțin, picătură cu picătură, cu țirita: Decît tot cu gologanu, țira, țira, să-l plătească Liturghii și sărăcuste pentru partea suflătoare (SPER.) [Ț I R I I].

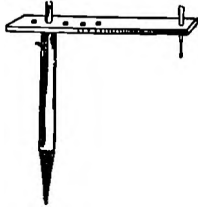

Fig. 5144. Țir.

○ **ȚIRĂ²** (pl.-re) *sf. Trans.* Bucată ruptă, ruptură: se intră în alt om care avea o pălărie rea în cap și nește desegit tot ~'n spate (RET.).

ȚIRCĂ *interj.* Imită șgomotul pe care-l face laptele cînd se mulge: imitănd cu minime... mulsul va-cilor, stoc: ~! de la Lunala, ~! de la Mărtana, ~! de la Miercana (R.-COD.) [onom.].

ȚIRCĂ, **ȚIRĂ** (-ita, -ăcesc), *Trans.* **ȚIRCOTI** (-otesc) *vb. tr.* A mulge (vaca, oaia, etc.) făcînd să țîșnească cîte puțin lapte din uger: să-1 bateși ugerul cu pumnul și să țirocâși țîșele (LUNG.); Soacă, mulge vacile, Că rărare soarele!... Lasă să mai ațîpese, Că minteni le țirotesc (R.-BR.); omul ăsta nu știe mulge, numai țirotesc (VC.) [Ț I R C I].

○ **ȚIRCOMIC** = **ȚIRCOVNIC**.

○ **ȚIRCOTI** = **ȚIRCĂ**.

ȚIRCOVNIC *sm.* Persoană însărcinată cu îngrijirea curățeniei și a bunei rînduiri în biserică: e iste ~ la biserică și mai face și pe negatural (SP.); treacătorul era florosul Tunsu, fost paracliser, ~ și candidatul de diacon (I.-GH.); era un fel de cleric, nici preot, nici călugăr, dar îmbrăcat în port de ~ (GRIG.) [Vsl. C R U - k o v Y n i k ũ].

○ **ȚIRFĂ** *sf.* @ *Băn.* Lut amestecat cu paie pentru tencuit pereții (AUA.) ¶ @ *Trans.* Nisip, prundiș (PSC.) (CONV.).

ȚIRĂCĂ, **ȚIRĂCĂ**, **ȚIRȘOARĂ** *sf. dim.* **ȚIRĂ¹**: după această bătaie, țară mai răsuflară Moldovenii cîlva, avînd o țirică de repans (SP.); după ce-a urzit Dumnezeu pămîntul, i-a mai rămas o țirșoară de pămînt și nu știa ce să mai facă cu el (MAR.).

ȚIRĂ² (-riiu) *1. vb. tr.* A picura, a face să curgă puțin cîte puțin: i-a țirîtit cîteva picături în gură.

2. vb. intr. A picura, a curge picătură cu picătură, a ploua cu picături mărunte și dese: din vădăbul vinăt, țirîtia o ploaie măruntă și rece de toamnă (SAD.) [onom.].

ȚIRĂ² (-riiu), **ȚIRĂ²** (-riiu, -riesc) *vb. intr.* @ A cînta ca greierii, a scoate un sunet ascuțit, pițigăiat: se țira hîmgor, să vază ce face lăcusta de țirîtia așa de tare (AR.-VM.); Țirîtesc încet ca greierii. Printre negri, vechi zidiri (EMIN.); se putea auzi cum țirîtau și forfoțeau gingăniile (CAR.); despre glasul păsărilor: cînd țirîtesc vrăbiile, are să se strice vremea (SEZ.); mulbul țirle acolo în legea lui (VAS.); saltă dintr'o brazdă neagră o ciocirle care țirîte pe deasupra noastră și țirle ușurel (SAD.) ¶ @ = **ȚIRLĂ²**: după ce bău paharul, începuse să țirle încet din scripă (SAD.) [onom.].

○ **ȚIRĂ²** (-riiu) *vb. tr. Mold.* A țese (ciorapi): ~ colțuni [pol. c y r o w a ć].

ȚIRĂ², **ȚIRĂ²** *sbsl.* Faptul de a țirîtia: țirîtitul lăcustelor li stredetale urechile (S.-ALD.); despre păsări: prin adierile lui moi de răcoare, tresărea din cînd în cînd țirîtitul unei păsări (SAD.); *pr. ext.* țirîtitul clopoțelului de la o bicicletă militară (CRG.); despre sunetele ascuțite ale vioarei: de sus... venea o larmă nedeslusită în care se deosebea un țirîtit de strună (SAD.).

ȚIRĂ² *sf.* Cu țirita *loc. adv.* Puțin cîte puțin, cîte puțin deodată, picătură cu picătură: simbria o scoate Duminecele cu țirita (RET.); de la o vreme, începuse să răsufile cu greu și să mîncece cu țirita (OLV.); în sfera conștiinței lui nu poți introduce decît cu țirita o anumită

provizie intelectuală (VLAM.); adunî cu țirîtia și împarți cu nemiluita (ZNN.) [Ț I R I I].

ȚIRĂ² *sm.* = OBLET.

ȚIRĂ² (pl.-turi) *sf.* Curgere picătură cu picătură, ca ploaia cînd țirîte: noapte de vară, întunecoasă, cu țirîtiri de ploaie (LUNG.).

ȚIRĂ², **ȚIRĂ²** (pl.-turi) *sf.* Cîntatul greierilor și altor insecte: văzăndul era plin de țirîtiri de lăcuste (S.-ALD.); *pr. ext.* despre sunetul ascuțit al instrumentelor cu coarde: roatele sburau în țirîtirile scripțelor (SAD.) [Ț I R I I].

ȚIRLĂ² (-liiu), **ȚIRLĂ²**, **ȚIRLĂ²** (-liiu, -liesc), **ȚIRLĂ²** (-liuu) *vb. intr.* A scoate sunete monotone și puțin armonioase dintr'un instrument muzical: a doua zi boierul era călătînit și meterhaneana turcescă li țirîtia sub cerdac (ALECS.); unu, o lăuta, și altu, o cobza, țirîtie într'un colț oltenesc (CAR.); cînt li stăluca de mare, tot țirîliește (ALECS.); cu degetele uscate, mișca niște coarde false, care țirîliau nervos (EMIN.) [onom.].

ȚIRLĂ² *sbsl.* Faptul de a țirîtia; rezultatul acestei acțiuni: Eu aș turba să stau mai mult... ca să-1 ascult Același și același ~ (VLAM.).

ȚIRLĂ² *1. adj. verb.* **ȚIRLĂ²**. Care țirîtie. **2. ȚIRLĂ²** *sf. iron.* Instrument de muzică (care țirîtie): du-te pîrlîti, șontule, cu ~ asta! (ALECS.).

ȚIRLĂ² (pl.-turi) *sf. iron.* Cîntare monotona și puțin armonioasă dintr'un instrument: eu cîntă aud țirîtiruri de cele nemțești, îmi vine să-1 iau cu toropala (ALECS.) [Ț I R L I I].

ȚIRLOIU² *sm. Trans.* Ț Ciocirle (VC.) [Ț I R - l i i].

ȚIRLOIU² (pl.-oaiie) *sm.* Teavă de lemn sau de metal pe care curge apa, șipot (VC.): apa curge pe ~ în tîgaia de piatră (PAC.).

ȚIRLOIU² = **ȚIRLOIU**.

ȚIRMONIE *sf.* @ = CEREMONIE: nu era ~ la curte, unde să nu fi fost și el chemat (SP.).

○ **ȚIRUCA**, **ȚIRUCA** *sf. Băn. Trans. dim.* **ȚIRĂ¹**.

ȚIST! = **ȚIST!**

ȚISNI, **ȚISNI** (-nesc) *vb. intr.* @ A năpădi, a ieși cu putere și cu șgomot de unde se află comprimat, închis (*verb.* de lichide, de foc, etc.): de-ai ci țîșneșc de sub maluri țvoroarele care, mai la vale se adună într'o singură albăie (VLAM.); apele minerale de iod, de pu-cioasă țîșnesc ței și ocol (CRG.); (Iul Setilă) încep a-1 țîșni apa pe nări și pe urechi o pe niște lăptoace de mori (CRG.); lancea... o picat drept în capul celui mai mare... ș'o și încep a țîșni singele (VAS.); li țîșni sînge din ochi (STAM.); deta una după alta peste munți de cremene din care țîșneau fiacări de foc (SP.) ¶ @ A sări deodată dintr'un loc și a o lua la fugă: am țîșnit odată cu țărna 'n cap și țiva la mama acasă! (CRG.); ...într'o cută nimereste, Unde-un lepure țîșnește (SEV.); tocmai cînd voi să se scoale și să place... iată că broasca țîșni odată (SP.) [Ț I Ș T I I].

ȚIȘNITOR *adj. verb.* **ȚIȘNI**. Care țîșnește: la fle-care zece pași, guri de apă țîșnitoare care se urcau cu rezpezițiune plină în vîrtul cel mai înalt al caselor (I.-GH.).

ȚIȘNITURĂ (pl.-turi) *sf.* Faptul de a țîșni; rezultatul acestei acțiuni: din țîșnitura ce făcu laptele din țîș... spun păgînii să se fi alcătuit pe cer calea lap-telui (SP.).

ȚIȘT(I)! sau **ȚIȘT(I)!** *interj.* Imită mișcarea precipitată a cuiva care sare dintr'un loc spre a o lua la fugă: bătrîna dădu să-1 sărute; Neghînti țîștit pe nas, țîștit iar pe mină (OLV.); unde lovea ei cu nălăua... acolo, țîștit și dînea, și ochii de la dîneul nu-1 mai lua (SP.); atunci mirăneal pune gura pe ea și, țîștit atarî în fuga mare (RET.) [onom.; comp. **ȚIȘTII!** și **CIȘTII!**].

ȚIȚĂ (pl.-te) *sf.* @ Organ glandulos care secretează laptele la femeie și la ori-ce femelă de mamifer, mamelă: ferice de... pîntecele celea ce n'au născut și țîșele carele n'au aplectat (SBL.); mama... copilului să nu-1 ție pe mina stîngă, noi să-1 des din țîța stîngă, ca să nu fie stîngaci (MAR.); copil de ~, prunc care suge încă: pre nimeni n'au crutat, ce plîn în copiii de ~ tot sub sabie au pus (N.-COD.); întors de la ~ = **INTORS 1** @ ¶ @ Uger: Sulfăncia stua, minind o vacă bălăie cu un țitel ce se da pe furis la... țîța rumenă și asudată de lapte (OLV.); Am o vacă cu țîța în spinare (COD.), *ghicitoare despre „urciur”* ¶ @ *Pr. ext.* Partea corespunzătoare țîței la pieptul bărbaților: la metereze, copiii și obîșii tot sub țîța stîngă (ALECS.) ¶ @ Laptele din

ȚIR-
TIT

tită; a da ~, a da să sugă: călugărul o lasă de-1 dete ~ plină ce se sătură (ser.); — **COPIL**² ○; a-1 pieri țifa, a înceta de a mai avea lapte în-țife: nu e bine să dai ~ la copiii gemeni ai altora, că-ți pieri țifa (cor.); a suga ~, a suga la pieptul mamei: Dumnezeu știe ce-i lipsește, căci acumă nici nu vrea să sugă ~ (ss.); copiii, cînd sînt mici, să sugă ~ de la țigană, oa să aibă mumă-sa ~ (gor.) ○ **✱** Celula în care se desvoltă mătca (MAR.) ○ **✱** **ȚITA-CAPREI**¹ = **CĂPRĂ** ○; — **ȚITA-CAPREI**² = **BARBA-CAPREI**¹; — **ȚITA-CAPREI**² = **SURGUCIU** ○ **✱** **ȚITA-OI**¹ = **CIOBOȚICA-CUCULUI**; — **ȚITA-OI**² = **DEGETAR** ○; — **ȚITA-OI**³, varietate de struguri ○ **✱** **ȚITA-VACII**, plantă cu frunzele dispuse în rozetă, cu flori măricele, galbene, așezate într-o umbelă Fig. 5145. Țita-vacii.

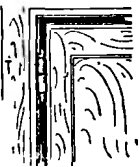
la virful tulpinii (*Primula e-lattor*) (□ 5145); — **ȚITA-VACII**² = **CIOBOȚICA-CUCULUI**; — **ȚITA-VACII**, varietate de struguri [cuvînt din graiul copiilor, foarte răspîndit și în alte limbi; comp. it. z i z z a, germ. Z i t z e; bg. srb. c i c a, etc.].

○ **ȚITACĂ** = **TĂȚICA**.
○ **ȚITEICĂ** = **TITEICA**.
○ **ȚITEIU** = **TITEU**.

ȚIȚIOARĂ (pl. -re) sf. dim. **TITA**.
ȚIȚII¹ (-țiu), ○ **ȚIȚII** (-țiu, -țiesc) vb. intr. ○ A scoate sunete subțiri dintr'un instrument muzical: abia încep ei să țifție și să sădrângăne puțin... că se și strecoară țetele pe lingă gardul de nițele (AUG.) ○ **ȚIȚII**² ○: cînd toate surile privighitorilor ama cînta tac, atuncea grierul copacului a țifții începe (CAMP.); dacă-l prinzi și-l pui la ureche, țifțiesc (MAR.) [onom.].

ȚIȚII², **ȚIȚIA** (-țin) vb. intr. A tremura (inima în cineva): negustoriului îi țifția inima de frică (VAS.) [onom.].

ȚIȚINĂ (pl. -ni) sf. ○ Două plăci de fier, din care una prevăzută cu un capăt rotund, care intră în cilindrul gol al celeilalte plăci; se fixează la o ușă sau poartă, spre a le permite să se invitească (□ 5146): o mare ușă de fier se invitește din țifțini o'un solzițit metalic (VLAH.); ușa, în loc să se deschidă, sări din țifțini, lovită de o mușchie de topor (ON.); volind să scoată ușa camerei din țifțini, hangul se sculase și înaintase la ușă (BOL.); ○: muntele s'a sguduit din țifțini de svitcolirea dihanției (VLAH.); Fig. 5146. Ț. Țifțină.

○ F a scoate pe cineva din țifțini, a-l scoate din sărite, a-l face să-și piardă cumpătul: am s'o scot din țifțini, cum m'ai scos și mata din sărite (ALECS.) ○ **Pr. ext.** Rădăcina unui buboiu, unei bătățuri (CIAUS.) [ț. Ț. Ț.].

ȚIȚOS adj. Cu țife mari; ○: și țiftoasă și lăptoasă și de vreme acasă (ZNN), se zice cînd cineva caută un lucru sau o persoană care să aibă toate calitățile și nici cel mai mic cusur.

ȚIȚUCĂ, ○ **ȚIȚUCA** (pl. -uci) sf. dim. **TITA** ○: sînu cu țifțuile, grădina cu florile (K.-SSS.).

ȚIU¹ = **ȚIU**.
ȚIU² (pl. Țiuri) sm. Băn. Clopotul cu sunet subțire de la gîtul berbecului.

○ **ȚIUI** = **ȚIUI**.
○ **ȚIVLI** = **TIVLI**.

TOABĂ (pl. -be) sf. ✱ Specie de țîntar foarte mic, numit și „țobloc(ă)”, „ciobloc”, etc. (*Simulia*): cînd umbliă muste pe lingă foc, mai ales țoabe, atunci se strică vremea (cor.); cînd vezi mai multe țoabe deasupra unui loc băitos... ești mai orînd va veni ploaie (SERM.).

TOALĂ (pl. -le) sf. (P) ○ **Haină**, îmbrăcăminte: cînd cumperi vreo ~ nouă, să nu o iei de Mărți la purtare (cor.); unele alergară călări... iară altele numai cu cite o ~ aronzată pe dinșlea așă d'a-n fuga (ser.); trupul ei desputat, ce abia-l înveleau niște țoale sfilșiate, părea sdrobit (ODOB.); acum intră într'o sobă în care era un dolap,

il deschide și vede în lăuntru nește țoale tot de aur (CĂT.) [comp. **TOL**²].

○ **ȚOANGĂ** sf. Trans. ○ Clopot ce se atîrnă la gîtul vitelor (TOB.) ○ Clopoțel rău, stricat (conv.).
○ **ȚOBIC** (sm., ȚOBICA sf. ✱ = **TOABĂ**).

ȚOCI interj. Imită sărutatul: se repede la dînsa și-o sărută. ~! ~! (SAD.) [onom.].

ȚOCAI (-căiu, -căesc) vb. tr. și refl. F ○ A (se) pupa, a (se) săruta cu șgomot: numai iaca ce mi-o vede cu un țicău în brațe, țocăindu-se (SEZ.) ○ A mișca buzele în somn, ca și cînd ar suga (vorb. de prunci) [ț. o c i].

ȚOIU¹ sm. ✱ = **SCORTAR** ○: țoii, cîntezoi și pîșigoi, țoii îi întîmpinără peste tot locul cu dulcile lor cîntări (ODOB.).

ȚOIU² (pl. -turi) sm. ○ Păhărel (de țuică, de rachiu) de forma unei sticlute cu gîtul lung (COR.) (5147): Negoiță a dat ~ repede pe gît (CAR.); umplea ~ri de țuică și le împărțea oărășnilor (URJ.); părinte, fii bun, să luăm este un ~ de rachiu (LUNG.)

TOL¹ sm. Măsură de lungime întrebuințată de țimplari, geamgii, etc., egală cu lărgimea degetului celui mare sau cu a douăsprezecea parte a unui picior [germ. Z o l l].

TOL² (pl. țoluri, țoale) sm. ○ Țesătură de pinză groasă sau de lînă Fig. 5147. Țoiu. ce servește de învelit, de așternut peste ceva; pătură: Cu ~uri rupte, afumate, Cărutele le învălesc (DON.); Țiescete care țigan are șatra lui făcută din mai multe bucoți de ~uri afumate (ALECS.); stăpînel! așterne un ~ aici, în mijlocul ogrăzii (COR.) ○ **Trans.** **Maram**. **Covor** ○ **TOALĂ**.

○ **ȚOLEȚURI** sf. pl. **Olten**. Tot felul de ț o a l e, haine, boarfe, așternături, scoarțe, etc. (CIAUS.): nu-l lasă să treacă în cer, la rai, pînă nu le plătesc și lor ceva, în bani ori în ~ (PAMP.).

○ **ȚOLIC** (pl. -ice) sm. dim. **TOL**², **TOALĂ**: țoalele și ~ele sînt țesute din lînă... și sînt vărgate cu negru, alb... și cu alte culori (PAC.).

TOLINĂ (pl. -ne) sf. (P) Termen de dispreț pentru o femeie păcătoasă, stricată: a l țolina, auzi ce-mi face? las' o'ciu doabăia-otu cu (NEGR.); alei, ~ ce-mi ești zise țata împăratului, da bine m'ai vîndut! (COR.) [ț. o a l ă].

○ **TOLINCI** sbst. pl. dim. **TOL**: m'am ghemuit și eu oum am dîntut priu ~ (SAD.).

○ **TOLOAMBE** sf. pl. **Olten**. (CIAUS.) = **TOLEȚURI**.
TONTOROIU sm. Mold. Sburdalnic, nebunatic: ești mai nepoate, ce mai zici? sînt ~ ori ba? (ALECS.) [comp. **TONTOROIU**].

TOP¹ sm. ○ Panglicuță ce se împletește în COSIȚA fetelor: Zamfirica toate le avea, Numai ~-l îi lipsea (PANN); Cum ai trecut, Dido, Oltu, De nu ~-l ai înscat țopu? (R.-COD.); Săruta-ți-ar neica ochii, Cum îți bate vîntul ~-l (PSC.) ○ Poreclă dată Moțului (care-și împletește pîrul cu coadă) (FR.-COR.) (wo.) [germ. Z o p f].

TOP² sau **TUP**¹ interj. ○ Exprimă o săritură, o săltătură de joc: Mărtuș... îmi sărea, top! înaintea, oa o turtură (ALECS.); nici una ntot alta, țop! se prinse lingă dînsul în horă (SER.); buzduganul... sări pe masă și de-aici, țop! pe ouii (SS.); iese de sub scaun și, țop! în brațe la zmeu (VAS.); nici una ntot două, el, țup! pe spatole omului (SEZ.) ○ Exprimă ivirea fără veste a cuiva într'un loc: încă nu apucaseră feciorii a aprinde lumînările, și dumnezei, țop! a și fost aici (ALECS.); atunci leu!, țup! la dînsul în drum, cu gîndul ca să-l mîntuie (MAR.) [onom.; comp. și srb. c o p l rut. c u p p a, etc.].

ȚOPĂ(I) = **ȚOPĂ(I)**

ȚOPĂI, **ȚUPAI** (-ăiu, -ăesc) vb. intr. F A juca, a dansa; a sălta: s'a pornit să sară și să țopăie mai nebun ca țoții (CAR.); ian privește-l cum țopăiește! (ALECS.); ele au țupăit toată ziua la sunetul flînerului (SS.); o învătătoare țupăe ca o vrăbie (URJ.) [ț. o p i].

ȚOPĂIALĂ, **ȚUPĂIALĂ** (pl. -ăiei) sf. F Faptul de a țopăi; rezultatul acestei acțiuni: de ce să mai las pe bietul om să se supere... cu țopăielile tuturor loazelor? (LUNG.); Chiote de veselie, Țupăieli de oameni beți (VLAH.).

ȚOPÎRCĂ, **ȚOPÎRLAN** sm. Tărănoiu, mocîrlan, mocofan, modîrlan, bătăran: iaca mă! nu cumva s'o

bolerit țoprică? (ALECS.); hai, țoprică, vin' cu mine la masă (ALECS.); un țoprican de deputat, ales prin mîncînă și prin lingușire (LUNG.); pe semne păcatele mele cole mari și grele m'au aruncat și aici să învăț niste țopricani sălbatici (CRG.) [probabil „fără de ce poartă țop, cu părul împletit”; pentru sufix, comp. MODERLAN].

TORTOALE, TORTOANE *sf. pl. F = ZORZOANE*: armele și țortolele de pe dinapoi îl dau jos (ISP.); acesta se apucă să desbrace pe fata lui Chiriac... de toate țortolele străine ce o desfigurau (NEGR.).

○ **TORTOLOȘ** (pl.-oase) *sn. Offen. Turțur; Ciucur* (CIAUS.).

○ **TOȘCĂ**, **TOȘCĂ** (pl.-ste) *sf. Mold. Săculeț; geantă, torbă, tașcă*: să nu săpunești, cînd speli toșca de vinătoare... că n'ai noroc la vînat (GOR.); colindătorii mai au și... trastele sau toștele pentru adunat colaci, covrigi și poamele (PAMP.); — *adv. (plin) ~, doldora*: îi mai întinde și o pungă toșcă de bani (CRG.); umplea chimizul toșcă cu gologani și hai la crișmă să bea (FLOR.) [comp. TUSCĂ și TAȘCĂ].

○ **TOȚĂ** (pl.-te) *sf. Olten. Grămadă, glugă* (de 8-10 snopi) de coceni.

○ **TUCA** (tuc) *vb. tr. și refl. Trans. Băn. Oaș. A* (se) pupa, a (se) săruta: Buze moi și subțirele, Hai să ne țucăm cu ele! (K.-BRS.) [† o cl].

TUCAL (pl.-ale, -aturi) *sn. Oală de noapte* [ngr. *τζουκάκι*].

ȚUCĂRĂ *sf. Fasole ~ = FASOLE* (germ. Zucker (bohnel)).

○ **ȚUCLĂU, ȚUCLUȚU** *sbst. Trans. (PȘC.) (SUD.) = TIGLĂU*.

ȚUGSUI (-sueso) *vb. intr. F* A bea, a trage la mîșea, a chîli: pînă și a țugsui sau a trage la mustață, cum se zice, tot un zeu trebuie să-î învețe (ISP.) [comp. bg. c u k a m ū „beau”].

ȚUGLIU *sbst. Mold. (SEZ.)* ○ = ȚUCLĂU ¶

○ *Virf de stog ascuțit* [comp. ȚUGUI].

ȚUGUI *interj.* Strigăt cu care se chiamă porcii (SEZ.) (CONV.).

ȚUGUIA (-iui, -iuez) *1. vb. tr.* A da o formă conică, subțiată la virf: își țuguia gurița ca să sugă (VLAH.).

2. vb. refl. A lua, a avea o formă conică: ce mîndru se țuguiază acoperișul cu șindriță (CAR.); capul i se țuguia în con (OLVR.) [† u g u i u].

ȚUGUIAT, ȚUGUIET *adj. p. ȚUGUIA*. Subțiat la virf, conic: intrăm în răcoarea pădure de brazi ce acopere ca o căciulă virful țuguiat al muntelui (VLAH.); acoperemintele țuguiete de olane mucegăite (EMIN.); purta pe cap o tichie țuguiată cu olopoșei (CAR.); trec Tirolezi cu pălăriile lor țuguiete și împodobite cu pene de pînă (ODOS.).

ȚUGUIU (pl.-uiuri) *sn. PISC* de munte de formă conică: ne-arătă la stînga 'n tinea, printre cheliiile munților, un ~ mai depărtat, aurit de razele soarelui (VLAH.) ¶

○ Ori-ce obiect mai ridicat, de formă conică: con: fă stogul cu ~... să nu-î strice ploaia (RV.-CRG.) [comp. ȚUGLIU, ȚUGLIUȚU, ȚUCLĂU, ȚICLĂU].

○ **ȚUGULE** *interj. Trans. (VIC.) = ȚUGUI*

○ **ȚUHAL** *sm. Mold. Bucov. Sac mare* (pentru grăunțe): două cară încărcate cu ~ și aveau drumul lezăturii din hătătura morii (SAD.); înstăcă ~ul cu colaci, și... mîna, băistea! (VAS.); era gros cît un ~ și din gură îi sărea foc (VR.).

ȚUHAUS *sbst. Arest* (in spec. în graiul militariilor): auzi d-ta, să-mi vorbească de libertate, tocmai cînd știa că viu de la ~ (BAS.) [germ. Z u c h t h a u s].

ȚUICĂ *sf. de Rachiu* de prune: Vinai, țuică om! îi place, N'are cu ce să se 'mbrace (PANNI); calitatea propriu zisă a țuicii nu se simte decît abia după al doilea țutu (SLV.) [comp. srb. c u j k a, probabil împrumutat din rom.].

ȚUICAR *sm.* Cel ce fabrică țuică: ~ii își țeu prea mult țuica (RG.); cum se face că din ~ te-ai făcut haiduc? (VR.).

ȚUIU = ȚOIU: calitatea propriu zisă a țuicii nu se simte decît abia după al doilea ~ (SLV.).

○ **ȚULUC** *sm. Mold. Moț; chică*: de-abia mi-î lina pe Garilă de ~ și îi-î purta cu nasul pe la soare (CRG.); De ~ îl apuca, Jos la pămînt îl trîntea (PAMP.) [comp. ZULUF și B. C U L U F Ū].

○ **ȚUMBURUȚ** = TIMBURUȚ.

○ **ȚUNDRĂ** (pl.-dre) *sf. Trans. Băn. Zeghe;*

SUMAN: Murășan cu țundra sură, Trecei Murășu să-ți dau gură, Murășan cu țundra albă, Trecei Murășu de țî-s dragă (K.-BRS.); o cămașă pe dînsul de borangie... și pe deasupra cu țundra prinsă de gît cu incheieturi (ISP.) ¶ (B) Băn. Femeie stricată, depravată [ung. c o n d r a].

○ **ȚUNDRITĂ** (pl.-te) *sf. Trans. dim. ȚUNDRĂ*: Pe la noi, prin Gîrboviță, Umbliă toamea pe uliță, Imbrăcată cu ~ și în cap cu căciuliță (K.-BRS.).

ȚUPI = ȚOP²

ȚUPA(I) = HOPAI

ȚUPAI = ȚOPAI.

ȚUR sau **ȚURI** *interj.* Strigăt cu care se chiamă găinile ca să le dea mîncare.

ȚURCĂ¹ (pl.-ci) *sf. Căciulă mare și lățoasă din piele de oaie țurcană*: în cap (aveau) o ~ flocoasă, adusă la o parte (ODOS.); Pe-a lor lungi și negre piete se scoboar' o neagră ~ (ALECS.); s'au imbrăcat în niște sumălașe și cu țurci pe cap (SB.).

ȚURCĂ² *sf. Bețișor ascuțit la amîndouă capetele; de-a țurca, joc de băieți, în care un bețișor ascuțit la amîndouă capetele e așezat deasupra unei gropițe, iar fie-care din jucători, pe rînd, caută să-l asvirde de acolo, cu un băț mai lung, cît mai departe, pe cînd ceilalți băieți se silesc să-l prindă (□ 5148) [comp. rut. rus. c u r k a j].*

ȚURCĂ³ = ȚURCĂ.

ȚURCAN¹ *adj. Se zice despre o varietate de oi de rînd, cu lina lungă, groasă și aspră: berbec ~, oaie ~ (□ 5149); lina ~, lina de la aceste oi: nădragii, racălele, ciorapii. țoalele... sînt făcute... din postav țesut din lina ~, birsană și țigale (PĂC.).*

2. sm. Berbec țurcan.

ȚURCANĂ (pl.-ne) *sf. Oaie țurcană* ¶ (B) = ȚURCĂ¹: de sub ~ cădeau piete mărunte (VR.) [comp. ȚURCĂ¹].

ȚURCĂNESC *adj. Căciulă, cușmă țurcănească = ȚURCĂ¹: pe poteca de munte... sula... un om înalt... cu căciula lungă țurcănească (CRG.); căciula țurcănească, trîntită p'o ureche, îl prindea ca pe-un haiduc (OLVR.); din cînd în cînd tre-*

cea pe lîngă ei este un tinăr cavalier cu căciula țurcănească (EMIN.); cea mai mare parte era cu cușme țurcănești (ISP.); sarică țurcănească, sarică făcută din lina țurcană: Cu căciula mocănească, Cu sarica țurcănească (PAMP.) [† u r c a n].

ȚURII = ȚURI

ȚURLOIU, O ȚURLOIU (pl.-loaie) *sn. Partea piciorului de la genunchiu pînă la glezne; fluierul piciorului, tibia* (□ 4345): ciorapii, de lina albă... se numesc călțunasi și se ridică peste țurloiu pînă la jumătatea pulpei (PĂC.); îl lovi odată cu bita peste țurloiu, de-î secă la inimă (D.-ZAMF.); dacă pe cineva

îl doare țurloiu, adică fluierul piciorului, se unge cu ceară de stejar (MAR.) ¶ (B) = ȚURLOIU: din al treilea rezervoriu se aducea altă dată apă, pe țurloaie, la Ierusalim (SOL.).

ȚURLU-BURLU *adv. F* (B) sbîrbiți; vilvoiu: perii capului nu-î erau creți, dară steteau ~, cum se zice (ISP.).

ȚURLUI = ȚIRLII.

ȚURLUIU (pl.-iule) *sn. = SULINĂR(IU)*² [comp. ȚURLOIU (B) și BURLUIU].

○ **ȚURTAN** (pl.-ane) *sn. Olten. Coastă ripoasă, prăpăstioasă.*

ȚURTUR(E) *sm.* Apa înghețată care atîrnă ca niște bețișoare ascuțite de la streașina casei (□ 5150): cît de lungi sînt țurturii de ghiță de la streașina casei... așa de înaltă va fi cineva în vara viitoare (GOR.); cîncouri mari de piatră, atîrnați de tavan cu niște țurturi de ghiță (VLAH.); mustățile și bărbile tuturor erau pline de țurturi și de promoroacă (SAD.); a intrat în mine,

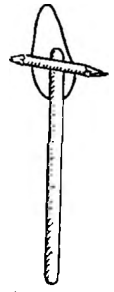

Fig. 5148. Turcă.

Fig. 5149. Berbec țurcan și oaie țurcană.

Fig. 5150. Țurturi.

ca un țurture de ghiță, pînă la jumătatea șirei spinării (DEM.).

TURUI = ZURUI.

ȚUȘCĂ (pl. Țuște) *sf.* ① ② Varietate de oi de rînd, înrudite cu țurcanele: Țuștele sînt oile cele mai de rînd și mai mici decît toate celelalte, sînt mai puțin ginzașe și mai mult negre și îăi (DRAGH.) ¶ ③ — MIȘCĂ.

○ **ȚUȘNI = ȚIȘNI.**

ȚUȘȚI(U) *interj.* = ȚIȘȚI! N'apuci bine să 'nehizi porcul, și el ȚușȚi! îl vezi că lese (SPER.); intrăm tu-pilus într'o oasă, și, ȚușȚi! pe cuptor (SAD.); băietul, cînd o deschis ușa, moșneșgul, ȚușȚi! din odaie și s'o ca mai dus peste nouă mări (VAS.); hoșta de piscă îndată puse ghiara pe piatră și, ȚușȚi! pe fereastră (FAC.) [ONOM.].

○ **ȚUȚĂ** (pl. -țe) *sf.* ① Olten. = TOTĂ.

ȚUȚUIA (-niu) *vb. refl.* A se cucuia, a se cocoșa: (butnița) necăjită, se Țuțuie pe coama unui zid (DOBOS.) [Ț u ț u i u].

TUȚUIAN 1. *sm.* ① ② Cioban din Ardeal ¶
③ Poreclă dată Ardeleanului; *pr. ext.* țărănoiu, mocirțan, bădăran: fraților ardeleni le zicem trocari

ori mocirțani ori țuțuieni (JIP.); Iaca Țuțuianu, și-o pus livreaual (ALECS.).

2. **TUȚUIANCA** (pl. -lenca) *sf.* ① Nevasta unui țuțuian ¶ ② Numele unui dans popular, originar din Ardeal.

TUȚUIENESC *adj.* De Tuțuian, al Tuțuienilor: în picioare, opinci țuțuiești, de aceea cu ciocul lung și adus în lături (LUNG.).

TUȚUIU (pl. -uiari) *sn.* ① = ȚUGUIU: o cască de piscuri și de ~ri se repede spre valea Prahovei (UR.).

○ **TUȚUL** *sbsl. Trans. (vc.)* Leagăn (în care se leagăna copiii) [onom.; comp. srb. cu c a t i „a le-găna”].

○ **TUȚULA** (-ui) *vb. tr. Trans. (vc.) (DENS.)* A le-găna [Ț u ț u l].

○ **TUȚULUȘ** (pl. -ușe) *sn. Trans. Băn. (vc.) (DENS.)* = **TUȚUL**.

○ **TUȚURA** (-țur) *vb. tr. Trans.* A trage (de păr, de urechi): el se apropie de cal, îi Țuțură de urechi... apoi se urcă și pleacă (SLV.).

○ **TUȚUROIU** (pl. -oiaie) *sn. Olten. (slv.)* = TURTUR.

Sec. XV

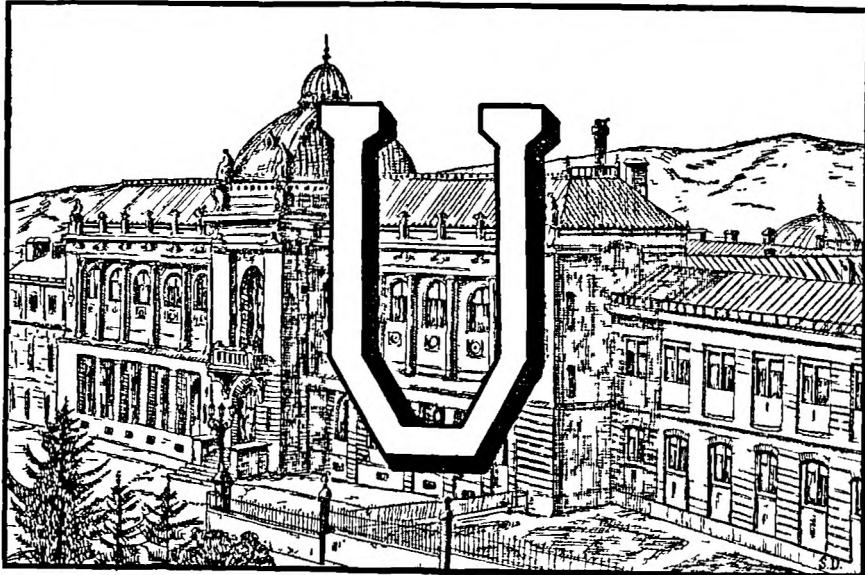
Sec. XVI

Sec. XVI

Sec. XVII

UNIVERSITATEA DIN IAȘI

Sec. XVII

Sec. XVIII

Sec. XVIII

Sec. XIX

U *sm.* A douăzeci și patra literă a alfabetului; purta în alfabetul cirilic numele de „ucu”.

UBICHTATE, UBICUTATE *sf.* Faptul de a fi prezent pretutindeni sau în diferite locuri în același timp [fr. ubi *q* u i t é].

UCAZ (*pl.-azuri*) *sn.* ① Decret, ordonanță dată de Țar: Moscaili n'au vrut să saie după dinstii... zicind că n'au ~ (N.-COST.) ② ③ Hotărâre care nu admite discuție [rus.].

UCENIC *sm.*, **UCENICĂ** (*pl.-ce*) *sf.* ① Ț. Ț. Școlar, discipol, învățăcel: a doua zi după ziua Nașterii (Mîntuitorului) vin dascălii școlaelor cu ucenicii cei mai aleși (LET.); nu te arată dascăl, pînă a nu fi ucenic (ZNM.) ② ③ ④ Apostol ⑤ ⑥ Cel ce intră la un meșter ca să învețe o meserie: dimineața, cafele și cei doi ucenici erau la lucru (SLV.); se băgă ucenic... (și) într'o jumătate de an lucra ca o altă veche (SP.) [vsl. učenik ū].

UCENICI (-iceso) *vb. intr.* ① A fi ucenic, a sluji, a lucra în calitate de ucenic: iată și băiatul cu care ucenicise că vine și se așază lîngă dînsul (SP.).

UCENICIE *sf.* Starea, calitatea de ucenic; timpul petrecut ca ucenic: a crescut băiatul canonic și munit și a ajuns, după ~, colegatul (CAR.); dă-mi îpingeana, că acum ești califă, ai scăpat de ~ (SP.).

UCIDE (ucis, ucig; *perf.* ucisei; *part.* ucis) ① *vb. tr.* ① A omori: eu ucig și viu fac, vatăm și eu vindec (PS.-SCH.); de atunci intră zavistia în lume, că se sculă Cain de ucise pre frate-său Avel (MX.) ② ③ ④ P A da lovituri, a bate rău, a snopi în bătaie, a stîlci: acest vameș... ucidea pieptul său și grăia: Doamne, milostiv fii mie păcătorul (EV.-GOV.); oîndu-l va călca cu piciorarele sau-l va ucide cu pumnii ponciși în inimă pînă-l va omori (PRV.-ME.); l-am ucis și s'a întimplat de a murit (R.-COD.); și 'nciudat pe vulpe că l-a amăgit, se duce s'o ucidă în bătaie (CRE.).

②. *vb. refl.* ① A se omori, a se sinucide ② ③ ④ P A se lovi, a se stîlci: (vameșul) stătu departe și să ucidea în piept (VARL.); M'am ucis în cap cu pumnii (PANN) [lat. occidēre].

UCIDERE *sf.* Faptul de a (se) ucide: Dum-trasco Buhus... nu s'au abătut spre ~... să se cheme ucigaș (N.-COST.).

UCIGĂ-L-CRUCEA, UCIGĂ-L-TOACA. UCIGĂ-L-TĂMIA *sm.* ① ② Nume eufemistice date diavolului: de n'ai fi știut că-l ucigă-l-crucea, ți-ar fi fost mai mare dragul să te ușiți la el (GM.); femeii și copilii fugeau făcîndu-și crucea ca de ucigă-l-toaca (L.-GH.).

③ **UCIGAȘ** *sm.* *Mold. Bucov.* ④ ⑤ Una din nume-

roasele numiri date de popor diavolului: Doamne, femeie, ce-ți pui tu mîntea cu ~ul P (SEV.); diavolul ar vrea să facă rău, să despărțeaască, să nimicească vieți de oameni, doară altă ce-a lucra, dacă-l „cel rău”, dacă-l „dușmanul”, „~ul!” (VOR.) [ucide].

UCIGAȘ ① *sm.*, **UCIGAȘĂ** (*pl.-așe*) *sf.* ① Care ucide sau a ucis pe cineva, ucigător, omorîtor: să fugă acolo ucigașul, tot ceia ce va ucide suflet fără de voie (BIBL.) ② ③ P UCIGAȘUL, dracul: închină-te, să fugă Ucigașul (R.-COD.).

②. *adj.* Ucigător, care ucide: armă ~ă; ③: Si grodita face 'n unghial ucigașei sale guri (EMIN.).

UCIGĂTOR *adj. verb.* UCIDE și *sm.* Care ucide, ucigaș, asasin: dar în momentul cînd era să deschidă usa spre a implînta fierul ~ în pieptul nevinovatei sale soții, el auzi deodată în creierii lui o voce streină (GM.); ucigătoarea ploaie de fier acopere, învalne de jur împrejur oastea maghiară (VLA.); pentru ce sînt Albanzii de atîtea sute de ani loți și ~ P (MCH.).

③ **UCIGĂTURĂ** (*pl.-turi*) *sf.* ① Ucidere, omor ② = UCISĂTURĂ: nu se poate nîci cu scrizoarea, nîci cu limba a povesticeaznelor și ucigăturile lor de Tătari (MUST.) [ucide].

UCIS ① *adj. p.* UCIDE. ① Omorit ② Sdrobit de lovituri, bătut rău, stîlcit.

②. *sbsf.* Faptul de a ucide, ucidere: să nu umbli după ~ul grierilor din casă, că-l păcat (GOR.).

UCISĂTURĂ (*pl.-turi*), **UCISURA** (*pl.-suri*) *sf.* Bătaie strașnică, stîlcire, vătămare prin lovituri: avu atenția sa legături grele și ucisături dese, de păr și de sînta barbă tras (VARL.); făcea omu-l învăța Satana: jungleri și ucisături, vîrsare de sînge și temnițe (MX.); rămas-au bieții oameni numai cu sufletele, bătuți și struncinați, ...cum nu se poate... povestire caznelor și ucisurile lor ce au avut de la Tătari (NEC) [UCIS].

UCLEIU *sm.* ④ = OBLET [comp. OCLEIU].

● **UCRAINIAN** ①. *sm.*, **UCRAINĂ** (*pl.-lene*) *sf.* ● Locuitor, locuitoare din Ucraina, Rutean(că).

②. *adj.* Al Ucrainenilor: armată ~ă.

UCU *sm.* Numele slovei cirilice ѱ sau ѱ, corespunzătoare lui u [vsl.].

UD ① *adj.* Foarte umed (despre cineva sau ceva muiat în apă sau pește care a curs apă sau alt lichid): la pămîntul ~ nu trebuie apă multă (ZNM.); și duce (pe moșnegi!) la sine în casă și-l schimbă în haine uscate, că ale lor toate erau ~e (RET.); sunlam în niște

lemne ~, să aprind nițel foc în sobă (l.-GH.); e ~ pină la piele; ~ lioarcă ~ LIOARCA 2.

2. sm. Cel ce e ud; Ⓣ: ~ul de ploaie nu se teme, cel ce n'are nimic de pierdut nu se teme de hoți; cel coplesit de nevoi nu se mai teme de nimic.

3. (pl. uduri sn. Urină: să mănince balea lor și să bea ~ul lor (BUL.); Ⓣ: a(-și) face ~ul, a slobozi ~ul, a ieși cu ~ul, a urina: mamele să nu iasă cu ~ul, avind copiii în brațe, căci aceștia capătă năjii (PAMF.); trinitura se întoarță, dacă se calcă în ~ul unui cal (GOR.); bășica ~ului ~ BĂȘICĂ Ⓣ [lat. u d u s].

UDA (ud) 1. vb. tr. Ⓣ A face ud, a muia în apă, a stropi cu apă sau cu alt lichid: o vulpe hitleană nameri de-și uda coada în apă și scutura pre toc de vrea să-1 stingă (MX.); grădinarul... îl puse să lucreze la pământ, să care apă, să ude florile (SP.); udă înflin grădina ta și, de-ți mai rămîne apă, udă și pe a vecinului (ZMN.); cu la-crămăle mele așternutul mieu voia uda (OOS.); Ⓣ A curge printr'un loc: Dunărea udă șase țări pină la vărsarea ei în mare Ⓣ A stropi cu urină.

2. vb. refl. Ⓣ A se face ud: sus! părinte, sus! că se udă cărțile (SN.); ce șade în apă și nu se udă? (GOR.); ght-citoare despre „umbră” Ⓣ A urina: (negii) se nasc din pricină că s'au udat broaștele pe mîinile ori picioa-rele cuiva (PAMF.); cînd se udă cîinele pe păriletele casei, femeii îi place alt bărbat (GOR.); Ⓣ: nu știi pe unde se udă găina, ești încă prea tînăr, prea fără experi-ență, ca să știi toate [lat. u d a r e].

UDAGAȚIU = ODAGAȚIU: o câție de argint... din care ieșea fum de ~ (l.-GH.).

UDAT 1. adj. p. UDA. Muiat, stropit Ⓣ NEUDAT.

2. sbst. Faptul de a uda: ~ul florilor.

UDĂTOARE sf. Stropitoare [u d a].

UDĂTURĂ (pl.-turi) sf. Ⓣ Faptul de a u d a; rezultatul acestei acțiuni; omezeală, apărie: cînd e să plouă, se ridică pe munte o ceață albastră, deasă, care... apoi se preface în nori grase și lute începe udătura (JIP.); grîul putea sta ani întregi, nevăzut în snopi, netrelerat, fără a se teme de a fi răzbit de ~ (l.-GH.) Ⓣ Bătură: din zori pină 'n seară nu-1 lertat creștinului să pule nimic pe buze, nici mîncare nici ~ (LUNG.) Ⓣ X Tot ce bea sau îmbucă țaranul (lapte, brînză, bors, ceapă, varză, castraveți, etc.), pe lîngă mămăligă, ca să n'o mănînce goală: încep a mînce cu toții la pine goală și a bea apă rece din fîntină, căci aită ~ nu aveau (CRG.); cînd țaranul, în zile de post, n'are alt sotr de ~, mănîncă și otr cu mămăligă prăjită (SEZ.); mîncarea cea mai de că-petenie la dînsul, atît la trup, cît și la post, este udătura (VOR.).

UDEALĂ (pl.-eii) sf. Ⓣ Omezeală; loc u d, apă-rie: ne-am covrigit împrejurul focului și, deasupra nin-soare, dedesubt ~ (CRG.); oasă... din ~ și din necurătenie capătă la picioare sgaibă (ORAGH.); cînd țin ele turta la ~, plouă, dar de o țin pe cupertoria, e secetă (VOR.) Ⓣ F Bătură: dacă are de gînd a ne ospăta... apoi să ne înde-sească mai mult cu udeala, pentru că acolo stă toată puterea și îndrăzeala (CRG.).

Ⓣ UDI (udesc) vb. tr. și intr. Băn. Trans. Arămînea; a prisosi: Fură nouă, udără opt, Fură opt, udără șapte (NOV.) [comp. UDI].

UDMĂ, UIMĂ (pl.-me) sf. ♀ (p. Umflătură cu puroiu ce se face la gît, sub bărbie, la subțioară sau la stinghii: cu păcura aceasta și cu un cu sau două, faci scorb pe care-1 pui ca legătură la udmă (FAMF.); alifia aceasta o pun... pe uimă, în urma căreia uima se moaie, se sparțe și se vindecă (MAR.); la uimă se fierbe stevie în lapte și se pune pe hubă (FAC.) [comp. gr. οἰδύμα, οἰδύμα].

* UDOMETRU (pl.-tre) sn. Ⓣ = FLUVIOMETRU [fr.].

UET (pl.-te) sn. = VUET: toată seara, în ~ul gră-dinii, m'am gîndit numai la tine (CAR.) [h u e t].

UFİ interj. Un fel de suspin din greu ce scoate cel foarte obosit sau plictisit, desgustat peste măs-ură de ceva: uf! că greu a mai fost, zic eu, schiopătînd puțin de osteneală (VLAM.); uf! mi-a venit sufletul la gură (ON.); uf! m'am săturat de sezut (ALECS.); uf! ce greu m-roase, zise Muma-pădurii (SP.) [onom.; comp. și fr. o u f].

UG = UGHIU.

UGER, Ⓣ UGER (pl.-ere) sn. Ⓣ Țița vacii, oii, scroafei, etc. (□ 5151): mult se mai bucurau copiii

cînd venea Jolana din cîmp, cu ugerul plin de lapte (RET.); porceii erau toți în pâr la ugerul scroafei și sugneau (ISP.); se afumă ugerul vacii, cînd e umflat (VOR.) Ⓣ X Friptură sau mîncare pregătită din această parte a corpului animalului: bangul le pomenește de niște pastramă bună de capră și de niște uger de purcică (BR.-VN.) [lat. u b ă r].

3 UGHIU (prescurtat UG) sm. Ⓣ Galben ungurec [rezultat din pre-scurtarea vsi. u g, întrebuintată în documente, în loc de (Zl ū t ū) Fig. 515r. Uger. ugr ū sk ū].

Ⓣ UGLI (-lase) vb. tr. și refl. Mold. Bucov. Ⓣ = OFLI; Ⓣ: Bădea ochii 'n pămînt a țîntit, La inimă s'a ugilit (VOR.).

Ⓣ UGLIT adj. p. Mold. Bucov. UGLI. Ⓣ Ofilit. Ⓣ Scrbît, fără curaj, fără chef; umilit: mergea ~ pe drum, ca vai de capul lui (VAS.); ne mai puțin suferi foamea, încep a mîrași ~ pîntre gard (CRG.).

Ⓣ UGOD = OGOD.

† UGUR = OGUR.

UGURLIU = OGURLIU: a intrat cu norocul în casa lor, este ~, adică dobindise un copilăș (SP.).

UHUI interj. Imită strigătul bufniței: făcu odată uhui ca buhele, dar atît de tare, de răsunară toate pădurile (RET.).

Ⓣ UI (uesol) vb. intr. Trans. A chiui: fermecat de aceste flisuri îngerești, călăuzul... începea și el a ui și a hori (GR.-CDR.) [onom.].

Ⓣ UIAGĂ = OIAGĂ.

Ⓣ UIB sbst. Olten. In ~, în drum, în cale, în întim-pinare: umbă în ~ul locului, nici el nu știe' ce vrea (CIAUS.); Ⓣ sub pretext: în ~ul securii, el își mai făcea drum pe la fată (CIAUS.) [lat. i n - o b v i o].

UICĂ sm. Băn. Olten. Trans. Unchiu: cei mai tîneri pre cei mai bătrîni îi (in)titulează cu ~ (UUS.) [srb. u j k o].

VIDEOI = HUVIDEOI.

Ⓣ UIDI (-deso) vb. tr. și intr. Olten. = UDI.

Ⓣ UIEGUȚĂ (pl.-te) sf. Băn. Ⓣ dim. UIAGĂ. Sti-cluță: după ce-și goli uleguța, se sculă în picioare (OAT.).

* UIA = HUIA.

UIMĂ = UDMĂ.

UIMĂCEALĂ (pl.-eii) sf. Faptul de a se u i m - a c i: buimăceală, uluială: de cînd cu amără, uimăceala lumii rămanesti, două virtuteji năsdărăvane s'au ivit (JIP.).

UIMĂCI (-aceso) vb. refl. A se buimăci, a se ului: (Țiganul) s'a uimăcit și în ațrăoră colo, a scăpat de tremurătura vasul din mină (JIP.) [u i m i + (b u i m -) a c i].

UIMEALĂ (pl.-eii) sf. Faptul de a (se) u i m i, uimire; uluială.

UIMI (-meso) 1. vb. tr. A pricinui mare mirare, a mira din cale afară, a surprinde: m'am apucat și eu de am făcut colo ce vezi, ca să te uimesc cînd vei vezi (ISP.).

2. vb. refl. A rămînea mirat din cale afară, a se umplea de mirare: mă ciudii întru mine și mă uimii, că nemică nu văzusem mainte de aceasta în pesteră (DOS.); cum au zărit zmeii pe Titirez, s'au uimit cu toții de o pier-citură ca aceasta (SS.) [vs. u j m a < u j e t i „a lua, a răpi”; vs. u e m a m ū „a paraliza, a în-lemni”; comp. pentru înțeles fr. r a v i r, t r a n s - p o r t e r, germ. hinreißen „a răpi; a uimi”].

UIMIRE sf. Faptul de a u i m i; mirare adîncă, surprindere.

UIMIT adj. p. UIMI. Foarte mirat, surprins: Uimit privea Cozarul la umbra cea din noiri (EMIN.).

UIMITOR adj. verb. UIMI. Care uimește, care umple de mirare adîncă: era una din acele nopți de vară în care natura întreață își deschide comorile uim-toarelor sale frumuseți (FL.).

Ⓣ UINĂ (pl.-ne) sf. Băn. Mătușă, nevasta frate-lui mamei [srb. u j n a].

UITA¹ (uit) vb. tr. și intr. Ⓣ A nu ținea minte, a nu-și aduce amînte: Cine te-a văzut odată, ține minte viața toată, Că nici eu nu te-oiu uită în toată viața mea (PAMF.); cel ce merge la fîntină mîncînd uită toate ce are să facă (GOR.); cine-și coase stratul pe dînsul, să ție

un pain în gură, căoi altfel uită îndată (GOR.); povestele ce-ți-am dat să nu le uita niciodată (SP.); *adesea* F a-si ~: după ce căpătase astfel minte... Iși uitase fata prostiile de mai înainte (GAR.); F: (știe, a învățat) cit am uitat alții, mai nimic, foarte puțin; l-a uitat Dumnezeu, mă mir că mai trăește de bătrîn ce e; *—* GVRĂ @, OCHIU 1 @ ¶ @ A lungă din minte, a nu se mai gândi la ceva: să uităm tot ce s'a petrecut între noi; Românii știe multe a suferi, dar nu uită (ZNN) ¶ @ A lăsa din greșală, din neabăgare de seamă: mi-am uitat umbrela în trăsură; iaca pozna, că eu mi-am uitat belteana pe foc și m'am luat cu vorba (ALECS.); ¶ @ A lăsa afară, a trece cu vederea, a nu pomeni: ~ un citat, un pasaj întreg, un rînd ¶ @ A nu ținea seamă de ceva, a nu duce destulă grijă, a neglija: n'am uitat nimic din oite i-ar face plăcere ¶ @ A nu voi să-și aducă aminte, a nu fi recunoscător: a uitat toate binefacerile mele; uitară pre Dumnezeu pre calea ce i-au făcut și se închina soarelui (MX.); Prea am uitat pe Dumnezeu, Precum uitărăm toate (EMIN.) ¶ @ A nu mai vrea să știe de cineva sau de ceva, a se arăta indiferent față de cineva: a-și ~ pristenii [ț u l t a < lat. * o b l i t a r e < o b l i t u s].

UITA² (uit) *vb. refl.* @ A privi, a-și îndrepta ochii într-o parte oare-care spre a vedea, spre a examina pe cineva sau ceva: Eu mă uitam prin ramuri și așteptam să te arăți (EMIN.); se uita drept la dinsă cu niște ochi oari strălucosa ca două făclii (SP.); la omul harnic se uită sârăcia pe fereastră, dar nu îndrănește să între (ZNN.); oină mă uit înapoi, doi hojmaiași se și luase după mine (CRG.); să nu te uita după un bubos în oglindă... căci altfel îi lei bubele (GOR.); *—* SOARE @ ¶ @ A ținea seamă, a lua în considerație, a căuta: Nu te uita, lele hăi, că mi-s ciocareii cam răi, C'am acasă două oi și mi-oiu face alții noi (K.-BRS.); nu mă uit eu că-i urît (PAMF.); a se ~ la (sau în) gura cuiva, a crede tot ce spune altul: se uitau în gura lui ca la un Dumnezeu (BAS.) ¶ @ Uita-te, privește: uită-te la dinsul cum a îmbătrînit; @ uită-te la față și mă întreabă de viață; contras în uite, are înțelesul de „iată”, „privește”: uite(-) că vine; uite ce mare s'a făcut; poftim, uite oalea că nu-ți mintii, uite l uitel (CAR.); măi lărtate, să schimbăm, uite-ți dau sabla și tu să-mi dai mărgeaua (RET.); uite-o, nu e (GOR.); *ghicitoare despre* „scinteie” [probabil de aceeași origine ca u i t a¹; înțelesul primitiv trebuie să fi fost „a se opri într'un loc privind multă vreme, vreme uitată, a uita de a mai pleca de undeva tot stînd să privească”; comp. și bg. z a b r a v j a m ũ „a uita”, z a b r a v j a m ũ se „a se uita mult la ceva”].

UITĂCIOS *adj.* Care uită ușor, uituc.
UITARE¹ *sf.* Faptul de a uita; a cădea în ~, a fi uitat; a da uitării, a uita: Singura mea rugă-1: uitării să mă dai (EMIN.); ~ de sine, abnegațiune.

UITARE² *sf.* Faptul de a se uita, privire, uitătură.

UITAT¹ *1. adj. p. UITA¹. @ Ce s'a uitat: s'a găsit o umbrelă ~ă în trasură; @ F foarte vechiu, de foarte multă vreme: mi-am frămîntat maselele încă cu vre-o doi, trei covrigi uitați de vechi ce erau (SP.); ~ de Dumnezeu, ~ de moarte (CIAUȘ.), foarte bătrîn: te însura cu fie-sa, cu nepoată-sa ori cu vre-o fată din oasă, ~ă de Dumnezeu (D.-GH.); Babă slabă și uscată și de Dumnezeu ~ă (PAMF.) ¶ @ Îndelungat: petrecu acolo vreme ~ă (SP.); fiind Irinca dusă în sat și avînd obiceiul a ședeă ~ă ca fata vătămănilui (CRG.) ¶ ¶ @ *—* NEUITAT.*

UITAT² *sbst.* Faptul de a uita.
UITAT³ *sbst.* Faptul de a se uita: te miră de nu rămînea cu gîtul strîmb de atîta ~ înapoi (SP.).

UITĂTOR¹ *adj. verb. UITA¹ și *sm.* Care uită: suțiet înecat în basme, ~ de suferinți (VLAH.) ¶ ¶ @ NE-UITĂTOR.*

UITĂTOR² *adj. verb. UITA² și *sm.* Care se uită, privitor.*

UITĂTURĂ (pl.-turi) *sf.* Privire, aruncătură de ochi, căutătură: sări o căprioară sprintenă, cu ochii blajini; fu de ajuns o ~, căoi îi răpi inima (SP.) [u i t a¹].

UITIȚ *adj. Mold.* Distrat, cu gîndul aiurea: se uita spărios și ~ la Dan (EMIN.); zi mai bine, ~ ca un poet (ALECS.); privind ~ pe apa Prutului, își năbușe dorul (VLAH.).

UITIȚ *adj.* Care uită lesne, uităcios; distrat: hoșarul Gavrilă trecea drept om ~ (GRU.); d-ta ești vinovat, că ai fost ~, de toate cite le-am pățimit (CAR.).

UITUCIE *sf.* Starea celui uituc: trezindu-se din uitucia lui, Petru se văzu singur, singurel (SP.).

UIUIȚ *interj.* Chiot de veselie (în spec. la joc): Uiuu! plină ce-s vin, Dac' oiul muri, mort să fii! (K.-BRS.) [comp. srb. u j u j u l].

UIUȚ = **OIEȚ**: la moară, afară din ~ să nu le ia decît trei parale de sac (ST.-SCH.).

UJINĂ = **OJINĂ**.

UJUȚI (-ujesc) *vb. refl.* A se usca: ourmele de vită și vreascuri ujuțite (DLVR.) [comp. vsl. u s u ș i t i j].

○ **ULAMA** (pl.-male) *sf. Mold.* Ciucure de mătase sau de lînă (la perdele, perne (SAIN.) [tc. u l a m a d].

***ULAN** *sm.* ✕ Cavalerist (în vechea armată română și în armatele germană, austro-ungară și rusă, dinaintea războiului mondial)

(@ 5152): puterea armiei ruse se urca la nouă batalioane de infanterie, un regiment de ~ și un regiment de husari (BOL.) [germ.].

ULANCĂ (pl.-ânci) *sf.* @ ✕ Tunică de ulan (@ 5153) [pol.].

ULCEA (pl.-cele) *sf.* @ Oală mică: nebun este acela care vrea să știe ce se fierbe în ulceaua fieste-cărnia (MCH.); și le-a fiert în trei ulcele, Trei ulcele părăsite, Cu buruienii otrăvite (PAMF.); Am o ~ peștiră, Cîntă cocoi în ea (GOR.); *ghicitoare despre* „biserica” [lat. * o l l i c e l l a < o l l a].

ULCELUȘĂ (pl.-șe), **ULCELUȚĂ** (pl.-țe) *sf.* @ *dim.* ULCEA: băieții erau mărunt și stau pe lîngă dîștii ca ulceleușele (SP.); Ulceleușă unsă, în buruienii ascunsă (GOR.); *ghicitoare despre* „iepure”.

***ULCER** (pl.-ere) *sm.* @ ✕ Rană deschisă la suprafața externă a pielii sau la suprafața internă a stomacului și care n'are tendință de a se cicatriza ¶ @ ✕ Boală a arborilor pricinuită de distrugerea treptată a straturilor lemnoase [fr.].

***ULCERA** (-erez) *1. vb. tr.* @ ✕ A produce un ulcer ¶ @ @ A răni în suflet, a jigni adînc. *2. vb. refl.* ✕ A deveni ulceros [fr.].

***ULCERAȚIUNE, ULCERAȚIE** *sf.* ✕ Formarea unui ulcer ¶ @ Ulcer superficial [fr.].

***ULCEROS** *adj.* ¶ @ Aco eric de ulcere ¶ @ De natura ulcerului [fr. u l c e r e u x].

ULCICA (pl. ulcele) *sf.* @ = **ULCEA**: zărea ulcica plină plină în buze cu vin roșu (DLVR.); Mustul spumegă 'n ~, Plin de duh, ca o făptură (D.-ZAMF.); spusu-ți-am eu că ulcica nu merge de multe ori la apă (GN.); a-i face ou ulcica, a-i pune ulcica, a vrăji cuiva de dragoste: Știu să fac și cu ulcica De și se surlește chica (ALECS.); și-a pus ulcica la Polceviuciu, zice cocoana, pufînd de ris (CAR.).

ULCICUȚĂ (pl.-țe) *sf.* @ *dim.* ULCICĂ: Ulici-ouța cea de vin, Lingurița cea de mir, Seauanii județului, Clu-bărnî hotezului (MAR.); Îi imple într'o clipă ou apă și se duce acasă cu el ca cu o ~ în mîni (SE.); ~ unsă, în rogoz ascunsă (GOR.); *ghicitoare despre* „iepure”: Am o ~ cu miere La cumetrița în burliene (GOR.); *ghicitoare despre* „harbuz”: de-a ulcicuța, joc de copii.

ULCIOR¹... = **URCIOR**¹...

ULCIOR² = **URCIOR**².

○ **ULCUȚĂ** **OLCUȚĂ**: merg cu niște ulcuțe în care preotul le dă vin (VOR.).

UIT-
ULC

Fig. 515a. Ulani.

Fig. 515b. Ulanca.

ULDUROS = **URDUROS**.

ULEIU¹ (pl.-ete) *sm.* ◉ Trunchiu de copac scorburos întrebuințat ca receptacul: un ~ întreg îl umpluseră ou galbeni (DEM.) ¶ ◉ *In spec.* * Stup făcut dintr'un astfel de trunchiu: oel ce-și bagă mîna în ~ ou miere, pentru puțină miere, mîna împunsă și-o scoate (GOL.) [bg. ulej].

ULEIU² (pl.-sturi) *sm.* ◉ Ori-ce corp gras care rămîne lichid la temperatura ordinară și se extrage de obicei din seminte (de in, de cîneapă, de rapiță, de nuci, de migdale, etc.) sau din corpul animalelor, ca balena, marsuinul, etc. (*Mold. Trans. oloiu*) ¶ ◉ Tablou în ~, pictură executată cu colorii frecate în ulei; ~ sicativ = **SICATIV** ¶ ◉ ~ mineral, petrol; ~ greu, gudron; ~ ri volatile, nume ce se dă în mod impropriu esențelor [vsl. olèj].

ULEMA (pl.-male) *sf.* Legist musulman și teolog (tilcucitor al Coranului) (□) 5154): imamii, multii și cădiii sînt ulemale; ieșiră ulemalele și imamii cu hogii și der-vișii și făcură rugăciune mare către Mohamed al lor (ASP.) [tr. ulemâ].

ULEU¹ = **ULEIU**².

◉ **ULEU**² = **ULIU**.

◉ **ULGER** = **UGER**.

ULICIOARĂ (pl.-re) *sf.* *dim.* **ULIȚĂ**. Uliță mică și strîmtă: (fusesse) stergător de pete într'o ~ tristă din Ieși (CAR.); Pe aceeași ~ Bate luna în ferestă, Numai tu de după gratii Vegnie nu te mai ivesti (EMIN.).

ULICUȚĂ (pl.-țe) *sf.*

Trans. = **ULICIOARĂ**: La Sibiu pe ~ Zece oră și-o căruță Pline ou fete mindruțe (IK.-BRB.).

◉ **ULIEȘ** *sm.* ♀ = **COROIU**: aloi dă el peste trei pui de ~i cari plîngeau (MERA) [uliu].

◉ **ULIGAIIE, ULIGANIE** *sf.* *Olten. Trans.* ♀ - **ERETE** ◉ [uliu + gaie; pentru formațiune, comp. **ȘUR-LIGAIIE**].

Fig. 5154. Ulema.

Fig. 5155. Uliță de sat.

Fig. 5156. Uliță de sat (Transilvania).

ULIGAN *sm.* ♀ = **GAIE** ◉ [comp. **ULIGAIIE**].

ULISOR *sm.* ♀ = **COROIU** [uliu].

ULIȚĂ (pl.-țe, -ți) *sf.* Drum mărginit de o

parte și de alta de case sau 'împrejmuiri, într'un oraș, țîrg sau sat; stradă (□) 5155, 5156): oonailiul comunal botezase bițelele uliți cu pomposul nume de strade (O.-ZAMP.); nu e... nece prilaz, nece strigare întru ulițele lor (PS.-SCH.); tomit-au și Anna, doamna lui Mihai-Vodă, altă biserică ce este pe ulița mare, unde au fost întiu Mitropolia (MUS.); (P): încotro se întorcea viteazul, uliți, ulți făcea printre trîmbale de Turci (ASP.); Printre cetela păgine trec rupîndu-și large uliți (EMIN.) [vsl. ulița].

◉ **ULIȚĂRNIC** *adj.* și *sm.* *Mold. Trans.* Care păzește numai ulițele care bate drumurile, batepoduri, vagabond: nu-i bine să scoți copilul din casă și să-l duci pe uliță în și de Duminecă, că se face ~ (PAC.).

ULIU *sm.* ♀ ◉ = **ERETE** ◉: cînd dal cenușa afară

în zile de sec, vine ~ la găini (GOR.); Tătarii... s'au și slobozit să-i ia în unghii, ca niște uli, pe acei puținii Cazaci (NEC.); numit și „uliul-găinilor” sau „uliu-de-porumbel” ¶ ◉ **ULIU-INCĂLȚAT**, pasăre călătoare de culoare albă-gălbuie, cenușie sau roșcată, cu aripile lungi, care-i acopere coada aproape în întregime, cu picioarele împodobite cu pene; trăește în nordul Europei și al Asiei și petrece adesea iarna prin părțile noastre; numită și „șorecar-încălțat” sau „șorecar-de-iamă” (*Archibuteo lagopus*) (□) 5157) ¶ ◉ **ULIU-MIO, ULIUL-PĂȘĂRILO** = **COROIU** ¶ ◉ **ULIU-ȘOPRILELOR** = **ȘORECAR** ◉ ¶ ◉ **ULIU-DE-TRESTIE**, pasăre răpitoare de Om, 50 pînă la Om, 58 lungime, cu penele brune-roșcate; trăește în locurile umede, băltoase, vinînd păsări de apă, pești, broaște, insecte sau mici mamifere; face mari pagube, căci distruge ouăle și mîncă puii păsărilor de baltă; își face cuibul printre trestii; numit și „șorecar-de-baltă” (*Circus aeruginosus*) (□) 5158) ¶ ◉ **ULIU-VIȚAT**, pasăre călătoare, de 45-50 de cm., de culoare cenușie pe spinare și albă pe pîntece; e o răpitoare îndrăzneată și șireată care se hrănește cu șoareci, păsări, broaște, șopirle și insecte; își face cuibul pe lingă baltă, prin stuț sau trestii; trăește într'o mare parte a Europei, în Asia centrală și în Africa meridională; sosește la noi primăvara și pleacă toamna; numită și „șorecar-alb” (*Circus cyaneus*) [ung. ôl (y) û].

Fig. 5157. Uliu-încălțat.

Fig. 5158. Uliu-de-trestie.

ULIUȚ *sm.* ♀ = **COROIU** [uliu].

ULM *sm.* ♀ Frumos arbore ale cărui ramuri au scoarța netedă, cu frunzele ovale, aspre pe fața superioară și acoperite cu peri moi pe cea inferioară; crește prin păduri și tufișuri și se cultivă uneori prin parcuri și alee; lemnul lui e întrebuințat la facerea căruțelor (*Ulmus campestris*) (□) 5159) [lat. ulmus].

ULMA (ulm) *vb.* *tr.* = **ADULMECA**: copoil din băcătură îl ulmară (COOB.); așa-l lumea, bot de cine, ulmă bine (RV.-CRG.) [comp. **ADULMA**].

Fig. 5159. Ulm.

ULOĞ *adj.* și *sm.* *Băn.* = OLOĞ.
ULOIU (*pl.*-iurii) *sn.* *Olten.* *Băn.*
***ULSTER** (*pl.*-era) *sn.* ① Pardesiu în formă de halat, după moda adoptată de la Englezi (5160) [engl.].

ULEIU².

Fig. 5160. Ulster.

†**ULTA** = UITA¹.
***ULTERIOR** *adj.* ① Care se află dincolo, *vorb.* de o țară (② **OTTERIOR**)
† ① Care se face sau se întâmplă în urmă (② **ANTERIOR**) [fr. < lat.].

***ULTIM** *adj.* Cel din urmă: a spărat ~ul volum al operelor lui complete; deschid gazeta... să mă uit la ~ele informațiuni (CAR.); ~a oră, rubrică într-o gazetă, unde se publică cele din urmă știri [lat.].

***ULTIMATUM** *sbst.* ① Condițiunile cele din urmă și irevocabile făcute de o putere alteleia cu care e în conflict; neacceptarea lor aduce după sine ruperea relațiilor diplomatice și de multe ori războiul † ② Cele din urmă propuneri pe care le face cineva spre a încheia o afacere † ③ Hotărâre irevocabilă, ultim cuvânt [fr.].

***ULTIMO** 1. *sbst.* † Ultima zi a lunii.
2. *adv.* La sfârșitul lunii [germ. < it.].

ULTOANIE *sf.* *Băn. Trans.* - ALTOIU.

***ULTRĂ-**, *prefix* cu înțelesul de „dincolo de”, „peste măsura de” [lat.].

***ULTRAJ** (*pl.*-aje), **ULTRAGIU** (*pl.*-agii) *sn.* Inșultă gravă, necinstire, ocară făcută mai ales agenților forței publice: l-a condamnat pentru delictul de ~; facem proces-verbal de ultraj adus guvernului (CAR.) [fr. outrage].

***ULTRAJA** (-ajez) *vb. tr.* A aduce ultraj [fr. outrager].

***ULTRA-LIBERAL** *adj.* și *sm.* ③ Care exagerează opiniunile liberale [fr.].

***ULTRA-LIBERALISM** *sbst.* ③ Opiniunile, sistemul ultra-liberalilor [fr.].

***ULTRAMICROSCOP** (*pl.*-oape) *sn.* † Microscop prevăzut cu un dispozitiv de lumină special, cu care se pot examina obiecte care nu sînt vizibile la microscopul obicinuit [fr.].

***ULTRAMICROSCOPIC** *adj.* † Care nu se poate vedea sau studia cu microscopul obicinuit [fr.].

***ULTRAMONTAN** 1. *adj.* ② De dincolo de Alpi † ③ Favorabil atotputerniciei absolute a papilor.
2. *sm.* Partizan al atotputerniciei papilor [fr.].

***ULTRAMONTANISM** *sbst.* Doctrina acelor cari admit în toate supremația și atotputernicia papei [fr.].

***ULTRĂ-ROȘU** *adj.* Raze ultra-roșii, radiațiunile neluminoase, mai puțin refractabile decît roșul în spectrul solar [ultra- + roșu, după fr. ultra-rouge].

***ULTRA-VIOLET** *adj.* † Raze- ~e, radiațiunile neluminoase, mai refractabile decît violetul din spectrul solar [fr.].

† **ULTUI** (-ueso) *vb. tr.* = ALTOI: cînd mîncăm de trupul cel suflătesc a Domnului Hristos, atunci ne ultuim și ne lipim întru Domnul Hristos (VARL.).

† **ULTUOANĂ** (*pl.*-ne) *sf.* = ALTOIU.

ULUBĂ = HLUBA.

○ **ULUÇ** (*pl.*-uce) *sn.* *Mold.* ① = JGHIAÇ ①-④: apa... mai 'nainte de a sluji spre adăparea vitelor, trebuie să steie cîteva ceasuri în ~e, ca să se așteze bine (ION.); aste laorimi, strecurîndu-se pe lingă sbirciurile nasului ca pe niște ~e fraști (NEGR.)
† ② ~ = SCOC ① [tc. uluk].

Fig. 5161. Uluci.

ULUÇĂ (*pl.*-ci) *sf.* ① Scîndură groasă: tavanul acestei camere era de grînzii și uluci de stejar frumoși lucrați (FIL.) † ② *pl.* Gard de scînduri, zaplaz, pîlan(t) (③ 5161): el avea două perechi de case una lingă alta și despărțite numai prin niște uluci (BR.-VN.); ulucile erau oțar de găurite prin care țeseau la uluță oținii ori grămada (A.-OM.) [uluc].

ULUCAR *sm.* = SULA'①.
ULUÇI (-ucesc) *vb. tr.* † A face un uluc, un șanț de-a lungul unei scînduri.

ULUÇIT *sbst.* † Faptul de a uluci: ouțitoasă să muste cu temelu din șindrile, ~ul să fie fără gres (OR.).
ULUCITOR (*pl.*-toare) *sn.* † Rîndea de făcut uluce, șanțuri la scînduri [ulucii].

ULUI (-uesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) zăpăci, a (se) buimăci, a (se) fistici; a-și pierde capul, a se pierde cu firea: groaza morții mintea uluște (CAN.); Cînd te vîd, mă ulușo și spre tine că porneșo (PAMP.); cînd vînzătorul și cumpărătorul se vor ului, unul gîndind că vinde alta, iar celălalt că cumpără alta (AEG. CAR.).

ULUIALĂ (*pl.*-uleii) *sf.* Faptul de a (se) ului, zăpăceală, buimăceală, năucie: nici nu se desmeticise bine din uluiața somnului... și dete fuga în unghinul grădiniț cel despre răsărit (ASP.).

ULUIT *adj. p.* ULUI: un moment ea rămase adroită, ~ă (VLAH.); cum sta el ~ și amărit, a leșit șarpele din valuri (R.-COD.).

***UMAN** 1. *adj.* ① Al omului, al omenirii, omenesc: natura ~ă; apeta ~ă; rasele ~e; Istoria ~ă în vece se desfășoară (EMIN.) † ② Omenos, milos: nu pierde din vedere că mai înțiu trebuie să fii ~ (VLAH.).

2. *adv.* Cu omenie, omeneste, cu milă, cu bunăvoință: trebuie să te porți ~ cu cei învinși [lat. h u m a n u s].

***UMANIOARE** *sf. pl.* † Studiul artelor și științelor, în spec. al cunoștințelor clasice ca bază a culturii esențiale [germ. H u m a n i o r a].

***UMANISM** *sbst.* † Cultura artelor frumoase și în spec. cultura latină și cea greacă care era în floare în apusul Europei de la a doua jumătate a veacului al xv-lea pînă la Renaștere [fr.].

***UMANIST** *sm.* † ① Partizan al studiului limbilor clasice (greacă și latină) † ② Cel ce cunoaște și predă în învățămînt aceste limbi; în spec. orice savant sau literat de la sfârșitul secolului al xv-lea și din al xvi-lea versat în literatura antică [fr.].

***UMANITAR** *adj.* ① Care interesează toată omenirea † ② Care se ocupă de interesele, de organizarea, de binele omenirii: e un tînr... plin de entuziasm pentru ideile democratice și ~e (CAR.) [fr.].

***UMANITARISM** *sbst.* † Sistem filosofic a cărui preocupățiune de căpetenie este binele omenirii [fr.].

***UMANITATE** *sf.* ① Natura omenescă: slăbiciunile umanității † ② Neamul omenesc, omenire: relele care copleșesc ~a † ③ Omenie, milă, sentiment de compătimire pentru suferințele de-apropieului [fr. h u m a n i t é].

***UMANIZA** (-izez) *vb. tr.* și *refl.* A (se) face mai omenos, a (se) îmblianzi [fr. h u m a n i s e r].

UMĂR (*pl.*-meri) *sm.*, † *Mold. Trans.* (*pl.*-mere) *sn.* ① ② Partea corpului care servește să lege de trunchiu brațele omului: ~ul drept, ~ul stîng; are un ~ mai ridicat decît celălalt; iaca ieși Reveca cu veadra pe umerul ei și pogori la flintină (PAL.); umerela sale le pleacă de-a purtarea tovară (PAL.); cu obrații supti și plini de încreștături, cu umerii aduși, pare de șaptezeci de ani (BR.-VN.); feta Mărilor voastre are soarele în piept... și doi luoceri în cei doi umeri (ASP.); ③: soarele pune hîlmizi de argint pe umerii stîncilor (VLAH.); a da din umeri, a strînge din umeri (ca gest de dispreț, de nepăsare, de nedumerire, etc.): habar n'am i răspunse el, dînd din umeri (ASP.); așa, cumnată dragă, zise mătusa Măriuca, strîngînd cu nedumerire din umeri (CAR.); a pune ~ul, a da o mîină de ajutor: și orășanul și sâteanul să punem ~ul la greu, să ne scăpăm țara de 'ntunec (ASP.); ④: a îndrepta lumea cu ~ul, a voi, singur, fără ajutorul nîmănu, să schimbe starea în care se află omenirea: nu ai tu alt lucru și v(ri)ei să îndrepti lumea cu ~ul ? (PCN.); ~ la ~, unul alături d'altul: oit au trăit ei împreună și au muncit tot ~ la ~, n'au adus-o mai departe decît la o vacă cu vișel (SB.); uniți strîngi, ~ la ~... vom putea să ne împotrîvim față și pieptis năvălirii moroi (ASP.); ⑤: a lua pe cineva peste ~ (PAMP.); a-l lua în ris, în bătaie de joc; ⑥: a se uita la cineva, a privi pe cineva peste ~, a-l privi cu trufie, cu aroganță: par'ar oșloa numai în străchini, cu fumurile în cap și uitîndu-se peste ~ la cel ce-l vorbeso (ASP.); Cînd așa sta pierdut pe gînduri,

peste ~ m'ar privi (EMIN); *Ofen.*: a se uita peste umeri (CIAUS); a fi cu un picior în groapă, a-și aștepta moartea; *loc. adv.* (a lua, a purta, a duce, etc.) de-a ~, de-a umerile); pe umeri: lei la ranita în spate și pușca de-a ~ (CRG.); se înflinește ou alt om care avea un băț mare de-a ~ și o cîrjă mică în mînă (RET.); lei luară fie-care de-a-săguta d'a umeri (ESP.); oum li rîdeau ochii cînd mă zărea pe deal, întorîndu-mă acasă ou vinatul de-a umeri! (ALECS.); el se uroă pe cal ou buzduganul de-a umere (EMIN.); Ercule... ou înhăși d'a umerile și veni ou dînsa la împăratul lui (ESP.) ¶
 ③ Umerii obrazului, obrazilor ○ OBRAZ 1 ① ¶ ③ ①
 Partea cămășii sau unei haine care acopere umerii ¶
 ④ *Pr. anal.* ○ = MĂSEA ③ b); — = CIOACĂ ③ [lat. h u m e r u s].

UMĂRAR (pl.-are) *sm.* Un fel de cuier portativ pe care se atîrnă ou haină de umeri (■ 5162).

UMĂRAȘ *sm.* ① ③ *dim.*

UMĂR ¶ ③ ① = ALȚĂ.

UMĂRELE (pl.-le) *sf.* Mod de înflorire în care pedunculul fie-cărei floricele poartec toate din același punct și se ridică pînă la aceeași înălțime (■ 5163) [fr. o m b e l l e].

UMBELIFERĂ (pl.-ere) *sf.* ① ③ Plantă din fam. umbelififerelor ¶ ① *pl.* Familie de plante dicotiledoane ale căror flori sînt dispuse în umbelă; multe din ele sînt alimentare sau medicinale, ca: pătrunjelul, mărarul, păstărnacul, morcovul, cucuta, etc. [fr. o m b e l l i f e r e].

UMBELIFORM *adj.* Care are forma unei umbelae (■ 5164) [fr. o m b e l l i f o r m e].

UMBLA, † **IMBLA** (-blu) *vb. intr.* ① A se mișca dintr'un loc intr'altul cu picioarele, a merge: cînd umbლა, alunecea ușor ou umbra ou însoțește pașii omului (OLVR.); i-am văzut umblînd prin țîrg, ou cotul subsoară, după cum-părat sumani (CRG.); ~ încet, fute, ou pași mari, de-a bușile; de așteva zile el umbla mai încet și legîndu-se care-cum din călărie (SLV.); copilul a început să umble, nu umblă încă; nu umbლა ou un picior desculț și ou unul în-călțat, că tragi a văduvie (GOR.); (R): ~ pe calea virtu-ții ¶ ① A se transporta ou o trăsură, ou vaporul, călare, etc.: ~ ou căruța; ~ călare; plutele începuse a umbla (CRG.); cine umblă în două lunturi oade în apă (ZNN.) ¶ ① A se mișca încoace și încolo: Ca la șerpi și umblă ochii (COȘA.); (S): a-i umbla prin gură, prin limbă, a nu-și putea aduce aminte pentru moment de un lucru, de un cuvînt, de un nume, ou toate că-l știe bine: cite ou cuvînt frumos, sonor și obseda, și umbლა prin gură (VLACH.); ajutați-mi a spune, că nu-mi aduc aminte, dar imi umblă prin limbă (PCH.) ¶ ① A se mișca ou ajutorul unui mecanism: ceasornicul umblă, nu umblă bine ¶ ① A fi în mișcare, a funcționa: moara umblă, adecă merge, macină; moara stă, cînd e stricată sau n'are apă (PAMF.); (F): și umbლა gura ou o moară stricată, se zice despre un guraliv, un flecar ¶ ① A se duce des intr'un loc, a frecuenta: Sasul... Imblă la biserică ou cartea de rugăciuni și de cîntări (RET.) ¶ ① A călători, a colinda, a cutreiera: umblă fîl împăratului din țară în țară, ou și un pribeag, pînă ou învăță toate meseriile (ASP.); mult umblî, multe vezi (ZNN.) ¶ ① A circula: banii aceia odată intrăși în stăpînire la lui, parcă n'ar fi fost bani de rînd, de cel cari umblă din om în om, din pungă în pungă (DEM.); umblă ou banul cel rău (ZNN.); numele lui umblă din gură în gură (RET.) ¶ ① A avea CURS: Uite, ou din ăștia își fac napoleoni. — Și umblă? nu-i cunoaște lumea? (VLACH.) ¶

UMBELIFERĂ (pl.-ere) *sf.* Care are forma unei umbelae: (■ 5164) [fr. o m b e l l i f o r m e].

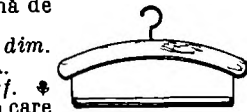

Fig. 5162. Umărar.

Fig. 5163. Umbelă.

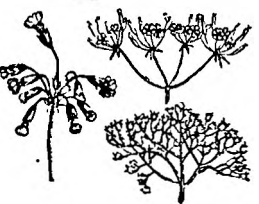

Fig. 5164. Flori umbeliforme.

② A căuta să afle, să capete, să descopere ceva: umblă după potoave de cal morți, adică umblă după treburi oare nu pot să-i aducă nici un folos (ESP.) ¶ ③ A pune mîna pe un lucru, a se ocupa de el, a căuta prin el, a-l scotoci: dac'odată ou prins hoții a imbla la banii mei, nu s'or lăsa pînă mîi vor căra trumșel (RET.); a umblat ou ceasornicul meu și mi l-a stricat; șipetul lui ou hrisoave, la care nu umbლა decît el (SR.-VL.); mî-a umblat cineva prin sertare ¶ ④ A mîni, a mania, a manipula: nu pune mîna pe sculele mele, dacă nu știi să umblî ou ele; de cînd stîntei pe lumea asta albă, voi ați umblat ou furca, ou acul, ou războiul (ASP.); dacă-ți rugî-nește pușca neumblînd ou ea, n'ai noroc la vînat (GOR.) ¶ ⑤ A se folosi, a se servi de ceva, a întrebuița: ~ ou minciuni, ou înșelăciuni, ou mofturi, etc.; Dumnezeu n'ajută celul oare umblă ou furtușag (CRG.); nu băgă de seamă că zmeul începuse a umbla ou șotia (ESP.) ¶ ⑥ A încerca, a căuta: Unde nu te înțelege, Nu mai umbla să dai lege (PANN); dacă prietenul tău este miere, tu nu umbla să-l mînlaci tot (ZNN.); mî-a dat acest imel... ou să îi-l dau numai atunci cînd voi vedea ou mînlăzirea umblă să te birue (ESP.) ¶ ⑦ A avea de gînd, a avea intențiunea: umblă să se însoare ¶ ⑧ A se purta: să umblî cuvințos ou lumea; tu umblî după el ou mîla și el după tine ou sîla (ZNN.) ¶ ⑨ A se purta îmbrăcat, încălțat intr'un fel oare-care: ~ ou capul gol; umblă vara ou coșoc și iarna ou pîlpul gol.

2. *vb. tr.* A cutreiera, a colinda: (Isus) imbla sa-tele împrejur învățînd (BIBL.); cite sate a umblat, atîtea meșteșuguri a învățat (PANN); după ce umblase toate țările, se întorese acasă mai cumințe (ESP.); ș'o luăm noi... toc-mai din capul satului din sus, ou gînd să umblăm tot satul (CRG.); și de cînd m'am despărțat, Multă lume am umblat (EMIN.) [lat. a m b u l a r e].

UMBLĂCI (-acesc) *vb. tr.* = IMBLĂȚI [u m b l ă c i u].

UMBLĂCIU = IMBLĂCIU.

UMBLAT, † **IMBLAT** 1. *adj.* ① *p.* UMBLĂ ¶ ③ Care a călătorit mult, care a văzut multe locuri: fiind un om umblat prin streinătate și mai fiind și vînat, știe fel de fel de comedii (SR.-VL.) ¶ ④ Frecuen-tat, pe unde se umblă mult: drum ~; poarta din față dedea intr'o uliță foarte ~ă (DEM.) ¶ ¶ ⑤ NEUMBLAT.

2. *sbst.* Faptul de a umbla: să nu lași pe popă să strîngescă ou umblatul la tine, că-i a rău (GOR.).

UMBLĂTOR, † **IMBLĂTOR** 1. *adj. verb.* UMBLĂ.

① Care umblă ¶ ② Care umblă mult, care e niereu pe drumuri: cum este de umblătoare Țiganca, așa și fie și copilul de umblător (GOR.) ¶ ③ Pod ~ = POD ③ ¶ ④ Griu ~, specie de grlu tuns: grlu tuns este de două pașiri: umblătoriu și de toamnă (ORĂM.).

2. **UMBLĂTOARE**, † **IMBLĂTOARE** *sf.* Loc pentru satisfacerea trebuințelor naturale, privată, latrină: nici pînă la imblătoare nu-i lăsa să iasă (NEC.).

UMBLĂTURĂ (pl.-turi) *sf.* Faptul de a umbla; umblat, mers: săturîndu-se Dumnezeu de atîta ~ ... se hotări să facă pămîntul (MAR.); mî-i aoru sufletul de atîta ~ și alergătură (VAS.) [lat. a m b u l a t u r a].

UMBLET, † **IMBLET** (pl.-ete) *sn.* ① Faptul de a umbla, mers, colindat, alergătură: era buimac de oap și hămesit de foame de atîta umblat (CRG.); după vr'o trei ceasuri de umblat... dăm în mareașă spîntecătură a Rimnicului (VLACH.) ¶ ② Plimbare: prin morminte nu e bine a face dese umblate (GOR.) ¶ ③ Călătorie, cutreiere, colindat: imbletele sale prin țări străine (M.-COSR.) ¶ ④ Mod de a umbla: ~ul calului; Eu mă închin ou cîntecul... și roibu ou umblatul (PAMF.); pe aceste semne, și mai ales pe imbletul lor unul după altul, și cunoaște Măria ta îndată pe fielorul Măriei tale (SA.); Căci azi le semeni tuturor La umblat și la port (EMIN.); își pierde cumpătul Ca Țiganul umblatul (ZNN.) ¶ ⑤ *Ofen.* Purtare, conduită: femele ou umblete rele (CIAUS.) ¶ ⑥ Fel de a lucra, acțiune, uneltire: Hăsin-Pașa scîmînd și nu prea bine umbletele domnilor, făcea știre pre asfînd la Veziul (M.-COSR.); domnul mîntenesc au stătut la cuvînt pînă cînd au simțit umbletele lor împotrivă (MUST.).

UMBRĂ (pl.-bre) *sf.* ① Parte de loc întune-coasă pricinuită de un corp opac care împiedică de a pătrunde lumina acolo (■ 3654); umbra pămîntului cauzează eclipsa de lună; umbrele cresc la apu-sul soarelui; Ale zidurilor umbra peste unde stau culcate (ALX.); umbra răstătorului arată ceasul pe un cadran solar:

Ce e cît lumea de mare și ~ nu mai are? (GOR.), *ghicitoare despre*, drum "umbra chineză" CHINEZ² 1 ①; ②: tot paiul își are umbra sa FAIU ①; ②: a face ~ pămîntului, a trăi fără nici un rost pe lume (*verb.* de oameni foarte bătrîni, de cei nenșemați sau nevrednici): încă fao și eu ~ pămîntului pînă într'o zi... (ASF.); ③: a face ~ cuiva, a lăsa în ~ pe cineva, a lăsa mai pe jos, a întuneca, a eclipsa (meritele cuiva); a rămîne în ~, a rămîne mai pe jos: pe lângă frate-său, el a rămas în ~ (PAMP.); ④ Lipsă de lumină intensă, de arșiță, produsă de frunzișul copacilor, de ziduri, care împiedică trecerea razelor solare: numai așa am putut urma a ne folosi de umbra și de răcoarea bătrîntului stejar (G.-GH.); *pr. anal.* împăratul... tot punea mîna la ochii, făcîndu-și ~ (ASF.); la ~, locul unde nu hate soarele; zîna, cînd era căldura mare, stau la ~ în lăstar (BR.-VM.); a se culca la ~; a da, a ținea ~; patlagele... să le pui să se usuce la ~, unde să nu bată nici soarele nici vîntul (DRĂGH.) ⑤ Adăpost, protecțiune ⑥ Lipsă de lumină, întunecet; noaptea: umbrele se întindeau pe văi (ALECS.); umbrele ne înconjurau de toate părțile; soarele risipește umbrele; în al umbrei întuneric, Te aseamănă unui prînz (EMIN.) ⑦ ⑧ Arest, închisoare, temniță: mă băgară frunzele la ~ și trimiseră cărți în toate părțile doar s'o afla cineva să-mi taie capul (RET.) ⑨ Imaginea corpului omenesc proiectată de umbră: cînd umbra, aluneca ușor ca umbra ce însoțește pașii omului (OLVR.); seara, cînd stai la luminare, să nu te uști la umbră-ți pe perete, că-1 de foc (GOR.); ⑩ 1-e frică, se sperie, se teme și de umbra lui, se zice despre un om foarte fricos ⑪ Sufletul morților, nălucă, stăvie, fantomă: sburător cu plete negre, ~ țără de noroc (EMIN.); lăcașul umbrelor, infernul ⑫ Se zice despre o persoană, despre o înștițuie, etc. care a pierdut ceea-ce alcătuia puterea, măreția, prosperitatea ei de mai înainte; imagine imperfectă: republica romană ajunsese a fi numai umbra aceleia ce fusese înainte; (era) o ~ de om, un bătrîn cu barba pînă la genunchi... de parcă mîna numai Vinerea (ASF.); în fundul unui pat de nuc, cu perne la perete, ședea ghemuită o ~ de femeie (P.-ZAMF.) ⑬ Păreră, aparență ușoară: o ~ de seriozitate acoperi frunțile Hanganilor (ALECS.); cine se razimă pe ~, greșește (ZNN.) ⑭ ⑮ Slabă aparență, urmă: n'are nici o ~ de bun simț; voiu să-mi lipsească chiar umbra îndoteli (GN.); vād în toate acestea numai umbra unei dificultăți ⑯ Coloare mai închisă ce se întrebuintează într'un tablou spre a înfățișa obiectele mai puțin luminate și pentru a da mai mult relief obiectelor luminate ⑰ ⑱ UMBRA-CUCULUI = SPARAN-GEHL; — UMBRA-IEPURELUI = IEPURE ⑲; — UMBRA-IEPURELUI = SPARANGEHL; — UMBRA-NOPTII = ZIRNĂ ⑳ [lat. ū m b r a].

UMBRAR (pl.-are) *sn.* Adăpost de frunze împotriva arșiței: stă pe gînduri la o masă sub ~ul de dinaintea dușenii (CAR.); cu ochi cu vai ajungem la Brădi-ceni, unde ne adăpostim sub ~ul unei circume (VLAH.) [u m b r ă].

UMBRATIC, UMBRĂTEC *adj.* Umbros, care dă u m b r ă: din vale... sta ascunsă, după niște paltini umbrăteci, bisericuța satului (ORIS).

***UMBRELĂ** (pl.-le) *sf.* Adăpost de stoffă ușoară, ca un mic cort portativ, care se poate strînge și întinde după voie și se poartă deasupra capului spre a se apăra de ploaie sau de soare (*Mold.* „cor-tel”) (5165): ~ de ploaie; ~ de soare [fr. o m b r e l l e].

Fig. 5165. Umbrelă.

***UMBRELUȚĂ** (pl.-ve) *sf.* ① *dim.* UMBRELĂ: cum mă vede, oprește trăsura, înfigînd cu putere virtul umbreluței în spinarea birjarului (CAR.) ② ③ UMBRELUȚĂ-DE-APĂ, UMBRELUȚĂ-DE-BĂLTĂ = BURICUL-APEI.

UMBRÎ (-breso) *vb. tr.* ① A face u m b r ă, a da umbră, a adumbri: cocoșul zăcea pre miriște și venea un vultur de-l umbrea (MX.); ramurile, dese pe unele locuri, îi umbreau de lună (P.-ZAMF.); floare expusă arșiței soarelui ce nu are nimio s'o umbrească (NEOR.) ② A acoperi: un păr lung îi umbrea fruntea ③ ④ A adăposti, a apăra, a proteja: duhul sfînt va pogori

spre tine și puterea Celui de-sus te va umbri (BIBL.) ⑤ A pune umbra unui tablou, unui desen.

2. *vb. intr.* A da umbră, a aduce umbră: deasupra caselor, umbrește o adevărată pădure de salcîmi (ORL.).

3. *vb. refl.* A se pune, a sta, a se adăposti la umbră, a se adumbri: nu putu nici să se umbrească puțin de arșița soarelui (ASF.); Pe de-o parte te umbrești, Pe de alta te pierlești (PAMP.).

***UMBRIC** *adj.* ① Ce ține de vechii U m b r i; al Umbrilor: alfabetul. A. A I. I S. 2, 2 ~ (5166).

UMBRÎȘ (pl. B. B K. J. J. I. I. T. O. Y -isuri) *sn.* Loc umbrît: ① d J. J. U. V. acolo, în ~ul lui, numai strîviri (ORL.); [umbră + (f r u n z) i ș]. D. 9 M. M. M. A. V. J. J. J. E. J. J. N. U. Z. I. J. J.

UMBRÎȘOARĂ (pl.-re) *sf. dim.* UMBRĂ. F. 8 P. 1

UMBRÎT *adj. p.* H. 0 ① R. C. Q. UMBRÎ: cu ochiul, ~ de Fig. 5166. Alfabetul umbric. părărie... caută să apuce o cît mai largă zare (CAR.) ② NEUMBRÎT.

③ **UMBRÎȚĂ** (pl.-te) *sf. dim.* UMBRĂ.

UMBRÎȘ *adj.* ① Care dă umbră, care umbrește, plin de umbră: să vă adunați dară cît s'ar putea de mai mulți la rădăcina ăstui nuc mare și ~ (ASF.); mă primblam prin alea cea umbrăsoară prin care de-atîtea ori ți-ai rătăcit și tu pașii (GN.) ② ③ Stufos, des: Sub genele-i umbrăsoare, doi ochi lucoso ca mirra (ALECS.) [lat. ū m b r o s u s].

UMED *adj.* Plin de vapori de apă, jilav (① U-CAȚ): loc ~; odată ~ă; are mințile ~e; ochii i se zăreau... umezi și acoperiți cu firisoare de stîncă (OLVR.); Făclie de veghe pe umezi morminte (EMIN.); timpul a ~, cînd aerul e încărcat cu vapori de apă [lat. h u m i d u s].

UMEDȘOȘ *adj.* U m e d, jilav: de va fi pînăita umedoasă, să poată afuma cu vițe de vie uscate (DRĂGH.).

† **UMEGIUNE, UMEJUNE** *sf.* = UMEZEALĂ [u m e d].

UMEREL *sm. dim.* UMAR.

UMERÎ (-aresc) *vb. refl.* A se opinti, a munci din greu: cînd m'oiu umeri pe la pădure, te pomenești că s'or crăpa pe de-a întregu (MF.); începui a se umeri cu o luntre mică a unui frate al lui (A.-ALD.) [(a p u n e) u m ă r (u l)].

***UMERUS** = HUMERUS.

UMEZEALĂ (pl.-eli) *sf.* Insușirea, starea a tot ce este u m e d.

UMEZÎ (-ezesc) *vb. tr. și refl.* A (se) face u m e d, a (se) uda puțin: (apa) abia ajunsese a umezească creștetul dealului și se prăvăli clootind iar în matca ei (OLVR.); pleoapele iocanei reci se umeziră (EMIN.); ochii se umezeau de lacrimi privindu-i (VLAH.).

UMEZÎ = OMIZI.

UMFLĂ, † INFLĂ (-flu) *vb. tr.* ① A face să se întindă, să se dilate, să-și mărească volumul prin suflarea aerului sau vîntului, prin introducerea unui gaz, etc.: ~ un balon; și va intra apa aceasta... în pîntecul tău să-ți umfle pîntecul (ORL.); a-și ~ nările; suge cu aște, umflîndu-și buclie (OLVR.); vîntul umflă pînzele corăbiei; ② a-1 ~ risul, a pufni de ris: unde mi-l umflă un ris d'alea cu lacrimi (ASF.) ③ ④ F A inhăța, a înșăfa, a apuca, a pune mîna pe cineva cu brutalitate: iute mă suiu în pod, umflu pupăza de unde era... și mă duc (CRG.); I-a umflat de obică și pe sus I-a dus la domnu Isăcescu (VLAH.); cînd am asemuit băieții de I-au umflat, striga cît putea (CAR.) ⑤ F ~ în spate, în cîrcă, pe sus, a inhăța și a ridica în spinare: înflînd-o în spate, a venit cu pielea aceea acasă (SS.); după ce au fegit ofte trei din apă, au umflat butoiul în cîrcă și s'au pornit spre casa lui Făcălal (R.-COD.); Il umflă (pe lenes) pe sus, îl punu într'un car cu boi... și hat cu dînsul la locul de splînzurătoare (CRG.).

2. *vb. refl.* ① A se dilata, a-și mări volumul prin suflarea aerului, prin introducerea unui gaz, etc.: balonul, bășica s'a umflat; pînzele corăbiei se umflă de vînt; se umflă din foale ca să aprinză focul (ASF.); broasca s'a umflat pînă a crăpat; a se ~ în nări, a) a-și dilata nările; b) F a se îngîmfă (Tiganul...) Calcă rar, se umflă 'n nări (SPER.); ② a se ~ de ris, a pufni de ris: totți se umflară de ris deodată și începură a-1 cam lua peste picior... cu glume nesărate (ASF.); ③ a se ~ în penă (ca

- un corcan), a se îngîmfă: M'aş umfla ursuz în pene şi aş sta într'un picior (EMIN.) ¶ A-şi mări volumul (vorb. de ape), a creşte în urma ploilor sau topirii zăpezilor; în vreme de ploaie, cînd pîrîul se umflă, ea slujea întregului sat de treacătoare (SLV.); aproape de Bunavestire se topeşte o mînat şi curg pîrşele şi se umflă Bistriţa din mal în mal (CRG.) ¶ A fierbe în clocote: ai pus la foc o oală... şi... apa se umflă (COR.) ¶ A se ridica pielea, ţesutul unui organ într-o parte bolnavă a trupului: cînd copilul treapdă mult, se zice că dă în dropică, adică se umflă peste tot şi mai ales la picioare (PAMF.); i s'a umflat un ochiu, o mină, fîcatul, splina [lat. inflare].

UMFLĂCIOS, † **INFLĂCIOS** *adj.* Care se umflă, cu umflături: Baghiţă umflăcioasă... Baghiţă din sete, Baghiţă din foame, Ieşiţi din trupul lui N. (PAMF.) [U m f l a t].

UMFLĂCIUNE, † **INFLĂCIUNE** *sf.* Faptul de a se umfla; umflătură [lat. inflationem].

UMFLAT, † **INFLAT** *adj.* ① *p.* **UMFLA**: e ~ ca un balon; Pe un cîmp rotat, şade-un moş inflat (sa.), *ghicitoare despre* „stog”; Şi e groasă şi umflată, bat-o Dumnezeu s'o bată (OLVR.); un rîu ~ de ploii; are un picior ~; ② cu buzele ~e ~ **BUZĂ** ①; ③ ~ în pene, îngîmfat ¶ ④ **FL** sîu, stil îngîmfat, bombastic, emfatic.

UMFLĂTURĂ, † **INFLĂTURĂ** (*pl.-turi*) *sf.* Rîdicătură a pielii, a ţesutului unui organ ce se produce într-o parte bolnavă a trupului: descoperindu-şi umerii şi ştal, i-a arătat urmele umflăturilor şi vineţelilor de pe trup (CAR.); leacul acesta e bun şi pentru umflătura care coace (PAMF.); pentru diferite umflături, se face prăjeală cu făcă de oală găsită (COR.) [U m f l a t].

UMIDITATE *sf.* Umezeală [fr. humidité].

UMIL *adj.* ① Care are sentimentul slăbiciunii, nevredniciei sale, smerit ¶ ② Care arată umilinţa, slugărnicia, plecat ¶ ③ Modest ¶ ④ De o treaptă joasă, sărac: o funcţiune ~ă [lat. humilis].

† **UMILENIE** *sf.* Umilinţă, smerenie [vsl. u m i l j e n i j e].

UMILI (-leşe) *1. vb. tr.* A face umil, a înjosi: (era un) om grozolan şi nesimţitor care-l umilea şi-l călea în picioare (VLAH.).

2. vb. refl. ① A se smeri, a se pleca, a se arăta plin de umilinţă: (Lăpusneanu) spuindu-le că se simte sosit la sfîrşitul vieţii, îşi oeru iertare de la toţi, umilindu-se (NEGR.); cine se umileşte se înalţă (ZNN.) ¶ ② A se înjosi: (inea mult... să nu se umilească, dîndu-şi slăbiciunea pe faţă (SLV.) [vsl. umiliti; înţelesul 1 după fr. humilier].

UMILINŢĂ (*pl.-te*) *sf.* ① Virtute care ne dă sentimentul slăbiciunii, inferiorităţii, nevredniciei noastre, înjosire: în aceste scene de supunere cară, decît pentru ~ şi decepţie (OLVR.); de voi izbuti, te vei bucura, tată... iară de nu, eu nu voi suferi nici o ~ (NEP.) ¶ ② † Faptul de a se smeri; starea celui smerit, smerenie: se făcu minune mare care da, celor ce vedea, mirare şi, celor ce auzea, ~ (GAST.) [u m i l i; sensul ② după fr. humilité].

UMILIT *adj. p.* **UMILI**. ① Înjosit ¶ ② Smerit, plecat, supus, umil: Lasă-mă, ca altă dată, Umilit să ~ngenuches (EMIN.); sînt un ~ muritor: nici tu subpreţec, nici primar, ba nici chiar notar (NEP.).

UMILITOR *adj. verb.* **UMILI**. Care umileşte.

† **UMIVANIE** *sf.* Spălarea picioarelor (Joi dinaintea Paştilor): după ceata, iese domnul la ~, care se face lu moidaunul curţii dinăuntru (LET.) [vsl. u m y v a n i j e].

UMIZI (-leşe) *vb. refl.* = **OMIZI**: vream să-l mustru puţin cel m'a lăsat aşa cînd se umizea de ziuă (NEGR.).

† **UMNOJII** (-leşe) *vb. tr. şi refl.* A (se) înmulţi, a (se) mări [vsl. u m n o j i t i].

UMOARE *sf.* ① Substanţă lichidă care se află în corpurile organizate ¶ ② Ori-ce lichid produs în corpul omului; ~ aposă, lichid transparent care se află în camera dinaintea ochiului, între corneea şi cristalin; ~ sticloasă sau vitroasă, lichid viscos şi transparent care umple tot fundul globului ocular (≡ 3396) [fr. humeur].

UMOR = **HUMOR**.

UMORIŞT *adj. şi sm.* ① † Se zice despre medicii care erau de părere că boalele provin din

alterarea umorilor din corp ¶ ② Care e de o originalitate spirituală, veselă şi cu o nuanţă sarcastică: soritor ~; un ~ [fr.].

UMORISTIC *adj.* Plin de humor, de o veselie spirituală şi puţin satirică: gazetă ~ă [fr. humoristique].

UMPLEA, † **IMPLEA** (-plu) *1. vb. tr.* ① A face plin, a băga înăuntru pînă ce nu mai încapе nimic: cînd ajunse la fîntînă, zmeul umplu pielea amîndouă cu apă (RET.); ~ un sac; ~ hambarele cu grîu; a-gi ~ buzunarele; F: a-gi ~ burta, pîntecele, foalele, a se îndopa cu mîncare; ~ cu bani, a da cuiva bani mulţi, a-l îmbogăţi: pre toţi i-au umplut Aron-Vodă cu bani, luînd bani cu camătă de la Turci şi de la alţii (LET.) ¶ ② A astupa: ~ un şant; ③: au făcut mare obeluzială Brîncoveanu-Vodă la Udru, cu Poarta, avînd nume de bogat şi vrînd să umple gurile tuturor (NEC.) ¶ ④ A acoperi cu scrisul: ~ o coală de hîrtie; ~ o chitanţă, o poliţă, a scrie pe ea tot ce e de trebuinţă ¶ ⑤ A ocupa aproape tot locul disponibil, a veni în mare număr într'un loc: şi Domnezu blagoslovi ei şi zise lor: creşteţi şi vă înmulţiţi şi împleţi pămîntul (PAL.); ⑥: Dumnezeu a umplut lumea cu ce a putut (ZNN.), adică cu buni şi cu răi; Moscalii au umplut Ţara-leşască (NEC.); mi-a umplut oada de fum ¶ ⑦ A face să-l cuprîndă; a-l cuprînde: ~ de groază, de fiori, de spaimă, de mirare, de bucurie, etc.; cum vezi, i-a umplut de spărieşti (CRG.); şi-l umple o frică neînţeleasă (VLAH.); Ochiul tău oei negrişori Umple-mi trupul de fiori (UK-ERR.) ¶ ⑧ A împlini: umple acum la toamnă trei ani (CIAUS.); (Rada) de-abia pe la Sîm-Pietru Umple optaprezece vremuri (COŞA.) ¶ ⑨ A murdări, a mînji: m'a umplut cu norozi; pupăza îşi umple ochiul ¶ ⑩ † A molipsi, a transmite o boală: capra l-a umplut de rîie; ⑪: o oase sfioasă umple toată turma.

2. vb. refl. ① A se face plin: baniţa nu se umple cu vorbe (ZNN.); în cursul biserioara se umple de credincioşi (ALECS.); fără întîrire şcoala s'a umplut de băieţi doşti de fuvăţătura (CRG.); umplutu-s'a un Leşi de bani şi de haine şi de oai şi de arme (MUR.); moşneagul cînd a văzut-o i s'a umplut ochii de lacrimi şi inima de bucurie (CRG.); lumea privea şi i se umplea inima de mîndrie (NEP.); De dorul lui şi inima şi sufletu-i se umple (EMIN.) ¶ ② A fi cuprins: a se ~ de groază, de fiori, de spaimă, de mirare, etc. ¶ ③ A se împlini: şi aceasta tot fu ea să se împle ce e zis de Domnul prin prorocul (SISL.); se împlură atunci 70 de ai de cînd era robii (MX.) ¶ ④ A se murdări, a se mînji: s'a umplut de norozi, de cerneală ¶ ⑤ A se molipsi, a i se transmite o boală: s'a umplut de guturau, de rîie [lat. impleere].

UMPLUT, † **IMPLUT** *4. adj. p.* **UMPLEA**: sac ~ cu grîu; H oade un urs mare din stî... de mămăligă; umplut cu brînză (CRG.); oada ~ă cu fum; cu stomacul ~; ~ cu cerneală.

2. sbst. Faptul de a umplea: ~ul sticlelor; la umplutul coşerului să se alamăneze popuşoi foarte bine pînă în acoperămînt (ORAGH.).

UMPLUTURĂ, † **IMPLUTURĂ** (*pl.-turi*) *sf.* ① Lucru cu care se umple ceva; în spec. tocătura ce se pune în cîrnaţi, în ardei, pălăgele, etc., brînză ce se pune în plăcintă ş. a.: locul gol din lăuntru colacului se umple cu umplutură, făcută din brînză de oi, frămîntată cu cîteva ouă (SEZ.) ¶ ② Iarbă de puşcă, alice, etc. cu care se încarcă puşca: polcovnicul Ionită... le împărtea iarbă şi alice cîte patru umpluturi de puşcă (A-GH.) ¶ ③ Material de ocazie, cu care se umple spaţiul disponibil într-o gazetă; lucruri mărunte, nefolositoare, străine de subiect ce se intercalează într'un subiect literar: face... umplutura cotidiană la o gazetă fără succes (VLAH.).

UN (*gen. unui*), *f. o* (*gen. unei*) *1. adj. num. cardinal.* Cel dintîiu din toate numerele: un om, un lup, un ceas, un cuvînt; o femele, o vacă, o lună, o vorbă; decît un oioară, mai bine o zi soim (ZNN.); are doi copii: un băiat şi o fată; au fost odată doi oameni, un bărbat şi o muiere (RET.); judecătorii l-au osîndit la şase luni şi o zi; copilul a împlinit ~ an şi o lună; a oerut un leu daune-interese; ②: cu un rac tot sărac ~ **RAC** 1 ①.

2. UNUL (*gen. unuia*), *f. UNA* (*gen. uneia*) *num. cardinal* şi (*pl. m. unii, f. unele*); — *gen.-dat. sg. unuia, uneia, pl. unora*) *pron. nehot.* ① Numărul, cantitatea ce reprezintă unitatea: împăratul avea trei feciori, doi mai mari, sfătoşi şi făloşi, iar unul mai mic

(RET.); decît zece trebi și rele, mai bine una și bună (ZNN.); îi trase una ou sete, că punga plină ca o băscă de bou (OLVR.); De cînd sînt eu pe pămînt Numai trel mîndre-am avut: Una 'n deal Ca s' un pahar, Una 'n vale, Mîndră tare, Una 'n capul satului, Ca și floarea orinului (K.-SRA.); unu la sută; una la mie; bărbatul e major la douăzeci și unul de ani; o mie și una de nopți; ①: una și cu una fac două, lucrul e destul de lămurit, nu-l poți interpreta altfel; a ști una și bună — BUN ① ②; tu știi una, eu știu mai multe — ȘTI ① ①; una la mîină — MÎNĂ ① B, f.; nici una, nici două, ou una cu două — DOI ③; din două una șau una din două, ori una, ori alta, ori... Ori...; pînă la unul — PÎNĂ ③; (unul) este unul șau cîte unul, cîte unul, numai unul la fie-care dată și pe rînd: toată noaptea au dat den sinește și nu cîte unul, ce toți odată (M.-COSR.); acest împărat avea cincizeci de fete sî... pe toate le trimise la Er-cule, cîte una, cîte una (ISP.); (tot) unul și unul, tot Oa-meni aleși, caracteristici: sat vechiu, răzăsesc, întemeiat în toată puterea cuvîntului, ou gospodari tot unul și unul (CRG.); ele erau mai multe la număr, tot una și una de frumoase (ISP.); Bucov. unul ca unul, unul ca și celălalt: la ohip drept că-s unul ca unul, dar la fire tot se deosebesc în cîțva (ss.) ① ③ Asociat sau în opozițiune cu altul, alta: tot două oale-mi fierb: una seacă și alta goală (PANN); unii susțin una. alții alta; una îl întrebă și alta răspunde (CAR.); una pre alta hulește și defaimă și una pre alta va să o poagore și să o calce (GR.-UR.); nu înțelegea unul altuia ce grăia și rămase lucrul lui nelămurit (M.-COSR.); și unii și alții sîn' vinovați; — ALT ② ②; pînă (la) una alta. deo-cămădată: pînă una alta, îl schimbă merele și-l puse altfel în locu' lor (SP.); dar pînă la una alta, știi ce-am gîndit eu astă noapte? (CRG.) ① ② De una, a) de altfel de alt-mînteri: de una, poate ar fi mai bine să plece; b) laolaltă, împreună: sat... împărțit în trei părți care se sîn tot de una (CRG.); c) îndată, pe loc, imediat: oum o intrat în ogradă, de una o trecut printre oameni (VAS.) ① ② De-a-una, numai decît, îndată, pe loc: albina, auzind aceasta... de-a-una și șhoară de unde era ascunsă (MAR.); — TOT-DEAUNA ① ③ Intr'una, Mold. Bucov. Trans. (tot) una, neconținut, mereu: îi merge gura intr'una; se ține intr'una de stîngării; fata, care vopste ca un flăcău să o ioe de soție, ia o oheutare de la cămeșa lui... și poartă oheu-toarea tot una la sine (GOR.); nu ședea nici-cînd pe-acasă, ci îmbla tot una 'n vitejii (ss.); de cînd v'ăți înșurat, aști dus-o una ou bencheturile, ou zăfeturile (ALECE.) ① ③ Intr'una, împreună: merg oamenii la beserică, cum acolo intr'una ou popa și ou tot nărodul să facă rugăciune (COR.) ① ② Tot una, deopotrivă, egal, la fel: amîndoi erau tot una de tari (ss.); Tot una-i dacă astăzi sau mîine am să mor (EMIN.) ① ③ Nici de unele, de nici unele, nimic: la conace era grîjiit tot ce trebuia... să nu fie lipsă nici de unele (MUST.); oare fu mirarea lui, cînd i se spuse că acolo nu va putea găsi nici de unele, fiindcă erau prea săraoi (ISP.); tu n'ai păriuți, adăpost n'ai, haine nu, n'ai de nici unele (CAR.) ① ③ Une ori — UNEORI; † une date — DATA ① ③ ④ De ună zi — DEUNĂZI ① ④ În enumerări, în chi-tanțe, polițe, etc. se întrebunțează adesea una în loc de o: fie-care locuință se compune din un antreu, una cameră de dormit, una sufragerie și una bucatărie; am primit una mie de lei ① ③ Singur, unic: Dumnezeu e unul; numai unul Dumnezeu știe olt sînt de nevinovată! (SP.); Și era una la păriuți și mîndră 'n toate cele (EMIN.); bote-zară copilul și îngrijiră de dînsul, mă rog, ca unul la păriuți (SP.) ① ③ Nici unul, nici una — NIȚI ② ③.

③. UNU(L) sbst. Cifra 1, nota I: trei unu(l) de-a rîndul se citesc o sută și unsprezece; scrie pe unu(l) dina-intea lui zero; i-a dat unu(l) la geometrie.
 ④. UN, f. O (gen.-dat. m. unui, f. unei; — pl. m. f. niște, gen.-dat. unor) art. nehot.: un om înalt, o femeie frumoasă; acea oasă era a unui bătrîn și a unei bătrîne oari n'aveau copii (RET.); și se tot duce, s'a tot dus De dragu-unei copile (EMIN.); un altui; un al treilea; simți că în oreierii lui se petrece un ce de care nu-și putea da seama (SP.); un du-te, vino; nici un, nici o — NIȚI ② ③ [lat. u n u s, u n a].

UN² = UNDE.
 UNA¹ = UN¹ ②.
 UNA² = UNULEA.

*UNANIM adj. Intr'o părere; general, fără excepție: toți deputații și senatorii districtului fuseseră ~ și să lase o asemenea cinste pe seama lui Scatiu (D.-ZAMF.); hotărîre ~, hotărîre luată intr'un glas [fr.].

*UNANIMITATE sf. ① Înțelegere deplină între toți cu privire la o idee, la un vot, conglă-suire: propunerea lui a fost primită în ~ ① ① Totalita-tea voturilor: a fost proclamat ales ou ~ a voturilor [fr.].

UNCHIAȘ, O UNCHI(Ș) ȘM. ① Moșneag, moș, om bătrîn: Am doi unchiași și stau ou spatele la foc amîn-doi (GOR.); ghicitoare despre „stîlpii hornului“; de-a baba și uncheșul (PAMF.); joc de copii ① ③ Trans. ③ pl. Unchiești = MOȘ ② ③ [u n c h i u].

UNCHIU sm. ① Fratele mamei sau al tatei: rude de sîntura sînt frații, unchii, nepoții, verii și ceilalți (LEG.-CAR.); ~ adevărat se chiamă fratele tătîne-mieu sau al mînei-mea (RET.) ① ③ ~ mare, fratele mamei sau al tatei; ~ mic, vărul tatălui sau al mamei: fratele maicii mele iaste-mi ~ mare... iară văra premare sau vărul premare al maicii mele iaste-mi ~ mic și lele mică (PR.-GOV.) ① ③ Unchiole, termen cu care se [lat. sează cineva unui om bătrîn, unui moșneag adre-a v u n c u l u s].

UNCHIUȘOR, UNCHIUȘOR sm. dtm. UNCHIU.

UNCIAL adj. ① Litere, caractere ~e, litere mari întrebunțate în inscripții, la titlurile cărților, etc. corespunzătoare literelor capitale moderne, dar cu forme mai rotunjite [fr. o n c i a l i].

*UNCIE sf. Veche măsură de greutate, a două-sprezecea parte a livrei romane (care era de 0,420 kg.), adică 35 gr., întrebunțată mai de mult de farmaciști [lat.].

UNCROP (pl.-opuri) sm. Mold. Bucov. Băn. ① Apă clocotită: dinții... diminești îi înolea de-i punea în gură, iară seara îi deolea cu ~ și-l puneă pe masă (MEC.); atunci vine și împăratul, ou o mulțime de oameni, cu cazmale ascuțite și cu cazane pline ou ~ (CRG.); au intrat în casă și au găsit oalele ou ~ clocotind la foc (ss.) ① ③ Ospățul și toate datinele ce se obicnuiesc la țară a doua zi (Luni) după cununie: Că Sîmbătă-l logodea, Duminecă-l și nuntea, Luni ~ul că-i ointa (TRON.) [vsl. rus. u k r o p ū]; o formă încrop care apare dialectal a dat naștere verbului ~ INCROPI].

○ UNCROPEL sbst. Bucov. dtm. UNCROP. Apă călduță: pentru cei ce au băscă cea rea, se moaie în ~ și apoi se lipește pe băscă (MAR.); ea a luat ~ și l-a făcut potrivit (VR.).

† UNDA (-dez) ①. vb. intr. Mold. Bucov. Oaș. Băn. A clocoti, a fierbe în clocote, a face valuri: Tingi-rele undeaă Pre cerb ca să-l piarză! (VR.); cînd unda căldarea de vărso... băga mîna în căldare de potolea undele și nu se vătăma (DOE.).

②. vb. tr. ① A face să clocotească, să fiarbă în clocote ① ③ A face să se miște în valuri; a ondu-la: o adiere căldicică abia mișca vîlăstarele subțiri, și unda urelei semănăturile verzi din depărtare (OLVR.) [lat. ū n d a].

UNDĂ (pl.-de) sf. ① Val, talaz, apa mării, unui lac, unui riu, etc., care se mișcă încoace și încolo ridicîndu-se și coborîndu-se pe rînd: (Sîntal) au po-tolit și unda mării ce se scornise și vîvorul au încetat (DOE.); Acuma la ureche-l un cîntec vechiu străbate... Ca molcomă cadentă a undelor pe lac (EMIN.); Iși aduce Ialomița dinspre apus undele-l galbene și liniștite (VLAM.); pr. ext. poet. suprafața apei: Pășete lin o barcă pe unda adormită (ALX.); ② a țea în ~, a țea la suprafață: sînta dreptate a țea în ~ pentru toți (ALECA.) ① ③ Pr. anal. Tot cese ridică și coboară ca o undă, clocot: biata cătăna se tot uita acum la scaldă ce da unde (RET.) ① ③ Mold. Trans. ④ Furie momentară (PAMF.; WC.) ① ③ ~ de sînge, val de sînge, țîșnătură: Și grabile unda singelui țîșui din rană (COȘA.) ① ③ ④ Val, rîu de oameni, mulțime ne-numărată ce dă năvală: mai mulți din slujitorii se mî-rau, ourtea or păzi despre acea ~, au la mănăstiri ș'or căra ca și alți țirgoveți (N.-COER.) ① ③ Pr. ext. Ceea ce prezintă ridicături și scufundături ca niște unde; în spec. verb. de pâr: pârul ei castanțu ce se sloboza în unde de mătase pe albi ei grumazi (NEGR.); perisorul subțire și tufos îi cădea pe umeri în unde (SP.) ① ③ Succe-siune alternativă de reflexe pe care le au unele stoffe de mătase, ape ① ③ ④ Serie de mișcări, concentrice ce se propagă într'un fluid elastic în interiorul căruia s'a exercitat o impulsione; unde sonore, unde luminoase, mișcări care se presupune că sînt produse în aer prin vibrațiunea corpurilor sonore, în eter prin vibrațiunea razelor luminoase,

și cu care se explică fenomenele sunetului și al luminei; lungime de ~, distanța străbătută într-o unitate de timp de propagarea impulsului care a dat naștere unde; unde scurte, unde a căror lungime e mică [lat. ū n d a].

‡ **UNDĂTURĂ** (pl.-tur.) sf. Revărsare de ape, inundație (cant.) [u n d a].

UNDE adv. A. De loc. ① În care loc: ~ punea el mina, punea și Dumnezeu mila (CRG.); n'am eu singur ~ să-mi plec capul (ISP.); fie-care știe ~-l stringe opinca; ~ e așa mai subțire, acolo se rupe; ~ nu-ți fierbe oala, nu-ți băga lingura (FANN); **interogațiv:** ~? În ce loc? ~ ai fost? ~ te duci? F un 'te duci? și zise Domnul către Cain: ~ iaste fratele tău Avel? (PAL.) ¶ ② Precadat de prep. de, pe, pînă: întoarce-te de ~ ai venit; Au cine o să știe de ~-a, cine sînt? (EMIN.); de ~ nu-i, nici Dumnezeu nu cere (ZNN.); pe ~ iese cuvîntul, iese și sufletul (FANN); n'au mers pe calea ce venise, ci pe altă cale, pe ~ era țara întregă (GR.-UR.); voiu umbia pînă ~ m'er duce picioarele; F a (nu) avea de ~, a (nu) avea bani, avere: mulțămîntă Domnului, părinții noștri aveau de ~, căci sărăcia nu se opoșise încă la usa lor (CRG.); vrea să dea leafă curției și nu avea de ~ (MUST.); **interogațiv:** de ~? din ce loc? dincotro? pe ~? prin ce loc? pe ce drum? pînă ~? pînă la care loc? de ~ viți? ~ ai intrat în grădina? Bună ziua, vere! zice unul. — Să îți sîntătos, zice celălalt; dar de ~ și pînă ~? (RET.) ¶ ③ ~ și ~, ici și colo, din loc în loc: ~ și ~ eite un stejar se ridică din fundul prăpăstiei (ORL.); abia ~ și ~ se mai vede eite un palat vechiu cu beciuri bolțite (NEGR.). — B. De timp. ④ Cînd: Constantin Duca-Vodă se împleu de mare bucurie ~ auzi de acea veste (MEC.); ¶ ⑤ (De) ~, pe cînd: ~ alții nu puteau face unele lucruri de fierărie nici în trei ani, el într'o jumătate de an luara ca o calță veche (ISP.); de ~ pînă atunci mă duceam cu drag la școală, am început a umbia lucimărginea (DLVR.) ¶ ⑥ Atunci, deodată: cum o văzu, ~ mi-i aruncă volnicul o ploaie de săgeți de o... făcu să turbaze de minie (ISP.); și ~ nu pornește stînoa la vale, săltînd tot mai sus de un stat de om (CRG.) ¶. — C. De mod. ⑦ Cum: boierul... văzu ~ intrară volnicii călări în chip de fîngeri (RET.); F de ~? a) cum? îi trecu un fier ars în inimă, gîndindu-se că poate i-a oălcat porunca; și de ~ să nu fie așa? (ISP.); b) vorbă să fiel cum să fie așa ceva? nu-ți mai închipui așa ceva: făcu rugăciunea ca să-i apere Dumnezeu de rele și să piară nălucă... Așii de ~? ce nălucă să piară? căci ceea ce vedea el era aievea un copil frumos ca un lîngeraș (ISP.); F de ~ și pînă ~, cum, ce fel, prin ce întîmplare: se mira de ~ și pînă ~ să-i vie lui acea bogăție (ISP.) ¶ ⑧ (P) Fiindcă, pentru că: au fost ziceind că omul care nu știe carte este un dobitoc, adică ~ nu știa carte Cantemir-Vodă (MUST.); faci așa, ~ ai necaz pe mine (R.-COB.); ~-i boier, crede că-i stăpîn pe munca mea? (PAMF.); Joe luă de nevastă pe Junona, fără voia părinților ei, poate că ~ erau frați (ISP.) ¶ ⑨ De ~ nu, dacă nu: dacă-ți place, kir Ianuleol de ~ nu... să ne vedem eite mi-otu vedea ceafa (CAR.) ¶ ⑩ În compuneri: nici-unde, niciieri; ~ OARE-UNDE, ORI-UNDE, ORI-ȘI-UNDE, UNDEVA, UNDEVAȘKLEA [lat. ū n d e].

UNDELEMN... = UNTLELEMN...

UNDEVA adv. Într'un loc care-care: am pus ~ bricoagul și nu știu unde; s'a ascuns ~; s'a băgat ~ la stăpîn; s'a strecurat pe ~ în osă; Precum eînd soarele apune, El și răsar ~ (EMIN.) [u n d e + v a].

UNDEVAȘI, (P) **UNDEVAȘILEA** adv. = UNDEVA: oții au fost de ael fel pre undevași, i-au adunat de i-au dus pre acolo (RET.).

‡ **UNDEZA** (-ezez) vb. intr. A clocoti, a unda [lat. vulg. ū n d i z a r e < ū n d a r e; comp. și it. o n d e g g i a r e].

UNDI (-dăso) vb. tr. și intr. ① ➤ A prinde pește cu undița: Chitiei de toată mina undea nelncetat (DON.); A văzut aci pe unul șezînd și pește undînd (FANN); Zaharia mai învățase să undeso (SAD.) ¶ ② (P) A sonda: Undit-ai ou-a ta mînte în ougetu-i ascuns? (ALECS.) [vsl. q d i t i].

***UNDINĂ** (pl.-ne) sf. ➤ Zîna, zeiță care trăește în ape (în mitologia scandinavă și cea germanică) [fr. o n d i n e].

UNDIT sbst. Faptul de a u n d i, pescuire cu undița: Undital ca și pînda vrea mai ales răbdare (DON.).

UNDIȚĂ (pl.-te) sf. ➤ Cîrlig prins de o sfoară

lungă, legată la capătul unui băț, cu care se prinde pește; cîrligul singur (□) 5167); ductîndu-te la mare, aruncă undița și care pește va ieși înțiu, ridică-l (SIB.); cînd n'am ce face, dau cu undița la pește (BR.-VN.) [vsl. q d i c a l].

***UNDOIA** (-oiez), **UNDUIA** (-niez), **UNDOI** (-oosco), **UNDUI** (-neso) vb. intr. A se mișca în unde, a ondula: părul undoind, cam prea lung, te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite (EMIN.); părul ei galben ca aurul unduia 'n șuvițe miădoase (G.-ALD.); la vale, în zare adîncă, scolpește undoind aerul dimineții calde (CAR.); o mișcare a mijlocului... făcea să-i unduească... rochia ca bătută de vînt (SAD.) [fr. o n d o y e r, modificat după u n d â].

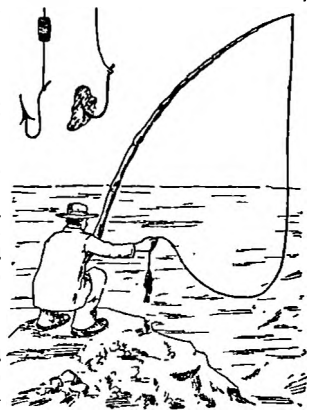

Fig. 5167. Undița.

***UNDOIOS**, **UNDUIOS** adj. Care se mișcă în unde, care formează unde: niște coame castanii, undoioase, se răsfirară peste umerii și pieptarul lui înțirat (NEGR.); fumul albăstru a țigărei, ce se ridică în spirale unduioase, îmi îngina ochii (ALECS.); Vîntu 'n trești lin foșnească, Unduioasa apă sună... (EMIN.) [fr. o n d u l e u x, modificat după u n d o i a].

UNDREA¹, **INDREA** (pl.-drele) sf. ① Ac de împletit (□) 5168,5169): nici undrele nu mai știu s'apuce țifele împletecite (COB.) ¶ ② ➤ Fie-care din cele două lemne pe care se razimă perinocul morii ¶ ③ = ANDREA¹ ④ ¶ ⑤ = ANDREA¹ ⑥.

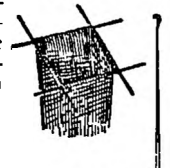

Fig. 5168. Undrele.

UNDREA² = **INDREA**¹.
***UNDUIA**... = **UNDOI**...
***UNDULA**... = **ONDULA**...

① **UNE** = **UNDE**.
UNEALĂ (pl.-ăli) sf. Trans. Invoială, înțelegere: bucuros, zise împăratul, și uneala fu făcută (RET.) [u n i].

UNEALTĂ (pl.-eite) sf. ① pl. ‡ Obiecte, lucruri, avere mobilă: ce ai aflat din uneltele casei tale, grămădăște aicea înaintea alor miei și alor tăi frați, cum să faci lege între noi (PAL.); după moartea arhierului... să nu răpescă nimeniile uneltele lui ori-ce se-ară afla (PRV.-MA.) ¶ ② Ori-ce instrument de care se servește meșteșugarul în meseria lui, sculă: după unelte se cunoaște meșterul (ZNN.); meșter fără un(e)lță, ca vinător fără pușcă (COL.); uneltele zidarului sînt foarte ieftine... toate laolaltă nu fac mai mult de 10 coroane (RET.) ¶ ③ (P) Persoană de care se servește cineva pentru a-și ajunge scopul: cum faceți voi din oamenii cei mai cinștiți unelte nerășinate ale țării noastre! (FIL.) [u n e a l t e „unele și altele”, de unde s'a refăcut apoi s y. u n e a l t ă].

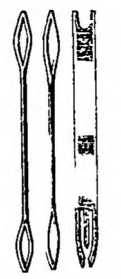

Fig. 5169. Undrele de plasă.

UNELE = **UN**¹ 2.
UNELȚI (-teso) vb. tr. ① A face intrigi, a urzi, a complota: se repezi turbat în Tarigrad, unelții miî de tainice intrigi (COB.); toată țara vede în această pedeapsă o răsplătă de sus pentru cel ce a unelțit pîierea Brîncovenilor (VLAH.) ¶ ② A născoci: ...sfătura împreună... Vre-un meșteșug iarăși pentru vin a unelții (FANN) [u n e a l t ă].

UNELȚIRE sf. Faptul de a u n e l t i; pl. intrigi: oastea să fie todeauna gata... a căloa în picioare unelțirile unora și altora (ISP.).

UNELȚITOR adj. verb. UNELȚI și sm. Care unelțește; intrigant; instigator: spuneți, ce știți mai mult a face, mișelor, ~i de rele...? (COB.); oastea să fie todeauna gata... a căloa în picioare... pe ~ii de rele (ISP.).

UNEORI *adv.* Citeodată: Așa-mi vine ~ Să mă suti pe deal cu flori, Că n'am frați și n'am surori (PAMF.); ~, oind se miniau, dedeau și ei tinerilor ofte un Ibrin pe la nas (CRG.); discutăm ceasuri întregi literatură, artă și științe, ba ~ și politică (A-CH.) [une (= unele) + O R]; comp. † une-date ~ DATA¹ (O)].

UNFLA... = UMFLA...

UNGAR *adj.* Unguresc: limba ~ă; naționalitate ~ă [germ.].

UNGE (ung; *perf.* unsei, † uns; *part.* uns) **1. vb. tr.** (O) A întinde peste cineva sau ceva ulei, grăsime, unsoare, etc.: cind postești, unge capul tău și spală fata ta (SIBL.); Iosif porunci... vracilor cum cu aromă să ungi pre tată-său, și vracii unseră pre Israel (PAL.); cind botazi copilul... să ia și nașul den unt și să ungi copilul pre toate mădulările (FRV.MA.); și citi... rugăciunile de încoronare... și-i unse fruntea cu sfintul mir (OOOB.); a scoș un uleior un dohot de mesteacăn, (și) ne-a uns peste tot trupul din creștet pînă 'n tălpi (CRG.); și uncea cu miere, ca să-i mănince muștele (MUS.); ~ roata cu dohot; OSIE (O); (F) F = BOT (O), MIERE (O), OCHIU (O) (F) (O) A întinde un strat de var, a humii, a vârui; cu asemenea amestec se vâruește, se dă sau se unge tavanul oaselor (PAMF.); fetița... l-a botezit (CUMTORAL), l-a uns, l-a grăit cum a știut că-i mai bine (SB.) (F) (O) A frage O bătaie: îndată sări stăpînul și strigă spre slugi, iară aceștia... și-l unseră bine pre cîntărețul nostru (PCH.); hotărînd să-i ungi a mamă de bătaie, sor' un moartea (FLOR.).

2. vb. refl. A-și întinde pe o parte a trupului, ca aromă sau ca mijloc de vindecare, ulei, grăsime, O UNSOARE, etc.: pe căldurile cele, ne ungeam cu leșie turbure, ședeam afară la soare cu pielea goală, pînă se usca cenușa pe noi... ca să ne treacă de rîie (CRG.); cenușa de nuc și de alună să amesteci cu untură de urs și să te ungi la păr (ORAGH.) [lat. ū n g ě r e].

UNGER = UGER.

UNGHE = UNGHIE¹.

UNGHIE *Mold. Bucov., UNGHERIU Trans. (pl.-are) sn.* Colț (în spec. de odaie): gîndurtele mele necontent se întorc cu drag către așii păreți, către acele unghere de care mă leagă copilăria (GN.); teancuri de trotoaloare... aruncate în neregulă prin cele unghere... era toată averea sfintiei sale (CRG.); mă încolțise un autor într'un ungher și-mi spunea viața și operele lui (VLAH.); În odale, prin unghere, S'a jesus pămîntis (EMIN.); se puse într'un ungheriu cu căpeneșul în cap (RET.); a mai cercat-o prin grădina prin toate ungherele (SB.) [lat. angularius].

UNGHETE, UNGHET *sm. Olten. Trans. (O) = UNGHER* (F) Colțul de la vatră [u n g h i u].

UNGHIE¹, † UNGHE *sf.* (O) (O) Lamă cornoasă împilntată la capătul fie-cărui deget la om (O 5170) și la un mare număr de mamifere: unghile mîinilor; a-și tăia unghilele; a lăsa să-i crească unghilele; a-și mînca unghilele; l-a căzut unghia; a se scărpa cu unghilele; copilului mic să nu-i tai unghilele, căci lese hoț (GOR.); unghilele nu se taie deotî Jota și Sîmbăta, altfel pe ceea lume le cauți prin gunoale mari ot mîinți (GOR.); — (O) a fi (prieten) ~ și carne CARNE (O); nici ot negru sub ~, nimic, Cîtuși de puțin, de loc: nu s'au schimbat Fig. 5170. nici pit negru sub unghie (SP.); el își făcuse Unghie. numai osteneală mai multă... fără ca să fi stricat bălatului citu-i negru sub unghie (SB.); a lua pe cineva în unghii, a-l rupe în bucăți, a-l face fărîme: așa s'au pornit Turcii asupra Moscalilor să-i ia în unghii (NEC.); amîndouă se repezără la bietul tînăr ca să-l ia în unghii, și mai multe nu (SP.); a-și minca de sub unghii, a fi foarte sgîrcit: n'a fost învățată la casa părintească să-și mănince de sub unghie (CAR.) (F) (O) *Pr. ext.* Ghiară: vulturul... văzînd pușorii vulpii cam grași... luîndu-i în unghii, l-a dus în cuibul său (PCH.); nu ascunde mîța, oă i se văd unghilele (ZMW.) (F) (O) *Pr. anal.* Copita solipedelor, rumegătoarelor (F) (O) (O) UNGHIA-CAPREI = BUREȚE-GALBEN¹ (F) (O) UNGHIA-GĂII, plantă din fam. leguminoselor, cu tulpina întinsă pe pămînt, cu flori galbene-verzii, dispuse în ciorchine și ale cărei fructe sînt niște păstăi lineare; după ce o plămădește în vin, poporul o bea ca leac pentru vătămătură (*Astragalus glycyphyllos*) (O 5171); țese pe grind și se tolăni într'o tuță de unghia-

Fig. 5170.

răii (S.ALD.) (F) (O) (O) UNGHIA-GĂINII = CORONISTE (F) (O) UNGHIA-PĂSĂRII, varietate de micșunele, cu flori de un albastru-închis, cu petala inferioară prelungită ca un pinten și cu o pată galbenă; crește prin regiunile muntoase; numită și „nucșunele-de-munte” sau „panseleu-de-munte” sau „trei-frați (-pătați)” (*Viola declinata*) [lat. ū n g ū l a].

† UNGHIE² *sf.* = UNCE: minoarea îi era în toate seri trei unghii, adică 24 de dramuri de pline (OOE.) [gr.-biz. οβρυχία].

UNGHISOARĂ (pl.-re) sf.

(O) (O) *dim.* UNGHIE¹: Merge doda pe cărare, Patru milni, patru picioare, Patruzeci de unghisoare (COR.), ghi-citoare despre „femeia însărcinată” (F) (O) Bucur. Un fel de oscior moale care se face în coada ochilor la vite și care acopere și mîncă apoi lumina ochilor (MAR.) (F) (O) = SCOICĂ (O); (F) F: a-i tăia cuiwa din ~, a-l pune la locul lui, a-i tăia nasul: Apolon... vru în oșle din urmă să-i taie din ~ și să-i arate că nu-și cunoaște lungul nasului (SP.).

UNGHITĂ = VNDITĂ: după oltăva vreme aruncă el de nou unghita... și prinde un pește care nu avea păreche de frumos (CAR.).

UNGHIU (pl.-ghiuri) sn. (O) Colț: era întîrit cu aziduri înalte și cu patru turnuri ridicate pe la ~ri (ALECS.); laa-mă să sez într'un ~ a curților tale (OOE.); să te duci în ~l grădinii cel despre răsărit (SP.); și gropite face 'n ~l ucigașii sale guri (EMIN.); (F) strigătul de libertate... se ridică din toate ~rile lumii civilizate (G.-H.) (F) (O) A Spațiu cuprins între două drepte sau două planuri care se taie

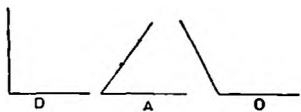

Fig. 5172. Unghiuiri. D. Unghiu drept. — A. Unghiu ascuțit. — O. Unghiu obtus.

(O 5172); ~ drept, unghiu ale cărui laturi sînt perpendiculare (O 5172, D); ~ ascuțit = ASCUȚIT (O); ~ obtus = OBTUȘ (O); ~ ~ri adiacente, alterne, complementare, corespondente, suplimentare = ADJACENT (O), ALTERN (O), COMPLEMENTAR (O), CORESPONDENT (O), SUPLEMENTAR (O); — ~ diedru = DIEDRU; ~ poliedru, unghiu format de mai multe plane care se taie în același punct, planele fiind limitate de muchii comune cu planele vecine (F) (O) ~ orax, unghiu care pe sfera cerească are ca vîrf polul, o latură o formează meridianul locului, iar cealaltă e formată de cercul mare care trece prin pol și prin astru; se măsoară de la 0° la 360° sau de la 0 la 24 de ore (F) (O) ~ facial = FACIAL (F) (O) ~ de protecție, unghiu format de viteza inițială a proiectilului cu orizontul (F) (O) ~ de incidență = INCIDENTĂ (O); ~ de refracție, unghiu razei refractate cu normala; ~ vizual, unghiu care are ca vîrf centrul optic al ochiului, iar ca laturi razele vizuale extreme la un obiect determinat: ~ vizual se ascuțită și, în loc de a străbate prin geamuri, se opri în ele (O.-ZAMF.) [lat. a n g ū l u s].

UNGHIUȚAR *adj.* (O) = ANGULAR (F) (O) Colțuros, în colțuri: în mijloc, o curte ~ă, în care de abia străbăteau razele piezice ale lunii (O.-ZAMF.) [fr. a n g ū l a i r e, modificat după unghiu].

UNGUR *sm.* (O) ● Locuitor sau originar din Ungaria, Maghiar: drept cîtește patru lucrure merg omenii la beserecă, cari sînt ~i sau Rumâni, au Sirbi, au Greci, au Nēmți, au Lēși (COR.); Unguru-i lăudăros, numai e fricos (ZMW.); Ungur înarmat Trece marea fără vad (SP.), ghi-citoare despre „rac” (F) (O) (O) BĂRBA-UNGURULUI = BARBĂ (O) [vsl. a g r i n ū].

UNGURĂȘ *sm.* (O) ● *dim.* UNGUR (F) (O) = VORONIC; VORONICĂ.

UNGUREAN *sm.* ● Român din Ardeal, Ardelean, Transilvănean: ~ cu două oi, mută-ți tria lîngă noi (ZMW.); Lîng' o tuță de moldăren, Tîpă-un puț de ~ (GOR.), ghi-citoare despre „clopot” [U n g u r].

UNGUREANCĂ (pl.-ence) sf. (O) ● Româncă

UNE-UNG

Fig. 5171. Unghia-găii.

Secolul al XV-lea

Secolul al XVII-lea

Secolul al XVIII-lea

Secolul al XIX-lea (Panduri)

INFANTERIE

Mold. 1835 1847 1848 1854 Munt. 1837 1837 1852

1868 1878 1891 1912 1916 1927 1928

GENIU

1868 1878

SAPEURI

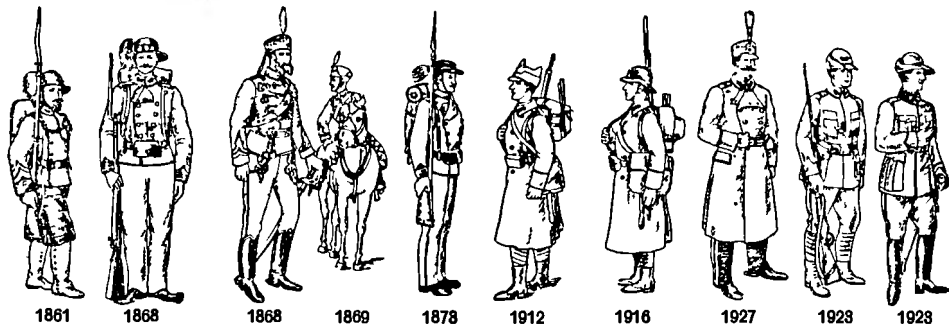
1868 1878

GRĂNICERI

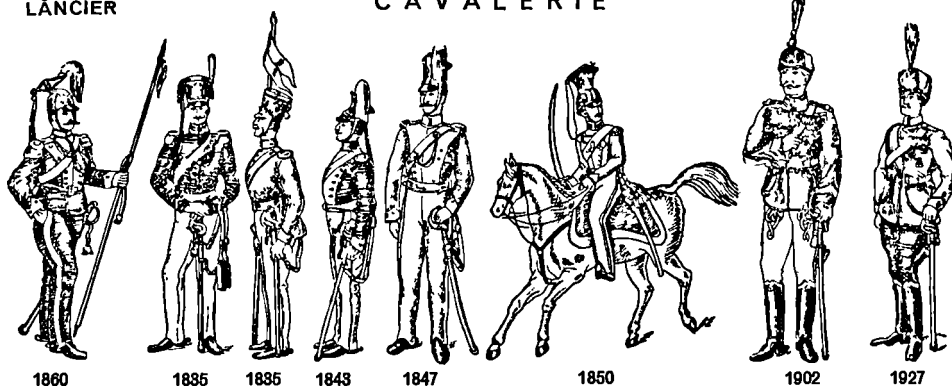
1868 1868 1912 1928

VÎNĂTORI

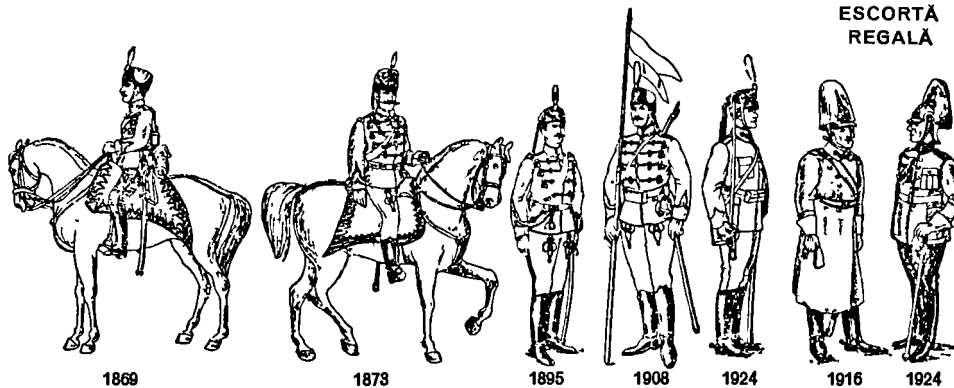
LÂNCIER

CAVALERIE

ROȘIORI

ESCORTĂ
REGALĂ

CĂLĂRAȘI

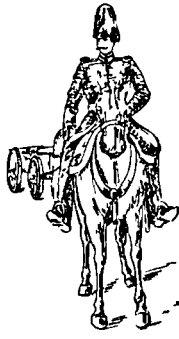
DOROBANȚI

ARTILERIE

1848 (MOLD.) 1854 (MOLD.)

1852 (MUNT.)

1868

1916

1927

1928

POMPIER

1868

TREN

1868

1878

1924

1852

1873

1878

MARINĂ

1921

1921

1921

1926

AVIAȚIE

INTENDENȚĂ

1860

1868

1878

1878

1927

1927

JANDARMI

1868

1873

1873

1928

SANITARI

F 1858

1858

1858

1868

1860

1878

1873

1928

STEGAR

1845

TAMBUR-MAJORI

TRÎMBIȚAȘI

TOBOȘARI

1837 (Munt.)

1873

1847

1873

1873

1837

1873

1891

ȘCOALA MILITARĂ

MILIȚIENI

1868

1873

1925

1925

1873

1873

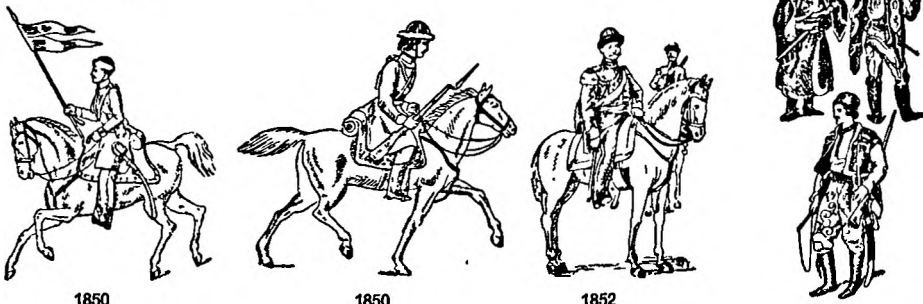
1898

GWARDIA ORĂȘENEASCĂ

Începutul sec. al XIX-lea

DOROBANȚI AL POLIȚIEI

DOROBANȚI DE JUDEȚ

1850

1850

1852

SLUJITORI

VIVANDIERE

1845

1865

din Ardeal, Ardeleancă ¶ ③ Joc cu lăutari (PAMF.) ¶ ④ * **RODUL-PĂMÎNTULUI** [U n g u r e a n].

* **UNGURENIT** *adj.* Maghiarizat: pe șesul acesta s'au înfrînt ambițioasele planuri a ~ului Român Matias Corvin (NEGR.) [U n g u r e a n].

* **UNGUREȘC** 1. *adj.* ● Ce ține de U n g u r i, maghiar: limba ungurească; Țara-ungurească, Ungaria: d'apoi nu știi tu, mă Tigane, că cu o minciună boierească, treci în Țara-ungurească? (USR.); F zăcău ~, holțeu bătrîn, flăcău tomnatic.

2. **UNGUREASCĂ** *sf.* Un joc cu lăutari (SEZ.).
* **UNGUREȘTE** *adv.* ① Ca U n g u r i i ¶ ③ ④ În limba ungurească: Ce este pe grindă și colindă și grăste ~ p (GOR.), ghicitoare despre ,,rîndunică“.

* **UNGURIME** *sf.* Neamul Ungurilor [U n g u r].
* **UNGURISM** (pl.-me) *sn.* ④ ⑤ Vorbă, expresiune sau construcțiune particulară limbii ungurești ¶ ③ Cuvînt de origine ungară [U n g u r].

* **UNGUROAICĂ** (pl.-ce) *sf.* ● Femeie din Ungaria sau de origine ungară: nu putu să rabde ca o ~ să-i vorbească răstit (BR.-VN.) [U n g u r].

* **UNI** (uneso) *vb. tr. și refl.* ① A (se) aduna unul cu altul, a (se) împreuna, a (se) rîndunică: ~ bucățile rupte; ~ un cuvînt cu altul; a-și ~ puterile; boierii pe carei i-au trimis el acolo, s'au unit și ei cu ceilalți boieri împreună (MUR.); ~ două persoane prin căsătorie; de vrei să ai nume bun, nu te uni cu cei răi (ZNM); Toată a apoi, a pustiei și a nopții măreție Se unesc să 'mbrace mîndru, veche-acea împărăție (EMIN.) ¶ ② A se învoi: după ce s'au unit din preț (PAMF.) [lat. vulg. *unire = clas. unescĕre].
† **UNIAT** *adj.* ④ = UNIT ③ [rus.].

* **UNIC** *adj.* ① Singur: copil ~ la părinți; ~ul moștenitor; după fabulă, fenixul este ~ în felul lui; posedă ~ul exemplar al acestei cărți; ~a lui ocupațiune ¶ ③ ④ și *pr. ezag.* Care e cu mult superior altora și cu care ceilalți nici nu se pot compara: e ~ul orator al timpurilor noastre; e un pictor ~ în genul său [lat.].

* **UNICEL** *adj.* și *sm.*, **UNICIOĂ** *adj.* f. ③ Singur(ă) la părinți [u n].

* **UNICELULAR** *adj.* Care e format dintr'o singură celulă [fr.].

† **UNICIUNE** *sf.* Unire: nu este în toată lumea mai bună toameală decît ~a și dragostea (TKT.) [u n i t].

* **UNICOLOR** *adj.* Care este peste tot de o singură culoare [fr.].

* **UNICORD** *adj.* ¶ Se zice despre instrumentele de muzică care au cite o singură coardă pentru fie-care notă: un piano ~ [fr.].

* **UNICORN** 1. *adj.* Care are numai un corn.
2. *sm.* ① ¶ Nume dat unei specii de rinocer ¶ ② **LICORN** [fr.].

* **UNIFICA** (-tic) 1. *vb. tr.* ① A reduce la un singur tip: ~ diferitele odouri; ~ măsurile de greutate ¶ ② A face una, a reduce, a contopi mri multe părți într'una singură.

2. *vb. refl.* ① A se reduce la un tip unic: diferitele odori s'au unificat ¶ ② A se contopi într'un singur tot: Țările române s'au unificat [fr. u n i f i e r].

* **UNIFLOR** *adj.* ¶ Care face numai o singură floare: lăleaua e ~ă [fr.].

* **UNIFOLIAT** *adj.* ¶ Care are numai o singură frunză: tulpînă ~ă [fr.].

* **UNIFORM** 1. *adj.* ① Care are aceeași formă, ale cărei părți deosebite au o asemănare între ele: arhitectură ~ă ¶ ② La fel, același, neschimbat, care nu prezintă nici o deosebire, nici o varietate: duce o viață ~ă, politicoasă; o jurisprudență ~ă; natura se conduce după legi ~e și constante; stil ~, stil care în amănuntele lui nu prezintă nici o varietate, al cărui ton, a cărui mișcare, culoare e totdeauna aceeași ¶ ③ ¶ Mișcare ~ă, mișcarea unui corp care străbate spații egale în timpuri egale; mișcare ~ variată, mișcare în care viteza crește proporțional cu timpul.

2. **UNIFORMĂ** (pl.-me) *sf.* ① ② ¶ Îmbrăcămintă fixată prin regulamente pentru ofițerii și soldații fie-cărui corp (TAB. LXX-LXXIII): ofițerii sînt obligați să poarte uniforma lor în garnizoane: l-am găsit îmbrăcat ca maior de roșiori, în ~ de mare înută (CAR.); *pr. ez.* Îmbrăcămintă distinctivă purtată de un slujbaş; uniforma conducătorilor de tramvai ¶ ③ ¶ Costum purtat de elevii sau elevule unui liceu, de băieții

și de fetele unei școli oare-care: uniforma studenților de la școala politehnică [fr.].

* **UNIFORMITATE** *sf.* Caracterul, starea a tot ce e uniform: ~a clădirilor școlare; ~a unei vieți liniștite; ~a limbii, stilului; ~a părerilor, sentimentelor [fr. u n i f o r m i t é].

* **UNIFORMIZA** (-izez) *vb. tr.* A face uniform [fr.].

* **UNILATERAL** *adj.* ① ¶ Situat de o singură parte: frunze, spîce ~e ¶ ② ③ Se zice despre un om care vede numai o singură latură a lucrurilor: spirit ~ ¶ ④ și Contract ~, contract în care una sau mai multe persoane sînt obligate față de una sau mai multe alte persoane, fără ca să existe o obligațiune și din partea acestora din urmă: o donațiune este un contract ~ [fr.].

* **UNIME** *sf.* ① ± Cifra unităților unui număr scris în sistemul zecimal ¶ ② ¶ Nota întregă (TAB. 3359) [u n].

* **UNINOMINAL** *adj.* ③ Care conține un singur nume: scrutin ~ [fr.].

* **UNIONIST** *sm.* ③ ④ Partizan al unirii Principatelor (înainte de 1859) ¶ ⑤ Numele partidului opus separatiștilor în războiul de secesiune al Statelor-Unite ¶ ⑥ Numele unei fracțiuni a partidului conservator englez [fr.].

* **UNIPAR** *adj.* ¶ Care dă naștere unui singur puiu [fr.].

* **UNIPERSONAL** *adj.* ④ = IMPERSONAL ③ [fr.].

* **UNIPOLAR** *adj.* ¶ Care n'are decît un singur pol [fr.].

* **UNIRE** *sf.* ① Faptul de a (se) u n i, împreunare: ~a face puterea; ~a unui cuvînt cu altul; trăsura de ~ = TRĂSURĂ ② ¶ ③ ④ În *spec.* Alipirea Munteniei și a Moldovei, în a. 1859, pentru a forma un singur stat: ~a Principatelor se serbează la 24 Ianuarie; să facem sfința ~, adică înfrățirea dorită de strămoșii noștri (CR.); Hora Unirii e compusă de Alecsandri ¶¶ ⑤ **NE-UNIRE**.

* **UNISEXUAL** *adj.* ¶ Care n'are decît unul din cele două sexe; se zice în *spec.* despre o floare care are numai stamine fără pistil sau pistilul fără stamine [fr.].

* **UNISON** *sbt.* ① ¶ Egalitate de înălțime a două sunete, caracterizată prin egalitatea numărului vibrațiilor produse pentru fie-care din ele în același timp; a cînta la ~, a cînta la aceeași treaptă, aceeași înălțime ¶ ② ③ Conformitate, potrivire întocmai, înțelegere deplină: părerile lor sînt la ~; inimile lor bat la ~ [fr.].

* **UNIT** 1. *adj. p. UNI.* ① Împreunat, adunat laolaltă, alăturat; de acord, în înțelegere deplină: De-a lui maluri sînt ~e cîmpii verzi și țări ferice (EMIN.); boii uniți la pășune, lupul nu-i poate răpune (ZNM); cît veți trăi bine și veți fi uniți, nime n'a putea să vă facă rău (CR.) ¶ ② ③ Se zice de Românii greco-orientali din Transilvania, care în a. 1700 s'au unit cu Biserica romano-catolică, recunoscînd autoritatea papei, dar păstrînd mare parte din ritul ortodox.

2. *sm.* ¶ Român unit.

* **UNITAR** *adj.* și *sm.* ① ② ③ Care tinde la unitatea politică ¶ ④ ¶ Care aparține unei secte protestante ce nu admite sfința Treime, ci numai un Dumnezeu într'o singură persoană [fr.].

* **UNITATE** *sf.* ① ± Numărul unu, din care sînt formate toate celelalte ¶ ② Caritate luată în mod arbitrar, care servește de bază pentru măsurarea tuturor celorlalte cantități de aceeași speță: metrul este ~a de lungime; ~ de suprafață, de greutate (TAB. LXXIV); compania, escaadronul, bateria sînt unitățile administrative ale infanteriei, cavaleriei, artileriei; corpul de armată este cea mai mare ~ tactică; unități fundamentale, cantități alese în mod convenabil, cu ajutorul cărora se pot exprima, în baza formulelor care le leagă, celelalte unități, numite unități derivate, care fac parte dintr'un sistem de măsură universal: sistemul de măsură c. G. S. (=centimetrul, gramul, secunda) are ca unități fundamentale centimetrul, gramul, secunda ¶ ③ Calitatea a tot ce este unul, în opoziție cu ¶, pluralitate" ¶ ④ Identitate, conformitate: ~ de părerii ¶ ⑤ Armonie care există

Mărimea de măsurat	Numele unității	Abreviațiune	Definiția și raportul între unități
U N I T Ă Ț I G E O M E T R I C E			
Lungime	Metrul	<i>m.</i>	40.000.000 m. = lungimea meridianului pământesc.
	centimetrul	<i>cm.</i>	100 cm. = 1 m.
	kilometrul	<i>km.</i>	1 km. = 1000 m.
	mila marină	—	1 milă = 1.852 m. = spațiu străbătut într'o oră de un vapor a cărui viteză este de un nod.
	micronul	μ	1.000.000 μ = 1 m.
Suprafață	Metrul pătrat	<i>m².</i>	Suprafața unui pătrat a cărui lature e de 1 m.
	arul	<i>a.</i>	1 a. = 100 m ² = 100 centiari.
	hectarul	<i>ha.</i>	1 ha. = 100 a.
Volum	Metrul cub	<i>m³.</i>	Volumul unui cub a cărui lature e de 1 m.
	decimetrul cub	<i>dm³.</i>	1000 dm ³ = 1 m ³ .
	sterul	<i>st.</i>	1 st. = 1 m ³ , pentru măsura volumului lemnului.
	litru	<i>l.</i>	1 l. = 1 dm ³ , pentru măsuratul lichidelor, cerealelor și al materiilor în pulbere.
Unghiuri	Unghiul drept	—	Fie-care din cele patru unghiuri egale formate de două drepte perpendiculare.
	gradul	$^{\circ}$	90 $^{\circ}$ = 1 unghiul drept.
	minuta	$'$	60' = 1 $^{\circ}$.
	secunda	$''$	60'' = 1'.
	gradul centezimal	$^{\circ}$	100 $^{\circ}$ = 1 unghiul drept.
	centigradul	<i>c$^{\circ}$</i>	100 $^{\circ}$ c = 1 $^{\circ}$.
	radianul	—	180 $^{\circ}$ = 200 $^{\circ}$ = π radiani.
U N I T Ă Ț I M E C A N I C E			
Forță	Kilogramul greutate	<i>kggr.</i>	1 kggr. = forța cu care pământul atrage o masă de 1 kg.
	stenul	<i>sn.</i>	1 sn. = forța care dă în 1 secundă masei de 1 kg. o accelerație de 1 m/s ² .
	dina	—	100.000.000 dine = 1 sn.
	tona greutate	<i>tgr.</i>	1 tgr. = 1000 kggr. = aproximativ 9,81 sn.
Energia	Kilogrametrul	<i>kggrm.</i>	1 kggrm. = energia necesară pentru a deplasa 1 kggr. de 1 m.
	julul	<i>J.</i>	1 kggrm. = aproximativ 9,81 J.
	kilojulul	<i>kJ.</i>	1 kJ. = travaliul produs de 1 sn. care se deplasează de 1 m. în sensul forței.
Putere	Kilowatul	<i>kw.</i>	1 kw. = puterea care produce 1 kJ. pe secundă.
	Watul	<i>w.</i>	1000 w. = 1 kw.
	Calul-vapor	<i>CV</i> sau <i>CP.</i>	1 CP. = 1 cal-putere = puterea a 75 kggrm. pe sec.
Presiune	Barul	<i>hpz.</i>	1 hpz. = presiunea care repartizată uniform pe 1 m ² dă o forță totală de 1 sn.
	kilogramul greutate pe cm ²	—	1 kggr/cm ² = aproximativ 0,98 hpz.
U N I T Ă Ț I D E M A S Ă			
Masă (= cantitate de materie)	Kilogramul	<i>kg.</i>	Masa unui dm ³ de apă distilată la maximum de densitate.
	gramul	<i>g.</i>	1000 g. = 1 kg.
	tona	<i>t.</i>	1 t. = 1000 kg.
	miligramul	<i>mg.</i>	1000 mg. = 1 g.
	caratul	—	5 carate = 1 g., pentru măsura pietrelor prețioase.
Densitate	Densitatea unei mase de 1 t. ocupând 1 m ³	—	Densitatea se exprimă prin formula $d = \frac{\text{masă în tone}}{\text{volum în m}^3}$
	gradul la alcoolmetru (centezimal)	—	Procentul de alcool pur într'un amestec.

Mărimea de măsurat	Numele unității	Abreviațiune	Definiția și raportul între unități
U N I T Ă Ț I E L E C T R I C E			
Rezistență electrică	Ohmul	O.	1 O. = rezistența unei coloane de mercur cu temperatura de 0°, a cărui masă este 14,45 gr. și lungime 106,3 cm.
Intensitate electrică	Amperul	A.	Un curent de 1 A. care trece printr'o soluție de azotat de argint în apă, depune 0,001118 grgr. argint pe secundă.
Cantitate de electricitate	Culombul Amperul-oră	C. A.o.	1 C. = cantitatea de electricitate transportată de un curent de 1 amper în timp de 1 secundă. 1 A. o. = 3600 C.
Diferență de potențial, tensiune sau forță electromotrice	Voltul	V.	1 V. = forța electromotrice, care aplicată unui conductor a cărui rezistență este de 1 Ohm, produce un curent de 1 amper.
Capacitate	Faradul	—	1 farad = capacitatea unui conductor care e încărcat cu 1 culomb și are o forță electromotrice de 1 volt.
U N I T Ă Ț I C A L O R I F I C E			
Temperatură	Gradul centezimal	°	1° = 1/100 din ridicarea temperaturii de la topirea gheții la fierberea apei distilate, la presiunea ordinară.
Cantitate de căldură	Termia Caloria	th. —	1 th. produce o ridicare de temperatură de 1°, unei mase de 1 tonă de apă distilată, la presiunea ordinară. 1000 calorii = 1 th.
U N I T Ă Ț I O P T I C E			
Intensitate luminoasă	Luminarea (zeci-mală)	—	1 luminare = a 20-a parte din intensitatea luminoasă produsă de 1 cm ² de platină topită în momentul solidificării.
Putere a sistemelor optice	Dioptrie	d.	Puterea se exprimă în dioptrii prin formula $d = 1$: lungimea distanței focale (în m.).

Între părțile unui tot: ~ a într'o clădire, într'o operă artistică ¶ ⊙ / ⊙ Regula celor trei unități (=unitatea de loc, de timp și de acțiune), regula după care o piesă de teatru trebuie să fie desvoltarea unei acțiuni unice, care se desfășoară în același loc și într'un interval de 24 de ceasuri [lat. u n i t a t e m, cu accepțiunile fr. u n i t é].

***UNIUNE** *sf.* ⊙ Unire, împreunare, alăturare ¶ ⊙ Bună înțelegere, concordie ¶ ⊙ Căsătorie, însoțire ¶ ⊙ Tratat de alianță, ligă, confederație ¶ ⊙ Asociație cu anumit scop: ~ a funcționarilor comerciali ¶ ⊙ ~ a postală universală, înțelegere făcută (în a. 1874) între mai toate Statele civilizate cu privire la schimbul corespondențelor [fr. u n i o n].

***UNIVALV** *adj.* Care are o singură valvă [fr.].

***UNIVERS** (*pl.-suri*) *sn.* ⊙ Lumea 'ntreagă, totalitatea lucrurilor existente: Iar ocolobătrănu dascăl, ... girobovit și de nimio, Universal fără margini e în degetul lui mio (EMIN.). ¶ ⊙ ☆ Totalitatea astrilor existente sau pe cale de formațiune: stele fixe sau suri, planete, sateliți, comete, etc. ¶ ⊙ Pământul întreg sau o mare parte dintr'nsul ¶ ⊙ Locuitorii pământului [fr.].

***UNIVERSAL** *1. adj.* ⊙ Care se întinde la tot,

care se răspindește peste tot, general, obțesc: potop ~; roamețe ~ă; remediu ~, leac întrebuințat pentru toate boalele; limba ~ă, limbă artificială, cu care se pot înțelege toți oamenii de pe pământ (volapük, esperanto) ¶ ⊙ Care cuprinde, care îmbrățișează tot: știință ~ă; spirit ~; om ~, care are cunoștințe vaste ¶ ⊙ Adoptat, crezut, răspîdit pretutindeni: principi ~e; părere ~ă; adevăruri ~e ¶ ⊙ + Propoziție ~ă, propoziție care are un caracter de generalitate care se întinde la tot ¶ ⊙ + Legatar ~, moștenitorul întregii averi disponibile ¶ ⊙ + Sufragiu ~ ~ SUFFRAGIU ⊙.

2. *sbsl.* Ceea ce este comun indivizilor de același gen, ce aceeași speță [lat. u n i v e r s a l i s, cu accepțiunile fr. u n i v e r s e l].

***UNIVERSALITATE** *sf.* ⊙ Însușirea a tot ce este universal ¶ ⊙ Caracterul a tot ce este comun unui mare număr de țări, de oameni, de secole ¶ ⊙ Totalitate: a lăsa oulva prin moștenire ~ a bunurilor sale ¶ ⊙ Multiplicitate, întindere: toată lumea admiră ~ a cunoștințelor sale ¶ ⊙ + Calitatea unei propoziții universale [fr.].

***UNIVERSALIZA** (*-izez*) *vb. tr.* ⊙ A face universal ¶ ⊙ A răspîdi pretutindeni, în toată lumea, în toate treptele sociale: ~ instrucțiunea [fr.].

*UNIVERSITAR **1. adj.** # Ce ține de universitate, privitor la universitate: profesor ~; învățămintul ~; generoasa tinerețe ~ă... se hotără să-și spună și ea cuvântul ei (CAR.); oiaș ~, oraș în care se află o universitate.

2. sm. Persoană ce face parte din personalul universității [fr.].

*UNIVERSITATE **sf.** # @ Corp de profesori numiți de autoritatea publică spre a preda limbile, literaturile, filosofia și științele; instituțiune de învățămînt superior care cuprinde mai multe facultăți: în România sînt patru universități; la București, la Iași, la Cluj și la Cernăuți; ~a din București cuprinde facultățile de Litere și Filosofie, de Științe, de Drept, de Medicină și de Teologie ¶ @ Clădirea în care se predau cursurile universitare: ~a din București e o clădire monumentală [fr. université].

UNS **1. adj.** @ p. UNGE: ~ cu mir; ~ cu unsoare, cu alifie pe obraz ¶ @ Văruit: Văzduhul scintilează și, ca ~ cu var, Luceaș zidiri, ruine pe timpul solitar (EMIN.).

2. sm. Persoană consacrată prin ungere (cu sfîntul mir): onșii Domnului, regii și preoții; derept David serbul tău, nu întoarce fața ~ului tău (ps.-sch.); ~ul Domnului, ~ul lui Dumnezeu, se zice în spec. de Is. Hristos.

UNSOARE **sf.** @ Materie cu care se unge, alifie: Maria luă o litră de mir... de unse picioarele lui Iisus... iară casa se împlu de mireasma unsoarei (MARL.); pentru ca să crească părul... să face o ~ de coaje de plop cu untdelemn (ORACH.) ¶ @ Grăsimă topită (sez.) [u n s].

UNSPREZECE **num.** Unul plus zece [u n + s p r e (= peste) + z e c e].

UNSPREZECILEA **num. ord.** : m. al ~, f. a unsprezece, care ocupă locul, rangul, șirul arătat prin numărul unsprezece.

† UNSURĂ (pl.-suri) **sf.** Faptul de a unge, ungere: vracii unseră pe Israel pînă se împlură 40 de zile, că în atîta vreme ținea zîmbul de ~ (PAL.) [u n s].

UNSUROS **adj.** @ Plin de unsoare: regela... văzînd vestimintele lui cele sfîșiate și unsuroase (FIL.) ¶ @ Gras; ca uns cu grăsime: ceafa lăută se restfelengea într'un val de carne unsuroasă peste gulerul... mondriului (OLVR.) ¶ @ Care produce la pipăit impresiunea unui corp gras: plantă unsuroasă.

UNT (pl.-turi) **sm.** @ Substanță albă-gălbuiie, grasă, comestibilă, care se scoate prin batere din laptele animalelor: ~ de vacă, de bivoliță, de oaie; ~ proaspăt; ~ topit; plin nu hași laptele, nu iese ~ (ZNN); copilul mic, cînd se apucă și se deoachie, unge-1 tîlgiile cu ~ de vacă, că-1 trece (GOR.); ~ul se sărează, pentru ca treclînd vaca o apă, să nu piardă laptele (GOR.); # BATE **1** @ ¶ @ Substanță grasă, analoagă untului, care se scoate din plante, ulei: ~ de migdale, de nelt, de nuc, de ricină, etc.; ~ de lemn # UNTDELEMN ¶ @ # UNTUL-VACII, plantă tuberculoasă, cu flori purpuri, liliacii sau trandafirii, dispuse într-o ciurchină la virful tulpinii; din tuberculele ei, se prepară salep (# SALEP); numită și „untîșor”, „bujorie”, „gemănariță”, „poranici”, etc. (Orchis morio) (5173) ¶ @ # FLOAREA-UNTULUI, IARBA-UNTULUI -- VERIGEL [lat. ù n c t u m].

Fig. 5173. Untul-vacii.

UNTDELEMN, @ UNDELEMN (pl.-nuri) **sm.** Ulei stors din măsline: untdelemn vărsat din nebagare de seamă însemnează pagubă (GOR.); sărmanul fără nădejde, ca o candelă fără undelemn (COL.); Cu art. se zice un(t)-delemnul și untul-de-lemn: și luă Samuil șipul cu undelemnul și turnă peste capul lui (BISL.); cu barba rară și cu părul ca untdelemnul, retezat drept pe ceafa lui rasă (OLVR.); adevărul plutește ca untul-de-lemn (ZNN.) [u n t + d e + l e m n @].

UNTDELEMNȚIU, @ UNDELEMNȚIU **adj.** Galben ca untdelemnul: am să-1 aduc un tes roș și un tulpă undelemnȚiu (CRG.); imasuri, de un verde undelemnȚiu, se întănoscă treptat (IRA.).

UNTIȘOR **sbs.** # @ Plantă cu frunze groase, lucitoare și de un verde închis, cu flori galbene-

aurii, ce crește prin păduri și locuri umbroase și umede; frunzele tinere se prepară ca salată; numită și „calce-mică”, „glușor”, „salată-de-cîmp”, etc. (Ficaria ranunculoides) (5174) ¶ @ = UNTUL-VACII [u n t].

UNTOS **adj.** Care conține mult u n t, gras (vorb. de lapte): laptele de bivoliță este foarte ~.

UNTURĂ (pl.-turi) **sf.** @ X # GRĂȘIME @: ~ de porc, de gîscă, de găină; — grăsimea din corpul animalelor, întrebuintată ca leac: ~ de ariciu, de bursuc, de iepure, de șarpe (PAMF.) ¶ @ ~ de pește, uleiul extras din ficatul mai multor pești din mările arctice, întrebuintat în medicină ¶ @ P iron. Muci: îi curge untura pe nas [lat. ù n c t u r a].

Fig. 5174. Untișor.

UNTUROȘ **adj.** = UNTOS: laptele este mai gros și brînză mai unturoasă (PAMF.) [u n t u r ă].

UNUL -- UN **2.**

UNULEA **num. ord. m.**, una f., întrebuintat în compunere cu al număr: al douăzeci și ~, f. a douăzeci și una; al o sută și ~, f. a o sută și una [u n].

† UPOVAI (-ăsc) **vb. intr.** A nădăjdui, a spera [vsl. u p o v a j a < u p o v a t i].

† UPOVAINTĂ (pl.-țe) **sf.** Nădejde, speranță [u p o v a i].

URĂ! sau HURĂ! **1. interj.** Strigăt de bucurie, de aclamațiune, de atac, de războiu: l-au ridicat de trei ori în sus, strigînd: ural! (BR.-VN.); să trăști!, cuonașule, și să-ți dea Dumnezeu sănătate și bucurie! hura! strigați hura! copiii (ALECS.); Tată-ne ajunși! încă un pas. Ural! înainte, ural! (ALECS.).

2. (pl.-ale) sf. Strigătul de „ural”: un „ural” puternic, clocotitor, zbucnește din mii de guri (VLAH.); ural! în adevăr tirgul de ural și de lăutari (BR.-VN.) [RUS. u r a ; fr. h o u r r a].

URĂ² (urez, @ ur) **vb. tr. și intr.** @ † A blagoslovi, a binecuvînta ¶ @ A cînta, a recita colinde de anul nou: s'aduci vr' o păstru surugii de la poștă și să le poronești ca să ureză ca în agnura Sfîntului-Vasile (ALECS.); ură tu, măi Chirice... și noi... să puînim din gură ca buhaiul (CRG.) ¶ @ A dori cuiva noroc, sănătate, viață lungă, a-1 felicita: Ca să te urez, dă-mi voie, pentru tinăra soție, Cu care te-ai însurat (STAM.); văzui intrînd pe poarta curții locuitorii satului cari veneau să ureză pe noal pe stăpîn (GN.); îi urau drum bun, ori-încotro s'ar întoarce (CRG.) [lat. o r a r e].

URĂ (pl. uri) **sf.** @ Faptul de a u r i; dușmănie împotriva cuiva, aversiune: prinse o ~ așa de cumplită asupra ei, cit n'o putea vedea 'n ochi (SB.); Urască-1 cei fără de lege, Ce-1 pasă lui de ural lor? (VLAH.); ...e ~ și turbare în ochii lor cei negri, adînci și deserați (EMIN.); @: gura aduce ura, dușmănia se naște uneori dintr'o vorbă nesocotită ¶ @ # Frumoasă plantă tuberculoasă din fam. orchideelor, cu flori roșii-purpuri, rar albe, dispuse într'un spic cilindric la virful tulpinii (Gymnadenia conopsea) (5175).

Fig. 5175. Ura.

URĂCIUNE -- URICIUNE.

*URAGAN (pl.-ane) **sm.** @ @ Furtună grozavă, mai adesea însoțită de ploaie, de fulgere și de tunete, uneori și de cutremur, care distruge prin vir-tejurile ce o caracterizează, tot ce întîlnește în cale; @: ~ul entuziasmului creștea mereu (CAR.) ¶ @ @ Vîlvă grozavă, răskoală furtunoasă: Tot ce stă în umbra crucii, împărați și regi s'adună Să dea piept cu ~ul ridicat de semilună (EMIN.) [fr. o u r a g a n].

URANIȘC (pl.-cari), URANIȘT (pl.-turi) **sm.** = BALDACHIN [ngr. ôpavâxoc; comp. și ORANIȘT].

*URANIU(M) **sbs.** @ Corp simplu, metalic, considerat ca unul din elementele de desintegrare

URA-URE ale radiului; sârurile de ~ emit raze speciale și se utilizează în fotografie și ceramică [fr.].

***URANOGRAFIE sf.** ☆ Descrierea cerului ♀
② Nume dat adesea unui tractat de astronomie [fr.].
***URANUS sbst.** ☆ Planetă descoperită în anul 1781 de Herschel; e de 69 de ori mai mare decât pământul și are 4 sateliți [fr.].

URARE sf. Faptul de a ura; felicitare: ~ de anul nou; și se sărutau feciorii de împărați în urările boierilor (EMIN.).

URAT¹ sbst. Faptul de a ura (în spec. de anul-nou): cei mari, flăcăii și oamenii în vîrstă umblă... în această seară (de Sf. Vasile) cu ~ul sau cu plugușorul (MAR.).

***URAT² sm.** ♀ Ori-ce sare formată prin combinarea acidului uric cu o bază [fr.].

URĂTOR sm. Cel ce umblă cu uratul (de Sf. Vasile), colindător: la ferestre prinsă să vie ~ii cu buhatul (GER.) [ur a²].

URĂTURĂ (pl.-turi) sf. Ceea ce se rostește cînd se urează cuiva noroc, sănătate, viață lungă; felicitare: răsunau glasurile tinere care învățau urăturile (SAD.) [ur a²].

URĂȚIE = ORĂȚIE: ~ se spune în ziua de Crăciun, sara, de căsăni și străini (VOR.).

***URBAN adj.** Ce ține de oraș, privitor la oraș (în opoz. cu „rural”): populațiune ~ă; comună ~ă, oraș, orașel, tîrg [lat.].

***URBANITATE sf.** Politetă, purtare de om bine crescut: oa să pronunțe d. Anghelache, care este un tip de ~, un astfel de cuvînt, de sigur trebuie să fie scos din țîtini (CAR.) [fr.].

***URBARIU (pl.-rii) sn.** Tr.-Carp. = CADASTRU [germ. U r b a r i u m].

***URBE sf.** Oraș (termen administrativ): toată ~a așteaptă cu încredință nerăbdare să vină rezultatul examenului (CAR.) [lat.].

○ **URBI...** = **ORBI...**

○ **URC...** = **HURC...**

URCA (uro) 1. vb. tr. ① A sui, a duce sus (pe deal, pe un loc ridicat): În brațe-o lua, Pe schele o urca, Pe zid o pune (ALECS.P.); ~ oile la munte; ~ pe oal ♀ ② A ridica, a înălța: Piramidele 'nvechite Urcă 'n cer 'ntîr lor mare (EMIN.) ♀ ③ A spori, a mări, a ridica: ~ prețul; proprietarul mi-a urcat chiria; i-a urcat leața (C. SCĂDEA) ♀ ④ A se sui: asoultă, omule, iapa duminale poate să urce pe drumeacul ăla ? (R.-COD.); toată lumea se coborî din trăsuri și urcă dealul pe jos (D.-ZAMF.).

2. *vb. refl.* ① A se sui, a se călări: a se ~ pe deal; Așa sărîi în grădină... și pe-o oiaie de pite ca să mă culc mă urcail (PANN); oa ledera ce se urcă pe copaci și pe pereți (ZNN.); tot singele i se urcă în obraz (VLAH.); a se ~ pe oal, a încăleca: mirele dă de un oal și se urcă pe el și țuge și țuge (RET.); a se ~ pe tron, pe scaun, a deveni împărat, rege, domn: Împăratul se coborî din scaun și se urcă fiul cel micu soția sa (ISP.) ♀ ♀ **COBOR** ♀ ② A ajunge la un nivel mai ridicat: barometrul, termometrul se urcă ♀ ③ A spori, a crește, a se mări, a se ridica: prețurile s'au urcat ♀ ♀ **SCĂDEA** ♀ ④ A forma un total: pagubele pricinuite de foc se urcă la mai multe sute de mii de lei; cheltuielile de reparație se urcă la cîteva mii de lei [lat. vulg. "oricare < orior].

URCAT 1. adj. p. URCA: prețuri ~e.

2. *sbst.* Faptul de a (se) urca.

URCĂTOR adj. verb. URCA. Care (se) urcă: plantă urostoare.

URCIÇ = ORCIÇ.

URCIOR¹, ULCIOR² (pl.-oare) sn. ♀ Oală lunguiață, cu gîtul strîmt, pentru apă, vin, etc. (C. 5176): Abu-Hasan a adus uște urcioare de vin și bîrdace (CAR.); pornîră împrennă, fie-oare cu oște două urcioaresi... ajunseră la fîntîna Ielelor (ISP.); Duminică să nu te spelli... din urciorul din care bei apă, căoi apoi va miroși urît (GOR.); faoi zăbale oînd bei apa ou cofa, iar nu ou ulciorul sau tiniocheana (GOR.); ~ APĂ @, OALĂ @ [lat. ūrcēolus; forma ulciore e refăcută după ulciol].

Fig. 576. Urcioare.

URCIOR¹, ULCIOR² (pl.-oare) sn. ♀ Mic furuncul ce se face la marginea pleoapei, de forma unui grăunte de orz: dacă te spelli din urciore, faoi urciore la ochi (PAC.); nu-i bine să te uiți pe ferestra de afară în casă, că faoi ulciore la ochi (GOR.) [lat. vulg. "h o r d i c e o l u s < h o r d e u s].

URCIORAS, ULCIORAS, ULCIORUS, ULCIORUS (pl.-se), URCIORU¹, ULCIORU² (pl.-te) sn. ♀ *dim.* URCIOR¹: a adus haba mea din pivniță un ulcioras de vinars (RET.).

URCUȘ (pl.-ușuri) sn. Suiș: la ~ul pîporului, toată lumea se coborî din trăsuri și urcă dealul pe jos (D.-ZAMF.); după vr'un cesa de ~uri și scoborîguri printre perumbiști, dăm în satul Baia-de-fier (VLAH.) [U R C A].

URDĂ (pl.-de) sf. ♀ Un fel de brînză dulce ce se obține fierbînd zărul stors din caș: urda se scoate din zărul de sub caș (SEZ.);

Oolea 'n vale la fîntînă, Două iete spală lînă; Una spală, alta 'ndrugă, Să faoă lui Pîntea glugă, Să le-aducă caș și ~; Caș și ~ de mînoat, Gurîță de sărutat (PAMF.); Turcă peste turtă și la mișco ~ (GOR.); *ghicitoare despre „plăcintă”*; *iron.*: muierea, vorba ăluia, poțeste și la ~ de curcă și la lapte de caș (M.F.) ♀ ♀ **URDA-VAÇII¹ = HRENITĂ** ①; — **URDA-VAÇII²**, plantă din fam. cruciferelor, cu tulpina acoperită cu peri cenușii, ramificată la vîrf într-o mulțime de ramuri florifere, care la un loc constituie un corimb: face flori albe, cu petale egale; numită și „caprilemă” (*Lepidium draba*) (C. 5177) [cuvînt din graiul ciobănesc, de origine obscură, care a pătruns în toate limbile popoarelor cu care păstorii noștri au venit în contact].

Fig. 5177. Urda-vacii.

URDÎ (-dese) vb. intr. ♀ A face urdă, a învîrți cu tăușerul în căldarea cu zăr spre a se ridica deasupra toată urda și a o împiedeca de a se prinde de căldare.

† **URDIE = ORDIE.**

URDINA (-in) vb. intr. ① † *Mold. Trans. Oaș. A* alerga încoace și încolo; a merge mereu într'un loc: (sluitorii) țineau drumul de oai de olac și de hrană... ou multă nevoie de Turci ce urdinau în sus și în jos (MUST.) ♀ ② ♀ A avea diaree [lat. o r d i n a r e].

URDINARE sf. ① Faptul de a urdina ♀ ② ♀ Starea cuiva care are ieșire deasă afară, evaculnd numai materii lichide, diaree, treapd.

URDINIȘ (pl.-isuri, -ise) sn. ♀ Gaura din stup pe unde ies și întră albinele (C. 4674): Harap-alb... gâsește un buștinhan putregălos, îl scobește cu ce poate și-l face ~ (CR.) [U r d i n a].

URDOARE, ○ ULDOARE sf., mai adesea URDORI pl. ♀ Scursori din ochi, un fel de puroiu ce se scurge din ochi: Mergî acasă ș'ochii de urdori-ți spală (BD.-DEL.).

URDU-BELEA sf. Pacoste: se luasă vecinții de glanduri... de răul acestei țivine, căzută ~ pe spinarea bieților oameni și locului (ISP.) [tc. u r d ū „tabără” + b e l ă „belea”, adică „belea tăbărită asupra cuiva”].

URDUCA = HURDUCA.

URDUROS, ULDUROS adj. Căruia-i curg u r d o r i din ochi: Cînd vei vorbi de muoco, Nici tu să fii urduros (PANN); parcă li s'ar trage neamul din Rușnești splni și uldurosi (TRIG.).

URECHE sf. ② Organul auzului (C. 5178, 5179): rost au și nu grăso, ochi au și nu vād, urechi au și nu aud (P.S.-SCH.); a șopti la ~; a trage ou ~a; toate coroniile... să se adevereze cel puțin de doi martori cari ou ochii lor au văzut sau ou urechiile lor au auzit (LEG.-CAR.); (P): li intră pe-o ureche și-i iese pe alta, nu ține minte ce-i se spune; a asculta ou toate urechile, a fi numai urechi, a avea urechile deschise, a fi foarte atent: fata asculta ou toate urechile și făou precum o învăța calul (ISP.); acum fiți numai urechi, dragii meului nepoței și nepoțele (ISP.); Domnii Moldovei de-a pururea să aibă urechi deschise despre Turci, să dea știre lui Craiu de glandurile lor (CR.-UR.); a asculta numai ou-o ureche, a asculta

distrat; a veni, a sune la urechea (sau la urechile) cuiva, a sune la cunoștința, la auzul cuiva: aceste toate dacă au intrat la urechile lui Petru-Vodă... multă sofră au intrat la inima lui (GR.-UR.); (P): a bate toba la ~a surzului, a vorbi cuiva care nu vrea sau nu poate să te priceapă; a fi într-o ~. a fi cam smintit: vara ple-

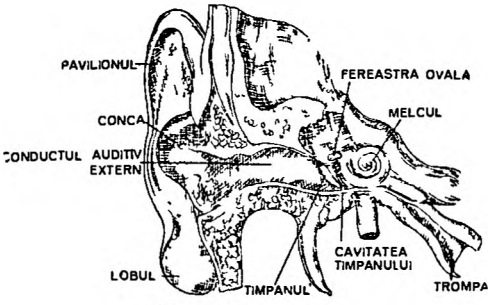

Fig. 5178. Urechea.

cau... la un unchiu al lor, oare era vechii la Leonida, un Greco bătrîn, burleo și osm într-o ~ (CAR.); LUP (P); OCHIU (P), PLECA (P) (P) Pr. exl. AUZ: Urechea te minte și ochiul te nșală (EMINJ.); are ~, recunoaște dacă o notă muzicală este justă sau falsă; prinde lesne un cîntec: (a cînta) după ~, din auzite; acest cuvînt sună rău la ~; FUDUL, TARE (P) (P) Fie-care din cele două părți externe ale organului auzului, așezate de o parte și de alta a capului: ~a dreaptă, stîngă; a-și aștupa urechile; a băga bumbac în urechi; (a purta căciula) pe-o ~, aplecată într-o parte; a îndesa căciula pe urechi; a trage, a lua pe cineva de urechi: eu stau cumfinin în solduri... în loc să te laud de urechi oș pe un măgar (CAR.); am să-știrup urechile amenințare cu pedeapsa; a minca, a roade urechile cuiva, a chinu cu vorba, a nu da pace, împuind urechile cuiva: ales-au năștip din mac acei nșpălați cari-mi rod urechile să le dau față? (CRG.); a ciuli urechile; a avea urechi lungi, de măgar; plîș peste urechi, plîș peste cap: e înglodat în datorii plîș peste urechi; a umbra cu oapal între urechi; a nu duce la ~, a ști să bea: stă dinu-său cel vechiu va fi fost de oel cari nu duo la ~ (SAD.); (P): după ce-și degeră ~a, de geaba mai put căciula (ZMN.), se zice cînd caută cineva să îndrepte un lucru prea tirziu, cînd totul e în zadar; APĂ (P), CĂMILA, CERCCEL (P), CULCA (P), FLOARE (P), LUNGI (P), SCĂRPINA (P) (P) pl. = BRANHII: viriuga... are urechi înșepătoare și e vârgată lungiș (DAM.) (P) (P) Pr. anal. La obiecte: ori-ce are o oare-care asemănare cu o ureche; a) la încălțăminte: urechile cizmei, ghetei (P) (P) 1246); b) cheotoare de piele la o-pincă (PAMP.); c) dăltuitură, scobitură (la capătul leucei (P) 878, E; la cele două capete ale cobiliței, la coasă, etc.); d) toartă: nu e bine să torni lapte pe ~a căldării, că nu mai dă (vaca) lapte mult (DOR.) (P) (P) ~a (sau urechile) acului, gaura acului prin care trece ața; AC (P) (P) URECHEA-BABEI, ciupercă cărnoasă, de formă răscuțită, avînd oare-care asemănare cu o ureche; e galbenă sau trandafirle pe din afară, și de un frumos roșu-portocaliu pe dinăuntru; e comestibilă, dar puțin gustoasă; numită și „babă” sau „urechiușă” (Peziza aurantia) (P) 5180) (P) URECHEA-IEPURELUI, URECHE-TĂTĂRASCĂ IEPURE (P) URECHEA-PORCULUI, plantă din fam. labiatelor, cu flori mici, albastrii-violete; numită și „jaleș”

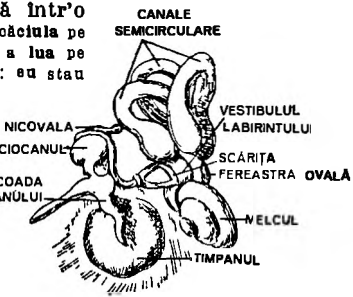

Fig. 5179. Urechea internă.

(*Salvia verticillata*) (P) 5181) (P) URECHEA-ȘOARECELUI = VULTURICĂ; — URECHEA-ȘOARECELUI² = OCHII-PĂȘĂRUCII¹; — URECHEA-ȘOARECELUI³ = NU-MĂ-UITA (P); — URECHEA-ȘOARECELUI⁴ = INCHEI-TOARE (P) (P) URECHEA-URSULUI (P) URS (P) (P) IARBA-URECHII, IARBĂ-DE-URECHI = URECHELNITĂ (P) [lat. vulg. or ic ūla = clas. auri-c ūla].

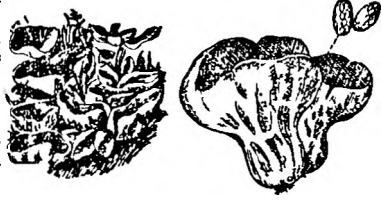

Fig. 5180. Urechea-babei.

URECHELNITĂ (pl.-te) sf. (P) Linguriță de curățit cleiul din urechi (AUD.) (POL.) (P) Insectă cu corpul subțire și lungăret, de culoare cafenie, care se termină la coadă cu doi craci mici în formă de foarfeci; trăește mai mult ascunsă prin crăpăturile zidurilor și sub scoarța pomilor, pe sub pietre și pe sub frunze; poporul crede că, chiar dacă nu-i faci nimic, și dacă nu iei bine seama, insecta intră omului în urechi, așa că asurzește și poate chiar să moară din aceasta; e numită și „urechiță” sau „urechiușă” (*Forficula auricularia*) (P) 5182); dacă vei omori o ~, vei avea bucurie, iar dacă vrei să-ți lerte Dumnezeu un păcat, atunci omorâș urechelnite (MAR.) (P) (P) Plantă cu frunzele grase terminate printr'un vîrf ascuțit, cu ramuri florifere; face flori trandafirii sau roșii, care formează un corimb la vîrfurile tulpinii; crește pe stîncile calcaroase de la munte și se cultivă uneori și pe acoperișurile caselor; e întrebunțată în medicină contra arsurilor, iar poporul o folosește ca leac pentru durerile de urechi; numită și „urechiușă”, „iarba-urechii”, „iarba-de-ureche”, „iarbă-grasă”, „iarba-ciutei”, „iarba-tunului”, „varză-de-stîncă”, „verzișoară”, etc. (*Sempervivum tectorum*) (P) 5183); ce mare și stufoasă a ore-cut urechelnita! (CAR.) (P) (P) = URECHEA-IEPURE-LUI.

Fig. 5181. Urechea-porcului.

URECHERITĂ (pl.-te) sf. (POL.) = URECHELNITĂ (P). URECHIA (-ohiez) vb. tr. F A trage de urechi: de cite ori nu l-a urechiat tat'-sul (SR.-VL.). URECHIALĂ (pl.-obiesii) sf. F Paptul de a urechi a, tragere de urechi: cînd t-am tăiat nasturii de la manta... am mîncat o ~ straișnică (BAS.). URECHIAT 1. adj. Cu urechi lungi. 2. sm. iron. Măgar: s'asoundea ~ul și nu-i plăcea să moară (ALX.). URECHIȚĂ (pl.-te) sf. (P) Trans. dim. URECHE (P) (P) = URECHELNITĂ (P) (P) = URECHELNITĂ (P). URECHIUȘĂ (pl.-ușe, -uși) sf. (P) dim. URECHE (P) (P) = URECHELNITĂ (P) (P) Ciupercă cartilagineasă, comestibilă, de culoare roșie-portocalie, ce crește pe pămînt și pe lemne putrede (*Tremella helvelloides*) (P) (P) = URECHEA-BABEI (P) (P) = BURETE-GALBEN¹.

Fig. 5182. Urechelnita.

Fig. 5183. Urechea-IEPURELUI.

***UREE** *sf.* ⊕ Substanță cristalină, incoloră, azotată, care se găsește în urină [fr.].

***UREMIE** *sf.* ⊕ Intoxicație generală a singelui, datorită eliminării incomplete prin urină a materiilor toxice produse de organism [fr.].

***URETER** (*pl.-tere*) *sn.* ⊕ Pic-care din cele două canale care leagă rinichii cu băticia uduului (□ 5184) [fr.].

***URETRITĂ** *sf.* ⊕ Inflamație a mucoasei uretrului [fr.].

***URETRU** *sbst.* ⊕ Canalul prin care băticia uduului comunică cu exteriorul și pe unde se scurge afară urina [fr.].

○ **UREZ** = **OREZ**.

UREZA = **HUREZA**.

○ **UREZNIC** *sbst.* *Băn.* ■ Piedin, uruloc [srb.].

***URGENT** 1. *adj.* = **GRABNIC**: Fig. 5184. ajutor ~; o afacere ~ă; vă rugăm dar să luați măsuri ~e pentru întimplinarea acestei situațiuni anormale (CAR.).

2. *adv.* În (cea mai mare) grabă, foarte de grabă [fr.].

***URGENTĂ** (*pl.-te*) *sf.* Grabă, calitatea a tot ce e urgent [fr.].

URGIE *sf.* ⊕ Minie grozavă (*in spec.* a lui Dumnezeu, a unui stăpînitor, a unei mulțimi): Doamne, nu cu urgia ta mă vâdi, nece cu minia ta mă certa (OCs.); atunce grăt-va cătră' nșii în minia sa și cu urgia sa smențește el (pe. sch.); (Impăratul) după ce dojeni... pe dădăcă, oropi pe fie-sa cu ~ (isp.); la 1814, refugiat la Viena de urgia lui Caragea, care oăta să-l prindă și să-l predea Turcilor (L. GH.); este grozav lucru să vadă cineva urgia poporului (isp.); urgia pierde și pre cei înțelepți, iară răspunsul caceznic întoare minia și cuvîntul aspru aprinde urgia (BIL.); ¶ ⊕ Nenorocire trimisă asupra oamenilor prin deslănțuirea miniei lui Dumnezeu, blestem, plagă; *pr. ext.* pacoste, grozăvie: Haldeti mai înainte de potop au scrisoare haldească pre stîlp de piatră au scris urgiile ce era să fie în lume (N. COST.); Adam... i-au îngrozit cu două urgi și lui Dumnezeu, ce era să vie în lume, una cu apă și alta cu foc (N. COST.); aduceau în țara asta blîndă urgia și șaful războiului (VLAH.); hotărî ca să dea pe fiica lui de soție, și jumătate împărăția sa, aceluși voinic, care va scăpa țara de această ~ (isp.): stăpînul mă așteaptă și grozavă ~ poate să cadă pe capul meu, din astă pricină (CRG.) ¶ ⊕ † Exil: i-au trimis în ~ în Cetatea Albă, August Cesarul Romului, pentru niște scrisori în stihură (N. COST.) [lat. vulg. o r g i a].

URGISI (-iesc) 1. *vb. tr.* ⊕ † A avea minie asupra cuiva, a fi minios pe cineva, a-l urî: urgia pe el frații săi derept acia (PAL.) ¶ ⊕ A retrage cuiva favoarea, bunăvoința ce i-a arătat, a nu mai vrea să știe de el; a oropsi: (Impăratul) dintr'acel ceas o au urgiat o să nu mai fie volnică a să mai purta în portul ei împărătesc (GAST.); stăpîne, stăpîne, ce țî-am gresit ca să ne urgiesti astle, păcătoșii de noi (L. GH.) ¶ ⊕ A lăsa în părăsire: oare preot nu va purta grîdă de beserică lui, ce o va urgia (PRV. MB.) ¶ ⊕ † A exila: (Traian) i-a urgisit, adecă i-au trimis în urgie la țările Armeniei (N. COST.).

2. *vb. refl.* † A se minia grozav, a se aprinde de minie: deoa auzi Antioh împăratul cuvintele acestea, să urgia o minie (BIL.) [ngr. ὀργίζωμαι, influențat în fonetism de urgie].

URGISIT *adj.* ⊕ *p.* **URGISI** ¶ ⊕ Lăsat în părăsire, oropsit: ea găsite un tron vechiu, ~ într'un colț din bordetii Neagrului (isp.); ~ și abnuțimata lui soție scoase acum pe tipăsi și aloșca cu puțin de aur (CRG.) ¶ ⊕ Blestemat, afurisit: ajutor de abcedarul ~, în puține casuri am învățat a oeti (NEGR.).

URIAȘ, ○ **URIEȘ** 1. *sm.* Om de o statură extraordinară de mare. ce întrece cu mult pe aceea a celorlalți oameni, namiă de om; se zice *in spec.* despre un neam de oameni cari. după credința poporului, au existat odinioară pe pămînt; pe aceștia li designează poporul și cu numirea de „Jidovi” sau „Tătari”: și era în acelea zile uriașii sau puternicii spre pămînt (PAL.); uriași sînt ca oamenii, dar mai nalți și mai groși decît copacii cei groși (SB.); como-rile li lăstate de urieși, cînd i-au alungat mititeii (GOR.).

2. *adj.* De o statură extraordinară de mare, foarte

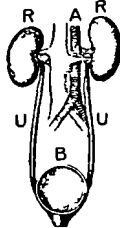

Fig. 5184. U.U. Uretere. — R.R. Rinichii. — A. Aorta. — B. Băticia uduului.

inalt, gigantic: mai în urmă își scoase capul din fum un șerpe mai mare, uriaș (RET.); ⊕: pe sus vezi stîncii uriașe scoase din zid, gata să se prăbușească (VLAH.); *pr. ext.* peste măsură de mare: ...ea pe un uriaș covor Verde țară lîngă țară și popor lîngă popor (EMIN.); nedumerire dă pericolului nevăzut proporții uriașe (ALECS.); marea... clocotește, se umflă, se ridică uriașă (CAR.) [ung. ó ri a s].

† **URIC** (*pl.-ice*) *sn.* ⊕ † Loc, posesiune de veci ce se poate transmite din țată în fiu prin moștenire: Iosif... dăde lor ~ în pămîntul Eghiptului în partea mai bună a pămîntului (PAL.); și domnul, pentru credința și destoinicia lor, le dăruiește ~e (VLAH.); încă astăzi *Trans. Băn.* de ~ de veci (DENS.) (WG.) ¶ ⊕ † Hrisov, act prin care se întărește o astfel de posesiune; *pr. ext.* document vechiu: Murgueștii au arătat și ~ de la Ștefan-Vodă și 'ntărituri de pre la alți domni (GAST.) [ung. ó r ó k].

***URIC** *adj.* ⊕ Acid ~, acid azotat eliminat de organism; se găsește în urină și în excrementele șerpilor și paserilor ¶ ⊕ † Calcul ~, calcul format din acid uric și urați ¶ ⊕ † Diateză ~ă, dispoziție a organismului care producînd o cantitate mare de acid uric nu-l poate elimina complet, ci îl depune în articulațiuni [fr.].

† **URICAR** *sm.* Scriitor de uricce, de documente.

○ **URICIOS**... — **URICIOS**...

○ **URIEȘ** — **URIAȘ**.

URIEȘESC *adj.* = **URIAȘ** 2: Inzestrat cu o închipuire urieșească, el a pus doi sori și trei luni în albastru adîncime a cerului (EMIN.).

URIEȘITĂ (*pl.-țe*) *sf.* Femeie uriașă: era o ~ groznică, cu un cap mare ca buhale, dar cit o bute de cincizeci de vedre de mare (RET.).

***URINA** (-inea) *vb. intr.* A evacua urina [fr.].

***URINĂ** (*pl.-ni*) *sf.* ⊕ Lichid secretat de rinichi, de unde se scurge prin uretere în băticia uduului, care-l expulzează prin uretru; urina normală este galbenă-roșiatică, cu miros caracteristic; prin ea se elimină cea mai mare parte din elementele toxice care se produc în organism [fr.].

***URINAR** *adj.* ⊕ ⊕ Care se referă la urină ¶ ⊕ ⊕ Căi ~e, organele care produc și evacuează urina; băticia ~ă, băticia uduului ¶ ⊕ † Calcul ~, calcul produs în căile urinare [fr.].

URIȚ, **URUȚ** *sm.* = **PIEDIN**: Foate verde bușuc, Am ajuns la uruloc (FAMF.); cînd se isprăvește pinza, să împarți uruloc la ori-cine, ca să te scoată pe lumea aialtă din războiu (GOR.) [srb. u r i v a k].

URÎ (urăso) 1. *vb. tr.* ⊕ A avea sentimente de dușmănie pentru cineva sau ceva, a dușmăni: urtu-i-au toți pe Duca-Vodă și se rugau toți lui Dumnezeu să-i mintuească din minile lui (NEC.); nu muștra pre cei răi, pentru ca să nu te urască; muștra pre cei înțelepți și te va iubi (BIL.); Urască-i cei fără de lege, Ce-i pasă lui de ura lor? (VLAH.); să nu te imbraci cu cămeșa pe dos, că te urăște lumea (GOR.) ¶ ⊕ A nu mai putea suferi pe cineva sau ceva, a avea aversiune: Vai, mindruță, de departe, Ce tot faci de nu scții carte? Doar hîrtia s'a scumpit, Ori pe mine m'ai urit? (IK. BR.); omul care urăște vinul, vrînd să se arate înțelept, nu-i înțeleg de loc (CAR.); a-și ~ zilele, a se sătura de viață: multă minte îți mai trebuie, zise un străjeriu bătrîn; se vede că ți-ai urit zilele (CAR.); nu-i ieșea în de bine nimic... ajunse omul să-și urască zilele (isp.).

2. *vb. refl.* A (1) se urî, a se plictisi; a se sătura de ceva, a nu mai simți nici o plăcere: se urise Munte-ilor cu domnia lui Mihai-Vodă (N. COST.); am să-ți dau ceva de lucru... să nu te urăști pînă deseară (MERA); e mai bine să pleci și să nu te pară bine, decît să șezi pînă să li se urască de tine (FANN); a i se ~ cu zilele, a se sătura de viață, a nu mai putea suferi viața: lasă-ne în pace, dacă nu ți s'a urit cu zilele (VLAH.); căpitanul... zicea împăratului oă... dacă i s'a urit a mai trăi, să vie să se bată cu el (isp.) [lat. vulg. *horrîre = clas. horrêre, horrescere].

URICIOS, **URICIOS** *adj.* Care inspiră desgust, scîrbă, nesuferit, scîrbos, odios: se aud prin casă o multime de glăsurii, oare de care mai uricioase (CRG.); rogu-te, scapă-mă de buhalele astea uricioase și împuțite (isp.); deatî s'a silit omul nostru să-și desvește bălatul de acest nărav uriclos și să-l facă și pe el om (MERA) [U r i t].

URĂCIUNE. ○ URĂCIUNE, *Mold.* URĂCIUNE *sf.* ① † Ură, dușmănie, aversiune: atita urăciune stătu între amindouă besericiile, de nu se pot vedere cu dragoste (GR.-UR.). † ② Ceea ce produce desgust, scribă, lucru nesuferit, odios: cumpenele violente urăciune înaintea Domnului, și cîntarul direct la dînsul (BIAL.); toate urăciunile și supărăriile cele dîntîtu care ne-au făcut nouă cineva, trebuie să le facem uitate (MCH.). † ③ Ființă ură, desgustătoare, scriboasă, pocitură: vîzînd Grigoras ce urăciune de cal a ieșit la iveală, a început a plînge (VAS.); Iaca peste ce noroc ai dat, bată-te întunericul să te bată, urăciunea oamenilor! (CRG.). † ④ Urîțenie, slujenie: Dar unde e urăciune și chip sluit, neplăcut, Mai multă înțelepciune firea să dea s'a văzut (FANN) [ur it].

URÎȚ 1. *adj. p. URÎ.* ① Care inspiră ură; nesuferit, odios (① „„Iubit””): Adam (și Eva) erau unși de păcate și urîți lui Dumnezeu (VARL.); cum se poate, zicea ea, să ajungă pe mințile unora și altora, pe cari nu-i putea să-i vadă de urîți ce-i erau? (ISP.); Ibovnică părăsită, Nu gîndi că-mi ești ~ă (IK.-BR.). ② Care nu e frumos, care are o față, o înfățișare neplăcută, cu trăsături neregulate, slut (① „„frumos””): împărăteasa... a mai născut o fetiță ~ă, da' ~ă de mama fooului (CAR.); *iron.* după ce-i ~, îl chiamă și Vlad (*sau* Neacsu), după ce e ~ă, o mai chiamă și Irina (*sau* Neacsu) (ZNN.), se zice despre cineva care, nedîndu-și seama de cusururile ce are, e plin de pretenții; **TATĂ** † † † † † Vreme ~ă, vreme ploioasă, fără soare, posomorîtă † ④ Pe care se umblă greu, prăpăstios: cum de v'ași căfărat prin locuri așa de ~e? (UR.). † ⑤ Necuvîntios, contrar bunei cuvîințe: vorbe ~e; fapte ~e.

2. adv. În chip urit: a se purta ~; a se uita ~ la cineva, a-l privi cu niște ochi dușmănoși: negustorii se uită ~ la dînsii (OLVR.).

3. sbst. ① Desgust, aversiune, scribă: o seamă de boieri de casa lui Constantin-Vodă au pribegit în Țara-muntească... de ~ul Cupăreștilor (MUST.). † ② Starea celui neubuit, nesuferit de nimeni: gnoțul măturat seara din casă să nu se dea afară, căci e rău de ~ (GOR.); cînd te lai Lunea, e rău de ~ (GOR.). † ③ Plictiseală: ~ul îi mînea și mai tare, căci țîpenie de om nu le deschidea ușa (CRG.); De lene și de ~, Tocmai supt pat s'a virit (FANN); de obicei ne omoram ~ul cu fel de fel de flecării (SLV.); mi-e ~, mă plictîsesc; a-i trece de ~, a-și petrece ~ul, a ținea de ~: acel vraf de hîrtîiera traducîțuneia Meropel cu care se ocupase în închisoare, ca să-i treacă de ~ (I.-GH.); sihastrii mulțumi lui Dumnezeu că i-a trimis suflet de om cu care să-și mai petreacă ~ul (ISP.). † ④ Stare în care se află omul lipsit de obiectul dragostei care-l chinuște, care duce dorul ființei iubite: De ~ mă duc de-acasă, și ~ul nu mă lasă, De ~ mă duc în lume și ~ul după mine (FANN).

URITOR *adj. vb. URÎ.* Care urăște, care nu poate suferi pe cineva sau ceva: cîinii sînt gîlcovertori, iară en din fire sînt ~ de gîlcoavă (TICH.).

URÎȚENIE *sf.* Starea a tot ce este urit, slujenie.

URÎȚI (-îșose) *vb. tr. și refl.* A (se) face urit: tata s'a mai urîțit.

URLA ¹ (*uria*) *vb. intr.* ① A scoate urlete (*verb.* de cîini, lupi, etc.): am luat-o la fugă spre poartă în voia lupilor cari începuse a urla (I.-GH.); Urli lupul la hotără și s'aude n'tr'altă țară (TEOD.), *ghicitoare despre „tunet”*; cînd îți urli oțenele pe lîngă oasă, trage a pustietate (GOR.); nu alungați hața ceea... nu auziți cum urlă a morțîlu? (ALECS.); urlau dobitoacele de țî se făcea părul măiocuă pe cap (ISP.). † ② *iron.* A plînge tare: de cite ori vine vorba de răposatul... Imi urlă toată ziua (CAR.). † ③ A vîli, a vîlji (despre vînt): ca crîvătul în pînăre, cînd bate și urlă pe vîi și pe munți (COL.); afară ploua mărut și urla un vînt amarîie (VLAH.); *pr. ezf.*: urla orașul de vuet (I.-GH.); Iapa... nichează odată de hant văduhul și urlă toată curtea și palaturile (ISP.); despre cap: A doua zi capul grozav îi urla (FANN); simțea că-i urlă capul (VLAH.); F a-i ~ prin cap, a avea idei ciudate. nebune: ești un chlag sbîrcit, mai ca și mine, și iaca ce-ți urli prin cap (CRG.). † ④ *Băn.* ⑤ A tuna: de la Sf. Gheorghe începe ~ în cer (NOV.) [lat. vulg. *ürülare = clas. ütillare].

URLA ² (*uria*) *vb. intr. Trans. (conv.)* A se coborî pe o coastă repede.
○ **URLĂ** = **URLE.**

URLAT *sbst.* Faptul de a urla.
URLĂTOR 1. *adj. verb.* URLĂ ¹. Care urlă; (mai-mne) urlătoare, gen de maiuțe care au obiceiul să urle la răsăritul și apusul soarelui, stîrnind la țîpăt pe toate celelalte animale din pădurile Americii de Sud.

2. URLĂTOARE *sf.* Pirău ce se coboară cu vuet din înălțimea unui munte; cascadă: mai jos, străpungînd piatra, se lveao cele două urlători, din care cea mare se aruncă în cascadă (UR.); Intr' un singur vuet de ~ pe stînci, așa curgea furtuna pe valea Țicăului (OEM.).

URLAȚI *sm. pl.* F a se duce pe ~, a o tula la fugă (mai adesea țîpînd sau urlînd de durere): scăpînd cu mare greu din minile lor... a lăsat și bani și tot și s'a dus pe ~, după ceilalți (CRG.) [ur l a].

○ **URLĂU** *sbst. Băn.* = **URLUALĂ**.
○ **URLĂ** *sf. pl. (sg. URLĂ) Băn.* = **BRANȚII**: pre valea Iișava se află... viriugi mușcătoare cari la urle... au ofte un ac cu carele împung (LUS.).

URLET (*pl.-ete*) *sm.* ① Strigăt prelung al lupului, cînelui, etc.: orașul răsuna de ~ul jainie al oțnilor rămași fără stăpîn (I.-GH.); ca răspuns la întrebarea mea, auzii afară, lîngă fereastră, un ~ lîng, sfîșietor (BR.-VN.). † ② *Pr. anal.* Răcnet: Urlete de bătălie s'alungau după olaită (EMIN.); în acea gălgăie de ocări și ~e de fiare... parcă s'aud vaete năbușite (OLVR.). † ③ Vuet: auzir un ~ și o vijietură, cum nu mai auziseră ei pînă atunci (ISP.) [ur l a].

URLĂIU, OHURLĂIU *pl.-oate sm.* ① = **BURLAN** ②: se ascundeau în cuiburile lor, găurite ca niște urloaie, într'acea coastă rîpoasă (TODOS.); am ridicat dușamelele, am destupat urloaiele sobei... peste puțină să dau de sorisoare (CAR.). † ② *Trans.* Coșul de cărămidă sau de olane care conduce fumul din cuptor în pod.

URLUȚ, OHURLUȚ (-ueso) *vb. tr.* A măcina gros: porumb urluit este un nutreț plăcut și priitor la toate soiurile de vite (ION.) [ung. örölöni, öröleni].

URLUALĂ, OHURLUALĂ (*pl.-uile*) *sf.* Porumb, grîne, etc. măcinate gros pentru dat la vite: în multe locuri se să urluală de mazăre și orz la vitele ce sînt a se îngreșa foarte de grabă (ION.) [ur l u i].

URLUP, HURLUP *sm.* † Prună tinără, necoaptă, diformată de o ciupercă ce crește pe dînsa (⑤ 5185).

URM *sm.* † = **MOJDRAN** [lat. or n u s, modificat sub influența lui u l m].

URMA (-mez) *vb. tr. și intr.* ① A merge în urma cuiva, a veni după cineva: el mergea înainte, iar ceilalți îi urmau; *pr. anal.* ~ pe cineva în groapă, a muri puțin timp în urma lui † ② A fi, a se afla, a veni după ceva (în spațiu sau în timp): pagina, volumul care urmează; două numere care se urmează; mi-a răspuns ceea ce urmează † ③ A se întîmpla în urmă, a veni unul după altul: după bucurie urmează și jale, și după tale bucurie (LET.); după cununie a urmat un ospăț și o veselie, cum numai la împărați se pot vedea (RET.); vara urmează după primăvară; de vor urma ploii la culesul poștopilor, să nu se lase în pînăse multă vreme să stea, că să vor amînti (ORAGH.). † ④ A merge înainte pe drumul apucat: în zadar protestez, cerînd să mi-l dea îndată (pașaportul), ca să-mi pot urma drumul (I.-GH.). † ⑤ A se ținea, în purtarea sa, de pilda dată de cineva, a face întocmai cum i se indică de cineva sau de ceva: ~ pilda strămoșilor; a-și ~ inspirațîunea, instinctul † ⑥ A continua, a nu se opri: ~ cu cititul; a-și ~ studiile; sedînta urmează; va urma (în josul unui articol, unui foileton dintr'o gazetă, dintr'o revistă) † ⑦ A frecuenta, a asista regulat: ~ cursurile de seară; ~ la școală; cit timp a țînut acel ajutor, el a urmat... în școala cadeșilor (I.-GH.). † ⑧ A lucra, a face într'un fel oare-care, a proceda: are să urmeze cum știm noi, nu cum vrea el, că doar nu-l de capul său (CRG.); așa ar trebui să urmeze, om bun... să mă fereao de omul roș... cit oiu putea (CRG.). † ⑨ A rezulta: de aci urmează că n'ai dreptate † ⑩ A trebui, a fi nevoie: ca să scăpăm de ploaie, urma să ne adăpostim în ocioaba aceea [comp. URMA].

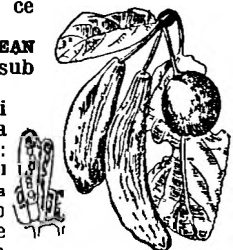

Fig. 5185. Urlupi.

URMĂ (pl.-me) *sf.* ① Semnul lăsat de piciorul unui om sau unui animal, pe unde a călcat; călcătură: *î se văd urmele pașilor*; nu îndrăznești să-ți sărui mîna, eî adevărat urma piciorului (c.-RAD.); Am un bou negru: Unde sare, ~ n'are, Unde paste, se cunoaste (ss.); *ghicitoare despre „purice”*; Intr'o ~ de oate, Un pumn de buboais (cor.), *ghicitoare despre „usturoiu”*; ② a fi pe urma, pe urmele (cuiva, etc.), a fi pe cale să-l găsească, să-l descopere: poliția e pe urmele unui vast complot; a da de urma cuiva, a-l descoperi: *își închipuiește că-l caută poliția, că-l urmărește, că l-a dat de (i.-OH.)*; ③ a călca pe urmele cuiva, a imita în totul faptele, purtarea cuiva, a urma exemplul lui: *fiul său, Bogdan, se uoră în seamanul domniei, călcînd pe urmele tatălui său (ss.)* ④ Ori-ce, alt semn rămas de pe urma trecerii, atingerii, apăsării unui lucru: ca săgeata ce iute trece și nici o ~ lasă pe unde trece (col.); *î se văd urmele degetelor pe ogîndă; urmele roților*; căutără să-și găsească urmele pe unde veniseră, dar nu găsiră nici un picuț de ~ (ss.); și-ar fi curmat zilele ori s'ar fi dus în lume, ca să î se piardă urma (slv.); a pierde urma cuiva, a nu-l mai putea găsi: *Trecuți, lîndu-se după Negru-Vodă, l-au gonit... pînă ce l-au pierdut urma (ss.); nu î se știe de ~, nu se știe ce s'a făcut cu el, a dispărut nu se știe unde; corăbille nu lasă nici o ~ pe apă; s'au luat amîndoi pe urma cea de cenușă îndrăpt... pînă ce au ajuns... acasă (ss.); vîrsatul n'a lăsat nici o ~ pe obrazul lui ⑤ Impresiune, întipărire lăsată în mînte, în amintirea cuiva: această întimplare n'a lăsat nici o ~ în amintirea mea ⑥ Tot ce se poate vedea sau ști din ceea ce a fost odinioară, rămășițe: urmele vechii civilizații; nu se găsește nici o ~ despre acest eveniment în istoria ⑦ Picior (ca măsură de lungime): *unii (crocodili) sînt de treizeci de... urme de picior de lungi (mch.)* ⑧ Ceea ce urmează, ce se va întimpla mai tîrziu, urmare: Nu gîndește urma, nu gîndește răul (FANN); ⑨: urma alege = ALEGE ⑩ ① Locul de origine, de naștere, de unde a plecat cineva: *l-a trimis la urma lui*; bejenarilor l-a dat voie să se ducă iară la ~ la Focșani (mch.) ② Precădat de o *prep.*: *A) d î n ~, a) (care a) trecut: anii din ~; b) de la spate, îndărăt, dinapoi: Din ~ moartea-l paște, Căci toți se nasc spre a muri și mor spre a se naște (EMIN.); a ajunge, a goni pe cineva din ~: iată c'o plută ne-ajunge din ~ (VLAM.); Românii îi goneau din ~ și-î ucidu-ae ca pe lăcuste (ss.); cel (cea) din ~, cel (cea) de la sfîrșit, de la coadă, ultimul (ultima): mai bine cel dințiu în sat decît cel din ~ în oraș; boierul... se socotea acum mai pre jos decît cel din ~ rob al lui (sAD.); în cele din ~, în cele (mal) de pe ~, pentru a pune capăt unui lucru, unei stări, la sfîrșit de tot (după multă tărăgănare sau ezitare): zina... în cele din ~, mărturisii că ea este stăpîna condurului (ss.); în cele mai de pe ~, ajunse la palatările în care se născuse (ss.); — B) *î n ~, a) îndărăt, înapoi (în spațiu și în timp): a rămîne, a lăsa în ~; ar pleca bucurosă și nici nu s'ar mai uita în ~ (VLAM.); în urma lor se înalță deodată un munte de piatră care atîngea cerul (ss.); cu cîteva zile în ~; a fi în ~ cu plata; acum în ~, de curînd; b) după (aceea); mai tîrziu: s'ă bașe bine de seamă ceea ce face, că să nu se cîsească în ~ (ss.); în urma acestei împrejurări; coana Marghioala se îndeletnicea să aducă la cunoștință marile întimplări toideana cu luni în ~ (ss.); — C) *l a ~, la sfîrșit, la coadă, îndărătul tuturor: a rămas la ~; vouă spune la ~ ce am de spus; la urma urmei, la urma urmelor, mai la ~, a) la sfîrșit de tot, după ce-a trecut destul timp la mijloc; la urma urmei, n'a avut încotro flăcăul și s'a hotărît să facă pe voia taică-său (R.-COO.); îsi aduse aminte la urma urmelor că el era plecat în poștă (ss.); la urma urmelor, de fie-care greșală să-l ardă școlarului cîte-un sfînt-Nicolai (CRG.); b) la adică, dacă stăm să ne gîndim bine: țuga e rușinoasă, dar la ~ e sîntătoasă (ss.); la urma urmei ce are el cu mine? (PAMF.); dar la urma urmei ce-mi pîsa de dînsa? (GM.); și-apoi, la urma urmei, se deprinde omul cu toate (VLAM.); mai la ~, ce-mi pasă mie? dacă sînt judecători la Berlin! (CAR.); — D) *pe ~, apoi, mai tîrziu, după aceea: Deualion, cu muierea sa... au scăpat de acea pedeapsă, pentru bunătatea lor, și pre ~ au înmulțit neamul omeneș (M.-COST.); nu-l da binelui cu piciorul, că pe ~ o să-î duci dorul (ZNN.); mai pe ~, mai apoi, mai tîrziu: mai pre ~, mai încococe, tîrzie*****

vreme după aceea, îndreptatu-s'au Persul (mch.); (de) p e urma cuiva, din pricina cuiva, mulțumită cuiva: care multe strîciocuni am să mai plătesc eu pe urma ta? (CRG.); eu am văzut mult bine de pe urma bărbatului dumitale (CAR.); cel (cea) de pe ~, de la sfîrșit, care vine la urmă, tîrziu de tot: cîntecile cele de pre ~ intru nîmica sînt (mch.); în cele (mai) de pe ~ ~ mai sus A] [pare înrudit cu gr. ὀμμή, „miros”, al cărui grup -ou- apare trecut la -r/m- și în it. sard. orma; verbul gr. ὀμμάω „a mirosi, a adulfmea” ar sta atunci la baza lui u r m a și, poate, a lui u l m a].

URMARE *sf.* ① Faptul de a urma ② Ceea ce urmează, ceea ce vine, se petrece în urmă, continuare: *îți vouă povesti altădată ~ a acestei întimplări; începutul povestirii m'a plictisit, se zice că ~ e mai interesantă; a apărut ~ și sfîrșitul dîncionarului ③ Ceea ce urmează din cele zise sau întimplate înainte, consecință, rezultat, efect: această ceartă poate avea urmări serioase; ceea ce î s' a întimplat este o ~ firească a purtării aale năchizuite; a da ~ unui proiect, unei idei.*

URMĂRELNIC, URMĂREȚIC *adj.* ① Oaie ~ă, se zice despre o oaie care umblă răzleață în coada turmei, în u r m a celorlalte.

URMĂRI (-resc) *vb. tr.* ① A alerga după cineva cu scopul de a-l ajunge: zinele... se înuără după dînsul și-l urmăriră din loc în loc pînă ce... el trecu de hotarele lor (ss.); ~ vinatul; ② urtit, plictiseala mă urmărește pretutindeni ③ ④ A nu da pace, a frîmîta, a obseda, a chinui, a persecuta, a prigoni: am eu un gînd, care mă tot urmărește de mult (VLAM.); critica urmărește fără milă e acest scriitor; nenorocul îl urmărește în tot ce face ⑤ ⑥ A cerceta, a observa cu atenție: Urmărind pe ceruri limpezii, cum plutește-o ciocotile (EMIN.); urmărește cu pasiune viața furnicilor ⑦ ⑧ A asculta cu multă băgare de seamă spre a prinde și a pricepe tot ce se spune sau face: am urmărit cu multă atenție discursul lui ⑨ ⑩ A umbla să obție ceva, să ajungă la ceva: urmărește postul de secretar al societății ⑪ ⑫ A lucra, a face demersuri judiciare împotriva cuiva: i-a urmărit pe datornici lui pînă în pinzele albe [u r m a r e, cu înțelesurile fr. p o u r s u i v r e].

URMĂRIRE *sf.* ① Faptul de a urma ② Acțiune judiciară împotriva cuiva pentru plata unei polițe, pentru pedepsirea unui delict, etc.

URMAȘ *sm.* ① Cel ce se cohoară, descinde din cineva: *Voi sînteți ~ii Romei? Niste rai și niște famenii l-e rușine omenirii să vă zică vouă omenii (EMIN.); făcu o nuntă de se duse vestea peste tot pămîntul, și rămase de povestit la ~ii ~ilor (ss.) ② Odrasă, progenitură: ca mine, poimine, te-î trezi că ai îmbătrînit și nu-ți rămîne nici un ~ (CRG.); ③ Moștenitor al tronului: care va trece pruba mai bine, acela va fi și cel mai viteaz și mai în stare să-mi fie ginere și ~ în împărăție (ss.); murise și împăratul d'acolo și nici el n'avea ~i (ss.) [u r m a].*

④ **URMĂȚIC** *adj. Olten.* (CIAUG.) Cel din u r m ă copil născut, cel mai mic dintre copii, mezin, prislea.

URMĂTOR *adj. verb.* URMĂ. Care urmează: pagina următoare; anul ~.

⑤ *sm.* Cel ce urmează, urmaș: Alexandru-Vodă... chemat-au episcopii și boierii țării, arătîndu-le pre fiul său, Bogdan-Vodă, moșan și ~ domniei țării (LET.).

URMUZ = HURMUZ.

***URNĂ** (pl.-ne) *sf.* ① Vas de formă variabilă care servea celor vechi la scosul apei din fîntini, la păstratul cenușii morților (~ funerară), etc. (5187): aici se găseșc împămînt urne de lut pline cu cenușă și sfărămături de oase (VLAM.) ② Vas sau cutie în care se depun buletinele de vot, numerele unei loterii, etc. (5186); ③

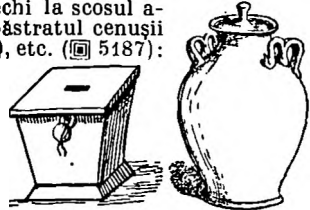

Fig. 5186. Fig. 5187. Urnă funerară galo-romană.

Desi trepte osibile la-uo leșit din urma soții (EMIN.) [fr. < lat.].

URNI (-nesc) *vb. tr.* ① A mișca din loc, a împinge mai încolo (cu oare-care greutate): a adus o

stîncă așă de mare, c'abia o mie de oameni puteau s'o urnească din loc (VAS.); urnl din loc căruța care tzoanea de încărcată ce era (DLVR.); îi trebuie vre-o zece minute mecanicului să-și încordez bar pompa de abur comprimat și să poată urnl trenul din loc (CAR.) ¶ ③ Pr. ext. A scoate afară de undeva, a face să iasă: nu știa cum să mă urnească mai de grabă din casă (CRG.); nu-i puteam urnl din crîsmă nici cu boii (SAD.).

2. *vb. refl.* ① A se mișca dintr'un loc; acum alaiul domnesso de-abia se mai urnește (VLAK.); să te tuplezi jos la pămînt și să-i lași să te latre cît le place, fără să te urnești din loc (CRG.); oamenii cunoșteau binele, rîdeau de rău, dar nu se urneau din loc (SLV.) ¶ ② A ieși, a pleca de undeva; fericiți cei ce se urnesc de la biserică pînă nu 'ncepe predica arhierului (CAR.) [vsl. u r i n ă t i].

***UROLOGIE** *sf.* Parte a medicinei care se ocupă cu studiul căilor urinare [fr.].

***UROSCOPIE** *sf.* Examinarea urinei [fr.].

***UROTROPINĂ** *sf.* Antiseptic al căilor urinare; se întrebunțează și la prevenirea atacurilor cu gaze; se obține prin acțiunea formolului asupra amoniacului [fr. < germ.].

URS *sm.* ① Mamifer carnivor, fiara cea mai mare ce trăește pe la noi; are înfățișarea greoaie, călcînd apăsător pe toată talpa picioarelor scurte și groase; la nevoie însă fuge iute, înnoată foarte bine și se catără ca o pisică pe arbori, căci are ghiare ascuțite; cu toate că e carnivor, se hrănește și cu substanțe vegetale, mai ales cu fructe dulci; îi place miera la nebulie și se urcă pe copaci ca s'o caute, distrugînd stupii; trăește prin munți, în vizuini săpate prin locuri unde se străbate cu greu, sub stînci sau în desușul pădurilor; iarna stă amorțit în birlogul lui, cît ține frigul; Țigani, numiți „ursari”, cresc pui de urși, îi domesticesc și-i deprind să meargă pe două picioare, sprijinindu-se de un băț, să joace la sunetul dairelei, etc. (*Ursus arctos*) [5188 — și [5191]; prin locurile vecin acoperite cu gheață ori cu zăpadă, din apropierea polilor, trăește ȚRSUL-ALB care se deosebește

Fig. 5188. Urs (brun)

de al nostru prin aceea că e iar blana și albă, bătînd în umezeală și frig, avînd blana groasă, deasă și unsuroasă (*Ursus maritimus*) [5189]; se ținea lumea după dînaul ca după ~ (SP.); toată lumea din sat și din mănăstire se strînge ca la ~ (CRG.); a se uita la cineva ca la ~, adică ca la un spectacol neobișnuit, unde lumea se strînge grămădă să privească; a trăi ca ~ul (în birlog), a fugi de lume, a trăi retras de toți, anușifiosabil; *de act.* ② ~, om care fuge de lume, care trăește retras: ③ joacă ~ul prin vecini (sau la cumătra), să gătim țăriștele (ZNN.); ceea ce se întîmplă la vecin astăzi, poate să ni se întîmple și nouă mline; — se joacă cu coada ~ului, se viră singur în primejdie, legîndu-se de cei mai puternici; — a luat ~ul de coadă, s'a îmbătat; — paică are pâr de ~, fuge lumea de el; ~ COADĂ ④, JUCA ④, NĂDEJDE ④, PĂDURE ④; dacă țî-e frică de ceva, ia pâr de la ~ și te atumă, că-ți vine bine, niți frica (GOR.); se crede că dacă are cineva dureră de șela, este bine ca ~ul să-l calce (GOR.) ¶

Fig. 5189. Urs-alb.

⑤ *Olten.* ⑥ Simbăta ~ului, Simbăta ce cade cu opt zile înainte de Florii (PAMF.); poporul o serbează pentru ca vitele să fie ferite de fiarele sălbatice; — Ziua ~ului, ziua de 2 Februarie (Stretenia, întîmpinarea Domnului), cînd, după credința poporului, ursul iese din birlogul unde a petrecut toată iarna și inspectează cerul, spre a vedea dacă va mai ținea gerul ¶ ⑦ *Mold. Trans.* X Boț de mămăligă, cu brînză de oaie la mijloc și prăjit pe cărbuni: atunci, nu știu cum, îi cade un ~ mare din sîn... nu de cei pe care-i joacă ursarii, ci de mămăligă, umplut cu brînză, rotund, prăjit pe jăratec (CRG.) ¶ ⑧ ~ = MENGHENEA ¶ ⑨ *Olten.* ~ = POPONDOC ¶ ⑩ *Băn.* ~ = BOGDAN ¶

⑪ ~ BARBA-ȚRSULUI = BARBĂ ⑫; BRÎNCA-ȚRSULUI = BRÎNCĂ ⑬; — CIOBOTICA-ȚRSULUI = CIOBOTICĂ ⑭; — LABA-ȚRSULUI = LABĂ ⑮; — LABA-ȚRSULUI = BUREȚE-DE-CONOPIDĂ; — LABA-ȚRSULUI = CRUCEA-PĂMÎNTULUI; — LABA-ȚRSULUI = PIEDICUȚĂ; — LABA-ȚRSULUI = CUCURUZ ⑯; — MIEREA-ȚRSULUI = MIERE ⑰; STRĂGURII-ȚRSULUI = STRĂGURE ⑱; TALPA-ȚRSULUI = TALPĂ ⑲; — TALPA-ȚRSULUI = CRUCEA-PĂMÎNTULUI; — ȚRECHEA-ȚRSULUI, mică plantă ierboasă, cu frunzele cărnoase, dispuse într'o rozetă din mijlocul căreia iese o tulpină cilindrică; face flori galbene, numeroase, dispuse într'un buchet la virful tulpinii; crește pe stîncile calcaroase din regiunea alpină și se cultivă adesea ca plantă decorativă (*Primula auricula*) [5190] [lat. ū r s u s].

Fig. 5190. Urechea-ursului.

⑳ *Olten. Oaș.* = URSI: în aceea seară vin ursitoarele copilului să-i urseze (GOR.).

***URSĂ** (*pl.-se*) *sf.* = URȘOACĂ ① ¶ ② ☆

URSĂ-MARE, ȚRSĂ-MICĂ = CAR ① [fr. ourse].

URSAR *sm.* ① Țigan care crește urșii de tineri și-i deprinde să joace la sunetul dairelei [5191]; (de spalmă) te atumi cu pâr de urs, înat cînd vin ~ii cu urșii să-i joace prin sate (PAMF.); nicînu i s'a dus lipul de după ureche și duhănește ca un ~ (SAD.) ¶ ② *Pr. ext.* Țigan [urs].

Fig. 5191. Ursar.

URSĂRESC ① *adj.* ② De ursar: Urșii c'ursni ~ în danturi nu se lovesc (PANN) ¶ ③ Țigănesc, făcut de Țigani; pieptens ~ (MAR.); lulea ursărească.

2. **URSĂREASCĂ** *sf.* Joc popular cu lăutari (PAMF.) (SEZ.).

URSĂREȘTE *adv.*

Ca ursarii: a umbra ~ (ZNN.), a rătăci din loc în loc.

URSĂRIME *sf. col.* URSAR. Multime de Țigani (ursari): este o cătună de-o parte, numa ~, nu-s Moldoveni de loc acolo (GR.-N.).

URSĂRIȚĂ (*pl.-te*) *sf.* Nevastă de ursar; *pr. ext.* Țigancă: îi stînsă urșărite fiarele în apă nelcoperută, ... o desclintară, dar boala stăruia (SAD.).

③ **URSAT** *adj.* *Olten. p.* URSĂ. Ursit, merit, sortit, orînduit: suntești omului umbă șase săptămîni prin toate locurile pe unde a umblat el cît a trăit, și apoi se duce la looni unde e ~ (GOR.); balaurul ăsta sta la o fîntînă și era ~ă toată casa să-i ducă pe fie-ce zi un copil, să-l mîncească (R.-COD.).

④ **URSĂTOARE** *sf.* *Olten. Oaș.* = URSITOARE [urs a].

URSI (-sesc) *vb. tr.* ① A hotări, a orîndui soarta, destinul, ursita cuiva, a soroci (vorb. de puterile cerești sau de ursitoare): în vremea zilei bătrîne... umblau ursitoarele în lume printre oameni și le urseau soartea pre viața 'ntreagă (REV.); venind ursitoarele, ele ursiră pe copil că va ajunge om mare (SP.); ... Ursitoarea ta am fost Care încă din născare te-am ursit ca să fii prost (PANN) ¶ ② A meni, a predestina: cînd dintr'o pădure se taie lemne pentru făont casă, nouă lemne se lasă copleșite în pădure, ca să putrezească, zicîndu-se: aceasta este lemnul păduchilor de lemn, acesta al carilor, etc., urșindu-se astfel fie-care lemn (GOR.) [ngr. viit. ḗριτω < ḗριτω; comp. și bg. orisvam ū].

URȘIT ① *adj. p.* URSI. Orînduit de soartă, destinat, predestinat, merit, sorocit: pasă-mi-te se născu în ceas bun și era ~ să ajungă ceva (SP.); într'una din colibele sale se născu, pe la anul 1410, o copilă care era ~ă a scăpa țara ei (COOB.); poezul a trăit oum a murit... copil ~ să sufere și cu sufletul și cu trupul (CAR.).

2. *sm.* Cel predestinat, orînduit de soartă ca să

URO-
URS

devie sotul unei fete: fetele române lutebruin[tează] deosebite mijloace de a cunoaște ursiții ce vor avea (ALECS.); cu busuioac de la popă se culcă fetele sub perină, ca să viseze pe ~ (GOR.).

3. URSITĂ (pl.-ta) sf. ① Fata predestinată, orinduită de soartă ca să devie nevasta unui flăcău: bietul fratele cel mic se topea de dor după ursita lui (ASP.); uneori și cu sensul de viitorul soț: pentru a-și cunoaște ursita, fetele, și mai rar flăcăii, fac o multime de vrăji (SEZ.); a face cuiva de (SŪU PE) ~, a face vrăji pentru a fi îndrăgostit (Ă) ¶ ② Soarte, destin: dacă-mi va fi ursita să mor de ea, voi muri și așa (SLV.); aceste domnițe erau ursite să nu se poată mărita pînă nu se va găsi cineva care să le ghicească legătura ursitelor lor (ASP.) ¶ ③ *pl.* = URSITOARE: ursitele sînt, după credința poporului, trei zîne care împărtășesc norocul și soarta fie-cărui om, cînd se naște (MAR.); se zicea că ursitele aveau obiceiul de a colinda printr'acea pădure (ODOB.); a treia zi după nașterea unui copil sosesse, pe la miez-noapte, ursitele care apoi prevestesc viitorul noului născut (GOR.).

URSIȚOR 1. sm. Cel ce, prin diferite mijloace magice, știe să afle care va fi urșitul sau ursita cuiva (MAR.).

2. URSITOARE sf. ① Fie-care din cele trei zîne care, după credința poporului, vin, pe la miezul nopții, în casa în care s'a născut un copil, a treia zi după nașterea lui, ca să-i mensească soartea ce va avea: cînd un copil se naște, apar ursitoarele la fe-reastră; de aceea se țin ușile și ferestrele deschise (GOR.); ce țî-o fi scris de la ~, aia ai să pați (JIP.); a treia seară cînd venită ursitoarele, se întimplă ca unchiușul să fie deșept (ASP.); ~a i-a spus că fetița asta n'o să aibă minte de loc (CAR.) ¶ ② Femeie, babă, care, prin diferite vrăji, știe să afle care va fi ursita cuiva (MAR.).

URSIU, ① URȘU adj. De culoare brună-roșcată, ca părul ursului (verb. de vite): vîta de soțu să se cante a fi... curată la coarne, și la păr plăvană, porumbă sau urșile (DRĂGH.) [U R S].

URSOAICĂ (pl.-ce), ① URSOAIE sf. ① ♀ Femeia ursului: cum ajunge aproape de-un huciu, numai iată că-i iese înainte o ursoaică mare (VAS.) ¶ ② *Mold. Olten. Băn. Trans.* Un fel de coș de nulele, lipite cu pămînt, construit deasupra cuptorului și care trece prin pod pînă la acoperiș ¶ ③ Cei patru stîlpi pe care se razimă podul morii (TAB. XXXVII, E. 8) [U R S].

URSOIU (pl.-oșie) 1. sm. ♀ Fie-care din cei patru stîlpi puternici pe care se razimă podul morii; numiți și „babe” (comp. URSOAICĂ ②).

2. adj. = URSIU: boii sînt... la păr plăvani, porumbi sau urșoi (ION.) [U R S].

○ **URSUC** = USUC.

URSULEȚ sm. *dim.* URSO: Pentr'un ~ trimise și-au adus numai dect (FANN).

***URSULINĂ (pl.-ne) sf.** *med.* Călugăriță dintr'un ordin care se consacră educației gratuite a fetelor; acest ordin fu întemeiat în Italia, în a. 1537 și s'a introdus apoi în Franța și în alte țări (□ 5192) [fr.].

URSUZ... = HURSUZ...

‡ **URȘINIC, URȘENIC (pl.-ice) sm.** *med.* Catifea: În urșinic și mătasă îmbrăcate (SD. DEL.); rochițele se făceau de... atlas, catifea, numită urșenie (ION.) [comp. it. oloserico < gr. ὀλοσηρικός].

***URTICARIE sf.** ♀ Erupție caracterizată prin apariția unor bășicuțe însoțite de mâncărimi, ca acestea produse de urzică [fr. „urticaire”].

○ **URUI** = URLUI.

URUI... = HURUI...

URUIOC = URIOC.

○ **URUIU sbst.** *Băn.* = URLUALĂ.

URZEALĂ (pl.-eii) sf. ① Firele de tort, învălitate pe sulul dinapoi al războiului, trecute prin spață și prin ițe și printre care se bate bătătura cu suveica, cînd se țese (□ 414): surtucul lui, pe lîngă acestea, era mai mult dect bătătura (EMIN.) ¶ ② Structură: dintr'o singură privire străbăteam toată urzeala lumii (ION.) [U R Z I].

URZI (urzesc, Băn. ord) vb. tr. ① *■* A înșira în lung firele de tort, depănate pe mosoare, cu ajutorul alergătoarei sau urzitoarei: Marți nu-i bine a urzi pînza, c'apoi e a năpaste (GOR.); pentru o fată care urzește pînza de-a lungul gardului, un ome... este o țivire mai mult dect supărătoasă (SLV.); *pr. anal.*: Păsingănil urzește o pînza înțeleasă (ALECS.); mîna lui turci cu furie, pe fundul unui butoiu, un păianjen ce-și urzea în tîenă țitele sale (ODOB.) ¶ ② A clădi din temelie, a întemeia: pre acea vreme au urzit Petru-Vodă mănăstirea Pobrota, numai pînă în jumătate (GR-UR.); mănăstirea... Sfînta Maria și Hăngul, la munte, și Dragomirna, la Suceavă, o au săvîrșit și au urzit și Bîrnova, pe numele său (M-COST.) ¶ ③ A crea, a plăzmi: Știntulețul, voină să prăsească oameni, s'a apucat să urzească pămîntul, într'o Marți (R-COD.); acest o-paciu era înalt și gros și bătrîn de cînd urzise Dumnezeu pămîntul (ASP.); nu știu cum, mi se părea c'atunci se urzește lumea, sub ochii mei (VLAH.); Dumnezeu cea ce au zidit pre tine și te-au urzit (BIBL.) ¶ ④ A făuri pe ascuns, a unelti, a plănui în тайнă, a țese: începe să urzească pe sub ascuns tot felul de intrigi (VLAH.); urzeau comploturi și aflau revoite (NEGR.) [lat. vulg. *ordire = clas. ordiri].

URZICĂ (-ie) vb. tr. ① A produce o usturătură și a bășica pielea (atingînd-o cu urzici): Urzica .. urzică împrejură-i pe cîți îi atîne (FANN) ¶ ② A înțepa cu vorba.

URZICĂ (pl.-iei) sf. ① Plantă ierboasă cu rădăcina trîntoare, cu tulpina virtuoasă, acoperită ca și frunzele tinere cu peri care, prin atîngere, produc o usturime dureroasă și bășică pielea; florile, ver-zul, sînt a-șezate în ciorchini la subțioara frunzelor sau în virful tulpinii; frunzele tinere sînt comestibile și se consumă, fierte, ca spanacul; numită și „urzică-mare” sau „urzică-de-pădure” (*Urtica dioica*) (□ 5193) ¶ ② URZICĂ-MICĂ, plantă care se deosebește de cea precedentă prin tulpina-i în formă de fus; numită și „urzică-crăicească”, „urzică-lute”, „urzică” sau „oieșea” (*Urtica urens*) (□ 5194) ¶ ③ URZICĂ-ALBĂ, URZICĂ-CREATA, URZICĂ-MOARTĂ¹ = SUGEL-ALB; — URZICĂ-MOARTĂ² = SUGEL ②: — URZICĂ-MOARTĂ³, plantă din fam. labiatelor, cu frunzele acoperite uneori cu o pată albă pe fața superioară, cu flori mari, roșii-purpurii (*Lamium maculatum*) (□ 5195) ¶ ④ URZICĂ-NEAGRĂ = BUBERIC ¶ ⑤ URZICĂ-RATEI = ȘTEVIE ② [lat. *urtica*, cu fonetismul neexplicat].

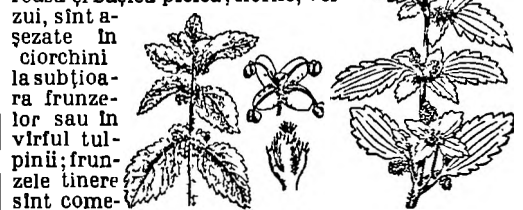

Fig. 5193.
Urzică - mare.

Fig. 5194.
Urzică-mică.

fierte, ca spanacul; numită și „urzică-mare” sau „urzică-de-pădure” (*Urtica dioica*) (□ 5193) ¶ ② URZICĂ-MICĂ, plantă care se deosebește de cea precedentă prin tulpina-i în formă de fus; numită și „urzică-crăicească”, „urzică-lute”, „urzică” sau „oieșea” (*Urtica urens*) (□ 5194) ¶ ③ URZICĂ-ALBĂ, URZICĂ-CREATA, URZICĂ-MOARTĂ¹ = SUGEL-ALB; — URZICĂ-MOARTĂ² = SUGEL ②: — URZICĂ-MOARTĂ³, plantă din fam. labiatelor, cu frunzele acoperite uneori cu o pată albă pe fața superioară, cu flori mari, roșii-purpurii (*Lamium maculatum*) (□ 5195) ¶ ④ URZICĂ-NEAGRĂ = BUBERIC ¶ ⑤ URZICĂ-RATEI = ȘTEVIE ② [lat. *urtica*, cu fonetismul neexplicat].

URZICĂ 1. sm. * = FLUTURE-ROȘU.

2. (pl.-are) sm. ♀ Loc unde cresc multe urzici.

URZICEA (pl.-icele) sf. *dim.* URZICĂ ¶ ② = URZICĂ-MICĂ.

URZICUTĂ (pl.-te) sf. *dim.* URZICĂ ¶ ② *pl.* Gen de plante, cu tulpina ramificată și cu frunzele acoperite cu peri aspri; florile roșii, trandafirii sau albe, cu gîtul

Fig. 5192.
Ursulină.

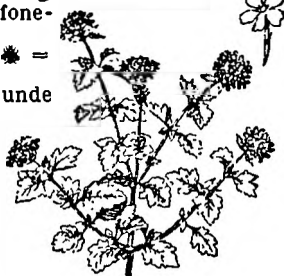

Fig. 5195. Urzicuțe.

galben și pârșos, dispuse în spice, umbele sau ciorchini la virful tulpinii, au un miros plăcut; originare din America de Sud, se cultivă adesea prin grădini ca plante ornamentale; numite și „verbină” (*Verbena*) (□ 5196).

URZIT 1. *adj.* ■ *p.* URZI: pinză ~ă □ □ © NEURZIT.

2. *sbst.* □ ■ Faptul de a urzi: ~ul pinzei □ □ □ Intemeiere: după ~ul Rimului (M. COST.).

URZITOR 1. *sm.* □ ■ Cel ce urzește □ □ □ Intemeietor: și au stătut singur Romul, și ~ orașului și crâiei, după a cărui nume este și numele orașului Roma pînă astăzi (M. COST.) □ □ □ Uneltitor: ~ de intrigi.

2. (*pl.*-toare) *sn.*, **URZITOARE** *sf.*, **URZOIU** (*pl.*-oale) *sn.* ■ Instrumentul pe care se urzește tortul (□ 5197): dacă se gătește la urzit, se toarnă apă

pe urzitor, ca să se steargă lenea și ca țesutul să sporească (GOR.); când se afirgește urzitul pinzei, atunci se toarnă apă jos pe funul urzitoarei, ca să crească în vara viitoare cînepa frumoasă și să aibă pinza rost de țesut (GOR.); de pe moșoare, te-au urzit pe urzoii (COR.); urzoalele să nu le ții la soare, că-ți moare hărbatul (VOR.) [U R Z I].

URZITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* □ ■ Ceea ce se urzește; *pr. exl.* țesătură □ □ □ Structură, temelie [U R Z I].

□ **URZOIU** = URZITOR 2.

USCĂ (*usuo*, *Uscu*) 1. *vb. tr.* □ A scoate toată umezeala, a face uscat: ~ vîntul a uscat rufele; vîntul cel păliitoriu uscă vițele ei (SIB.); Am o rochită: O spăl în foc și-o usuc în apă (GOR.); *ghicitoare despre* „ceară”; □: ce, am uscat oămășile pe un gard (ZNN.); se zice cuiwa care își permite prea multe familiarități; a-și ~ lacrimile, a înceta de a mai plînge □ □ A seca (*torb.* de ape curgătoare sau stătătoare): am uscat Domnul Dumnezeu marea Roșie de către fața voastră (BIB.); □ □ □ A face să slăbească, să lincezească, a istovi, a lua toată vîgla: acea crudă suferință care usucă pe om fără de a-l omori (BAL.); n au fost în stare să-i potolească dorul părinților care-l usca pe de-a întregul (ISP.); F a aduce ceva nenoroc la joc, a-l face să piardă șezînd lingă dînsul (superstii de jucători:) mai școală-te, neclintită, că m'ai uscat! (ER-VN.).

2. *vb. refl.* □ A deveni uscat, a-și pierde toată umezeala: rufele s'au uscat la soare, la vînt; ședeam afară la soare cu pielea goală pînă se usca cenușa pe noi (CRG.); mai toți pomii din grădină se uscară în câteva zile (ISP.); zilele mele ca umbra se pleacă și ca fînul m'am uscat (DOO.); □: a fost apucat-o o sete ca aceea că i se usca și limba în gură (SB.); striga în gura mare că se usucă de sete (CRG.) □ □ A rămînea uscat, fără apă, a seca: să uscă pîraul, căci nu s'au făcut ploaie pe pămînt (BIB.); □ □ □ A lincezi, a se slei, a se topi, a se prăpădi, a se istovi, a-și pierde toată vîgla: a se ~ de dorul cuiwa; a se ~ de-a'n-picioarele [lat. exsuscare].

USCĂCIOS *adj.* = USCĂȚIV: ținea de mină pe un tinăr nalt și ~ (GN.) [U S C A T].

USCĂCIUNE *sf.* □ Inșușirea a tot ce e u s c a t : ~a pămîntului, lemnelor □ □ Secetă: în anul 1860, e o așa secetă și ~ în toată Moldova, că nu se zărește frunză pe copac (VLAH.).

USCAT 1. *adj.* *p.* USCA. □ Lipsit de umezeală: pămînt ~; rufe ~e; lemne, frunze, flori ~e; e bun de spinzurat de o cracă ~ă, că e păcat să strici una verde pentru ei (ZNN.); timp rece și ~; □: (a vorbi, a îndruga) verzi și ~e, vorbe goale, fleacuri, minciuni; □: pe lingă lemnul ~, arde și cel verde, pe lingă cele bune, pot găsi întrebuintare și cele proaste □ □ Ce nu mai e proaspăt, ce s'a întărit cu timpul: mămăligă, pîine, coajă ~ă; cît pentru legumă, avea niște cîrnași

uscați, de proaspeți ce erau (ISP.) □ □ Ce s'a lăsat să se usuce: poame, prune ~e □ □ Sec, lipsit de apă: pîrau ~ □ □ Care nu e ud, jilav, acoperit de apă, un-suros sau gras: a avea gura, limba ~ă; cu buzele ~e; vițele ~ă; ochi uscați, cari nu sînt udați de lacrimi □ □ Slab: o vită ~ă; picioare ~e; o față ~ă; Babă slabă și ~ă și de Dumnezeu uitată (PAMF.).

2. *sbst.* Faptul de a usca: ~ul rufelor, lemnelor, prunelor.

3. *sbst.* Pămîntul (*în opoz.* cu marea, rîul): și chemă Dumnezeu ~ul pămînt și strînsul apelor chemă mare (PAL.); se coborî la ~ și voi să între în oaste (ISP.); îndată ce am pus piciorul pe ~, am fost înconjurat de mulțime d.-GH.); scutură numai brîul peste apă și se va face o punte, de-l trece peste ea ca pe ~ (RET.); a se abate ca peștele pe ~.

USCĂTOR *adj. verb.* USCA. Care usucă.

USCĂTURĂ *sf.*, mai adesea USCĂTURĂ *pl.* □ Crăci u s c a t e : fata, harnică cum era, curățî pîraul de urzeți și de omizi (CRG.); toată ziua sta în soare... să curețe piercii de uscături (D.-ZAMF.); troșeau uscăturile pe unde călea (ISP.) □ □ Nume generic pentru orice fel de mîncare ce constă din cărniuri reci (șuncă, pastramă, cîrnațiatumați, salam, etc., sardelle, măsline, etc.), sărături; mezeluri: mă îndemnară... să iau ceva uscături: salam, sardelle, șuncă, etc. (ISP.); Rareori mîncă bine, mai mult uscături și post (FANN); Îmi puse dinainte niște uscături, un puț fript... (GN.); *sf.* : aduce pe o tavă ~ și udătură (CARL.).

USCĂȚURICĂ (*pl.*-urele) *sf. dim.* USCĂȚURĂ □: plecînd la pădure ca să aducă ceva uscăturile pentru oasă, văzu într'un copac un ouib de pasăre (ISP.).

USCĂTEL 1. *adj. dim.* USCAT. Cam uscat.

2. USCĂȚELE *sf. pl.* Uscături, vreascuri, crăci uscate: haideți la pădure, să aducem ~, să ne facă mama voastră plăcînte (RET.).

USCĂȚIV *adj.* Slab, cam u s c a t : fata lui ~ă și ară de soare avea un nas coroiat ca un plis de uliu (D.-GH.); USCĂȚIV așa cum este, girbovit și de nimic (EMIN.); o femeie ~ă intră pe poartă, cu două doniți mari de apă (OLVR.).

USCIOARĂ = USCIOARĂ.

USCIOR = USCIOR.

USEBI = OSEBI.

† **USIRDIE**... = OSIRDIE...

† **USNĂ** (*pl.*-ne) *sf.* □ □ † Buză □ □ Marginea de sus a unei oale, a unui vas, a unui pahar, gură: Și 'n d'usna paharului Sorisă-l vița vinului (K.-BRG.) □ □ Marginea de sus a lunții (□ 2973): cellalt a scufundat întreaga ăstula, după ce l-a umplut-o cu pămînt pînă peste ~ (S.-ALD.) □ □ Buza clopotului: clopotul cel mare niciodată n'a sunat într'o ~, fără să pue tot orașul în mișcare (NEGR.) [† u s t n ă < vsl. u s t ȳ n a].

† **USPĂTA**... = OSPĂTA...

† **USPENIE** *sf.* Adormire; *md* Uspenia Precistei, Adormirea Maicii-Domnului [vs]. u s p e n i e].

† **USTA** (*pl.*-tale) *sf.* □ Administrator, supraveghetor (la Turci) □ Căpitan de ieniceri [t.c.].

† **USTAV** (*pl.*-avuri) *sm.* ■ Regula, orînduire, prescripțiune bisericească [vs]. u s t a v ũ].

† **USTEA** = OSTEIA.

† **USTENEALĂ**... = OSTENEALĂ...: fără de ~ și fără de post și fără de lacrimi... vor să agîtungă cartul (VARL.).

* **USTENSILE** *sf. pl.* Unele, scule [lat.].

† **USTIA** = OSTEIA.

† **USTNĂ** = USNĂ.

USTOIA = OSTEIA.

□ **USTUNOIU** = USTUROIU.

USTURĂ (-ur) *vb. tr.* A produce o senzație dureroasă printr'o arsură, prin urzicare, prin rănire, etc.: m'a usturat; preutul n'a vrut să-l mai usture și spațele și s'a millocmit (SB.); m'am atîns cu mina de urzici și mă ustură de mă trec lacrimile (L.-M.); pe tine se vede că nu te ustură ochii, eu nict nu mai văd (VLAH.); am mincat un ardeiu iute și mă ustură în gură; □: fi răsună încă în urechi vorbele astea care-l usturăre ca o plesnătură de girbaclu în obraz (ER-VN.); [lat. u s t ũ l a r e].

USTURĂTOR *adj. verb.* USTURA. Care ustură: durere usturătoare; □: vorbă usturătoare; — *adv.*: Incepu a răspunde atît de subțire, ~ și pătima, încît toate amuțiră (SAD.).

USTURĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a u s t u r a ; usturime: și 'ntr'o groapă m'a trînit, într'o

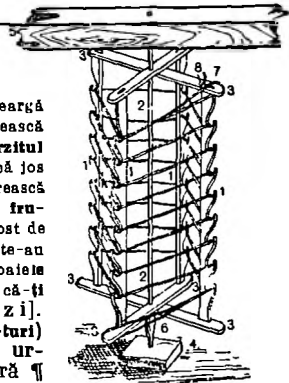

Fig. 5197. Urzitoare.

1. Razele urzitoarei. anari. — 2. Fus, vergea. — 3-4. Chingi, stîngîii. — 4. Căpătîiu, scaun. — 5. Coarda casei. — 6. Crucea urzelei. — 7. Piciorul urzelei. — 8. Ața.

URZ-
UST

UST-ȘO -groapă cu urzici... și de multă ~, Nu mă mai gândii la gură, Ci la draga-alergătură (MAR.).

USTURIME *sf.* Senzație dureroasă pricinuită de o arsură, de urzicare, de o plesnitură cu biciiul, de o rană, etc.: și pre sine să vor vedea iarăși într'altă amar și durere și ~ netrăcută (VARL.); m'am deșteptat în-dată, cuprins de ~ de parcă eram pus pe jăratec (HSP.); i-a apărît pe toți, de fîpau și fugeau nebuni de ~ și de durere (CRG.); m'am urzicit și nu mai încetează ~a [ustura].

USTUROIȚĂ, USTUROAIE *sf.* ♣ Plantă din fam. cruciferelor, cu miros tare de usturoiu, cu flori mici, albe; frunzele și sucii ei sînt întrebuintate în medicină; semințele ei, pulverizate, pot înlocui, la sinapisme, grăunțele de muștar; numită și „ai(u)șoară”, „ai(u)șor”, „frunza-voinicului”, „iarbă-de-lngoare”, „vîndecătoare”, etc. (*Alliaria officinalis*) (□ 5198).

USTUROIU *sbst.* ♣ Plantă bulboasă din fam. liliaceelor, cu miros și gust caracteristic; are la baza tulpinii un bulb sau „căpătîină”, alcătuită din mai multe bucăți, numite „căței”, învelite într-o membrană comună; originar din Asia centrală, e mult cultivat la noi ca plantă culinară; servește la dresul bucatelor, iar țărani noștri, în zilele de post, mănîncă usturoiul crud cu mămăligă; poporul îl mai întrebuintează ca leac la diverse boale și joacă un rol important în practicile superstițioase (*Allium sativum*) (□ 5199, 5200): căpătîină de ~; căței de ~; a mirosi a ~; la carne mai erau puse în apropiere

Fig. 5198. Usturoița.

Fig. 5199. Usturoiu.

și străchinute cu ~ pisat în slatină, ce-l spune mulețu (CRIC.); cel ce îmblă pe lângă albine, să nu mănînce ~, o'apoi ele îl mușcă, fiindcă ele nu suferă mirosul ~lui (GOR.); spre Sf. Andrei se fac cruci pe la ferestei cu ~, se ung coarnele vitelor și mănîncă cu toții ~, de care miros fug strigoii (GOR.); lmi dați voie să ung incuitorile ușilor cu ~ (GN.); Ⓣ: bărbat bun și ~ dulce nu se poate, toți bărbații sînt răi (după părerea femeii); — nici ~ n'am mîncat, nici gura nu-mai pute, nu știu nimic, nu sînt vinovat cu nimic în această privință, căci n'am avut nici un amestec aci: venită acasă și dormitră, ca și cînd ~ nu mîncase și gurile nu le miroseau (HSP.) ♣ ~-DE-LAC IARBĂ - USTUROAȘĂ [ustura].

Fig. 5200. Vînzător ambulant de usturoiu.

USTUROȘ *adj.* Care ustură: BURETE-USTUROȘ = IUTARI; IARBĂ-USTUROAȘĂ = IARBĂⓉ.

UȘUC, O UȘUC *sbst.* Materie grasă, unsuroasă, de culoare gălbuie, ce se găsește în lina oilor; apa în care s'a spălat lina: au început a mă scălda ba cu leșie de ciocălii, ba cu ușuc de lînă (CRG.); lina... mai înflă se fierbe, ca să lasă din ea ușucul...; din ușuc mestecat cu oțiv, se face o culoare vînată foarte frumoasă (LUS.) [lat. s. u. c. u. s., influențat de u s u c = lat. e. x. s. u. c. o].

UȘUCOȘ *adj.* Cu u s u c, plin de ușuc: lînă ușucoasă.

UȘĂ, UȘE (*pl. uși*) *sf.* Ⓣ Deschizătură dreptunghiulară făcută într'un zid, într'un perete, pe unde se intră în casă, într-o odaie, sau se iese de acolo: a intra, a ieși pe ~; Nu se nasea gloriilor pe stradă și la ușa caseleilor (EMIN.); pe pragul ușii; a nu încăpea pe ~ (de gras ce e); a da pe cineva pe ~ afară; a-i arăta ușa, a-i spune să plece, a da afară: împăratul, nici una nici alta, ci-i trage o palmă și-i arată ușa (MERA); a cerși pe la ușle oamenilor; a umbla din ~ în ~; a ajunge la ușa străinilor (ALECS.); a ajunge să cerșească; după ~, afară (Înainteai ușii); Ⓣ: nepotitul are scaun după ~ (ZNN.); acei (medici și avocați) oari nu se bucură de un nume bun stut lăsați după ușa, cum se zice (I-OM.); dinaintea ușii lui, dinaintea casei lui; cînd măturî dușeana, să nu măturî din fund spre ușa, cădal mușterii alară (GOR.); beția este ușa tuturor răutăților (FANN); — LUP Ⓣ ♣ Ⓣ În spec. Dreptunghiul, oblonul de lemn sau de fier care se învîrtește în țîfni spre a astupa această deschizătură sau a lăsa liberă trecerea printr'însa: a deschide, a închide, a încuia, a descuia ușa; cînd ușa se deschide singură, are să-și vină cineva (GOR.); unge ușa, să nu scriție; cînd îți scriție ușa dimineața, îți intră norocul în casă (GOR.); ~ într'un canal, în două canaturi (□ 5201); ~ cu geamuri (□ 5202); ~ secretă, de fier; a sta ou ușle închise, încuiate; a bate la ~; a sparge ușa; a trîni ușa (de perete); F a intra cu ușa 'n casă, a spune lucrurile pe șleau, fără înconjur; Ⓣ F ~ de biserică, om fără cusur, sînt, poamă bună: nici tu nu ești vre-o ușă de biserică (CIAUS.); — BORDEIU Ⓣ, STRÎNGE Ⓣ Ⓣ ♣ Ⓣ Uși împărătești — ÎMPĂRĂTESC Ⓣ ♣ Ⓣ Intrare; ușa cortului: Sara după spate de după ușa cortului (auzi) aceasta (PAL.); — CORT Ⓣ; ușa strungii, deschizătura prin care intră și ies oile din strungă [lat. vulg. *pl. *ustia* (*sg. *ustiu*) = clas. *ostium*], aplicată mai întiu ușii în două canaturi; comp. și gr. *ύβα*, germ. *Thüre*, etc.].

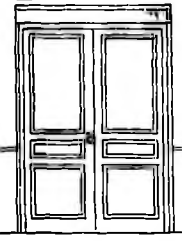

Fig. 5201. Ușă în două canaturi.

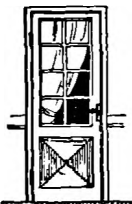

Fig. 5202. Ușă cu geamuri.

† UȘAR(IU), *Mold.* UȘER(IU) *sm.* Ⓣ Păzitor la poartă, la ușă: acest ușariu deschide și oile glasul lui aud (COR.) ♣ = PORTAR Ⓣ.

UȘARNIC, Mold. UȘERNIC *1. adj.* Care umblă haimana, care nu stă de loc pe-acasă, care e mereu pe drumuri; (zicea) că fata lui nu ascultă, că-i ușarnică, că-i leneșă, că-i solu rău (CRG.); nu bate lela prin sat, băleto, o'ai s'ajungi ușernie (FLOR.).

2. sm. Cîine ce umblă din ușă în ușă pe la casele oamenilor; Ⓣ: scoți sufletul din om cu obrăznicile tale, ușernie ce ești (CRG.).

UȘCIOARĂ, scris mai adesea UȘCIOARĂ (*pl. -re*) *sf. dim.* UȘĂ. Ușă mică: este o ușcioară pe care o vei descoperi oăutînd-o cu una din aceste luminări (HSP.).

UȘCIOR¹ = UȘOR¹.
UȘCIOR² sm. Băn. = URCIOR².
UȘER... = UȘAR...

***UȘIER sm.** Slujbaș care stă la ușa (la o autoritate publică sau privată), aproad [it. *usciera* sau fr. *huissier*, modificat după ușă].

UȘITĂ (*pl. -țe*) *sf. dim.* UȘĂ. Ușă mică.

UȘOIU (*pl. -oale*) *sn. augm. tron.* UȘĂ. Ușă mare: puse mîna pe cheie și o ținu ată pînă la ~l cel de aramă roșie (MERA).

UȘOR¹, UȘCIOR (*scris adesea UȘCIOR*), **UȘTIOR, UȘCHIOR** *sm.* Tocul, pervazul ușii sau ferestrei: căta cheia la locul ei, sus, în scobitura ușorului de stejar (LUNG.); pe prag seada ghemuit un om... rezămat de ușcor (CRIC.); ea pășea în tindă, lăstînd un ochiu peste ușchior (SLV.); *măi adesea pl.*: Cu șgomot sare poarta din vechii ei ușori (EMIN.); casa... era acum toată numai un sloiu de ghiață și nu se mai cunoștea pe dinafară nici ușa, nici ușori, nici grații (CRG.); scrie-le și pre ușcorilor casei tale și pre porțile tale (BIL.); trehne mutați uștorii ușilor (RET.) [lat.

osteolom > ușor; celelalte forme sînt refăcute după u.ș. și u.șcio a.r.ă].

UȘOR *adj.* și *adv.* ① Care cîntărește puțin, care nu trage mult la cîntar, care nu apasă greu: **undeleumul** e mai ~ decît apa, de aceea plutește deasupra; arama e mai ușoară decît plumbul; ~ ca fulgul, ca puful; are să și se pară că ești ~ cum îl pîna (CRG.); fie-l fărîna ușoară! — **TĂRIŢĂ**; — *adv.* eî calcă ~ și lin, ca și cum ar pluti (VLAH.); a se lăsa ~, a) a nu apăsa prea tare, a nu se lăsa cu toată greutatea trupului; b) a ceda fără multă împotrivire ② Care suflă incetinel, care se mișcă lin: o adiere, o boare ușoară; atunci veni un vîntisor lin și ~ de-îrestiră pletele (USR.); e le sînt ca marea... cînd nici o suflare cît de ușoară nu adie deasupra-i (CARJ.); — *adv.*: Plutind ~ în aer ca vîntul ce adie (ALECS.) ③ Fără multă zăpadă, fără geruristrasne (verb de iarnă): dat-au Dumnezeu de s'au făcut iarna ușoară. cît de-abia au căzut puțintel omăt (LET.) ④ Viou, sprinten, care se mișcă cu înlesnire: ~ de pictor; a fi ~ la alergat; nu știi cît mă simțesc de ~, parcă-mi vine să sbor, nu altă ceva (CRG.); — *adv.*: Cînd aud că-l sârbațoare, Mi-l ~ pe la picioare, Cînd aud că-i și de lucru, Mi se 'ngreunează trupul (PAMF.) ⑤ Incet, ce-abia se aude: auzi... un... glas de copilă adînd o rugăciune ușoară (EMIN.); auzi o bătaie ușoară la ușă; pe la revărsat de zor, un ~ fișit se auzi prin grădina (USR.) ⑥ Puțin important, nelăsemnat: o greșală ușoară; i s'a dat o pedeapsă ușoară ⑦ Slab, ce-abia se simte, ce-abia se vede: medicul au constat o ameliorare ușoară în starea lui; o înolnațiune ușoară a terenului; — *adv.* la miazăzi, cîmpia vastă... se 'ntinde, ~ povîrînită pînă departe 'n Dunăre (CAR.) ⑧ Puțin primejdios, fără urmări grave, lesne de suportat: o boală ușoară: Nici o boală nu-i ușoară Ca vara la umbrăsoară, Nici o boală nu e grea Ca vara cu secerea (PANN.) ⑨ Subțire: o materie, o stofă, o îmbrăcăminte ușoară: Îmbrăcat cu haine mai puțin, mai subțiri: fîndcă era cald, se desbrăcără de hainele de pe deasupra, rămîind mai ~ (USR.); — *adv.*: a fi ~ îmbrăcat ⑩ Superficial: o spotală, o tencuială ușoară ⑪ Somn ~, care nu e adînc, din care se desteaptă cineva lesne; somn ~ i urare cuiva care se duce să se culce ⑫ Puțin numeros: are o familie ușoară ⑬ Dibaciu, îndemînat, delicat în mișcări: acest chirurg are o mînă ușoară ⑭ A fi ~ de (sau la) cap, a pricepe cu înlesnire ⑮ Lipsit de seriozitate, ușuratic: ~ de minte; femeie cu moravuri ușoare, femeie stricată, desfrînată ⑯ Care se mistue lesne, fără greutate: mîncări ușoare ⑰ ✕ Artilerie ușoară, care are tunuri mici, lesne de transportat, care nu e stingherită în mișcările ei ⑱ Care se poate face sau îndeplini fără osteneală, lesne, facil: o lecție ușoară; problemă ușoară; o slujbă, o misiune ușoară; Virtutea e ușoară, cînd al ce-ți trebuște (EMIN.); — *adv.*: (e) ~ a porunci, xreu a împlini (ZMN.) ⑲ Precadat de o prep. (cu, din, pe) formează o loc. *adv.* cu înțelesul de „cu ușurință, lesnă”: prea lesne este atunce a strica pacea cu Turcii și a se bate prea cu ~ cu dînași (NEC.); urcăm din ~ pe sub bolți de cetini (VLAH.) [† ușor < *i u (- lat. lēvis) + suf. -șor].

○ **UȘTIOR** = UȘOR.

UȘUI (-neso) *vb. tr.* A alunga găinile (strigîndu-le u.ș! u.ș!) (GR.-N.) (CIAUS).

UȘULIȚĂ (pl.-te) *sf. dim.* UȘĂ: în dreapta acestui coridor este o ~ (NEGRJ.).

† **UȘUR** *sbst.* ① † Dijma producțiunilor pămîntului ce plătiau odinora Tătarii pentru locul ocupat în Moldova (SAIN.): Nohai ce vor lăcu pe acel loc a Moldovei să-și dea ~ ul și hacul pămîntului și toată plata deplin (LET.) ② Mold. Zeciuiala morarului, oîem [etc.].

UȘURA (-urez) *1 vb. tr.* ① A face mai u.ș. o r, a scoate o parte din greutatea, din povara purtată de cineva, ce apasă asupra unui lucru: ~ încercătura unui car, unei corăbii; ~ povara unui cal; ② a-și ~ înțina, a destăinui ceea ce e-și stă pe suflet, ce-i apasă pe inimă: își ușurase înțina spîndu-i taina lui (GN.); ③ F: ~ punga cuiva, a-i lua banii, a-i cam goli punga: ...văzu că boltașul punga l-a cam ușurat (PANN.) ④ Pr. ext. A micșora, a împuțina, a scădea: ~ birurile, taxele, datoria publică ⑤ ⑥ A alina, a potoli (o durere fizică sau morală): ea o năduseală te ușurează de ori-ce boală (GOL.); ~ durerile; ~ mizeria ⑦ ⑧

⑨ A da o pedeapsă mai ușoară, un canon mai mic: Dumnezeu să ușureze păcatele celui cu înțina, că bun lucru a făcut (CRG.); (arhierei) să deslege păcatul și să-l ușureze den canon (FRV.-ME.).

⑩ *vb. refl.* ① A-și scoate o parte din povară, din greutatea ce-l apasă: a se ~ de o povară; (bătrîni) se ușurată de hainele grele și se așezară pe divanuri (SAD.) ② ③ A se alina, a se potoli (de o durere fizică sau morală): i-am spus tot ce aveam pe suflet și m'am mai ușurat; am suferit mult, dar acum m'am mai nșurat (L.-M.) ④ A scăpa de sarcină, a da naștere copilului: temela lui s'a ușurat ieri.

UȘURĂTATE *sf.* Ușurință: omul acesta... lînd martoră Dumnezeirea cu atîta ~, este un trădător (NEGRJ.).

UȘURATIC. -ATEC *adj.* Ușor de minte, necotit, flustratic, svîturat: ocupația viitoare sale nunți împluse cu totul mîntea sa atît de ușuratic (BALC.); ajuns om mai matur, el mustra pe înierii ușurateci (SLV.).

UȘURE *adj.* și *adv.* = UȘOR: aci adăte sări ca o pisică de ~ peste prag (USR.) [refăcut din u.ș. u r e l].

UȘUREL, f. UȘURICĂ *1 adj.* ① *dim.* UȘOR ② = UȘURATIC: Epimeteu era un flustratec și un ușurel de minte (USR.); ori-cît era de ușurel, poate că nici el nu era fericit (D.-ZAMF.).

③ *adv.* Incet, UȘOR: cele trei degete atingîndu-mă ușurel în frunte, la mijloc și pe umeri. în semn de cruce (PLVR.).

UȘURIME *sf.* ① Inșurica a tot ce este ușor, ușurință ② ③ ~ a minții, nesocotință, sburdălnicie.

UȘURINȚĂ (pl.-te) *sf.* ① Starea a tot ce este ușor, ce nu cîntărește mult, ce nu apasă greu: ...se cunoaște Omul prost din vorbărită și nuca din ~ (PANN.) ② Inșurica a tot ce e ușor de făcut, înlesnire: cînd v'ați mai dus oțiva într'ajutor, treaba s'a făcut cu mare ~ (CRG.) ③ Nesocotință: îl vedea... sbătîndu-se, ca să scape de urmărilor usurîntei sale (SLV.).

○ **UȘUȚĂ** (pl.-te) *sf. dim.* UȘĂ: Am o căsuță și n'are ~ (GOR.), ghicitoare despre „ou”.

UTERIN *adj.* † Se zice despre copiii nășcuți din aceeași mamă, dar cari nu au același tată [fr.]. † **UTEȘI** — OTEȘI.

UTII sau **UTIU** *interj.* Strigăt cu care se chiamă bobocii de rață (R.-COO.).

UTIL *1 adj.* ① Folositor, trebuincios, de trebuință ② ③ ④ Lucru ~, energie ~ă, energia necesară pentru a învinge rezistența propriu zisă a unui motor ⑤ ⑥ **INUTIL**, **NEUTIL**.

⑦ *sbst.* Ceea ce e folositor [fr.].

UTILITAR *adj.* și *sm.* Care are în vedere mai ales utilitatea; care disprețuiește teoria și ține seamă numai de folosul pe care i-l pot aduce lucrurile [fr.].

UTILITARISM *sbst.* ✕ Doctrina utilitarilor; sistem de morală care recunoaște ca principiu al binei numai utilitatea [fr.].

UTILITATE *sf.* = FOLOS: literatura este o lucrare de ~ pipăită (CAR.) ① ② **INUTILITATE**, **NEUTILITATE** [lat.].

UTILIZA (-izez) *vb. tr.* A întrebuița, a se folosi de ceva, a trage folos [fr.].

UTILIZABIL *adj.* Ce se poate întrebuița, de care te poți folosi ① ② **INUTILIZABIL**, **NEUTILIZABIL** [fr.].

UTIU! = UTII

UTOPIC *adj.* Care are caracterul utopiei, ce ține de utopie: proiecte ~e [fr.].

UTOPIE *sf.* ① Tără închipuită în care Thomas Morus socotea că lumea se bucură de o fericire deplină ② F Sistem de guvernare imaginar unde totul ar trebui să concorde spre binele tuturor și prin care lumea ar trăi deplin mulțumită: (erau) sisteme leșite din imaginațiunea lor... utopii care nu puteau să albă o viață lungă și oare au dispărut lăsfînd numai un suvenir istoric (L.-GH.) ③ ④ Supozițiune ce nu se poate realiza [fr.].

UTOPIST *sm.* Persoană care făurește utopii sau crede în realizarea lor: egalitate? libertate? utopii leșite din sînul Goliei și menite a duce pe utopiști iarși în Golia (ALECS.); în lumea, pe care cel mai extrem ~ o poate visa, vor fi diferențe de închipuire și de gust (CAR.) [fr.].

UTRENIE, ② **UTRENE**, **UTRANE**, **UTRENE** *sf.* † Slujbă de dimineață (în Biserica ortodoxă): pă-

rîntele se duse la biserică cea închinată spre pămînt, ca să citească utrenta (slv.); stau cu luminările amină aprinse pînă la sfîrșitul polieleului și pînă se cetește evanghelia cea de la utrâne (acr.); Duminică, după ce au ieșit de la biserică Domnească, de la utrine, au hoțarii. după obicei, hoțarii cei mari (n.-cosr.) [vsl. u t r i n j a].

UTA = HUTA.

ŪȚUPINĂ = OȚOPINĂ.

*ŪVERTURĂ (pl.-turi) sf. J. Compoziție muzicală pentru orchestră simfonică, fie pentru a servi ca introducere la o operă, fie ca o lucrare independentă: reprezentarea început prin frumoasă ~ scrisă de celebrul Rossini (fil.) [fr. o u v e r t u r e].

*UVRAJ (pl.-aje) sn. Operă științifică sau literară [fr. o u v r a g e].

*UVRIER sm., UVRIERA (pl.-re) sf. Lucrător, lucrătoare: aci puția îl păsa uvrierului francez dacă se periclită sau pierdea un capital oare nu era al lui (l.-gh.) [fr. o u v r i e r].

*UZ (pl. uzuri) sn. ① Întrebuițare, folosire: a pierdut de mult un ochiu și ~ul comod al minții drepte (car.) ¶ ② In spec. Întrebuițarea obicinuită sau excepțională a unui cuvînt, a unei expresiuni, de către marea mulțime a populației, cu toate că e uneori împotriva spiritului limbii ¶ ③ Datină, obicei: ~urile poporului la naștere ¶ ④ și Dreptul de a se folosi însuși de un lucru care este și rămîne proprietatea altuia ¶ ⑤ Experiența în societate, obicinuița de a trăi între oameni, știința de a se purta în lume și deprinderea de a cunoaște obiceiurile oamenilor [lat. u s u s, cu înțelesurile fr. u s a g e].

*UZA (-zaz) 1. vb. tr. și intr. ① A întrebuița, a se folosi de ceva ¶ ② A învechi, a prăpădi, a strica, a toci (prin deasa întrebuițare): ~ hainele, cărțile, etc. ¶ ③ A sdruncina, a slăbi: ~ sănătatea.

2. vb. refl. A se învechi, a se prăpădi, a se strica, a se toci (prin deasa întrebuițare) [fr. u s e r].

*UZANȚĂ (pl.-țe) sf. ① Termen pentru plata scrisorilor de schimb (de obicei 30 zile) ¶ ② Obicei: uzanțe diplomatice [fr. u s a n c e].

*UZAT adj. p. uza. ① Întrebuițat, folosit ¶ ② Învechit, prăpădit, stricat, tocit (prin deasa întrebuițare): rate, haine, cărți ~e ¶ ③ Prăpădit de vîrstă, slăbit de boală ¶ ¶ ④ NEUZAT.

*UZINĂ (pl.-ne) sf. ① Fabrică, stabiliment industrial în care lucrul este făcut mai ales de mașini: ~ de gaz, de electricitate; ~ metalurgică [fr. u s i n e].

*UZITA (-itez) vb. tr. și refl. A (se) întrebuița, a (se) folosi în de obște [lat.].

*UZITAT adj. p. uzită. Întrebuițat, folosit în de obște: acest cuvînt e ~ în Oltenia; cele mai multe neologisme nu sint ~e de poporul de la țară ¶ ¶ ④ NEUZITAT.

*UZUAL adj. De care se folosește cineva de obicei, mai adesea: termeni ~i; cunoștințe ~e, cunoștințe de care are cineva nevoie în viața de toate zilele [fr. u s u e l].

*UZUFRACT 1. sbst. și Dreptul de a se folosi cit trăește de rodul unui bun, de venitul unei moșteniri, de dobinda unui capital, a cărui proprietate aparține altuia [lat.].

*UZUFRACTUAR 1. adj. și ① Care nu dă decît uzufructul ¶ ② Care trebuie executat de uzufructuar 2.

2. sm. Care se bucură de un uzufruct [fr. u s u f r u c t u a i r e, u s u f r u i t i e r].

*UZURĂ (pl.-uri) sf. ① Camătă ¶ ② Stricare, prăpădire, tocire prin deasa întrebuițare [fr. u s u r e].

*UZURAR 1. adj. Ce ține de camătă, de cămătar: împrumut ~.

2. sm. Cămătar: norocul... pe ~ i-l scoase în cale bine dispus (car.) [fr. u s u r a i r e].

*UZURPA (-urp) vb. tr. ① A lua, a răpi, a apuca cu sila sau prin viclenie un avut, o putere, un drept, un titlu, o demnitate care aparține altuia: dar nu s'a mai întîlnit cu postul de capuchehaia pe care-l uzurpase frate-său Miltiad (l.-gh.) ¶ ② ③ A obține ceva prin fraudă, prin viclenie, fără vre-un drept legiuit: ~ gloria, reputația, stîmă [fr. < lat.].

*UZURPATOR sm. Acela care izbutește să uzurpe un drept, o putere care nu-i aparține în mod legiuit, in spec. acela care uzurpă autoritatea suverană [fr. u s u r p a t e u r].

*UZURPAȚIUNE sf. ① Faptul de a uzurpa și rezultatul acestei acțiuni ¶ ② Lucrul uzurpat [fr. u s u r p a t i o n].

DIN COPIIUL TIPĂRIT ÎN 1700.

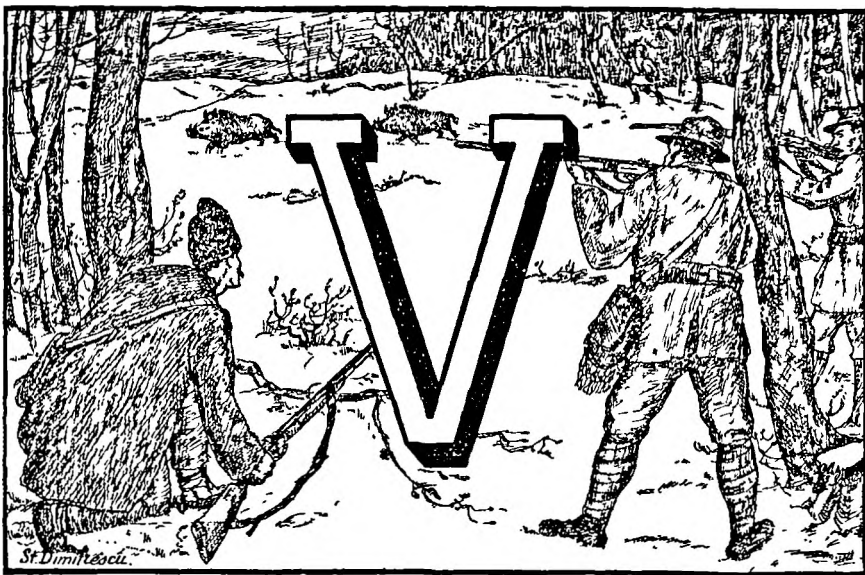

Sec. XV

Sec. XVI

Sec. XVI

Sec. XVI

Sec. XVII

Sec. XVII

Sec. XVIII

Sec. XIX

VÎNĂTOARE

V *sm.* A douăzeci și cincea literă a alfabetului, a nouăsprezecea din seria consonanțelor; în scrierea cirilică, ocupa locul al treilea în alfabet și purta numele de „vede”.

V¹ *pron. pers.* = VĂ¹.

VĂ¹ *vb. intr. defectiv.* ◉ *Păstrat la pers. a 3-a a indic. prez. în construcțiunea mai ~, mai este (mult, departe) plină acolo, mai trece vreme plină atunci: oare socotit-ai voi că... o să rămâie turma în ghiarele voastre...? Hei! măre băieți, mai ~ puțin atunci!* (ocoac.); oho! mai ~, tată, mai ~! (slv.) ◉ † *Trans.* La imperativ, sub formele vâ, du-te, vati, duceți-vă: și zise Domnul către Aron: vâ înaintea lui Moisi în pustie (PAL.) [lat. v a d i t, v a d e].

† VĂ² *pers. a 3-a sg. a indic. prez. a verbului VREA.* ◉ : unde nu ~ Dumnezeu, omul nu poate (N. COST.); — *Intrebuintă astăzi numai ca auxiliu pentru formarea viitorului:* ~ da, ~ cere, ~ veni ◉ ◉ Vă să zică ~ ZICE¹ ◉.

VĂ³, particula ce intră în compoziția mai multor pronume nehotărâte ~ CAREVA, CEVA, CINEVA, CÎTVA, CUMVA, ÎNCOTROVA, NISCĂTVA, UNDEVA [v a³].

VĂ⁴ ~ TU.

VĂ⁵ ~ VĂ¹ ◉.

◉ VAC ~ VEAO.

VACĂ (pl.-ei) *sf.* ◉

♀ *Femela taurului*

(☐ 5203): vâzul oam...

câte șapte vaci mîrșave și

grozave mîncară pre cele

șapte vaci grase (PAL.); să

nu lași să dea laptele în toa,

căci seacă laptele vacii (GOR.); a mulge vacile;

☉ : țara-

nul pște vaca și arendașul o mulge, unii

muncesc și alții trag folosul;

☉ F e

~ de muls, om pe care fie-care-l ex-

ploatează; ~ FĂTA ◉, VITEL ◉; get-beget

coada vacii ~ GET-BEGET; ~ încălțată

~ ÎNCĂLTAT ◉ ◉ ◉ VACA-DOMNU-

LUI¹ = BOUL-LUI-DUMNEZEU¹; — VACA-

DOMNULUI², rădăscă femelă; — VACA-

DOMNULUI³, insectă lată și lungă-

reață, de culoare roșie și împes-

trită cu pete negre și pui albi; numită

și „boul-Domnului” (*Lygaeus eque-*

stris) (☐ 5204) ◉ ◉ ◉ BURETELE-VA-

CII ~ BURETE ◉ ◉ ◉ COADA-VACII

~ COADĂ ◉; — CUPA-VACII ~ CUPĂ¹ ◉; — LIMBA-

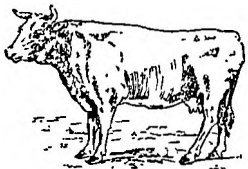

Fig. 5203. Vacă.

Fig. 5204. Vacă Domnului.

VACII = NAVALNIC ◉; — TURTA-VACII ~ TURTA ◉; — ȚITA-VACII ~ ȚITA ◉; — URDA-VACII ~ URDA ◉ [lat. vacca].

VĂCĂLIE *sf.* ◉ Cercul de coajă de teiu din jurul sitei, ciurului, dirmonului (*Mold.* „veșcă”); steaua e făcută dintr-o ~, ca cea de ciur... iar pe ~ sînt niște niște cornuri, făcute tot din blănițe de lemn (R.-COD.) ◉ ◉ Un fel de cutie cilindrică de coajă de lemn în care e așezată fie-care din pietrele de moară (*Mold.* „veșcă”) ◉ ◉ *Trans.* ◉ Bordul pălăriei: copilașul avea pe cap pălărie micuță, cu vĂcĂLIE întoarsă în sus (vc.) ◉ ◉ Nume generic pentru diferitele specii de ciuperci de consistență lemnoasă ce cresc pe trunchiul arborilor și din care se prepară iasca: ~ DE-BRAD (*Fomes pinicola*), ~ DE-MESTEACĂN (*Polyporus betulinus*), ~ DE-SĂLCIE (*Trametes suaveolens*), etc.; ~ DE-FAG = BABIȚĂ ◉ ◉ [v e a c ă; rut. v a k e l i j a, v e k e l i j a „burete de făcut iască”, e împrumutat din rom.].

*VACANT *adj.* ◉ Nelocuit: apartament ~ ◉ ◉ Neocupat de nimeni, fără titular: catedră ~ă; loc de senator ~ ◉ ◉ rî Succesiua ~ă, moștenire pe care n-o cere nimeni, pentru care nu se prezintă moștenitori [fr.].

*VACANȚĂ, VACANȚIE (pl.-te) *sf.* ◉ Starea unui loc, unei slujbe, unei demnități neocupate de nimeni ◉ ◉ Timpul olt un loc, o slujbă, o demnitate nu se ocupă de nimeni ◉ ◉ Timpul în care școlile sînt închise: vacanța sau vacanțele de Paști, de Crăciun; vacanța mare sau vacanțele mari, lunile de vară (Iunie, Iulie și August) în care școlile nu funcționează: am petrecut așa de bine vacanța de-aomn un an (VLAK.) ◉ ◉ rî Timp în care judecătorii și tribunalele judecă numai afacerile urgente ◉ ◉ Timp în care se repausează cineva de la ocupațiile obicinuite: e plecat în ~ [fr. v a c a n c e].

VĂCAR *sm.* ◉ Păzitor de vaci, păstorul vacilor: avea turme nenumărate de tot soiul... și nici numărul ~ilor... ce le pășteau nu-l mai cunoștea (GEP.); *pr. est.* cioban: deot slugă la clocoi, mai bine ~ la oi (ZMU.); ◉ : s'a mînlăt, s'a supărat ca ~ul pe sat, se zice de cineva care spre a pedepsi pe altul, se privează pe sine însuși de ceea ce-i trebuie, de ceea ce-i place: te superi, ca ~ul pe sat (VLAK.) ◉ ◉ ☆ VĂCARUL, constelațiune în emisfera boreală, în care se află steaua de mărimea Intliu Arcturus (☐ 5205) [lat. vaccarius].

VĂC- **VĂCĂREASĂ** (pl.-ese) *sf.* ⊙ = **VĂCĂRIȚĂ** †
VAD ⊙ Nevasta unui văcar.
VĂCĂREAȚĂ

(pl.-te) *sf.* Locul unde stau, unde se odihnesc boii și vacile în timpul verii [lat. vulg. vaccaria].

VĂCĂREL *sm.* †
 - FLUTERAR ⊙ [văcar].

VĂCĂRICĂ *sf.* †
 - FLOAREA-CĂLUGĂRULUI.

⊙ **VĂCĂRIE** *sf.* ⊙
Bucov. (MAR.1) = **VĂCĂREATA** † ⊙ Saia, grajd, staul, coșar pentru vite.

‡ **VĂCĂRIȚĂ** (pl.

-ituri) *sn.* † Dare oneroasă asupra vitelor cornute, scornită în a doua jumătate a secolului al xvi-lea: neavind domnia puțină de ațurea cu ce plini poruncile împărătești, s'au scornit un obicei pe vite, cărui obicei (ii) zic mențenește ~ul, de au dat toți oște un zlot de bou, de vacă, cine oște vite au avut (N.-COȘT.); domni au fost lufind oște două ~uri pe an, și iară nu puteau să iasă de sub dăorie (LET.); și o babă săracă ce torcea în furcă să-și agonisească hrana și comindul său trebuia la acea vreme să dea și ea bani la ~ (LET.) [v a c ă r].

VĂCĂRIȚĂ (pl.-te) *sf.* ⊙ Păzitoare de vaci: văcărița Floarea și bacul Micu, amândoi de pe locurile Făgărașului, se aveau bine împreună (D.-ZAMF.) † ⊙ † **PĂSTOR-REL** ⊙ † ⊙ † **FLOAREA-CĂLUGĂRULUI** [v a c a r].

* **VĂCĂȚIUNE** *sf.* † - **VACANȚĂ** ⊙ [fr.].

* **VACCIN** (pl.-inuri) *sn.* † Substanță care, introdusă în singele unei individ, îl imunizează contra unei boale anumite: ~ul contra holerei † ⊙ *In spec.* Altoiul contra vărsăturii, lichidul scos din pustulele ugerului vacii bolnave de vărsat și care prezervă pe om, un timp destul de îndelungat, de această boală (⊙ 5206) [fr.].

* **VACCINA** (-inez) *vb. tr. și refl.* † A (se) altoi (impotriva unor anumite boale) [fr.].

* **VACCINATOR** *sm.* † Medic care vaccinează împotriva unor anumite boale [fr.].

* **VACCINAȚIUNE** *sf.* Altoirea împotriva vărsăturii sau altor boale [fr.].

VĂCEȘC *adj.* De v a c ă (în limba descîntecelor): brîncă vacească, bubă vacească (GR.-N.).

VACS (pl.-suri) *sn.* ⊙ Substanță unsuroasă, mai adesea de culoare neagră, cu care se lustruiește încălțămîntea sau hamurile † ⊙ ⊕ ⊕ Nimic, fleac [germ. W a c h s].

⊙ **VĂCSI** **VĂPSI**.

VĂCSUI (-uesc) *vb. tr.* A da cu v a c s, a lustrui încălțămîntea: Unui papuci văcsuia, Altul calui pregătea (COR.); îl îndrumase preuteasa ea, serile mai înainte de a se culca, să-și văcsuiească ghețele (SLV.).

VĂCSUITOR *sm.* Lustruitor de ghețe, lustragiu (⊙ 2980) [v a c s u i].

VĂCȘOARĂ, **VĂUȘOARĂ** (pl.-re) *sf.* † *dim.* **VACĂ**: căntat-o-ai în pîntece, nea Gheorghe, să vezi dacă nu cumva avea pe văcșoara noastră † (D.-GH.); și-a scripuit puține parale, cîteva oi, un car cu boi și o văcșoară cu lapte (CRG.).

VĂCUI, **VECUI** (-uesc) *vb. intr.* ⊙ † A trăi vecinic, a dura etern, a dăinui: văcuiesc, ca de cînd lumea, gropi la capetele podului (LUNG.) † ⊙ ⊕ A trăi, a petrece vreme îndelungată; a-și trăi traiul: Acolo să zezi, să văcuiești, în coadele mărilor, în coarnele caprelor (GR.-N.); acolo a văcut oște zilisoare a avut (R.-COD.); de-amu noi ne ducem să vecuim în ostroavele noastre (VAS.) [veac, vac].

VĂCUTĂ (pl.-te) *sf.* † *dim.* **VACĂ** † ⊙ † **VĂCUTA-DOMNULUI** **BOUL-LUI-DUMNEZEU**: dacă se

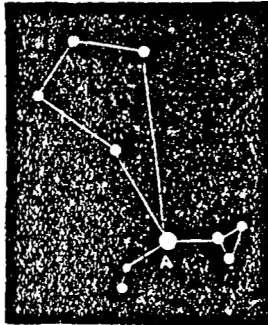

Fig. 5205. Văcarul.

Fig. 5206. Vaccin. Braț vaccinat cu diferitele faze prin care trece altoiul.

arată după ziua sf. Simeon Stîlpnicul gizele roșii, numite văcușele-Domnului, secările și usturoiul vor fi mănoase (COR.).

VAD (pl.-dari) *sn.* ⊙ Locul dintr'un rîu unde apa este mică și se poate trece cu piciorul: au trecut Siretul, unii în ~, alții înnot (MUST.); trecînd desculți prin ... Moldova înghețată... ne dăgăra măduva 'n oase de frig (CRG.); Ungur înarmat Trece marea fără ~ (SP.), *ghicitoare despre „rac”*; ⊙: nu cerea ~ul cu nerodul, nu te apuca să pui la încercare pe cel nebun, căci poți s'o pășești adesea † ⊙ Locul de lîngă apă unde se poate construi o moară sau se poate înființa circiumă și unde țărani pot veni cu înlesnire din toate părțile: la vremea de apoi, poporul are oredință că pe la toate ~urile vor fi mori și pe la toate rîșpîntiile vor fi circiume (COR.); moara are ~ (vechiu), e foarte cercetată, are mulți mușterii: vecinul din sus, de va face moară nouă pe girli, și vecinul de la vale va tăcea ani zece, avînd ~ vechiu și nul va supăra, atunci să nu poată să facă moară pe ~ul său (LEG.-CAR.); *pr. ext.* despre ori-ce fel de negoț: i-a cerut Filodora mare, căci prăvălia este ~ bun † ⊙ (P. Loc de trecere: au fost trimis vezirul pe la toate ~urile oameni împărătești de au scos robii de la Tătari (N.-COȘT.); pe-aiaci și-au făcut ~ oștile turcești (VLAM.); *pr. ext.* drumi, cale: ... i se rumpe Al lui sutlet, cînd privește peste a vremurilor ~ (EMIN.) † ⊙ † Țărîm, mal: și sosind la ~, atîl corabie și intră într'însă (COȘ.) [lat. v a d u m].

⊙ **VĂDAN**, **VĂDANĂ** (pl.-ne) *adj. și sm. f. Mold. Bucov. Trans. Văduv* †: Tată-său, rămas vădan, Trăit-a numai un an (RET.); Dară gălești și sint ochii Ca și ochii de vădană (EMIN.); bucatăreasa curții împărătești era o vădană oacheșă și tinerică (MERA); cînd te vei la Miercurea, ai să rămiți vădană (COR.) [v a d u u].

⊙ **VĂDĂNI** (-ănesc) *vb. intr. Mold. Bucov.* A rămînea v a d a n ă, a văduvi.

⊙ **VĂDĂNIE** *sf.* = **VĂDUVIE**: Surorile au soție și ele nu-mi crede mie Năcazul din ~ (PAMP.) [v a d a n ă].

⊙ **VĂDĂOIU** *sm. Mold.* = **VĂDUV**: fata vornicului de la Rădășeni... era... măritată de curînd după un ~ bătrîn (CRG.) [v a d a n].

‡ **VADĂ ȘI** Termen de plată, soroc: aice bani n'avem, dară să ni se pue o vadă, și mergîd în țară, pînă la vadă și vom trîmîta (LET.); regula era, ca pentru poște, ~ de trei luni (D.-GH.); cel ce plătește la ~, capătă și altă dată (ZNN.) [tc. v a d ă].

* **VADĂ-MECUM** *sbst.* ⊙ Ori-ce se poartă de obicei cu sine † ⊙ *In spec.* Călăuză, cărticică cu cunoștințe folositoare și indispensabile asupra unei materii, ce se poate purta cu sine [lat.].

VĂDI (vădesc) *v. tr.* ⊙ † A pîri, a arunca vina asupra cuiva: Foca aruncă urgie pre Timiști, pentru că-l vădise oare-cine nu niște cuvinte rele (MUST.); † ⊙ A da pe față, a da de gol, a denunța: ai știut faptele stăpînului tău, și n'ai vădit și de acum nu vei mai fi viu (N.-COȘT.); Să faci cum vei face să nu mă vădești (PANN); neavînd ginere-său nici-un prepus asupra soției sale că l-a vădi, s'a apucat în rămășag (SB.) † ⊙ A scoate la iveală: un nor mare de pulbere îi vădi apropierea Românilor (BALC.).

‡ *vb. refl.* A se da pe față, a se da de gol, a ieși la iveală: dară ea, văzîndu-se rătăcită, ca să nu se vădească, și-a ținut firea și a răspuns cu prefăcătorie (SB.); S'a bătut în cap cu pumnii, hainele și-a stîfșiat Văzînd o' să se vădească nelegiuțu-l păcat (PANN) [vs. v a d i t i].

VĂDIT *adj.* ⊙ *p. VADI* † ⊙ Ce se poate cunoaște îndată și fără nici o greutate, înverdat, evident: cu trei luni înainte... începe regulat o interesantă dezbater, avînd un ~ caracter de urgență (CAR.).

‡ **VADNIC** *sm.* Denunțator: ~ul și furul un județ iau (PR.-GOV.) [v a d i].

VADRĂ, **Trans. VEADRĂ** (pl. vedra) *sf.* ⊙ Veche măsură de capacitate de zece oca; vadră de Muntenia (12,88 litri) era mai mică decît vadră de Moldova (15,2 litri); o vadră de vin; a strîgă să mai scoată o vadră din cel vechiu (VLAM.) † ⊙ *Often. Băn. Trans. Găleată, ciutură*: după ce îngroapă un mort, apa ce o aveai în vadră, în casă, s'o verși, căci acea apă e moartă, e apa morților (COR.) † ⊙ Un fel de horă ce se joacă Sîmbătă seara înainte de nuntă, în mijlocul bățăturii, împrejurul bradului, unde mireasa vîrșă de trei ori cîte o găleată cu apă [vs. v ă d r o].

VADRĂRIT *sbsl.* † Dare ce se plătea de fiecare v a d r ă de vin: făcu și obiceiul în țară care n'a fost, oște doi bani de vadră de vin, ~ (NEC.); să știe a-și număra paralele, oțnă va fi rinduit de visterie prin ținuturi ou goștină, desătină și mai ales ~ul la Odohești (STAM.). † **VĂDUĂ**, † **VĂDUO** *sf.* = **VĂDUVĂ**: Eu holțetu, mindra văduă, Dorul plînge n zori de ziuă (K.-ERS.). † **VĂDUESC** *adj.* De v a d u v (ă): se duce și lepădă glos... veșmintele ei și luă pre sine veșmintele văduștii (PAL.). † **VĂDUP** = **VĂDUVI**.

○ **VĂDUȚ** (-neso) *vb. intr.* A face loc de v a d in tr'o apă (R.-COD.).

○ **VĂDULARIU** *sm. Trans.* (PAC.) = **VĂDUV** [pentru sufix, comp. **VĂDUVARIU**].

† **VĂDUO** = **VĂDUĂ**.

○ **VĂDUOȚIU** *sm. Mold. Oaș. Trans.* = **VĂDUVOȚU**: m'am măritat tînără, numa de șaptesprezece ani, l-am luat ~ și m'a bătut mereu (GR.-N.).

VĂDUȚ (pl.-te) *sn. dtm.* **VAD** ○: Sloiu de ghiță din deluț Apă rece din ~ (IVOR.).

† **VĂDUU** *sm. Trans.* = **VĂDUV**: de va fi alt preot și-i va muri preoteasa și va rămînea ~ (PRV.-MB.).

VĂDUV 1. *sm.*, **VĂDUVĂ** (pl.-va) *sf.* ○ Bărbat rămas fără nevastă (prin moarte sau despărțenie), femeie rămasă fără bărbat: sint fetele unui frate al ei... de mai mulți ani acum văduv (SLV.); și vor fi femeile voastre văduve și feciorii voștri săraci (SIBL.); femeia care-și va drege tulpanul din cap va rămînea văduvă (GOR.) † ○ † **FLOAREA-VĂDUVILOR** = **RUEN** † ○ *Trans.* † **VĂDUVĂ-LOATRA** = **MIERLĂ**.

2. *adj.* ○ Rămas fără nevastă, rămasă fără bărbat (prin moarte sau despărțenie): multe blăstămuri au luat (Ion-Vodă) de la săraci, pentru văcărît, ales de la babele cele văduve (LET.) † † Lipsit de: de se întâmplă de moare mitropolitul sau episcopul, și mitropolia sau episcopia rămîn văduve, cu ce rînduială și politică se fac (LET.); hiserică rămînea adesea-ori văduvă de preoți (ISP.) [lat. **V I D U U S**, **V I D U A**].

○ **VĂDUVĂRIU** (*sm. Olten.* (VIC.) = **VĂDUV** [comp. și **VĂDULARIU**].

VĂDUVI (-uvesc), † **VĂDUI** (-neso) 1. *vb. tr.* ○ A face, a lăsa v a d u v (ă): Căsuța și-ai pusitit, Bărbatul și-ai văduvit (MAR.) † † A lipsi de ceva.

2. *vb. intr.* ○ A deveni văduv(ă) † ○ A rămînea multă vreme, tot timpul văduv(ă): m'a povățuit ca numai decît să mă mărit, ca să scap de clevețele lumii și să nu văduvesc îndelung (ISP.).

VĂDUVIE *sf.* Starea celui v a d u v, celei v a d u v e: Doamna Neaga rămăsese în ~ ou un fecior (COB.); hai să unim văduviile noastre, ca să le prefacem într'o păreche de porumbasi (ALECS.).

VĂDUVIOARĂ (pl.-re), **VĂDUVITĂ** (pl.-te) *sf.*

○ *dtm.* **VĂDUVĂ**. Văduvă tînără: acum patru ani m'am înamorat de o văduviță desperată (ALECS.) † † Pește de 30-40 cm. ce seamănă cu un crap mic, cu deosebire că are capul mai mic și botul mai prelung; culoarea spatelui e negricioasă bătînd în albastru sau verziu; trăește în Dunăre și în bălțile ei; are carnea grasă, fără multe oase și foarte gustoasă (*Idus melanotus*) (5207).

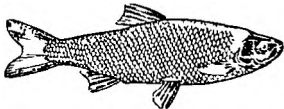

Fig. 5207. Văduviță.

○ **VĂDUVOȚIU** *sm.*, **VĂDUVOAIE** *sf.* V a d u v, v a d u v ă: Gheorghe Stefan-Vodă, oțnă era boler, murîndu-i gîmpneasa, au rămas văduvoțiu (NEC.).

VAER... = **VAIER**...

VAET... = **VAIET**...

***VĂG** *adj.* ○ Ale cărui limite sint variabile și nu pot fi determinate exact † † Nedesusit, nelămurit, nesigur: din cînd în cînd își lungea spre el o privire ~ă (VLAM.); o spaimă ~ă îl necăjea ca un vis urît (DLVR.); mi-a dat n răspuns ~ [fr. v a g u e].

***VAGABOND** 1. *adj.* Nemernic, pribeag, care rătăcește încoace și încolo, care umblă haimana. 2. *sm.* Derbedeu, haimana, om fără căpătîiu: cine m'ar vedea cuterînd orașul cu valiza pe spinare ar cuteza poate a crede că sint un ~ (ALECS.); el devin vagabonzii ulitelor (VLAM.) [fr.; comp. și **BAGABONT**].

***VAGABONDA** (-dez) *vb. intr.* A umbla fără

căpătîiu, a umbla haimana, a bate drumurile, a hoinări [fr.].

***VAGABONDAJ** *sbsl.* Starea de vagabond, haimanalic [fr.].

VAGAȘ = **VAGAȘ**.

VĂGĂUNĂ (pl.-ni, -ne) *sf.* ○ **LGC** mlncat de ape, între două dealuri, pu unde se scurg piraiele din munte; *pr. ext.* adîncătură în munte, peșteră puțin adîncă: piraie repezi, desfundate din vĂgăuni întunecoase, gonosc următurile munților (VLAM.); Valea-Pode-nitor este o ~ închisă din patru părți de dealuri (CAR.); iacă întrăm într'o ~ ce, pe ce merge, se strîmtează (NEGR.); prin preajma locului aceluia trăia un pustnic într'o ~ de munte (ISP.) † † *Pr. anal.* ○ Orbita ochiului: văzură trupai Mariei... cu ochii săriți din vĂgăunele lor (DLVR.).

VĂGMISTRU, † **VĂHMISTRU** *sm.* † Sergent-major de cavalerie sau de artilerie însărcinat cu partea administrativă a unui escadron sau a unei baterii (feldmareșalul) au și întors pe atamanul Donșilor și cu vĂhmistru (NEC.); vĂgmistru comandă luarea pasului de marș regimentar (S.-ALD.) [RUS. v a h m i s t r ũ < germ. **W a c h t m e i s t e r**].

***VAGON** (pl.-oane) *sn.* ○ Trăsură mare. în care se călătorește cu drumul de fier sau cu tramvaiul (5208): își bei ceaiul în țicnă, te întorci în ~, apoi te

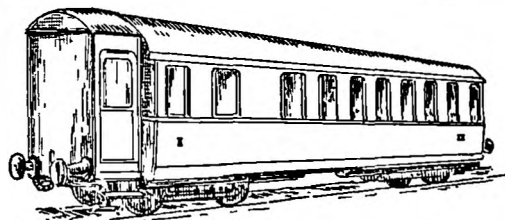

Fig. 5208. Vagon de tren.

Infășori bine în tartan (d.-GH.); vagoane după vagoane trec toate pline cu viri, un locșor nu se mai găsește (CAR.); ~ de marță, vagon de tren în care se transportă mărfuri sau diverse materiale; ~-pat, vagon în care călătorul, în schimbul unei plăți suplimentare, poate dormi într'un pat: în ~-pat dormi ca acasă... și la opt dimineața te deștepti la Roman (d.-GH.); ~ postal, vagon în care se transportă corespondența și coletele postale; ~ restaurant, vagonul în care călătorii pot lua masa; ~ cisternă = **CISTERNĂ** ○ [fr. **w a g o n**].

***VAGONET** (pl.-ete) *sn.*

○ Vagon mic, de obicei la drumurile de fier cu cale îngustă (5209): am luat trenul îngust de ~ (LUNG.) † † Car de fier ce umblă pe șine cu cale îngustă și care se întrebuințează la construcții, la exploatarea pădurilor, în mine, etc.: femei duc pietrele cu ~ (GR.); pe la spatele grădinii, trec ~ele cu cărbuni de la mină (BR.-VM.) [fr. **w a g o n e t**].

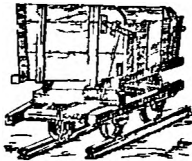

Fig. 5209. Vagonet.

VAI! *interj.* *Mold.* — **VAI!** Mai adesea precedat de ah!: Alții în viața de înălțare se plîng de-o parte cu ah! și vai! (ALECS.) [comp. **tc. v a h**, ngr. βάχ].

VĂHMISTRU = **VĂGMISTRU**.

VĂI! *interj.* ○ Strigăt de durere, de jale, de desnădejde, de părere de rău: Vai! vai! vai! inima mea, Multu-i bună, multu-i rea, Multu-i neagră ca tina (K.-ERS.); El ar răni ca lei, dar vai! nu poate plînge (EMIN.); oneori simplu strigăt de mirare, de entuziasm: vai! ce frumos e! vai! ce bine-mi pare; Aseară te-am văzut la fîntîna de băut și vai! tare mi-ai plăcut (K.-ERS.) †

○ Cînd e urmat de un pronume sau de un substantiv, legătura se face prin *prep.* de: Decît să zici: „vai de noi!” mai bine: „vai de mine!” (PANN); Vai de ăla săracul Care-i slugă la altul (K.-ERS.); în amenințări: va fi ~ de capul tău, dacă nu te astîmperi; adesea în construcția ~ și amar sau amar și ~: de vĂ prînd cu minciuna, e ~ și amar de voi! (NET.); altfel ar fi fost ~ și amar de pisolea ei (CRO.); amar și ~ aceluia carele e acolo pacinic și bun (BCH.); — **F** ca ~ de tine, de el, etc., într'o stare de plîns, de compătimit: ei s'au dus în timp

VĂI- cine înocotru au putut, ca ~ de ei (MUST.); veneau pe gios și goli ca ~ de dinși (RET.); Moartea... pornește prin dumbrăvi, lunci și buceaguri, supărată ca ~ de capul ei (CRG.) ¶
VĂL ○ **VAI** sau ~ **CHIU** [comp. lat. v a e].
 ○ **VĂIAGĂ** (pl.-tegi) *sf. Băn. Trans. Ț. Piuă* pentru țesături de lână (5210): vâlașă are laz, țerugă, țighiab,

Fig. 520. Văiașă (după T. Papahagi).

vălașă și roată ca și moara (LUS.) [comp. srb. v a l j u g a, v a l j a r i c a].

VĂICĂRĂ (-ărez), **VĂICĂRI** (-ăresc) *vb. refl.* A se țingui, a se jeli, a se văieta: cu ochii legați, cum era, văicărindu-se grozav și svircolindu-se ca șerpele, se aruncă în laz (CRG.); într'una își frîngea mințile, se văicăra (GN.); el începură a se văicări și a se rușă, de să le plîngă de milă (M.F.); de se văicărea norodul sub povara birurilor grele... el își astupa urechile și închidea ochii la toate (VLAM.); [formațiune obscură din v a i].

VĂICĂREALĂ (pl.-ei), **VĂICĂRĂTURĂ**, **VĂICĂRITURĂ** (pl.-turi) *sf.* Faptul de a se v a i c â r a; rezultatul acestei acțiuni, ținguală: cum vede vechiul una ca asta... conținește cu oțările și cu văicărele (M.F.); auzi... niște văicărături (SEZ.).

VĂIER (pl.-re) *sn.* Tînguire, jeliere, vaiet: vîntul batei colo 'n aer Statu-palmă cîținat Umples lunca de-un lung ~, De-un lung ~ necurmat (ALECS.); Mii de guri atunoi în ~ Umples cerul (COȘA.); și 'n tăcerea aceea, iar auzi ~ul stolorilor de ciori (SAD.); [Văiera].

VĂIERA (vaier) *1. vb. tr.* A țingui, a jeli, a compătîni: auzindu-și numele, se gîndi numai decît că țiganul pe el îl vaiera (RET.).

2. vb. refl. A se țingui, a se jeli: s'a așezat în pat și începu a geme și a se văiera cît își era mai mare mila de dînsa (SA.); atunci am prins a plînge și a mă văiera (P.FRV.) [vai influențat în formațiune de șuiera, fluiera].

VĂIET (pl.-te) *sn.* Strigăt de jale, de durere: Șbieret, rașet, țîpat, ~, mii de glasuri spăimîntate Se ridică de prin ocozi, de pe dealuri, de prin state (ALECS.); strigătele și ~ele celor căzuți întremură văzduhul (VLAM.); atunci am auzit bine ușa bufnind și un ~ de cotoiu (CAR.); ¶: arcușul lui scotea niște ~e care se asemănau cu o jale omenească (OLVR.) [v a i l după analogia lui m u g e t, ț i p â t, r â c n e t, etc.].

VĂIETA (vaiet), **VĂITA** (vait) *vb. tr. și refl.* A (se) țingui, a (se) jeli: văzînd că iar a greșit, începu a plînge și a se văieta, de... gîndea că se prăpădește de plîns (RET.); De-al meu propriu vis mistuit mă vaiet (EMIN.); cînd era anul mai rău, de se văitau toți vecinii, lui Pitache îi mergea de-ți era mai mare dragul (SR.-VN.); într'o vale adîncă se vaietă un popă de brîncă (GOR.), *ghicitoare despre „dop”* [vaiet; comp. însă și alb. v a i t o ŋ].

VĂI(ET)ĂRE, **VĂI(ET)ĂTURĂ** (pl.-turi) *sf.* Faptul de a se v a i e t a, ținguală, vaiet: auzi un țîpăt și o văietare care-î umplu inima de jale (M.F.); cînd să între, din nou aud pe pod văitături (R.-COB.).

○ **VĂITĂU** *sbsl. Trans. Ț.* Măsură mică, din scoartă de fag, cu care morarul vămuește grul sau porumbul, mertić (SEZ.) (CONV.).

○ **VĂIUȘĂ** (pl.-gi) *sf. Băn. Căramidă* nearsă [srb. v a i j a k].

OVĂJNIC *adj. Mold. Bucov.* ○ Important, însemnat, de seamă: ce oredeți dumneavoastră că-î de tăcut într'un caz atît de ~ (ALECS.); ○ Strășnic, GROZAV: rămași aci în urma celei mai ~e lupte ce-au văzut timpurie

vechi, am păstrat în singelea noastră vitejia celor două popoare mari din cari ne tragem (VLAM.); am dat-o hînișor la o parte și am ieșit pe prîpă: în adevăr, era o vreme ~ă (CAR.) [RUS. v a ž n y j].

VĂL (pl.-luri) *sn.* ○ Masă de apă (a mării, a unui riu, a unei bălți) ce se ridică, mișcată de vînt sau de alte pricinii, undă, talaz: corabia mare ~uri mari are, cea mai mică mai mici (ZNN.); ce trece peste apă și nu face ~uri? (M.F.), *ghicitoare despre „chiot”*; *pr. anal.*: vîntul... ridică un ~ mare de zăpadă (SAD.); ¶: am simțit în ochii izbirea unui ~ de sînge (SAD.); văzînd că ~ul revoluționar se suta necontent... căuta să-î împiedice (I.-GH.); nici o putere omenească nu mai poate opri în loc ~urile sgomotoase ale fugarilor (SALC.); Cad săgețile 'n ~uri, care gîleră, se toarnă (EMIN.); Se întrebunțează încă ¶ și *poet.* vorbind de ceva imponderabil ce vine grămădit, ce se năpustește într'o direcțiune: ~uri de lumină, de căldură, de armonie, de veselie, de amărăciune, de durări, de vorbe, etc.: Ies ~uri de lumină pe ferestre (SR.-VN.); simți inima bătîndu-î-se cu putere și un ~ de căldură urelîndu-î-se în obraji (D.-ZAMF.); Mache... extaziat, se lasă dus de acele ~uri de armonie (CAR.); apoi, drept încheiere, un ~ de vorbe mințioase la adresa lui Claymoor (VLAM.) ¶ ○ ¶ Ceea ce e undoiu ca valurile: îi desfășură ~urile de păr, negru și des (OLVR.); Văiurile vorz de grîne legăndu-se pe lanuri (EMIN.) ¶ ○ ¶ *pl.* Șir nelntreput de supărări, de necazuri, frămîntări, sbuciumări: grelele ~uri prin cari trecuse în așa scurt timp: gelozia, mirarea, rușinea, îi sruđnise prea adînc (GN.); crede neputîntei omenești, crede ~urilor și cumpîitelor vremi (M.-COȘA.); așa e tinerețea, își are și ea ~urile ei (SAD.); dacă la nașterea copilului va fi timp frumos, va fi cu noroc, iar dacă e timp rău și furtunos, va avea multe ~uri în viață (GOR.); *adesea în ~urile lumii, ~urile vieții, toate re-tele care bîntue omeneșea, toate necazurile, nevoile cu care are de luptat cineva în viață: ~urile lumii și treptele sociale ne-au despărțit de mult unul de altul (I.-GH.); neștînd încă nimic din violențele și ~urile lumii, î-a ascultat vorbele (VLAM.); — *Sg.* a avea ~ (de ceva, cu ceva, cu cineva), a avea o neplăcere, o supărare: vindea tot cu preț și de nîme nici un ~ nu avea (MUST.); cine vrea ca să nu aibă ~ cu dracul, acela să nu calce hîerțoși de pe drum (MAR.) ¶ ○ Val-virtăți, ca o vijelie, vijelios, furtunos: veneau val-virtăți oamenii și cali plînc ce cădeau unul peste altul în Nistru de se înne-ocau (M.F.); cuvînte și lucruri și întîmplări... vin acum, strînute din depărtările vieții, aduse val-virtăți ca de așularea unei vijelii (VLAM.); Te fălești că înainte-ți răsturnat-ai val-virtăți Oștile lovite 'n zale de'mpărați și de viteji (EMIN.) ¶ ○ *Mold.* ¶ = TRÎMBĂ ○: începură a scoate din lada babei ~uri de pinză (CRG.); mai cumpăra... un ~ două de șaiac (GRU.) ¶ ○ ¶ Sulul, cilindrul mașinii tipografice, îmbrăcat cu o pastă gelatinoasă, care servește la înnegrirea formei cu cerneală; ~ de corectură, mic cilindru, acoperit cu o pastă gelatinoasă (numită „cleiu de valuri”), cu care se înnegresc literele pentru a da corecturi (5211) ¶ ○ ~ul ștreangului (DAM.), lațul sau ochiul ștreangului (la hamuri), orcicar, juvăt [vsl. v a l ū].*

VAL (pl.-luri) *sn.* Ț. Meterez, ridicătură de pămînt, sprijiniți de pari, care servește ca întăritură unei oștiri: ~uri uriașe de apărare se ridică de-a lungul hotarelor deschise bînturilor (VLAM.); Sînan mai întări și acest zid dimprejurul palatului... cu un ~ de palisade de copaci (SALC.) [germ. W a l l < lat.].

VĂL (pl.-luri) *sn.* ○ Bucată de pinză sau de altă materie cu care se acopere ceva; *în spec.* țesătură transparentă cu care femeile-și acoper capul sau fața, VOAL: se urcăară amîndouă într'o trăsură, cu ~urile groase trase peste obraz (D.-ZAMF.) ¶ ○ Broboadă ce poartă unele călugărițe; a lua ~ul, a se călugări ¶ ○ Ceea ce acopere ca un vâl, ce ascunde vederea ca o perdea: parcă mi s'a luat un ~ de pe ochi; De-odată trace-o cugetare, Un ~ pe ochii tăi fierbinți (EMIN.); a arunca un ~ (peste ceva), a ascunde; înfrîstarea... a acoperit cu un ~ de melancolie caracterul cel mai vesel și mai glumeț (I.-GH.); n'aș fi răsoolit de sub ~ul trecutului aceste amîntri (GN.) ¶ ○ ~ul noștii, întunecul nopții ¶ ○ Pretext, aparentă ¶ ○ Membrană arcuită

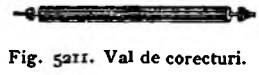

Fig. 521. Val de corecturi.

care continuă cerul gurii și separă fosele nazale de gură; la mijloc are o prelungire, numită „omuşor” [lat. *vellum*, cu înțelesurile fr. *voile*].

VALABIL *adj.* ① Care are valoare ② Care se poate primi, acceptabil: scuză ~ă; acțiune ~ă ③ ~ră Prevăzută cu toate formele legale: testament ~ ④ **NEVALABIL** [fr.].

VALABILITATE *sf.* = VALIDITATE ① ② **NEVALABILITATE** [v a l a b i l].

VĂLĂTUȘ *sm.* ① ~ = TĂVALUȘ ②: cultivatorul cu ~ul bate și netezește ogoarele semănate spre a le face să fie umezeală (rom.) ③ Tot ce se înfășoară în formă de sul: un ~ de hirtie (NEGR.); cind erai albă cum trebuie, te-au uscat, te-au făcut ~, te-au croit și au făcut din tine ceea ce ești (e vorba de trimba de pînză, din care s'au croit cămăși) (CER.) ④ ⑤ **ROTOCOL**: un ~ de praf părea că vine spre colibă (D.-ZAMF.); nrmărea o' o privire lenșă legănarea ~ilor de nori (VLAH.) ⑥ ⑦ Colac de lut sau de pămînt, amestecat cu paie sau rogoz, pentru astupat pereții formați dintr'o îngrăditură de pari: acasă la dînsul, ograda curată ca 'n palmă, șopron de ~i pentru vite (SAD.); se înjghebase din rămășițele de ~i și de grinzii un fel de lezătură (TOR.) ⑧ ⑨ ~ (sau de-a ~ul) *adv.* = DE-A TĂVALUȘUL: ~, Stoica se rostogoli în noroiu (D.-ZAMF.); cad merou, cad de-a ~ul, fără a mă putea opri (ALECS.); [comp. TĂVALUȘ].

VĂLĂTUȘI (-ucos) *vb. tr.* ① ~ = TĂVALUȘI ② ③ **A face pereți de vălătuși**.

④ **VĂLĂU** (pl.-lăe) *sn. Ofen. Tr.-Carp.* ⑤ = JGHIAȘ ⑥ (5212) ⑦ ⑧ Scocul morii [ung. *válú*].

VĂLCEA, **VÎLCEA** (pl.-cele) *sf.*, **VĂLCEL** (pl.-cele) *sn.* ① Vale mică între două dealuri: văzu în vis iară pe zina din vâlceaua cu flori unde i se arătase odinioară (ISP.); Cîntă apă-i pe vâlcele Sint tot laorâmi de-ale mele! (NK.-BRS.); Și-l aruncă ntr'un vâlcel Să doarmă ca un purcel (SEZ.) [lat. *vallioella*].

VĂLCELUȘĂ, **VÎLCELUȘĂ** (pl.-șe), **VĂLCELUȘĂ** (pl.-șe), **VĂLȚIȚĂ** (pl.-șe) *sf.* ① *dim.* VĂLCEA: bangliu... Intrebă dacă-i mai lasă cele cinci pozoane de hînețe ce se aflau intr'o vîlcelușă (S.-ALO.); Intr'o vâlcelușă Latră-o cătelușă (ISP.); *ghicitoare* despre „meliță”; alături, o vâlcelușă mărginită de mesteacănii și sălcii (UR.); în fund, pe o vâlciică singuratică o turmă de dropii stă tăbărită (D.-ZAMF.).

VALE (pl. vâi) *sf.* ① ~ Loc închis între munți: nu-i deal fără ~ (ZNN.); Pe cea ~ aburată Să rădică o ploaie întunecată (VOR.); Hai în codrul cu verdeață Und' izvoare plîng în ~ (EMIN.); ② ~ la lacrimilor, ~a plîngerii, lăcașul pămîntesc în opoziție cu lăcașul ceresc; se întrebuintează adesea, în diferite locuțiuni, în opoziție cu deal ~ DEAL ③ ④ În legătură cu prepoziții: A) a e ~, în jos, mai încolo: curtea banului Ghioce... Incepea din capătul despre apus al podului girlei, de ~ de Zlățari (A.-GH.); fetele nălbesc pînza mai de ~ între sălcii (VLAH.); Mai de-vale 'n cea dumbrăvăcu poiana tănuită, ...Coasele sub teoaia udă zăngănesco resunător (ALECS.); — B) la ~, a) în josul apei; B) (în opoziție cu la deal), coborînd, în spre coborîș, spre capătul de JOS: vecinii din sus de va face moară nouă pe girle, și vecinii de la ~ va tăcea ai zecce... (LEG.-CAR.); c) te sate sint... pe Dîmbovița la ~ pînă la Tirgoviste, îl omoșteau și copiii (scv.); bușteni, copaci groși ca butia... amestecați cu holovani, cu coșji din pietrele muniilor se lasă la ~ (ISP.); pornește pe calea Victoriei la ~ (CAR.); nucea înfășurată în hirtie atîrnă la ~ (ISP.); F) a lua pe cineva la ~, a-l lua în ris, în zellemea: o lua și pe băbăția lui la ~ (SAD.) ⑤ ⑥ **În spec.** Teritoriul udat de un fluviu sau de un riu împreună cu afluenții săi, basinul unui curs de apă: valea Dunării, valea Telesjenului ⑦ ⑧ **Ofen. Trans.** ⑨ Apă curgătoare, prîru: Marți seara și Simbătă seara își fac fetele de mărit pe ~; deci nu e bine a umbra pe lîngă ape (GOR.); cojile de ouă cu care se face Paștele s'au dat pe ~, ca să se ducă să dea de știre și blajinilor că sosesc Paștele (GOR.) ⑩ Calea-valea ~ CALEA-VALEA [lat. *vallium*].

VĂLEAN *sm.* Locuitor dintr'o vale: Esti tu fată de muntean sau copilă de ~ (ALECS.).

VALENȚĂ (pl.-țe) *sf.* ① Numărul de atomi de hidrogen cu care se combină un atom dintr'un alt corp [fr. *valence*].

VALERIANĂ (pl.-ne) *sf.* ① = ODOLEAN [fr.].

VALET *sm.* ① ~ = FANTE ② (5213) ③ Fecior în casă [fr.].

④ **VALEU!** *interj.* Mold. = AOLEO!: valeu! fată, că tare nerodă te-am mai făcut! (CAR.); În sfîrșit tot ~i hojma și iar ~i a strigat (SPER.).

VĂLȚIȚĂ = VĂLȚIȚĂ.

VALID *adj.* ① Sănătos, sdravăn ② ~ră Care îndeplinește condițiunile cerute ca să fie primit, valabil ③ ④

INVALID [fr.].

VALIDĂ (-idez) *vb. tr.* A declara valabil: ~ o alegere [fr.].

VALIDEA *sf.* Titlu purtat de mama Sultanului, la Turci: la Octombrie 25 au murit și ~ua, muma împăratului (LET.) [tc. *validê* (-sultan)].

VALIDITATE *sf.* Starea, calitatea a tot ce este valid: ~a unui act; susținea cu tărie ~a aleggerilor (A.-GH.) ① ② **INVALIDITATE** [fr.].

VALIU *sm.* Guvernatorul unui vilaiet (la Turci): m'am dus de am făcut vizită ~lui aceluia vilaiet (A.-GH.) [tc. *vallî*].

VALIZĂ (pl.-ze) *sf.* ① Geamantan: cine m'ar vedea cutrînd orașul cu valiza pe spinare, ar putea poate a crede că sint un vagabond (ALECS.); mi-am făcut repede valiza și am pornit la gară (CAR.) ② Cufărăș ce se așază la spatele trăsuri ③ ~ diplomatică, geamantan sau geantă care conține acte diplomatice și al cărei conținut nu se cercetează la vamă [fr. *valise*].

VALMĂ *sf.* ① Amestecătură, încurcătură, neorînduială: imbulzeală, vîlmășag: Tinerețe, Iarmec, vîmuri, toate-s fîndări de vas frînt, Ce de mult periră 'n valma răzvrătitelor talazuri (VLAH.) ② De-a valma ~ AVALMA [comp. AVALMA].

VĂLMĂȘAG *sbst. Mold.* = VALMĂ ③: acest ~ de trunchiri și de frunziș bogat nu se poate asemăna cu nimic din ce am văzut pînă acum (UR.); Din Grăniți ce-au fost atară, au aflat prilej cîțiva, În ~ul acela, cu chip a putea scăpa (LET.); deodată, tot dintr'acolo, pornește o imbulzeală mare, un ~ngrozitor de omenii (VLAH.) [comp. și INVĂLMĂȘAG, INVĂLMĂȘALĂ, INVĂLMĂȘI].

VĂLMĂȘALĂ = INVĂLMĂȘALĂ: ~ sgomotoasă ocoala coastele sale (NEGR.).

VĂLMĂȘI = INVĂLMĂȘI.

VĂLMEȘ *adv.* = DE-A VALMĂ: ...troiene de spumă argintii Ce ~ se răstoarnă cu-o furie turbată, Formînd o avalanșă de cataracte mil (ALECS.).

VĂLNIC = VILNIC.

VĂLOARE *sf.* ① Prețul cît face un lucru, atîta cît prețuește ceva: ~a caselor a scăzut în ultimul timp; un obiect, o mostră fără ~; a-i crește, a-și pierde ~a; are un inel cu o piatră de mare ~; lucru de ~, lucru de preț; a pune în ~, a îngriji de un lucru, a face cheltuieli pentru a-l aduce în stare să producă mai mult, să dea un venit mai mare ② ~ actuală, prețului unei scrisori de credit după ce s'a scăzut scontul din valoarea înscrisă; ~ intrinsecă ~ INTRINSEC ③ ~ nominală ~ NOMINAL ④; valori mobiliare, titluri, fie la purtător fie nominale, bonuri, scrisori de credit, etc. ⑤ ⑥ Valori declarate, scrisoare conținînd bani sau valori mobiliare, al cărei conținut e asigurat, în contra pierderii, în limita sumei declarate ⑦ ⑧ Meritul unei persoane; meritul intrinsec al unei lucrări sau al ori-și-cărui alt lucru: cartea lui n'are nici o ~ științifică ⑨ ⑩ Durata unei note ⑪ ~ Semnificarea exactă a unui termen, a unei expresiuni ⑫ ⑬ Intensitate: ~a unei culori [fr. *valeur* < lat.].

VALORĂ (-orez) *vb. tr.* și *intr.* = PREȚUI [v a l o a r e].

VALORIZĂ (-izez) *vb. tr.* A da valoare, a pune în valoare [it.].

VALORÔȘ *adj.* Viteaz, curajos, brav [fr. *valeuroux*].

VALS (pl.-surii) *sn.* ① Dans care se joacă cîte doi, pe o măsură de trei pătrimi, cu multe învîrtituri (5214) ② ③ Muzica după care se dansează

VAL-VĂL

Fig. 5213. Valet.

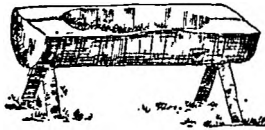

Fig. 5212. Vălau.

VAL-valsul: un ~ molatec se desprinde de pe ciapela pianului (ORL.) [fr.]

VALAN *VALSA (-sez vb. intr. A dansa valsul [fr.]. *VALSATOR sm., VALSATOARE sf. Persoană care valsează, careștie să valseze [după fr. v a l s e u r].

Fig. 5214. Vals.

VALTRAP (pl.-apuri, -ape) sn. Cioltar: (call) acestia... Imbrăcați în lungi ~uri senatoriale, ca altă dată oalul lui Heliogabal, bat pământul cu nerăbdare, rîncezînd (D.-ZAMF.) [RUS. v a l t r a p ũ < germ.].

VALȚ (pl.-țuri) sn. = VALS: pe urmă au jucat mazuca cu Rușii, ~ul cu Nemții și acum cadrulul cu Franțuzii (ALECS.) [germ. W a l z e r].

VALȚUI (-uesc) vb. intr. A VALSA: Cavalerii... se invită, vâlțuia (STAM.) [v a l ț].

VALȚUITOR sm., VALȚUITOARE sf. Valsator, valsatoare [v a l ț u i].

VALUG sbst. Oten. ⚡ - CRING ⚡ ¶ ⚡ ⚡ (DAM.) FACHIE ⚡ [srb. v a l j u g a].

VALUI (-uesc) 1. vb. tr. ⚡ = INVALUI 1 ⚡ ¶ ⚡ ⚡ = INVALUI 1 ⚡ ¶ ⚡ ⚡ = INVALUI 1 ⚡ ¶ ⚡ ⚡. Teofil... locanilor nu se închina, și pre cea ce se închina, slu-i vâlțuia (MX.).

2. vb. intr. A face valuri: ca glasul mării ce vâlțuiește (BIBL.).

3. vb. refl. = INVALUI 2 ⚡ ⚡: m'as vâlțui într'o mreje care prinde paști (GAST.) [v a l ț]; comp. INVALUI].

VALUREL (pl.-ele) sn. dim. VAL' ⚡: Si apa 'n ~e de aur se 'ncrețește (ALECS.).

VALUROȘ adj. Cu v a l u r i, ondulos: la stînga, creasta Jepilor mari alcătuește o linie puțin vâluroasă (OR.).

*VALUTĂ (pl.-ți) sf. ¶ ⚡ Felul monetei sau al biletelor de bancă ce se dă ca plată; raportul între valoarea nominală a monetelor și biletelor de bancă și între cursul lor variabil, la schimb: ~ în aur; ~ austriacă (= TAB. LXXV) ⚡ Plus-valută = PLUS-VALUTĂ [it.].

TABELA LXXV.

VALUTE

Tabloul de valutele principale tratate sau cotate la București în ziua de 20 Iulie 1931.

Piața	Țara	Valuta	Paritate în Lei	Curs mijlociu
Paris	Franța	Franc	6,55	6,63
Londra	Anglia	Liră sterlină	813,60	816,50
New-York	Statele-Unite	Dolar	167,10	168,50
Bruxel	Belgia	Belga	23,25	23,60
Viena	Austria	Șiling	23,52	23,62
Praga	Cehoslovacia	Coroană	4,95	4,99
Zürich	Elveția	Franc	34,25	32,85
Berlin	Germania	Marcă	39,82	39,-
Atena	Grecia	Drahmă	2,17	2,15
Milano	Italia	Liră	8,80	8,80
Amsterdam	Olanda	Florin	67,20	68,25
Vargovia	Polonia	Zlot	18,52	18,50
Belgrad	Serbia	Dinar*	32,25	2,95
Stokholm	Suedia	Coroană	44,80	necotată
Stambul	Turcia	Piastru*	7,39	81,-
Budapesta	Ungaria	Pengoe	29,10	29,25

*Monetă nestabilizată.

○ VALUȚ sbst. (SEZ.) ⚡ FACHIE ⚡ [comp. VALUG ⚡].

*VALVA (pl.-ve) sf. ⚡ Fie-care din capacele unei scoici ¶ ⚡ Fie-care din cele două părți suprapuse ale unei păști, etc. (□ 5215) ¶ s ⚡ Clapă sau supapă în mașinile cu aburi sau la biciclete [fr.].

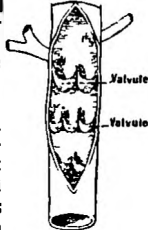
Fig. 5215. Valve.

VALVĂTAIE = VILVĂTAIE.

VAL-VIRTEJ = VAL' ⚡.

*VALVULĂ (pl.-le) sf. ⚡ Indoitură membra-

noasă, în diferitele părți ale corpului, care, ca o supapă, permite lichidelor de a trece înainte, dar împiedică reîntoarcerea lor (□ 5216): valvulele vinelor; valvulele orificiilor inimii [fr.].

*VALVULAR adj. ⚡ Ce ține de valvule, privitor la valvule: insuficientă ~ă [fr.].

VAMĂ (pl. vâmi) sf. ⚡ Taxă stabilită pe unele mărfuri la intrarea sau la ieșirea lor dintr'o țară: Domentian... circimărea veniturile și adăgea vamele... și prăda oamenii (MX.); dacă, de pildă, am pune o ~ de un franc pe ootul de postav, nu este așa că Fig. 5216. Vina negustorului... ar fi silit să ni-l vindă deschisă arătînd ootul cu un franc mai scump decît ni-l vindea mai 'nainte? (D.-GH.) ¶ ⚡ Adm-

ministrațiunea care percepe taxele de vamă ¶ ⚡ Localul unde se descarcă și se cercetează mărfurile intrate în țară și se percepe taxele vamale: făcut-au și altă biserică în Iași, la ~, lângă casele părinților lui (MUST.); Ce trece prin ~ și nu se bagă 'n seamă? (GOR.), ghicitoare despre „vînt” și despre „ceată” ¶ ⚡ pl. Vămile văzduhului, mai multe popasuri pe care, după credința poporului, trebuie să le facă sufletul, purtat de ingerul morții, pînă să ajungă în împărăția cerului; la cea din urmă vamă, mai ales, trebuie să plătească prețul de trecere; de aceea i se pune mortului, între degete, cite o para de argint, ca să aibă cu ce plăti vama: unui mort i se leagă o para de argint la degetul cel mic de la mîna dreaptă, ca să aibă cu ce plăti vama pe lumea cealaltă (GOR.) ¶ ⚡ Mold. ⚡ = OEM: macină-mi, că țî-oiu da vama pe urmă (PAMF.); și curge ~ multă la moara dumitale, bade Isac f (SAD.) [ung. v a m].

*VAMAL adj. ⚡ Privitor la v a m ă: tarit ~; taxă ~ă; birou, oficiu ~; dacă și ei ar opri vitele și grînele noastre, sau le-ar împune cu o dare ~ă grea, ce am face? (D.-GH.).

○ VĂMAR(IU) sm. Bucov. = VAMEȘ ⚡: Cînd la vamă-mi ajungea, Pe vamarul mi-l striga (VOR.) [v a m ă].

○ VĂMAȘ sm. Trans. (conv.) = VAMES ⚡ [ung. v a m o s].

VAMEȘ sm. ⚡ Funcționar ce percepe taxele de vamă: ~i sînt puși pe la schelele țării (VLAM.) ¶ ⚡ Cel ce lua în arendă dările ce trebuiau să plătească cetățenii la Roma și în tot imperiul roman; numele de ~ ajunsese odios, mai ales la vechii Evrei, din pricina abuzurilor scandaloase ce făceau ~ii și a averilor imense ce stringeau din sudoarea poporului; despre aceștia se pomenește în Evanghelie: de veți iubi pre oei ce iubesc pre voi, ce plată veți avea? au nu și ~ii fac aceasta? (BIBL.); de aci, Dumineca Vameșului și a Farisusului, a zecea Duminecă înainte de Paști, cînd se citește în biserică parabola din Evanghelie (Luca xviii, 9 și urm.) privitoare la ~ [ung. v a m o ș].

VĂMEȘIE, † VĂMIȘIE, ○ VĂMAȘIE sf. ⚡ Starea, slujba de v a m e ș; vămășile cele de pe margini... tot ei le cuprinsese de le-au luat (NEC.) ¶ ⚡ Taxă de vamă.

*VAMPİR sm. ⚡ ¶ ⚡ P = STRIGOIU ⚡ ¶ ⚡ Criminal care ucide pentru plăcerea de a vedea sîngele curgînd ¶ ⚡ Cel ce se îmbogățește din jafuri și din sudoarea poporului; rușine pentru guvernul vitreg, care dă unul din cele mai frumoase județe ale României în ghimbele unui ~ (CAR.) ¶ ⚡ Gen de lilieci mari ce trăiesc în America de Sud și cari, uneori, sug sîngele ființelor adormite (□ 5217) [fr.].

Fig. 5217. Vampir.

VĂMUI (-uesc) vb. tr. ⚡ A supune taxelor de v a m ă; a percepe vamă ¶ ⚡ A -și lua ze-ciuiala, oiemul, vama (vorb. de morar) ¶ ⚡ A decîma: oțuma și foametea vămului pe oapete (VLAM.).

*VAN adj. ⚡ Zadarnic, deșert: ~ă-i era oăutarea lui prin cartea lui Zoroastru (EMIN.) ¶ ⚡ În ~, loc. adv.

in zadar, in deșert: De-acum, ispititori in ~ mai căta viclenii ochi, îi știu atât de bine? (VLAH.); Cu mina mea in ~ pe lîră lupec (EMIN.) [lat.].

○ **VANĂ** (pl.-ne) sf. Bucov. Albia in care se spală sau se scaldă cineva, baie; apa, cînd o pui in ~, o strecoți ca să nu fie cu gunoie (MAR.) [germ. W a n n e].

* **VANADIU** subst. ☞ Metal rar din familia cositorului, care se găsește in mici cantități in diferite minerale. argiluri și bazalturi; se întrebuintează in industrie aliat cu oțelul, precum și la prepararea negrului de anilină [fr.].

* **VANDAL** sm. P. IST.

* **VANDALISM** (pl.-me) sn. Faptă de Vandal: nimicire stupidă a tot ce este monument de artă sau de știință, a tot ce ne-a transmis trecutul, mai frumos și mai înălțător, spre a ne aduce inapoi la vremile de barbarie; pr. ext. distrugere stupidă, fără rost: bătrînul își aduse aminte de ~ul din scriin (O.-ZAMF.) [fr.].

○ **VANDRALĂU**, **VANDRAȘ**, **VANDROC**(AȘ) sm. F Trans. Băn. Haimana, vagabond, derbedeu: acolo caul se dete peate cap și se făcu un băț noduros, după cum vedem că poartă vandralăii (RET.) [ung. v á n d r o r, v á n d o r l ó].

VANGHELIE sf. (P) = **EVANGHELIE**.

* **VANILIE** sf. ☞ Plantă acătătoare din fam.

orchideelor, cu frunze groase, cărnoase, cu flori de un verde-deschis, albe pe dinăuntru, așezate in ciorchini scurte la subțioara frunzelor; fructul e o capsulă foarte lungă, cărnoasă și aromatică; originară din Mexic, e mult cultivată in țările tropicale, pentru fructele ei aromatice (*Vanilla planifolia*) (□ 5218) ¶ ☞ Fructul acestei plante, întrebuintat in medicină și mai ales in alimentație: înghețată de ~

Fig. 528. Vanilie.

¶ ☞ Plantă cu mici flori albastre sau liliachii ce au un miros plăcut de vanilie; originară din Chili și Peru, e mult cultivată pentru florile ei mirositoare (*Heliotropium peruvianum*) (□ 5219) ¶ ☞ **VANILIE - SĂLBATICĂ**,

Fig. 529. Vanilie.

Fig. 520. Vanilie-sălbatică.

plantă cu flori albe sau violetă, dispuse in spice; numită și „vanilie-de-climp” (*Heliotropium europaeum*) (□ 5220) ¶ ☞ = **VANILINĂ** [fr. vanille].

* **VANILINĂ** (pl.-ne) sf. ☞ Aldehidă foarte aromatică care se găsește depusă ca o brumă de vanilie; se obține și prin sinteză. întrebuintîndu-se la cofetării in locul vaniliei [fr.].

* **VANITATE** sf. Desertăciune, zădărnicie; dorință deșartă de a fi cu vază in lume, de a fi admirat: a satisface ~a cuiva [fr. < lat.].

* **VANITOS** adj. Plin de vanitate, infumurat, îngîmfat: era un om pe atât de ~ pe cît era și de ambițios (U.-GH.) [fr.].

○ **VANTURĂ** (pl.-turi) Olten. Trans., **VANTURITĂ** (pl.-te) sf. Trans. ☞ Grîndă orizontală întrebuintată la construirea casei [comp. ung. dial. v á n t r ú d].

VĂPAI (-ăseso), **VĂPĂIA** (-ătez) vb. într. A flăcăra, a scoate v â p â i: un toc de surcele vâpăia pe vatră (OOB.).

VAN-VĂP

VĂPAIE sf. Flăcără mare, pară de foc: ca focul ce arde dumberavile, ca vâpăia ce aprinde pădurile (PS.-SCH.); să aștia pară de foc din pămînt ca o ~ de cuptoriu (BIBL.); o dogorește vâpăia ce iese din gura zmeoacei (USP.); ☞ **poet.**: Numai luna printre ceață Varsă apelor ~ (EMIN.); vâpăia lunii se farmă de muchile valurilor (VLAH.); o ~ trandafirie imbrodeada acum virtul muntilor (GM.); vâpăia ochilor, privirii; mi s'a stins vâpăia tinereții (VLAH.) [lat. vulg. *v a p a, de unde și vechiu it. v a p a (astăzi v a m p a), alb. v a p a s, srb. v a p a].

* **VĂPĂIERE** sf. Faptul de a v â p â i a, flăcărare: semăna cu cea din urmă ~ a candeliei ce se stingea (OOB.).

* **VĂPAIȚĂ** (pl.-țe) sf. = **OPAI(E)T**: lumini gălbui de ~ joacă prin geamurile citor vase (OLVR.).

† **VAPELĂ** (pl.-eluri) sf. Un tel de broderie: o găsește cosînd la o ~ cu un degetar de argint (VOR.); fetele se dedeau pe mina unei mame Sănde... de le muștrulina și le învâța cusături de vapeluri (U.-GH.).

* **VAPOR** 1. sm. ☞ ☞ = **ABUR** ☞: ~ii de apă sînt transparentii oa și aerul; ~ii de iod sînt violeti; ~ii au o forță mare de expansiune utilizată la motoare ¶ ☞ Forța elastică a unui motor care se mișcă cu ajutorul aburilor ¶ ☞ Cal-vapor = **CAL** ☞.

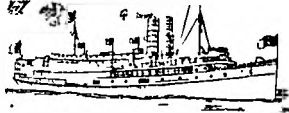

Fig. 5221. Vapor fluvial.

2. (pl.-oare) sm. ☞ Corabie, vas care pluteste pe apă întrebuintînd ca forță de locomotiune motoare cu aburi (□ 5221): ~ul este o corabie care merge pe mare cu un meșteșug de foc ce este in cămara corăbiei, iar afară se vede numai un coș de fier (C.-RAD.) [fr. v a p e u r].

* **VAPORIZA** (-izez) 1. vb. tr. A preface un lichid in aburi.

2. vb. refl. A se preface in aburi: apa se vaporizează la 100° [fr.].

* **VAPORIZATOR** (pl.-toare) sm. ☞ ☞ Vas întrebuintat pentru a transforma o substanță in vapori ¶ ☞ Mic aparat de toaletă cu care se pulverizează unele substanțe lichide (□ 5222): ~ de partum [fr.].

Fig. 5222. Vaporizator.

* **VAPORIZAȚIUNE**, **VAPORIZAȚIE** sf. ☞ Trecerea unui corp de la starea lichidă la cea gazoasă [fr.].

* **VAPOROS** adj. ☞ = **ABUROS** ¶ ☞ ☞ Care înfățișează ceva într'un mod confuz, vag, ce abia se pricepe, ce abia se poate deluși, ca și cînd ar fi învăluit de o ceață: ea pare o mireasă de prin basme... atât e de vaporosă in rochia ei albă de mătasă (VLAH.) [fr. v a p o r e u x].

† **VĂPSARIU** sm. ☞ Văpsitor: neci un ~ n'are putea face așa alb pre pămînt (COR.) [bg. v a p s a r].

VĂPSEA, **VOPSEA** (pl.-sele), † **VĂPSEALĂ**, **VOPSEALĂ** (pl.-eli, -ele) sf. ☞ Impresiune produsă asupra ochiului de razele de lumină reflectate pe suprafața corpurilor, culoare, față: cealul vîrsat prin pahare lua o vâpșea purpurie, amestecîndu-se cu rumul de Jamaica (OOB.); au pus semn de întărire a păcii, ca un zălog vecinic, curcubeu pe cerul, in cîteva vâpșeale (N.-COST.); atunce să va arăta Domnul Is. Hr. spre noori, nu pre aceștia nuori ce plouă... ce pre acei de aur in toate feliturile de vâpșeale (VARL.); Soarele își schimbă locul și apune roș ca focul, întinzînd pe cea cîmpie O vâpșeală purpurie (ALECS.); toată lumea se mira de frumusețea acelei pasări care era cu mil de mil de vopseli (USP.); ☞ F a ieși (bine, rău) la ~, a ieși la căpătîiu, a se termina într'un fel: să vă povestesc una din aceste datine ce s'ar părea că n'are nici o însemnătate, dar care poate să lasă rău la vâpșea (USP.); Eu cînd le făceam aceste, gîndeam că mă folosea. Dar acum văz fără veste ieșind altfel la vâpșea (PANN.) ¶ ☞ Substanța întrebuintată pentru a vâpși sau a zugrăvi, boia, culoare: pe pereți erau țintuite cîteva cadre de hirtie, zugrăvite cu vopseli proaste (FIL.) ¶ ☞ ☞ = **COLOARE** ☞ [v â p s i].

VĂPSI, **VOPSI** (-seso) 1. vb. tr. A da o culoare, a acoperi cu vâpșea, a boi; a zugrăvi: ~ ușile, ferestrele, gardul; ~ in ulei; un sfînc purpuriu vâpși pielea lui

luce ca atlasul (NEGR.); dacă nu știi să vopsești, nu te apuca să minjești (ZNN.).

2. *vb. refl.* ⊕ A se sulimeni: dresul, sulimaunul și rumeneala cu care se vâpsea... au tras larai și adinci brazde pe obrații ei (I-GH.) [vsl. v a p l s a t i < gr.].

**VĂPSITOR, VOPSI-
TOR** *sm.* ⊕ ⊕ Cel ce are meseria de a vâp-
si ferestrele, ușile, a-
coperișurile caselor,
etc.; zugrav (⊕ 5223)
⊕ ⊕ — **BOIANGIU.**

Fig. 5223. Văpsitor.

VĂPSITORIE,
VOPSIATORIE *sf.* ⊕ Mese-
ria vâpsitorului
⊕ ⊕ — **BOIANGERIE.**

VAR (*pl. varuri*) *sr.*

Protoxid de calciu ce se prepară descompun-
dându-se calcarul (= ⊕ „piatra de var”) prin căldură, și anume în cuptoare înalte, special construite, numite „cuptoare de var” (⊕ 1693); e de culoare albă, cu gust arzător și se topește la o temperatură foarte ridicată (3000°); lăsat la aer liber, absoarbe umezeala și se transformă în pulbere, căci are o mare afinitate pentru apă; dacă turnăm apă peste var, el crapă, se umflă, iar o parte din apă fierbe, din cauza căldurii celei mari ce se dezvoltă în această combinație; în felul acesta se obține un stins (spre deosebire de un stins, varul așa cum iese din cuptor), întrebuintat la zidărie; un stins e de culoare albă, absoarbe multă apă când se stinge, se umflă mult, formând un fel de pastă groasă care se leagă bine; e cel mai întrebuintat în lucrările de zidărie; un stins e cenușiu, absoarbe puțină apă când se stinge, așa că nu-și mărește mult volumul; pasta pe care o formează nu se leagă bine, așa că lucrările de zidărie făcute cu acest var nu sînt trănice; un hidrat e un amestec de var nestins și 10-30 la sută argilă; lapte de var, apă care conține în suspensie mult var stins; se întrebuintează la spoitul caselor; apă de var, apă fără culoare, cu gust de leșie, care conține în soluție hidrat de calciu; alb oa un, foarte alb (*vorb. în spec. de obraz*): iar fața ei frumoasă ca un este albă (EMIN.) [vsl. v a r ū].

VĂR (*pl. veri*) *sm.*, **VĂRĂ** (*pl. vere*) *sf.* ⊕ Fiul, fiica unchiului sau matusii cuiva: *văru-meu*; *vară-mea*; rude de alăturare sînt frații, unchii, nepoții, verii și ceilalți (LEG. CAR.); *văr* bun, *vară* bună, *văr* primar, *vară* primară, *Trans. văr*, *vară* dulce, *văr*, *vară* de gradul I (BUN ⊕, PRIMAR ⊕, DULCE ⊕); (*văr*) al doilea, al treilea, de gradul al doilea, al treilea; despre rude foarte departate, se zice în glumă: e *văr* din nas, că-teaua lora fătat la ei în pale (ZNN.) *Sau* *vara* verei, *fina* lelei, nepoata omătrei mele (ZNN.) ⊕ ⊕ F Vere, vericoule, nenele nenisorule! dragul meu! (Termen de familiaritate cu care se adresează cineva unui prieten, unui cunoscut: nu ti-ai găsit omul, vere! (ALECS.); nu știi tu, vericoule, înocrot va fi șezînd spurcăatul P (SP.); da' bine, vericoule, așa ne fuse vorba P (E.-ALD.) [lat. (C) N S O B R I N U S, -n) vĕrus, vĕra].

VARĂ (*pl. veri*) *sf.* ⊕ Anotimpul călduros, între primăvară și toamnă, care începe la 21 Iunie și ține pînă la 21 Septembrie: *iarna-i toi, vara-i departe* (EMIN.); *haine de vară*; *vară* călduroasă, *plotoasă*; *vara*, în timpul verii; *astă vară*, *vara* trecută; la vară, *vara* viitoare; *peste vară*, în cursul verii: *peste vară* au fost ploile grele și povoaile de ape (GR.-UR.); ⊕: omul cuminte își cumpără vara sanie și iarna car, despre omul prevăzător; — asta e și de vară și de iarnă, asta e tot ce am (*vorb. în spec. de Imbrăcăminte*); — mai bine o zi cocos dect o ~ găină, mai bine puțină vreme în belșug decît totdeauna în nevoie; — pierde-vară PIERDE-VARĂ [lat. vulg. *vĕra < vĕr].

VĂRĂ (-rez) *vb. intr.* ⊕ A petrece v a r a. Cine nu lucrează, cu lipsa ierneză și cu ea vârează (PANNI); Astă vară mi-am vârat Suh o cetină de brad, Dar la vară mi-olu vâra cu mindruța 'n Moldova (K. BRS.); Am un huc: Cu oarnele ierneză, Cu trupul vârează (SP.), *ghicitoare*

despre „grîndă” ⊕ ⊕ A petrece cu oile vara la munte.

2. *vb. tr.* ⊕ A ținea oile la vâratec.
⊕ **VĂRĂBETE, VĂRĂBĂT** *sm.*, **VĂRĂBEATĂ** (*pl. -bete*) *sf.* *Olten. Băn. ⊕* = VRABIE [comp. BRĂBETE].
VĂRAR *sm.* ⊕ Cel ce fabrică și vinde v a r.
VĂRĂRIE *sf.* ⊕ Locul unde se fabrică sau se vinde v a r: unde coteste valea și drumul, acolo sînt vâ-
rările (SLV.).

VĂRĂT *sbst.* ⊕ Faptul de a v a r a ⊕ ⊕ = **VĂRĂTEC** ⊕ ⊕: cumpără pe bani patru părăchi de vite și plăti un ~ și un iernat pentru ei (RET.).

VĂRĂTEC, -ATIC *adj.* ⊕ De v a r a; care se dezvoltă, care se coace vara: aerul era blînd și vâ-
ratic (EMIN.); poame ~e; grîu ~ GRÎU ⊕.

2. (*pl. -ce*) *sr.* ⊕ Locul, la munte, unde se pe-
trece vara cu oile: aceea a hălăduit de atunci, dormind
prin vâratecele părăsite ale pădurenților (ORIC.) ⊕ ⊕ Suma
ce plătește cineva proprietarului unui loc spre a-l
lăsa să-și păască acolo oile, cît ține vara.

⊕ **VĂRBUNC** — BĂRBUNC.

VĂRDĂ *interj.* ⊕ Păzește! (strigăt al marina-
rilor ca să atragă atențiunea lumii de a se feri la
o parte): *vărdă!* și punțile se trag cu șgomot (VLAH.) [Ingr.
βάρδα < it.].

**VĂRDARE, VERDARE, Băn. VĂR-
DAICĂ** *sf.* ⊕ Specie frumoasă de ghion-
noaică cu penele verzi, anestecate
cu roșu, galben, negru și alb; numită
și „ghionnoaică-verde”, „svărdaică”:
„ciocănitoare (verde)”, sau „horoiu-
verde” (*Gecinus viridis*) (⊕ 5224):
Verdarea cerească copaciul și mai slab unde
găsește, Acolo ciocănește (PANNI) [lat. vulg.
*v Ir (I) d a r i a < v I r I d i s].

Fig. 5224.
Vărdare.

VĂRDIAN, VĂRDIST *sm.* (P) = GAR-
DIST: e atară... îniste plăcută... intreruptă
la răstimpuri rare de un lătrat de cine ori
de un fluier de vârdist (SR.-VM.) [g a r-
d i a n, g a r d i s t, influențat de
g v a r d i e].

⊕ **VARE** = OARE.

***VĂREC** *sbst.* ⊕ Nume generic dat algelor ma-
rine ce cresc pe coastele Nor-
mandiei și Bretaniei; se între-
buintează la îngrășatul pămîntu-
lui și la fabricarea sodei (⊕
5225) [fr.].

Fig. 5225. Vărec.

⊕ **VĂRE-CĂRE, VARE-CE, VA-
RE-CINE...** = OARE-CARE, OARE-CE,
OARE-CINE...

VARGĂ (*pl. vergi, vărgi*) *sf.* ⊕
Băt lung și flexibil, nuia; ⊕ a
tremura oa varga, a tremura de
frică: cu moartea în sin... ea sta a-
colo și tremura oa varga (SP.); ⊕ a-
pucă fiori de moarte, tremură ca varga (I-GH.); *pr. ext.*
~ de fier ⊕ ⊕ *în spec.* Băt de bătut: în bătut preste
față și preste cap cu vergi (OS.); acuzi iau varga din coardă
și vă croacă, de vă merg petecile (CRO.); ⊕ varga lui Dum-
nezeu, a) urgia, osinda, pedeapsa lui Dumnezeu, bi-
cul lui Dumnezeu; b) grozav de rău, de strănic:
rămăsei trist și ortan, sub eptropia unei mătușe, varga lui
Dumnezeu (GN.) ⊕ ⊕ Nume dat unor unclesau părți de
unelte: ~ de pușcă (cu care se încarcă pușca sau se
curăță țeava); — nuiaua de care e legată sfoara un-
ditei de pescuit; — nuia sau șirmă de fier de care
se ține oricui pentru inhămat calul praștiaș,
etc.; — *Trans.* țeava pipei, etc. ⊕ ⊕ Dunga: păreții
erau albi ca lăptele și cu niște vârgi de aur (SR.); *în spec.*
la țesături: se vopșec firele de lînă... care urmează să fie
întrebuintate la facerea vârgilor galbene la strale (PAMF.) ⊕
⊕ ⊕ **VARGA-CIOBANULUI**, **VARGA-PĂSTORULUI**
CIOBAN ⊕; — **VARGA-CIOBANULUI** = SCĂIȘ ⊕ ⊕
⊕ **VARGĂ-DE-AUR** = SPLINȚĂ ⊕ [lat. v ĩ r g a].

VĂRGĂ (-ghez) *vb. tr.* ⊕ A face dungi, vârgi: ce
de viroage săpate de puhoais, vârgînd clinele cu șifrcitură
șerpuitoare (UR.) [refăcut din v a r g a t].

VĂRGĂLUI — VĂRGUI.

VĂRGĂT *adj.* ⊕ Cu dungi, cu vârgi, vîrstat,
dungat: stotă, veliută ~ă; Năramă ~ă Peste mare a-
runcată (GR.) sau Stergărel ~ Pe oulme-aruncat (SP.),

ghicitoare despre,, curcubeu" [lat. v i r g a t u s].
VĂRGATEL *adj. dim.* VĂRGAT: ștergarul cel ~
ce mi-ai adus de zestre (OSP.).

VĂRGUI, VĂRGĂLUI (-neso) *vb. tr.* ↗ A întări
coasa cu o v a r g ă de fier, ca să nu se rupă: Coasa
trebuie vărăguită (VOR.); Am o coasă de băț și două de văr-
guit (GR.-N.).

VĂRGULIȚĂ (pl.-țe) *sf. dim.* VĂRGĂ: era înve-
știntat cu anteriu de suvai alb, un vărăgulițe de fir bun (FIL.).

VĂRGUR = VERGUR.

VĂRGUȚĂ (pl.-țe) *sf. dim.* VĂRGĂ: Cu-o ~ de
alun, Ca să-l aducă nebun, Și ou ~ de soac, Ca să-l aducă prin
toc (HASD.).

***VARIA¹** (-riez) *1. vb. tr.* ① A schimba ¶ ② A da
o formă diferită.

2. vb. intr. ① A se schimba; a fi schimbător,
felurit, diferit: temperatura variază; obiceiurile variază
după țări și după timpuri ¶ ② A spune același lucru
cu alte vorbe, a povesti în diferite feluri: istoricii
variază asupra acestui fapt ¶ ③ ± A lua valori dife-
rite [fr.].

***VARIAT²** *sbst.* Colecțiune, culegere bibliogra-
fică de scrieri diferite [lat.].

***VARIABIL** *1. adj.* ① Care se schimbă, care
poate varia, schimbăcios, nestatornic: timpul e ~;
puls ~, puls neregulat, care bate când tare, când
incet ¶ ② ∞ Se zice despre cuvintele a căror ter-
minație variază ¶ ③ ± Cantitate ~ă, se numește, in-
tr-o expresiune matematică, cantitatea care va-
riază în raport cu altele care rămân constante ¶¶
④ INVARIABIL, NEVARIABIL.

2. sbst. ⑤ Punctul, gradul barometrului care
arată o vreme schimbăcioasă, nestatornică.

3. VARIABILĂ (pl.-le) *sf.* ± Cantitate a cărei va-
loare poate varia [fr.].

***VARIABILITATE** *sf.* ① Înșușirea, firea unui
lucru schimbăcios, ce poate varia, nestatornic ¶
② ∞ Proprietate ce au unele categorii de cuvinte
de a lua terminații diferite ¶ ③ ± Proprietate
ce posedă o cantitate sau funcțiune algebrică de
a lua succesiv o infinitate de valori diferite [fr.].

***VARIANTĂ** (pl.-te) *sf.* ① Deosebire mică,
vorbind de pasagiile unui text care nu sînt la fel
în diferitele edițiuni ¶ ② Fel deosebit de a ex-
prima aceeași gândire ¶ ③ ∞ Formă puțin dife-
rită pe care o are un cuvînt în altă parte a țării [fr.].

***VARIAT³** *adj.* ① Ale cărei părți se deosebesc
între ele, felurit ¶ ② ∞ Mișcare ~ă, în care viteza
nu e constantă [fr. v a r i e].

***VARIATIUNE, VARIATIE** *sf.* ① Schimbare,
starea unui lucru care se înfățișează cînd într'un
fel, cînd într'altul ¶ ② ∞ ~a compasului, declina-
țiunea acului magnetic ¶ ③ *pl.* Transformarea
unei teme sau a unei fraze muzicale, trecîndu-le
prin diferite forme, schimbîndu-le ritmul, orna-
mentele, armonia, tonalitățile, etc., fără a modi-
fica însă elementele de căpetenie ale melodiei [fr.].

***VARICE** *sf.* ↗ Inflamațiune și dilatare cronică
a peritelor vinelor [fr.].

***VARICELĂ** *sf.* ↗ Febră eruptivă, contagioasă,
caracterizată printr'o erupție veziculară care ține
cîteva zile [fr.].

***VARIETATE** *sf.* ① Felurime, diversitate: ~a
colorilor ¶ ② În istoria naturală: grup de indivizi
cari aparțin uneia și aceleiași spețe, dar cari se
deosebesc prin unul sau mai multe caractere con-
stante, dar de mică importanță ¶ ③ *pl.* Varietă-
ți literare, culegere de bucăți literare cu subiecte
variate [fr.].

***VARIETEŢU** (pl.-teuri) *sn.* ① Spectacol în care
se prezintă, pe rînd, pe scenă diferiți artiști (cîn-
tăreți, clowni muzicali, acrobați, jongleuri, presti-
digiatori, imblinzitori, etc.) [fr. v a r i e t é].

***VARIETUR** (NE ~) *loc. lat.* ① ~ă Formulă pe
care o pun judecătorii pe un scris, cu hotărîrea ca
să nu i se aducă nici o modificare ¶ ② ~ă Edițiune
ne varietur, ediție definitivă.

***VARIOLĂ** (pl.-le) *sf.* ↗ Boală infecțioasă, erup-
tivă, molsitoare, epidemică, caracterizată prin
numeroase pustule care, uscîndu-se, lasă urme
caracteristice („cîmpituri de vîrsat”), vîrsat, bu-
bat [fr.].

***VARIOLIC** *adj.* ↗ Ce ține de variolă, prici-
nuit de variolă [fr.].

***VARIU** *adj.* Felurit, variat: din cauza acestei mul-
țimi imense de varii cunostințe... devine pentru tie-care
din noi cel mai prețios prieten (CAR.) [lat.].

○ **VARMEGHIE** *sf. Tr.-Carp.* ① Comitat [ung.
v á r m e g y e].

VĂRNICER *sm.* Δ Muncitor la o bina care
stinge varul în v a r n i ț ă: cînd varul s'a răcit, este
luat și pus sub acoperșuri, de unde ~ul îl încarcă (PAMF.).

VĂRNITĂ (pl.-te) *sf.* Δ ① † *Mold. Trans.* Groapa
unde se arde calcarul spre a-l preface în var: Sîn-
tul Hariton în ~ aruncat, s'au săvîrșit (OOS.); varnița se
sapă pe malul unei ripi...;
acolo se face un girliciu, pe
unde se viră lemnele (PAMF.) ¶
② Locul împrejmuit cu
scinduri sau lada unde
se stinge varul (□ 5226)
[vsl. v a r n i c a].

VĂRȘ *adj.* ① Calca-
ROS: pămînt ~; părății de
piatră vărșoasă ai pătelor
ruinate din Niniva (OOS.) ¶ ② Care conține v a r.

VĂRȘA (vârs) *1. vb. tr.* ① A răsturna din gre-
șală, sau intenționat, un vas, făcînd să curgă, să se
golească lichidul, grăunțele, etc. dintr'însul: cînd
din nebagare de seamă vei vărșa un pahar cu vin, bucurie
și cîștig însemează (GOR.); cînd versă candela, e semn de
moarte (GOR.); cine bea apă dintr'un vas nou, trebuie să
verse mai întîiu los cîteva picături, și apoi să bea (GOR.);
a răsturnat solnița și a vărșat piperul pe masă ¶ ② A lepă-
da, a arunca, a da afară un lichid netrebucios,
murdar: ~ lăturile; ~a versă borsul, cînd găsești în puțină
grieri, că-i rău de viermi (GOR.) ¶ ③ ∞ ~ (șiroaie de)
lacrimi, a plînge: a prins a plînge ou amar și a vărșa
șiroaie de lacrimi (OS.); ~ lacrimi de sînge a plînge amar
¶ ④ ~ sînge, a ucide, a omori: mulți dintre capete sînt in-
hitori a vărșare sînge nevinovat (GR.-UR.); a-și ~ sîngele pen-
tru cineva, a-și da viața pentru el: așa au fost și mucen-
icii ce și-au vărșat sîngele pentru Iubovul lui Hristos (VARL.)
¶ ⑤ A da afară din stomac, a borî: i s'a făcut rău și a
vărșat tot ce-a mîncat; ~ sînge din gură; îndată cît au luat
ierbi, au și început a vărșare otrava, cu mare cumpănă de viață
(N.-COST.); ¶ 6 a-și ~ minia, focul, fiarea, veninul, a-și des-
cărca minia, urgia: vor da seamă cei ce încep rătățiile,
vărșîndu-și minia lor asupra celor nevinovați (MUST.); și-și
vărșă veninul amar pre toți creștinii cîți se închina aștelor
obrazе (MX.) ¶ ⑦ ∞ A scoate, a vărșa ca din gură,
a da afară printr'o deschizătură: ploi dinălta mea,
satano, că te trimet la mumă-ța, iadul, care te-a vărșat pe
fața pămîntului (OSP.): vulcanul vărșă cenușă, nisip și lavă
fierbîntă; iarăși au început a se bate, îndemnînd și pre
Seimeni ~ foc asupra Căzaciilor (ET.) ¶ ⑧ A turna,
a cădea în cantități mari (vorb. de ploaie): și ploua,
ploaia de vărșă, și ea nu se mișcă (BR.-VN.) ¶ ⑨ ∞ ¶ 10 A re-
vărșa, a împrăștia, a răspîndi: ...printrе gratii, luna
moale, sficioasă și smerită, și-a vărșat razele sale (EMIN.)
¶ ⑩ A aduce, a depune, a răspunde o sumă oare-
care la o casă sau în mina cuiuiva: și-a vărșat econo-
miile la o casă de depuneri; vărșă în mina staritului un
pumn de bani de aur (NEGR.).

2. vb. refl. ① A se răsturna, din greșală, lăsînd
să curgă afară, să se golească lichidul, grăunțele,
etc.: piperul din solniță dacă se vărșă, e semn de stădă
(GOR.) ¶ ② A se lepăda, a se arunca afară (vorb.
de un lichid netrebucios, murdar): scăldătoarea
copitului de la botex se vărșă îngă un pom, pe un loc curat
(VOR.) ¶ ③ ∞ A curge în alt rîu sau în mare (vorb.
de o apă curgătoare): Siretul se vărșă în Dunăre, iar
Dunărea se vărșă în marea Neagră ¶ ④ A se răvărșa, a că-
dea în cantități mari (vorb. de ploaie): sloboti Dum-
nezeu sloata cerului și se vărșară ploii de acoperiță păm-
întul (MX.) ¶ ⑤ A se răvărșa, a ieși din albie împră-
ștîndu-se peste țărîmuri: Apa din munți s'a umflat,
Pe vâlcele s'a vărșat (R.-COO.) ¶ ⑥ Se vărșă zorile, Se ră-
vărșă de zori, se crapă de ziuă: Pin's'or vărșă zorile,
Să culegem florile (R.-COO.) [lat. v e r s a r e].

***VĂRSĂMÎNT** (pl.-mînte) *sn.* Depunerea unei
sume de bani la o casă publică sau particulară:
se cere acționarilor să depună al doilea ~ pentru acțiunile
cumpărate [fr. v e r s e m e n t].

VĂR-
VĂR

Fig. 5226. Varnița.

VĂRSARE

VĂRSARE *sf.* ① Faptul de a văr^sa: ~ a lapte^lui, solniței, iăturilor; ② ~ de sînge, ucidere; pierderea vieții: astfel putem s^outi pe biata sârcoime de ~ de sînge (usp.) ③ ④ ⑤ *poet.* Ivire: Cu ~ a serii un strein sosi (sol.).

VĂRSAT *1. adj. p.* VĂRSĂ: a căloat în apa ~ a pe jos; a strîns sarea ~ a.

2. sbst. ① Faptul de a văr^sa ② ③ ④ = VARIOLĂ: copiii se îmbărburesc cu miere sau zeamă de dulceată, ca să fie ferii de ~ (GOR.); intrase și boală în vite și în oi, ~ ul, de se potopea total (NEC); ⑤ CIUPIȚ ⑥.

VĂRSĂTOR *1. adj. verb.* VĂRSĂ și *sm.* Care varsă; ~ de sînge, care varsă singele oamenilor, care ucide fără cruțare: acelor ~ i de sînge așiderea să li se verse singele (N.-COST.); Nicolai-Vodă... mare ~ de sînge s'au arătat în bolerii acei țări (MUST.).

2. VĂRSĂTORUL *sm.* ☆ Numele unei constelații și unul din cele 12 semne ale zodiacului (5227).

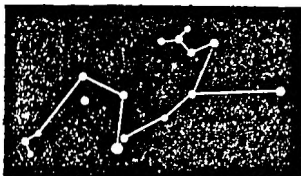

Fig. 5227. Vărsătorul.

VĂRSĂTURĂ (*pl.-turi*) *sf.* ① Vărsare ② Faptul de a văr^sa, de a borl; mîncarea sau băutura ce se dă afară din stomac pe gură, horitură: bolnavul a fost apucat de văr^sături [văr^sa].

† **VĂRTĂ** (*pl.-vărți*) *sf.* ① Strajă, gardă: împărăteasa Elisavet a poronoițe au schimbat toate vărțile pre la toate porțile (NEC.) ② Casă de pază, arest: l-au fost închis pre acel Orheian în ~ fără de știrea domniei (NEC.) [pol. w a r t a].

VĂRU (-uesc) *vb. tr.* ① A acoperi pereții cu un strat de lapte de v a r, a spoi: ~ pereții; prinse să grijească, să văr^uască în toate părțile (GŪ) ② A așterne un strat de var, de tencuială: și calea ții-aș văr^ui Tot cu var de oel mărunt, Ca să ajungi mai curînd (K.-GRS.).

VĂRUIALĂ (*pl.-teii*) *sf.* ① Faptul de a văr^ui; văruiala pereților ② = SPOIALĂ ③: în multe case, văruiala este alumată (MAN.).

VĂRUICĂ *sf.* *Olten. Băn.* ① *dim.* VARĂ. Verișoară ② ③ *Pr. ext.* Tață, lele, dodă.

VĂRUȚ *1. adj. p.* VĂRUȚ. Spoit: perete ~ ④ ⑤ NEVĂRUȚ.

2. sbst. Faptul de a văr^ui: ~ ul pereților.

○ **VĂRUȚĂ** (*pl.-te*) *sf. dim.* VARĂ: imblind... tot cu pușoa cîț în văr^uța de mare, nu putea să-și vadă și de lucrul cîmpului (RET.).

† **VARVAR** *adj. și sm.* ① Străin, de alt neam ② = BARBAR [ngr. βάρβαρος].

VARVARA = BARBARA.

† **VĂRVĂRESC** *adj.* ① Al străinului, al altui neam ② Barbar, crud, sălbatic: Uoigătorule! mî-frica De văr^vărească ta pornire (DŌW) [v a r v a r].

VARVARIC *sbst.* Numai în expresiunea: (mustăți, mustăți) în ~, (mustăți) lungi și răsucite (dînd o înfățișare de voinic) [probabil ngr. βαρβαρικός „de barbar”].

† **VARVARIE**, VĂRVĂRIE *sf.* = BARBARIE: oînd va peri dintre dinșiți varvaria, neștiința și nedreptatea? (MCH.); am pătimit toate văr^văriile din partea lui, am fost tratatⁱsă mai rău decît o slujnică (ALECS.) [v a r v a r].

† **VARVĂRIME** *sf.* (CANT.) *col.* VARVAR. Mulțimea barbarilor.

VARZĂ (*pl. verze*) *sf.* ① Plantă culinară din fam. cruciferelor, cultivată în grădini și pe cîmp, fie pentru frunzele ei înfășurate strîns ca un ghem unele peste altele și formînd o căpățîna groasă și compactă, fie pentru inflorescențele sau mugurii ei; din varietățile cultivate la noi, cităm: VARZĂ (-DE-IARNĂ), numită și „curechiu”, cu căpățîna mare, albă sau roșie (*Brassica oleracea capitata*) (5228); VARZĂ-CREATĂ, numită și „varză-nemțească” sau „chel” (*Brassica oleracea sabauda*) (5229); VARZĂ-DE-BRUXEL, cu tulpina înaltă pînă la 1 metru, cu frunzele încrețite și în formă de lingură, ai cărei mugurici se formează la subțioara frunzelor devin niște mase globuloase, numite

„verzișoare”, care constituie partea comestibilă a plantei (*Brassica oleracea gemmifera*) (5230); varza se mîncîncă „gătîită” și „acră” sau „murață”; sar-

Fig. 5228. Varză.

Fig. 5229. Varză-creață.

male de ~; zeamă sau moară de ~; salată de ~ roșie; toamna, oînd se pune ~ în puțini, pentru iarnă, să nu se pună Dumineca, căci se clocește (GOR.); crește în lături ca varza; s'a înfoiat ca varza; tron, e bun de tăcut cu ~, despre un lucru care nu e bun de nimic și pe care altul îl laudă; oala de bou, varza de carne și carnea de Român uscat, *ghicitoare despre „ciorap”*; ② CAPRA ③ ④

⑤ VARZĂ-DE-MARE, plantă robustă, cărnoasă, din fam. cruciferelor, de un verde-albăstriu, cu tulpina dreaptă, foarte ramificată, cu foile mari, groase; face flori numeroase, albe sau trandafirii; crește pe nisipurile de pe malul mării (*Crambe maritima*) ⑥ ⑦ VARZĂ-DE-STÎNCA = URE-

CHELNITĂ ⑧ ⑨ ⑩ VERZE *pl.* Plante, verdețuri: și rodi pămîntul larbă și verze și pomii roditori(PAL.); grăunțul de mustarini... oînd crește, mai mare de toate verzele iaste (COR.) [lat. vulg. *Varza-de-Bruxel*.

* *Viridia* = clas. *Viridia*].

VĂRZARE *sf.*, VĂRZĂR (*pl.-are*) *sm.* × Plăcîntă umplută cu v a r ză, ceapă, mărar, știr, etc. care se mîncîncă prin posturi și pe la ajunuri: numai cu apă și cu sare nu se face văr^zare (ZNN.); de plăcînta rîde gura, de văr^zare și mai tare (CRG.).

○ **VĂRZUI** (-uesc, -utu), VĂRZOI (-oesc) *1. vb. tr.* *Trans.* A osteni oile prin fugă (ȚSC.).

2. vb. refl. *Olten.* ① A umbla de colo pînă colo (*verb.* de lume multă), a foi, a mișuna: și a început să se văr^zue Jumea Incoia și încoio ca mal 'nainte de a o împietri zmeii (R.-COD.); slujbașii se văr^zoesc de colo pînă colo, fie-oare cu lucrul lui (LUNG.) ② A se imprăștia, a se răvăși: norii se văr^zuiesc (CIAUS.).

VAS (*pl.-se*) *sn.* ① ② Nume generic pentru ori-ce obiecte în care se pun lichide, fructe, flori, etc.: ~ de pămînt, de porțelan, de cristal, de aur; ~ de bucărtărie; a spăla ~ele; lăua, bea apă din ale tale ~e și din izvorul fîntînilor tale (BIBL.); oînd te speli și bei apă care rămîne în ~ ul cu care te-ai spălat, te îmbolnăvești (GOR.); — ③: unde sînt două cumnate, rămîn vasele ne-spălate, de multe ori, unde sînt prea mulți să facă o treabă, lucrul rămîne nefăcut; — ~ ului gol toți îi dau cu piciorul (ZNN.) ④ ⑤ Bute, butoiu: nu se implu ~ele ochiului pînă în vrănă, ci se lasă loc desert ca de o șchioapă (GŪ) ⑥ ⑦ Corabie, vapor: ~ de războiu; Căzaci... tot păzeau treaba lor și făceau ~e bărbătește cu banii crăiești (M.-COST.); La un semn, un țarm de altul, le-gînd ~ de ~, se leagă și în sunet de fantare trece oastea lui întregă (EMIN.) ⑧ ⑨ *pl.* Nume generic al diferitelor canalelor prin care circulă singele și alte fluide din corp: ~e sanguine, vinele și arterele; ~e capilare; ~e limfatice ⑩ ⑪ Vase comunicante = CO-

MUNICANT ⑫ [lat. v a s u m].

* **VASAL** *sm.* ① ② Acela care ținea un feud de la un alt senior și depindea de acesta ③ ④ Acela care depinde de altul, care trăește sub stăpînirea altuia [fr.].

* **VASALITATE** *sf.* ① Condițiune, calitate de vasal ② Toți vasalii unui suzeran [fr.].

Fig. 5230. Varză-de-Bruxel.

VĂSC, *visc* *sbst.* ① ④ Arbust totdeauna verde, cu tulpina foarte ramificată, cu ramurile rotunde, noduroase, formînd o tufă orizontală sau care atrînză în jos; fructul e alcătuit din bobîțe albe cu o singură sămînță; e o plantă parazită pe ramurile multor arbori, mai ales pe meri, peri, stejari, răchite, etc.; druzii atribuiau vîscului virtuți misterioase, din care cauză îl culegeau în ficcarean cu mare solemnitate: într'o zi anumită, o druidă, îmbrăcată în alb, se urca în stejarul în care crește vîscul, și-l tăia cu o secere de aur (*Viscum album*) (□ 5231) ¶ ④ Cleiu de prins păsări, preparat din fructul acestei plante ¶ ④ ④ Varietate de vîsc ce crește numai pe stejari, cu fructele alcătuite din bobîțe ovale, de culoare galbenă; numit și „vîsc-de-stejar”, „mărgărit” sau „mărgăritar” (*Loranthus europaeus*) ¶ ④ ④ ~-DE-APĂ = PENITĂ ④ [lat. *viscum*].

Fig. 5231. Vîsc.

VĂSCOS, *viscosus* *adj.* De natura vîscului, care se aseamănă cu vîscul, cleios [lat. *viscosus*].

VASCULAR *adj.* ① ④ Privitor la vasele, canalele din corp: sistem ~, totalitatea vinelor și arterelor ¶ ④ ④ Plante ~e, plante în țesutul cărora se află vase [fr.].

VASEL *sbst.* ② Bastiment, vas de războiu: înaintat la gradul de căpitan de ~, era chemat la un comandament mai mare (r.-om.) [it. *vascello*].

VASELINĂ (pl.-ne *sf.* ② Substanță albă, translucidă, unsuroasă, extrasă din petrol; e întrebuințată în farmacie și parfumerie în locul grăsimilor animale sau vegetale [fr.].

VASILACHE 1. *npr. m.*
2. *sbst.* Jocul păpușilor, teatru de marionete, după numele unuia din personajele principale.

VASILCA 1. *npr. f.*
2. **VASILCĂ** *sf.* Cap de porc împodobit cu flori și panglici, pe care-l poartă Țigani, pe o tavă, în ajunul sf. Vasile, colindînd din casă în casă și urînd (□ 5232): împodobită cu scule și cu flori toamna oa o ~ (gol.); azi copiii Românilor... umblă cu brezaia, vasilca, plugulețul și altele (sr.) [Vasile].

Fig. 5232. Vasilca.

VASILE *npr. m.*; — *sf.* ~, numele sfîntului Vasile și ziua de 1 Ianuarie, cînd se serbează: dacă ningea... în ziua de sf. Vasile, va fi îmbelșugat tot anul (gor.); ② Stn.-Vasii = SINT' ② c [vsl. *Vasilije* < gr. *Βασίλειος*].

VASILICALE *sf. pl.* ④ Colecție de legi romane, traduse în grecește din ordinul împăratului Vasile I (813-870) [ngr. τὰ βασιλικά].

VASILISC *sm.* ① ④ Șarpe fabulos care, după credințele celor vechi, omora pe ori-cine numai cu privirea lui: ca ~ul ce omoară numai cu o uitătură (ool.); ca ouăle de aspidă ce ~ soot din ele (ool.); pustie-tă... în care foșgăiau balauri, ... (st) ~ul cel cu ochi făr-măcători (cro.) ¶ ④ ④ Reptilă inofensivă din America tropicală (□ 5233) [ngr. *βασιλισκος*].

Fig. 5233. Vasilisc.

VASO-MOTOR *adj.* ④ Care are proprietatea de a contracta și de a dilata vasele sanguine [fr.].

VAST *adj.* Foarte întins, încăpător, foarte mare; erudiție ~ă; cunoștințe ~e; proiecte ~e; încăperi ~e; Cînd e în bogăția cea splendidă și ~ă, Petrec ca și în ceruri... (emin.) [fr. < lat.].

VASTITATE *sf.* Înșușirea a tot ce e vast, înțindere: ~a cunoștințelor sale [fr.].

VASTRĂȘ *sm.* ② = SPATOPTER.

VATĂ *sf.* Bumbac netors, mai fin și mai mătăsos decît cel obicinuit, întrebuințat la căptuș-

rea hainelor, și în tratamente chirurgicale, la pansarea rănilor, etc. [germ. *Watte*].

VĂTAF, *Mold. VĂTAV*, ț *VĂTĂH* (*pl.*-tați, -taji, -tași), ① *VĂTAS* *sm.* ① ④ Mai-marele peste ciobanii de la o stînză: atunci toți păcurarii împreunăși își aleg un vătav carele de regulă este cel mai bătrîn și mai expert și se consideră de mai-marele lor (luj.) ¶ ④ Căpetenie, mai-marele peste alții: cine va vrea întru voi să fie vătah, fie voao robe (cor.); nu rămînea îndotală, că Miron are să fie vătavul voinicilor (slv.); Unde nu este piscă, Șoarecii vătaf ardică (pann) ¶ ④ Conducător al călușarilor, al cetelor de tineri ce umblă cu colindul, cu brezaia, cu turca, etc.: celui mai în vîrstă (dintre colindători) i se dă numele de vătavul cetei; el este însărcinat cu buna rînduială și de care toți ascultă (pamf.) ¶ ④ Conducătorul celor ce prepară festivitățile unei nunți țărănești ¶ ④ ④ Căpetenie de ostași, de slujbași ai curții: ~ de călărași, de copii din casă, de aprozi; au porocit vătavului de aprozi de au luat și pe Iordachi Ruset Vornicul de l-au dus la oadaia lui (n.-cost.) ¶ ④ Mai-marele peste un sălaș de Țigani ¶ ④ Ingridor, administrator, intentend de curte domnească sau de moșie boierească: el a chemat pe vătavul curții și i-a dat poruncă ca să-i deschiză toate tronurile cu haine (sr.); băieții învățau carte românească unul de la altul, sub direcțiunea vătavului sau vre-unui logofăt din curte (r.-om.); În pădure născui, În pădure crescuti, Acașă dacă m a adus, Vătav de curte am fost pus (gor.); *ghiciloare despre* „ciomag”; Vai și amar de vătajii de pe la moșii mai toți, Patimile lor vorpune la ceil și cei morți (let.) ¶ ④ ④ Subprefect de plaiu (*în opoz. cu „zapciu”*, subprefect de plasă): Caragea l-a numit vătaf de plasă la Cloșani (r.-om.) [probabil de origine țărănară: v a t a h a „ceată” (de unde pol. rut. v a t a h a r. v a t a g a); cuvîntul a trecut din graiul ciobanilor noștri în limbile mai tuturor popoarelor cu care aceștia au venit în contact în migrațiunile lor].

VĂTĂJEL... = VĂTĂȘEL...

VĂTĂLĂ *sf.*, mai adesea **VĂTĂLE**, *VĂTĂLE* *pl.* Dreptunghiul de la războiul de țesut cu o sîcșine spata (□ 4104 : ca să se îndesească fire; iătura se bate cu vătăle, între care e așezată spata (cro.); Din vătale nu poctu da și la horă. na. na. na! (r.-cost.) [bg. *vatala*].

VĂTĂMA (*vatâm*) 1. *vb. tr.* ① A răni, a produce o rană, o stricăciune corpului: cel ce vătămă înții născuții Eghiptului de la om pără la vită (pa-sch.) ¶ ② A aduce o stricăciune, a prăpădi: nu lăsa nimic rău să se apropie de dînsul care putea să-l vătămă (sr.); nu învățase multă carte ca să-și vătămă inteligența sa medică (plvr.); sînt în ape multe materii care pot să vătămă sănătatea vitelor (om.) ¶ ③ A jigni.

2. *vb. refl.* ③ (P) A căpăta o vătămătură, o hernie. ¶ **VĂTĂMAN**, ④ **VATAMAN** *sm.* ④ Ajutorul vornicului la împlinirea dărilor în sate, vătășel: Mihail-Vodă au scris cărți pre la stăpîni satelor și pre la vornoi și pre la vătămăni, să nu scoată pre toți oameții la ruptă (nec.); vătămăni și oțiva nespălați de mazili se purtau printre oameni de colo pînă colo (cro.); mă gîndeam și eu de ce-o fi căzut atîta zădărnice obidă peste sufletul vatamanului (sad.) [comp. rus. rut. a t a m a n].

VĂTĂMARE *sf.* ① Faptul de a vătămă; rezultatul acestei acțiuni: Nicolai-Vodă... au porocit fără nice o ~ de l-au slobozit pe holeri de la închisoare (r.-cost.) ¶ ② Jignire, prejudiciu.

VĂTĂMAT *adj. p. VATĂMA*. ① Rănit, stricat ¶ ② ② Jignit, păgubit, nedreptățit, lezat ¶ ③ ③ Care suferă de hernie ¶ ④ NEVĂTĂMAT.

VĂTĂMĂTOR 1. *adj. verb.* **VATĂMA**. Care vătămă: băuturile alcoolice sînt vătămătoare sănătății ¶ ④ NEVĂTĂMĂTOR.

2. **VĂTĂMĂTOARE** *sf.* ④ Frumoasă plantă din fam. leguminoselor, cu flori galbene-aurii, grupate într'o capitulă globuloasă la virful tulpinii; fructul e o legumă terminată printr'un cioc curbat; crește prin pășu-

Fig. 5234. Vătămătoare.

nile și fînețele de la munte; are proprietăți vulnerare și e cultivată uneori ca plantă de nutreț; numită și „iarbă-de-vătămătură” sau „iarbaranei” (*Anthyllis vulneraria*) (5234).

VĂTĂMĂTURĂ (pl.-turi) sf. ① † Vătămare, stricăciune ¶ ② † (P) Tumoare produsă de o parte din viscerele abdominale care ies printr'un orificiu oare-care, trăgînd după ele și o parte a peritonului, care formează un fel de sac unde se așază, hernie, surpătură, boșorogea; cap de cîne ars în foc e bun de legat pentru ~ (GOR.) ¶ ③ † IARBA-DE-VĂTĂMĂTURĂ VĂTĂMĂTOARE; — IARBA-VĂTĂMĂTURII = GHIMPARITĂ [vătămă].

○ VĂTĂROG sm. Olten.'Băn. = VĂTUU ① ②. VĂTĂȘEL, Mold. Bucov. VĂTĂȘEL sm. ① dim. VATAF ¶ ② ③ Slujbaș la primărie, care îndeplinește și funcțiunea de curier: directorul, foarte nervos, mină un vătășel călare s'aducă numai decît pe cocoana

Fig. 5235. Vătășei de nuntă.

(CAR.); peste cîteva zile, un vătășel mă chemă la primărie (GN.) ¶ ④ Mold. Bucov. = VORNICEL (5235): la nuntă e obiceiul să se aleasă un... vătășel (VOR.) ¶ ⑤ Băt împodobit, cu două batiste legate în virf, pe care-l poartă vornicelul la nuntă (SEZ.).

VĂTĂȘI (-ășesc), Mold. VĂTĂȘI (-ășesc) vb. tr. A conduce, a administra, a chivernisi (în calitate de vătăf): P'a gură de vale Este-o casă mare... Cin' mi-o stăpînește și mi-o vătășește? (ASC.); tu ai s'o vătășești, s'o îngrijesti și s'o sporești ca o slugă oredincioasă (GN.).

VĂTĂȘIE, Mold. VĂTĂȘIE sf. ① Slujba, calitatea de vătăf (de aproz, de copii de casă, de curte, etc.); Boțerul... (văzînd că) merge cu vătășia bine, îi face vechil (MUR.) ¶ ② † de plată, subprefectură: s'a hotărît să intre la tocmeală, crezînd că doar l-o împăca cu un zapellie, o vătășie de plată, cu o isprăvnicele cel mult (A-OM.) ¶ ③ † Taxă ce se plătea la barieră pentru intrarea în oraș cu un car.

VĂTĂȘIȚĂ, ○ VĂTĂȘIȚĂ (pl.-te) sf. ① Nevasta unui vătăf ¶ ② Îngrîjitoare, administratoare a casei, mai mare peste slugi: mama Sanda, fosta lui doică, iar acum vătășia casei, îi poți numai decît la masă (O-ZAMP.) ¶ ③ Trans. Rudă sau prietenă de-a miresei care are un anumit rol în pregătirile nunții.

VĂTOS sm. † Peste de mare, ce seamănă cu calcanul, cu corpul pătrat și turtit, avînd pe ambele părți ale corpului niște tubercule osoase, prevăzute fie-care cu cite un mic cîrlig; poate ajunge pînă la o mărime de 2-3 metri; e de culoare albăstrie și împriestricată cu pete rotunde, albe; carnea lui e foarte gustoasă; numit și „vulpe-de-mare” (*Raja clavata*) (5236).

VĂTRĂ (pl. vetre) sf. ① Locul de pe cuptor

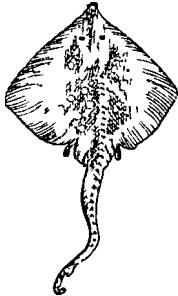

Fig. 5236. Vatos.

sau din sobă unde se face focul (5237,5238): de atară, într'i tîndă, unde este și vatra, pe unde se dă foc la soba din una din case (SP.); baba... turnă apă pe ~ și stînce focul ce-l învîlîse fata unchiușului de cu seară (SP.); slujește adesea ca loc de culcare: s'au culcat... pe vatra goală, căci n'aveau alte baine decît hăinuțele de pe ei (RET.); — de aci, P: a șede, a sta pe (sau în) ~, a trîndăvi; a îmbătrîni pe (sau în, la) ~, a rămînea față bătrînă, a nuse mărită: intrase la grîje c'o să-l îmbătrînească fetele la ~ (SP.); P: n'are nici cenușă în ~ sau nu-i arde nici focul în ~, e sărac lipit; a lua, a vinde cuiva și cenușa din ~, a nu-lăsa nimic, a-l lua, a-i vinde tot: să numă facă, că-i vînd și cenușa din ~ (O-ZAMP.) ¶

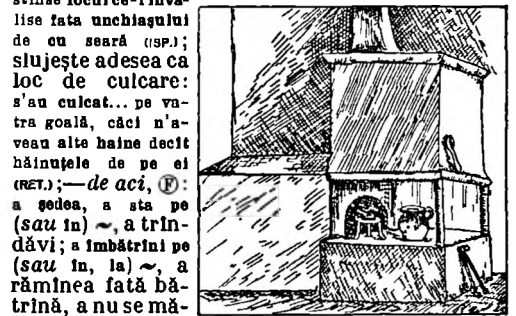

Fig. 5237. Vatră.

④ Locuință, așezămînt stabil, casă: unde-și pune creștinul vatra, se prînde pe tîlpoale neclintite (OLVR.); vatra părintească, strămoșească; deputații s'au întors fie-care pe la vetrele lor (CRG.); nu știau de se vor mai înturna la vetrele lor (NEGR.); deschide plaurii frumose, holde neașteptate și vetre de gospodari în ascunzătorile munților (VLAM.); X lăsat la vatră, (soldat) demobilizat, desconcentrat; Țiganide ~, Țiganistabili: Țiganide ~, mai toți robi boierești sau mănăstirești, erau meseriași sau servitori (A-OM.) ¶ ⑤ Vatra satului, locul pe care se întinde satul și pămînturile din împrejurimi ce țin de el: în depărtare se azeau clopotele vitelor care porniseră spre vatra satului (OLVR.); PR. Ecl. vatra mănăstirii, tirgulul, orașului: în vatra înclinată a tirgului, căsuțe albe, cu prispe înguste de jur împrejur (VLAM.) ¶ ⑥ Trans. Vatra băii, locul unde se așază piața scoasă din carieră sau din mină (vc.) ¶ ⑦ Băn. (LVA.) Pozeala casei (reminiscență din timpul cînd se făcea jos, pe pămînt, în mijlocul odăii); d aci: (a veni, a umbra) pe ~, pe jos, pe pămînt (vc.) (DENS.) [cuvînt balcanic (comp. alb. v a t r e, srb. slov. v a t r a), pătruns din graul Românilor și în limba altor popoare cu care au venit în contact].

VĂTRAIU (pl.-ate), Mold. Trans. Bucov. VĂTRĂ (RIU) (pl.-are), Băn. VĂTRANIU (pl.-ante) sn., ① Unealtă (ca o lopățică) cu care se scormonește focul în vatră (5239): cu ciomega, ou topoare, cu văt-rate și frigării. Alerg, o gonec cu toții, dînd chiote și strigări (PANN); cu cleștele și cu văt-rariul face o hodorogea de-și ia auzul (CRG.); Boacra sare să mă bată Cu văt-rariul de pe vatră (K-ARS.); biata babă, cum a văzut-o, a și virit văt-rariul în foc (SB.); P F trau cu ~, trau amarit, cu ceartă, cu neînțelegeri: Totdeauna gira-mira și trau cu văt-rariu (PANN); a toca pe văt-rariu, a trăi într'o sărăcie lucie (R-COD.) (ZNN.) ¶ ② = LAMBĂ [comp. srb. rut. v a t r a i j, bg. v a t r a i ŭ].

Fig. 5238. Vatră țărănească.

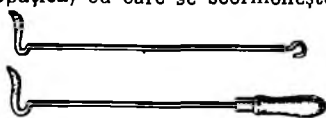

Fig. 5239. Vătraie.

VĂTUI (-neso) *vb. tr.* ① A căptuși cu v a t ă.
VĂTUIE *sf.* ② VĂTUIU.
VĂTUIT *adj.* ① *p.* VĂTUI. Căptușit cu vată
¶ ① NEVĂTUIT.

VĂTUIU *sm.*, **VĂTUIE** *sf.* ② Ied, iadă de un an: zărisem două vătui de capre negre (LUNG.) ¶ ② Iepure de un an: a dat inima din zmeu, rugind fără să poată prinde pe vătui, căruia i se pierduse urma (R-COD.); ei fugeau înaintea, sperându-se de ori-ce sgomot... de vătuiul ce sbughea din iarbă (ODOB.) [lat. *vitūleus < vitūlus].

VĂVEDENIE = VOVEDENIE.

VAVILONIE = BABILONIE.

VAX... = VACS...

VĂZ sbst. ① ② Simțul vederii: Cele cinci simțuri ale omului sînt: ~ul, auzul, mirosul, gustul și pipăitul ¶ ② Vedere: loviturile care curg ca grindina le lau ~ul (VLAH.); are ~ de lup și auz de vulpe (ZNN.); odată ieșiră ca din pământ niște palaturi... și străluciau de-ți luan ~ul (ISP.); îl vom judeca după legile țării și-l vom spinzura în ~ul tuzurora (ON.) [vedea].

VĂZĂ Sf. ① Vedere: Si stelele ce vecinic pe ceruri colindează Pe toate la picioare-ți eu le puneam în ~ (EMIN.) ¶ ② Considerație, stimă, autoritate: cine o să stea să asculte la gura unui unchiș necrătur și fără ~ în lume? (ISP.); va ieși în lume și va fi om cu ~ și cu cătare printre ai săi (VLAH.) [vedea].

VĂZĂTOR *adj. verb.* VEDEA. Care vede: o, Doamne! cea ce ești de toate văzătoriu, omn rabzi om hărmăcătoaru! (MX.); = ATOTVĂZĂTOR.

VĂZDOAGA = VIZDOAGA.

VĂZDUH (*pl.*-uhuri) *sm.* Aer, atmosferă: uit-țe florile cele frumoase de prin marginea pădurii, cum umplu ~ul de mirozună! (CRAJ.); în spec. straturile de sus ale aerului: fumul de la tunuri și puști întuneca ~ul (ISP.); strigătele și valetele celor căzuți ontremurau ~ul (VLAH.); arătat-u-s'au în ~ stea cu coadă, ce se chiamă cometă (MEC.); fiul împăratului, după ce călători ctiva prin ~, prinsese a se cobori (ISP.); vămile ~ului = VAMĂ ④ [vsl. v ū z d u h ū].

† **VĂZNESENE**, **VOZNESENE** *sf.* ~ul înălțare (la CER): (Hristos) la văznesenia sa, cînd s'au înălțat de pre pământ în ceru (VARL.) [vsl. v ū z n e s e n i j e].

† **VĂZNESI** (-esesc) *vb. tr. și refl.* A (se) înălța, a (se) ridica [vsl. v ū z n e s t i].

VĂZUT *1. adj.* ① *p.* VEDEA: un punct abia ~, ce abia se poate vedea ¶ ② Considerat, stimat, cu vază (mai adesea bine ~); rău ~, rău considerat: e din ce în ce mai rău ~ și dispregiuit (SLV.) ¶ ③ NEVĂZUT.

2. *sbst.* Vedere: Mai rău se sperie cineva din auzit decât din ~ (PANN).

3. **VĂZUTELE** *sf. pl. art.* Lucrurile ce se pot vedea, vizibile: ei își închipuiră că trebuie să fie cineva care a făcut toate ~ și nevăzutele (ISP.) ¶ ④ NEVĂZUTELE.

VEAC, **OVAC** (*pl.* veacuri, ① vacuri; veci) *sn.* ① Timp îndelungat, epocă, eră: toate aceste odoare și științele s'ar fi stins la acești veci de pre urmă, de nu ar fi istoria (M-COST.); cea ce va lua două mulieri... în veacul de acum se ceartă după voia judecătorului (PRV-MB.); așa am apucat din vacul de demult, cînd lumea era mai bnnă la Dumnezeu (GR-N.); pe mine m'a ajuns vacul bătrîneții (OLVR.); aștraiu ~ului, ~ de apoi, sfîrșitul lumii, lumea de apoi; ~ul de mijloc, evul mediu; în ~, într'una: bechetu-l (=pichetu)l aveam la Dunare și acolo soldații făceau în vac de caraulă (GR-N.) ¶ ② Viață trau, existență: Achelou, de ruzine, se dete la fînd și mi-și petrecu vacul cu amar și cu ocară acolo (ISP.); un vac de om mi se pare de cînd n'am mai văzut pământ întins și verde înaintea mea (VLAH.); această băscălitire... durează de aproape două vacuri de om (LIP.); așa mi-am făcut vacul (CIAUS); tot așa am dus-o, tot așa am trăit; Misu acolo-și făcea vacul (VLAH.) ¶ ③ Eternitate, vecinicie: den veac și plină în voc tu ești (BIBL.); viața de veci; în veci, în vecii vecilor, în vaci de vaci, în veacul veacului, vecinic, etern: în vaci îl voi iubi și 'n veci Va rămînea departe (EMIN.); după moarte, nomenirea lor nu se uită, ci rămîne lăudată în vaci de vaci (ISP.); întimplările lor au rămas de poveste și vor rămînea în veacul veacului (ISP.); pe veci, pentru totdeauna, pentru vecinicie: Să uit pe veci norocul ce-o clipă l-am avut (EMIN.); a vindre, a cumpăra, a dărui de veci ¶ ④ (*pl.* veacuri) Răstimp de 100 de ani, secol: ia ai

doile veac a lui Es., după intrupare, plîndu-se veacul înfiin, ani una sută (M-COST.); Ani tă se par ca clipe, Clipedule se par ca veacuri (EMIN.); sîntem în veacul al douăzeciilea ¶ ⑤ ⑥ ⑦ Vreme (din punctul de vedere meteorologic): ca vac urîli (R-COD.); ce veac rân (CIAUS); ceriu roșu (vestește) ploaie și veac slab (GRM.) [vsl. v ê k ū].
⑧ **OVEACĂ** *sf.* ① *Trans. Oas.* = VĂCĂLIE ① ¶ ② *Trans.* (PAC.) ③ = VĂCĂLIE ① ¶ ③ *Trans.* (PAC.) ④ Țiparul de lemn în care se strînge cașul la teasc ¶ ⑤ *Olten. Trans.* (R-COD.) (VIC.) (PAC.) ⑥ = BRĂCINARIȚĂ ① [vsl. v ê k o „pleoapă, capac”; rus. v ê k o „coș rotund de coajă de teiu”].

⑦ **VEARBĂ** (*pl.* verbe) *sf. Băn.* ■ Număr de trei fire dintr'o motcă: trei fire... fac o ~, iar un cățel are 20 de verbe, adică 60 de fire din motcă (LUS.).

VECERNIE, **VE CERNE** *sf.* ■ Slujbă făcută de preot în biserică spre seară; imnurile și rugăciunile ce se cîntă la această slujbă privesc ziua sau sârbătoarea care urmează a doua zi: după prînz, oamenii mai stau de vorbă, apoi se duc la vecernie (SLV.); a dat năvală orbește în biserică, unde slujeau părinții vecernia (CAR.); de pe la vecerne se tot trudește și nu poate să nască (RET.); a toca de ~ [vsl. v e c e r n i j a].

† **VECHI** = INVECHI.

VECHIL *sm.* ① Locuitor, mandatar: ~ este cel ce stă în locul stăpînului la vre-o treabă (LEG-CAR.) ¶ ② rî ~ (de judecări), mandatar pentru reprezentare în instanță, avocat: ~ de judecări este cel ce se orduește de altul ca să se judece în locul lui (LEG-CAR.); au tomit un ~ ca să le apere dreptulce și închipuiau că au (NEGR.) ¶ ③ *Mold.* = EPISTAT ①: ~ul poruncește de ieri dimineață să s'aducă toate plugurile la ogradă (VLAH.) [tc. v e k i l].
† **VECHILET** *sbst.* rî Mandat, procură, împuternicire: după ce stăpînul va da ~ vechilului... este dator stăpînului a primi ori-ce va face vechilul după porunca lui (LEG-CAR.) [tc. v e k j a l e t].

† **VECHILIMEA** *sf.* rî = VECHILET [tc. v e k i l e m e].

VECHIME *sf.* ① Calitatea, starea a tot ce e v e c h i u; faptul de a fi vechiu: casa a început să se năruască de ~; nimeni nu contestă ~a acestui obiect ¶ ② ③ Calitatea de a fi vechiu într'un grad, într'un post: înaintările s'au făcut după ~ ¶ ④ Țim-puri îndepărtate, antichitate: în cu sfîntenies ceea ce au apucat din ~ (ISP.); Precum Atlas în ~ sprîinea cerul pe umăr (EMIN.).

VECHITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Calitatea, starea a tot ce e v e c h i u; faptul de a fi vechiu, vechime: nici odinioară vechitura vremurilor nu o va stînge din cărțile vieții (M-COST.); soldați... zăceau cu sutela în ploaie și în frig... învelți în mantale transparente de ~ și de gloanțe turcești (O-ON.) ¶ ② *Olten.* Timpuri vechi, îndepărtate, vechime: știu din ~ (VIC.) ¶ ③ Lucru vechiu sau de sistem învechit; haină veche, sdreanță: își lua în luntre și pușca, o ~ cu două țevi (SAD.); A glia... prefăcînd vecinic o ~ în ceva bun de purtat (VLAH.); Hala vechiturilor, hală (în București) în care se vind obiecte purtate, întrebunțate, vechi.

VECHIU *adj.* ① Care există de mult, care e făcut de mult (*verb.* de lucruri): Zidul ~ al mănăstirii. în cadență îl izbesc (ALX.); mi-am frămîntat maselele încă cu vre-o doi, trei covrigi, uitaiți de vechi ce erau (ISP.); un castel ~; o casă veche; o datorie veche; = LUME ① ¶ ② Care exista sau se întrebunțau mai de mult: un cuvînt ~; un obicei ~; răposata mama era foarte bună, dar o femeie de modă veche, un spirit reacționar (CAR.) ¶ ③ Care nu mai e nou, purtat, întrebunțat, uzat: cărți vechi; haine vechi; dacă nu-l rămîn bani pentru iarnă, cîrpește pe cele vechi (SLV.) ¶ ④ Ț Bătrîn: eu sînt ~, sînt ~ de 80 de ani (VIC.); Cu sfetnici vechi de zile mă 'ntîmpinași în cale (EMIN.) ¶ ⑤ Care există de mult (*verb.* de oameni): au price Sași cu Nemții carii sînt mai vechi de dinșii (M-COST.) ¶ ⑥ Care exercită o profesiune de multă vreme: un dascăl ~; o slugă veche ¶ ⑦ Pe care-l are cineva de mult: e un ~ prieten al casei ¶ ⑧ Din vechi, a) din vechime, de multă vreme; b) de la cei bătrîni: am auzit și eu din vechi că sparge pe dedesubt două șiruri de munți și răspunde tocmai în Transilvania (VLAH.) [lat. vulg. vēclūs = clas. vēt ū l u s].

VECI = VEAC.

VECE *sf.* Eternitate: așteptăm sculatul morților și viața ce va să fie în ~ (COR.); pe ~, pe veci [v e a c].

VECIN¹ *adj.* Care șade, care este aproape, alături de cineva, de ceva, din apropiere, învecinat; odaia ~ă, odaia de alături; țările, popoarele ~e.

2. sm., VECINĂ (*pl.-ne sf.*) **○** Acela, aceea care șade, care locuiește lângă sau în apropiere de cineva, megies: Mă cunoșteau vecinii toți, Tu nu m'ai cunoscut (EMIN.); udă grădina ta și, de-ți mai rămâne apă, udă și pe-a vecinului (ZMN.); ca vecinul rău, nici un vrăjmaș mai rău (COL.); ne este amestecat grațul nostru cu al vecinilor de pen pegrăjur, măcar oă de la Rim ne tragem (GR.-UR.); a fost odată într-o pustie un pustnic și... vecinii săi erau fiarele pădurilor (SP.); **○** cine are vecini răi se laudă singur, despre cel ce se laudă singur, în loc să-l laude alții; — mai bun este un vecin de aproape decât un frate departe, la nevoie, e bine să aiă omul un ajutor cit de mic, imediat, decât să aștepte multă vreme un ajutor mai mare; — lumea piere și vecina se dă în leagăn, despre acela care nu-și face inimă rea sau căruia nu-i pasă de loc de nevoie sau de primejdii ce au căzut pe capul altuia; — **GĂINĂ** **○**, **URS** **○** **¶** **○** † **Mold.** **RUMÂN** **○**: cine... nu va merge încoaste, bine să știe că acela va rămâne vecin și podan în veci nerăscumpărat (MUST.) [lat. vicinus, -ina].

VECIN² *adj.* De vacă, numai în nume de plante: LIMBA-VECINĂ (sp.-del.), și prin etimologie populară LIMBA-VECINEI = NĂVALNIC **○** [lat. v. acina].

VECINĂTATE *sf.* **○** Starea unui lucru (sau unei persoane) care e aproape, alături, vecin(ă) cu altul (cu alta): în ~, în imediată apropiere, în preajmă: mă așezasem la o masă, efind lată că vin de ac sun în ~ doi tineri parfumați (A.-GH.) **¶** **○** Toți vecinii: toată ~a se plînge de sgomotal ce face **○** **○** Locurile vecine, prejmete **¶** **○** † **Mold.** — **RUMĂNE**: la divan făcea dreptate tutulor, și mai virtos oelor ce se ptrau pentru ~ (N.-COST.) [lat. vicinitatem].

† **VECINI** (-inesc) *vb. tr.* † A face vecin, rumân, serb: păgînii își cumpără robi pe bani și în al septalea an își iartă... și tu vei în veci să-l vecinești (N.-COST.).

2. vb. refl. = **INVECINA**.
VECINIC, VEȘNIC *adj.* = **ETERN**: viața ~ă; acea înfringere a inimii așa este dragă lui Dumnezeu cît certarea cea grea și vecinică-i scoate și-i izbăvește (VARL.); Dimitrașco-Vodă (cerea) la titlului său să se scrie Domn vecinic și obîdător a toată Țara-Moldovei; ce în desert s'au ostenit, că vecinic numai singur Domnul Dumnezeu este (MUST.); ~a pomente ~ **POMENIRE**.

2. adv. În veci, pururea: și stelele ce vecinic pe ceruri colîndează (EMIN.); talentele... vor fi în lumea aceasta veșnic niște excepțiuni (CAR.).

3. VECINICUL *sm.* Eternul, Dumnezeu [vsl. v. čin ŭ].

† **VECINICI** = **INVECINICI**.
VECINICIE, VEȘNICIE *sf.* — **ETERNITATE**: Tu care ești pierdută în neagra veciniciei, Stea dulcea și iubită a sufletului meu! (ALECS.); Nu de moarte mă cutremur, ci de vesnicia ei (VLAM.); împăratul... dă poruncă să-i culce în casa cea de aramă încoțată, ca să doarmă pentru veșnicie (CAR.); (impăratul) mai sărută pe fiu-său încă odată și apoi închise ochii în somnul vecinicilor (MERA) [vecinic].
† **VECINIE** *sf.* Starea de vecin, de rumân, vecinătate: pîrîndu-le oamenilor cît acest nume de ~ n'are oasbire de robie,... se știea ca să găsească îndreptare și mîntuire de numele veciniei (sr.-șch.).

* **VECSSEL** (*pl.-ie*) *sn.* **¶** Poliți: pricina acelei înfățșeri polițienesti era un ~ iscălit de stăpînul men (ALECS.) [germ. Wechsell].

VECTORIU *adj.* A. Rază vectorie, linie dreaptă dusă de la focarul unei elipse, unei parabole sau unei hiperbole la un punct oare-care al curbei (— [□ 1977]) [fr. vecteur].

VECU = **VĂCU**.
VEDE *sm.* **○** A treia literă a alfabetului cirilic (К, к) corespunzătoare lui v [vsl.].

VEDEA (*văd, văz; pf. văzî; part. văzut*) *vb. tr.* **○** A primi imaginea obiectelor cu ajutorul ochilor și al luminei: mă nîț, dar nu văd nimic; *abs.*: roștu au și nu grăescu, ochi an și nu vădu, urechi an și nu audu (sr.-sch.); țetei nu-l venea să crează ochilor, cînd văzu pe tată-său înaintea ei (SP.); nu mă întreba... ei mai bine-mi pune ceva de mîncare că... nu te văd de foams (RET.); — **BIRNĂ** **○**, **CEAPĂ** **○**, **OCHIU** **1** **○**; — **stele verzi** — **STEA** **○**;

nu știu, n'am văzut — **ȘTI** **1** **○**; **○** **F** cum te văd și cum mă vezi, afirmare pentru a întări mai mult cele spuse: Să fie oare adevărat tot ce mi-ai spus? Răspunde! — Precum mă vezi și te văz (FIL.); adevărul este cum te văz și cum mă vezi (ZMN.); am văzut cu ochii mei, se zice prin emfază, spre a da mai multă tărie afirmațiunii: Stricovskie... au văzut cu ochii săi grămăzile de oase, unde au fost acel războiu, la acel loc (GR.-UR.); n'am ochi să-l văd, să nu-l văd în ochi, abia îl văd în ochi, nu-l pot suferi, mi-e urf să-l văd înaintea ochilor; cît vezi cu ochii, cît de departe poți cuprinde cu privirea: păduri de nucii seculari și de pruni împodohese colînite cît vezi cu ochii (VLAM.); unde (încoțoro) volu vedea cu ochii, unde mă vor îndrepta privirile, pașii: Da' unde te duci, nene George? — Iaca nnde oțu vedea cu ochii și mă va lumina Dumnezeu (SP.); să te scoti și să apuci încoțoro-l vedea cu ochii (CRG.); văzînd cu ochii — **OCHIU** **1** **○**; **○** ~ moartea cu ochii, a fi în primejdie de a-și pierde viața: vedeam în toate zilele moartea cu ochii (A.-GH.); a-și ~ viața cu ochii — **VIS** **1** **○**; **F** cum mă (fi, o, etc.) vezi cu ochii verzi; ~ cu ochi buni, rău — **OCHIU** **1** **○**; a nu mai ~ înaintea ochilor, a i se turbura vederea, a i se împăienjeni ochii: de se minie, nu mai vede înaintea ochilor (VLAM.); se turbură de necaz și nu mai vedea înaintea ochilor (SP.); nu vedeam lumea înaintea ochilor de fîmînd ce eram (CRG.); ce să-i văză ochii? ce-mi văzură ochii? **EX**-presiune prin care și-și arată cineva uimirea la vederea unui lucru neașteptat: acolo ce să-i văză ochii? prietenul lui știa oile în munte (SP.) **¶** **○** Se zice adesea cu privire la o faptă, la starea unei persoane sau unui lucru: nu-mi place să te văd umbrită halmana; e un om pe care l-am văzut altă dată trăînd în bogăție; as vrea să-l văd în locul meu; ca un fel de sfidare, amenințare sau prevestire: de nu mi-l asculta, tu vei vedea ce vei păți (RET.) **¶** **○** A fi martor, a fi spectator al unei întîmplări: multe și mari bătălii crîncene au văzut locurile acestea; să nu te ducă Dumnezeu vreodată să mai vezi o asemenea bătălie! (SP.); secolul acesta a văzut la lucru atîția oameni de geniu, cari s'au ilustrat în științe, în arte și în litere (A.-GH.) **¶** **○** A observa, a ținea seama (*verb.* de divinitate): Dumnezeu vede faptele noastre; **○** te vede Dumnezeu, dai de noroc: fărani! au făcut mult, orz mai cu seamă: îi vede Dumnezeu anul ăsta (D.-ZAMF.) **¶** **○** A privi, a se uita: vino de vezi ce mi-am cumpărat; mulți steteau să vadă ce se petrecea; du-te să te vezi în oglîndă cît ești de sbireit **¶** **○** A-și da seama, a pricepe, a constata, a băga de seamă: văzînd fata că n'are încoțoro, cern timp de trei zile în care să se gîndească (SP.); tu, Alexandre, vezi să se pregătească totul (SAD.); *iron.*: măi băiete, gată-te odată de mergi la cai, apoi vezi de-mi stai iar pînă la prînz pe timp (RET.); *repetat.*: Ne-asta văzînd și văzînd Că pe plac nu-i este Ori-și-cum făcînd... (IPANN); dacă văzu și văzu că tot îi sărea în cale, în-tinse arcul și dete cu o săgeată (SP.); tată-său dac'a văzut și a văzut că nu-i vine de haț, s'a adresat la stăpînitor (A.-GH.) **¶** **○** A considera, a socoti: acest obicei... eu îl văz că o piață rea, ca o cobă, ca unul ce înfățșează semnul fetei (SP.) **¶** **○** A încerca, a căuta: vezi dacă-ți vin bine halmele; gustă vinul și vezi dacă-i bun; vezi dacă poți să de-legi problema asta **¶** **○** A întîlni, a afla pe undeva: încă n'am văzut așa femele să plîngă de toate cele (CRG.) **¶** **○** ~ lumina zilei, a se naște; a apărea, a ieși la iveală (*verb.* de o publicațiune) **¶** **○** A cerceta, a întreba, a se informa: vezi dacă s'a întors acasă **¶** **○** A vizita: nu te știam bolnav, altfel veneam să te văd; nimeni, nimeni nu vine să mă vadă, nimeni nu-mi știe de știre (VLAM.) **¶** **○** A primi: cu dumneașta nici nu vorbeo pînă nu văz toată ochria (CAR.) **¶** **○** (Stai), să vezi..., un fel de introducere spre a anunța că cele ce urmează sînt mai interesante sau explica cele rămase neînțelese **¶** **○** Vezi e întrebunțat uneori cu înțeles expletiv, în cursul unei povestiri: se ținea, vezi, norocul după dinții ca pulbera după oțini (SP.); ei, vezi, acum 40 de ani nu era așa! (A.-GH.); vezi că, Căci: ei puse mîna de o ruspe, o luă și o băgă în sin; vezi că așa îl învășă zina (SP.); vezi bine, firește, negreșii: știa, vezi bine, soarele un cîine are de-a face (CRG.) **¶** **○** N'anda, n'a vede (n'a greul pămîntului) — **AUZI** **1** **○**.

2. vb. într. A Ingrijii, a căuta de ceva, a se ocupa: găinreasa... vedea de pui mai cu miță decât cloștele (SP.); a-și ~ de oasă, de copii, de sărăcie, de treabă, de drum, de cartă.

2. *vb. refl.* ○ A fi destulă lumină spre a se putea deosebi bine lucrurile: aprinde lampa, că nu se mai vede ♣ ○ A vedea unul pe altul: numai oft se văzură goii... se rugărară unul de alt (MEX.) ♣ ○ A fi văzut, a se arăta: și sise Dumnezou: stringă-se apele de supt cer(tu) într'un loc, să se vadă uscatul, și fu așa (PAL.); ce se naște pe 'ntunecare trebuie să se vadă la lumină (PANN); (prietenul nostru) nu se mai vede ♣ ○ A se străvedea, a se zări prin ceva: e așa de slab de te vezi printr'insul ♣ ○ A se afla într'o stare oare-care: mă văd părăsit de toți prietenii: mă vedeam pierdut; dacă se văsu încolțit, spuse tot adevărul precum era (MEX.) ♣ ○ A se petrece, a se întâmpla: așa ceva nu s'a mai văzut ♣ ○ A se întâlni: e mult de când nu ne-am văzut ♣ ○ A se întâlni des, a se frecuenta, a se vizita: Crăiasa Edviga adese se vedea cu dînsul (M.-COST.); Citi merg mai des să se vadă, Cîntea li se 'mputinează (PANN) ♣ ○ A se vedea: să ne vedem sănătoși! — SĂNĂTOS! ♣ ♣ ○ Se vede (treaba, lucrul), pe semne, probabil: se vede lucrul că așa e făcut omul, să nu fie singur (CRO.) [lat. *vidēre*].

† **VEDEALĂ** *sf. Mold.* În ~, față de toți, în vederea, în văzul tuturor; pe față: Auză... țiftoarea lui Dumitrașco-Vodă o purta în ~ între toate boierimea (MEX.); știau toate tainele ce le făceau și le ziceau față, în ~ (MEX.); la ~, la iveală: tat'-său stringe vraci și înțelepți, strîc turlul, (și) o scoate pe față la ~ (PAMF.) [vsl. *vidēlo*, influențat de *vedea*].

VEDENIE, † **VIDENIE** *sf.* Arătare înșelătoare. figură ce-și închipuiește cineva că vede, nălucire, viziune: nu mai părea om, ci o vedenie hidă (GN.); a trecut pe dinaintea noastră ca o vedenie chimerică (CAR.); dar vine noaptea, noaptea uruză, plină de spăimă și de vedenii (VLAH.); cumu-i văzu acel boierin, să spărie foarte de acea înfricoșată vedenie (MEX.) [vsl. *vidēniē*, influențat de *vedere*].

○ **VEDERĂ** (-erez) *vb. refl. Băn. Trans.* A se lumina, a se face lumină: li zise vîlpea să pună vr'o două lemne dre foc, ca să se vedereze (CAR.) [vedera].

† **VEDERAT** *adj.* = **INVEDERAT** [vedera].

VEDERE *sf.* ○ Faptul de a vedea: ~ a lui m'a bucurat mult; la ~ a ouiva, văzîndu-l: se cutremură la ~ a lui ♣ ○ **Vizită**: Mai rară ~ Este mai cu mire (PANN); a se duce în ~, a se duce în vizită (P.PRIV.); mirii... se duc împreună pe ~ la părinții miresei (MAR.) ♣ ○ **Vizită** pe care o face un flăcău într'o casă, spre a vedea fata cu care vrea să se logodească: într'o zi, o peșitoare l-a dus la ~ (BAS.) ♣ ○ **Facultatea** de a vedea, văz; organele acestei facultăți, ochii: Steaua... Poate de mult s'a stins în drum, în depărtări albastre, iar raza ei abia acum Lucea vederii noastre (EMIN.); a avea ~ bună, rea, scurtă; a pierde, a obosi ~; împăratul... visase că-l va veni ~, dacă va da acel lapte pe la ochi (MEX.); copilul să se scalde numai dimineața după răsăritul soarelui și seara mai înainte de a apune, ca să nu-l piară vederile, cînd se va face în vîrstă (CRO.); a lua vederile, a lua ochii, a orbi (de prea multă lumină sau strălucire): împăratul... poruncă să-l dea... un rînd de haine de aur ce-și lnau vederile de frumusețe (MEX.); a pieri din ~, a pieri din ochi, a dispărea, a nu se mai zări; a pierde din ~, a nu mai zări, a nu mai vedea, a pierde din ochi; se luă după el... prin ortăguri și prin desigurii, pînă ce-l pierdu din ~ (RET.); a cunoaște pe cineva din ~, a-l ști cine este, fără însă a fi vorbit cu dînsul ♣ ○ **A** avea pe cineva în ~, a se interesa de aproape de el, a-l avea în ochi: li avusesem todeauna în ~ pe eminentul tînar (CAR.); a scăpa din ~, a-i scăpa din ochi, a lăsa afară din nebagare de seamă, a nu pomeni din greșală: o văzuse cutremurîndu-se din tot trupul și nu putea să-l scape din ~ că se merge tot mai încet (SLV.); a trece cu ~, a omite, a nu ținea seamă, a nu pomeni despre ceva: o așa minciună o coadă, nici ei nu putură trece cu ~ (MEX.); Român e bun la suflet... înșăduitor și lesne trecător cu ~ celor ce-l păcătușo (MEX.); punct de ~ = **PUNCT** ○; avînd în ~, considerînd, țînd în seamă de: ce dezvoltare viitoare poate spera literatura română, avînd în ~ starea în care... se află astăzi P (CAR.) ♣ ○ **(Camble plătibilă)** la ~, în momentul cînd se prezintă (la plată) ♣ ○ **Viziune**: văzu în ~ că țest dentr'un părete o mină și scrisse trei cuvinte (MEX.) ♣ ○ **Priveștiște**: de aci avem o frumoasă ~ spre par; *pr. ecl.* fotografie, ilustrație care reprezintă o priveștiște: mi-a trimis

mai mult (vederi din Muzeul ♣ ○ **Intențiune**, proiect, scop, țintă ce-și propune cineva: are vederi ambițioase ♣ ○ **Concepțiune**, idee: nu mă împac cu vederile lui politice.

† **VEDEROS** *adj.* ○ Considerabil, respectabil, distins: omul ~ și tute la lucrurile lui la împărății trebuie a dori și să nu dăvoască la oameni lenesi (MEX.) ♣ ○ **Splendid**, strălucitor, mareț: Numai una-l luna-aleasă, Mai aleasă, vederoasă, Ca mindra mea de frumoasă (NOV.) [vedere].

* **VEDEȚĂ** (pl.-te) *sf.* ○ × Soldat (de cavalerie) pus ca santinelă

♣ ○ **Rînd** timpărit cu caractere mai groase, spre a fi pus în evidență ♣ ○ **Personă** care iese în evidență, care se distinge: ~ de cinematograful ♣ ○

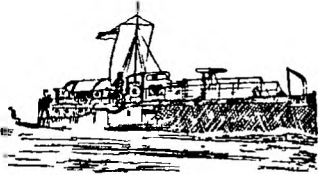

Fig. 5240. Vedetă.

≧ **Vaporaș** care face servicii pe fluviu sau în apropierea porturilor (□ 5240) [fr. *vedette*].

† **VEDRIT** *sbst.* = **VADRARIȚ**: cînd s'au trezit la vremea culesului, le-au țest și ~ul cite 4 bani de vadra (M.-COST.) [v a d r i ț].

VEDRIȚĂ (pl.-te) *sf. dtm.* **VADRĂ**: pune plînta mare și toarnă cu vederiță, ca să bem norocul lui Lăicță și-al neamului său de Basarabi! (tonca).

* **VEGETA** (-etez) *vb. intr.* ○ **A** se nutri și a crește (*vorb.* de arbori și de plante) ♣ ○ **A** trăi fără a munci, fără a produce, fără a se face cunoscut, nepăsător de ori-ce [fr.].

* **VEGETAL** *adj.* ♣ ○ **Ce ține de plante** ♣ ○ **Ce se scoate din plante**: zahărul e un produs ~ ♣ ○ **Pămînt** ~, care provine din descompunerea vegetalelor ♣ ○ **Regnul** ~, totalitatea plantelor și arborilor.

2. (*pl.-nie*) *sm.* Plantă, arbore, ființă organizată, înzestrată cu facultatea de a se nutri, de a respira, de a crește și de a se reproduce, dar care n'are sensibilitate și mișcare voluntară [fr.].

* **VEGETALINĂ** *sf.* × Grăsimă alimentară obținută din nuca de cocos [fr.].

* **VEGETARIAN** *adj.* și *sm.* Care nu se hrănește cu carne sau cu produse animale, ci numai cu vegetale [fr.].

* **VEGETARISM**, **VEGETARIANISM** *sbst.* Sistem de alimentare care nu admite nici o altă hrană decît aceea pe care o pot da vegetalele [fr.].

* **VEGETATIV** *adj.* ○ **Care face ca un corp organizat să se nutrească, să respire, să se desvolte** ♣ ○ **Care caracterizează vegetalele**: viață ~ă ♣ ○ **Funcți(un)ă** ~, funcțiuni comune vegetalelor și animalelor [fr.].

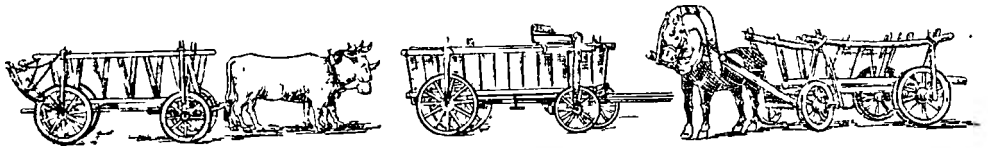
* **VEGETAȚIUNE**, **VEGETAȚIE** *sf.* ○ **Totalitatea fenomenelor pe care le înfățișază viața unei plante** ♣ ○ **Totalitatea vegetalelor, floră**: ~ a unei țări ♣ ○ **Viață comparabilă cu aceea a vegetalelor** ♣ ○ **Excescență anormală care se desvolte pe corpul unui animal sau unui vegetal** [fr.].

VEGHE *sf.* ○ **Starea unei persoane care stă trează toată noaptea, care veghiază în timpul nopții, nesomn**: țest aducea aminte nopțile de ~, aplicările peste pătuțul lui, ca să-l asculte răsunările (BR.-VN.); ○ **Făclie de ~ pe umezi morminte** (EMIN.) ♣ ○ **Veghierie** petrecută în rugăciuni: clopotnița de lemn hueste, chemînd pe credincioși la veghe și la rugăciuni (LUNG.) ♣ ○ **Una din cele patru părți în care Romanii împărțeau noaptea, strajă** [v e g h i a].

VEGHIA (-zhez, ț-zhiu) *vb. tr.* ○ **† A păzi, a feri, a apăra**: tu, Doamne, hrănești-nă și veghi-nă de neamul uestă (PS.-SCH.) ♣ ○ **† ~ voia ouiva, a ținea parte cuiva, a-l părtini**: (Serban-Vodă) nu veghia nimărul voia (MEX.); nimică nu strîcă credința așa celor ce seriu lătopiseșele ca țărăria, cînd veghie voia unuia și pogora lucrul cu bulă alina (M.-COST.); era drept judecător, neveghind nimărul voie, arătînd dreptatea tuturor cum se cade ca unui Domn (MUST.).

2. *vb. intr.* ○ **A** sta treaz toată (sau pînă tîrziu) noaptea, a nu dormi: dac'o găsea dormind, o scula din

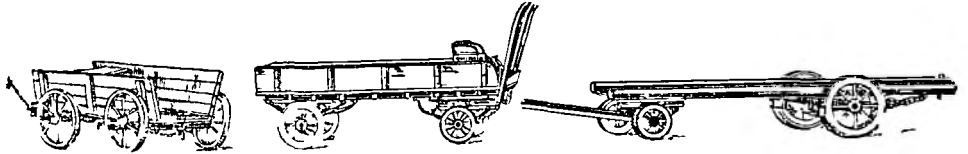
VED-
VEG

Car cu boi

Șarabană

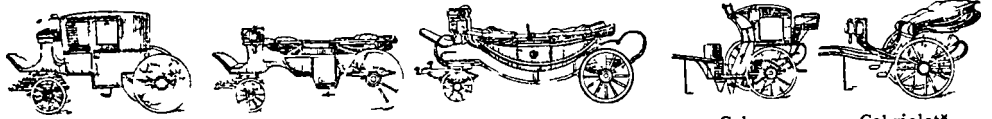
Teleagă

Cărușă

Camion

Cotiugă

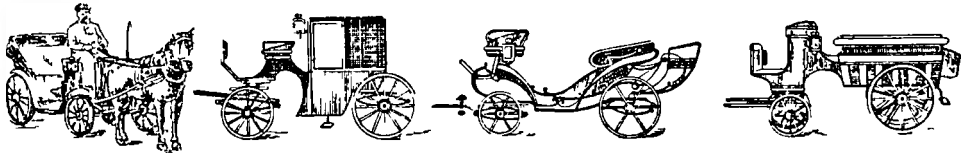
Berlină

Landou

Caleașcă

Cab

Cabrioletă

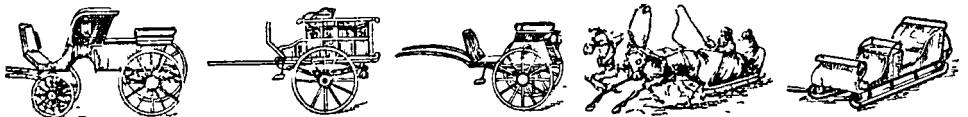

Birjă

Cupeu

Victoria

Brec

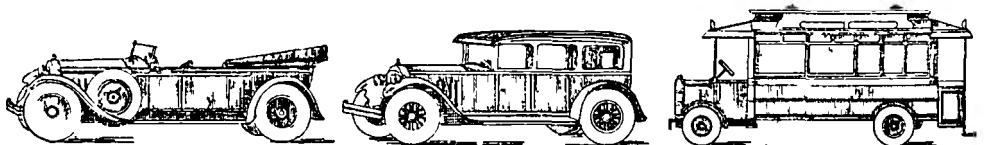
Faeton

Faeton de lăptar

Tilburi

Troică

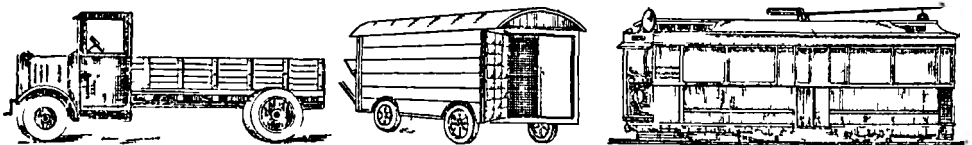
Sante

Automobil

Limuzină

Autobus

Camion (automobil)

Camion de mutat

Tramvai

somn și se certa cu ea; ...da-o găsea veghind, se certa cu ea, pentru că nu se odihnește (slv.); ②: Cînd sufletu-mi noaptea veghia 'n extază (EMIN.) ③ A-și petrece noaptea lucrînd foarte tîrziu ④ A sta de pază noaptea la căpătîiul cuiva: Dumnezeu stie cîte nopți am veghiat la patul lui (BAS.); seara n'a iertat-o firea să plece, ci a rămas veghind la căpătîiul lui (slv.) ⑤ A priveghia, a păzi, a sta de pază: legea veghiază la ușa cetățeanului englez (I.-GH.) ⑥ ⑦ A lua seama, a fi cu luare aminte.

③. *vb. refl.* † A se păzi, a se feri [lat. v Ig I-l a re].

VEGHIAȚ *adj.* ① *p.* VEGHIA ② † Vole ~ă, părtinire.

VEGHIERE *sf.* ① Faptul de a veghia ② Starea celui ce veghiază, veghe ③ Priveghiere ④ ⑤ Luare aminte, mare atențiune.

VEGHIEȚOR *sm.* ① Cel ce veghiază ② Priveghietor [veg h i a].

VEHEMENT *adj.* Infocat, furtunos, iute, năprasnic, violent; discurs ~, discurs plin de foc, furtunos [fr.].

VEHEMENȚĂ *sf.* Infocare, iuțeală; violență [fr.].

VEHICUL (*pl.-le*) *sm.* ① Trăsură, car de orice fel, ori-ce mijloc de transport (☞ TAB. LXXVI) ② Ori-ce servește să ducă, să facă să treacă, să propage dintr'un loc într'altul: aerul e ~ul multor epidemii [fr.].

† **VEL** *adj. invar.* Mare 'in legătură cu titlatura unei boieri: ~ spătar, ~ oluce; armăseii cai ou bărbii stufoase erau povățuții de ~ armaș (usp.) [vsl. v e l i j].

VELĂ (*pl.-le*) *sf.* ☞ Pinză de corabie: corăbier, ... lasă storiile velelor și închină-se: adîncul te chiamă nerăbdător (CAR.) [it.].

VELEAT (*pl.-tari*) *sm.* ① † Dată (a anilor): doară nisoai ~uri a anilor de s'or fi greșit, iară celelalte intru adevăr s'au scris (NEC.) ② ③ Terminusul, sfîrșitul vieții: a-i leși, a-i se apropia, a-i sosi ~ul, a-i se apropia sfîrșitul vieții: uite cum se bocește mizerile, parcă le-a festit ~ul (GR.-N.); păsă-mînte i se împlinise și lui, îl sosise ~ul (usp.) [vsl. v ū l Ț t o „in anul”; comp. LEAT].

VELEITATE *sf.* Voință slabă și nehotărîtă, neurmaată de nici un efect; *pr. ext.* dorință, poftă trecătoare: nu pot spune că are vre-un oușur, dar... oarecari veleități și pretențiuni de personalitate (CAR.) [fr. v e l i Ț i t Ț].

VELIN 1. *sbst.* Piele de vițel preparată ca un fel de pergament subțire și foarte neted.

2. *adj.* Hirtie ~ă, hirtie albă, fină, lucioasă, care imită velinul: s'a pus... să-și facă mina, exorcitîndu-se în fie-care zi, pe hirtie ~ă, la fel de fel de scriituri (CAR.) [fr.].

VELINȚĂ (*pl.-țe*) *sf.* ① Mic covor lucrat în casă de țărance: d'a-lungul zidului se 'ntîndea un pat acoperit cu velințe vîrgate de țară (ODOB.); ea era întinsă în pat... și acoperită pînă la gît e'o ~ albă (OLVR.); ②: brăzdarurile plugarilor se învîrtau ca niște petece negre pe o uriașă ~ gălbuie (S.-ALD.); a izbuonit în plins orîncun, în-gropîndu-și oapul aprins în velința albă și rece a omătului (CRIG.) ③ *Pr. ext.* Scoarță, covor: fiul împăratului nu utoze să calce pe pardoseala băii și pe velințele cele de mare pret (usp.) [comp. srb. v e l e n a c, ngr. βελιντζα, etc.; probabila origine, „covor de Venetia” (comp. ung. v e l e n c e „Venetia”)].

VELIȘTE *sf.* = JELIȘTE: în ~a vîntului (MAR.) (VOR.).

VELIT *adj.* și *sm.* ① (Boier) ~, mare boier, boier de rangul întîiu (☞ BOIER) ②: privi de la ferreastră pe toți trecătorii, de la veliții boieri, ou bărbile albe și ou oăciului de samur, pînă la calemgii (PIL.); ofiți nevîrstnici se vor cîlni de domnie cu cîlnite de veliți, se scootesc între vîrstnici (LEG.-CAR.); propîndada și veliții purtau pe cap gugiuman de samur (I.-GH.) ③ *Pr. ext.* Magnat: niște veliți poloni din avauardă (BALC.) [v e l].

VELNICER *sm.* Mold. Bucov. = POVARNAȚU [vel ni ț ă].

VELNIȘ *sm.* ☞ Specie de ulm cu flori verzui sau roșietice ce atrînd în jos dispuse în umbele (*Ulmus effusa*) (5241).

VELNIȚĂ (*pl.-țe*) *sf.* Mold. Bucov. = POVARNA: Duca-Vodă) au început a-și face stupi..., ~ de horlică, de

bere și de altele (N.-COȘT.); trăește foarte bine cu bărbatu său ce ține moșii ou anul, și are ~ ou mașină (NEGR.); s'au făcut niște beți de frunte de cînd s'au înmulțit velnițele (ALECS.) [vsl. v i n i n i c a].

VELOCIPED (*pl.-ede*) *sm.* Vehicul alcătuit din două roate neegale, care se mișcă prin apăsa-

Fig. 5241. Velniș.

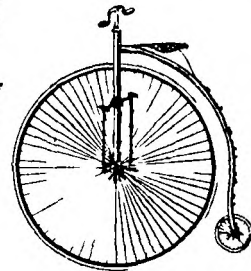

Fig. 5242. Velociped.

rea picioarelor pe pedale (5242) [fr.].

VELOCIPEDIȘT *sm.* Cel ce umblă cu velocipedul [fr.].

VELOCITATE *sf.* Iuțeală, repeziciune [fr.].

VELODROM (*pl.-omuri*) *sm.* ☞ Loc unde se fac curse de velocipede, de biciclete [fr.].

VELUTINĂ (*pl.-ne*) *sf.* Stofă de bumbac care are înfașurarea unui pluș ușor și care e foarte inflamabilă [fr.].

VENĂ (*pl.-ne*) *sf.* ♠ Noroc, șansă (la jocurile de NOROC): pentru bețiv, toate se reduc la un vin bun, pentru cartof la o ~ extraordinară (VLAH.) [fr. v e i n e].

VENAL *adj.* ① Care se cumpără cu bani (*vorb.* de slujbe, de sarcini) ② ☞ Valoare ~ă a unui lucru, prețul din comerț al unui lucru ③ ④ Care e în stare să facă ori-ce pentru bani: ciocoșul este, totdeauna și în ori-ce țară, un om ~, ipoirit, laș (PIL.) [fr.].

VENALITATE *sf.* ① Caracterul a tot ce se poate cumpăra cu bani ② ③ Caracterul aceluia care, pentru bani, e în stare să facă ori-ce: el specula nevoile țărânului, ~a funcționarilor (VLAH.); de pretutindeni se rădica un glas în contra venalității ce domnea în justitie (I.-GH.) [fr.].

VENDETĂ (*pl.-te*) *sf.* Stare de dușmănie și de războiu între două familii corsicane și care, sub cuvînt de răzbunare a singelui, face ca membrii acestor familii să se omoare reciproc [it.].

VENERĂ (-erez) *vb. tr.* A cîlni, a stima și a respecta profund: am făcut-o, respectînd credințele țărănia... și venerînd pe aceia cari îneban țara și dreptatea (I.-GH.); Biserica creștină venerază pe sfinți [fr.].

VENERABIL 1. *adj.* ① Vrednic de cinste, demn de o stimă respectuoasă ② Demn de un respect pios.

2. *sm.* Presedintele unei loji masonice [fr.].

VENERABILITATE *sf.* Inșuirea a tot ce e venerabil [fr.].

VENERAȚIUNE, VENERAȚIE *sf.* ① Faptul de a venera ② Stimă profundă și respectuoasă, respect aproape religios [fr.].

VENETIC 1. *adj.* Venetian; galben ~, galben de Venetia, ducat: covorul pe care stau mirii la cununie era semănat cu galbini ~i (ODOB.).

2. *sm.*, VENETIȚĂ (*pl.-țe*) *sf.* ① ☞ † Venetian(ă): Turcii... s'au dus la Firinol la țara Morsei ce o ținea Venetii (NEC.) ② Om venit de aiurea și pripășit într'un loc, străin: ori-ce venetic în țara asta este oploșit de dumneavoastră (CRIG.); curtea lui Suleiman se umpluse de străini venetici (ODOB.); cum să cerem de la niște beți venetici... să fie ei mișcați de legendele românești? (I.-GH.) [gr.-biz. βενετικός].

VENETIAN 1. *adj.* ☞ Din Venetia; lan ternă ~ă ☞ LANTERNĂ ②.

2. *sm.*, VENETIANA (*pl.-iene*) *sf.* Locuitor, locuitoare din Venetia.

VENGHERCĂ (*pl.-ce*) *sf.* ① Odinioară: hai nă îmblănită purtată de tinerii boieri: un tinăr muclelef... (care purta) ~ de postav negru cu brandebururi

VEG-
VEN

a-OM); astăzi: haină de postav blănită, a cărei croială se aseamănă cu a ghebei, dar de care se deosebesc prin aceea că e croită mai drept și mai pe trup; în loc de găitane, are cîte un șiret negru de lînă împrejurul gîtului, a marginii pieptilor și a înfiecilor; o poartă la țară, ca haină de sârbătoare, mai ales fiicăii deleni (MAN). [rus. vengerka, pol. węgierka „(haină, blană) ungu-rească”].

VENI, **OVNI** (vin, vin) *vb. intr.* ① A se duce unde e persoana care vorbește sau către care se vorbește: cine e acel om care înainte-ne vine în cîmp P (PAL.); pentru a chema pe cineva: Doamne, eu mă vreau face o moviliță și vino de te sue pe mine și înocăcă! (NEC.); vino (mai) încoace, apropie-te; — INCOACE 2 ¶ ① A se duce în vizită la cineva: De frate, frate să-mi fi! Dar la noi mai rar să vii (PANN) ¶ ② A SOSI: dacă auzită nă-roadele... oă Kristus va să vie în Ierusalim, luară toți stăl-pări de finio în minule sale (VARL.); Mihai-Vodă... se găti ou toți boilerii și poruce de veni în țară, cu bună pace, la soanul domneso (NEC.); pînă a venire ajntorul leșeso, Ion-Vodă au fost intrat ou oaste în țară (GR.-UR.); vezi-l pe Român cînd vine primăvara cum i se umple sufletul de buonrie (ALECS.); n'a venit încă trenul; bine ai venit! urare adresată unui nou venit; — ACASA ¶ ③ A ajunge: ~ la putere ¶ ④ ~ la loc, a se întoarce; ⑤ a-1 ~ înima la loc, a mai prinde curaj, voie bună: venind-ni înima la loc și plin de încredere în sine... se înfățișază înaintea tată-său (CRG.) ¶ ⑥ A fi adus: mărfurile ce vin din străinătate; cafeaua vine din Arabia ¶ ⑦ A sufla, a bate: vîntul vine de la nord; pe urmă vina un vînt și scutură florile (R.-CPD.) ¶ ⑧ A se (P)orni: tot omul are putere să se bată cu vrăjmașul celsa ce vine asupra lui să-l uoigă (PRV.-MB.); despre lucrurile nefinsuflete: s'au pornit ploii grele, oft au venit apele mari afară din măsura lor pe omn venea de altă dată (MUST.); vine ploaia spre pămînt în 40 de zile și 40 de nopți (PAL.) ¶ ⑨ A se îmbulzi, a se înghesui, a veni grămadă: oștile se puseră în mișcare și veneau unele asupra altora ca talazurile mării (SP.) ¶ ⑩ A urma, a-i veni rîndul (vorb. de timp, de o întîmplare): primăvara vine după iarnă; venise atunci vremea Troianilor de perit (MX.); veni și rîndul copiilor babel ou să-și apule și el basmul lor (SP.); oft timp a ținut acel ajutor, el a urmat... în școala cadefilor, dar a venit o zi cînd acea burză a încetat (A.-OM.); nu căsoști, oameni buni, oă ce-l frumos de-acuma vine, și pînă la capăt mult mai ține (MERAI); anul, săptămîna ce vine, anul viitor, săp-tămîna viitoare; cel ce vor vine după noi, urmașii noștri, posteritatea ¶ ⑪ In spec. A cădea, a-i veni timpul, rîndul (vorb. de sărbătorii sau de evenimente care revin periodic): în ziua sîntului Martin... care sînt... la noi vine în 31 zile a lui Octomvrie (N.-COST.) ¶ ⑫ A se ivi, a crește, a ieși, a se produce: a început să-i vie dinții; are să-i vie mîntea, cînd s'o face mai mare; ~ pe lume, a se naște ¶ ⑬ A fi transmis: artete ne-au venit din Grecia; alfabetul ne vine de la Fenicieni ¶ ⑭ A deriva, a se trage, a-și avea originea: cuvintele politicos, simandicos, tacticos vin din grecește ¶ ⑮ A proveni, a purcede, a izvorî: acum știu de unde vine gresala ¶ ⑯ A ajunge pînă la o înălțime oare-care: ciorapii îi vin pînă la genunchi; apa îmi venea pînă la bărbie ¶ ⑰ A fi așezat într'o parte oare-care, a fi situat undeva: odăia mea venea chiar lîngă salonul în care era moartea (VLAM.); în ce parte vine poșta P ¶ ⑱ A i se potrivi, a-l prinde bine sau rău, a-i șodea: nu-mi vin bine hainele; îmi vine rău pălăria asta mare ¶ ⑲ A i se face: a-1 ~ rău de căldură; i se urfse și lui, și-l venise acru, tot auzînd-o, de dimineață pînă seara, tronșorul și țarăși tronșorul (SP.); a-l cuprinde, a-l apuca: a-1 ~ amețea, greață, slăbiciune, fiori ¶ ⑳ A-1 ~ greu, a-i fi greu (de îndeplinit ceva), a se afla într'o situație dificilă, delicată: Sasei îi venea foarte greu să-1 zică „dom-nule” (OLVR.) ¶ ㉑ A-1 ~, a nu-1 ~ la soacoleală — SOCO-TEALĂ ¶ ㉒ A-1 ~ (de) îndemnat — INDEMÎNĂ 1 ¶ ㉓ A-și ~ în fire — FIRE ¶ ㉔ A-1 ~ în mînte, în osp, în gînd, în ouget, etc., a-1 trece, a-1 intra, a i se stre-cura o idee, un gînd în mînte: îi muncea în tot ochi-pul, năslînd să le dea ce le venea lor în ouget (N.-COST.); lasa mie nu mi-a venit în osp de una oa asta (CRG.); abs.: tuit'una din sile, ce-l vine pămîntului P ne cantă oasloavele și... le vede așa singerate (CRG.); a-1 ~ pofta, a-i abate,

a-1 apuca o dorință, o poftă, a-l ajunge un dor: găina, cînd îi vine, atunci ouă (PANN); din dragostea mea de mai dincoarea, îmi vinea acum să le string de gît (CRG.); Zărlind frumosu-1 nmăr, mai oă-mi vine să-l sărut (EMIN.); eram de-o veselle nebulă: îmi venea să cînt, să sar în sus (GN.) ¶ ㉕ A fi dispus, aplecat, a inclina: ard de curiozitatea de a ști cine e omul acoasta, dar nu-mi vine să-l întreb (VLAM.); a-1 ~, a nu-1 ~ să crează, a fi, a nu fi dispus să dea crezămînt, a sta în cumpănă, nehotărît dacă trebuie sau nu să creadă: tetei nu-i venea să crează ochilor cînd văzu pe tată-său înaintea ei (SP.); mie nu-mi vine a crede oă s'a întore ¶ ㉖ ~ vorba despre (sau de) cineva sau ceva, a ajunge, a se în-tîmpla să se vorbească de cineva sau de ceva; așa vine vorba, așa se zice (de obicei); vorba vine, numai așa zîcînd, e numai un fel de a mă ex-prima: pentru o miserabilă leasă de trei sute de lei pe lună, adică, vorba vine, trei sînte, (câci) în mîna lei două sute cincizeci și șase (CAR.) ¶ ㉗ P Du-te, vino — DUȚE ③ [lat. venĭre].

VENIN (pl.-turi) *sn.* ① Lichid otrăvicios ce secretează glandele unor animale ca șarpele, scorpionul, sau unele insecte: ca șarpele își varsă ~ul din gîră (ool.); pofta după cele de prisosit este asemenea ~ului șarpelei (PCH.); (din zmeoacă) Începu a curge niște sînge și ~ solbroș (SP.); se duce albina la Dumnezeu și i se rugă ca să-i dea atîta putere asupra omului... ca atunci cînd îl va împunze, să moară de ~ul ei (MAR.) ¶ ② Fiere: țara, dacă o frigî și o mîncînt, curăță stomacul de ~, și-i bună de leac pentru otigăci (GOR.); după credința poporului, o mare supărare face să sporească secrețîunea fierii; de aci, E ~ cu înțelesul de amară-cîlune, supărare, necaz: om oa ține să nu-și facă ~ pentru atîta treabă (SLV.); mai mult batjocoresc, pentru ca să-mi mai răcoresc ~ul (ALECS.); Cu inima stearpă, rece și cu suflet de ~ (EMIN.); și-l vîrsă ~ul amar pre toți creștinii oști se închina sfintelor obrze (MX.) ¶ ③ Pr. ext. ④ Răutate: el oriticoa fără patimă, fără înțineri și fără ~ (A.-OM.) [lat. venĭn].

VENINĂ... = **INVENINĂ**...
VENINĂRIȚĂ (pl.-te) *sf.* * Plantă veninoasă, cu flori albe sau trandafirii; are proprietăți iritante și purgative și e întrebunțată de popor ca leac contra frigurilor, durerii de stomac și a tusei; joacă de asemeni un rol însemnat în descîntecele de dragoste; numită și „mila - Domnului”, „miostivă”, „avrămeasă” sau „cîrstineas (clă) (Gratiola officinalis) (5243) [venin].

Fig. 5243.
Veninarița.

VENINOȘ *adj.* ① Care are venin, plin de venin: șarpe ~; o plămă... fiară cumplită, tilhariu, scorpia veninoasă... oft rău tacl și oști muncșorii (MX.) ¶ ② Otrăvitor, otrăvicioș: plantă veninoasă; ciuperca veninoasă ¶ ③ Plin de răutate, care otrăvește sufletul, cuiuva: a plecat cu bietul tată-său oa să-și ascundă durere de ochii răi și veninoși ai inimii (VLAM.) [lat. venĭnosus].

VENIRE *sf.* Faptul de a veni ¶ ① **VEN-
NIRE**.

VENIT 1. *adj. p. VENI.*
2. *subst.* Faptul de a veni.
3. (pl.-turi) *sn.* ① Ceea ce-i produce cuiuva anual o proprietate, o moșie, averea pe care o are sau munca pe care o depune: De ai ~uri mîntetele, Mai opreste din măsese (PANN); are zestre de o mie (de) galbeni ~ pe an (NEGR.) ¶ ② ~urile Statului, banii pe cari îi încasează anual Statul din contribuțiunii sau din proprietățile sale (P e n i).

***VENTILĂ** (-tez) *vb. tr.* A aerisi, a primeni, a împrospăta aerul [fr.].

***VENTILATOR** (pl.-toare) *sn.* ① Aparat sau instalație specială cu care se primenește aerul într'o cameră, într'un loc închis, într'o uzină, într'o mină (5244) ¶ ② Aparat sau organ al unei mașini care produce un curent de aer sub o presiune mai mult sau mai puțin mare [fr.].

***VENTILAȚIUNE, VENTILAȚIE** *sf.* Faptul de a ventila, aerisire; rezultatul acestei acțiuni [fr.].

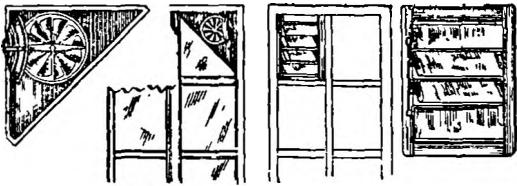

Fig. 5244. Ventilatoare.

***VENTRAL** *adj.* Privitor la pîntece, ce ține de pîntece: hernie ~ă [fr.].

VENTRICEA = **VENTRILICĂ** ⊙.

***VENTRICUL** (*pl.-ule*) *sn.*, **VENTRICULĂ** (*pl.-le*) *sf.* ⊙ Nume generic ce se dă unor cavități particulare unor anumite organe ale corpului; inima are două ~e așezate deasupra celor două auricule: ~ul drept și ~ul stîng (= 2661) [fr.].

***VENTRICULAR** *adj.* ⊙ Ce ține de ventricule [fr.].

VENTRILICĂ *sf.* ⊙ Plantă păroasă, cu tulpina trîntoare la bază, spre vîrî ridicată; face flori albastre sau albe-trandafirii, cu vîrgi închise sau de tot albe; numită și „buruiană-decel-perit”, „mătritică” sau „strătorică” (*Veronica officinalis*) (2646) ¶ ⊙

Plantă cu flori mari, de un albastru frumos, ce cresc la subțioara frunzelor; numită și „ventricea” (*Veronica Tournefortii*) (2645) ¶ ⊙ = **IARBA-SARPELUI** ⊙.

Fig. 5245. Ventrilică.

Fig. 5246. Ventrilică.

***VENTRILOC** *adj.* și *sm.* Se zice despre o persoană care, fără a mișca buzele, vorbește cu un glas care pare a veni de departe: stia atîtea istorii și la spunea cu dechidul lor și cu oare-cari aptitudini de ~ (VLAM.) [fr. ventriloque].

***VENTUZĂ** (*pl.-zi*) *sf.* ⊙ Pahar ce se aplică pe piele, după ces'a rărit sau golit aerul dinăuntru, prin arderea unui corp ușor sau cu ajutorul unui piston; presiunea dinăuntru paharului fiind inferioară presiunii atmosferice, pielea se dilată și provoacă o congestiune locală (2247, 2248) ¶ ⊙

Organ cu ajutorul căruia unele animale acutice fac vidul și se lipesc de corpul pe care vor să-l sugă: ventuzele lipitorii [fr. ventouse].

***VENUS** *sbsl.* ☆ Planetă depărtată de 108 milioane de km. de soare, care se arată pe cer ca o stea strălucitoare și e numită de popor „luceafărul-de-dimineată” sau „luceafărul-de-seară”, după timpul cînd se arată pe cer (= LUCEAFĂR ⊙) [fr. <lat.].

***VERACITATE** *sf.* ⊙ Insușirea aceluia care nu vorbește decît adevărul ¶ ⊙ Calitatea a tot ce este adevărat: ote din povestirile lui Herodot n'au fost... tratate de fabule, pină ce au venit împrejurări care au dovedit... ~a spuselor și observațiilor sale ¶ (L-OM.) [fr.].

***VERANDĂ** (*pl.-de*) *sf.* ⊙ Geamlic, pridvor închis cu geamuri ¶ ⊙ Balcon acoperit închis cu geamuri (2249) [fr.].

***VERACOP** (*pl.-oape*) *sn.* ⊙ Aparat foto-

Fig. 5247. Ventuză.

Fig. 5248. Ventuză aplicată pe piele.

grafic care ia vederi stereoscopice și în care plăcile se pot schimba automat (2520) [fr.].

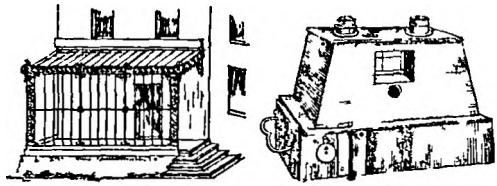

Fig. 5249. Verandă.

Fig. 5250. Verascop.

***VERB** (*pl.-be*) *sn.* ⊙ ⊙ Vorbă cu care se arată ce face o ființă sau un lucru; ~ul e una din cele zece părți de cuvînt în care gramatica a împărțit cuvintele; = **ACTIV** 1 ⊙, **AJUTĂTOR** 1 ⊙, **AUXILIAR** 1 ⊙, **DEFECTIV**, **DEPONENT** 1, **IMPERSONAL** ⊙, **INTRANSITIV**, **PASIV** 1 ⊙, **REFLEXIV** ⊙, **REGULĂ** ⊙, **TRANSITIV**; conjugarea ~elor; timpurile, modurile, modificările ~ului ¶ ⊙ ⊙ Cuvîntul lui Dumnezeu; rațiunea divină, a doua persoană a Trinității: ~ul necarnat, Isus Hristos [fr. <lat.].

***VERBAL** *adj.* ⊙ Care se face prin graiu, vorbind (iar nu în scris, din gură, oral: la trimiteau ordine scrise și ~e (L-OM.); promisiune ~ă ¶ ⊙ Proces ~ = **PROCES-VERBAL** ¶ ⊙ ⊙ Ce ține de verb; ce derivă dintr'o formă a verbului; adjectiv ~, adjectiv derivat din participiul trecut al verbului, terminat mai adesea în -TOR : amentător, făcător, privitor, umilitor, etc. [fr.].

⊙ **VERBEL** = **VERVER**.

***VERBINĂ** (*pl.-ne*) *sf.* ⊙ = **SPORICI, URZICUȚA** ⊙: în Marea Nedău micăndrele, și în Iunie se îndesau ca peria la un loc cu rozetele și verbinele (BAS); l-a găsit în grădina răsădind niște verbine (BR-VL.) [cuvînt cîntărețesc din lat. v e r b e n a sau din fr. v e r v e i n e, introdus de horticultorii].

VERDARE = **VĂRDARE**.

VERDE 1. *adj.* ⊙ De culoarea ierbii: tarbă ~; frunză ~; brad ~; codru ~; mătase ~; postav ~; Nalt olt casa, Verde ca mătasa, Dulce ca miera, Amar ca țigara (SA), ghicitoare despre „nuc” ; = **BURȚA** ⊙, **CAL** ⊙, **FRUNZĂ** ⊙, **IARBĂ** ⊙, **ŌCHIU** 1 ⊙, **STEA** ⊙ ¶ ⊙ ⊙ Care nu s'a uscat (*verb.* de copaci, de lemne), care nu și-a pierdut încă umezeala: lemne verzi; cu iarbă cea uscată, arde și cea ~ (INEC.); Ce-a fost ~ s'a uscat, Ce-a n'florit s'a scuturat (ZNA.); e bun de splinzurat de o cracă uscată, că e păcat să strici una ~ pentru ei (ZNA.); masăre ~, faole ~, mazăre, fasole culeasă de curînd, care nu s'a uscat încă; = **ARDE** 1 ⊙, **USCAT** 1 ⊙ ¶ ⊙ ⊙

Care păstrează vigoarea, energia tinereții: Polocnicul Ionită Coganu, din Gloșani, bătrîn ~, rumen la față... era uâscut cam pe la anul 1789 (L-OM.); Desi sint sur, sint încă ~ și de amor mă prăpădeso (ALECS.); = **MOȘ** 2 ⊙ ¶ ⊙ ⊙ Voinic, sdra vîn: cu acest voinic se întovărăși și un om ~, puin de Român (ISP.); fă-te om dacă poți, Român ~ în fața prigonitorii (ALECS.) ¶ ⊙ **PROASPĂT**: îi ducea în toate dimineațele coșurile cu peste ~ și pe cel cu peste uscat (SLV.); = **IORE** ⊙ ¶ ⊙ **Piele** ~ (ION.), piele crudă, neargăsită.

2. *sbsl.* ⊙ Culoare verde: ochiul se pierde în albastru cerului și în ~le mării (EMIN.); soarele alunecase la vale sub ~le posomorit al grădinilor (OLVR.) ¶ ⊙ ⊙ Tre-
flă, spatie: dama de ~; lipscie șapte de ~ (GR.).

3. *adv.* ⊙ De-a dreptul, în față, fără înconjur, fără sfială: mie-mi spunea ~ în ochi că sint un prost (L-OM.); el nu se stia a le-o spune ~ în ochi, și se stie să îndrepteze lucrul (ISP.) [lat. vulg. v i r d e m = clas. v i r i d e m].

VERDEATĂ *sf.* ⊙ Culoarea verde a ierbii, a frunzelor ¶ ⊙ Ierburi, frunze, plante verzi: n'au trebuit oamenilor lemne multe și ~ din timp și din pădure (LET.); cîntau privighetoria, zina, prin bolțile de ~ ale grădinii (GR.) ¶ ⊙ *pl.* Verdețuri, zarzavat: ne-
găsim verdețuri(ile) fierțe cînd se întoarșeri tovarășii săi... făcure haz de dînsul (ISP.).

VERDET, *Olten. VERDETE* *sm.* ⊙ = **BOIȘTEAN** ¶ ⊙ *Olten.* Reteveju, bită scurtă, scurtătură (CIAUS.) (RV-CR.) ¶ ⊙ ⊙ Larva bohocului [v e r d e].

VERDETURI = **VERDEATĂ** ⊙.

***VERDICT** (*pl.-te*) *sn.* ⊙ ⊙ Răspunsurile date

VER-
VER

de juriu la chestiunile puse de președintele Curții de jurați cu privire la culpabilitatea sau la nevinovăția acuzatului ¶ ② Hotărîre, judecată, sentință: ~ul opiniei publice [fr.].

○ VERDOIU *sm.* ♁ — FLORINTE [v e r d e].

○ VERDŪNC, VERDŪNG (ciuș) 1. *adj.* Care bate 'n verde, verziu.

2. VERDŪNCĂ *sf.* ♁ Varietate de struguri (M.F.).

VERESIE *sf.* (P) Credit: mîncîncă pe datorie, bea pe ~, trag lumea pe stoară (CAR.); vine să mîncîncă pe ~P (CR.VN.) [tc. v e r e s i j e].

*VERGĂ (pl.-ei, VERGEA' (pl.-gelo) *sf.* ♁ Bucată de lemn fixată cruciș pe catart, de care se prind pinzele la marginea superioară (= 5251): ei se acțîă de micul catarg și desfășură pinza de pe vergea (O.-ZAMF.); ce viață grea duc marinarii... suind și coborînd pe scări de ghiță pînă la catartele și la verzelele cele mai de sus (A.-OH) [it. verga, fr. vergue].

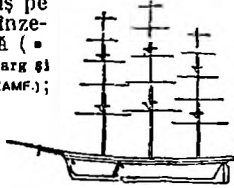

Fig. 5251. Vergi.

VERGEA' (pl.-gelo) *sf.* 1. *dim.* VARGĂ ¶ ② Varga cu care se încarcă sau curează pușca: se lăsașem acasă stergîndu-ți pușca... că rușinea încercărua înăuntru și te apucaseși s'o scoți cu verzeaua (CAR.) ¶ 3 Fie-care din stinghiile puse în curmeziș sau cruciș la cercevele ferestrelor: prin verzelele încrucișate ale ferestrelor, vederea se 'ntindea peste toată lățimea rîului (COOS.) ¶ ④ Nuielușă de alun sau bucată îngustă de draniță care servește la înfășuratul urzelii pe sul ¶ ⑤ VERGEL.

○ VERGEL *sbst. Mold. Trans.* Petrecere a flăcăilor și fetelor la Crăciun sau în ajunul anului-nou, cînd se caută a se afla soartea fie-căruia din cei prezenți, pentru anul ce vine, cu ajutorul unor bețioare, numite „v e r g e l e”.

○ VERGELA (-elez) *vb. tr. Mold. Trans.* A căuta să ghicească soartea cuiva (l a v e r g e l): fie-care zice în sine un „Tatăl-nostru”... apoi încep „IMAR”).

VERGELUȘĂ (pl.-șe) *sf. dim.* VERGEA.

*VERGIN VIRGIN

‡ VERGUR 1. *adj.* Virgin: nimenea nu poate să se laude că are inimă curată și ~ă (CR.).

2. VERGURĂ (pl.-re) *sf.* Virgină [comp. lat. v i r g o, -g i n e m].

† VERI ORI'.

† VERI-CARE, VERI-CE... = ORI-CARE, ORI-CE...

VERIC = VĂR ②.

VERICĂ *sf. dim.* VARĂ': așa ceva am pățit eu într'o ~ (LUNJ.); ia cu vitele la apă, cu capu 'n arșița soa reini toată vericoa (M.F.).

*VERIDIC *adj.* ② Căruia-i place adevărul și care are obiceiul de a-l spune totdeauna ¶ ③ Conform cu adevărul, adevărat: o mărturie ~ă [fr. véridique].

*VERIFICA (-rio) *vb. tr.* ① A cerceta, a adeveri, a proba exactitatea, adevărul unui fapt sau unui lucru * ② A revedea, a revizui, a examina din nou spre a-și da seama de exactitate: ~ un calcul ¶ ③ A cerceta dacă un lucru corespunde condițiilor cerute sau celor declarate: ~ bagajele; de oști ani n'a venit vre-un inspector să-i verifice casa ? (CAR.) [lat. verificare, cu înțelesurile fr. vérifier].

*VERIFICABIL *adj.* Ce se poate verifica [fr.].

*VERIFICARE, VERIFICATIONE, VERIFICATE *sf.* Faptul de a verifica [fr.].

*VERIFICATOR *sm.* ② Cel ce verifică ¶ ③ În spec. Funcționar, controlor însărcinat cu verificarea socotelilor, greutăților și măsurilor, taxelor impuse, etc. [fr.].

VERIGĂ (pl.-ei) *sf.* ① ‡ Lanț ¶ ② Inel de lanț (5252): dacă se rupe o ~ tot lanțul se desface (ZNN.) ¶ 3 Pr. ext. Inel de fier, belciug: se luca cu niște chei înșirate pe o ~ (SLV.) ¶ 4 Inel de pus în deget; în spec. inel de logodnă, de cununie, verighetă: bătrînul adusese verigile de logodnă (VLAH.) [sl. v e r i g a].

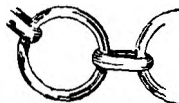

Fig. 5252. Verigă.

VERIGAR *sm.* ♁ ① Arbust cu ramurile spinose, cu flori galbene-verzui, dispuse în fascicule pe ramurile laterale; are ca fructe niște drupe globuloase, negre, care se întrebuintează în medicină pentru proprietățile lor purgative; numit și „părul-ciutei”, „pațachină”, „salbă-moale” sau „spinul-cerbului” (*Rhamnus cathartica*) (5253) ¶ ② = GLADIŢ.

Fig. 5253. Verigar.

VERIGAȘ *sm.*, VERIGAȘĂ (pl.-șe) *sf.* = PEZEVENCHIU ①: se află și 'n bătrîni și 'n tineri și 'n mîieri, mișei, verișai și olcotași (M.F.); verișagă cu verișagă de moarte să pizmuesc, cînd vede la cealaltă finere mai multe (COL.) [v e r i g a].

VERIGAȘIE *sf.* Meseria de Fig. 5253. Verigar.

v e r i g a ș (ă), pezevenclie (M.F.).

VERIGEL *sm.* ♁ Plantă albă-cafenie, lipsită de clorofilă, cu tulpina păroasă, cu frunzele reduse la mici solzi; face flori mari, galbene-roșietice, dispuse în ciorchini la virful tulpinii; crește prin păduri și livezi, adesea parazită pe rădăcinile a diferite plante; numită și „cră(ie)liciu”, „iarba-untului”, „floarea-untului” sau „săgeata-lui-Dumnezeu” (*Orobancha caryophyllacea*) (5254).

Fig. 5254. Verigel.

VERIGHETA (pl.-te) *sf.* Inel de logodnă sau de cununie (5255) [v e r i g a].

VERIGUȚĂ (pl.-țe) *sf. dim.* VERIGĂ: la ferestre spînzurau niște perdele de adamașă, aninate în niște veri guțe ce se înșirau pe o vergă de fier (CR.).

○ VERIN... — VENIN...

○ VERINĂ (pl.-ei) *sf. Trans.* Covor subțire de lînă, velință (vnc.).

*VERISIMIL, ○ VEROSIMIL *adj.* Ce pare adevărat ¶ ¶ ② NEVERISIMIL [fr.].

Fig. 5255. Verighetă.

○ VERIȘANĂ (pl.-ne) *sf.* V a r ă, verișoară (conv.) (SEZ.).

VERIȘCANĂ *sm.*, VERIȘCANĂ (pl.-ne) *sf.* (P) ② V ă r, v a r ă ¶

③ Verișcane VERE (= V ă r ②): bună ziua, verișcane. Iau spune-mi, mă rog, n'ai flămînzat aici de ieri ? (SA.); mă, verișcane, mie îmi vine să oint (usp.).

VERIȘOR *sm.*, VERIȘOARĂ (pl.-re) *sf.* ② V ă r, v a r ă: fetele împăratului... priveau la verișor cum privește cinele pe miță (CRG.) ¶ ③ Verișorul, verișoară, termeni de prietenie cu care se adresează cineva altuia; dragul meu (draga mea), vere, verișcane: verișorule, am scotocit... că vouă trebuie să vi se fi urit tot jucîndu-vă (usp.); verișoară, mai am doi frați, n'or vrea surorile tale să le fie neveste ? (R.-COD.).

*VERITABIL *adj.* ① Adevărat, conform adevărului ¶ ② Real: are ~e însușiri oratorice ¶ ③ Ceea ce este într'adevăr ce pare a fi, autentic: e aur ~ ¶ ④ Bun, excelent în genul său: un ~ artist ¶ ⑤ Pe care te poți bizui, care nu se desminte, netăgăduit: e un prieten ~ [fr.].

VERM... = VIERM...

*VERMIFORM *adj.* În formă de vierme [fr.].

*VERMIFUG 1. *adj.* Care face să dispară limbricii: medicament ~.

2. *sbst.* 3 Medicament contra limbricilor [fr.].

*VERMILION *sbst.* ① ② Sulfură roșie de mercur, pulverizată, chinovar ¶ ③ ④ Culoare roșie, strălucitoare; se extrage din chinovar și e întrebuintată în pictură [fr.].

*VERMINĂ *sf.* ② Insecte murdare, parazite, pe capul omului sau animalelor (purici, păduchi, etc.) ¶ ③ ④ Indivizi periculoși societății: și desupra acestei vermine sociale... se etalează marelui bazar de forme goale și pompoase (VLAH.) [fr.].

*VERMŪT (pl.-uturi) *sn.* ② Vin alb alcoolizat în care s'au macerat plante aromatice, în special o varietate de pelin; se bea ca aperitiv: două ~uri franceze! comandă Iancu (CAR.) [fr. v e r m i o u t].

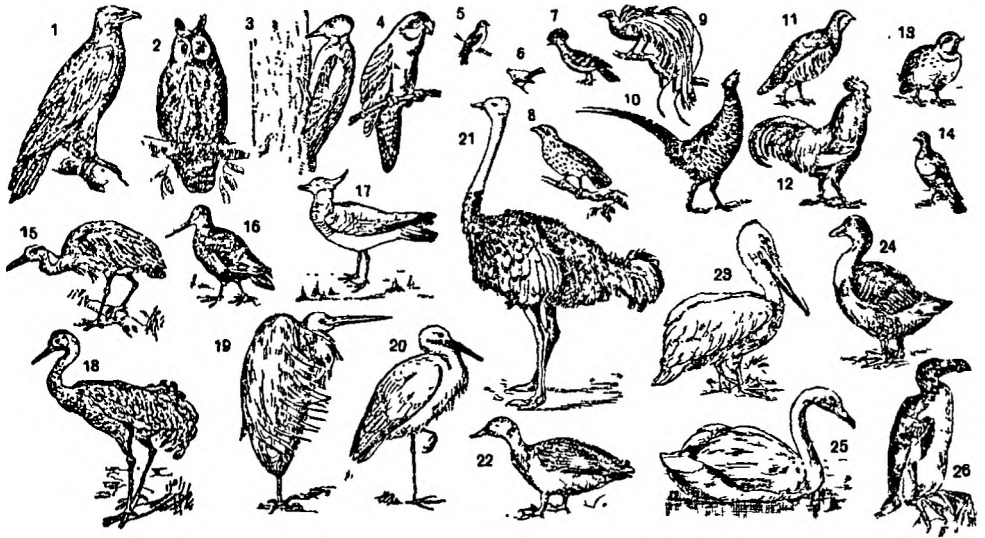
MAMIFERE

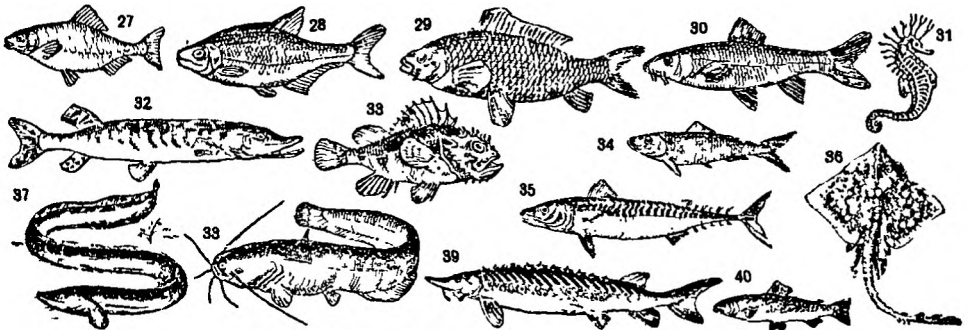
MAMIFERELE cuprind următoarele ordine:

I. PRIMATELE sau **MAIMUȚELE**: 1. Gorilul. — **II. CHEIROPTERLE**: 2. Liliacul. — **III. ROZĂTOARELE** (3—5): 3. Șoarecele. 4. Veverița. 5. Iepurele. — **IV. INSECTIVORELE**: 6. Cîrța. — **V. CARNIVORELE** (7—14): 7. Pisica. 8. Lupul. 9. Ciinele. 10. Dihorul. 11. Nevăstuica. 12. Leul. 13. Tigrul. 14. Ursul. — **VI. PINIPEDELE**: 15. Foca. — **VII. RUMEGĂTOARELE** (16—19): 16. Boul. 17. Cerbul. 18. Cămila. 19. Girafa. — **VIII. PROBOSCIDATELE**: 20. Elefantul. — **IX. PERISODACTILLE** (21—22): 21. Calul. 22. Rinocerul. — **X. PACHIDERMELE** (23—24): 23. Mistrețul. 24. Ipopotamul. — **XI. CETACEELE**: 25. Balena. — **XII. MARSUPIALELE** (26—27): 26. Cangurul. 27. Oposum. — **XIII. NEDINȚATELE** (28—29): 28. Ariciul. 29. Ornitorincul. — **XIV. MONOTREMELE**: 30. Furnicarul.

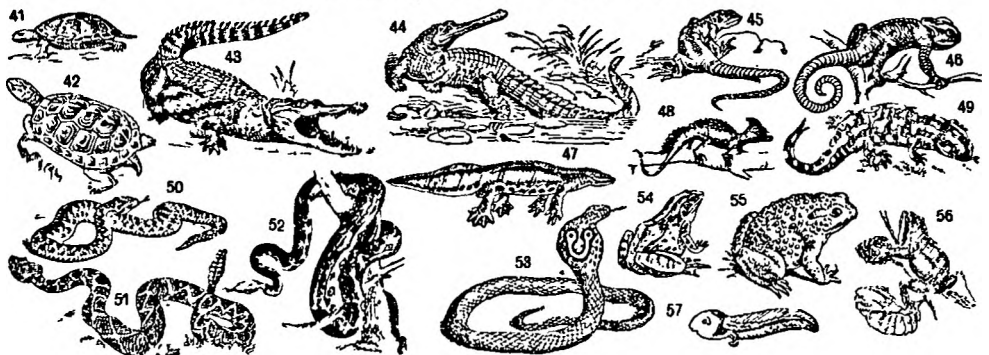
PĂSĂRI

PEȘTI

REPTILE, ȘERPI, BATRACIENI

PĂSĂRILE cuprind următoarele ordine :

I. RĂPITOARELE (1-2) : 1. Vulturul. 2. Bufnița. — **II. ACĂTĂTOARELE** (3-4) : 3. Ciocăntoarea. 4. Papagalul. — **III. PĂSĂRELELE** (5-9) : 5. Sticletele. 6. Canarul. 7. Pupața. 8. Sturzul. 9. Pasărea-paradisului. — **IV. GALINACEELE** (10-13) : 10. Fazanul. 11. Potirnichea. 12. Cocoșul. 13. Prepelița. — **V. COLUMBACEELE** : 14. Porumbelul. — **VI. PICIORANGELE** (15-20) : 15. Bittanul. 16. Sitarul. 17. Nagițul. 18. Cocorul. 19. Egreta. 20. Barza. — **VII. ALERGĂTOARELE** : 21. Struțul. — **VIII. PALMİPEDELE** (22-26) : 22. Rața. 23. Babița. 24. Gisca. 25. Lebăda. 26. Pinguinul.

PEȘTII (27-40) : 27. Babușca. 28. Plătica. 29. Crapul. 30. Mreana. 31. Calul-de-mare. 32. Știuca. 33. Porcul-de-mare. 34. Sardeaua. 35. Scrumbia-de-mare. 36. Calcanul. 37. Tiparul. 38. Somnul. 39. Nisetrul. 40. Păstrăvul.

REPTILELE, ȘERPILII, BATRACIENII (41-57) : 41-42. Broaște țestoase. 43. Crocodilul. 44. Gavialul. 45. Șopirla. 46. Cameleonul. 47. Tritonul. 48. Vasiliscul. 49. Salamandra. 50. Vipera. 51. Șarpele-cu-clopoței. 52. Boa. 53. Șarpele-cu-ochelari. 54. Broasca. 55. Broasca-rădoasă. 56. Brotacul. 57. Mormolocul.

***VERNAL** *adj.* ① ② De primăvară, care înfloreste primăvara: flori ~ ① ② ☆ Punct ~, punctul unde soarele străbate ecuatorul ceresc, trecind din emisfera australă în cea boreală, pe la 21 Martie; echinoxul de primăvară [fr.].

○ **VERNIC** *adj.* = **VREDNIC**.

***VERNIER** (*pl.-ere*) *sn.* ① Instrument cu ajutorul căruia se pot aprecia fracțiuni de ale dimensiunilor celor mai mici înscrise pe o riglă sau cerc gradat [fr.].

***VERNISA** (-isez) *vb. tr.* ① A acoperi un tablou cu un strat de verniu [fr. *vernir*].

***VERNISAJ** *sbst.* ① Prima zi a unei expoziții de pictură sau sculptură [fr. *vernissage*].

***VERNIU** (*pl.-turi*) *sn.* Lichid transparent cu care se acoperă suprafața unui corp spre a-i da o înfățișare lucie, strălucitoare și spre a-l apăra de efectele aerului și ale umezelii, lac [fr. *vernis*].

***VEROLĂ** *sf.* ① = **SIFILIS** ① ~ mla, variolă, vărsat [fr.].

***VEROS** *adj.* ① Care e bănuț că stă rău în afaceri sau care face speculațiuni ce dau de bănuț: un bancher ~ [fr. *véreux*].

○ **VEROSIMIL** = **VERISIMIL**.

***VERS** (*pl.-surii*) *sn.* ① Șir de vorbe, întrebuinte în poezie, și așezate astfel încit să aibă un ritm și o măsură determinate de anumite reguli; versurile grecești și cele latine sînt formate dintr-o succesiune de silabe lungi și scurte care trebuie să ocupe un loc determinat; versurile în limbile moderne trebuie să conțină un număr determinat de silabe și să rimeze între ele: E ușor a scrie ~uri cînd nîmle nu ai a spune, înșirînd cuvinte goale Ce din coadă au să sune (EMIN); ~ **ALB** ①, **ALEXANDRIN** ②, **DECASILAB**, **LIBER** ① [fr.].

VERS = **VIERS**.

VERSALE, **VERZAL(I)E** *sf.* ① Literă mare [germ. *Versal* (buchstabe), *Versalie*].

***VERSAT** *adj.* Pricieput, experimentat, care are cunoștințe despre ceva: o ~ în literaturile orientale [fr. *versé*].

***VERSATIL** *adj.* Schimbăcios, nestatornic [fr.].

***VERSATILITATE** *sf.* ① Calitatea a tot ce e schimbăcios ① Nestatornicie [fr.].

***VERȘET** (*pl.-te*) *sn.* ① Fie-care din micile paragrafe numerotate în care sînt împărțite toate capitolele din Biblie și care au cite un înțeles complet: mi-a citat un ~ din Psalmi [fr.].

***VERȘIFICA** (-tă) *vb. intr.* ① A face versuri ① A pune în versuri [lat.].

***VERȘIFICATOR** *sm.* ① Cel ce face versuri ① Cel ce scrie ușor în versuri, dar care n'are inspirațiunea și însușirile poetului [fr.].

***VERȘIFICĂȚIUNE**, **VERȘIFICĂȚIE** *sf.* ① Totalitatea regulilor la care trebuie să se supună cineva cînd scrie în versuri; arta de a face versuri ① Felul în care sînt scrise versurile ① Metrica versurilor [fr.].

***VERȘIUNE** *sf.* ① Traducere pe care o fac elevii dintr-o limbă străină în limba maternă: ~ greacă, latină ① Fel de a povesti un fapt petrecut [fr. *version*].

***VERSO** *sbst.* Pagina din dos a unei foi scrise sau tipărite, dosul paginii [fr. < lat.].

***VERSTĂ** (*pl.-te*) *sf.* Măsură itinerară rusească (= 1,067 km.) [rus.].

***VERȘUI** *vb. tr.* și *intr.* A face versuri, a versifica.

† **VERȘ** (*pl.-surii*) *sn.* *Trans.* = **VERS** [cuvînt cärturăresc din lat. *versus*, cu pronunțarea lui -s ca în ungurește].

***VERTEBRĂ** (*pl.-re*) *sf.* ① Fie-care din oscioarele care alcătuiesc șira spinării (⑤ 5256) [fr.].

***VERTEBRAL** *adj.* ① Privitor la vertebre, ce ține de vertebre: tuberculoză ~ă ① ② Coloana ~ă, șira spinării [fr.].

Fig. 5256. Vertebre.

***VERTEBRAT** 1. *adj.* Care are vertebre.
2. (*pl.-ate*) *sn.* ① Ori-ce animal care are un schelet (osos sau cartilagos) a cărui parte principală e coloana vertebrală (→ **TAB. LXXVII, LXXVIII**): mamiferale, pasărilor, batracienii, peștii și reptilele sînt ~ ① ② *pl.* Clasa animalelor vertebrate ① ② **NEVERTEBRAT** [fr. *vertébré*].

***VERTEX** *sbst.* ① Creștetul capului, la animalele vertebrate [fr. < lat.].

***VERTICAL** 1. *adj.* A Care are direcția firului cu plumb și e perpendicular planului orizontal (⑤ 5257): linie ~ă; plan ~, plan care trece prin verticala unui loc.

2. (*pl.-ale*) *sn.* ☆ ① Plan care conține verticala locului și trece prin centrul pămîntului ① Cercul mare de intersecție a sferei cerești cu acest plan.

3. **VERTICALĂ** (*pl.-le*) *sf.* A Linie dreaptă verticală: ~a se determină într'un mod practic printr'un fir la oapătul cărui e atîrnată o greutate [fr.].

Fig. 5257. Linie verticală.

***VERTICALITATE** *sf.* A Starea a tot ce este vertical [fr.].

***VERTICIL** (*pl.-tăe*) *sn.* ① Totalitatea părților unei flori așezate circular pe același plan, în jurul unei axe comune, ca spițele unei roți [fr. *verticille*].

***VERTICILAT** *adj.* ① Așezat în verticil: flori ~e; toi ~e (⑤ 5258) [fr. *verticillé*].

***VERTIGINOS** *adj.* Care dă amețeală, amețitor: imagini rupte, învălmășite îl treceau cu o înțesală vertiginosă prin conștiință (VLAM.) [fr.].

***VERVĂ** (*pl.-ve*) *sf.* Căldură de imaginație, inspirație înflăcărată care însuflețește pe poet, pe orator, pe artist: el simte în sală un ouchant simpatic care-i ațîță vervă (VLAM.); aoum începea cu vervă lui strălucită să-mi predice buăismul și să-mi dînte nirvana (CAR.); el ne-a povestit cu multă ~ cum ajunsese deodată Ban mare (G-ON.) [fr.].

***VERVENĂ** *sf.* ① = **VERBINĂ**: o batistă înmulțată în triplu extract de ~ (CAR.) [fr. *verveine*].

○ **VERVER**, **VERBEL** (*pl.-ere, eșii*) *sn.* *Trans.* *Olten.* Mînerul de la încuietoarea ușii, clanță, ivăr (vc.).

VERZAL(I)E = **VERSALE**.

○ **VERZAR** (*pl.-are*) *sn.* *Trans.* X = **VARZĂ**: cooa... înlocuiește adeseori... ~ele din aluat dospit, oaș sîrat și mărarul tocat (PAC.).

***VERZIȘ** *sbst.* Verdețai, frunziș: De ~ se despolau cu nori negri se 'nveliau (ALECS.); privind... împrejur la ~ul codacilor (GN.); pînoarele adînci ce se ascund ocol dedesubt, sub ~ul întunecat (LUNG.) [cuvînt creat de Alecsandri din verde + frunziș].

***VERZIȘOARĂ** (*pl.-re*) *sf.* ① *dim.* **VARZĂ** ① ② = **VARZĂ** ① ② = **IARBA-DE-URECHI** ① ② = **DRECHELNITĂ** ②.

† **VERZIȘORI** *sm. pl.* X Trupă de ostași călări, îmbrăcați în haine verzi (creată de Matei-Basarab): în urma lui veneau roșiorii și ~i călări (DOB.); Românii ăia grozavi cari au făcut atîtea lebinzi odicioasă, împreună cu ~ii (ASF.).

***VERZUIU**, **VERZIU** *adj.* Cam verde, care bate în verde: vaporul lasă 'n urmă o cărăre de spumă verzule (VLAM.); iarba cea verde, Nicol se olățina (ALECS.).

***VERZURIU** *adj.* = **VERZUIU**: mușcoalele, acoperite d'o poiză de verzuri, abureau un fum ce se 'nălța alene (OLVA.) [verz(uiu) + (al)bur(iu)].

***VESEL** *adj.* ① Bine dispus, cu voie bună, voicos (① „trist”): împăratul era ~ peste măsură (ASF.); îmi pare bine că vă găsește totdeauna veseli și strălucioase (CAR.); sînt ~ (de cunoștință), îmi pare bine de cunoștință; — *adv.* tinerii petrec ~ împrejurul mesei (SLV.) ① ② **FLOARE-VESELA** = **LAPTELE-PASĂRII** [vsl. *veselû*].

***VESELI** (-aleso) 1. *vb. tr.* A face vesel, a înveseli: veselia lăutarea făptură cu versul său (CRO.).
2. *vb. refl.* A fi vesel, a petrece în veselie, a se

VER-
VES

Inveselii: pentr' aceea te veselește, suflète, a tot omul ore dincios (VARL.); pină și copiii se veseleau de veselie împăratului (ISP.).

VESELIE *sf.* Starea celui vesel, bună dispoziție, voie bună, voioșie: era tânăr, de o ~ neistovită și cu porniri pozitive (SLV.); ne-a stricat veselia; cînd la masă se vară vinul din pahar, e semn de ~ (GOR.) ¶ ② Petrecere: veselile ținură ca și la soră-sa cea mare, iară la sfîrșitul veselilor o petrecu și pe dinău împăratul pină la hotarele împărăției sale (ISP.).

VESELITOR *adj. verb.* VESELI. Care (în) veselește, inveselit: (soarele) se retrage în grabă, cu toată pompa lui de raze aurite și veselitoare (ALECS.).

○ **VESELNIC** *adj.* V e s e l din fire, căruia-i place să petreacă în veselie: pe lângă că era ~, chefitu..., prinsese gustul de băntură (LUNG.).

○ **VESELOȘ** *adj.* (V) e s e l, voios: era ~ de gîndea c'a cumpărat un parip sur (RET.); Să fii, gazdă, veseleasă și voioasă Ca vara, Ca primăvara (MAR.) [vesel + (v o i) os].

*VESIC... = VEZIC...

VESPE... = VESPE...

*VEST *sbst.* ● Apus (punct cardinal) [germ.].

*VESTĂ (*pl.-te*) *sf.* ① Giletcă [fr.].

*VESTALĂ (*pl.-le*) *sf.* ① Preoteasă la vechii Romani care era însărcinată să întrețină focul sacru pe altarul zeiței Vesta (= 5259): vestalele s'au prefăcut în silfide (ALECS.) ¶ ② ③ Femeie cu moravuri exemplare [fr. < lat.].

Fig. 5259. Vestală.

VESTE *sf.* ① Fapt, întimplare ce vine sau se aduce la cunoștința cuiva, știre: cînd îți ține urechea stîngă..., cu glas deschis, auzi o ~ bună, cînd sună cu glas închis, ~ rea (GOR.); i-au venit ~ de la starostii de Crăciuna, ce-i zice acum Putna, că Radul-Vodă vine cu oști asupra lui Stefan-Vodă (GR.-UR.); a prinde de ~, a afla: munții prinsese de ~ că oare-oine a luat apă din fîntină (ISP.); a da de ~, a vesti, a da de știre; F: ce mai ~, po-veste? ce mai e nou? ce noutăți mai aduci? fără (de) ~ pe neașteptate, deodată: Intrat-au în țară acel Petru fără ~ și, aflînd pre Bogdan-Vodă beat, l-au omorît (GR.-UR.); au venit deodată Siretul fără de ~ și i-au apucat pe oameni prin case (MUER.); trebuia să caute un chip de a le fura fără de ~ (SLV.) ¶ ② Svon, pomină: deodată se lăți ~ cum că unul numai dintre frunțași lipsea (POB.); se dusesse ~a în toate părțile despre bunătatea și bogăția sa (CRG.); li se dusesse ~a și povestea în toate părțile că-s oameni hărăgăși și cu deprinderi rele (SB.); mergea ~a în toată țara de bogățiile starețului de la Florești (VLAM.); și fata e frumoasă, că i-a mers ~a (MERA); ● POPA ① [vsl. v e s t i].

VEȘTI (-tesco) *1. vb. tr.* ① A da de știre, a aduce veste a, a înștiința, a anunța, a face cunoscut: vind la birt... am găsit un mare pachet cu scrisori de la Iași: toate îmi vesteau ofte o supărare (NEGR.); la cotitură, (olmaci) ne vestește locurile pe unde trecem (VLAM.); se chefură pină ce cocosi începură ~ că vine alba 'n sat (ISP.) ¶ ② A preveni, a prezice: batorea ochiului și a sprîncenei vesteau a bine (ALECS.); cînd vrăbiile se scaldă în colb, vestesc vreme bună (GOR.) ¶ ③ ‡ A bine ~, a anunța o veste fericită.

2. *vb. refl.* ① A se anunța: stamfătă la trezirea pămîntului, stam să întimplin soarele care se vesteu cu atîta cînstă (GM.) ¶ ‡ A se face vestit: ajuns de trei ori vizir, vestindu-se mai presus de toți căptanii turci în toate războaiele (SALC.).

***VESTIAR** (*pl.-re*) *sm.* ① Locul unde se depun pălăriile, paltoanele, umbrelele, etc. în localurile publice, garderobă ¶ ② Lucrurile date în păstrare în acel loc [fr. v e s t i a i r e].

***VESTIBUL** (*pl.-nuri, -nie*) *sm.* ① Antreu, sală de intrare, încăperea la intrarea unei case, de unde se intră în celelalte odăi: la o masă din ~ vorbeau trei samsari (D.-ZAMF.); ne sulim pe terasa de la intrare și... intrăm în ~ (CAR.) ¶ ② Partea mijlocie a urechii interne (= 5179) [fr.].

***VESTIGIU** *pl.-gii* *sm.* Urmă din trecut, resturi rămase din ceva distrus, dispărut de mult: s'au găsit acolo vestigiile unui lagăr roman [fr. < lat.].

VESTIRE *sf.* Faptul de a v e s t i; rezultatul acestei acțiuni, înștiințare; bună-vestire = BUN 1 ②.

VEȘTÎ *adj. p. VESTI.* ① Înștiințat, anunțat ¶ ② Care și-a făcut o reputație în lume, cunoscut de toți, faimos, renumit, celebru, ilustru: împăratul... trimise de Ercele la cei mai vestiți meșteri de pe vremile acelea (ISP.); Un împărat mare către rășărit Care în vechime a fost prea ~ (FANN); Costică... era ~ printre camarazii lui... pentru talentul cu care știe să mistifice la 1 Aprilie (CAR.).

VEȘTIȚOR *adj. verb.* VESTI și șm. Care vestește, anunțator: rîndunelele sînt vestețoarele primăverii.

VESTIMÎNȚ = VEȘMÎNȚ.

***VESTON** (*pl.-oane*) *sn.* ① = SACOU [fr.].

VEȘCĂ (*pl. vesti, veste*) *sf.* Mold. Oaș. Trans. = VĂCALIE ① ② (= 5260): steaua se face dintr'o ~ sau vĂcalie de coajă de teiu, o sită veche sau altceva (PAMF.) [sl. v e š k o].

○ **VEȘCĂLIE** *sf.* = VĂCALIE [veșcă + (vĂc)ălie].

VEȘMÎNȚ, ① **VEȘMÎNȚ** (*pl.-minte*) *sn.* ① ② Haină, îmbrăcăminte: Israil... mai virtos iubea pre Iosif... și făcu în el un veșmint de multe fețe, prestîr (PAL.); să lășăm unii să se gătească cu ochim-buri de veșminte (VARL.); Noaptea zeii se preumblă în veșmintele lor dalbe (EMIN.); e drapat ca un suveran african în veșminte bătătoare... la ochi (CAR.) ¶ ③ *pl.* Veșminte (stînta), diferitele părți de îmbrăcăminte specială (stiharul, sacosul, omoforul, orarul, epitrahilul, felonul, mantia, etc.) cu care se îmbracă preotul, arhierul, etc. cînd slujește, odoarc: arhierul, protopop și preoții, îmbrăcați în stîntele veșminte, după liturghie, ingenunchiară împreună cu toată oastea (ISP.); Alexandru-Vodă... făcut-au două mănăstiri mari în Moldova, Bistrița și Moldovița și le-au înzestrat cu... veșminte scumpe înăuntrul (GR.-UR.) [lat. v e s t i m e n t u m].

VEȘMÎNȚĂRIE *sf.* m. Încăperea dintr'o biserică unde se păstrează veșmintele sfinte: pe urmă s'a adaus un pridvor și o intrare prin fațadă, o ~ de o parte și o proscomidie de alta (TR.).

VEȘNIC... = VEČNIC...

VEȘTED *adj.* ① ♣ Care a început să se treacă, să se sude (vorb. de plante): flori, frunze ~e; se duse într'un suflët la fiul său și văzu florile ~e (ISP.); În cîmpul ~ lată un fir de iarbă verde (ALECS.); Și nime 'n urma mea Nu-mi plîngă la creștet, Ci codrul vînt să dea Franzisului ~ (EMIN.) ¶ ② ③ Oflît: nenorocții țărani... vestezi la față și cu ochii stîngi de sărăcie (PL.) [lat. vulg. * v e s c i d u s < v e s c u s].

VEȘTEJÎ (-ezesc), † **VEȘTEZÎ** (-ezesc) *1. vb. tr.* ① A face veșted ¶ ② ③ A oflii: Dorul tui m'a gălbînit, Dragul tău m'a vestezit (NOV.) ¶ ④ ⑤ A înfieră: ~ atîtuđinea cuiva.

2. *vb. refl.* și † *intr.* ① A se face veșted: puse seara la capul fie-căruia din el oște un mănunchiu de flori: la care se vor vesteji florile acela este bărbat, și la care vor rămînea verzi, este femele (ISP.); Cite flori mindre-s pe rit Toate mi s'au vestejit, Numai una pe pîrău E frumoasă tot mereu (IK.-BRȘ.); demăreata înfluri-va și tréce-va, e seara cade, vestețește și nască-se (PS.-SCH.); vesteji măceșul și odrăslî stă-pări mai înghimpoase (MK.) ¶ ② ③ A se oflii: tineretele și frumusețea se vestejește și pier (IICH.); pelița de blondină a obrazilor ei nu mai era rumenă, oș se vestejise și dedea 'n gălbui (SLV.).

VEȘTEJIT, † **VEȘTEZIT** *adj. p. VEȘTEJI.* Veșted: Bate vîntul dintr'o parte... și mă lasă pustit Veștejit și amorfît (EMIN.).

***VETERAN** *sm.* ① ‡ La Romani, soldat care isprăvindu-și termenul de serviciu militar, devenea de obicei agricultor: în secolia la războiu, și cu vreme țesea de le zicea ~i. adică slujitori bătrîni (M.-COȘT.) ¶ ② ✕ Fost soldat, în spec. într'un războiu: ~ de la 1877 ¶ ③ Om care a îmbătrînit într'o ocupație sau meșteșug [fr.].

***VETERINAR** *1. sm.* ♠ Persoană care se ocupă cu tratamentul medical al animalelor domestice sau fiarelor dresate: fugea cînd bătrîna aducea... vorba la ~ ori la farmacist (SLV.).

2. *adj.* ♠ Se zice despre ceea ce privește arta

vindecării animalelor, *in spec.* la cele domestice: artă ~ă: medic ~; au sigăsit... (pe) d-l Nae Popescu, o vechecunoștință, om de treizeci și doi de ani și medic ~ (slv.) [fr.].

***VETERINĂRIE** *sf.* ☛ Medicină veterinară ~ă: școală de ~.

***VETO** *sbst.* ① ▲ Formula pe care o întrebuntau tribunii poporului spre a se opune decretelor, votate de Senatul roman, pe care nu le aprobau ☛ ② ③ Dreptul pe care îl au suveranii sau senatul, în diferite țări, de a împiedica transformarea în legi a proiectelor votate de camere ☛ ④ ⑤ Opoziție, împotrivire la un lucru proiectat, refuz de a da urinare, de a aproba [fr.].

† **VETRELĂ, VETRILĂ** (pl.-le) *sf.* ① ☛ † Pinză (de corabie); după vînt întorcînd vetrelele (CANT.); Trage nefcînat Vetrula pe uscat (PANN) ☛ ② *Olten.* (VIRC.) (TUT.)

UMBRELA (vsl. vétrilo).

VETRICE *sf.* ① ☛ Gen de insecte nevroperte, ca niște musculițe lungărețe și subțiri, ce se nasc și mor în aceeași zi, efemeră (*Ephemera vulgata*) (= 5261)

Fig. 5261. Vetrice.

Fig. 5262. Vetrice.

☛ ③ ☛ Plantă aromatică din fam. compozeelor, cu flori galbene-aurii, dispuse în capitule la vârful ramurilor; numită și „buruiană-de-ceas-rău”, „iarba-raiului”, „mărungă-neagră”, etc. (*Chrysanthemum vulgare*) [5262] [comp. pentru înțelesul: srb. v ratic].

VETRIGĂ *sf.* ☛ - **VETRICE** ①.

VETRILĂ ☛ **VETRELA**.

VETRIȘOARĂ (pl.-re *sf. dtm.* **VATRĂ**: Eu mă suiu pe ~. El mă ia de cirpusoară și mă dă pe ușă-afară! (IK-SRS.).

VETRUSCĂ *sf.* ☛ **VINTUREL** [bg. větruška].

VEVERIȚĂ (pl.-te *sf.* ① ☛ Animal rozător,

sburdalnic, cu ochii șireți, cu urechi lungi și coada stufoasă; sare din cracă în cracă, din copac în copac, fiind un gimnastic al pădurilor noastre: se hrănește cu muguri, fructe, iar pentru iarnă își adună alune, jir, în cuiubul său captușit cu mușchi și frunze uscate din vre-o scorbură de arbore; gîtuște uneori și păsărele, cînd li cad în labă (*Sciurus vulgaris*) [5263]: ti sări înaintea sburdalnică ca o ~ (GM.); amîndoi stîm a ne acotă ca veverițele pe virfurile cele mai înalte (A-ON); cînd te întîlnești noaptea cu o ~, are să-ți meargă rău în ziua aceea (GOR.) ☛ ② ☛ **BUREȚI-DE-VEVERIȚĂ** = **RĂMURELE** ☛ ③ ☛ **OCHIUL-VEVERITEI** = **IARBA-SARPELUI** [vsl. vēverica].

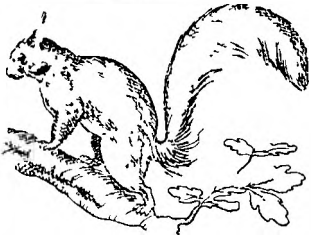

Fig. 5263. Veverița.

***VEXA** (vexoz *vb. tr.* A jigni [fr.].

***VEXANT** *adj.* Jignitor [fr.].

***VEXĂTOR** 1. *adj.* Care vexează, jignitor.

2. *sm.* Cel ce jignește, cel ce comite vexațiuni [fr.].

***VEXAȚORIU** *adj.* Jignitor [fr. vexatoire].

***VEXAȚIUNE, VEXAȚIE** *sf.* Jignire, supărare, persecutare din partea unei autorități [fr.].

○ **VEZETEU** *sm. Mold.* ☛ **VIZITIU**.

VEZI-BINE ☛ **VEDEA** 1. ○.

***VEZICAL** *adj.* ☛ Care se referă la bășica udu-**VET-** lui: calcul ~ [fr. vésical].

***VEZICANT** *adj.* Care face să apară bășicuțe pe piele: insectă ~ă [fr. vésicant].

***VEZICĂTOARE** *sf.* ☛ ☛ Medicament extern care produce vezicule [fr. vésicatoire].

***VEZICULĂ** (pl.-le) *sf.* ① ☛ Bășicuță, ridicătură, mică umflătură a pielii, datorită prezenței unui lichid seros ☛ ② ☛ Sac membranos, asemenea unei bășici: ~ biliară, bășica fierii; *vezicule* pulmonare, bășicuțele pline de aer care se află la capetele bronhiilor ☛ ③ ☛ ~ aeriană, bășică înnoțitoare a peștilor [fr. vésicule].

VEZIR ☛ **VIZIR**.

VEZURE - **VIEZURE**

VI ☛ **TU**.

***VIA** *prep.* ☛ Prin, pe calea, prin direcțiunea: (se va trimite, a plecat) la Berlin, ~ Cernăuți [fr. < lat.].

† **VIA**² (*viez, vie* (viu; *perf. viș; part. vis*) 1. *vb. intr.* \ trăi, a viețui; cumpărați noac grîu, cum să putem via și să nu murim (PAL.); vîrămași miei viază și să 'năriră prespre mine (COS.); aceasta... viseu cu bărbatul-și saptenei (COR.); reintrodus în limba literară: așa e și cu opera de artă: ea trebuie să trăească, să vieze și, ca toate ființele, va avea și ea o durată în timp (CAR.).

2. *vb. tr.* A face, a lăsa să trăească, a da viață: Domnul teri-l-va și via-l-va (COS.) [lat. vīvĕre].

***VIABIL** *adj.* ① Destul de tare ca să poată trăi (vorb. de un copil în momentul cînd se naște ☛ ② ③ Trainic, durabil, care poate să trăească: pîtru a face o operă de artă, o operă ~ă, trebuie talent (CAR.) [fr.].

***VIABILITATE** *sf.* ① Starea unui nou-născut viabil ☛ ② ③ Trainicie: ~a unei opere literare [fr.].

***VIADUCT** (pl.-te)

sm. ☛ Pod de piatră sau de metal, construit între cele două povîrnișuri ale unei văi adînci, și care permite unei linii de drum de fier sau unei șosele să le unească, fără a fi nevoie de a se coborî în fundul văii [5264] [fr. viaduc].

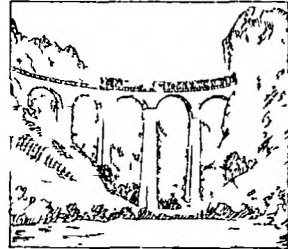

Fig. 5264. Viaduct.

***VIAGER** *adj.* De care se bucură cineva toată viața: tocmai în ziua aceea i se votase o pensie ~ă de o mie de lei vechi pe lună (A-GH.) [fr.].

VIATĂ (pl. vieți) *sf.* ① Starea unei ființe organizate (animal sau vegetal) cît timp posedă facultatea de a respira, de a simți, de a se hrăni și de a se mișca (② „moarte”): principiile vieții; viața plantelor; Dumnezeu creă pe om și suflă în el duh de ~; a fi în ~, a trăi; a da ~, a naște; *in spec.* viața omului: a-și da viața pentru cineva; a lua, a răpi viața cuiva; a-și pierde viața; a scăpa cu ~; a-și pune viața în primejdie; a-și apăra, a-și vinde scump viața; a dărui viața dușmanului, a-lăsa să trăească: a avea dreptul de ~ și de moarte asupra cuiva; a fi între ~ și moarte, în mare primejdie, greu bolnav; lupta era pe moarte ori pe ~ (usp.); a înceta din ~, a muri; ~ fără de moarte, nemurire: ③ omul are și ~ și moarte, omul nu e sigur de viață, poate muri pe neașteptate ☛ ④ Timpul cît trece de la naștere pînă la moarte: ~ lungă, scurtă; a lungi, a scurta viața; lucrul lungeste viața, iar lenea o scurtează (ZNA.); durata vieții; stîrșitul vieții; s'a nemorocit pentru toată viața; cum, toată viața ta ai să rămi judecator de pace? (VLAM.); Văratcul, unde și-a petrecut viața Brncoveanu cea bogată și milostivă (COR.); pe ~, pentru toată viața, cît va trăi; din ~, pe cînd trăește încă: venise... să-l dea din ~ o sută de galbeni, partea lui de mostenire din averea părintească (CAR.) ☛ ⑤ Viața viitoare, viața de apoi, viața de pe lumea cealaltă, de după moarte: Eu o lacrimă de-aicea nu mi-ăș da-o pentru toată Nesfîrșita ferioare din viața de apoi (EMIN.); ~ de veoi, vecinică, vecinică fericită de care se vor bucura cei drepti: cu aceiaa veri ajunge viața de veoi și împărția cerului (VARL.); vor merge a ceația în munca de veoi, iară dreptii în viața vecinică (SBL.) ☛ 4 Condi-

țiunile, modul în care-și petrece cineva viața, traiul: a duce ~ ferocită, liniștită, tristă, abucumată, exemplară; o ~ de artist; omu-i fu viața, așa-i fu și moartea, că muri otrăvni (M.); a pus capăt acestei vieți svăpălate a tinerilor cuocnași (I.-OH.); avind fata lui Soarlat albață pre un ochiu, nu au avut ~ bună ou Alexandru-Vodă (M.); ¶ Ceea ce e necesar pentru hrană și întreținere, mijloace de traiu, existența: a-și oștiğa viața; viața s'a scumpit după războiu ¶ Povestirea întâmplărilor mai de seamă din viața unui om: viața lui Ștefan-Cel-Mare; viețile știinților ¶ (I) (I) Forță, energie, vioiciune; e plin de ~ ¶ (I) (I) ARBORELE-VIEȚII = TRIE [lat. *v i v i t i a < v i v u s].

*VIBRA (-brez) vb. intr. (I) A face vibrațiuni ¶ (I) A intra în vibrație: o coardă lovită într'un slavir, și tot vibrează mai mult (VLAH.); ¶ (I) (I) A fi mișcat, excitat: și amindoi luptau... vibrau de durerile altora (VLAH.) [fr.].

*VIBRANT adj. Care vibrează; răsunător [fr.].

*VIBRARE, VIBRAȚIUNE, VIBRAȚIE sf. Faptul de a v i b r a; mișcări încoace și încolo executate de moleculele unui corp pe care o acțiune exterioră și trecătoare le-a depărtat din poziția lor de echilibru: vibrațiunile unui diapazon; sunetul este o senzație datorită vibrațiilor aerului; vibrațiunile eterului; și auzul se resimte de vibrări auzitoare (ALECS.); (I): e o necunoscută vibrare de gândire și de sentiment (VLAH.) [fr.].

*VIBRATIL adj. (I) Care poate vibra ¶ (I) (I) CIL (I) [fr.].

*VIBRATORIU adj. Compus dintr'un șir de vibrații: mișcare vibratorie [fr. vibratorie].

*VIBRAȚIUNE ⇨ VIBRARE.

*VIBRION sm. ♂ Gen de bacterii de formă în-covoaiată ce trăesc de obicei în medii lichide și sînt mai adesea patogene (I 5265): ~ii holerei [fr.].

○ VICĂ sf. Trans. Măsură de capacitate de aproape 20 de oca (conv.), baniță: omd povestile pe la noi traseau... apuoi una de ohiță și-o aruncași într'o ~ (RET.) [ung. vék a].

Fig. 5265.

*VICAR sm. (I) Δ Funcționar care administru, la Romani, o provincie ce nu avea guvernator ¶ (I) Cleric care ajută pe preot în administrația parohiei lui și-i este subordonat; ~ul unui episcop, unui mitropolit, locțiitorul episcopului sau mitropolitului în chestiunile administrative [fr. v i c a r e, germ. V i k a r].

*VICARIAT sbst. (I) Funcțiunea vicarului ¶ (I) Locuința lui ¶ (I) Timpul cîr durează funcțiunea lui ¶ (I) Circumscripție în care vicarul își exercită autoritatea [fr.].

*VICE-, prefix care intră în compunere cu unele cuvinte spre a denumi o persoană care ține locul alteia în îndeplinirea funcțiilor [fr.].

*VICE-AMIRAL sm. ♂ Ofițer superior de marină, imediat inferior amiralului și superior contramiralului; corespunde în grad generalului de divizie [fr.].

*VICE-CONSUL sm. (I) (I) Cel ce înlocuiește pe consul în lipsa lui ¶ (I) Ajutorul consulului ¶ (I) Agent diplomatic care îndeplinește funcțiunea de consul într'o localitate unde nu e instalat un consul [fr.].

*VICE-CONSULAT (pl.-ate) sm. (I) Funcțiunea de vice consul [fr.].

*VICENAL adj. Care are o durată de douăzeci de ani [lat. v i c e n n a l i s].

*VICE-PREZIDENT sm. Persoana care îndeplinește funcțiunea de prezident în lipsa acestuia [fr.].

*VICE-PREZIDENȚIE sf. Funcțiunea, demnitatea de vice-prezident [fr.].

*VICE-RECTOR sm. Persoana care exercită funcțiunea de rector în lipsa acestuia [fr.].

*VICE-REGE sm. (I) Persoana care guvernează în numele unui rege o țară care are sau a avut titlul de regat ¶ (I) Titlu pe care-l poartă unui guvernator de provincii mari [după fr. v i c e - r o i].

*VICE-VERSA loc. adv. Reciproc: zărele, unele sînt albe și altele roșii, unele injură, celelalte laudă și ~ (I.-OH.) [fr.].

*VICEZIMAL adj. Care are la bază numărul douăzeci: sistem ~ [fr.].

*VICIA (-ciez), VITIA (-țiez) vb. tr. și refl. (I) A (se) strica, a (se) altera, a (se) corupe (prin amestecul cu un element necurat): ~ singele ¶ (I) A (se) face nul, defectuos: această clauză nu viciază testamentul [fr.].

*VICIAT, VITAT adj. p. VICIA. (I) Stricat, alterat, corupt: singe viciat ¶ (I) A Păcut nul, nevalabil (printr'o neregularitate comisă): un act, un testament ~.

*VICINAL adj. Se zice despre un drum, o șosea care leagă un sat cu satele vecine: șosea ~ă [fr.].

*VICIOS, VITIOS adj. (I) Care are un defect, un cusur: conformațiune vicioasă; construcțiune vicioasă ¶ (I) A Nevalabil, care are un viciu de formă: această clauză face testamentul ~ ¶ (I) Stricat, plin de năravuri rele, datat la viciuri: (Eminescu) era în adevăr un om desordonat, dar niciodată vicios (CAR.) ¶ (I) Cero ~ CERC (I) [fr. v i c i e u x].

*VICISITUDINE sf. (I) Schimbare, succesiune de stări diferite (în spec. mai rele în locul celor mai bune): omul e expus la tot felul de vicisitudini ¶ (I) Nestatornicia lucrurilor omenești, posibilitatea ce o au de a se schimba deodată din bine în rău sau vice-versa: vicisitudinile norcului, soartei; ~a luptelor; niște nenorocți gonți de vicisitudinile din țara lor (I.-OH.) [lat.].

*VICIU (pl.-oii, -oiori), VITIU (pl.-ții, -țiori) sm. (I) Defect, cusur: are un ~ de pronunțare; ~ de construcție, greșală făcută în construcția unui imobil; ~ de formă, greșală făcută în redactarea unui act, care-l face anulabil; ~ de conformație, diformitate. Dispoziție anormală a unor părți sau organe ale corpului ¶ (I) Ceea ce este vicios, defectuos în ceva: ~ de raționament; ~ de stil ¶ (I) Pornire firească la via, la desfrîu, la destrăbălare; nărav urit, apucătură rea: tu cauți să-ți faci o fală din vicii pe care nu le ai (VLAH.); e un om desăvîrșit, nu bea, nu fumează, n'are nici un ~; băiatul era foarte blînd, de treabă, nu avea nici un viciu (CAR.) [fr. v i c e < lat. v i t i u m].

*VICLEAN, OHICLEAN, HITLEAN adj. (I) (I) Care-și calcă credința sau cuvîntul dat, care trădează încrederea ce i s'a acordat, necredincios, perfid: vezitul ou minie mare îl mustră, făcîndu-l hain și viclean și în tot felul (MUST.); sluga cea vicleană ce asonase talantul în pămînt (PRV.-MB.); de omul strîmb și viclean izbăvește-mă (POC.); teama lui era să nu se deserte voinicii și să-i ghiocească ougetele lui cele vicleane (M.); ¶ (I) Înzeltător, fals: grătră spre mere ou limbă hicleană și ou ouvente de pizmă înougiurără-me (PS.-SCH.); ochiul hitlean și pizmas nu tustește binele omului (M.); sîntarea de om viclean, tocma ca de un înțar (GOL.); Grecii sînt de neamul lor viclean și amăgei (M.-COȘT.); ¶ (I) Care vorbește sau se poartă astfel încît să nu-și dea pe față gîndurile și scopul ce urmărește, care se prefacă spre a putea înșela, șiret: vulpea e vicleană, dar mai viclean e cel ce o prinde (ZNN.); pasărea vicleană dă singură în laț (M.); E știos ca și oopii, dar simbreaua-i e vicleană (EMIN.); cuvîntul la cel viclean, ca un dîta la pescar (ZNN.) [ung. h i t l e n „necredincios”].

*VICLEIM (pl.-muri) sm. Dramă religioasă ce se joacă de flăcăi, de la Crăciun pînă în ajunul Sîntului-Vasile, și reprezintă înd nașterea Mîntuitorului: datina ce pe cale să dispară; actorii, (în fă-șind pe Irod, cei trei Magi, unul sau doi îngeri, un cioban, ostași, etc.) îmbrăcați în costume caracteristice, colindau satul, purtînd adesea cu ei și o ladă cu diferite păpuși (⇨ PĂPUȘA (I)); țara este o păpușă jucată ca la ~uri (M.); [gr. Βηθλέεμ, vsl. V i t h - l e e m ū „orașul Betleem”].

*VICLENI, HICLENI, HITLENI (-enesc) 1. vb. tr. și intr. (I) A trata pe cineva în mod v i c l e a n, cu perfidie, a trăda, a înșela: temîndu-se să nu-l vicleanească Moldovenii, au dus pre Cazacii săi în frunte (GR.-UR.); Svezii, vrînd să vicleanească pre Moscalii, nu au ținut de parola ce și-au dat (MUST.); leșind Cunițkice hatmanul din biserică, s'au sculat Cazacii ou toți și i-au omorît... căoi i-au vicleant (M.-COȘT.); a vicleni..., a uclde mișelește era o putere (VLAH.); destul ai vicleant asupra tatălui meu (EMIN.). 2. vb. refl. A se face viclean, a se purta ca un viclean; a deveni trădător: de multe ori și cu voevodii și

hatmanii ce trimiteau cu oști înaintea vrăjmașilor, se vi-
cleneau (LET.); așijdere au vrut să facă și Măzeara, stăpînului
său împăratului, precum odinioară s'au viclenit și Hmil
hatmanul de sub Leși (M.-COST.); astăzi, firește nu mai poate
fi așa, că lumea s'a viclenit și oamenii au sărăcit (RET.):
pînă chiar și Tereza... se viclenise și intra în vorbă cu ale-
vitorii (SLV.).

VICLENIE, † **HICLENIE**, † **HITLENIE** *sf.* Ⓞ † Ne-
credință, trădare: au tăiat Stefan-Vodă pre Arbure hat-
man pre care zice să-l fie aflat în viclenie (GR.-UR.) † Ⓞ Păp-
tă sau purtare de om v i c l e a n, fals. înșelătorie:
(zmeul) voia să-l piarză prin viclenie, și apoi să-și bată joc
de mă-sa (SP.); așa păteau pe acele vremuri toți oari um-
blau cu nedreptatea, cu hoția și cu viclenia (RET.) † Ⓞ
Vorbă sau faptă de om șiret, șiretlic; stratagemă:
(Grecii) au bărbăția nu vor putea lua Troada, nicio sau sabia,
numai cu hitlenia (MX.).

VICLEȘUG, † **VICLEȘUG**. † **HICLE(N)ȘUG**, † **HIL-
TLEȘUG** (*pl.*-uguri) *sn.* = **VICLENIE**: atunce simți și
Antioh-Vodă de vicleșugul boierilor, ce i-au făcut, și alergă
la Ințor-Aga, de-l dede de știre (MEC.); era frumos și blînd,
și hitleșugul nu-l avea (MX.); desgustat de vicleșugurile, de
zavistăile lumesti, ...poetul român își aduce cu drag aminte
de dulcea viață de la țară (ODOB.); Prometeu... carele n'avea
la inima lui nici un vicleșug, își învătă pe soții săi cum să
se teamă de zei (SP.) [ung. hitlénsege].

Ⓞ **VICODOL** *sbst.* Băn. Ⓞ **Viscol**, vijelie.
Ⓞ **VICOL** (*pl.*-ole) *sn.* *Mold. Bucov.* Ⓞ = **VISCOL**:
aceia ger și ~ au lovit, oit multă oaste de Imbe părțile au
perit de frig (M.-COST.); am plecat odată, o'un biet căprar, iar-
na, pe ~... (ALECS.); nu-l pasă de ~ și de furtună IVOR.).
Ⓞ **VICOLI** (-oleso) *vb. tr. și intr.* *Mold. Bucov.* Ⓞ
= **VISCOLI**: De odată se trezește că atară vicleșete (DOB.):
Cînd atară vicleșete Ea s'asunde tremurînd (CRG.).

Ⓞ **VICOLITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* *Mold. Bucov. (MAR.)* Ⓞ
= **VISCOLITURĂ** [vicolii].
Ⓞ **VICOLNIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Bucov.* Ⓞ = **VISCOL**: se
oplitna înaintea prin înțineretul nopții, oare se amesteca acum
cu năprasnicia ~ (GORG.) [vicol].

***VICONTE** *sm.* Ⓞ Titlu de
nobleț (în Occident), inter-
mediar între baron și conte
[Ⓞ 5266] (fr. vicomte).

Fig. 5266.
Coroană de viconte.

***VICONTEȘĂ** (*pl.*-se) *sf.*
Ⓞ Ⓞ Soția sau văduva unui
viconte † Ⓞ Titlu de nobleț
moștenit de drept de o femeie [fr. vicomtesse].

***VICTIMĂ** (*pl.*-me) *sf.* Ⓞ Jertfă, *în spec.* ome-
nească: multe popoare străvechi aveau obiceiul de a aduce
victime omenestii zellor † Ⓞ Persoană care moare sau
sufere din pricina tiraniei, nedreptății alteia, care
cade jertfă intereselor alteia, ori care își jertfește
viața de bună voie † Ⓞ Ⓞ Persoană sau lucru care
sufere urmările unui fapt, unui accident, unei ca-
stastrofe † Ⓞ Ⓞ ~ a datorită, nume sub care se în-
țeleg persoanele (*în spec.* agenții forței publice,
medici, etc.) care cad jertfă
devotamentului lor în exer-
cițiul funcției [lat.].

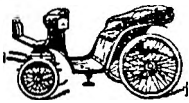

Fig. 5267. Victoria.

***VICTORIA** *sf.* Trăsură cu
patru roți, descoperită, cu
două locuri [Ⓞ 5267] [fr.].

***VICTORIE** *sf.* Ⓞ ✱ În-
vingerea dușmanului într'o
bătălie, izbîndă: victoria lui
Mihai-Viteazul la Călugăreni † Ⓞ
Succes obținut împotriva u-
nui rival, unui concurent † Ⓞ
Ⓞ Rezultat fericit obținut în
urma unei străduințe † Ⓞ Ⓞ Vic-
toria, zeiță a Romanilor [Ⓞ 5268]
[lat.].

Fig. 5268. Victoria.

***VICTORIOS** *adj.* Ⓞ Învin-
gător, biruitor † Ⓞ Care a iz-
butit într'o întreprindere, cu
toate piedecile întîlnite sau puse
în cale † Ⓞ Care aduce o izbîndă
sau un avantaj însemnat: un ar-
gument ~ † Ⓞ Plin de trufie, mîndru de succesul
obținut: își ia un aer ~ [fr. victorieux].

***VID** *1. adj.* Gol, deșert; Ⓞ ~ de sens, lipsit de în-
țeles, fără înțeles.

2. (*pl.*-duri) *sn.* Ⓞ ✱ Spațiu ceresc în care nu se
afliă nici o materie: dincolo de atmosferă domnește ~ul †
Ⓞ ✱ Spațiu din care s'a scos aerul sau ori-ce ma-
terie ponderabilă: a face ~ul cu mașina pneumatică:
~ absolut, spațiu în care nu se afliă absolut nimic;
~ barometric spațiul din care s'a retras mercurul
la barometrul cu mercur † Ⓞ (Cursăre) prin ~, cu
ajutorul unei pompe aspiratoare [fr. vid e].

***VIDA** (-dez) *vb. tr.* Ⓞ A goli, a deșerta † Ⓞ A
sfîrși, a termina, a pune capăt: ~ un proces. un
diferend [fr.].

Ⓞ **VIDEA**... = VEDEA...

VIDMĂ (*pl.*-me) *sf. Mold. Bucov.* Ⓞ Nălucă †
Ⓞ Vrajitoare: poate n'ai știință ce ~ de față e aceea:
cînd vrea, se face pasăre măiastră, îți arată oada și ia-l
urma, dacă poți (CRG.); strigoaiocela, vidmele, sînt puse fie-
oare pe lucrul ei (vor.) [comp. rut. srb. vidjma
„vrajitoare”, pol. widma, rut. wydmo „nălu-
că”].

VIDOMOȘTIE *sf.* Însemnare, listă, catagrafie:
guvernul... să ție... de suma copăcelor sălbatici ce s'ar
răsădi de locuitorii (DOB.) [rus. vedomostj].

VIDRĂ (*pl.*-re) *sf.* ✱ Animal mamifer cu corpul
lungăreț, capul turtit, picioarele scurte și scute,
ale căror degete sînt unite prin pielețe; are părul
scurt, des, moale
și gras, de nu se
prinde apa pe el;
trăiește prin vi-
zuiți săpate pe
marginea apelor
curgătoare, cum
e apa Moldovei,
a Oltului sau pe
lingă bălțile Do-
brogei; prada ei
sînt peștii pe cari
li urmărește înnot,
fiind foarte ageră
la mișcări; se
vinează mult pen-
tru blana ei foarte
prețuită; numită și
„lutră” (*Lutra vulgaria*) [Ⓞ 5269]. Inima
de ~ crudă e bună pentru atacăți (GOR.) [vsl. v y d r a,
bg. srb. vidra].

Fig. 5269. Vidră.

***VIE** *sf.* Ⓞ Loc sădit cu viță: S'azășă bruma peste
vii (EMIN.); Spune-i mîndrului să vie, că s'au oapt strugurii
'n ~ (UK-BRS.); În zîna de Ana-Foca oine luoră la ~, i se
usucă via (GOR.); oine se teme de bruma să nu sădăsoă ~
(MCH.); Ⓞ: se duce la ~ cu struguri în poală, se zice
despre cineva care se pregătește cu provizii, cu
lucruri care se afliă în belșug în locul unde se duce †
Ⓞ ✱ = **VITĂ** Ⓞ: și Noe început a fi plugariu și sădi ~
(PAL.); vis văzutu și un buciun de ~ era înainto-mi (PAL.);
frunza de ~ să o oniegi întru ales, care va fi mai mare
(ORAGH.) [lat. vinea].

VIE = VIU.

VIE = VIA.

VIEAȚĂ = VIATA.

***VIELĂ** (*pl.*-le) *sf.* ✱ Instrument de muzică cu
coarde, cu care se cîntă învîrtindu-se o manivelă
(= TAB. XXXIX, 38) [fr. vielle].

***VIENEZ** *1. adj.* Ⓞ Din Viena.

2. *sm.*, **VIENEZĂ** (*pl.*-ze) *sf.* Locuitor, locuire
din Viena.

VIER *sm.* Cel ce îngrijește de via cuită, pă-
zitor de vie [† viiaru (COR.) < lat. vinea-
rius].

VIER *sm.* ✱ Porc de prăsilă, necastrat: în
preajmă-le cad pe brînci gîlgăniți și ~li săretați (DOB.) [lat.
verres].

VIERBĂ = VEARBĂ.

VIEREASĂ (*pl.*-ese) *sf.* Nevasta unui vier:
am dat poruncă vieresel... să facă tot ce va fi de trebuință
în socoteala mea (BR-VN.).

VIERMĂNAR *sm.* ✱ Mus-
că, cu capul de un galben
strălucitor, care foaște mai a-
les pe unde se afliă rămășițe
de carne sau materii vegetale
intrate în putrefacție (*Sarco-
phaga carnaria*) [Ⓞ 5270]
[vier m e].

Fig. 5270. Viermănar.

VIERMĂNOS *adj.* Plin
de viermi, stricat de viermi, în care s'au desvol-

VIC-
VIC

VIE-VIF tat vierm: merele frumoase pot fi și viermănoase (ZNN.) [lat. vermīnosus].

VIERMĂNOȘA (-oșez) *vb. tr. și refl.* A (se face viermănos).

VIERMAR (pl.-are) *sn.* Mic clește cu care ciobanii scot viermii din rănilor oilor.

VIERMĂT *sbst. Mold.* ① Multime de viermi ② ③ Multime ce mișună de culo pînă colo, droaie: ea se chinuște în sul de ploduri și nu mai are hodină (SAD.).

VIERME *sm.* ① Animal inelat, nearticulat, tîrîtor, cu corpul moale, lung și rotund (5271): în ce chip e în lemn ~le, așa prebărbat pierde mulerea făcătoare de rele (SIBL.); ②: să nu se mîndrească omul, oțu-1 de mare, ce să-și adnoă aminte că este praf și cenușă și ~. iară nu om (LET.); ca să nu-ți mîntîne viermii ceapa, înțapă un ~, atîrnă-1 într'un băț și vei scăpa de ei (GOR.); nu-1 bine să mîntînoi la straturi, că face ceapa san nsturoiul viermii (GOR.); a face viermi, a deveni viermănos; mînoa - te - ar

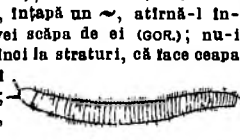

Fig. 5271. Vierme.

Fig. 5272. Vierme-alb.

viermii (de vin): se zice ca blestem: Cine face orz din grîu, șază 'n sînge pînă 'n brîu, să-1 mînce viermii de vin! (K.-BR.); ~HREAN ① ② Ceea ce amărăște pe cineva, ce-1 chinuște, ce-1 roade la inimă cum roade viermele lemnul: bărbate, ce ~ te roade la inimă de tot oțezi? (ISP.) ③ ④ ~ALB, larva cărăbușului (5272); ~DE-FĂINĂ = SURDOMĂȘ ⑤; ~DE-MĂTASE = GÎNDAO-DE-MĂTASE ⑥ ⑦ BURUIANA-VIERMELUI - PUNGULIȚĂ ⑧ [lat. vermīnis].

VIERMIȘOR, VIERMUȘOR, VIERMUȘ, VIERMULET, VIERMUT *sm.* ① dim. VIERME: Unde viermișor vedea, Se repezea și-1 prindea (DOM.); ghișoala neagră stredelește trunchii opacilor, căutînd cari și viermuși (UR.); noi mîncăm goașe și de tot felul de viermuleți (NICU.).

VIERMUI (-neso) *vb. intr.* A mișuna, a umbra forfota, a foșgăi, a foi ca viermii: spărgătorii ce viermușo pe lungă părații înalți și strălucitori ai bolților par niște pitici cari se joacă (VLAH.); petrecură toată noaptea aceea, viermuind și mișcîndu-se necurmat (SĂLC.).

VIERMULEȚ, VIERMUȘ, VIERMUȘOR, VIERMUT = VIERMIȘOR.

VIERS, VERS (pl.-suri) *sn.* ① Graiu glas, timbru al vocii: cum nu așa căta la tine, dacă cînti tu cu așa dulce viers? (NICU.); graiul ei cel dulce și versul en lipici ce avea îi făcu să-1 rămîie tîlpile lipite de loonul unde sta (ISP.) ② ③ Melodie. cîntec; cîntare: auzi dumneața cum am răsplătit eu păsărică aia nevinovată, pentru că ne desfătase cu versul ei! (BR.-VM.); Cucuzel... aduna lumea de pe lume în pustii codrilor și veselele întregă făptură on versul său (CRG.); îi plăcea să asculte și la viersul ce scotea din fluier un ciobănaș (ISP.) [lat. versus].

VIESPAR *sm.* = PRIGORĂ ① [viespe].

VIESPAR VESPAR (pl.-are) *sn.* ① ② Cuib de viespi (5273): scorburi săleilor bătrîne erau pline de vespere (S.-ALD.); nu întărita viesparul, că te mușcă (ZNN.); ③ Pr. ext. Multime (de vietăți, de oameni) ce mișună într'un loc: viespare de năprou se împraștian, ca sub bica, la apropierea lui Gherasim (DEM.); rămîn cu ochii holbați la viesparul de fete și neveste din apă (LUNG.).

Fig. 5273. Viespar.

VIESPARIȚĂ (pl.-țe) *sf.* (MAR.) = VIESPAR ① ②. **VIESPĂROIU** *sm.*, **VESPĂROAICĂ** (pl.-ce), **VIESPĂROAIE** *sf.* (MAR.) = VIESPOIU [viespar]. **VIESPE** *sf.*, ① *sm.* ② Insectă din ord. himenopterelor care seamănă cu albina, numai că e mai subțire și cu pîntecele galben; trăește în societăți, făcînd faguri în copacii scorburoși sau în treștiile de pe acoperișul caselor, în pod, etc. (Vespa vulgaris) (5274): Viespea miere după ce nu face, Sare și te 'mpunge cu ace (FANAN); ③ se zice despre o femeie rea din cale afară: stăpîna acestei slujnice era ~a care înălțise pe dracon (CRG.) ④ ⑤ VIESPE-DE-STEJAR, viespe mică care-și depune ouăle în frunzele stejarilor, producînd pe ele niște gogoși de mărimea unor ci-

reșe (Cynips quercus) (5275) ⑥ VIESPE-DE-RUG, viespe mică care-și depune ouăle pe rămurile tinere ale rugului, formînd acolo niște gogoși flocoase, ca și cînd ar fi acoperite cu un fel de mușchiu (Cy- x. Lucrătoare. — 2. Regină. — 3. Aripa de lucrătoare. — 4. Aripa de regină. 5. Păpușă. sae) ⑦ ⑧ VIESPE-NEAGRĂ, mică viespe negricioasă care-și face cuibul prin bori și scorburi de copaci (Pompilus niger) [lat. vespas].

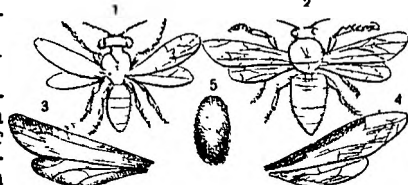

Fig. 5274. Viespe. 1. Lucrătoare. — 2. Regină. — 3. Aripa de lucrătoare. — 4. Aripa de regină. 5. Păpușă. sae) ⑦ ⑧

⑨ VIESPIȘOR *sm.* ① dim. VIESPE: la mijlocul merisorelor de stejar... se află larvele ~ilor amintii mai sus (MAR.). **VIESPOIU** *sm.* ① augm. VIESPE. Viespe mare ② ③ = GĂRGĂUN ④ ⑤

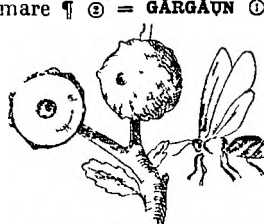

Fig. 5275. Viespe-de-stejar.

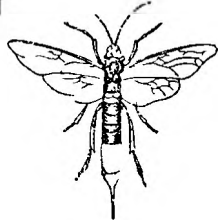

Fig. 5276. Viespoi.

⑥ Viespe foarte mare, cu pîntecele roșu, cu corpul rotund și terminat cu un ghimpe lung; trăește înal ales prin brădeturi; e cunoscută și sub numele de „viespăroiu”; femeiușca, numită „viespoaie” sau „viespăroaie” are și un ac negru, cu ajutorul căruia își depune ouăle în scoarța brazilor și molidurilor (Sirex gigas) (5276). ⑦ VIESPUȘOR *sm.* (MAR.) ① dim. VIESPE. **VIETATE** *sf.* Ființă vie; vietuitoare; jivină: soarele pare a fi cel ce dă suflet la toată ~ pe pămînt (ISP.); toate vietățile de prin prejur se mișcă (D.-ZAMP.); dorm încă vietățile cuprinsului (VLAH.).

VIETUI (-ușo) *vb. intr.* A trăi: Acolo nu stînt războaie, Toți în pace vietușo (DOM.); zece ani au vietuit ei în căsătorie, și nu putură face și ei măsoar o stirpîtură de copil (ISP.) [via ță]. **VIETUIȚOR** ① *adj. verb.* VIETUI și *sm.* Care vietuște: părintele Anania se făcușe mai mult moaște decît ființă vietuitor (SLV.).

② VIETUITOARE *sf.* Ființă vie, care trăește, vietate: vietuitoarele... sînt minate de grija de a-și pune ouăle într'un loc prielnic iuverii lor (BR.-VM.). ③ VIEZUINĂ = VIZUINĂ. **VIEZURE, O VIEZUR** *sm.* BURSUC: sedeau ascunși ca viezurii sub pămînt (A.-GH.) [comp. alb. vjeđule].

④ VIEZURIME, VIEZURINĂ (pl.-ini) *sf.* Băn. VIZUINĂ [viezure]. ⑤ VIFEL *sm.*, VIFELIȚĂ (pl.-țe) *sf.* Trans. (MAR.) DEVER, DEVERIȚĂ [ung. vófel]. **VIFOR**, *Mold.* VIVOR, și VIFOR (pl.-ore) *sn.* ① ② Furtună mare, vijelie, uragan; în spec. furtună însoțită de ninsoare, viscol: opacii cei mai înalți mai multe vifore și mai mari vinturi sprîjinesc (M.-COST.); călătorul pre iarnă gree și geroasă călătorînd și din toate părțile de vivore și de splîberări cuprins și răzbătut fiind (CANU.); cînd se stîrnește apoi viforul și opacii se încovoie... atunci privesc în spre dealul asta (SLV.); pe loc s'a și stîrnit un vifor cumplit, on lapoviță... de nu vedeai nici înainte nici înapoi (CRG.); — ③: dentr'însul se scoarnă negură întuneoată și vifor iute pre creștini (MX.); el stie ce vifor se ridică de la răsărit împotriva creștinătății (VLAH.); au fost niște apostoli cari au îndurat sărăcie și batjocură, cari au trecut printr'un vifor de zăpădămiri... (SAD.) ④ ⑤ ⑥ Un fel de boală (neprecizată, probabil vărsat de vînt) care se vindecă prin descîntece (SEZ. VOC.) ⑦ Often. durere de măsele (TUR.) [vsl. v i h r ũ, srb. v i h o r, etc.]

VIFORATIC, -ATEC *adj.* ⊕ Furtunos, vijelios: un vântor mai galeș decât viforatecul crivăț al țărilor goneste iute, iute norii (odob.) [vifor].

VIFORĂ, † **VIVORĂ** (-orăș) *vb. intr.* ⊕ A sufla cu turbare (*verb.* de vînt), a viscolii: alle întregi a nins și „munteanul” a viforit turbat (*adj.*).

VIFORÎT, † **VIVORÎT** *adj. p. VIFORĂ*. ⊕ Bătut de vijelie, de furtuni: adăposteață celor viforîți de furtuni (*varl.*) † Vijelios, furtunos: și prin Turc oă-mi abătea Ca un vînt viforit Printr'un pomot înlorit (*gr.-n.*); ca fumul și pulberea de vîntul viforit împărătiindu-i (*cantl.*).

VIFORNITĂ, † **VIVORNITĂ** (*pl.-te*) *sf.* ⊕ Furtună mare, vijelie, uragan † **Viscol**: în nopțile de iarnă, cu vifornițele năprasnice, el nu stătea în cușca lui (*grl.*); și tata bătrîn zicea că l-a apucat odată o vifornită și el a mers înainte și a scăpat (*sao.*); aveau să fie mai la adăpost de ger și de plesnele vifornitei (*dem.*) [vifor; comp. bg. vîhurniči].

VIFOROS *adj.* ⊕ Vijelios, furtunos: un vînt venit de afară prin spărtura unei ferestre, trecu șierind (*gn.*); o viforoasă șierătură a vîntului... îi urmă ră povestirea (odob.); și cerul se desbracă de viforoșii nori (*alk.*); și gîndul mă duce cu sute de ani în urmă în trecutul al neamului nostru (*vlah.*) [vifor].

⊕ **VIG** (*pl.-guri*) *sn. Olten. Băn.* Trimbă, val de pinză sau de ori-ce altă țesătură (*ciaus.*): trimele de pinză și ~urile de cloareci se țin în lazi sau dulapuri (*ciu.*) [ung. vé g; comp. gig].

⊕ **VIGAN**¹ *adj. Trans.* Vesel, vios, plin de viață (*conv.*) (*pac.*) [ung.].

⊕ **VIGAN**² *sbst. Trans.* ① Rochie de orășancă: Fie doamna de Țigan Numai să porțe ~ (*ik.-srs.*) [ung. viganól].

⊕ **VIGILENT** *adj.* Care bagă bine de seamă, care veghiază cu atenție [*fr.*].

⊕ **VIGILENTĂ** *sf.* Băgare de seamă, veghiere cu atenție, de aproape [*fr.*].

⊕ **VIGNETĂ** (*cit. vignetă*) (*pl.-te*) *sf.* ⊕ Desen care împodobește începutul sau sfîrșitul unui capitol; cu care se încadrează paginile sau acoperitura unei cărți † Monogram sau desen tăiat într'o placă de metal † Această placă însăși [*fr. vignette*].

⊕ **VIGOARE** *sf.* ⊕ Vijelios, putere de a lucra. de a reacționa † ⊕ Energie a spiritului † ⊕ Forță fizică, vitalitate † ⊕ A fi în ~, se zice despre o lege, un regulament sau o ordonanță care își păstrează toată puterea, care trebuie executată, urmată de toată lumea [*lat.*].

⊕ **VIGUROS** *adj.* Plin de vigoare, sdravăn, vios, robust [*fr. vigoureux*].

⊕ **VIIHOR**... † **VIFOR**...

VIIȘOARĂ (*pl.-ra*) *sf. dim.* **VIE**: avui noroc că tata era om cuprins, cu păpușoi în coșare și cu ~ împrejurul casei (*gn.*).

VIIȚOR † *adj. verb. VENI*. Care vine, care va veni: anul ~; săptămîna viitoare; ce s'a mai alege, vremea viitoare va arăta (*inec.*); cheblușia... rămase să fie trecută în ~ul buget al republicii (*car.*).

⊕ (*pl.-oruri*) *sn.* ⊕ Vremea viitoare, timpul ce va urma, mai tîrziu: Viitorul și trecutul sînt a filei două fețe (*emin.*); în tine-1 ~ul, trecutul și prezentul (*alecs.*) † ⊕ Ceea ce trebuie să se întîmple mai tîrziu, în cursul vieții: această ghiltoare prezice trecutul, prezentul și ~ul † ⊕ Situație viitoare: Viitor de aur țara noastră are (*bol.*) † ⊕ Posteritatea: ~ul va judeca faptele noastre † ⊕ Cu ~, cu speranțe de bun viitor, care va ajunge departe: părintele Vasile își dădea zor că sînt băiet cu ~ (*slv.*) † ⊕ Pe ~, de acum înainte: voește cu tot dinadinsul ca lucrurile să meargă într'altfel pe ~ (*odob.*) † ⊕ Timp al conjugării care arată că lucrarea nu s'a făcut încă, ci se va face mai tîrziu. Într'un timp care va veni după momentul cînd se vorbește: ~ simplu (*voiu face*), ~ compus (*voiu fi făcut*); ~ anterior † **ANTERIOR** † ⊕.

VIIȚORIME *sf.* Posteritate: unul din Domnii sumpți în pomenirea viitorului a fost și Vasile Lupu (*negr.*); să arăți poezilor din ~ poezia cea bună (*odob.*) [viițor].

VIIȚURĂ *sf.* ⊕ Apă ce vine să se reverse ca un puhoi: ei înainteață ca o năprasnică ~ de apă (*vlah.*); murdăriile aruncate meru pe dină nu-i urcaseră fundul, ca la cea mai mică ~ de apă să treacă peste mături

și să înnece orașul (*g-h.*) * = *Olten.* Mîlul pe care îl îngrămădesc apele în revărsarea lor (*ciaus.*).

VIJELIE *sf.* ⊕ Furtună groaznică, uragan. vijelie de vînt suflă și spulberă ori-ce găsește pe pămînt (*gol.*); s'a schimbat vremea cea frumoasă într'o ~ cumplită (*arg.*); Porneste vijelie adîncu-i din de jale (*emin.*); vîntului se rotește deasupra cubului, cînd e vremea a ~ (*vlah.*); ⊕ și se repezi în iatacul fetel, trînd ușle ca o ~ (*slvr.*); vijelii după vijelii au bîntuit și-au spulberat așezările lor din temelie (*vlah.*).

VIJELIOS *adj.* ⊕ Furtunos; ca o vijelie: îi rămînea ferioarea și liniștea căsuței lui, la care se 'ntorcea ca la un liman, cum se întorcea corăbierul în port după o noapte vijelioasă (*gr.-vn.*); ~ul Lotru... tale de-a curmezișul partea de miază-noapte a Vijelii (*vlah.*); — *adv.*: pe fundul acestei lăcături... s'asvirle Bistrița ~ hătîndu-și năhlapi de stînci (*vlah.*)...

⊕ **VIJLĂ** = **VIȘLĂ**.

⊕ **VIJULIE** *sf. Băn. Olten.* (*ciaus.*) ⊕ = **VIJELIE**.

* **VIL** *adj.* Josnic, mișav: ...corpul gol ce ride Cu mura de vînduță, cu ochiu ~ și viclean (*emin.*) [*fr.*].

* **VILĂ** (*pl.-le*) *sf.* ⊕ Casă elegantă, construită la aer curat, la țară, la munte, mai adesea într'un stil particular (= 5277, 5278): și-a clădit o ~ la Sinaia; parcă cresc în desigur negre de copaci

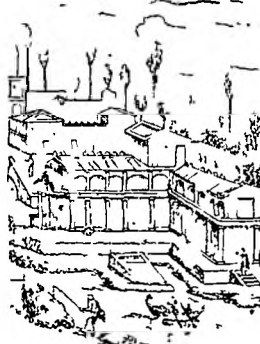

Fig. 5277. Vilă romană (după o pictură din Pompei).

Fig. 5278. Vilă modernă

vilele ochete ale acestui orașel de munte (*vlah.*) [*fr. villa*].

⊕ **VILAIET** (*pl.-te*) *sn.* ⊕ Diviziune teritorială în Turcia, provincie guvernată de un vali [*fr.*].

VILEAG *sbst. in ~*, în public, înaintea lumii. de față cu toți; a da, a scoate, a țese în ~; Midas împăratul îi amenință... dacă va orfoni o vorbă măcar către cineva care să-i dea în ~ cursul (*sp.*); istoria cu potcapul era dată în ~ (*vlah.*); (dacă) ai făcut în carte-ți oare-care împrumuturi tînuite... ferioarea lui e să te scoată în ~ (*odob.*); [ung. világ „lume”].

⊕ **VILEGIATURĂ** (*pl.-turi*) *sf.* Petrecerea cuiva la țară, la aer curat, la munte, la băi, în timpul verii; locul unde petrece cineva vara: situațiunea Cotnarului, încunțurat de vii, livezi și păduri. făcea înolntătoare vilegiatura domnească (*negr.*); voia să fie dusă în lumea cea mare, vara la grădină, la curse și 'n ~ (*slv.*); s'au dus în ~ și nu-și mai aduc aminte de mine (*vlah.*) [*fr.*].

* **VILEGIATURIST** *sm.* Cel ce petrece vara în vilegiatură.

* **VILUZITATE** *sf.* ⊕ Fie-care din numeroasele prelungiri, foarte mici, ca niște perișori subțiri ce acoper suprafața internă a intestinului subțire, dînd acestei suprafețe un aspect catifelat (= 5279) [*fr.*].

VIN *pl.-nuri* *sn.* ⊕ Băutură alcoolică obținută din mustul de struguri fermentat: ~ alb. roșu sau negru; ~ nou, vechiu; ~ tare, slah; ~ dulce. a ru, o-

Fig. 5279. Viluzități

VIF-VIN

tefit; ~ curat, prefăcut, boțezat cu apă; Noe... deoa bân din ~, îmbătă-se și se oulă în cort (PAL.); (centaurul) dete ope la o butie ou ~ foarte veohiu, ce i-o dăruise Bacchus, zeul ~ului și al beției (ASP.); cind la masă se vară ~ul din pahar, e semn de bucurie (OOR.); cind verși pe strale ~, ai să-ți faci altele nouă (OOR.); ou ~e tolagul bătrînețelor și nebunia tinerețelor (PANN); Ou ~ul și cu somnul Uită grjiile omul (PANN); ~ul alege pe om, la dătură cunosti pe om ce fire are; — să bei ~ul, dar să nu te bea, poți bea, dar cu măsură, plină nu te dă gata; — fie omul oit de bun, ~ul îl face nebul, și pe cei mai buni, beția îi face să se ticăloșească ¶ ~ul ~uri medicinale, vinuri în care s'au disolvat substanțe medicinale; ~ de chinoină ¶ @ Pr. anal. Nume dat unor licheruri fermentate și spirtoase: ~ de coco, de trestie de zahăr ¶ @ FLOAREA-VINULUI = PRIBOIU ¶ @ [lat. v i n u m].

VINĂ (pl.-ni) sf. @ Faptă rea pedepsită de lege, abatere de la datorie, de la lege, delict, crimă: cind oel pilit pentru ~ se va dovedi vinovat și va tăgădui, ori toată vina, ori parte din ~, atunci să se oăznească oa să spuie adevărul (LEG.-CAR.); veni o miare văduo și se jăluia... cumu i-au luat toată averea pentru nice o ~ (MX.); astăzi, cind sper oă'a presorisivina mea contra monarhiei, am ourajul s'ospunou mândrie (CAR.) ¶ @ Grasă de care se face vinovat cineva (de voie sau fără voie): nu e vina mea doăă Ńi-a furat bautil; cind te-a înșelat cineva odată, e de ~ el, cind te-a țueșat la doua oară, ești de ~ singur (ZNN.); dumueavoastră, oameni inteligenți, sluteți de ~, fiindcă stați indiferenți (CAR.); n'are nici o ~; nu i-a aflat nici o ~; Acel ou prinăă șade 'n odinăă, și oel fără ~ plinge și suspină (PANN); a da, a băga, a pune vina pe cineva; a arunca vina pe cineva, asupra cuiwa; a oădea vina asupra cuiwa ¶ @ Pricină, cauză, motiv: oit șinge s'a vârsat din vina acestei țerești (SLV.); de-l va sudul fără de ~, atunci oa un suduitoriu să va certa (PRV.-LP.) [vsl. v i n a].

VINĂRIČIU 1. sm. Podgorean.

2. sbst. † Dajdie ce se plătea de fie-care vadră de v i n; dijmă din zece vedre una: ~i (l-a suit la) doăucezi de parale de vadră (I.-OH.).

† **VINĂRIȚ** sbst. = **VINĂRIČIU 2**: ~ul, oieritul și fumaritul erau dăjdiil îndirecte ce plăteau particularii oătre Stat (ML.).

VINARIȚĂ (pl.-țe) sf. † Frumoașă plantă cu tulpina tetragonă, frunzele păroase și flori albe; fructul uscat, format din două carpele, e acoperit cu peri rigizi și recurbați la virf în formă de cirlig; planta uscată desvoltă un miros plăcut, din care cauză se pune printre rufe, spre a le parfuma; numită și „muma-pădurii” (*Asperula odorata*) [5280] [v i n].

○ **VINARS** sbst. Trans. † Rachiu; aiot a adus baba mea din pivniță un ulcioraș de ~ (RET.); bețivul numai de vin și de ~ (vorbește) (PCH.); Vinu-i bun, ~u-mi place, Om bogat eu nu m'oiu face (M.-BR.); [v i n + a r s, după germ. Brantwein].

○ **VINĂRSĂR** sm. Trans. Rachier, țuicar (FR.-CDR.) [v i n a r s].

○ **VINĂRSĂRIE** sf. Trans. Rachierie (FR.-CDR.) [v i n a r s].

VINĂȚ sn., mai adesea **VINĂȚURI**, **VINĂȚE** pl. (Soiuri de) vinuri: are strinăă o avere bunleică în baul și ~uri bune (CAR.); la masă avea totdauna cele mai bune ~ (NEGR.); Iar la a lui masă ~e străine Nu se mai ațrășec (STAM.) [lat. v i n a c e u s].

* **VINCHEL** (pl.-le) sn. † Echer [germ. Winkel].

† **VINCI** (-esc) vb. tr. (CANT.) A învinge [lat. v i n c e r e].

* **VINCIU** sbst. † Un fel de virteș ce servește la ridicarea greutăților pe vapoare [it. v i n c i g l i o].

VINDE (vînd, vînz) 1. vb. tr. @ A ceda altuia pe bani proprietatea unui lucru: Vîndui vit, vîndui moșii, Tot ou tine le băui; Vîndui boi și vîndui cal, Tot ou tine le mînoa (PANN); boii tăi sînt mari și frumoși... vînde-l și cumpără alții mai mici și mai leștini (CRG); cel ce vînde

șrul soump îl blastămă norodul (EBL.); ~ soump, leștin, ou bani gata, pe datorie; ~ la mezat, la licitație; ~ CUMFĂRA @, CASTRAVETE @, PĂDURE @; @: a-și ~ soump viața, a se apăra bine, a face să piară mulți adversari, înainte de a cădea Inuși ¶ @ A-și ~ sufletul (diavolului), a-și închina sufletul diavolului, a renunța la viața vecinică pentru unele foloase dobîndite pe lumea asta ¶ @ A face pentru bani sau alte foloase ceea ce un om cîștit nu trebuie să facă: a-și ~ votul, constința ¶ @ A trăda: s'au violent de oătră stăpînul său ou și Iuda vînzănd pre Domnul Is. Ha. Jidovilor (N.-COȘT.); a lei, țolină ce-mi ești sise fata împăratului, dar bine m'ai vîndut! (CRG); a-și ~ neamul, patria.

2. vb. refl. @ A fi vîndut; a fi de vînzare: cînștea nu se cumpără, nici nu se vînde (ZNN.); nu mai este patrioțism și totul se vînde (CAR.) ¶ @ A-și vînde trupul; a se face rob de bună voie: așa foameț era în Iași și în țară, înouit mînoa om pe om și se vîndea (N.-COȘT.) [lat. v e n d e r e].

VINDECA (vîndeo) 1. vb. tr. A reda sănătatea cuiwa, a face sănătos, a-l scăpa de boală, a lecuia, a tămădui: mulți crezură întru Isus, oă vîndea toate boalele dintre oameni (MX.); se îmbolnăvește împărateasa și, măoar o'a oătut-o ou oite leauri pe lumea asta, n'a fost chip s'o vîndea (VAS.); @: beția o vîndea numai sapa și lopata (ZNN.); Stefan-Vodă se puse ou toate puterile întru ~ ranele țării sale (ASP.).

2. vb. refl. A se face sănătos, a scăpa de boală, a se lecuia, a se tămădui [lat. v i n d i c a r e].

VINDECĂTOR 1. adj. verb. VINDECA și sm. Care vîndecă, lecuitor, tămăduitor.

2. VINDECĂTOARE sf. † = USTUROIȚA.

VINDECEA sf. † Plantă din fam. labiatelor, cu flori purpurii, dispuse într'un spic lungăreț, la virful tulpinei; are proprietăți aromatice și tonice; numită și „iarba-tăieturii”, „frunza-tăieturii”, „crețior”, „sovrvarită”, etc. (*Betonica officinalis*) [5281] [v i n d e c a].

VINDECUȚA sf. † = USTUROIȚA [v i n d e c a].

○ **VINDEREU** sm. † Mold. Bucov. Trans. Specie de șoim mic (*Falco aesalon*) [5282]: vestita cetate a Neamțului... străjuită de ceucele și vîndereții care au găsit-o bună de făcut culturi într'nsa (CRG.) [comp. ung. v á n d o r - s ó l y o m „șoim călător”].

* **VINDICATIV** adj. @ Care caută să-și răzbune, pornit spre răzbunare, răzbnător, zăcaș la inimă ¶ @ Insuflețit de spiritul de răzbnunare: Justiție ~ă [fr.].

* **VINDICTĂ** (pl.-te) sf. @ Urmărirea, pedepsirea crimelor: și-a plecat casul călăilor lui Ipilante, oa să ou compromită viitorul țării sale, expunînd-o la vindicta turcoasă (I.-OH.) ¶ @ † ~ publică, urmărirea unei crime în numele societății [fr.].

VINECIOR adj. dtm. VÎNĂȚ.

VINEREA = VINERI.

VINEREL sm., **VINERIGA** sf. Fig. 528a. Vînderen.

† @ Nume dat unei vite născute într'o Vineri.

VINERI (art. Vîneraș) sf. @ A șasea zi a săptămînii, între Joi și Sîmbătă: ani 6961 dobdîndi Mahamat Tarigradul, în luna lui Mai 29, într'o zi de ~ (MX.); Miercurea și Vînera sînt zile de post; sărbătoarea a oăzut într'o ~; Vînera e a șasea zi a săptămînii; se crede oă acela ce ine ~le este scutit de turtună (OOR.); fetele care postese ~le se vor mărita mai curînd (CAR.); — adv. castraveții să nu-i pui în pămînt Miercuri ori ~, oă ies amari (CAR.); Vînera nu se toarce, oăci și se ooc degetele și-ți cad unghile (RV.-CRG.); un bătrîn ou barba pină la genunchi, slab și pipernic și ocoșat, de parcă mînoa numai Vînera (ASP.) ¶ @ Vînera-mare, ziua de 14 Octombrie, cind se prăznuște Cuvioasa-Paraschiva: în ziua de Vînera-mare nu se oocse nimio, fiind rău de trăsnet, grindină și boale de ochi (OOR.); Vînera-Paștilor sau @ Vînera-seacă, Vi-

Fig. 528b. Vinarița.

Fig. 528r. Vindecea.

Fig. 528a. Vînderen.

nerea dinaintea săptămîni Paștilor: în Vinerea-Paștilor se sune fetele în clopotnița bisericilor și sună clopotul, ca să creeze oțnepa (GOR.); oțne se scaldă în Vinerea-seacă, înainte de a răsări soarele, acela nu mai are boale în oase (GOR.) ¶ ① ② ③ Sfința-Vineri, personificare a zilei de Vineri, în credințele poporului: Joia sînt sfinții Apostoli, cum și sfințul Nicolai, Vinerea e Sfința-Vineri, s'o fii chiar să n'ai mîlalu (FANN) [lat. Vēneris (dies)].

VINERICA *sf.* = **VINEREL**.
VINERITĂ (*pl. -te*) *sf.* ¶ Plantă din fam. labiatelor, cu tulpina în patru muchii, cu flori albastre, rar roșii sau albe, așezate într-un spic la virful tulpinei; numită și „lavrentină”, „tămilită”, etc. (*Ajuga reptans*) [5283].

○ **VINETIC** = **VENETIC**.
VINETEA, **VINETICĂ** (*pl. -țele*) *sf.* ¶ ① = **ALBĂȘTRITĂ** ¶ ② = **HULUBITĂ** ¶ ③ = **PIŢISOARĂ** ¶ ④ = **VINERITĂ** ¶ ⑤ Ciupercă cu pălăria albă, cărnosă, tare, Fig. 5283. Vineriță, puțin amar (*Russula delica*) [5285] ¶ ⑥ **VINETICĂ-CU-LAPTE**, ciupercă come-

Fig. 5284. Vineriță-cu-lapte.

Fig. 5285. Vineriță.

stibilă, fcu pălăria cărnosă, de culoare roșcată-aurie sau brună-portocalie, uneori cu crăpăturila suprafață; piciorul, de culoare pălăriei, dar ceva mai deschis, e virtos, gros, și înalt de 5-8 cm.; carnea, puțin gălbui, conține un suc lăptos dulce, alb, care, uscîndu-se, capătă o culoare închisă, brună; e o delicioasă ciupercă comestibilă, cu un miros particular, foarte plăcut; se mîncă uneori și crudă; e numită și „burete-dulce”, „burete-roșu”, „rîscov”, etc. (*Lactarius volemus*) [5284] [v în ă t].

○ **VINETI** = **INVINETI**.
VINETE *sf.* *Băn. Trans.* Albăstrime, azur: *numai în expr.* vineția cerului, înălțimile văzduhului, slava cerului, bolta cerească; mîse avîntă odată, de se înalță în vineția cerului (MERA); încalce pe sarpe care se ridică în vineția cerului (FAC.); se sui Iorgovan pe cal și sbură ou el pînă în vineția cerului (CAT.) [v în ă t].

VINETIŢĂ *adj.* Cam v în ă t, care bate în vînat: în jurul obrașilor i se rotunjeau ape de marmură vineție (DLVR.); albastrul ~ al înălțimilor celor mai depărtate (IRG.).

VINGĂLAC (*pl. -ace*) *sm.* ¶ Unealtă tipografică pe care zetarul adună literele spre a forma rînduri; numită și „culegău” [5286] [germ. Winkelhaken].

Fig. 5286. Vingălac.

† **VINGE** = **INVINGE**.
VINGHERCĂ = **VENGHERCĂ**

○ **VINI** = **VENI**.
VINICER *sm.* ② ③ Septembrie: napul se poate semăna... oț ține Măslar și pînă pe la jumătate din ~ (MON.) [comp. vsl. viničiije „vie”].

VINICUL *adj.* Privitor la cultura viței și la producînea vinului [fr.].
VINIETĂ = **VIGNETĂ**.

VINIFER *adj.* Care produce vin; unde se cultivă vița: dealuri ~ [fr.].

VINIȘOARĂ (*pl. -re*) *sf.* ¶ *dim.* **VINA**.
VINIȘOR *sbst.* ¶ *dim.* **VIN**: oină își aducea aminte... de ~ul din crama... orșpa de ciudă (CRG.); Să-l lingusim și să-l facem să mai dea la ~ (FANN).

○ **VINITIC** = **VENETIC**.
VINO-NCOA(CE) = **INCOACE** 2. |

VINOGRAD *sbst.*, ○ **VINOGRĂD** *sf.* (VOR.) X Sos rece făcut cu oțet, untdelemn, pătrunjel tocat, sare și pîper [fr. vinaigre tte].

VINOS *adj.* ○ Plin de vin; îmbătat de vin: Vinosul strugur începu să pîlîngă (FANN); Parsion, fiind oam ~ și obosit, s'a pus să se culce să doarmă (RET.) ¶ ② Care are gustul, culoarea sau mirosul vinului [sensul ② după fr. vineux].

VINOVAȚ *adj.* și *sm.* Care a comis o greșală. o faptă rea, o abatere de la lege, etc., cel ce poartă vina unei fapte, culpabil: femeile ~ le expunea în piață, legate de un stîlp, ou capul ras (I-GH.); vinovații oar. se căznesc să nu se creeze deodată, măcar de vor și spune că sînt vinovați, căci de multe ori de frică și de durere zic și osea ce nu este (LEA-CAR.); stricăciunea se făcuse și ~ul trebuia să plătească (CRG.); pre lingă cei vinovați, au perit mult norod nevinovați (MUST.); se făcu loc de supărare împăratul și porunci ca... vinovații să se dea morții (IȘP.); ③ nu plătește bogatul, ci ~ul (ZMN.) ¶ ¶ ④ **NEVINOVAȚ** [vsl. vinovatŭ].

VINOVAȚI (-ă[tesc]) *vb. tr.* = **INVINOVAȚI**: Eu nu vinovătesc țăranel nicidecum (DOM).

VINOVAȚIE *sf.* Starea celui vinovat, culpabilitate ¶ ④ **NEVINOVAȚIE**.

VINTIR (*pl. -ire*) *sm.* ¶ Unealtă de pescuit, în formă de vișșă de nuiele, cu deosebire că e făcută din rețea și e întinsă rotund prin niște cercuri legate înăuntru [5287].

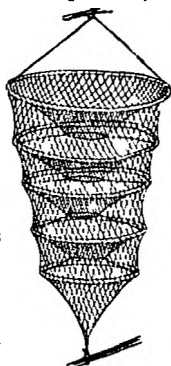

Fig. 5287. Vintir.

VINTRE *sf.*, † (*pl. ~*) *sm.* ① ② Pîntece, abdomen, în spec. partea de jos a pîntecelui, de lingă coapse: la noi au fost boli toată vara, chiar și-acu sînt bolnavi oamenii de tifos și de ~ (GR-M.); un Ungur... au sărit ou sulfă și au timpinat pre un slutilor de al noștri drept prin ~ (M-COST.) ¶ ③ Diaree; dizenterie: au murit Traian în Cilicia... de boala ce-l zice hidropică... iară oam scriu unii, de ~ (M-COST.); oamenii, oari, din neștiință, au băut un astfel de lapte, capătă... o mare pîntecare și pe urmă ~ (MAR.) [lat. vēntrem].

VINTREALĂ (*pl. -ele*) *sf.* ② = **VETRILĂ**: se desface-acum la larg Luntrea ou-ale ei vintrele spinurate de catarg (EMIN.).

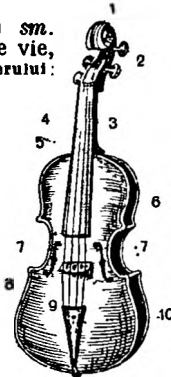
VINTRICEL *sbst.* ② *dim.* **VINTRE** ① (VIC.) (SEZ.). Pîntece, regiunea ombilicală.

VINTRIȘ *adv.* ② Culcat pe burtă (SEZ.) ¶ ③ Curmeziș (FR-COR.) [vintre].

○ **VINTELER**, **VINTĂLAR** (IU) *sm.* *Trans. Băn.* Cel ce îngrijește de vie, vier: boțorul mersa la vie și zise vintelerului: ...să puști pe ori-cine ar veni noaptea 'n vie! (RET.) [ung. vinceller < germ. Winzer].

‡ **VINUL**.. = **INVINUL**..

VIOARĂ¹ (*pl. -re*) *sf.* ¶ ① **Trans.** = **TOFORAȘ** 2 ¶ ② ~-DE-NOAPTE = **NOPTICOASĂ** ¶ ③ ~-GALBENĂ = **MICSUNELE-RUGINITE** ¶ ④ ~-ROȘIE = **MICSANDRĂ** ① ¶ ⑤ **FLOARE-DE-VIOARĂ** = **MICSUNELE-RUGINITE** ¶ ⑥ **FLOAREA-VIOAREI** = **ZAMBILĂ** ① ¶ ⑦ **FOAIE-DE-VIOARĂ** = **POPIVIC-IEPURESC** [lat. viola].

VIOARĂ² (*pl. vioare, viori*) *sf.* ¶ Cel mai răspîndit instrument [Fig. 5288. Vioară de muzică, alcătuit dintr'o cutie 1. Cap.—2. Cuie. de rezonanță cu două fețe, pe 3. Git.—4. Limbă—care sînt întinse patru coarde; 5. Coardă.—6. Cerc. numit, după regiuni, și „lăută” 7. Urech.—8. Cănumit, după regiuni, și „lăută” 7. Urech.—8. Cănumit, „diplă” sau „ceteră” Cordar.—11. Nas turc.

vioara și alăuta (PRV-MB.); Lin vioarele răsună, iară cobza ține hangul (EMIN.); d'odată auzi niște balauri de lăutari trăgînd din viori, de gîndeai că mîncă foc (IȘP.) [comp. it. viola].

VIOARĂ³ *sf.* numai în expr. apă ~, lîmpede ou

vioara, limpede ~ (CIAUȘ.), foarte limpede: apa curgea pe de o sută de părți, limpede ca vioara și rece ca ghița (ISP.); Prutul, apă ~, Face-te-ai neagră cerneală (conv.).

VIOICIUNE sf. ○ Inșușirea a tot ce e vioiu, plin de viață: ce ~ sculptoare în ochi și ce măestrie în minuirea vocii! (BR.-VN.); ~ a glumeată a caracterului său (DOB.); ¶ ○ Agerine, isteție.

VIOIU adj. ○ Plin de viață, de vigoare: descrie-mi tabloul societății ieșene... cu tinerețea ei vioaie, elegantă (ALECS.); de felul lui era om ~ și bun (CAR.) ¶ ○ Sprintin, care se mișcă ușor și repede: o pasăre vioaie ¶ ○ Ager, isteț [viu].

***VIOLĂ (-olez) vb. tr.** ○ A călca: ~ legea ¶ ○ A pătrunde fără drept, cu sila într'un loc: ~ un azil ¶ ○ A profana, a pângări: ~ un mormint ¶ ○ A necinsti o femeie, a silui [fr.].

***VIOLĂ (pl.-le) sf.** ↓ Vechiu instrument cu coarde și arcuș, care ocupă locul, ca nărimă, între vioară și violoncel; numărul coardelor a variat în decursul vremilor, ajungând până la 11; astăzi e redusă la 4 coarde și e acordată cu o cuintă mai jos decât vioara, cu o octavă mai sus decât violoncelul (□ 5289); — ~ di gamba, instrument cu 6 coarde, ieșit din uz, care se ținea între genunchi (→ TAB. XXXIX, 40 [it.]).

***VIOLACEU 1. adj.** Care bate în violet.

2. **VIOLACEE sf. pl.** * Familie de plante dicotiledoane a căror tip e micșuneaua [fr. violacé].

***VIOLATOR sm.** ○ Cel ce violează, ce calcă o lege, un drept, un tratat, călcător: au să-1 gratifice cu titlurile obținute... de călcătorii de legi, de ~1 de constituțiune (A.-GH.) ¶ ○ Pingăritor, profanator [fr.].

***VIOLENT adj.** ○ Puternic, tare, care lucrează, care se face cu o putere mare: o furtună ~ă; o lovitură ~ă; o patimă, o otrăvă ~ă; etuma... devine puțin ~ă la acei oari au mai fost loviți de ea (A.-GH.) ¶ ○ Care obosește peste măsură: un exercițiu ~ ¶ ○ lute la fire, care se aprinde ușor: ei, mite, vezi? ăsta e cusurul tău, ești ~ (CAR.) ¶ ○ Produs de o cauză nefirească: a murit de o moarte ~ă, a murit de o moarte grabnică. n'a murit de moarte bună [fr.].

***VIOLENTĂ (-tez) vb. tr.** A sili pe cineva să facă un lucru, a constringe [fr.].

***VIOLENȚĂ (pl.-te) sf.** ○ Inșușirea, starea a tot ce e violent, putere, tărie; silă: era vestit în toată Rusia pentru violența și strălăcirea sa (A.-GH.); violența pasiunilor; violența furtunii; ciocăniturile se îndoese cu ~ (CAR.) ¶ ○ Putere întrebunțată în contra legii sau a dreptului; în materie politică, nu-ți este permis a mai întrebunța violența, fără să mergi la ghilotină (CAR.) ¶ ○ Fire iute, care se aprinde ușor: e un om plin de ~ [fr.].

***VIOLET 1. adj.** De culoarea micșunelei, vioriu.

2. **sbsl.** Culoare violetă: ~ul o prinde bine [fr.].

***VIOLETĂ (pl.-te) sf.** * Toporaș, micșunea [fr.].

***VIOLINĂ (pl.-ne) sf.** ↓ = VIOARĂ² [it.].

***VIOLONCEL (pl.-le) sn.** ↓ ○ Instrument cu coarde de forma și construcția vioarei, însă mult mai mare; în orchestră, are rolul de tenor și e foarte gustat ca solo (□ 5290) ¶ ○ Cel ce cântă din acest instrument, violoncelist [it.].

***VIOLONCELIST sm.** ↓ Cel ce cântă din violoncel [it.].

***VIOLONIST sm.** ↓ Cel ce cântă din vioară [fr.].

○ **VIOR (pl.-re sn. Băn. C. = VIFOR.**

VIOREA, VIORCĂ (pl.-rele) sf. * ○ (~NEMIROȘITOARE). Mică plantă fără tulpină din fam. violaceelor, cu flori de un albastru-violet, rar alburii și fără miros; crește prin păduri, tufișuri și pășuni

uscate; numită și „tân floară”, „micșunea” sau „toporași” (*Viola hirta*) = 5291 ¶ ○ = **TOPOARAȘ** 2 ○ ¶ 3 **TĂMIŢOARA** ○ ¶ ○ **VIOREA-GALBENĂ** — **MICȘUNELE-RUGI-NITE** ¶ ○ **VIOREA-ROȘIE** — **MICȘANDRĂ** ○ ¶ ○ Mică plantă bulboasă din fam. liliaceelor, cu flori frumoase albastre, rar trandafirii sau albe; fructul e o capsulă ovală cu semințe aproape globuloase; numită și „zambilă(-de-cîmp)” (*Scilla bifolia*) (□ 5292) ¶ ○ **VIORRELE-GALBENE**, mică plantă din fam. liliaceelor, cu tulpina sveltă și delicată, de 8-15 cm. înălțime, cu flori galbene (*Gagea minima*) (= 5293); — **VIORRELE-GALBENE**, mică plantă din fam. violaceelor, cu tulpina delicată, adeseori cu două frunze și cu 1-2 flori mici galbene; crește prin locuri umede și umbrasoare din regiunea muntoasă (*Viola biflora*) (□ 5294) ¶ ○ **VIORRELE-SĂLBATICE**, mică plantă din fam. violaceelor, cu flori albastri închise, cu pintenii albi bătînd în galben; numită și „colțunii-popii” (*Viola canina*) (□ 5295) ¶ ○ **FLOAREA-VIORELEI**¹ = **CEAPA-CIOAREI**²; — **FLOAREA-VIORELEI**² = **ZAMBILĂ** ○ [vioară].

○ **VIORINT adj. Băn. Trans.** Violet, vioriu: ciucurii sînt roșii... iar la mișloc cu alb sau verde... ori ~ (us.) [comp. vioară].

***VIORIST sm.** ↓ Violonist: era un tînar ~ plin de talent (CAR.) [vioară].

***VIORIU adj.** ○ Violet-deschis: stunci o taină de lumină vioarie se întine în jurul nostru (SAD.); soarele stîlcea și pe Bărăgan începeau a se lăsa flăii de lumină vioarie (S.-ALD.) ¶ ○ **Albăstru-vinăt:** sus pe cerul ~ strălucneau stelele (BR.-VN.); salcîmii cu miros dulce tînuiau cărările risipite într'o vioarie și melancolică umbră (EMM.) [vioară].

***VIOS adj.** Plin de viață, teafăr: eu m'am vechit, m'am veștezit... iară acesta nou, ~, vîlăgos... iaste (CANT) [viu].

○ **VIOȘIE sf. Mold.** \ ioiciune: se pleacă în jos, pînă ce razele lui vin de-1 redau vioșia pierdută (NEGR.) [vios].

***VIPERĂ sf.** ○ Șarpe foarte veninos, de talie mică, care trăiește în păduri și în terenurile pietroase, năpircă; mușcăturile ei, făcute cu ajutorul a doi dinți mari, așezați în falca de sus, și găuriți pînă la virf, prin cari se scurge veninul, sînt foarte dureroase și pot aduce moartea; seamănă cu alți șerpi neotrăvicioși, dar se cunoaște ușor după o dungă lată, neagră și colțuroasă ce o are pe spate și după o pată neagră. În formă de V. ce o are pe cap (*Pelias berus*) (□ 5296); — **VIPERĂ-CU-CORN** (SM.), soiul de viperă care trăiește prin

Fig. 5291. Vioara-nemiroșitoare.

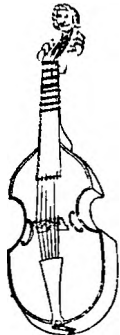

Fig. 5289. Violă.

Fig. 5292. Vioară.

Fig. 5293. Vioarele-galbene.

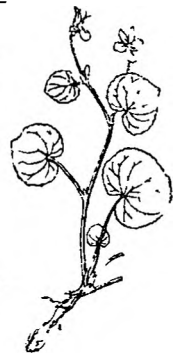

Fig. 5294. Vioarele-galbene.

Fig. 5295. Vioarele-sălbățice.

Fig. 5290. Violoncel.

Dobrogea și a cărei mușcătură e mai veninoasă decât a viperei obicinuite; se deosebește de aceasta printr'un mic corn moale ce are în virful botului (*Vipera ammodytes*) ♀ ♂ (P) Puiu de ~, puiu de năpircă, om rău, femeie rea: altă am vrut să află din gura ta, puiu de ~ ce mi-ai fost (CRG.) ♀ ♂ (P) Persoană

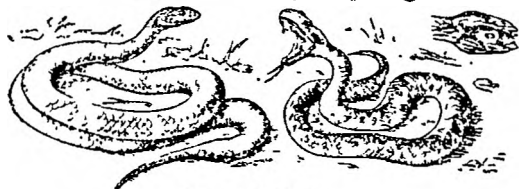

Fig. 5296. Vipere.

rea și perfidă veninoasă. năpircă. scorpie, aspidă, streche: spune și nouă, tată, cine este vipera aceea care nu-ți dă pace (SR.) ♀ + (P) Limbă de ~, persoană care vorbește de rău, care birfește, care ponegrește, care calomniază [lat. *vīpēra*].

VIPIE *sf.* ♂ Arșiță: după amiază, când se potolea *viplă* țeseau cu toții pe miriște (SR.-VN.) ♀ ♂ Toiu: încăleacă calul și, în *viplă* gătelii lor, scâpă din tabără (SR.); s'a lăudat că el, dacă vine, îți aduce acum, în *viplă* țernii, cheșe coapte (R.-CON.).

VIPISĂ = **VIPUȘCA**.

† **VIPT** (*pl.-turi*) *sn.* Rodul pământului, bucate; hrana omului: tremăse... zece asini. carele grui, pline și ~ ducea tătini-său pre cale (PAL.); cumpără tot ~ul la Faustian de-și împlură cetățenii oasele de grui și de ~ (COS.); slăt multe ~uri la moară (VIC.) [lat. *vīctus*].

VIPUȘCA *pl.-uști, -uște*, ♀ **VIPISĂ** *sf.* ♂

Șiret lat de-a lungul cusăturii pantalonilor (*tn spec. militărești*) [□ 5297 : am chipiu... mai înalt ca al altora, am *vișcă* bordo închis și nasturi prima calitate (BAS.); cfti logofești cu *vișcă*... tot Fieciu și bălăbănește hurduz-burduz prin toate rătăcăniile (ALECS.) [rus. *випушка*].

VIR *sbsl. Ban.* Virteje de apă, volbură, loc într'un riu unde se învirtește apă [srb.].

VIRA -trez *vb. tr. și intr.* ♂ ♂ A coti, a (se învîrti. a se întoarce: căpitanul hărcii mele deodată dă ordin ofițerului să vireze către un port mic (I.-GH.) ♀ ♂ A pune o copie fotografică într'o soluțiune care-i dă un ton mai plăcut ♀ + A trece de la un cont la altul [fr.].

VIRAJ (*pl.-aje sn.*) ♀ Faptul de a vira și rezultatul acestei acțiuni ♀ ♂ Cotire, învîrtire; cotitură, învîrtitură ♀ + Muieroa unei copii fotografice într'o soluțiune care-i dă un ton mai plăcut; soluțiunea însăși în care se moaie fotografia [fr. *virage*].

VIRAN *adj.* Loc ~, teren gol, fără clădiri și neîngrădit (într'un oraș; maidan: în fața ferestrei mele, de cealaltă parte a bulevardului, e un loc ~ (VLAH.) [tc.].

VIRGIN *1. adj.* ♂ - **FECIORESC** ♀ ♂ (P) Pă-

dure ~ă, și a cărei copaci n'au fost niciodată doborâți de mîna omului; empie ~ă, pe care omul n'a cultivat-o niciodată: în Australia s'au dat culturii cerealelor cîmpii întinse și ~ă (I.-GH.).

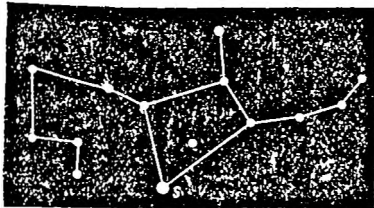

Fig. 5298. Virgina.

2. **VIRGINĂ** (*pl.-ne*) *sf.* ♂ - **FECIOARĂ** *1* ♂: Cu zîmbirea de ~, cu glas blînd, dulos, încet. El îi pune pe-a ei frunte mîndru dialem de stelu (EMIN.); Cit de frumoasă te-ai gătit, Naturu, tu. ca o ~, Cu umblet drag, cu chip iubit (COȘ.) ♀ ♂ ☆ **VIRGINA**, a șasea constelație a zodiacului, Fecioara; soarele intră în această

constelație la 23 August și iese la 22 Septembrie (□ 5298) [lat. *virgo*, -g in em].

***VIRGINAL** *adj.* ♂ De virgină, de fecioară, fecioresc: modesto ~ă ♀ ♂ De un alb curat, strălucitor: orin ~ [fr.].

***VIRGINITATE** *sf.* - **FECIORIE** *1* [fr.].

***VIRGULĂ** (*pl.-le*) *sf.* ♂ Semn de punctuație (s) care arată oprirea cea mai scurtă în citire și care separă între ele diferitele părți ale unei fraze ♀ ♂ Bacilul ~, bacil în formă de virgulă, numit și vibriionul holerei ♀ ♂ Punct și ~ = **PUNCT** ♂ [lat.].

***VIRIL** *adj.* ♂ Bărbătesc, de bărbat ♀ ♂ Care caracterizează pe omul trecut de vîrsta de copil: vîrstă ~ă; togă ~ă = **TOGĂ** [fr.].

***VIRILITATE** *sf.* ♂ Vîrsta virilă, bărbăție ♀ ♂ (P) Energie, vigoare, voinicie [fr.].

***VIRIMENT** (*pl.-te*) *sn.* ♀ ♂ Operație de contabilitate prin care se trece o sumă de la creditul unei persoane la creditul alteia, fără a fi nevoie ca suma să fie vărsată în numerar ♀ ♂ Trecerea unei sume votate la un capitol al bugetului la alt capitol [fr. *viriment*].

VIRNANȚ *sn.* ♀ = **RUTA** *1*.

VIROAGĂ (*pl.-ge*) *sf.* Șanț, canal mic natural, plin de apă de ploaie: trăsura ajunse la o ~, plină de apă, peste care era un poduleț (D.-ZAMF.); ce de viroage săpate de puhoale (UR); stulșuri de papură înaltă, deasă ca peria, astupă viroagele (VLAH.) [vir].

† **VIRȘ** (*pl.-șuri*) *sn.* (PRV.-MB.) Vers; poezie [rut. *virš*].

***VIRTUAL** *adj.* ♂ Care e în stare să producă un efect. dar pe care nu-l produce în momentul de față ♀ ♂ Focar ~, punct din care pleacă și prin care ar trece razele, dacă ar fi prelungite în sens contrar celui în care se propagă; imagine ~ă, aceea care rezultă din totalitatea focarelor virtuale date de diferitele puncte ale unui obiect [fr. *virtuel*].

***VIRTUALITATE** *sf.* Caracterul, însușirea, starea a tot ce este virtual [fr.].

***VIRTUOS** *1. adj.* ♀ Care are virtute, cast, cinstit: o femeie virtuoasă ♀ ♂ Inspirat de virtute [fr.].

***VIRTUOS** *2. sm.* ♀ Artist executant, desăvîrșit ca tehnică, interpret al celor mai dificile lucrări clasice de specialitate [it.].

***VIRTUOZITATE** *sf.* ♀ Maestria, talentul, caracterul virtuosului: acea dibăcie de a-ți stentura... potrivita ta invenție melodică de cîteva taote, aceea ~ este aceea ce numim stilul (CAR.) [it.].

***VIRTUȚE** *sf.* ♂ Dispoziție, tendință obicinuită și constantă a sufletului de a face binele, de a urma calea cinstei și de a se feri de rău: ~a luminează sufletul ca soarele lumea (GOL.); ... ~ă e ușoară Cînd ai ce-ți trebuie este (EMIN.) ♀ ♂ Energie morală, curaj ♀ ♂ Castitate ♀ ♂ Cali-

tate care face ca un lucru să producă anumite efecte (eficacitate: chinolina are ~ă de a vindeca trigurile ♀ ♂ în ~ă, în puterea, ca urmare a: în ~ă legii, unei sentințe; pretinde că este în dreptul său în ~ă contractului (CAR.) ♀ + ♀ **VIRTUȚEA MILITARĂ**, medalie, creată în anul 1872, acordată gradelor militare și asimilațiilor ca încurajare sau ca răsplătă [□ 5299, 5300] ♀ ♂ ♀ **VIRTUȚEA AERONAUTICĂ**, decorație, creată de M. S. regele Carol al II-lea, ce se acordă ca răsplătă aviatorilor (= PL. III [lat. *virtute* m].

Fig. 5299. Virtutea-militară (de războin).

Fig. 5300. Virtutea-militară (de pace).

***VIRULENT** *adj.* ♀ ♂ Pricinuit de o otrăvă de un virus ♀ : Se zice despre o boală care se

manifestă grav și repede ¶ ⊗ ⊕ De o activitate, de o energie al cărui efect se poate asemăna cu acela al unui virus: *discours ~* [fr.].

***VIRULENȚĂ** *sf.* ⊕ Calitatea a ceea ce este virulent ¶ ⊕ Proprietate în virtutea căreia anumite microorganisme produc, odată introduse în organismul unei ființe, simptomele unei boale infecțioase sau însăși boala [fr.].

***VIRUS** (*pl.-usuri*) *sn.* ⊕ Principiul, inaccesibil simțurilor noastre, al unor anumite boli contagioase: ~ul tărării ¶ ⊕ ~filtrant, microb care poate străbate membranele ce opresc la filtrare microbii obicinuiți ¶ ⊕ Principiul de contagiune morală: ~ revoluționar [fr.].

VIS (*pl.-se, -suri*) *sn.* ⊕ Șir de imagini și de fapte confuze ce se perindează prin mintea omului în somn: *văzui ~* ce nu-l nime cine să-l deslege (PAL.); peste noapte au *v'sat* un ~ precum dealul cel de cea parte de Bărlad și dealul cel dincoace era de aur, ou dumbrăvi ou totul (NEC.); *Voiu visa* un ~ ferice (EMIN.); a avea un ~, a vedea în ~, a l se arăta în ~, a *VISA*; cînd te scoli din somn, să nu te uși pe țesătură, că uși ~urile (GOR.); toate ~ele visate Sîmbătă spre Duminecă se izbîndesc (GOR.); ~e plăcute, frumoase, urte, grozave; a tilou ~ele; a crede în ~e ¶ ⊕ ⊕ Speranță, proiect care nu e sortit să se împlinească: *Tinere, ce plin de ~uri urmărești vre-o femeie (EMIN.); a-și vedea ~ul ou ochii, a-și vedea realizată speranța ¶ ⊕ ⊕ Închipuire: fum și umbră, ~uri și păreri este cinstea ta (MUST.) ¶ ⊕ ⊕ Idee ciudată, chimerică [lat. *vis u m*].*

VIS = **VIA**.
VISA (*vises*) *vb. tr. și intr.* ⊕ A avea un vis, a vedea în vis. a i se arăta în vis: *Iară adurmînd Faraon, visă și văzu cum șapte spice de grîu creștea... frumoașe și pline (PAL.); dacă visează cineva că plînge, se va bucura (GOR.); A visat că s'a n'ghimpat și umbliă la pictor legat (PANN); ~ CODRU¹ ⊕ MĂLAU ⊕ ¶ ⊕ A alura: locuitorii rîdeau de dinul ca de unul ce alurează sau visează deștept (NSP.) ¶ ⊕ ⊕ A se gîndi la lucruri ce nu se pot realiza, ce se pot împlini cu greu: ~ gloria; din fragoada lui țînerețe, Leonida a visat un Mîsil mare (CAR.) ¶ ⊕ ⊕ A-i trece prin gînd: eu mă prins că n'oi nu visați ce biziganie mai este și aia (NSP.); trăi în seara aceea și el odată și bine, cum n'oi nu visa că poate trăi un om pămîntean (RET.) ¶ ⊕ ⊕ A medita: S'atunci sufletul visează toată istoria străveche (EMIN.) [lat. vulg. **visare* < *vis u m*].*

VISARE *sf.* Faptul de a *visa*; vis.
VISĂTOR *adj. verb.* *VISA* și *sm.* ⊕ Care visează ¶ ⊕ Cufundat în meditații, în reverii: *Ochii mei nălțam ~ la steaua Singurătății (EMIN.); Cîți ochi frumoși și ~i, poete, N'or fi plîngînd pe versurile tale (VLAM.); În tulpina ta trăește ~ul Ce 'ntr'o vreme depărtată m'a iubit (VLAM.).*

VISĂTORIE *sf.* Starea omului care se adîncește în gînduri vesele sau triste: *ochii lui cei moi și strălucii se pierdură iar în acea intensivă ~ (EMIN.); de la el ne-a rămas... sete de tihnă și poraște spre ~ (BR.-VN.)* [*visător*, format după *fr. rêverie*].

***VISCER** (*pl.-ere*) *sn.* ⊕ Fie-care din organele situate în marile cavități ale corpului, precum creierii, inima, plămîni, stomacul, etc. [fr.].

***VISCERAL** *adj.* ⊕ Privitor la viscere, ce ține de viscere [fr.].

VIȘCOL (*pl.-ole*) *sm.* ⊕ Vînt puternic cu ninsoare: omu-m' larna ~e și vînturi reci... iară deca vine primăvara... ei se iugurează de acelea de toată și se vatelesc (VARL.); pe olimpîi Crîmului l-au apucat o larnă grea, ou mare ~ (NEC.); cînd larna vnește codrul tare, e semn de ~ (GOR.).

VIȘCOLI (-olese) *vb. intr.* ⊕ A sufla un viscol, a bate un vînt puternic cu ninsoare: *Ei dorm adînc, și-al nopții vînt cu șuier viscolesc (ALECS.); povestea oum rănoare otrăvîl în brazi și cum viscolea de nu se vedea la doi pași (BR.-VN.); cînd sburdă oile, are să viscolescă (GOR.).*

VISCOLITURĂ (*pl.-turi*) *sf.* ⊕ Troian de zăpadă, nămetingrămădit de viscol: *mergeam cu sania pe un drum plin de hopuri și de viscolituri (SAD.)* [*viscolii*].

VISCOLOȘ *adj.* ⊕ Cu viscol, în care suflă viscolul: *Vine larna viscoloasă, Eu sînt doina 'nchis*

în casă (ALECS.); a pornit afindîndu-se în negura nopții viscoloase (CAR.).

***VISCOS** *adj.* = **VASCOS** [lat.].
***VISCOZITATE** *sf.* Calitatea a tot ce e viscos, lipicios [fr.].

VIȘECT *adj.* = **BISEXTIL** [gr.-biz. βίσεκτος].
‡ **VIȘON** *sbst.* ¶ Pinză fină de în: îmbrăcă (pe Iosif) în veșminte de mătase și în ~, și lanț de aur aruncă-l în grumazi (PAL.) [gr. βίσεκτος, ACUZ. βίσεκτον].

***VIȘT** = **WHIST**.
VISTAVOIU *sm.* × = **ORDONANȚĂ** ⊕: Bogdan reconosou glasul unui fost ~ al său (D.-ZAMF.) [RUS. ВЪСТОВОЙ].

VISTERIE = **VISTERIE**.
VISTERNIC = **VISTERNIC**.
VISTIERNIC = **VISTIERNIC**.
VISTIERNIC, ‡ **VISTIERNIC** (*pl.-ere*) *sm.* † Co-moară, locul unde se păstrează tesaurul, hazna: nu vă asoundești vistierul în pămînt (COR.); Invățăturile a șapte soboară să leprim și într'inimile noastre ca într'un vistieriu în veoi să le ferim (VARL.); Ado 'noacoe chesieru SĂ deschid vistierul, SĂ-mi iau bani de cheltăială (PASC.) [cuvînt de origine cărturărească din lat. medieval *vestiariu m*].

VISTERIE, **VISTERIE** *sf.* ⊕ = **VISTIERNIC**: nu adunareți ale vistierie pr pămînt (VARL.); era și un turn mai înainte, în chip de clopotniță, și supt turn era vistierie, și supt vistierie temnita (MUST.); mănăstirile Secul și Neamțul, altă dată faia bisericii române și a doua vistierie a Moldovii (CRG.) ¶ ⊕ Tesaurul Statului, tesaurul domnesc: Mihai-Vodă... l-au slobozit din închisoare și ce-l luase bani la vistieria împărătească l-au dat toți înapoi (MUST.); Ștefan... luă cu sine pe Doamna ou fitea ei, încercînd vistierile domnești (NSP.); nu știu cum să-și îndulească viața, măcar d'ar avea vistierile împărățiilor toate (OLVR.) ¶ ⊕ † Ministerul de finanțe: tara, în zilele lui, era impresurată cu dările ce orînduia de la vistierie (MUST.); a cerceat totdeauna fără pregăt scoatele vistieriei (D.-GH.); a ajuns vistieria să facă bani de tinichea (CAR.) ¶ ⊕ Demnitatea de vistiernic: logofeteii și vornicele cele mari... ou vistierile se mai dau pămîntenilor, și aceasta pentru că nu se putea altfel (D.-GH.) ¶ ⊕ *Ofen*. Scîndurile groase încheiate între ele ce se pun în pămînt la fîntinile învelite (CAUS.) (RV.-CRG.).

VISTIERNIC, **VISTER(NIC)** *sm.* Odinioară mare boier de divan, care venea în rang după marele paharnic și care avea în sarcina sa minuirea tesaurului Statului, ou un fel de ministru de finanțe; numit și marele ~ sau vel ~: (pre Duca-Vodă) l-au boierit, iară în zilele Dab-iei-Vodă... l-au pus vistiernic mare (MUST.); vistiernicul poartă griji și dă samă Domnului de toate veniturile și cheltăiile țării (VLAM.); la acest pitac domnesc și te du de-l dă în mina lui vel-vistier (FIL.); ⊕ Chiar moartea însăși e-o părere și un vistiernic de vieți (EMIN.) [cuvînt cărturăresc din lat. medieval *vestiarius*; sufixul -nic, după alte titulaturi, ca *vornic*, *postelnic*, *paharnic*, etc.].

‡ **VISTIERNICEL**, **VISTERNICEL** *sm.* Slujbaş sub dependența marelui -vistiernic.

‡ **VISTIERNICIE**, **VISTERNICIE** *sf.* Demnitatea, dregătoria, cancelaria marelui -vistiernic: atunce, iufud vistiernicia Ilie Cantacuzino, scoase Antioh-Vodă nevoi grele pe țară (NEC.).

***VIȘU** (DE ~) *loc. adv.* ⊕ (Văzut) cu ochii săi ¶ ⊕ După ce s'a văzut [lat.].

VIȘIN *sm.* ⊕ Varietate de cires, cu fructele, numite „vișine”, roșii, cu gust acrisor (*Prunus cerasus*) (⊕ 5301) ¶ ⊕ VIȘIN-TURCESC, arbust cu lemnul roșu, tare și mirositor, în-trebuințat în industrie la facerea bastoanelor și țigaretelor; fructele lui sînt niște drupe negricioase cu un gust amar; numit și „antep” sau „mălin” (*Prunus mahaleb*) ¶ ⊕ VIȘIN-SĂLBATIC = VIȘNEL [vișină].

VIȘINĂ (*pl.-ne*) *sf.* † Fructul vișinului (=VIȘIN ⊕) [sl. višnja].

VIȘINĂȚĂ (*pl.-ate*) *sf.* Mold. VIȘ(I)NĂF (*pl.*

Fig. 530r. Vișin. ⊕ ⊕

-apuri) și VISNEAC (pl.-ouri) *sn.* ☉ Rachiul de vișine: mă duce să vă aduc oțte un păhăruț cu vișină (GRU.); Eu nu utesc să vă spun... La oțte buți s'au dat cep De mied, vișnap și vin (STAM); după masă, intrăram în salonorul unde ne așteptau două mari tabale cu vuteci și vișnapuri (GN.) [lc. viș (i) n a b].

VIȘINEA (pl.-nele) *sf.* ☉ *dim.* VIȘINĂ: MAI bătăi, nu dorești Vișinele rădășesti, Sufletul să-ți răcoaresti?! (ALECS.).

VIȘINEL *sm.* ☉ Mic arbust ce face fructe globuloase, mici, roșii-purpurii și foarte acre; crește prin tufisuri și măracinișuri; numit și „vișin-sălbatic”, „cireș-de-Bărăgan” sau „cireș-pitic” (*Prunus chamaecerasus*) [vișin].

VIȘINET (pl.-sturi) *sn.* ☉ Livadă de vișini: Prin nucet, Prin ~, Mărul cu florile dalbe (PAMF.).

VIȘINIU *adj.* De culoare roșie ca vișin a: Mandarinu 'n haine soumpe de mătase vișinie (ALECS.); ne-am apucat de am zugrăvit cu cernelă vișinie sprincenele (I-GH.); porumai să cumperi cinci oțți de postav ~ (NEGR.).

OVIȘLĂ, VIȘLĂ (pl.-le) *sf.* *Trans.* ☉ Prepelicar: se întâmplă adecă de trece pe la fintață un otorolu de Tigan... cu ohi... de vișlă și restă (MERA) [ung. visla, srb. vižle].

OVIȘNAP = VIȘINATĂ.

OVIȘȚI (-tesc) *vb. refl.* *Often.* A se vesteji; a crăpa (vorb. de buzele oamenilor) (CAIUȘ) [lat. viescere].

VITĂ (pl.-te) *sf.* ☉ ☉ ☉ Animal, dobitoc: pină a cineoa ză nu era pre pămint nice o ~, nice într'apă nice în văzdub (MĂ.); den vite ourate și den necurate, den paseri și den toate ce se leagăni spre pămint oțte doacă intrară la Noe în corabie (PAL) ☉ ☉ Animal rumegător domestic. de speța bovină sau ovină (vite mari, vite albe, boii. vacile; vite mici, oile): în curtea lor se află tot felul de vite: și vite mari și vite mici (SPR.); vite albă, bou și vaca, sint temelul neguțoriei și a gospodăriei (DRAGH.); vite corutate = CORNUT 1; în spec. bou, vacă: (Ion Mavrocordat) au adaos văcărutul doi lei treizeci bani de ~ iarna. și de vițel nouăzeci bani (LET.); oțnd vinzi o ~, păstrează un smoc de păr de la dînsa, oa să ai noroc la sitele (GOR.); să nu ouați vitele pierdute mîncînd, că și le mîncă lupul (GOR.); numai cu vitele se scoate sărăcia din casă (SPR.) ☉ ☉ F Om prost, timpit, dobitoc: mergi la loc, ~! (CAR.); = ÎNCALȚĂT ☉ [lat. vita „viață”; pentru schimbarea de înțeles, comp. vsi. ž i v o t ũ, „viață; animal”].

VITAL *adj.* ☉ Esențial vîștii: funcțiunile ~e; principiu ~ ☉ ☉ Foarte important. care atinge interesele cele mai grave: spiritul public se agită asupra atitor și ațtor oestiniți, toate ~e (CAR.) [fr.].

VITALISM *sbst.* ☉ Doctrină filosofică și biologică care atribuie fenomenele fiziologice unui principiu special, deosebit de principiul fenomenelor psihologice [fr.].

VITALIST *adj.* și *sm.* ☉ Care profesază vitalismul [fr.].

VITALITATE *sf.* ☉ Caracterul a tot ce este vital ☉ Putere de viață: ~a unui popor [fr.].

VITAMINĂ (pl.-ne) *sf.* ☉ Nume dat unor substanțe nedefinite în mod chimic, dar care introduce în organism odată cu unele alimente. sint trebuincioase pentru asimilarea acestora: scorbutul se datorește lipsei de vitamine în alimentație [fr.].

VITEAZ *adj.* și *sm.* Care se luptă cu bărbăție, fără frică de moarte: el era ~ foarte mare ... imbia totuna în vitejii (SB.); soțul tău, jupineasă, a murit pe otimpul de bătaie oa un ~ (SPR.); mîndră și ~ă erai în bătații, o țară română cu greu și oa anevoaie a te bîrui (BALC.); ☉: în urma războtului mulți viteji s'arată (ZNN.) [vsl. vitezi; comp. și rus. vitjaz I].

VITEJESC *adj.* De vite a z, voinicesc: Petru-Bareș era ager și neobosit... cu vorbă plină de foc ~ (GN.); nu-mi voui spurea ~ul tînguț în singele cel pingărit a unui tiran ca tine (ODOB.).

VITEJEȘTE *adv.* Ca un viteaz; plin de eroism: Moldovenii, dînd navală ~, n'au putut ținea oțtanele războtul mult (MUST.); așa rămîn pe trupul oștașilor bătrîni semnele războtielor, în oari au dat ~ plept cu moartea (VLAH.); își bicăia ocalul și alerga ~ în fruntea călătorilor (GN.).

VITEJIE *sf.* Caracterul, calitățile, fapta unui vite a z, bărbăție, bravură, eroism: slugarul Tudor de la Vladimirești... îndrăzneț și patriot... dăduse dovezi de

o mare ~ (I-GH.); a început să imble țarăși după vitejii ca și mai înainte (SB.).

VITEȘĂ (pl.-se), ☉ VITEZĂ *sf.* ☉ Iușeală: întâ trenul accelerat care intră în gară cu viteză nelnicăpuită (CAR.) ☉ ☉ Iușeala într'o mișcare uniformă: mărimea viteșii într'o mișcare uniformă se obține făcînd oțtul între distanța străbătută și timpul corespunzător: ~ mijlocie, oțtul între distanța străbătută și timpul corespunzător; ~ accelerată, aceea care crește mereu; ~ întîrziată, aceea care descețe mereu; ~ absolută, viteza unui corp în sine, fără a ținea seamă de alte corpuri; ~ relativă, viteza unui corp în raport cu a altuia ☉ ☉ ☉ inițială, viteza în momentul cînd începe mișcarea: ~ inițială a unui obuz ☉ ☉ ☉ Mare ~, se zice despre transportul mărfurilor cu cea mai mare iușeală, fără multe opriri în drum; mică ~, transport de mărfuri ce se face cu mari întîrzieri, trenul oprindu-se adesea în diferite stațiuni, pentru încărcat și descărcat [fr. vite et se].

VITICOL *adj.* Privitor la cultura viței: societate ~ă [fr.].

VITICULTOR *sm.* Cel ce se ocupă cu cultura viilor [fr.].

VITICULTURĂ *sf.* Cultura viilor [fr.].

OVIȚO(Ă)N = HITI(Ă)N = părăsim și lăsam în voia soartei pe o vită viticoană (GN.).

VITICOARĂ (pl.-re) *sf.* ☉ *dim.* VITĂ: în lipsa lui n'avea cine să-i îngrijescă de casă și de viticoare, cum trebuie (CRE.); în scurtă vreme ajunse frunțas al satului, după hărnicia lui, cu viticoare, cu pluguleț și cu toate dichisurile (SPR.).

VITRAJ (pl.-aje) *sn.* ☉ Despărțitură cu geamuri ☉ Perdeluță ce se pune la geam [fr. vitrage].

VITRALIU (pl.-alii) *sn.* Fereastră mare ale cărei geamuri, formate din bucățele colorate, închipuiesc mai adesea o figură, o scenă sau un peisaj (☉ 5302) [fr. vitrail].

VITREG, VITRIG *adj.* ☉ Se zice despre copiii, frații și surorile, care sint născuți din același tată și din mame deosebite sau vice-versa: oțți sau dîntr'un tată, și deosebite mame se nasc, sint vitregi (LEG-CAR.); copii ~i; frate ~; soră ~ă ☉ ☉ Tată ~, soțul unei mame recăsătorite; mamă ~ă, soția tatălui recăsătorit: Mama vitrigă o fata nu prea bine s'a purtat (SPER.); fiindu-i frică de muma-să vitrigă să nu o bată... întrebă dacă nu omvva ara trebuiță de o slujnică (SPR.) ☉ ☉ Care se poartă cu cineva ca o mamă cu copiii ei vitregi: multe mai sint de făcut într'o țară stricată de atitea stăpîniri vitrige (VLAH.); rușine pentru guvernul vitreg, oare dă uzul ~ în cele mai frumoase județe ale României pradă în ghiarele unui vampir (CAR.); soarte ~ă, soarte nenorocită: scăpat de așa vitrigă soartă, ... ce ar fi făcut copilul ăsta fără adăpost nici mîlă? (CAR.); împrejurări ~e, împrejurări nenorocite, nefavorabile, protivnice [lat. vitregus].

VITREGIE, VITRIGIE *sf.* Purtare de mamă vitregă, răutate, dușmănie: vîștăd fata moșnegului atîta vitrigie din partea părinților... a început a plînge și a se văeta (SB.); ☉ vitregia soartei, împrejurărilor: mulți din oamenii noștri au rămas, sau din vina lor, sau din viteziile timpurilor cu puțină pămint (RET.).

VITRIFICA (-fic) *vb. tr.* și *refl.* A (se) topi a (se) preface în sticlă, în ceva ce seamănă cu sticla [fr. vitrifier].

VITRINĂ (pl.-ne) *sf.* ☉ Fereastra unei prăvălii unde se expun obiectele de vînzare, galantari (☉ 5303): de astfel de gînduri m'au umput fotografiile de la vitrina lui Mandi (VLAH.) ☉ Obiectele expuse în galantari ☉ Mobilă în formă de dulăpior, cu geamuri de jur împrejur spre a se putea vedea obiectele expuse înăuntru (☉ 5304) [fr.].

VITRIOL (pl.-oluri), ☉ VITRION *sn.* ☉ Nume dat diferiților sulfazi de cupru, de zinc, etc. ☉ ☉ În spec. ~ alb, sulfat de zinc; ~ verde, sulfat de cupru, piatră vîntă; ~ verde, sulfat de fier

Fig. 5302. Vitrailiu.

VIT- calaian ¶ **Acid sulfuric concentrat**: se mulțumesc a bea rachiul fabricat cu vitriol și en arde în (R.-GH.); și gîndit

VIU

Fig. 5303. Vitrina.

Fig. 5304. Vitrină.

oă dacă mi-ai luat sticlouța cu vitriolul n'oi să mai găsească alta? (CAR.) [fr.].

VITRIOLA (-olez vb. tr. F A arunca cu vitriol acid sulfuric) în obrazul cuiva ca mijloc de răzbunare [fr.].

VITRIOL = **VITRIOL**.

VITROS adj. ① Care seamănă cu sticla, sticlos ¶ ② Umoare vitroasă = **UMOARE** ③ [fr. vitreux].

VITUȚĂ (pl.-te sf. *dim.* **VITĂ**: să-1 dăm tlecare cite o hoidă de arătură lucrată gata și cite o ~ (RET.); rău ai nimerit, babo, oșel nici un pic de apă nu mai este, toată am băut-o noi și vitulele noastre (CAT.).

VIȚĂ (pl.-te sf. ① Arbust acățător, cu tulpina noduroasă, a cărei scoarță se desface în lungi filamente; din tulpină ies numeroase ramuri mlădioase, numite „coarde”, cu frunze mari, late; în dreptul acestora cresc „cîrcei”, cu ajutorul cărora vița se acăță de arbori sau de garduri; fructele viței sînt „strugurii”, niște boabe verzi-gălbui sau negre, grămădite în „ciorchini”; din aceste boabe, stoarse la teacă, se face mustul care, după fermentare, se preface în vin; crește spontan ca „viță-sălbatică” în părțile noastre, dar se cultivă mult în vii; prin altoire, se obțin numeroase varietăți, numite „albă”, „albișoară”, „bășicată”, „braghi-nă”, „busuioacă” sau „tămioasă”, „coarnă”, „mischet”, „razachie”, „vița-oi”, etc.; necultivată, mai poartă numirile de „aguridar”, „viță-de-pădure” sau „lăurușcă”; cea cultivată e numită mai adesea „viță-de-vie” (*Vitis vinifera*) (= 5305): acolo eu stiu o ~ care face niște struguri gnașoi și dulci (ISP.); vița uscată s'o tai, ca mai bun rod să-1 dea (GOL.) ¶ ② ~ **ALBĂ** - **CURPEN** ③ ¶ ③ ~ **DE-CANADA**, arbust acățător care poate ajunge pînă la 12 m. Înălțime; face frunze verzi, digitate, care toamna devin roșii; originară din America de Nord, se cultivă ca plantă decorativă pe ziduri și pe garduri; numită și „viță-sălbatică” sau „viță-puturoasă” (*Ampelopsis quinquefolia*) (= 5306 ¶ ④ ~ **VIȚA-CORCILOR**, **VIȚA-EVREILOR** = **LĂSNICIOR** ¶ ⑤ **VIȚA-NEAGRĂ** - **FLUIERĂTOARE** ⑥ ¶ ⑥ Ramură mlădioasă de viță, coardă: un buclum de vie era înaintea-mi: acesta avea trei vițe, și înverzîră, creșcură și înflorîră (PAL.); se zice pr. ext. și despre rămurelele altor plante ¶ ⑦ Fie-care din sforicele răscute din care e împletită o funie: apela ei se răzlețesc și se mprăstie ca vitole unei funii despletite (VLAM.) ¶ ⑧ Mai multe fire de păr împreunate, șuviță: (era) o țată palidă la față, cu ochii vii și cu o ~ de păr alb în frunte (BR.-VN.); moșul luă o ~ de păr din

Fig. 5305. Viță.

Fig. 5306. Viță-de-Canada.

capul fetei, făcu lațuri și un arculeț (ISP.); De pe fruntea mea cea tristă, tu dai vitole 'ntr'o parte (EMIN.) ¶ ⑨ **Neam, familie, rasă, soiu**: dacă-1 omul ~ de boier mare, se cunoaște caile de-o poștă (ALECS.); parvenîni și ciocolini voesc nmai decît să fie de ~ (R.-GH.); din jos, din marginea satului, rîmnele unei cetăți romane le spuneau din ce ~ străincită își trag neamul (VLAM.); Codreanu avea un oal roib, fugar de ~ (GN.) [lat. vitea].

VIȚEA, VIȚICĂ (pl.-tele sf. *dim.* **VĂCUTĂ** tinără pînă la vîrsta de un an: vițica ridică capul și mîgi dulce (SAD.); nu cumva ai potti să-mi lei vițica pentru nu cuo armănesc? (CRE.) [lat. *vitella < vitellus].

VIȚEL sm. ① **Bou tinăr** pînă la vîrsta de un an (= 5307); ~ de lapte, vițel care suge încă; ② trage ca ~ul la vacă, a se ținea de cineva, a nu se deslipi de cineva, a-1 urma pas cu pas; a trăi ca ~ul la oraș, a duce un traiu plin de lipsuri, de necazuri; — a rămînea ca ~ul la poarta nouă, a rămînea uimit, fără să știe ce să facă, dinaintea unui lucru neașteptat; = **BALIGĂ** ③; **FĂȚA** ④ ¶ ⑤ Carne de vițel: friptură de ~; costițe de ~ ¶ ⑥ ~ul de aur, cultul aurului, bogăției ¶ ⑦ **Trans.** ¶ **Raniță**: Pușoa și otelele Alea-mi mîncă zilele; Pătronta sul, mijloculși ~ul, tot trupul (K.-BR.) ¶ ⑧ ¶ **PICIORUL-VITELULUI** **RODUL-PĂMÎNTULUI** [lat. vitellus].

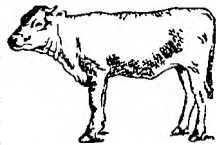

Fig. 5307. Vițel.

VIȚELAR, VIȚELAR (pl.-te sf. ① **Păstor la vițe**: viții trebuie să albă vițelariul lor (ORAGH.) ¶ ② ~ Plantă ierboasă, cu miros plăcut, din fam. gramineeelor; numită și „iarbă-niroșitoare”, „palciană” sau „parangină” (*Anthoxanthum odoratum*) = 5308.

VIȚELUȚĂ = **VITE-LUȘA**.

VIȚELUȘ sm. *dim.* **VITEL**.

VIȚELUȘĂ (pl.-te sf. *dim.* **VITEA**: a dat Dum-nezeu că din vițelușa ceea, vinzînd, cumpărînd, s'au făcut foarte avuți (VOR.); Am o vițelușă pagă Care tot oțmpul aleargă. Numa 'n tuțiu nu se bagă (COR.), **ghicitoare despre** „Coasă”; cumpără... o vițelucă ca pana corbului de neagră (RET.).

VIȚIA = **VICIA**... **VIȚICĂ** = **VITEA**. **VIȚIOAN** (pl.-ne sn. Viță de păr, șuviță: ~ele de păr ca de capră-1 acoperiră fața (DLVR.).

VIȚIOS = **VICIOȘ**.

VIȚIȘOARĂ (pl.-re sf. *dim.* **VIȚĂ**: și va lua strugurașii cei mici cu secerile și vițiișoarele le va lna și le va tăia (BIBL.).

VITOS adj. Cu vițe lungi, caruia-i atîrnă vițele de păr; mițos.

VIU (f. vie) 1. adj. ① Care trăește, care e în viață (în opoz. cu „mort”): Că nu-s moit, nu sint nici ~, Numai sufletul mi-1 (în SPANN); Căci eu sint vie. tu ești mort, și ochiul tău mă 'nghiață (EMIN.); Domnul Domnedzen făon pre om... și suflă în el duh ~ și fu omul suflet ~ (PAL.); Val și amar de vătăjii de pe la morții mai toții, Patimile lor vor spune la cei vii și la cei morți (LET.); Moldovenii, gonindu-1, pre cîți nu-1 tăia, îi prindea vii (MUST.); Gratiar, pînă era ~, dăde domnia despre răsărit în Teodosie (MX.); Iițelele vii; a onmpărat nu peste ~; F mort sau ~, în ori-ce stare s'ar afla; ② a fi mai mult mort decît ~; ~, nevătămat, teafăr, cu viață: căzaci... au prins și pre acei doi snitani și pre acei trei pași și i-au dus robi la Mosc, vii, nevătămați (MEC.); tot astfel F ③ ~, viuleț: după ce o zări, puse în gînd ca să prinză dobitocul ~, viuleț (ISP.); pe ~ Dumnezeu: Formulă de jurămint: în sama, îți zic, că, pe ~ Dumnezeu... (ALECS.); de ~, în viață fiind, trăind încă: i-au îngropat. i-au ars ce ~; băgat-au în foc de ~, pre Vlădica Georgie, de au ars (GR.-UR.); carne vie = **CARNE** ④; din grain ~, din

Fig. 5308. Vițelar.

gură ¶ ③ * În plină vegetație: plantă vie: gard ~ GARD: ① ¶ ④ Limbă vie, care se vorbește încă (spre deosebire de limbile moarte, care au dispărut, care nu se mai vorbesc) ¶ ④ Apă vie, a) apă de izvor, curgătoare: săpară... și slugile în Isac în acea săpodie și aflară acolo fîntîna de apă vie (PAL.); b) APĂ ② ¶ ⑤ Foc ~ FOC ② ¶ ⑥ Aprins: (bubusoarele) se lecușo cu cărbune ~, pisat pe pragul neșii și amestecat cu smîlînă (GOR.); ¶ ⑦ ¶ ⑧ Inflăcărat, arzător, aprins: o vîntînă vie; imaginație vie, care concepe și produce imediat și ușor ¶ ⑨ Puternic, violent: mîta prodns o impresiune vie; o pasiune vie ¶ ⑩ Strălucitor, intens, orbitor: o lumină vie: colorii vii, colorii aprinse, intense ¶ ⑪ Foarte asemănător, lecit: acest copil e portretul ~ al tatălui său ¶ ⑫ Ager: ochii vii ¶ ⑬ ± Forță vie, produsul masei prin pătratul viteșei ¶ ⑭ Argint-via, mercur.

2. sm. Cel ce e în viață, care trăește: morții cu morții și viii cu viii, un fel de consolare ce se adresează celor ce jelesc un mort, înțelegînd prin aceasta că trebuie să se îngrijească acum de ei înșiși și de cei rămași în viață; ia de pe vii și de pe morți, despre cel ce despoale pe toți, ce se îmbogățește, fără alegeare, de pe urma tuturor; donațiune între vii.

3. sbst. Toiu: ~l neptii (vtrc.); ~l focului, locul unde focul arde mai aprins: fata... s'a așezat pe lopată și baba a asvîrît-o cu putere în cuptor, în ~l focului (R.-cod.) [lat. vivus].

VIOLET (f. vîlîță), VIUȚ adj. dim. viu, numai în construcțiunea vin ~, de tot viu, viu nevătămat: puse în gînd ca să prîză dobitocul vin violet (isp.); porunci lui Hercule să-i adnoă din Aroada, vie vîlîță, cerboalea cea cu coarnele de aur (isp.); am văzut acolo o grămadă de stîniți, vin vîlîți... și cum oamenii le aduceau darnii (ss.).

*VIVACE' adj. ① Organizat pentru a trăi mult ¶ ② * Se zice despre plantele ierboase care pot trăi mai mult de un an sau doi și sărdoească, rădăcina lor continuînd să trăească. În vreme ce tulpina se usucă și se reînnoește în fie-care an ¶ ③ ¶ ④ Cu greu de distrus, înrădăcinat: o datină ~ [fr.].

*VIVACE' adj. ¶ Cuvînt întrebunțat în muzică spre a indica o mișcare vioale: allegro ~ [it.].

*VIVACISSIMO adj. ¶ Foarte vioalu [it.].

*VIVACITATE sf. Vioiciune [fr.].

*VIVANDIERĂ (pl.-re) sf. * Femeie care însoțește o trupă spre a vinde soldaților de-ale mîncării sau băuturii [5309] [fr.].

Fig. 5309. Vivandiere române (1865).

*VIVANT adj. ① Tablon ~, grup de persoane care înfățișază un tablou cunoscut sau care ar putea servi de subiect unui tablou [fr.].

*VIVAT! 1. interj. Să trăească! ură! vivati! să trăească! strigară toți mesenții, și olocnean cu paharele (RET.)

2. (pl.-ate) sn. Strigăt de urare: uran pe Domn cu ~ se gomotoase (NEGR.) [lat.].

*VIVIPAR adj. ① Se zice despre un animal care dă naștere unor pui vii (spre deosebire de cele „ovipare”, care se reproduc prin ouă, ca peștii, reptilele sau pasărilor) ¶ ② * Se zice despre unele plante ale căror seminte încolțesc în pericarp: portocalii și lămîții sînt ~l [fr.].

*VIVISECȚIUNE, VIVISECȚIE sf. Operațiune prin care se spintecă un animal spre a-i studia proprietățile țesuturilor și funcționarea organelor: acestea sînt ca animalele interioare, asupra cărora este permisă vivisecțiunea în interesul științei (CAR.) [fr.].

VIVOR = VIFOR.
*VIZA (vizez) vb. tr. ① A ochi, a lua la țîntă ¶ ② A țînti, a avea de scop ¶ ③ A pune viza: cerînd să mi-l dea (pașaportul) îndată, ca să-mi pot urma drumul. mi se răspunde că nu se poate, pînă ce nu l-o viza ispravnicul (G.-GH.) [fr. viser].

VIZĂ' (pl.-ze) sf. ① Pește asemenea nisetruului cu corpul lungăreț, aproape cilindric, care poate ajunge pînă la 2 m. lungime și 80 kgr. greutate; se pescuiește în Dunăre și în marea Neagră; speciile mai mici (de 40-50 cm.) se numesc „bogzari” (Actipenser glaber) [5310] ¶ ② VIZĂ-GALBENĂ = ȘIP' [comp. rus. viz ū].

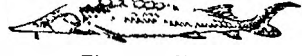

Fig. 5310. Viză.

*VIZĂ' (pl.-ze) sf. Formulă ce se pune pe un act, spre a arăta că a fost verificat: a pune viza pe un pașaport [fr. vis a].

*VIZAVI adv. ① Peste drum, (față) în față: ~ de primărie ¶ ② Față de: s'a purtat răn ~ de mine [fr. vis-à-vis].

VIZDEIU = GHIZDEIU.

*VIZIBIL adj. ① Care se poate vedea ¶ ② Care e dispus să primească pe cineva în vizită ¶ ③ Vădit ¶ ④ ¶ INVIZIBIL [fr. visible].

*VIZIBILITATE sf. ① Proprietate pe care o au corpurile de a putea fi văzute (în spec. cu ochiul liber): ~a unei stele ¶ ② ¶ Condițiunile meteorologice care permit orientarea în sbor [fr.].

*VIZIERĂ (pl.-re) sf. ① Cozoroc [fr. visière].

*VIZIONAR adj. și sm. ① Care crede că are vedenii * ② Care are idei ciudate, extravagante [fr. visionnaire].

VIZIR, VEZIR sm. Numele miniștrilor împărăției otomane; în spec. marele-vizir, primul ministru al Sultanului [5311] [tc. vezir].

*VIZIRAT sbst. ① Demnitatea, funcțiunea de vizir: Ibrahim... dorînd ~ni, spunea de față că bătrînștele fac pe Sinan nevrednic (BALC.) ¶ ② Durata acestei funcțiuni [fr.].

VIZIRESC adj. De vizir, de mare-vizir: pentru a dous oară fu investit cu puterea vizirească (BALC.).

VIZIRI, VEZIRI (-ireso) 1. vb. tr. și refl. A (se) face vizir.

2. vb. intr. A ocupa demnitatea de vizir.

VIZIRIE sf., VEZIRLIC sbst.

VIZIRAT: maxilîndu-se Ali-Pașa Ciora [5311] din vizirie, stătînd un vezir Numan-Pașa (LET.) Mare-vizir. [vizir; tc. vezirlik].

*VIZITA (-itez) 1. vb. tr. ① A merge, a se duce în vizită la cineva, a face o vizită ¶ ② A se duce de milă acasă la cineva, la locul unde e adăpostit: ~ pe săraci; ~ bolnavii la spital; ~ pe prizonieri ¶ ③ A colînda: a umbla să vadă de curiozitate: a vizitat multe orașe, multe muzee: vizul lui era să poată să meargă, cînd s'o face mare, să viziteze acele loenri sfînte (G.-GH.) ¶ ④ A cerceta, a inspecta, a revizui: ~ bagajele la vamă; ~ școlile ¶ ⑤ A cerceta un vas neutru sau suspect în timp de războiu.

2. vb. refl. A-și face vizite unul altuia, a se cerceta [fr.].

*VIZITĂ (pl.-te) sf. ① Ducerea în casa cuiva spre a-l cerceta de politeță: Vizitele mai plăcute sînt cele mai rar făcute (PANN); a se duce în ~; a face ~; a înapoia vizita, a se duce la o persoană în vizită în urma vizitei ce aceasta i-a făcut-o; cartă de ~ CARTĂ ② ¶ ③ Fie-care venire a medicului în casa unui bolnav spre a-l îngriji: dătoarește medonului zece vizite ¶ ④ * Venirea medicului, internului, etc. la spital spre a vedea bolnavii ¶ ⑤ ~ medicală, cercetarea sănătății recruților, candidaților la anu-

Fig. 5311.

VIZ- mite școale, etc. ¶ **① Cercetare, inspecție minuțioasă ¶** **② Cercetarea unui vas neutru sau suspect în timp de război ¶** **③ ~ domiciliară, perchiție judiciară operată de un jude de instrucție sau de delegații săi [fr. visite].**

***VIZITATOR sm., VIZITATOARE sf.** **①** Persoană care face o vizită cuiva **¶** **②** Cel ce vizitează un muzeu, o expoziție, etc. **¶** **③** Funcționar însărcinat să viziteze bagajele la vamă [fr.].

VIZITIU, Mold. Bucov. VEZETEU sm. **①** Cel ce șade pe capra unei trăsurii și mină caii (*Trans.* „coici”) (**④** 5312): vizitiul... scotea iar oală dîr

Fig. 5312. Vizitiu.

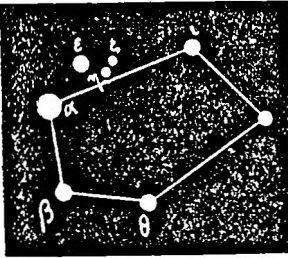

Fig. 5313. Vizitiul.

hamuri și-i ducea în grajd (slv.); nu-1 bine să te pui vezețu la oal albi și slugă la femei (cro.); stăpînul și tot odată vezețu trăsuri, ou care plecasem de la Florența, ne duse la cea mai bună locanță (aleca.) ¶ **⑤** ☆ **VIZITUL**, constelațiune a emisferei boreale, între Gemeni și Perseu (**④** 5313) [ung. v e z e t ō].

***VIZIUNE sf.** **①** = **VEDENIE ¶** **②** **③** Idee ne-bunească, extravagantă; gărgăuni [fr. vision].

***VIZON sm.** **➤** Un fel de lustră care se vinează mult pentru blana ei (*Lutreola lutreola*) [fr. vision].

***VIZOR (pl. -oare) sm.** **➤** Mic dispozitiv fixat pe un aparat fotografic, care permite să se vadă dacă placa va cuprinde partea bine determinată din obiectul sau vederea ce urmează să se fotografieze (**④** 5314) [fr. viseur].

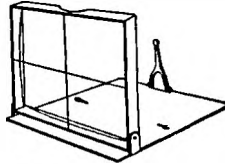

Fig. 5314. Vizor.

***VIZUAL adj.** **①** Ce ține de vedere ¶ **②** **③** Rază ~ă, linia dreaptă care, plecînd de la ochiul observatorului, ajunge la obiectul pe care-l privim; orizont ~, spațiu pe care-l cuprind ochii; oîmp ~, spațiul mărginit care se poate vedea printr'un instrument optic; unghiu ~ = **UNGHIU** [fr. visuel].

VIZUINĂ, ① **GHIZUINĂ, †VIEZUINĂ (pl. -ini), Mold. Bucov. VIZUNIE, GHIZUNIE, Băn. VIZURINĂ sf.** **①** Gaură, culcuș de fiară sălbatică: o namilă de leu... își avea vizuina într'o vâgăună de munte ou două guri (usp.); hîjbii ei p'acole, plină ce dete de ghizuina scroafei (usp.); și vultpe vizuini au și pasările certului culture (cor.); Intram singur fără frică în vizuina fiarelor sălbătice (aleca.); se vorbește că aci ar fi fost o vizurină de urși (luu.) ¶ **②** Văgăună, scobitură în munte care poate servi ca loc de adăpost: o la razea în lume și fuge în pădure, unde trăește într'o vizuină ou un pustnic (car.); Hoțul nu-1 la locul lui, Nu-1 în vizuina lui (pann) [(Culcuș de) viezure].

③ **VIZUNI (-neso) vb. într. Bucov. A-și avea culcușul, vizuina: într'acel loc... vizunește un bălaur ou douăsprezece capete (sb.) [vizunie].**

④ **VIZUNIE = VIZUINĂ.**

VİIGAN sm. ➤ = AVAT.

① **VİJ, VİJOIU sm. Trans. Maram. F Moșneag, moș bătrîn, ghiu:** acolo eran doi moșnegi orbi: un vî și o babă (ret.); bine, îi zice împăratul, dar să știți, vîjele, oă de nu-mi faci ispravă, ou capul plătești nebunia (ret.).

② **VİJİ (vîjeac) vb. tr. și refl. Trans. A (se) potrive:** bucuria feței oă i se vîjește (papucul), dar bucurie soură, că numai ou unul ce să facă (ret.).

VİJII (-jii), VİJII (-jii) vb. într. ① A șuiera cu putere *in spec.* de vîntul ce suflă vijelios):

Crivățul de miază-noapte vîje prin vîjele (aleca.); vîntul vîje și geme ou niste jalnice glasuri ce plîng dîn depărtare (odos.); Jainie vîje prin noapte glasul codrilor de brad (coșca.) ¶ **③** A produce un sgomot analog cu șuieratul vîntului (*verb.* de ape, de flacărele focului), a Vui: Dunărea începe să vîje mîncosă (vlah.); oînd vîje focul în vatră, cineva te vorbește de rău (pac.); oînd focul vîje și husește, te vei sfădi ou cineva (gor.) ¶ **④** A șuiera, a țiu (*verb.* de săgeți, de gloanțe, etc. sau de urechi): săgeata vîje și se pierde în desșul terbi care se olatină dîn vîr (car.); glonțul an trecut vîjînd aproape pe deasupra capului lui Antioh-Vodă (n.-cost.); acest budungan venea vîjînd și vînd ou un tunet (sb.); auzul îi vîjîia ou scoocul morii (olvr.); singele îi vîjîia în urechi (vlah.) ¶ **⑤** **Trans. Băn. ➤** A blîzi, a șbirni (*verb.* de albine): vedeai... numai flori... cari miroseau și numai vîjîiau albinele în ele (ret.) [onom.].

VİJIALĂ, VİJIALĂ (pl. -teli) sf. Faptul de a vîjîi, vîjîit: vîjîiala apei și vîntului (pann).

VİJİIT, VİJİIT sbst. Faptul de a vîjîi; rezultatul acestei acțiuni: o'un vîjîit năprasnic se naltă vaturile aruncîndu-se pe podelele vaporului (vlah.); în casele bătrînești... vîjîitul vîforței străbate înăbușit (ret.).

VİJİITOR, VİJİTOR 1. adj. verb. VİJİ. Care vîje: ce val de sînge vîjîitor îi adusese în urechi răspunsul ăstai (sr.-vn.).

2. VİJİTOARE, VİJİTOARE sf. = ȘBIRNITOARE ①.

VİJİITURĂ, VİJİITURĂ (pl. -turi) sf. Vîjîit prelung: ou vîjîitura dîntre munți, oînd se bat copacii de cele mai mari vînturi (ool.); nu trecu mult timp și se auzi o dulce vîjîitură de vînt care aducea un miros de trandafiri (usp.).

③ **VİJOIU² sm. = VİJ.**

VİJOIU¹ (pl. -oale) sn. Trans. ➤ Pirău ce curge vîjîind (fr.-cdr.).

VİLCAN sm. ➤ = AVAT.

VİLCEA = VĂLCEA.

VİLCEĐ adj. Plin de vîntăi, vînt de lovituri.

VİLCEZI (-ezaco) vb. tr. A acoperi de vîntăi, a face vîlced.

† VİLFA (pl. -te) sf. ① † Mag; vrăjitor: vîltele de la răsărit vîneră în Ierusalim (cor.) ¶ **②** Glorie, slavă, mărire, fală: ou toți căutau să vază pre catane ou soșec în Iași... vestindu-se vîlta Nemților de isbîndă asupra Turcilor (mustr.); și era de ~ mare Alb ou un fund de căldare (ret.) ¶ **③** Pompă: grigorie-Vodă se gătea să pucească ou mare ~ de al trile rîd în Tora-muntească ou domnia (nec.) [vsl. v l ū h v ū, bg. v ā l h v a; comp. și VĪLVĀ].

† VĪLHVĀ = VĪLFĀ.

④ **VILNIC (pl. -ce) sn. Olten. ①** Un fel de foță largă, alcătuită dîn două bucăți, lucrată încrețit ca iusta (n.-cod.); ~ele de lînă, negre, vîrgate ou roșu, betele înguste... toate sînt țesute și lucrate în oasă (vlah.); zăbranco, ~e, trimbe depînză de oîneșă se ridicoau... în cale (pem.) [vsl. v l ū n a „lînă”; comp. bg. v ū l n j a n i k ū „foță dîndărăt, opreg”].

VĪLSAN sm. ➤ = AVAT.

② **VILTAN = VULTAN.**

VILTOARE, † VULTOARE sf. ① Adîncătură

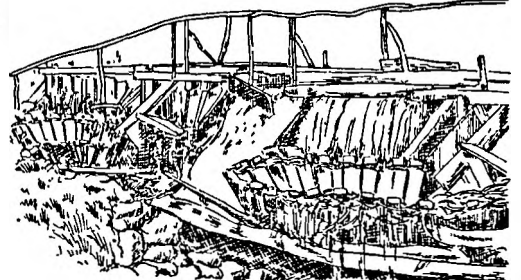

Fig. 5315. Viltore (după Tache Papahagi).

Intr'un rlu unde apa se învîrtește și formează un vîrtej, buldoacă: jos, sub noi, la adîncimi ameșitoare, urlă viltorile Oltului (vlah.); apele se bat, rostogolesc bolovanii, umplu vultorile și șar peste stîncile lustrate (olvr.); **②**: toate stîlcelele marelui Ștefan de-a smulge Muntea dîn viltorea în care intrase au rămas zadarnice (vlah.); sub

toată această vultoare, veșnic mișcătoare, există un popor statornic, care-și are calitățile și defectele lui specifice (CAR.).
 ¶ ⊗ *Trans. Maram. Oas.* ¶ = FIUĂ ⊗ (⊗ 5315) [lat. *vol(u)toria < volutus].

○ **VILTURA, Oas. VULTURA** *vb. tr.* A bate postavul în piua, în vilt oare.

2. *vb. intr.* A se invirti ca o volbură, ca un virtej; un nor de corbi flutia pe deasupra... viltura și se invirteala în toate părțile (SALC.).

VILVĂ (pl.-ve) *sf.* ⊗ † = VILFĂ ⊗ ¶ ⊗ *Trans. Băn.* ¶ ⊗ Geniu, spirit, duh (cu chipul de femeie, de șarpe, etc.) care veghiază asupra aurului din mine, asupra pădurilor, asupra casei, etc.: fie-care bate (= mină) îșiare vilva ei... care supraveghează și distribue aurul din băi (FR.-COR.); cu vilva băii nu te poți prinde, că ea e mai mare peste aur; pe semne o fi bătrână și șgtricită și se minie cînd vede că pun oamenii mina pe comorile ei (RET.); pe florile acestea zace blăstămul: cine rupe din ele, acela are să se lupte cu vilva pădurii (SLV.); se crede că fiecare osă ar o ~ care păzește și care se zice că este un șerpe; cu oft e mai mare vilva, cu ațit e mai ou stare, mai avut gazda casei (LUB.); dar în pod era o... vilvă: ea era aceea care prefăcuse în piatră toate cătanele împăratului (RET.); Băn. se bat vilvale, se zice cînd se vād, în serile de vară, fulgere repezi, neurmate de tunet ¶ ⊗ = VILFĂ ⊗ ⊗ : sufletul și cerea șgomotul veseliiilor, strălucirea averiilor. vilva trupurilor (COOB.); a răpus vră; mașile îngrozeau lumea ou vilva puterii lor (VLAM.) ¶ ⊗ Senzație mare: mare ~ se făcuse între Români și Otani pentru minunea scăpării lui Mihai de la moarte (SP.) ¶ ⊗ Svon, veste, faimă: se lățăse vilva în lumea întreagă de bunătaea și harul cel mîntuitor al sfîntului (VLAM.) [v i l l ă].

○ **VILVĂI** (-ăiu, -ăesc) *vb. intr.* A flăcări, a arunca vilvătăi: ca o flăcări de foc, cînd vîlvătește în loc (COL.) [v i l l v a i e].

○ **VILVĂIE** *sf.* (POL.) = VILVĂTAE.
 ○ **VILVĂTAE** *sf.* = VILVĂTAE [v i l l v (o a r e) + (f l ă c ă r) a i e].

VILVĂTAE *sf.* Flăcări mare, flăcăriie, bobotaie: acolo, la un foc ou vilvătăi, baclui și ciobanii spu-neau ghicitori, care de care mai împelitate (OLVR.); luna plină și aprinsă la față, se ridică... ou o ~ mare (LUNG.); ¶ ⊗ fugea îngrozit acum și el de întinderea și vilvătăile focului ce singur și-l pusese țării (VLAM.) [v i l l v (o a r e) + (b o b) o t a i e].

VILVOARE *sf.* = VILVĂTAE: vilvoari de foc leșeau pe gura vetrii (COOB.); fluturoae, cînd se întoarce pe lingă ~, aripile și le arde (COL.); ~a focului ce-l încingea... ame-tiră și înspăimîntară pe Turci (SALC.); în măcelul acela gros-av, au pierit, în ~a flăcărilor și două mi de țențeri (VLAM.) [lat. *volvo rem < volvere].

VILVOIU, vulvoiu *adj. și adv.* Sbrlit și ridicat în sus (*vorb.* de păr): ou părul vilvoiu, ou ochii aprinși în cap și ou fața roșie ca singele (EMIN.); și omul adormit se ridică drept în picioare, ou chipul îngrozitor, ou părul vilvoiu (CAR.); unele alergară călări, altele pe jos, unele ou părul vilvoiu, căci n'auvusese vreme nici coadele să și le lege (SP.); părul i se ridicase vulvoiu în cap (S.-ALD.) [comp. v i l l v o a r e].

VINA (-nez) *vb. tr.* ⊗ ¶ A urmări un animal spre a-l prinde sau ucide: acum încep a săgeata la că-pricioare și la ciute, căci piua acum vina numai păsărele ou lațul (SP.) ¶ ⊗ ¶ A pescui: olăcașul să nu poată să vineze peste în elesteul stăpînului (LEA.-CAR.) ¶ ⊗ ¶ A aler-ga, a face tot posibilul să dobîndească ceva, să pună mina pe ceva sau pe cineva: Numai banul îi vinează și olștigul fără muncă (EMIN.); veșnic vina un cămă-tar care să-i cumpere pe nimica leașa înainte ou olștea luni (CAR.) [lat. vulg. *v en a r e = clas. v e n a r i].

VINĂ (pl. vine) *sf.* ⊗ ¶ Fie-care din vasele san-guine care întorc singele din corp în partea dreaptă a inimii; *pr. ext.* ori-ce vas sanguin, vină sau ar-teră (⊗ 5316); vine pulmonare, acela care se deschid în auriculul sting și ale căror ramuri străbat plămîni în toate direcțiunile; vina portă, aceea care primește singele din organele abdominale și pă-trunde în ficat; vine cave, cele două vine (vina cavă superioară și vina cavă inferioară), cele două vine groase care aduc singele negru în auriculul drept al inimii; vine albastre se trăgeau pe față ei albă ou o marmoră vie (EMIN.); ⊗ a-i îngheța singele în vine (de trică); a-și tăia, a-și des-hinde vinele, a se sinucide făcînd să i se scurgă sin-

gele ¶ ⊗ *Pr. anal.* ¶ Partea dintr'o mină unde se află minereul ce urmează a fi exploatat, filon: cînd se apucă să-l scoată, ce să vezi? fierul nu era întot, oțera o ~ din munți (SP.) ¶ ⊗ Izvor de apă, pîrașă ce curge pe sub pămînt: întelepții... sapă pămîntul și mesterșuguesc de găsesc de acele vine de

izvor de apă (GAST.); îndată ce s'a dat de vina apei, încă se mai sapă de un stînjien, ca apa să aibă unde să se adune (PAMF.) ¶ ⊗ ¶ Dungă cestrăbate, ca o vină, lemnul sau piatra: vinele nu-cului, marmorei ¶ ⊗ ¶ Fie-care din canalele de pe su-prafața frunzelor prin care curge seva, nervură ¶ ⊗ ¶ Puls: ca dohtorii de ~ a-pucă, să afle unde-l doare (COL.) ¶ ⊗ ¶ = TENDON: unii tale cu coasele vinele cailor (VLAM.); tare, virtos, bun de ~, puternic, voinic: știtud bine că lupul e mai virtos de ~ decit dînsul, se cam codea și căuta prilej să scape (COOB.) ¶ ⊗ ¶ de bou, păr tea mai virtuoasă a liga-mentului cervical și poste-rior la bou, care se întărește: lovitură dată cu vina de bou: să le tragă... este o sută de vine de bou la tăpi fie-cărna dintre bătrîni, iar im-anului, patru sute (CAR.) ¶ ⊗ ¶ Partea piciorului cu-prinzînd intoitura genunchiului pînă la glezne: pantaloni strînși pe vine; mi s'au mutat vinele, de era să cad (I.-GH.); (a sta, a ședea, a așeza) pe vine, cu genunchii întoiți, fără a ședea pe ceva: o droaie de copii stan jos pe vine împrejurat unei străchini mari (VLAM.); se așe-zase pe vine și sorbea ou lăcomie mireasmee calde din gura cuptorului (OLVR.); ¶ F ou coada între vine, rușinat: deputații leșară cu coada între vine, șindînd la nedreptățile oamenilor (NEGR.) [lat. v en a].

VINAR *sbst.* = CURAR ⊗ [v i n ă].

○ **VINARE** *sf.* *Trans.* Ață răsucită din păr de capră cu care se leagă cioarecii (ciorapii de dimie groasă) împrejurul pulpei piciorului (VC.) [v i n ă].

VINAT 1. *adj.* ¶ p. VINĂ.

2. (pl.-aturi) *sm.* ○ Faptul de a vina, vinătoare: feciorii cei de domni den munții ungrești, pogorînd după ~ ... au nimerit la apa Moldovei (CR.-UR.); șind om tînăr, îi era drag a se primbla ades la ~uri (MUST.) ¶ ⊗ Animal ce se ucide sau se prinde la vinătoare, spre a fi min-cat: adu ~ mie și derégemie mîncare, cum să mîntino și să blagoslovesc tine (PAL.); cine caută țepuri în biserică, se întoarce fără ~ acasă (ZNN.); Peste puțin iacă vine ou pușoa un vinător Pe eleșten să găsescă vre-un ~ șburător (PANN.).

VINAT *adj.* ○ Albastru închis: ochii lui roșii erau înconjurati de două cerouri vinete (ON.); și i'n oglindă ale ei buze se vād vinete și supte (EMIN.) ¶ ⊗ ¶ Sur (despre părul calului): suepe un superb cal ~ rotat... începe să bată toba ou o mină și să sufle în trîmbiță (CAR.); și *SM.*: călare pe un ~ înșipcat (LUNG.) ¶ ⊗ ¶ Piatră ~ă ¶ VI-TRIOL ⊗ ¶ ⊗ BURETE-VINAT ¶ BURETE ⊗; CRIN-VINAT, FLOARE-VINAT ¶ STÎNJEN ⊗; — PĂTLĂ-GEA-VINAT ¶ PĂTLĂGEA ⊗ [lat. v en ă t u s].

VINĂTAE, VINĂTARE *sf.* ○ Urmă, dungă, pată v i n ă t ă pe trup (mai adesea de pe urma unei lovituri): aducea Safta n'avea nici o vinătaie pe trup (ON.); oela ce va lovi pre altul... și de... nu va face vină-tare sau șinge, atunce aceea nu se obiama sudalmă mare (PRV.-MB.) ¶ ⊗ pl. Vinătari, slava cerului (comp. VINE-TIE) (CIAUȘ.) (RV.-CRG.): ou săgeata se repezi în jos din vinătări (MAR.).

VINĂTOARE *sf.* ⊗ ¶ Urmărirea, gonirea vi-natului: (Antioh-Vodă) mai mult își pierdea vremea ou ~a (MUST.); a luat ou dînsul o multime de oameni, ou la o ~ împărătească (VAS.); ofinele ce stă la bucatărie nu e pentru ~ (ZNN.); a se duce la ~; pușcă de ~; ~ de lupi, de urși, de mistreți, de cerbi ¶ ⊗ ¶ Alergătură, străduință de a pune mina pe cineva, de a dobîndi ceva: cum puseră piciorul pe pămîntul sacru, începură ~a după re-publicanii (CAR.) [lat. v en a t o a r].

VINĂTOR *sm.* ⊗ ¶ Cel ce vinează, care um-

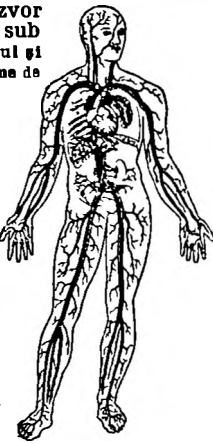

Fig. 5316.
Vinele și arterele corpului omenesc.

VIL-VIN

VIN-blă adesea la vinat: Cum ~'ntinde'n ering La pásărele laul Cînd și-oi'ntinde brațul sting Să mă cuprîni cu brațul (EMIN.). ~ul întinse arcul și cînd sbură săgeata, prăvăli fiara sălbatică (ISP.); vulpea nu se teme de ~ul care se laudă seara (ZMN.) ¶ ⊕ F Cel ce aleargă, se străduiește să dobîndească ceva; ~ de zestre, cel ce umbilă să se însoare cu o fată cu zestre mare: o droaie de coconasi și de sportmenți întorși din Paris... ahtiași ~ide

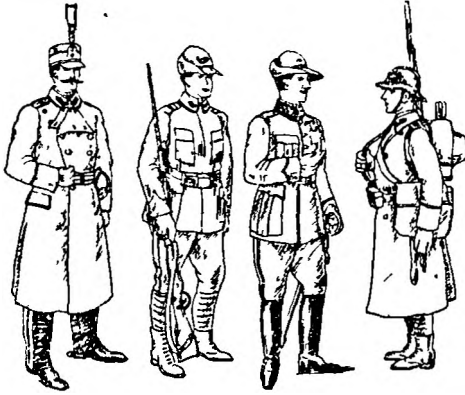

Fig. 5317. Vinători.

zestre și hazlii conducători de ocolitoare (VLAH.) ¶ ⊕ ✕ Soldat dintr'un anumit corp de trupă de infanterie (= 5317) [lat. v. e n a t o r e m].

VINĂTORESC *adj.* ¶ Privitor la v i n a t o r sau vinătoare: petrecerile șgomotoase care înveselesc viața vinătorească (COOB.); în lunga lui îndeletnicire vinătorească, el ajunsese să știe anume fie-care urs sau ursoaică de cîți ani este (SB.).

VINĂTORIE *sf.* ¶ ⊕ Ocupațiunea, meseria de v i n a t o r: vinătorii proclamă că nimic pre pămînt nu se poate asemui cu plăcerile ~i (COOB.); îmbrățișă mesteșugul ~i în locul breslei dascăliilor (GN.) ¶ ⊕ † Vinătoare.

○ **VINĂTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* = VINAT 2 ⊕: fie-care aducea pentru sine deosebi cite ceva ~ pentru masa boierească (SB.).

○ **VINĂȚIE** *sf.* Băn. — VINETIE.

VINDĂLAC *numai în loc. adv.* de-a ~u, de-a tumba, de-a rostogolul, de-a berbeleacul, dîndu-se peste cap: să-1 dai o palmă Grecotelului boierii, să se ducă de-a ~u (O-ZAMP.); nora cea mai mică dîndu-se șiea de-a ~u, se face un măr ne mai pomenit de frumos (FLOR.).

VINDUT *adj. p.* VINDE: marță ~ă ou pagubă; (dator) ~, coplesit de datorii: și au rămas toți vîndați și îndatoriti, plîngînd și cerșindu-și banii (MUST.) ¶ ⊕ † Trădat: Muscalii credeau că sint vîndați de oamenii din sat (R-COB.); stăpînă, nu e scăpare, sîntem ~e mîseleste (ISP.) ¶ ¶ ⊕ NEVINDUT: a rămas cu toată marfa nevîndută.

VINJ 1. sm. * = VELNIS.

2. *sbst.* ○ Mlădire (GUS.) ¶ ⊕ Putere: doi cai roibi, mărunti, dar tari și plini de ~ ca doi zmei (SAD.) [comp. vsl. vaze].

VINJOLI = VINZOLI.

VINJOS *adj.* Musculos, tare, puternic: vād pe Petru-Rares... încordîndu-și brațele vinjose pe măjile încercate ou peste (VLAH.); crescu și se făcu un om gras și voinic, spătos ~, cum nu era altul (ISP.) [v i n j i].

VINJOȘA (-oșez) *vb. tr.* A întări, a face v i n j o s: asa de tare își vinjoșase frunul, încet întrecea pe amîndoi frații săi (SB.).

VINJOȘIE *sf.* Calitatea, starea a tot ce este v i n j o s: puținii își păstrează vinjoșia suflătoare pînă la sfîrșit bătrînețe (SLV.).

VINOS *adj.* ○ Sînge ~, sînge negru pe care vinele-l duc la inimă, spre deosebire de sîngele arterial ¶ ⊕ Vinjos, puternic, viguros: Ercule... ținea strîns (hidra) în brațele sale cele vînjoșe și legate (ISP.); un trup mijlociu, ~, sprinten la mișcări (VLAH.) [lat. v. e n o s u s].

VINSLĂ... = VIȘLĂ...

VINT (*pl.*-turi) *sn.* ○ Mișcarea mai repede sau mai încetată a aerului într'o direcțiune sau alta a atmosferei: ~ de miază-ză; ~ul ce suflă

iară dinspre N.-E. se numește crivăț; ~ cald, rece; o lină suflare de ~ adie peste grînele coapte (VLAH.); Dă, Doamne, un ~, Un ~ pe pămînt, Copaci să răstoarne Mîndrasă și mi-o'n-torane (PAMF.); Plutînd ușor în aer ca ~ul ce adie (ALECS.); ~ul abia adia și cîntina ușurel frunzele pomilor (ISP.); S'aude ~ul suspînd în munte (STAM.); sufla un ~ cită să nu scoți nici cinele atară (RET.); Bate ~ul dintr'o parte, Iarna-1 iol, vara-1 departe (EMIN.); să nu pui cloșca cînd bate ~ul, că ies ouăle limpezii (GOR.); ⊕ F: e slab de-1 bate ~ul, și flutără ~ul prin case, despre un om foarte slab; a-1 bate ~ul prin pungă, a nu avea para chioară, a fi lefter; a bate ~ul peste ceva, a nu mai rămînea nimic din ceva; BATE 2 ⊕; a se duce, a porni, a sbura ca ~ul (de iute); detersă bice calilor cari mergeau repede ca ~ul (ISP.); ⊕ un ~ de răzvîrtire suflă din toate părțile (VLAH.); ⊕: ou ~ te aduce (pe la noi)? se zice vîzînd pe cineva sosînd într'un loc unde nu te-ai fi așteptat să vie; dar ce ~uri te poartă pe-aici, pe unde om pămîntean n'a mai umbat? (RET.) ¶ ⊕ ~ul turbat, un vînt care, după credința poporului, suflă cu o putere înspăimîntătoare în regiunile cele mai înalte ale atmosferei, pînă unde abia poate să ajungă ciocirîlanul; iar dacă, din întîmplare, ajunge pînă acolo, turbează și cade jos, de-1 mîncă cîinele, care apoi turbează și el (R-COB.); ~ul turbat... e mai deasupra și la oare cum ajunge vr'o pasăre, îndată turbă (VOR.); și făcu un puic de corb și-1 vîri într'un stol de corbi ce se uroase pînă la ~ul turbat (ISP.) ¶ ⊕ ⊕ Vinturi rele, niște vinturi care, după credințele poporului, sint însoțite de duhuri necurate, de iele, etc. (SEZ.) și care sint purtătoare de boale care mai adesea ologesc pe oameni: junghiul te apucă din răceală, din ~ rân, din deochiul, din farmac (PAMF.); sint ~uri rele care dau peste un om și pot să-1 mîntăscă, să-1 ologăscă, să-1 îmbolnăvească (VOR.); un ~ rân a dat pe semne peste dînsa: teiele i-au luat gura și piciorarele (CRG.); de act expresiunile luate de ~ sau din de ~, ologit, damblagiu: parcă ești luat din iele ori din de-vînt, cînd pășești (SP.) ¶ ⊕ Aer: a lua ~, a răsufla, a respira; din ~ a venit, în ~ s'a dus (PAMF.), despre un lucru căpătat ușor și prăpădit tot așa de ușor; ⊕ în ~, în zadar: toate aceste în ~ au fost (M.-COST.); a vorbi în ~, fără a fi ascultat de cineva, fără a se ținea seamă de cele rostite; vorbe în ~, vorbe goale. fără rost ¶ ⊕ Aerul mișcat în mod artificial: a-și face ~ cu evantaliul; începe să-și facă ~ cu pălăria (SR-VN.); instrumente de ~ INSTRUMENT ⊕ ¶ ⊕ În diferite locuțiuni: a face ~ calilor, a le da, biceși a-i porni în fuga mare: Grouceanu... mai făcînd un ~ calilor, alungăra la Faurul-pămîntului (ISP.); s'a suit cu trăsura în vîntul dealului, a făcut ~ calilor și de-acolo și-a dat... drumul în aleștea (R-COB.); a face ~, a da ~ ouiva, a-l repezi, a-l îmbrînci, a-l împinge de la spate: țără să-1 dea răgaz a zice nici cîroli și puse o piedică și-1 făcu ~ în cazan (ISP.); a-și face ~, a-și lua ~, a se repezi: deodată fiara, făcîndu-și și se repede... îl alunge cu laba, îl trage la dînsul și-1 stîrșie în bucăți (L-OM); a se da în ~, a nu mai sta locului: vād pe mama cum se dă în ~ după trobi, cînd în casă, cînd atară (CRG.) ¶ ⊕ * FLOAREA-VINTULUI = FLOAREA-FAȘ-TILOB; — IARBA-VINTULUI = IARBA ⊕; — SCAIUL-VINTULUI = SCAIU [lat. v. e n t u s].

○ **VINTĂRAIE** *sf.* Bucov. ○ V i n t puternic, vijelie, viscol: nîgea, însă așa un fel de omăt mărunt ca nisipul, pe care-1 mîna vîntăraia înainte (GRG.).

VINTICEL, **VINTIȘOR** *sn.* ○ *dim.* VINT: în fond se ridică nori albi, călătorînd în bătaia vînticelului subțire, răcoros (GRG.); un vînticel adia, încet de-abia îl simțeam (ISP.); se face un vîntișor o'o miroznă ca aceea, de te 'mbăta nu alta (VAS.); Abie aburește vîntișor răcoare, Dînspre munți suflînd (STAM.).

VINTOȘ 1 *adj.* ○ Cu vînt; plin de vînt: dacă se visează cai, va urma o vreme vîntoasă (COR.); pe miază-noapte călare ou arși vîntoase... urla prin aerul cernit mama pădurilor cea nebună (EMIN.).

2. **VINTOASĂ** (*pl.*-se *sf.*) ○ *Mold. Tr.-Carp.* ○ Furtună, vijelie; vîrtej, volbură de vînt: dacă vîntăsc tăciunii aprîși în sobă, va urma ~ și vreme rea (GRG.); cum sedit în păduricea aceea, iată că se stîrșește o ~ și o givornită (VAS.); vîntoasa, vîntă parcă să-1 prăvale din loc, gemea și urla prin hornurile-1 și odăile-1 pustii (SAD.) ¶ ⊕ *pl.* * IELE ⊕: se duseră cum se duce năluca, cînd umbli vîntoase și gonesc în miezul nopții prăcolicii

(SLV.); ♀ Sg.: nief să-i zici vîntoasă, că e rău, dar să-i zici frumoasă, frumusețea, că atunci e bine (VOR.) [lat. *vēntosus*].

VÎNTREALĂ (pl.-ele) *sf.* ☞ = **VETRELĂ** ○: Într-o joncă aurită, pe albastrul apei lîne, Cu vîntrell de rogojină și cu visle de sandal (ALECS.); ce viață grea duc marinarii... suind și coborînd pe scări de ghiță... oa să stînga și să desvîlească vîntrelele pe tot mîntul (L-GH).

○ **VÎNTUI** (-neso) *vb. refl. Mold. Bucov. ○ A fi atins de vînturi rele, a se sminti: omul peste oare dau vînturile rele se vîntuește (ȘEZ).*

○ **VÎNTUIT** *adj. p. VÎNTUI*. Smintit: cînd oțneva nu e destul de cuminte, se zice că e ~ (VOR.); Bietul nostru împărat, Cum era cam ~, Boala azi l-a vîntnit și curat a 'nebunit (ȘFER).

VÎNTULEȚ (pl.-ețe) *sn.* ☞ *dim. VÎNT*: În răpocul nouții se auzea numai... suaurul alene al ~ului de vară (ODOB.); pe la amiază, trimite Mama-Pădurii un ~ oădicesi asupra stîncii și o adoarme (MERU).

VÎNTURA (-ur) *1. vb. tr.* ○ A curăța grăunțele de pleavă (cu lopata sau cu vînturătoarea): după ce aria s'a măturat bine, grîul se la cu lopata și se avîrle în sns asupra vîntului și astfel se vîntură (DAM.); această mo răscă vîntură, adică curăță grăunțele de pleavă, de oolb și de alte trupuri mai grele (NON); blajina noră... acuuși îmbăla tortul, acuuși pisa malaiul și-l vîntura de buc (CRG.); Este-un iepure schlop într'un vîrf de ploș și vîntură bob (GOR.); *ghicitoare despre „vînt”* † ○ A mișca dintr' o parte într'alta, a sălta în sus și în jos (ca lopata de vînturat), a arunca încoace și încolo: eu îmi dau duhal și el oțată, vînturînd galbenii din sipet (ALECS.); vînturați banii în mîini și veți vedea ce răcoare vă face, cînd vă e cald, și ce cald vă ține, cînd vă e frig (OLVR.); vîntură dintr'o mîină într'alta pionii minceii (BR-VN.); roata vînturului vîntură pietre scumpe în dogorea la soareului (VLAM.); † ○ A înșira, a povesti rînd pe rînd; a da în vileag: femelle vîntură intrîgile obicinuite ale capitalei (OLVR.); satul vîntură de nădrăvniile pretesei și-i vîntura faptele (VLAM.); † ○ A cutreiera, a colinda: ofi crășgorule! crede-mă, să aibi tu puterea mea, ai vîntura țările și mările (CRG.); el vînturase văzduhul și cutreierase pămîntul (ȘP.1).

2. *vb. refl.* A se mișca, a se învîrli încoace și încolo, a trece pe rînd dintr'un loc într'altul, a se pîrînda: vînturii de grauri se vîntură în aer ca o pulbere vîntă (VLAM.); tuiși enormi de zăpadă se vînturau prin aer, vîrîndu-se prin toate ungherele (D-ZAMP.) [lat. vulg. *vēntūlare* = clas. *vēntilare*].

VÎNTURĂ-LUME, VÎNTURĂ-TARĂ *sm.* Cel ce cutreieră, ce vîntură luma e și întreprinde de toate, aventurier: toți au întipărit pe fețele lor acea expresie de vîntură-lume (ALECS.); și astăzi să vie un vîntură-țară, cine știe de unde, și să se atîngă de drepturile mele ? (CRG.); îi trimise trei mii de călăreți, tot de-al de vîntură-țară (ȘP.1).

○ **VÎNTURĂȘCĂ** *sf. Trans. (SUD.)* ♀ = **VÎNTURĂTOARE** [v l n t u r a; pentru sufix, comp. bg. *v ū r s a c k a* „treierătoare”].

VÎNTURĂTOARE *sf.* ♀ Mașină agricolă în care se vîntură grăunțele (□ 5318).

VÎNTURĂTOR

sm., **VÎNTURĂTOARE** *sf.* Cel ce cutreieră țările, aventurier(ă): Ceilănt ti Floreșteanu, viclean, ademenitorii, Inocrit de cel de frunte, și de țări vînturătoriu (LET.); Sîrb era arhierul, oțn la nas și rău făcăt, Un vînturătoriu de lume, fățarnic, mult prefăcut (LET.); Greoi... vînturătorii ai lîmanurilor din vremi străvechi (VLAM.); e o vînturătoare ce cutreieră lumea pentru plăcerile ei (NEGR.) [v l n t u r a

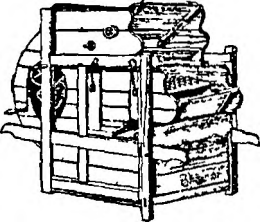

Fig. 5318. Vînturătoare.

VÎNTURĂ-TARĂ = **VÎNTURĂ-LUME**.
VÎNTUREL *sm.* 1. ○ Pasăre răpitoare, de 30-35 cm. lungime, cu capul și coada de culoare cenușie, cu spinarea ruginie, împeștriată cu pete brune-închise și picioarele galbene; numită și „ve-trușcă” (*Cerchneis tinnunculus*) (□ 5319 † ○ Specie de șoim de culoare cenușie-albăstrui, cu

penele de la coadă ruginii și negricioase (*Falco vespertinus*) [v l n t].

VÎNTUROȘ *adj.* ○ Cu vînturi, vîntos, furtunos: dacă a doua zi de Crăciun va bate vîntul, atunci toamna va fi ploioasă și vînturoasă (GRM.).

VÎNTUȘOR, OVÎNTUȘ *sn.* ☞ *dim. VÎNT*: florile desmierdate de un vîntușor lîn răsplineau în aer felțuri de miroase (ALECS.); pe la vînturii cel mare suflă un vîntuș cald (MERU).

VÎNZARE *sf.* ○ Faptul de a vinde: cînd ~ a se va face desavîrșit, atunci cumpărătorul se face stăpîn luurului (LEG-CAR.); casele lui ce le avea în Tarigrad, le-au scos Turcii la ~ (MUST.); act de ~; contract de ~ † ○ De ~, de vîndut, destinat a se vinde: o casă

Fig. 5319. Vînturel.

de ~; iaca un om trecea lute spre țîrg n'o capră de ~ (CRG.); Împăratul, văzînd carul, se dote jos și întrebă... dacă-l este de ~ (ȘP.1 † ○ † Trădare: căpeteniile acestei vînzări nelegiuite erau Negriții gaharnicul... și Isala vornicului (ȘP.).

VÎNZĂTOR *sm.* ○ Cel ce vinde: de va lua ~ul o parte de preț, iară pentru cealaltă este în primejdie, slohod este să poprească luurul, pînă i se va plăti (LEG-CAR.); ~ ambulănt = TAB. LXXIX, LXXX † ○ † Trădător.

VÎNZOALĂ (pl.-le, **VÎNZOLEALĂ** (pl.-ăii) *sf. Mold.* Faptul de a se) v i n z o l i, frămîntare, sbuciumare.

VÎNZOLI, VÎNJOLI (-oiesc *vb. tr. și refl.* A (se) sbuciuma, a se) frămînta, a se sbate, a (se) suci, a (se) agita încoace și încolo: ne-am arătat (urmasii vrednicii... ai legionarilor hîrnitorii cari au vînzolit lumea și au bătut codrii ca să răzăbat în cetatea lui Dacebal (VLAM.); cît m'am vînzolit acolo, abia am putut scăpa (VAS.); se apucară la luptă și se trîntiră și se vînzoliră pînă erau toți apă (RET.); iaca, gospodin, cu oine m'am vînjolit toată noaptea (CRG.); se vînjoleau crătenile scăpate din prăpăd (LUNC.).

VÎR *sn. Olten. Băn. Oaș.* — **VÎRF**.

VÎRCA (pl.-ei) *sf. Mold. Bucov. Dunğă*: de atunci are bobul vîrca cea neagră (VOR.); Alpi... albi toți și prăpăstuiți, cu vîrce de nouri pe alcourrea (UGO.).

VÎRCOLAC *sm.* ○ ☞ (P Animal fantastic, un fel de om-lup care,

după credința poporului, se face dintr'un copil mort nebotizat; întunecimile de lună și de soare le explică poporul prin mușcăturile ce fac vîrcolacii acestor corpuri cerești, căutînd să le înghită: ~ii se suie la lună sau la soare pe așa ce s'a sucit într'o zi de Duminecă; ... alții cred că pe așa ce se toarce noaptea la lună (GOR.); soarele să-mi fie cu bine, iar luna s'o mîncea ~ii (L-GH.) † ○ ☞ Peștișor artificial de metal întrebuit la pescuit cu undița (= 5320 [vsl. *v l ū k o d l a k ū*; comp. bg. *v ū r k o l a k ū*].

Fig. 5320. Vîrcolac.

VÎRCOLI (-oiesc) *vb. refl.* — **SVIRCOLI**: necontentit mă vîrcoleam în trăsură și mă grămădeam lîngă mama (GN.); Hîrăpește, suspină și se vîrcolește (STAM.); cum se vîrcolea în brațele mele! (NEGR.).

VÎRF (pl.-turi), *Mold. Bucov. Băn. Vîrv* (pl.-vuri), † **VÎR** *sm.* ○ Partea de sus cea mai ridicată, cea mai înaltă, pisc, culme, creastă: ~ul unui munte, unui stog, unui copac; un munte... mai înalt de toate măgurile a toată lumea, și nime nu i se poate urca în vîrf (MUST.); a trecut peste nouă stînci înalte ce alung cu vîrfulle pînă la soare (MERU); s'a suit în vîrfii unui copac și de-acolo și-a aruncat căciula (RET.); ~ul capului, creștetul capului: de spaimă, i s'a făcut anmal părul măciucă în vîrfu capului (SS.) † ○ Capătul unui lucru, extremitate. ~ul bastonului, unei prăjini; printre lumea ce se îngheșua... iaca se zărește o hîrtie fîlfîind... în vîrfu unei prăjini (CRG.); Iată vine-un sol de pace o'o năframă 'n vîrf de băț (EMIN.); își făcea suflie din crengă ascuțite și pîrile la vîrf (MUST.); Sade n'tr'un vîrf de nuța și nu se teme o'a cădea (GOR.); *ghicitoare despre „alună”*; ~ul nasului, urechii, degetului; o albînă l-au împuns

Calde gogoși!

Alune americane!

Cornuri calde!

De-ale noi nuci!

Halvița!

Rahat cu apă recee!

Gheață!

Floricelile calde!

Iaurt cămăcelu! Iaurgiuu!

Braga recee!

Covriși!
covriși!

Calde
castane!

Găini!
pui mari!

Curse! gratare!
cazane buneee!

Gaz! gaz!
gazuuu!

Meșteru lacatuș!
Lacatu! lacatu! looo!
de broasca! de ușa! meșteru!

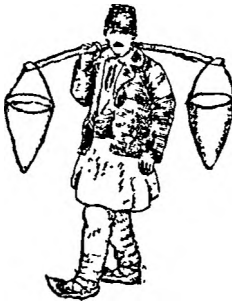
Chiop! chiop!
chiorbuun!

Mătura! măturica!

Fierbinte porumbielu!
Fierbintee!

Hai cu cașu!
Caș! căgulean!

Ouă de găină! ouă!

Lapte covășit! laa!

Rece limonada!
Șampaniaaa!

Pești! peș! peș!

Oțat! oțat!

Zarzagiuuu!

Râșniță la cafe!

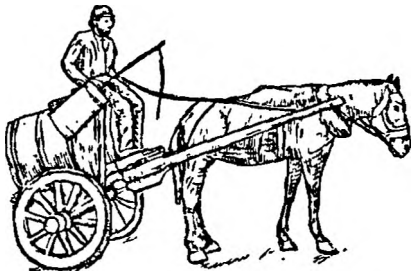
Haine veechi!

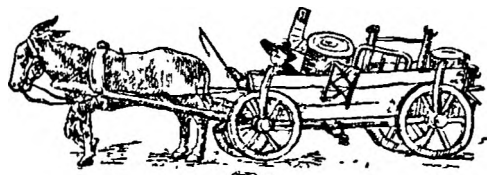
Crizantaa!

Spiciala!

Oooo!

Fiare veichi cumparăm!

toamna în virful nasului (NCH.); imensa majoritate a lumii va fi compusă din oameni... cari nu văd cu gândul decât pînă la virful nasului (CAR.); (E) a umbra în virful degetelor, a călca fără șgomot, fără să-l simțiți cineva: pe cînd toți zeii dormeau bumbeni, el, hînișor, în virful degetelor, se apropie de locul unde ținea Joe focul (SP.); (F) asta (te) pune virf (la toate), asta în trece orice-ce margine, asta e prea din cale afară (E) Capătul ascuțit al unui lucru: ~ul acului, creionului; n'aveai unde pune nici măcar un virf de ac (SB.); (A) ~ul unei piramide, unui trianghin, capătul ascuțit, opus bazei; ~ul unui unghin, punctul unde se întîlnesc cele două drepte care formează laturile unghiului (E) (PIL) un ~, plin de tot, unde nu mai încap nimic: vagoane după vagoane trec toate pline cu virf (CAR.); cu virf și îndesat = INDESAT 1 (E) [vsl. v r ū h ū].

VÎRFAR (pl.-are sn. Tăpou foarte lung cu care se poate ajunge în virful stogului: am nevoie de un tăpoin de cele lungi, pentru virfuri, un ~ (SAD.).

VÎRFARE, VÎRVARE sf. (E) Virful cel mai înalt al unui munte: Pe virfu virvărilor Mere badea cu lelea (GR.-M.); în fund, de la apus spre răsărit, se înșiră, ca niște sentinle, nișelele virvare (VLAH.) (E) **Oiten.** Panglică ce se împletește în virful coadelor, spre a nu se desface pârul (bg. v r ū h a r i).

VÎRFUI, O VÎRVUI (-neso) vb. tr. (E) A face virfi (în spec. stogului); a umplea cu virfi: să virvuescă bine și țără cînt de puțin înțeziere stogurile, să virvuescă și d'al doilea pe cele răsărite și prăvălite de vînturi (CON.); Nu m'am îndurat odată nu sărac să miînesc. Numai și numai horecanni să-l umplu, să-l virvuesc (FANN) (E) **Pr. est.** A înălța, a ridica virful: Iși virvuesc țaria pe gangul nsei vîgăuni (VLAH.).

VÎRFILEȚ, VÎRFUT, VÎRVUȚ (pl.-te) sn. dim. **VÎRF:** Orzul este lunguleț, Cu o coajă cam gălbuie și țesapă în virfileț (FANN).

VÎRGH(I)E, VÎRGHINĂ (pl.-ne) sf. Fie-care din parii de tufan ciopliți și bătuți în pămînt pe care se împletec niuelele la case, la coșare, etc.; birnă: mai departe stetean lungii bușteni necoșii și virghii (M.); Fata de pandur Cu virghia 'n spate (SEZ.), ghicitoare despre „cotofană”.

VÎRGOLI (-oleso) vb. refl. = SVIRCOLI: Abia se virgoli din băltoaca Plină de țînă (BD.-DEL.).

VÎRH = VÎRF.

† **VÎRHOVNIC 1.** sm. Căpetenie, mai-marele.
2. adj. Mai mare, superior [vsl. v r ū h o v i n i k ū].

VÎRI (vir) vb. tr. și refl. A (se) băga (în mai toate înțelesurile acestui verb): viri ră oșia cea ruginită în... broască și smîră odată (RET.); Grecii lui Nicolai-Vodă s'au virit toți prin casele domnești și nici unul afară nu coteza să iasă (MUST.); să nu mai zici că vine lupul, moș Nichitor, că mă viri în toate boalele (CRG.); și-a virit coada între dîșii diavolului învîrăzării (SP.) [vsl. v i r i t i].

VIRLAN sm. = GRINDEL [vsl. v r ū ū „iute”].

○ **VIRLAV** adj. **Oiten.** (CIAUS.) Durduliu, grăsuliu [srb. v r l j a v].

○ **VIRLIGOANȚĂ** (pl.-te) sf. **Trans.** = (VIC.) **VIRLUGĂ.**

VIRLOGAȘ adj. **Oiten.** Puternic [comp. serb. v r l j o k].

VIRLUGĂ (pl.-gi) sf. = SVIRLUGĂ: copilul s'a smînoit dintre degetele popii ca o ~ (CAR.) [comp. VIRLAN].

VÎRSTA, VÎRSTA (-stez) vb. tr. (E) A pune dungii, virste de diferite colori, alternîndu-le între ele; a împeștrî cu diferite colori, a învîrsta (E) (E) A se deosebi: istoricilor... și gheografilor... între dîșii în zise se vîrstează (LET.).

VÎRSTĂ, O VÎRSTĂ (pl.-te) sf. (E) Durata posibilă a vieții unui om sau unui animal (E) Timpul trecut de la nașterea cuiva: mari... Iosif cînd ară fi în vîrstă de o sută și zece ani (PAL.); a înainta în ~, a îmbătrîni; în floarea vîrstei; om în ~, om bătrîn; a-și ascunde vîrsta; ce ~ ai? de cîți ani ești? nu arată vîrsta pe care o are; pîda aceasta însemnează vîrsta fetelor Măriei tale, și că a sosit timpul ca să le dai la casa lor (SP.); **pr. anal.** vîrsta unui oal, unui oapac (E) Fie-care din subdiviziunile vieții omenești, caracterizată prin-

tr'o anumită stare a corpului: fie-care ~ își are plăcerile ei; vîrsta de copil; vîrsta bărbătească: deca veni în vîrstă de însurat, soru-sa Polibiria grîbea să-l aște soț (M.); (a fi) întredouă vîrste, nici tînrînici bătrîn: era un om întredouă vîrste, mai mult bătrîn decît tînr (G.-OM.) (E) Numărul de ani pe care trebuie să-l fi împlinit cineva ca să se bucure de anumite drepturi civile sau politice; a fi în vîrsta de a putea fi senator; † a fi în ~, a fi major: oei în vîrstă sînt stăpîni să-și chivernisească averea lor cum vor vrea (LEG.-CAR.) (E) ☆ Vîrsta lunii, numărul de zile trecute de la luna nouă (E) Ev, veac: vîrsta de mijloc, evul mediu (E) ● Fie-care din marile perioade pe care le deosebesc geologii de la aparițiunea vieții pe pămînt, epocă: vîrsta primordiale, vîrsta primară, vîrsta secundară, vîrsta terțiară, vîrsta cuaternară (E) ● Fie-care din marile diviziuni ale timpurilor preistorice, caracterizate prin întrebunțarea unor anumite materii pentru fabricarea uneltelor și armelor: vîrsta de piatră, de bronz, de fier (E) ● **Mold. Trans.** Vargă, dungă: o merindare albă ca omătul și pe la capete cu vîrste roșii și vinete (RET.); urmele degetelor îi rămîn pe fată ca niște vîrste vineții (S.V.) (E) ● **Trans.** Buchet: Culegea la flori domnești, Culegea, vîrste-și punea, Culegea și nu-i plăcea (M.-BRS.) (E) ● **Oiten.** Șuviță, viță: trecînd print'o pădure, găsește o vîrstă de păr de cal, de aur (VIC.) [vsl. v r ū s t a „vîrstă; linie”; comp. serb. v r s t a „șir”].

VÎRSTAT, O VÎRSTAT adj. (E) p. VÎRSTA (E) Cu vîrste, dungat, vîrgat (E) (E) Săptămîna vîrstată, săptămîna mistreată (= MISTRET 10).

VÎRSTNIC, O VÎRSTNIC adj. și sm. (E) Care a ajuns la majorat, major: vîrstnicii să se scootesc, atît bărbății cît și femeile, de la douăzeci și cinci de ani a vîrstei lor (LEG.-CAR.) (E) De aceeași v i r s t ă cu altul: era și mai frumos decît toți vîrstnicii lui (VARL.).

VÎRSTNICIE, O VÎRSTNICIE sf. r. Majorat [v i r s t n i c].

VÎRSĂ, VÎRS(I)E sf. = Coș lungăreț, de niuele de răchită împletite, pentru prins pește (E)

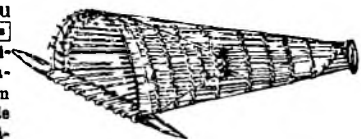

Fig. 5321. Virșă.

5321): se întîrîșează și Ivan înaintea boternîni, cu turbinca plină de drați, cari se sbăteau ca peștii în virșă (CRG.); mi-l legară pe de toate părțile cu frînghii de ale lor, astfel înfec coprinseră pe Eroule ca într'o virșă (SP.); mai avea el apoi și o virșie cu care prindea el peștii (CAR.); (E) rîde virșă de balta, se zice cînd cineva ține de rău pe altul pentru niște curșuri pe care le are și el [srb. v r s a].

VÎRTE-CAP sm. = CAPÎNTOȘTURĂ [(in) v i r t e - c a p (u)].

VÎRTECĂȘ (pl.-nșuri, VÎRTECĂȘ sn. (E) Virtej (de apă), volbură: Iar ei bate din picioare, Virtecășul din vîltoare (D.-ZAMP.) (E) ● VÎRTEJ (E): odată l-a prins vîrteșul pe nna (VAR.) [comp. (INELUȘ)-INVIRTECĂȘ].

VÎRTEJ (pl.-șuri, -eșe sn. (E) Adîncătură într'un rîu sau în mare, unde apa se învirtește și trage la fund tot ce-i vine înainte, vîltoare, buldoacă: apele se 'nvîrteșo și se stredelesc în adînc ~uri (DOB.); Cu un cîntec de sirenă... Te momește în ~e (EMIN.); vr'o zece din soții lui se înneoară în ~urile valurilor (SP.); val ~ VAL-VIRTEJ (E) ● Vînt puternic, vijelios, care se învirtește în loc doborînd sau pustiind totul ca un ciclon: cînd vezi ~, să fugi de el, că, de dă peste tine, nebunești (COR.); un ~ înfricoșor, a ridicat pe ginerele împărățului în sus, și s'a făcut nevăzută (CRG.); ca un ~ se învirtea prin mijlocul ei cu paloșul în mînă (SP.); ~ de praf, praful ridicat de un vînt puternic și învîrtit în loc: iacăță vede de departe, pe drumul care vine din spre miazăzi, nu ~ de praf, care se tot apropie (CAR.); **pr. anal.** ~ de foc, vîlvătaie: la capătul coridorului e un ~ de foc (BR.-VN.) (E) ● Locul din creștelul capului de unde pârul pare că pornește în toate direcțiile (E) ● Coitură: rîni face un ~ spre stînga (VLAH.) (E) ● Învirtitură amețitoare: el stă într'un colț al saloanelor cu carnetul său în mînă și privește la ~ul valenilor (CAR.); se lăsată dusă în ~ul dantului ca în farmeocul unui vis (ON.) (E) ● Amețeață: nu am trebnîță să mă spun

ce ~ o apucă pe biata copilă, cînd se văzu deodată în ulișile Iașului (ALECS.) ¶ ② ¶ Ceea ce atrage, tirăște pe cineva ca un virtej de apă sau de vînt: tinerimea de pe atunci se aruncase mai toată în ~ul reformelor (I.-GH.) ¶ ② ¶ Mașină sau unealtă pentru a ridica vertical greutatea; e alcătuită mai adesea dintr'un cilindru orizontal în jurul căruia se învîrtește o funie sau un lanț, mișcat cu ajutorul unei manivele sau roți: • 5322): paznicii... se puseră la ~nri și scoaseră pe fata cea mare (SP.) ¶ ② = CRIVALĂ

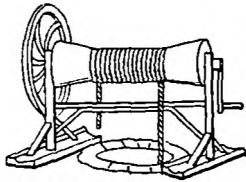

Fig. 532a. Virtej.

② ¶ ③ POSADĂ ¶ ④ Par gros, prins de păretele de birne al stinei cu un ginj, care se învîrtește ca ușa în țifini și de care se atîrnă căldarea sau ceaulul cel mare la stîină (— = TAB. L, A ¶ ④ ¶ Instrument de tortură cu șuruburi cu care se sdrobeau mîinile și picioarele oșindiiilor: trupurile (mucenicii) lor strușea... și în teascuri țesuciau și în ~e sfărîman (VARL.); de trei girnașe desfrunzite erau legați trei țărani, supuși la tortura ~ului (O.-ZAMP.) ¶ ④ ¶ Șurub, clește lemn la tejgheaua țimplarului ¶ ④ ¶ Parte a ~cascului (de sdrobotit strugurii, de ulei, etc.): ~ul se pune în mișcare... iar sîul, odată țesut, iese afară (FAC.) ¶ ④ ¶ Parte a carului așezată peste perinocul dinainte, și care se poate învîrți pe acesta în jurul unui cui (— = 878, C, 1 ¶ ④ ¶ — CRIC: de pune ~ul sub osie, ridică căruța cu cinci chile, parcă n'ar fi nimic (OLVR.) ¶ ④ ¶ Trans. Încuetoare de lemn: din lăuntru încă se poate încuia ușa cu ~ul (FAC.) ¶ ④ ¶ Trans. Dulap, scrînciob (PAMF.) ¶ ④ ¶ Crestătura ce se face la urechile vitelor mari sau oilor, rotunjindu-se urechea în virf (OAM.) ¶ ④ ¶ VIRTEJUL-PĂMÎNTULUI, plantă din fam. leguminoaselor, cu flori galbene, dispuse în mici ciorchini de cite 1-5 flori; fructele sînt niște legume cu numeroase seminte învîrțite în formă de spirală (*Medicago orbicularis*); — VIRTEJUL-PĂMÎNTULUI, mică plantă cu flori frumoase, roșii, dispuse în verticile care formează un spic de la virful tulpinei (*Pedicularis verticillata*) [vsl. v r ũ t e ž i].

† VIRTEJUL (-iesec) vb. tr. și refl. = INVIRTEJUL. VIRTEJOS adj. Care dă virtej, ameteii: dureri de junghitură, ameteală virtejoasă. apoi sudori peste sudori și topirea titulei (CAR.). VIRTELNIC adj. Care se învîrtește ca o v r t e l n i ț ă: Nevăstnică trece lute torefind lina din fuloare și sucind fusul ~ ce-o atinge la picioare (ALECS.). VIRTELNIȚĂ (pl.-te) sf. Unealtă cu care se deapănă torturile după ce s'au spălat (⑤ 5323):

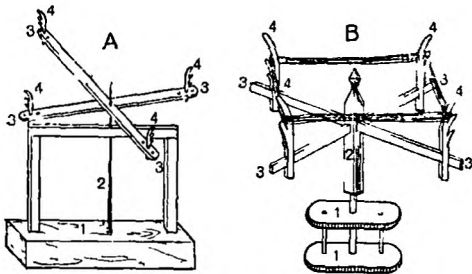

Fig. 532b. Virtelnițe.

A și B. Z. r. Pat. scann. — 2. Fus, pop, clocimp, pociumb. — 3. Cruci, cumpene, sateze, șofelnite, aripi. 4. 4. Fofeze, ciocane, miini, giște.

virtelnița se mișcă alene scriștînd îndelungat și lasă fără a fi de desvăli (SLV.); Sfînta Vineri i-a mai dat și ea un corn de presoure, un păhăruț de vin și o ~ de aur, care depăna singură (CRG.); să nu faci țevi cu virtelnița noaptea, că-ți mor vitele (COR.) [comp. slov. v r e t e n i c a].

VIRTICUȘ = VIRTECUȘ. ○ VIRTILOIU (pl.-oate) str. Băn. (LUB.) = SCRINCIOB.

VIRTOP. VIRTOAPĂ = HIRTOP. VIRTOS adj. ① Tare, puternic. voinic, rezistent: solid, trăinic: cînd vor să arate pe cineva că e ~

și biruște pe toți, zic că are putere erculeană (SP.); 'rase capul luntrei o' mîna virtosoasă pe uscat (COOS.); — adv cu putere: vru să-î smucească cartea din mîna, dară băiatul o ținea ~ (SP.) ¶ ① SLAB ¶ ② Care e tare uscat, care nu se afundă cînd apeși deasupra, tare: ian uită-te numai cum store en apă și din piatră virtosoasă (SS.) ¶ ② MOALE ¶ ③ ¶ Foarte: întru una de Simbete, ~ de demineață, vîneră la mormînt (COR.) ¶ ④ Mai ~, a) † mai mult: și iubiri oamenii mai ~ întunececul decît lumina (COR.); s'au înmuțit fără-de-legile male mai ~ decît năsupul mării (VARL.); b) mai ales, mai cu seamă: și mai ~ a cel Costea Căpitantul avea poruncă să prinză la mîna pre Iordachi Ruset (N.-COȘT.); era om destept și blînd... cu purtări alese, și, mai ~, cu dare de mîna (CAR.); mai ~ la masa altuia nu porunci nimic, sau să te apuci cumva să ceri să-î aducă ceva (PANN) ¶ ③ Cu cit mai ~, a) cu cit mai mult; b) cu atît mai mult: omul trebuie să aibă milă și de un cîine, cu oit mai ~ cu care cîștigă el pine (PANN); cu atît mai ~, Cu atît mai mult: dară cu cit mai ~ să nu ne fie bucurie și veselie, cînd vedem vrăjmașii noștri biruți (VARL.); dacă îți d-ta să nu mă mîhnesti, în cu atîtă mai ~ eu să nu ai cuvînt de a te plînge de noi (SLV.) [lat. v i r t u o s u s < v i r t u t e m].

VIRTOȘIE, VIRTOȘIME sf. Înșușirea a tot ce e v i r t o s, tărie, vigoare.

† VIRTUCIOS adj. Tare, puternic: onvîntul în mente și înțelepciunea la înțelept și virtutea în ~, așa și Fiul la Părintele (VARL.) [v i r t u t e].

† VIRTUTE sf. Putere, tărie, vigoare: cînd se luptă doi ce sînt într'o ~..., încă și cel ce au biruit suflă tare de osteneală și slăbește foarte (LET.); dă-î cu seurea. dă-î cu toată ~a. ca să-î erape și să-î doboare (SLV.) [lat. v i r t u t e m].

VIRV... = VIRF...

VIRZOB = HIRZOB.

VISC... = VASC...

VIȘLĂ (pl.-le) sf. ① ② = LOPATĂ ③: Radu rădică vișlele pe d'asupra apelor (COOS.); luă vișla în mîna și, după ce mîna luntrei în lăuntru lăzului, o oprî apoi în stuh (ON.) ¶ ② = LOPATĂ ④ ¶ Lopată lungă de care se servesc rachierii (ORAGH.) ¶ ④ Offen. Coardă de viță cu 3-4 ciorchine pe ea, ce se taie pentru păstrat peste iarnă (CIAUS.) MUT. [vsl. v e s l o].

† VISLARIU sm. ② = VISLĂȘ [srb. veslar].

VISLĂȘ sm. ② = LOPATĂ ④: acel ~ cutezător era Radu (COOS.); ~ul... trăgea din răsputeri, ca să ajungă pe celălalte (SP.).

VISLI (-leso) vb. tr. și intr. ② A da cu vislele în apă spre a face să înainteze o luntre: Făt-frumos se sui în luntre și, vislind, ajunse pînă la scările de marmură ale palatului (EMIN.); luntreași prinse să vișlească, și luntre cu călătorii plecă pe apa mîlăgînoasă spre malul celălalt (ON.) [srb. v e s l a t i, hg. v e s l j a].

○ VISTRĂ = VIRSTĂ.

○ VIȘCA (vișo) vb. intr. și refl. Mold. Trans. A se mișca, a se urni din loc: I-am strîns de noi nu vișcă (GEZ.); dacă vișcați, gemu răgușit hangul, nu mai călcați iarba verde (SAC.); de atei înaintea nu mai vișcă nici la dreapta, nici la stînga (SLV.).

VIZDOAGĂ (pl.-se) sf. † ① Frumoasă plantă ornamentală, originară din Mexic, cu tulpina ramificată și stufoasă, cu flori galbene, dispuse în capitule mari și frumoase (*Tagetes erecta*); o altă varietate a acestei plante, cu flori galbene-brune sau roșcate, catifelate, dispuse în capitule mai mici (*Tagetes patula*); amîndouă numite și „boanțe”, „bofte”, „budine”, „crăite”, „ocheșele”, etc. (⑤ 5324) ¶ ② Trans. = GAROAFĂ ③.

Fig. 532c. Vizdoagă.

VIZDOGUTĂ (pl.-te) sf. † dim. VIZDOAGĂ: Draga mea, floare mîndrută, Face-m'as o ~ Tocmai l'a ta inimută (K.-BRS.).

VLAD, VLADUȚĂ npr. m. Tipul prostului, nerodului: după ce e prost (*sau slut sau cîmpit de vîrsat*, etc.), îl mai oimam și Vlad (ZHM.); ia, al de nea Vlad, al de nea Vladuță păcătoșul, care, de spune și el la soroace cite un cuvînt nepotrivit la stat, toți îl lan în răsăr (COOS.); Vorbi și nenea Vlad, Că-î și el în sat! (COOS.), SE ZICE CUIVA

VIR-VLA

VLA-VOI -care se amestecă în vorba altora și spune o prostie [sl.].

VLĂDICĂ (pl.-ei) sm. Ⓞ † Stăpînitor, Domn: și 'naintea vlădilor și împăraților duși vești îi pentru mine (COR.) ¶ Ⓞ m. Episcop: și dascăl și popl și vlădilor și de tot solul de oameni din toate părțile se adunau la hramul bisericii (CRO.); norodul se grămădi în biserică... să vadă cum a s'o scoată la capăt bietul ~ (NEGR.); Ⓞ de la ~ pină la opinoă, toți, de la mare pină la mic: astăzi, toți, de la ~ pină la opinoă, trebuie să luăm parte la nevoile și la fericierea țării (CRO.) [vsl. v l a d y k a].

† **VLĂDICESC adj.** Ⓞ De stăpînitor ¶ Ⓞ m. De vlădică, episcopal: seauanal ~.

† **VLĂDICIE sf.** Ⓞ † Stăpînire, domnie ¶ Ⓞ m. = EPISCOPIE: dascălul acesta fu trimis de la ~ să învețe oplitii oamenilor (RET.) [v l a d i c i e].

○ **VLADNIC adj.** Imens, foarte mare: ajunsă... deasupra priporului, de unde se văd, în poală, urmele unei oști de urleși și brazda ~ a Troianului (DOB.) [sl. v l a d n i c].

VLĂDUȚ(Ă) = VLAD.

VLĂGĂ sf. Ⓞ Sucul vieții, seva care dă putere de viață: cînd (pămîntul) slăbește de tot, cînd și-a pierdut toată vlagă, îl lășăm să se odihnească (ROM.); de act, pr. ext. putere de viață, vigoare: grînia nelucrată vlagă înimii topește (CANT.); u a obosit și el prin gunoalele lor ca cocoșii, pîrîindu-lă cu au mal rămas ceva ~ și de el (LET.); bătrînului pară-i veni din nou vlagă tînetei (ORL.); n'are ~ în el, e stors de puteri, e sleit, istovit cu desăvîrșire ¶ Ⓞ Otten. Băn. Trans. (P) Avere, avuție: ori nu-ți sînt eu neam și om... în care să te poți încrede... de mă oprești să-ți văd vlagă și sounpurturile f. (MERA) [vsl. v l a g a „umezeală”; sensul Ⓞ influențat de d l a g ă].

VLĂGUȚ (-uesc) vb. tr. A slei, a seca de puteri, a-și pierde v l a g a: văzu cu ochii oam... și cu zi și oastea i-o vlăguște și pe el îi micșorează în ochii supușilor lui (VLAM.); tragem un ropot și două și trei, de era cît pe ce să scoatem sufletul din popă; și așa i-am vlăgut, de-l era aoum lehamete de noi (CRO.).

VLĂGUIT adj. p. VLĂGUȚ. Sleit, secăt de puteri, istovit, care și-a pierdut toată vlagă: avea el două haramuri de cai suri, mari, dar vlăguți și hitloni (ORIG.); om bătrîn, cheltulse putere multă și aoum era ~ peste măsură (DEM.).

VLĂGUITOR adj. verb. VLĂGUȚ. Care vlăguște, istovitor: neomenoasa și vlăguștoarea muncă a boterescului (SEZ.).

VLĂJGAN, † VLĂJAN (PAMF.), VLĂJAR sm. Om mare și voinic, dar prost și leneș, măgăduș: Doamne, ce mai vlăjgan mare se făcuse! (VLAM.); Florea Bîță, un vlăjgan cît un plop gros, cu fața pătrată (LUNGU.); n'apucă să facă trei pași, și dau piept în piept cu doi vlăjari, niște mitocani, cari parcă le-ar ține drumul (CAR.) [comp. srb. v l a j a n „umet, cu sevă”].

○ **VLĂSTĂ sf. Trans. (DENS.) (VIC.)** Putere, vlagă [srb. v l a s t a].

VLĂSTAR... = LĂSTAR...

○ **VLAȘIȚĂ sf.** ♣ Ceapă crescută, nepusă în pămînt, cu pui verzi pe lingă ea (RV.-CRO.) [srb. v l a ș a c].

○ **VLOG sbst.** Ⓞ Ⓞ Ploaie ce ține într'una, care nu se mai oprește (R.-COB.) ¶ Ⓞ Trans. Îmbulzeală tume multă (VIC.).

* **VOAL (pl.-luri) sn.** Vâl: un ~ alb flutura în jurul unei figuri tîner, frumoasă (VLAM.) [fr. v o i l e].

* **VOALA (-lez) vb. tr. și refl. A (se) acoperi cu un vâl, a (-și) pune o voaletă, a (se) învălui [fr. v o i l e r].**

* **VOALEȚĂ (pl.-te) sf.** Vâl subțire cu care-și acoper femeile obrazul [fr. v o i l e t t e].

○ **VOAME (vom; pf. vomut; part. vomut) vb. tr. și intr. Băn. A vărsa, a bori [lat. v o m e r e].**

○ **VOASPĂ = HOASPĂ.**

* **VOCABULAR (pl.-are) sn.** Ⓞ Ⓞ Dicționar mic, în care cuvintele sînt explicate pe scurt ¶ Ⓞ Totalitatea cuvintelor dintr'o limbă, dintr'un dialect, din graiul unei clase de oameni: avea un ~ cam redus și cam deteriorat (SR.-VN.) ¶ Ⓞ Totalitatea cuvintelor ce aparțin unei științe, unei arte: ~ botanic; ~ de arhitectură [fr. v o c a b u l a i r e].

* **VOCAL 1. adj.** Ⓞ Ce ține de voce, care ser-

vește la producerea vocii: organ ~ ¶ Ⓞ Care se exprimă cu ajutorul vocii: musică ~, care se cîntă din gură (spre deosebire de muzica instrumentală) ¶ Ⓞ Ⓞ Coarde ~ = COARDA³.

2. **VOCALĂ (pl.-le) sf.** Ⓞ Fie-care din sunetele simple produse de aerul ieșit din laringe și care trece prin gură fără obstacol ¶ Ⓞ Fie-care din literele care reprezintă aceste sunete: ~ele românești sînt în număr de șapte: a, â, e, i, l, o, u [fr. v o c a l, lat. v o c a l i s].

* **VOCALIC adj.** Ⓞ Privitor la vocale, ce ține de vocale: asimilațiune ~ [fr.].

* **VOCALISM sbst.** Ⓞ Totalitatea vocalelor dintr'o limbă și modificările la care sînt supuse [fr.].

* **VOCALIZA (-izez) 1. vb. tr. și intr.** ♣ A face exerciții de cînt, fără a numi nota, ca în solfegiu, și fără vorbe, înlocuind fie-care notă prin cîte o vocală.

2. *vb. refl.* Ⓞ A se transforma în vocală [fr.].

* **VOCATIV (pl.-ive) sn.** Ⓞ Cazul în care stă substantivul întrebunțat pentru a chema pe cineva sau pentru a se adresa cuiva. Ex.: omule, stăpîne, soro, trașilor [lat.].

* **VOCATIUNE, VOCATIE sf.** Ⓞ Chemare, aplecare, înclinațiune pentru o anumită artă sau profesiune: cite inteligențe frumoase și cu adevărată vocație artistică n'au fost înjugate la carul politicii pentru care n'aveau vocația de loc! (CAR.) ¶ Ⓞ Dispoziție, talent [fr.].

* **VOCE sf.** = GLAS Ⓞ -Ⓞ: ~ tare; a ridică ~; obetul adunării acoperi ~ a de taur a militarului (DLVR.); ~ de tenor ~ a conștiinței [lat. v o c e m].

* **VOCIFERA (-erez) vb. intr.** A striga în gura mare, a șhiera [fr.].

* **VOCIFERARE, VOCIFERAȚIUNE, VOCIFERAȚIE sf.** Faptul de a vocifera; rezultatul acestei acțiuni, strigăt, șhiera [fr.].

○ **VOȚOT (pl.-te) sn. Trans. Ⓞ Furtună, vijelie:** ~e sînt șapte într'o iarnă, care, dacă nu se ivesc iarna, vin vara, cîot numărul de 7 trebuie să se împlinească (FR.-CDB.).

VODĂ sm. Domnitor, Domn, titlu pe care-l 38.000

purtau în trecut Domnii Munteniei și ai Moldovei; se puneă totdeauna în urma numelui propriu: Mihai-Vodă, Ștefan-Vodă; Am o fată buboasă, șade cu Vodă la masă (SR.), ghicitoare despre „strugure”; Am o fată tîntăroasă, șade cu Vodă la masă (STAM.), ghicitoare despre „varză”; = LOBODĂ Ⓞ [vsl. (voje) voda].

VODEASĂ, VODULEASĂ (pl.-ese) sf. Ⓞ Nevastă lui V o d ă, Doamnă: A trimis vodă la Vodeasă, să-i înceapă o cusătură Fără leac de tivitură (GOR.), ghicitoare despre „carte”; Două rhome de mătăș Le-am trimis la Vodulesă, Ca să-mi facă cusătură Fără leac de tivitură (GOR.), ghicitoare despre „coada pînului”.

* **VODEVIL (pl.-sturi) sn.** Ⓞ Comedie ușoară, în proză, amestecată cu cuplete cîntate pe arii cunoscute sau populare: a avut norocire a fi colaboratorul vre-unui ~ monstruos ce s'a jucat la teatrul Iașilor (DOB.) [fr. v a u d e v i l l e].

* **VODEVILIST sm.** Ⓞ Autor de vodeviluri [fr. v a u d e v i l l i s t e].

VODULEASĂ = VODEASĂ.

* **VOGĂ sf.** Ⓞ Faimă, reputație de care se bucură cineva și care atrage lumea spre el ¶ Ⓞ În ~, care se bucură de favoarea publicului; care e la modă [fr. v o g u e].

VOI = TU.

VOI = VREA.

* **VOIAJ (pl.-aje) sn.** Călătorie: Se desgustă totdeauna de drumuri și de ~ (FANNI); acest ~ în Iliț are avantajul de a fi oomod și înolăntător (N.-OH.) [fr. v o y a g e].

* **VOIAJĂ (-ajez) vb. intr.** A călători [fr. v o y a g e r].

* **VOIAJOR sm.** Ⓞ Călător ¶ Ⓞ ~ de comert, persoană care face călătorii de afaceri pentru o casă de comert [fr. v o y a g e u r].

VOIE sf. Ⓞ Voință: învăț-me să fac voia ta, că tu ești Dumnezeu! meu (PS.-SCH.); voia lui Dumnezeu nu se potrivește cu a oamenilor (N.-COST.); a-i fi voia, a voi: trebușce ținuți din frîu, dacă țî-i voia să facă treabă cu dînești (CRO.); Cui i-e voia să nu moară Puna plosoa subsuoară, Cui i-e voia să trăiască, Plosca să n'o părăsească (K.-BRS.); Ⓞ cînd vede omul nevoia, face ce nu-i a voia; a face pe ~ cuiva, a face (toate) voile cuiva, a face ce vrea, a se su-

pune voinței lui, a îndeplini (toate) cerințele cuiva: se hotărăi ea de aci înainte și nu mai faci pe voia nimănui (ISP.); o să te simți nenorocită, că nu poți să-i faci toate voile (SLV.); a intra în ~ cuiva, a face cuiva pe plac: nu numai să intre în voia Turcilor făcea aceasta, ce pentru că-i era urit a posti (MUST.); și-i intrau lui Ivan în ~ cu toate cele (CRG.); a țese din voia cuiva, a nu se supune voinței, cerințelor cuiva: și aici a slujit Ion Sărăcul cu credință... neșleșind niciodată din voia stăpînului său (SLV.); în voia (lui Dumnezeu, soartei, întâmplării, valurilor, etc.), cum va voi, cum va crede de cuviință, cum li va plăcea: dac'am văzut așa, i-am lăsat în voia lui Dumnezeu și, ori de cîte ori îl întîlneam, îl evitam (D.-GH.); strînesem vislele și barca se legăna ușor în voia valurilor (NEGR.); iată-ne acum plutind la vale. în voia apei (GN.); Harap-alb... încalacă și se lasă în voia calului, unde a vrea el să-l ducă (CRG.) ¶ ① Propria voință, vrede: fiind om bătrîn și boier de țară, Dabița vornicul, ori cu ~ ori fără ~ i-au fost, au ieșit Domn țării (MUST.); face ~ de nevoie și haz de necaz, e silit să facă ce nu-i place și totuși e nevoit să se arate mulțumit: de (bună) ~, din propria voință, vrînd însuși: ursul nu joacă de ~, ci de nevoie (PANNI); nu ascultă de alții, nice în oaste dator e să meargă, fără omul de bună ~ (LET.); tot nu mă voiu lăsa, plîmă nu voiu duce la capăt bun sarcina ce-mi iau de bună voia mea (ISP.); de ~, de nevoie, vrînd, nevrînd: hiata noră, care de-abile aștipise, de ~, de nevoie trebuia să se scoale (CRG.); fără (de) ~, fără a voi: bătrînii acel au dat răspuns cătră Duca-Vodă că, de nu va veni de bună voia sa, va veni și fără de voia sa (MUST.); fără de voia mea am călcat pe cuprinsul tău (ISP.) ¶ ② Favoare, grație: nu este la Dumnezeu strîmbătate, nice fătărie, nice pentru daruri (VARL.); ~ veghiată, pîrtinire (VEGHIAȚ) ¶ ③ Dispoziție (bună sau rea): își pierduse voia de toate și nu mai căuta de lucru (SLV.); ~ bună, rea, dispoziție bună, rea; cu ~ bună, bine dispus, vesel: cînd ajunse viteazul nostru la palat, împăratul cu ~ bună ședea la masă (ISP.); a-și face ~ bună, rea, a se arăta vesel, mîhnit: De cînd trecui dealu 'ncoace, Voie bună nu-mi pot face (K.-BRS.); las ~, jupîneșcă, nu-ți face ~ rea, că are să fie cît se poate de bine (CRG.) ¶ ④ Permisie, învoire, îngăduință: Domnul să nu aibă ~ a omori pre vre-un boier fără de judecata mitropolitului și a celorlalți arhieriei și a toată boierimea (MUST.); a da ~, a permite, a îngădui; a-și lua ~; a cere ~; nu e ~, nu-i permis, nu e îngăduit; cu ~, fără ~, cu sau fără permisiune: atunci eu, cu ~, fără ~, plec spre ușă (CRG.); în ~, în bună ~, liber; în toată voia, nestingherit, neoprit de nimeni [vsl. v o i j a].

VOIES(T)NITĂ *sf.* ♀ = IZMĂ (PROASTĂ).

VOIEVOD... = VOI... ..

VOINIC, † **VOINIC** *sm.* ① † Războinic, soldat: arme... numai voinicilor cînd merg la războiu... se cade (FR.-GOV.); tocmeală au împărății cînd vor să-și tremiță voinici la războaie (VARL.); au început a dăruia ocini prin țară la voinicii ce făceau vitejii la oști (GR.-UR.) ¶ ② Viteaz, eroi: În urma bătăliei, mulți voinici s'adună (ZNN.); miș și sute de voinici nu pot desbrăca pe cel gol și desputat (GOL.); voia... să aibă adică de nepoți niște oameni tot unul și unul, sămîntă de voinic, un giuamă (ISP.); oruce de ~ **CRUCE** ② ¶ ③ † Tinăr, fecior: să adunare cătră ei de la Israel adunare multă foarte, bărbați și muleri și voinici (EHL.) ¶ ④ ♀ **CRUCEA-VOINICULUI** = **CRUCE** ②; — **FRUNZA-VOINICULUI** = **FRUNZĂ** ②; — **SCATUL-VOINICULUI** = **VARGA-CIOBANULUI**; — **SÎNGELE-VOINICULUI** = **SÎNGE** ②.

⑤ *adj.* ① Viteaz: toată lumea e ~ și; cînd dușmanul fuge (ZNN.) ¶ ② Sdrăvăn, viguros, vînjos: Cine-i tinăr și ~, Mere noaptea la oști fără par, fără pistoale, Numai cu mîntie goale (K.-BRS.) [vsl. v o j i k ū].

VOINCEL *sm. dim.* VOINIC: cum a prins ~ul la putere, nu-și mai afla loc acasă (SB.); creștea ~ul și nu mai putea o lume după el (CAR.).

VOINICESC *adj.* ① † Ostășesc: în toți anii alegea norodul doi bărbați... de-a tocmeala lucrurilor cetățenești și voinicesci (RET.) ¶ ② De voinic; de viteaz, eroic: pe timpurile voinicesci trăia o văduvă săracă (SB.); Vrănceni sînt... mîndri plîmă și de numele plaiului lor, ~ și sonor ea un strigăt de trîmbiță (VLAH.) ¶ ③ Sdrăvăn, viguros: oțteva voinicesci lovituri de lopată avîntară micul vas departe de coastă (DOB.) ¶ ④ ♀ **IARBĂ-VOINICESCĂ**, **SCATU-VOINICESC** = **VARGA-CIOBANULUI**!

VOINICEȘTE *adv.* ① Ca un voinic; vitejește, cu curaj, bărbătește: se luptă ~ cu toată armă ta încrească plîmă la cel din urmă om (D.-GH.); se puse pe brînci și, ou pușoa întîmă și încercată, intră ~ în vizuine (GN.) ¶ ② Cu vigoare, cu putere, virtos: mîntie lui noduroase de muncitor strîngeau ~ cornele plugului (S.-ALD.); Moș Vasile... le îmbrîncește în lături cu lopata... ~ (VLAH.) † **VOINICI** (-icesc) *vb. intr.* ① † A purta războiu, a se bate, a se lupta ¶ ② A duce o viață de voinic, de viteaz; a haiduci: Frații de cruce se prindea și 'mpreună voinicea, Pe balauri de stîrpea (ALECS.-P.); voia să trăiască frățește împreună, voinicind ea și plîmă acum (SAD.).

VOINICĂ *sf.* ♀ ① Plantă din fam. cruciferelor, cu flori galbene așezate în ciorchini la virful tulpinii (*Sisymbrium Loeselii*) ¶ ② = **USTURUȚA** (v o i n i c).

VOINICIE *sf.* ① † Starea, condițiunea de soldat, ostășie, militarie: oare-care voinic ce va îmbla pre oalea voiniciei și pre războaie (FR.-GOV.) ¶ ② ③ Haiducie: Frunza 'n codru cît învie, Doina cîntă de ~ (ALECS.-P.) ¶ ④ Vitejie: Împăratul nu prea credea să fi făcut Țiganul astă ~ (ISP.) [v o i n i c].

VOINICOS *adj.* F Curajos: Țiganul, ~ al dracului, cum e el din firea lui... se sui pe scară drept sus la gărăni (MAR.); de ce creștea, se făcea mai trupeș și mai ~ copilul (ISP.) [v o i n i c].

VOINȚĂ (pl.-te) *sf.* ① Puterea pe care o are cineva de a se hotărî să facă sau să nu facă ceva: cea mai înfîmă creatură este o revelație a unei înfîmte puteri, a unei incomensurabile și eterne voinți (CAR.) ¶ ② Energie mai mare sau mai mică cu care se exercită această putere: o ~ energetică, slabă; a avea (multă) ~; lipsă de ~ ¶ ③ Intențiune determinată de a face sau de a se face ceva: aceasta e voința mea; ultimele voințe ale cuiva, ceea ce vrea să se facă după moartea sa; bună ~ = **BUNĂVOINȚĂ**; rea ~ = **REA-VOINȚĂ** [v o i].

VOIȘ *adj.* Bine dispus, cu v o i e bună, vesel: boierii muntenesci... au mers voișoi cu Domnul lor la Tarigrad (MUST.); cum bău, văzu că se însuflește și se simte voioasă ca un om plin de sănătate (ISP.); oameni (sînt) mai sănătoși, mai puternici, mai voinici și mai voișoi (CRG.); fata era voioasă văzînd ce doctor învățat a nimerit la ei (RET.).

VOIȘIE *sf.* Starea celui v o i o s, voie bună, bună dispoziție; veselie: i se schimbases chipul și privirea, în care murise toată voiniciunea, toată voioșia de altă dată (BR.-VN.); fie-care adaoage cîte ceva la voioșia generală (MAR.).

VOITOR *adj. verb.* VOI și *sm.* Care voește: ~ de bine = **BINEVOITOR**; rău ~ = **RĂUVOITOR**.

VOIVOD, vo(IE)VOĐ *sm.* ① ✕ † Căpetenia oștirii, comandant: Împăratul tremese voevod pre Velisarie cu oștile... de se lovi cu Ghelamer (MX.) ¶ ② † † Domn, principe; *în spec.* titlatura Domnilor Munteniei și Moldovei: Matei-Voivod, Ștefan-Voivod; se rădica Bazazit cu Turcii spre Rumâni, deci se loviră cu Mircea-Voivod, și fu războiu mare (MUST.); Părea un tinăr voevod cu păr de aur moale (EMIN.); Împăratul făcu un ospăț foarte mare... la care ospăț au fost poștii cei mai strălucii ospași: Împăratul, crai, voivozi... și alte fețe cinstite (CRG.) ¶ ③ † Sfinții Voi(e)-vozi, arhangheli Mihail și Gavril; ziua de 8 Noembrie, cînd îi serbează Biserica ortodoxă ¶ ④ Căpetenie peste mai multe sălaşe de Țigani ¶ ⑤ *Băn.* Conducătorul călușarilor (PAMF.) [vsl. voje voda].

VOIVODAT (pl.-ate) *sn.* † Principat: tot în Oltena am avut cel dintîiu ~ (VLAH.) [v o i v o d].

† **VOIVOZIE**, vo(IE)VOZIE *sf.* Demnitatea de voivod.

VOLAN (pl.-ane) *sn.* ① ① Garnitură alcătuită

Fig. 5325. V.V. Volane.

Fig. 5326. Volan.

din unul sau mai multe rînduri de fășii de stofă sau de dantelă, mai adesea încrețite și cusute în

partea de jos, de jur împrejurul unei rochii, falbala (5325): O să-ți spue de panglice, de ~ și de mode, Pe cînd inima ta bate ritmul sfînt al unei ode (EMIN.) ¶ (5326) Roata cu ajutorul căreia se dă direcția volită unui automobil (5326) ¶ (5327) Un fel de săculeț umplut cu rumegătura de ferestru și astupat cu o rotiță de plută, în care sînt înfipte pene; servește ca jucărie copiilor, cari îl aruncă în aer cu o rachetă (5327) [fr. volant].

*VOLANAS (pl. -ase) sn. (dim. VOLAN).

*VOLANT adj. Foale ~, foale de hîrtie, scrisă sau tipărită, care nu e prinsă într'un caiet sau într'un volum [fr.].

*VOLAPUK sbst. Limbă universală, inventată în a. 1881 de pastorul elvețian Johann Schleyer, căreia i-a luat locul mai trziu esperanto [germ.].

*VOLATIL adj. Care se poate reduce în vapori sau în gaz: eterul este lichidul oel mai ~; alcool ~, vechiul nume al amoniacului [fr.].

*VOLATILITATE sf. Înșușirea a tot ce e volatil [fr.].

*VOLATILIZA (-izez) vb. tr. și refl. (A) (se) transforma în vapori sau în gaz în mod spontan sau prin acțiunea căldurii ¶ (A) (se) dispărea fără urmă [fr.].

*VOLATILIZABIL adj. Care se poate volatiliza [fr.].

VOLBURA vb. intr. A se învîrți ca o vobură, ca un vârtej.

VOLBURĂ (pl. -uri) sf. (1) (2)

= VİRTEJ (2): vinul mîntea și-o învîrtește ca volbura de vînt, cînd pe mare se învîrtește (col.); dacă volbura ridică în sus gunoale, praful, snopii de grîu, etc., e a secetă (orm.); (2) Din volbura de vorbe, se deapănă ușor Un oîntec ce sporogeste, mai larg, tot mai ușor (VLAM.) ¶ (2) = VİRTEJ (2): prin volbura apelor ei se rostogoleau acum cu vîiet (ODOB.); volbura furioasă pe care-o făcea apa plumburie a Siretului (VLAM.) ¶ (2) Planță de 20—70 cm. lungime, volubilă, care se încolăcește adesea în jurul plantelor vecine, sau se trîrște pe pămînt, cînd nu are de ce se acăța; face flori mirositoare, albe sau trandafirii; numită și „cămășă-lui-Dumnezeu”, „poala-Maicii-Domnului”, „poala-Rîndunicii”, „rochița-rîndunelei”, etc. (Convolvulus arvensis) (5328) ¶ (2) VOLBURĂ (-DE-GARDURI), VOLBURĂ-MARE = CUPA-VACII [lat. volubila].

Fig. 5328. Volbură.

VOLBUROS adj. Care se învîrtește ca o vobură: prin mări și prin munți, prin apele volbuoroase (ODOB.).

*VOLCAMERIE, VOLCAMERĂ, VOLGĂ sf. Mic arbore, care ajunge pînă la 2 m. înălțime, cu ramurile păroase și frunzele sgrăbunțoase; face flori mirositoare, albe-roșietice, dispuse în corimbe la vârful tulpinei; originară din China și Japonia, se cultivă ca plantă ornamentală pentru florile ei frumoase (Volkamerta fragrans) [fr.].

*VOLINTIR sm. (2) Voluntar, în spec. cel angajat în armata lui Ipsilante din timpul Zaveriei; din pricina destrăbălării acestora și jafurilor ce comiteau, cuvîntul ajuns sinonim cu jefuitor, brigand, tilhar: vamașii de la hotar încep a cotrobăi prin lă-

zile mele ca în vremea ~ilor (ALECS.) ¶ (2) F. Pr. ext. Voluntar: la 1848... Magheru... umbia și stringea ~i de prin toate satele; la care se trecea ~i de voie, îi făgăduia 12 pogone (R.-COB.); șeful meu, polițaiul... (fusesse) ~ în Italia, ~ într' o revoluție polonă, vrămaș jurat al tiranilor (CAR.) [fr. volontaire].

*VOLITIV adj. Privitor la volițiune [fr. volitif].

*VOLITUNE sf. Actul prin care voința se determină la ceva [fr.].

VOLNA = DE-A-VOLNA.

†VOLNIC adj. Liber, slobod (de a face ceva); care nu depinde de voința nimănu: Domnul pre boieri să nu fie ~ a-i pierde, ori-ce greșală ar face, fără ștutul tuturor (NEC.); au nu sînt ~ să fac ce voiu vrea cu al mieu? (COR.); pre cine ar vrea Băsarab-Vodă să poprească la sine, să fie ~ a-i popri (MUST.); bărbatul nu e ~ a vinde muierea, nici muierea bărbatului (LEG.-CAR.) [vsl. volnic].

†VOLNICI (-icesu) vb. refl. (A) A fi lăsat liber ¶ (A) A i se îngădui, a i se permite [v o l n i c].

†VOLNICIE sf. Libertate, slobozenie; și așa jurînd, îi da ~ să fie slobod în vece de vecinătate (N.-COB.); volniciele cele mari deprînd a se întoarce în robii (MUST.) ¶ (2) Autorizație, permisiune: punînd și la Focșeni pre Miron Costin logofătul staroste de Putna, dîndu-i ~ pentru oameni răi, de-i întepa acolo la margine pe oîți îi prîndea (N.-COB.) ¶ (2) Act, scrisoare prin care se dă o autorizație: n'ai dect... să dai oțeva volnicie de furat pe la hoți, și banii aceștia vor veni la loc înzeceți (FIL.) [v o l n i c].

VOLOC (pl. -oace), VOLOG (pl. -oage) sn. Un fel de plasă de 2-3 m. de prins pește: cite o rețită se întoarce cu volocul într'o mină (URG.); baba a doua zi s'a îmbrăcat cu un voloc (VOR.); nu era nici îmbrăcată nici desbrățată, cu volocul aruncat pe dinșă (SER.) [rus. volok].

*VOLT sm. Unitatea cu care se măsoară forța electromotrice, tensiunea sau diferența de potențial [fr.].

*VOLTA (pl. -te) sf. (1) Mișcare în cerc pe care un călăreț o face cu calul său într'un manej ¶ (2) În scrimă: mișcare pentru a evita loviturile adversarului ¶ (2) Schimbare, trecere subită de la o concepție la alta: se înstră oțiar din prima legislație prin oțeva voite de o adresă și agilitate în adevăr artistic (VLAM.) [fr.].

*VOLTAIC adj. Se zice despre pila electrică a lui Volta și, în genere, despre electricitatea dezvoltată de pile: curent ~; arc ~ = ARC (2); element ~, aparat în care energia chimică se transformă în energie electrică [fr. voltaic].

*VOLTAJ (pl. -aje) sn. (2) Tensiunea curentului, diferența de potențial dintre două puncte oare-care ale unui circuit, străbătut de un curent electric ¶ (2) Numărul de volți necesari pentru funcționarea unui aparat electric [fr.].

*VOLTAMETRU (pl. -tre) sn. Aparat cu care se poate descompune apa acidulată printr'un curent electric (5329) ¶ (2) Ori-ce vassau aparat în care se poate produce o reacțiune electrolitică [fr.].

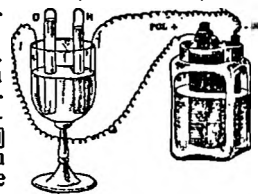

Fig. 5329. Voltmetru.

*VOLTII sn., VOLTIIA (pl. -te) sf. (2) Frînghie sau sîrmă pe care jucătorii pe funie fac exerciții ¶ (2) Exercițiu făcut pe funie ¶ (2) Exercițiu gimnastic pe care-l face un călăreț încălecin fără scări în pasul, în trapul sau în galopul calului [fr. voltige].

*VOLTIIOR sm. Cel ce execută voliție ¶ (2) Odinioară, în Franța, soldat dintr'o companie de elită (creată de Napoleon I) care, în fiecare batalion, era destinată să pornească în grabă într'o parte sau într'alta [fr. voltigeur].

*VOLTMETRU (pl. -tre) sn. Aparat cu care se măsoară, în mod practic, voltajul unui curent (5330) [fr.].

*VOLUBIL adj. Se zice despre o plantă a cărei tulpină, subțire și mlădiosă, se încolăcește

În spirală în jurul unui sprijin : zorele sînt ~ de la dreapta la stînga, iar hametul de la stînga la dreapta [fr.].
***VOLUBILITATE sf.** ① Ușurință de a se mișca sau de a fi mișcat în jur ① ② Ușurință și repeziune de a vorbi: vorbește și gesticulează... cu multă ~ și cu o figură plină de expresie (CAR.) [fr.].

***VOLUM (pl.-me) sn.** ① Carte legală sau broșată: în ~ul ros de molii Cauți noaptea adevăr (EMIN.) ② Grosimea, întinderea unui obiect, considerată cu privire la mărimea și dimensiunile lui ③ Spațiul ocupat de un corp, făcînd abstracție de masa lui; a măsura un ~, a exprima volumul unui corp cu ajutorul unei unități; măsuri de ~ ④ Formula care dă expresiunea măsurii unui volum: ~ul cubului se obține ridicînd la cub măsura lungimii unei laturi ⑤ Masa de apă pe care o rostogolește un fluviu: ~ul Dunării ⑥ Forța, amploarea sunetelor, intensitatea sunetelor sau a vocii [fr.].

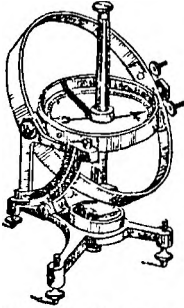

Fig. 5330. Voltmetru.

***VOLUMINOȘ adj.** ① Care cuprinde materia mai multor volume; care are mai multe volume: o operă voluminoasă ② Foarte întinsă, foarte numeroasă: o corespondență voluminoasă ③ Care se întinde mult în toate direcțiunile, care ocupă mult loc, gros, mare: un pachet ~ [fr.].

***VOLUNTAR 1. adj.** ① Făcut de bună voie, născut de nimeni, cu voie: un act ~; o greșală ~ă ② Ceelibere cinevașă facă saușă nu facă ③ Care face numai ce vrea, care nu ascultă de nimeni, neascultător, încăpăținat: copiii... sînt egoiști și ~i, și cu atît mai ~i cu cît sînt mai prunci (I.-GH.).

2. sm. ① X Cel ce se înscrie la oaste fără a fi silit ② Cel ce se înscrie în armată spre a-și face serviciul militar înainte de a fi împlinit vîrsta cerută ③ Acela care se oferă, de bună voie, să îndeplinească o slujbă pentru care se cer oameni cu tragere de inimă pentru acea slujbă [fr. v o l u n t a i r e].

***VOLUNTARIAT sbst.** X ① Angajamentul în armată ca voluntar ② Durata serviciului militar pe care-l face cineva ca voluntar [fr.].

***VOLUPTATE sf.** ① Plăcere mare a simțurilor, plăcere trupească: El chiamă 'n ~a orgiei sgomotoase De instrumente orbe a voastră filii frumoase (EMIN.) ② Plăcere morală, desfătare: parcă simțea o nebiruită ~ să cugete mareu aoolo (VLAH.); el își lăcea o plăcere din necaz și din durere o ~ (CAR.) [lat.].

***VOLUPT(U)OS adj.** ① Căruia-i place și care caută voluptatea ② Care inspiră voluptatea, care dă un sentiment de voluptate: Luna varsă peste toate voluptoasa ei vâpale (EMIN.) ③ Care exprimă voluptatea: dans ~ [lat.].

***VOLUȚĂ (pl.-țe) sf.** ① Ornament de arhitectură în formă de spirală care împodobește mai cu seamă capitelul ionic și e alcătuit din arcuri de cerc formînd o linie continuă (TAB. XXXIII și 2673) [fr.].

○VOLVURĂ, VOLVORĂ = VOLBURĂ: Din marea cea profundă O volvură se 'nalță și iese-un cal în undă (ALECS.).

○VOMA (vom) vb. tr. trans. = VOAME: calul voma bani cu nenumerata (RET.).

○VOMĂTURĂ, VOMITURĂ (pl.-tari) sf. Băn. Vărsătură, horticură [v o m a t u r e].

***VOMICĂ adj. f.** X Nucă ~, sămînța unui arbore din India (*Strachnos nux vomica*) întrebuințată în doză mică contra durerilor de stomac; în doză mare însă, e o otravă violentă; din ea se prepară stricnina [fr. v o m i q u e].

***VOMITA (-itez) vb. tr. și intr. = VĂRSA** ① [lat.].

***VOMITIV 1. adj.** Care face să verse, care provoacă vărsături.

2. (pl.-ive) sn. X Medicament ce provoacă vărsături: emeticul și ipocucana sînt ~ele cele mai întrebuinate [fr. v o m i t i f].

○VOMITURĂ = VOMĂTURĂ.

VONIÇ = VOIŢIÇ.

VONICERIU sm. X Arbust cu ramuri în patru muchii, cu flori albe-verzui, ce crește prin păduri, crînguri și tufişuri; numit și „salbă-moale” (VOL-VOR) (*Evonymus europaeus*) (I) 5331).

VOPSEA... = VĂPŞEA...

***VORACE adj.** Care mănîncă culăcomie, mîncăcios, lacom [lat.].

***VORACITATE sf.** ① Lăcomie la mîncare ② Cupiditate, lăcomie [lat.].

VORBĂ (pl.-be) sf. ① Cuvînt; sunet rostit, alcătuit din una sau mai multe silabe și care exprimă o noțiune: a nu scoate nici o ~ din gură; a-i scăpa o ~ (din gură); a-i lua vorba din gură = GURĂ ②; cînd zic o ~, e ~, cînd spun ceva, rămîne la ceea ce am spus; acum o mie de vorbe un ban nu fac (ISP.); nici o ~ l să nu mai vorbești nimic! Iară ~, fără a spune ceva împotriva, fără a crîci ③ Şir de cuvinte care exprimă o cugetare: vorbe de olacă, vorbe fără rost, goale, deşerte ④ Cele ce spune cineva, în opoziție cu ceea ce face, spusă, zisă: de la ~ și pînă la faptă este mare deosebire (CRO.); n'a fost un puţin să-l întorcă din hotărîrea sa, rămînînd statornic o piatră în vorbele lui (ISP.); vorba unui om cinstit face mai mult decît un zapis (ZMN.); ai să vezi la vorba mea, ai să vezi c'am avut dreptate; am să-ți spun o ~ mare, am să-ți spun un lucru important; să nu zici ~ mare, nu garanta, nu te jura, căci nu știi cum se întorc lucrurile; ascultă din zece vorbe și una a mîrierii (PANN); este o ~ pe cine nu-l lași să moară nu te lasă să trăiești (PANN) ⑤ Proverb, zicătoare, zicală (mai adesea vorba ăluta, vorba ceea, vorba aia, vorba Romănului, povestea vorbei, etc.): vorba aia, știi: pînă la împărțitul te trece sufletul (I.-GH.); se teme, vorba ceea, și de apă rece (GN.); precum e o ~: s'a născut în drum Păcală cu irate-său nea Tîndală (PANN); vorba ăluta: doi înși una nu zicea, unul hăsil și altul cea l (PANN) ⑥ Vorbire, convorbire, conversație; tăifas: nu te amesteca nepotit în vorba altora; a sta la ~, a sta de ~, a sta la conversație: a deschide, a aduce vorba despre ceva, a începe să vorbească despre ceva: mai aduse vorba înodă odată despre copiii lui cel pierduți (ISP.); a schimba vorba, a schimba subiectul convorbirii; a ourma vorba cuiva, a întrerupe pe cineva; a întinde, a lungi vorba: hai, nu mai lungiți vorba și vă porniți acu 'ndată la lemne (ALECS.); a se întinde la ~; să ne întorcem, să venim iar la vorba noastră ⑦ Discuție, schimb de vorbe, ceartă: multă ~ s'a făcut între tata și mama pentru mine (CRO.); aci nu mai încap ~... trebuie plătit pe cît nu face (ISP.) ⑧ Fie-care din cuvintele dintr'un cîntec, puse pe note ⑨ Modul de a se exprima, felul de a vorbi: omul se cunoaște din umblat ca și după ~ (ZMN.); prostul se cunoaște după ~ și șiretul după ochi (ZMN.); pînă sînt miri, se poartă ca o fată mare, tot gătit, tot cu vorbe aluse (RET.) ⑩ Făgăduință, făgăduială, promisiune: a se ținea de ~: eu te mintușo, dar apoi de tu te ții de ~ e vai de tine (RET.); a-și lua vorba înapoi, a-și retrage făgăduiala: își luă vorba înapoi și nu mai voi să dea nimic lui Ercule (ISP.); a-și întorce vorba = INTOARCE 1 ⑪ a purta cu vorba = PURTA 1 ⑫ Înțelegere, învoială: voia numai decît să împărțeașă banii, că așa au avut vorba (SB.); dar bine, Ioane, așa ne-a fost vorba? (CRO.) ⑬ În diferite locuțiuni: a fi vorba de (sau despre) cineva sau ceva, c chestiunea de; dacă e vorba așa..., dacă socotești, dacă lucrurile stau astfel; (să) fie vorba între noi, țî-o spun dumitale (dar nu altuia): să fie vorba între noi, dar tu nu ești tot ca el (PANN); între noi fie vorba. să rămîie vorba între noi, țî-o spun confidențial, să nu o spui altora; ~ să fie! nu cred așa ceva: adecă D-voastră nu bănuiti nimic? ~ să fie! (ISP.); mai e ~? nu mai încapے nici o discuțiune; nu-i ~, ce e drept, fără îndoială: știa și el glasurile pe din afară de biserică, nu-i ~, dar oîmpănă de bătrîn ce era (CRO.); nici ~, nu e de discutat: a călători noaptea, nici ~, căci trebuia să tragi la gazdă cînd era încă noarele de-o suită sus pe cer (I.-GH.); mai e ~! nu încapے nici o îndoială: Adevărat să fie... că însemnau ceva acele slove!— Mai e ~ l răspunsu el (ISP.); a lăsa ~, a spune ceva plecînd de acasă: a lăsat ~ că se întorcătoritru acasă; a fi ~ lungă, a-i plăcea să vorbească mult, să lungească vorba; a fi scump la ~, a nu-i plăcea să vorbească,

Fig. 5331. Voniceriu.

a i se scoate vorba cu clește! din gură; scurtă ~, pe scurt, într'un cuvint: și scurtă ~, ne adunăm, cu rudele lui Zaharia, ou ale mele, în ogradă la moș Luca (CRG.); BA @ ¶ După prepoziții. C u ~ (sau vorba), zicind; cu pretextul: bărbatul mamei se duse d'acasă ou ~ că vine a doua zi (SR.); Iși luă copiii și plecară împreună ou vorba că merge la lemne (SR.); — a avea d e ~ ou cineva, a avea de vorbit, de discutat cu cineva; — a da d e ~, a (se) face de ~, a face să vorbească lumea: m'a făcut de ~ prin sat cu minciunile lui (PANN); — a sta, a șede d e ~, a sta la tafas, la conversație; — a ținea d e ~ pe cineva, a opri din lucru pe cineva, a nu-l lăsa să plece vorbindu-i mereu; — d in ~ in ~, din una în alta: din ~ in ~ lmi spune că suferu de pleet (A.-GH.); din ~ in ~, îl întreabă dacă știe să-mi spună ce a simțit atunci când l-a grămadit viscolul în mijlocul drumului (OLVR.); — a se da în ~ ou cineva, a intra în conversație cu cineva: mă dau în ~ ou un moșneg care mpletește la un coșer de nutele (VLAH.); — a fi în ~ ou cineva, a) a fi pe cale să se însoare, să se mărite; b) a fi în tratative pentru o afacere: a intra în ~, a se pune la ~, a începe să discute ¶ @ ¶ Vorba dulce mult aduce; — vorba vorba aduce; — vorba multă (sau lungă), sărăcia omului; — ~ multă și treabă puțină; — bun de ~ și rău de lucru; — ~ să fie, că țirul (sau blicul) se face, asta s'o spui altuia, nu e de crezut ceea ce spui; — ori te poartă cum ți-e vorba, ori vorbește cum ți-e portul; — oade omul din pom și tot mai zice o ~, se zice unuia care stă mut, care nu vrea să vorbească nimic, care nu vrea să răspundă la o întrebare [d v o r b ă < vsl. d v o r i b a].

VORBAREȚ, **VORBAREȚ** *adj.* ① Căruia-i place să vorbească mult, limbut: se vede însă că și p'atunci bărbierii erau ou și în ziua de astăzi, flecari, vorbăreți și ușori de gură (SR.); pe cînd ou celelalte femei eram vorbăreți, îndrăzneți, ou mintea liberă, în fața ei lmi pierdeam oumpătul (GN.) ¶ @ ¶ Elocuent: atunci cu gesturi mai vorbărețe decât vorba lui... ne-a povestit că semnalul acela însemna în oștire porunca stingerii tuturor focurilor (SR.-VN.); Numai ochiul e vorbăreț, iară lumina lor e mută (EMIN.) [v o r b i].

VORBĂREȘ *sf.* F V o r b ă multă, fără rost. **VORBÎ** (-bess) *v. tr. și intr.* ① A rosti v o r b e, a grăi; a-și exprima cugetarea prin vorbă: nerodul întiu vorbește și apoi se gîndește (ZNN.); Cu nerodul cînd vorbești, Baștonul să-ți pregătești (PANN); una gîndește și alta vorbește; De-aceea una-mi este mie De-ar vorbi, de-ar tăcea (EMIN.); ¶ @ ¶ ori te poartă cum ți-e vorba, ori vorbește cum ți-e portul; BQU @; IOAN @; LUP @; F: ai vorbit de te-ai prăpădit, se zice cuiuva care se amestecă în vorba altora și spune o prostie ¶ @ Se zice despre păsările care imită graiul omului: vorbește ca un papagal ¶ @ A-și exprima cugetarea altfel decât cu vorba: ~ prin semne; surdo-mușii vorbesc ou degotole ¶ @ A discuta despre ceva, a ținea o cuvîntare: ce mai stăm noi care să vorbim de vremile păgînești? (SR.); conferențiarul a vorbit un ceas și jumătate despre călătoriile lui în Africa ¶ @ A se exprima într-o limbă oare-care: ~ franțuzește ¶ @ A spune: da ce stai d-ta de vorbești, omule? (SR.) ¶ @ ~ ou cineva, a sta de vorba, a se întreține cu cineva; a nu (mai) ~ ou cineva, a fi supărat, a nu (mai) avea relații cu cineva ¶ @ ¶ A scrie, a pomeni (într'o carte, într'o gazetă, etc.): în volumul al doilea, autorul vorbește despre obiceiurile din trecut; a vorbit de tîns în articolul de ieri ¶ @ ~ pe cineva (de bine, de rău), a-l lăuda, a-l ponegri, a-l critica: și toți te vorbesc de bine, toți zic că ești priocpsit (PANN); te vorbește cineva (CIAUS.), te calomniază, te ponegrește cineva (se zice cuiuva cînd îi ține urechea stîngă) ¶ @ La dreptul vorbind B DREPT ¶ @.

2. *v. refl.* A se înțelege cu cineva: într'o zi, zmeul se vorbi ou sora băiatului oa să-l omoare și să scape de el (SR.).

VORBIRE Ș. ① Faptul de a v o r b i; rezultatul acestei acțiuni, cuvîntare: Ei simt c'a lor ~ e slabă, tot mai slabă (EMIN.) ¶ @ Felul de a vorbi, modul de a se exprima ¶ @ Părțile vorbirii, părțile de cuvînt (B CUVINT @).

VORBITOR *adj. verb. VORBI și sm.* Care vorbește; cel ce ține o cuvîntare: Mureș, Mureș, apă lîmă, De mi-ai fi tu vorbitoare Precum ești de murgătoare, Eu ou drag te-aș întreba: N'ai văzut pe bădița? (K.-BR.).

VORBULIȚĂ (pl.-te) *sf. dim. VORBĂ.*
○ **VOREȚ** (pl.-te) *sn. Băn. Curte, ogradă* [srb. d v o r a c].

VORNIC *sm.* ① † † Marele ~, mare boier de divan, în vechile principate; în Moldova apar de la început doi ~i, cu începere din a. 6908 (1399—1400) sub Alexandru cel Bun, cari erau un fel de miniștri de justiție și veneau în rang după marele-logofăt; pe lingă acești doi vornici, găsim, cu începere din a. 6915 (1406—1407), tot sub Alexandru cel Bun, un al treilea demnitar cu acest titlu, purtînd denumirea de ~ de Suceava; cîte 2 sau 3 vornici continuă a figura în documente pînă în a. 6960 (1452—1453), sub Petru al III-lea Aron, dată de la care nu mai întîlnim decât un singur vornic; în a. 7077 (1569—1570), Bogdan al VI-lea institue iarăși doi demnitari cu acest titlu, și anume: ~ul de Tara-de-Jos și ~ul de Tara-de-Sus; în Muntenia, ~ul apare întîiu în a. 6923 (1414-1415) sub Mircea cel Bătrîn și vine în rang după marele-ban ¶ @ † Primar de sat: într'una din zile... scoate ~ul din sat pe oameni la o elacă de dres drumul (CRG.) ¶ @ ¶ = **VORNICEL** ②: oare popă se va face ~ pre la nunte și va juca și va îmbla beat prin țirg... să i se ia popia (GAST.) [vs. d v o r i n i c ũ].

VORNICEASĂ (pl.-ese), *Mold. Bucov. VORNICIȚĂ* (pl.-te) *sf.* ① Nevasta unui v o r n i c: lelea vorniceasa oășapea la gîște, rețe și gobăi (GEO.); Văzu vornici, vornicețe Cîrînd apă la drăcițe, Dregătorii satului Tîind lemne drăcului (MAR.) ¶ @ = **DRUȘCĂ.**

VORNICEL *sm.* ② † Slujbaș inferior de sub autoritatea marelui v o r n i c ¶ @ † Sătean ales de contribuabili spre a se ocupa de poliția satului: birnicii... au dreptul de a-și alege din stînl lor vornicel ce sînt ca o poliție în sat (SR.-SCM.) ¶ @ ¶ Flăcău ales din partea mirelui sau a miresei, cu însărcinarea de a pofti pe oaspeții la nuntă, de a conduce jocurile de a primi și cinsti pe nuntași și a conduce pe miri la biserică și, după cununie, îndărăt spre casă (B @ 5235): ba, nu pot, cuconagule, că-s ~ de nuntă astăzi (ALECS.); Iată vine nunta 'ntreagă: ~ e-un grierel. Îi sar purtel înainte ou potcoave de otel (EMIN.).

VORNICEȘ *sf.* ② † † Demnitatea de mare-v o r n i c: pre Iordachi Ruset... l-au slobozit și l-au boierit cu vornicia cea mare de Tara-de-Jos (MUS.); logofetele și vorniciile cele mari, de Tara-de-Sus și de Tara-de-Jos, ou visteriile, se mai dau pămintenilor (A.-GH.) ¶ @ † Ministerul marelui-vornic: după povăta unui văr al meu... atunci director la ~, am prelucrat un proiect de exploatarea sării (A.-GH.) ¶ @ † Demnitatea, funcțiunea de vornic de sat: de donăzeci și mai bine de ani, de cînd port vornicia în Pipiric, am dus-o cam anevoie numai ou răbușul (CRG.) ¶ @ † Primărie: s'apoi numai vedeai că-i strîngeau jurății de la ~ grămadă (GEO.).

○ **VORNICIȚĂ** = **VORNICEASĂ.**

† **VOROAVĂ** (pl.-ve) *sf. Vorbă; convorbire; sfat: voroava bilindă toată vorniceze imblînzește (MUS.); mai în scurtă ~ să grăm, că n'au rămas la sfintele mănăstiri nice olopote, nice uși, nice un her (M.-COST.); tot i-au purtat ou voroave și nu i-au mai dat oaste (NEC.); pe-o așa frumusețe de vreme, pasările ies și ele la ~ (GR.); nici unul din semeni săi nu era destoinic să-i stea înaintea, nici la trîntă nici la ~ (SR.) [v o r o v i].*

VORONIC *sbsl., VORONICĂ* *sf.* † Plantă din fam. labiatelor, înaltă de 30—60 de cm., cu tulpina în patru muchii și foarte ramificată; frunzele, ovale, sînt alburii pe fața inferioară și acoperite cu un păr moale ca bumbacul; răspîndește un miros pătrunzător și are un gust amar; florile sînt albe, dispuse în verticile multiflore, aproape globuloase; crește pe marginea drumurilor, pe lingă cărămături și în locurile încălute; numită și „unguraș”, „bălătură”, „cătunșnică-sălbatică”, etc. (*Marrubium vulgare*) (B @ 5332) [comp. rus. v o r o n i c ũ].

Fig. 533a. Voronic.

† **VOROVAȚIU** *adj.* Vorbăreț; elocuent [v o r o v i].

† **VOROVÎ** (-ovesc) *vb. tr., intr. și refl.* = **VORBI**: nici ~ în curte unul cu altul nu puteau boierii (MUST.); Timuș... nice voroveva cu nime, nice întreaba de polcovnicii săi (M. COST.); Leșii începură a ridere și a vorovire voroave de glume cu Pașa (NEC.); De geaba voroveșcă nău-i la draci dreptate (OON); Spune, mindră, nice gîndești, De toată îngălbinești, Cînd cu mine vorovești? (K. BRȘ.); Știți Tănase-al lui Ispas Care vorovea de nas (RET.).

• **VORTICELĂ** (pl.-le) *sf.* ♀ Gen de animalcule infuzorii microscopice; trăesc în mare, în bălți, în infuziunile animale sau vegetale (5333) [fr.].

○ **VOSCĂ** *sf.* Băn. = **BOȘTINĂ** [srb. v o s a k, -s k a].

VOSCREASNĂ (pl.-esne) *sf.* ♀ Învierea Domnului [rus. voskresenije].

○ **VOST** = **VOSTRU**.

VOSTRU (f. voastră; pl. m. voștri, f. voastre) *1. adj. pos.* Care vă aparține vouă, ce ține de voi: stăpînat ~; țara voastră; copiii voștri; casele voastre.

2. AL ~ (f. a voastră; pl. m. ai voștri, f. ale voastre) *pron. pos.:* acest loc e al ~; acea oasă e a voastră; ai voștri, rudele voastre, parizienii voștri [lat. vulg. v o s t e r, -s t r a = clas. v e s t e r, -s t r a].

VOȘTINĂ *sf.* = **BOȘTINĂ** [srb. v o š t i n a].

• **VOT** (pl.-turi) *sm.* ○ Sufragiu, părerea exprimată de fie-care membru al unei adunări deliberante asupra soluțiilor ce urmează să se dea unei chestiuni propuse ¶ ○ Alegerea unuia sau mai multora dintre candidații propuși pentru o funcțiune electivă, pe care o face un alegător, în scris sau printr'un buletin tipărit anume [fr. vote].

• **VOTA** (-tez) *vb. tr. și intr.* ○ A exprima printr'un vot părerea sa asupra unei chestiuni: ~ bugetul ¶ ○ A alege pe cineva prin vot, a-și da votul: ~ pe un candidat [fr.].

• **VOTANT** *sm.* Persoana care votează, care are dreptul de vot [fr.].

• **VOTIV** *adj.* Care s'a oferit divinității spre a împlini o făgăduință solemnă: tablou ~ [fr. v o t i f].

† **VOTRI**, † *Mold. HOTRI* (-tresc) *vb. tr. și intr.* ○ A mijloci coruperea, prostituarea fetelor sau femeilor ¶ ○ *Trans.* A peți [v o t r u].

† **VOTRIE**, † *Mold. HOTRIE* *sf.* Meseria de votru, pezevenlic.

† **VOTRU**, *Mold. HOTRU* *sm.*, **VOATRĂ**, *Mold. HOATRĂ* (pl.-tre) *sf.* ○ = **PEZEVENCHIU** ○ ¶ ○ *Trans.* Petitor [comp. vs. v ū t r i, v o t r i, „făurar”].

VOUĂ = **TU**.

VOVEDENIE, † **VĂVEDENIE** *sf.* ♀ Sărbătoarea „Intrarea în biserică” (21 Noemvrie) [vs. v ū v e d e n i e; comp. și **OVIDENIE**].

VOZGLAS (pl.-asuri) *sm.* ♀ Frază cîntată cu glas tare de către preot la sfîrșitul unei rugăciuni [vs. v ū z g l a s ū, rus. v o z g l a s ū].

VOZGLAȘENIE *sf.* ♀ = **VOZGLAS** [vs. v ū z g l a ș e n i e, rus. v o z g l a ș e n i e].

○ **VORABEȚ**, **VRABETE** *sm.* *Olten. Băn.* ♀ = **VRABIE**: păsăruica astfel numită este chiar acea vrăbete grăsun care se îndoașă cu fructe de prin grădini (OON), [srb. v r a b a c, bg. v r a b e c ū].

VRABIE *sf.* ♀ ○ Păsărică, cu penele brune, împeștritate cu negru și cenușie pe pînțele; are ciocul scurt și conic; umblă săltînd și se hrănește cu grăunțe și cu insecte; e foarte lacomă și e considerată ca stricăcioasă prin cantitatea considerabilă de grăunțe ce consumă, fie pe cîmp, prin grădini, prin curți și prin hambare unde se furizează; trăește pe lîngă locuințele oamenilor și-și face cuibul în crăpăturile zidurilor sau în virful copacilor;

Fig. 5334- Vrabie.

numită și „vrabie-de-casă” (*Passer domesticus*) (5334): cînd se scaldă vrăbiile și găinile în colb, are și ploșie (GOR.); cînd vrăbiile oîrîpesc mult în fața casei, fac a sladă (GOR.); ○ deose: o mîle de vrăbii pe gard, mai bine una în mînă (PANN); — = **MĂLAU** ○, **PŪIU** ○ ¶ ○ **VRABIE-DE-CÎMP**, varietate de vrabie ce trăește mai ales pe lîngă semănături, cîugînd grăunțele sau hrănindu-se cu omizi; numită și „vrabia-mălaiului” sau „vrabie-de-mărăcini” (*Passer montanus*). ¶ ○ **VRABIE-DE-TRĂȘTE**, varietate de presură, de 15-17 cm. care trăește mai ales pe lîngă apă, prin părțile mlăștinoase, hrănindu-se cu grăunțe și cu insecte; numită și „vrabie-de-stuf” sau „presură-de-trestie” (*Emberiza schoeniclus*) [vs. v r a b i j].

VRĂBIER *sm. iron.* Vînător prost (care împușcă numai v r a b i i): taot din gură, ~ulei mîncînuî spui tu care împuști numai oîrcicrîni de pe drumuri (ON.).

VRĂBIOARĂ (pl.-re) *sf.* ○ *2. dim.* **VRABIE** ¶ ○ × Carne de vită (*tr. spec.* de bou) din regiunea rinichilor; friptura pregătită din această parte a corpului animalului.

VRĂBIOIU *sm.* ♀ Bărbătușul vrăbiei: vrăbioii se 'ntoiau și gurliau din guși (LUNO.); ești un fel de ~ închiroit (CAR.).

VRĂBIUȚĂ (pl.-țe) *sf.* ♀ *dim.* **VRABIE**: ~ în-cărcăciică, hai seara la poletică (GOR.), *ghicitoare despre „lingură”*.

† **VRACEVANIE** *sf.* Vindecare, lecuire [vs. l.].

† **VRACIU** *sm.* ○ Doitor: nu trebuiește sănătoșului vraci, ce bolnavului (COR.); Ionii porunci slugilor sale vracilor cum cu aromată să ungă pe tată-său, și vracii unșeră pre Israel (PAL.); toate lucrurile ce luase împărăteasa de la vraci și vrăjitoare nu-i folosise întru nimic (SP.) [vs. v r a c i i].

† **VRĂCIUI** (-tesc) *vb. tr. și intr.* ○ A vindeca, a lecu, a tămădui ¶ ○ A da leacuri, a exercita meseria de v r a c i u.

† **VRĂCIUITOR** *adj. verb.* VRĂCIUI și *sm.* Care lecuște, vindecător, tămăduitor.

○ **VRACNIȚĂ**, **VRĂGNIȚĂ** (pl.-țe) *sf.* Băn. Oaș. = **VRAMNIȚĂ**: poarta de la marginea satului, care se închide ca vitele să nu poată ieși în cîmp, se chiamă vracniță (LUA.) [srb. v r a t n i c a].

VRAF (pl.-auri), *Mold. Bucov. Trans. VRAY (pl.-avuri), *Olten Băn VRAY* (pl.-auri) *sm.* ○ Aria plină de snopi plină a nu fi intrat caii ca să treiere: fiindcă snopii sint așezați aproape în picioare împrejurul stejerului, cailor le vine greu la începutul vranului (CIAU.); la lăsatul postului, dacă-ți rămîne ciorba nemîncată, te apucă ploaia cu vranul pe arie (GOR.) ¶ ○ A Grămadă de grfu sau de pleavă ce se formează la treierat: grful... se făcea vraf pe zăblae curate de unde-1 încăreau arșaii (S.-ALD.); aruncan gozul de la mașină pe virful unui vraf (D.-ZAMF.); vărură că numai patele arseșe și că grful a rămas vraf în mijloc, ca ales pe masă (RET.) ¶ ○ *Pr. est.* Morman, grămadă de lucruri aruncate în neorînduială unele peste altele: în colțisorul ei, stăpînă Pe-un vraf de jucării stricate, Din cărți de joc, din hîrtioare, Ea-și face parcuri și palate (VLAH.); s'au adunat vravuri mari de scoalți și la dreapta, și la stînga ei (SLV.) ¶ ○ *Teanc*: un vraf de albituri se ridica lîngă lampa strălucitoare, mirosînd a sulfînă (D.-ZAMF.); scoate din buzunar un vraf de scrisori, mi le trîntește dinainte pe masă și iese (CAR.); și prin cărțile în vravuri Umblă soarecii furși (EMIN.) [vs. v r a h ū].*

VRĂFUI, *Mold. Trans. VRĂVUI* (-nesc) *vb. tr.* A face un v r a f, a grămădi unele peste altele în neorînduială: să-1 fi văzut atunci cum își vira mîna pînă 'n coate înbanînde argint și de aur, cum îi vrăvua (ON.).

○ **VRAGNIȚĂ** = **VRACNIȚĂ**.

VRĂȘTE *sf.* ○ Lucruri aruncate unele peste altele în neorînduială, așternute în desordine: se duse în grădină, să nu mai audă șgomot, să nu mai vadă ~ a din casă (VLAH.); întrebunțat mai adesea ca *adv.*: lîngă soba care-1 mai totdeauna rece, sint aruncate ~ toate vechi (VLAH.) ¶ ○ *adv.* Deschis de tot (*verb.* de uși și ferestre): văz lumină la ferestrele de din dos ale domnului Catavencu, și ferestrele ~ (CAR.); el se îmbracă pară'ar fi fost în mijlocul timpului, cu toate oăile ~ (D.-ZAMF.); or prăda, n'or pr da, eu nu-mi pot lăsa casa ~ (GRL.).

VRĂJĂ (pl.-ăji, -ăje) *sf.* Operațiune de magie, farmec, practică superstițioasă, formulă sau descîntec ce se rostoste anume, spre a influența

VOR-VRA

(mai adesea în rău) soartea cuiva, spre a-l supune voinței sau dorințelor lui: ~ de dragoste; unii au obiceiul să îmbrace anume ceva pe dos, ca să nu se prindă vrăjile (GCR.); este bine a avea un cuceș negru la casa, căci de acel loc, unde a călcat acel cuceș, nu se prinde nici un fel de ~ (GCR.); aceste (muzic.)... fac farmece și vrăji și pierd sufletele cocoonilor la vreme de naștere (PR.GOV.); fel de fel de fermecători fusură aduși, însă rămăseră rușinați, cu vrajele lor cu tot (ISP.); frunzele nemigicate ale sălcilor îi praz înmărmurite ca de o ~ (VLAH.); ②: atunci un chiot trezi pădurea și vraja tăcerii se rupse (VLAH.) [vsl. v r a ž a].

VRAJBA (pl.-ăbii, -ajbe) *sf.* Dușmănie; desbinare, zizanie; potolindu-se vrajba între Tătari și Turci, (Antioh-Vodă) s'au înturnat la soaunu-și cu pace (N.COȘT.); au intrat ~ între frații... Iliaș-Vodă vrind să omoare pe frate-său Ștefan-Vodă (GR.UR.); aștezile și vrajbele celor mai mari de multe ori se descărăd în spetele celor mici (MUSR.); cum vintul atită focul, așa și vorba atită vrajba (GOL.); sămintă de ~ ce se aruncă atunci roși mult mai apoi (SALC.) [vsl. *v r a ž i b a < v r a ž i d a, prin schimbare de sufux; comp. rut. ceh v r a ž b a, pol. w r o ż b a].

‡ **VRAJBI**... = INVRĂJBI...

‡ **VRAJBIE** *sf.* ① = VRAJBA ¶ ② Răz bunare.

VRAJȚI (-ăjesc) *vb. tr. și intr.* ① A face vrăji, a fermeca: preutul cea ce vrăjește sau merge la vrăjitoriu să se scoată (PR.GOV.); vrăjitu-i-au un matematic, anume Sarapion, și au zis că va muri curind Antoniu (N.COȘT.); te-tele... vrăjesc pine, zahar, și dau făcălor să mă înlice (GCR.); parcă dracul vrăjește, de n'apuc bine a scăpa din una și dau peste alta (CRO.) ¶ ② *Trans. Maram.* A lovi aspru cu mîinile (SALC.); a atinge ici și colo cu mîinile: Incepu ~ cu mîinile pe Jos pe Iarbă, ca să i se ude de rouă și să deie cu ea la ochi (RET.) ¶ ③ A vorbi [vsl. v r a ž i t i].

VRAJȚIT *adj. p. VRAJȚI.* Căruia i s'au făcut vrăji, fermecat; ②: în ocazul acela, toate mi se întâlțisau ca n'r'o lume ~ă, ca 'n vis (VLAH.).

2. *sbst.* Faptul de a vrăji.

VRAJȚOR sm., VRAJȚOARE sf. ① Acela, aceea care știe să facă vrăji: ohiemă înăuntru toți vrăjitorii Egiptului și toți mîndrii și spuse lor visurile sale (PAL.); pre acia ohiemă vrăjitorii carii ohiemă draoii și fac vrăji... Intru stricăciunea oamenilor (PRV.MB.); preutul cea ce vrăjește sau merge la vrăjitoriu să se scoată (PR.GOV.); înțelegînd Atila că au tras Rimlenii într'ajutor și pre Goti asupra lui, s'au stătut cu vrăjitorii săi (N.COȘT.); atlară despre un vrăjitor meșter carele închea și apele (ISP.); (era) o vrăjitoare strașno! oare închea apa și care știa toate drăcăriile de pe tume (CRO.) ¶ ② ‡ **VRAJȚOARE, IARBA-VRAJȚOAREI = TELIȘCĂ.**

VRAJȚORIE sf. ① Meseria vrăjitorului ¶ ② Operațiune a unui v r a j i t o r, fermecătorie.

OVRAJȚITURĂ (pl.-turi) sf. Vrajă, farmec, fermecătorie, fermecătură; o vrăjitorie ei, cu părul ei a legat cîinii ca și cu niște lanțuri (RET.) [v r a j i].

VRAJMĂ (pl.-me) sf. = VRAJBA: vrajma ce intră de timpuriu foarte între fiii săi... aduse oști de limbi străine în Moldova (ISP.).

VRAJMAS 1. sm., VRAJMASĂ (pl.-se) sf. ① Dușman, dușman: multe țărișau biruit și mulți vrăjmasi au pus supt sabia lui și i-au pleoat (MUSR.); ②: mai bine un vrăjmas înțeleg decit un prieten nerod (ZNN.) ¶ ③ **VRAJMASUL, DRACUL.**

2. *adj.* ① Dușmănos, cîinos: Duca-Vodă... la a doua domnie, s'au arătat rău și cmplîit, prea ~ și plin de toată răutatea (RET.); Face-mi-aș de tine milă, De n'ai fi tu om pizmas și la inimă vrăjmas (ALECS.F.); vai de prima victimă pe care o va înțînii ori o cit mai tirzie va fi înțînirea, cu atît mai vrăjmasă și mai socotită lovitura i (CAR.); *adv.*: Turcii... și-au așezat toate puștele cele mari și au început a se batere prea vrăjmas (MEC.) ¶ ② **GROZAV** (de mare, de mult, de tare, de iute, etc.): ș'atară-i vreme ~ă și eu sînt numa 'n cămasă (IK.SRS.); ploaie, zăpadă, mazărică și vînt ~, de nu mai știa vîta oum să se 'ntoarcă. să poată răsufla (CAR.); roade la pădure mai ~ decit capra la ourechit (RET.); care a venit la stăpînire să oară pămînt i-a zis: „du-te la Dochia”, și s'a făcut așa sat ~ (GR.N.); în ziua în care a nins înțînii, în acea zi, primăvara, să pui bostani, că se fac ~ de mult (GOL.) [*v r a j b (ă) n (< vsl. *v r a ž i (d) b i n ũ) + suf. -a ș].

VRAJMAȘESC adj. Dușmănesc, de v r a j m a ș; răsunaș țărișle cerurilor de bubuital tunurilor vrăj-mășești (ISP.).

VRAJMAȘESTE adv. Dușmănește, ca un v r a j m a ș; se uita la mine foarte ~ (S.ALD.); și îndată se pornește să-l scuture ~ (FANN); Multime de Turci zărit deodată Venindu-mi asupra ~ (SD.DEL.).

VRAJMAȘI (-ășes) 1. vb. tr. A dușmăni: totî mă vrăjmașeau și voiau să-mi surpe drepturile (GN.).

2. *vb. refl.* A se dușmăni: pină atunci n'o să vedem alta decit două, trei partide politice vrăjmașindu-se între dinsele (G.GH.) [v r a j m a ș].

VRAJMAȘIE sf. Dușmănie: ne mai puțin bolerit răbda vrăjmașie și asuprele ce te făcea Nicolai-Vodă, s'au stătut cu toții și au fugit carii încotro au putut scăpa (MUSR.); Iau din masa voastră, numai să vă arăt că n'am nici o ~ pe voi (ISP.); cum poate cineva... să prinză ~ și să-și răz-bune asupra unui copil nevinovat? (GR.VN.) [v r a j m a ș].

‡ **VRAJMAȘUI (-uesc) vb. intr.** A se purta duș-mănos. ca un v r a j m a ș cu cineva.

① **VRAMNITĂ, VRAMȚĂ, VRANITĂ (pl.-te, -ți) sf.** Portiță de scînduri sau de nuicle împletite: stătu înaintea vramiței de la casa lor multă vreme, fără s'o deschidă (S.ALD.); ei lua vramițele oamenilor de la curți și ogrăzi (MERA) [v r a c n i ț ă].

VRANĂ (pl. vrăni) sf. ① Gaură mare, rotundă sau dreptunghiulară, făcută în una din doagele butoiului, pe unde se toarnă înăuntru vinul,

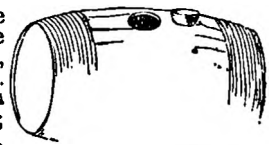

Fig. 5335 Vrană.

etc. (□ 5335): Romanii... lasă vrană destupată, ca să nu se spargă vasul (GOL.); atunci să leși tu de-aiet, cînd o veni om pămîntean și țî-o pictura cu degetul trei picături de apă pe vrană polobocului (VAS.) ¶ ② ‡ = **PISCOAIE** ¶ ③ Gaură în unde se bagă dopul la fluier [bg. vran, srb. v r a ņ].

① **OVRAMNITĂ = VRAMNITĂ.**

① **OVRAȘC (pl.-aști) sm. și (pl.-ascuri) sn., VRASCĂ sf.** *Itten. Trans.* Nuia; vreas [comp. VREASC].

VRAU, VRAV... = VRAF...

VRE, particulă întrebunțată numai în compoziție cu un (-ul), o (-una) 1. ① Vre-un, vre-o (vr'un, vr'o, ② v'un, v'o) *adj. nedef.* Oare-care: cine va avea la dînsul vre-un lucru strîin și vor veni să-l ture... (PRV.MB.); a-și da sie vr'o usteneală sau vr'o nevointă nu cutează (VARL.); de cite ori zarva ca aceste s'au așțit asupra vre-nnui Down, tot de risipa țării au fost (MUSR.); De-o mai avea vre-o fată, să-i pue capul sub piatră, și de-o avea vre-un fiolior, Pute-i capul sub picior (IK.SRS.); de cite ori îi auzi că intrat dracul în vre-o femele... numai deoșt să mergi acolo (CAR.) ¶ ② Vre-odată, vr'odată, cînd-va, oare-cînd: Mai suna-vei dulce oorn Pentru mine vre-odată? (EMIN.); să-ți jupec pielea de pe spate, dacă te-i mlua vr'odată asupra mea (SB.) ¶ ③ Vre-o, dinaintea unui număr sau cantități are înțelesul de „cam”, „aproape”, „aproximativ”, sau exprimă o cantitate nehotărîtă: au zăbovit acolo spre acele părți de loc mai vre-o doi ani (MEC.); Vai de mine, n'am oșinci, Dar mîndrute am vre-o oșinci (IK.SRS.); m'am rugat și m'am certat vre-o două ceasuri cu căpitanii depoză (G.GH.); au trecut de atunci vre-o oșiva ani; pină la primăvară mai erau... vre-o opt luni de zile, o întreagă vecinicie (SLV.).

2. **VRE-UNUL, f. VRE-UNA (pl. vre-unii, f. vre-unele) pron. nedef.** Un individ oare-care, o femeie, un lucru oare-care: rămăsese Feneriul puștin în Tarigrad... țară Grec îmblai mult pină dai de vre-unul acolo (MUSR.) [lat. v ē re; comp. arom. v r n u „niciunul, nimeni” = it. v e r u n o „nimeni” < lat. v ē r e - u n u s; forma (P) tre-un (tr'un), tre-o (tr'o), care apare adesea și în limba vechi (FR.GOV.) pare a deriva din lat. f ē r e - u n u s].

VREA (vraou, O vreu; *pf.* vru; *part. vrut*), VOI (voeso, vou), VROI (vroesc, vroia) 1. *vb. tr.* ① A avea hotărîrea, voința fermă de a face ceva: cine va vrea să vie după mine, acela să se lepede de sine (VARL.); cine nu voeste cînd poate nu va mai putea cînd va voi (ZNN.); Deci cum voesti, tu poți urma cărarea Fii bun și mare, ori pătat de crime (EMIN.); nu e după cum vrea omul, ci după cum se poate (ZNN.) ¶ ② A porunci, a hotărî (*verb.* de voință divină): nu e după cum vrea omul, ci după cum vrea Domnul (FANN); unde nu va Dumnezeu, omul nu poate (GR.UR.) ¶ ③ A dori: aș vrea să-ți vorbesc; dacă vrei să

trăsești liniștiți, să nu vezi, să n'anzi, să taol (PANNI); cea ce va vrea să-și lăbească sufletul său, piarde-l-va (VARL.); In-trebându-l popa ce vrea... i-a răspuns Pepelea că el este păstoriu și ar vrea să se năimească (es.) ¶ ④ A avea intențiunea, a umbla cu gândul de a face ceva: se trezi în pădurea Hildeșilor fără să voiască (usp.); ce vrei să spui cu asta? ¶ ④ A consimți, a permite, a da voie: m'ăș duce să mă tund, dar nu vrea tata; Intr' alte zile n'au vrut frate-său să-i dea plugul, și acum Dumnica i-au dat (MERA); Împăratul nu voia să-și mărite fata după flecine (MEC.); ~ (de băbat, de nevastă), a consimși să ia în căsătorie: fata nu vrea nici în ruptul capului să ia pe fișan de băbat (usp.); Joe înă de nevastă pe Junona, fără voia părinților ei... (și) nici ea nu-l prea vrea (usp.) ¶ ④ A cere, a pretinde (pe un lucru de vânzare): ești vrei pe hainele astea? ¶ ④ A putea (vorb. de obiecte): ceasul nu vrea să meargă; focul nu vrea să ardă ¶ ④ A fi pe cale, în momentul de a face ceva: cînd vrea să moară Iustinian, el factorii nu avea, ce-și dăde împărăția nepotu-său, lu Iustin (MUST.); ¶ ④ ~ binele, răul cuiva, a căuta să-i faci bine, rău, a-i fi binevoitor, rău-voitor, a-i dori binele, răul ¶ ④ Face tot ce vrea din el, îl sucește cum îi place; are o mare înfrurire asupra lui ¶ ④ Vrea să zică, înțelege, însemnează, arată ¶ ④ Vrînd, nevrînd, de voie, de nevoie; cu voie, fără voie: acel aleși sînt obligați, vrînd, nevrînd, să primească aceste funcțiuni cel puțin pe un an (G.-OH.); Și toți acolo de laț vrînd, nevrînd au iscălit (LET.) [VREA < lat. vulg. *volere = clas. velle; voi < voie; vroii < vrea + voi].

○ VREAMĂT = FREAMĂT.
VREASC (pl.-ouri) st. Cracă uscată (de aprins focul); mai adesea pl.: puse pe tăcutii ce tumegea în vatră un braț de Țurli (NEGR.); Și prin flacăra albastră ~urilor de alun, Văd treolind în șor fantastic a poveștilor minuni (ALECS.); strîngînd ~uri încoale și 'ncoace, a ră-tăcit prin pădure (sa.) [vsl. *h v r a s t ū].

‡ VREAVĂ sf. Strigăt (PAL.) [bg. vrěva].
VREDNIC adj. ④ Care merită, căruia i se cuvine cu drept, demn: mulțimesi lui Dumnezeu că ne-a dat un gîner ~ de casa noastră (RET.); aruncă-ți ochii la ori-care Român și-l vei găsi totdeauna ~ de figură Intr'un tablou (ALECS.); locurile care înconjură satul nostru încă ~ de amintire (CRG.); ¶ ④ cine nu se mulțumește de puțin nu e ~ nici de mult ¶ ④ În stare, capabil, destoinic, care are însușirile cerute spre a putea face ceva: Dimitrașco-Vodă... era cinstit și laudat de oătră toți și avea nume-că este ~ și de războtu (LET.); ou îi eu ~ să trag un car, mai ales dacă merge singur (CRG.); un nebun o plăcinea în fundul mării aruncă pe care o mie de întelepți să o scoată ~ și nu sint (CANT.); ¶ ④ Iuteșicuspioria muncă, harnic, sîrguincios: După cum ești mare și ~ de muncă, cînd te toocomești, cere să-ți dea plată bună (PANNI); să am eu o slugă așa de ~ și o ordinoasă ca Harap-alb, aș pune-o la masă cu mine (CRG.); Argat ~ cine are Se oonoaște pe mîncare (PANNI) [vsl. v r e d n ū].

‡ VREDNICI = ÎNVREDNICI.
VREDNICIE sf. ④ Merit; faptă ce face v r e d n i c de laudă, de stimă sau de răspătă, faptă de merit: acela este și se numește varvar oarele... nici frica. Inî Dumnezeu, nici vre-o bunătețe sau vre-o ~ pe sine se vede (LET.); m'a laudat de vrednicia ce făcusem și mi-a dat și de mîncare (CRG.) ¶ ④ Capacitate, destoinicie: atribuind știința mea la vrednicia învătătorului, porunci să em-pere cînoi coți postav vișniu... dascăului (NEGR.) ¶ ④ Hăr-nicie: toată curtea împărătească lua în nume de bine pe această găinbreasă pentru vrednicia și curățenia ei (usp.); vrednicia omului se oonoaște după port (PANNI) ¶ ④ † = DEM-NITATE: să se facă rugăciuni... pentru cei ce se alîă în vrednicțiile lumesti și ale poliiței (ANT.-IV.).

VREJ st. (pl.-euri) st. Culpină tirtoare de pepene, de dovleac, de castravet, de mazăre, etc. (■ 3656): a căloat peste ~ii (de pepeni) de cari altă dată îl ooclea on grilă (BR.-VN.); ca să poată muri cel ce se chinuște, i se pun sub cap ~i de mazăre (GOR.); ~urile de dovleci se încoaleăseră unul peste altul (OLVR.); ~uri nscate de felderă (VLAH.); ~urile de viță... să nu le bagî în foc, că te dor măselle (PAC.) [bg. v r e ž ū, -ž a, srb. v r e ž a].

VREME (pl.-mî, -muri) sf. Sinonim cu timp în cele mai multe din accepțiunile acestuia. ④ = TIMP ④: Vremea trece, ~a vine, Toate ~e vechi și nouă toate (EMIN.); plină să s'adune factorii de împărat, trecu ~ la mijloc

(OLVR.); In scurtă ~ învătă rîndul negustoriei oa și mine (RET.) ¶ ④ † = TIMP ④: Cînd, cînd s'a toci oare a Vremei lungă coasă? (ALECS.) ¶ ④ = TIMP ④: ~a lu-orului; ~a mesel; s'au suit dar Domnul în casele despre Doamna, fiind ~ de masă, lăsînd calii jos în ogradă (LET.); Leși cunoscind meșterșugul, stau între băști necălții, și așa au stătut pînă la ~ de chinăle (M.-COST.) ¶ ④ A (-cu) pier-de ~a, a sta de geaba, fără să lucreze, a se ocupa de lucruri fără importanță, fără nici un folos ¶ ④ = TIMP ④: ~urile eroice ¶ ④ = TIMP ④: ~ de grea omni-pănă; ~ de bălenie; vremurile slătorele ¶ ④ = TIMP ④: lășă-mi ~ să mă gîndesc ¶ ④ = TIMP ④: ~a secerișului; ~a culșesului de porumb; ~a oaselor ¶ ④ = TIMP ④: Că de-1 ~a rea sau bună, Vîntu-mi bate, Irunza-mi sună (EMIN.); ~a dădu lu cald (OLVR.); cînd asfîntește soarele în senin, va fi ~ bună (GOR.); cînd se stie mîta pe fereastă și sede acolo mult, are să se îndrepte ~a (GOR.); cînd e ger și cî-nele se tăvăleşte, e semn că ~a se va mulia (GOR.); cînd o-coșii cîntă Intr'una, se va schimba ~a (GOR.); cînd spurdă vitele, e semn că ~a se va strica (GOR.) ¶ ④ După prepo-ziții. C n ~ (a), cîndva, odată și odată; trecind un timp oare-care: Binele pe om îl scapă C u ~ de foc și apă (PANNI); c u ~ și cu încetul, se face tare oțetul (PANNI); c u ~ s'ânălătit la cel Rîmieni plină nunde-Iacoma Litva (M.-COST.); cum te stiu că n'ai purtări prea rele, c u ~ a și să înaintezi (CAR.); de c u ~, din timp: strînge mîșină de c u ~ (PANNI); — d e ~, a) de dimineață: scoală-te de ~ și te cîncă mai tirziu; b) de timpuriu: o vrei și încoasă și lăptoașă, să vie și d e ~ acasă = LINGOS ④; dim. ④ devremior: s'a sculat mai devremior ehear decit cunosul (GRU.); — d i n ~, mai 'nainte, la timpul potrivit, cînd i-e vremea: Soarecelui nu-i lipsește, Că d i n ~ grămădește (PANNI); d i n vremuri, din timpurile vechi, din bătrîni: obi-ocul d i n vremuri este Ca 'n această țî să fie sârbătoarea de ne-veste (COȘB.); d i n ~ în ~, din cînd în cînd: d i n ~ în ~ fetele trăgeau cu oada ochinului și aruncau flori sau noduri de petală în partea flăcălor (G.-OH.); Pe drumul lung și cu-noscut, Mai trec d i n ~ 'n ~ (EMIN.); — f â r ă (de) ~, la vreme nepotrivită, înainte de vreme: de aceea, poate, s'au mistuit f â r ă de ~ atîtea vieți preioase (VLAH.); — I n ~a aceea, (pe) atunci; I n ~a de demult, în trecutul îndepărtat: așa și I n ~a de demult au fost viscoile și vînturi (VARL.); I n ~a mea, pe cînd eram mai tinăr; I n toată ~a, totdeauna; — I n a i n t e ~ = ÎNAINTE 1 ④: — I a ~, la timpul oportun, cînd trebuia, cînd e(ra) nevoie: nici că puteai să sosești mai I a ~ (ALECS.); du-te de te odihnește, că te chem eu I a ~ (G.-OH.); I a ~ de (nevoie, de primelidie, de bătrînețe, etc.), cînd vine, cînd se întîmplă: prietenul I a ~ de nevoie ce cu-noaște (ZNN.); I a ceea ~, atunci: o babă săracă... tre-buia I a ceea ~ să deș și ea hani la văcărițe (LET.); d e I a o ~, a) de cîtva timp: d e I a o ~ Incoace... nu știu ce avea (usp.); d e I a o ~ 'ncoace Intr'o băntură o duce (CAR.); b) în cele din urmă: pururea birua Svezi pe Moscalt, cît d e I a o ~ nici se mai putea lipi Moscalli la bățălii, să stea înaintea Șvedului (MUST.); In sfîrșit mai merge Harap-alb, ou tata împăratului, cît mai merge și d e I a o ~ alungă și ei la împărăție (CRG.); pînă I a o ~, pînă la un timp oare-care: ④ toate sint pînă I a o ~, toate au un sfîrșit la un moment dat; — p e ~a aceea, p e vremurile acelea, p e aceea ~, p e acele vremi, pe alinici: așa cu amăgele se prindeau p e ~a aceea flăcăii la oaste (CRG.); p e vremurile acelea, și pînă mai încoace, nu exista în țară nici țosele, nici poduri peste gurile (G.-OH.); p e acele vremi era pace și țara întemeiată (MUST.); p e ~a mea, cînd am fost mai tinăr: așa se zicea p e ~a mea, cînd a leșt înțîn moda asta (CAR.); de p e ~a..., de cînd cu: e de pe vremea lui Papură-Vodă; p e vremuri, odinioară, în acele timpuri, în trecut: In spatele mănăstirii e o curte mare... în oare a fost p e vremea tipografa mănăstirii (VLAH.) ¶ ④ De ~ ce, d e ~ că, d e ~ că, de OARE CE, fiindcă: De ~ ce tu zici dară că mai lesne 'nveți nu era, Să 'nveți, iar de tu moarte, aceasta îți hotărăsc (PANNI); de ~ că Antich-Vodă n'au vrut să deș trei sute de pungl de bani să fie Domn în Moldova, itată... Îți dau ție domnia fără de nici un ban (MEC.); Domnii... de ~ că sint oameni mari, trebuie și lucrările lor să urmeze după cîntea lor (MUST.) ¶ ④ Pe cîtă ~, în ~ ce, pe cînd ¶ ④ † Prilej: Moscalli, aflînd ~ odată au slobozit focul din poarta ce o făcuse pînă în fruntea obuzului (MEC.); Craiul Vladislav ou Iancul Domnului... cercău ~ să se rădice asupra Turcilor (LET.); astăzi păstrat cu acest înțeles numai în eprestineua

vreme cu prilej: cum a dobindit ~ on prilej, se duse în grădina bătrânului (RICH.); găsi ~ on prilej ca să vază fiara cea sălbatică și grozavă (SP.); cânta și ea ~ on prilej ca să facă pe obraz onmătru-său (CRG.) ¶ @ † Virstă: și-i puseră la masă imotivă lui, înșutul de-a prima după nașterea sa de-a prima și cei mai tineri după ~ a lor (PAL.) ¶ @ Atita amar de ~, un timp atit de îndelungat: nu i se întimplase niciodată, în atita amar de ~, nimic din cîte visase (VLAH.); de atita amar de ~ li se mai uriseră și lor prin cei odri săcrați (RET.) ¶ @ Vremea de apoi, viața viitoare: la ~ a de apoi... pe la toate vadurile vor fi mori și pe la toate răspîntiile vor fi circume (COR.) ¶ @ Trans. Bună ~ a, formulă de salutare (în spec. seara): intrară... în colibă la baci și-i dădură bună ~ a, ca oamenii cei de omenie (RET.) [vsl. v r e m e].

VREMELNIC *adj.* Provizoriu, care trebuie să dureze numai cîțva timp, temporar: viața aceasta e numai o încercare, o trecere ~ și plină de șnucumări către viața cea de veoi (VLAH.); acest trup al nostru ~ alt putem mai mult să ne grăjim oa să fie hrănit (RICH.) [vsl. v r e m e n i c].

† **VREMELNICESCU** = **VREMELNIC**.
† **VREMELNICESȚE** *adv.* În mod provizoriu, pentru cîțva timp numai: pnterea publică nu era delegată ~ de popor unor aleși ai săi (SALC.); trebuia să se lase de ștrngării, cel puțin ~ (D-ZAMP.).

VREMUI (-nește, -ne) *vb. intr.* @ A fi vreme urtă (cu ploaie, ninsoare, viscol, etc.): Iar afară vremea și tună și fulgera (SPER.); nu fremătă des, șoșoit de frunze, șpnea c'o să vremească (LUNG.); cînd porcul umbli cu paie în gură, e semn că va vremui (SEZ.); cînd se aprinde funinginea de la gura cuptorului, are să vremească (COR.); mița, dacă se diapănă, arată că o să vreme (PAC.) ¶ @ Vremea vremește, timpurile se schimbă: dacă ar fi adevărat ce zice lumea că pentru Peții-trumoși vremea nu vremește, apoi poate c'or fi trăind și astăzi (EMIN.).

○ **VRENIC...** = **VREDNIC...**

VRE-O = **VRE**.

VREODATĂ = **VRE** 1 @.

VREERE 1. *vb. inf.* **VREA**, întrebuintat la forma-rea optativului: vrece-as.

2. *sf.* @ Voință: Vrea mîndruța, ori nu vrea, După ~ n'oiu umbli (PAMP.); Ș'asta e filosofie, ce trebuie la împărați, Ca nu cum îi este ~ a pe vinovați a-i munci (PANN); cu ~ a lui Dumnezeu, vrînd Dumnezeu, cu ajutorul lui Dumnezeu: ei sînt în adevăr voințel..., însă cu ~ a lui Dumnezeu poate li vei birni (SP.); † cu bună ~, de bună voie: orîndul ajunseră boale grele și-și dăde cu bună vrere a lui împărăția și avuția lu Costantin Duca (MK.) ¶ @ Dorință: în plin să-ți meargă vrerile tale, Precum tu, dragă, ne leși cu plin (ALECS.).

VRESCURELE *sf. pl. dim.* **VREASCURI**: du-te în pădure și adă niște ~ (VOR.); Donă lemne odolone, la mîloc nu braț de ~ (TEOD.), ghicitoare despre „scară”.

VREȘPERE *sm.* = **AVAT** [comp. rus. ș e r e s p e r e].

VRE-UN = **VRE** 1 @.

○ **VREVI** (-aveo) *vb. tr.* @ † A cîrți: și vreviră toată gloata fiilor în Isral în aleanu în Moisi și Aron (PAL.) ¶ @ *Ofen. Băn.* A muștra, a dojeni; a ocări [bg. v r e v i a; comp. **VREAVĂ**].

VRIȘTĂ... = **VIRȘTĂ...**

VROTILICĂ *sf.* = **TELIȘCA**.

VRUT 1. *part.* **VREA**.

2. **VRUTE** *sf. pl.* @ Voință, dorință, plac: nu totdeauna an ieșit însă încurțile pe ~ a (SLV.) ¶ @ ~ e și nevrute, cîte și mai cîte, de toate, vorbe goale: v'ăți plitistit, auzindu-mă torosind la verzi și nscate, la ~ e și nevrute (SP.); mai știn en pe cine să cred? că oamenii vorbeso ~ e și nevrute (CRG.); pe ~ e pe nevrute, vrînd-nevrînd: celalți, pe ~ e pe nevrute erau țirți pe această cale pozițivist, cum li ziceau nui (DLVR.).

VUET (*pl.-note*) *sn.* Sgomot, gălăgie, larmă: fremătă valea de ni morilor și-al ferăstraelor (VLAH.); buzduganni căzînd se izbi de o poartă de aramă și făon nu ~ puternic și lung (EMIN.); leși țiptil pe ușa din dos, spre a nu face ~ (GN.); nria orașul de ~ și tunni se anzea în depărtare (D-GH.); părea că se prăvale pămîntul și se prăpădește lumea de ~ (SB.) [v u i; comp. **VUET**].

VUETOARE *sf.* = Mic arbust totdeauna verde, cu tulpina întinsă pe pămînt, foarte ramificată; frunzele sînt de un verde-închis, cu o dungă albă

pe fața inferioară; face flori mici, trandafirii, așezate cîte una la subțioara frunzelor; fructele, comestibile, sînt niște bobite lucitoare, negre, cu sucul purpuriu, de mărimea unui bob de mazăre; crește prin regiunile muntoase; numită și „bobiță” (*Empetrum nigrum*) [5336].

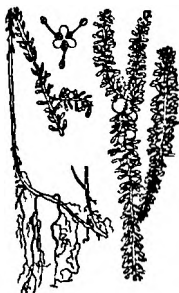

Fig. 5336. Vuetoare.

VUI (vueso) *vb. intr.* A vijii (*verb.* de vînt, de ape, de cap, etc.), a bubui surd (*verb.* de tunet), a țiuu (*verb.* de urechi), a răsuna cu șgomot: Prin vulturi vîntul vin vuia (COȘA); camenii așteptan murmurînd la faima veniturii lui, cum vueste nu lan de grin la șnfiarea unui vînt (EMIN.); Vîind s'asviri șuvolele de vale (VLAH.); Oltul vuia, colos vecinic în mînie și în revoltă (DLVR.); Ș'asa-i vuia capul, că i s'a părut c'o strigă de alături (VLAH.); și astfel îmi vuia capul din pricina șdruncnărilor ce sufeream (ALECS.); Codrul nrlă, clocotește Tunetul în cer vueste (ALECS.); acest buzdugan venea vijind și vîind cu un tunet (SB.); plină 'n zîină vului mahalalele de cîntece (D-GH.); știau a învîrți și hora dar și șuvelea, de vuia satul de vătale în toate părțile (CRG.) [ononl.].

* **VULCAN** *sm.* @ Munte de formă conică care, printr'o deschizătură din vârful lui, numită crater, asvîrle, în continuu, sau numai la intervale rare, cenușă, nisip, piatră, materii topite și gaze [5337] ¶ @ Imagi-nație înflăcărată.

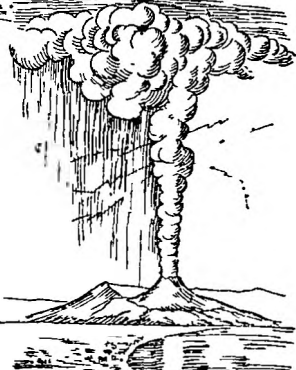

Fig. 5337. Vulcan.

furtunoasă: capul lui e nu ~ ¶ @ Stare de lucruri primejdioasă care se poate termina numai printr'o catastrofă: țara dansa pe nu ~ [fr. volcan].

* **VULCANIC** *adj.*

○ Prods de vulcani, ce ține de vulcani ¶ @ Formă prin acțiunea vulcanilor: teren ~; Smirna este supusă la cutremure de pămînt, oăci țărîmni este ~ (BOL.) ¶ @ A cărui imaginație înflăcărată, a cărui fire aprigă, furtunoasă se poate compara cu acțiunea violentă a unui vulcan [fr. volcanique].

* **VULCANIZA** 1 (-izez) 1. *vb. tr.* A aduce în stare vulcanică, a face vulcanic.

2. *vb. refl.* A deveni ca rocile vulcanice [fr. volcaniser].

* **VULCANIZA** 2 (-izez) *vb. tr.* A amesteca cu o cantitate de sulf cauciucul, spre a-l face să-și piarză însușirea lipoasă și ca să devie insensibil la frig și la căldură; guma de ras, galoșii, păpușile, tuburile și roțile de cauciuc, etc. conțin 3-4% sulf; ebonitul e preparat adăugîndu-se cauciucului 30-40% sulf [fr. vulcaniser].

* **VULCANIZARE** 1 *sf.* Faptul de a (se) vulcaniza.

* **VULCANIZARE** 2 *sf.* Faptul de a vulcaniza cauciucul.

* **VULCANIZAT** *adj. p.* **VULCANIZA** 2. Preparat prin vulcanizare: camicino ~.

* **VULG** *sbst.* Poporul de rînd, gloată, plebe [lat.].

* **VULGAR** *adj.* @ Comun, obștesc, în de obște răspîndit: părerile ~ ¶ @ Ordinar, comun, josnic: expresiuni ~; sentimente ~ ¶ @ Care nu se deosebște întru nimic de ceea ce e comun tuturor: un spirit ~ ¶ @ Limbă ~ a, limba vorbită de popor, spre deosebire de limba cultă, literară [lat.].

* **VULGARISM** (*pl.-isme*) *sn.* = Expresiune, cugetare vulgară [fr.].

* **VULGARITATE** *sf.* Caracterul, defectul a tot ce este vulgar, a tot ce e lipsit de distincție [fr.].

***VULGARIZA** (-izez) *v. tr.* ⊕ A pune o știință, o artă la nivelul ori-cărui: ~ astronomia; își îndeplinește misiunea: propagă, luminează, vulgarizează (CAR.) ¶ ⊕ A răspîndi uzul: ~ instrucțiunea.

2. *vb. refl.* A deveni vulgar [fr.].

***VULGARIZATOR** *sm.* ⊕ Cel ce-și propune să vulgarizeze o știință, o artă ¶ ⊕ Cel ce răspîndește folosința unui lucru [fr.].

***VULGATA** *sf.* Versiunea latină a Sfintei Scripturi, tradusă din limba ebraică de Sf. Ieronim [fr.].

***VULNERABIL** *adj.* Care poate fi rănit ¶¶ ⊕ ***INVULNERABIL** [fr.].

***VULNERAR** *1. adj.* De leac, care e bun de vindecat rănilor: sunătoarea, podbealin și pătlagina sînt plante ~e.

2. (*pl.-are*) *sm.* ⊕ Medicament ce se dă persoanelor rănite, sdruncinate de o căzătură ¶ ⊕ Alcoolat preparat cu buruienii de leac [fr.].

VULPE *sf.* ⊕ Fiară sălbatică, mai mică la trup decît lupul, îmbrăcată cu o blană roșcată pe spate, alburiu pe piept și avînd o coadă stufoasă și lungă, de o trăște cu vîrfurile pe pămînt; neavînd puterea lupului, se mulțumește cu găini, găște, soareci sau iepuri; cînd o răzbește foamea, intră și în apă, după pește sau rațe; în schimb, e mai sprintenă și vede bine noaptea, ca și pisica, avînd pupila lungăreată;

Fig. 5338. Vulpe.]

e foarte șireată și vicleșugurile la care recurge pentru a-și procura hrana au devenit proverbiale; trăește în vizuini și e mult vînată pentru blana ei; se prinde cu greu în căpcană, fiind foarte prevăzătoare; are atîta curaj, încît își roade singură piciorul prins în cursă, numai să scape cu zile (*Vulpes vulgaris*) (Ⓜ5338): o ~ s'a prins cu coada într-o cursă, apoi, ca să-și izbăvească cealaltă piele, și-a ros coada cu dinții, și a scăpat (NCH.); ⊕ ~a, cînd n'ajunge la struguri, zice că sînt acri sau ~a, cînd n'ajunge la găini, zice că sînt spinurate (ZNN.); cînd lăudărosul nu poate căpăta un lucru pe care-l pofteste, se scuza zicînd că nu-i place; ~a e vicleană, dar mai viclean e cel ce o prinde (ZNN.); ~a, cite de vicleană, și de multe ori cade în cursă cu toate picioarele ei (FANNI); a-i intra ~a în sac, a) a nu mai ști ce să facă, a nu se putea dumeri; b) a o sfecli, a-i intra frica în oase; — PĂDURE ⊕; Sus bute, Jos bute, La mijloc coadă de ~ (ISP.); *ghicitoare despre „trestie”* ¶ ⊕ **Blană de vulpe** ¶ ⊕ ⊕ **Persoană foarte șireată:** Ce folos că ești frumosă... Că-mi ești ~ cam șireată Care n'ală lumea toată (FANNI); bătrînii orășeni sînt mai vulpi și pe mușii li găsești prețrași și lăstarieli (J.P.) ¶ ⊕ Ferestrău coadă de ~, ferestrău scurt cu un mîner și cu pinza lată, pentru potrivit încheieturii (Ⓜ2078) ¶ ⊕ ⊕ **Specie de struguri numiți și COADA-VULPII** (J.P.): avusese o vie, numai vulpe și mîschat, la Dealul-mare (BAS.); — **COADA-VULPII** = **COADĂ** ¶ ⊕ ⊕ **VULPE-DE-MARE** = **VATOS** [lat. *vulpes*].

VULPENIE *sf.* Șiretenie, viclenie: Radolf... cînta prin mijloace vicleane să bată pe Turci cu mîinile altora; pentru aceasta întrebăuța toate vulpeniile (ISP.) [vulpe + (șiret)enie].

VULPEȘC *adj.* ⊕ De vulpe ¶ ⊕ ⊕ Șiret, viclean.

VULPOIU *sm.* ⊕ Partea bărbătească a vulpii: într-una din zile, se adunaseră toți vulpoii și vulpile on cătelandrii lor (ISP.); era un ~ de toată frumusețea (ORIG.) ¶ ⊕ ⊕ Om foarte șiret, viclean: Petru Aron țese din ascunzătoare, momit de otriva boierii, vulpoi bătrîni, on chip că larăși li vor domni (VLAM.).

VULTAN, Mold. Trans. HULTAN *sm.* = **VULTUR**: vultani plîteau rotîndu-se (ORIG.); un vultan se înalță domol în sus (S.-ALD.); chiar atunci avea un vray de paseri dinainte și ospăta dintr'însele on lăcomie ca un vultan hămist (CRG.).

VULTOARE = **VILTOARE**.

VULTUR, **VULTURE** *sm.* ⊕ Gen de pasări

mari, răpitoare, din care unele specii, cînd stau cu aripile întinse, măsoară peste 3 metri, și au atîta putere, încît pot ridica în sbor și un miel; mindri la înfățișare, ageri și puternici totdeauna, vulturii sînt printre pasări ceea ce sînt lei printre mamifere; cuiburile lor, făcute dintr'o îngrămădire fără gust de crengi uscate, le clădesc pe stîncile cele mai prăpăstioase ori în locurile cele mai tînuite; sborul lor falnic e tot în cercuri, lăstîndu-se uneori așa de lin, că pașă a pluti numai. fără a da din aripi; se hrănesc cu animale vii, dar nu disprețuesc nici stîrvuri; dintre speciile cunoscute la noi în țară, unde se împuținează pe zi ce merge, cităm: **VULTURUL-CODALB** (*Haliaëtus albicollis*) (Ⓜ5339), **VULTURUL-DE-PEȘTE**, numit și „vultur-pescar” sau „vultur-pescăresc” (*Pandion*

VUL-
VUL

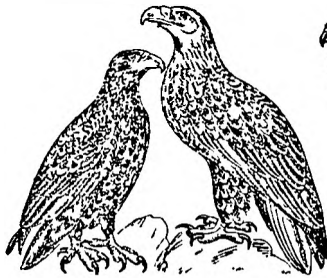

Fig. 5339. Vulturi-codălb.

Fig. 5340. Vultur-de-pește.

haliaëtus) (Ⓜ5340), **VULTURUL-PLEȘUV-ROȘU**, numit și „vultur-gulerat” (*Vultur fulvus*) (Ⓜ5341), **VULTURUL-PLEȘUV-NEGRU** (*Vultur monachus*), **VULTURUL-BĂRBOȘ** = **ZĂGAN**, **VULTUR-IMPERIAL** = **PAJERĂ** ⊕; Privește pe deasupra-i cum trec necontenit Norii lungi și vulturi ageri în sbor

Fig. 5341. Vultur-pleșuv.

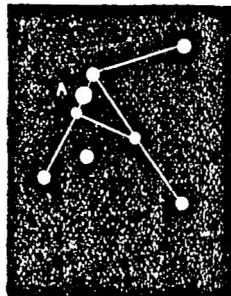

Fig. 5342. Vulturul.

neobosit (ALECS.); văzu un vultur desupra lui Martian, de-și țînuse aripile de-l umbrea (MX.); mai porunci Joe nani vultur ca să sîtise pieptul lui Prometen și în tie-care zi să-i roază din ficaiși (ISP.);

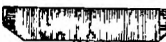

Fig. 5343. Vulturul-alb (sîrbeac).

Fig. 5344. Vulturul-alb (ruseco).

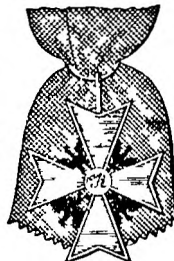

Fig. 5345. Vulturul-negru.

văzînd un vulture unde se slobozi și apocă un miel în unghi (NCH.); ⊕ unde-l stîrvul mai mare, acolo se string toți vulturii (ZNN.); ⊕ ochii de ~, privire ageră, pătrunzătoare ¶ ⊕ ⊕ **IARBA-VULTURULUI** = **IARBĂ** ¶ ⊕ ⊕ **VULTURUL**, constelațiune boreală, situată la sud de LIRA

VUL-
VUV

și de Lebăda, vizibilă vara (☐ 5342) ¶ ⊙ ✱ Numele mai multor decorațiuni străine: **VULTURUL-ALB** (sîrbesc ☐ 5343 și rusesc din epoca imperială ☐ 5344); **VULTURUL-BOȘU** și **VULTURUL-NEGRU** (prusiane) (☐ 5345), etc. ¶ ⊙ pl. ♂ Vulturi, niște pături sau perne pe care este cusut cite un vultur; pe acestea stă cu picioarele arhierul în serviciu, ca semn că el trebuie să se ridice mai pre sus de patimile ce frământă lumea comună [lat. *vultū r* și *vultū riu s*].

VULTURAȘ sm. *dim.*
VULTUR.

VULTUREȘC adj. De vultur.

VULTUREȘTE adv. Ca un vultur: Numai ochii săi mișca, Vulturește-i alerga Pe cea zare cenușie (ALECS.).

↳ **VULTURICĂ, VULTUROANĂ** sf. ✱ Plantă din

Fig. 5346. Vulturică.

fam. compozeelor, cu frunzele acoperite cu peri lungi și rigizi; florile, galbene ca pucioasa, cu o dungă roșietică pe partea inferioară, sînt dispuse în capitule solitare la vârful tulpinii; fructele sînt niște achene de culoare roșie-închisă; numită și „hultenioală”, „hultenioară”, „culcușul-vacii”, etc. (*Hieracium pilosella*) (☐ 5346) [v u l t u r].

VULVOARE = VILVOARE.

VULVOIU = VILVOIU.

VURA = TURA-VURA.

○ **VURTĂ = HURTĂ.**

VUTCĂ (pl. -ei) sf. ♀ Rachie foarte tare rusesc: apoi vei-cupar duce Domnului pahar de ~ și coțetură (LET.); tot cu nasul în cărți, blind numai ceai și cafea ca bolnavii, în loc să bei pelin și ~ ca creștinii (NEGR.); spiritul pentru ~ trebuie să se prîfacă de două ori (DRĂGH.) [pol. w o d k a].

○ **VUVĂ** sf. Olten. ♪ = DAIREA.

○ **VUVAR** sm. Olten. (CIAUS.) ♪ Lăutar care bate din dairea [v u v ă].

VUVUI (-usec, -utu) vb. intr. A vui, a vîjii [onom.].

VUVUIT subst. Faptul de a vuvui; rezultatul acestei acțiuni, vîjii: odată auzi un ~ ca de un roțu de albine (ISP.).

W *sm.* A douăzeci și șasea literă a alfabetului; întrebuințată numai în nume proprii străine și în cuvinte engleze sau germane, scrise cu ortografia lor de origine.

***WALK-OVER** *sbst.* Cursă la care ia parte un singur cal [engl.].

***WALON** *1. adj.* ● Ce ține de populațiunea părții orientale a Belgiei, unde se vorbește un dialect francez; limba ~ă, limba vorbită de această populațiune.

2. sm., WALONĂ (pl.-ne) sf. Locuitor, locuitoare din partea răsăriteană a Belgiei care vorbește un dialect francez [fr. *wallon*].

***WAR(R)ANT** *(pl.-te) sn.* ☞ Buletin de gaj, cu indicațiunea valorii, anexat la recipisa care constată un depozit de mărfuri în dockuri sau în magazine speciale; se poate negocia, așa că proprietatea mărfurilor rămâne posesorului recipisei care poate face un împrumut asupra acestor mărfuri [engl.].

***WATER-CLOSET** *(pl.-ete) sn.* Privată, latrină [engl.].

***WATER-POLO** *sbst.* ♣ Joc de polo care se joacă în apă [engl.].

***WATERPROOF** *sbst.* ☐ Manta impermeabilă [engl.].

***WAT(T)** *(pl. wati) sm.* ☞ *A* Unitate practică de putere electrică (☞ *TAB. LXXIV*) [engl.].

***WATTMAN** *sm.* Mecanic însărcinat cu conducerea unui tramvaiu electric, etc. [engl.].

***WHISKY** *sbst.* ☞ Băutură alcoolică foarte tare, fabricată în Anglia cu rachiu de orz sau de porumb [engl.].

***WHIST, VIST** *sbst.* ♠ Joc ce se joacă, cu 52 de cărți, de patru persoane, întovărășite câte două, împotriva celorlalte două sau numai de trei persoane cu un joc descoperit, care ține loc de partener unuia din jucători: De ce treabă-mi ești bună, putere gînditoare... Cînd nu te-ai deprins încă niciu vistu să-l joci bine? (ALX.); nu joc niciu stoa, nici vist, nici preferanț (NEGR.) [engl. *whist*].

***WOLFRAM** *sbst.* ☉ Compus natural al tungstenului cu fierul și manganul; este principalul mineral de tungsten [fr.].

X *sm.* ☉ A douăzeci și șaptea literă a alfabetului, numită „ics”; are valoarea de *cs* (uneori *gz*) și se întrebuințează astăzi numai în cuvinte străine; în alfabetul cirilic se numea „csi” (Ѡ, ѡ) și avea valoarea numerică de 60 ¶, ☉ Cifra romană cu valoarea de 10 ¶ ☉ ± În algebră, *x* înseamnă necunoscuta sau una din necunoscute ¶

☉ *A Razo X = RAZĂ* ☉.

***XENOFIL** *adj.* și *sm.* Care iubește pe străini [fr. *xénophile*].

***XENOFOB** *adj.* și *sm.* Care urăște pe străini: Chinezii sînt ~i [fr. *xénophobe*].

***XENOMAN** *adj.* și *sm.* Care are o pasiune maniacă pentru străini și tot ce vine de la străini [fr.].

***XENOMANIE** *sf.* Pasiune maniacă pentru tot ce este străin [fr.].

***XENON** *sbst.* ☉ Corp simplu, descoperit în anul 1898 [fr.].

***XERES** *sbst.* ☞ Vin de calitate superioară, originar din Jerez de la Frontera (Spania) [sp. *Xerez*].

***XIFOID** *adj.* ☞ Apendice ~, prelungirea carti-

linoasă din partea inferioară a sternului [fr. *xiphoides*].

***XILEN** *st.-st.* ☞ Hidrocarbură lichidă care se găsește în benzinele comerciale [fr. *xylène*].

***XILOFAG** *adj.* și *sm.* ☞ Se zice despre insectele care trăiesc în lemn [fr. *xilophage*].

***XILOFON** *(pl.-oane) sm.* ♪ Instrument de muzică alcătuit din plăci de lemn de lungime neegală, adesea chiar de esență diferită, sprijinite pe două suporturi; melodiile se produc prin lovirea plăcilor cu niște ciocănașe de lemn, de sticlă sau de metal (☐ 5347) [fr. *xilophone*].

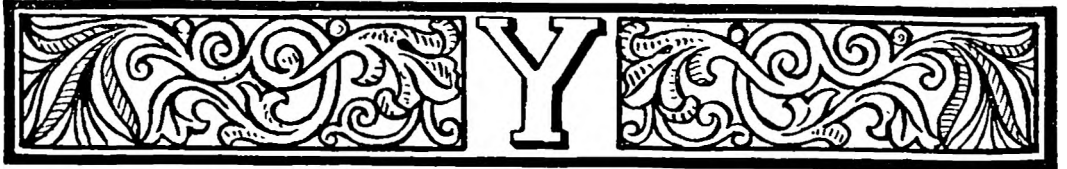

Fig. 5347.
Xilofon.

***XILOGRAF** *sm.* ☞ Cel ce lucrează xilografie, săpător de gravuri în lemn [fr. *xylोगrapher*].

***XILOGRAFIC** *adj.* ☞ ☉ Privitor la xilografie ¶ ☉ Obținut prin xilografie [fr. *xilographique*].

***XILOGRAFIE** *sf.* ☞ ☉ Artă de a săpa gravuri în lemn ¶ ☉ Clișeu săpat în lemn [fr. *xilographie*].

Y *sm.* ☉ A douăzeci și opta literă a alfabetului, numită „igrec”: se întrebuițează numai în câteva cuvinte străine, mai ales engleze ¶ ☉ ± în algebră, *y* reprezintă în genere a doua necunoscută, prima fiind însemnată cu *x*.

***YAHT, IAHT** (*pl.* - turi) *sm.* ☉ Vaporas (☛ TAB. XLII, 29, 30), corăbioară sau barcă cu pinze, ușoară și elegantă, pentru călătorii de plăcere (☐ 5348) [engl. *y a c h t*].

***YAK = IAC.**

***YANKEE, YANKEU** *sm.* Poreclă dată (în *spec.* de Englezi) locuitorilor din Statele-Unite [engl. *y a n k e e*].

***YARD** (*pl.* *varzi*) *sm.* Măsură delungime întrebuițată în Anglia și în Statele

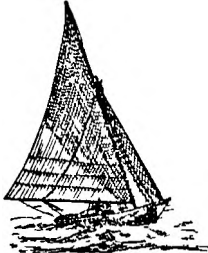

Fig. 5348.
Yaht, cu pinze.

Unite, egală cu 0^m, 9143; ~ul pătrat = 0^{m²}, 8360; ~ul cub = 0^{m³}, 764 [engl.].

***YEN** *sm.* ☉ Monedă japoneză în valoare de 2.62 lei (valută aur) (☐ 5349) [fr.].

***YLANG - YLANG** *subst.* ☉ ☛ Plantă aromatică din insulele Filipine ¶ ☉ Parfumul ce se extrage dintr'nsa [fr.].

***YOLA, IOLA** (*pl.* -le) *sf.* ☉ Barcă îngustă și ușoară, cu pinze sau cu lopeți, întrebuițată la sporturi (☛ TAB. XLI, 10) [fr.].

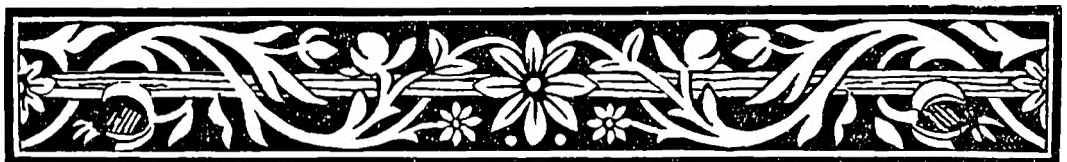
***YTTERBIUM** *subst.* ☉ Metal foarte rar, descoperit în a. 1909 [fr.].

***YTRIUM** *subst.* ☉ Metal foarte rar, descoperit în a. 1794 [fr.].

Fig. 5349.
Monedă de 10 yeni.

DIN CAZANIA LUI VARLĂM 1491, 1642).

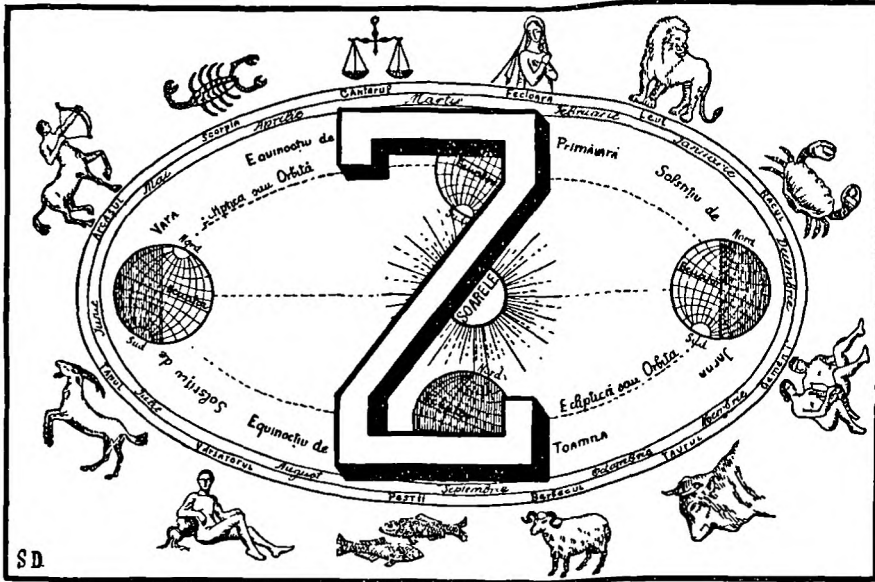

3
Sec. XV

3
Sec. XVI

3
Sec. XVI

3
Sec. XVI

3
Sec. XVII

3
Sec. XVII

3
Sec. XVIII

3
Sec. XIX

ZODIACUL

Z sm. A douăzeci și nouă și cea din urmă literă a alfabetului: reprezentată în alfabetul cirilic prin semnele З s („zemia” cu valoarea de z) și S s („dzelo” sau „dzialu”, cu valoarea de dz).

ZA¹ (pl. zale), **ZEA** (pl. zele) *sf.* ① Verigă de lanț, ochiu de lanț: De aici pînă la munte Numai zale de aur mărunte (GOR.); *ghicitoare despre „stele”*; F a înat luleaua Neamțului ou zale cu tot (GOR.); S'a îmbătat bine; O zală sg.: numai odată să umflă și lanțurile cad rupte zală de zală (RET.) ② pl. Lanț(uri): la praznice, e foarte bine a pune la ușa grajdului zale, ca să treacă vitele peste ele (GOR.) ③ ④ Cămașe de sirmă ce purtau odinioară cavalerii, ca să-și apere trupul de loviturile de lance, de spadă, etc. (□ 5350): și să mbracă cu direptatea ca cu o za (BIBL.); I-an lovit pe hatmanul dintr'un sineț, de I-an rupt zeoa de pe lingă grumaz (NEC.); S'au îmbrăcat în zale inchi ovalerii de la Malta (EMIN.); Ieși-vor din negru pămînt în zale de-argint cavalerii, Puternici ca grindina verii (COȘB.); Căpitani, ostașii cu zale și cu platoșe de fier Pe-ai lor cai sirepi stau mindri, ca la semnul de războiu (ALECS.); I-au văzut om sprinten cu zea îmbrăcat, și cu coșoac de soboli preste zea (M.-COST.); printre buzbi du'lămii se zărea o zea de sirmă (NEGR.); Imbrăcan zeoa de sirmă și coiful de fier și se înarmau ca la o mare primejdie (ODOB.); ⑤ cămașe de zale, cu același înțeles: II pune lingă piatra sub care a fost înmormîntat o cămașe de zale (I.-GH.); ⑥ zale sg.: Cu o zale argintie se îmbracă mindra țară (ALECS.) [comp. lat. medieval z a b a, gr.-biz. ζάβα, alb. z a v s].

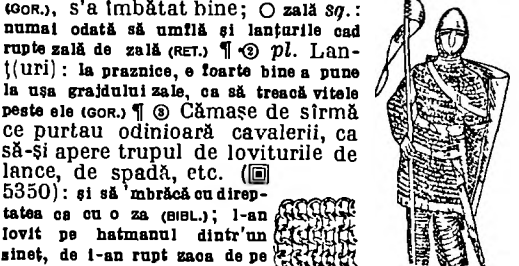

Fig. 5350. Za.

⑦ **ZA²** prep. Ia [vsl.].
ZAANĂ = ZALHANĂ.
ZĂBALĂ (pl.-le) *sf.* ① Bucata de metal a frîului care stă în gura calului (□ 5351): tiul orașului punîndu-l zăbala în gură, încalce și atunci calul odată zboară cu dînsul pînă la noiri și apoi se lasă în jos ca o săgeată (CRG.); (oălărețu!) strînge scurt zăbala și îndeamnă oștul la iuțea! (CAR.); înocleacă pe un armăsar cu harșa de fir și cu zăbale sulate ou aur (ODOB.); Cail mușea lor zăbale, surugiu și oclăre (ALECS.) ② pl. ③ (P) Rună superficială ce se face la colțurile gurii la copii

sau la aceia cărora le curgăbalele: dacă mnști din pînea din care au mîncat și șoarecii, faci pușchela și zăbale (PAMF.); cel care face zăbale la gură, să bage coada unei linguri în foc, apoi să dea cu ea pe la gură, că-l trece (GOR.) [ung. z a b o l a].

ZĂBĂLOS *adj.* ① (P) Cu zăbale la gură: Ura din ce se face? Din degete rușinoase și din buze zăbăloase (WA.).

ZĂBĂLUȚĂ (pl.-te) *sf.* ① = STRĂUNĂ ② [z a b a l a].

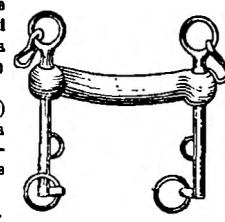

Fig. 5351. Zăbala.

② **ZĂBĂUȚ** *adj.* *Olten.* Zăpăcit, buimăcit, năuc [z a (păcit + hă) b a u c].

ZĂBĂVĂ (pl.-ăvi) *sf.* ① Întîrziere: fără de veste au pnrce din Tarigrad... și neafioind ~, au trecut pe pod mereu peste Dunărea (MUS.); să pornești fără clipă de ~ spre București (CAR.); m'am pornit cu graba și m'am înfîlînit cu zăbava (CRG.); fără ~, în grabă, fără întîrziere; ț nu ~ vreme, ț ne ~ vreme, ț fără ~ vreme, fără multă întîrziere, nu mult după aceea: nu ~ vreme, și iată că sosește buzduganul (SB.); ne ~ vreme sultan Baiazet... au trimis și el solii de pace la Olbrent, orășel leșos (N.-COST.); Petru-Vodă... au zădit mănăstirea Galata în vale, care fără ~ vreme s'au risipit (N.-COST.) ② ③ Petrecere mai multă vreme într'un loc: venise mari apele Siretului, pentru care au oclătat ostilor olteva zile a facere ~ (M.-COST.) ④ ⑤ Amuzament, petrecere, trecere de vreme: te-ai deprins a soocoti amorul o ~, nimic mai mult (NEGR.) [sl. z a b a v a].

ZĂBĂVI = ZABOVI.
ZĂBĂVNIC *adj.* Care lucrează ceva fără grabă, cu zăbavă, încet [sl. z a b a v i n i c].
⑥ **ZĂBET** = ZABIȚ.

ZĂBIC, **ZĂBIG** *sbsf.* *Olten. Băn* X Turtă de mălaiu fărimată sau mămăligă prăjită în untură.
⑦ **ZABIȚ**, **ZABET** *sm.* Guvernator, comandant [tc. z a b i t].

⑧ **ZĂBLĂU** *sm.* *Mold. Bucov.* ① Flăcăiandru (pînă la 20 de ani) (STAM.) (RV.-CRG.) ② Dulău: cînd a văzut-o holeritul că vine, a dat drumul tuturor zăblăilor ca s'o rumbă! (SA.) [ung. z a b l a u].

ZĂBLĂU (pl. -lău) *sn.* Țol mare (în spec. pe care cade grîul cînd se vîntură sau se ciuruește);

cerghă de invelit: pe ziduri stan rîndițe, peste un ~ vîr-
gat, arme de tot felul (COB.); grînl... se făcea vraf pe ză-
blac curate de nuda-l încercan argații (S.-ALD.).

† ZĂBLEALĂ sf. (PRV.-MB.) = ZĂBREĂ.

○ ZĂBON = ZĂBUN.

ZĂBOVI (-oveso), † ZĂBĂVI (-ăveso) 1. vb. tr. ○
A întirzia pe cineva, a-l ținea mult în loc, a-l face
să stea țirziu într'un loc: nu voiu să zăbovesc pre ceti-
toriu cu lungă voroavă (N.-COST.); orîsmăria cea frumoasă...
se roagă să n'o zăbovim, să mai are și alți mîsteri (CRO.) ¶
○ A lrtirzia ceva, a face ceva prea țirziu: de va
zăbor: cu mpărătorul plata. este dator a da și dobluda banilor
(LEG.-CAR.) ¶ ○ A distra.

2. vb. intr. ○ A întirzia, a rămînea undeva prea
țirziu, a face un lucru mai țirziu decît trebuie:
Grigorie-Vodă n'an zăbovit mult în Țara-leșească. ce au trecut
în Țara-nemțească (MUSR.); rămîind Ghica-Vodă numai cu
boierii, n'an cîntezat să mai zăbăvească la Lăpușna (M.-COST.);
buoătreasa o certă că prea zăbovise (ASP.) ¶ ○ A pe-
trece, a rămînea cîlva timp într'un loc: în totului
tot, a fi trecut la mijloc vr'o jumătate de ceas oft a zăbovit
mama acolo (CRO.); trei zile și trei nopți zăboviră la vină-
toare (ASP.); De-ai ști' ta, precum nu știi, Aici mult n'ai
zăbăvit (MAR.).

3. vb. refl. ○ A întirzia, a rămînea undeva prea
țirziu: văzînd ea parte din singile lui se zăbovesc, pornește
cu grăbire la locul știut, să le caute (CRO.) ¶ ○ † A-și pe-
trece vremea, a se îndeletnici: să te zăbovești cu
sfînta-Scriptura ca un preot (N.-COST.); Ermionii să
zăbăvea și cu meșterșngu' doftoriei (DOS.) [sl. z a b a -
v i t j].

ZĂBOVIȚOR adj. verb. ZĂBOVI. Care zăbo-
vește.

ZABRAC subst. F = PERDAP ○: va întimpina un
~ bun (ASP.) [comp. ... z a b r a k ū].

○ ZĂBRAN (pl. -e) sn. Băn. * Pădurice rară;
dumbravă [srb. z a b r a n].

ZĂBRANIC (z. l. -ice) sn. = CREP: zări o femeie
săcînd lîngurată într'o lungă maramă de ~ negru (COB.);
Puterea nopții se asază Ca un ~ pe pămînt (VLAM.); n'as voi
să-ți pui canunie pe cap și ~ negru la mîină (OLVR.); m'a
trimes doamna de jos la cea de sus, să-mi spele un ~ în apă
rece (GOR.); ghicitoare despre „ceară” [bg. z a b -
r a d n i k ū].

ZĂBREĂ, † ZEBREĂ (pl. -brele), ○ ZĂBREALĂ

(pl. -ele) sf. ○ = GRATIE (C) 5352): Prin dese, puin negre ză-
brele de fier, O rază pierdută îmi spune
fîmja Carascalui soare, seninului cer
(ALX.); prîntre zăbrele, văzu luna
plină ocolînd repede fața senină și
albastură a cerului (COB.); părea un
leu furios închis în zăbrele de fie.
(OLVR.); Prin zăbrele aurite sbor che-
mași de glasuri dalbe (ALECA.); Și de
ce zăbreaca nu o fîi deschisă, Să prî-
vesti la lîună păr' la mîez de noapte
(STAM.) ¶ ○ Imprejmuire de ză-
brele, grilaj: la mîna dreaptă, o
pădure mare, închisă cu zăbrele de fier (C.-RAD.) ¶ ○ † Me-
terez [vsl. z a b r a l o „meteroz; ieztură”].

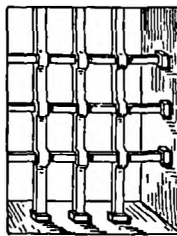

Fig. 535a. Zăbrele.

ZĂBRELIȚ adj. Închis cu ză-
brele: a trecut la altă fereastră ~ă,
de unde să poată urmări tot (CAR.).
○ ZĂBROANĂ (pl. -ne) sf. Băn. →
Un fel de plasă de prins pește în
bălți.

ZĂBUN (pl. -ne), ○ ZĂBON, ZOȚON
(pl. -oane) sn. ○ Haină cu mîncei,
purtată de țărani și de țărance iar-
na; e vătuită ca o plapomă și e lungă
uneori pînă la genunchi (C) 5353):
trînti căoînla. aruncă zăbunul, scoase pu-
ga... și o puse pe tarabă (OLVR.); Dar de cînd
m'am mîritat, Bate vîntu'n zăbun lat și port
frică de bărbat (K.-BRS.); altă dată îmbracă
zăboane mai lungi, fără mîncei (VOR.); odi-
nioară era o haină fără mîncei și se
purta de boieri și de cocoane: peste
zobonul de stofă aurită, purta un benisel de
telendres albastru (NEGR.) [tc. z y b u n, bg. z a b u n ū].

Fig. 5353-
Zăbun.

ZĂBUNAȘ (pl. -așe) sn. ○ dim. ZĂBUN.

ZĂCĂMÎNT (pl. -mînte) sn. → Dispoziția stra-
turilor minerale în sinul pămîntului: oteodată, cînd
săpătura abia a dat de ~ul de petrol, ...acesta înseamnă afară
cu mare putere (SİM.) [fr. g i s e m e n t, refăcut după
z a c e a].

ZĂCĂRE sf. → Faptul de a cădea la pat, de a
z a c e a de boală; boală: Ilie Cantaouzino... după ce
l-au pîierit, a dona zi an și căzînt în ~ de boală, din care
la săptămîna an și murit (N.-COST.); peste puțin timp, a căzînt
malcă-sa iarăși la ~ și s'a făcut bolnavă și mai grozav decît
mai înainte (SB.); a căzînt bietul om la ~ și, în chinurile
boalei, a adunat pe toți doftorii din împărăția sa (MEREA).

ZĂCAȘ adj. Care are o răutate ascunsă în-
tr'însul, în inima căruia zace răutatea, invidia,
necredința, dorul de răzbunare: tată-său, moșu-său,
bunii și străbunii, toți ciocoi ~i și răi (I.-GH.); ~ la inimă
om era, rămase scribit pentru că nu-l făcuse pe dînsul
cîrmutor (ASP.); cîntie mai era și om ~ (SLV.) [j a c a ș,
influențat de z a e a].

○ ZĂCAȘ adj. Mold. (PAMF.) (SEZ.) Leneș, trîndav,
care z a c e și nu vrea să facă nici o treabă.

ZĂCĂȘALĂ, ZĂCĂȘIE sf. Fire, răutate de om
z a c a ș; pică: nu mi-a mai rămas la inimă nici o ză-
cășală (ASP.); se hrănesc om o nepregetată cîndă, c'o adlucă
zăcășie (COB.).

ZĂCĂȚOR 1. adj. verb. ZĂCEA. Care zace; pia-
tra zăcătoare, piatra stătătoare a morii, așezată de-
desubtul pietrei alergătoare: piatra zăcătoare are la
mijloc o gaură... prin care trece fusul de fier al prisnelului
(DAM.).

2. ZĂCĂTOARE sf. ○ Trans. Băn. → STANISTE ○:
...te culci seara cu soare și te scoli în prînz mare, Cîndu-i
cîndă 'n ~ și soarele pe răzoare (K.-BRS.) ¶ ○ Vas mare,
de mai mult de două sute de vedre, cu vin sau ra-
chiu ce stă vecinic în pivniță spre păstrare, sau
din care se umplu alte butoaie: îi mutase (galbenii)
din chimir pe cuptor, din fundul unei zăcători, deasupra neții
(DEM.).

ZĂCEA (zac) vb. intr. ○ A sta întins în pat sau
pe pămînt (de lenese sau de oboseală), a sta culcat:
pînă cînd, leneșule, zaci, și cînd din somn te vei scula?
(SIBL.); dar scoală, somnore, ce zaci oa o vită? vezi de gată
carul și mergi la pădure (RET.); maidanele Bucureștilor
gemeau de soldați cari zăceau cu antele în ploaie și în frig,
ghemuiți în noroii (I.-GH.) ¶ ○ A boli, a zăcea în pat
de boală: Pe-un pat alb ca un lîntolin, zace lebdă murîndă,
Zace palida virgină, cu lungi geue, voce blîndă (EMIN.);
Macrian... se război pe cale, de zăcea într'un sat la niște
oameni (MX.); nu glonț m'a nemerit drept în piept, de am
zăcut sase luni (I.-GH.); de zaci de friguri și vrei să te le-
cuești, să arunce cineva peste tine, pe cînd dormi, o doniță de
apă (GOR.) ¶ ○ A se odîni în mormînt, a fi în-
gropat; aci zace X., inscripție săpată de obiceiul pe
crucile de la morminte ¶ ○ A se afla în interior;
a sta ascuns în cineva sau în ceva: aurul ce
zace în pămînt; multă răutate zace în inima lui; Frumusețea
oni nu-i place? Dar nu știi în ea ce zace (ZNN.) [lat. j a c e r e].

ZĂCEALĂ (pl. -ele) sf. → Fie-care din părțile
în care sînt divizate capitolele din Evanghelie și
care trebuie citită în biserică [vsl. z a c e a l o].

○ ZĂCON, ○ ZĂCON subst. Băn.
Trans. Obiceiul, datină: pe sac
implut un paie, după zăconul lor,
dormeau (preoții) (LET.) [srb. z a k o n].

† ZĂCUȘCĂ
sf. Dejun: apoi
eu ce sînt, eu care
l-am pottit la ~P
(ALECA.) [rus. z a -
k u s k a].

ZĂCUT 1.
adj. p. ZĂCEA.
Care a zăcut: ~
de vîrsat; grăunte
~e în rom (CAR.).

2. subst. Faptul
de a zăcea.

ZADĂ (pl. -de) sf., † ZAD sm. ○ † Frumos ar-
bore conifer, cu frunzele aciculare lungi, cu conu-
rile mici, de un oval lungăreț, de culoare verde și

Fig. 5354. Zadă.

acoperite cu un păr catifelat; din trunchiul acestui arbore se scoate terebentina; așchiile rășinoase ale acestui arbore sînt întrebuințate pe alocuri, la țară sau la stîncă, pentru luminat (*Larix sibirica*; *L. decidua*) (☉ 5354): la ultimă-te la zada ceea care stă înfîntă pe marginea prăpăstiei (UR.) ☉ Tandără subțire de zădă, de brad sau de al conifer. În- trebuințată pentru luminat [lat. vulg. daeda < clas. taeda + gr. δάξ, δαδός].

ZADAR, ZADAR adv. Numat în construcțiu- nea în ~, fără folos, în deșert, de geaba: În zadar, mîndră, 'n zadar, în zadar mi te gati bine, Mergi la Joo, nu te la nime (K.-BR.); volind să aibă copil... au umblat pe la vrăoi și filosofi, dar în zadar (SP.); În zadar striga 'mpăratul ca și leul în turbare (EMIN.); În deșert dar ție mirarea și în zadar te ciudești De ce nu-ți merge 'nainte și de ce nu proopsești (PANN); în zădar am protestat, în zădar i-am spus... că am funcțiune publică de îndeplinit (CAR.) [sl. z a d a r ū].

ZĂDĂRI (-ărăsc), **ZĂDĂRI** (-ărăsc) vb. tr. ☉ A în- țărița, a ațîța, a irita, a excita: ce trebuie ei să zădă- rască musca... că nu mușcă oa cîinele? (ICH.); gărgăunul, zădărit fiind, îndată se burzuluiește și mușcă pe cel ce l-a ză- dărit (MAR.); așteaptă, marfaștoile, să te 'nvăt eu a zădări fetele! (ALECS.); îl zădăreau copiii de pe uliță (GRIG.) ☉ ☉ ~ o bubă (CIAUȘ.), a o sîgîndări [vsl. *zadrati < bg. z a d i r a m ū, rut. z a d e r a t i, etc.].

ZADARNIC, ZADARNIC 1. adv. ☉ Fără folos, ne- folositor, deșert: muncă ~ă; cu un îndărătnic ca d-ța, ori-și-ce vorbă e zadarnică (SLV.) ☉ ☉ Vanitos: Sigis- mund Bathori, nestatornic și zadarnic (BALC.).

2. adv. În z a d a r, de geaba.

ZADARNICI (-icesc) vb. tr. A face z a d a r n i c, fără folos; a dejuca: nenorocita campanie de la Prut zădărnice planurile sale (NEGR.); și ca să-mi zădărnicească ori-ce sovăire, Tric se gudură pe lingă mine (BR.-VN.); împo- trivirea unor boleri bătrîni zădărnice toate speranțele (ALX.).

ZADARNICIE sf. Caracterul a tot ce e z a d a r n i c, fără folos; deșertăciune: văzînd Ioan-Vodă zădărnicia ori-cărei împotriviri... se închină birătorului (VLAH.); Dar de-a lor ~ Te întrebă și socote (EMIN.); nu, știința nu e o ~ ca toate zădărniciile (BR.-VN.).

○ ZADIE sf. Trans. Maram. Oaș. ☉ = CATRIŢĂ: aruncă nătrama cu galbinit... și căzu chiar în poala zadiei la o lată (RET.) [rut. z a d i „la spate, dindărăt”, propriu „fota dindărăt”].

○ ZADRĂ = ZADA.

ZĂDUȘ (pl.-ături), **Mold.** ZADUȘ (pl.-uvuri), † ZĂ- DUȘ (pl.-uhuri) sn. ☉ Căldură năbușitoare, pi- clă, zăpușală: ieșind să se mai răcorească de zădușul zilet, intră în grădina (SP.); El potînd oa să se scalde, să răsuflie de zăduș, Descălecfind, legă oaul la umbra unui stuf (PANN); dzua zădușul m'au dosădit, noaptea frigul și somnul se- au depărtat de ochii miel (PAL.); Zăduș fierbinte usucă gîtlejul (STAM.) ☉ ☉ Năduș, supărare, necaz, neli- niște sufletească: zădușul ce-o munceste simte bine o'o sugrămă ziua la mîleașă-mare (DLVR.) [sl. z a d u h ū].

ZAFIR = ZAMFIR.

○ ZAFLA vb. tr. Băn. = IZAFLA.

○ ZĂGĂLUI (-neso) vb. tr. Băn. A scoate din fire. din sărite [srb. z a g a l i t i].

ZĂGAN sm. 1. Specie mare de vultur, numit și „vultur-bărbos”, „ceahlău”, „sorliță”, „cilihoiu” etc. (*Gypactus barbatus*) (☉ 5355) [tc. z a g a n].

○ ZAGARA, ZĂGAREA sf. **Mold.** Trans. Căiță ou zăgărea, căciulă albă cu margine neagră, care se purta pînă acum vre-o douăzeci de ani (DENS.); aveau pe trup sumane bune de noatin... în cap căciulă ou zăgara (SAD.) [bg. z a g a r a, srb. zagarija].

ZĂGAZ (pl.-azuri) sn. Stavilă, ieziștură: făcuse... ~ strășnio la ca- pățul văii... și în chipul ăsta opri cursul apei (R.-COB.); cîți răzeși avînd locuri în care se pot face eleșteu ce ~uri vor vrea să facă eleșteu, să se așeze între dinșii pentru oclăntuila ce vor face (LEA.-CAR.); ☉: potolul Bunilor, spărgîndu-se de ~urile Car- patilor, învăluie munșii și curge 'nainte pe văile deschise (VLAH.) [comp. srb. z a g a t i t i „a stăvili”].

Fig. 5355. Zagan.

ZĂGÎLNĂ, ZĂGÎRNĂ (pl.-ne) sf. ☉ Săculeț în care se pune cașul scos din budacă sau urda scoasă din căldare, ca să se scurgă zărul.

ZĂGNEATĂ (pl.-ete), **ZĂGNATĂ**, & **ZĂCNATĂ** (pl.-te) sf. Pocde nuiclesau de surcele uscate care arde cu flacăra în gura cuptorului, făcut anume ca să se rumenească plinea sau pentru ca să se coacă mai repede mălaiul, plăcintele, etc.: pe vatră licărea o zăgnată de toc (RET.) [rut. z a g n e t a].

○ ZĂHAI (-ăsc) vb. tr. **Mold.** Bucov. ☉ A aduce supă- rare, a neliniști, a turbura, a incomoda: Tătarii și ou o samă de Turci călărite le-au țesit înainte și-l tot zăhăeau prin prețurări oșii (NEC.); zăhăindu-l muștele ce se nădăseră la hotul țepii, a fluturată țepii odată diu coarne (S.A.); mai mult țe-om zăhăi deșt țu-om ție de țolos (CRIG.) ☉ ☉ A deranja, a răscoli, a arunca în nerăgulă [rut. z a h a i t y].

○ ZĂHAIALĂ (pl.-iet) sf. **Mold.** Bucov. Faptul de a z a h a i; turburare, supărare; deranjament: mai multă ~ era Turcilor de dobitoace decît Căzaciilor (CR.-UR.); nici Moscaltii ceștia dincoace nu treceau la Tâșari la ceilalți dincoale, nici făceau ~ nimică unți altora (NEC.).

○ ZĂHAIȚ adj. **Mold.** Bucov. p. ZĂHAI. ☉ Supărat, neliniștit, turburat ☉ ☉ Deranjat, răscolit: apoi oșii, buoi și alte lucruri, ~ prin ale poliții și coțare, ca la casa unui gospodar (CRG.); te-ăș primi în zădă, dar tare mi-e ~ în casă (SEZ.).

ZAHANA = ZALHANA.

ZĂHĂR, Mold. ZAHAR, Trans. Băn. ZĂHAR sbst.

☉ Substanță tare, formată din mici cristale albe ca zăpada, cu gust dulce și plăcut; se extrage din trestia de zahăr, dar mai ales din sfecla albă: dulce oa ~ul; să nu mănînoi zahar, că și se tao dinșii ca olo- lanu din care-l făcut zaharul (COR.); eînd ar fi numai un cerșetor, tot cu zahar l-ar hrăni (ZNM.); a îndulci oa ~; a pune ~ în cafea; ~ cristalizat, candel; ~ rafinat, zahăr alb și compact, obținut prin decolorarea zahărului brut; ~ CAPĂȚINA ☉, TOS; ☉: om de ~, om foarte bun: era un om de zahăr (BAS.); șeful... (e un) bărbat de zahăr (CAR.) ☉ ☉ ☉ TRESTIE-DE-ZAHAR ☉ TRESTIE ☉; — ROD-DE-ZAHAR = RODOZAHAR [ngr. ζαχαρι].

† ZAHARA, ZAHAREA = ZAHEREA.

ZĂHĂRI = ZAHARISI.

ZĂHĂRICĂ sf. ☉ = CĂȚINĂ ☉.

ZAHARICALE sf. pl. Bomboane, cofeturi, acadele, fructe preparate în zahăr, etc.: du-te de grabă, Frățioșorale, în țirg și-mi ounpără o oca de ~ pe deseară (ALECS.); Astăzi, oînd are parale, Mănîncă ~, și oînd se ouăță mîline, N'are ou ce să-și la plîne (PANN); la onnanie ... se aruncă de vătăiel, asupra oelor cununăși, ~, alnne, etc. (COR.) [ngr. ζαχαρικά].

***ZAHARINĂ, SAHARINĂ** (pl.-no) sf. ☉ Sub- stanță organică artificială, de 500 de ori mai dulce decît zahărul, pe care o întrebuințază diabetici- cii, cari n'au voie să in- troducă în corp zahăr obicinuit [fr. saccha- rine].

Fig. 5356. Zaharnița.

ZAHARISI (-lăsc),

○ ZAHĂRI (-ăsc) 1. vb. tr. ☉ A acoperi cu un strat de zahăr, a fierbe în zahăr (fructe): cu za- har îl zăhărea, în ouptoriu că mi-l punea și el mîndru se cocca (MAR.) ☉ ☉ ☉ A îndulci: e cam de mult, zice lupnul, zaharisînd și mai tare tonul (CAR.).

2. vb. refl. ☉ A se cristaliza (verb. de dulceață, de licheururi, etc.): imi găsise prioînă, de la te mieri ce, de la un rod-de-zahăr care se zăhărise (GN.); vutca... să se îndulcească ou zahar fierbinte, oa să nu se zăhărească (CRAGH.) ☉ ☉ ☉ F A se ramoli [ngr. viit. ζαχαρώω < ζαχαρόνω].

ZAHARNIȚĂ, ○ ZĂHARNIȚĂ (pl.-te) sf. ☉ Vas, chisea, în care se ține z a h a r (☉ 5356): ia zahărul on degetele din zăharniță și apoi îl pune în olește (ALECS.).

ZĂHĂROS adj. Care conține z a h a r; de na- tura zahărului: ou oft fierberoa înalotează mai mult, ou altă mustul... (ISJ) schimbă gustul din ~ în vinos (ION).
*ZAHAROZĂ, SAHAROZĂ sf. ☉ Zahăr din trestie

ZAD- ZAH

sau din sfeclă, sau ori-ce alt fel de zahăr, care are aceeași compoziție și aceleași proprietăți [fr. saccharose].

○ ZĂHAȚĂ *sf.* ⊕ *Mold. Bucov.* Părete de nuielă învelit cu paie, ca adăpost contra vîntului (pentru vite): M'am dus la pădure și mi-am tăiat o nuiă lungă, și-am venit acasă și mi-am tăcut o ~ și-o poiată, și mi-a mai rămas o bucată (ssa.), *ghicitoare despre*, „opinică” ⊕ ⊕ *Trans.* Ulicioară: casa... era pe o ~ strîmtă (RET.) [rut. z a h a t a].

† ZAHEREA (*pl.-rele*), ZAHARA (*pl.-rale*), ♀ ZAHAREA (*pl.-rele*) *sf.* Proviant, hrană pentru oameni și vite; nutreț, furaj: *hatmanul*... vrînd să poprească zahereana turcească care o duceau Turcii să o bage în Căminții (n.-cost.); porneau în răsărit corăbiiile Turcilor încăroate cu zaherele strînse cu hăpca (vlah.); Duca-Vodă... trimțînd plin înțuturi ao să-i aducă zahara, oră, făină, de mîncat pentru oameni și pentru cai (MUSR.); le-au murit vitele cîrînd la zaharele pe la serhaturi (n.-gm.); zaharua de porumb urluit este un nutreț plăcut și priitor la toate soiurile de vite (M.) [tc. z a h i r e].

○ ZAIČĂ, ZAIȚĂ *sf.* Băn. ž = GAȚĂ ⊕ [bg. z a j č i, „de iepure”, z a j c a r ū, „vultur iepurar”].

† ZAIȚĂ *adj.* ♀ Cam bolnav, indispus: Inchipuște-ți fericierea de-a avea o soție drăgălașă... înimoză, care te-a căuta cînd îi fi ~ (ALECS.) [tc.].

† ZAIȚET = ZIAȚET.

† ZAIȚĂ *sbst.* ♀ = INDIPOZIȚIE ⊕: eu unul, slavă Domnului! sînt ferit de asemenea ~ (ALECS.) [tc.].

○ ZAITIN *sbst.* Băn. Untdelean: să nu poțiți să fiți pretutindena ~ pre apă (MCH.) [srb. z e j t i n].

○ ZAIȚĂ = ZAIČĂ.

○ ZAIŪ *sbst.* *Olt. Trans.* (conv.) (PAC.) Pojghită subțire de ghiță ce se formează pe apă sau pe geamuri [ung. z a j].

ZALĂ = ZA'.

ZALĖANA, SALĖANA (*pl.-nale*) *sf.* = ABATORIU: d'a lungul zidului ce se întindea pe malul gîrlei, se adăposteau sajelele cu vite și zălhanaua curții domnești (CODS.); tăiau și ucidău Moldovenii ca la salhana (ASP.) [tc. s a l h a n e].

ZĂLOG (*pl.-ogse*) *sm.* ⊕ = AMANET ⊕: ~ se zice lucrul ce dă datornicul împrumutătorului spre încredințarea datoriei (LEG.-CAR.); să ve! lua veșmintul vecinului tău ~, iară să i-l dai lui sînt de ce ară apune soarele (PAL.); bei uneori pînă și trăsesc urechile, pînă și lași ~ căciula și zechea (JF.) ⊕ ⊕ ⊕ = OSTATIC: Antioh-Vodă nu s'au timplat la moartea tătine-său, lui Cantemir-Vodă, fiind ~ la Poartă, la Tarigrad (n.-cost.) [vsl. z a l o g ū].

† ZĂLOGAȘ *sm.* = AMANETAR [z a l o g ū].

ZĂLOG (*-ogose*) *vb.* tr. ⊕ = AMANETA: împrumutătorul poate să zălogească și el zălogul datornicului său la al său împrumutător (LEG.-CAR.) ⊕ ⊕ † A lua amanet [z a l o g].

○ ZĂLUD *adj.* *Mold.* Smintit, năuc, buimăcit; nerod: Mihai-Vodă...atunce își părea că este un om ~ (NEC.); Grecii, cei din ceea parte, sta zăluzi și ameții, Ingrîșiți, cuprinși de spaimă, pîlcuri, pîlcuri împărțiți (LET.); e tînră încă și ~ă (SAD.) [bg. z a l u d e n ū].

ZĂLUȚĂ (*pl.-țe*) *sf.* *dîm.* ZA: Istă vine-a mea drăguță Cu cătrînta cu ~ (K.-BRS.).

○ ZĂLUZALĂ, ZĂLUZENIA *sf.* *Mold.* Starea celui ză l u d, nebuneală, sminteală: o luă înainte pe apă, tot cu zăluzenia în cap (FLOR.).

○ ZĂLUZI (*-uzeso*) *vb.* *intr.* *Mold.* A deveni ză l u d, a se sminti: atîta s'a speriat el de rău, că a fost mai să-și sară din mînte, a fost mai să zăluzească (PAMF.).

○ ZAMĂ = ZEAMA.

○ ZĂMALȚ *sbst.* Băn. = SMALȚ.

ZAMĂN = AMAN-ZAMĂN.

† ZAMĂN *sbst.* Prilej, ocaziune: nu-l era lui Las-caraki atîta jal de moarte, cît îi era jal de-i venise ~ul de-i era pe voia lui (NEC.) [tc.].

ZAMBILĂ (*pl.-le*) *sf.* ⊕ ⊕ Plantă bulboasă din fam. liliaceelor, al cărei bulb evedă dă naștere mai multor frunze lanceolate lucitoare, de un verde-închis; florile mirositoare, albe, roșii, albastre, violet e sau galbene, sînt așezate într'o ciorchină la virful tulpinii; originară din regiunea mediteraneană, e mult cultivată la noi pentru florile ei frumoase și mirositoare; numită și „zambul”, „lacint”, „floarea-vioarei”, etc. (*Hyacinthus orientalis*) (⊕ 5357) ⊕ ⊕ ~-(DE-CIMP) = VIOREA ⊕ ⊕ ⊕ ~-MOTĂTĂ = PORUMBEL ⊕ [tc. z a m b ū l].

Fig. 5357. Zambila.

† ZAMCĂ (*pl. zămci*) *sf.* ✕ Întăritură, fortăreață: fiește-care casă ca o cetate fiind încungiu-rată cu ~ de lut Ingrădită (MUSR.); numai ce se auzeau tunurile dînd din ocopuri și de pin zămci dînd (NEC.) [RUS. z a m o k ū, - m k á].

† ZĂMINTI = ZĂMINTI.

ZĂMFÎR, ZAFÎR (PRV.-MB.) (*pl.-ire, -iruri*) *sm.* ⊕ = SAFÎR: lăsă să-i pice din cioc... o piatră de zămfir, mare și frumoasă, limpede și albastră întocmai ca semînul cerului (CODS.) [vsl. s a m f i r ū, gr. σάμφειρος; comp. și ung. dial. z a - f i r].

† ZĂMINTEALĂ (*pl.-eii*), ZĂMIN-TITURĂ (*pl.-turi*) *sf.* (CANT.) Amestecătură, încercătură [zămintii].

† ZĂMINTI (*-teso*) *vb.* tr. și refl. A (se) amesteca (CANT.) [comp. pol. z a m e c i ć].

† ZĂMINTITURĂ = ZĂMINTEALĂ.

ZĂMISLI (*-ieso*) *1. vb.* tr. ⊕ A concepe, a lua în pîntece, a rămînea însărcinată: și Adam cunoscu pre Eva și, zămisliînd, născu pre Cain (BIB.) ⊕ ⊕ A da naștere; a plăzmuî.

2. *vb.* refl. A lua naștere; a fi conceput, plăz-muit: cine mai știe cîte planuri, cîte ființe, cîte versuri s'au zămislit aici! (O-ZAMP.) [vsl. z a m y s l i t i].

ZĂMISLIRE *sf.* ⊕ Faptul de a ză m i s l i ⊕ ⊕ ~a Sf. Ioan Botezătorul, sărbătoare prăznuită de Biserică la 24 Septembrie.

○ ZĂMÎRCĂ, ZĂMURCĂ (*pl.-ci*) *sf.* ✕ Ze a m â subțire, proastă (de ciorbă, de mîncare); se zice și despre un rachiu prost, slab (CIAUS): Așa el că i-a dat: Mîncare să le-așungă, Mai mult zămurcă lungă (SEV.).

○ ZĂMNATĂ *sf.* *Trans.* (conv.) = ZĂGNEATĂ.

○ ZĂMNIC = ZEMNIC.

† ZĂMORI (*-orăso*), ZĂMORI (*-oreso*) *1. vb.* tr. † A A slei de pîteri; a lăsa să flămînzească: tată-său l-au băgat în temniță și l-au zămoriț cu foamea (OOS.).

2. *vb.* refl. *Mold. Băn.* A-și potoli puțin foamea, a-și stîmpăra puțin setea; a mîncea, a bea numai cît să-și ție zilele: Moartea... începe cînd a roade la ocopătinari, cînd a torfecă smicele și nuielile; ...se zămorea și ea, sărmana, cum putea (CRE.) [vsl. z a m o r i t i, „a omori”, rut. z a m o r y t y, „a lăsa să flămînzească”, z a m o r y t y s j a, „a muri de foame, a leșina”].

ZĂMOS = ZEMOS.

ZĂMOȘITĂ *sf.* ⊕ Plantă acoperită cu peri aspri, cu tulpina ramificată de la bază; face flori mari, de un galben-deschis sau purpurii, și cațifelate la mijloc; numită și „macul-cioarei” (*Hibiscus ternatus*) [z a m o s].

ZAMPARAGIU *sm.* F Ștrengar, desfrînat, destrămat: încalecă d'a'ndărătele pe o saca și se plimbă pe Podul Mogoșoași, escortat în triumf de toți ștrengarii zamparagii (CAR.); d'apoi călugării! o adunătură de zamparagii dughși din toată lumea (CRE.) [tc. z a m p a r á, „craidon”].

ZAMPARALIC (*pl.-icuri*) *sm.* F Desfrînare, des-mătare [tc.].

ZĂMURCĂ = ZĂMÎRCĂ.

○ ZĂNĂT (*pl.-aturi*) *sm.* Băn. ⊕ Meștrășug, meserie [srb. z a n a t].

○ ZĂNĂȚĂR *sm.* Băn. ⊕ Meștesugar, meseriaș [z a n a t].

ZĂNĂȚĂ *adj.* Smintit, țicnit, desușiat: după ce era acum tontoletă, rămase și ~ (SP.); Dacă amîndoi sînt iarăși ~i, năbădăioși, Se bat apoi ca nebunii și trăsesc tot mîinoși (PAMN); să bagă pe om în pușcărie, așa, pe vorba unui ~ (BR.-VN.): Și ce-mi umbli așa ~, i-mi ot cași posomorit? (VLAH.) [comp. lat. d i a n a t i c u s].

ZĂNGĂNI... = ZINGĂNI...

ZĂNOAGĂ (*pl.-ge*) *sf.* ⊕ Adîncătură, vale între munți, scutită de vînturi ⊕ ⊕ Poiană în-verzită [sl. z a n o g a, „la picior, la poale”, rut. z a n o g a, „loc retras”].

ZAP(A) *interj.* Imită lătratul, hămăitul că-țelilor: moșneagu! dă să între și el, cățelușa iar zapa! zapa! (SEV.) [onom.].

ZĂPĂCEALĂ (*pl.-eii*) *sf.* Starea în care se

afără cel zăpăcit, amețeață, buimăceață, uluiață; turburare a minții: e uimitoare adeseori zăpăceața în care-l bagă pe oameni otrăvile (slv.); atita turburare și ~ pricinui lui Albert unele ca acestea, înotă îl apucă frigurile (isp.) [zăpăci].

ZĂPĂCI (-ăceso) *1. vb. tr.* A turbura mintea cuiva, a-i face să-și piardă capul, a ameți, a buimăci, a ului: la poliție... ai a face cu fel de fel de oameni, oari te trag, unul la dreapta, altul la stînga, te ispitesc, te zăpăcesc și-ți iau mințile (slv.); v(1)erseni ei plăcut, de părea că te nugea la inimă, zăpăcise oare-cum pe bietul fecior de împărat (isp.).

2. vb. refl. A pierde facultatea de a judeca limpede, a-și pierde capul, a se ameți (de cap), a se buimăci, a se ului, a se năuci: băiatul... se făcu roșu ca sfecla, se zăpăci pînă într'atita, de nu știu deocamdată să zică nici două boabe legănate (isp.).

ZĂPĂCIT *adj. p. ZĂPĂCI.* Cu mintea turburată, buimăcit, uluit: popa... a înțeles din vorbele acestea că are a face cu un om ~ (slv.).

ZĂPADĂ (pl.-pezi) *sf. ♂* Picături de apă înghețată care cad iarna din nori ca niște fulgi albi, formați din cristale hexagonale, omăt, nea: alb ca zăpada; spăla-mă-vei și mai virtos decît zăpada mă volu albi (bul.); fulgerele din timpul iernii sînt semne de ~ apropiată (cor.); ♂: Ea 'nlănțuște gîtu-l cu brațe de ~ (emin.); oade ~, ninge, se zice în spec. de zăpada așternută pe pămînt, pe cînd aceea care cade e numită „ninsoare” [vsl. "z a p a d a (comp. z a p a d a d ū „apus”) < z a p a d a t i „a cădea”; comp. rut. z a p a d n a z y m á „iarnă cu multă zăpadă”].

ZĂPADĂ (-ădese) *vb. tr. (cor.)* A acoperi cu zăpadă.

ZĂPĂDOȘ *adj. ♂* Cu multă zăpadă: luna Ianuarie trecut cu noaptea sale zăpădoșe (oem.).

ZĂPĂI (-ăseso) *vb. intr. Mold.* A lătra, a hămăi: acolo se auzîtură, zăpăseso otați, cîntă cucuși (sad.) [zăp(a)].

ZĂPĂIT *sbst., ZĂPĂITURĂ (pl.-turi) sf. Mold.* Faptul de a zăpăi, lătrat, hămăit: un zăpăit mai puternic al otelului (sad.); zăpăituri întăritate de dulăi izbuoniră (sad.).

ZAPCĂ = ZATCĂ.

ZAPCIEALĂ (pl.-eii,-ele) *sf. Mold.* Execuție pentru plata dărilor: Sînt sătîl de biruri grele... De clococi, de zapcieale (alecs.) [zapcii].

ZAPCII (-ăseso) *vb. tr.* A executa pe cineva pentru plata dărilor, a împlini: scria și la Petri Șipon generalul, ce era în Iași, să zapciească pre caimacami pentru banii poelonului lui (mec.) [zapciu].

ZAPCITURĂ (pl.-turi) *sf.* Execuție. Silire de a împlini birul: pre cale plină la Focșeni mergînd cu oaste, tot zapcitură erau (mec.) [zapcii].

ZAPCILIC (pl.-teuri), **ZAPCILIC** (pl.-teuri) *sn. ♂* Funcțiunea de zăpăci: trăiau uități pe la moștile lor, fără a îndrăzni să aspire la slujbe mai înalte decît un zapcillo, o vătășie de plaiu sau o sămășie (d.-gh.) ¶ ♂ Execuție, silire de a-și îndeplini o datorie, de a plăti dările, etc.: țarina... fiind desgrădită, poate să se întimplă păgubire, să facă zapcillo împrăvnicii locuitorilor ca numai decît să-și îngrădească țarina (st.-sch.).

ZAPCIU *sm. ♂* Subprefect: alt ciorolu... a dus o găină moțată la un ~ (mf.) ¶ ♂ Cel ce vine să stringă dările și în caz de neplată, să vîndă avutul datornicului, împlinitor, executor; agent polițienesc, jandarm: pus-au îndată bani mulți pre boieri de au dat împrumut, cu zapcii stringătoride bani Greci (musr.); boierii, neamurile și acei cinștii pămînteni nu pot fi rădicați de zapcii... oăți casele lor nu pot fi călăcate, pînă nu se va dovedi mai întîiu de divan vina lor (st.-sch.); F a sta ~, a sta de capul cuiva: vătăvul destoinicel stă ~ asupra stolnicilor pentru rînduială bucatelor (let.) [tc. z a b t g y].

ZAPIS (pl.-se) *sn.* Înscriș, act de cumpărare sau de vînzare: vorba unui om cinștit face mai mult decît un ~ (znn.); am toate ~ele casei în regulă (sr.-vn.); uite, oameni bun!, sînta-s ~ele voastre, vi le dau să le rupeți (vlah.) [vsl. z a p i s ū].

ZĂPÎRȘTE *sm. Often.Trans.* ♂ Cel mai mic dintre copiii unei familii, mezin (ciaus.) (fac.) ¶ ♂ *Trans.* Copil amărît, pipernicit (fac.) [srb. z a p r t a k].

ZAPLAN, **ZAPLAN** *adj.* și *sm.* F Lungan, găligan: zări venind de peste pod pe neștatorul lui... cu za-

planul de rob după el (cor.); coteștii se oprește la poarta lui și cîțiva zaplani de împușcă'n-jumă intră în odaia lui (d.-gh.).

ZAPLAZ, **ZAPLAZ** (pl.-zurii, /-ase) *sn. Mold. Bucov.* Uluci: auzi după zaplaz un glas străin ce o chema pe nume (alecs.); prin îndemnul său, ce mai de pomî s'au pus în întierim, care era îngărdit cu zaplaz de birne, streștin cu șindilă (cor.); în loc de garduri de buiele, sînt aici săplazuri de scinduri neegale (ro.); deasupra zaplazurilor atirneau este-o jumătate din ramurile arborilor grădinilor (emin.).

ZĂPODIE *sf. ♂* ¶ Vale: ieși înainte la Craiul Sodomului în ~, ce se chiamă zăpodia lui Crai (pal.) ¶ ♂ Șes mai scufundat la poalele unui deal, la loc adăpostit [srb. z a p o d j].

ZĂPODINĂ *sf. Often. (conv.) = ZĂPODIE* ♂ [srb. z a p o d i n a j].

ZĂPOR *sbst. ♂* Puhoiu; revărsare de apă: buia multimea ca un ~ printre atînci (lung.); se lăsau petreceri cu patimă, fără frîu, ca unui ~ nebiruit (sad.) ¶ ♂ Apa care se stringe la moară, oprită de stăvilire (pamf.) ¶ ♂ *Often.* A pune ~, a se pun în poară, a nu voi să tragă (verb. de cai) (ciaus.); calt pun ~ la costă în deal (conv.) [comp. ung. z a p o r „ploaie cu bășici”; bg. z a p o r ū „stăvilă; oprire”].

ZĂPREALĂ *sf. ♀* Oprirea udului: unii vindecă zăpreala cu ceata de mătasa cucuruzului (fac.) [z ū p r i].

ZĂPRÎ (-preco) *vb. refl. ♀* A i se opri udul, a nu putea urina: să nu te urinezi asupra vîntului, că te zăprești (cor.) [vsl. z a p r e t i].

ZĂPSÎ (-ăseso) *vb. tr. Mold. Băn. Trans.* ♂ A prinde asupra faptului, în flagrant delict, a surprinde: avea mare ciudă (Trăsnea) pe mine, de etînd mă zăpsise în grădina lui la furat mere (cor.); imi era frică să nu mă zăpsească (sad.); m' a zăpsit întîncînd fruct (fr.-cor.); Mi-l zăpsî colo femeia Negutor cu oca mică (sper.) ¶ ♂ A prinde de veste, a băga de seamă: dar numai decît zăpsî că-i lipșesc din bani (ret.); Hei, dar popa meu îndată ce-a zăpsit cum stă lucrul, s'a dus pînă la județul (ret.).

ZAPT *sbst. ♀* Posesiunea unui lucru răpit, confiscat de la altul; ♀ a face ~, a pune stăpînire; a confisca: atita namilă de marmură... cum oare să o facă ~ cineva, fie măcar acela și nu borfaș încoronat? (odob.) [tc. z a b t j].

ZĂPUȚ (pl.-ucuri) *sn. ♂ = ZĂDUȚ:* nu te așune nici vîforul nici ~ul: muncă și iar muncă! (mf.); vînturile alungă ~ul și dă putere mucitorului să lucre vara (nov.) [srb. z a p u h a t j „a sufla”].

ZĂPUȘALĂ (pl.-seii) *sf. ♂* Zăduf, piclă, căldură înăbușitoare: aeri fierbe de ~ (vlah.); amîmii și fragii... și-au strîns și ei frunzele d'atita ~ (lung.); nu știu tu oare că eu pot să las o ~ și o arșită, de să fierbă mîțele din tine? (isp.); în zăpușala după-amiezii, în văzduhul dogorîtor, se roteau puncte de foc (sad.) [z a p u ș i].

ZĂPUȘI (-ăseso) *vb. tr.* A copleși de căldură, a înăbuși: soarele... scintea pe cerul fără pic de nori, amenințînd să zăpușească orașul cu arșita sa (dlvr.) [srb. z a p u ș i t i „a umplea de fum”].

ZĂPUȘITOR *adj. verb.* ZĂPUȘI. Care zăpușește, înăbușitor: soarele o ~ (dlvr.).

ZAR *sm. și (pl. zaruri) sn. ♂* Mic cub de os pe fețele căruia sînt însemnate cîte un număr de puncte de la 1-6, și cu care se joacă, aruncîndu-se (5358) [tc.].

ZAR *(pl. zaruri) sn. Tr.-Corp.* Broască (la ușă): vîrîră cheta cea ruginită în ~ (ret.) [ung. z á r].

ZĂR, **ZER** (pl.-rari) *sn.* Lichidul gălbui-verzui ce se scurge din caș: la obitoarea stînei, etni și poroi laolaltă sorb zăr dintr'un ighiab (lung.); ciobanul... nu le dădu obiar nimic, nici obiar o ulcioi de zăr (ret.); din ~ul fierț se face urda [cuvînt autohton, de origine necunoscută, pătruns din graiul ciobanilor noștri și în limbile slave].

ZARĂ *sf.* Lichidul albicios, acrișor, ce rămîne din lapte, după ce s'a ales untul: tot în soel blid se turnă ~, în care se dumioacă mămăligă (ret.);... au mîncat atite Clise încede, mălău și ~, Care-ar fi ajuns și pentru-o țară (od.-del.) [comp. alb. z a r e].

ZARAF *sm.* ¶ ♂ Bancher: mulai condetul în

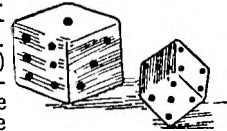

Fig. 5358. Zaruri.

oălimărie de la brău, (și) scrisul ~ului meu din hanni Sfintului Gheorghe n.-en.) ¶ ① Cel ce schimbă bani (în piață) (⑤ 5359): oind te-aș vedea la carte, la negot, la meserie... atunci te-al juca o banul, ca ~ul (IMP.) [tc. s a r r a f].

ZĂRĂFIE *sf.* Localul zărafului, casă unde se schimbă bani.

† **ZĂRĂFLIC** (*pl.*-iouri) *sn.* ¶ ① Schimb debani; meseria zărafului ¶ ② = AGIOTAJ [tc. s a r r a f l i k].

ȚĂRĂNIE *sf. Trans.* = TÎPENIE: se duce prin codri... fără să dea de vre-o urmă omenească, de cum să întinsească ~ de om (MERA) [z ă r i].

ȚĂRĂȘTI (-tesc) *vb. refl.* A se pierde din ochi, a dispărea, a se face nevăzut (șec.); a se rățăci: s'a fost zărăștit de ieri de cătră oiață și nu mai dăduse unul de altul (RET.); oim de te-al zărăștit pe-aloi, pe unde ploier de om face n'a călcăt (RET.).

† **ZARBA** = ZARPA.

ZARE *sf.* ① Lumină, strălucire: străluciau toate și mai și decit ~a scarelor în zi de vară (MERA) ¶ ② Lumină slabă, licărire: se uită în toate părțile, că de va vedea undeva vr'o ~ de lumină (IMP.); nu mult stă și vede hăt departe o ~ de foc (VAS.) ¶ ③ F De ~, fără ~, nici ~, nici o urmă: nu-l nici stăptul casei, nici femeia lui, nici măcar o sloagă de ~ (GN.); cărările bătătorite ou nisip galben... fără ~ de buruiănă (BR.-VM.) ¶ ④ † Arătare, nălcuire, viziune: păru-le că ~ tu (COR.) ¶ ⑤ Hoțarul plnă unde poate ajunge vederea, orizont: Ca fantasmă albe plopii înșirați se pierd în ~ (ALECS.); fugi departe, dincolo de nestatornicia ~ a nemărginitei câmpii (DOB.); De ce, luceafăr, te-afunzi în ~P (VLAM.); În toate zările, pe toate timpurile, se întinde o pătură albă, ca o pinză pe un mort (GN.); o lume nestărușită de călăreți, de care și de gloate pe jos, ce 'ntonecă ~ și s'gduie pământul (VLAM.) ¶ ⑥ Culmea, coama muntelui: ne suțrăm noi înșine pe ~a muntelui unde-l văzurăm ohipul (GN.); Înăștimile albastre Pleacă ~a lor pe dealuri (EMIN.) [vsl. z a r j a].

ZARF (*pl.*-turi) *sn.* Suport de metal, de filigran al feleganului (⑤ 5360): felegene de smalt, ou ~uri de sțrămă (DOB.); doi arnăuți aduc oafete în telegene ou ~uri (ALECS.) [tc.].

ZARGAN *sn.* = STIUȚĂ-DE-MARE.

ȚĂRĂȘIT *adj. Mold.* Smintit, țicnit, sărit din minte: ~ul de Trăsnea dormea pe hat, ou gramatioa sub nas (CRG.); pe semne, măi, băieta, ești cam ~ de minte (VAS.).

ZĂRI (-reso) *1. vb. tr.* ① A vedea dintr'o aruncătură de ochi, de la înțlia privire; a vedea din depărtare: unul din meseni zări mărgelile de la gful lui George (IMP.); banul bani unde zărește, oolo se rostogolește (PANN); tocmal oind era să se dea jos, zări spre răsărit, abia licărită, o mică vlvătoare (IMP.); s'a uitat bietul Țigan în toate părțile și a zărit într'o depărtare o zare de lumină (SB.) ¶ ② A băga de seamă, a observa; a vedea: se dă oind într'o parte; oind în altă parte, să nu-l zărească cineva (VAS.).

2. *vb. intr.* A vedea slab, numai o licărire: lua faptele... se unse ou dinusul... și ou marea sa mirare simți că parcă înoubea a zări ca prin stă (IMP.); femeia vede chiar unde bărbatul abia zărește (ZNN.).

3. *vb. refl.* ① A fi văzut din depărtare, de la înțlia privire: se cutunăă plnă într'atita, oit abia se mai zărea capul lui și al calului (SB.); Arpele-și întindea și pe cer el se zărea înțliu ca un porumbăș, Apoi ca un lăstunăș (ALECS.-P.) ¶ ② A se ~ de ziua, a se face ziua, a se revărsa ZORILE: astfel umbli oopții ou sorocova de cum se zărește de ziua și plnă cam către amiază (MAR.); mă răpăd acasă la mine... și oind s'a zări de ziua, s'nt aici (CRG.); s'a pornit bietul Petrea cum numai începu să se zărească de ziua (SB.) [z a r e].

Fig. 5359. Zaraf.

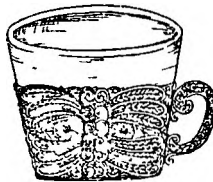

Fig. 5360. Zarf.

† **ZĂRIȘ** *adj.* Frumos, nostim, elegant: că umbliase oam ~și era puțin zăriș (PANN); l-a poștit a doua zi după sfintul George la un bai mare care avea să se sfirșească ou un banc de cele mai ~e (NEGR.) [lc.].

ZĂRIȘTE *sf.* Orizont, z a r e: întinse ogoare de porumb înverzesc ~a (VLAM.); și noaptea, timpurie, se 'ntinse. eoprinse, covirși, strivi, pe timpurile fără cârare, fără ~ (GEM.).

ZARNACADEA (*pl.*-deie) *sf.* † = COPRINĂ: acea damă era văduvă și îmbobocită ca o ~ (ALECS.) [tc. z e r i n k a d e].

† **ZARPA** (*pl.*-pale), ZARBA (*pl.*-bale) *sf.* = BROCARD: bogatul de carele zice la Evangheile carele se îmbrăca în caftane și în zarpale (PRV.-MS.); Fie 'n zarpale de aur, Nu este decit un taur (PANN) [tc. z e r b a f].

ZĂRPALETEC *adj.* F Fluturatec, ușuratec: ~ul de flu-men, în loc să pue și ai ochii pe vr'una, de o vreme înceoce umbli oraun (OLVR.).

ȚĂRĂȚALE, ZĂRĂȚALE *sf. pl. Olten.* Ochelari [srb. z r c a l o „ogindă”].

ZARVĂ (*pl.*-ve) *sf.* ① Ceartă, gilceavă, sfadă, price; turburare: după multă ~ și gilceavă, nemică bnn n'au isprăvit (GR.-UR.); Nicolai-Vodă rămase în mare grijă să nu se rădice Moldovenii asupra lui să facă ~ (MUST.); din toată nunta nu se alese decit o ~ și o ceartă (IMP.) ¶ ② Gălăgie, sgomot, larmă, huet: se înoinsece un chef și o ~, de se 'auzea bubuind orlisma cine știe de unde (SAC.); numai oit veniși în casa aceasta, apoi faoi atita strigare și ~ (MCM.) [comp. rut. z a r v a].

† **ZARVĂI** (-ăiu) *vb. intr.* A face z a r v i, gălăgie: negustorii începuseră ~ și a-și rîndui marla (OLVR.).

ȚĂRĂȚĂȚIE, ZĂRĂȚĂȚIE = ZĂRĂȚĂȚIE.
ZARZĂR *sn.* † ① Varietate de cais ale cărui fructe au simburii amari ¶ ② *Trans.* Corcoduș [z a r z ă r ă].

ZARZĂRĂ (*pl.*-re), *Olten.* ZARZĂNĂ (*pl.*-ne), ZĂRZĂȚIE *sf.* † ① Caisă ou simburii amari ¶ ② *Trans.* Corcoduș [tc. z e r d a l i, gr.-biz. ζέρζαλον, bg. z a r z a l e, z a r z a l i j a].

ZĂRZĂRAȘ *sn.* † *dim.* ZARZĂR: Frunză verde arțăras, Mă urcăi în ~, Zărzărășul s'a uscat. Românășul m'a lăsat (PAMF.).

ZARZAVAGIU *sn.* † Precupeț, negustor de zarzavaturi: un sooru avea doi gineri, unul cărămidar și altul ~ (CAR.) [tc. z a r z a v a t g y].

ZARZAVĂȚ (*pl.*-aturii) *sn.* † Legumă, verdețuri: se rugau lui Dumnezeu... să plouă din destul, ca să le crească mari ~urile (CAR.); sezi acoasă... de vezi de coada măturii și de ~urile de la buctărie (IMP.) [tc. z a r z a v a t].

ZASC (*pl.*-couri) *sn.* Fie-care din căpătliile de lemne pe care se așază buțile în pivniță, podval: pe ~urile așezate pe pământ și destinate mai de mult pentru buțile ou vin, abia dacă se mai pune astăzi ote o cadă ou varză (FAC.).

ZĂȘTÎMP, ZĂȘTÎMP (*pl.*-puri) *sn.* = RĂȘTÎMP: un zăștîmp de răsușlet și valurile rețnep (VLAM.) [vsl. *z a s t a p u < rus. z a s t u p u, etc.].

ȚĂȘTÎNC (*pl.*-couri) *sn. Olten.* (CIAUS.) (CONV.) = ZĂȘTÎMP.

ZĂȚCĂ, ZĂȚCĂ *sf. Olten. Băn.* = INTINZĂȚOR 2.

ZĂȚICNEALĂ (*pl.*-ăii) *sf.* Faptul de a zățicni, stingherieală: Romanii... oite au ounosout că ar fi fost de ~ lor, toate au sricat și le-au dărtmat (LET.); te-aș întreba ca ce fel de ~ ai putea să întîmpini din pricina asta? (CRG.).

ZĂȚICNI, ZĂȚICNI (-neso) *vb. tr. și refl.* A (se) stingheri; a (se) deranja: s'rimtoarea locului de bătaie... zățicneau mișcările și silințele lor de a-l înouzura de toate părțile (BAC.); nu vă zățicniți din gustare (DOB.); S'atita știe a-i zățigni de bine, Cit nici măcar unul vin rămîne (BO.-DEL.); trebnea însă a se grăbi, spre a nu zățigni operațiile războiului din Ungaria (BAC.); cîți martori se zățicnesc de boală a veni la judecată, să se întrebe prin logofătul judecătoriesii (LEG.-CAR.) [vsl. z a t u k n a t i].

ZĂȚOARE, ZĂȚORCI *sf. pl. Olten.* (CIAUS.) (RV.-CRG.) Țițe de scroafă (pline ou lapte); — *iron.* țițe de femeie [srb. z a t o r e].

† **ZĂȚOCENIE** *sf.* Exil: cum fac Muscoalii acum, de trimit la ~ în urgie la Siberia (M.-COȘT.) [RUS.].

ZĂȚ (*pl.*-țuri) *sn.* Ceea ce se depune la fund: ~ de cafea; ~ de uleiu [germ. S a t z].

ZAT² (pl.-turi) sn. ♀ Materia culesă de zețar [germ. S a t z].

ZATBRET¹ sbst. ♀ = FUNDAMENT ⊕ [germ. S a t z b r e t].

ZĂU¹ interj. ⊕ Formulă de jurămint, pentru a întări o afirmare: jur pe Dumnezeu pe legea mea! să nu zici zău! că-ți moare mama, de nu-l drept (GON.); am să-l oințeso, ~ așa, cînd l-oiu înflini (CRG.); Bade, nu te supără, Că, ~, nu e vina mea (K.-BRȘ.); ba ~, ba nu, ~ BA ⊕ ¶ ⊕ Te conjur: Vină, bade, vină ~, De-mi dă gură, că mi-i rău (K.-BRȘ.) [z e u].

ZĂUITA¹ (-uit) vb. tr. și refl. Olten. Băn. A uita: am zăuitat oare-ce, zise, apoi fuga înapoi (MCH.) [u i t a, cu pref. z a -, după srb. z a b i t i „a uita”].

ZĂUITA² (-uit) vb. refl. Olten. Băn. A se uita: ia zăuită-te, mă, se vede ceva 'n urma noastră (GR.-U.); s'a zăuitat femeia, cînd a fost greă, la vre-o dihanie ceva (LUNG.) [comp. ZĂUITA¹].

ZĂVADĂ (pl.-vezi) sf. ⊕ Adăpost la șes pentru oi, asezat, făcut din birne bine încheiate, ca să nu pătrundă zăpada bătuță de crivăț [z a v e a z a „perdea”; comp. și ZĂVAT].

○ ZĂVASTRA sf. Un fel de pinză vărgată care se pune pe pereții casei, în partea de sus (R.-COD.) [z a v e a s t r a].

○ ZĂVAT sbst. Băn. ⊕ = ZĂVADĂ: unii plantează arbori în jurul colibor de cîmp, ca să facă ~ (scuteală), adăpost de vînt (UȘ.) [bg. z a v e t ū; comp. și srb. z a v e t r i n a].

ZĂVEASĂ, ZĂVEASĂ (pl.-ese), ZĂVEAZĂ (pl.-eze), ZĂVEDĂ (pl.-ezi) sf. ⊕ Perdea atrînată în fața tîmplei din biserică ¶ ⊕ Perdea: Maximian... au pus zăveasă polog pre denaște-și de au grăt de zăveasă cu stîntul (OOS.) ¶ ⊕ Țesătura ce atrîna ca o perdea pe perete: pe la ferestre sînt atrînate, drept perede, ștergare în patru ite, iar prin colțuri, este o zăveadă (LUNG.); păreții sînt acoperiți cu zăveze și acoperiți jur împrejur cu fel de fel de vase (SLV.) [vsl. z a v e a s a].

ZĂVELCĂ, ZĂVELCĂ, ZUVELCĂ (pl.-ci) sf. Olten. Băn. Trans. ⊕ Șort de pinză, împodobit cu cusături și cu fluturi, ce se poartă în zilele de sărbătoare: de-a lungul prispelor atrînă, pe culmi... scurtelei și zăvelci cusute cu fluturi (VLAM.) [comp. bg. z a v e r k a].

ZĂVERĂ (pl.-eri) sf. ⊕ Răscoala eteriștilor din a. 1821 cu scopul de a libera Grecia de sub jugul Turcilor (P. IST.): de la ~ rămăseseră în țară trupe turești (G.-OH.) ¶ ⊕ Pr. ext. F Răscoală, revoluție: asta e o ~ tainică împotriva viteții noastre (FIL.); s'aueza de ciună și se vorbea de Cîrlali, de Zaporoleni și de ~ (G.-OH.); și parcă s'a mai depărtă zăvera (CAR.); cuvîntul „zăvera”... alunge să 'nsemne în mintea poporului groaza și urgia sălbătăciei omenești (CAR.); ⊕ În urma zăverei, mulți viteți s'arată (ZNN.) [bg. z a v e r a].

ZĂVERGISI (-lăse) vb. refl. A se face revoluționar, a se răzvîrați: deși m'am abonarisit la masa paraponisiților, nu vra să zică că m'am zăvergisit (ALECS.) [z a v e r g i t].

ZĂVERGIU, ⊕ ZAVRAGIU sm. ⊕ Partizan al zăverei din a. 1821, eterist (⊕ 5361): în București, în sorțierea Armăniilor zăvergii se făcea ziua în amiaza mare (G.-OH.); după ce au tăiat pe Vladimirescu, rămăseseră prin părțile aștea Turci și alți zăvrăgii (R.-COD.) ¶ ⊕ Pr. ext. Revoluționar, răscolat, rebel: sorol sorol auzi dumneața zăvrăgii vin încoace! (CAR.); cu casa în spinare ca zăvrăgii (LUNG.).

Fig. 536r. Zăvergii lui Ipsilante (după o stampă veche).

ZĂVISTIE = ZAVISTNIC. † ZĂVISTIE sf. ⊕ Invidie, pizmă: postul nu iaste numai de bucate, ce și de clevețe și de fățări și de zavistii și de alte pohte rele (VARL.); pizma și zavistia nici un lucru bun nu aduce fără numai pierzare de suflet (M.-COST.); apără-ți ochii de invidii sau zavistii (PANN); zavistiei trebuie să i se grivească capul ca la un șarpe veninos (ȘP.) ¶ ⊕ Intrigă: boierii de toate părțile umblau cu zavistii care de care s'a pucea domnia (ODOB.); începe să urzească pe sub ascuns tot

felul de intrigă..., zavistii, uneitri (VLAM.) [vsl. z a v i s t i e].

‡ ZAVISTII = ZAVISTIU.

‡ ZAVISTNIC adj. ⊕ Invidios: mi-era dragă ca un suflet rar, aruncat în neștițe printre cealaltă lume nesimțitoare, moică, fudulă, zavistioasă (OLVR.); dară niște zavistioși de boieri băgară în inima împăratului frica că Tuțușca odată, odată, a să-i ia țara (ȘP.) ¶ ⊕ Intrigant: acești doi boieri erau căpeteniile zavistioșilor și îndemnătorii poporului să nu asculte de grairile Domnului lor (ȘP.) [z a v i s t i e].

‡ ZAVISTNIC adj. și sm. ⊕ Invidios, pizmă-tăreț: ei sînt povața mea, ei răspund și pizmașilor neamului acestor țări și ~ilor (M.-COST.); ~ul și pizmătarețul trebuie șterși de pe fata pămîntului (ȘP.); ⊕ oohii ~ului vîd și cele ce nu sînt (ZNN.) ¶ ⊕ Intrigant; răutăcios: cu cît era mai tînăr, cu atîta mai lesne cale au aflat ~ii și îmbrăntii asupra lui Arbure Hatmanul (GR.-UR.); vecinii mei, sînt ca și ei niște bătrîni urași și ~i, lucru mare (CAR.) [vsl. z a v i s t i n i k ū].

‡ ZAVISTNICIE sf. Invidie; răutate [z a v i s t i n i c].

‡ ZAVISTIU (-nesu), ‡ ZAVISTII (-tăse) vb. tr. și intr. ⊕ A pizmui, a invidia: bogatul... zavistua pe Lazăr, căci era la bine (ANT.-IV.); avea dobitoace mici și mari..., drept aceea zavistua pre el Filisteni (PAL.); soarta lui fiind zavistuită de puterile vecine (NEGR.) ¶ ⊕ A răvni, a jîndui: după obiceiul nostru omeneș... un cît ar avea neștițe mai mult, cu atît zavistuește la averea altuia (GR.-UR.) ¶ ⊕ A avea dușmănie, ură împotriva cuiva; a țese intrigă împotriva cuiva: acel care nu face alta decît să samene ura și vrajba, zavistuiind și calomniind, nu este bun Român (G.-OH.) [z a v i s t i e; comp. și vsl. z a v i s t v o v a t i].

ZĂVOD, ZĂVOIU¹ sm. ⊕ Cline mare și foarte rău, bulldog (⊕ 5362): ograda era mare, împrejmuită cu zid..., iar la poartă un zăvod voinic ședea legat în lanț (GM.); te furigăși ca un lop urmărit de zăvozi (ALECS.); voui aminti cînițăzvozi, cît viteții de mari, ai lui Grigore-Vodă Ghica (G.-OH.); porunci să dea drumul la doi zăvoi cei ținea la curte în lanț (ȘP.); unii aveau unghii la degete, ca mițele..., alții, nările și hărbia tăietă în două ca la zăvoi (GN.).

Fig. 536a. Zăvod.

ZĂVOIU² (pl.-oate) sn. ⊕ Crîng de sălcii, de anini, etc., deși de copăcei la marginea unui riu: și vina țărani în zăvoaie și prin munți (GR.-UR.); un ~ mare de plopi și de anini seculari umbrește maturile frumosului riu (VLAM.); am văzut iarăși întinsele zăvoaie de sălcii ceștii, în care intram cu grozava frică de hursuci (SAD.); prin desluș mărunț al unui ~ de copăcei, se înalță, pe al băstreaia întunecată a cerului, un părete îngust și negru (ODOB.) [vsl. z a v o j „cotitură (de riu)”].

ZĂVON = SOVON.

ZĂVOR (pl.-oare, ț-oară) sn. ⊕ Druguleț de fier ce servește de incuetoare; e prins la o ușă sau la o ferăstră, astfel ca să se poată trage, de un mic mîner, într'o parte sau într'alta, spre a închide sau deschide ușă sau ferăstră (⊕ 5363): petrece cu porțile și cu ușile deschise ziua și noaptea, fără zăvoare la uși și la ferestre (G.-OH.); au sfărămat uși de aramă și zăvoară de her au sdrobot (ODOB.); noaptea, pe lângă străji, era incuțată cu nouă zăvoare și nouă iacâte (ȘP.); împekatul trase ~ul și ridică oblonul, lăsînd ferestruia închisă numai cu geamul (CAR.) ¶ ⊕ ⊕ = INTENZĂTOR 2 ¶ ⊕ = RĂZLOG [vsl. z a v o r ū].

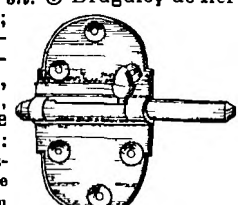

Fig. 536g. Zăvor.

ZĂVORI (-orăse) vb. tr. A închide cu zăvoari, a trage zăvorul: moșnenii... zăvorau ușile de fier și s'asezau cu flintele la metereze (VLAM.).

ZĂVORAGIU = ZAVERGIU.

ZB... = SB... ZD... = SD... ZEA = ZA¹.

ZEAMĂ, † ZAMĂ (pl. zemi, zemuri) sf. ⊕ Lichidul ce se stoarce din plante, în spec. din fructe,

SUC: ~ de lămție, de portocale, de prune; ~ de varză, apa acrișoară în care s'a murat varza (*Mold.* „moare de curechiu); *Ofen.* F zamă de știr (CIAUȘ.), vin prost, spălătură de butoiu ¶ ⊕ ⊕ × = **SUPA:** rămas în gazdă, face zamă, face friptură, face mămăligă și potriveste... să fie toate gata (VAS.); borșul cu carne, numit în multe sate și zamă, se mănincă în zile de frupt (SEZ.); ⊕: măcar de te-ar arde o zamă bună, dar o zamă de raclă (RET.), mai rabdă omul un neajuns făcut de cineva de soiu, dar nu cînd i-l face un om de nimic, un netrebnic; a fi tot de-o ~, a fi deopotrivă, de aceeași teapă: primarul satului aceluia era tot de o zamă cu dînsul (MURT.); ⊕: GĂINĂ ⊕, OU ⊕ ¶ ⊕ OU cu ~, ou moale, fiert puțin, căruia nu i s'a întărit albușul ¶ ⊕ × = SOS [lat. vulg. zēm a < gr. ζῆμα].

***ZEBRĂ** = ZEBRU.
***ZEBRAT** *adj.* Vărgat, cu dungi ca ale zebrului [fr. zēbré].

⊕ **ZEBREA** = ZĂBREA.

***ZEBRU** *sm.*, **ZEBRĂ** (*pl.-bre*) *sf.* × Gen de mamifere de soiul calului, cu urechile lungi ca de catir; are părul galbui vărgat pe tot corpul, de la bot pînă la copite, cu dungi negre sau brune, paralele; e foarte iute la fugă și trăește în toată Africa de miază-zi și de răsărit (*Hippotigris zebra*) [⊕ 5364] [fr. zēbré].

Fig. 5364. Zebra.

***ZĒBU** *sm.* × Bou din India, caracterizat printr-o cocoasă de grăsime pe greabăn (*Bos indicus*) [⊕ 5365] [fr.].

Fig. 5365. Zebu.

ZECE 1. *num.* ⊕ Nouă plus unu: Pecat-am nouă din Vaslui și cu sergentul ~ (ALECS.); ascuță din ~ vorbe și una a mizerii (FANN); un nebun întreabă și zece înțelepți nu-1 pot răspunde (ZNN.) ¶
⊕ Intră în compoziția numerelor de la 11—19: **UNSPREZECE**, **DOISPREZECE**, etc. ¶ ⊕ Sub forma de *pl.zeci*, intră în compoziția numerelor de la 20—90: **DOUĂZECI**, **TREIZECI**, etc.

2. *sbst.* ⊕ Cifra care reprezintă acest număr (10, X) ¶ ⊕ Nota 10: profesorul i-a dat un ~ la geometrie [lat. dēcem].

ZECELEA, † **ZECELE** *num. ord.* ⊕ *m.* al ~, *f.* a zecea, care ocupă locul, rangul, șirul arătat prin numărul zece: în al zecelea an a domniei sale... au început Ștefan-Vodă a zidire mănăstirea Putna (GR.UR.) ¶ ⊕ A zecea parte = **ZECIME** ¶ ⊕ † A zece(a), de-a zece(L), a zecea parte, unul din zece: Rîmlieni din toate olatele și țărilor lor lua a zece din oameni tineri (M.COST.); Rîmlieni din toată lumea lua de-a zecea din oameni tineri, cum lua Turcii de la Rumile (M.COST.); dau a zecea din toate cite cîstig (SBL.).

ZECHE = ZEGHE.

ZECIMAL 1. *adj.* † = **DECIMAL** 1: număr ~; fracțiune ~ă.

2. (*pl.-ale*) *sn.* = **DECIMAL** 2.
3. **ZECIMALĂ** (*pl.-le*) *sf.* † Fie-care din cifrele care exprimă laolaltă o fracțiune zecimală [decim al, refăcut după zece].

ZECIME *sf.* ⊕ † Una din părțile obținute, cînd se împarte un întreg în zece părți egale; la numerele zecimale, cifra zecimilor ocupă primul rang la dreapta virgulei ¶ ⊕ ⊕ A zecea parte din impozitul plătit Statului și care se percepe de județ sau de comună: zecimi județene, comunale ¶ ⊕ *pl.* Zeci: au trecut zecimi de ani la mijloc (GN.).

ZECIUȚ (-uesc) *vb. tr.* A da, a lua a zece a parte, zeciuiala: vîtaful de curte... începuse de mult timp ~ averile stăpînului său (FIL.); de toate este-mi vei da, a zecea le voiu zeciuți pre ele ție (SBL.).

ZECIUIALĂ, ⊕ **ZĂCIUALĂ** (*pl.-uiale*) *sf.* ⊕ Dăre de a zecea parte din bucate, din vite, etc.; dijmă: li făgădui să-1 dea zeciuială din toate ieșurile de vite (SP.); s'au rugat ca să mijlocească la Mihai-Vodă, apucîndu-se

să dea zeciuiala din roa a pămîntului (LET.) ¶ ⊕ ⊗ = **OIFEM:** Trotan mult se bucura, Zeciuiala morții da. Pe morariu-1 dăruia (ALECS.P.) [zēc iu i].

***ZEE** *sf.* ⊗ Zeiță [z e u].
***ZEEȘ** *adj.* Divin, de z e u: acest zeu, de teamă să nu-și piardă scaunul domniei sale zești, își înghieța copiii (SP.).

⊕ **ZEFCHIU**, **ZĂFCHIU** (*pl.-chiuri*) *sn.* Petrecere, amuzament: noi n'am venit aicea să facem zefchiri. ce să lucrăm, să plînim porunca împăratului cu o zi înainte (M.COST.); Domnul făcea zăfchiri cu zicături, cu primblări, cu jocuri (LET.) [tc. z e v k].

***ZEFIR** 1. *sm.* ⊕ Vîntșor lin, răcoritor, adiere: Iar ~ul mișcă frunzele ușoare (ȘTAM.); Frumoasa primăvară acuma se grăbește. La caru-1 să inhăna pe ~ii ușori (ALX.) [fr. zéphire].

***ZEFIR** 2. (*pl.-iruri*) *sn.* × Pinză subțire, ațică, mai adesea colorată, din care se fac mai ales cămăși [fr.].

ZEFLEMEA (*pl.-mele*) *sf.* Ironie, luare în ris: fi pămîntia în fie-care zi cu o ~ care-1 înjunghia la inimă (SR.VN.); a lua în ~, a lua în ris, a face ironii, a zeflemisi: rîdea și de bun și de rău și pe toți fi lua în ~ (SP.); era luat de colegii lui în ~ pentru firea lui dutoasă (SLV.) [tc. z e v k l e m e].

ZEFLEMISI (-iesc) *vb. tr.* A lua în zeflemie a: haz fac cei cari se plimbă braț la braț pe ulițe, zeflemind mișcarea stîrșită fără nici un accident (SR.VN.).

ZEFLEMIST *sm.* Căruia-1 place să zeflemisească, să facă ironii pe socoteala tuturor: A plecat rîzînd; nu-1 stii pe seful? — Nu, zic eu. — Zeflemist; am ris alaltăieri cu el la Continental (CAR.) [z e f l e m e a].

ZEFLIU *adj.* Glumeț; hazliu, mucalit: Esti ~, Jupine, și cu poftă de vorbă (TEON.) [tc. z e v k l i].

ZEGHE, **ZECHE** *sf.* ⊕ Suman de dimie albă, cărmăzie sau neagră, purtat de țărani din județele muntoase din stînga Oltului, din Moldova și din Transilvania; împodobit uneori, de-a lungul cusăturilor, cu găitane negre [⊕ 5366]: Sims se culca totdeauna în căruță, acoperindu-se cu zeghea lui mocănească (S.ALD.); haine scumpe nu purta: cloareci albi cu șnoare vinete, o zeche de pănură sură (RET.) [comp. ung. z e k e, probabil împrumutat de la Românii].

Fig. 5366. Zeghe.

ZEGHIOIU, **ZECHIOIU** (*pl.-ioale*) *sn.* ⊕ Mîntean alb: mîntenele mîntenilor, care sînt în general de dimie albă, numite în unele părți, cum este în Prahova, și zeghioiu (MAN.); are finul pe el zeche, antiriu, zechioiu, cojoc cu bumbi (LIP.) [z e g h e, z e c h e i u].

ZEGHIUȚĂ, **ZECHIUȚĂ** (*pl.-țe*) *sf.* ⊕ *dim.* **ZEGHE**.

ZEIRE *sf.* ⊕ † Dumnezeire (PS.SCH.) ¶ ⊕ ⊗ Calitatea de z e u, divinitate, zeitate: se opriră de a pune mîna pe dînsul, de teamă să nu se încalcare acolo la nuntă și să-și facă zeirile de ris (SP.).

ZEITATE *sf.* ⊕ ⊗ Divinitate păgînă, zeu, zeită: pe vremea aceea, cum cam se vede treaba, nu prea era pace pe pămînt cu attea zeități (SP.) ¶ ⊕ ⊕ Femeie frumoasă pe care o slăvești ca pe o zeită: Eu tăcut-am ~ dintr-o palidă femeie, cu inima steapă, rece și cu suflet de venin (EMIN.) [z e u + (divin)itate].

ZEIȚĂ (*pl.-țe*) *sf.* ⊗ Divinitate păgînă de sex feminin: acest măr se cuvîne celei mai frumoase zeite dintre voi (SP.) [z e u].

***ZEL** (*pl.-luri*) *sn.* Rivnă, osîrdie, tragere de inimă, ardoare inspirată de credință, de devotament, de afecțiune: ți s'a luat în considerație că ai servit cu ~ și activitate, ești menținut în serviciu (CAR.) [fr. z ē l e].

ZELAR (*pl.-are*) *sn.* = **ZĂ** ⊕: Gluga lui își arunca... și deodată s'arătă Cu ~, cu buzdoan (ALECS.P.) [CUVînt creat de Alexandri din z a l e].

***ZELATOR** *sm.* Cel ce lucrează cu multă rivnă pentru patrie, pentru religie, pentru o cauză vrednică [fr.].

*ZELŢ adj. Plin de rivnă, cu tragere de inimă: n'a fost decît un instrument ~ şi devotat voinţei naţionale (A.-OH.) [zel].

○ ZELŢ = ZĂLŢ.

ZEMISLI = ZĂMISLI.

ZEMNIC, ZĂMNIC (pl.-ice) sn. ① Pivniţă, bordei, groapă unde se păstrează zarzavaturile pentru iarnă: Stau lăcăţile de-a rîndul, De la pod şi pin' la zemnic (SPER.); sărmanul copil se culca unde putea, cînd intr' un coşer, cînd intr' un zămnic părăsit (ALECS.) ¶ ② = TEMNIC [bg. z i m n i k ũ].

ZEMOS, ○ ZĂMOŞ 1. adj. Cu ze a m ă, care are mult suc.

2. ZĂMOŞ sm. Mold. ♣ Pepene galben: (am trăit) furînd noaptea harbuji şi zămoşi de prin harbuzării, şi ascunzîndu-mă ziua prin copaci ca o găită (ALECS.).

*ZEND 1. adj. ω Ce ţine de zendă: alfabetul ~: limba ~ă.

2. ZENDĂ sf. Limba vechilor Irani (Persi, Parsi) în care sînt scrise învăţăturile lui Zoroastru [fr.].

*ZENDAVESTA sf. ω Cartea sfîntă a vechilor Irani care cuprinde învăţăturile lui Zoroastru, scrise în limba zendă [fr.].

*ZENIT sbst. ① ☆ Punctul de pe cer situat exact deasupra capului observatorului (C. „nadir") ¶ ② ③ Culme, treapta cea mai înaltă la care se poate ridica cineva [fr. z é n i t h].

‡ ZEPHANEĂ (pl.-nele), GEBHANA (pl.-nale) sf. ♣ Muniţie [tc. g e b - h a n è].

*ZEPPELIN (pl.-ine) sn. ω Balon dirijabil ger-

Fig. 5367. Zeppelin.

man cu invelişul metalic (□ 5367) [germ.].

ZER = ZĂR.

*ZERO sm. ① ± Semnul o care n'are nici o valoare prin el însuşi, dar care, adăugat la sfîrşitul unui număr întreg, îi dă o valoare de zece ori mai mare; în numeraţiunea zecimală, serveşte să arate locul unităţilor care lipsesc. nulă ¶ ② ③ = NULLŢATE ④ ¶ ⑤ Punctul termometrului corespunzător temperaturii la care se topeşte gheaţa în termometrul centigrad şi în termometrul lui Réaumur; ~ absolut, temperatură ce se apropie de - 273° centigrade [fr.].

ZESTIMP, ZESTIMP = ZĂSTIMP.

ZESTRE sf. ① Averea mişcătoare şi nemişcătoare pe care o dau părinţii fetei, cînd se mărită: ~ se zice averea femeii ce la căsătorie dă bărbatului ei (LEG.-CAR.); de vreme ce Florica are să aibă parte de tine, Graure, noi cu

Fig. 5368. Ladă de zestre (Transilvania—după o fotografie a Seminarului de Sociologie din Bucureşti).

toatele îi facem o ~ de 200 de galbeni (ALECS.); Imi dă de ~ casa din mahalaua Oţetarilor (SLV.); Junona aduse de ~

bărbatului ei... şi nişte pomi ce făceau mere de aur (SP.) ¶ ② În înţeles mai restrîns; hainele, rufe, aştornutul etc. ce aduce femeia în casa bărbatului ei, cînd se mărită: cînd la mirele ~ a miresei acasă, mireasa să pue în ladă o păpuşă, ca să fie mirele mut ca păpuşa (GOR.); ladă de ~, ladă în care-şi ţine mireasa rufăria şi toatele ei de zestre (□ 5368); toate de ~ FOAIE! ③ ¶ ④ ⑤ Oduarele şi celelalte obiecte care constituie averea unei hiericil sau mănăstiri: policandre de argint, suflute cu aur, candele de argint... cărţile cele mai alese erau ~ a mănăstirilor acelea (SP.) [‡ mai adesea pl. zestre, z estri < lat. d é x t r a e ~, făgăduinţă solemnă'].]

ZESTRICICĂ (pl.-icele), ZESTRIŞOARĂ (pl.-re) sf. dim. ZESTRE: eu voiu căta să-ţi dau o rată bună din sat. cu niţică zestricică (SP.); Deci eu a sa zestrişoară profesori buni ea luînd (PANN).

ZETAR sm. ♣ Lucrătorul tipograf care culege textul după manuscris, culegător [germ. S e t z e r].

ZETĂRIE sf. ♣ Meseria zetărilor ¶ ② Localul din tipografie unde lucrează zetării [germ. S e t z e r e i].

ZETUI (-uesc) vb. tr. ♣ A compune literă cu literă textul unui manuscris, a culege [germ. s e t z e n].

ZETUIT sbst. ♣ Faptul de a zetui.

ZEU sm. ① ‡ Dumnezeu ¶ ② ③ Divinitate păgînă: erau zei ai cerului, zei ai pămîntului, ai mării, ai iadului, ai soarelui..., ou un cuvînt, tot felul de lucru şi avea ote un ~ pe seama lui (SP.) ¶ ④ ⑤ Zeii pămîntului, puternicii lumii; a fi în secretele zeilor, a fi în curent cu ceea ce ştiu sau au de gînd să facă cei mari, cei de la putere: ce fericit sînt eu de cînd aflu de la dînsul importantele secrete ale zeilor (CAR.) ¶ ⑥ ⑦ Obiect de entuziasm, de veneraţiune profundă: acest om e un ~ pentru mine [lat. d é u s; romp. ZĂUI].

○ ZEUITA = ZĂUITA.

○ ZEVELCĂ = ZĂVELCĂ.

ZEVEZEC sm. Nătărău, neghiob: îţi dau de ştire că te păzeşti de amici, să nu te ~ necezi în ori-cine ca un ~ (CAR.) [tc. z e v z e k].

ZG... = SG...

ZI (pl. zile) sf. ① Spaţiul de timp de cînd răsare soarele pînă apune (în opoziţie cu „noaptea"): şi zise Dumnezeu: fie făpturi luminoase în ţăria cerului, şi despartă ziua şi noaptea (PAL.); Ziua scade, noaptea creşte şi tranzişul mi-l răreşte (EMIN.); zilele de vară sînt mai lungi decît cele de iarnă, a ţinut veselia trei zile şi trei noţi şi mai ţine şi astăzi, dacă nu omva s'a fi sfîrşit (CRG.); ~ şi noapte nu înceta tanurile Turului cum şi a Neamului din cetate (MUR.); a face noaptea ~ şi ziua noapte = NOAPTE ②; toată ziua, cit ţine ziua, de dimineaţă pînă seara; TOT! 1 ③; în toate zilele; în fie-care ~; nu era ~ de la Dumnezeu, nu trecea o zi: nu era zi de la Dumnezeu fără d'a înregistra evenimente de acelea care amotona (A.-OH.); (haină) de toate zilele, care se poartă în fie-care zi; oit toate zilele (de mare), foarte mare: biata femeie făcu nişte ochi mari oit toate zilele (OLVR.); minciună oit toate zilele de mare (PANN) ¶ ④ Acest spaţiu de timp cu privire la starea atmosferei, la temperatură: ~ senină, noroasă, ploioasă, frumoasă, urtă, caldă, rece ¶ ⑤ Spaţiul de timp cit ţine ziua şi noaptea şi în care interval pămîntul îşi îndeplineşte rotaţiunea în jurul său: anul are 365 de zile; unele luni au oite 31 de zile; ohele acestea sînt de la palatele noastre care sînt alt de multe, oite zile-s într'un an (RET.); un an de zile, un an deplin, încheiat, întreg, zi cu zi, fără întreprere: drumeaţa, pornînd, a mers iar un an de zile tot prin locuri sălbatice şi necunoscut (CRG.); ani de zile, ani mulţi: au trecut anide zile pe cari i-am trăit oitîndu-mi prin Moldova de treburi (SLV.) ¶ ⑥ ☆ Zi solară, spaţiul de timp între două treceri consecutive ale soarelui la meridian, variabilă în cursul anului; şi astronomică. zi solară mijlocie, măsurată cu începere de la amiază; zi civilă, zi solară mijlocie, măsurată de la miezul nopţii; ~ siderală = SIDERAL ¶ ⑦ Insofit de un adjectiv calificativ: zile amare, negre, fripte, traiu nesuferit, plin de necazuri, viaţă amară; ⑧: a strînge bani albi pentru zile negre = BAN! ⑨; ~ albă, bună, zi fericită, liniştită: copiii... nu mai aveau ~ albă, oăoi ea se şinea meru de cifra lor (SP.); pl. tot zile albe

ZEL-ZI

Z - duo (OLVR.); De oind maica m'a făcut, Zile bune n'am avut (UK-BRS.); — **DIMINEAȚĂ 1**; bună ziua! formulă de salutare, întrebuințată de cel ce vine într'un loc sau se întilnește cu cineva; ziua bună! formulă de salutare la plecarea; a-și lua ziua bună, a-și lua rămas bun: își luară ziua bună unul de la altul cu lacrimile în ochi și se despărțiră (SR.); ~ mare, zi însemnată, memorabilă: niște zile mari ca aceste le așteaptă și ei cu mare bucurie tot anul (CRG.) ¶ **© Insoțul de un alt determinativ care precizează mai de aproape situația, destinația sau însemnătatea zilei**; ziua de astăzi, a) azi, ziua în care ne aflăm, ziua de față; b) timpul de față, vremea în care trăim: într'această ~ de astăzi, fiind snpărați și asteuți de truda postului, aflăm sfînta și oinstita cruce la mijlocul sfîntului post (VARL.); au rămas izbînd la Turci, luînd Tarigradul... de-l sfîntesc Turcii pînă în zioa de astăzi (GR-UR.); n'am să uit ziua de ieri; F: a cînta ziua de ieri — IERI; cine știe ce ne mai aduce ziua de mîine; nu mai ajungeti să vedeți ziua de mîine (CRG.); ziua de apoi — APOI 1 ©; — de tîrg; ~ de judecată; ~ de lucru; ~ de sîrbătoare; — de post; ~ de sec; ~ de dulce; *în spec. la designarea unor zile din calendar sau de sîrbătoare*: ziua de 24 Ianuarie e o zi însemnată în istoria noastră; zilele Babel — BABĂ 0; I-au îmbrăcat cu căftan de domnie în ziua de Crăciun (MUST.); dacă ninge ori e molesnită în ziua de Sf. Vasile, va fi îmbelsugat tot anul (COR.); cum va fi în ziua de Florii, așa va fi în ziua de Paști (COR.); — CRUCE 0, LUP 0, URS 0; — zi aniversară: a-și serba ziua nașterii, nunții; ziua numelui, *mai adesea, fără atribut*, ziua: m'a felicitat de ziua mea ¶ **© În legătură cu un numeral**: Căci Dumnezeu poruncește șase zile să muncești ș'a șaptea zi, Duminica, din lucru să conțenești (PANNI); *în spec. pentru a indica o dată*: Constantin Belzadea... au intrat în Iași în anul 7248, Septembrie în două zile, într'o Duminică (NEC.); zi 'ntîiu, ț zi 'ntîiu, ț zi dentîiu, prima zi a lunii: la zi 'ntîiu de Aprilie este un fel de datorie, pentru cine ține la tradițiuni, să minț și să mistifice (CAR.); Constantin-Vodă... pucea-ou în zi 'ntîiu a lui August și au mers la Tarigrad ou cinste (NEC.); apărînd cetatea de năvala Turoului din 5 zile a lui Iulie pînă în zi 'ntîiu a lui Septembrie (MUST.); ¶ zi dentîiu al zecei lunii iviră-se vîrzurele munților (PAL.) ¶ **© După prepoziții**. Zi o u zi, o zi după alta, în fie-care zi: vîzînd-o ~ cu u ~, a ajuna s'o placă... și a oerut-o în căsătorie (CAR.); Turoul, dibaciu, putea ști... ~ o u ~ starea în care se aflau negocierile dintre trimeul rus și ministrul Porții (U-GH.); ț o u ~ cu noapte, ț și noapte: zis-au Domnul Tătarilor... să stee o u ~ cu noapte ou ai săi slujitori să iese mînăstirea (LET.); (lucrător) o u ziua, plătit pentru fie-care zi de lucru, pentru zilele în care lucrează; o u zilele, trec multe zile la mijloc: Incepu a săgeta la căprioare și... de multe ori în vremea o u zilele p'acasă (SR.); nu vine pe la noi o u zilele (FAMF.); — ț d e ~ de noapte, zi și noapte: un patriarh... venise cu Grigorie-Vodă aice în Iași și au stătut d e ~ de noapte ou rugăminte (NEC.); — d l n ~ în zi, cu timpul, din ce în ce mai mult: așa și cinstea, d e n ~ în zi micșurîndu-l-se, de inimă rea puțin de n'au murit (GR-UR.); d l n ~ în ~ ieseau tot mai învederat la ivală deosebirile de temperament dintre noi (SLV.); — In tr' o ~, In tr' una din zile, In tr' o bună zi, odată, la un moment dat: I-am tras In tr' o ~ o ~ bleandă, pentru că nu-mi da pace să prînd muște (CRG.); In tr' una din zile... toți zeli... fură poftiți la punta unui zeu mai mic (SR.); — la ~, la curent: fără din-sul, lucrările cancelariei n'ar fi putut fi la ~ (BR-VN.); — p e ~, pentru o zi; în cursul unei zile: e plătit cu două sute de lei p e ~; au pus Domn pe un om prost, anume Antoni, și-l da nafta p e ~ cîte zece costande (MUST.); fac drumul acesta de patru ori p e ~; p e ~ ce merge, cu cît trec zilele, cu cît trece vremea, din ce în ce: p e ~ ce merge se face mai volnic; — p e s t e ~, în timpul zilei ¶ **© Sumă ce se plătește pentru o zi (de lucru, ca leafă, ca dobîndă, etc.)**: Imi datorește încă 15 zile ¶ **© Drumul cît se poate face într'o zi cu picioarele**: răoni leu, nenisorule, de se outremurară toate prejmetele... și de se ausi cale de nu știu cîte zile (SR.) ¶ **© Dată**: scrisoarea e fără ~ ¶ **© Termen, soroc**: a fixa o ~; își dau banii, dar să mi-l plătești la ~ ¶ **© Moda zilei, modă de acum, modă curentă**; oamenii zilei, oamenii de care se ocupă, de care vorbește, pe care-icinstește lumea în timpul de față; ordinea zilei — ORDINE 0 ¶ **© A ținea zile**, a-și impune anumite zile de post:

Măicuță... Să îți zile pentru mine, Ca să fiu în sat ou tine (UK-BRS.) ¶ **© A vedea ziua (după fr. voir le jour)**, a se naște: Iacă epoca în care Ioan Cîmpineanu a văzut ziua (U-GH.) ¶ **© Lurîna zilei (după fr. le jour)**: Pe bănci de lemn, în scunda tavernă mohorîtă, Unde pătrunde ziua printre ferestri murdare (EMIN.) ¶ **© pl. Viață**: merg eu să cere a face pace cu ei, că, de ne spune la înălțatul împărat, e val și amar de zilele noastre (RET.); cine dă acul ou așa într'insul își dă zilele (COR.); cît de frumoasă e lumea, și ce bine e să-ți trăești zilele în mijlocul ei (SLV.); el nu-și primăjduțe zilele, pînă cînd nu vede cituși de puțin nădejde de izbîndă (COOB.); acești oameni, mulțămîți că și-au scăpat zilele, se deprinseseră cu ideea că n'o să mai ră-sească în urmă dect cenzuși (NEOR.); a avea zile, a-i fi SCRIS să mai trăească, a nu-i fi dat să moară: leopistetul întreg să aștepti de la noi, n'au vom avea zile (M-COST.); am avut zile și am scăpat (GN); d'am omorît eu pe tata și pe mama, oi au murit că n'au avut zile (PANNI); a-și ținea zilele, a-și întreține viața, a se hrăni: munca lui d'abia aducea cu ce bruma să-și ție zilele (SR.); numai ou aceste alunele și bubulele și-a ținut ea zilele (SR.); a-și urî zilele, a nu mai vrea să trăească, a i se urî cu viața, a se sătura de viață: multă minte îți mai trebuie, zise un străjeriu bătrîn, se vede că îți-urî zilele! (CRG.); — **©** n'ar mai ajunge ou zile! întrebuințat ca blestem: mai antărt mi-au venit, n'ar mai ajunge ou zile, niște tîlhari de Lipoveni (COR.); a muri ou zile, a muri din vina celor ce l-au îngrijit la boală, a muri înainte de vreme; a scăpa ou zile, a scăpa cu viață: de bună samă că dacă s'a duce acolo, nu scapă ou zile (VAS.); ț a se ținea ou zile, a socoti că va mai trăi: toți se spălmîntară, că-i duc să-i omoare, și nici unul nu se mai ținea ou zile. ce toți aștepta din ceas în ceas ce urgie le-ar veni asură (MUST.); a i se urî ou zilele, a se sătura de viață, a nu mai vrea să trăească: lasă-ne în pace, dacă nu îți s'urî ou zilele (VLAM.); ț ou zilele amină — AMINĂ 0 ¶ **© pl. Vremuri**: Duca-Vodă... slujind în zilele altor Domni la curte, l-au boierit (MUST.); le au spart de atunci cubul lor de la praguri, unde le era lăcașul lor din zile bătrîne (M-COST.) ¶ **© pl. Ani**: Iară noi? noi epigonii? Simțiri reci, barfe sdrobite. Mici de zile, mari de patimi... (EMIN.); și fură zilele în Adam deacă născu Șic Ș sute de ani (PAL.); moșni, încercat de zile cum era, ...imi arată drumul pe unde să ies acasă (SR.) ¶ **© ZIUȚĂ**, timpul cît luminează soarele: și despărți Domnedzeu lumina de la întunerea, și chemă lumina dzio și întunerecul noapte (PAL.); a se face, a se lumina de ziua, a începe să se lumineze, a se ivi zorile: nu se luminase bine de ziua și împăratul era în grădină ca să vază meriele cele aurite (SR.); cum se făcu ziua, culesse cîteva mere, le puse pe o tipșie de aur și le duse de le înfășisă în tîlnii său (SR.) ¶ **© ORB 1 0**; a se crăpa de ziua — CRĂPA 0; a se omizi de ziua — OMIZ 0; în faptul zilei — PAP 1 0; zori de ziua — ZORI 0; despre ziua, spre ziua, aproape de a se lumina de zi. gezi aici plină despre ziua. că am să vin atunci tot eu să te leu (CRG.); despre ziua cînd somnul e mai dulce auzi un filifit ca un stol de păsări că se apropia (SR.): fata împăratului... s'a sculat peste noapte, cam spre ziua, cînd somnul este mai dulce (SR.); plină în ziua, a) pînă a se lumina de zi: era încă mult pînă în ziua, cînd ajunseră la curtea împăratului (RET.); b) dis-de-dimineață: cînd au ieșit din Botogeni, pînă în ziua, fiind negură, s'au rătăcit un cămăraș a lui (MUST.); pînă la ziua, pînă a se lumina de zi: a dormit tun pînă la ziua, parcă ar fi făcut un xialet (CAR.); au dat în trimbiță și în dobe sâmn oștilor sale, cînd era trei ceasuri pînă la ziua (MUST.); e ziua albă, s'a luminat bine de zi: era ziua albă, cînd ajunse la ei, darei dormeau încă, că vara-s nopțile scurte (RET.); e ziua mare, e în plină zi, e lumină de-a binele: și cum n'aveau să vadă, dacă era ziua mare și vreme de primăvară (VAS.) ¶ **© De ună zi(ile) — DEU-NĂZI**.

2. ZIUA adv. În timpul zilei: petrece cu porțile și cu usile deschise: ziua și noaptea fără zăvoare la uși și la ferestre (U-GH.); ziua ou ziua, mă mai iau cu caprele, dar noaptea toate stihilele năpădesc pe mine (ALECS.); ziua mare, ziua nămiaza mare. © ziua miază mare, ț ziua amiază mare, în toiuil zilei, în plină zi: începuse ziua mare pe uitiță a prăda (LET.); da bine, boierule, în cuprinsul dumitale se poate ca ziua nămiaza mare să ne calce hoții (SR.); mă furisez din casă și mă duc, ziua miază mare, la moș Vasile (CRG.); o trimetosa cu carecătă domnescă... ziua amiază mare pe uitiță, la fereden (NESC.) [at. d i e s].

ZIAFET. **ZAISET** (pl.-eturi) *sm.* Petrecere cu mîncare și băutură, cu lăutari, etc.: petreceau toată noaptea pe ziafet, pe bere și pe mîncare (l.-OH.); făcea în toți anii masă mare și ziafet în onoarea sfinților Andrei, patroul său (PL.); a săpătat dinu pricina obeluzelilor nemăsurate ou atleza petreceri și ziafeturi (CAR.); un trecut mult, și boțeru se afla la un ziafet ou mai mult și boleri (ASF.); Să ședem ou a noastre lupnuse La omulăduri, ziafeturi s'ospete (AD.-DEL.); de trei luni acum de cînd v'ați însurat, ați dus-oua ou beucheturile, ou ziafeturile (ALECS.) [C. Z i a f e t].

***ZIAȚ** (pl.-re) *sm.* **Jurnal, gazetă.** a venit să asiste la pleoarea Suveranilor, spre a face ouvenita dare de seamă în anul său, nu foarte belucos (CAR.) [lat. diarium, modificat după zi].

***ZIARIST** *sm.* **Jurnalist, gazetar** [ziar].
***ZIARISTICĂ** *sf.* **Jurnalism, gazetărie, ocupațiunea, profesiunea de ziarist.**

***ZIBELINĂ** (pl.-ne) *sf.* = SAMUR [fr.].

***ZIBETA** (pl.-te) *sf.*

Manifer carnivor, cu părul cenușiu, pătat cu negru, care trăiește prin Africa; are la perineu un fel de pungă glandulară în care se îngrămădește un lichid cu miros de mosc (*Viverra zibetha*) (5369) [fr. zibetha].

Fig. 5369. Zibeta.

ZICALĂ (pl.-ale, O.-ăi) *sf.* **Proverb:** Tigănul nostru... cînd îți gîndi zicala Romînului, atunci o și zise: ...ai umblat tu, vulpe, cît ai umblat, dar acum țî și s'ntundat! (RET.); este o ~: houl se leagă de coarne și omul de limbă (FANN) ¶ **Formulă de descîntec, de vrajă:** baba lui frînele... zise peste ele o ~ de cuvinte mărunțele (SLV.) ¶ **Cîntec de joc ce se zice din vioară, din fluiet, din cimpoi sau din alt instrument (SEZ.)** [z i c e].

○ ZICALĂS, ZICALĂU, ZICAȘ *sm.* **Cel ce zice din vioară, din fluiet sau din alt instrument, muzicant:** în ziua oșnului... se adună la mire... zicalăit, nănașul cu nănaș, frații de mire (MAR.); el nu-l zicaș și... numai de urît se încearcă din cînd în cînd a șiera și el cîte ceva (BR.).

ZICĂTOARE *sf.* **○ = PROVERB** **○:** îi venit deci în minte ~a Romînului: ...ai umblat tu, vulpe, cît ai umblat, dar acum țî și s'ntundat! (RET.) ¶ **○ = ZICALĂ** **○** [z i c e].

† ZICĂTURĂ (pl.-turi) *sf.* **† Cîntare dintr'un instrument:** (boțeriți) urmai și ei Domnului, căci inbeau primblări, halcale și zicături (LET.) ¶ **○ = † Felul de a cînta dintr'un instrument:** tu zici așa de deminuat oft și oile nu-și dau rînd la joc la zicătura ta (RET.) ¶ **○ = PROVERB** **○:** zicătura poporului cuvîntează: ou sila poți lua omului, dar ou sila nu-l poți da (ASF.) [z i c e].

ZICE (zic; *perf.* zisei; † zis; *part. zis*) **1. vb. tr.** **○** A arăta prin vorbe, a spune: și zise Domnul cătră Cain: nude iaste fratele tău Avel? (PAL.); puia pre Dumnezeu martur că așa i-am zis (NEC.); măli s'a trecut de sagă, sic ou în gîndul meu (CRG.) ¶ **○** A vorbi: bine, domnule Chiriac, bine; și înainte, că n'ai zis destul (CAR.); bine zici, ai dreptate; *elipt.* zice, zic, se vorbește, lumea zice: acest Atila... zice că era om ascuțit la minte (LET.); zic că atunci se cerea acoi Han să se închine la împărăția Moscului (NEC.); ~ la ureche, a vorbi, a șopti la ureche ¶ **○ ~ da, a afirma, a consimți, a aproba;** ~ nu, ba, a tăgădui, a nu consimți, a nu aproba, a nu voi ¶ **○** A se exprima într'un anumit fel, cu anumite vorbe: zice un proverb: cuiul cel nou scoate pe cel vechiu afară (FANN); asta-l altă mîncare de pește, cum zice Romînul; ou, ca șla, cumunt mai mare, cum am zice ca și un frate, tot îi dam povețe țetei să mai rabde (CAR.); așa zicînd, spre a mă exprima astfel ¶ **○** A rosti o vorbă: nu mai zic nimănui nici pis! (ASF.); nu mai era chip să mai zică băiatul nici cîci! (CAR.) ¶ **○** A obiecta, a reproșa: femeia aștepta... să-l zică cine știe ce, pentru că bucatele nu sînt bune (ASF.); țerice de părintăci l-au născut, că ban sulfe de om este, n'am ce zice! (CRG.); cine să-mi păzească onoarea? Chiriac săracul! n'am ce zice, onorabil băiat! (CAR.) ¶ **○** A pretinde, a susține: zice măsă cu nu poate umbra, că de-abia s'a sculat după lingoare (CAR.) ¶ **○** A admite, a presupune: să zicem că-i așa ¶ **○** A comunica o

dorință, a porunci: zi-l să plece; fă ce-ți zic eu, nu oum vrei tu; fă ce-ți zice popa, nu face ce face el (ZNN.) ¶ **○** A cînta din gură sau dintr'un instrument: nu Tigănu zicea din gură și din cobza istoria lui Atimos (l.-GH.); în plocoare, doi țărani tineri... zic, unul din scripă și altul din cobză (VLAH.); puse să zică din trîmbițe ou fie-care ostas să se rînduească sub steagul său (BALC.); zic în fluiet să mi se ocoare caprele de la munte, și nu mai vin (NEC.); într'acele trei zile ce an șezut Tuncul aștea... au zis surlele și dobele (MUST.); îndată și meherbanoa din lăuntru curții... începe ~ pentru cîntea sărbătorii (LET.) ¶ **○** A recita: ~ o poezie; înțiu începe unul și-l zice (colîndul), adică îi rostește cuvintele... cîntîndu-l în același timp (FANN); ~ lectia; ~ rugăciunea ¶ **○** A citi: popa nu zice evanghelia de două ori pentru o babă surdă (ZNN.) ¶ **○** A crede, a socoti, a-și da părerea: ou zic că e bine așa; ce o să zică lumea de mine? ¶ **○** A-1 ~ gîndul, a avea presimțirea: ne zice gîndul că vei peri (ASF.) ¶ **○** A vrea să zică, a) a avea de gînd să exprime, a vrea să dea să se înțelegă: ce vrei să zici cu asta? nu vreau să zic că e lenes, dar nici prea silitor nu e; b) a însemna: dumueată țî-ai nitat și limba de cînd ai plecat din țară: vezi ce va să zică procoapeala dobindiții de la străini! (ASF.); vă puteți închipui ce vrea să zică a te scălda în Bistrița, la Brosteni, ...tocma în postul mare (CRG.); vrea să zică, va să zică, Mold. vrea să zică, adică; prin urmare; care vrea să zică, care va să zică, ou alte cuvinte: breee! care vrea să zică tu ești stăpîn aici și eu la de haimana? (ALECS.); Care va să zică nu dai rîmba? — Nu pot (CAR.) ¶ **○** A fi scris: oamenii buni, știți voi ce zice în cartea aceasta? (ASF.); în izvoadele răposatului Miron Logofătul atin zicînd... să fie pe Cogîlnie, în Bugac, această cetate (M.-COST.) ¶ **○** A (se) numi, a (se) chema: Grecii zic Italiei ou alt nume Hesperia, de pre Hesper, steoa cea cărîia îi zicem noi luceafărul cel de noapte (M.-COST.); ~ cuiva pe nume; I-a rugăv omeniții să vă zică vouă oameni (EMIN.).

2. vb. refl. **○** A se numi, a se chema: boțeriți încupuse a se zice Romîni, a vorbi și a scrie românește (l.-OH.); Dacă este așa, oum se zice la ceea care se află în pahar? — Cum să se zică? Iaca apă (ASF.) ¶ **○** Se zice, a) lumea zice, circula șvonul; b) se povestește: se zice că are să treacă Vodă pe acolo spre mănăstire (CRG.); se zice că pe vremuri au trăit niște uriași prin părțile noastre ¶ **○** Cum s'ar zice, cu alte cuvinte, de pildă: în zilele lui Mihail-Vodă, oamenii cei vînuoși, oum s'ar zice furii, țilharii, nu aveau tîoi o trecere sau milă de țertare (NEC.) ¶ **○** A se părea, a avea acruț: s'ar zice că vrea să plouă; s'ar zice că-l pare bine că s'an închis școlile ¶ **○** A se pretinde, a vrea să treacă drept: se zice doctor și nu știe să dea o rețetă pentru friguri ¶ **○** A fi scris, menționat, pomenit: s'an sculat ou boțeriți lui, carii s'an zis mai sus, și au trecut Prutul la Tușora (NEC.) [lat. dicere].

ZICERE *sf.* **○** Expresțiune, termen; locuțiune ¶ **○ = † Zisă, vorbă** [z i c e].

ZID (pl.-duri), **MOLD. ZIDU** (pl.-duri) *sm.* **△** Construcțiune de cărămizi sau de piatră care susține caturile unei clădiri, care formează despărțiturile dintre încăperii sau care servește să împrejmuască un loc, să despărță două proprietăți, să formeze întărițura unui oraș, unei cetăți, etc. (5370): Zidul vechiu al mănăstirii în cadență îl izbesc (ALX.); cînd va porni zidul tău spre zidul vecinului și stă a cădea, ești silît ori a-l propti, ori a-l prelunoi sau a-l dărîma (LEG.-CAR.); Remn... vîrînd să facă șagă, an sărit peste zidul frăține-său rîzînd (M.-COST.); Antonie Ruset... adus-au și ape pre oale, plîuă în zidulii acestei biserică (MUST.); **○** QCHIU **1** **○**; sprucăciunile de păgîni ridicăseră cetăți cu niște ziduri de ptea să umble carul ou patru boi pe grosimea lor (ASF.); *pr. anal.* din stînga, la zidul de sălcii, se deschide o poartă prin care intră liniștit Argeșul (VLAH.); **○**: aveau la spate ote un zid de lume (CAR.); **○**: a face ~ împrejmul cuiva, a-l înconjura de toate părțile, a se strînge pe lîngă cineva spre a-l apăra: oșpii din casă și aprozi se făcără zid împrejmul lui Ștefan-Vodă (ASF.) [vs. z i d ū].

Fig. 5370. Ziduri.

ZIDAR *sm.* **△** Cel ce face zidurile unei clădiri, din cărămidă, piatră, etc. (*Mold.* „pietrar”) (5371):

ZID-ZIN - porunca împăratului este să se adune toți meșterii ~ (ISP.); și el mai avea doisprezece ~ (ISP.) nouă pietrari, Nouă meșteri mari (PAMF.) [vsl. zidar].

ZIDĂRIE *sf.* Δ ⊕ Toată lucrarea de zid a unei clădiri; toate zidurile unei case; ar fi voit... să se surse atil-pii, și toată zidăria bisericii să se dărăpene asupră-i (VLAH.) ⊕ Mese-ria, activitatea zidarului.

○ ZIDĂRIȚ *sbsl.*
Trans. Δ = ZIDĂRIE ⊕ : spun unii că ~ul nu ar fi prea bun, fiindcă iarna n'are căutare (RET.).

ZIDI (zidesc) *vb. tr.* ⊕ Δ A face din piatră sau cărămidă zidurile unei case, a clădi, a construi: Antonie Ruset... dacă au venit în scaunul domniei, s'au apucat ~ și a lucra dumnezeiește bisericii (MUST.); în anul 6991 Ștefan-Vodă au început a zidire cetatea de la tirgul Romanului, o se ohamă Smeredova (GR.-UR.); atne pe lângă drum zidește, mulți stăpîni dobîndeste (ZNN.); ⊕ Poți ~ o lume 'ntreagă, poți s'o starimi, ori-oe-al spune, Peste toate o lopată de făină se depune (EMIN.) ⊕ Δ A închide în zid: Meșterii rideau și cu ea gumeau și-apoi mi-o luau, Pe zid mi-o puneau, în zid o zideau (PAMF.) ⊕ ⊕ A crea, a plăzmiu: au zidit Dumnezeu pre om și l-au po-dobit cu tot felul de înțelepciune (GABT.); Isi zidea în închipuire o altă lume mai frumoasă deoit cea aievea (GN.) [vsl. zidati].

ZIDIRE *sf.* ⊕ Δ Faptul de a zidi: ~a casei ⊕ ⊕ Clădire, construcție: în ~a cea antică, sus în frunte-i turnul maur (EMIN.) ⊕ ⊕ întemeiere, fundare: ~a Romei ⊕ ⊕ Creațiune, creare: ~a lumii ⊕ ⊕ Făptură: fața-i gingașă... o ridicău peste celelalte zidiri ale lui Dumnezeu de pe pămînt (RET.).

ZIDIT *1. adj.* ⊕ p. **ZIDI** ⊕ ⊕ **○ NEZIDIT** ⊕ ⊕ **○** Făcut, conformat: cu pieptul plin, ușor pornit în afară... nu puteai zice deoit că e femele bine ~ă... tinără înoc (DLVR.).

2. sbsl. Faptul de a zidi.

ZIDITOR *sm.* ⊕ Δ Cel ce zidește, zidar: piatra ce nu o scoțiră ~ii, ea fu în capul unghiului (PS.-SCH.) ⊕ ⊕ Creator: și se atinse Ziditorul către oastele lui și luo os de-i fece soț (MX.); Mergi să-ți iei dreapta răspiată de la dreptul Ziditor (ALECS.) [zidi].

⊕ ZIDITURĂ (*pl.-turi*) *sf.* ⊕ Clădire, zidire: de la Deleni, au mers Domnul de au văzut și tirgul Hirlăului și au intrat în ziditura oaselor domnești (LET.) ⊕ Creațiune; făptură [zidi].

○ ZIDIU = ZID.

*** ZIGOMATIC** *adj.* ⊕ ⊕ Os ~, os malar ⊕ ⊕ Apofiză ~ă, apofiză lungă a osului temporal care se articulează cu osul malar și formează arcada zigomatică ⊕ ⊕ Arcadă ~ă, os în formă de arc care unește osul malar cu temporalul și e format din reunirea apofizei zigomatice și unghiul posterior al osului malar [fr. z y g o m a t i q u e].

*** ZIGZAG** (*pl.-aguri*) *sn.* Linie frîntă care formează unghiuri ieșite alternînd cu unghiuri intrate: apucăm a ne sui pe o hudiță rău pavată, dar foarte gunoasă, care face ~uri între ~uri ziduri goale (ALECS.); *loc. adv.* în ~, formînd zigzaguri: o făclie trecu în ~ oătră mal și se stinse (SAD.) [fr.].

ZILE = ZI.

○ ZILER *sm.* **Trans.** Lucrător cu ziua, muncitor sălahor: mai rău o duce ~ul răsănărean (FAC.) [zile].

⊕ ZILI (-leso) *1. vb. tr.* = **INZILI** **1.**

2. vb. intr. **Oftan.** (CIAUS.) (UR.) A trăi de azi pe mîine, a-și ținea zilele.

ZILIȘOARE *sf. pl. dim.* ZILE: a pomeni ea baba mea, cite ~ a avea, de năcazul acesta (CRG.).

ZILNIC *1. adj.* Din fie-care zi: plinea ~ă; se scoală, se îmbracă, apoi își începe lucrarea ~ă înaintea oglinzii (SLV.).

2. adv. În fie-care zi: gazeta apare ~ [zile].
⊕ ZILOS *sbsl.* Zel, rîvnă: oine nu slujește cu ~ pe stăpînul său, pe acela nu-l păzește Dumnezeu (FIL.) [ngr. ζήλος].

Fig. 537r. Zidar.

ZILUTE *sf. pl. dim.* ZILE.
ZIMBEREC (*pl.-ecuri*), **ZIMBERIC** (*pl.-teuri*) *sn.*
= Arc de ceasornic [tc. z e m b e r e k].

○ ZIMBET... = ZIMBET...
ZIMBIL, **ZIMBIL** (*pl.-iluri*) *sn.* Coș de papură: La cești și filii) gene întitu tirgul și 'ntr' un zimbil mare... le-a pus (PANN); era s'aducă pașches 40 decapătîni de zăhar și 50 de oca de cafea Martinica în zimbiluri (ALECS.) [tc. z i m b i l].

ZIMBRE = ZIMBRE.

ZIMBRU, **⊕ ZIMBRU** *sm.* = BOUR ⊕ : Din rîu lată că ieșea Zimbrul aprig ca un zmeu (ALECS.); dacă au uois acei feciori de Domni zimbrul sau bourul ce au fost... au nemerit la locul unde este somu tirgul Sucevei (LET.); fiara aceasta ce-i ziu bour, poate că au fost zimbru, și pre numele fiarei se numește locul acelu Boureni (M.-COSR.); pe loc era un cazan mare, și 'n cazan erau pusi trei zimbruri (VAS.) [vsl. z a b r ū].

*** ZIMOGON** *adj.* ⊕ Cazan produce fermentație: microb ~ [fr. z y m o g e n e].

*** ZIMOLOGIE** *sf.* ⊕ Partea chimiei care tratează despre fermentație [fr. z y m o l o g i e].

ZIMȚ *sm.* ⊕ ⊕ Fie-care din creștăturile de pe dunga monetelor (⊕ 5372, A): am primit toți banii, în galbini împărtașești, cu ~ii (ALECS.); începură să se verse din el bani, tot galbeni cu ~ii neatîși (SLV.) ⊕ ⊕ Fie-care din dinții unei roțițe (de ceasornic, de pînten, etc.) (⊕ 5372, B): un mod de a se îmbruca cunoștințele vechi cu cele noi, ca ~ii de la roțile unui ceasornic (VLAH.) ⊕ ⊕

pl. Dinții ferestrăului ⊕ ⊕ **Pr.** *ext.* ⊕ F Galben: a numărat ~ii unul cîte unul (GN.); era și tudul și se ținea bine, la chimir cu ~i, în ocol u vite (SAD.) ⊕ ⊕ Fie-care din creștăturile din vrful zidului unei cetăți, unui turn (⊕ 5372, C): începură a batere cu tunuri și oboriia ~ii cetății (MX.); **Pr. anal.**: vîrful multes (de mnați)... se 'nalță în limpezul zărilor, ca și cum ar da să spară cu ~ii lor bolta albastră a cerului (VLAH.) ⊕ ⊕ **pl.** = **TINDECHE** [vsl. 'z a b i c i (< z a b ū „dinte”); comp. bg. z a b e c ū, srb. z u b a c, etc.].

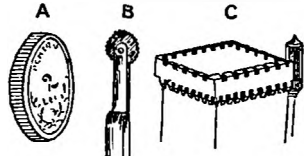

Fig. 5372. Zimți.

ZIMȚAR (*pl.-are*) *sn.* = DINTAR ⊕.
ZIMȚĂȚ *adj.* Cu zimți; dințat: roțișă ~ă; ziduri ~e.
ZIMȚI = ZIMȚI.
ZIMȚIȘOR *sm.* ⊕ *dim.* ZIMȚ ⊕ ⊕ F = GALBENAS: Unul lângă altul, galbeni galbiori Erau cîit în pungă șapte ~ii (SPER.).

ZIMȚUI (-neso) *vb. tr.* ⊕ A face zimți: ~ o roțișă, monetele ⊕ ⊕ A creșta: sute de piscari răsar de pretutîndeni, se desfac unele de altele, zimțuind zarea pînă 'n albastrul depărcărilor (VLAH.); un vînt fantastic va fi prăvălit de pe culmi oasele onculete oîndva sus și zimțuind zarea (SAD.).

ZIMȚUIT *adj. p.* ZIMȚUI. Cu zimți, creștat: Bistrița... îl ocolește, făcînd un cot larg, în dreapta, pe sub coama vînată, ~ă a Pietrosului (VLAH.).

○ ZINĂ = ZINA.

*** ZINC** *sbsl.* ⊕ Metal alb-albăstriu, cristalin, fărîmicios, care arde cu o flacără albă, strălucitoare; are densitatea 7,19 și e maleabil și ductil la o temperatură de aproape 150°; la o temperatură mai mare, devine din nou sfărîmicios, așa că la 250° se poate pulveriza cu un pisălog; se dilată și se contractă mai mult decît ori-care alt metal; de aceea, o tablă de zinc, fixată bine de jur împrejur, se rupe, cînd este expusă la variațiuni de temperatură; se topește la vre-o 500°; aliat cu arama roșie, formează alama; nu se găsește în natură liber, ci numai combinat [fr.].

*** ZINCOGRAF** *sm.* ⊕ Cel ce face clișee în zinc [fr.].

*** ZINCOGRAFIA** (-țiez) *vb. tr.* ⊕ A reproduce cu ajutorul zincografiei [fr.].

*** ZINCOGRAFIC** *adj.* ⊕ Privitor la zincografie, ce se întrebuințează în zincografie [fr.].

*ZINCOGRAFIE *sf.* Procedeu prin care se reproduce pe hirtie o gravură, un desen, un scris, de pe un clișeu făcut în relief pe o placă de zinc [fr.].

○ ZINGĂNI ⇨ ZINGĂNI.
ZINGHET ⇨ ZINGHET.
ZIORI = ZORI.

*ZIRCONIU(M) *sbst.* Metal cenușiu. intermediar între siliciu și aluminiu, cu densitatea 6,25 și care se topește cam la 2400°; se întrebunțează mai ales la fabricarea recipientelor care trebuie să reziste la temperaturi înalte [fr.].

ZIS *adj. p. ZICE.* ○ Rostit, spus: vorbele ~e de mine ¶¶ ○ NEZIS ¶¶ ○ Numit, supranumit, poreclit: Domnul Moldovei Ștefan, ~ Lăcustă-Vodă.

ZISĂ (pl.-se) *sf.* ○ Ceea ce s'a zis, spusă, vorbă: căptanul de barieră... însemnă cu oreionul zisele mele, mînd vîrf al oreionului de plumb pe limbă la fie-care literă (d.-gh.) ¶ ○ Vorbă memorabilă, zicală, zicătoare: zisa Țiganului: tot la noi în satră bătut vînt și piatra (FANN); îmi plăceau basmele, zisele din bătrîni (OLVR).

○ ZIT (pl.-turi) *sn. Trans.* Scîndură sprijinită pe loitre în partea dinainte a unei căruțe și acoperită cu paie sau țoale, ca loc de șezut: Făt-frumos de mult era în ~ de oină punea ocoșul hamurile pe cai (RET.) [germ. Sit z].

ZIUĂ ⇨ ZI.
ZIULIČĂ *sf. dim.* ZI: toată ziulica ofta omul după o vorbă mai dulce, ori după un zîmbet (CAR.); sta grecește pe tron cit și ziulica și noaptea de mare (SP.); și tot Nichifor Coțeașul i-a rămas bietului om numele și pînă în ziulica de astăzi (CRG.).

ZIULIȚĂ (pl.-țe) *sf. dim.* ZI vîsa acum ncaptea și se gîndea ziulița întreagă (COOB.); toată ziulița mîncară. băură, se jucară (RET.).

ZIZAI ⇨ ZIZAI.

ZIZANIE, ZIZANIE *sf.* ○ * Plantă ierboasă din fam. gramineelor; crește prin livezi și e cultivată uneori prin parcuri și grădini ca verdețată sau ca nutreț, pentru animale; numită și „obsigă”, „odoss”, etc. (*Lotium perenne*) (□ 5373) ¶ ○ * = SĂLBĂȚE ¶ ○ * = NEGLINĂ ¶ ○ * = BĂLĂRII, buruienii sălbatice ¶ ○ * = DISCORDIE ○: de-aici s'a născut școala oalomniei și a injuriei, care a adus zizania, ura și deshinarea (d.-gh.); unii din boierii cei mari băgă zizanii și dihonii în popor (SP.): alta n'au de vorbit decît birfel și răutăți, ca să viro fitiluri și zizanie în toată mahalaua (CAR.) [gr. ζιζάνια].

Fig. 5373. Zizanie.

ZIMBAT ⇨ JIMBAT.
ZIMBET, ○ ZIMBET (pl.-te) *sn.* Faptul de a zîmbi, ris fără șgomot, caracterizat numai printr'o ușoară mișcare a buzelor și a ochilor, suris: Drepti, infumurați, o' un zîmbet protector privea la tine (VLAH.); toată ziulica ofta omul după o vorbă mai dulce, ori după un zîmbet (CAR.); un zîmbet de milă se furisă pe buzele mai tuturor din căruță (SP.).

ZIMBI, ○ ZIMBI (-besc) *vb. intr. și refl.* ○ A ride fără șgomot, mișcînd numai ușor buzele și ochii, a suride: zîmbind țesea dimineața din palatele părintești, zîmbind se înturna seara la maică-sa înapoi (COOB.); cu același înțeles F (P) ~ a ride, † a se ~ a ride: împăratul... zîmbea a ride și nu le zicea nimic (SLV.); vede văturașul spott cu aur și grîițit bine în ouin la iocane, și zîmbește a ride (SB.); vezirul s'au zîmbit a ride și i-au zis să grăiescă, să nu se teamă (NEC.); ⇨ MUSTĂȚĂ ○ ¶ ○ * = SURIDE ○: norocul îi zîmbește ¶ ○ * = SURIDE ○: cîmpul ou florile și mîndrele dealuri, de după care zîmbeau zorile, în sburdalnică vîrstă a tineretii (CRG.): după înfrîstare, veselia ne zîmbește, ca vremea bună ce după ploaie se ivește (COL.) [vsl. z a b ū „dinte”].

ZIMBIL ⇨ ZIMBIL.

ZIMBIRE *sf.* ○ Faptul de a zîmbi ¶ ○ = ZIMBET: Nu mai zîmbi. A ta ~ Mi-arată cit de dulce ești (EMIN.).

ZIMBITOR *adj. verb.* ZIMBI. Care zîmbește: ăst om bun ca plinea, totdeauna ~, ...davine acru și stîfos de cite ori s'întimplă să-i meargă rîu la preferanță (BR.-VN.); o băbușcă mărunță, ...nu posomorîtă, cum mi-o' nchidusem,

ci zîmbitoare. deși cu un fel de umbră de răutate (SLV.); primăvara se arată veselă și zîmbitoare (NEGR.).

○ ZIMBOC (pl.-oace, -ocuri) *sn. Olfen.* (CIAUȘ.) (TUR.) Cuiul mobil de la cataramă (care se bagă în gaura curelei) [vsl. z a b ū „dinte”].

ZIMBRE, ZIMBRE *sf. pl.* ○ * Rană ce fac caii, mai ales cei tineri, la gingii, din pricina finurilor prea bătoase, apei de băut prea calde, etc.; calul ce are ~ mestecă greu, din cînd în cînd îi scapă finul mestecat, iar cerul gurii e roșu și umflat: rentru zimbire la cai... falca de sus s'a se arde cu sare (ORAGH.); în gura vitei se introduce un lemn gros, ca să rămînă deschiată, apoi se taie zimbirele ou foarfecile sau cu oușitul (PAC.) ¶ ○ * ○ A face ~, a se uita cu jînd la ceva, a rivni, a-i lăsa gura apă: el făcea zimbire, privind ou iale la înjururile ministeriale (ALECS.). [comp. pol. z a b r y < vsl. z a b ū „dinte”].

○ ZIMBRI (-bresc) *vb. intr.* A ride urt. arătîndu-și gingiile. ca și caii cari au zîm b r e (săz.).

ZIMBRU ⇨ ZIMBRU.

‡ ZIN *sm.* (COB.) Zeu păgîn [z i n ă].

ZINĂ, ○ ZINĂ (pl.-ne) *sf.* ○ * Ființă mitologică, în chip de femeie de o frumusețe uimitoare, care trăește, împreună cu alte soațe, zine ca și dînsa, în regiuni necălcate de picior de om, în palate mărețe, înconjurate de grădini sau de păduri, al căror acces e apărut de tot felul de fiare, care de care mai grozavă la vedere; numai Făt-frumos ajunge cîteodată la ele după căutări îndelungate, ajutat de calu-i năzdrăvan; cite una din zine se îndrăgostește uneori de Făt-frumos. se însoțește cu el, dar își pierde atunci puterile ei supranaturale; altele îl ajută, cu sfatul și cu fapta, la îndeplinirea slujbelor grele cu care e însărcinat și-l scapă de multe ori de la o peire sigură; cea mai vestită din toate, de care se vorbește adesea în basmele noastre e „Ileana Cosinzcana”, cu coșia de aur: pe lingă aceste zine bune, poporul mai pomenește și de zine rele, care scot ochii celor ce calcă pe moșiile lor, îi olgesc sau le fac tot felul de neajunsuri; pe acestea le confundă adesea cu „ielele” (⇨ IELE) ¶ ○ * Femeie de o frumusețe uimitoare: Era și-o coccină gheboasă în spate Ce o amăgise lingăii să crează Că ea e în lume cea dintîie (SIC) rază, și-a se ținea zină o infumurase (FANN) ¶ ○ * Zeiță (păgînă): pe acei idoli, oamănti îi numeau zei și zeite ori zine, căci fie-care din zeli lor își avea zina lui de soție (SP.); La aceste academii de știință a zinei Vineri (EMIN.) ¶ ○ * IEDERA-ZINELOR = IEDERA; — LINGURITA-ZINEI ⇨ LINGURITA ○; — PĂRUL-ZINELOR = COLILIE; — ȘITA-ZINELOR = TURȚA ○; ȘITA-ZINELOR = SCAIU ○ [lat. Diana].

ZINATIC ⇨ ZANATIC.

ZING! *interj.* Imită sunetul clopotului. zîngănitul armelor, paharelor, etc.

○ ZINGĂLAU = TINGĂLAU.

ZINGĂNI, ZANGĂNI, ZINGĂNI (-ănesc) *vb. tr. și intr.* A scoate un sunet ca de fiare lovite, de pahare ciocnite, etc., a sdrăngăni: Coasele sub teaca udă zăngănesc răsunător (ALECS.); pîna răsuna și zîngănea, iar zimei credeau că acest sunet vine de la oasele Titirezului (SB.); un orologiu zîngănește încet și subțire în părete (EMIN.); dădu un pumn strășnic în masă, de zăngăniră paharele (SAD.); vîntul se pornea mai tare și zăngănea zîngăneau în ferestrele cele mari, încît răsuna întreaga casă (SLV.) [z i n gi].

ZINGĂNIT, ZANGĂNIT, ZINGĂNIT *sbst.* Faptul de a zîngăni; rezultatul acestei acțiuni, sdrăngănit: un ropot de călăreți și un zăngănit de arme în curte îngheață deodată veselia oaspeților (VLAH.); nu se mai auzea decît zîngănitul armelor (SP.); zăngănitul unui mic clopoțel... făcu să ridice capul un mic moșneag așezat la tarabă (OEM.).

ZINGĂNITURĂ, ZANGĂNITURĂ, ZINGĂNITURĂ (pl.-turi) *sf.* Zîngănit prelung: zăngănitura ostașilor ce dau năvală, larma gloate... făceau toate la un loc un vînt încurcat (COOB.).

ZINGHET, ZINGHET (pl.-ete) *sn.* Zîngănit: la git purta o salbă de mărgele... și de rub(i)ele, care sălta pe sînu-i, la tot pasul, pricinuînd un zînghet delioat (ALECS.); răcnete, vaete, împucături, zînghete de arme (ALECS.) [z i n gi].

ZÎNIȘOARĂ (pl.-re) sf. *dim.* ZÎNĂ.
ZÎRNĂ (pl.-ne) sf. *♣* Plantă veninoasă cu flori albe, dispuse în nuci umbelice; fructele sînt niște boboșe negre sau verzi; numită și „umbra-nopții” (*Solanum nigrum*) (☉ 5374) *¶* *⊗* = LĂSNICIOR [vsl. z r ō n o „bnabă, grăunte”].

Fig. 5374. Zîrnă.

⊗ ZÎRTE sf. pl. Băn. = ZARTALE
ZIZĂI, ZIZĂI (-zâiu) vb. *intr.*
⊗ A bizii ușor: se făcu un zîțar și, pe sub seară, începu a zizăi prin prejurul palatului (usp.) *¶* *⊗* A roști defectuos sunetul j ca z, a șișcăvi [onom.].
ZIZANIE = ZIZANIE.
ZIZĂIT sbst. Faptul de a zizăi.

ZL... = SL...
ZLAC sbst. *♣* *⊗* Iarbă verde; otavă: ca iarba curundu usucă-se, ca vîrdezele de ~ curundu cadu (P.S.-SCH.) *¶* *⊗* = FLOAREA-PASTILOR [vsl. z l a k ū].

† **ZLĂȚAR** sm. = AURAR: ori-care zlătariu va mesteca aurul sau argintul ou alte lucruri fără știrea stăpînului (PRV.-MB.); Tovai-Cain s'au făcut meșter de fier, lăcătuș, potcovar, ~ și zugrav (M.-COST.) [sl. z l a t a r i].
† **ZLĂȚĂRIE** sf. *⊗* Meseria, meșteșugul zlătarului.

ZLATOUST npr. m. Ioan ~, Ioan Gură-de-aur [vsl. z l a t o u s t ū].
⊗ **ZLEAMĂN** (pl.-mene) sn. Băn. Piatră de mortar [srb. z l a m e n e „semin”].

ZLOATĂ = SLOATĂ.
ZLOBIU = SLOBIU.

ZLOT sn. *⊗* Monedă, la început (sec. al xv-lea pînă la al xvii-lea) de aur (numit, după proveniență, și ~ tătăresc, unguresc, etc.), de valoarea unui galben: tu de țerți greșala altuia, dai un galbun, iară Dumnezeu, de iartă greșala ta, îți iartă o mie de zloti (VARL.); mai tirziu, se dă numele de ~ unei monete de argint, de o valoare inferioară talerului, și care, pe la începutul sec. al xix-lea, nu mai valora decît 30 de parale: evghenia nu plătește nici un ~ în ochii mei (ALECS.); Leliță circummarîță. Ia scoate tu vin de-un ~ (VTRC.) *¶* *⊗* *Trans. Maram.* (BRU.) Monedă de argint de 2 coroane: Haide, matică, haide, dragă Cu poala plină de zloti și mă scoate, dacă poți (K.-BRAS.) *¶* *⊗* Unitatea monetară a Poloniei în valoare de 1 leu au și care e împărțită în 100 de groși (☉ 5375) [pol. z l o t y].

Fig 5375. Zlot polonez.

⊗ **ZLOTĂR** sn. = ZLĂȚAR: să chemi un ~... să-ți faci stîlpul hornului numa aur și pietre scumpe (VAS.).

† **ZLOTĂȘ** sm. Stringător de dări: au poronci la toți ~ii pe la toate ținuturile să nu mai strîngă rămășițele și să dea oamenilor pace, să nu-i mai supere (M.-COST.) [z l o t i].

ZM... = SM...
⊗ **ZMĂU** = ZMEU.

ZMEESC adj. De z m e u, al zmeilor: spusă feciorului său cum împăratul ~ a adus pe mama lor (MERU.).
ZMEIȘOS adj. FOCOS, ca z m e i i: și văd sub cerul luciu, în zarea înflăcărată, Sburînd o herghelie de armăsari zmeișosi (ALECS.).

ZMEOAICĂ. *⊗* **ZMĂOAIȚĂ** (pl.-ce) sf. *⊗* Femeie din neamul zmeilor, mai adesea, în basme, sora sau mama unui z m e u: zmeoaița... dacă văzu că nu poate să-i prăpădească... plesni țierea într' inșa de ne-oaz (SPR.); hei, zmeoaiță afarisită ce-mi ești, te pricep eu unde vrei s'ajungi (FLOR.) *¶* *⊗* *⊗* lăpă care alcargă ca un zmeu: hi! zmeoaițele tatei, îndemnați înainte! (CRO.) *¶* *⊗* *♣* Plantă din fam. umbeliferelor, cu tulpina cilindrică, cu flori albe, dispuse în nu bele; numită și „somnoroasă” (*Laserpitium latifolium*).
⊗ **ZMEOAIE, ZMĂOAIȚĂ** sf. *Olten. Băn. Trans.* *⊗* = ZMEOAICĂ *⊗* *¶* *⊗* = ZMEOAICĂ *⊗* *¶* *⊗* *♣* Plantă din fam. umbeliferelor, cu flori albe sau roșietice, dispuse în umbelice; crește prin ținuturile muntoase, pe fîcșe și stînci; numită și „tămăioară” (*Libanotis montana*).

ZMEU, *⊗* **ZMĂU** *1. sm.* *⊗* *†* Șarpe: pre aspida și vasilisc vei călca și vei stropi leul și zmaul (DOS.) *¶* *⊗* *⊗* *†* Balaur: și arătîndu-i de departe pre balaur îi zise împăratul: nu te apropia, părinte, de zmeu (DOS.) *¶* *⊗* *⊗* *†* Fîință fabuloasă, de care pomenește basmele noastre, avînd chipul și apucăturile de om, trupul acoperit cu păr și o coadă solzoasă; este de o mărime uriașă, are o putere extraordinară, dar e cam slab de minte; locuiește împreună cu alți zmei, frați de ai lui, în palate sau în cetăți așezate în munți sau în codri deși, mai adesea pe tărîmul celălalt; zmeii umblă totdeauna la vînat pe moșiile lor, călări pe cai năzdrăvani, cu cîte mai multe inimi, cari li înștiințează de apropierea unei primejdii; își anunță totdeauna sosirea acasă asvîrînd, de la o depărtare de cîteva mile, buzduganul cel greu care, după ce se izbește de poartă, sare pe masă și se acață singur în cuiul din perete; se ivesc uneori oamenilor în chip de vînt sau de nor negru, mai ales cînd vin să fure cîte o fată de împărat, pe care o scapă apoi Făt-frumos, după ce omoară pe răpitor: împăratul Roșu... era foarte mîhnit că, în zilele lui, niște zmei furaseră soarele și luna de pre cer (SP.); aice pretrecea fata împăratului cea mijlocie, ce au furat-o un zmeu cu două capete (SS.) *¶* *⊗* *⊗* *⊗* Cal voinic și iute ca un zmeu: cu toate că telegarul voinicului era un zmeu de oal, scroafa îi ajunse (usp.); o trăsură comodă, înhămată cu cinci zmei voinici (ALECS.) *¶* *⊗* *⊗* *⊗* Flăcău voinic ca un zmeu: Raducanu meu e un zmeu de flăcău (OLVA.); uneori și despre fete: venea pe cărare 'n jos, un zmau de fată și poalele castrinței prinse 'n brîu (ORIG.) *¶* *⊗* *⊗* *⊗* Un fel de boală de care pătimeșc unele femei, făcîndu-le să slăbească mult (probabil boala numită sburător sau lipitură): mie mi se pare că onconța are zmeu... nu vezi tu că slăbește din zi în zi? (FIL.) *¶* *⊗* *⊗* *⊗* COADĂ-ZMEULUI = COADĂ *⊗*; — FLOAREA-ZMEULUI = BARBA-POPII.

2. sm. și (pl. zmeuri și zmei) sn. Jucărie de copii făcută din hirtie, de diferite forme, cu sau fără speteze, care se poate înălța în văzduh, fiind ținut de o sfoară: cum știa de bine să înalțe zmeii de hirtie poleiți pînă sub nori și să le trimeasă răvașe pe șfară (G.-OH.); adeseori mi-am amintit zmeii în iocurile mele copilărești (GM.) [vsl. z m i l „șarpe, balaur”; comp. bg. z m e j „balaur; zmeu de hirtie”].

ZMEULEȚ sm. *dim.*

ZMEU.

ZMEUR... = SMEUR...

ZN... = SN...

† **ZNAMEN** sbst. *♣* Placă de metal, purtată la gît ca insignă de militari (☉ 5376) [rus.].
⊗ **ZO** = ZĂU.

ZOAIȚE (pl. zoi), **ZOALĂ**, *mai adesea* pl. **ZOALE** sf. Apă cu sâpîn în care s'au spălat rușele, cu care s'a lăut cineva; lăturile rămase de la spălatul vaselor:

Fig. 5376. Znamene.

ou zoaia în care s'a spălat cămeșa celui ncurat ce a intrat în casă, de se spală copilul, se tămăduiește (de roșii) (PAMF.); Miercuria nu se spală cămeși, că pe ceea lume bel zoala (GOR.); după ce te-ai spălat la cap, varsă îndată zoile, căci, tremurîndu-se pămîntul, îți va tremura capul olt vei trăi (GOR.); să nu zolești Vinerea, ori s'ra Vineri, că stai pe ceea lume pînă în gît în zoală (VOR.); *pr. ext.* cînd s'a înfierbîntat broasca, a început a curge dintr' inșa niște zoi sourceate (SS.) [comp. bg. rus. rut. z o l a].

⊗ **ZOALĂ** sf. *Mold. Trans.* Trudă, osteneală, strădanie, frămîntare: multă răbdare și trudă și ~ se cere să pună omul pînă se vede din mai nimica la vaca cu fațe (TRU.).

ZOANĂ sf. *♣* Pleavă, ciuruială (de la vînturatul grînelor), codină (R.-COD.) (CIAU.) [comp. serb. slov. z o n a].

ZOAVĂ (pl.-ve) sf. (MAN.) *⊗* = SCURTEICUȚĂ [r. z o u a v e. adică haină scurtă ca aceea purtată de zuavi].

ZOB (pl.-buri) sn. *⊗* *♣* Ovăs, în spec. porția de ovăs ce se dă calului: vizitiul tura... ~ul calului și-i

1. Ian. 7. Iulie
2. Febr. 8. August
3. Mart. 9. Sept.
4. April. 10. Oct.
5. Mai. 11. Noem.
6. Iunie 12. Dec.

A. Vărsătorul. - B. Peștii. - C. Berbecul. - D. Taurul. - E. Gemenii. - F. Racul. - G. Leul. - H. Fecioara. - I. Cumpăna. - J. Scorpia. - L. Săgetătorul. - M. Tașul.

vindea, și în loc de a da calului ovăș, el îl țesăla și-l spăla ofte de două ori în zi (PCH.) ¶ ⊕ ⊕ Fărime: bombăni multă vreme înghițind în silă un ou răscopt, ale cărui coji roșii le mută din mină în mină, pînă le făcu ~ (OLVR.) [bg. z o b ū, srb. z o b].

OZOBEL *sf. pl. Băn. #* ⊕ = ZĂBALĂ ⊕.

ZOBI (-baso) *vb. tr. O Trans. (DENS.)* A da ovăș la cai ¶ ⊕ A sdrobi, a mărunți, a face fărime: pînă cu noaptea în cap au zobi pămîntul, netezindu-l ca în palmă (OLVR.) ; îl zobia de nu s'alegea praful de el (LUNG.) [z o b].

OZOBILOȘ *adj. Băn. #* ⊕ = ZĂBĂLOȘ [z o b e l e].

ZOBON = ZĂBUN.

ZOBORINĂ, ZOBORINĂ *sf.* ⊕ Ceea ce rămîne după distilarea fructelor fermentate (R.-COO.) ¶ ⊕ Rămășițe la arie de la grâu, amestecate cu țărînă [comp. ZOB].

ZODIAC *subst.* ⊕ ☆ Zonă a sferei cerești, care se întinde de la 8 pînă la 9 grade de fie-care parte a eclipticei, care cuprinde toate pozițiunile ocupate pe rînd de planetele cunoscute de cei vechi; e împărțită în 12 părți egale pe care se află cele 12 constelații în dreptul cărora trece drumul soarelui în cursul anului ¶ ⊕ ☆ Totalitatea acestor 12 constelații sau semnele ce corespund acestor con-

stelații (→ TAB. LXXXI) ¶ ⊕ ⊕ (P) Carte de zodii: Împăratei zise, mulți ani să trăești, Nu că'l știu inelul, nici l-am găsit eu, Ci'l pot ghici numai cu ~ul meu (PANNI); doară știți că mi-a ars ~ul (RET.) [gr. ζῳδιακός].

ZODIACAL *adj.* ☆ ⊕ Ce ține de zodiac: constelațiunile ~e (=berbecul, taurul, gemenii, racul, leul, fecioara, cumpăna, scorpia, săgetătorul, tașul, vărsătorul, peștii ¶ ⊕ Lumină ~ă, aureolă luminoasă ce se vede la anumite epoci, aproape de orizont, după apusul sau înainte de răsăritul soarelui. în direcțiunea zodiacului [fr.].

ZODIAR (*pl.-re*) *sn.* ⊕ (P) Carte de z o d i i.

ZODIAȘ = ZODIER.

ZODIE *sf.* ⊕ ☆ Semn al zodiacului: păt sintem în luna lui Cuptor. în zodia Leului (D.-ZAMF.) ¶ ⊕ ☆ Constelațiune a zodiacului sub care s'a născut cineva și care are o mare influență asupra soartei lui: oare copil în ce ~ se naște, așa are să-l fie norocul și firea (MAR.); ⊕ F s'a născut în zodia porcului, scoafei, are un NOROC ne mai pomenit; a căuta, a citi cuiwa în zodie, a ghici cuiwa norocul, soartea după poziția stelelor; Au venit ca să serbeze nunta KINGAȘII mirese... Cititorii cei de zodie și șagalntul Pepele (EMIN.) ; La zodie chiar s'arată cum am s'ajung de bine (VLAH.) ¶ ⊕ (P) Carte de zodie, o parte a calendarului popular în care se vorbește dc cele 7 planete și despre cele 12 zodie, arătîndu-se înrîurirea acestora asupra soartei omului născut sub cutare sau cutare semn al zodiacului; numită și „zodiar” sau „zodiac” ¶ ⊕ Pr. ext. Soarte. urșită: A, nu mă mir că și se dote O ~ atît de tristă (VLAH.) ¶ ⊕ *pl.* ⊕ Prostii, nerozii, minciuni (CUT.) (R.-COO.) [gr. ζῳδιῶν; comp. și bg. z o d i e j e].

ZODIER(IU), ZODIAȘ *sm.* Cel cc caută să ghi-cească cuiwa norocul după z o d i a în care s'a născut, astrolog: parcă ești un zoderiu, de le spui toată așa ca de pe apă (SA.); zoderiți și cărturăresele îi băgase ma-meii o mulțime de bazaconi în cap (CRO.).

‡ **ZOF, SOF** *subst.* ⊕ Stofă de lînă subțire și ușoară [tc. s o f].

ZOGONI (-onesc) *vb. tr. Băn. Trans.* A goni, a alunga [srb. z a g o n i t i].

‡ **ZOGRAF** = ZUGRAV.

‡ **ZOGRĂFISI** = ZUGRĂVI.

ZOI = SOI [z o a i e].

ZOI = ZOATE.

ZOIOS *adj.* = SOIOS [z o a i e].

ZOLI (-lesc) *vb. tr.* A spăla rufele cu leșie (sau săpun): să nu zolesti Vinerea, ori spre Vineri, că stai pe ceea luma pînă 'n gît în zolia (VOR.); pe cînd zolea la flințnă și plîngea biata nevastă... iacă vine un moșneag (VLAH.) [comp. bg. z o l j a, rut. z o l y t y].

ZOLI (-lesc) *1. vb. tr.* A frămînta ceva cu mi-nile ori cu lingura (SEZ.).

2. vb. refl. A se sili să facă în grabă; a munci. a se trudi (CONV.) [z o l i ă *].

ZOLIȚ *adj. p. ZOLIȚ.* Spălat cu leșie: rufe, că-măși ~e.

ZOLIȚ *adj. p. ZOLIȚ.* ⊕ Frecat: fasole ~ă (VC.)

¶ ⊕ Făcut în grabă.

ZOLNIȚĂ (*pl.-țe*) *sf. Mold. Bucov.* Vas în care se spală rufele cu leșie: pinzele... se pun într'o ~ astu-pată la fund, în care se toarnă leșie (PAMF.); a pus într'o ~ afară toți buciți și cîlții ce-i avea (VOR.) [rut. zilj -ny č a. pol. z o l n i c a].

ZOLZĂ (*pl.-zi*) *sf.* ♣ Un fel de gilcă ce se face la căi: pentru zolzi... ce găsesc pe cai tineri... îndată să se unească cu păcură la locul acela (ORAGH.) [pol. z o l z a].

OZOMONITĂ (*pl.-țe*) *sf. Băn.* ⊕ Bordeiu: oamenii în vremele vechi... locuiau în zomonițe (LUS.) [srb. zemunica].

ZONĂ (*pl.-ne*) *sf.* ⊕ A Parte din suprafața unei sfere cuprinsă între două cercuri paralele (⊕ 5377): suprafața unei zone se obține în-mulțindu-se lungimea unui cerc mare al sferei prin distanța celor două baze ale zonei ¶ ⊕ ⊕ Fie-care din cele cinci mari divi-ziuni ale globului pămîntesc, determinate de cer-curile polare și de tropice (⊕ 5378): zone glaciale

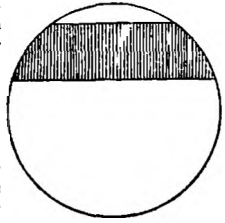

Fig. 5377. Zonă.

ZOB-ZON

ZOO- sau înghetate, fie-care din cele două zone aflate
ZOR dincolo de cercurile polare; zone temperate — TEM-
PERAT ☉; zona toridă — TORID ☉ ☽ ☿ Pr. ext. Spa-
țiu, teritoriul din-
tr'o țară caracte-
rizat printr'o cir-
cunstanță parti-
culară; ~ frontieră,
fâșie de teritoriu
de-a lungul hota-
relor unei țări, su-
pusă la anumite
îndatoriri în intere-
sul apărării na-
ționale sau care-i
sînt dictate prin o-
bligațiile stipu-
late în tratate; ~
militară, spațiu de
teren în jurul for-
tificațiilor milita-
re ☽ ☉ ☆ Fie-
care din părțile cerului care corespund zonelor
terestre ☽ ☉ ☽ ☿ Zona vînturilor alizee. spațiul
de pe mare unde suflă vînturile alizee [fr.]

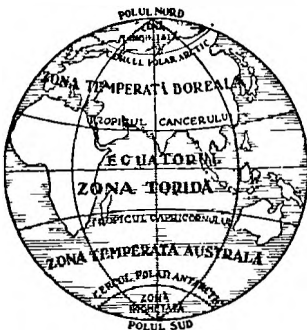

Fig. 5378. Zone.

*ZOOFIT *sm.* Nume dat animalelor inferioare care se apropie de plante, cum sînt d. e. bureții, mărgeanul, etc. [fr. zoophyte].

*ZOOGRAF *sm.* ☉ ☽ Pictor de animale ☽ ☉ Cel ce se ocupă de zoografie [fr.]

*ZOOGRAFIE *sf.* ☉ ☽ Pictura animalelor ☽ ☉ Partea zoologiei care se ocupă cu descrierea animalelor [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

*ZOOLOGIE *sf.* Adorațiunea animalelor: Egiptenii practicau zoolatria [fr.]

b) cu toată puterea, silindu-se: îi admir stăruița cu care trage de ~ din niste biete tulate de mustață (VLAH.) ☽ ☉ ~ nevoie — NEVOIE ☽ ☽ ☽ ☿ Interes: ce ~ avea să se potrivească lui P (VLAH.) [tc. z o r „silă”].

ZORI¹ *interj.* Imită șgomotul făcut de zornă-
itul fiarelor sau lanțurilor: cătușe de cătușe lovite,
~! ~! șgomotan în tăcere (ROM.) [onom.]

ZORALIE *sf.* Un fel de dans popular, cu sări-
turi nereglate: ziseră lăutarilor să cînte... ca la ușa cor-
tului sau zoralla (FIL.)

ZORBA... — ZURBA...
ZOREA — ZORELE.

ZOREAN *sm.* ☽ ☽ = SOREAN.

ZORELE *sf. pl.* (☽ *sg.* ZOREA) ☽ ☉ Plantă cu
tulpina volubilă, acoperită cu peri; face flori mari,
purpurii, cu corola în formă de pilnie; originară
din America de Sud, e mult cultivată ca plantă or-
namentală, pentru decorarea zidurilor și a chioș-
curilor, obținindu-se, prin cultură, numeroase va-
rietăți de colorii; numită și „adormițele”, „barba-
împăratului”, „holbură”, etc. (*Ipomaea purpurea*) (☽ 5379) ☽ ☉ ZORELE-PITICE, plantă origi-

Fig. 5379. Zorele.

Fig. 5380. Zorele-pitice.

nară din regiunea mediteraneană, cu flori mari,
tricolore, albastre, albe și înăuntru galbene, cu
corola în formă de pilnie (*Convolvulus tricolor*)
(☽ 5380) [z o r i, de care ce florile se deschid în
zori și se închid cînd apune soarele].

ZORI¹ (-resc) *vb. tr.* A da z o r cuiiva, a-l
grăbi peste măsură: Femeia tot îl zorește, Strigînd: de,
de, isprăvește... (PANN): steticul umbra d'a n-citelea, zor-
înd să se facă mai curînd nunta (ISP.).

2. *vb. intr. și refl.* A se grăbi, a lucra de zor:
pe lanuri zoresc muncitorii, desculți, cu frunze de brusturi
pe cap (VLAH.).

ZORI¹ (-resc) *vb. intr. și refl.* A se arăta zorile,
a se crăpa de ziua: zorește de ziua; oînd s'a a deșteptat,
cîntau rîndunele și se zorea în răsărit (MERA) [z o r i²].

ZORI¹ *sf.* (☽ *sm.*) *pl.* ☉ ☽ Lumina ce se
arată pe cer înainte de a răsări soarele, aurora;
faptul zilei: Zori de ziua se revărsă peste vesela natură
(ALECS.); Oînd zorii se sting și stelele pică (EMIN.); la lu-
mina zorilor, Nae recunoaște de sigur pe acea damă (CAR.);

oînd se răvârșă de zori, drumetii pricepură că sînt aproape de
Curtea-de-Argeș (COOC.); în ~ de zi(ua), în zorile zilei, la
răvărșatul (TRANS. la creșutul) zorilor, dis-de-dimineață,
cînd începe să se ivească zorile: a doua zi, în ~ de
ziua, eram pe drumul Climpinei (COOC.); colo, de cătră dimi-
neață, în ~ de zi, îl lovei un somn ne mai pomenit (RET.);

demonul de dascăl are de gînd să ne ia în răvărșatul zorilor,
să ne ducă în pădure, să ne omoare (ISP.); în creșutul zo-
rilor, după ce s'a deșteptat, nu-și mai aducea... amînte cele
visate (SLV.) ☽ ☽ ☆ Luceafărul-de-zori — LUCEAFĂR ☽

☽ ☽ ☽ Zorile, sunarea din goarnă pentru deștep-
tarea soldaților: a suna zorile [bg. sib. zora].

ZORILĂ *npr. m.* ☽ ☽ ☽ Animal fantastic, în
chip de bou, care se arată numai în revărsatul zo-
rilor (R.-COO.): Altedăți iar cu Murgilă îi sperie astfel tot,
Miază-noaptea sau Zorilă și cu alte cîte scot (PANN) ☽ ☽

☽ ☽ ☽ Personificarea zorilor în basmele populare,
luceafărul de dimineață personificat (comp. MUR-
GILĂ): nu făcu multă oale și întîlni pe ~, dară lui ~ nu
prea-î da mesii a sta mult de vortă, căci, zicen el, se duce după

Miază-noapte pe care o luase la goană (ISP.) ☽ ☽ ☆ =
LUCEAFĂRUL-DE-ZORI ☽ ☽ ☽ Nume dat unui vițel
fătat în zori de ziua.

ZORIT *adj. p. ZORI*. Grăbit peste măsură: decamdată nu era ~, avea din ce să trăască și mai putea să aștepte (SLV.); — *adv.*: stă la o masă plecat pe un teanc de foi... și scrie ~ articolul de fond (VLAH.) ¶ ¶ (C) NEZORIT.

ZORIT *sbst.* (C) *Trans.* Datina de ase cînta colinde în z o r i de zi, de către feciori și oameni însurați, mai ales a doua zi de Crăciun (PAMF.) ¶ (C) Ră-sărit: Din fundul lumii, mai din sus, și din Zorit și din Apus... Venit-au roiuri de împărați (COȘB.) [cuvînt creat de Coșbuc].

ZORNĂI (-ăseo, -ătiu) *1. vb. tr.* A face să răsune niște obiecte de metal ciocnind între ele, lanțuri, monede, etc., a zingăni, a sdrăngăni: ofițerul... își zornăi pînteni într'un salut militaresc (VLAH.); s'a întors radios, zornăind un fișic de patace (BR.-VN.).

2. vb. intr. A zingăni, a sdrăngăni: din buzunarele filetei atrnau, d'o parte și de alta, zornăind, două lanțuri groase cu ohei (D.-GH.); în încep cădelnițele de argint să zornăie (VLAH.); icosari turoești zornăiau la gîtul celor avute (OLVR.) [onom.; comp. ZORIT].

ZORNĂIT *sbst.* Faptul de a z o r n â i; rezultatul acestei acțiuni: ofițerul plecă... trîșînd picioarele, ca să-și asculte ~ul pîntenilor (VLAH.); cum auziră ~ul banilor, alergau de la sac la bani și de la bani la sac (SP.).

ZORNĂITOR *adj. verb.* ZORNĂI. Care zornăie: se aruncă ou fața în jos, ca pe-o clăie de fin, pe zornăitoarea grămadă de aur (VLAH.).

ZORNET *sbst.* = ZORNĂIT: s'auzi ~ul de pînteni și focnițele de rochii (EMIN.).

ZOROBÎ (-obeso) *vb. tr.* Maram. (BR.) A agonisi, a ciștiga [rut. z a r o b y t y].

ZOROBOC *sbst.* Maram. *Trans.* (FSC.) Agonisită, ciștig, profit [rut. z a r o b o c].

ZORZOANE *sf. pl.* (ZORZON *sg.*) *tron.* Tot felul de obiecte mărunte ce atrnă cineva de gît sau pe haine, ca să pară mai împodobit: cocoane... în rochii de atlas, ou fel de fel de zorzoane... făcînd mișcări și gesturi anume, pentru a-și arăta mai bine blînderiile (VLAH.); se arătașe, sus pe moviă, vestitul cîntăret, gătit ou... decorații afirnate de gît și fel de fel de zorzoane (CAR.); cumpătatul urmaș al lui Carol Magnu purta o haină fără nici un zorzon, ou nasturi de oțel (UR.) [comp. TORTOALE].

ZORZONA... = INZORZONA...

ZOVON = SOVON.

ZOVOR = ZAVOR.

ZUAV *sm.* X Soldat dintr'un corp de infanterie franceză creat în Algeria în a. 1831 (C) 5381 [fr. z o u a v e].

† ZUF = ZOF.

ZUGRAV *sm.* (C) † Pictor: un ~ n'ar putea năclăeri să-și îmbo-gățească albumul mai mult...decît în țările noastre (ALECS.); ~ de biserică ¶ (C) † Cel ce zugrăvește pereții unei odăi cu deseneri ce imită tapetele: ~ de case ¶ (C) † ~ de firme, cel ce zugrăvește firme [ngr. ζωγράφος; comp. și vsl. zugra-fî].

ZUGRĂVEALĂ (pl.-eii) *sf.* Faptul de a z u g r â v i; rezultatul acestei acțiuni; pictură: ce mîndrețe de biserică și ce ~ pe dinăuntru și pe dinăfăra (OLVR.); zugrăvețiile oele mai prețioase, policoandre de argint... erau Fig. 538t. Zuav. zestreă mănăstirii (SP.).

ZUGRĂVI (-ăveso) *1. vb. tr.* (C) † A reproduce în colorii, pe plînză sau pe perete, chipul unei persoane, imaginea unui obiect, o scenă, etc., a picta: ~ o icoană, un portret, un tablou; desina fin și mai ales zugrăvea cu succes flori și păsărele (CAR.) ¶ (C) † A împodobi cu picturi: Antonie Ruset... au dîres clopotnița la biserică sfîntului Nicolai... și-au zugrăvit prîtvorul (MUST.) ¶ (C) † A văpsi pereții unei odăi, împodobindu-i cu deseneri ce imită tapetele ¶ (C) † A descrie în mod fidel, a face un tablou plin de viață: mi-ai zugrăvit ou un adevărat talent de pictor unele figuri din generația ce ne-a precedat (ALECS.); ce adîno simte și pricepe omul acesta societatea în care trăiește și cît de bine știe s'o zugrăvească! (VLAH.).

2. vb. refl. A i se înfățișa ochilor ca într'un tablou; a fi întipărit: acum mi se zugrăvea din ce în ce mai deslușit în minte vechiul castel (VLAH.); pe chipurile tuturor se zugrăvea sănătatea și fericitatea (D.-ZAMF.) [z u g r a v i].

‡ ZUGRĂVIE *sf.* (C) Pictură: această icoană și cu-noaște că e făcută pe cînd arta zugrăviei era în decadență la Greci (NEGR.) [z u g r a v i].

† ZUGRĂVITURĂ (pl.-turi) *sf.* (C) Zugrăveală, pictură, tablou: Grecii... unde văd zugrăviturile celor vechi ai lor, ei între dînșii își fac mîngălieri și bucurie (LE.); Cum își poarf' a ei făptură, Toată-ica n' ~ (COȘB.) [z u g r â v i].

ZUGRUMA... = SUGRUMA...

○ ZUITA = ZĂUITA.

ZULE = ZULIE.

† ZULIAR *adj.* = GELOS: (nevasta) s'a profăcut că-1 teme, că e ~ă (CAR.); ou nevasta d-sale cea dintîiu era ~ cît un motan și jumătate (ALECS.) [ngr. ζηλιάρης].

† ZULIE *sf.* = GELOZIE: l-o pișoat zulia de inimă, săr-manul! (ALECS.) [ngr. ζήλια].

† ZULIPSI (-ițeseo) *vb. tr.* A fi gelos [ngr. viit. ζηλέψω < ζηλώω].

ZULUF *sm.* Cîrlionț de păr (mai ales la timpă), buclă (C) 5382: să-ți mai încrățese ~ii, că nu te-am jumălit de mult, mă! (D.-GH.); oucoana Mărghioliță, cite cu două rînduri de ~ii la fie-care timpă, număra și ea mai multe onomastice (GN.) [tc. z ū l ū f, bg. z u l ū ū, etc.].

† ZULUM (pl.-umuri) *sn.* (C) Neajuns, nedreptate, strîmbă-tate ¶ (C) Olten. Tumult, răscoală, răzmiriță (CIAUS.) [tc. z ū l ū m, Fig. 538a. Zuluf. srb. z u l u m].

ZUMARICALE *sf. pl.* X Prăjituri, aluaturi: dulceturi, ~, vinuri, cafele și vuteli... zîna plînă seara și noaptea plînă la zîuă (CAR.) [ngr. ζυμαρικά].

ZUMBĂI, ZUMZĂI (-ătiu) *vb. intr.* A bizli, a sbîrni [onom.].

ZUMBĂIRE *sf.* Faptul de a z u m b â i, bizlii: cîntecese ascuțite ale scripceilor și ...zumbăirile cob-zelor (SAD.).

ZUMZĂIT *sbst.*, ZUMZET (pl.-ete) *sn.* Faptul de a z u m z â i și rezultatul acestei acțiuni, bizlii, sbîrniit: vorbe, șoapte, cîntece, parc'ar fi un zum-zăit de albine (LUNC.); sgomotul vieții se înălța ca un zum-zăit de albine (GR.); se înștrău săniile înflorite în zumzet de cobze și larmă de pistoale (SAD.).

ZUPL *interj.* = SDUP! aruncă odată pe zmeu în slava cerului, apoi făcu ou ei ~! în fundul pămîntului (RET.); atunci ou mă dau iute pe-o oreangă mai spre poale, și odată fac ~! în niște cînepă (CRG.) [onom.].

ZUR! *interj.* Imită un zornăit de fiare, de monete, etc. (comp. ZOR!).

ZURĂI (-ăsec, -ătin) *vb. tr.* și *intr.* = ZORNĂI [z u r i comp. ZURUI].

ZURAIU *sbst.* Zornăit: N'pîu avea odihnă ou De zuraiul fierelor, De plînuș nevastelor (CAR.) [z u r â i].

ZURBA, ZORBA (pl.-bale) *sf.* (C) Răscoală, revoltă: pre acea vreme se timpă de era multe zorbale în Tarigrad, de nu se mai putea așeza Poarta (NEC.); auzise vorbă că este zurba asupra lui Vodă (NEGR.); se temea Pasa să nu facă zorba zenițierii și asupra lui (NEC.) ¶ (C) Rebel, răsculat, zurbagiu: AII-Paga... cerca prătuindene zurbalele și-1 tot omoria (MUST.) [tc. z o r b â].

ZURBAGIU *adj.* și *sm.* (C) † Rebel: pre oei mai zurbagii... i-au băgat în osnă (LEF.) ¶ (C) F Scandala-giu, care caută cearta cu lumînarea: Văd și eu că mi-1 erou! Cam nervos, cam ~ (VLAH.); Dar în sat era și-un popă Zurbagiu și hărtăgas (SPER.) [z u r b â].

† ZURBALIC, ZORBALIC (pl.-icuri) *sn.* Răscoală, revoltă, rebeliune: Tătarii... pentru această pricină au făcut zorbale, de au făcut războiu ou Turcii (M.-COST.) [tc. z o r b a l y k].

ZURBĂVĂ *sf. Mold.* (C) Gilceavă, ceartă: La ~ s'a 'ntărtat și-a pătîit cum i-am oîntat (SPER.) [z u r b a + (g i l c e a v â)].

ZURGĂLAU, ZURGĂLĂU *sm.* Clopoteț în formă de globuleț (C) 5383: În văzduh votos răsună cîlnchete de, zurgălăi (ALECS.); zurgălăii sună repede, împraștîind în întîinderi cîlnchete argintii (SAD.); erau îmămați în sic pa-

ZUR- tru ca! birjărești, voinței, împodobiți cu canafuri și zurcăi (GM.) [comp. ung. zörgeni „a zornăi”].

ZV

○ **ZURNĂ** (pl.-ne) sf. **Rit:** porc nu-i și ~ are (MAR.), *ghicitoare despre*, „purice” (srb. bg. zurna „surlă”, bg. zuria „rit” < tc.).

ZURUI (-nesc, -niu) vb. tr. și intr.

— **ZORNĂ:** deodată lanțurile zuruiră în fundul gropii (DEM.); clopoței aninați de gurile hamurilor zurulau vesel (ALECS.); se așază cu spatele la avocat, care zuruia vesel un purcoiu de napoleoni (DLVR.); înțelț omătu 'n spulber bate zuruind în geamuri (VLACH.) [ZUR! comp. și ZURAI].

Fig. 5383. Zurgălăi.

ZURUIȚ *sbst.* Faptul de a z u r u i și rezultatul acestei acțiuni, zornăit: a deslușit un ~ ca de lanț prăbușit (UNG.); sunetul trăsuri, ~ul cadentat al zurgălăilor... toate mă făceau forciț (VLACH.).

ZURUIȚOR *adj. verb.* ZURUI. Care zurue: mă uitam strîmb la Vlădeș, cu tînicheaua sa zuruitoare (CRIC.).

○ **ZUVELCĂ**... ➡ **ZĂVELCĂ**...

ZUZĂI — zizăi ○.

ZUZET *sbst.* Bizăit; murmur, susur [z u z ă i].

ZUZUI (-neso, -niu) vb. intr. A bizăi, a zizăi: a murmura, a susura: rîdețul care l-am trecut... profund de o palmă și abia zuzuind pe prundiș, outremură-te, căci e Huejdul! (NEGR.) [ONOM.].

ZUZUIȚ *sbst.* Faptul de a z u z u i și rezultatul acestei acțiuni; bizăit: susur: auzi ~ul din tronșor și de astă dată nu se mai putea stăpîni (NEGR.) [ONOM.: comp. și ZIZĂI].

ZV... ➡ **SV**...

DIN CHEIA ÎNȚELESULUI (1678).

INDREPTĂRI ȘI ADAUSE

pag.	col.	rîndul	în loc de	citește
90	I	39	TURITĂ	TURITĂ
99	II	72	† AUNEȚORI <i>adv.</i> (SUD.)	† AUNEȚORI <i>adv.</i> (SUD.) (K-BRS.) (RET.)
105	I	după 72	<i>să se adauge</i>	* AVIATOR <i>sm.</i> , AVIATOARE <i>s.f.</i> Persoană care se îndeletnicește cu aviația.
				* AVIAȚIUNE , AVIAȚIE <i>s.f.</i> Arta de a naviga cu aeroplanul; îndeletnicirea cu acest mijloc de locomoțiune [fr.].
				* AVION (<i>pl.</i> -oane) <i>sn.</i> = AEROPLAN [fr.].
123	II	81	TOGMĂGEL ¹	TOGMĂGEL
—	II	82	MELOȘEL ¹	MELOȘEL
132	I	73	Fig. 414. B. Bătătură. — U. Urzeală	Fig. 414. U. Bătătură. — B. Urzeală
145	I	72	Cu ~ul	Cu ~ul
156	I	68, 76	vălvătaie	vîlvătaie
157	II	32	VIZDOAGĂ ¹	VIZDOAGĂ
183	II	42	vls.	vsl.
201	II	36	stalachte	stalactite
226	I	34	crește	crește
259	II	72	✠ La locul	✠ La locul
—	II	74	primăi	primei
264	I	după 82	<i>să se adauge</i>	* CIFRU (<i>pl.</i> -ruri) <i>sn.</i> Cod alcătuit din cifre sau cuvinte convenționale, a căror întrebuintare și înțeles sînt cunoscute numai de persoanele care se servesc de ele sau de acelea cărora sînt adresate: telegramele diplomatice se trimit mai adesea în cifru [fr. chiffre].
267	I	61	cisstește	cînsteste
276	I	28	ITIO	FITIO
299	I	28	Tulpină	Ramură mlădioasă
—	II	48	Sus	Sud
326	II	35	Între baron și marchiz	Între viconte și marchiz
337	I	22	TURITĂ ¹	TURITĂ
348	II	35—36	CRĂBLIȚIU	CRĂBLIȚIU
351	II	după 46	<i>să se adauge</i>	CREMOTĂRTAR <i>subst.</i> = TARTEU [ngr.].
359	I	68	acestă	acesta
364	I	54	TRÎNJI	TRÎNJI
373	II	18	bobîți	bolîți
383	II	63	ezplice	explice
383	II	66	incoștiente	inconștiente
388	I	68	* DECIVITĂȚE	* DECLIVITĂȚE
390	I	12	~l	tefterdarl
409	I	58	* DEVER ¹	ODEVER ¹
416	I	32	<i>sn.</i>	(<i>pl.</i> -are) <i>sn.</i>
425	I	62—63	Fig. 1859. Dodecaedru regulat	Fig. 1859. Dodecagon.
—	—	—	Fig. 1860. Dodecagon.	Fig. 1860. Dodecaedru regulat.
442	II	32	nefăcătoare	binefăcătoare
443	II	48	†	
448	II	după 63	<i>să se adauge</i>	* ECHIUNGHIU <i>adj.</i> A Triunghia ~, care are cîteși trele unghiurile egale [fr. é q u i - a n g l e, modificat după u n g h i u].
461	I	78	se încălzesc	se dozează
461	II	14—15	anului 1 de la nașterea	anului nașterii

pag.	col.	rindul	in loc de	citește
462	I	22	VINTUREE	VINTUREL
463	II	81	precurtare	prescurtare
464	II	20	*ETILINĂ (pl.-ne) sf.	*ETILEN <i>sbst.</i>
465	I	7	alon (proclitic	alon îmi, (proclitic
468	I	8	teriiilor netrebuincioase	teriiilor
470	I	29	mi e expletiv	pronumele mi e expletiv
470	II	27	(p, b, d, t)	(e, g, p, b, d, t)
470	II	35	are o necunoscută	are o variabilă sau necunoscută
484	I	26—27	S'. Ultimul sfert.—C'. Ultima secere.	C' Ultimul sfert.—S'. Ultima secere.
492	I	67	(JIP.)	(URG.)
524	I	57	rasă	grasă
524	I	60	Dumnezeu	Dumnezeu
524	I	67	în grămadă,	în grămadă (sau în tărâțe),
533	I	după 24	<i>să se adaoge</i>	! GEBHANA ⇨ ZEPHANEĂ.
551	I	27—28	(<i>Physalis Alkekengi</i>)	(<i>Lycoperdon bovista</i>)
565	II	33	gevsia c	geusia e
592	I	39	[h u ț u]	[h u ț a!]
600	I	68	prindei	prinde
614	I	57	mîniile	mîniile
625	I	după 7	<i>să se adaoge</i>	*IRONIȚĂ (-izez) <i>vb. tr.</i> A lua în zefle- mea a zellemsi [fr.].
634	II	37	etc.	etc. (<i>Bryonia alba</i>)
656	I	72	femeie	femeie (crg.)
673	I	2	pre a	pre ai
673	I	4	Dei ota	De te-o
687	II	44	PEDICUȚA'	*PEDICUȚĂ
695	I	81	separă	se separă
763	I	după 35	<i>să se adaoge</i>	MELOȘEL <i>sm. ♀</i> Nume dat mai multor specii de ciuperci comestibile, cu tulpina groasă, foarte ramificată și cu ramurile cilindrice; numite și „rămurele”, „creas- ta-cocoșului”. „togmăgel”, etc. (<i>Clava- ria</i>).
777	I	80	CAP 1 @	CAP 1 @
837	I	8	Gasteropode	Gasteropod
865	II	6	sulogij	ulogij
883	I	1	DE LA CONSTANȚA	DE LA CERNAVODA
915	I	după 57	<i>să se adaoge</i>	ATRULATER (pl.-ere) <i>sm.</i> A = CADRI- LATER @ [fr. qu a d r i l a t è r e, modifi- cat după p a t r u].
929	II	37	prostituirea	prostituirea
935	I	3	piese [fr.	piese ¶ @ ¶ Fie-care din bucățile care alcătuiesc o mașină [fr.
961	I	1	N. Oprescu	G. Oprescu
1017	I	28	apiței	japiței
1092	I	31—33	a nu mai ști ce să facă, a nu se mai putea dumeri	a o sfecli, a i se face frică
1093	II	77	„zanfir”	„zamfir”
1094	II	după 54	<i>să se adaoge</i>	*SAHARINĂ ⇨ ZAHARINA.
1101	I	75	lopata	lopata
1104	II	38—39	vsl. sirotükü	ung. s z a r á n d o k
XVII		11	VOLNAY	VOLNEY
PLANȘA II			42. Urechea-babei	44. Urechea-babei
			44. Vinețică-cu-lapte	42. Vinețică-cu-lapte

LOCUȚIUNI, MAXIME, PROVERBE ROMÂNE ȘI STRĂINE.

Prescurtări: Engl. = Limba Engleză, Fr. = Franceză, Germ. - Germană, Ital. = Italiană, Lat. = Latină, Pr. = Proverb.

AB ABUSU AD USUM NON VALET CONSEQUENTIA (Lat.) (Max. jurid.) = Abuzarea de un lucru nu este un argument contra întrebuintării lui.

AB HOC ET AB HAC (Lat.) = A vorbi *vrute și nevrute*.

AB INITIO (Lat.) = De la început.

AB OVO USQUE AD MALA (Lat.) (Horațiu, *Satire*) = De la început până la sfârșit (La Romani masa începea cu ouă și sfârșea cu mere).

AB UNO DISCE OMNES (Lat.) (Virgil, *Eneida*) = După unul poți judeca pe toți.

AB URBE CONDITA sau *A. U. C.* (Lat.) = De la întemeierea orașului, data de la care Romanii numărău anii (752 a. H.).

ACTA EST FABULA (Lat.) = Piesa s'a sfârșit. Ultimele cuvinte ale lui August.

ACUL MIC FACE LUCRURI MARI = E de mare folos și un lucru nebăgat în seamă.

AD-HOC (Lat.) = Anume. Divanul *ad-hoc*.

AD REM (Lat.) = La subiect. A răspunde *ad rem*.

A DISCRETION (Fr.) = Cit vrei. Poți alege din ceea ce vezi *à discretion*.

AD INTERIM (Lat.) = În locul cuiva. Ministrul X este și *ad-interim* la finanțe.

AD KALENDAS GRAECAS (Lat.) = La Sfântul-aș-teaptă.

AD LIBITUM (Lat.) = După voie.

AD LITTERAM (Lat.) = Întocmai. A urnat sfatul *ad litteram*.

AD VALOREM (Lat.) = După valoare. Plata vamei este *ad valorem*, după valoarea lucrurilor.

A EDUCA E MAI GREU DECIT A STUDIA (V. Conta).

AETERNUM VALE (Lat.) (Ovidiu, *Metamorfoze*) = Adio pentru totdeauna.

A FI PENES IMPARAT = Om mîndru.

A FI STAN FĂȚITUL = Om cu experiență.

A FORTIORI (Lat.) = Cu atît mai mult. Dacă trebuie să ajut pe prietenul meu, *a fortiori* trebuie să dau fratelui meu.

AGE QUOD AGIS (Lat.) = Fă ceea ce faci; fii atent la ce săvîrșești.

AHI IL N'Y A PLUS D'ENFANTS! (Fr.) (Molière, *Le malade imaginaire*) = Ah! nu mai sînt copii!

A LATERE (Lat.) = Pe lingă. Se spune de episcopii aleși de către papa, pentru unele misiuni diplomatice de încredere.

ALFA ȘI OMEGA = Începutul și sfîrșitul, după cele două litere din capătul și din coada alfabetului grecesc. Dumnezeu este *alfa și omega* în univers. Se zice și în ironie: se socoate *alfa și omega* în toate.

ALIUD EST CELARE, ALIUD TACERE (Lat.) = Alt-cova e să tînuiești și altceva să taci.

ALLER ANFANG IST SCHWER (Germ.) = Începutul la ori-ce este greu.

ALL RIGHT (olrait) (Engl.) = De acord. Înaintel Mergé bine treaba: *all right*.

ALMA MATER (Lat.) = Mamă bună. Expresiune întrebuintată pentru Universitate. Să trăască *Alma mater* clujană!

ALTER EGO (Lat.) = Un alt eu însumi. Aibi încredere în el; este un *alter ego*.

AMANTES, AMENTES (Lat.) = Îndrăgostiții, nebuni.

A MERVEILLE (Fr.) = De minune. Mergé totul *à merveille*.

AMICUS PLATO, SED MAGIS AMICA VERITAS (Lat.) = Mi-e drag Platon, dar mai drag îmi este adevărul. Nu este de ajuns ca o părere să fie dată de cineva cunoscut, ci să corespundă și adevărului.

ANCH' IO SON' PITTORE! (Ital.) = Și eu sînt pictor. Sînt vorbele pe care le-ar fîscos Corregio în fața tabloului sfintei Cecilia de Rafael.

ANNO DOMINI (Lat.) = În anul Domnului nostru Ius Hristos. Prescurtat: A. D.

APA TURBURE BUȘTENI ADUCE (Pr.) = Ca să produci ceva trebuie să te trudești.

A POSTERIORI (Lat.) = După cele ce vor urma. Se va dovedi *a posteriori* că legile pripite au urmări rele.

APRÈS MOI LE DELUGE (Fr.) (D-na de Pompadour) = După mine potopul; întîmplă-se ce s'ar întîmpla.

A PRIORI (Lat.) = Din ceea ce este mai înainte. Legile nu se făuresc *a priori*, ci din trebuințele poporului.

A QUATRE ÉPINGLES (Fr.) = Ca scos din cutie, dichisit.

AQUILA NON CAPIT MUSCAS (Lat.) = Vulturul nu prinde muște. Un om ales nu se poate îndelctnici cu toate fleacurile.

ARGENT COMPTANT (Fr.) = Bani peșin. A cumpărat o casă *argent comptant*.

ARGUMENTUM AD HOMINEM (Lat.) = Argument după om.

ARS LONGA, VITA BREVIS (Lat.) (Hipocrat) = Artă este lungă, viața scurtă.

A TORT ET À TRAVERS (Fr.) = Alandala. A vorbit *à tort et à travers*.

A TRĂI CÎT ZIDUL GOLIEI (Pr.) = A trăi îndelung.

AUCH DAS SCHÖNE MUSS STERBEN (Germ.) (Schiller) = Și ce e frumos trebuie să moară.

AUDACES FORTUNA JUVAT (Lat.) (Virgil) = Norocul e de partea celor îndrăzneți.

AUDI ALTERAM PARTEM (Lat.) = Să ascuți și partea cealaltă. Ca să judeci drept *audi alteram partem*.

AUREA MEDIOCRITAS (Lat.) (Horațiu, *Ode*) = Mediocritatea de aur. Mulțumește-te cu puțin.

AUSTRIAE EST IMPERARE ORBI UNIVERSO (Lat.) = Austria este destinată să hotărască lumii întregi.

Deviza Casei de Austria, alcătuită după cele 5 vocale ale alfabetului: A. E. I. O. U.

AUT CAESAR, AUT NIHIL (Lat.) = Sau împărat sau nimic. Aceste vorbe le-ar fi spus Cezar Borgia. E deviza unui om ambițios.

BEATI POSSIDENTES (Lat.) = Fericiți sînt acei care posedă. Vorbe întrebuințate de Bismark, spre a-și justifica năzuința de a întinde granițele Germaniei.

BELEAUA LUI COSTACHE, O TRAGE IORDACHE = Trage unul pentru greșala altuia.

BESSER IST BESSER (Germ.) = Mai bine este mai bine.

BEZ VLAȘCA ȘI TELEORMANUL (Pr.) = A avea niște foloase peste cele meritate.

BIS REPETITA PLACENT (Lat.) (Horațiu, *Arta poetică*) = Cele cerute din nou plac.

BISERICA ESTE ÎN SUFLETUL OMULUI (Creangă) = Credința și alte însușiri sufletești sînt mai de temei cînd fac parte din educația omului.

BOII ARĂ ȘI CAILI MĂNINCĂ (Pr.) = Unii muncesc și alții trag folosul.

BON GRÉ, MAL GRÉ (Fr.) = De voie, de nevoie. Vrei nu vrei, bea Ivane aghiasmă.

BONA FIDE (Lat.) = De bună credință. S'a înșelat *bona fide*.

BONNE MINE À MAUVAIS JEU (Fr.) = Haz de necaz.

BUNĂ TARĂ, REA TOCMEALĂ = Se zice cînd nu merg lucrurile cum trebuie, măcar că ar putea să fie altfel, mai bine.

CARPE DIEM (Lat.) (Horațiu, *Ode*) = Bucură-te de ziua de azi. Deviza omului care nu se îngrijește de ziua de mine.

CARTEA BUNĂ ÎNLOCUEȘTE O PRIETENIE; O PRIETENIE NU POATE ÎNLOCUI O CARTE BUNĂ (V. Conta).

CASTIGAT RIDENDO MORES (Lat.) = Cu rîsul îndreptî obiceiurile.

CASUS BELLI (Lat.) = E caz de războiu. Asasinatul din Serajevo a fost socotit drept *casus belli*.

CAVEANT CONSULES (Lat.) = Consuli să iei aminte. Se zice cînd vrei să atragi atenția cuiva care a ajuns prea sus, că după mărire vine și cădere.

CAVE CANEM (Lat.) = Păzește-te de cîine. Inscripție la o casă din Pompei, întrebuințată cînd vrei să-i spui cuiva să fie atent.

CĂMILA CERÎND COARNE, A PIERDUT URECHILE (D. Cantemir) = Dorind prea multe, adesea pierzi și ce ai.

CE E VAL CA VALUL TRECE (Pr.) (M. Eminescu) = Cînd e vorba de ceva trecător.

CEL CE ȚINE ÎNVINGE (Pr.) = Curăbdarea învingi totul.

CERUL CURAT DE TRĂSNET NU SE TEME (Pr.) = Cine-și caută de datorie, nu are frică de bînat.

C'EST À PRENDRE OU À LAISSER (Fr.) = Ori iei ori lași. Tocmeală nu se încapă.

CHERCHEZ LA FEMME (Fr.) = Căutați femeia. În mai toate întîmplările încurcate e amestecată și femeia.

CHI LO SA ? (Ital.) = Cine știe?

CHI VA PIANO, VA SANO E LONTANO (Ital.) = Cine merge încet ajunge departe și bine. Graba strică treaba.

CINE FACE, FACE-I-SE (N. Costin) = Nu te aștepta la răsplată, cînd aduci cuiva un rău.

CINSTE DAI, CINSTE AI (Pr.) = Cum te porți cu oamenii, așa se vor purta și ei cu tine.

CINE PE CINE NU MUȘCĂ (Pr.) = Corb la corb nu-și scoate ochii. Cei care sînt la fel se înțeleg între dinși.

COGITO, ERGO SUM (Lat.) (Descartes) = Judec, deci exist.

COMPARAISON N'EST PAS RAISON (Fr.) = Comparația nu e judecată.

CONCEDO (Lat.) = Sînt de acord. Termen de logică.

CONSUMMATUM EST (Lat.) = Totul s'a sfîrșit. Ultimele cuvinte ale Mîntuitorului.

COPYRIGHT (c o p e r a i t) (Engl.) = Dreptul exclusiv de a tipări și vinde o carte. Termen ce se găsește mai pe toate cărțile străine: Copyright 1927 by Librairie Plon. Toate drepturile de reproducere și traduceri nu se pot face decît cerînd învoirea librăriei.

CORAM POPULO (Lat.) (Horațiu, *Arta poetică*) = În auzul tuturor. A declarat *coram populo*.

CORPUS DELICTI (Lat.) = Corpul delicțului. S'a adus înaintea juraților bîta, *corpus delicti*.

COSÌ FAN TUTTE (Ital.) = Așa fac toate (femeile).

COÛTE QUE COÛTE (Fr.) = Fie ce va fi. Trebuie să plec *coûte que coûte*.

CROITORUL BUN NU LEAPĂDĂ NICI UN PETEC (Pr.) = Se zice cînd se dă sfat pentru economie.

CUGETUL BUN E CEA MAI MOALE PERNĂ (Pr.) = Omul cum se cade doarme liniștit.

CUIQUE SUUM (Lat.) = Fie-căruiua ce este al său. Aforism din legiuirea romană. Trebuie să se deie *cuique suum*.

CUUL LUI PEPELEA = A nu fi stăpîn deplin pe ceva.

CUM E TURCUL ȘI PISTOLUL = Tel maitre, tel valet.

CU MIERE SE PRIND MUSTELE = Proștii sînt atrași de ademeneli.

CUM TANDA, CUM MANDA = Cînd doi se potrivesc în prostie.

CURRICULUM VITAE (Lat.) = Mersul vieții. Termen întrebuințat cînd se cere referințe asupra vieții cuiva.

CUVÎNTUL E CA VÎNTUL = Nu se poate pune crezarea în vorbă. *Verba volant*.

DA CAPO (D. c.) (Ital.) = De la început. Cînd se repetă începutul într'o bucată muzicală *da capo*.

DACĂ TE-AI HOTĂRÎT SĂ SPUI ADEVĂRUL, FREGĂTESTE-TE DE SUFERINȚĂ (I. Al. Brătescu-Voinești).

DAI N'AI (Pr.) = Sacul nu e fără fund.

DAS EWIG-WEIBLICHE (Germ.) = Vecinicul feminin.

DAS IST FÜR DIE KATZE (Germ.) = E pentru pisică, adică nu merită nici o osteneală.

DAS LEBEN HEISST STERBEN (Germ.) = Viață înseamnă a muri.

DE AUDITU (Lat.) = Din auzite. Nu știa de ceva decît *de auditu*.

DE FACTO (Lat.) = De fapt. Femeia conduce în casă *de facto*, bărbatul *de jure*.

DELENDA CARTHAGO (Lat.) (Caton senior) = Cartagina trebuie distrusă. Vorbele cu care Caton cel bătrîn își sfîrșea toate cuvîntările, pentru ca să împingă pe Romani la luptă. Noi vrem pămînt era *delenda Carthago* al multor oameni politici din România de după 1907.

DELINEAVIT prescurtat *Delit*. (Lat.) = A desenat. Termen pus în josul reproducerilor de gravuri ori deseneri: *Delit. Costin Petrescu*.

DE MULTE ORI SUB UN SUMAN AU BĂTUT ÎNIMI MARI (M. Kogălniceanu) = Și în popor se găsesc însușiri alese.

DE MORTUIS NIL NISI BENE (Lat.) = De morți să se vorbească numai de bine.

DE NIHILO NIHIL (Lat.) = Din nimic, nimic. Formulă prin care Lucrețiu (*De rerum natura*) arăta că toate ființele se nasc.

DEO GRATIAS (Lat.) = Slavă Domnului. Se întrebuințează în ironie cînd s'a isprăvit o vorbărie sau o piesă proastă.

DE OMNI RE SCIBILI, ET QUIBUSDAM ALIIS (Lat.) = Despre toate ce se poate vorbi și altele pe deasupra. Se spune cînd vrei să iei în rîs pe cineva care spune vrute și nevrute.

DE PE VREMEA LUI HAN TATAR = Om amaric.

DEUS EX MACHINA (Lat.) = Dumnezeu scoborît cu ajutorul unei mașini (în piesele antice). Cînd vine ceva neprevăzut. Alegerea Domnitorului Cuza în ambele principate a venit ca *Deus ex machina*.

DEUTSCHLAND ÜBER ALLES (Germ.) = Germania mai presus de toate. Formula patriotismului german.

DE VISU (Lat.) = Din văzute. Nu trebuie să crezi, înainte de a fi cercetat de *visu*.

DIGNUS EST INTRARE (Lat.) = E vrednic să intre. Cuvinte luate din Molière (*Bolnavul închipuit*), întrebuințate în glumă pentru cel care vrea să facă parte dintr-o societate.

DIN CODINĂ REA FĂINĂ (Pr.) = Copilul rău crescut, nu poate să ajungă ceva de seamă.

DISTINGUO (Lat.) = Disting. Cuvint luat din argumentarea scolastică.

DIVIDE ET IMPERA (Lat.) (Machiavel) = Desbină și stăpânește.

DIXI (Lat.) = Am zis. Expresiune întrebuințată la cuvântări, ca apărare, să se arate că s'au terminat.

DOINA ȘTIE, DOINA CÎNTĂ = Se spune de unul care atîta știe atîta face.

DOLCE FARNIENTI (Ital.) = Expresiune napolitană. întrebuințată spre a arăta lenevirea.

DORER LA PILULE (Fr.) = A auri hapul. A spune cuiva adevărul neplăcut în termeni aleși. A face să înghită hapul.

DRANG NACH OSTEN (Germ.) = Tot mai către răsărit. Deviza Austriei și a Germaniei în politica lor de dinainte de războiu.

DUPĂ CE-ȚI FRÎNGI CARUL, MULȚI ÎȚI ARATĂ DRUMUL (Pr.) = După ce ai pățimit ceva, nu-ți mai folosește sfatul bun dat de altul.

DUPĂ FURTUNĂ VINE VREME BUNĂ (Pr.) = Nu trebuie să pierdem nădejdea că nu se vor îndrepta vremurile grele prin care trecem: *După furtună vine vreme bună*.

DURA LEX, SED LEX (Lat.) = Legea e lege, măcar că e aspră.

ECCE HOMO (Lat.) = Iată omul. Vorbele lui Pilat către Evrei, cînd l-a arătat pe Hristos cu oununa de spini pe cap. Se întrebuințează de cîte ori se atrage atențiunea asupra unei persoane.

EDITIO PRINCEPS (Lat.) = Ediția întîiu. Dicționarul Enciclopedic ilustrat al limbii române a apărut *editio princeps* sub domnia M. Sale Regelui Carol al II-lea.

EILE BRINGT WEILE (Germ.) = Graba strică treaba.

EINMAL IST KEINMAL (Germ.) = Odată nu este obiceiul.

EIN MANN, EIN WORT (Germ.) = Un om, o vorbă. Făgăduiala trebuie ținută.

EJUSDEM FARINAE (Lat.) = Din aceeași făină. Se spune cînd vrei să arăți o societate de oameni cu aceleași cusururi.

ENDE GUT, ALLES GUT (Germ.) = Sfirșitul bun, totul bun; urma alege.

EN TÊTE-À-TÊTE (Fr.) = Între patru ochi.

EN VOGUE (Fr.) = E la modă. Astăzi teoriile lui Einstein sînt *en vogue*.

E PUR SI MUOVE (Ital.) (Galileu) = Și totuși se mișcă. Cînd vrei să spui că totuși e adevărat ce s'a înfăptuit, măcar că alții nu vor să creadă.

ERRARE HUMANUM EST (Lat.) = A greși e omenesc. Se completează cu: **PERSEVERARE DIABOLICUM** = a greși într-una e diabolic.

EST MODUS IN REBUS (Lat.) (Horațiu) = E o măsură în toate.

ESTE O VIAȚĂ MOARTĂ ȘI O MOARTE VIE (I. Eliade Rădulescu) = Contrast între omul care trece prin viață ca o umbră, fără rost și cel care săvîrșește fapte trainice.

ET IN ARCADIA EGO (Lat.) = Și eu am fost în Arcadia. Arată părăirea de rău asupra zilelor ferice, trăite.

EUREKA (Archimede) = Am găsit. Exclamația de bucurie la deslegarea unei probleme grele.

EX ABRUPTO (Lat.) = Dintr-o dată. S'a urcat la tribună spre a vorbi *ex abrupto*.

EX AEQUO (Lat.) = La fel. La un concurs, cînd doi candidați au căpătat aceeași medie, sînt *ex aequo*.

EX CATHEDRA (Lat.) = De pe catedră. Metoda de predare universitară este *ex cathedra*.

EXEMPLI GRATIA (Lat.) = De exemplu. Prescurtat *Ex.*

EX LIBRIS MEIS (Lat.) = Din cărțile mele. Gravurile lipite pe cărți ca să arate proprietatea se zic *Ex libris*.

EX OFFICIO (Lat.) = Din oficiu. Avocatul a fost însărcinat cu apărarea inculpatului *ex officio*.

EXPERIENCE PASSE SCIENCE (Fr.) = Experiența întrece știința. Edison a descoperit multe, fără să cunoască prea în adînc nici fizica nici matematica, de oare ce *expérience passe science*.

EX TEMPORE (Lat.) = Fără preparație. De aici: extemporal.

FAIRE AMENDE HONORABLE (Fr.) = A recunoaște o greșală.

FALĂ GOALĂ, TRAIȘTĂ UȘOARĂ (Pr.) = Cel ce se laudă nu e cine știe ce de capul lui.

FECHORII CEI BUNI ADAUG ȘI CRESC NUMELE PĂRINȚILOR LOR (N. Costin).

FERESTRELE AU OCHI, IAR PEREȚII URECHI = Taina greu se păstrează.

FERIGUREA GRABNICĂ CÎRIND OBOȘESTE (D. Cantemir) = Bucuria venită din muncă este mai trainică, mai adîncă.

FESTINALENTE (Lat.) = Grăbește-te încet. Cine merge într-una, încet, ajunge la scop.

FIAT LUX (Lat.) = Să se facă lumină.

FIN DENONRECEVOIR (Fr.) = Refuz ca neîntemeiat.

FINIS CORONAT OPUS (Lat.) = Sfirșitul încununază opera. Sfirșitul unui lucru e corespunzător începutului.

FINITA EST COMOEDIA (Lat.) = Comedia s'a sfirșit. Aproape de moarte Beethoven se adresează prietenilor săi: *Plaudite, amici! Finita est comoedia!*

FIVE-O'CLOCK (faivocloc) (Engl.) = Ora 5. A fost invitat la un *Five-o'clock tee*, la ceaiul de la ora 5.

FOR EVER (Engl.) = Pentru totdeauna. În înțelesul să trăească!

FORSE CHE SI, FORSE CHE NO (Ital.) = Poate da, poate nu.

FORTUNATE SENEX (Lat.) (Virgil) = Fericit bătrîn. Cuvinte adresate de ciobanul Melibeu lui Tityr care mai lucrează la bătrînețe ogrorul său.

FRUMUSEȚEA VESTEȘTEȘTE, DAR ÎNTELEPCIUNEA CREȘTE = Însușirile sufletești sînt mai trainice.

GEDULD BRINGT ROSEN (Germ.) = Răbdarea aduce trandafiri. Cu răbdarea treci și marea.

GLASUL NEBUNULUI NU SE ADDE 'N CER = Cînd vorbele cuiva n'au nici un tmeiu.

GOD SAVE THE KING (god seiv ze king) (Engl.) = Dumnezeu să aibă în a sa pază perege. Cîntec național englez.

GOTT MIT UNS (Germ.) = Dumnezeu cu noi. Formulă întrebuințată des de nemți, cusută pînă și pe ștergarele din casă.

GRAMMATICI CERTANT (Lat.) = Se ceartă învățații. În ironie se zice cînd nu se înțeleg nici cei mai învățați.

GROSSO MODO (Ital.) = În trăsături largi. A reproduce *grosso modo* o bucată literară.

GUARDA... ET PASSA (Ital.) (Dante) = Privește și nu mai sta. Se spune cînd nu poți aduce nici o îndreptare la o stare de lucruri.

HABEMUS PAPAM (Lat.) = Avem un papă. Formulă de salutare a noului papă ales. Se spune despre cineva în care se pune o speranță în îndreptarea unor greutăți. În sfirșit, criza politică s'a sfirșit: *habemus papam*.

HAINA CÎNSTEA RUȘINEI (I. Golescu) = Nu tot ce strălucește este aur.

HANNIBAL AD PORTAS (Lat.) (Cicero) = Annibal

la porțile orașului. Se spune de câte ori se anunță o primejdie grabnică.

HEUTE ROTH, MORGENTOT (Germ.) = Azi roșu, mâine mort. Viața e împletită cu moartea.

HIC ET NUNC (Lat.) = Aici și acum. Trebuie să-mi plătești *hic et nunc*; imediat.

HIC JACET LEPUS (Lat.) = Aici stă iepurele. Aici e greul.

HIGH-LIFE (a i - l a i f) (Engl.) = Viață aleasă. Societate *High-life*.

HOMO HOMINI LUPUS (Lat.) = Omul este lup pentru alt om. Omul adesea aduce rău semenului său cât și o fiară.

HOMO SUM; HUMANI NIHIL A ME ALIENUM PUTO (Lat.) (Terențiu) = Sint om; nu-mi lipsește nimic din ceea ce e omenească.

HONNI SOIT QUI MAL Y PENSE (Fr.) = Afurisit să fie cine se gîndește la rele. Deviza casei engleze.

HONORIS CAUSA (Lat.) = Pentru onoare. D-l N. Iorga a fost declarat Doctor *honoris causa* al Universității din Paris.

HORS CONCOURS (Fr.) = În afară de concurs. Pentru ceva care e desăvîrșit. Un tablou *hors-concours*.

HOSPES. HOSTIS (Lat.) = Străin, dușman. Expresiunea unui patriotism exagerat.

IBIDEM (Lat.) = În același loc. Se întrebuințează prescurtat (*ibid.* sau *ib.*) în lucrări științifice, ca să arate că citatele sînt luate din aceeași lucrare pomenită sau din aceeași revistă. *Xenopol. ib.* p. 30.

IDEM (Lat.) = Același. Se întrebuințează spre a înlătura repețirile. Presc. id.

IEFTIN LA FĂINĂ ȘI SCUMP LA TĂRIȚE (Pr.) = Se zice de un om nechibzuit.

I GRAN DOLORI SONO MUTI (Ital.) = Durerile adînci sînt mute.

IL NE FAUT JURER DE RIEN (Fr.) = Să nu juri de nimic.

IN AETERNUM (Lat.) = Pentru vecie.

INDE IRAE (Lat.) (Juvenal, *Satire*) = De aici minia. I-am spus verde totul; *inde irae*.

IN EXTENSO (Lat.) = În întregime. S'a redat discursul cutăruia *in extenso*.

IN EXTREMIS (Lat.) = La cele din urmă. S'a aplicat bolnavului *in extremis* transfuzia de sînge.

IN-FOLIO (Lat.) = Cînd coala de tipar este îndoită numai în două, formînd 4 pagini. Format mare de carte.

IN HOC SIGNO VINCES (Lat.) = Prin acest semn vei învinge. Se întrebuințează spre a arăta ceva ce ne va face să învingem într-o împrejurare grea.

IN MEDIAS RES (Lat.) (Horațiu) = În miezul lucrurilor. Nu trebuie de tratat subiectul ușor, ci *in medias res*: să se spună fondul chestiunii.

IN-OCTAVO, presc. in-8° (Lat.) = Formatul obișnuit al cărților noastre, cînd coala este îndoită în 8 foi, deci cu 16 pagini.

IN-QUARTO, presc. in-4° (Lat.) = Format de carte în care coala de hirtie e îndoită în 4, deci cu 8 pagini.

INTER ARMA SILENT MUSAE (Lat.) = Pe vremea războiului muzele tac.

IN VINO VERITAS (Lat.) (Alceu) = Adevărul (e) în vin. Firea omului la beție se cunoaște.

IN VITRO (Lat.) = Sub sticlă. Se spune de cercetările fiziologice făcute *in vitro*, în afara organismelor.

IPSO FACTO (Lat.) = Prin faptul însuși. Acela care a lovit pe tatăl său *ipso facto* e vinovat.

ITALIA FARĂ DA SÈ (Ital.) = Italia va săvîrși prin sine. N'are nevoie de nimeni. Formula de încredere în puterea etnică.

INCĂLZEȘTE-TE CÎT ARDE FOCUL (Pr.) = Fie-care lucru să-l faci la vremea lui.

INTELEPCIUNEA POPORULUI TE ÎNVĂȚĂ SĂ PRINZI IEPURELE CU CARUL (A. Odobescu) = Răbdarea este o mare însușire pentru bune isprăvi.

INTELEPTII ÎNTRU NEVOIA. APOI TREABA GAUTA (D. Cantemir) = Cel chibzuit cercetează mai întîiu și apoi lucrează.

J'EN PASSE. ET DES MEILLEURS (Fr.) = Trec peste alții, și dintre cei mai buni.

JURE ET FACTO (Lat.) = De drept și de fapt. M. Sa Regele Carol al II-lea n'a fost rege, *jure et facto*, decît după ce a jurat pe Constituție.

JUS GENTIUM (Lat.) = Dreptul popoarelor; drept internațional.

JUS PRIVATUM (Lat.) = Dreptul particularilor; dreptul civil.

JUS PUBLICUM (Lat.) = Dreptul public.

JUSTE MILIEU (Fr.) = Drept mijlociu. Tocmai ce trebuie.

JUSTITIA FUNDAMENTUM REGNORUM (Lat.) = Dreptatea este temelia statelor. Deviza fostei case habsburgice.

J'Y SUIS, J'Y RESTE (Fr.) = Sint și rămîn aici. Răspunsul lui Mac Mahon în războiul Crimeei.

LABOR OMNIA VINCIT IMPROBUS (Lat.) (Virgil) = Munca fără preget învinge ori și ce.

LAISSER FAIRE, LAISSER PASSER (Fr.) = A lăsa să se facă, a lăsa să treacă. A avea libertate deplină.

LA PLĂCINTE ÎNAINTE. LA RĂZBOIU ÎN APOI = E vorba de omul oportunității.

LAPSUS CALAMI (Lat.) = Greșală din scris.

LAPSUS LINGUAE (Lat.) = Greșală din vorbă.

LASCIAȚE OGNI SPERANZA, VOI CHE 'NTRATE (Ital.) (Dante) = Lăsați ori-ce speranță voi care intrați. Inscripție la poarta iadului.

LAUDATOR TEMPORIS ACTI (Lat.) (Horațiu) = Cel ce laudă timpurile trecute. Obiceiul bătrînilor de a ponegri prezentul.

LE CLOU (Fr.) = Partea cea mai importantă. Tabloul cutare a fost *le clou* din expoziție.

LE GÉNIE, C'EST LA PATIENCE (Fr.) (Buffon) = Geniu nu e decît răbdare.

LEITMOTIV (Germ.) = O arie muzicală care revine mereu într-o simfonie. Ideia conducătoare dintr-o lucrare literară.

LES ABSENTS ONT TOUJOURS TORT (Fr.) = Cei care lipsesc n'au niciodată dreptate.

LES EXTREMES SE TOUCHENT (Fr.) = Extremele se ating.

LE STYLE C'EST L'HOMME (Fr.) (Buffon) = Stilul arată omul.

L'ÉTAT C'EST MOI (Fr.) (Ludovic al xiv-lea) = Statul sint eu. Deviza unui dictator.

LIPSA PISICILOR, BUCURIA ȘOARECILOR (Pr.) = Cînd nu-i cine stăpîni e vai de țară.

LUMINEAZĂ-TE ȘI VEI FI (C. A. Rosetti).

LUPUL PĂRUL SCHIMBĂ, NU HIREA (Miron Costin) = Se zice de un om rău la suflet.

MACHT GEHT VOR RECHT (Germ.) (Bismark) = Puterea are precădere în fața dreptului. Dreptul pîmnelui.

MAGISTER DIXIT (Lat.) = Maestrul a spus. Nu mai incaper nici o discuție: *Magister dixit*.

MAGNA CUM LAUDE (Lat.) = Cu mare laudă. A trecut doctoratul *magna cum laude*.

MAI BINE ÎN ȚARĂ STRĂINĂ, DECÎT STRĂIN ÎN ȚARA TA (I. Golescu) = Se spune despre unul care nu-și face deplin datoria către țara lui.

MANU MILITARI (Lat.) = Prin puterea armatei. Germanii au ocupat Bucureștii *manu militari*.

MĂSOARĂ DE MULTE ORI ȘI CROȘTE ODATĂ = Chibzuința e bună în toate.

MEA CULPA (Lat.) = Mă pocăesc. Fac *mea culpa*.

MEHR LICHT (Germ.) (Goethe) = Mai multă lumină. Se întrebuințează cînd e vorba să se lămurască mai limpede o chestiune.

MEMENTO MORI (Lat.) = Adu-ți aminte de moarte.

MENS SANA IN CORPORE SANO (Lat.) = Mînto sănătoasă în trup sănătos.

MERLE BLANC (Fr.) = Mierlă albă; lucru rar.

MIXTUM COMPOSITUM (Lat.) = Amestecătură.

MODUS FACIENDI (Lat.) = Chip de a face.

MODUS VIVENDI (Lat.) = Chip de a trăi. Se poate găsi un *modus vivendi*, o înțelegere.

MORS ULTIMA RATIO (Lat.) = Moartea este ultima rațiune.

MOT À MOT (Fr.) = Cuvint după cuvint. A traduce *mot à mot*.

MOT D'ORDRE (Fr.) = Cuvintul de ordine.

MULTA PAUCIS (Lat.) = Mult în puțin. Când e vorba de stilul unui scriitor.

MULȚI CHEMAȚI, PUȚINI ALEȘI (Pr.) = Nu toți care se îndesă la treabă pot să o săvârșească.

MUNTELE NU SE TEMEDE ZĂPADĂ = Un om vrednic birue nevoile.

MUTATIS MUTANDIS (Lat.) = Schimbînd ce se poate schimba. De reluat un proiect de lege *mutatis mutandis*.

NATURA ABHORRET VACUUM (Lat.) = Natura are groază de gol.

NATURA NON FACIT SALTUM (Lat.) = Natura nu face salturi. Aforism dat de Leibnitz, ca să arate că în natură nu e nimic arbitrar, fără cauză.

NATURALIA NON SUNT TURPIA (Lat.) = Lucrurile firești nu sînt rușinoase.

NEC PLUS ULTRA (Lat.) = Nu mai departe. Se întrebuițează de regulă spre a arăta că ceva e neîntrecut. Această operă literară este *nec (non) plus ultra*.

NE VARIETUR (Lat.) = Să nu se schimbe. O ediție *ne varietur*.

NI CHAIR, NI POISSON (Fr.) = Nici carne, nici pește. Nehotărît.

NIHIL SINE DEO (Lat.) = Nimic fără Dumnezeu. Deviza de pe stema României.

NIL NOVI SUB SOLE (Lat.) = Nu e nimic nou sub soare.

NIMENI NU E UȘĂ DE BISERICĂ = Tot omul își are păcatele lui.

NIMENI NU SE NAȘTE MEȘTER (Pr.) = Trebuie învățatură.

NIMIC NU E MAI TARE ÎN OM DECÎT SLĂBICIUNEA ȘI PĂCATUL (G. Coșbuc).

NI VU, NI CONNU (Fr.) = Nici văzut, nici cunoscut. Când vrei să scapi de o măturie.

NOBLESSE OBLIGE (Fr.) = Boieria obligă. Obrazul subțire cu chelțulă se ține.

NOLENS, VOLENS (Lat.) = Vrei, nu vrei.

NOLI ME TANGERE (Lat.) = Nu mă atinge. Când vorbești de ceva sfînt, ce nu se poate atinge.

NOMINA STULTORUM UBIQUE LOGORUM (Lat.) = Numele nebunilor se găsește pretutindeni. Se referă la cei care au obiceiul să-și însemne numele lor prin toate locurile.

NON BIS IN IDEM (Lat.) = Nu de două ori pentru același lucru. A mai fost judecat odată: *non bis in idem*.

NON DECET (Lat.) = Nu cu cuvine.

NON LIQUET (Lat.) = Nu e lămurit.

NON MULTA, SED MULTUM (Lat.) = Nu multe, dar mult. Când e vorba de învățatură.

NON NOVA, SED NOVE (Lat.) = Nu lucruri noi, ci redatate mai nou. Se spune de un scriitor care se folosește de ideile altora, redatate însă sub o formă nouă.

NON POSSUMUS (Lat.) = Nu putem. Când e vorba de un refuz hotărît.

NOSCE TE IPSUM (Lat.) (din grecește *gnôthi seavton*) = Cunoaște-te pe tine însuși. Inscripția de pe templul de la Delfi.

NOTA BENE (Lat.) (prescurtat N. B.) = Bagă de seamă. Se pune după un text, cînd e ceva de lămurit.

NU ADUCE ANUL CE ADUCE CEASUL = Întimplarea joacă mare rol în viața omului.

NU DORM TOȚI, CÎȚI AU OCHII ÎNCHIȘI = Aparența înșală.

NULLA DIES SINE LINEA (Lat.) (Pliniu) = Nici o zi fără o linie. „Mă țin întotdeauna de vorba: *Nulla dies sine linea* și dacă las să adoarmă citeodată Muza, e numai ca să se doștepte mai înlărită” (*Beethoven*).

NUNC EST BIBENDUM (Lat.) = Acum e de băut. Se spune cu prilejul unei aniversări sau al unui succes.

NU 'NVIE MORTII, E 'N ZADAR, COPILE! (Eminescu) = Ce a fost s'a dus.

NU RĂSTURNA, FĂRĂ SĂ POȚI ÎNLOCUI: NU TĂGĂDUI, FĂRĂ SĂ POȚI CREA (N. Iorga).

NU SÎNT VREMURILE SUB CÎRMA OMULUI (M. Costin) = Împrejurările sînt mai tari uneori în soarta lu cururilor.

ODERINT, DUM METUANT (Lat.) = Să mă urască. dar să le fie frică de mine. Deviza împăraților despoși.

OM DIN DOI OAMENI (Creangă) = Cum se cade. Căci și eu sînt *om din doi oameni*.

OMNES UNA MANET NOX (Lat.) (Horațiu) = Pe toți ne așteaptă aceeași noapte; ne așteaptă moartea.

OMNE VIVUM EX OVO (Lat.) (Harvey) = Ori-ce ființă se trage din ou.

OMNE VIVUM EX VIVO (Lat.) = Ori-ce ființă iese din altă ființă. Ambele sînt principii biologice. prin care se arată derivarea ființelor unele din altele.

OMNIA MEA MECUM PORTO (Lat.) = Port cu mine tot ce am, în sensul că bogăția cea mai de seamă este mintea.

OMNIA MUTANTUR (Lat.) = Toate se schimbă.

OMNIA VINCIT AMOR (Lat.) (Virgil) = Dragostea învinge totul.

OMUL CUMINTE ÎȘI CUMPĂRĂ VARA SANIE ȘI IARNA CAR (Pr.) = Spune chibzuiala omului care se gîndește din vreme la toate.

OMUL SFÎNTEȘTE LOCUL = Vrednicia omului birue totul.

ON REVIENT TOUJOURS A SES PREMIERS AMOURS (Fr.) = Nu se uită dragostea dintîiu.

ORI-CE PAIU ARE UMBRA LUI = Tot omul e de seamă în societate.

ORÎNDUIALA E CÎȘTIG DE VREME (Pr.).

O SANCTA SIMPLICITAS! = O, sfîntă simplitate! Se spune de cei săraci cu duhul.

OSÎNDA TRAGE LA PLATĂ (M. Costin) = Păcatul nu se uită.

O TEMPORA! O MORES! (Lat.) (Cicero) = O, timpuri! o, moravuri!

PĂCALĂ JUDECĂ PE TÎNDALĂ = Un prost pe altul de seama lui.

PĂCATELE PĂRINȚILOR, PEDEAPSA PRUNCILOR = Cei mari greșesc, cei niți pătînesc.

PANEM ET CIRCENSES (Lat.) (Juvenal) = Pline și jocuri de circ. În vremea decadenței romane poporul nu cerea decît alt. Libertatea o uitase.

PANTHA REI (Heraclit) = Totul se scurge. Totul e trecător.

PAR DESSUS LE MARCHÉ (Fr.) = Colac peste pupăză.

PARTURIUNT MONTES, NASCITUR RIDICULUS MUS (Lat.) (Horațiu) = Fată munții și nascură un șoarece (D. Cantemir). Se spune de o acțiune șogmotoasă de pe urma căreia nu iese nimic de seamă.

PASSIM (Lat.) = Ici și colo. Se spune în citațiuni, spre a arăta că sînt ideile luate de ici și colo.

PĂUNUL SĂ TACĂ, DACĂ VREA SĂ PLACĂ (Pr.) = Nu tot cine e împodobit e și judecată.

PĂZESTE-TE ADOUA ZIDUPĂ SUCCES (T. Maiorescu).

PECCAVI (Lat.) = Am păcătuit. Se întrebuițează spre a mărturisii un păcat.

PE LEUL MORT ȘI ȘOARECII SE ACATĂRĂ = Când cel puternic a căzut, toți sar la el.

PENTRU CINE VREA, ÎN PUȚIN TIMP SE FAC MULȚEȘI MARI LUCRURI (B. P. Hasdeu) = Puterea voinții e hotărîtoare în viața omului.

PENTRU UN CUIU, PIERZI POTCOAVA (A. Pann) = Nebăgarea de seamă la faptele mărunte, poate aduce multă supărare.

PER ASPERA AD ASTRA (Lat.) = Prin greutăți la stele. Ori-ce izbîndă cere muncă grea.

PEREAT! (Lat.) = Să piară. Strigăte ca demonstrație împotriva cuiva.

PER EXCELLENTIAM (Lat.) = În cel mai înalt grad.

PER FAS ET NEFAS (Lat.) = Pe drept sau pe nedrept. A izbutit pe toate căile: *per fas et nefas*.
 PER FEDES APOSTOLORUM (Lat.) = A merge pe jos.
 PERSONA GRATA (Lat.) = Persoana favorită. Alesandri a fost *persona grata* la Castelul Peleş.
 PIA DESIDERIA (Lat.) = Dorinţi pioase.
 FIGURILE MULTE, UMLPU BUTOIUL MARE (Pr.) = Cu economie se face averea.
 PINXIT, presc. *Pinxi*. (Lat.) = A desenat. Se pune sub reproduceri de tablouri alături de autor: *Pinxi. Aman*.
 PISCEM NATARE DOCES (Lat.) = Înveţi pe un peşte să înnoate.
 POETA NASCITUR, ORATOR FIT (Lat.) = Poetul se naşte, oratorul se formează.
 POGOD NA SIBIR = Titlul unei poezii a lui Alesandri, folosit pentru a arăta calvarul vieţii.
 POST FESTUM (Lat.) = După sărbătoare. A ajuns *post festum*.
 POST HOC, ERGO PROPTER HOC (Lat.) = După aceasta, deci din cauza aceasta. Greşala de a lua drept cauză ceea ce nu e decît întâmplare.
 POST MORTEM, NIHIL (Lat.) = După moarte, nimic.
 POST-SCRIPTUM (Lat.) (P. S.) = A daus la scris. După iscălitură dînr'o scrisoare, dacă ai uitat ceva, adaugi, punînd P. S. înainte.
 POT POURRI (Fr.) = Unsoiu de ghiveci: mîncare cu de toate. Cuvîntul se întrebuiţează pentru o bucată muzicală ce cuprinde diferite melodii chiar din autori diferiţi.
 PRIMO MIHI (Lat.) = Întîmîmie. Deviza egoistului.
 PRIMO OCCUPANTI (Lat.) = Celui dintîiu ocupant. Formulă întrebuiţată în tratatele de pace.
 PRIMUM VIVERE, DEINDE PHILOSOPHARI (Lat.) = Întîiu a trăi şi apoi a filozofa. Trebuiţele vieţii stau înaintea altor preocupări.
 PRIMUS INTER PARES (Lat.) = Primul între egali. Preşedintele nu e decît *primus inter pares*.
 PRINDE ORBUL, SCOATE-I OCHII (Pr.) = A umbla după ceva nerealizabil.
 PRO DOMO (Lat.) (Cicero) = Pentru casă. A vorbi despre sine, despre interesele sale. N'a făcut altceva decît a vorbit *pro domo*.
 PRO FORMA (Lat.) = De formă.
 PUNE-ŢI FRÎU LA GURĂ ŞI LACĂT LA INIMĂ (Pr.) = Ia seama la vorbă şi nu destăinui totul uşor.

QUAE NOCENT, DOCENT (Lat.) = Ce strică, învaţă. Tot păţitul e priceput.
 QUAE SUNT CAESARIS, CAESARI (Lat.) = Daţi Cezarului ce e al Cezarului. Cînd e vorba să se arate meritul cuiva.
 QUANTUM MUTATUS AB ILLO (Lat.) (Virgil) = Cît de mult s'a schimbat!
 QUANTUM SATIS (Lat.) = Cît trebuie. Pe reţeta medicală se pune prescurtat q. s. adică atîta cît trebuie.
 QUI A BU, BOIRA (Fr.) = Cine a băut, va mai bea.
 QUIDAM (Lat.) = Oare-care. În ris, cînd nu vrei să recunoşti pe cineva: E un *quidam*.
 QUID NOVI (Lat.) = Ce mai nou?
 QUID PRODEST (Lat.) = La ce bun?
 QUI RISQUE, GAGNE (Fr.) = Cine riscă, acela cîştigă.
 QUI SCRIBIT, BIS LEGIT (Lat.) = Cine scrie, citeşte de două ori.
 QUI TACET, CONSENTIT (Lat.) = Cine tace, consimte.
 QUOD ERAT DEMONSTRANDUM (Lat.) (Euclid) = Ceea ce era de demonstrat (După demonstraţia unei probleme se pun de regulă Q. E. D.).
 QUOD LICET JOVI, NON LICET BOVI (Lat.) = Ce-i îngăduit lui Jupiter nu-i îngăduit bouului. Cată să se arate că există deosebire între oameni.
 QUOT CAPITA, TOT SENSUS (Lat.) = Cîte capete, atîtea păreri. Cîte bordeie atîtea obiceiuri.
 QUOT SERVI, TOT HOSTES (Lat.) = Cîţi servitori, atîţia duşmani.
 QUOUSQUE TANDEM (Lat.) (Cicero) = Pînă cînd? Dacă se pierde răbdarea asupra unor stări de lucruri, asupra unor vorbării, se spune: *Quousque tandem*.

RANA SE VINDECĂ, DAR SEMNUL RĂMINE (Pr.) = Cînd obijduşti pe cineva adînc, chiar dacă te iartă, nu te uită.
 RARA AVIS (Lat.) (Juvenal) = Pasăre rară. Se zice de tot ce se întîlneşte rar.
 RARI NANTES IN GURGITE VASTO (Lat.) (Virgil) = Cîţiva naufragiaţi plutind în nemăsuratul abis.
 RĂSPUNSUL BLÎND ÎNLĂTURĂ MÎNIA = Vorba dulce, mult aduce.
 RECTO (Lat.) = Faţa. Prima pagină a unei foi, în opunere cu *verso*.
 REMEMBER (rim m b e o r) (Engl.) = Adu-ţi aminte! Ultima vorbă a lui Carol I regele Angliei pe eşafod.
 REQUIESCAT IN PACE (Lat.) = Odihnească în pace. Se spune şi de ceva care nu trebuie să mai fie amintit.
 RES, NON VERBA (Lat.) = Fapte, nu vorbe.
 RES NULLIUS (Lat.) = Lucrul nimănui. Termen juridic.
 RETRO, SATANA (Lat.) = Piei, diavole.
 REX REGNAT, SED NON GUBERNAT (Lat.) = Regele domneşte, nu guvernează.
 RIRA BIEN QUI RIRA LE DERNIER (Fr.) = Rîde mai bine cine rîde cel de pe urină.
 RIRE JAUNE (Fr.) Ris galben = A rîde mînzeşte.
 RISUM TENEATIS (Lat.) = Poţi ţinea risul? Se spune despre o operă rea.
 RULE, BRITANNIA (Engl.) = Cîrmueşte. Britania. Începutul unui imn englez, în care se cîntă stăpînire a mărilor de către Anglia.
 RUMEGA VORBA, CA OALIA IARBA (Pr.) = Chibzu-este mult înainte de a spune ceva.

SĂ BAT TURCII LA GURA LUI = Vorbeşte repede de nu-l înţelegi.
 SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO (Lat.) (Max. jurid.) = Binele poporului să fie suprema lege.
 SALVE (Lat.) = Salutare. Formula de salut a Romanilor.
 SAPIENS NIHIL AFFIRMAT QUOD NON PROBAT (Lat.) = Înţeleptul nu spune nimic ce nu prohează.
 SAVOIR VIVRE (Fr.) = A şti cum să te porţi în lume.
 SCÎNTEIA MICĂ APRINDE FOCUL MARE = Cauze mici au efecte mari.
 SCULPSIT, presc. *Scit*. (Lat.) = A sculptat. Se pune sub reproducerea de sculpturi: *Scit. Canova*.
 SELECT = Ales.
 SELF MADE MAN (self med men) (Engl.) = Ajuns prin sine, prin muncă. Stephenson a fost un *self made man*.
 SE NON E VERO E BEN TROVATO (Ital.) = Dacă nu e adevărat, e bine nimerit.
 SETEA DE GLORIE E CA RIA: DE CE-O SCARPINI, DE CE TE MÂNINCĂ (A. Vlahuţă).
 SHOCKING (ş o k h i n g) (Engl.) = Izbitor. Cutare a fost *shocking* în societate (în mod deplasat).
 SIC (Lat.) = Astfel. Cuvînt care se pune în paranteză, după un citat, ca să se arate că e exact reproduş, cu greşala redată.
 SIC TRANSIT GLORIA MUNDI (Lat.) = Aşa trece faima lumii. Se spune celor ajunşi în situaţii deosebite care n'au ştiut să se menţină.
 SIC VOS, NON VOBIS (Lat.) = Astfel voi, dar nu pentru voi. Se spune atunci cînd cineva primeşte lauda ce o merită altul.
 SI JEUNESSE SAVAIT, SI VIEILLESSE POUVAIT (Fr.) = Dacă tinerii ar şti şi bătrînii ar putea.
 SILINŢA CU SUDOARE TE PUNE ÎN PICIOARE (Pr.) = Munca este totul în viaţa omului.
 SINE IRA ET STUDIO (Lat.) = Fără ură şi favoare. Critica asupra unei opere trebuie făcută *sine ira et studio*.
 SINENOMINE VULGUS (Lat.) = Mulţimea fără nume.
 SINE QUA NON (Lat.) = Fără de care nu se poate. Munca este condiţia *sine qua non* a fericirii omeneşti.
 SI VIS PACEM, PARA BELLUM (Lat.) = Dacă vrei pace, pregăteşte-te de războiu.

SÎNT OAMENI ȘI ÎN MOLDOVA (M. Costin) = Fapte de ispravă pot fi săvârșite și de aceia de la cari nu te-ai aștepta.

SOL LUCET OMNIBUS (Lat.) = Soarele luminează pe toți. Toată lumea are dreptul să se bucure de darurile naturii.

SOUS BÉNÉFICE D'INVENTAIRE (Fr.) = Sub beneficiu de inventar; cu drept de control.

SPLEEN (s p l i n) (Engl.) = Plictiseală de viață.

SPONTE SUA (Lat.) = Din proprie inițiativă.

STATU QUO (Lat.) = Cum se găseau lucrurile mai înainte. După războiul viața a rămas *statu quo*.

STEAGUL SDRENTUIT, CÎNSTEA OASTEI (Pr.) = Spune vitejia ei.

STEEPLE-CHASSE (stipl-ceiz) (Engl.) = Alergări de cai cu fel de fel de obstacole.

STRUGGLE FOR LIFE (streogl for laif) (Engl.) = Lupta pentru existență. Expresiune care e la temelia teoriei darviniene. Viețuitoarele se selecționează și prin *struggle for life*.

SUFFICIT (Lat.) = Ajunge.

SUI GENERIS (Lat.) = În felul său. Cutare arc o părere *sui generis*.

SUMMUM JUS, SUMMA INJURIA (Lat.) (Cicero) = Dreptate dusă la exces, nedreptate excesivă.

SUO TEMPORE (Lat.) = La vremea ei.

SURSUS CORDA (Lat.) = Sus inimile.

SARPELE PÎNĂ NU-L CALCI, NU TE MUȘCĂ (Pr.) = Dacă nu provoci pe cineva, nu te poate supăra cu nimic.

ȘI DIN BORDEIU IES OAMENI MARI (Pr.) = Și din obișnuit se poate scoate ceva de seamă.

TABLE D'HÔTE (Fr.) = Masa servită la oră fixă cu anumite feluri de mâncare.

TABULA RASA (Lat.) = Masă ștearsă. Se zice atunci când nu se mai ține seamă de ce a fost. A făcut *tabula rasa*.

TALE QUALE (Lat.) = Așa cum e. A copiat poezia *tale quale*.

TARDE VENIENTIBUS OSSA! (Lat.) = Celor întârziți la masă nu le rămân decât oasele. Când nu vii la vreme la muncă, nu te aștepta la răsplată.

TEL MAÎTRE, TEL VALET (Fr.) = Cum estăpînului și sluga. Cum e Turcul și pistolul.

TEMPI PASSATI (Ital.) = Timpuri trecute.

TEMPORA MUTANTUR (Lat.) = Vremurile se schimbă.

TERRA IGNOTA (Lat.) = Pământ necunoscut. România era o *terra ignota* pentru mulți străini.

TERRA TERRE (Fr.) = Una cu pământul. Se spune de cineva care vorbește lucruri neînsemnate.

TERTIUM NON DATUR (Lat.) = A treia părere nu mai este. Ori, ori.

TESTIS UNUS, TESTIS NULLUS (Lat.) = Numai un martor nu înseamnă nimic.

THAT IS THE QUESTION (z e t i s z e c u e ș e n) (Engl.) = Aceasta e chestiunea.

THE RIGHT MAN IN THE RIGHT PLACE (z e r a i t m e n i n z e r a i t p l e i s) (Engl.) = Omul care trebuie la locul care trebuie. Cel mai potrivit pentru o anumită însărcinare. La Congresul din Berlin Kogălniceanu a fost *the right man in the right place*.

TIMEO DANAOS ET DONA FERENTES (Lat.) = Mă tem de Greci chiar când fac daruri. Nu trebuie să te încrezi în dușman, chiar dacă vine cu surisul pe buze și daruri.

TIMES IS MONEY (t a i m i s m o n e i) (Engl.) = Timpul e aur. Nu trebuie să ne codim, căci *times is money*.

TOUR DE FORCE (Fr.) = Mare meșteșug.

TOUT COMPRENDRE C'EST TOUT PARDONNER (Fr.) = A înțelege totul înseamnă a ierta totul.

TRADUTTORE, TRADITORE (Ital.) = Traducător, trădător. Traducerea cu greu poate reda ideea originală.

TRAVAILLER POUR LE ROI DE PRUSSE (Fr.) = A munci pentru regele Prusiei.

TRES FACIUNT COLLEGIUM (Lat.) = Trei fac colegiu. Trebuie să fie măcar trei spre a înjheba o societate sau ca profesorul să țină curs la universitate.

TRONC MĂRICĂ = A arunca o vorbă ne la locul ei.

TU QUOQUE, FILII! (Lat.) = Și tu, fiule! Când îți vine lovitura de la cinenici nu te-ai fi așteptat.

UBI BENE, IBI PATRIA (Lat.) = Unde-i bine, acolo e patria. Termen întrebuințat pentru cei cari nu se conduc în viață numai după înclinări, ci se schimbă după împrejurări. Iubesc patria, oricum ar fi ea.

ULTIMA RATIO (Lat.) = Ultimul cuvânt.

UMBLĂ CA 'N SATUL LUI CREMENE = A trăi fără grijă.

UNDE VORBĂ MULTĂ, ACOLO NESTIINȚĂ CU MULT MAI MULTĂ (I. Golescu) = Omul flecar nu este de ispravă.

UNE FOIS N'EST PAS COUTUME (Fr.) = Odată nu face obiceiul. Cu o floare nu se face primăvară.

UN FAG NU FACE PĂDURE = Omul trebuie să fie consecuent în faptele lui bune.

UNGUIBUS ET ROSTRO (Lat.) = Se apără cu unghiile și cu pliscul; cu desnădejde, fără a șovăi.

URBI ET ORBI (Lat.) = Orașului (fiind vorba de Roma) și Universului. A spune tuturor. A răspîndi vestea *urbi et orbi*.

URSUL NU JOACĂ DE BUNĂ VOIE = Sînt împrejurări cînd nu faci numai după pofta inimii.

UTILE DULCI (Lat.) = Folositorul plăcut. Cutare știe să împletească în scrisul său *utile dulci*.

VADE MECUM (Lat.) = Mergi cu mine. Termen întrebuințat pentru ceea ce e strict necesar de purtat. *Vade mecum* se zice bunăoară de o carte cu cunoștințe sumare.

VAE VICTIS! (Lat.) = Vai de cei învinși!

VARIATIO DELECTAT (Lat.) = Variația aduce plăcere.

VENI, VIDI, VICI (Lat.) = Am venit, am văzut, am biruit. Se spune de obicei cînd se îndeplinește o mare ispravă în scurt timp.

VERBA VOLANT, SCRIPTA MANENT (Lat.) = Vorbele sbor, scrisul rămîne. Gura zice, vîntul duce.

VETO (Lat.) = Refuz. Președintele are drept de veto.

VIATA OMULUI CA OUL ÎN MÎNA COPILULUI (Pr.) = Dintr'o nimica toată, dacă omul nu se îngrijește la vreme, se curată.

VITORUL TĂRII ÎL TESE FEMEIA (Carmen Sylva).

VIRIBUS UNITIS (Lat.) = Cu puteri unite. Deviza foștilor împărați ai Austriei.

VIVAT, CRESCAT, FLOREAT! (Lat.) = Să trăească, să crească, să înflorească. Expresia cu care se termină cuvîntările omagiale față de o persoană ori instituție.

VIZITIUL PROST, BATE CALUL BUN = Omul nechibzuit strică multe din rosturile sale.

VODĂ DA ȘI HÎNCUL BA = Părerile sînt deosebite.

VOULOIR, C'EST POUVOIR (Fr.) = A voi e a putea. Arată puterea voinții.

VOX POPULI, VOX DEI (Lat.) = Glasul poporului, glasul lui Dumnezeu.

VRĂJMĂȘIA ACOPERITĂ MAI MULT RĂU ADUCE (M. Costin) = Omul ascuns e periculos.

WALK-OVER (u o c o v e r) (Engl.) = Cursă la care nu ia parte decît un cal.

WEISSER RABE (Germ.) = Corb alb. Ceva rar.

ZOR, ZOR, PENTRU UN TOPOR = Viel Lärm um nichts. Vorbă multă pentru nimic.

MEMBRII ACADEMIEI ROMÂNE

Președintele de Onoare și Protector MAIESTATEA SA REGELE CAROL AL II-LEA.

MEMBRII ACTIVI

I. Secțiunea literară

BIANU Ioan (București, 1902) (Anul alegerii).
BOGDAN-DUICA Gheorghe (Cluj, 1919).
BRĂTESCU-VOINEȘTI Ioan Al. (București, 1918).
CIOBANU Ștefan (Chișinău, 1918).
DENSUSIANU Ovidiu (București, 1918).
GOGA Octavian (București, 1919).
MURNU Gh. (București, 1923).
NEGRUZZI Iacob C. (București, 1884).
PHILIPIDE Alexandru (Iași, 1900).
PUȘCARIU Sextil (Cluj, 1914).
RĂDULESCU-MOTRU C. (București, 1923).
SADOVEANU Mihail (Iași, 1921).

II. Secțiunea istorică

BALȘ Gheorghe (București, 1923).
DRAGOMIR Silviu (Cluj, 1928).
GUSTI Dimitrie (București, 1919).
IORGA Nicolae (București, 1910).
LAPEDATU Alexandru (Cluj, 1918).
LUPAȘ Ioan (Cluj, 1916).
MEHEDINȚI Simion (București, 1915).
NISTOR Ioan (Cernăuți, 1915).
POPESCU Preot Nicolae (București, 1923).
RĂDULESCU Andrei (București, 1920).
SUTZU Mihail C. (București, 1909).
VILSAN Gheorghe (București, 1920).

III. Secțiunea științifică

ANTIPA Grigorie (București, 1910).
BOGDAN Petre (Iași, 1926).
CANTACUZINO Dr. Ioan (București, 1925).
CRĂNICIANU General Gr. (București, 1911).
INCULEȚ Ion (Iași, 1918).
MARINESCU Dr. G. (București, 1905).
MRAZEC L. (București, 1905).
RACOVITĂ Emil (Cluj, 1920).
SIMIONESCU Ioan (Iași, 1911).
ȚIȚEA Gheorghe (București, 1913).
VASILESCU-KARPEN N. (București, 1923).
VOINOV Dimitrie (București, 1927).

MEMBRII CORESPONDENȚI

I. La secțiunea literară

Români:

ADAMESCU Gheorghe (București, 1921).
AGIRBICEANU Ioan (Cluj, 1919).
BĂNESCU Nicolae (Cluj, 1920).
BĂRBULESCU Ilie (Iași, 1908).
BASSARABESCU I. A. (Ploiești, 1909).
BEZA Marcu (Londra, 1923).
BOTEZ Eug. F. (București, 1922).
CAPIDAN Th. (Cluj, 1928).
CARTOJAN Nicolae (București, 1929).
DRĂGANU Nicolae (Cluj, 1923).
GHIBU Onisifor (Cluj, 1919).
GOROVEI Artur (Fălticeni, 1915).
HALIPA Pantelimon (Chișinău, 1918).
HODOȘ Enea (Cluj, 1904).
ORTIZ Ramiro (București, 1920).
PAPAHAĞI Pericle (Siliștra, 1916).
PETROVICI I. (Iași, 1927).
PROCOPOVICI Alexe (Cernăuți, 1919).
RĂDULESCU-POGONEANU Ioan (București, 1919).
SIMIONESCU-RÎMNICEANU Marin (București, 1919).

Străini:

BARTOLI Matelu (Turin, 1914).
FRIEDWAGNER M. H. (Frankfurt pe Main, 1911).
GAMILLSCHEG Ernst (Berlin, 1929).
JOKL Norbert (Wien, 1929).
ROQUES Mario (Paris, 1914).
SANDFELD-JENSEN Kr. (Copenhaga, 1911).
SKOK Petar (Zagreb, 1929).
TAGLIAVINI Carol (Bologna, 1928).

WEDKIEWICZ Stanislau (Cracovia, 1929).
WEIGAND Dr. Gustav (Lipsca, 1892).
ZAUNER Ad. (Graz, 1914).

II. La secțiunea istorică

Români:

ANDRIEȘESCU I. (București, 1928).
BRĂTESCU Constantin (Cernăuți, 1919).
BRĂȚIANU Gh. I. (Iași, 1928).
CÎNDEA Romul (Cernăuți, 1929).
CUZA A. C. (Iași, 1903).
DOCAN N. (București, 1915).
DRĂGHICEANU virgil (București, 1926).
FILITTI I. C. (București, 1915).
GHIBĂNESCU Gh. (Iași, 1905).
IONESCU-DOLJ I. (București, 1928).
MARINESCU Const. (Cluj, 1928).
METEȘ Preotul Ștefan (Cluj, 1919).
MOISIL Constantin (București, 1919).
PÎCULȘANU Zenovie (București, 1919).
POPA-LISSEANU Gheorghe (București, 1919).
ROSETTI Radu General (București, 1927).
RUSSO Demostene (București, 1919).
TAȘCĂ Gheorghe (București, 1926).
ZOTTA Sever (Iași, 1919).

Străini:

ANDREADES A. M. (Atena, 1930).
CHAPUISAT Edouard (Geneve, 1925).
GHEDEON Emanuel (Atena, 1891).
GLOTZ Gustave (Paris, 1929).
GUICHEN Vicomte de (Paris, 1929).
LUGLI Giuseppe (Roma, 1926).
ORSI Pietro (Veneția, 1930).
PEENICE Angelo (Florența, 1926).
PROȚICI Andrei (Sofia, 1930).
PUIG Y CADAFAŁGH Ioséph (Barcelona, 1931).
RADONIC Iovan (Belgrad, 1914).
SISIC Ferdo v. (Zagreb, 1930).
SOTIRIU C. A. (Atena, 1930).
STRZYGOWSKI Iosif (Viena, 1914).
TAMM Traugott (1891).
VULGI N. (Belgrad, 1930).

III. La secțiunea științifică

Români:

ATHANASIU Sava (București, 1920).
BORCEA Ioan (Iași, 1919).
BOTEZAT Eugeniu (Cernăuți, 1913).
CĂLUGĂREANU Dr. D. (București, 1910).
CIUREA I. (București, 1927).
CONSTANTINESCU Gogu (Londra, 1920).
GEROTA Dr. D. (București, 1916).
HURMUZESCU Dr. Dragomir (București, 1916).
IONESCU Ioan (București, 1919).
IONESCU-SIȘEȘTI Dr. Gh. (București, 1925).
MACOVEI Gheorghe (București, 1931).
LONGINESCU G. G. (București, 1925).
MINOVICI Dr. Șt. (București, 1925).
MOLDOVEANU Dr. I. (Cluj, 1920).
PANAITESCU Scariat General (Chișinău, 1919).
PARHON Dr. C. (Iași, 1928).
POMPEIU D. (București, 1916).
SPACU Gh. (Cluj, 1927).
TEODORESCU Em. c. (București, 1909).

Străini:

DUBOIS Dr. Léon (Baltimore, Maryland, 1921).
FOURMARIER Paul (Liège, 1925).
GUIART Jules (Cluj și Lyon, 1924).
JEANNEL René (Cluj, 1928).
KELLY Dr. Howard A. (Baltimore, Maryland, 1921).
KETTNER Dr. Radomir (Praga, 1928).
MONTELL Paul (Paris, 1929).
NICHOLAS Francisc C. (Baltimore, Maryland, 1921).
PETCOVICI Vladimir (Belgrad, 1928).
PITTARD Eugène (Geneva, 1919).